

TITU MAIORESCU

O P E R E

I

Ediție, note, variante, indice
de
GEORGETA RĂDULESCU-DULGHERU
și
DOMNICA FILIMON
Studiu introductiv
de
EUGEN TODORAN

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1978

TITU MAIORESCU, PERSONALITATE ÎN EPOCĂ

Tit Liviu Maiorescu, născut la Craiova în 15 februarie 1840, este fiul lui Ioan Trifu, dascălul ardelean stabilit peste Carpaţi în 1836, purtînd numele de Maiorescu prin înrudire cu Petru Maior, dar probabil şi simbolic, pentru activitatea lingvistică şi istorică a acestuia, sub semnul ideii de latinitate şi unitate naţională. Ioan Maiorescu, profesor de „istoria universală şi de stil naţional", a fost un „luminător", ca atîţi dascăli ardeleni în Principatele Române. Deşi era căsătorit cu Maria Popazu, sora episcopului de Caransebeş, era considerat de stăpînirea vremii un „apusean" şi un „laic", deci un „răzvrătit" împotriva unei stări de lucruri pe care o deplîngea în spiritul raţionalist al filozofiei luminilor, motiv de conflicte şi repetate destituiri şi expulzări, cu toate că prestigiul său sporise prin participarea la mişcarea revoluţionară din 1848, ca prieten al lui Avram Iancu şi adept al Proclamaţiei de la Islaz. Lăsînd fiului său o moştenire spirituală latinistă, ca apărător al clasicismului în studiul limbii şi al retoricii, i-a săpat în fire şi dîrzenia atitudinii patriotice, aşteptîndu-l să se întoarcă în ţară, unde îi era locul, după ce îl susţinuse la şcolile germane din Viena şi, cu o bursă a Eforiei, la Berlin şi Paris.

Însemnările dintr-un *Jurnal*, completate de un *Epistolarium*[1], ne oferă astăzi o imagine exactă a formării tînărului Maiorescu în Institutul Theresianum din Viena, unde intră în 1851, alături de

[1]. T. Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, I (noiembrie 1855 – martie 1859). Studiu introductiv de Liviu Rusu. Ediţie îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, Bucureşti, Editura Minerva, 1975.

colegi care aparţineau aristocraţiei austriece, în conflict cu ei la început, dar impunîndu-se cu îndărătnicie, cu gîndul să arate nemţilor „ce poate un valah".

În Institutul vienez el se instruia în învăţămîntul umanist tradiţional, avînd preferinţă pentru studiile lingvistice, istorice şi filozofice, iar ca profesori preferaţi pe cel de limbi clasice, istorie şi geografie, I. Zhismann, şi cel de germană şi filozofie, H. Suttner. De prin 1854 încep preocupările lui beletristice în limba germană, cu poezii considerate de traducătorul de azi „un nevinovat amuzament"[1], sau cu proiecte de comedii ori tragedii. Realizată ocazional şi chiar jucată într-un cadru familiar este *Comedia fără nume*, în genul vodevilurilor vremii, dar ca o parodie satirică a acestora. O satiră politică este *O chelnăriţă şi patru crime*, ca reacţie la demagogia liberală a epocii paşoptiste. Dar principale rămîn preocupările şcolare, îndreptate spre învăţarea limbilor clasice şi moderne, studiul istoriei, cu proiectul unei mari *Istorii a românilor de la origini pînă în prezent*, şi studiul ştiinţelor exacte şi filozofice, în care se va şi realiza direcţia activităţii lui majore.

Renunţînd la poezie, cu motivarea că „pentru mine nu-i nimic mai mizer decît un mizer poet", el avea totuşi regretul unei despicări sufleteşti, ce îl va pune în cumpănă într-o viaţă lăuntrică mereu controlată printr-o conştiinţă a formării de sine. „Experienţa este cea mai bună şcoală, aşa se spune, dar preţul învăţăturii este prea scump, preţul învăţăturii pe care l-am plătit este sentimentul meu" — cum se destăinuia el într-o scrisoare către Olga Coronini, eroina unui *Fragment din tinereţea mea*, probabil şi cu regretul înfrînării unei prime pasiuni erotice. Documentele autobiografice consemnează episodul întrevederilor şi corespondenţei cu această fiinţă excepţională, care se pare că a avut un rol important în formarea gînditorului, ce aduna conspectele lecţiilor ce i le dădea, într-un *Al doilea Apendice la „Un fragment din tinereţea mea"*[2]. În acestea vom recunoaşte prima afirmare a unui *spirit critic*, exersat în teorii filozofice, politice, cu deosebiri de vederi faţă de spiritul liberal al interlocutoarei, dar pe de altă parte echilibrat şi măsurat, în cea mai bună tradiţie a şcolilor germane. Cu toate deosebirile de vederi, tînărul va regreta despărţirea, propunîndu-şi pentru examenul de

[1] Ştefan Aug. Doinaş, *Un nevinovat amuzament*, articol urmat de cîteva poezii ale lui T. Maiorescu, în traducerea poetului — în *Manuscriptum*, nr. 2, 1972, p. 113—115.

[2] *Convorbiri literare*, nr. 1, 1944, p. 42.

bacalaureat o lucrare teoretic autobiografică: *În ce măsură este renunţarea condiţia esenţială a fericirii.*

Dirijarea propriei sale vieţi o punea adolescentul ambiţios în paralelă cu a lui Goethe, despre care scria în *Jurnalul* din 18 aprilie 1858, după lectura biografiei lui G.H. Lewes, care-l preocupa: „Am găsit la Goethe, în istoria evoluţiei lui spirituale, unele trăsături care coincideau mult cu mine, care uneori erau scoase din sufletul meu. Şi în critica lui *Faust*. [...] Acea luptă, pretutindeni frînată şi totuşi necesară, a adevăratului spirit spre *mai multă lumină*, împotriva vulgarităţii care neagă tot ce e superior, acum am înţeles-o."[1] Despre trăsăturile intime ale marelui poet german se va pronunţa el cu rezerve, dar poetul va rămîne, oricum, personalitatea cea mai importantă a culturii în care el se forma, un model al geniului creator, mai presus de trăsăturile biografice, cum va nota el mai tîrziu, în *Jurnalul* din decembrie 1872: „A fost Goethe un om uşuratec sau un om moral? Ce întrebare! Ce ne pasă cu ce fel de ortografie sînt scrise poeziile lui Anacreon?"[2] De la Goethe va reţine el un învăţămînt ce îi putea spori încrederea în el însuşi, notat într-un aforism: „Un lemn arde, fiindcă are în sine stofă pentru aceasta, iar un om ajunge celebru fiindcă stofa pentru aceasta se găseşte în el: celebritatea nu poate fi căutată, şi orice goană după ea e zadarnică."[3]

Dar tînărul ce îşi înfrîna temperamentul pasional, cu chinuite experienţe de relaţii colegiale, avea de pe atunci „mîngăierile filozofiei", scriindu-i surorii sale, în 1856, împăcat cu renunţarea, într-un aforism: „Cel ce gîndeşte nu-i nicicînd fericit: mărginită e sfera gîndirii. Nicicînd nefericit să nu fie: îi rămîne fără de margini speranţa."[4] Faţă de toate îndoielile, tînărul îşi modelează viaţa după o singură măsură, ce îi poate da omului o încredere absolută în sine: *raţiunea*, care îl va face de pe atunci un adept al spiritului filozofic, însemnînd în *Jurnalul* din 9 decembrie 1857: „Filozofia e o ştiinţă *divină*."[5] Descoperirea aceasta o făcea tînărul gînditor cu menţiunea că „acum prelucrez în româneşte *Logica* lui Herbart şi lucrez la o sistematizare a prelegerilor despre logică ale lui Suttner", pentru ca într-o însemnare din 31 decembrie, menţionînd *Introducerea în filozofie*

[1] T.Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 81.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I (1855—1880), publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, Bucureşti, Editura Socec, 1937, p. 202.

[3] *Ibid.*, p. 97.

[4] Apud Domnica Filimon, *Tînărul Maiorescu*, Editura Albatros, 1974, p. 16 (traducere de Şt. Aug. Doinaş).

[5] T. Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 73.

a lui Herbart, să fie entuziasmat: „De cea mai mare însemnătate pentru orientarea mea științifică a fost inițierea în filozofie, în ansamblu, și în logică, această știință extrem de interesantă... ea mi-a insuflat mai întîi cu adevărat dragostea pentru o direcție de gîndire de care nu mă voi despărți *niciodată*".[1] Iar într-o scrisoare din ziua următoare, către sora sa, adăuga: „Fiindcă trebuie să mă lipsesc de orice plăcere, mă azvîrl — căci mă tem de indiferența asta groaznică, înăbușită — în extrema cealaltă, în logică; aceasta este însă cu adevărat o știință excelentă și totodată îmi menține și rațiunea în frîu".[2]

Maiorescu nu se va lăsa niciodată de filozofie și de logică, într-o direcție a gîndirii care, pornind de la experiența propriului său *eu*, va ajunge să descopere înțelesul lucrurilor în *om*, și nu într-un „dincolo" de acesta, ceea ce făcea din adeptul spiritului filozofic un liber-cugetător, ale cărui generalizări teoretice mergeau spre o antropologie filozofică, cum va schița-o el în cîteva cuvinte dintr-o însemnare din 1859, într-un album de familie: „Omenirea este Dumnezeu, iar umanitarismul este religie, suprema, cea mai bună, singura. Se numește acesta ateism? Dacă-i așa, permiteți-mi s-o mărturisesc aici, s-o mărturisesc cu fremătătoare sinceritate, dacă-i așa, nimic nu este mai nobil, nimic mai moral, decît acest ateism."[3] Și dacă un timp gîndul la distrugere îi producea frică, cum îi scria elevei sale Olga Coronini: „Acum mi-ar fi teamă de o nemurire dezolantă. Adevărata existență a gînditorului constă numai în luptă, în încordare."[4]

În *Introducere în filozofie* a lui Herbart găsea liber-cugetătorul primele argumente, cum reiese dintr-o comunicare către sora sa, din 10 ianuarie 1858: „Nemurirea sufletului? Nici pomeneală! Sufletul nu poate fi gîndit nemuritor. Pe vremea cugetărilor mele nocturne mă îngrozea pieirea în neant, acum dimpotrivă: m-ar îngrozi nemurirea... Numai lupta conștientă, încrezătoare în izbîndă, ne menține sufletul dîrz și-l face să se bucure... Da, asta înseamnă că noi nu putem pricepe cu rațiunea noastră ce ar face sufletul despărțit de trup... Acest Herbart este un bărbat genial; abia metafizica lui m-a făcut să înțeleg lucrurile."[5] Herbart este deci primul

[1] *Ibid.*, p. 74.
[2] *Ibid.*, p. 220.
[3] Apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 147.
[4] T. Maiorescu, *Al doilea Apendice la „Un fragment din tinerețea mea"*, *loc.cit.*, p. 34; cf. Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 114.
[5] T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 223.

filozof sub influența căruia sta Maiorescu, datorită spiritului său raționalist, cu pasiunea logicului. Dar, cum spunea el în însemnarea despre direcția de gîndire de care nu se va despărți niciodată: „S-a instalat însă în mine un scepticism deconcertant, o îndoială cu privire la tot ce este tradițional, ba chiar la ideea de Dumnezeu și de nemurirea sufletului — paralel cu imposibilitatea de a concepe ființa absolută. La ce oscilări e supus cugetul meu în această privință! Cine mă constrînge să admit un Dumnezeu, care e de-a dreptul de neconceput pentru rațiunea mea?"[1] Întrebarea include ideea unei relații obiectiv-subiectiv, în care constă *cunoașterea*, ce are ca obiect *adevărul*, ceea ce face din om un punct de plecare, după dictonul lui Descartes: *cogito, ergo sum*, după o morală care caută în vocea lăuntrică a omului măsura cunoașterii lui, cum spunea el în altă scrisoare din 1858: „Există o bază morală aflată în omul cu adevărat om. Să punem totdeauna temei pe această bază, să urmărim întotdeauna această voce, s-o socotim o voce divină — în cel mai rău caz s-o considerăm *Dumnezeul nostru*, și vom da satisfacție sufletului nemuritor sau muritor. Fie omul «marea linie de gîndire în cartea naturii» — îi e dat uneori să găsească o linie de gîndire paralelă în cartea umanității, luptînd alături de un altul pentru *adevăr*."[2] Cu această luptă alături de altul, tînărul gînditor înțelegea umanitatea ca o unitate de cultură, pentru care omul trebuie să lupte, aceasta și însemnînd lupta pentru *adevăr în cultură*, bazată pe universalitatea adevărului în toate formele lui. Este aici primul gînd al bătăliilor pentru care el se pregătea pentru cînd se va întoarce în țară, într-o acțiune ce va fi susținută pe teoria progresului în spiritul culturii naționale, în coincidența ei cu patrimoniul spiritual al umanității.

Maiorescu va absolvi Academia Theresiană în 1858, cu premiul cel mare pe școală, *Primus Omnium*, încheind o etapă de avînt spiritual al vieții lui. „Această Vienă este leagănul formației mele spirituale; acest ultim an mai cu seamă este epoca întregii mele orientări în viață", cum spunea el încă în 1857, într-o scrisoare către R. Cappellmann.[3] Studiile filozofice le va continua la Berlin, în lectura sistematică a filozofiei moderne, care pornea de la Kant și se continua cu romanticii germani în direcția idealismului, culminant cu Schopenhauer și Hegel, criticat de Feuerbach din perspectiva gîndirii materialiste.

[1] *Ibid.*, p. 75.
[2] Apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 137.
[3] T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 141.

Sînt pe deplin lămurite acum împrejurările susținerii tezei de doctorat în Germania.[1] Tînărul filozof a prezentat la Giessen, ca teză scrisă în limba germană, *Das Verhältnis* (Relațiunea), *Filosofische Dissertation*, datată mai 1859 și susținută în iunie a aceluiași an, azi păstrată în manuscris. Teza, avînd ca obiect „Relația", era concepută ca o originală deducere a părților filozofiei, ca și o nouă împărțire a logicii, cum îi comunica el decanului Schäfer. Originalitatea doctorandului nu este însă prea mare, constînd, de fapt, într-un comentariu al filozofiei lui Herbart, căci spune el: „Pentru expunerea părților filozofiei am ales deducția herbartiană, fiindcă, după convingerea mea, față de toți ceilalți filozofi Herbart trebuie plasat sus de tot". Preluat de la Herbart, conceptul de „relație", pentru deducția „originală" a părților filozofiei, este explorat tot în sens herbartian, cum comentează textul Liviu Rusu în introducere la *Jurnal*,[2] noutatea constînd în a pune psihologia înaintea logicii, cu motivarea că mai întîi trebuie să vedem cum se formează noțiunile și apoi a se stabili relația dintre noțiuni, în știința logicii, pentru ca, prin metafizică, să se stabilească relația dintre gîndirea logică și noțiunile de experiență. Din acest punct de vedere i se pare lui Maiorescu că idealismul absolut al lui Hegel nu rezolvă contradicția dintre spirit și materie: „Din existența pură, cum o preconizează el, nu se poate deschide drum spre existența dată și nimic nu poate ieși din nimic" — ceea ce justifică neîncrederea în dialectica hegeliană, care „a pierdut conștiința limitelor cunoștinței omenești, pe care niciodată nici o dialectică n-o poate elimina, ajungînd prin aceasta la o atitudine neștiințifică plină de pretenții". De fapt, adăugăm, tocmai formația herbartiană a tînărului gînditor îl împiedica să înțeleagă exact sensul dialecticii hegeliene, cum singur va recunoaște: „După cele arătate, pe Hegel nu-l pot concepe decît în sens herbartian". Întrebarea e, în acest caz: neînțelegerea dialecticii hegeliene rezultă dintr-un „net antihegelianism"? Sau numai dintr-o respingere a idealismului ca speculație metafizică, în limitele „raționalității", care pretinde o suprapunere a conceptului cu realitatea? De aceea i se și părea că din filozofia lui Herbart trebuie dezvoltată știința psihologiei, înaintea logicii, cum va susține el în cuprinsul tezei: „Progresul filozofiei în raport cu Aristotel constă, după cele arătate, numai în psihologie. Și astfel Herbart este cea

[1] Domnica Filimon, *T. Maiorescu inedit: Doctoratul de la Giessen*, în *Săptămîna*, 1971, nr. 29; *Tînărul Maiorescu, ed. cit.*, p. 138–170.
[2] L. Rusu, *Introducere* la T. Maiorescu: *Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. XXXI.

mai importantă apariție pe tărîmul filozofiei de la Aristotel încoace." Aici și vedea susținătorul tezei punctul original al interpretării lui Herbart, dar de la acest punct se vor și desprinde mai tîrziu rezervele față de acest gînditor, cu motivarea, chiar dacă nu cu raportare directă la el, că „se poate da o Teorie a percepției, în strînsă legătură cu disputa nominaliștilor și a realiștilor", într-o posibilă carte, a cărei originalitate ar consta într-o interpretare a fenomenelor intelectuale în lumina psihologiei: „Să scriu o *Logică* e de datoria mea ca profesor; să fi scris o *Psihologie* aș fi voit mereu. M-a reținut greutatea firească de a explica pasiunile; cred că asta e imposibil în starea actuală a psihologiei."[1]

Cu aceeași înclinație pentru lumea realității, ca obiect de cunoaștere filozofică, Maiorescu îl cita în disertație și pe L. Feuerbach, despre care scria în *Jurnalul* din 11 martie 1859: „Am înghițit cu plăcere furioasă broșura lui L. Feuerbach: *Grundsätze der Philosophie der Zukunft*. Parc-ar fi vrut să-mi scrie confesiunea mea proprie, așa ne nemerim. Am isprăvit încă de Feuerbach: *Philosophie und Christentum, Abälard und Heloise.*" Prima lucrare: *Principiile de bază ale filozofiei viitorului* îl acuză pe Hegel că „n-a reușit să treacă peste contradicția dintre gîndire și existență", aceeași contradicție dintre spirit și materie pentru care Maiorescu contesta pretențiile gnoseologice ale idealismului absolut al lui Hegel. Pentru Feuerbach drumul cunoașterii pleacă de la natura percepută sensibil și ajunge, prin gîndire, la spiritualitatea umană. Și în această direcție, a antropologiei filozofice, Feuerbach îi părea lui Maiorescu că i-ar fi scris „confesiunea proprie", cu o implicație ce mergea spre concluzia contestării nemuririi sufletului și a oricărui domeniu spiritual „dincolo" de realitatea umană.

Deopotrivă sub influența lui Herbart și Feuerbach și totodată într-o redescoperire a lui Hegel, Maiorescu elaborează o nouă lucrare pe care o publică la Berlin în 1860: *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form (Considerații filozofice pe înțelesul tuturor)*. Conceptul de „relație" este reluat pentru scheletul unui sistem filozofic, după propria lui recunoaștere, „oarecum bazat pe principiile lui Herbart"[2]. Bine zis *oarecum*, căci el va dezvolta ideea herbartiană după o generalizare a lui Goethe, citat în prima teză, pentru a considera relația ca firul roșu al întregii filozofii, întrucît ea este „faptul care insuflă în ceea ce este material și sensibil ceva spiritual,

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, *ed. cit.*, p. 165.
[2] Scrisoare către prof. Schilling, trad. Geta Rădulescu-Dulgheru, în *Convorbiri literare*, nr. 67, 1972.

nesensibil". La Goethe această întrepătrundere a spiritului cu materia, într-o viziune organicistă a întregului, avea înțelesul de *panenteism*, pe care dialectica lui Hegel îl va înlocui cu *devenirea* spiritului în natură, după teza enunțată în prefața la *Principiile filozofiei dreptului:* „ceea ce este rațional este real, și ceea ce este real este rațional". După apariția cărții, într-o scrisoare din 19 decembrie 1860, autorul o prezenta tatălui său: „Acest op are pentru mine o mare însemnătate, îmi este expresiunea sinceră, și ici și colo entuziastă a unei convingeri științifice, cîștigată cu rezultatul final a unei meditațiuni de 3 ani, și-mi este piatra fundamentală a unui viitor întreg. [...] Ideea lui Hegel «*Was wirklich ist, ist vernünftig*» este o lumină care clarifică și încălzește capul care a pătruns-o odată"[1]. Deci Hegel ajunge pe primul plan al atenției lui Maiorescu. Că el nu gîndea dialectic raportul rațional-real, din primul termen, cu raportul real-rațional din al doilea termen, este evident, de aceea L. Rusu în introducerea la *Jurnal*[2] spune că textul din Hegel nu este exact, lipsind primul termen al demonstrației dialectice. Citind numai a doua frază: „ceea ce este real este rațional", Maiorescu pune accentul pe *realitate*, ca punct de plecare, nu pe *rațiune*, ca Hegel: „ceea ce este rațional este real", singură reală fiind „ideea", nu „realitatea". Dar numai pentru că nu l-a înțeles exact pe Hegel, nu-l putem considera pe Maiorescu un „antihegelian", iar acuza că interpretarea lui e o „desfigurare completă a hegelianismului" întîmpină o obiecție: din „stima pentru rațiunea realității", cum singur recunoștea, chiar dacă în disertația anterioară respingea idealismul absolut al lui Hegel, neîncrezător de aceea în „orice dialectică", el nu se gîndea în textul ultim la *ideea* abstractă, ca punct de plecare în hegelianism, pentru a se deduce *din* idee o realitate, ca din nimic ceva, ci recunoștea în *rațiune* un principiu al *devenirii :* „Tot ce vine își are temeiul să devină ceea ce devine... și fiindcă într-adevăr totul își are temeiul său, rezultă că totul își are rațiunea de a fi ceea ce este" — am spune altfel, în primul termen al dialecticii: „ceea ce este rațional este real". De aici și necesitatea celui de al doilea termen: „ceea ce este real este rațional", despre care spune Maiorescu că „din acest punct de vedere el luminează clar și cu fond de adevăr principiul, deseori greșit înțeles, al lui Hegel". Nu cum va acest „greșit înțeles" se referă și la felul cum el însuși interpreta dia-

[1] *Epistolarium*, III, caiet 37; apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 65.
[2] L.Rusu, *loc. cit.*, p. XLVI–XLVIII.

lectica lui Hegel în prima disertație? Oricum îl înțelegea pe Hegel, ceea ce îl interesa pe Maiorescu era „raționalitatea lumii" și ceea ce el sesiza în prima lui rezervă față de idealismul absolut era dificultatea internă a oricărei dialectici idealiste, ce singură se neagă în contradicția dintre spirit și materie. Și de aici plăcerea furioasă a lecturii lui Feuerbach, pentru ca din „stima pentru realitate" să i se pară că o „lumină care clarifică și încălzește capul care a pătruns-o odată" este ideea lui Hegel: „ceea ce este real este rațional".

De la considerarea *relațiunii* ca „sufletul lumii " întregi — de unde și ideea că „știința care se ocupă cu relațiunile pure este filozofia" — Maiorescu ajunge la o concluzie pentru înțelegerea filozofiei ca un fel de știință a științelor, o cunoaștere care dă lumii un *sens al realului*, întrucît relația este „legătura vitală și universală". De unde și recunoașterea rostului filozofiei, după o nouă definiție: „Sus, spre o viață nouă, proaspătă; să țesem știința cu realitatea și să reînviem din fundul întunecos și putred al contemplării abstracte! Iată steagul științei actuale, iată chemarea ei socială. De o asemenea chemare socială înainte de toate să țină seama filozofia. Căci din toate relațiunile tocmai cele omenești sînt cele mai înalte, și dacă prin aceasta iubirea e relațiunea cea mai perfectă, pentru că ea este cea mai nobilă, cea mai universală și cea mai puternică, putem susține, făcînd să reiasă acest moment principal, că filozofia, în înțelesul cuvîntului însuși iubire de știință, este, în esența ei, știința iubirii."[1]

Einiges Philosophische are 12 capitole, din care capitolele 1–7 sînt tratate în spiritul filozofiei herbartiene, pentru problemele fundamentale ale filozofiei: ce este filozofia, raportul ei cu știința și alte domenii ale culturii, părțile filozofiei, probleme de psihologie, logică, etică și estetică; capitolele 8–11 tratează despre aspecte și concepții filozofice, gîndite în spiritul filozofiei lui Feuerbach, în direcția „stîngii hegeliene", despre determinism, libertate și necesitate, teism și ateism, moarte și nemurire; iar ultimul: concluzii sociale. Volumul este o argumentare teoretică pentru justificarea raționalismului ca metodă de cunoaștere și întemeierea unei morale laice, care respinge necesitatea postulării unui suflet nemuritor: „Tocmai pentru că nemurirea lipsește, viața muritoare dobîndește mai mult conținut; tocmai pentru că nu mai există o altă viață, trebuie să o întrebuințăm bine pe aceasta; tocmai fiindcă după moarte nu există nici răsplată, nici pedeapsă, trebuie să facem binele

[1] T. Maiorescu, *Ceva filozofie pe înțelesul tuturor*, trad. M. și R. Dj[uvara], în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1920.

pentru el însuşi şi să ocolim răul pentru că este rău". Consecinţele practice ale unei astfel de concepţii n-au fost prea consecvente în direcţia autonomismului eticii în viaţa socială, filozoful mulţumindu-se să respingă „atmosfera bigotă" în învăţămînt, dar va rămîne pentru el valabilă orientarea raţionalistă în tratarea relaţiei valorilor în fenomenul culturii.

Cu *Einiges Philosophische*, tradusă în limba franceză, Maiorescu intenţiona să-şi susţină doctoratul în litere la Paris. Pe baza ei i se recunoaşte licenţa în litere şi pentru obţinerea doctoratului de stat se pregăteşte cu cele două teze, după regulamentul tradiţional, cea principală: *La Relation. Essai d'un nouveau fondament de philosophie* şi cea secundară, iniţial *De sophistorum philosophia*, în cele din urmă *De Herbarti philosophia*, considerată pînă nu demult ca teza doctoratului din Germania. *La Relation* nu este aceeaşi cu *Das Verhältnis*, ci o reluare a temei în spiritul celor susţinute în *Einiges Philosophische*, care îl impusese ca un gînditor original. Extinderea temei corespunde intenţiei filozofului de a face din *relaţie* „un nou fundament al filozofiei", cum se justifică el către elenistul Egger, ca răspuns unuia dintre referenţii lucrării pentru critica ce el o aducea filozofiei franceze oficiale: „Dar această doctrină, aşa cum am expus-o în teza mea, nu serveşte nici morala, nici teodiceea, nici filozofia franceză. Ea se limitează pur şi simplu la metafizică, la căutarea unei idei care să poată deveni baza teoretică a ontologiei logicei şi a esteticii."[1]

În împrejurările pregătirii celei de a doua teze despre „Relaţie" nu este surprinzător că, faţă de prima, Maiorescu stă sub influenţa mai mare a lui Hegel. *Einiges Philosophische*, despre care el spunea că, în această direcţie chiar, îi va fi „piatra fundamentală a unui viitor întreg", este o primă dovadă. Mai ales că pe Hegel începuse să-l cunoască înainte de aceasta, şi dacă îl critica în prima teză pentru idealismul absolut, rămîne în atenţia lui prin critica lui Feuerbach, iar cu argumentele lui Lorenz Stein, un hegelian de stînga, ţinuse tînărul filozof român o conferinţă, într-o scurtă trecere prin Bucureşti, în 1859, *Socialismul şi comunismul în Franţa*. De Hegel se putea apropia Maiorescu şi prin mediul universitar din Berlin, cum va recunoaşte el mai tîrziu, în 1906, într-o scrisoare către I. Petrovici: „Curentul filozofic în timpul studierii mele la Berlin... era, pe de o parte, combaterea hegelianismului prin profesorul chemat pentru aceasta şi influent la guvern, A. Trendelen-

[1] *Epistolarium*, III, caiet 36; cf. *Convorbiri literare*, nr. 17, 1972.

burg; alături de acesta, un rest de hegelianism expiind, reprezentat prin bunul orator Karl Werder — care se mărginea să propună psihologia şi făcea spirituale aplicări la estetică".[1] Se mai adăuga influenţa Societăţii filozofice din Berlin, de orientare hegeliană, al cărei membru era şi tînărul Maiorescu. În cadrul acesteia el prezenta conţinutul unei conferinţe pe care în 1861 o susţinuse public, cu beneficiu pentru ridicarea unui monument lui Lessing, şi repetată la Paris: *Vechea tragedie franceză şi muzica viitorului a lui Wagner*. Comunicînd aceasta tatălui său într-o scrisoare, îl anunţa că „după discuţiunea iniţiată de mine asupra cîtorva aplicări estetice şi filozofice hegeliene", publicate în revista *Der Gedanke*, va urma în aceasta „critica ideilor teleologice din filozofia herbartiană pe care o scrisei"[2] — semn aşadar că la acea dată el se îndepărta de Herbart, apropiindu-se de Hegel. Dacă gîndirea dialectică hegeliană n-a fost acceptată, atît cît a fost înţeleasă, ca proces interior al gîndirii filozofice — cum bine observă comentatorii Mircea Florian[3] şi Liviu Rusu[4] — rămîne un fapt sigur că hegelianismul era mai fertil pentru o fire speculativă în abordarea unor teze originale, cînd gînditorul începe să se afirme în mediile filozofice germane.

Preocupările de estetică ale lui Maiorescu din această perioadă rezultă deci din filozofia lui Herbart şi acel „rest de hegelianism expiind", în aplicările profesorului Karl Werder. În *Einiges Philosophische*, fixînd esteticii, după Herbart, un loc între celelalte ştiinţe ale relaţiilor, el înţelege frumosul ca o unitate între elementul raţional şi cel sensibil, mai puţin în spiritul filozofiei lui Herbart cît în acela al esteticii lui Schiller, pentru recunoaşterea unui echilibru între elementul raţional şi cel afectiv. În arta dramatică, precum şi în muzică, frumosul ideal se realizează în afara absolutizării unuia din cele două elemente ale sale, ca în tragedia lui Corneille sau muzica lui Wagner, dominate de tendinţe raţionaliste, sau, prin opoziţie, ca în sentimentalismul fără ideal din *Ugolino Gerhardesca* de Gerstemberg, ca şi în muzica italiană mai nouă, dominată de melodie. În *Vechea tragedie franceză* distincţia este reluată, după definiţia lui Hegel, cu intenţia unei interpretări originale a lui Maiorescu. Pe baza definiţiei frumosului ca „manifestare sensibilă a ideii", în

[1] I. Petrovici, *T. Maiorescu. 1840—1917*, 1931, p. 160.
[2] Scrisoare din 4 octombrie 1861, *Epistolarium*, III, caiet 39; cf. *Convorbiri literare*, nr. 20, 1972, p. 10.
[3] M. Florian, *Începuturile filozofice ale lui T. Maiorescu*, în *Convorbiri literare*, nr. 1—5, 1937.
[4] L. Rusu, *T. Maiorescu şi Hegel*, în *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară*, Editura Academiei, 1970.

unitatea dintre elementul ideal (rațional) și cel afectiv (pasional), el constata acum două abateri de la „frumosul ideal", una în direcția ideii, care duce la *sublim*, în cazul tragediei lui Corneille și muzica lui Wagner, și alta în direcția sensibilității, care este *fermecătorul*, în muzica italiană mai nouă. Dincolo de discuțiile despre „potrivita" întrebuințare a definiției hegeliene a frumosului, ce i s-a obiectat de membrii Societății filozofice[1], de reținut este că vorbitorul răspundea că gîndea „ideea" ca un principiu intern și organic al operei de artă, în sensul de unitate a esenței, deci în sens hegelian. Și astfel, chiar acceptînd rezerva față de „idealismul absolut" al lui Hegel, nu e nevoie să susținem un „antihegelianism" al lui Maiorescu în toate problemele filozofiei și esteticii, împotriva chiar a propriilor sale mărturisiri, mai ales că herbartianismul în curînd nu i se va mai părea decît „o seacă filozofie", cum traduce T. Vianu expresia *„diese nüchterne Aufpassung"*, în *Influența lui Hegel*, corectată de Liviu Rusu în „această concepțiune lucidă" în introducere la *Aforismele* lui Schopenhauer[2]. Fapt este că ideea de „Relație", inspirată în prima teză din filozofia lui Herbart, în a doua teză despre „Relație", pregătită pentru doctoratul de la Paris și influențată de interpretările din *Einiges Philosophische*, primește tendințe și aspecte ale dialecticii hegeliene, cum remarcă Simion Ghiță în studiul despre formația și evoluția gîndirii criticului.[3] Teza de doctorat la Paris n-a mai susținut-o Maiorescu, întrucît n-a primit nici un răspuns la cererea lui cu tema anunțată, explicabil prin critica pe care el o aducea filozofiei franceze, acuzată de eclectism, în comparație cu cea germană. Dar pentru că între timp îi expirase bursa de studii, s-a întors în țară spre sfîrșitul anului 1861. N-a fost un eșec în fond, dar amînarea răspunsului, pentru un spirit independent și intransigent cum era al lui Maiorescu, nu era de natură să-i dea satisfacție, mai ales că problema principală a tezei exprima neîncrederea lui în resursele înnoitoare ale filozofiei franceze, dominată de conformismul și conservatorismul Restaurației. Ca filozof al Restaurației îl consideră pe Maiorescu și T. Vianu[4], deși acesta va recunoaște că filozoful „n-a cultivat idealurile ei"[5]. Și nu

[1] Vezi T. Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*, Imprimeria Națională, 1933, p. 65–71.
[2] L. Rusu, *Studiu introductiv* la A. Schopenhauer, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, 1969, p. XXXII.
[3] Simion Ghiță, *T. Maiorescu. Filozof și teoretician al culturii*, Editura Științifică, 1974, p. 31.
[4] T. Vianu, *op. cit.*, p. 37.
[5] T. Vianu, *„Junimea"*, în *Opere*, 2, București, Editura Minerva, 1972, p. 168.

le-a cultivat pentru că, după o remarcă a lui Simion Ghiță, el a îmbinat istorismul cu hegelianismul, un hegelianism ce venea prin „școala istorică" dar și prin aripa lui stîngă, într-o interpretare după care nu „ideea" dreptului natural este o condiție a dezvoltării istorice, ci realitatea condițiilor de viață ale fiecărui popor.[1] Este o „ieșire" din contradicția dialecticii idealiste a lui Hegel: „ceea ce este rațional" este „real" nu în sensul „idealității", ci al „realității".

La terminarea studiilor în străinătate, T. Maiorescu nu numai că era un om deplin format în problemele culturii europene, dar și în liniile unui caracter intransigent, cu el însuși mai întîi, dar și față de alții, colegii numindu-l „filozoful", devenindu-le un îndrumător într-o anumită direcție de gîndire, ca și celor ce îl urmau în studiile lor. Lui Robert Zimmermann, profesor de filozofie la Praga și mai tîrziu la Viena, pe a cărui seamă punea tot interesul lui pentru logică, îi scria el din Berlin, în 1858, consultîndu-l asupra utilității unei *Schițe de logică pentru gimnaziile austriece*: „Nu sînt german și nici austriac; dar aspirațiile cele mai profunde ale germanilor și viguroasa lor capacitate de înțelegere a unei discipline științifice pentru ea însăși, această însușire care este numai a lor trebuie să fie recunoscută cu respect de oricine, și de mine. A fi german din acest punct de vedere este visul și năzuința mea."[2] Și, în acest caz, să fie o trăsătură a spiritului latin „tratarea mai limpede și atrăgătoare" decît a celui căruia îi cerea, cu această sinceritate, consultație? Rămîne însă sigur că tenacitatea pregătirii și studiul îndreptat totdeauna „spre obiect" vor fi calitățile viitorului „spiritus rector" al mișcării pe care el va iniția-o ca o „Direcție nouă" în cultura română. Mai importantă decît originalitatea gîndirii lui filozofice va fi, sub acest raport, întemeierea axiologică a „criticismului" său, în explicarea culturii prin *valorile* ei, unite în fenomenele istorice care le produc, dar diferențiate de critic, din nevoia de libertate a omului modern, care, îndrumînd judecata spre un obiect al ei, justificat ca atare de o anumită acțiune a spiritului, găsește și metoda adecvată pentru a dispune diversele idei în actul de alegere a lor ca *valori*, în judecăți de valoare, pe care se întemeiază „spiritul critic".

Întors în țară, în 1861, Maiorescu intenționează să-și pregătească intrarea în viața culturală cu un „curs public și popular" despre *Educațiunea în familie* — „fondată pe psihologie și estetică", cu

[1] S. Ghiță, *op. cit.*, p. 157.
[2] T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, *ed. cit.*, p. 368.

un scop pe care îl mărturisea încă într-o scrisoare de la Paris, către tatăl său, în 1861[1]: de a introduce prelegeri, ca la Colegiul de Franța, pentru dezvoltarea tuturor științelor necesare societății. Întregul ciclu se baza pe tezele principale din *Einiges Philosophische*. Este și capitolul cu care se va deschide activitatea lui la Iași din 1863, unde, după ce funcționase un timp ca magistrat de Ilfov, la recomandarea lui Cuza-vodă, este numit, succesiv, director al Colegiului național și profesor la Universitate, director al Școlii normale de învățători de la Trei Ierarhi, fostul Institut vasilian, și rector al Universității. Este anul în care se pregătea atmosfera favorabilă înființării societății literare „Junimea", ce va strînge mai mulți tineri întorși de la studii din străinătate, împreună cu Maiorescu, P.P. Carp, V. Pogor, I. Negruzzi, Th. Rosetti.

În 1863 apare, în *Anuarul Gimnaziului și Internatului din Iași*, un articol al lui Maiorescu, ca director al Colegiului, cu disertația: *Pentru ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în gimnaziu?*[2] Studiul acesta relevă o latură importantă a fostului elev de la Theresianum și a viitorului critic literar, spiritul clasicist. Ca elev el era pregătit în studiul culturii clasice, cunoscută încă în atmosfera învățămîntului profesat de tatăl lui, care, într-un discurs ținut cu ocazia examenelor la Școala centrală din Craiova, în 1846, vorbea de superioritatea limbilor clasice, mai ales a celei latine, pentru educația literară și morală, cu argumentele „latinistului", în sprijinul introducerii limbii române ca limbă de învățămînt. Titu Maiorescu vorbea ca un apărător al culturii clasice în general, dintr-un interes superior didactic. Concepută după regulile clasice ale compoziției, cu argumente și contraargumente, dizertația dezvoltă ideea că studiul limbii latine are și propagă „calitatea cea eminentă a întregii antichități, pe care unii o numesc obiectivitate, alții realitate, și a cărei existență este: a scoate egoismul sau mai bine individualismul din fiecare om și a supune pe acesta unei sfere superioare, adică întrucît este cetățean — statului și disciplinii, întrucît este spirit gînditor — naturii lucrului și adevărului". Este ideea din care se va dezvolta cu timpul teoria asupra artei ca „dezinteresare", dar și concepția despre obiectivitatea valorilor pe care omul, depășind egoismul individual, le va crea ca patrimoniu al omenirii întregi, străbătînd „prin toate individualitățile

[1] Scrisoare din 11 ianuarie 1861, *Epistolarium*, III, caiet 25; cf. *Secolul XX*, nr. 12, 1970.

[2] Cf. E. Lovinescu, *Antologia ideologiei junimiste*, Ed. Casa Școalelor, 1943.

viitoare ca o parte integrantă a lor" — cum va spune el după mulți ani, în 1883, în *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare*.

În primăvara anului 1864 se înființa societatea literară „Junimea", ai cărei membri se întîlniseră în atmosfera „prelecțiunilor populare", iar din 1867 vor apare *Convorbiri literare*. În conținutul structurii junimiste, inaugurată formal de ceremonialul oratoric al prelegerilor, se recunoaște *stilul* lui Maiorescu, după a cărui concepție mișcarea a realizat o „direcție nouă" în spiritul modern al culturii europene. În dialectica istoriei culturii românești, critica lui Maiorescu este o reluare a concepției universaliste susținută, cu decenii în urmă, de I. Heliade Rădulescu, incluzînd totodată și reacția locală a generației lui M. Kogălniceanu, deci negînd negația pentru o sinteză istorică a spiritului românesc într-o nouă afirmare, cu formele culturii universale. Universalitatea culturii consta pentru critic în *adevărul* ei, pentru cucerirea științei și a expresiei artistice naționale, odată cu afirmarea elementului național în spiritul universalității. Pe un plan istoric mai general aceasta însemna dezvoltarea culturii într-o concordanță deplină a formelor cu fondul, cu datele obiective ale istoriei, în care „fundamentul dinlăuntru" este un spațiu spiritual specific, necesar pentru integrarea culturii naționale în cea universală. Iar pe planul mai restrîns al literaturii, privită în perspectiva istoriei culturii, adevărul însemna *arta adevărată*, pe care critica literară urmează să o susțină după o teorie estetică general valabilă, cu atît mai necesară cu cît, în situația de atunci a literaturii române, confuziile axiologice ale generației precedente creaseră, prin „formele fără fond", pericolul falsificării fondului culturii, în contactul ei istoric cu cultura universală modernă.

Toată activitatea lui Maiorescu, de la întemeierea „Junimii" începînd, o putem pune sub semnul unei întrebări pe care el însuși o punea, sub forma unei teoretizări privind raportul dintre noțiune — în care se rezumă așa-zisa cultură — și intuiția premergătoare, care ține de condițiile reale ale formării omului de cultură: „Pentru un om care și-a făcut educația într-o țară mai cultă, problema, cînd e vorba de activitatea sa într-o țară mai puțin cultă, sună așa: cu care domeniu dintre cele ce există de fapt în această țară trebuie să faci legătura, pentru ca elementele sale intuitive să fie grupate spre abstragerea muncii de cultură generală mai înaltă? Aceasta este însă o muncă *originală*, scoasă din izvorul străvechi al intuiției." T. Vianu, în *Istoria literaturii române*, comentează: „Kant

spusese că intuiția fără noțiune este oarbă, în timp ce noțiunea fără intuiție este goală. Ceva din spiritul acestei antiteze apare în însemnarea lui Maiorescu. Gînditorul, atît de luminat prin mulțimea ideilor generale pe care le avea la dispoziție, disprețuia mai mult ca orice vidul inteligenței neaplicată la sarcina pipăită și precisă."[1] Și, adăugăm, disprețul lui mergea pînă la a considera că o teorie prea abstractă nu avea un rost prea mare într-o cultură mai puțin avansată. Totuși studiile sale cu obiective practice implică o anumită teorie, ele sînt legate într-o filozofie pe care o putem reconstitui din activitatea lui de întemeietor al unei „noi direcții" în astăzi cultura română.

„Junimea " n-a fost constituită ca o societate politică, dar fără politică nu se putea, cum mărturisea Maiorescu încă într-o scrisoare din 1859, de la Paris, profesorului St. Iosif, la Brașov: „Cu cît Parisul este mai viu, cu atît contrastul între mine și el este mai vătămător. Dar la toate aste e numai Aristotel de vină, căci grecul acela bătrîn cînd l-a numit pe om un *zoon politicon* să știi că m-a avut pe mine de exemplu."[2] Și prima politică, pe care el, format în mediul culturii germane, o simțea în atmosfera pariziană, era refuzul ideii de revoluție, după rezultatele mișcărilor din 1848, cu motivarea destăinuită într-o scrisoare către Olga Coronini: „O revoluție cu succes este operă de veacuri. Nici francezii și nici germanii nu sunt încă maturizați pentru o schimbare a constituției."[3] Pentru revoluție trebuie răspîndită întîi lumina, de unde trebuie să apară conștiința unei schimbări: „Aceasta este necesitatea imuabilă a istoriei lumii". Viitorul critic al liberalismului nu era încrezător în rezultatele Revoluției Franceze, întrucît ea se baza pe „filozofări pe care nu le poate pătrunde", deși, acceptînd influența acesteia pentru emanciparea socială, profesorului de istorie Raumer, care observa despre constituția noastră de atunci că este „ca o haină prea largă pentru un bărbat prea mic", el îi răspundea cu oarecare mîndrie și încredere: „Noi trebuie să îmbrăcăm cu recunoștință haina o dată croită, căci cine știe cînd constelația politică va fi tot așa de nimerită din punctul de vedere al croitorului pentru noi. Omul însă mai poate crește, și atunci haina i se potrivește."[4] Este un răspuns cu anticipație la

[1] T. Vianu, *„Junimea"*, în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 156.
[2] Scrisoare din 21 noiembrie 1859, *Epistolarium*, III, caiet 26; apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 162.
[3] T. Maiorescu, *Al doilea Apendice la „Un fragment din tinerețea mea"*, *loc. cit.*, p. 35.
[4] Apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 144.

obiecțiile ce i se vor aduce despre intransigența respingerii „formelor fără fond", semn că intransigența era rezultatul unei tactici istorice și nu numaidecît opoziție la ideea de progres prin introducerea „hainelor prea mari" pentru trupul nostru prea mic, care, ca „fundament dinăuntru", urmează să crească în constelații politice favorabile. Metafora, cum se vede, se menține la limitele „raționalității" istorice — după ideea lui Hegel că „ceea ce este real este rațional", întrucît, după argumentarea lui ulterioară *(În contra direcției de astăzi în cultura română*, din 1868*)*: „S-au imitat și s-au falsificat toate formele civilizațiunii moderne... forme ce sunt silite să existe un timp mai mult sau mai puțin fără fondul lor propriu" și de aceea „cerem fond pentru aceste forme, cerem limbă bună, ortografie, gramatică..."

O etapă liberală în gîndirea politică a lui Maiorescu a existat încă din anii formației lui, deși din lecția tatălui său el nu putea respinge ideea că „luminarea" este o condiție prealabilă a oricărei politici, de unde și neîncrederea lui în „utopii", cum se exprima el încă în discursul public la București, în 1859, despre *Socialismul și comunismul în Franța* — cu argumente după Lorenz Stein, cu toate că aprecia „ideea cea măreață și umană" a Revoluției. Dar după ce s-a întors definitiv în țară, limitînd observația lui la un fenomen ce pentru dînsul devenea primejdios, el va deveni tot mai sceptic în ce privește puterea ideilor de a se realiza în istorie, deoarece una este *concepția* și alta este *realitatea*, cum va spune gînditorul în *Aforismele*, care vor constitui consemnările unor adevăruri de viață: „Toate principiile generale sunt indiferente pentru bine și rău. Cauza este că principiul se ține de sfera abstractă, iar binele și răul de sfera concretă. Este dar fals în teorie și timp pierdut în practică, de a discuta despre binele și răul ideilor generale și totul atîrnă de la aplicarea concretă." Ceea ce înseamnă că realitatea ori nu este „rațională", pentru a se putea conforma adevărului, ori adevărul este altul, dînd numai impresia oamenilor că el este așa cum lor le pare că este — după o dialectică hegeliană a „vicleniei" rațiunii. Sau, în locul concordanței obligatorii între „rațional" și „real", după dialectica lui Hegel, se deschide o distanță de netrecut, după scepticismul lui Schopenhauer, care face inutil efortul de a înfăptui principiile în viață? Se spune tot acolo: „O partidă politică este liberală numai în aplicarea practică, iar principiile ei teoretice se pot numi liberale sau X, Y, căci în orice caz sunt indiferente". Cu astfel de argumente se înțelege că, pe de o parte, toată activitatea practică a lui Maiorescu de îndrumător cultural și om politic va

avea în vedere numai acele părți ale liberalismului care au valabilitate practică, iar, pe de altă parte, teoretizarea lui politică va evolua spre justificarea unei astfel de activități, într-o direcție ce încă din conferința despre *Vechea tragedie franceză*, ținută la Berlin în Societatea filozofică a hegelienilor, o indica, făcînd deosebirea între francezi și germani: „francezii sînt ideologii propriu-ziși și, în această calitate, au solicitat dezvoltarea istoriei universale, dar în același timp s-au aruncat fie în extremitatea realității practice, fie în entuziasmul idealurilor vide ale inteligenței, pe cînd germanii au năzuit pururi către realizarea idealurilor lor".

Ca om politic, Maiorescu n-a aprobat detronarea lui Cuza, în 1866, pentru că se temea de pericolul separatismului, dar în principele străin el vedea o mai mare garanție a unirii, așa cum era ea susținută și de puterile europene, pe baza hotărîrilor divanurilor ad-hoc, și totodată o condiție a asigurării independenței, susținută de aceleași puteri. Este prima acțiune politică a criticului, susținută și în ziarul *Vocea națională*. Candidat pentru alegerile din 1866, se va apropia de partidul conservator, alături de P. P. Carp și V. Pogor. Candidat de ministru în 1870, el își precizează convingerile politice încă de nuanță liberală în privința constituției, considerată o școală a poporului pentru înălțarea prin propriile sale puteri, deși în problemele învățămîntului el preconiza desființarea unor școli medii și facultăți după principiul: „știind că este mai bine a nu înființa o școală deloc, decît a înființa o școală rea", în schimb trebuind să se înființeze mai multe școli sătești. Momentul îl va evoca el mai tîrziu în *Istoria contimporană a României*: „Eram noi deodată conservatori? Noi eram în prima linie susținătorii programului hărăzit de la divanul ad-hoc." Și numai la amenințările liberalilor pentru acest program s-a întărit partidul conservator cu colaborarea junimiștilor. După ce își deschisese cariera de avocat, deputat în 1871, cu riscul demiterii de la Universitate, se arată un bun orator în *Discursuri parlamentare*, publicate de el mai tîrziu, între 1897—1915.

Odată cu înființarea societății „Junimea" va crește rolul lui Maiorescu de „spiritus rector" al întregii mișcări ce va deveni „junimismul". Opera lui va cuprinde întreg cadrul culturii române, mai întîi cu domeniul lingvisticii, pentru demonstrarea limbii ca instrument al culturii, în studiul *Despre scrierea limbei române* din 1866, și apoi cu domeniul literaturii, pentru stabilirea condiției estetice a poeziei în *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, pentru a cuprinde și fondul culturii în *Contra școalei Barnuțiu*, în 1868, temă reluată în *Contra direcției de astăzi în cultura română*, din același an, pentru a pregăti studiul din 1872, specific întregii mișcări literare, *Direcția nouă în poezia și proza română*.

Toate aceste studii din perioada ieșeană a activității criticului, din 1866 pînă la 1873, sînt concepute într-o unitate ideologică, răspunzînd unei necesități istorice a anilor respectivi, dar valabile pentru un monumental edificiu pe care el îl gîndea ca o „sinteză generală în atac", în strategia întemeierii culturii române moderne. Bătălia lui n-a fost ușoară, pentru că se ducea în numele ideii de cultură națională, pe care și el o susținea în principiu, dar în alte forme, cu convingerea că „în lupta între civilizarea adevărată și între o națiune rezistentă se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul".

Instituția în care avea să se decidă marea bătălie pentru limbă era Societatea Academică Română, înființată în 1866, ai cărei membri reprezentau toate provinciile românești, scopul ei prim fiind întocmirea unei gramatici și a unui dicționar. Maiorescu a fost numit membru al Societății din 1867, dar își dă demisia în 1869, neputînd să-și impună punctul de vedere în problema ortografiei. Revine în 1879, cînd este însărcinat, împreună cu Hasdeu, Barițiu, Odobescu și Caragiani, să redacteze un proiect de ortografie. Raportul prezentat în 1880 impune punctul său de vedere, definitivat într-un nou raport din 1904, în direcția scrierii corespunzătoare istoriei și uzului general al limbii, după principiul enunțat de el în studiul *Despre scrierea limbei române*, din 1866: „O metodă, înainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetică etimologică, trebuie să fie simplu logică".

Studiul *Despre scrierea limbei române* din 1866, completat cu un nou capitol, publicat între timp în *Convorbiri*, într-o nouă ediție din 1873, continuă ideea din *Regulile limbei române*, articol publicat în 1863 în *Anuarul Gimnaziului și Internatului din Iași*, dar nu ca preocupare didactică, și nu numai ca urmare a unei intuiții filologice, ci ca un rod al unei excepționale pregătiri lingvistice a criticului, în spiritul cel mai modern al studiilor europene. Ideea era opusă latinismului unor filologi de prestigiu: T. Cipariu, A. T. Laurian, I. Massim și alții, pe care îi acuză că au falsificat filologia, după ce, pentru demonstrarea istorică a romanității, P. Maior exagerase în argumentarea purității romanității noastre. Susținînd principiul rațional, opus fonetismului și etimologismului, în procesul logico-gramatical, lingvistul îi citează pe Max Müller, W. Humboldt, A. Schleicher, pentru considerarea limbii ca un produs natural,

dar pentru a admite o „conştiinţă" a înţelesurilor, care susţine sonurile cuvintelor în „uzul general" sau „viaţa limbii", care este „logica" ei. Şi aceasta, ca aplicare a regulilor vorbirii, face din limbă „organul existenţei noastre interioare", o „ţesătură" fină, care, ca abstracţiune, fiind în afara limbii vorbite, ar fi ceea ce astăzi lingviştii numesc „structura" limbii, care „prin ansamblul ţesăturii ei este, de fapt, un efect al raţiunii lingvistice naţionale". Indiferent de terminologia lingvistului, teoria lui presupune o distincţie între ceea ce astăzi se înţelege prin *limbă*, ca sistem abstract, susţinut de totalitatea regulilor şi deprinderilor lingvistice ale vorbitorilor ei, şi *vorbire*, a cărei viaţă depinde de realizarea ei „concretă" în istoria comunităţii care o vorbeşte. Şi, dacă nu îl putem considera pe Maiorescu un precursor al structuralismului, teoria lui o putem privi din punctul de vedere al lingvisticii structurale contemporane. Şi nu numai atît. Dincolo de bătălia pentru ortografie, integrarea foneticii ca ştiinţă în cercetarea lui lingvistică impunînd principiul „logic" al considerării cuvintelor nu ca *semne* ale lucrurilor, ci ale *ideilor* ce denumesc lucrurile, duce spre o teorie a semnificaţiei, într-o nouă metodologie în studiul asupra sistemului limbii şi ţiei, într-o nouă metodologie în studiul asupra sistemului limbii şi funcţiilor limbajului, la locul de răscruce pentru constituirea stilisticii funcţionale.

Concepţia lui Maiorescu despre cuvînt ca expresie a ideii lucrului şi nu a lucrului însuşi, implicînd teoria limbii ca sistem, este o premisă în estetica lui pentru definirea funcţiilor limbajului, inclusiv a celui poetic, pus în comparaţie cu cel ştiinţific. Estetica lui, chiar dacă nu integrează în mod organic preocupările lingvistului, are astfel o bază lingvistică. Aceasta este situată, ca stilistică, în vechea tradiţie a retoricilor şi a poeticilor clasice, constituite pe distincţia între „docere" şi „delectare", cuprinsă în germene în dialogul lui Plato, *Kratylos*, ca teorie privitoare la originea şi funcţiile limbajului, în ultimă analiză bazată pe distincţia între *adevăr* şi *frumos*, între lumea *ideilor* şi lumea *sensibilă*, menţinută pînă în estetica lui Hegel, din care criticul nostru împrumuta definiţia frumosului ca „manifestare sensibilă a ideii". Este axul teoretic al micului tratat de poetică intitulat modest *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, scris cu intenţia de a stabili cîteva principii ale judecării estetice a operei literare, în primul rînd a poeziei, într-o vreme cînd lipsea o îndrumare generală a criticii literare. Din definiţia frumosului decurg cele două capitole ale studiului, despre condiţia *materială* şi condiţia *ideală* a poeziei. *„Prima condiţiune* dar, o condiţiune materială sau mehanică pentru *ca să existe o poezie* în genere, fie epică, fie lirică, fie dramatică, este: *ca să se deştepte prin cuvintele ei imagini sensibile în fantazia auditoriului*, şi tocmai prin aceasta poezia se deosebeşte de proză ca un gen aparte, cu propria sa raţiune de a fi" — de unde şi mijloacele de sensibilizare a limbajului: alegerea cuvîntului celui mai puţin abstract, epitetele ornante, personificările, comparaţiunea, metafora, tropul în genere. Iar în ce priveşte condiţia ideală a poeziei, după distincţia obiectelor gîndirii în obiecte ale raţiunii reci sau logice şi în obiecte ale simţămîntului sau pasionale, întemeiată pe cunoscuta dezbinare între minte şi inimă: „ideea sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simţimînt sau o pasiune, şi niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se ţine de tărîmul ştiinţific, fie în teorie, fie în aplicare practică". Consecinţele practice pentru funcţiile artei aici sînt întemeiate, în ceea ce am numi *condiţia estetică* a poeziei: tot ce este produs al raţiunii, politica, morala, ştiinţa, este exclus din poezie dacă ele sînt numai idei teoretice şi nu idei „învălite şi încorporate în formă sensibilă". Se respinge astfel poezia patriotardă care într-o epocă postrevoluţionară surpase „mica temelie artistică" ce o puseseră în literatura română poeţii generaţiei revoluţionare, Alecsandri, Bolintineanu, Alexandrescu. Prin condiţia ideală a poeziei, învăţătura, preceptele morale, politica sînt obiecte ale ştiinţei şi niciodată ale artelor, rolul lor în reprezentarea frumosului fiind de a servi de prilej pentru exprimarea simţămîntului şi pasiunii, „tema eternă a frumoaselor arte", ca unele ce sînt comune tuturor oamenilor, materia interesantă pentru toţi. În acest fel ne interesează arta prin plăcerea estetică, ce nu aduce „un folos imediat" de ordin practic, dar frînge valul timpului, răspunzînd necesităţilor de viaţă ale oamenilor în orice timp. Cu alte cuvinte, valorile umane: adevărul, binele, frumosul, unite în fenomenul de cultură istoric determinat, sînt separate în judecăţile de valoare, din necesitatea omului modern de a gîndi totul „la obiect", în funcţie de utilitatea lor în perspectiva idealului uman.

Despre valabilitatea acestei teorii s-a susţinut, prin raportarea criticului la tradiţia clasicistă, că ea este limitată la o anumită concepţie estetică, după care poezia este o artă a imaginaţiei şi nu artă a cuvîntului, cum s-a dovedit a fi poezia modernă.[1] Din definiţia hegeliană a frumosului a fost reţinută concepţia că reprezentările în poezie corespund unei anumite idei, şi într-un moment de dizolvare a hegelianismului în psihologism, pentru condiţia ideală

[1] T. Vianu, *„Junimea"*, în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 161.

a poeziei, ideea a fost identificată de critic cu sentimentele și pasiunile.[1] Concepția este, totuși, una modernă.[2]

Studiul bazei lingvistice a teoriei arată că ea nu ar rămîne astăzi în afara discuțiilor celor mai moderne despre „dubla articulare a limbajului" — adică a situării lui la nivelul fonologic și la cel semantic. În lingvistica structurală a epocii noastre, dubla articulare a limbajului justifică distincția a două planuri în unitatea structurală a limbii: unul fonic, semnificantul, și altul semantic, semnificatul, acesta din urmă nefiind un „lucru", ci o reprezentare psihologică a „lucrului", de unde și identificarea pe care o face R. Barthes, în ale sale *Elemente de semiologie:* unul este conținutul, altul expresia; deosebirea constînd în aceea că semnificantul este un mediator, adică îi este necesară o substanță materială: sunet, obiect, imagine — în vreme ce substanța semnificatului este imaterială: cuvîntul. Vorbind altfel, Maiorescu nu spunea altceva în definirea condiției materiale a poeziei. Cît privește potrivirea teoriei limbajului cu poezia modernă, Maiorescu admite că limbajul poetic, departe de a se reduce la exprimarea ideilor, are un circuit semnificant deschis: „Dacă prima cerință pentru un artist este ca să știe ce să spună, desigur a doua cerință este să știe ce să nu spună", pentru că „în lumea inteligenței cuvîntul zis este numai un fragment al raportului ce se stabilește între suflet și suflet: restul se acordă pe tăcute și formează ascunsa armonie a simțirilor omenești". Iar în ce privește a doua condiție, cea ideală, identificarea „ideii" cu sentimentele și pasiunile, făcută chiar de Hegel în *Prelegeri de estetică*: „scopul artei e să deștepte și să învioreze sentimentele, înclinații și pasiuni de tot felul, să umple inima"[3] — este în concordanță cu evoluția stilisticii moderne, care, cum susține Ch. Bally, în *Traité de stylistique française*, constată că „dacă ținem seama de constituția fundamentală a omului obișnuit, care face limbajul și îl transformă, vom înțelege că acest limbaj, care exprimă de asemenea *idei*, exprimă înainte de toate sentimente".[4]

Maiorescu, în studiul despre condiția ideală a poeziei, vorbea de sentimente și pasiuni atras și de psihologie, întrucît *sufletul* era o preocupare mai veche a lui, de cînd scria *Einiges Philosophische.* Interesul gînditorului pentru suflet era al unui raționalist pentru

[1] *Ibid.*, p. 190.
[2] Cf. Eugen Todoran, *Maiorescu*, Editura Eminescu, 1977.
[3] G.F. Hegel, *Prelegeri de estetică*, I, p. 52.
[4] Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, I, 1951, p. 190—191.

care, după concepția naturalistă, *psihicul* este o formă a *materiei*, „o funcție fiziologică a trupului, anume a sistemului nervos", și nu dat supranatural. Explicația îl satisfăcea în anii crizelor sufletești ale tinereții, dar nu-l va satisface mai tîrziu tocmai pentru că psihologia este o știință insuficientă, recunoscînd aceasta decepționat în însemnările din 1870, ca o critică adusă lui Herbart.[1] Iar în 1888 studiul *Din experiență*, cu informații din scrierile lui Fechner, Wundt, Florens, va arăta că singură experiența este călăuza pe calea cea întunecată a abisului ce desparte materia de spirit, întrucît înlăuntrul vieții organice „îngustimea conștiinței" este imposibilitatea „materiei reflectate" de a primi impresiile exterioare altfel decît succesiv. Apropierea psihologiei de științele exacte însemna lărgirea cercului experienței psihice, pentru a cuprinde și ceea ce rămîne întunecos — de unde și interesul pentru experiențele „misterioase" ale legăturilor dintre suflet și corp, psihologul fiind atras de problemele visului, ale halucinațiilor și ale hipnotismului.

Primul studiu de critică literară al lui Maiorescu, din 1867, despre *Poezia română*, este numai un capitol al unui demers teoretic care în ultimă analiză trebuia să fixeze *Direcția nouă în poezia și proza română*, ce va apare în 1872. Prima idee a *criticii de direcție* pe care va enunța-o el ca teoretician al culturii este cea pe care tatăl său o formulase într-o scrisoare către G. Barițiu, publicată în 1838 în *Foaia literară*, despre cultura română influențată atunci de „lunecoasa" publicistică franceză: „Dar și vulpea cea din fabulă, dacă ar veni în Dacia, s-ar sui pe vîrful Carpaților și ar vedea de acolo pînă la Dunăre o mască frumoasă, fără crieri, s-ar minuna și ea dacă ar iubi pe români, ar plînge una cu mine!"[2] Ideea este transmisă lui Titu Maiorescu care o enunță sentențios într-o scrisoare din 1856 către Adela Rainhardt: „o direpțiune care avem să o mulțumim francezilor, care cel puțin nu e bună, o direpțiune care e cauza primitivă a micului grad de cultură adevărată la români, sau esprimînd, cu un singur cuvînt, ce cuprinde toate în sine: e supraficialitatea".[3]

Direcția nouă era pregătită în planul mai larg al culturii de *Contra școalei Barnuțiu*, din 1868, deci contra unui exagerat „*latinism*", perimat istoric și discreditat tematic. Atacul nu era lipsit de un substrat politic conservator, cum se va vedea din primul discurs parlamentar al lui Maiorescu din 1871, în care propunea desființarea

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, *ed. cit.*, p. 165.
[2] Apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 131.
[3] T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, *ed. cit.*, p. 107.

catedrei autorului *Dreptului public*, care nu se potrivea cu doctrina statului nostru. Şi alte „forme fără fond“ îşi propunea ministrul să desfiinţeze, dar nu sub eticheta de conservatorism, ci de liberalism, căci, cum susţinea el în discursul din 1872 pentru restabilirea bugetului Şcolii normale, rolul partidului conservator, mai bine zis fracţiunea junimistă a conservatorilor, îi pare a fi „de a cuprinde în sine elemente liberale“, deoarece „toate le avem, numai partid liberal nu“. Este totodată discursul ce dovedeşte încă atitudinea laică a criticului formelor fără fond în problema organizării învăţămîntului, pe care o mai susţinuse şi într-un articol din *Convorbiri* din 1870: *Învăţămîntul primar ameninţat*, cu argumentul că „credinţa dogmatică, îndată ce cere credinţă oarbă în chestiuni care se raportă la ştiinţa naturală, devine incompatibilă cu şcoala şi trebuieşte combătută“.

Teoria culturii va face-o Maiorescu în studiul, tot din 1868: *În contra direcţiei de astăzi în cultura română*, studiu care trebuia să fie o teorie a *adevărului* ca principiu al *progresului* culturii, în două direcţii ale argumentării, pe baza constatărilor istorice: anacronismul istoric, în ce priveşte trecutul, într-o critică a tendinţelor de întoarcere a civilizaţiei române la forme care nu se *mai* potrivesc cu evoluţia istorică a poporului român, şi alta într-o teorie a fundamentului dinlăuntru, care priveşte viitorul, într-o critică a tendinţelor de introducere a unor forme cu care fondul istoric *încă* nu se potriveşte, considerate, şi unele şi altele, manifestări primejdioase pentru dezvoltarea istorică a poporului român. Latinismul lingvistic, care denaturează filologia, precum şi împrumutarea instituţiilor civilizaţiei apusene, pentru care încă nu avem fondul corespunzător, sînt combătute de Maiorescu după o concepţie „raţională“, susţinută de el încă în primele conferinţe junimiste: orice proces istoric, în ţările cu evoluţie normală, se constituie într-un *fond* al vitalităţii, cuprins în viaţa economică, socială şi culturală, în relaţia lui cu tot ce ţine de *formele* de organizare: legile, instituţiile, în diversele semne de cultură în care se întrupează „spiritualitatea“ poporului, care face istoria corespunzătoare necesităţilor dezvoltării organice a societăţii, adică într-o concordanţă deplină a *fondului* şi a *formei*, în care constă *adevărul* culturii ca fenomen istoric. De aici critica formelor fără fond: „Ai un singur bloc de marmură: dacă îl întrebuinţezi pentru o figură caricată, de unde să mai poţi sculpta o Minervă?“ Dar criticul exagera în respingerea formelor, negînd rolul lor în modificarea fondului, ca proces istoric.

În *Observări polemice*, din 1869, Maiorescu justifica drepturile criticii de a combate tot ce în cultură este *neadevăr*: „De la sine nu se îndreptează nimic în capetele unei generaţiuni; căci orce cultură este rezultatul unei lucrări încordate a inteligenţei libere, şi datoria de a afla adevărul şi de a combate eroarea se impune fără şovăire fiecărui om care nu se mulţumeşte cu existenţa sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă în sine, ce răsună la fericirea şi la nefericirea naţiunii din care s-a născut“. De aici şi tactica aprecierii adevărurilor ca *mari* şi *mici*. Toate începuturile sînt *mici*, dar un început de cultură, ce poate servi de fundament pentru o clădire şi urmare mai departe, trebuie să fie *mare* prin adevărul ce-l cuprinde, pentru a produce şirul neîntrerupt de forme nouă în viaţă.

Direcţia nouă în poezia şi proza română, din 1872, astfel pregătită de studiile anterioare, se va întemeia pe o delimitare de principiu: „Direcţia veche a bărbaţilor noştri publici este mai mult îndreptată spre formele dinafară; direcţia nouă şi jună caută mai întîi de toate fundamentul dinlăuntru şi, unde nu-l are şi pănă cînd încă nu-l are, despreţuieşte forma dinafară ca neadevărată şi nedemnă“. Dar, dincolo de teorie, articolul este şi primul de critică literară aplicată. Criteriile grupării scriitorilor în explicaţia operei lor nu sînt prea sigure ca principii de estetică: Alecsandri este poetul „cultural“, Eminescu este „poetul, în toată puterea cuvîntului“, iar ceilalţi sînt numai nume fără acoperire axiologică. Dar aceştia erau poeţii epocii, mai buni decît alţii, şi dacă există îndoială în ce priveşte intuiţiile criticului, nu uităm că pentru el criteriul estetic aplicat literaturii este unul din „fundamentele dinlăuntru“ ale culturii adevărate, în care literatura trebuia să se integreze printr-o „direcţie nouă“, ca manifestare a spiritului public prin propriul său fond istoric: „Noua direcţie, în deosebire de cea veche şi căzută, se caracterizează prin simţimînt natural, prin adevăr, prin înţelegerea ideilor ce omenirea întreagă le datoreşte civilizaţiei apusene şi totodată prin păstrarea şi chiar accentuarea elementului naţional“. Polemicile criticului în *Beţia de cuvinte* şi *Răspunsurile „Revistei contimporane“*, din 1873, sînt numai nişte prelungiri ale acestei argumentări, împotriva celor ce „s-au tupilat sub steagul românismului“ pentru a-şi apăra incapacitatea. „Pentru poporul român este o condiţie de existenţă de a resorbi din introducerea noilor forme în viaţa reală tot ce poate fi folositor spre înrodirea pămîntului său.“ Cu aceasta se încheie primul mare capitol din opera critică a lui Maiorescu, din epoca entuziasmului şi a marilor bătălii pentru impunerea *Direcţiei noi*. Indiferent de ecourile ei în epocă, pînă

tîrziu, ea îi va prilejui criticului doar reluări şi precizări, răspunsuri şi polemici pentru apărarea tezelor ei fundamentale.

Ca rezultat al primei etape a activităţii didactice, în 1876 va apare *Logica* lui Maiorescu, în care teoria limbajului ca raport între gîndire şi cuvînt este reluată pentru stabilirea legilor formale ale gîndirii. Ideea scrierii unei *Logici* o avea el încă din 1857, cînd reducea filozofia la logică, sau cînd îi scria, în 1858, Olgăi Coronini că „logica formală este «condiţia *sine qua non*» pentru studiul filozofiei".[1] El de atunci pregătea un manual, după *Logica* lui Herbart şi prelegerile lui Suttner, preocupare din care se va menţine, după intrarea în învăţămînt, ideea unui manual propriu. La apariţia acestuia a fost acuzat de dr. Zottu că, împrumutînd izvoare diferite, ar fi *nelogic*. Cît de original faţă de izvoare a fost logicianul se vede din primul său proiect, din 1858, cînd, într-o scrisoare către un fost coleg, A. V. Löhner, căruia voia să-i dedice lucrarea, arăta prin ce se deosebeşte de Suttner în definirea noţiunii de judecată.[2] Iar faţă de J. S. Mill, pe care îl citează de mai multe ori, originalitatea nu putea fi contestată, cum a arătat încă Eminescu în două articole publicate în anul 1877[3], mai ales date fiind asemănările dintre Mill şi Herbart, pe care le va semnala şi Mircea Florian într-un articol despre *Începuturile filozofice ale lui T. Maiorescu*, din *Convorbiri literare*, nr. 1–5, 1937. Izvoarele toate au fost analizate de I. Brucăr, în introducere la *Logica* retipărită în 1940, cu concluzia că: „dacă Maiorescu ne-a vorbit de personalităţile creatoare originale, clasificîndu-le ca atare, fie pe acelea «care pe înălţimea culturii secolului împreunează elementele date, spre o nouă combinare», fie pe acelea care «află în intuiţia primitivă un adevăr pînă atunci nepătruns de înţelegerea omenească», el personal a împlinit în tot ce a scris ambele condiţiuni".[4] Eminescu spunea acelaşi lucru: logicianul era „un spirit care în fiecare şir e de transparenţa cristalului şi nu lasă nimăruia îndoieli asupra celor ce voia să zică". Aceasta este *şcoala logică*, pe care a întemeiat-o profesorul Maiorescu.

Acest spirit logic nu este de origine herbartiană, cum se susţine de obicei, Herbart fiind numai un îndrumător sistematic, deci mai

---

[1] T. Maiorescu, *Al doilea Apendice la „Un fragment din tinereţea mea"*, *loc. cit.*, p. 44.

[2] T. Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 327–328.

[3] M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, I, ed. Ion Scurtu, 1905, p. 366–381.

[4] I. Brucăr, *Filozoful T. Maiorescu*, în T. Maiorescu: *Logica*, Editura Academiei, 1940, p. 172.

mult sau mai puţin didactic în formarea filozofului Maiorescu, ci de origine kantiană, Kant fiind văzut de el nu numai ca filozoful pe care Herbart îl comentează, ci şi ca deschizătorul propriului său drum în logica antichităţii. N-a fost oare Kant cel care a mutat izvorul cunoştinţelor în sufletul omenesc, în spiritul lui Protagoras, care spunea că „omul este măsura tuturor lucrurilor"? Fraza aceasta părea tînărului gînditor mai preţioasă decît dialogurile din tinereţe ale lui Platon, în care i se făcea lui Socrate un portret foarte tulbure, cum mărturisea el într-o scrisoare către unul din colegi, A. V. Tegethoff.[1] Din 1861, după amînarea susţinerii doctoratului la Sorbona, apare un interes sporit pentru Kant, probabil cu îndoiala dacă o filozofie ca aceea a lui Herbart — „o searbădă filozofie", cum o numea el[2] — este un suficient temei pentru construirea unui sistem filozofic original, cum intenţiona să fie al lui, sau, în cazul cînd va renunţa la însăşi ideea de sistem, întoarcerea la Kant era un mai bun susţinător al *criticismului*. Într-o scrisoare către tatăl său îi spunea că traduce *Critica raţiunii pure* şi o urmează cu multă căldură: „o asemenea traducere îmi este cea mai bună preparare la profesura filozofică, care, spre a spune termenul adevărat, mă entuziasmează".[3]

De filozofia kantiană s-a apropiat Maiorescu tot mai mult după 1872, mai ales în cursurile de logică şi istoria filozofiei predate la Universitate. Sinteza pe care Kant o realizează prin sistemul său, între raţionalismul lui Descartes şi senzualismul lui Locke, va fi menţinută de gînditorul român, ca autor al *Logicii* din 1876, în care întemeierea judecăţilor este „empiriorationalistă" — cum o aprecia Eminescu în discuţiile asupra originalităţii tratatului. Logicianul era în adevăr original prin tratarea problemei gîndirii în raport direct cu aceea a limbii, într-o tradiţie ce merge pînă la teoria lui Platon şi Aristotel despre funcţiile limbajului, comunicarea şi expresivitatea, pe care o va reţine şi ca bază a teoriei despre condiţia estetică a poeziei, ca artă a cuvîntului: „Limba este focul în care reprezentările obiectelor îşi mistuie aproape toată materialitatea lor şi nu lasă decît ideea abstrasă şi generală" — va spune logicianul, după lingvist.[4]

---

[1] T. Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 397.

[2] T. Maiorescu, *Vechea tragedie franceză şi muzica lui Wagner*; apud T. Vianu, *Influenţa lui Hegel în cultura română*, *ed. cit.*, p. 70.

[3] T. Maiorescu, *Epistolarum*, III; apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 196.

[4] T. Maiorescu, *Logica*, ed. I, Brucăr, 1940, p. 194.

Influenţa kantiană, permanentă în gîndirea lui Maiorescu, este suportul filozofic al „spiritului critic" pe care l-a aplicat ca îndrumător al culturii şi literaturii, dar kantianismul este menţinut, în paralelă cu influenţa scientismului, în toate domeniile: filozofie generală, logică, teoria culturii , estetică — după o remarcă a lui Simion Ghiţă, ultimul cercetător al filozofiei criticului. Reţinem concluzia autorului citat: „Filozofia kantiană i-a oferit lui Maiorescu un temei pentru disocierea valorilor în cadrul culturii române: religie, ştiinţă, filozofie, artă, şi pentru înlăturarea confuziilor ce se făceau între aceste valori. Criticismul kantian l-a inspirat în introducerea spiritului critic în cultura română într-o perioadă istorică caracterizată prin mari mutaţii şi transformări generale în direcţia modernizării ei."[1]

A doua parte a activităţii lui Maiorescu începe cu anul 1880. Una din disertaţiile lui filozofice, *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare*, va deschide şi un capitol nou de metodologie a criticii literare. În judecarea operelor literare, spune criticul, se vor impune ideile care au „valoare universală" şi care pornesc dintr-un „entuziasm impersonal". Fondul kantian al argumentării nu e greu de descoperit: sînt *adevărate* ideile general-valabile, în planul cunoaşterii teoretice, iar în cazul artei ideile cu valabilitate generală nu corespund unui concept, ele sînt rezultatul unei emoţii „impersonale", al unui „entuziasm" care corespunde şi intensităţii emoţiei, termenul fiind şi o denumire a „dezinteresării", care în estetica lui Kant definea specificul actului creator de frumos. Se va adăuga la această teză kantiană şi formularea esteticii lui Schopenhauer despre contemplarea „dezinteresată" a ideilor platonice, ca obiectivări imediate ale „egoismului". Dar nu numai poetul, ci orice creator de cultură este pătruns de acest patos, ca iubitor de adevăr: „Prin negura egoismului nu străbate lumina adevărului, nici căldura frumosului" — şi aici se întîlneşte dezinteresarea, în sensul ei de „emoţie impersonală", cu atitudinea morală a creatorului de cultură. Ceea ce urmăreşte criticul în disertaţia filozofică este numai drumul adevărului, care se impune în judecata de valoare, de la singurătatea începătoare, prin efortul şi suferinţa resimţită de creator, pînă la recunoaşterea ei deplină — căci „ceea ce este impersonal este din patrimoniul comun al omenirii întregi". De unde şi concluzia optimistă a studiului: „Apa a trecut, pietrele au rămas, şi din piatră în piatră păşeşte adevărul, spre viitorul său nemărginit".

[1] S. Ghiţă, *op. cit.*, p. 211.

Adevărul în judecarea operelor literare este adevărul artistic, şi criticul, care caută adevărul judecăţii, este asemănător cu artistul, care caută adevărul în creaţia frumosului. Analogia dintre funcţiunea adevărului în judecata de valoare şi funcţiunea particular estetică a frumosului este axa metodologică a criticii pe care Maiorescu, în locul consideraţiilor teoretice de ordin general estetic, din prima etapă a activităţii lui, va aplica-o, în a doua etapă, la „literatura care se face", cum spunea el în *Poeţi şi critici*, studiul din 1878. Aceasta va fi o schimbare de planuri, ca trecere de la „critica judecătorească", numită de el „sinteza generală în atac", la critica specială, a cărei misiune e de „a lărgi cercul activităţilor individuale".

Cît de necesară este critica pentru literatura „care se face" va avea ocazia să arate Maiorescu însuşi în 1885, cînd constata că „scade trebuinţa unei critici generale". Studiul *Comediile d-lui Caragiale*, pentru apărarea autorului în faţa unor acuzaţii ce nu respectau criteriul estetic al judecării operei literare, era o intervenţie a lui pentru „progresul adevărului". Atacurile vizînd lipsa de „moralitate" a comediilor, criticul ridica discuţia tot la planul teoretic, pentru a demonstra dacă în principiu arta este sau nu morală, îndeplineşte sau nu o funcţie morală, şi apoi a arăta în ce fel comediile lui Caragiale îşi menţin valoarea chiar în forma în care ele au fost acuzate de imoralitate. Teoria criticului se menţine în termenii comparaţiei artei cu ştiinţa, după estetica lui Hegel, pentru distincţia frumosului de adevăr, în arta adevărată: arta este morală nu ca *idee*, exprimată ca atare, ca în comunicarea directă a omului, ce ţine de „învăţătură", ci ca *valoare*, prin însuşi procesul de creaţie artistică, în care frumosul implică binele în *opera* de artă, cînd aceasta este realizată ca artă. Dar argumentele vor include în continuare şi termenii esteticii lui Schopenhauer. „Arta a avut totdeauna o înaltă misiune morală şi orice adevărată operă artistică o îndeplineşte", ea constînd în „înălţarea morală a individului, ce se poate aştepta din producerea simţămîntului estetic". Căci orice emoţie estetică, în orice fel de artă, inclusiv poezia, care întrebuinţează cuvîntul ca material de comunicare, ca şi codul penal şi catehismul de morală, îl face pe om „să se uite pe sine ca persoană şi să se înalţe în lumea ficţiunii ideale". Aceasta întrucît tot ce este *rău* este *egoismul*, iar „înălţarea impersonală" este o combatere indirectă a răului, de unde şi concluzia că tot ceea ce nu este artă adevărată este imoral în înţelesul artei, fiindcă îl aruncă pe spectator din emoţia artistică în lumea reală, coborîndu-l în

sfera zilnicelor interese. Deci nu de o cerință morală în înțelesul practic al cuvîntului este vorba, ci de starea sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina oricărui rău. Teoria construită pe ideea „emoției impersonale" este un studiu psihologic, cu ecouri din filozofia lui Schopenhauer, în care „voința de a fi" este izvorul tuturor suferințelor, iar arta, prin emoția pe care o produce, este transpunerea în lumea „ideilor platonice" a formelor celor mai generale, deci mai „despersonalizate", ale existenței, prin care contemplatorul, într-un anumit fel, intuitiv și nu rațional, intră într-o altă lume, eliberîndu-se de dominația voinței, ca sursă a răului în lume. Teoria aceasta este una a *creației* artistice, exagerată prin nerecunoașterea condițiilor *receptării* artei, ca o problemă de sociologie a literaturii.

Schopenhauer era pentru Maiorescu o cunoștință mai veche. După ce în 1865, în seria de prelegeri populare ale „Junimii", una susținută de el se intitula: *Pesimismul ideal (Schopenhauer)*, începînd din 1870 traduce *Aforismele*, publicate în *Convorbiri* din 1872 pînă în 1877 și adunate în volum în 1890. Cu toată opoziția lui Schopenhauer față de Hegel, aforismele nu sînt expresia unui pesimism integral, și Maiorescu are rezerve față de o generalizare de acest fel, după cum filozoful însuși recunoaște că teoria lui s-ar putea numi o „eudemologie", o știință a fericirii în viață, pentru a cărei scriere „a trebuit să mă depărtez de la punctul de vedere mai înalt spre care conduce filozofia mea în adevăratul înțeles al moralei ei metafizice". Motivarea putea fi acceptată de Maiorescu, cu stima lui pentru „rațiunea realității", în *Einiges Philosophische*, sub influența lui Hegel, dar neîncrederea în posibilitatea oricărei „metafizici viitoare" era și axul principal al filozofiei lui Kant, pentru care filozofia lui Schopenhauer putea fi o bună pregătire, îndrumarea spre ea dîndu-i-o, cu acest scop, „hegelianul" Karl Werder în 1861, cum își amintește criticul în evocarea acelei perioade în amintita scrisoare din 1906 către I. Petrovici. Schopenhauer era cunoscut în acei ani mai ales prin aforismele lui, traduse numai „pentru a lua și noi parte la mișcarea filozofică a spiritului modern", dar filozoful va apare în primul plan al atenției criticului într-un articol despre *Filozofia la Universitate*, în 1870—1871, pentru susținerea unei filozofii autonome, ca bază a autonomiei valorilor culturale. În studiile de estetică ale criticului, Schopenhauer va lua locul lui Hegel, în teoria de esență kantiană, a „dezinteresării" și a „despersonalizării" în actul contemplației estetice, ca teorie a eliberării

omului de „egoismul" vieții într-o „emoție impersonală", cum este cea artistică.

Argumentarea lui Maiorescu n-a apărut atît de evidentă, fără indicarea izvoarelor ei. Polemica lui cu C. Dobrogeanu-Gherea aici începe. Acesta constata o contradicție între ceea ce criticul susținuse în *Poeți și critici*: „Poetul este mai întîi de toate o individualitate", iar impresiile manifestate în forma estetică reproduc „caracterul personal fără de care nu poate exista un adevărat poet" — și ceea ce el susținea în *Comediile d-lui Caragiale*: „...arta dramatică are să expună conflictele, fie tragice, fie comice, între simțirile și acțiunile omenești cu atîta obiectivitate curată, încît pe de o parte să ne poată emoționa prin o ficțiune a realității, iar pe de alta să se înalțe într-o lume impersonală". La obiecția lui Gherea, demonstrată teoretic în *Personalitatea și morala în artă*, Maiorescu va răspunde în *Contraziceri?* că artistul este și impersonal și personal: este impersonal în perceperea lumii, concentrîndu-și toată privirea în obiect, și prin aceasta obiectul încetează de a fi individual, înfățișîndu-se *sub specie aeternitatis*, ea constituind și partea etică a artistului; dar o dată perceperea obiectului dobîndită, manifestarea ei în artă reproduce caracterul personal al artistului și o asemenea răsfrîngere în prisma lui proprie exprimă individualitatea lui esențială. Relația personal-impersonal este relația subiectiv-obiectiv în artă, acceptată astăzi chiar din punctul de vedere al tezei pe care Gherea o apăra, întrucît arta este subiectivitate în emoția artistului, iar lumea ficțiunii este o realitate artistică în care individualul este depășit în forma universalului, singura care poate produce emoția față de realitatea reflectată în artă. Răspunsul lui Maiorescu pornea de la concepția clasică despre raportul dintre înfățișarea „generalului" în artă și „particularul" faptului istoric, pe care artistul îl trăiește în mod cît se poate de *subiectiv*, răsfrînt numai în *obiectivitatea* artei sale. Concepția clasică era menținută în estetică de Kant și de Hegel, în ce privește raportul dintre intelect și sentiment în poezie, dar cînd Maiorescu definea poezia ca „idee emoțională" nu rămînea în afara spiritului schopenhauerian pentru relația frumosului cu binele, în distincția de principiu între „morala în artă" și „moralitatea artei". Aprecierea comediilor lui Caragiale ca opere realiste, tocmai din acest punct de vedere, dovedește ceea ce criticul susținea ca o condiție fundamentală a oricărei arte: valoarea ei estetică nu se confundă cu ceea ce intră în relație cu ea în opera de artă și dacă judecăm arta după criteriul estetic trebuie să vedem în ce măsură includerea *ideii morale* în

emoția estetică, prin imaginea artistică, este de o forță morală mult mai mare decît declararea directă a ideii în producții fără valoare artistică.

În capitolul despre Maiorescu din *Istoria literaturii române*, T. Vianu susținea că între cele două izvoare ale esteticii criticului, cel hegelian, din *O cercetare critică* din 1867, și cel schopenhauerian, din *Comediile d-lui Caragiale*, din punct de vedere strict sistematic există o oarecare contradicție, sistemul estetic al lui Hegel, după istoricul esteticii Ed. Hartmann, aparținînd idealismului concret, iar estetica lui Schopenhauer aparținînd idealismului abstract: pentru cel dintîi frumosul este totdeauna o idee întrupată într-o materie sensibilă, într-o imagine; pe cînd pentru cel de al doilea frumosul este ideea însăși, cuprinsă în actul contemplației printr-o depășire a oricărei relații sensibile. Dar, prin contemplarea estetică, „ideea" lui Schopenhauer nu mai este doar o „idee", ci o obiectivare imediată a lucrului în sine, ca voință de a fi, este deci o intuiție a acesteia: „ideea este strict intuitivă", „despersonalizarea" nefiind înțeleasă ca o „abstractizare", pe calea inteligenței, ci ca o contemplare a „ideilor platonice" pe calea intuiției, realizată pe deplin numai în cazul geniului, care se înalță la starea de subiect pur, nu ca intelect pur, ci prin eliberarea actului cunoscător de efortul intelectului, ca instrument al voinței, eliberare prin care omul se purifică de relele existenței, cauzate de voința de a fi. Schopenhauer, în alt fel, nu spune altceva decît Hegel. Deci „tipurile generale ale umanității", pe care Maiorescu, sub influența teoriei schopenhaueriene a emoției impersonale, le găsește realizate în comediile lui Caragiale, nu sînt niște modele *abstracte*, ci sînt modelele „artistice" ale individualităților umane luate din viața noastră socială, dezvoltate „cu semnele lor caracteristice, cu deprinderile lor, cu expresiile lor", cu sentimentele și pasiunile lor, cum ar zice criticul după Hegel, „cu tot aparatul înfățișării lor în situațiile anume alese de autor", pentru că el „ne arată realitatea din partea ei comică". Ceea ce nu înseamnă o „estetică mai nouă", ca o concesie făcută realismului mai nou, ci o adaptare a esteticii lui vechi la probleme literare noi, pe care „literatura care se face" le punea în discuția criticii literare.

Comediilor lui Caragiale li s-a căutat un substrat politic, pentru care a și fost deschisă acuzația de „imoralitate" și lipsă de patriotism, în primul rînd de cei ce s-au recunoscut în personajele lor. Maiorescu, apărîndu-l pe scriitor, nu s-a arătat, prin teoria „dezinteresării", un apărător al partidului conservator în fața liberalilor, cum s-a spus, deși junimismul politic găsea în comediile lui Caragiale expresia cea mai evidentă, pe temeiul criticii maioresciene, a formelor fără fond. Criticul era un susținător al istorismului încă din primele sale teze literare, în recunoașterea specificului național al literaturii, ca un „fundament dinlăuntru" pentru formele culturii noi ce le împrumutam, dar istorismul presupune acceptarea realismului în artă, chiar cînd teoria estetică pretinde „idealitate artistică" în metoda reflectării realității. Deci nu o concepție conservatoare apăra criticul în respingerea acuzațiilor aduse lui Caragiale, cînd spunea despre comediile lui că stratul social pe care îl înfățișează ele „este luat de jos și ne arată aspectul unor simțiminte omenești, dealtminteri aceleași la toată lumea, manifestate însă aici cu o notă specifică adecă sub formele unei spoieli de civilizație occidentală, strecurată în mod precipitat în acel strat și transformată aici într-o adevărată caricatură a culturei moderne". Aceasta este și baza socială a comicului lui Caragiale, care, realizat într-o adevărată artă realistă, are puterea de a trăi.

Literatura realistă o apreciase criticul din 1882 în studiul *Literatura română și străinătatea*, vorbind de opera lui I. Slavici, N. Gane, I. Negruzzi, scriitori care, „părăsind oarba imitare a concepțiunilor străine, s-au inspirat din viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gîndește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firii lui etnice". Teoria „romanului poporan", pe care o face criticul în compararea personajelor realiste ale scriitorilor citați cu eroii vechilor tragedii, include în condiția tragicului tipurile puse de la început sub stăpînirea împrejurărilor ca sub o fatalitate, prin îngrădirea lor istorică de națiune și de clasă. Aceasta îndreptățește situarea romanului poporan alăturea cu adînca mișcare a tragediei, prin culmea de emoțiune realizată de evoluția eroului, în lupta cu aceste limite spre o catastrofă în simțămînt. Și concluzia este că noi românii trebuie să ne bucurăm că după atîtea împrumuturi dinafară „putem răspunde cu ceva și că tînăra literatură română a fost în stare să dea bătrînei Europe prilejul unei emoțiuni estetice din chiar izvorul cel curat al vieții sale populare". Dar cu toate aprecierile literaturii realiste, argumentele esteticii lui Schopenhauer nu vor lipsi din critica lui Maiorescu, ca în studiul despre *Eminescu și poeziile lui*, pentru consacrarea *geniului* literaturii române, care și-a găsit în el „cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi" și „punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării românești".

Maiorescu, cu toate că nu făcea o „anumită politică" în critica lui literară, în afară de o politică a „culturii în marginile adevărului", a fost o personalitate politică a epocii. Suspendat fiind din învățămînt pentru că nu avea un concediu legal în timpul sesiunii parlamentare, își începe cu adevărat cariera politică intrînd ca ministru, în 1874, în guvernul conservator al lui Lascar Catargi. Nu se reintegrează însă la catedră, decît în 1884, prin măsura unui ministru liberal. Ca ministru al cultelor el a susținut subvenția școlilor române din Brașov, precum și restaurația bisericii episcopale din Curtea-de-Argeș ca acțiune integrată într-o activitate politică a timpului, dar și cu convingerea, pe care mai tîrziu va mărturisi-o, că pe timpul construirii bisericilor Curtea-de-Argeș și Trei Ierarhi „era o continuitate în ideile noastre, era un raport direct între formă și fond".[1] Ca măsură culturală cu rezultat politic a fost începutul publicării documentelor Hurmuzaki, copiate din arhiva imperială, privitoare la istoria românilor. Neputînd impune votarea legii pentru învățămînt, care preconiza reducerea unor catedre și facultăți, motivată cu lipsa unor profesori cu cultură specializată, ministrul și-a dat demisia în 1876. A rămas însă susținător al conservatorilor, cît și al principelui străin ca domnitor, în fața atacurilor directe sau ascunse ale adversarilor lui politici.

Este incontestabilă adeziunea lui Maiorescu, în anii tinereții, la un liberalism democratic, la care el va renunța cu timpul, trecînd la un punct de vedere practic, care, cum remarcă T. Vianu,[2] constituie o deplasare de la abstract la concret, justificînd o privire sceptică a confruntării realității cu înălțimea idealului, după aforismul din 1868, care dovedește îndrumarea lui spre principii adaptate la realitate; ceea ce însemna, pe de o parte, despărțirea lui de principiile liberale și preocuparea de aplicarea lor practică, fiind tot mai mult constrîns, pe de altă parte, să aprobe conservatorismul. Trecerea de la abstract la concret, de la teoretic la practic, care ar face inutile *principiile*, cum presupune T. Vianu, nu este justificată istoric, deoarece criticul încă din 1861, în conferința despre *Vechea tragedie franceză*, exprima neîncrederea lui în revoluția franceză, părere menținută, după decenii de la revoluție, în conservatorismul gîndirii postrevoluționare. Cum el însuși își va aminti mai tîrziu, în 1895, în *Istoria contemporană a României* despre organizarea „Junimii" la Iași: „Cu modul de judecată istorică ce predomnea între

[1] *România liberă* din 25 decembrie 1884/6 ianuarie 1885.
[2] T. Vianu, „*Junimea*", în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 182.

noi, mai mult englezește revoluționar decît franțuzește revoluționar, așa-numita regenerare de la 1848 nu ne părea să aibă gradul de importanță ce i-l atribuiau liberalii din Muntenia". Ceea ce însemna că politica în care Maiorescu se angaja tot mai mult, după scoaterea din învățămînt, nu era o politică de concesie, ci una de convingere. Dar, adăugăm, constrîns nu de un conservatorism de „partid moșieresc", retrograd în comparație cu „progresismul" partidului liberal. Căci în politică deosebirile dintre liberali și conservatori nu erau atît de principii, cît de aplicarea lor practică. Maiorescu, ca gînditor politic, își exprimase neîncrederea în eficiența istorică a revoluției burghezo-democratice, pe care o vedea mai mult prin rezultatele, prin înfrîngerea ei în 1848, decît prin idealurile ei cu adevărat revoluționare; dar tocmai pentru că neîncrederea lui se adeverise în abdicările burgheziei de la idealurile revoluției, cu tot conservatorismul lui, rezervele nu erau total nemotivate.

Conservatorismul lui Maiorescu avea, ca suport teoretic, lucrarea lui Ed. Burke, publicată în 1790 în Anglia: *Reflections on the Revolution in France*, a lui Joseph de Maistre, *Considerations sur la France*, completată cu *Essai sur le principe générateur des constitutions politiques*, și lucrarea lui H.T. Buckle, *History of Civilisation in England*, din 1861. Se adaugă teoria evoluționistă a filozofului englez Spencer, despre care un comentator recent, Z. Ornea, în *Junimea și junimismul*, spune că „servea, pe de o parte, ca fundament teoretic în afirmarea unei concepții scientiste despre natură și pentru demonstrarea necesității evoluției organice, pe de altă parte, însă, ea servea în mod fățiș împotriva progresului social înțeles ca depășire a rînduielilor burghezo-feudale, împotriva mișcării socialiste".[1] Maiorescu traducea chiar o lucrare a filozofului: *În contra socialismului.*

Gruparea junimistă tinde să devină o grupare cu o concepție politică tot mai pronunțată după mutarea lui Maiorescu la București, în 1876, cînd și începe o nouă etapă a „Junimii" ca societate literară. Mai puțin semnificativă ca „direcție nouă", considerată fiind ca realizată „sinteza generală în atac" din prima perioadă, ea este de o mai amplă activitate culturală, întregită de discipolii universitari ai criticului, după începerea cursului liber de logică la Universitate, în 1880, și după reintegrarea lui ca profesor definitiv, în 1884. Din 1880 criticul reia colaborarea la *Convorbiri literare*, în 1885 scrie articolul despre Caragiale. Cu toate rolurile lui

[1] Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, Editura Eminescu, 1975, p. 135.

politice în gruparea junimistă a conservatorilor, el va rămîne de acum încolo mai întîi „profesorul", respectat și urmat de generațiile epocii, timp de un sfert de secol, „lumina gîndirii românești", după expresia lui B. Delavrancea, ducînd după sine „Junimea" și *Convorbirile literare*, ca rezonator al propriei sale filozofii, al cărei scop principal nu era teoria, ci practica. Și politica, pornită dintr-un sentiment de datorie publică, era una din aceste acțiuni practice. Junimiștii încă din 1881 intenționau să deschidă o „eră nouă", după un program de guvernămînt anunțat de primul guvern „junimist", al lui T. Rosetti în 1888, pentru *organizarea* statului român modern, program reluat de guvernele de nuanță conservatoare junimistă ce s-au succedat pînă în 1895, în care Maiorescu a fost de mai multe ori ministru.

În critica literară a lui Maiorescu din acest timp, ca ultimă etapă, în studiul despre I. Popovici-Bănățeanul, din 1895, și despre V. Vlad Delamarina, din 1898, ca și în rapoartele academice pentru premierea operei lui M. Sadoveanu și a lui O. Goga, din 1906, a lui I. A. Brătescu-Voinești, din 1907, și culminînd cu răspunsul academic dat lui D. Zamfirescu *În chestia poeziei populare*, din 1909, a fost constatată o anumită evoluție, dacă nu chiar o „dezbinare de gînduri", pusă sub semnul unor abdicări de la principiile inițiale ale criticii estetice, ca o concesie „literaturii care se face", în tendințele realiste ale ultimelor decenii ale secolului trecut, în opoziție cu estetica clasicismului. Dar nu de o concesie trebuie să vorbim, ci de o consecvență a principiilor inițiale, aplicate la judecarea unei literaturi adevărate, incomparabilă cu cea pe care el o respingea în anii fundamentării teoriei estetice necesară pentru „sinteza generală în atac". Dacă ultimele studii ale criticului sînt despre scriitorii realiști ai literaturii noastre, nu este pentru că el și-ar fi schimbat direcția aprecierii, ci pentru că aceștia sînt scriitorii epocii, pe care el îi judeca ocazional, în rapoartele academice, pentru premierea lor. „De la Eminescu încoace, a cărui influență dealtminteri se simte și în aceste poezii, nu s-a mai cîntat iubirea cu atît adevăr și cu atîta frumusețe", spune el despre poeziile lui I. Popovici-Bănățeanul, iar despre literatura Transilvaniei spunea, în raportul despre V. Vlad Delamarina: „prin puternica influență a poeziilor lui Eminescu, tinerimea română de peste Carpați se înfățișază deodată cu deplina aptitudine de a simți și de a întrupa frumosul în formele literare, deocamdată în poezia lirică, în balade și în novele". În raportul academic despre O. Goga se spune că dacă patriotismul este, în inimile sincere, un simțămînt adevărat și adînc,

întrucît este astfel poate fi în certe împrejurări născător de poezie, împrejurări în care se afla și poetul ardelean „cînd, într-o parte a poeziilor sale reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa". Susținînd poezia cu un astfel de fond, criticul reia unul din primele sale argumente despre cultura ca dezvoltare în spiritul adevărului, completat cu constatarea mișcării literare din Transilvania, ocazional formulată în aprecierea poeziei dialectale a lui V. Vlad Delamarina: „...cultura artelor nu se pregătește, după cum pare la prima vedere, din sus în jos, ci din jos în sus, și precum coroana înflorită la înălțimea copacului își are rădăcinile de hrană în pătura pămîntului, așa arta cea mai dezvoltată își primește sucul trainiciei din viața populară în toată naivitatea ei inconștientă; de aceea și trebuie să fie națională".

Aceasta este și concepția pe care își întemeia Maiorescu ultimele studii literare, între care reprezentativ este răspunsul la discursul academic al lui D. Zamfirescu, *În chestia poeziei populare*. Problema este mai veche, începînd cu aprecierea lui Alecsandri din *Asupra poeziei noastre populare*, din 1868, în care se făcea observația valabilă despre procesul creației populare, ca expresie artistică a sentimentelor și pasiunilor înțelese de marea majoritate a poporului, cît și constatarea că valoarea artistică a acesteia crește prin circulația ei orală. Încheierea discuției va face-o în răspunsul dat lui D. Zamfirescu cu ocazia discursului de recepție despre *Poporanismul în literatură*, în 1909: „Nu e vorba aici de materialul folcloristic, ci de însăși poezia populară ca poezie, și ea nu numai poate, ci trebuie considerată ca un produs estetic de cea mai mare însemnătate, fără a înceta să-și păstreze anonimatul ei firesc". Iar în ce privește „poporanismul" scriitorilor inspirați din fondul folcloric, ei sînt apărați cu principiile sale mai vechi în teoria despre raportul dintre artă și realitatea socială: operele lor „sunt creațiuni cu acea deplină aparență a realității în care se încheagă arta adevărată". La întrebarea de unde vine această identitate a stilului scriitorilor cu fondul social, răspunsul este că: „Din convingerea intuitivă a marilor scriitori că în cugetul poporului — fie oricît de lipsit de cultura cărturărească, ba uneori îți vine să zici tocmai fiindcă e lipsit de ea — germinează și poate prinde rădăcină dezvoltarea celor mai curate și alese simțiminte omenești".

Într-o sinteză istorică a activității literare, concepția lui Maiorescu despre artă se integrează în teoria despre cultură, după ideea lui că în istoria oricărui popor cultura reprezintă o expresie a puterii lui vitale, este forma vieții lui spirituale în unitatea valorilor ei

fundamentale, adevărul, binele, frumosul, după o lege pe care el o explica încă din anii formației lui, după Hegel, în *Einiges Philosophische*: „Ceea ce pășește înainte într-o anumită direcție decurge în mod necesar din ceea ce-l precede, altfel n-ar merge chiar în aceeași direcție. Datoria noastră este, prin urmare, să cunoaștem ceea ce este necesar." Aplicînd această lege a dezvoltării la ceea ce el sesiza ca necesar în cultura românească, constatăm o aplicare diferită a acelorași principii ale valorificării artei, ca fenomen de cultură, în raport cu condițiile istorice diferite. Reținem o justă remarcă a lui S. Ghiță în studiul despre Maiorescu, *filozof și teoretician al culturii*: În scrierile din anii 1860—1863 este afirmarea poziției teoretice de principiu, caracterizată prin armonia dintre elementele frumosului, idee și formă sensibilă, și dintre artă, știință și morală — deci autonomia relativă a acestora în unitatea culturii; momentul 1867, cînd se pune un accent puternic pe autonomia esteticului, cu scopul de a impune specificul artei în raport cu știința și morala, inclusiv politica, trecută ca știință prin idee, ca urmare a necesității istorice pentru întemeierea judecății estetice într-o perioadă de confuzie a valorilor; și etapa de după 1881, ca o sinteză a celor anterioare, prin admiterea unității de principiu între elementul noțional și cel emoțional în definirea frumosului, acordîndu-se o mai mare atenție conținutului de idei și factorului social în creația literară, fără să se nege elementul estetic, ca o condiție de principiu a artei. Deci nu teoria criticului este greșită, în ce privește autonomia relativă a esteticului, ci condițiile maturizării culturii române au determinat anumite exagerări unilaterale de ordin practic. Față de exagerarea unilaterală a specificului național, mergînd pînă la absolutizarea lui într-o confuzie de valori, criticul accentua autonomia valorilor cu argumentul că adevărul în artă, cît și în cultură în general, cere un anumit spirit critic în judecarea operelor noastre literare și științifice, anumite criterii universal valabile. Concluzia studiului citat este valabilă pentru întreaga concepție a lui Maiorescu ca expresie a momentului istoric pe care el îl reprezenta în cultura română: „El a cerut ca artiștii și oamenii de știință să servească politica fără a trăda arta și știința, fără a rămîne indiferenți față de exigențele artistice și științifice de care nu pot fi scutite nici lucrările lor. Căci, în ciuda tendinței sociale generale a culturii, existența artei și a științei este de neconceput fără recunoașterea frumosului și a adevărului ca valori necesare și universale."[1]

[1] S. Ghiță, *op. cit.*, p. 143.

În ultima etapă a activității sale literare, Maiorescu se menține în actualitatea evenimentelor politice. Programul „erei noi" al junimiștilor, reluat de guvernele prezidate de P. P. Carp din 1889 și 1900—1912, îl va susține Maiorescu în calitate de ministru. Este nevoit prin conjunctură politică să ajungă el însuși prim-ministru în 1912, într-un guvern de coaliție, cu Take Ionescu, adversarul său, în locul lui P. P. Carp, prietenul său de totdeauna. I-a fost dat însă, în această calitate, să conducă diplomația românească în timpul războiului balcanic și să ducă tratative de pace la București, în 1913, cu un tact și o fermitate care va aduce României o izbîndă folositoare în pregătirea intrării ei în războiul pentru înfăptuirea statului român unitar. Memoriul pe care primul-ministru l-a publicat după evenimente, ca justificare a politicii, stă alături, dacă nu mai presus, de cele mai bune scrieri ale sale, ca model de construcție și argumentare, în el găsindu-se, într-o unitară demonstrație filozofică, logica gînditorului politic și puterea de convingere a oratorului, pentru o cauză care îi încununa prestigiul personalității cu o aureolă națională. Cu acest gînd al unității naționale, dar nerealizată încă pe deplin, s-a retras din politică la vîrsta de 73 de ani.

Din intensa activitate politică a lui Maiorescu ne-au rămas *Discursurile parlamentare* în cinci volume, publicate între 1897 și 1915, și al șaselea gata de tipar în 1917, cu introduceri explicative referitoare la viața politică a țării între 1866 și 1899, ce au apărut reunite într-un volum, în 1925, cu titlul *Istoria contimporană a României*. Discursurile sînt viața Parlamentului, în care el a acționat ca un mare orator, iar introducerile la discursuri sînt reconstituiri memorialistice, în care ideea autorului se ascultă într-o voce a istoriei însăși, după o lecție pe care o învățase el de la autorii antichității, citați încă în 1863, în studiul despre limba latină ca obiect de învățămînt gimnazial: „în opurile clasicității, în Tucidide, în Cesar și în Salustiu nu auzim pe istoriograf, ci pare că auzim însăși Istoria"; căci „calitatea cea eminentă" a întregii antichități este obiectivitatea, pe care alții o numesc realitate, și de aceea studiul ei nu ne dă „o lume strecurată și modificată prin crearea vreunui individ pronunțat, ci ne dă lumea simplă și adevărată precum este ea în ea însăși". Așa a procedat și Maiorescu, ascunzîndu-se, dincolo de concepția despre istorie, în evidența *evenimentelor* istorice. Aceeași înclinație spre obiectivitate o dovedea vorbitorul și în discursurile parlamentare în susținerea *ideilor*, după o logică sigură, într-o demonstrație de retorică clasică. Ea includea o artă a convingerii întreținută de tehnica ironiei socratice, după care vorbitorul știa

de la început tot mersul argumentelor, acceptînd în aparență pe ale interlocutorului real sau posibil, pentru a le verifica astfel temeinicia, ca și cum dintr-un rîu tulburat al ipotezelor și al deducțiilor am intra în oceanul limpede al adevărului, în care nu vorbitorul apare, ca individ anumit, și nici evenimentul ca fapt particular, ci legea, supusă evidenței și necesității. Victoriile parlamentarului n-au fost cele așteptate, cum recunoaște el însuși, după explicația pe care tot el o da în studiul *Despre progresul adevărului*: „Căci nimic nu este mai greu în lume decît a înțelege pe altul, și iarăși fără a-l înțelege este peste putință să-l convingi".

Maiorescu se pregătea „pentru un caz de moarte", cum nota el în *Jurnalul* din 12–25 septembrie 1916,[1] din toate lecțiile vieții făcînd rînduială în manuscrisele ce le lăsa posterității, un documentar biografic proiectat în cadrul unui adevărat „Bildungsroman", cum s-a spus.[2] Dar ultima lecție, ce ar fi trebuit să intre într-un astfel de roman, ne-o lăsa prin viața lui însuși: în ultimii ani el militase pentru o politică de neutralitate, cu încredere totuși în Puterile Centrale, cum spunea el în memoriul *România și politica de neutralitate în conflictul european din 1914–1917*. Soarta războiului modificase raportul de forțe care impusese neutralitatea, trupele germane ocupînd capitala țării. Înfrîngîndu-și pentru ultima dată pornirile lăuntrice întărite de o educație și o cultură germanică, el refuză colaborarea ce i se propunea pentru a forma un guvern de armistițiu. În inima bătrînului Maiorescu vorbea atunci gîndul tînărului Maiorescu, fiul dascălului ardelean, căruia în 1861 îi comunicase într-o scrisoare rezultatul unei acțiuni sugerată de Ubicini, istoricul și publicistul francez, fost secretar al guvernului provizoriu de la 1848 la București, care îl îndemna să susțină în presa occidentală problema unirii Transilvaniei cu Principatele Române. În 1917 unirea Transilvaniei cu România însemna război împotriva armatei germane. Refuzul lui Maiorescu de a colabora cu ea, ca semnificație istorică, însemna un gest simbolic, o ultimă răsfrîngere a unui gînd de duritatea cuarțului, în marmora monumentului ce singur și l-a ridicat în panteonul României moderne, la a cărui zidire el a fost unul din arhitecții spiritului. S-a stins din viață fără a vedea soarele victoriei, în 18 iunie 1917, dar resemnat cu gîndul consemnat în *Jurnalul* său din 1858, ca un îndreptar ce a dat personalității lui profilul operei construite cu răbdarea omului

[1] Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 219.
[2] *Ibid.*, p. 226.

superior: „Numai lupta conștientă, încrezătoare în izbîndă, ne menține sufletul dîrz și-l face să se bucure".[1] Izbînda istoriei, pe care el o servise în construcția culturii române moderne, nu va întîrzia să se arate, după reintrarea României în război și anul mult așteptat al Unirii, 1918.

Dar există și un Maiorescu *postum*, pe care îl descoperim din ceea ce el însuși a pregătit pentru posteritate și de-abia acum se publică în întregime: *Jurnalul*, din care au apărut primele părți cu titlul de *Însemnări zilnice*, editate de I. Rădulescu-Pogoneanu,[2] care este în curs de completare, într-o altă ediție, cu *Epistolarium* (24 oct., 1856–25 ian. 1865)[3], parte considerată pînă nu demult pierdută, în total 42 de caiete, și un *Fragment din tinerețea mea* – la care s-ar mai putea adăuga *Încercări literare* și *Încercări științifice*. Jurnalul intim corespunde mai întîi unui anumit stil al formației sale, avînd exemple numeroase în literatura universală, dar tocmai de aceea însemnările cuprindeau ideea unei posibile realizări a lui în viață, ca om ce are de spus ceva posterității, și totodată intenția de a arăta prin ele ceea ce ar fi putut să fie, în cazul cînd nu se va realiza după imaginea dorită de el pentru posteritate. Și s-ar mai putea adăuga și o vocație pentru jurnal, ca gen literar, ce se constituise, începînd cu secolul al XVIII-lea, cum însuși avea atîtea exemple. Exactitatea datelor cu totul secundare, ce ținea de pedantismul școlii germane, nu ascunde cu totul talentul de scriitor nerealizat în alt gen, dar mai presus de toate ni se oferă oglinda limpede a valurilor unei vieți mai zbuciumate decît ne așteptam de la olimpianul îndrumător al culturii în spiritul critic al adevărului, cu duritatea cuarțului, cum spunea el, punînd pentru fiecare cititor întrebarea: la ce temperatură ridicată s-a transformat cărbunele „izbucnirilor interioare", de care vorbea el ca teorie despre artă, în diamantul lucitor al unui „spirit impersonal", pe care opera însăși îl răsfrînge în strălucirea ei? O spune o metaforă a lui, într-una din scrisori, din 1859, cînd fixa, după susținerea doctoratului în filozofie, drumul întoarcerii acasă: „O știu precis: niciodată, cînd cerul va fi spuzit de stele, în mintea mea nu se va înfiripa o cugetare falsă. Lumea este pustie pentru pustiu: pentru cel ce trăiește e vie."[4]

[1] T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 223.
[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. I–III, Editura Socec, 1937–1943.
[3] T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 101–447.
[4] *Epistolarium*, II; apud Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 221.

Maiorescu a făcut dintr-un pustiu o lume vie, a umblat prin „nisipul secăciunii sociale", cum ar fi spus Eminescu, în *Geniu pustiu*, dar mereu în lumina cugetului. „De ce grăbesc studiile? se întreba în 1860. Îmi simţ destulă energie pentru a intra în viaţă. Starea de la noi e acum în dezordine? Cu atît mai bine."[1] Cît de bine a fost va vedea el odată intrat în mediul dorit. Personalitate inegalabilă la întoarcerea în ţară, director al Colegiului naţional, profesor şi rector al Universităţii din Iaşi, intră într-un proces provocat de meschinăria mediocrităţilor, reabilitat însă într-o distincţie de planuri pe care personalitatea lui o impunea; membru al Societăţii academice, în care el va duce marile bătălii pentru limba literară şi condiţiile culturii, este nevoit să se retragă din ea pentru a-şi menţine superioritatea strategiei; eminent profesor, este pus în situaţia de a fi suspendat pentru motive străine învăţămîntului. Deci una era subterana vieţii şi alta lumea gîndului, pe care se realizează opera lui Maiorescu. Dar tocmai de aceea opera lui a fost în primul rînd omul. Unul din aforismele lui spune: „Cine are vocaţiune? Cel ce în momentul lucrării se uită pe sine." Este calea pentru „progresul adevărului" în teoria lui despre artă, valabilă şi pentru viaţa omului cînd ea se construieşte cu gîndul sporirii personalităţii lui: „Arta vieţii? Rezervă, discreţiune, cumpătare, în genere negaţiune şi în rezumat abnegaţiune."[2] Sînt drumurile morale ale unui om ce a făcut din viaţă o operă, după o regulă severă, comunicată contemporanilor săi, pentru posteritate, în ultima lecţie a profesorului: „Nu gîndul la situaţia ta individuală să te hotărască, ci gîndul la ceilalţi, înspre al căror folos este instituit în societate felul funcţionării tale".[3]

Ce a fost Maiorescu prin viaţa şi opera lui? Biografia şi-a scris-o singur în *Jurnalul* său: combativ şi tenace în anii formaţiei intelectuale, chinuit de afecţiuni şi crize sufleteşti în tinereţe, echilibrat în unitatea caracterului său indestructibil, în lungul unei activităţi cu prestigiu susţinută, el a fost un mare educator al naţiunii, filozof, estetician, critic literar, profesor şi om politic, într-o sinteză de calităţi care-l făceau să fie el însuşi în toate, pregătind pe alţii, mai presus de toate rămînînd el însuşi, cu o forţă uimitoare, care maturizează repede pe tînăr şi îi menţine tinereţea în dorinţa omului de a-şi realiza gîndul. Şi gîndul lui a fost vast, cuprinzînd marginile unei culturi ce atunci se forma în spiritul ei modern, căreia el i-a fost unul din întemeietori, confundat astăzi cu o istorie consumată, dar din ale cărei arcuri de boltă răsună în actualitate gîndul lui pentru susţinerea adevărului culturii.

Nici o cetate nu se ridică decît din nevoile prezente ale apărătorilor ei şi nici o bătălie nu se dă pentru victoria în eternitate. Dar din ruinele cetăţii urmaşii apărătorilor ei vor înţelege că prezentul are sens istoric numai în zarea viitorului.

EUGEN TODORAN

---

[1] *Ibid.*, p. 202.
[2] T. Maiorescu, *Critice*, vol. II, Editura pentru literatură, 1967, p. 496.
[3] V. vol. *Sărbătorirea profesorului T. Maiorescu la Universitatea din Bucureşti*, Editura Socec, 1910; cf. Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 202.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Ediţia de faţă îşi propune să prezinte *operele complete* ale lui Titu Maiorescu, grupate tematic pe volume, în cadrul cărora se va respecta, pe cît posibil, modul de organizare a scrierilor stabilit de autor. Strădaniile depuse de el în domeniile criticii şi istoriei literare, lingvisticii, filozofiei, învăţămîntului, istoriei şi politicii vor reînvia într-un şir de volume, primele dintre ele înfăţişînd, alături de scrierile atît de cunoscute din ediţiile *Criticelor* sale, o sumă de producţii literare, memorialistică şi corespondenţă inedite sau cvasi-inedite, care îşi aşteaptă de multă vreme, în manuscris sau în publicaţii tot mai puţin cercetate, editorul. Toate acestea vor fi însoţite de un aparat critic (note, comentarii, variante, indici), care va furniza variate date privind geneza, evoluţia şi ecoul în epocă al scrierilor cuprinse în ediţia noastră.

Cele dintîi două volume le-am destinat *Criticelor*, care vor fi completate, în chip firesc, de primele încercări literare, de traducerile din literaturi străine efectuate de Maiorescu, de notele ocazionale, de primele tentative din domeniul lingvistic. Astfel, primul volum va reproduce cuprinsul volumelor I şi II ale ediţiei din 1908 (şi 1915) a *Criticelor*, iar cel de-al doilea, cuprinsul volumului III al ediţiei 1908 (şi 1915), precum şi: *Încercările literare* aflate în ms. 11297 şi 11298 de la Biblioteca Centrală de Stat (poezii originale, traduceri, dedicaţii, scrieri dramatice, încercări ştiinţifice); cele aflate în arhiva Titu Maiorescu din fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei; scrierile cu caracter didactic din anuarele pe 1863 şi 1864 ale Institutului Vasile Lupu şi Liceului Naţional din Iaşi; rapoartele academice asupra unor cărţi care au concurat la premiile Academiei,

recenzii şi alte articole rămase în paginile *Convorbirilor literare*; traducerile literare publicate în *Convorbiri*, unele din ele şi în broşuri.

Volumele următoare se cuvine să readucă în circulaţie şi însemnările zilnice, de data aceasta aşa cum se găsesc în caietele manuscrise aflate la Biblioteca Academiei şi Biblioteca Centrală de Stat, în limba română şi germană, precum şi preţiosul material care le completează, adunat cu grijă de Maiorescu în *Epistolarele* sale (I — 24 oct. 1856/8 nov. 1858; II — 17 oct. 1858/ 25 martie 1860; III — 27 martie 1860/ 8/20 ianuarie 1865; IV — 13/25 ianuarie 1865/ 25 ian. 1869 — aflate la Biblioteca Academiei — şi V, necercetat încă de noi, aflat la Muzeul literaturii române).

Revenind la primul volum, trebuie să arătăm că pentru stabilirea textului am luat ca bază ediţia în 3 volume a *Criticelor*, publicată de Maiorescu în 1908 (republicată în 1915), la Bucureşti, Editura Minerva, o ediţie unitară, în care autorul şi-a adunat rodul a peste patru decenii de activitate în domeniul criticii literare, precum şi studiile despre limba română. Stricta selecţie operată asupra întregii sale activităţi desfăşurate în aceste domenii, revederea atentă a redactărilor succesive ale acestor studii (capitolul de variante al prezentului volum este extrem de elocvent în acest sens, relevînd revizuiri care merg de la variante lexicale la modificarea fundamentală a unor opinii), considerate din perspectiva a patru decenii de integrare în spiritul unei critici literare active, pline de răspundere faţă de un public tot mai exigent, ne lasă să întrezărim năzuinţa lui Maiorescu către o ediţie definitivă. De fapt, aceasta este şi concluzia editurii în finalul notei care însoţeşte ediţia şi pe care o reproducem mai jos pentru interesul ei documentar:

„Noua ediţie a *Criticelor* d-lui Titu Maiorescu, în comparare cu cele anterioare, îndeosebi cu cea publicată de librăria Socec & Comp. la 1892—1893, este considerabil sporită. Pe lîngă reproducerea integrală a ediţiilor mai vechi, cele trei volume actuale cuprind şi cercetările d-lui Maiorescu asupra traducerii lui Horaţiu de Ollănescu-Ascanio, asupra scriitorilor bănăţeni Ioan Popovici şi Victor Vlad, asupra oratorilor şi retorilor noştri, precum şi rapoartele academice despre operele d-lor Naum, Goga, Sadoveanu şi Brătescu-Voineşti, alături de explicarea modificărilor ortografice introduse de Academia Română. Un indice alfabetic al persoanelor şi materiilor, alcătuit din nou, înlesneşte întrebuinţarea volumelor.

În această întindere, publicarea de faţă poate fi privită ca *ediţie completă şi definitivă* (subl. n.) a unor studii critice cari au însoţit mişcarea literaturii române de la 1866 încoace.

Bucureşti, iunie 1908

Editura Institutului Minerva"

Ediţia următoare — ultima în seria antumelor — apărută tot la „Minerva", în 1915, o reproduce cu fidelitate pe cea din 1908. Singura deosebire de conţinut se datorează adăugirii, la finele volumului III, a studiului *În chestia poeziei populare* — „Răspuns la discursul de recepţiune al d-lui Duiliu Zamfirescu, rostit la Academia Română la 16 mai 1909". În rest, deosebirile se reduc la corectarea unor evidente greşeli de tipar strecurate în ediţia anterioară şi, din păcate, la ivirea altora.

Faptul că Titu Maiorescu nu a adăugat nici o notare posterioară lui 1908 (aşa cum procedase în cazul unor texte publicate în ediţia 1892 şi republicate în ediţia 1908), de asemenea că nici casa de editură nu se mai simţise datoare, în 1915, să însoţească noua ediţie de un cuvînt explicativ, cum se procedase în trecut, adăugînd doar menţiunea: „Ediţia a II-a a Institutului Minerva cu un adaos" (în ciuda faptului că pe aceeaşi copertă se află titlul: *Critice*. 1866—1907, ultimul articol din volumul III era datat 1909), ne face să vedem adeziunea autorului la reeditarea ediţiei întîi de la „Minerva", cea din 1908, care şi constituie textul de bază al acestui prim volum al ediţiei noastre.

Ediţia din 1908 este de cea mai mare importanţă şi pentru transcrierea textelor maioresciene, critica internă dovedind că Titu Maiorescu şi-a pregătit ediţia pentru tipar în spiritul ortografiei adoptate de Academia Română în 1904, pe care el o consideră „definitivă": „Mişcarea semnalată prin ortografia Academiei de la 1880 s-a accentuat de atunci încoace în sensul unui fonetism din ce în ce mai pronunţat, şi concesiunile etimologice făcute mai înainte din motive de oportunitate, spre a pregăti adoptarea generală a unei scrieri definitive, nu mai par necesare în timpul de faţă" (*Raport înfăţişat Academiei Române în numele Secţiunii literare în sesiunea generală de la 1904*, v. *Critice*, 1908, vol. II, p. 154; în ed. noastră, p. 396 şi urm.).

Menţionăm cîteva grafii fluctuante în scrisul lui T. Maiorescu pînă la ediţia din 1908, şi pe care, acum, autorul şi le stabileşte:

diftongii *ea* şi *oa* să se scrie *ea* şi *oa*, nu *ĕ* şi *ŏ*;

— *e* din grafiile: *doue, seu, remănea, respuns,* este acum transcris *ă*: *două, său, rămînea, răspuns,* ca și în cazul prefixului *răs,* scris și tipărit adesea *resfrânt,* devenit în 1908: *răsfrânt*; *e* cu valoare de *ă*, întîlnit încă în ed. din 1892: *a feta, inse, sei, țeran,* devine *ă*: *a făta, însă, săi, țăran;*

— *i* este transcris *î*: *în, înalțe, îndărătul, îndeosebi, înființare* și nu *in, inalțe, indărătul, indeosebi, inființare* ca în ed. 1892; *ê* (*cuvênt, pământ*) este transcris și el *î* (*cuvînt, pămînt*). Notăm că semnul *â*, prezent și în ed. 1908 (conform normelor ortografice de atunci) a fost transcris de noi *î*, în afara cazului cuvintelor *România, român,* forme pentru care T. Maiorescu a pledat în mod deosebit (v. *Raportul pentru revizuirea ortografiei* înfățișat Academiei Române în numele Secțiunii literare în sesiunea generală de la 1904 și prefața la ediția din 1908 a studiului *Despre scrierea limbei române*);

— în cazul consoanei *s*, Titu Maiorescu renunță la valoarea acesteia considerată de el, o vreme, deopotrivă etimologică și fonetică, trecînd la scrierea cu litera *z*: *fiziologie, filozofie, ocazie, poezie, roză, francez* (pînă atunci scrise de el *fisiologie, filosofie, ocasie, poesie, rosă, frances*), trecînd chiar, prin analogie, la forma *preciz*, pe care o va folosi consecvent.

În mod firesc, ortografia adoptată în 1904 nu putuse soluționa toate problemele scrierii limbii române, dar pusese capăt unui mod de scriere provizoriu. În acest sens, însuși Titu Maiorescu va continua să oscileze în cîteva cazuri, cum este acela al grupului consonantic *ch*, introdus sub influența etimologismului în cuvinte de origine străină intrate de curînd în limba română: *almanach, chaos, mechanic, technic,* pentru care s-a impus ulterior scrierea: *almanah, haos, mecanic, tehnic.*

În cazul unor neologisme sau al unei terminologii nefixate încă[1], unde Titu Maiorescu întrebuințează una sau mai multe forme, ele au fost transcrise ca atare: *limbistic, negligență, simțămînt-simțimînt, știențific-științific, tendență-tendință, abundență-abundanță* ș.a.m.d.

În cazuri similare lui *object-obiect, objecție-obiecție* (în care T. Maiorescu folosește un *j* etimologic), ne-am oprit la cea de-a doua formă.

[1] V. aportul lui Titu Maiorescu la formarea terminologiei filozofice românești în articolul lui G. Ivănescu: *Formarea terminologiei filozofice românești moderne*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1956, p. 197–203.

În afara particularităților arătate mai sus, textele prezentei ediții au fost transcrise conform normelor ortografice în vigoare, fapt deloc dificil în cazul unui scriitor ca Titu Maiorescu, care a contribuit activ la stabilirea ortografiei limbii literare românești.[1] În acest sens, am urmărit îndeaproape principiile de scriere a limbii române expuse de însuși autorul studiilor de față, care tind în general către o scriere cît mai aproape de pronunțare. În *Raportul cetit în Academia Română (sesiunea generală de la 1880)* asupra unui nou proiect de ortografie, Maiorescu atrăgea atenția că: „elementul *uzului* adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și scriu este totdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe care nu ne este iertat să-l ignorăm“ (*Critice*, II, p. 139), citînd și aprobîndu-l totodată pe B.P. Hasdeu: „Cu toate acestea, în starea lucrurilor de astăzi nu e posibil în ortografie un fonetism pur — căci fiecare individ ar avea atunci dreptul de a aplica pe hîrtie idiosincrasiele sale personale de pronunțare, nici un etimologism pur, de vreme ce derivația cuvintelor în orice limbă este în cea mai mare parte necunoscută sau controversabilă“ (*Critice*, II, p. 140).

De aceea am păstrat o serie de forme specifice scrisului lui Titu Maiorescu (pe care el le menține cu consecvență în variantele articolelor reluate în mai multe rînduri), care marcau o realitate a „uzului“, fiind întîlnite și în scrisul altor cărturari români ai vremii.

Am transcris, astfel, ca atare formele populare *or, orce, orcine, orcare* și nu am restabilit pe *i* final nici în *acelaș* (folosit pentru singular, prin adăugirea lui *i* T. Maiorescu marcînd întotdeauna pluralul), *aceeaș, iarăș, însuș, totuș.*

Am păstrat apoi formele *până, tutulor* (consecvent folosite în ediția 1908), *pine, mine, pept, peatră,* alături de *tuturor, pîine, mîine, piept, piatră;* de asemenea, alternanțe fonetice de tipul *adecă/adică, care/cari, ceti/citi, introducere/întroducere, pasaj/pasagiu, punct/punt, esplica/explica.*

Verbul *a fi* a fost păstrat cu formele *sunt, suntem, sunteți*, generalizate de noi și asupra textelor reproduse după publicații periodice în care sînt prezente formele *sînt, sîntem, sînteți.*

[1] Vezi și Gr. Brâncuș, *Titu Maiorescu și problemele limbii*, în *Limba română*, XIII (1964), nr. 5, p. 483 ș.u.; D. Macrea, *Titu Maiorescu și problemele limbii române*, în *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 26 ș.u.; Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române*, în *Limba română*, XV (1966), nr. 5, p. 507 ș.u.

Forma *cestiune* a fost păstrată ca atare, alături de *chestiune* şi *chestie*.

Aceleaşi criterii ne-au făcut să respectăm forma de genitiv-dativ singular în *ei*, de ex.: *limbei*, alături de forma recomandată astăzi: *limbii*.

Aşa cum e firesc, nu a fost respectată ortografia *Convorbirilor literare* şi a altor periodice unde nu avem siguranţa că s-a impus voinţa autorului în această privinţă. Am păstrat totuşi, în textele reproduse după aceste publicaţii, formele care se întîlnesc aidoma în ediţiile tipărite sub supravegherea autorului.

Am reprodus întocmai pasajele din publicaţiile citate şi criticate de Maiorescu, deoarece şi aspectul lor grafic era luat de el în considerare. La fel am procedat cu numele colaboratorilor acestor publicaţii, pe care credem că Maiorescu le-a scris intenţionat astfel: Laurianu, Massimu, Ureche (dar şi Alexandrescu-Urechiă şi Urechia) etc.

Completările pe care a trebuit să le aducem uneori textului (în cazul eliminării evidente la tipar a unui grup de litere) le-am inclus între paranteze drepte.

Notele lui Maiorescu au fost reproduse în subsolul paginilor fără nici o menţiune specială. Puţinele note ale editoarelor au fost notate: *(n.ed.)*.

Pentru consultarea mai lesnicioasă a variantelor, la fiecare titlu se menţionează, cronologic, locul unde se află variantele succesive, folosindu-se siglele convenţionale: A, B, C, D, E,F ..., A fiind prima variantă, iar ordinea alfabetică corespunzînd ordinii cronologice. Tot pentru înlesnirea urmăririi variantelor în timp, în raport cu textul de bază (reprezentînd ultima voinţă a autorului — în cazul volumului de faţă, ediţia 1908 a *Criticelor)*, la început se reproduce cuvîntul sau grupul de cuvinte din textul de bază care variază în redactările succesive, urmat de variantele corespunzătoare, înşiruite în ordine cronologică.

Am considerat variante — şi le-am consemnat ca atare — pasajele, cuvintele adăugate sau eliminate în redactările succesive, formele succesive ale neologismelor — oglindind evoluţia limbii române literare.

Îngrijirea volumului I al ediţiei a fost repartizată între cele două editoare după cum urmează:

DOMNICA FILIMON — text ales şi stabilit, note şi variante la scrierile:

Prefaţa autorului la ediţia de la 1874
O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867
Asupra poeziei noastre populare
Observări polemice
În contra direcţiei de astăzi în cultura română
Anexă. Cîteva aforisme
Addenda. Esemple de poesii rumăne. Aforisme (compuse într-un cerc literar din Bucureşti); precum şi *Indicele de nume* din volumul de faţă;

GEORGETA RĂDULESCU-DULGHERU — text ales şi stabilit, note şi variante la scrierile:

Limba română în jurnalele din Austria
Direcţia nouă în poezia şi proza română
Beţia de cuvinte în „Revista contimporană"
Răspunsurile „Revistei contimporane"
Despre scrierea limbei române
Două rapoarte cetite în Academia Română asupra ortografiei
Neologismele
Contra şcoalei Barnuţiu
Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare
Din experienţă.

În fine, nu putem încheia nota noastră lămuritoare fără a aduce, şi pe această cale, mulţumiri tuturor celor care ne-au sprijinit cu generozitate în munca noastră şi îndeosebi tovarăşei Margareta Feraru din redacţia de ediţii critice de la Editura Minerva, al cărei preţios aport nu poate fi apreciat îndeajuns.

G.R.-D. şi D.F.

CRITICE
(1866—1907)

1

PREFAŢA AUTORULUI LA EDIŢIA DE LA 1874

Iluzii pierdute — iacă semnul timpului în care trăim. Stăpînirea frazei încetează.

Numai deziluzionarea să nu treacă în scepticism.

Puţinii bărbaţi eminenţi ce-i avem au şi început să se retragă unul cîte unul din viaţa publică, iar în locul lor năvăleşte mulţimea mediocrităţilor şi, cu steagul naţionalismului şi al libertăţii în frunte, acea gloată de exploatatori, pentru care Dunărea nu e destul de largă ca să-i despartă de Bizanţ. În contra lor rezistenţa, fie şi violentă, era o datorie.

De aci critica! Însă critica destructivă unde trebuie şi constructivă unde poate.

Paginile următoare cuprind un şir de cercetări critice asupra cîtorva forme de cultură română din ultimele decenii.

Scrierile astfel împreunate în volumul de faţă sunt o retipărire din Convorbiri literare. *Prezentîndu-se acum singure înaintea publicului şi lipsite de vecinătatea şi de sprijinul scriitorilor uniţi cu noi în aceeaş tendinţă, ele sînt silite să răspundă îndată la o întîmpinare de princip, care caută să le tăgăduiască dreptatea şi folosul.*

Direcţia cea nouă — ni se zice — nu putea să se introducă în conlucrare paşnică pe lîngă cea veche? Trebuia oare o critică aşa de neîmpăcată în contra celor mai multe forme şi autorităţi de astăzi? Admiţînd chiar că transilvănenii scriu rău, că Bărnuţiu nu e om de

știință, că Șincai nu e istoric, că Societatea Academică Română e stearpă, că cele mai multe ziare și poezii nici nu merită acest nume; de ce să fie totuș așa de amar combătute? Tot sunt creațiuni de cultură, forme fie și goale pentru primirea cuprinsului viitor, tot sunt ceva, sunt un semn de viață și sunt mai bine decît nimic.

La aceasta răspundem:

Puterile unui popor, fie morale, fie materiale, au în orce moment dat o cantitate mărginită. Averea națională a românilor are astăzi o cifră fixă, energia lor intelectuală se află asemenea într-o cîtime fixată. Nu te poți juca nepedepsit cu această sumă a puterilor, cu capitalul întreprinderii de cultură într-un popor. Timpul, averea, tăria morală și agerimea intelectuală ce le întrebuințezi pentru o lucrare de prisos, necum pentru o lucrare greșită, sunt în veci pierdute pentru lucrarea cea trebuincioasă și cea adevărată. Amîndouă nu pot merge lîngăolaltă, tocmai fiindcă izvorul puterilor unei națiuni nu este nesecat, ci este din fire mărginit. Dacă dar îți lipsesc o mie de școlari silitori și modești, de industriali și meseriași naționali, de poeți și prozatori mai buni, de oameni de știință adevărați, cauza este că mărginitele puteri de care dispune poporul tău pentru aceasta sunt consumate de profesori ignoranți, de funcționari netrebnici, de academici, secretari, membri onorifici, asociați în cultură, jurnaliști, ateneiști, conservatoriști, poetastri, spînzurători de pînze la „expoziția artiștilor în viață", și celelalte, și celelalte.

Ai un singur bloc de marmură: dacă îl întrebuințezi pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă?

T. MAIORESCU

Iași, martie 1874

O CERCETARE CRITICĂ ASUPRA POEZIEI ROMÂNE DE LA 1867

PREFAȚA LA EDIȚIA DINTÎI

Cartea de față a fost altfel proiectată decît se prezintă publicului acum.

Sunt aproape doi ani de cînd membrii societății „Junimea“ consacră o parte din timpul fiecării ședințe a lor la lectura poeziilor române publicate pînă astăzi, cu scop de a compune pentru juna generațiune română o antologie, în care toate poeziile să fie, dacă nu mai presus de orce critică, cel puțin insuflate de un simțămînt poetic și ferite de înjosire în concepțiune și în expresiuni. Însă din miile de poezii cetite, societatea nu a putut alege un număr suficient pentru a compune un volum, și dintr-o colecțiune de poezii frumoase a ieșit o critică de poezii rele.

Critica se află la începutul volumului, iar cîteva exemple de poezii mai bune la fine, și publicațiunea întreagă este un semn caracteristic al stării în care a ajuns literatura română în anul 1867.

T. M.

Iași, iunie 1867

PREFAŢA LA EDIŢIA DE LA 1892

Studiul elementar asupra poeziei române apăruse întîi în primele numere ale Convorbirilor literare *(1 martie—15 iunie 1867) şi fusese apoi publicat în volum deosebit. „Exemplele de poezii mai bune"*, care *însoţeau acel mic volum de la 1867, nu se mai află reproduse în reeditarea de faţă. Cele 11 poezii lirice, 10 fabule-epigrame şi 13 balade de Gr. Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu, M.D. Corne, G. Creţeanu, Donici, I. Negruzzi, Nicoleanu, T. Şerbănescu şi A. Sihleanu, relevate atunci ca singure posibile, nu mai pot avea astăzi această însemnare.*

De atunci încoace s-au ivit în literatura noastră multe alte lucrări. „Pastelurile" şi baladele războinice ale lui Alecsandri, poeziile lui Naum, Vlăhuţă, Şerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Robeanu, Ollănescu-Ascanio, A.C. Cuza, Bodnărescu, Coşbuc, Volenti, ale doamnelor Matilda Cugler-Poni, Lucreţia Suciu, Veronica Micle şi, mai ales, ale lui Eminescu ar trebui neapărat să figureze astăzi într-o asemenea antologie.[1] *Unele din ele au înălţat limba, forma, ideea poeziei române cu mult peste treapta de la 1866.*

Cercetarea noastră critică de acum 25 de ani rămîne dar numai ca un indicator pentru distanţa străbătută pe calea evoluţiunii de progres. T. M.

Bucureşti, septemvrie 1891

[1] Astăzi (1908) ar mai trebui adăogate exemple din poeziile lui Octavian Goga, Al. Brătescu-Voineşti, St. O. Iosif, P. Cerna, G. Vâlsan, M. Codreanu, ale d-rei Maria Cunţan, ale doamnei Elena Farago şi ale altora. T. M.

POEZIA ROMÂNĂ

CERCETARE CRITICĂ

I

Condiţiunea materială a poeziei

Poezia, ca toate artele, este chemată să exprime frumosul; în deosebire de ştiinţă, care se ocupă de adevăr. Cea dintîi şi cea mai mare diferenţă între adevăr şi frumos este că adevărul cuprinde numai idei, pe cînd frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă.

Este dar o condiţiune elementară a fiecării lucrări artistice de a avea un material în care sau prin care să-şi realizeze obiectul. Astfel, sculptura îşi taie ideea în lemn sau în piatră, pictura şi-o exprimă prin colori, muzica prin sonuri. Numai poezia (şi aci vedem prima ei distingere de celelalte arte) nu află în lumea fizică un material gata pentru scopurile ei. Căci cuvintele auzite nu sunt material, ci numai organ de comunicare. Cine aude silabele unei poezii sanscrite fără a înţelege limba sanscrită, deşi poate primi o idee vagă de ritmul şi de eufonia cuvintelor, totuş nu are impresia proprie a lucrării de artă, nici partea ei sensibilă, nici cea ideală; fiindcă sonul literelor nu are să ne impresioneze ca ton muzical, ci mai întîi de toate ca un mijloc de a deştepta imaginile şi noţiunile corespunzătoare cuvintelor, şi unde această deşteptare lipseşte, lipseşte posibilitatea percepţiunii unei poezii. Din contră, cine vede o pictură indică, şi fără a înţelege ideea străină ce a încorporat-o poate artistul prin colori, d.e. înfăţişarea unui cult necunoscut al antichităţii, are totuş pe deplin

partea sensibilă a lucrării de artă și este în stare a o apreția. Colorile picturei sunt dar un adevărat material, asemenea sonurile muzicei, piatra sculpturei; însă cuvintele poeziei sunt de regulă numai un mijloc de comunicare între poet și auditoriu.

Unde este atunci materialul sensibil al poetului, fără de care nu poate exista arta? Materialul poetului nu se află în lumea dinafară; el se cuprinde numai în conștiința noastră și se compune din imaginile reproduse ce ni le deșteaptă auzirea cuvintelor poetice. Cînd cetim, d.e., la Bolintineanu:

Într-o sală-ntinsă printre căpitani
Stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani.

Astfel printre trestii tinere-nverzite
Un stejar întinde brațe vestejite.

Astfel după dealuri verzi și numai flori
Stă bătrînul munte albit de ninsori,

partea materială din ceea ce este frumos în această poezie sunt imaginile provocate în fantazia noastră prin cuvintele poetului: „Mircea încărcat de ani, ca un stejar ce-și întinde brațe veștejite printre trestii, ca un munte albit de ninsori de pe dealuri verzi" etc.

Prima condițiune dar, o condițiune materială sau mehanică, pentru *ca să existe o poezie* în genere, fie epică, fie lirică, fie dramatică, este: *ca să se deștepte prin cuvintele ei imagini sensibile în fantazia auditoriului*, și tocmai prin aceasta poezia se deosebește de proză ca un gen aparte, cu propria sa rațiune de a fi. Cuvîntul prozaic este chemat a-mi da noțiuni, însă aceste noțiuni sunt abstracte, logice, desmaterializate, și pot constitui astfel un adevăr și o știință, dar niciodată o artă și o operă frumoasă. Frumosul nu este o idee teoretică, ci o idee învălită și încorporată în formă sensibilă, și de aceea cuvîntul poetic trebuie să-mi reproducă această formă. Noțiunea abstractă „cina cea de taină" poate fi adevărată, dacă îi cunosc relațiunile esențiale din istorie, însă pentru aceasta nu este încă frumoasă; vroiesc să fac din ea o operă de artă, trebuie să o încorporez într-o materie sensibilă, să mi-o deping cu colori într-un tablou (Leonardo da Vinci) sau să o descriu prin cuvinte, care să-mi deștepte imagini de sensibilitate adecvate cu obiectul ei (Klopstock, *Messias*).

Prin urmare, un șir de cuvinte care nu cuprind alta decît noțiuni reci, abstracte, fără imaginațiune sensibilă, fie ele orcît de bine rimate și împărțite în silabe ritmice și în strofe, totuș nu sunt și nu pot fi poezie, ci rămîn proză — o proză rimată.

Pentru a demonstra acest adevăr — demonstrațiune cu atît mai importantă cu cît din ignorarea lui multe din poeziile noastre nici nu intră în categoria operelor de artă, ci sunt proză stricată prin rime, vom intra în cîteva amănunte ale producțiunilor adevărat poetice și vom arăta cum o sumă de particularități esențiale ale poeziilor frumoase se explică numai pe baza acelui adevăr.

Poetul, chemat a deștepta, prin cuvintele ce le întrebuințează, aceleași imagini sensibile în conștiința auditorului, ce trebuie să le aibă el în fantazia sa, are a se lupta cu o primă greutate foarte însemnată: cu pierderea crescîndă a elementului material în gîndirea cuvintelor unei limbi. La început cuvintele corespundeau unei impresii sensibile, și cine le auzea atunci își reproducea prin ele acea imagine materială din care se născuseră. Cu cît înaintează însă limba, cu cît experiența se întinde peste mai multe sfere și cuprinde cunoștința a tot mai multe obiecte de acelaș fel, cu atît cuvîntul ce le exprimă devine mai abstract, caută a se potrivi cu toată suma de obiecte cîștigată din nou, pierde una cîte una din amintirile sensibile de mai nainte și, devenind o noțiune generală, se ridică pe calea abstracțiunii spre sfera științei, însă se depărtează în proporție egală de sfera poeziei. Să luăm, d.e., cuvîntul *eminent*. Cînd zice astăzi cineva „inteligență eminentă", nu leagă nici o imagine sensibilă cu aceste cuvinte. Altfel a fost în vechime, în acea vechime romană, care a întrebuințat pentru prima oară cuvîntul *eminens*. *Eminens* sta în legătură cu vechiul *meno*, care

însemna a fi înălţat, a se ridica peste un nivel dat; de unde cuvîntul *mensa*, care mai înainte vrea să zică orce ridicătură, masă, bancă, scenă pentru vinderea sclavilor etc.; *e-minere* arăta o ridicătură mai frapantă decît celelalte, scoasă la iveală dintre toate, şi *eminens* cuprindea dar pe atunci o imagine sensibilă foarte semnificativă. Astăzi a dispărut elementul material din concepţiunea acestui cuvînt, *eminent* este o noţiune excluziv intelectuală. *Eminens* cel vechi putea să fie o expresie poetică, *eminentul* de astăzi este o expresie esenţial prozaică.

Ceea ce s-a întîmplat cu *eminens* s-a întîmplat cu cele mai multe cuvinte ale limbei române şi a tutulor limbelor indo-europene: cuprinsul lor, în procesul psihologic al formării noţiunilor, a devenit aşa de eteric, încît nu mai posedă decît o slabă amintire de sensibilitate.

Ce importanţă are această eterizare pentru ştiinţă am arătat cu altă ocaziune.[1] Rezultatul însă pentru artă este că poetul nu mai poate întrebuinţa toate cuvintele limbei simplu, aşa precum sunt admise astăzi pentru însemnarea obiectelor gîndirii lui, ci trebuie sau să le ilustreze cu epitete mai sensibile, sau să le învieze prin personificări, sau să le materializeze prin comparaţiuni, în orce caz însă să aleagă, dintre toate cuvintele ce exprimă aproape acelaş lucru, pe acele care cuprind cea mai mare doză de sensibilitate potrivită cu închipuirea fantaziei sale.

Dacă, precum am arătat, prin progresul logic al inteligenţei limbistice într-un popor, gîndirea cuvîntului, care gîndire avea la început trup şi suflet, şi-a pierdut cu timpul trupul şi şi-a păstrat numai sufletul, un suflet rece şi logic, oglindă credincioasă a raţiunii omeneşti, poetul trebuie mai întîi de toate să încălzească acest product şi să resusciteze în imaginaţiunea auditorului trupul evaporat din vechile concepţiuni de cuvinte.

[1] *Despre scrierea limbei române*, în vol. II al acestei ediţii. [În ed. de faţă, p. 217 şi urm. — *n.ed.*]

1. Să privim acum mai cu de-amănuntul mijloacele poeţilor de a ne sensibiliza gîndirea cuvintelor. Primul mijloc este alegerea cuvîntului celui mai puţin abstract. Un exemplu va lămuri pe deplin această afirmare. Cînd zic „simt durere", cuvintele sunt numai prozaice, fiindcă-mi dau o noţiune intelectuală, dar nu mă silesc a o întrupa; cînd zic „durerea mă cuprinde", locuţiunea a devenit mai poetică, fiindcă verbul este mai expresiv, sau, cum se zice, mai pitoresc. „Durerea mă pătrunde, durerea mă săgeată" etc. sunt alte variaţiuni corespunzătoare trebuinţei de sensibilitate în cugetarea aceluiaş lucru. Şi astfel vedem poeţii preferînd cuvintelor abstracte pe cele ce exprimă o gîndire mai individuală şi calităţi mai palpabile.

A. Mureşanu, în loc de a vorbi de armata turcească, de Rusia, de patria română, cuvinte cu totul prozaice, sensibilizează aceste noţiuni şi zice:

N-ajunse *iataganul* barbarei semilune
A cărui plăgi fatale şi azi le mai simţim,
Acum se vîră *cnuta în vetrele străbune*,
Dar martor ne e Domnul că vii nu o primim!

Schiller, în *Moartea lui Wallenstein*[1], zice:

Pălăria
De amiral mi-ai *smuls-o* de pe cap.

Şi în alt loc:

Cu *ochi posomorît*
Privesc ei pe străini în ţara lor,
Şi bine le-ar veni să ne trimită
Acasă cu *un pumn de bani*
etc.

Camoëns zice *(Lusiada*, cîntul V):

După ce am trecut linia arzîndă ce separă lumea-n două.

Din aceeaş particularitate poetică se explică farmecul fabulelor lui La Fontaine. Obiectul acestor fabule este cunoscut din alţi autori, poate nici unul nu este

[1] Traducere română de E[milia] M[aiorescu], pag. 15, 22

original al lui. Dar ceea ce este original în La Fontaine este acea alegere admirabilă de cuvinte, prin care în modul cel mai simplu se exprimă lucrurile în natura lor palpabilă:

Maître corbeau sur un arbre *perché*
Tenait en son bec un fromage,
Maître renard par l'odeur *alléché*
etc.

Il ouvre un *large* bec, laisse tomber sa proie
etc.

Shakespeare, modelul cel mai perfect pentru tot ce se va chema vreodată fantazie de poet, se ferește până la exagerare de cuvinte abstracte și, dacă le întrebuințează, le pune totdeauna alăturea o imagine sensibilă.

Exemple se află pe fiecare pagină a operelor sale. Să ne mărginim la cîteva din cele traduse în românește, din *Macbeth*[1]:

Să pot *răsturna* cu viteaza mea *limbă*
Orce te-ar depărta de la *cercul de aur.*

„Cercul de aur" în loc de coroana regală, la care aspira Macbeth.

La finele actului I zice Macbeth:

Sum deplin hotărît: *întins e orce nerv*
Spre teribila faptă.

În actul III, scena I:

...eu sum *rădăcina*
Și tatăl multor regi.

În scena 4:

Am *înotat în sînge* atîta de departe,
Încît de-a mă întoarce tot așa greu îmi vine
Cît de-a merge înainte. În cap îmi *clocotesc*
Curioase gîndiri.
Etc., etc.

Amis, ne *creusez* pas vos chères rêveries,

zice Victor Hugo *(Feuilles d'automne, 29)*.

[1] Traducere de P. Carp, p. 16, 23, 24, 52, 60.

2. Al doilea mijloc ce-l vedem întrebuințat de poeți pentru a produce materialul sensibil în gîndirea cuvintelor din partea auditoriului sunt adjectivele și adverbele, ceea ce s-a numit „epitete ornante". Substantivul și verbul singur, chiar cînd se refer de-a dreptul la obiecte și acțiuni materiale, nu produc în mintea noastră decît o slabă amintire de sensibilitate, mai mult o nălucire a materiei decît o adevărată impresie. Cînd zicem, d.e., Hasdrubal fu ucis în bătălia de la Metaurus, nu ne gîndim la imaginile sensibile ce ar trebui să fie cuprinse în aceste cuvinte. Nici pe Hasdrubal nu ni-l închipuim în figura lui, nici uciderea nu ne-o reproducem în cruzimea ei, nici bătălia, nici rîul Metaurus: aceste substantive și verbe sunt numai semne uscate pentru gîndirea abstractă a faptului istoric, gîndire excluziv prozaică.

Poetul nu poate întrebuința asemenea verbe și substantive goale, ci este silit a le îmbrăca, a le împrospăta în partea lor sensibilă prin anume relevare a ei. Aci este cauza care ne explică, d.e., epitetele constante ce le aflăm în Homer lîngă persoanele principale din epopeele lui. Homer nu numește pe Achil singur, nici pe Diomed, nici pe Pallas Atene etc. Căci ce sunt aceste nume? Cuvinte reci, care nu silesc imaginația să-și reproducă persoana în plenitudinea ei de viață palpabilă. De aceea Homer zice totdeauna πoὺς ωχυς Ἀχιλλεύς = *Achil cel grabnic* la picior, și te silește astfel să-ți construiești în fantazia ta o imagine mai sensibilă a eroului; Homer zice βοὴν αγαθὸς Διομήδης = *Diomed cel bun la strigăt,* γλαυκῶπις Αθήνη = *Minerva cu ochiul albastru* etc.

Shakespeare, în *Macbeth*, unde vorbește Banquo cu vrăjitoarele, le descrie:

Se vede că înțelegeți,
Căci fiecare pune degetul *ciuntit*
Pe *zbîrcitele* buze.

Și în alt loc:

Voi fi silit să iau
De la noapte-mprumut vreuna din a ei
Întunecate oare.

Alecsandri, în frumoasa poezie *Groza*, deșteaptă cea mai vie impresie prin adjectivele pline de sensibilitate cu care însoțește obiectele gîndirii:

Galben ca făclia de *galbenă* ceară
Ce aproape-i ardea,
Pe o scîndură *vechie* aruncat afară
De somnul cel veșnic Groz-acum dormea...

. . . .

Un moșneag atuncea, cu o barbă *lungă*,
La Groza mergînd,
Scoase doi bani *netezi* din *vechea* sa pungă
Lîngă, mort îi puse, mîna-i sărutînd,
Mai făcu o cruce și zise plîngînd
etc.

Frumos este adjectivul sensibil în strofa lui Mureșanu:

Înalță-ți *lata* frunte și caută-n jur de tine
Cum stau ca brazi în munte voinici sute de mii...

Foarte plastic în descrierile sale este Bolintineanu:

Noaptea se întinde, și din geana sa
Argintoase lacrimi peste flori vărsa.

. . . .

Colo, sub o neagră stîncă,
Geme rîul spumător,
Pacea nopții e adîncă,
Luna doarme pe un nor.

. . . .

Caigi! vezi, noaptea vine
După dealuri *fumegînd*.
Pe un pisc sălbatec și *vijelios*
Unde urlă-n poale Argeșul spumos,
Este o cetate
etc.

3. Un alt mijloc de a realiza aceeaș condițiune neapărată a frumosului poetic sunt personificările obiectelor nemișcătoare sau prea abstracte, precum și a calităților și acțiunilor. Prin aceasta se introduce în gîndirea cuvintelor o nouă mișcare, neobișnuită în proză, și tocmai de aceea surprinzătoare, ce deșteaptă imaginea sensibilă și colorează schema palidă a cuvîntului prin cea mai energică viziune.

Nici Homer nu mai întrebuințează verbul simplu a *săgeta*, ci zice:

„Săgeata zboară cu voluptate pentru a gusta carnea inimică".

În Horațiu grija se urcă pe corăbii:

Scandit aeratas vitiosa naves
Cura.

Od. II. 16.

În Sofocle ajutorul are „ochi voioși" etc.

Cea mai pitorească fantazie și în această privință o are iarăș Shakespeare:

Lumina a intrat
Deja cu noaptea-n luptă,

zice Lady Macbeth.

Sacrilegul omor a călcat sfîntul templu
Al regelui furînd viața din altar,

strigă Macduff.

Păn-a nu mîntui
Nocturnul liliac monachescul său zbor
Și păn-a nu trage cornuratul gîndac,
Somnoros bîzîind, clopotul de noapte,
Se-mplinește-o faptă de crudă pomenire,

prevestește Macbeth.

Grozavul omor,
Ce santinela sa, lupul, l-a trezit
Urlîndu-i ora nopții, pășește stafios...

Pămînt nestrămutat, n-auzi pasul meu
Orunde m-ar purta, ca nu pietrele tale,
Destăinuindu-mi fapta, să lipsească pe noapte
De grozava tăcere ce-acum nevoiește.

Trecînd la literatura noastră, deși nu ne putem aștepta încă la aceeaș fantazie viguroasă, totuș constatăm întrebuințarea aceluiaș mijloc de personificare.

În exemplul citat din Bolintineanu:

Colo sub o neagră stîncă
Geme rîul spumător.
Pacea nopții e adîncă.
Luna doarme pe un nor,

impresia produsă din această strofă provine mai ales din personificarea lunei în versul din urmă.

Asemenea în o poezie a lui Gr. Alexandrescu:

Este ora nălucirii: un mormînt se dezvelește,
O fantomă-ncoronată din el iese — o zăresc,
Iese — vine către țărmuri — stă — în preajma sa privește —
Rîul înapoi se trage, munții vîrful își clătesc.

Dintre toate poeziile „D-lui Marelui Logofăt" I. Văcărescu (publicate la 1848), aproape singurele strofe acceptabile ne par a fi cele dintîi din *O zi și o noapte de primăvară la Văcărești*, și frumusețea lor stă mai ales în personificarea amorului:

N-am să scap, în piept port dorul
Peste ape, peste munți,
Văz că peste mări amorul
Cînd o vrea își face punți.

La Carpați, mi-am adus jalea,
Lor am vrut să hărăzesc:
Răsunetul, frunza, valea,
Apele mi-o înmulțesc!

Mii de piedici, mii de curse;
Peste firea toat-a-ntins,
Lacrimi în zadar sunt curse:
Unde-oi merge, eu sunt prins.

Aceste exemple vor fi de ajuns pentru a da o idee despre personificările poetice și pentru a dovedi că și ele sunt născute din necesitatea de a sensibiliza gîndirea prea abstractă a cuvintelor.

4. Să mai observăm în fine încă un mod prin care poetul caută să ajungă la acelaș rezultat — comparațiunea, metafora, tropul în genere. Un obiect al gîndirii se pune în paralelă cu altul, care trebuie să fie sensibil, și cu cît această paralelă este mai nouă și mai frapantă, cu atît imaginația este silită a-și construi figurile sensibile cuprinse în cuvinte.

Talent fără noroc
E de prisos:
Tămîia fără foc
N-are miros,

zice Goethe în proverbele sale rimate.

H. Heine compară:

Ca un rege e păstorul,
Tron e dealul înverzit,
Iar coroana e deasupra-i
Soarele cel strălucit.

La picioare îi sunt mieii,
Curtizani lingușitori,
Cavaleri îi sunt viţeii,
Ce aleargă printre flori.

Țapii sunt actori de curte,
Dar cînd păsări ciripesc,
Clopotele cînd răsună,
Fac orchestrul cel regesc.

Și toți cîntă și încîntă,
Apa-ncepe a șopti,
Și cu arbori-mpreună
Vor pe rege-a adormi.

În acest timp stăpînește
Un ministru, acel cîne
Ce lătrînd vrea să arate
Că veghează peste stîne.

Ca din vis oftează prințul:
Cîrmuirea e prea grea!
Ah! aș vrea să fiu acasă
Și lîngă regina mea.

Pe-al ei sîn se odihnește
Capul meu cel obosit,
Și în ochii-i se cuprinde
Un regat nemărginit!

*

De tous les océans votre course a vu l'onde,
Hélas! et vous feriez une ceinture au monde
Du sillon du vaisseau,

compară V. Hugo *(Feuilles d'automne, 6)*.

Tandis que votre ami, moins heureux et moins sage,
Attendait des saisons l'uniforme passage
Dans le même horizon;
Et comme l'arbre vert qui de loin se dessine,
A sa porte effeuillant ses jours, prenait racine
Au seuil de sa maison!

*

Ca un glob de aur luna strălucea,

începe Bolintineanu una din cunoscutele sale balade istorice.

Mihai mîndru vine iară,
Falnic ca un stîlp de pară.

Două observări dintre cele multe ce se pot face asupra acestei materii ne par la ordinea zilei pentru starea actuală a poeziilor române: cea dintîi se referă la noutatea, cea de a doua la justețea comparațiunilor.

Punctul de plecare pentru orce comparare poetică a fost necesitatea sensibilizării obiectelor. Însă pentru ca acest scop să fie atins, comparațiunea trebuie să fie relativ nouă, altfel nu produce nici o imagine. Ceea ce am arătat că se întîmplă cu vorbele izolate se întîmplă și cu comparațiunile: prin uzul zilnic își pierd elementul sensibil. Auzind tot mereu una și aceeaș comparare, nu mai avem pentru ea atențiune, și nu ne mai reproducem cuprinsul material. Cînd zic, d.e., curajos ca un leu, nu-mi mai amintesc figura leului, ci primesc locuțiunea oarecum ca un semn convențional pentru gîndirea abstractă a unei calități. Precum prin deasa întrebuințare se tocesc monetele și se pierde chipul și pajura exprimate pe ele, așa din comparațiunile prea des auzite se șterge imaginea sensibilă; și cu aceasta toată rațiunea lor de a fi.

Rămîne acum la tactul limbistic al poetului de a simți care metaforă se poate întrebuința cu succes și care a încetat de a mai fi comparațiune sensibilă și, prin urmare, trebuiește, pentru un timp, sau cu totul depărtată, sau cel puțin modificată în poezie. În această privință, nouă ne pare că în poeziile române de astăzi sunt mai ales trei imagini așa de uzate și abuzate, încît poeții cei tineri ar face bine să se ferească de ele: aceste sunt florile, stelele și filomelele.

Toate amantele poeților noștri sunt ca o floricică sau ca o steluță sau ca amîndouă în acelaș timp (lucru mai greu de închipuit), toți prinții, toate aniversarele, toate „zilele mărite" sunt ca o stea mare, și toate impresiile poetice se deșteaptă cînd cîntă filomela. Astăzi însă am cetit atîtea flori și floricele, stele, steluțe, steluișoare și filomele în versurile române, încît acum primim aceste cuvinte numai ca niște semne uscate, obișnuite în vorbire, prin urmare fără nici un rezultat poetic.

Spre a mai putea fi întrebuințate asemenea metafore în literatura română, trebuiesc împrospătate în

mod original prin alte cuvinte, care să fie în stare a renaște din nou imaginile în frumusețea lor primitivă. Drept model poate servi poezia lui Alecsandri, *Dedicațiune:*

Tu, care ești pierdută în neagra veșnicie
Stea dulce și iubită a sufletul meu...

. . . .

O, blîndă, mult duioasă și tainică lumină...

Aci imaginea își produce efectul ei fiindcă este pregătită și reînnoită prin celelalte cuvinte marcante: tu, care ești *pierdută în neagra* veșnicie etc.

Cît de slabe, din contra (pentru a nu spune un cuvînt mai energic), sunt comparațiuni ca aceste:

Căci eu în lume sunt ca o floare,
Și cu iubirea mă mai nutresc
Ș-a filomelei dulce cîntare
Pare că-mi zice: ah, te iubesc!

. . . .

Dragă Elizo, tu ești mai dulce
Decît o roză, decît un crin...

. . . .

Frumoasă ca o roză erai în astă lume,
Frumoasă ca o floare, ca floarea delicată...

. . . .

Tu ești o stelă, ce dai lumină...

. . . .

Ce e noaptea cînd nu cîntă
Filomele printre flori?

Dacă e vorba să comparăm tot cu flori, să ne luăm mai bine de exemplu poeziile populare, chiar cele mai de rînd, care toate au cel puțin originalitate în determinarea florilor și nu vorbesc numai de roze și de crini. Cît este de expresivă următoarea strofă, născută pe stradele Bucureștilor!

Frunză verde măr sălciu,
La grădină-n Cișmegiu,
Două fete frumușele
Mi-a furat mințile mele:
Una oacheșe și naltă
Ca o dalie învoaltă.
Alta blondă mijlocie
Ca o jună iasomie,
Una are ochi de mură,
Care inimele fură,
Alta două viorele
Ce te scoate din oprele
etc.

A doua condițiune pentru admiterea comparărilor este: ca ele să fie juste. Comparările sunt chemate a da o imagine sensibilă pentru gîndirea prea abstractă, însă această imagine trebuie să fie potrivită cu gîndirea, altfel sensibilizarea ei produce contrazicere și constituie o eroare. E de necrezut cît de des păcătuiesc scriitorii în contra unei așa de elementare regule a conceperii, întrebuințînd comparări false sau pline de confuzie.

Această parte a poeziilor române moderne este plină de erori uneori așa de comice, încît pot deveni un izvor bogat pentru almanacuri humoristice, și cu cît autorul vrea să fie mai solemn sau mai duios, cu atît, se înțelege, impresia este mai ridicolă.

Un poet compară:

Primăvara cea dorită de la sferele senine
Pe-a zefirului aripe între noi voioasă vine,
Sub ușoarele ei pasuri mii de flori au răsărit,
Cîmpul, muntele și codrul de nou iar au înverzit,
Aerul senin s-adapă de-a suflării ei miroase,
Și din sînu-i rourează pe țarine ploi mănoase.

Primăvara vine cu pasuri ușoare și plouă din sîn!

Altul zice:

Talia-ți naltă și subțirică
Ochii tăi negri de abanos,
Mîna ta albă și mititică
Face din tine un cer stelos.

Talie înaltă, ochi negri și mînă mică fac un cer stelos!

Un poet cîntă:

Să fiu zefirul, să fiu zambilă,
Prin cele fete să salt ușor.

Altul compară:

Sus la Petricica
Cînd mergea fetica
Şi sta ziulica,
Vițeii păzea —

Își lua de furcă,
Şi ca a haiducă,
Şi ca o nălucă,
În tufiș *torcea.*

Şi în alt loc:

Ochii cum îi joacă
Ca la o șerpoaică,
Ca o panduroaică
etc.

Citim într-o foaie nouă din Iași (septemvrie 1866):

Ador tare adevărul,
Îl ador că e frumos,
Precum e în floare mărul,
Al livezii pom frumos.

Adevărul frumos ca mărul!

Unul începe:

Belă copilă, de grații plină,
Muză sublimă, soare d-amor,
Coruri de nimfe pe buza-ți lină
Le văd cum joacă încetișor.

Închipuiți-vă o buză pe care joacă coruri de nimfe!

Unul se adresează la iubita sa:

Tu, floare frumușică, ca cerul de măreață,
Ca dînsul de albastră...

Iar altul zice:

Aste inimi prea-nfocate
Cu stîlpări de nemurire
De al păcii imn legate
Cînt a patriei iubire!

Ce imagine teribilă! Inimi înfocate, legate de un imn cu stîlpări de nemurire!

Dar destul și prea destul din această infirmerie a literaturei române, și să revenim la partea serioasă a cercetărilor ce ne ocupă.

Recapitulînd rezultatul dobîndit din analizarea precedentă a amănuntelor poetice, constatăm ca demonstrate următoarele propoziții din începutul cercetării de față:

Particularitățile stilului poetic (expresii determinate, epitete, personificări, comparațiuni) purced toate din trebuința de a sensibiliza gîndirea obiectelor; aceasta provine din necesitatea de a crea poeziei elementul material, ce nu-l află gata afară din sine, de care însă nu se poate lipsi nici o lucrare de artă, frumosul fiind tocmai exprimarea unei idei sub o formă sensibilă corespunzătoare.

Din aceste reflecții înțelegem în același timp ce vrea să zică mult discutata originalitate a poetului.

Poetul nu este și nu poate fi totdeauna nou în ideea realizată: dar nou și original trebuie să fie în vestmîntul sensibil cu care o învălește și pe care îl reproduce în imaginațiunea noastră. Subiectul poeziilor, impresiunile lirice, pasiunile omenești, frumusețile naturei sunt aceleași de cînd lumea; nouă însă și totdeauna variată este încorporarea lor în artă: aici cuvîntul poetului stabilește un raport până atunci necunoscut între lumea intelectuală și cea materială și descopere astfel o nouă armonie a naturei.

Ne pare important a insista asupra acestor adevăruri fundamentale ale literaturei: căci tocmai ele sunt astăzi pierdute din conștiința tinerei noastre generații, și de aceea astăzi suntem în pericol de a nu mai avea unul din puternicele mijloace de cultură ale societății române. Este probabil că politica ne-a surpat mica temelie artistică ce o puseseră în țara noastră poeții adevărați, Alecsandri, Bolintineanu[1], Gr. Alexandrescu. Atît cel puțin este sigur, că cele mai rele aberațiuni, cele mai decăzute produceri între poeziile noastre de la un timp încoace, sunt cele ce au primit în coprinsul lor elemente politice. Și cauza se înțelege ușor: politica este un product al rațiunii; poezia este și trebuie să fie un product al fantaziei (altfel nici nu are material): una dar exclude pe ceailaltă.

De aceea vedem că poeziile politice, precum și cele rele istorice au toate vițiul corespunzător: de a fi lipsite de sensibilitatea poetică. Exemple vor explica mai bine ce însemnează aceasta, și pentru mai multă lămurire să începem cu o poezie foarte caracteristică a unei celebrități de ale noastre către C. Negri:

O, Negri! inamicii a tot ce dă mărire
Și viață României nu-ți vor putea ierta
Că ai luat o parte de lauri la unire
Prin insistența ta!

[1] Înțelegem pe Bolintineanu de mai nainte, până la 1852, cînd se făcu publicarea primelor sale poezii; căci peste ultimele lucrări ale sale *(Eumenidele* etc.) trebuie să aruncăm un văl.

A face un singur popol, o singură domnie
Din două; a restrînge atîția postulani:
Crezi tu că o să facă vrodată bucurie
Acestor sclavi tirani?

Cuvîntul datorie spre țară e un nume!
Și patria o umbră, mărirea un eres!
A face să rămîie disprețuită-n lume
Și-n umbră mai ales,

A pune interesul persoanelor nainte
De interesul țării, a nu simți vrun dor
Cînd jugul rău apasă aceste locuri sînte,
Aceasta-i legea lor!
etc.

Toate aceste strofe cuprind un șir de cuvinte reci, fără imagine, și prin urmare nici nu sunt poezie: sunt un articol de jurnal pus în rime — o monstruozitate literară. Dacă un adevărat talent poetic a ajuns la această decadență, ce să mai așteptăm de la ceilalți?

Unul ne face următoarea „poezie“ epică:

CEI 300 EROI DE LA SATUL PUTINEIUL (1594)

Cu o despărțire de români aleasă
Din oastea cea bravă a lui Bravu trasă,
Radu, Stroe, Preda, cei trei frați Buzești,
Și Stoica și Radu, frați Calomfirești,
În cîteva ore bat oastea tătară
Și în două rînduri ei o sfărîmară;
Apoi pun pe goană hordele barbare.
Secerînd cununa cea nemuritoare.

În această luptă trei sute olteni,
Bravi ca și eroii din Călugăreni.
Singuri se luptară, bravii mei români,
Cu douăsprezece de mii de păgîni;
Toți într-o unire bravii mei jurară
Pe păgîni să-nvingă sau cu toți să moară.

Manualul de istorie al lui Laurianu, pus în stanțe și trochee, și încă și aceste ca vai de ele.

Un alt scriitor, care acum „debutează“ în poezie, se adresează într-un ziar (din octombrie 1866) la Dumnezeu și-i spune între altele:

Împărați, regi, principi, dară, toți sunt o necesitate
Pentru popoli: unii știu să-și împlinească datoria ce-ai impus,
Altul însă, plin d-orgoliu, speculează onestitate,
Calcă în picioare legea, făr-a fi de tine pus.

Triste scene, suferințe, care strigă răzbunare;
Tot ce-i sacru, nici virtute, toate aruncate-n vînt —
E tiranul! El domnește fără vro nerușinare.
Tată, fiu, soție, frate la el nu-i decît cuvînt.

Și așa mai departe în vro zece strofe, și, nota bene, toată această declamațiune politică este numai o introducere pentru a ajunge la exprimarea dorinței de a-și revedea amanta:

Elvirița absentează, nu-i viață pe pămînt.

Într-un alt ziar nou (din august 1866) citim:

Să scriu la ode lingușitoare
N-am obiceiul, mărturisesc;
Chiar de cuvinte măgulitoare
Întotdeauna mă cam feresc;

Dar cu plăcere și cu căldură
Aș scrie multe, pre legea mea,
Strîmbe, sucite, fără măsură,
Fără de vină cum aș putea.

Aș face una acelui care
Democrația ar sprijini,
Și monstruoasa centralizare
Ca pe o spaimă o ar goni.

. . . .

Aș face una cu mulțămire
Acelui spirit îngrijitor,
Ce prin școli bune mai cu grăbire
Ar da lumina și în popor
etc.

Sperăm că, din opoziția frapantă între exemplele din urmă și între poeziile citate mai nainte, cetitorul va fi simțit deosebirea radicală ce desparte poezia de proză; fie aceasta simplă, fie rimată, și va fi înțeles că înainte de a putea fi vorba de poezie, trebuie cel puțin să se împlinească condițiunea mehanică a orcărei opere de artă: aflarea materialului sensibil care pentru poezie consistă în imaginile sensibile deșteptate prin cuvinte. O dată această condițiune împlinită, începe tărîmul artelor, posibilitatea frumosului, critica estetică, și de aci înainte vin apoi cerințele artistice: ca dicțiunea să nu fie prea materializată prin imagini, ca cuvintele să fie așa de bine alese, încît să întrupeze în modul cel mai simplu și pregnant ideile poetului etc. După măsura acestor cerințe se dovedește apoi adevăratul poet, și se deosebește chiar și în privința cuvintelor literatura clasică de literatura decadenței. Dar, după cum am văzut, de aceste considerări mai înalte nu s-a tratat în paginile precedente, și nici nu credem oportun a se trata în literatura noastră, prea tînără încă pentru o estetică mai rafinată. Pentru noi a fost prima necesitate: a marca în mod demonstrativ linia de separare între poezie și celelalte genuri literare, pentru ca, cel puțin pe această cale, să se lățească în juna generație un simțimînt mai just despre primele elemente ale artei poetice.

II

Condițiunea ideală a poeziei

Trecînd la partea a doua a cercetării noastre, ne propunem a analiza care este, în privința *ideilor* exprimate de poet, condițiunea fără a cărei împlinire nici nu poate exista poezia.

O veche împărțire a tutulor obiectelor gîndirii omenești face deosebirea între lumea interioară sau sufletească și între lumea exterioară sau fizică. Însă și această lume fizică există pentru noi numai întru cît simțim ceva cu prilejul ei. Astfel, toate obiectele gîn-

dirii, fie externe, fie interne, se pot privi împreună și se pot apoi deosebi dintr-un alt punct de vedere: în obiecte ale rațiunii reci sau logice și în obiecte ale simțimîntului sau pasionale, deosebire întemeiată pe cunoscuta dezbinare între minte și inimă.

Paralel cu această deosebire, constatăm pentru scopul ce ne ocupă următoarea propoziție limitativă: *ideea sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simțimînt sau o pasiune, și niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se ține de tărîmul științific, fie în teorie, fie în aplicare practică.*

Prin urmare, iubirea, ura, tristețea, bucuria, desperarea, mînia etc. sunt obiecte poetice; învățătura, preceptele morale, politica etc. sunt obiecte ale științei, și niciodată ale artelor; singurul rol ce-l pot juca ele în reprezentarea frumosului este de a servi de prilej pentru exprimarea simțimîntului și pasiunii, tema eternă a frumoaselor arte.[1]

Și pentru ce aceasta?

Cîteva din cauzele fundamentale ce deosebesc cele două sfere ale gîndirii omenești ne par destul de simple pentru a putea fi explicate în cercetarea de față fără prea lungi digresiuni.

Și mai întîi poezia este un product de lux al vieței intelectuale, *une noble inutilité*, cum a zis așa de bine Mme de Staël. Ea nu aduce mulțimii nici un folos astfel de palpabil încît să o atragă de la sine din motivul unui interes egoist; ea există pentru noi numai întru cît ne poate atrage și interesa prin plăcerea estetică. Însă o condițiune fără de care nu poate fi interes și plăcere este ca, mai întîi de toate, poezia să fie înțeleasă, să vorbească la conștiința tutulor. Prin urmare, ea nu-și poate alege obiecte care se țin de domeniul ocupațiunilor exclusive, precum sunt cele științifice, fiindcă aceste rămîn neînțelese pentru marea majoritate a

[1] Goethe în *Faust* vorbește mult de științe, Corneille în *Horace* de fapte din istoria romană, Scribe (dacă este permis a-l numi lîngă acești doi) în *Verre d'eau* de politica engleză: însă toate aceste numai pentru a arăta cu prilejul lor simțimintele și pasiunile omenești.

poporului, ci este datoare să ne reprezinte simțiminte și pasiuni, fiindcă aceste sunt comune tutulor oamenilor, sunt materia înțeleasă și interesantă pentru toți. Ceea ce separă pe oameni deolaltă este cuprinsul diferit cu care și-au împlinit mintea; ceea ce-i unește este identitatea mișcărilor de care se pătrunde inima lor.

Dar chiar mărginindu-se poetul științific la acea minimă parte din public care se alcătuiește din oameni speciali, din politici, filologi etc., se naște pentru dînsul o nouă împotrivire: ceea ce, chiar pe acest tărîm, este interesant astăzi, nu a fost interesant ieri și nu mai interesează mîine, și o poezie însuflețită numai de asemenea obiecte ar pierde din an în an din atracțiunea ei.

Astăzi se interesează societatea politică română de descentralizare; societatea ce se mai gîndește la cercetări limbistice, de unificarea ortografiei și de terminațiunile cuvintelor nouă: vor trece oare mulți ani pînă cînd aceste preocupări să fie șterse de la ordinea zilei? O dată descentralizarea făcută, ortografia și limba unificate, mișcarea cauzată prin aceste îndeletniciri trecătoare va înceta, și nimeni nu le va putea reînvia în propriul lor interes intrinsec.

Prin urmare, poezia rătăcită în sfera științei și a politicei rămîne întîi neînțeleasă și neinteresantă pentru marea majoritate a oamenilor contimporani, și este, al doilea, pierdută în generațiunile următoare chiar pentru cercul restrîns de indivizi pentru care a avut un sens și o atracțiune în ziua nașterii ei.

Însă prea rară este, este de prea mare preț și valoare acea creațiune a spiritului omenesc ce se numește poezie, pentru a fi expusă vicisitudinii mobile a zilnicelor interese. De magica figură ce poetul a creat-o din abundanța inimei sale, trebuie să se frîngă valul timpului și să o lase intactă pentru generațiunile viitoare, ca o scumpă moștenire seculară a geniului omenesc.

Numai copiii cei necopți, pentru a-și face o grădină, taie florile și frunzele din tulpina lor și le așează în nisipul spulberat: cea dintîi suflare a vîntului le doboară, cea dintîi rază a soarelui le vestejește. Dar natura, marea noastră învățătoare, își implîntă rădă-

cina stejarului în pătura cea mai adîncă și statornică a pămîntului, și de acolo dă creațiunii sale putere de a lupta și de a trăi.

Să analizăm acum o altă cauză, mult mai importantă, pentru care poezia nu poate trata obiecte științifice.

Frumoasele arte, și poezia mai întîi, sunt *repaosul inteligenței*. În mijlocul fluctuațiunii perpetue, de care este mișcat acel straniu product al formațiunilor animaliere ce se numește minte omenească, arta se stabilește ca un liman de adăpost, spre a reda inteligenței agitate o liniște salutară. Aceasta a fost cauza din care s-a lățit odinioară poezia între oameni; aceasta este cauza din care astăzi își păstrează valoarea ei nemăsurată pentru fericirea genului omenesc.

Dar activitatea științifică nu se potrivește cu această chemare a poeziei. Căci știința provine din acea însușire înnăscută a minții noastre prin care suntem veșnic siliți a întîmpina orce fenomen al naturei cu cele două întrebări specific omenești: din ce cauză? spre ce efect? Însă primul efect ce-l descoperim se arată a fi totdeodată o cauză pentru un alt efect, care la rîndul său este noua cauză pentru alte efecte, și pe nesimțite se deschide înaintea noastră linia timpului, care ne duce înainte într-un viitor nemărginit. Și asemenea cercetînd înapoi, ni se arată prima cauză a unui fenomen ca fiind și ea efectul unei alte cauze, care iarăș este efectul unei cauze anterioare, și așa mai departe, se deschide și îndărătul nostru aceeaș linie infinită a timpului. Și astfel omenirea, împinsă în sufletul ei de forma apriorică a cauzalității, se urcă și se coboară pe scara timpului în sus și în jos, până cînd mințile îmbătrînite ale generațiunii actuale se pleacă la pămînt și lasă altei generațiuni sarcina de a împinge piatra lui Sisifos cu un pas mai înainte; această altă generațiune o lasă generațiunilor viitoare, și așa mai departe se dezvoltă știința, și nu are nicăieri repaos și niciodată sfîrșit: căci prima cauză și ultimul efect sunt refuzate minții omenești; nici o limită eternă nu ne oprește, dar etern ne oprește o limită.

În această stare a inteligenței active se coboară arta ca o mîngîiere binefăcătoare. Ea prinde atenția neliniștită și agitată spre infinit și, înfățișîndu-i o idee mărginită în forma sensibilă a frumosului, îi dă liniștea contemplativă și un repaos intelectual. Poezia în special trebuie să ne decline spiritul de la înlănțuirea fără margini a nexului cauzal, să ne manifesteze idei cu început și cu sfîrșit și să dea astfel o satisfacțiune spiritului omenesc. De aceea ea este datoare să ne îndrepteze spre simțiminte și pasiuni. Căci tocmai simțimintele și pasiunile sunt actele de sine stătătoare în viața omenească: ele au o naștere și o terminare pronunțată, au un început simțit și o catastrofă hotărîtă și sunt dar obiecte prezentabile sub forma limitată a sensibilității.

Celelalte arte, prin chiar condițiunile lor materiale, sunt restrînse în acest cerc estetic și sunt ferite de rătăcirea științifică: nici teorii politice, nici regule limbistice nu se pot sculpta în piatră sau exprima în muzică.[1] Poezia singură este în pericol de a-și confunda sfera, și aceasta din cauză că ea întrebuințează acelaș organ pentru ideile ei pe care-l întrebuințează și știința pentru ale sale: adică limbagiul omenesc. Cu atît mai mult însă este de datoria poetului a-și îndrepta atențiunea spre diferența între aceste două sfere deosebite și a distrage mintea obosită de perpetua cauzalitate.

Recapitulînd rezultatul dobîndit din cercetarea teoretică de păn-acum, afirmăm din nou adevărul cu care am început: ideea sau obiectul poeziei nu poate fi decît un simțimînt sau o pasiune. Și precum am făcut în partea I, așa vom arăta și în această parte, că însușirile esențiale ale poeziilor celor frumoase în privința ideilor lor se explică numai pe baza acestui adevăr.

[1] Nimic nu este absolut în omenire. Jurnalele din noiemvrie 1866 ne spun că un american a pus constituțiunea Statelor Unite în muzică; dar cel puțin aceasta ni se spune ca o monstruozitate americană. Cînd se va simți cu aceeaș claritate de toți ai noștri că o poezie asupra constituțiunii este tot așa de monstruoasă ca acea muzică americană!

Poetul, chemat a exprima simțirile omenești, a aflat în însăș natura lor legea după care să se conducă. Între deosebirile ce disting afectul în genere, fie simțimînt, fie pasiune, de celelalte stări ale cugetului, se pot cita următoarele ca principale:

1. O mai mare repejune a mișcării ideilor. Observarea aceasta o poate face orcine. Exemplul cel mai lămurit dintre toate ni-l prezintă spaima, cu prodigioasa sumă de idei ce ne pot străbate mintea în momentele ei.

2. O exagerare sau cel puțin o mărire și o nouă privire a obiectelor sub impresiunea simțimîntului și a pasiunii. Lucrurile gîndite iau dimensiuni crescînde, micul cerc al conștiinței intelectuale se preface în linte microscopică și, privite prin ea, toate senzațiunile și toate ideile momentului apar în proporțiuni gigantice și sub colori neobișnuite.

3. O dezvoltare grabnică și crescîndă spre o culminare finală sau spre o catastrofă, dacă luăm acest cuvînt și în sens bun, nu numai în împrejurări tragice.

Aceste trei semne caracteristice ale afectelor sunt totdeodată cele trei calități ideale ale poeziei.

1. Poezia adevărată, ca și pasiunea și simțimîntul, ne arată dar o grabnică transițiune de la o idee la alta și în genere o mișcare abundantă a gîndirii. Gîndirea fiind exprimată prin cuvinte, imitarea acelei particularități psihologice ne prescrie dar a stabili între idei și cuvinte un raport de preciziune, astfel încît cu orce înmulțire de cuvinte să se înmulțească în aceeaș proporție și suma de idei. Căci ceea ce întîrzie transițiunea gîndurilor și amorțește mișcarea abundantă sunt tocmai frazele cele lungi, în care după atîta auzire de sonuri nu se produce nici un progres de înțelegere în conștiință. Prin urmare, regula ce o scoatem pentru poezie din această considerare a afectelor se poate exprima în mod negativ: poezia să nu se întoarcă în jurul aceleiaș idei, să nu se repete, să nu aibă cuvinte multe pentru gîndiri puține. O excepție aparentă sunt poeziile cu refren (cupletele); dar numai aparentă. În realitate, refrenul, deși păstrînd aceleași cuvinte, cuprinde în fiecare strofă o idee nouă sau cel puțin o altă privire a ideei celei vechi. D.e.:

VOCEA MUNTELUI

Colo-n vale se coboară
  Trist și cu capul plecat
Un drumeț: doru-l omoară
  Să ajungă de unde a plecat.

„Oare amorul mă așteaptă
  Sau o piatră ș-un mormînt?"
Atunci eco se deșteaptă
  Și răspunde: *„Un mormînt"*.

Greu suspină și înainte
  Grăbind pasul s-a-ndreptat,
Groaza tulbură-a sa minte,
  Dorul l-a înaripat.
„În mormînt așa de iute!
  Fie, pacea-i în mormînt!"
Ș-atunci eco din cel munte
  Sună : *„Pace-i în mormînt!"*

„Vino dară, vino, moarte,
  Ca pe-un dar eu te aștept,
Să merg nu pot mai departe
  Moartă-i inima în piept!
Ah! de moarte nu mi-e frică
  Mă tem că mă va uita!"
Din văi un glas se ridică
  Și răspunde: *„Va uita!"*

Vai, furtuna în piept zbucnește
  La sărmanul călător,
Și o lacrimă lucește
  În ochiu-i: „Da' vreau să mor,
Dacă pacea pentru mine
  Pacea-i numai în mormînt!"

Și din văile vecine
Eco strigă: *„În mormînt!“*

(Imit. din Heine de M. Corne)

Din acest exemplu se vede că refrenul, departe de a face excepție, confirmă regula de mai sus că poezia să nu se repete și să nu revie în jurul aceleiaș idei. Importanța acestei regule merge așa de departe, încît olandezul Hemsterhuis a putut defini frumosul: o producțiune ce ne dă cele mai multe idei în cel mai scurt timp.

Toți poeții cei buni sunt exemple pentru aceasta, și dacă este poate cu putință a le face obiecțiunea că sunt uneori prea conciși și chiar obscuri în expresiunile lor pregnante, nu li se va afla niciodată defectul contrariu, de a fi prea lungi, fiindcă aceasta s-ar îndrepta în contra propriei naturi a poeziei.

Considerată dintr-un punct de vedere exterior, această regulă implică, dar, pentru poezie cerința unei conformități între cuprins și întindere. Nu vrei să exprimi toate nuanțele simțimîntului, îți sunt ideile reduse la un cerc mai strîmt de privire: poezia să-ți fie scurtă. Numai cînd abundanța nouălor gînduri îți crește astfel în conștiință încît sparge forma prea strîmtă a unei strofe și te silește a o întrupa într-o nouă formă, numai atunci vei adăoga un nou șir de cuvinte și-l vei continua pînă cînd te agită acest impuls irezistibil.

E caracteristic a arunca o privire în faimoasa colecțiune de poezii a lui Heine, *Buch der Lieder*. Majoritatea poeziilor sunt de una, de două, de trei strofe, și totuș în ele se cuprinde o lume întreagă de idei poetice, de simțiminte și pasiuni. Însă în expresie nici un cuvînt de prisos; cea mai preciză legătură între son și idee! Din contră, cele mai multe poezii române sunt lungi, lungi de nu se mai isprăvesc — în cuvinte, nu în idei, și cu cît poetul este mai rău, cu atît poezia este mai lungă. Parcă mulțimea cuvintelor și cifra paginilor imprimate ar fi măsura valorii poetice!

Prin cîteva exemple sperăm că se va lămuri pe deplin cestiunea de față. Începem cu două poezii[1] din colecțiunea citată a lui Heine:

Deodată eu am desperat
Că voi putea răbda,
Și-n fine toate le-am răbdat,
Dar cum? nu mă-ntreba.

Un poet mediocru ar fi făcut zece strofe ca să exprime aceeaș idee, și ar fi slăbit de zece ori efectul.

Aș vrea ca durerile mele
Vărsate într-un singur cuvînt
Să le pot arunca la vînturi,
Să le ducă etern pe pămînt!

Să-l poarte la tine, iubito,
Cuvîntul de chin și de foc.
Să-l auzi în orșice oră,
Să-l auzi în orșice loc.

Și pentru repaosul nopții
Cînd ochii abia ai închis,
El are să te urmeze
Și pănă-n adîncul tău vis.

Să vedem acum cîteva exemple contrarii. A. Mureșanu începe poezia sa *Vinovatul* cu strofa:

Cît de dulce armonie
Dormea cîndva-n pieptul meu,
Cum știa toate să ție
Nesmintit acordul său!

Toate știa să ție acordul său vrea să zică că era *armonie în pieptul meu*, și cele două rînduri din urmă nu fac decît a mai spune încă o dată ceea ce spuseseră mai bine rîndurile dintîi.

Pîn-acum priveam la soare,
La roata lui cea de foc,
Ca un prunc ce-n al său joc
Privește la zburătoare.

---

[1] Traducere de T. Scheletti.

Cum privește copilul la zburătoare, așa priveam eu la soare! Eroarea acestei imagini este tocmai că nimeni nu privește de bunăvoie în soare; dar eroarea s-ar fi strecurat nesimțită dacă ar fi comis-o poetul numai în versul întîi, mai ales că cuvîntul *la* permite două sensuri; însă versul al doilea se repetă și insistă:

> Pîn-acum priveam la soare,
> *La roata lui cea de foc.*

Stranie îndeletnicire, și periculoasă!

> Dar acum ș-o rază mică,
> Cînd la ochii-mi s-a ivit,
> De nu-i închid, rău mă strică.

Se poate o manieră mai lungă de a exprima această idee? *Dar acum ș-o rază mică mă doare*, se-nțelege *dacă-mi ajunge la ochi*, se-nțelege *dacă nu închid ochii.* Atît de bine se-nțelege, încît este urît de a o spune. Poezia nu e tractat de fiziologie.

Și așa merge poezia mai departe încă cinci strofe. Și cînd se sfîrșește, te miri pentru ce s-a sfîrșit. Putea să mai continue cel puțin vro opt strofe, cu aceeaș economie de spirit.

Pentru a varia lectura, să revenim la un exemplu bun din Heine:

> Lacrima ce am vărsat
> S-a schimbat în floare.
> Și suspinul ce-am oftat,
> În privighitoare.
>
> Și de mă iubești, copilo,
> Te-ncunun cu flori
> Și un cor te va-ncînta
> De privighitori.

Să mai cităm următoarea poezie a lui Alecsandri, remarcabilă prin sobrietatea cuvintelor și grabnica transițiune a gîndirii:

STELELE

> De la mine păn'la tine
> Numai stele și lumine!

> Dar ce sunt acele stele?
> Sunt chiar lacrimele mele
>
> Ce din ochii-mi au zburat
> Și pe cer s-au aninat
>
> Cum se-anină despre zori
> Roua limpede pe flori.
>
> Vărsat-am multe din ele
> Pentru soarta țărei mele,
>
> Multe pentru cei ce sunt
> Pribegiți de pe pămînt!
>
> Multe lacrimi de jelire...
> Iar de dulce fericire
>
> Ah! vărsat-am numai două,
> Și-s luceferi amîndouă!

Dar deja în contra *Pescarului* aceluiaș poet am avea obiecțiuni de făcut în privința regulei ce ne ocupă. Cele dintîi cinci strofe sunt destul de variate în idei:

PESCARUL BOSFORULUI

> De-ar vrea înaltul prooroc,
> Mohamed, strălucit,
> Să-mi fie ziua cu noroc
> Și dorul împlinit,
> De-aș prinde-acum în mreaja mea
> Pe-al mării împărat,
> Ce poartă-n frunte-o mare stea,
> Un talisman bogat;
>
> Eu, care sunt un biet pescar,
> Purtat din val în val —
> Eu, care dorm în Iuschiudar,
> În iarba de pe mal,

Eu, Abdulah, cel mai voinic
Vîslaş de pe Bosfor,
Ce n-am decît un biet caic
Ş-un suflet plin de dor;

Allah! atunci orce-am dorit,
Allah! orce-aş vrea eu,
De la apus la răsărit
Ar fi îndată-al meu;
Caftane, şaluri de Caşmir
Cu late, scumpe flori,
Iuţi armăsari de la Misir
Ca vîntul de uşori,

Ş-un lung caic de abanos
În aur prelucrat,
Cu imnuri din Coran frumos
Pe margine săpat,
Şi treizeci de vîslaşi osmani
Ce vesel ar zbura,
Mai repezi decît Elcovani
Pe-ntinsa Marmara.

Dar n-aş vrea nici stofe cu fir
Şi cu mărgăritar,
Nici largi caftane de vizir,
Nici falnic armăsar;
N-aş vrea nici săbii de Taban
Deprinse la omor,
Nici lung covor de Ispahan
Ce saltă sub picior...

Dar strofa a 6-a reîntoarce gîndirea la aceleaşi lucruri şi slăbeşte efectul:

Allah! mă jur că de-aş avea
A mării talisman,
N-aş vrea să fiu vizir, n-aş vrea
Nici padişah-sultan;

N-aş vrea comori, n-aş vrea să am
Nici chioşcuri, nici sarai,
Nici să dezmierd în Bairam
Huriile din rai.

Apoi poezia culminează în următoarea strofă finală:

Ci-n mreją dulce prefăcînd
Duioas-inima mea,
M-aş duce-ncet şi tremurînd
Să prind norocu-n ea,
Să prind copila lui Topal,
Frumoasa Biulbiuli,
Ce cîntă noaptea lin pe mal,
Pe mal la Candili!

Scoţîndu-se afară strofa a şasea, poezia ar cîştiga în efectul ei cel frumos.

Însă cu toată claritatea sperăm că se va simţi eroarea menţionată aci din următoarele strofe ale unui alt „poet", a cărui citare alăturea cu poeţii de mai sus nu o putem scuza decît prin scopul didactic ce şi l-a propus cercetarea noastră:

ÎNTRISTAREA[1]

Mult mi-e inima-ntristată,
Căci prea rău mă văd ursit,
Furtuni rele de la soartă
Peste mine-au năvălit.

Niciodată ver un bine
Stător nu am avut,
Relele toate cu mine
Petrecere ş-au găsit.

Din a mea mică pruncie
Cu norocul m-am luptat,
Dar el tot cu duşmănie
În mai rău m-a cufundat.

[1] Poezia o reproducem din *Versuinţii romani*, adică: *Culesiune versuarie din foile naţionale*, edată de studenţii şcoalelor oradane. Oradea-Mare, 1854. Această stranie adunătură este plină de poezii de acelaş calibru.

Favor deloc n-am găsit
În crudă anima lui,
Ci cu totul s-a silit
Să mă-nchin cruzimei lui.

O! dea cerul verodată,
Să pot să mă liniştesc —
Cu lumea cea înverşunată
Să pot să mă înfrăţesc.

Duşmănia, neunirea
Ca fumul piară din noi;
Şi dreptatea, fericirea
Cerul sădească-ntre noi.

Să nu mai fim niciodată
Unul altuia vrăjmaşi;
Ci cu anima curată
S-ajutăm pe pătimaşi.
etc., etc.

E cu neputinţă a ceti asemenea lucruri până la sfîrşit. Toată strofa următoare îşi dă osteneala să mai spuie încă o dată ceea ce ne-a spus strofa precedentă.

Şi cu toate aceste numai o mică reflecţie asupra artei lor ar spune acestor poeţi că duşmanul cel mai mare al poeziei este tocmai cuvîntul. Ceea ce îngreuează efectul, ceea ce poate produce simţimîntul de monotonie şi de urît într-o lucrare poetică este mai ales mulţimea de cuvinte. S-a arătat în partea I a studiului de faţă că materialul poeziei nu sunt cuvintele, ci imaginile deşteptate prin cuvinte în fantazia cetitorului. Cuvîntul nu este, prin urmare, decît un mijloc de comunicare, necesitatea fizică de care este înlănţuită ideea în trecerea ei din mintea poetului în mintea auditoriului. El nu are existenţă de sine, ci are singura misiune de a fi un organ de care să se anine gîndirea în comunicarea ei, şi trebuie să se mărginească strict la împlinirea acestei misiuni. Şi aci, ca şi în regulele anterioare, este o linie de demarcaţiune foarte pronunţată între poeţii cei chemaţi şi între simplii fabricanţi de rime.

O observare mai este de făcut la acest paragraf, sau mai bine zicînd o întîmpinare de combătut.

S-a zis că poezia să fie abundantă în idei: cum se potriveşte aceasta cu scurtimea ei? Bine că scurtimea face impresia frumoasă a unui raport precis între cuvînt şi gîndire, dar nu pare mai puţin adevărat că, d.e., într-o singură strofă cu puţinele ei cuvinte, fie aceste orcît de precize, suma de idei nu s-ar putea numi abundantă şi n-ar constitui o vie mişcare a gîndirii. Cum se explică atunci justeţa poetică a poeziilor celor mici?

Dacă analizăm efectul ce ni-l produc, constatăm în noi o mulţime de *idei de ale noastre proprii*, deşteptate *cu prilejul cetirii şi alăturea de cuvintele poetului*. Nu numai ceea ce spune poezia ne ocupă conştiinţa, ci ea se află a fi în atîtea raporturi cu alte cercuri de gîndiri ale noastre, încît şi aceste sunt reproduse în conştiinţă şi însoţesc şi ilustrează oarecum percepţiunea poetică. Farmecul acestui fel de poezii nu este atît în ceea ce spun, cît în ceea ce reţin şi ce lasă în liberul joc al fantaziei lectorului. Experienţa o putem face îndată cu strofa citată din Heine:

Deodată eu m-am desperat
Că voi putea răbda,
Şi-n fine toate le-am răbdat,
Dar cum? nu mă-ntreba.

Nu mă-ntreba, fiindcă nu-ţi pot răspunde, fiindcă tocmai culmea simţimîntului, în durere, ca şi în bucurie, nu se va descrie niciodată cu cuvintele reci, ci va fi reţinută ca un rest inexprimabil al adîncului inimei omeneşti. Dar simţimîntul pentru care eu n-am aflat expresie în cuvinte reprodu-ţi-l tu prin propria simţire, şi, cu imaginaţiunea înviată prin puţinele mele indicări, scoate la lumina conştiinţei tale ceea ce este ascuns în cugetul meu.[1]

[1] Compară Edgar Poe, analiza poeziei sale *Corbul*, publicată în traducere franceză în *Histoires grotesques et extraordinaires*.

Să luăm alt exemplu, şi vom afla acelaş fenomen:

Dacă privesc în ochii tăi,
Durerea mi s-a stins,
Şi dacă gura ţi-o sărut,
Un farmec m-a cuprins.

Pe pieptu-ţi de mă odihnesc,
În inimă tresar,
Dar dacă-mi spui: eu te iubesc,
Aş vrea să plîng amar.
(Heine)

Pentru ce? Lectorul să o simţă, s-o afle în sine, şi multele posibilităţi ale explicării, diferite după diferiţii indivizi, constituie abundanţa de idei ce caracterizează producţiunea poetică.

Alt exemplu:

Adese ochiul tău îmi pare
Întunecat de-un tainic dor,
Dar eu cunosc a ta-ntristare:
Viaţa pierdută, pierdut amor!

Şi niciodat' n-a revenit
Copilăria cea trecută,
A ta ursită s-a-mplinit;
Amor pierdut, viaţă pierdută!
(Heine)

În fine un exemplu din Goethe:

De sub pămînt
Un ghiocel
De-abia ieşise
Tinerel.
Veni o albină,
Gustă din el:
Să ştii că natura
Cînd i-a creat,
Pentru olaltă
I-a destinat.

O perspectivă întreagă asupra frumoasei armonii în natură se deschide cu aceste cuvinte; dar poetul înţelept a dat numai un îndemn gîndirii şi a lăsat liber şirul reprezentărilor să se dezvolte în conştiinţa cetitorului după propria sa individualitate.

Voltaire a zis-o: *„le secret d'être ennuyeux c'est de tout dire"*, şi dacă prima cerinţă pentru un artist este ca să ştie ce să spună, desigur a doua cerinţă este ca să ştie ce să nu spună.

Cînd curentul electric se transmite dintr-un loc în altul, numai o parte a lui merge pe firele văzute de metal: o altă parte, tot aşa de esenţială, străbate în ascuns prin pătura umedă a pămîntului. Tot aşa, în lumea inteligenţei, cuvîntul zis este numai un fragment al raportului ce se stabileşte între suflet şi suflet: restul se acordă pe tăcute şi formează ascunsa armonie a simţirilor omeneşti.

2. A doua asemănare între poezie şi pasiune este un fel de exagerare a gîndirii. Orce simţimînt produce o încordare extraordinară a înţelegerii momentane, şi sub presiunea ei ideile lucrează asupra conştiinţei noastre cu acea energie caracteristică al cării rezultat este mărirea obiectelor şi perceperea lor în proporţii şi sub colori neobişnuite.

Mijloacele prin care se manifestă aceeaş particularitate în poeziile cele frumoase sunt felurite.

Mai întîi se poate constata observarea ei în alegerea obiectivului. Obiectul poeziei este o idee care, fie prin ocaziunea, fie prin energia ei, se distinge şi se separă de ideile ordinare, înălţîndu-se peste sfera lor. Simţimîntul care-i serveşte de fundament l-am putut avea toţi: gradul intensităţii lui, forma şi combinaţiunea sub care se prezintă sunt originale şi proprie ale poetului. Această intensitate şi combinaţiune nouă ne explică pentru ce, privite din punct de vedere prozaic, poeziile par de regulă exagerate. Dar tocmai exagerarea lor, ţinută în marginile frumosului, este timbrul emoţiunii artistice sub care s-au conceput.

Cîtă exagerare, ce personificări nereale, însă în acelaș timp ce simțimînt adevărat al naturei se manifestă în următoarea poezie:

CONSOLAȚIUNE

Și dacă nici o iubită
    La moarte-mi nu va jeli,
Cu rouă totuș florile
    Mormîntu-mi vor stropi.

Din trecători dacă nici unul
    La el nu va privi,
A lunei rază călătoare
    Cu dor se va opri.

Și dacă pe acest pămînt
    Mă va uita orcine,
Dumbrava și cîmpiile
    Se vor gîndi la mine.

Căci și cîmpia, și dumbrava
    Și florile, și luna
De-a lor poet își vor aduce
    Aminte totdeauna.
(Trad. din Justinus Kerner)

Un alt mic exemplu îl extragem din Lessing:

CÎNTEC SPANIOL

Ieri eram plin de amor.
Azi pătimesc,
Mîine-o să mor:
Totuși gîndesc
Astăzi și mîine
La ieri cu dor.

Cît de decizivă este alegerea obiectului, din acest punct de vedere, se va lămuri mai bine din exemple contrarii, precum în genere regulele estetice au mai

multă valoare negativă: nu pot crea binele, dar indică răul și contribuiesc la evitarea lui.

Trăiască pipa consolătoare,

începe un „poet",

Și cu țigara ce ne distrăm, (?)
Ele-n necazuri ne dau uitare,
Oare fericii (?) la ele aflăm.

Cînd n-ai mijloace de amăgire
Pentru vro jună ce o iubești,
Cere la pipă povățuire,
Ea-ți va da-n grabă cîte voiești,

și așa mai departe vro zece strofe, în care înjosirea ideilor este întrecută numai de cacofonia limbei (*Ea-ți va da-n grabă* etc.).

Un alt poet, pe care-l luăm tot din sus-citata „culesiune" a studenților oradiani, se adresează la *una formosa* (citește: o frumoasă):

Soarele vieții mele
Resipitoare de rele,
    Tu ești, o! nimfă frumosa
    Ca Melita amorosa.

A! Ce zic? portretul tău
Singur e în stare, zău!
    Ca să-mi insufle viață,
    Nina, cînd nu ești de față.
C.P.A.

Măsura ritmică a cuvintelor, rima cea măgulitoare, melodioasa cadență și tot ce alcătuiește forma poeziei nu s-au descoperit de geniul omenesc pentru ca orce scriitor să ne spună că ia povățuiri de la pipă în cestiuni de amor. Asemenea lucruri sunt platitudini prozaice, dar nu concepțiuni de artă.

Cu cît are mai mult simțimînt poetic și mai distinse comparațiuni Barbu, țiganul din Iași, cînd cîntă plin de melancolie:

Dragi boieri de lumea nouă,
Ziua bună vă zic vouă:
Eu mă duc, mă prăpădesc
Ca un cîntec bătrînesc.

Ah, gîndiți c-am fost odată
Glasul lumii desfătată,
Ș-închinați cîte-un pahar
Lui biet Barbu lăutar!

Cunoaștem obiecțiunea ce o fac poeții „pipei" și companie în contra acestei critice: poezia frumoasă trebuie să fie adevărată, *rien n'est beau, que le vrai* etc.

Obiecțiunea seamănă cu cei ce o fac.

Tot ce e frumos e adevărat! Fie; deși îți vine să întrebi cu Pontius Pilatus: ce este adevărul? Dar de aici încă nu rezultă că tot ce este adevărat trebuie să fie și frumos.

Nimeni nu contestă domnului C.P.A. că se uită la portret cînd nu-i este *Nina de față;* dar de aci nu urmează că această întîmplare adevărată să fie poetică. Din multele idei cu realitate ce trec prin capetele omenești, numai acele sunt și frumoase care, sub vălul unei sensibilități adecvate, ne prezentă simțiminte distinse prin forma, intensitatea sau ocaziunea lor.

Și în toate cazurile cuvîntul *adevărat*, în aplicarea sa la artă, trebuiește înțeles *cum grano salis*. Ce este adevărat în frumoasa strofă citată:

Și dacă pe acest pămînt
Mă va uita orcine,
Dumbrava și cîmpiile
Se vor gîndi la mine?

Este adevărat că se vor gîndi cîmpiile la poet? Nu; dar adevărat este că poetul și-o închipuiește, și că această închipuire îl mîngîie.

Cuvintele poetului pot, dar, să fie tot așa de puțin reale în înțelesul lor exact ca nălucirea nebuniei, numai simțimîntul cel profund al naturei să fie păstrat; și cine a înțeles odată natura vizionară a întregei existențe nu se va mira de aceasta.

Cu alte cuvinte: *adevărul artistic este un adevăr subiectiv*, și el nu prescrie niciodată lui C.P.A. de a face cîte o poezie din toate evenimentele sale private, ci îi prescrie să-și întrupeze în forma poetică numai acele simțiminte adevărate care se disting prin noblețea lor și, introducînd o suflare de idealism în existența de toate zilele, sunt demne de a manifesta o subiectivitate de om. Și aci este punctul unde se vede din nou cît de osebită este poezia de ocupațiunea științifică.

Un alt mijloc, prin care poezia caută a imita și a produce energia afectului, este contrastul, și ca exemplu citām mai întîi următoarele versuri nouă ale unui june poet român:

Pe cînd frunza-ngălbenită
Pe creangă murea,
Inima-mi întinerită
Vesel te iubea.

Azi pe creangă cu plăcere
Frunza vei zări,
Azi inima-mi de durere
Poate va muri.
(M. D. Corne)

Ce efect frumos pot să producă contrastele ne probează următoarea poezie a lui Goethe:

MÎNGÎIERE ÎN LACRIMI[1]

„De ce, amice, ești mîhnit,
Cînd veseli toți ne-am strîns?
Eu după ochii tăi cunosc:
Desigur tu ai plîns."

[1] Traducere de N. Schelitti.

„Şi dacă-am plîns, retras de voi,
Am plîns de chinul greu,
Şi lacrimi curg aşa de dulci
Alin sufletul meu.“

„Amicii tăi voioşi te rog
În sînul lor să vii
Şi orce-n lume ai pierdut
Mîhnit să nu mai fii.“

„Strigaţi, vuiţi, dar să vă spun
Ce pătimesc nu pot.
Ah, nu! eu n-am pierdut nimic,
Deşi-mi lipseşte tot.“

„Fii sprinten, dar şi cu curaj,
Eşti tînăr plin de foc,
În anii tăi oriunde-ajungi
Cu-amor şi cu noroc.“

Ah, nu, acolo n-am s-ajung!
Stă prea sus ca să sper,
Luceşte blînd ş-aşa frumos
Ca steaua cea din cer.“

„De stele să ne bucurăm,
Dar nu să le dorim,
Şi cu plăcere noaptea-ades
La ele să privim.“

„Şi cu plăcere zile-ntregi
Privesc ades la ea;
Lăsaţi ca nopţile să plîng
Cît inima mea vrea.“

Un nou şir de reflecţii decurge din acest paralelism între poezie şi simţimînt îndată ce privim partea lui negativă. Dacă este greu şi de multe ori imposibil a analiza natura pozitivă a cerinţelor poetice, este, din contră, mai uşor şi mai sigur a arăta ceea ce este oprit în poezie, şi aci *estetica* practică îşi împlineşte misiunea ei cea mai folositoare.

Din aceea că poezia, ca şi pasiunea, măreşte obiectul şi se înalţă într-o sferă mai distinsă, rezultă, *ex contrario*, că ea trebuie să se ferească de micşorare şi de înjosire.

Vorbind mai întîi de defectul micşorării, atingem o cestiune destul de importantă pentru poezia română actuală: cestiunea diminutivelor. Formele de substantive şi adjective în *ică, ţică, şică, oară* etc. sunt astăzi viţiul contagios de care sufer *mai toate* poeziile române. Cîte scapă de înjosirea ideilor mor de boala diminutivelor. Fiecare poet crede că nu este destul de poetic, de delicat, dacă nu-şi diminuează cuvintele, şi acum am ajuns aşa de departe, încît cu greu se va mai afla vreo poezie română care să nu fie bîntuită de aceste forme de decadenţă limbistică.

Scumpa mea Mariţă,
Zîna mea din cer,
Ia dă-mi o guriţă
Asta-i tot ce cer
Ş-apoi Ioniţică

(Nu-i e destul *Ioniţă*, a făcut *Ioniţică!*)

Ce fac cu onoare,
Ştii c-o guriţică
E ca şi o floare
etc.
....

Ia această cruciuliţă
Şi păstreaz-o-n sînul tău,
Tu mai dă-mi a ta guriţă
etc.
....

Guriţa ta, fetiţă, e dulce, rumeioară,
E garofiţa creaţă în a ei primăvară...
Şi talia-ţi gingaşă e foarte mlădioasă,
A tale picioruşe, o scumpa mea frumoasă
etc.
....

De-ţi place, scumpă Lino, aceste versuleţe
etc., etc.

Mariță, guriță, Ioniţică, cruciuliță, garofiță, picioruşe, versuleţe — pentru Dumnezeu! Ce limbă este aceasta? Ce forme de copii nevîrstnici? Ce linguşire bizantină? Cu asemenea terminaţiuni linse şi corupte are să se producă energia, intensitatea, vigoarea impresiunii poetice?

Să ne înțelegem: ce rol pot juca diminutivele în poezie? Poezia are să mărească efectul; prin urmare, numai acolo unde anume prin micimea obiectului se produce impresiunea cea mai marcantă, numai acolo diminutivul poate avea locul său special. Toți poeţii cei mari ne învaţă aceasta. Să ne aducem aminte de exemplul citat din Goethe:

De sub pămînt
Un ghiocel
Abia ieşise
Tinerel.
Veni o albină,
Gustă din el:
Să ştii că natura
Cînd i-a creat
Pentru olaltă
I-a destinat.

Şi textul german cuprinde diminutive, unul din puținele exemple de diminutive în Goethe. Pentru ce? *Micimea obiectului* este punctul de contrast. Ideea este: armonia cea mare a universului se manifestă până în cele mai mici ființe ale sale. Prin urmare, diminutivul are aci rațiunea sa de a fi.

Dar cînd se află diminutive în fiecare strofă şi la fiecare ocaziune, cînd gura este mică, piciorul mic, Maria mică, Ioniţă mic, garoafa mică, versul mic, atunci e mic şi poetul, mică şi literatura, şi toate se află în decadenţă.

E de necrezut până unde merge această manie în literatura noastră. Un june student, altminteri plin de inteligenţă, începe a publica nişte încercări poetice

şi le dedică lui V. Alecsandri într-un sonet, care se termină astfel:

Primeşte, poete, aste versurèle,
Căci sub ale tale falnice-aripèle
Vreau să leagăn gingaş dorul ce-am visat!

A-şi închipui pe d. Alecsandri cu aripi este deja o întreprindere îndrăzneaţă; dar dacă aripele sunt mari, treacă-meargă! Însă a-şi închipui pe d. Alecsandri cu aripèle este o imagine de un ridicol aşa de pronunţat, încît, pentru onoarea gustului omenesc, trebuie să căutăm un fel de explicare la întrebuinţarea ei.

Explicarea este uşurinţa rimei. Versuri şi aripe nu se rimează; hai să facem *versurele* şi *aripele!* Bălaie şi vale nu merge; hai să zicem:

Măriuța bălăioară
Împreună două flori
Şi le-aruncă în vălcioară.

Gură şi garoafă nu se potriveşte, hai să zicem: *tu ai o guriţă ca o garofiţă;* şi aşa în infinit. Diminutivele româneşti, în diferinţă de cele germane, au nefasta proprietate de a cuprinde în terminarea lor silaba intonată; prin urmare, orce cuvînt românesc rimează (cînd în rimă masculină, cînd în rimă feminină) cu orce alt cuvînt de acelaş gen îndată ce se pune în diminutiv. *Hinc lacrimae.*

Şi pentru această negligenţă, pentru lenea poetului de a-şi căuta o altă rimă, se corupe poezia întreagă şi se introduce în literatură o efeminare şi un spirit de miniatură precum nu se mai află nici în ultima decadenţă a linguşirilor persane şi turceşti.

Cu cît o rimă este mai uşoară, cu atît este mai ieftină şi mai comună, şi poetul trebuie să se gîndească de două ori pentru a o întrebuinţa. Un poet distins nu va rima niciodată *guriţă-garofiţă.*

Adăugaţi la aceasta că noi românii avem o cauză specială de a ne feri de diminutive în poezie, şi aceasta este întrebuinţarea lor din partea ţiganilor. Toţi cunoaştem diminutivele servile ce le obişnuia această

ginte asuprită, cînd vorbea limba noastră, și de atunci încoace diminutivele sunt *par excellence* o manieră țigănească. Ca să simțiți aceasta cu tot dezgustul, cetiți următoarele strofe ale unui autor — nu de rînd, ci ale unui autor care este astăzi unul din bunii scriitori în proză, dar pe care în poezie... aveți să-l judecați după diminutivele sale[1]:

Ții tu minte, oară, pentru-ntîia oară
Cînd la tulpiniță, jos lîngă gîrliță,
Noi ne sărutam?

Ții tu minte, oară, noaptea de la moară,
Grămadă-n droșchiță, cînd eu pe chichiță
Țineam mîna ta?

Ții tu minte, oară, în acea căscioară
etc.
Ții tu minte, oară, acea dumbrăvioară
etc., etc.

Cu asemenea lucruri avem de gînd să punem fundamentul literaturei române?

Dacă în rîndurile precedente ne-am opus în contra abuzului diminutivelor, cu aceasta nu am voit să zicem că ele sunt cu totul de alungat. Din contră, suntem siliți a le primi în poeziile noastre mai mult chiar decît în poeziile oricărui alt popor, afară de cel italian; fiindcă numai noi și italienii avem în limbă atîtea forme diminutive și totdeodată atîta ușurință de a le aplica la orce cuvînt. Prin urmare, diminutivele sunt oarecum o particularitate caracteristică a limbei noastre, și din această cauză vor avea totdeauna o mare întindere la noi. Dar cu atît mai mult poeții să se simtă provocați a se feri de exces, a nu întrebuința diminutivele nepotrivite cu natura cuvîntului *(versurele, droșchiță* etc.), în genere a nu întrebuința diminutivele prea des și, în orce caz, a nu le întrebuința într-un mod silit, numai pentru a produce rima.

[1] C. Bolliac.

Și aci, ca în toate cestiunile ce se refer la natura limbei, poezia populară ne poate servi de model. Cităm, ca exemplu, frumoasa poezie din România-mică, *Oltule, Oltețule:*

Oltule, Oltețule!
Seca-ț-ar pîraiele.
Să crească dudaiele,
Să trec cu picioarele.

Oltule, rîu blestemat,
Ce vii așa turburat?
Ce te repezi ca un zmeu
Și-mi oprești pe Nițul meu!

Schimbă-ți, schimbă-ți apele,
Slăbește-ți vîrtejele,
Să-ți văd petricelele,
Să treacă fetițele,
Să le speli picioarele.

Iaca neica! Nu e neica!
Că de-ar fi venit neicuța,
L-ar fi cunoscut leicuța,
Bine, bine, nu e neica!

Vîntule, du-te de-i spune
Că zăbavele nu-s bune,
Că Florica duce dorul
Și i-a-nțelenit ogorul.

Vino, Nițule băiete,
Ce faci lelea să te-aștepte?
Busuiocul a negrit,
Rosmarinu-a-ngălbenit.

Lelea plînge, se jelește,
Nimeni n-o mai îngrijește.
Vino, Nițule băiete,
Ce faci lelea să te-aștepte?

În toată poezia nici un diminutiv nu este nefiresc sau silit din pricina rimei. *Petrele-fetele* s-ar fi rimat mai bine decît *petricelele-fetițele*, deși amîndouă nu sunt rime curate; și *neica-leica* era o rimă tot așa de bună cu *neicuța-leicuța*. Diminutivele sunt dar, aci, numai dezmierdări populare.

O altă regulă negativă ce se poate învăța din acelaș punct de asemănare între poezie și pasiune este ca poetul să nu-și înjosească obiectul. Dispoziția poetică se înalță peste sfera de toate zilele; poetul trebuie să o mențină la această înălțime și să nu o coboare la un nivel inferior. Cea mai mare atenție merită, în această privință, alegerea cuvintelor; un singur cuvînt comun este în stare să nimicească toată impresia frumosului, și aceasta pe drept: fiindcă o asemenea înjosire din partea poetului dovedește că era însuși lipsit de entuziasmul poetic pe care ar voi să-l deștepte în noi. *Si vis me flere, dolendum est primum ipse tibi*, zice Horațiu în epistola *Ad Pisones*.

Iubeam cu frăgezime o jună pentru care
Viața mi-aș fi dat-o; dar, vai! o am pierdut!
Să fiu iubit de dînsa, doream cu înfocare,
Dar toat-a mea speranță ca vîntul a pierit.
O, cît părea de dulce sublima-i sărutare,
Eram nebun de dînsa, nu *mint*, o am iubit
etc.

Mă *costă* c-am pierdut-o, mă *costă* pîn' la viață
etc.

. . . .

Ce sunet mă *stîrnește*
În a nopții grea tăcere?
Mamă bună, ea privește
Cine alin-a mea durere?
etc.

. . . .

De cînd n-avui *convenire*
Cu tine, frumoasă zînă,
Anima mea, de perire
Nu-mi răsare zi senină.

Angerul vieții mele;
Tu ești frumoasa zeiță!
Tu între supărări grele
Al meu liman, *porumbiță!*

Amoru-n piept *sbocotește*
Și *poftește doftorie*,
Dar nimic nu-i folosește
Făr' tu! — orcine să vie.
etc.

Se înțelege de la sine că înjosirea este ceva relativ. Totul atîrnă de la nivelul la care te pui. Cutare cuvînt este permis într-o poezie populară fiindcă aceasta începe cu expresii obișnuite și apoi se înalță în sfera poetică; pe cînd acelaș cuvînt în mijlocul unei versificațiuni alese înjosește și nimicește frumosul. Farmecul poeziilor populare e distanța relativă între ideile de rînd, care servesc de fond, și între subita nobleță de simțimînt, care străbate și se înalță peste dînsele.[1]

Din contră, poeziile literare cele rele au un fond de cuvinte alese, de simțiminte cu pretenția de a fi distinse, și deodată din înălțimea lor artificială le aruncă cîte un cuvînt în înjosirea de toate zilele, care acum îți pare îndoit de comun.

Unei poezii populare îi este permis să zică:

Frunză verde de piper!
Dacă nu e un mister
Că ești Dumnezeu în cer,
Dă-mi și mie ce îți cer;
Că nu-ți cer vrun lucru mare
Să-ți fie cu supărare,
Nici nu cer vro bogăție
Ca să-ți fie cu mînie:
Ci-ți cer pe drăguța mea,
Care m-am iubit cu ea
Din vîrsta copilărească,

[1] De aci se explică profunda impresie ce o produc scenele populare din dramele lui Shakespeare, cu tot cinismul lor.

Din coliba părintească,
Frunză verde flori de soc!
Bată-l crucea de noroc,
Că tot umblă în gropi dînd
Şi nu dă la toţi pe rînd.
Unii cere bogăţie,
El le dă drăguţe-o mie;
Unii cere flori de crini,
El le dă mănunchi de spini.
Nu mai e noroc în lume,
Şi-a pierdut şi el de nume!

Dar unei poezii literare nu-i e permis să se intituleze „geana de lacrimi“ şi apoi să zică:

Geana-mi de lacrimi e ca o salbă,
Arde-te-ar focul, demon spurcat!
etc.

Sau cum zice altul:

Iarăşi am văzut-o, mare Dumnezeu!
Şi iar în durere e sufletul meu,
Inima îmi arde, tîmplele îmi bat,
Sufletul meu zboară, parcă sunt *turbat!*

Sau cum zice Andrei Mureşanu în *Un rămas bun de la Braşov:*

Rămîneţi, başti învechite,
Ce ades vă cercetam,
P-a voastre ruini *turtite*
Doamne! mult mai cugetam,
Că asemenea ursită
Va fi mie *rînduită!*

Tîmpă[1], frumoasă Sioane!
P-al tău vîrf cînd mă suiam,
Ca în *nescari vii icoane*
Tot *ţinutul* revedeam!
Oar' lăsa-m-a cruda soartă
Să te mai *calc păn' la moarte!*

[1] Muntele de lîngă Braşov.

Dar la ultimul grad de înjosire s-a coborît un scriitor ale cărui versuri cuprind exemple miraculoase pentru tot ce este neiertat în poezie. Trebuie să ne mărginim a extrage pentru cazul nostru numai cîteva rînduri din o baladă a sa, intitulată:

TRIUMFUL AMORULUI

În natura toată totul reposa.
Până şi chiar *gîrla* în albia sa:
Numai o copilă singură veghea
Şi-n tăcerea nopţii astfel ea cînta:

Cînta că este orfană şi că numai prin onoare poate să dobîndească pe „Costică“.

Însă în fereastră bate oarecare,
Numaidecît Liza suflă-n lumînare,
Totu intră-n tăcere. Un glas mîngăios
În liniştea nopţii vibr-armonios:
— Eu sunt, Elizo, nu te speria,
Dar aprinde lampa, să văd faţa ta.
— A! tu eşti, Costică? — Eu, angelul meu,
Şi aştept d-aseară sub balconul tău.
— Frumoasă purtare! Bine şade zău!
Să şezi toată noaptea sub balconul meu!
— Ci ia lasă gluma, dă-te iute jos,
Şi dă-mi o guriţă, angel radios!
— Să-ţi dau o guriţă, pe fereastră, eu?
Nu mă cunoşti încă, domnişorul meu.
Eu îmi ţiu parola pe care ţi-am dat,
După cununie să-ţi dau sărutat.
— Dar nici eu parola, Lizo, n-am uitat,
Ci dă-mi o guriţă, căci am îngheţat.
etc.

— Dă-mi o sărutare, o, Eliza mea,
Şi îţi jur că mîine tu eşti soaţa mea!
— Fapte! fapte! fapte! căci de jurămînt

Și de vorbe grase prea sătulă sunt.
etc.

— Adio, Elizo! mă duc să mă-nec...
— Adio! vezi însă unde-i lacul sec...[1]
etc., etc.

Rezultatul este că a doua zi Costică se însoară cu Liza.

Cine ar fi crezut că asemenea platitudine de mahala să se îmbrace vreodată în haina poeziei?

Și fiindcă am vorbit de „Costică" și de „Liza", să mai considerăm un alt pericol de înjosire al poeziei: numele proprii. În poeziile epice cu fundament istoric numele proprii sunt, în mare parte, impuse poetului; nu le poate nici ocoli, nici schimba. Dar ele în asemenea cazuri nu strică impresia poetică: faptul că sunt istorice le dă oarecare nobleță de vechime și le ridică peste sfera comună. Însă în poezii lirice numele proprii sunt periculoase. Unele pot trece, d.e. *Elena*, poate din amintirea antichității grecești, *Maria*, poate din cauză că este purtat de o ființă venerată a religiunii creștine etc. Dar cele mai multe înjosesc poezia aducînd lectorului mai întîi aminte de cutare sau cutare persoană foarte prozaică și comună, care poartă acelaș nume.

Dar de ce, fetiță,
Așa crudă ești,
De al tău Ioniță
Nu compătimești?

*

Îmi ziceai odată, îmi aduc aminte,
Cu o voce dulce, ce mult mă-ncînta:
Te iubesc, Costică, te iubesc fierbinte,
Și nu-ți cer nimica decît mîna ta!

★

Doamne, cît e de frumoasă
Lizișoara mea!

[1] C. D. Aricescu.

Și cît e de drăgăstoasă
Cînd mă uit la ea...

Eliza s-ar putea zice, *Lizișoara* e cu neputință în poezie; *c'est du style de femme de chambre.*

Încă o dată: poetul nu are să reproducă realitatea crudă; și dacă pe amanta sa o cheamă în realitate Safta sau Lizișoara, atunci să-și păstreze numele pentru el, dar să nu-l pună în poezie, căci prin aceasta și-o înjosește. De poet trebuie să se zică ceea ce zicea Schiller de amiciția junelui Piccolomini:

Căci el sta lîngă mine ca juneța mea
Și din realitate îmi făcea un vis,
Asupra tipelor palpabile
A lucrurilor astei lumi vulgare
Tinzînd al aurorei magic văl.
De sufletul lui june, luminate și
Miraculoase deveneau,
În ochii mei uimiți, figurile
Banale, seci ale vieței.

3. Cea din urmă asemănare între pasiune și poezie ce ne-am propus a o analiza este *dezvoltarea grabnică și crescîndă spre culminarea finală,* ce o au amîndouă deopotrivă.

Pasiunea este o stare anormală a sufletului omenesc. Încordarea sensațiunilor, prin care se caracterizează, nu poate dura mult fără a pune sufletul în pericol, și terminarea ei, în proporție cu natura acestui afect, constituie totdeauna o criză intelectuală și fizică, a cărei scară variază de la plîns pînă la nebunie. Șirul fenomenelor pasiunii nu este decît apropierea crescîndă spre acea catastrofă.

Poezia ne arată aceeaș însușire: și ea are cu necesitate un punct de culminare, în care se concentră ideile ei și pe lîngă care toate celelalte expresiuni erau numai elemente pregătitoare, oarecum trepte de înălțare; și desigur strofa în care culminează poezia este cea dintîi, care s-a înfățișat în fantazia poetului în momentul

concepțiunii și pentru răsărirea căreia poetul a compus pe celelalte; ea este esența, este fapta poeziei și totdeodată măsura pentru efectul ce-l produce; de la ea atîrnă lungimea sau scurtimea lucrării, de la ea și tonul în care este concepută: atîtea strofe și acea coloare trebuie să aibă o poezie, cîte și care se cer pentru ca strofa culminantă să ne facă impresia cea mai mare.

Un exemplu bun este poezia lui Goethe, *Erlkoenig*[1]:

CRAIUL CODRULUI

Prin vînt, prin codru-n al nopții sîn
Trece călare tatăl bătrîn.
El ține-n brațe copilul său
Și-l strînge dulce la piept mereu.

— Copile dragă, ce teamă ai?
— Tată, nu vezi pe-al codrului crai
Cu o coroană pe capul său?
— E ceața numai, copilul meu.

„Copile dulce, mult te-așteptăm,
Jocuri frumoase hai să jucăm,
Flori pentru tine am cîte-i vrea.
Rochiți de aur muma ți-a da."

— Tată, pe rege n-ai auzit
În taină cîte mi-a făgăduit?
— Copile-ți pare, te-ai înșelat,
Prin frunzi uscate vînt a suflat,

„Cu mine, dragă, de vei veni,
Fetele mele te vor sluji,
Fetele mele te-or dizmierda
Și-n visuri dulce te-or legăna."

— Nu vezi tu, tată, colo cum joc
A regelui fete pe negrul loc?

[1] Traducere de N. Schelitti.

— Uită-te bine, sunt trunchiuri mari
Și crengi căzute din vechi stejari!

„Plăcuta ta față mult o iubesc,
De nu vii singur, eu te răpesc."
— Tată, ah, tată, mîna a-ntins!
Craiul pădurii iată m-a prins.

Tatăl în spaimă aleargă mereu,
Băiatul geme în brațul său,
Și cînd în curte el a intrat,
Mort pe copil în brațe-a aflat.

Ca exemplu va fi tot așa de lămurită următoarea poezie mai scurtă de Th. Gautier[1];

NORUL

Sultana vrea să intre în baia din grădină,
Ea ultima sa haină acum a azvîrlit,
Și păru-i în libertate ca o manta divină
Pe corpul său cel fraged voios s-a răspîndit.

De sus iată sultanul la dînsa că privește,
Și barba își dezmeardă, zicînd în gîndul său:
Pe turn eunucul aprig se plimbă și păzește,
Și nimeni p-astă lume n-o vede decît eu.

Dar lucru de mirare! un nor din cer răspunde
Zicînd: „Și eu, o, Doamne, o văd colo de sus,
Văd sînu-i ce se umflă sub limpedele unde
Și corpu-i ce nud șade sub ochii mei expus".

Ahmet se făcu galben ca luna întristată,
Scoase din brîu hangerul cu artă cizelat...
Sultana favorită în sînge stă-necată,
Iar norul cel fantastic pe ceruri a zburat.

[1] Traducere de V. Pogor.

În aceste două poezii este o *faptă* de catastrofă, care nseamnă culminațiunea; însă culminațiunea există și îacolo unde poetul arată numai impresiuni interioare. D.e.:

În a lacului tăcere
Raza lunei se adapă,
Roze palide-mpletește
Printre trestia din apă.

Cerbi se plimbă lîngă țermuri
Sus la cer cătînd,
În tufiș de-abia se mișcă
Paserea visînd.

Ochiul meu se pleacă-n lacrimi
Prin-ntreaga-mi fire
Ca o rugăciune trece
O dulce amintire.
(Trad. din Lenau)

Ce zburat, ce vîjiire!
E un pîlc de ciocîrlii!
Multe flutură prin arbori,
Alte zboară pe cîmpii;

Una sus la cer se urcă
Pe scara cîntului său;
Însă cea mai cîntăreață
S-a ascuns în pieptul meu.
(Trad. din Uhland)

Pentru susținerea opiniei noastre vom cita acum, ca și la paragrafele precedente, cîteva exemple de poezii rele, a căror eroare consistă în neobservarea regulei de culminare.

Cea dintîi eroare în această privință se poate comite prin lipsa totală de gradare treptată. Atunci strofele urmează unele după altele fără vreo măsură după care să se așeze șirul lor, așa încît strofa din mijloc ar putea să fie tot așa de bine cea dintîi sau cea din urmă, și

poezia nu mai produce impresia unui întreg organic, ci a unei înșirări de strofe desunite.

Îngerel, suflet curat!
A ta roșioară față,
Trup tinerel delicat,
Îmi scurtează-a mea viață.

Darurile de la fire
Cu care ești înfrumsețită,
Sunt mai sus de omenire,
Prea frumoasă Afrodită!

Nici Minerva, nici Juna,
Ma nici frumoasa Diană,
Nu e ca tine nici una,
Nici a lui Venus icoană.

Luna e strălucitoare,
Însă ale sale rază
Nu-s așa desfătătoare
Ca delicata ta vază.

A tăi frumoși ochișori
Scot ruge în verce față,
Precum face uneori
Soarele în nor roșață.

De a tale dulci cuvinte
De-ar fi inima de piatră
Sau orcît de aspră minte,
Tot se va muia îndată.

Orce strofă din această poezie, extrasă iarăș din mult-citata *Culesiune* a studenților oradiani, se poate scoate din șirul său și se poate pune în locul orcărei strofe anterioare sau posterioare, fără a schimba impresia.

O altă eroare în contra regulei noastre este lipsa gradațiunii în culminare. Atunci partea cea mai însemnată a poeziei, impresia ei cea mai intensivă, se cuprinde

încă de la început, și tot ce urmează este numai o scădere a simțimîntului: poezia nu merge spre culminare, ci spre cădere.

Simț că consumă fără-ncetare
Un foc putinte sufletul meu,
Cîteodată în disperare
Uit chiar voința lui Dumnezeu.

Însăș natura azi mă desparte
De o ființă ce o iubesc,
Și nu pot altfel decît prin moarte
Iar lîngă dînsa să mai trăiesc.

Vai! suvenire de fericire
Încă păstrează inima mea,
În toate aflu nemulțumire,
Căci eu departe suspin de ea.

Cum un poet adevărat, care simte în realitate și nu simulează numai, ar putea vreodată, după ce a început a ne spune că este așa de desperat încît uită pe D-zeu și vrea să se ucidă, să termine zicînd că este nemulțumit și că suspină!

După ce am constatat că se află identitate între poezie și între semnele caracteristice ale simțimîntului și pasiunii, și totodată că în poeziile cele rele eroarea provenea din ignorarea acestei identități, conchidem prin inducțiune ceea ce afirmasem *apriori*, că poezia cea adevărată nu este decît un simțimînt sau o pasiune, manifestate în formă estetică.

De aci rezultă că tot ce este produs al reflecției exclusive, politica, morala, teoriile științifice etc., nu intră în sfera poeziei, și orce încercare pentru aceasta a fost o eroare. Exemple sunt din nenorocire prea multe în literatura română pentru a mai avea trebuință de o nouă citare în cercetarea noastră. Cîteva, adică cele politice, se află la finea părții I; pentru altele, și mai ales pentru falsa aplicare a formei poetice la opinii asupra științelor, a patriei, a viitorului, a lui Dumnezeu etc., ne pot servi de colecțiune exemplară poeziile lui Heliade, care, cu toată vioiciunea inteligenței, nu arată în scrierile sale nici o inspirațiune de adevărat poet, ci numai o adunare de reflecții manierate.

Să nu uităm că în poeții cei mari, a căror chemare poetică este mai presus de contestare, în Corneille, Racine, Shakespeare, Goethe, nu se află nici un vers de politică sau de teorii serioase asupra științelor. Nu că poezia ar fi nedemnă de reflecția științifică sau reflecția științifică nedemnă de poezie: dar aceste sfere provin din operațiuni așa de radical deosebite ale minții omenești, încît confundarea lor este cu neputință, și anume cu neputință într-o stare sănătoasă a literaturei. Unde se întîmplă este un simptom rău nu numai pentru literatură, ci și pentru viața publică. Căci nesocotința deosebirii sferelor în literatură merge paralel cu ignorarea competinței autorităților în stat, și cînd se introduc reflecții politice în poezie, se introduc și fantazii poetice în politică — două confuzii între care este greu de hotărît care este mai primejdioasă.

Recapitulînd acum toate concluziunile ce am încercat să le demonstrăm în studiul de față, dobîndim următoarele idei principale asupra poeziei:

Poezia cere, ca o condiție materială a existenței ei, imagini sensibile; iar condiția ei ideală sunt simțiminte și pasiuni.

Din condiția materială se explică determinarea cuvintelor, epitetele, personificările și comparațiunile juste și nouă și totdeodată regula negativă, că poezia să se ferească de noțiuni abstracte.

Din condiția ideală se explică mișcarea reprezentărilor mărirea obiectului și dezvoltarea gradată spre culminare, și totdeodată regula negativă că poezia să se ferească de obiecte ale simplei reflecțiuni.

Aceste adevăruri le-am demonstrat pe cît se poate demonstra în materie estetică, atît prin cercetări teoretice, cît și prin experiența din exemple.

Scopul lor nu este și nu poate fi de a produce poeți; niciodată estetica nu a creat frumosul, precum niciodată logica nu a creat adevărul. Dar scopul lor este

de a ne feri de mediocritățile care, fără nici o chemare interioară, pretind a fi poeți, și acest scop îl poate ajunge estetica. Căci asemenea discipline au două mari foloase:

Ele îndeamnă întîi pe acela care are talentul înnăscut, să se perfecționeze în arta sa, deșteptîndu-i atenția asupra multor particularități importante, pe care le-ar fi trecut cu vederea.

Ele contribuie, al doilea, să dea publicului o măsură mai sigură pentru a deosebi adevărul de eroare și frumosul de urît.

În această din urmă privință ne-a părut importantă pentru noi o cercetare critică asupra poeziei române. Căci mica noastră literatură poetică este în pericol de a confunda acea deosebire elementară. Majoritatea poeților nu merită numele ce și-l uzurpă: din producțiunile lor se vede numai o fantazie seacă de imagini originale și o inimă goală de simțiri adevărate, și mai bine le-ar fi fost lor și nouă dacă niciodată nu ar fi luat pana în mînă și nu ar fi lățit în public producțiunile lor nedemne de limbagiul muzelor. Căci dacă lipsa de orce literatură este unul din semnele de barbarie a popoarelor, o literatură falsă și urîtă este cel dintîi pas spre degradarea culturei începînde.

Aci devine prima datorie a științei de a se opune în contra răului contagios. O critică serioasă trebuie să arate modelele bune cîte au mai rămas și să le distingă de cele rele și, curățind astfel literatura de mulțimea erorilor, să prepare junei generațiuni un cîmp liber pentru îndreptare.

ASUPRA POEZIEI NOASTRE POPULARE

(DIN „CONVORBIRI LITERARE" DE LA 5 IAN. 1868)

DESPRE SCRIEREA

LIMBEI RUMÂNE.

DE

TITU MAIORESCU.

IASSI.

EDIȚIUNEA ȘI IMPRIMERIA SOCIETĂȚEI JUNIMEA

1866.

Despre scrierea limbei române, 1866. Foaia de titlu a ediției princeps

POESIA RUMÂNĂ

CERCETARE CRITICĂ

DE

TITU MAIORESCU

URMATĂ DE O ALEGERE DE POESII.

IASSI.

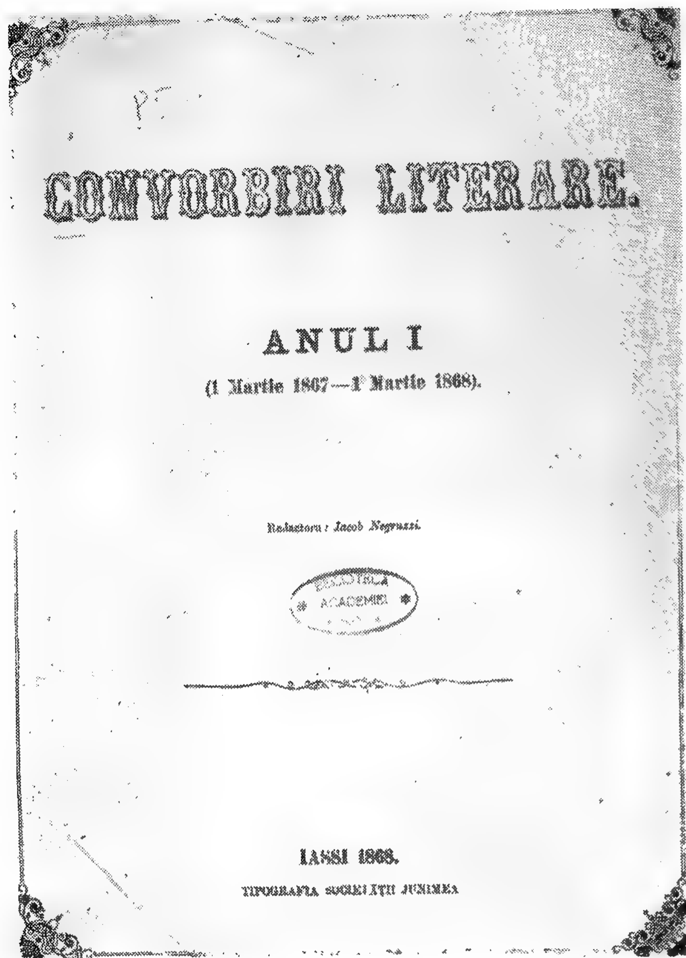
EDIȚIUNEA ȘI IMPRIMERIA SOCIETAȚII JUNIMEA

1867.

Poezia română, 1867. Foaia de titlu a ediției princeps

Universitatea ieșeană

CONVORBIRI LITERARE.

ANUL I

(1 Martie 1867—1 Martie 1868).

Redactoru: Iacob Negruzzi.

IASSI 1868.

TIPOGRAFIA SOCIETĂȚII JUNIMEA

Convorbiri literare. Foaia de titlu a primului an de apariție

POEZII POPULARE ROMÂNE
adunate de d. Vasile Alecsandri

Poezii populare ale românilor adunate și întocmite de Vasile Alecsandri, tipărită cu spesele azilului Elena Doamna. 1 vol. în 8°, VIII și 416 pag., București, Tipografia Lucrătorilor asociați, 1866

Jurnalele române nu și-au îndeplinit încă datoria lor față cu colecția de poezii populare publicată de d. Alecsandri. Mai toate foile noastre periodice însemnează în rubrica intereselor, de care promit să se ocupe, și cuvîntul de *literatură*, însă mai toate sunt de o neglijență remarcabilă pentru această parte a vieței noastre publice. Noi cei dintîi admitem că pentru multe din producțiunile literare ale românilor tăcerea absolută este încă sentința cea mai blîndă ce o merită, dar cu atît mai mult cînd este vorba de o publicațiune ca aceea a d-lui Alecsandri, tăcerea ne pare o lipsă de conștiință.

Convorbirile literare, îndată la apariționea cărții în cestiune, și-au împlinit datoria de a o anunța în cîteva rînduri călduroase publicului cititor. Însă acel anunț al momentului nu este îndestul pentru cerințele criticei literare, și noi ne folosim cu plăcere de ocazia ce ni se oferă pentru a reveni încă o dată la lucrarea d-nului Alecsandri. Căci, pe lîngă rangul necontestabil ce această colecțiune de poezii ne pare că ocupă înaintea tutulor publicațiunilor din ultimul deceniu al literaturei noastre, cartea d-lui Alecsandri este și va rămîne pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie și totdeodată de limbă sănătoasă, de notițe caracteristice asupra datinelor sociale, asupra istoriei naționale și, cu un cuvînt, asupra vieței poporului român.

D. Alecsandri împarte poeziile, culese și întocmite de d-sa din gura poporului, în balade (cîntece bătrînești), doine și hore. În ele găsim poezia aproape a întregului popor: Moldova și Țara Muntenească, Transilvania și Basarabia sunt deopotrivă reprezentate. Mai la fiecare poezie, la fiecare aluziune socială din ea, la fiecare cuvînt mai greu, d. Alecsandri a făcut note explicative, care, în cea mai mare parte a lor, adaugă la meritul cărții și cuprind observațiuni pline de interes.

În articolul de față am dori să ne dăm în cîteva cuvinte samă de impresiunea binefăcătoare de care ne pătrunde cetirea acestor poezii.

Ceea ce le distinge întîi în modul cel mai favorabil de celelalte poezii ale literaturei noastre este naivitatea lor, lipsa de orce artificiu, de orce dispoziție forțată, simțimîntul natural ce le-a inspirat. Sunt două moduri de a privi lumea care ne încunjură: cu reflecția rece, speculativă sau speculătoare, și cu inima plină de simțiri. Din cel dintîi mod ies pentru literatură cărțile de știință, din cel de al doilea — lucrările de artă. Ceea ce constituie defectul operelor de artă celor rele este confundarea acestor sfere, este lipsa de inspirare sentimentală și producerea sub impresia reflecției. Cei mai mulți poeți ai noștri cîntă fără cauză firească, simulează inspirări ce nu-i agită, descriu sentimente ce nu-i insuflă, și nu este o excepție junele de 17 ani care în anul trecut trimisese spre publicare un caiet de poezii plin de „iluziuni pierdute asupra sexului frumos". În acești oameni nechemați și nealeși predomnește calculul, ei iau pana în mînă fără a ști încă ce să cînte, se hotărăsc mai întîi să facă „o poezie" și apoi își răsfoiesc mintea pentru a găsi o materie convenabilă, și astfel lucrarea lor face o impresie tot așa de rece ca și reflecția din care a izvorît.

Nimic din toate aceste în poezia populară! Și ce ambiție calculătoare ar putea îndemna pe simplul sătean ca să-și întrupeze simțirea în forma poetică! Ceea ce abundanța tristeței sau bucuriei i-a scos din adîncul inimei sale nu este niciodată al lui; în *toate* inimele își află un răsunet și la toate le devine o proprietate: fapta lui devine fapta lor, el însuș piere necunoscut. Cea mai adîncă simțire numai îl silește astfel a se arunca afară din sine, și de aceea din poezia lui îți vorbește însăș durerea și însăș bucuria, dar nu un individ care sufere, un individ care se bucură. Însă tocmai aceasta este semnul adevăratei poezii, și ne putem explica cum asupra *Iliadei*, atribuite lui Homer, s-a născut controversa dacă în adevăr este compusă de un poet Homer, sau este numai un șir de balade populare de autori necunoscuți, într-atît poetul celei mai frumoase epopee s-a consumat și s-a pierdut fără vreo urmă a individualității sale în lucrarea ce a produs-o.

Pentru a însufleți această explicare teoretică cu exemple, vom cita din cartea d-lui Alecsandri cîteva poezii luate după prima răsfoire, care toată poartă acel semn de adîncă inspirare adevărată:

Drum la deal și drum la vale
Îmi fac veacul tot pe cale,
N-am în lume sărbătoare,
Nici n-am partea mea la soare.
Ostenit mereu de ducă,
Noaptea-n codri mă apucă,
Copacilor sunt nălucă.

(*Doină din Valahia*, pag. 277)

Sub tufe de clocotel
Zace-un tînăr voinicel
Cu mîndruța lîngă el.
— Scoală, scoală, măi bărbate,
Nu mai tot zace pe spate,
Că mi-am urît zilele
Mutînd căpătîiele
Cînd la cap, cînd la picioare,
Cînd la umbră, cînd la soare.
— Oh! dragă muierea mea,
Nu pot, nu pot, chiar de-aș vrea.
Boala mea nici că s-a duce
Pîn' ce tu nu mi-i aduce
Mură-albastră și amară,

Sloi de gheață-n miez de vară.
— Oh! drăguț bărbatul meu,
Ajuta-ți-ar Dumnezeu!
Eu toți munții am călcat,
Mură-albastră n-am aflat,
Sloi de gheață n-am găsit,
Că pămîntu-i încălzit.
— Muierușcă din Brașeu!
Mură-albastră-i ochiul tău,
Care mă ucide rău.
Sloi de gheață netopită
E chiar inima-ți răcită
Și de mine deslipită!

(pag. 53)

BUSUIOCUL

— Busuioace, busuioace,
N-ai mai crește, nici te-ai coace!
— Dar de ce să nu mă coc,
Că mă port fetele-n joc?
— Trandafire, n-ai mai fi,
Nici în cale-ai înflori!
— Dar de ce să nu mai fiu,
Că mă poartă lelea viu?
— Tu ești viu, dar eu sunt mort,
Și de-abie-n lume mă port.
— Mergi în horă, saltă-n joc,
S-ai parte de busuioc.
Vin la horă ici în șir,
S-ai parte de trandafir.

(pag. 341)

Izvorînd astfel poezia populară din plenitudinea simțimîntului, în ea ne aflăm apărați de acele aberațiuni intelectuale care strică inspirarea multor poeți, chiar a celor cu talent.

Politica, declamările în contra absolutismului, reflecțiile manierate asupra divinității, imortalității etc., etc. nu ating cuprinsul lor sentimental și nu silesc pe cetitor a recădea din înălțimea impresiei poetice în mijlocul preocupărilor de toate zilele.[1]

Nu că doară poporul ar fi nesimțitor la asemenea lucruri; dar el cînd face poezie, nu face politică, cînd inima îi saltă, încetează sarcina reflecției. Și la români se găsesc poezii contra Rusiei și a Austriei, dar nu fiindcă Rusia este „cnuta colosală de la nord" și Austria „despoticul absolutism", ci fiindcă străinul îi rămîne străin sub orce formă politica l-ar subjuga.

Exemple aflăm multe în cîntecele din Basarabia și în doinele din Transilvania.

Frunză verde de măslină,
Trecui Nistrul, apă lină,
Să vedem pînea de-i bună
Ca și-n țara mea străbună.
Fie dulce ca și mierea.
Mie-mi pare că-i ca fierea.

(pag. 405)

Cînd eram la mama fată,
Purtam rochii de bucată,
Dar de cînd m-am măritat
C-un moscal din cela sat,
Nici n-am fustă de purtat,
Nici papuci de încălțat!
Inima-mi e cu lăcată;
Cînd aș discuia odată,
Ar cunoaște lumea toată,
Cît amar și cît venin
Bea inima la străin.

(pag. 406)

DOINĂ HAIDUCEASCĂ

Murgule, coamă rotată,
Mai scoate-mă-n deal odată
Să-mi fac ochișorii roată,
Să mă uit la lumea toată.

---

[1] Vezi mai sus critica poeziei române, pag. 25. În ed. de față, p. 28 — *n.ed.*]

Veni-ar timpul să vie.
Ca românul iar să-nvie
Şi de hoţi să mîntuiască
Ţara lui Ardelenească!

Asta nu-i ţară de cîni,
Ci e ţară de români,
Nu-i pămînt de ungureni,
Ci de neaoşi pămînteni!

(pag. 311)

VRĂBIUŢA

Vrăbiuţă de pe deal,
Zbori degrabă în Ardeal
Şi te-ntoarce de îmi spune
Or veşti rele or veşti bune.
Du-te, vezi dacă mai sunt
Fraţi de-ai mei pe-acest pămînt,
Sau dacă i-a omorît
Ungureanul cel urît?
De-or fi vii, să mă răpăd
Într-o fugă ca să-i văd,
De-or fi morţi, să mi-i răzbun
Cu-o măciucă de alun
Ce-i bună de descîntat
Şi morţii de răzbunat.

(pag. 317)

Cu toate aceste, autorii şi publicul „din societate" s-ar înşela foarte mult cînd ar crede că simţimîntul naiv al poporului nu este compatibil cu ideile cele înalte. Lumea se poate aprofunda tot aşa de bine pe calea inimei ca şi pe calea reflecţiei, şi din aceea că poporul îşi exprimă numai simţirile sale nu rezultă că i-ar lipsi meditaţiunea şi delicateţea în exprimarea ei. Îndrăznim chiar să credem că mulţi poeţi de salon ar fi încîntaţi cînd ar putea descoperi în fantazia d-lor

idei cu o umbră numai de frumuseţea celor populare, precum le aflăm, d.e., în următoarele poezii:

BADE TRANDAFIR

Bade, trandafir frumos!
Vrut-ai să te-arăţi duios,
Dar te-ai arătat ghimpos
Şi din minte nu m-ai scos.
— Vai! leliţă din cel sat!
Ce-ai cerut şi nu ţi-am dat?
Cerut-ai faguri de miere,
Eu ţi-am dat buzele mele;
Cerut-ai o viorea,
Ţi-am adus inima mea.
— Dacă vrei dragoste-aprinsă,
Adă-mi gură neatinsă,
Şi o inimă fecioară
Ca apa de la izvoară.

(pag. 309)

Sus în vîrf de brăduleţ
S-a oprit un şoimuleţ,
El se uită drept în soare
Tot mişcînd din aripioare.
Jos, la trunchiul bradului,
Creşte floarea fragului,
Ea de soare se fereşte
Şi de umbră se lipeşte.
— Floricică de la munte,
Eu sunt şoim, şoimuţ de frunte,
Ieşi din umbră din tulpină,
Să-ţi văd faţa la lumină,
C-a venit pînă la mine
Miros dulce de la tine.
Cît am pus în gîndul meu
Pe-o aripă să te ieu
Şi să mi te port prin soare
Pân' te-i face roditoare
Şi de mine iubitoare.
— Şoimuleţ duios la grai,

Fiecare cu-al său trai.
Tu ai aripi zburătoare
Ca să te înalţi la soare,
Eu la umbră, la răcoare,
Am menire-nfloritoare.
Tu te leagăni sus pe vînt,
Eu mă leagăn pe pămînt.
Du-te-n cale-ţi, mergi cu bine,
Făr-a te gîndi la mine.
Că e lumea-ncăpătoare
Pentr-o pasăre ş-o floare!

(pag. 31)

Nu mai puţin frumoase sunt poeziile populare cît pentru delicateţa expresiilor şi energia şi justeţea comparărilor; d.e., cînd zice Păunaşul Codrilor (pag. 24):

Nu, eu mîndra nu ţi-oi da
Pîn' ce capul sus mi-a sta,
Că eu cînd o am luat
În cosiţe i-am jurat
Să n-o las de lîngă mine
Şi s-o apăr de orcine.

Sau cînd spune în *Doncilă* (pag. 113):

Rămîi, soro, sănătoasă,
Ca o viorea frumoasă
Într-un păhărel pe masă.

Sau cînd compară cu vioiciune plastică (p. 290):

Voinicelul nearmat
E ca ştiuca pe uscat,
Voinicelul fără cal
E ca peştele pe mal
Şi ca mărul lîngă drum,
N-are pace nicidecum,
Cîţi trec îl zburătuesc
Şi de crengi îl sărăcesc
Dar voinicul înarmat
Şi p-un zmeu încălecat
Drăgălaş e şi frumos
Ca luceafăr luminos.

Sau la pag. 79:

Doamne-ajută! el zicea.
Barda-n mînă apuca
Ca un vînt înviforat
Într-un lan de grîu uscat.

Am trece mult peste marginile unui articol de revistă cînd am sta să relevăm toate frumuseţile din colecţiunea d-lui Alecsandri. Un singur punct ne permitem încă să semnalăm atenţiei cărturarilor noştri: cuvintele cele originale, care ne surprind mai pe fiecare pagină a acestor poezii populare. Ce importanţă are originalitatea cuvintelor pentru poezie am arătat mai pe larg în o cercetare anterioară asupra acestei materii; aci voim numai să cităm cîteva exemple din colecţiunea de faţă:

Eu la umbră, la răcoare
Am *menire*-nfloritoare.

(pag. 31)

Tu ai bani de vînturat.

(pag. 42)

Un brad verde, *cătinat*
Pe biserică plecat.

(pag. 21)

Sora cea *mezină*.

(pag. 14)

Unicelul.

(pag. 18)

Vă ia unul cîte unul
Şi din fugă vă coseşte
Şi vă taie chip *snopeşte*.

(pag. 81)

Terminînd aceste puţine observări asupra colecţiunii d-lui Alecsandri, nu avem decît să-i mulţumim d-sale şi celor ce l-au ajutat în culegerea şi publicarea poeziilor populare pentru lucrarea cu care au înzestrat literatura noastră.

LIMBA ROMÂNĂ ÎN JURNALELE DIN AUSTRIA

(1868)

Stilul jurnaliştilor români din Transilvania, Bucovina şi Banat a ajuns într-o stare ce nu mai îngăduie tăcerea cu care a fost primit până acum. Prin formarea nouălor expresii şi prin construcţiunea lor sintactică, compatrioţii noştri de peste Carpaţi întroduc pe toate zilele în limba română o denaturare a spiritului propriu naţional, care în întinderea ei de astăzi a devenit primejdioasă, cu atît mai mult cu cît cei ce au cauzat-o şi cei ce o continuă nu par a avea conştiinţa răului, ci răspîndesc încrederea de a fi cei mai buni stilişti ai literaturei române.

Încă zece ani de o asemenea convingere publică, încă o generaţie de tineri cu acelaş sistem de expresii — şi limba română poate deveni o ruină, nu reparată, ci stricată prin construcţii străine fără nici o adaptare de stil şi incapabile de a-i manifesta propria idee în modul ei originariu.

Rîndurile de faţă au scopul de a arăta acea direcţie falsă a autorilor români din Austria şi de a deştepta în spiritele, care în mijlocul contagiului general vor mai fi putut păstra judecata lor sănătoasă, o tendinţă de reacţiune.

Susţinem dar şi ne vom încerca să dovedim că jurnaliştii români de peste Carpaţi — nu rareori, pe ici pe colo, din scăpare de vedere, ci sistematiceşte, după deprinderea obştească — în fiecare număr publicat de

dînşii, fac greşeli neiertate în contra limbei române, întroducînd construcţiuni false de cuvinte, stil greoi antiromân şi mai întîi de toate o monstruoasă germanizare în expresii. Şi cînd vorbim de jurnaliştii români de peste Carpaţi, nu înţelegem pe cei obscuri, ci înţelegem pe cei de frunte şi cei mai recunoscuţi, în prima linie pe cei de la *Gazeta Transilvaniei, Albina, Telegraful român, Federaţiunea, Foaia Societăţii* din Cernăuţi, *Transilvania,* pe lîngă care vom cita numai în treacăt *Concordia* şi *Familia.*

Recunoştinţa ce se datoreşte acestor foi pentru serviciile aduse cauzei politice a românilor austriaci nu ne poate scuti de datoria unei opoziţiuni energice în contra formei cu care se prezintă; căci uşor s-ar putea întîmpla ca în rezultatul final cîştigul dobîndit în politică să fie cumpănit prin pierderea suferită în limbă.

I

În haosul erorilor de care avem să ne ocupăm, vom întroduce mai întîi o ordine a pertractării. Din antologia îmbelşugată ce ne-au înfăţişat-o numerii de jurnale apărute în aceste patru-cinci luni ale anului 1868 (căci nu am avut trebuinţă să ne întindem peste un timp mai îndelungat), vom aşeza citaţiunile în trei grupări deosebite; vom arăta întîi germanizarea limbei, vom cita apoi îngreuiarea stilului paralel cu exagerarea lui şi vom vorbi, în fine, despre falsa originalitate în formarea şi întrebuinţarea cuvintelor.

Probele de germanisme în foile române austriace sunt aşa de numeroase, încît (cu singura excepţie a *Archivului* filologic al d-lui Cipariu, care este scris în limbă curată) nu am aflat nici o coloană a vreunui număr care să fi fost lipsită de ele. Citām din foile ce le avem înainte-ne cîteva exemple.

Gazeta Transilvaniei din 7 febr. 1868 zice:

„După un telegram generalul Neipperg s'ar fi străpus la Brünn. O muzică de pisici i se pregătea în Posoniu."

Ce va să zică un *general străpus la Brünn?* Lectorii din România liberă vor crede, la prima citire, că este o greşală de tipar şi că ar trebui să fie *străpuns.* Dar cine cunoaşte sistemul jurnaliştilor transilvăneni, de cîte ori nu înţelege un cuvînt, îl traduce în nemţeşte şi apoi îl retraduce în româneşte. *Străpus,* tradus în nemţeşte, ne dă *verlegt* şi *versetzt,* şi aceasta însemnează pe româneşte *strămutat.* Astfel, aflăm că generalul nostru a fost strămutat la Brünn.

Însă altă greutate! Ce întîmplare neînţeleasă este aceea cu *pisicile* care îi pregăteau generalului o *muzică? Muzică de pisici* se cheamă nemţeşte *Katzenmusik,* ceea ce va să zică pe româneşte, cu un termin admis la noi ca în toată Europa (vezi şi vocabularul francezo-românesc de Poenaru, Aron şi Hill), *charivari,* adică o „muzică făcută în bătaie de joc".

În *Albina* din 28 aprilie 1868 cetim:

„*Pesti Naplo,* organul corporal al partidei guvernului."

Traducînd acest organ corporal, dăm de *Leiborgan,* şi *Leiborgan* însemnează organ favorit, organ de predilecţiune, şi astfel *Pesti Naplo* devine jurnal favorit al partidului guvernamental.

Telegraful român din 25 aprilie 1868 ne spune că:

„Succesul acesta nu poate fi dătător de măsură."

„Dătător de măsură" este traducerea literală din nemţescul *massgebend* şi însemnează: deciziv, hotărîtor, aşa încît după dînsul să poţi prevedea sau măsura şi alte fapte. Ce ar zice francezii cînd le-ar vorbi un jurnalist *d'un succès donateur de mesure!*

Albina din 19 aprilie 1868 zice:

„Motivîndu-şi deputaţiunea rogarea sa, D. Ministru aduse una şi alta în contra."

Pe nemţeşte: *der Herr Minister brachte eins und das andere dagegen vor,* iar pe româneşte: d. ministru făcu mai multe obiecţiuni.

În *Gazeta Transilvaniei* din 7 februarie 1868:

„Introducerea unei taxe uniforme de 40 cr. s'a propus în Senat a se pune în viaţă."

Die Einführung einer Taxe soll ins Leben treten, adică: introducerea unei taxe se va pune în practică, sau mai bine: o taxă uniformă de 40 cr. se va introduce.

Albina din 5 februarie 1868:

„Monitorul francez trebuia să bage în socotință",

adică: să ia în seamă, să ție seamă de; nemțește: *in Rechnung, in Anschlag bringen.*

Gazeta Transilvaniei din 24 aprilie 1868:

„În consunetul statutelor se convocară membrii reuniunii."

În consunetul statutelor? În consunetul trîmbițelor, dar nu al statutelor! Nemțește: *im Einklange mit den Statuten,* românește: în conformitate cu statutele.

Tot *Gazeta* zice în no. din 17 aprilie 1868:

„După sunetul învoelei ratificate."

Un sunet de învoială! Nemțește: *laut ratificierten Abkommens,* românește: după cuprinsul învoielei, sau, cum se zicea în stilul vechi de tribunale: după glăsuirea tocmelei.

O altă analogie falsă o vedem în *Telegraful* din 25 aprilie 1868:

„Se sună, că în personalul acestui oficiu se vor face schimbări",

adică: se aude că; nemțește: *es verlautet.*

Asemenea în *Albina* din 12 mai 1868:

„Între alte afaceri de restanță intonăm cestiunea naționalităților."

„Intonăm" un cîntec, dar nu intonăm o cestiune de naționalitate. Însă nemții zic: *eine Frage betonen,* adică a releva, a accentua.

Telegraful din 28 aprilie 1868 zice:

„Keglevich mai vine o dată asupra interpelațiunei de alaltăeri. La aceasta răspunde ministrul, că el nu poate avea în vedere numai singuratecii, ci tesaurul întreg al Statului."

„Keglevich mai vine o dată asupra" vrea să zică: mai revine, nemțește: *kommt nochmals auf;* „singuratecii", pe care nu-i poate avea în vedere ministrul, sunt indivizii, nemțește: *die Einzelnen.*

În *Federațiunea* din 22 apr. 1868:

„Un public ales constatator din baroni, conți, principi."

Românește: compus din. Nemțește: *bestehend aus.*

„Pot spune din funtâna credibilă."

Românește: de la o persoană demnă de crezut, sau din izvor destul de sigur. Nemțește: *aus glaubwürdiger Quelle.* Închipuiți-vă un francez care ar zice: *Je peux affirmer de fontaine croyable.*

Tot *Federațiunea* din 9 mai 1868 spune:

„D. Radich fu încredințat cu prezintarea lor la casa magnaților."

Românește: D. Radich fu însărcinat cu prezentarea. Nemțește: *H.R. wurde betraut mit.*

„Se citește referatul în cauza urcării de plată a domesticilor casei."

Românește se zice sporire de leafă. Numai nemții zic mai bine *Erhöhung des Gehalts,* în loc de *Vergrösserung.* Sunt forme de vorbire consacrate prin uz, pe care nu-i este permis unui autor să le prefacă fără nici o cauză binecuvîntată. Ce am zice noi de un neamț care ar traduce cuvîntul nostru „nepomenit" cu *unerwähnt?* Nu e vorbă, și *unerwähnt* vrea să zică nepomenit; dar terminul german admis în certe locuțiuni este *unerhört,* și prin urmare nu se poate înlocui cu *unerwähnt.*

„Domesticii casei" este traducere literală și nechibzuită a germanului *Hausdiener.* Domestic cuprinde deja în sine ideea de casă *(domus),* așadar domesticii casei nu merge. Servitorii!

În *Albina* din 25 aprilie 1868:

„O foaie nemțească, care stă aproape de minister."

Româneşte: care este inspirată de minister, nemţeşte: *dem Ministerium nahe steht.*

În *Federaţiunea* din 15 aprilie 1868:

„Lupta va fi cu atît mai crîncenă, deoarece astăzi..."

Româneşte: cu atît mai crîncenă, cu cît astăzi. Dar nemţeşte: *der Kampf wird um so hartnäckiger sein, indem* — cu observaţiune că şi acest *indem* se găseşte numai în stilul cel neîngrijit al germanilor din Austria, ale căror jurnale sunt uneori tot aşa de rău scrise, în comparare cu cele prusiene, ca jurnalele române austriace în comparare cu cele din România liberă.

Transilvania îşi începe no. 1 din 1 ianuarie 1868 cu următorul anunţ:

„Începem acest No. al *Transilvaniei* cu lucrările adunărei generale din a. 1867 nu numai pentruca aceleaş trebue să se publice ca şi până acum, şi şi pentrucă acea adunare a dat viaţa acestei foi periodice, pentru care faptă şi-a şi caştigat drept la recunoscinţia publică.

Red."

Această citaţiune ne arată mai întîi abuzul ce se face, nu numai în *Transilvania*, ci în mai toate foile de peste Carpaţi, cu pronumele *acelaş*. *Acelaş* nu este identic cu *acela* sau *acesta*, ci cuprinde o accentuare specială, o constatare a identităţii, care nu se află în simplul pronume demonstrativ. Cînd zic: „În *acea* scrisoare îi descriam călătoria şi în *aceeaş* scrisoare i-am cerut etc.", cuvîntul *aceeaş* accentuează identitatea între scrisoarea cu descrierea călătoriei şi cu cererea. „Apuc-o pe aceeaş cale" nu înseamnează în genere: apuc-o pe această cale, ci înseamnează „apucă pe o cale pe care a mai apucat cutare, şi nu pe alta", va să zică este o accentuare a acelei căi în opoziţie cu orcare alta.

Prin urmare, cînd zice *Transilvania*: „Începem acest No. cu lucrările adunării generale din anul 1867, pentru că *aceleaşi* trebuie să se publice", aceasta ar presupune, că a fost vorba să se publice alte lucrări, şi că în *Transilvania* au să se publice numai aceleaşi în opoziţie cu celelalte. Însă este evident că intenţia

autorului a fost numai să zică simplu: aceste sau ele, şi că *aceleaş* al d-sale este o eroare de germanism. Germanii ar putea zice: *wir beginnen diese Nr. mit den Arbeiten der allg. Versammlung, weil dieselben* etc., cu observaţiune că şi acest *dieselben* este mai mult stil rău austriac, decît stil bun german, şi că românescul „acelaş", chiar în traducere, nu vrea să zică *derselbe*, ci *eben derselbe*.

Să ne fie iertat a releva în treacăt sfîrşitul pasagiului citat, cu care începe noua foaie:

„Adunarea a dat viaţă acestei foi periodice, pentru care faptă şi-a cîştigat dreptul la recunoştinţa publică."

Foaia nu a apărut încă bine, este primul număr ce-l cetim, n-am văzut încă dacă va fi bun sau rău şi recunoştinţa publică s-a şi cîştigat adunării pentru înfiinţarea ei?

Noi am dori să nu slăbim întru nimic încrederea redacţiunii în meritul foii sale, însă trebuie să mărturisim că, dacă *Transilvania* va continua ca până acum, şi mai ales cu aceeaş limbă cu care sunt scrise primele 11 numere, dreptul la „recunoştinţa publică" merită să fie micşorat în mod considerabil.

Pentru a reveni la germanisme, găsim în no. 1 al *Transilvaniei:*

„În legătură cu acest raport şi amăsurat paragrafului."

„Amăsurat" este nemţescul *gemäss*, care la noi s-a tradus pe româneşte cu *conform*. Pentru ce *conform* şi nu *amăsurat?* Pentru că *conform* este un cuvînt nou primit de la francezi, pe cînd *amăsurat* este un cuvînt nou tradus de la germani, şi că nu mai încape îndoială, cînd este conflict între aceste două popoare, de la care trebuie să primim mai întîi cuvintele.

În no. 2 al aceleiaş *Transilvania:*

„La cetirea lor membrii prorupseră în cele mai entusiastice strigări de «să trăiască», ce păreau că nu mai vor să încete."

„Prorupseră", nemţeşte *ausbrechen*, româneşte izbucniră. Şi fraza „ce păreau că nu mai vor să încete" este de-a dreptul luată din nemţeşte: *welche nicht mehr*

enden zu wollen schienen, are însă nefericirea de a însemna, în deosebire de înţelesul convenţional al frazei germane, că domnii aceia de la adunare aveau cu tot dinadinsul voinţa hotărîtă de a nu mai înceta cu strigările.

Familia scrie (la pag. 327 a nu ştiu cărui an, fiindcă lipseşte începutul coalei):

„În tragedia *Galilei* a nemuritorului Ponsard vin înainte mai multe observaţiuni" etc.

„Vin înainte" este o traducere literală a nemţescului *kommen vor* şi însemnează româneşte: se află.

În acelaş no. (pag. 328):

„Sultanul va fi încortelat la Schönbrunn."

Nemţeşte *einquartiert*, dar şi nemţeşte este rău.

Aceeaş *Familie*, pag. 328:

„Bărbatul a fost judecat la închisoare."

Ceea ce vrea să zică pe româneşte: Tribunalul s-a dus la temniţă şi a judecat pe acuzatul acolo şi poate în sentinţa sa l-a dezvinovăţit. Dar intenţiunea autorului este de a zice că l-a *condamnat* la închisoare. Germanii zic *zur Kerkerstrafe verurteilt*, şi fiindcă *urteilen* se cheamă a judeca, d. colaborator al *Familiei* a crezut că şi *verurteilen* va fi tot a judeca. *Geurteilt* sau *verurteilt*, tot *urteilt* este pentru dumnealui.

Pe aceeaş pagină se întitulează o ştire în parenteză

„(Şi o glumă)".

Şi o glumă! Nemţeşte *auch ein Scherz*.

Într-o pag. 322 a aceleiaş foi citim:

„Eruditul Eliade împreună cu mai vreo cîţiva bărbaţi zeloşi."

Acest „mai" este nemţescul *noch*: *mit noch einigen Männern*.

Într-o pag. 144, ni se spune de o

„tînără engleză avută fără măsură".

Fără măsură? Autorul vrea să zică: peste măsură de avută, nemţeşte: *unermesslich reich*.

Albina din 17 aprilie 1868 zice:

„Conchizînd de la tonul ce-l poartă foile ruseşti."

O foaie poartă un ton! Nemţeşte *Ton* sau mai bine *Sprache führen*.

În acelaş număr:

„Onorata d-na Gabriela Ionescu, nepoata d-lui A. Gavra, a păşit în *Bărbierul de Sevila*, reprezentînd pe Rozina."

„A păşit" vrea să zică româneşte: a făcut paşi; autorul însă vrea să zică: s-a produs pe scenă. Nemţeşte *ist aufgetreten*.

Albina din 28 aprilie 1868:

„Am să scriu un ce asemene caracteristic."

Nemţeşte: *etwas ebenso charakteristisches*.

Gazeta Transilvaniei din 17 aprilie 1868:

„În puterea datorinţei noastre purcezătoare din deregătoria archipăstorală, imbăerată cu responsabilitate."

Dorinţă purcezătoare din deregătorie, îmbăerată cu responsabilitate! Nemţeşte *hervorgegangen*, *verknüpft*.

Transilvania îşi începe no. de la 1 mai cu următoarea traducere:

„*Disce ab hoste*... Învaţă dela duşmanul."

„Învaţă de la duşmanul" nu e româneşte, ci: învaţă de la duşman, fără articol, fiindcă în limba noastră substantivele după prepoziţiuni (afară de *cu*) nu se articulează cînd stau singure. Nemţii zic: *lerne vom Feinde*, precum zic: *setze auf den Tisch*, unde noi zicem: pune pe mas*ă*, şi nu: pune pe mas*a*.

Aceeaş eroare de articulare, într-un exemplu mai tare, este în *Albina* din 18 aprilie 1868:

„Diecesa Dalmaţiei numără 80.000 suflete şi din budgetul Statului primeşte la anul 60.000..."

La anul 60.000? După articularea substantivului s-ar crede că este vorba de 60.000 după sau înainte de Christos. Dar nu! Autorul vrea să zică: pe an 60.000 florini.

Telegraful român din 25 april vorbeşte de un

„Atac de răpire."

Româneşte: o prădare. Nemţeşte: *Raubanfall.*

Tot *Telegraful român* din 21 aprilie 1868 zice, relatînd o faptă trecută:

„Spre norocire."

Noi zicem în acest caz, cu o distingere fină, „din norocire", lăsînd „spre norocire" pentru tendinţa în viitor; însă nemţii zicînd *zum Glück* în amîndouă cazurile, se înţelege că trebuie să ne stricăm şi noi limba după ei.

Acelaş *Telegraful român* spune într-un anunţ ce are bunătate a face *Convorbirilor literare* (no. din 14 martie):

„*Convorbirile literare*, foae din Iaşi, apar de două ori la lună."

Putem asigura pe d. redactor al *Telegrafului*, că foaia în cestiune, ce e drept, apare în intervale de cîte 15 zile, însă nu la lună, ci la soare, publicîndu-se dimineaţa.

În *Albina* din 5 mai 1868, într-o corespondenţă din Braşov, care vorbeşte de succesul teatrului d-lui Pascali, se zice:

„Publicul român l-a îmbrăţişat cu căldură, ocupînd toate locurile de şezut, încît acum numai locurile de stat mai sunt libere."

Nemţeşte: *Sitzplätze* şi *Stehplätze*. Însă „locuri de stat" pe româneşte sunt *places de l'état, Staatsplätze,* nu *Stehplätze;* iar „locurile de şezut" ne cerem voie să nu spunem ce sunt.

Corespondenţa se termină cu fraza:

„Numai măne este pănă poimăne şi eaca 3 Mai, memorabila zi de la 1848."

Albina din 12 mai 1868:

„Această odihnă este foarte bătătoare la ochi."

Bătătoare la ochi = *in die Augen fallend, auffallend.*

Adjectivele în *-tor, -toare* se fabrică de confraţii noştri de peste Carpaţi din o sumă de cuvinte, dar mai toate sunt nepotrivite. Forma *tor* e la noi mai mult o formă de substantiv sau de adjectiv substantivat, şi nu de adjectiv propriu cu substantivul calificat alăturea, de aceea asemenea încercări au adeseori ceva forţat, siluiesc limba.

Un public *constătător* nu se zice româneşte; precum asemenea nu se zice ceea ce cetim într-un faimos articol literar din foiletonul *Concordiei* (1866, critica unui almanac):

„Object legător de atenţiune."

Nemţeşte *die Aufmerksamkeit fesselnd.* Noi zicem: legător de cărţi (subst.), dar nu legător de atenţiune (adject.).

Asemenea exemple de germanisme credem că sunt de natură a deştepta în toţi cetitorii o dreaptă nelinişte asupra soartei finale a unei limbi astfel maltratate; şi acest simţimînt s-ar pronunţa încă mult mai tare, dacă toţi cetitorii ar fi făcut ceea ce a trebuit să facem noi, dacă ar fi cetit timp de patru luni cu luare-aminte mai toate foile române din Austria. Atunci ar fi văzut că germanizarea limbei noastre din partea compatrioţilor de peste Carpaţi nu este excepţie, ci este regulă, şi că citaţiunile reproduse de noi au fost numai o slabă culegere din o sumă nenumărată de alte exemple de acelaş fel.

De unde să provină acest fapt? din negligenţa autorilor? sau din un sistem de procedare precugetată? În cazul dintîi lucrul se osîndeşte de la sine, şi cîteva critice care să dovedească acelor domni că publicul urmăreşte cu oarecare atenţiune stilul d-lor vor putea avea un rezultat bun pentru îndreptare. În cazul al doilea însă întrebarea este mai grea: dacă, în adevăr, jurnaliştii citaţi vor să-şi justifice germanismele, atunci

impresia ridiculă ce ne-o produce stilul d-lor nu este îndestul pentru a-i îndrepta, ci noi trebuie să scoatem toată cauza din sfera simțimîntului instinctiv despre ceea ce este și ce nu este limbă română, și să o ridicăm la înălțimea unei argumentări teoretice din principii. Cînd zice *Telegraful român*, din 14 martie, anul 1868:

„De vom luà acest recurs spre examinare sub cuțit canonic",

pentru ce constituie aceasta o eroare de limbă? Nemții zic: *unter das kritische Messer nehmen*, de ce să nu zicem și noi „a luà sub cuțitul canonic"? Limba noastră este o limbă încă săracă în idei, de abia acum se dezvoltă cu progresul de cultură al întregei societăți; nu este bine să primim expresiile figurate din limba germană sau din alte limbi și să ne înavuțim astfel pe a noastră? și care ar fi cauza legitimă, ce s-ar opune în contra acestei procedări?

Cauza foarte legitimă, care se opune în contra acestei procedări și care nu va ierta niciodată germanismele jurnaliștilor noștri de peste Carpați, ne pare că rezultă din următoarele reflecții:

Orce cuvînt este exprimarea unei noțiuni abstracte prin sonuri articulate. Până cînd sufletul omului nu s-a înălțat încă la o abstracțiune, până atunci nu are cuvinte, ci numai gesturi sau exclamațiuni nearticulate pentru a-și exprima dorințele și simțimintele. Cînd însă în conștiința copilului s-au adunat mai multe imagini despre acelaș fel de obiecte, atunci, prin un proces psihologic cunoscut, se întunecă din aceste imagini tot ce aveau individual și rămîne numai partea lor comună, prin care li se susține unitatea felului, și această restanță este ceea ce se numește noțiunea acelui obiect. De aci se vede că orce noțiune este abstractă și că, prin urmare, nu se poate afla niciodată realizată în lumea sensibilă. Noțiunea *carte*, d.e., nu se află nicăieri în realitate palpabilă, ci numai o carte individuală, care cuprinde o sumă de însușiri sensibile ce au a face cu cartea în genere, adecă cu acea nălucire intelectuală (dacă mi se iartă cuvîntul), prin care suntem în stare să recunoaștem orce carte ce ni s-ar mai prezenta de acum înainte ca un obiect de acelaș fel, de care sunt

și cărțile văzute până acum. Această abstracțiune generică se sensibilizează și se deosebește de altele prin *cuvînt*, și cuvîntul este numai ajutorul fonetic pentru fixarea unei gîndiri abstracte.

Însă această abstracțiune a gîndirii are grade deosebite, și gradarea se face după cîtățimea mai mare sau mai mică de sensibilitate ce se mai păstrează în gîndirea noțiunilor. Și ceea ce se întîmplă cu noțiunile comparate întreolaltă se poate întîmpla cu una și aceeaș noțiune, adecă cu unul și acelaș cuvînt, în deosebitele sale întrebuințări. Se poate întîmpla ca, din suma de însușiri a căror gîndire se deșteaptă în mintea omului cînd aude un cuvînt, să fie mai ales una care în cutare legătură cu alte cuvinte să ne pară cea mai importantă. Atunci, dacă această legătură se întîlnește mai des în conștiința omului, dispare încetul cu încetul, însă numai pentru acel raport special, gîndirea restului de însușiri sensibile, și rămîne pronunțată în suflet numai însușirea particulară care a motivat raportul. D.e., cînd zicem noi românii: *fuge mîncînd pămîntul*, din *mîncînd* nu ne gîndim la toate însușirile sensibile, care altfel se deșteaptă în mintea noastră cînd îl auzim, nu ne gîndim la punerea obiectului pe limbă, la mestecarea lui cu dinții etc., ci numai la unul din efectele sensibile ale mîncării, adecă la micșorarea succesivă a obiectului consumat, și ne închipuim că în acelaș mod vizibil se micșorează distanța de pe linia pămîntului ce o parcurge cineva fugind. Aceasta este dar o nouă abstracțiune chiar în sfera noțiunii *a mînca*.

Precum însă se cere ca un copil, pentru a avea noțiunea unui obiect și nu numai reproducerea imaginei lui individuale, să fi văzut acest obiect de mai multe ori și în mai multe exemplare, altfel contopirea psihologică a calităților individuale și răsărirea celei esențiale nu se întîmplă, asemenea pentru cazul deosebitelor abstracțiuni în gîndirea aceluiaș cuvînt este neapărat necesar ca acel cuvînt să se fi aflat adeseori în aceeaș legătură cu celelalte cuvinte, în privința cărora nu i se cere decît una anume din însușirile sale sensibile. Numai atunci locuțiunea devine, cum se zice, convențională, adică și-a șters în imaginațiunea noastră toată

sensibilitatea afară de acea mică parte, care îi susţine raportul cu celelalte cuvinte din locuţiune. O asemenea evaporare a sensibilităţii este aşadar rezultatul unui fel de educaţii intelectuale anterioare, este un fapt psihologic, care se află identic numai în acele conştiinţe în care s-a produs mai înainte, prin uzul zilnic, un grad egal de abstracţiune. Acum vom înţelege cauza pentru care este cu neputinţă de a transplanta idiotismele unei limbi în altă limbă, prin traducere literală a cuvintelor. Căci în ceailaltă limbă, unde acea legătură de cuvinte nu s-a produs de la început şi nu s-a lăţit prin uz convenţional pănă la ştergerea unei mari părţi a sensibilităţii, fiecare cuvînt deşteaptă în conştiinţa celui ce-l aude întreaga masă de însuşiri sensibile ale lui, şi în această masă spiritul se confundă şi nu găseşte îndată şi adese nu găseşte niciodată anume acea însuşire care a justificat şi care susţine raportul.

Pentru a ne convinge de aceasta, să revenim la exemplul nostru de mai sus şi să încercăm a-l traduce literal în alte limbi: fuge mîncînd pămîntul, franţuzeşte *il fuit en mangeant la terre*, nemţeşte *er flieht indem er die Erde isst*. Cine cunoaşte aceste două limbi simte îndată că traducerile sunt imposibile, şi cauza este că francezii şi nemţii, cari nu şi-au micşorat prin uz convenţional sensibilitatea acelor noţiuni, se gîndesc la întreaga imagine a cuvîntului *mîncare* şi mai întîi la mestecarea în gură, şi nu numai la acea parte care a motivat idiotismul român, adică la dispărerea obiectului consumat. Prin urmare, fraza astfel tradusă, pe lîngă greşeala de a fi ridiculă, mai are şi greşeala mult mai mare de a rămînea cu totul neînţeleasă.

Nu avem să cercetăm aci cum se produc asemenea raporturi de idiotisme; dacă este maniera înnăscută a unui popor, sau influenţa climatică, sau invenţiunea unui cap genial, a cărui expresiune nouă să se fi lăţit îndată şi să fi devenit proprietate comună a poporului, sau mai bine toate aceste împreună, care dau prima naştere idiotismelor. Ceea ce e sigur este că întrebuinţarea unui idiotism presupune deja formată acea dispoziţiune a conştiinţei intelectuale într-un popor, care să admită cuvîntul locuţiunii numai în partea trebuincioasă a sensibilităţii sale şi nu în celelalte. Fără această conformare anterioară a spiritelor, idiotismul este cu neputinţă şi traducerea lui literală dintr-o limbă în alta este cea mai mare eroare ce se poate comite în contra limbei şi în contra spiritului unei naţiuni.

Pentru a aduce acum toată explicarea precedentă la o formulă mai preciză, vom zice că un popor are un idiotism de cîte ori la un cuvînt împreunat cu altele nu gîndeşte toată sensibilitatea lui, ci numai o parte mică prin care se află în legătură cu celelalte cuvinte din locuţiune; sau altfel zicînd: idiotismul este o abstracţiune convenţională. Prin urmare, înţelegerea lui atîrnă de la o educaţiune prealabilă şi comună a inteligenţei, care să fixeze în mod identic pentru toţi gradul abstracţiunii, fără de care compunerea cuvintelor din locuţiune nu are înţeles. Toate erorile limbistice (nu gramaticale) în traducere provin dar din nepotrivirea cantităţii de sensibilitate ce la auzirea aceluiaş cuvînt se deşteaptă în conştiinţa a două popoare diferite, sau cu o expresiune tehnică: din incongruenţa sferelor cuvîntului original şi a celui tradus.

Nemţii pot zice, d.e., în frază convenţională: *die Herren liessen die Köpfe wie begossen hängen*, dar noi nu putem traduce, cum face foaia *Albina* din 28 aprilie 1868:

„Domnii cei ce aşteptau spectacole plecară capetele ca vărsaţi cu apă rece",

fiindcă în această locuţiune neobişnuită noi ne gîndim la toată acţiunea sensibilă a vărsării cu apă, şi nu la efectul mai mult moral ce-l are în vedere fraza germană. Cuvîntul nostru convenţional este *plouat*, care, din contră, în traducerea literală de *beregnet* ar produce la germani o impresie falsă.

Din aceeaş cauză *Telegraful* din 21 aprilie 1868 face un germanism inadmisibil cînd zice:

„Baronul B. se ridică din postul său de Ambasador din Paris."

Noi, la aceste cuvinte, vedem trupul domnului B. ridicîndu-se de pe scaun, pe cînd nemții, cînd zic *Baron B. wurde seiner Stelle enthoben*, nu înțeleg decît o depărtare mai ideală de la funcțiune.

Asemenea și următoarele germanisme:

În *Albina* din 17 aprilie 1868:

„Comandantul Napier a devins pe Teodor regele Abisinilor în față de Magdala."

„În față de Magdala" nu e românește, ci trebuie să se zică: înaintea orașului Magdala. Nemțește: *im Angesichte von Magdala.*

În *Foaia Societății* din Bucovina (p. 120 din anul 1867, nefiindu-ne la îndemînă numerii apăruți în 1868):

„Teologul începător se va introduce într-un mod amăsurat în cîmpia științelor teologice."

Nemțește: *wird in angemessener Weise in das Feld der theol. Wissenschaften eingeführt.*

La pag. 2 din acelaș an:

„Vom înșira aici oarecare idei bătătoare în aceasta direcțiune."

Nemțește: *diese Richtung einschlagend.*

La pag. 100:

„Avînd Românii un stat consolidat, adevărata lor misiune *zace* în cultul științelor și al artelor."

Nemțește: *ihr wahrer Beruf liegt in der Pflege der Wissenschaften und Künste.*

Federațiunea din 2 iunie 1868, în critica ce face d.A. Densușianu asupra unei cărți publicate de noi, zice:

„Asupra confusiunei ideilor despre deosebitele specie de poezie cari d. critic nu le ia în considerațiune, fără voește a le trage toate pe un calapod, vom reveni mai în jos."

Nemțește: *über einen Leisten ziehen* sau *schlagen.*

Și așa mai departe.

Pentru a varia lectura acestor citațiuni, vom arăta acum un alt fel de germanisme introdus în foile române

din Austria: germanismele mai fine în reproducerea idealismelor nemțești. Aceste idealisme se potrivesc cu gradul cel înaintat, până la care este în stare a se înălța conștiința poporului german în abstracțiunile sale, și, în adevăr, nu este popor modern care să aibă atîtea idei abstracte și, prin urmare, atîtea cuvinte abstracte cîte le au germanii. Cauza trebuie să fie o predispoziție naturală. În proporția în care un popor este mai puțin impresionabil prin sensuri decît altul, în acea proporție el va fi mai aplecat spre abstracțiunile științei, pe cînd celălalt va fi mai atras spre sensualitatea artelor. Cercetările cele mai înalte de filozofie abstractă sunt fapta națională a spiritului german și englez, precum reprezentarea cea mai perfectă a frumosului în pictură este fapta naționalității italiene și spaniole, și cea mai mare claritate a formei și a stilului, fapta francezilor, și niciodată la italieni și la francezi nu se va putea naturaliza filozofia lui Hegel, precum niciodată germanii nu au produs coloratura vie a picturei italiene, aceste osebiri fiind efectul unei predispoziții înnăscute.

Limba este o reproducere credincioasă a acestei deosebiri. În vocabularul francez, italian, român sunt un șir de cuvinte a căror sensualitate oarecum pipăită nu-și află echivalent în nici un cuvînt german; și viceversa, sunt în limba germană cuvinte, mai ales noțiunile compuse, a căror abstracțiune este cu neputință de reprodus în limbele romane. Orce încercare de a confunda aceste margini de abstracțiune produce o falsificare a geniului propriu al națiunii și rămîne neînțeleasă pentru marea majoritate a poporului, prin urmare este osîndită în fapt. Dar nici în teorie nu se poate justifica: fiindcă nu ar fi drept să zicem că limba germană este preferabilă celei franceze sau viceversa. Francezii, cu plasticitatea lor, sunt incapabili de ultimile abstracțiuni ale filozofiei germane, dar au în limbă o calitate tot așa de prețioasă: limpezimea practică, pe cînd limbei germane în noțiunile ei cele mai eterizate îi lipsește tocmai controlul experienței sensibile și, prin urmare, siguranța adevărului. Filozofia lui Fichte este imposibilă în limba

franceză, și — să o mărturisim cu sinceritate — francezii nu pierd prea mult prin aceasta.

Așadar, noi nu suntem și nu putem fi chemați a introduce în spiritul român toate finețele idealismului terminologiei germane, și orce cuvînt german care trece peste nivelul mai coborît al abstracțiunii române trebuie să fie redus la acest nivel, chiar cu pierderea unui grad din idealitatea sa: idealitatea pierdută i se compensează prin mai marea lămurire și simplicitate ce dobîndește.

De exemplu: adjectivele din *Foaia Societății* bucovinene (pag. 215 din 1867):

„Noi românii voim o viață națională conștiută și scoposită"

ne par greșite în românește. Nemții zic cu deplină claritate *zweckbewusstes Leben*, dar pentru noi „viața conștiută și scoposită" este o abstracțiune fără înțeles. Noi nu putem zice decît „o viață națională care să-și cunoască scopul".

Din aceeaș cauză

„Cultura specială de chemare"

ne pare un germanism *(Spezielle Berufsbildung)*.

Și propoziția cu care își începe *Foaia Societății* anul 1867:

„Omul inteliginte, care a devenit la cunoștința conștiută, că are" etc.

este un germanism neînțeles pentru români. Noi am zice: Omul, care începe să simță sau să știe că are etc., dar niciodată: care a devenit la cunoștința conștiută. (Nemț. *bewusstes Erkennen.)*

Ne mărginim la exemplele citate și terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocînd juna generație de autori români din Austria să părăsească direcția urmată pănă acum de jurnalele lor. În mijlocul luptelor de naționalitate, ce în imperiul austriac se agită mai mult decît orunde, și în lipsa de o literatură română destul de bogată, compatrioții noștri de peste Carpați au îndoita datorie de a păstra cu scumpătate spiritul deosebit al limbei materne și de a nu-l falsifica prin elemente străine. Căci o cauză națională apărată cu o limbă stricată este pe cîmpul literar o cauză pierdută și, desigur, cu „organe corporale", cu „muzică de pisici", cu „legători de atențiune", cu „cuțite canonice" nu vom putea întări împotrivirea patriotică în contra germanizării și a maghiarizării din Austria.

II

O altă grupare de greșeli caracteristice în numitele jurnale se deosebește prin disproporția între iuțeala gîndirii și forma prin care se exprimă, atît în construcțiunea frazei cît și în întrebuințarea cuvintelor. Fraza nefiind decît exprimarea unei idei, înțelesul și puterea fiecărui cuvînt din ea se îndreptează numai după cuprinsul tutulor noțiunilor din gîndire. Stilul prozaic este bun cînd între cugetare și propoziție este cel mai strîns raport de congruență: stilul devine greoi cînd numărul de cuvinte întrebuințat este prea mare pentru ideea ce au să exprime; stilul este exagerat cînd înțelesul sau intensitatea cuvintelor izolate covîrșește intensitatea gîndirii ce vor să o exprime în împreunarea lor, stilul este prea restrîns — dar de acest extrem nu e de trebuință să ne ocupăm, căci în scrierile române de pănă acum nu credem că se va constata vreundeva o prea mare îmbelșugare de idei în comparare cu cuvintele întrebuințate.

Ce e drept, întrebarea pusă în acest fel se apropie prea mult de ultimele margini ale unei critice îngăduite. Căci, în fine, stilul greoi provine din înțelegerea grea a celui ce scrie, și cine face vorbe multe la idei puține are o cauză foarte firească pentru aceasta. Însă din parte-ne ar fi o lipsă de rezervă neiertată cînd am numi această cauză cu adevăratul ei cuvînt și cînd am aplica epitetul respectiv la majoritatea jurnaliștilor noștri. Aceasta nici nu ne este intenția.

Noi venim, din contră, a apăra inteligența colegilor de peste Carpați în contra propriului stil al d-lor, care o ascunde întrucîtva, și ne vom încerca să arătăm

că este numai o rea deprindere în forma dinafară, și nu un defect al cugetării, care îi face să-și întunece ideile prin introducerea unor cuvinte pe cît logicește de prisos, pe atît urîte la auz.

După cît am putut constata, cele mai obișnuite din cuvintele care îngreuiază stilul compatrioților noștri din Austria sunt pronumele *acela* în toate genurile și cazurile lui și conjuncțiunea *că* și *cumcă.* Exemplele următoare pentru această eroare stilistică probează întinderea răului și trebuința de a-l stavili odată.

Începem citațiunile cu un pasagiu care are meritul de a fi în felul său un model foarte lămurit:

Transilvania din 15 fevruarie 1868 scrie (pg. 74 și 75):

„Comitetul cu privire la opul d. I. Chițu decide, că acela să se retrimiță domnului auctor pe lîngă observațiunile făcute la acelaș din partea Comisiunii esaminatoare, compusă din unii membrii ai Comitetului, cu acea indigetare, că numitul domn folosindu-se de acele observațiuni, să-și prelucre opul în acel sens, și retrimițîndu-l la Comitet, acesta apoi îl va recomanda adunării generale."

Se poate o propoziție mai grea la înțeles și mai urîtă la auz? și aceasta numai din cauza pronumelor nesfîrșite *acela, acelaș, acea, acele, acel, acesta,* a căror întrebuințare, în cazul de față, este cu atît mai inexplicabilă cu cît din nici un punct de vedere nu erau necesare, fiindcă fraza întreagă ar deveni mai simplă, mai clară și mai plăcută la auz înlăturînd acele demonstrative. Pronumele demonstrative se pun pentru a îndrepta atențiunea în cazurile unde altfel ar rămînea nefixată asupra cuvîntului important. Dar unde direcția este de la sine indicată prin celelalte cuvinte, îndreptările nu pot produce decît confuzie. Proverbul german: Sunt atîți arbori, încît nu mai vezi pădurea.

Cele zise se vor ilustra și mai mult prin următoarele citațiuni:

Telegraful român din 25 apr. 1868:

„O cestiune nouă se vede pe orizontul politic, și aceea este ceea a fortăreței Mainz."

După logică și eufonie: O cestiune nouă se vede pe orizontul politic, aceea a fortăreței Mainz.

Albina din 18 aprilie 1868:

„Dr. Maniu e de părerea aceea, că emendamentul acesta e numai" etc.

Mai românește: D. Maniu e de părere că acest amandament etc.

Transilvania, no. 1:

„Avem a înregistra împrejurarea cumcă d. Eötvös" etc.

A înregistra împrejurarea cumcă...!

Telegraful din 14 martie 1868:

„De aci urmează și aceea că învățătura..."

Adecă: de aci mai urmează că învățătura.

Federațiunea din 15 aprilie 1878:

„Ne dăm un cont destul de chiar despre aceea, că ce va să zică cînd poporul francez este nemulțămit."

Mai simplu: despre ce va să zică etc.

Telegraful din 25 aprilie:

„Cugetînd acum puțin asupra lucrului, apoi venim la convingere..."

„Apoi" e cam tîrziu; dacă se poate: îndată, și atunci nu se exprimă aparte, ci se zice: cugetînd asupra lucrului, venim la convingere. Numai în stilul epistolarielor din Germania secolului 18 se mai află construcțiuni cu *sintemal und alldieweil wir über die Sache nachdenken, alsdann gelangen wir zu der Ueberzeugung.*

Transilvania din 1 mai 1868:

„D. Vice-președinte a primit de la Excelenția Sa d. Președinte o scrisoare a d-lui secretar privitoare la redigerea foii, cu acea însărcinare, ca aceea să se propună comitetului."

Tot *Transilvania* din 10 ianuarie:

„Propunerea însă cade prin acea declarațiune a d-lui Chifa, că comisiunea respectivă încă nu și-a încheiat lucrările."

Familia, pag. 143:

„R. C., acesta e numele unui nebunatic din Viena, a fost fiul unui teatralist excelinte şi a avut acea idee fipsă, că el e adunător de tesaure."

Româneşte fără *acea* şi fără *el*: a avut ideea fixă că e adunător de tesaure.

Tot *Familia*, la pag. 144:

„Vă rugăm să ne înştiinţaţi încă odată, că cum să strămutăm adresa."

Că cum să strămutăm o adresă!

Albina din 17 aprilie 1868:

„A. Csaky interpelează pe ministrul de interne, că pe care lege s'a bazat..."

Că pe care!

Telegraful român din 14 martie 1868:

„După aceasta Parohul gr. or. din Romos Vasiliu Basaraba adause din parte-şi cam următoarele:

Ilustrisime domnule Comis-locuţiitor!

Cu acela simţ de respect îmi iau îndrăznire a face cunoscut, precum că şi eu fiind ales ca deputat din Sc. Orestei spre a veni şi a gratulà Ilustrăţii Voastre, pe lîngă aceea că'ţi poftim să trăeşti la mulţi ani, îndrăznesc a'ţi face cunoscut şi aceea că înţelegînd parochii noştri de legea gr. reser. din Sc. Oraştiei că sunt ales a'ţi gratulà, m'au rugat, ca în numele d-lor se descoper Il. Voastre şi acea dureroasă împrejurare" etc.

După asemenea citări de stil îngreuiat, face o impresie îndoit de neplăcută în scrierile acestor jurnalişti exagerarea cuvintelor întrebuinţate pentru a exprima lucruri simple de natura lor. Dar se vede că şi aci, ca în toate lucrurile, un extrem greşit naşte greşeala celuilalt extrem şi mintea autorului, întîrziată prea mult prin cuvintele sale cele de prisos, caută a-şi răzbuna prin zborul fără de veste spre o idee nepotrivită în exagerarea ei.

De exemplu, un corespondent al *Albinei* (de la 12 mai 1868) vrea să scrie ceva despre o societate de cetire ce s-a înfiinţat în Beiuş, şi se exprimă aşa:

„Mult onoraţii patroni ai societăţii noastre de lectură (din Beiuş) doresc poate ferbinte unele înştiinţări despre starea acelei Societăţi."

Dacă inimele patronilor de la Beiuş fierb numai la dorul de o înştiinţare despre starea societăţii de lectură, în ce stare de temperatură se vor afla la întrebări mai importante? Nouă ne e teamă că celui ce fierbe la lucruri aşa de mici nu-i mai rămîne la lucruri mai mari decît să se evaporeze cu totul.

Cînd asemenea exagerări în expresiune ar fi izolate, nici nu ar merita vreo relevare critică. Dar o repeţim: numărul lor este aşa de mare, încît au stricat stilul jurnalelor române, atît a celor austriace, cît şi a celor din România, şi ce este mai rău: cu cît lucrarea cere un stil mai simplu şi mai rece, cu atît acele *salto mortale* de vocabular sunt mai dese.

Se poate, de exemplu, închipui o scriere mai stîmpărată şi mai diplomatică decît protocolul unei şedinţe? sau o dare de seamă pentru intrarea banilor de subscripţiune etc.? Ei bine, tocmai asemenea prilejuri le caută jurnaliştii pentru a-şi colora limbagiul cu expresiunile cele mai vii.

Transilvania (1 fevruarie 1868), continuînd publicarea protocolului adunării de la Cluj din anul trecut, zice într-un loc:

„Adunarea primeşte ambele aceste propuneri între cele mai sincere şi însufleţite aclamaţiuni; şi cînd vine a'şi descoperi aci votul său de mulţumită profundă tuturor locuitorilor români de Cluşiu, precum şi d-lor diletanţi, ce luară parte în concert: cu bucurie răpesc ocaziunea a însemna pe aceste pagine mai vîrtos două nume, numele graţioaselor domnişoare *Aurelia Popu* şi *Isabela Vasiciu*, dintre care una mai întîi ne încîntâ prin jocul său pre forte-pian, executat cu desteritatea unei artiste, ear cealaltă ne fermecâ prin frumuseţea melodielor" etc.

În *Federațiunea* din 9 mai 1868 se vorbește de o altă societate de lectură, în care se propune a se lua nu știm ce măsură secundară,

„propunere pe lîngă care se alipiră cu înfocare inimile membrilor".

Transilvania, într-un prea faimos discurs asupra literaturei române și *lipsa unei istorii critice a literaturei române*, zice într-altele (numărul din 15 fevruarie 1868):

„Din aceste înșirate până aci, deși numai pe scurt și așa zicînd ca prin treacăt, v'ați putut convinge, Domnilor! că avem și noi literatură și încă ce literatură! Însemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensimea sa și demnă de considerat prin prestanța sa!

Ce nu avem, ce ne lipsește dar?

Nu avem, ne lipsește, domnilor, un *panteon*, unde *atleții* adormiți ai literaturei noastre să-și afle recunoștința și remunerarea meritată, și lîngă tipurile lor să vedem strălucind acolo icoanele atleților, cari sunt în viață și lucră încă, ca văzînd exemplele lor mărețe, să învățăm" etc.

În acelaș discurs aflăm fraza:

„Să punem o sărutare fierbinte și pe modesta cruce a poetului *Ioan Văcărescu*. El a cîntat amoarea, poharul, primăvara, gloriile pierdute. Și cînd cîntă naționalizmul, părea că auzi umbra plîngîndă a lui Stefan pe ruinele mucezite ale patriei căzute."

Miraculoase exemple de astă manie a exagerării se aflǎ în scrierile beletristice, în *Familia*, în novela d-lui Marinescu, *Petru Rareș*, în almanahul de la Oradea-Mare, *Fenice* etc. În acest din urmă, dacă ne aducem bine aminte, se povestește iarăș pe lung și pe larg istoria propriei sale înființări, și se spune, între altele, că „cestiunea vitală a almanahului flăcără necontenit pe buzele conducătorului" etc., etc.

În chiar interesul jurnaliștilor români din Austro-Ungaria noi nu putem decît să ne exprimăm părerea de rău la aflarea unor asemenea abateri stilistice. Căci

din cauza lor foile de peste Carpați nu vor putea pătrunde niciodată în masa poporului și nu vor avea, prin urmare, nici o înrîurire asupra societății române. În starea de față a culturei noastre este încă o cestiune controversată, dacă prin literatură îndeobște, fie cea mai bine scrisă, putem produce cu oarecare siguranță o deșteptare a simțului de viață în poporul român. Dar ceea ce e sigur și mai presus de controversă este că niște scrieri pline de germanisme, de exagerări și de confuzii stilistice, ca cele arătate, nu pot avea nici cel mai mic rezultat pozitiv asupra națiunii noastre. Și aceasta este o daună cu atît mai mare cu cît de altminteri jurnalele române din Austria se deosebesc prin silința neobosită, prin regula și consecința cu care își urmează fiecare direcția sa politică.

III

Ne rămîne a vorbi, în fine, despre ceea ce am numit *falsa originalitate* în limba jurnalelor române austriace. Cu această numire am voit să calificăm atît introducerea de prisos a cuvintelor nouă acolo unde avem alte cuvinte vechi cu acelaș înțeles, cît și întrebuințarea nemotivată de cuvinte vechi pentru alt înțeles decît cel obișnuit. Prin urmare, nu orce introducere de cuvinte nouă și orce aplicare de cuvinte vechi la înțelesuri nouă constituie o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo unde introducerea este de prisos și aplicarea falsă. În cazurile din urmă însă ne credem cu atît mai mult datori a combate o asemenea tendență spre invențiuni nouă cu cît fenomenul ei nu este izolat, ci stă în raport cu un șir de alte procedări analoage în literatura noastră. Aceeaș originalitate falsă a autorilor și aceeaș tendență de a schimba toate o întîlnim și în sfera gramaticală și pe tărîmul discuțiunilor ortografice.

Greșala fundamentală în toate aceste provine din necunoașterea valorii proprii ce o are limba unui popor. Limba în orce manifestare a ei, în gramatică ca și în expresiuni și idiotisme, este un product necesar

și instinctiv al națiunii, și individul nu o poate niciodată modifica după rațiunea sa izolată. Fără îndoială, limba nu există decît în rațiunile indivizilor și toată viața îi este atîrnată de cugetarea și reproducerea în mințile generațiunii prezente și a celor viitoare. Însă această viață în esență nu este reflexivă, ci instinctivă, și se produce în majoritate cu forța fatală a legilor naturale, și nu după arbitriul reflecțiunii individului. De aceea, limbile s-au înavuțit și se înavuțesc totdeauna prin scrierile poeților geniali, cari, fără a se gîndi la teoriile limbistice, se exprimă după simțimîntul ce-l au despre ceea ce este potrivit cu limba lor; dar nu se înavuțesc niciodată prin filologi, prin membri de societăți academice etc., al căror studiu reflexiv îi face capabili de a afla legile ascunse ale simțimîntului după care poporul cu poeții săi și-a creat și-și mărește limba, dar îi face totdeodată prin chiar faptul acestei reflecțiuni incapabili de a o forma și reforma din nou.

Singurul rol ce scriitorii reflexivi, filologii mai întîi, dar apoi și ceilalți prozaiști ai științei îl pot avea în privința limbei lor materne este de a i se supune fără împotrivire, de a o recunoaște ca autoritate legală a naturei proprie a poporului lor. În această privință ei se află în pozițiunea oamenilor de știință fizică, a căror chemare este de a descrie fenomenele și de a le explica, constatîndu-le legea după care se conduc, iar nu de a face hipoteze despre ceea ce ar fi trebuit să fie acele fenomene. Ce am zice de un astronom care, în loc să ne explice legea lui Jupiter, ne-ar spune că Jupiter, după calculul lui, s-ar cuveni să se miște mai bine între Mercur și Venus decît între Mars și Saturn? Tot așa de nepotrivită ne pare procedarea filologului care ar voi să ne silească astăzi să zicem *ursili* în loc de *urșii*, sau *ul Domn* în loc de *Domnul*, sau *meniciune* în loc de *menire*, motivînd asemenea schimbare prin faptul că așa i se pare lui mai rațional.

Singura rațiune de îngăduit în această materie este uzul poporului, care face lege și care își are totdeauna cauza lui binecuvîntată și mai profundă decît rațiunile filologilor. Astfel, scrierile care se încearcă a silui o limbă, precum sunt, de exemplu, la noi *Tentamen*

criticum al lui A.T. Laurianu, *Gramatica* d-lui Cipariu, *Dicționarul academic* Laurianu-Massimu, nu merită să fie calificate decît de curiozități literare, fără valoare practică în ceea ce privește direcția lor originală la formarea limbei.

Între forma limbistică ce unui individ îi pare mai rațională și între forma obișnuită în dialectul cel cult al poporului nu este iertată nici măcar șovăirea. Forma individuală trebuiește înlăturată și uzul trebuiește primit ca lege superioară.

Este de cea mai mare importanță pentru direcția sănătoasă a unei literaturi de a se pătrunde de acest adevăr. Căci în opoziția dintre formele gramaticale sau expresiile limbistice originale primite de un număr mărginit de autori și dintre formele și expresiile obișnuite în dialectul cult al poporului, limba poporului rămîne totdeauna deasupra, și nu este exemplu în istorie ca vreodată să se fi întîmplat altfel. Rezultatul necesar este, dar, că o literatură scrisă în asemenea mod rămîne înapoi și se perde pentru popor, și că acesta își continuă calea sa fără a se putea lumina de învătătura altmintrelea poate folositoare a literaților săi.

Cînd astfel de originalități se produc în scrieri ca cele citate ale d-lor Laurian și Cipariu, eroarea, deși nu rămîne mai puțin eroare, arată totuș studiul răbdător și consecuent din care a izvorît și, scuzînd prin aceasta pe autorii săi, poate produce prin luminarea altor întrebări de-alăturea oarecare folos.

Dar cînd se vede mania originalităților din partea multor autori ai noștri, care poate niciodată nu au gîndit cu seriozitate asupra inovațiunilor ce le încearcă, ci le introduc numai din deprinderea necoaptă de a face altfel decît cum face toată lumea, atunci arma adevărată ce li se cuvine nu este cercetarea serioasă, ci persiflarea satirică, precum a încercat-o domnul Alecsandri, și locul propriu pentru ilustrarea acelor elucubrațiuni originale ar fi scena comică sau jurnalele de felul *Ghimpelui* și al *Nichipercei*.

Cîteva exemple vor arăta că această judecată nu este prea aspră.

„Junele poet de peste Carpați, d. J. C. Fundescu, autorul frumoasei poezii *Florica*, publicată într-unul din numerii trecuți ai foii noastre, reintornînd din străinătate petrecu o zi în jurul nostru și avu frăgezimea de a ne promite conlucrarea sa."

Așa cetim într-o pagină 411 a *Familiei*.

Lăsînd la o parte imaginea petrecerii domnului Fundescu în *jurul* colaboratorilor *Familiei*, ne întrebăm numai ce însemnează „frăgezimea unui poet de a promite o lucrare"? Adjectivul *fraged* prin uz convențional se poate aplica și în înțeles mai ideal. Dar substantivul *frăgezime* aplicat în sfera ideală își aduce cu sine tot parfumul meseriei de la care este împrumutat și dă frazei întregi un aer de măcelărie.

Și apoi ce construcțiune este aceea a verbului *reintornare!* „D. Fundescu reintornînd din străinătate"? Reintornînd pe cine? Pe sine însuș? Atunci românește se zice *reîntornîndu-se*, cu construcțiunea reflexivă.

Asemenea pe o pagină 144 a aceluiaș jurnal se zice:

„Forcade *reintorcînd* din Veneția a nebunit."

Românește: reîntorcîndu-se.

Nu cumva *Familia* are dorința originală de a stîrpi verbii reflexivi din limba română?

Pentru a ne despăgubi, *Federațiunea* din 9 mai anul 1868 introduce un reflexiv acolo unde nu trebuie să fie:

„Oare putem noi să *ne* uităm *de* acele zile?"

Românește *uităm ceva* și *ne uităm la ceva*, dar nu *ne uităm de ceva*.

În acelaș număr vorbește *Federațiunea* de un

„document de concesiune *referitoriu* la calea ferată dela Oradea-Mare".

Noi am apucat odată a zice *relativ*, precum zic toate limbele romanice. Pentru ce să inventăm cuvîntul *referitoriu?* și, nota-bene, cînd *document referitoriu* este

un nonsens? Un om poate fi referitoriu — formă activă, dar un document este numai relativ—formă pasivă.

Însă dacă originalitatea a născocit forma de *referitor* în loc de *relativ*, o compensează prin o întoarcere inversă a altei expresii obișnuite. După ce toți ne-am obișnuit să zicem *o ofertă de bani*, aflăm în *Albina* din 12 mai:

„Consemnarea bunevoitoarelor *oblate* în favoarea Alumneului roman."

Și expresia *bunevoitoarea* este falsă. Noi zicem *bunăvoință*, însă zicem *binevoitor*, *binevoiește*. Cu drept cuvînt; căci substantivul se califică prin adjectiv, dar adjectivul și verbul se califică prin adverb.

Prin urmare, *oblata bunăvoitoare* este o eroare atît în contra obiceiului cît și a gramaticei. Dar, ce e drept — e originală!

Verbul *ferre* mai are și altele de suferit în jurnalele austriace. În no. 1 al *Transilvaniei* cetim despre

„Referata d-lui secretar",

unde obiceiul întrebuințează forma pasivă *relațiunea* sau, cînd aceasta e ambiguă, *raportul*. *Referata* are pentru noi un aer disprețuitor. *Transilvania* nu fuge de cuvîntul *raport*, căci îl vedem întrebuințat în acelaș număr mai la vale; însă această concesiune la uzul comun ne-o răscumpără și aci prin adjectivele baroce cu care își însoțește substantivul:

„un raport *informativ* și *opinativ*".

În *Federațiunea* din 9 mai cetim trei expresii stranie de acelaș fel:

„Protocolul ședinței trecute se *străpune* casei deputaților"

și apoi

„Moțiunea să se *transpună* la Ministeriu",

și, în fine,

„Se decide *îndrumarea* epistolelor la comisia de zece inși".

Nu cunoaştem ce păcate are verbul a *trimite* de se fereşte d. colaborator al *Federaţiunii* cu atîta stăruinţă de el şi-l înlocuieşte cu expresii care de care mai extraordinare? Ce e drept, după mulţimea sinonimelor se judecă bogăţia unei limbi şi gradul de fineţă al deosebirilor intelectuale într-o naţiune. Dar aceasta este un fapt care se află sau nu se află în masa poporului, şi dacă nu se află, nu se poate crea în mod artificial de fiecine. Este o procedare nevrednică şi neadevărată, cînd îşi dă cineva aerul de a avea mai mult decît are. Deosebiri fine ale noţiunilor, care trec peste sfera uzului primit în popor, sunt iertate numai în tractate ştiinţifice, şi atunci întrebarea încetează de a fi limbistică, căci pentru cuvîntul cel nou se dă o definiţiune proprie a lui şi, prin urmare, s-ar putea numi tot aşa de bine X sau Z.

În acelaş număr

„În fiecare şedinţă ne surprind şese *pînă în zece* membri cu opuri frumoase originarie, cu poezioare mîndre şi cu traduceri bune."

Noi zicem: şease până *la* zece membri, dar nu *până în*.

„S-a deţermurit",

cu înţeles de: s-a hotărît, pe cînd înţelesul propriu al cuvîntului *deţermurit* ar fi mai curînd *s-a mărginit, s-a îngrădit*.

„Numărul din *Musa română* a eşit şi suntem foarte îndestuliţi."

Limba de rînd zice mult mai bine *mulţumiţi; îndestuliţi* este un compliment îndoios pentru numărul 1 al acelei muze române.

Într-o *conversare cu cetitoarele*, în *Familia*, se zice:

„De aceea vă spun din capul locului, să nu vă miraţi, de cumva veţi căscà prea des cetind aceste orduri."

Ordurile *Familiei* însemnează rînduri.

Telegraful din 25 aprilie vorbeşte de

„Mişcămintele politice",

adică mişcările.

„Parte integritoare",

expresia consacrată din franţuzeşte este *parte integrantă*. Cînd ar zice *Telegraful: intregitoare*, ai crede cel puţin că vrea să romanizeze forma; dar *integritoare* nu are nici un motiv binecuvîntat. După aceeaş analogie am trebui să zicem *delict flagrator* în loc de *flagrant*. Tot aşa aflăm mai jos

„Putere impunătoriă",

în loc de impozantă. Dar apoi şi

„Prusia reprezintantă a întregului."

Va să zică nu este antipatia în contra formei *ant*, ci numai tendenţa de a vorbi altfel de cum vorbesc ceilalţi.

Foaia Societăţii din Bucovina vorbeşte de

„tineri capaci".

O farfurie poate fi *capace*, un tînăr este *capabil*.

În *Albina* din 15 aprilie:

„A dăruit două stele de metal pentru *instinctul* emulaţiunei (la şcolari)",

adică pentru instigarea.

„Steagul s-a *binezis*",

adică s-a binecuvîntat.

Transilvania din 1 mai:

„Comitetul fù aşa zicînd improvizat cu punctele dechiaraţiunei d-lui secretar, neavînd comitetul timp a cugetà cu seriozitatea cerută asupra acelora."

Comitetul improvizat cu puncte însemnează că punctele s-au proclamat în pripă membri ai comitetului. Înţelesul însă este: Comitetul fu surprins prin.

Transilvania în no. 1 din 1 februarie:

„Domnul I. R. *pledează pre lîngă* propunerea d-lui dr."

A pleda pe lîngă o propunere!

„Aceia, cari se cuprind cu asemenea lucrări",

adică se ocupă de.

„D. B. ia cuvîntul și între atențiunea generală aduce la cunoștința adunărei."

Între atențiune?

„Se rapoartă și despre fondul destinat pentru *eternizarea* memoriei laureatului poet Andrei Mureșanu."

Aci originalitatea este de scuzat. Limba română, cu bunul-simț profan ce o caracterizează, nu ar fi aflat niciodată în vocabularul ei cel de rînd un cuvînt vrednic de a exprima o idee așa de încîntătoare în originalitatea ei! Ce simptom admirabil al timpului! Fonduri pentru eternizarea memorielor! Imortalitate după măsuri și greutăți!

„Membrii asociațiunei se adunară împreună cu un număr respectat de oaspeți."

Număr respectat? Poate respectabil.

Telegraful din 14 martie:

„Treaba *cestiunată* nu se va decide."

Adică treaba în cestiune. Ce înțeles poate avea *treaba cestiunată?*

Multă supărare face acelor jurnaliști și cuvîntul *francez*. *Francez* e un cuvînt bun românesc, obișnuit de mult timp în România liberă, format după analogia curată a limbei noastre, Genova — genovez, Holanda — holandez etc. Dar aceasta nu-l apără de respingerea confraților de peste Carpați, cari caută care de care numiri mai originale pentru a-l înlocui. *Transilvania* vorbește de un poet franc; *Albina* de o parte *francească*, alții de *francic*, alții de *franco galic*, și cu toate aceste *francez* este și rămîne cuvîntul cel mai bun. *Franco-galic* se rapoartă la timpurile evului vechi și nu se potrivește cu însemnarea actuală, iar *franc*, *francesc*, *francic* sunt de-a dreptul false, referindu-se la franci, seminție germană *(Franken)*, și nu la francezi *(Franzosen)*.

Transilvania în primele sale numere publică o *privire fugitivă peste literatura română*, în felul ei un model caracteristic. Autorul din extasă în extasă ajunge la culmea sublimului, face și pasul despre care vorbește răutăciosul proverb francez și conchide că noi avem eroi și literatură în calitatea și cantitatea dorită și că acum ne lipsește numai un *Plutarch* și o *Istorie critică a literaturei naționale* (pag. 84). Aceste idei sunt exprimate într-un stil a cărui originalitate se va aprecia din următoarele două probe:

„Enache Cogălniceanu, eroldul de pe urmă al cetății naționali în Moldo-România, a depus trompeta sa."

Și în partea finală:

„Eacă colea falanga politicilor și a publiciștilor...: mai colea alții, care își culeg merite pe cîmpul verde al științelor naturali; alții cari asudă pe piscurile țepeșe ale filosofiei" etc.

Să mai continuăm cu citațiunile? Să mai vorbim de *lucrățivitatea științală*, de *limba propunețivă* și *ființală*, de *meniciunea* și de *repețiciunile*, de așezămintele *pusățive* ale *Foaiei* din Bucovina, care urmează îndemnul d-lui Aron Pumnul?

Credem că exemplele de pănă acum sunt de ajuns și că cetitorii sunt puși în stare să judece înșii în cunoștință de cauză despre dreptatea unei împotriviri critice în contra degenerării limbei din jurnalele austriace.

Această datorie odată împlinită, putem recunoaște fără rezervă că publicistica română în Austria se află într-o poziție mai grea decît cea din România liberă, prin

elementele străine în mijlocul și în contra cărora este silită a se lupta. În această împrejurare, scriitorii jurnalelor politice (dar nu ai celor literare) vor putea afla o scuză pentru neîngrijirea formei sub care își prezintă ideile — o scuză, nu atît înaintea publicului, cît mai mult pentru liniștirea conștiinței d-lor private. Căci înaintea publicului și privind lucrul în sine însuș, precum trebuie privit, fără considerări personale, cerința unei limbi curate este o cerință absolută, de la a cării împlinire nu se poate dispensa nici un jurnal care își respectă publicul sau cel puțin se respectă pe sine însuș în misiunea ce și-a ales-o de a fi conducătorul poporului pe calea progresului național.

OBSERVĂRI POLEMICE
(1869)

I

— A critica este ușor; e greu a face mai bine.

— Fără îndoială. Dar de aci nu urmează, precum par a crede cei ce ne întîmpină cu asemenea opinii nouă, că a critica este de prisos. Ușoară sau nu, critica a fost și va rămînea o lucrare necesară în viața publică a unui popor. Înțelegerea răului este o parte a îndreptării.

Din acest punct de vedere, înființarea unei reviste *(Convorbiri literare)* cu o tendință critică mai pronunțată ne pare a împlini un gol lăsat în mica noastră mișcare literară.

În adevăr, publicistica română prezintă deocamdată în tonul și maniera criticelor sale spectacolul a două extreme greu de împăcat. Foile politice, cu prea puține excepții, sunt pline de personalități la adresa celor ce susțin o opinie contrară, jurnaliștii se tractează de inimici, nu de adversari, „oameni corupți, trădători de patrie“, în timpul din urmă „conspiratori austro-maghiari“, sunt epitetele obișnuite cu care un partid atacă pe celălalt, și, fiindcă acesta răspunde tot așa celui dintîi, publicul cu bun-simț a sfîrșit prin a le crede pe amîndouă și s-a depărtat cu oarecare dezgust de la asemenea polemici fără demnitate.

În sfera literară procedarea este tocmai contrară. Aci toți autorii par a fi, dacă nu amici, cel puțin camarazi în înțeles de camaraderie. Unii caută a în-

trece pe ceilalți în atribute lingușitoare, și în literatura română nu se află decît poeți și prozaiști admirabili — în genere, capete de geniu. Și fiindcă toți se ilustrează cu atîta mărinimie unii pe alții, publicul cu bun-simț a sfîrșit prin a nu crede pe nici unul și a se depărta cu acelaș dezgust de la o asemenea „societate lăudăcioasă“, cum o numește d. I. Negruzzi în „poeticale“.

Explicarea citatei deosebiri între maniera scriitorilor politici și a celor literari ar scoate articolul nostru din marginile exclusive ale *Convorbirilor literare*, care au binevoit a-l primi în coloanele lor. Trebuie să ne îngrădim în sfera curat literară. Dar și aci am aduce o probă de prisos cînd am voi să mai cităm întregul șir al încercărilor de mistificare îndreptate în contra opiniei publice, de la celebrarea lui Țichindeal până la încrederea formulată în o adunare solemnă a unei asociații de cultură, că după ce avem

> „o literatură însemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensiunea sa și demnă de considerat prin prestanța sa“,

ne lipsește

> „un panteon, unde atleții adormiți ai literaturei noastre să-și afle recunoștința și remunerarea meritată, și lîngă tipurile lor să vedem strălucind acolo și icoanele atleților care sunt în viață și lucră încă“.[1]

Va fi de ajuns să caracterizăm numai creșterea acestei mișcări nesănătoase, și ca măsură a judecării simptomelor vom lua raportul în care scriitorii noștri pun cultura occidentală cu propria noastră cultură.

Pe treapta dintîi noi căutăm numai să imităm. Recunoaștem superioritatea străină, însă ne dăm aerul a păși tot în direcția ei și a o ajunge cît de curînd, și, confundînd extensiunea cu intensivitatea și cantitatea cu calitatea, ne grăbim a arăta rezultatele dobîndite.

[1] Vezi *Transilvania* din 15 februarie 1868, discursul d-lui Justin Popfiu.

O lucrare caracteristică pentru această treaptă este *Lepturariu rumânesc* al lui A. Pumnul, de la Cernăuți. În gimnaziele austriace există pentru literatura germană o carte de lectură întocmită de un Mozart, în care se află culese bucăți de model din poezia și proza germană. După deosebitele clase, materia e deosebită, în volumele din urmă sunt adăogate tractate estetice și biografii scurte ale autorilor celor mai renumiți. Pentru a înzestra și cursul de limba română din gimnaziile bucovinene cu o asemenea carte de lectură, răposatul A. Pumnul a publicat nu mai puțin decît 6 volume de exemple din literatura noastră, cele din urmă cu notițe biografice asupra celebrităților române! 6 volume de modeluri literare la români? Mare descoperire și grea — în aparență. Dar cînd te uiți mai de aproape, te miri de ce au ieșit numai 6 volume. Căci în această colecție, după cum se vede, sub literatură se înțelege adunarea tutulor literelor tipărite și chiar netipărite, și în acest chip se puteau umple zeci de volume cu extracte de aceeaș valoare.

În partea I a tom. IV, unde ajung citatele literare până în secolul nostru, întîlnim la pagina 104 pe literatul român Ioan Pralea[1]. O notiță biografică ne spune că acest Pralea a fost

> „cu un spiret plin de artele frumoase: poet, muzic, architect, croitor, ciobotar și aflător de lucruri nouă. Spiretul lui țintea la universalitate“

[1] Într-o seară a „Junimii“ la Iași ne povestea Alecsandri despre Pralea. Pralea locuia în Iași pe șesul Bahluiului lîngă mănăstirea Frumoasa. În odaia lui își alcătuise un pat mișcător, scînduri atîrnate la părete, ce le tot schimba după direcția soarelui și pentru care își bătuse cîțiva pari în zid după punctele geografice. Pe lîngă acești pari se mai aflau în părete un șir de cuie de lemn, bătute în linie dreaptă de la ușe și până la locul unde se întîmpla să-i fie patul în acea zi. Cînd intra Pralea în odaie seara, pentru ca să se culce, începea să se dezbrace la ușe, și de cuiul dintîi își acăța căciula, și așa mai încolo, de fiecare cui cîte o parte a îmbrăcămintei, până cînd ajungea la pat în starea lui Adam. Dimineața începea apoi procedura inversă și, descuindu-și

și, cu un cuvînt, că era

„un bărbat genial și ciudat în felul său".

Despre cel dintîi din aceste adjective nu vedem probe în citările ce urmează, dar cel de al doilea se explică. Căci ni se înfățișază întîi un psalm, care începe așa:

Doamne-Dumnezeul mîntuirii mele,
Ziua, cum și noaptea ți-am strigat la grele,
Intre-ți înainte a mea rugă, bunul:
Urechia ți-o pleacă rugii mele, unul.
. . . .
Cu cei ce-s în groapă socotit fui troinic,
Om neajutatu-s între cei morți volnic,
Depărtați de mine ai mei cunoscuți,
Au-mă de ură și rămîi cu muți.

Apoi vine *Viața și vitejia lui David*, care se termină astfel:

Eșii spre întîmpinare
La filisteanul cel mare
Și pentru a lui lungime
Sudui-mă cu asprime.

Ear smulgîndu-i lung-lat-taiul,
Pre Criș ceva mai scurtaiul.
Și am ridicat ocara,
Și așa am scăpat țara.

Curios om răposatul Pralea! Însă după descrierea d-lui Pumnul înțelegeam că începe secolul al XIX al scriitorilor noștri, fiindcă este o figură tipică pentru mai toți. Mai toți suntem spirite universale, ca Pralea, și, ca dînsul, bărbați geniali — însă cam ciudați în felul nostru.

Pe lîngă acest faimos literat aflăm pe dr. Vasile, sau cum zice d. Pumnul: *Văsiliu*, Pop,

„un bărbat deștept și plin de zel..."

---

vesmînt după vesmînt, ajungea gata la ușe. Pentru asemenea anecdote era bun Ioan Pralea. Cine ar fi crezut că va ajunge și model de literatură într-un „lepturariu" gimnazial!

apoi pe George Săulescu, Vasile Ianovici *e tutti quanti* până la d. A. Densușanu. Cu o lungă biografie, de patru ori mai lungă decît a lui Grigorie Alexandrescu, și în care ni se povestesc multe intrigi călugărești[1], figurează între poeți Neofit Scriban. Neofit Scriban model de literat român? Cum nu! La pag. 216 vedem lista operelor sfinției-sale „științale și literale", peste tot 14 numere, însă bine cifrate ar ieși mai multe, căci no. 10 cuprinde

„mai multe deșertăciuni (citește: disertațiuni) politice, mai multe cuvinte și cuvîntări; toate în număr mai bine de 60".

Cu părere de rău aflăm că din aceste cea mai mare parte încă nu s-au publicat! Și între celelalte 14 numere sunt vro cîteva afectate de aceeaș soartă. Cum se vede multe opere ale acestui literat se țin de literatura nepublicată.

Păcat că nu se țin toate de această literatură! Cel puțin dacă este să le judecăm după proba de la pag. 217 și 218 ale *Lepturariului*. Acolo se află o poezie a părintelui Scriban, scrisă cu ocaziunea sfințirei temeliei de la arcul care împreunează cele două binale ale liceului din Iași. Poezia începe așa:

Oh! obiect de veselie și de întristare plin!
O! lucrare, care mesteci bucuria cu suspin

și are refrenul:

Veselia și mîhnirea deodată o ocupează,
Că în om e mestecare de moarte și de viață.

---

[1] De exemplu: „Văzînd neamicii lui N. Scriban sporirea școalei, i-au mijlocit derădicarea de la această școală. Cu toate acestea, nu tîrziu fu chemat de Epitropia Seminarului central din Mon. Socola ca să ocupe acolo catedra de istorie universală, unde a rămas până la 1854, cînd iarăș, printr-o intrigă mitropolitană, condusă de preasfințitul Suhopan, fu nevoit a demisiona" etc. Cel mai mic defect al acestei narațiuni este neadevărul. Întrebarea cea mare este dacă e iertat a tracta asemenea lucruri într-o carte de școală? Să nu uităm că păr. Suhopan trăiește încă, și în timpul publicării *Lepturariului* era profesor de teologie la Universitatea din Iași.

În tomul III întîlnim între literați pe Daniil Scavinschi. O mică probă din acest autor hazliu, dar cam vulgar, merită poate un loc într-o hrestomatie română. Dar d. Pumnul consacră pentru scripturele lui nu mai puțin de 76 de pagini din *Lepturariu*. La pag. 402 începe traducerea lui Democrit cu următoarele versuri de introducere ale domnului Scavinschi:

A lui Democrit ce vesel întîmplare comicească
De Regnard alcătuită în limba cea gălicească,
Dar astăzi este tradusă întru această rumână
Pentru obșteasca plăcere de a unui tînăr mînă,
De un Dăniil Scăvinschi cel mititel la statură,
Pe care plăcu naturei a-l lucra-n miniatură.

Mai înainte se află curioasa *călătorie la Borsec*, în care Scavinschi se vede foarte maltratat de tovarășii săi de drum, boierii Vasilică Milu, aga Costache, hatmanul Palade cu cocoanele lor și care se termină așa:

La Borsec, cu feredee, cu mese, cu adunare,
Se uitase mai cu totul a drumului supărare.
Adeseori făcea baluri nobilimea ungurească
Să le pară mai plăcută clima acea chiar ursască.
Făceau și plimbări cu toții pe jos pe la sticlărie,
Ba încă și peste munte pînă la o vizunie...
Săvîrșind deci toată cura în cinci săptămîni de zile,
Trimețîndu-ni-se caii de paharnicul Vasile,
Ne-am pornit cătră Moldova cu nespusă nerăbdare,
Ca să-ajungem pe acasă mai curînd fieștecare.

După aceste probe credem că cetitorii ne vor scuti de a le mai culege și alte flori din cîmpia *Lepturariului românesc*, și nu ne rămîne decît a dori studenților din Cernăuți să se înveselească cît se poate de mult cu asemenea modeluri de stil, dar să le imiteze cît s-ar putea mai puțin. Alecsandri, Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Constantin Negruzzi pot servi de model în multe poezii ale lor; dar cît pentru ceilalți, să ne întoarcem mai bine la traduceri din cartea d-lui Mozart și din alte antologii străine, până cînd vom avea noi înșine o literatură mai îmbelșugată.[1]

[1] Articolul e scris la 1869.

Pe a doua treaptă a cochetării cu alte literaturi, noi nu suntem numai imitatorii încă slabi, ci începem a ne crede ajunși la un nivel egal și provocăm compararea cu Occidentul cel cult. Caracteristică pentru această treaptă este opinia ce Societatea academică română din București, de la care *Gazeta Transilvaniei* din 6 august 1869 așteaptă „cu mare sete urdirea grandeței romane antice“, a publicat-o asupra gramaticelor prezentate în anul trecut la concurs. Lucrarea premiată a fost cea cu deviza *si consuetudo vicerit* etc., ce s-a văzut apoi a fi a d-lui Cipariu. Academia începe lauda acestei scrieri în următorul mod:

„La operatul care porta deviza *Si consuetudo vicerit, vetus lex sermonis abolebitur* comisiunea s-a aflat facia cu una lucrare în adevăr seriosa, consciinciosa și plena de profunda erudițiune și vaste cunoscentie asupra obiectului, lucrare care ar face onore și literaturelor celor mai avute și mai dezvoltate în această parte a filologiei și pre care orce academie ar potea-o încorona cu amendouă manele“.

De unde o știe, de unde o poate ști această Academia din București? Că o gramatică a domnului Cipariu va fi „în adevăr serioasă“, aceasta o crede ușor orcine cunoaște lucrările distinsului nostru filolog. Dar ce caută aci academiile străine?

Nouă ne-ar părea mult mai cu tact a lăsa în judecata „literaturilor celor mai avute“ înșele, dacă ele s-ar simți onorate de lucrările noastre, și întrebarea dacă o academie străină ar încorona gramatica ieșită din Academia Română se cade a fi dezlegată nu de Academia Română.

Atît pentru buna-cuviință. Cît pentru stil academic, suntem la toată întîmplarea de părere că atunci cînd o academie occidentală va veni să-și exprime aprobarea ei pentru cartea d-lui Cipariu, o va face cu o metaforă de mai bun gust decît încoronarea cam pripită „cu amîndouă mînile“, la care aspiră „academicii“ din București.

Între acești academici nu vedem încă figurînd pe d. Justin Popfiu. Cu toate acestea, d-sa are bunavoință a ne spune *(Poezia și proza*, I, 146) că „lira

română de sub degetele lui Murășanu, Sion, Tăutu, Baronzi se aseamănă cîntărilor lui Orațiu și Dante". Dante și Baronzi! După această declarare patriotică, nu ne îndoim că d. Popfiu va fi d-sa celebrat între „anteluptătorii națiunii" și va deveni cît mai curînd membru al Academiei Române.

A treia treaptă a relațiunii noastre cu literaturile străine este cea mai înaltă. Ajunși până aci, noi răspîndim încrederea că am întrecut cultura Occidentului și susținem pe toate tonurile că, prin un privilegiu special al naturei, tot ce iese din capul nostru este mai presus decît tot ce se află în capetele altor popoare.

O foaie în multe privințe interesantă și care caută a se menține mereu la înălțimea acestui punct de vedere este *Adunarea Națională*, jurnal nou și serios din București. În numărul de la 8 iunie 1869 găsim acolo un foileton al d-lui Vasile Alexandrescu-Ureche, intitulat: *Văcărescu și Goethe* din care scoatem următoarele:

„Mai multe din poemele (lui Văcărescu) sunt pline de reminiscinți de la scriitorii germani; cîteva sunt chiar imitațiuni de la Goethe... Cînd Văcărescu traduce numai, noi nu-l cunoaștem, cînd însă numai construează cu material împrumutat, atuncea el este *mare*. Iată un singur exemplu, dar care va lămuri vercui cine-i Văcărescu, alăturea chiar cu marele Goethe."

Apoi se citează cunoscuta poezie a lui Goethe:

Ich ging im Walde
So für mich hin
Und nichts zu suchen,
Das war mein Sinn.

Im Schatten sah ich
Ein Blümchen stehn,
Wie Sterne leuchtend,
Wie Äuglein schön etc.

Și apoi urmează imitarea lui Văcărescu și observările *Adunării Naționale:*

Într-o grădină,
Lîngă-o tulpină,
Se află o floare
Ca o lumină...

S-o tai? — Se strică!
S-o las? — Mi-e frică
Că vine altul
Și mi-o ridică!

„Suntem oare pretențioși proclamînd superioritatea poeziei lui Văcărescu? În ea se *simte* și dilema neresolută ce face poetul cu floarea, s-o taie sau s-o lase, satisface, incîntă anima. La Goethe e germanul practic, el desleagă dilema ca un grădinar de la Erfurt: scoate floarea cu rădăcină cu totul și o resădește în grădina frumoasei sale case... Bravo omul practic! Bravo grădinar ales! Dar sublim este:

S-o tai? — Se strică!
S-o las? — Mi-e frică
Că vine altul — Și mi-o ridică!

Goethe și Văcărescu? Ἡρακλῆς καὶ πιθήκος?[1] Goethe — un om practic, și Văcărescu — un poet sublim?... Cum spuserăm, *Adunarea Națională* e o foaie foarte interesantă!

În numărul din 6 iulie 1869, acelaș d. Alexandrescu-Ureche vorbește de *noua expozițiune de opere artistice* la muzeul din București, care este așa de frumoasă, încît nimeni n-a putut ieși de acolo

„fără ca cu inima plină de recunoștință și speranță să strige o dată mai mult:

Să trăiască Carol I
împămîntenitorul și protectorul
frumoaselor arte!"

---

[1] Heracles și Pithicos (gr.) (*n. ed.*).

Intrînd în descrierea celor expuse, autorul ne zice:

„Nu știm care din sculptură și pictură poate reclama preferința noastră. Sculptura totuși ne-a lovit mai mult atențiunea, pentru că ea este încă cea mai înapoiată în renașterea noastră artistică, ea care altădată a creat sublime adornamente de temple la Argeș și Trei Erarchi, ea care a creat porți de altare și de biserici ce ar face invidioși pe Nicolae de la Pisa, pe Giotto, pe *Cimabue*."

Nicola Pisano și Giotto invidioși de sculptura și arhitectura noastră? Dacă e vorba să gratificăm numaidecît pe vreunul din acești italieni cu vițiul invidiei, atunci unica probabilitate ar fi pentru Cimabue, care, fiind ilustru în pictură — și nu în arhitectură — poate tot s-ar mulțămi să fi făcut măcar biserica de la Trei Ierarhi.

Ne pare folositor să arătăm prin mai multe citări că această glorioasă încredere în sine nu se mărginește la cîteva exemple izolate, ci se produce așa de des în scrierile române, încît pare a fi una din tendențele caracteristice ale spiritului public.

În *Foaia pentru minte, inimă și literatură* se află publicată o biografie a lui Vasile Fabian (Bob), care e reprodusă *in extenso* în tom. III al *Lepturariului* lui Pumnul. Și acest scriitor este dar silit să fie model de literatură română pentru cartea din Cernăuți, și într-un articol al lui *Traian*, ieșit din pana domnului tahigraf Misail, îl vedem figurînd între bărbații cei mari ai românilor, despre care ni se spune cum au învățat carte.

În biografia acestui bărbat mare cetim următoarele:

„Trista stare a Moldovei de atunci nime nu e în stare a o descrie mai frumos și mai viu de cum a descris-o pana acestui talent deosebit. Iată cîteva versuri din acea poemă:

S-a întors mașina lumii, s-a întors cu capu-n jos,
Și curg toate dimpotrivă, anapoda și pe dos.
Soarele de-acum răsare dimineața la apus,
Și apune despre sară către răsărit în sus.

Apele schimbîndu-și cursul, dau să-ntoarcă înapoi,
Ca să bată fără milă cu izvoarăle resboi.
S-a smintit, se vede, firea lucrurilor, ce la cale
Aflîndu-se din vechie, urma pravilelor sale.
Ș-au schimbat, se vede, încă și limbele graiul lor;
Că totuna va să zică de mă sui sau mă pogor.

Cîtă înălțime, cîte frumuseți și măiestrie este în aceste versuri! Drept că aceste idei le-a împrumutat din Ovidiu, favoritul său, și anume, din *libr. tristium eleg. XIII.*

Alăture acuma cineva versurile de mai sus cu ale lui Ovidiu, și va vedea prea ușor că într-ale lui Ovidiu este numai un schelet de idei, numai întîiele trăsături ale unui tablou, fără față, fără colori și fără nici o umbrire, așa cît cetitorul e nevoit a-și suplini însuși cele ce lipsesc. Acest schelet și aceste linii primare ale unui tablou le-a suplinit geniul lui Fabian cu culori așa de firești, cu umbriri așa de potrivite și cu atîta măiestrie poetică, cît din acelea nu mai poți șterge nimica, nici adăoga ceva, și ești la îndoială de al căruia geniu să te miri mai mult: de al lui Ovidiu, carele a produs acel schelet și acele liniaminte primare, or de al lui Fabian, carele a suplinit acel schelet cu atîta măiestrie?"

Ovid și Fabian? Iarăș Ἡρακλῆς καὶ πίθηκος? Iacă începutul elegiei lui Ovid despre care vorbește biograful lui Fabian:

Spre izvoarele lor vor curge adîncele rîuri
De la mare fugind, și înapoi va mîna
Soarele caii cerești: pămîntul stele purta-va,
Iară cerul de plug se va vedea spintecat;
Flacări ieși-vor din ape, și din flăcări iar apă;
Nu-și va păstra nimic drumul său cel hotărît;
Toate se vor opune în contra legii naturei
Și ce n-aș fi crezut totuși se va întîmpla;
Căci de unde credință să mai rămîie, în lume
Cînd amicul la nefericiri m-a trădat!

Compară acum versurile lui Ovid cu acea caricatură a lui Fabian, și vei fi „la îndoială de al cărui geniu să te miri mai mult: de al lui Ovidiu, carele a produs acel

schelet și acele liniamente primarie, or de al lui Fabian, carele"...?

În politică „megalografia" noastră este mai pronunțată chiar decît în sfera literară, și multe pagini ale proclamațiunilor și jurnalelor române sunt în stare să ne umple inima de falǎ și de uimire. În *Românul* din 3 martie 1866, d. D. Brătianu se adresează cu următoarele cuvinte către compatrioții săi:

„*Români!*

În mai puțin de două luni ați trăit mai mult de doi seculi. Voi, născuți de ieri la viața libertății, ați devenit învățătorii lumii civilizate... Europa, uimită de înțelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale și așteaptă tot de la voi, de la voi singuri, astăzi poporul-Messia al întregei omeniri gemînde de durere și palpitînde de speranțe... Nu simțiți, fraților, nu simțiți că dumnezeirea furnică în toată ființa voastră?"

Dar coroana dintîi în această luptă pentru gloria „națională" și-o merită *Adunarea Națională* din 24 iulie 1869, prin următoarele rînduri:

„Două din cele mai mari evenimente în istoria Europei moderne au priimit direcțiune, sau cel puțin s-au născut, la signalul dat pe pămîntul nostru: revoluțiunea franceză și cele două uniuni naționali ale Italiei și Germaniei.

Revoluțiunea franceză este numai continuațiunea revoluțiunii lui Hora, cu singura deosebire că a lui Hora avea o direcțiune națională pre lîngă cea socială. De altminterea, pănă și scăderile, erorile revoluțiunii lui Hora le aflăm și în cea franceză.

La sunetul eraldului, anunțînd unirea Moldovei și a Munteniei, se deșteaptă Garibaldi și Bismarck; unirea românilor este semnalul lucrărilor spre unirea Italiei și a Germaniei. Vorbind în conferința de la Paris, care dădu convențiunea pentru Principate, vorbind în această conferință despre unirea românilor, comitele Cavur se deprinse a vorbi mai tîrziu despre cea a Italiei.

Mai puțin zgomotoasă, dar de rezultat nu mai puțin mare, fu revoluțiunea românilor în sensul liberalismului,

a democrației. Constituțiunile ce ne am dat în anii acești din urmă sunt și ele premergătoare noului spirit în Europa. După noi, Austria își reveni la parlamentarism; după noi, Spania face revoluțiunea sa; după noi, însăș Francia va face cîțiva pași înainte în sensul democrației."

În urma acestor cuvinte, foaia citată ne dă sfatul:

„Să nu surîdă nimeni cetindu-le".

Aceasta trece peste glumă, onorabilă *Adunare Națională!* Surîsul cel puțin trebuie să ne fie iertat! Căci una din însușirile cele mai fericite ale neamului omenesc și care formează un mijloc de apărare în contra multelor greutăți ale vieții sociale și literare sunt tocmai acele mișcări jumătate trupești, jumătate sufletești, care încep cu simplul surîs și se termină cu izbucnirea de veselie ce, din recunoștință pentru vioiciunea geniului antic, ne-am dedat a o numi un rîs homeric.

În mijlocul unei tendențe a spiritului critic, precum am văzut-o din exemplele citate, cîțiva juni scriitori s-au întîlnit în credința că pentru onoarea bunului-simț și în interesul tinerimii noastre ar fi timp a se restabili odată măsura lucrurilor; și de aceea la înființarea *Convorbirilor literare* s-au încercat, fie prin explicări teoretice, fie prin schițe umoristice, a răspîndi o judecare mai serioasă a literaturii române. Pentru noi, patriotismul nu putea fi identic cu imperfecțiunea, și o lucrare slabă nu merita laudă prin aceea că era românească. Din contră, tocmai încercarea de a învăli greșelele sub mantaua „românismului" ne-a părut a fi o înmulțire a pericolelor, deja prea multe, în contra cărora avem să ne luptăm, și o îndoită provocare de a ne împotrivi în contra lor. Eram, prin urmare, datori a pune acelor domni întrebarea: nu cumva cred că există un naționalism al științei, capabil de a face din eroare adevăr, dacă numai eroarea provine de la un autor român? Că, d.e., Academia din București, care pentru orce stat cult ar fi o concentrare de neștiință pretențioasă, să poată fi un focar al științei adevărate cel puțin până unde curg apele Dîmboviței? Că teoriile limbistice ale

d-lui Cipariu, care pentru orce filolog apusean nu sunt decît un șir de erori, să fie bune și drepte măcar în hotarul Tîrnavelor? Că *dreptul public* al d-lui Barnuțiu, care pentru un jurist cu noțiuni elementare de știință este o țesătură de interpretări false și de confuzii neiertate, să rămînă „tablele dreptului român“ cel puțin pe malul Bahluiului? Că scrierile lui Pralea, Tăutu, Țichindeal, Săulescu, A. Densușanu etc., care în alte state ar deveni un izvor nesecat de împrumutare pentru foi umoristice, să fie destul de bune pentru *Lepturariul* serios al d-lui Pumnul, din care să se nutrească mintea tinerimii române?

Demnitatea noastră de oameni nu ne permite ca din produceri ce la popoare culte ar fi obiecte de rîs sau de compătimire să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei cu tămîia lingușirii. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi, și frumoase și adevărate nu pot să fie decît acele scrieri române care ar fi frumoase și adevărate pentru orce popor cult.

Că această direcție a criticei din *Convorbirile literare* va atrage asupră-și luarea-aminte a jurnalelor române era prima noastră speranță. Că va deștepta mînia celor ce se simțeau atinși și că această mînie își va afla răsunet în organele lor era speranța noastră a doua. Speranță, și nu temere. Căci polemica jurnalelor, cînd produce vreun folos (adese nu produce nici unul), pune numai în mișcare interesul publicului pentru punctul în discuție: publicul începe a ceti — iacă rezultatul cel bun; iar opinia definitivă se fixează de regulă după puterea argumentelor, nu după gîndul jurnaliștilor, și astfel un autor, dacă merită a se nimici, se nimicește numai prin propriele sale scrieri, dar niciodată prin scrierile altora, și cu cît acestea sunt mai numeroase și mai violente, cu atît mai puțin.

Aceste două speranțe ale noastre s-au îndeplinit. *Trompeta Carpaților*, *Federațiunea*, *Familia*, *Transilvania*, în timpul din urmă *Archivul filologic*, *Traian* etc. au binevoit a susține cu vioiciune critica literară și a confirma ruperea pactului tacit de lăudare reciprocă

ce se încheiase mai înainte în această parte a vieței noastre intelectuale.[1]

Lucrul important este acum ca această direcție mai bună să se ferească de celălalt extrem ce-l văzurăm în jurnalele politice, de necuviința de a pierde din vedere obiectul și de a discuta numai cu personalități.

Din nenorocire, unele din anticriticile menționate ne par că alunecă tocmai pe acest povîrniș, și, văzînd că se adună tot mai multe exemple de alunecare, credem că obiectul merită o observare polemică.

Personalități într-o critică literară se pot face în două moduri: sau se atinge de-a dreptul persoana privată a autorului criticat, sau se afirmă prea mult persoana privată a autorului care critică. Vom începe cu cîteva exemple pentru maniera a doua, fiindcă este mai fină.

În *Convorbirile* din 15 aprilie 1869 s-a publicat o poezie a d-lui Pogor, *Sfinx egiptean*. Puține zile după aceea, *Traian*, într-un articol anonim, citează cîteva versuri din ea, spune că nu le înțelege și conchide că poezia este un „galimatias“. Aceeaș manieră în no. 19 din 8 iunie 1869:

„Sub pomposul titlu de *Istoriele civilisațiunii*, d. A. D. Xenopol începe prin niște «considerațiuni generale» un lung studiu care promite de a fi și mai obscur în «considerațiunile sale speciale».

Ne-a fost peste putință de a înțelege ceea ce vrea autorul. În adevăr, însuș Edip n-ar fi în stare să priceapă o frază, ca această bunăoară:

«Se sfarmă forma specifică de înțelegere a lumei cu crierii celor din care ea pornește».“

Și acest articol din *Traian* este nesubscris.

Cum stă acum întrebarea? D. Pogor sub numele său publică o poezie, d. Xenopol, asemenea, un studiu istoric. Vine un anonim și declară că nu le înțelege pe

[1] Articolul de mai sus a fost publicat, cum am zis, în 1869. Astăzi se cuvine să amintim și lupta noastră cu *Revista contimporană*, foaie literară înființată la București în martie 1873 și acum de mult dispărută. (Vezi cele două „studii“ de la sfîrșitul acestui volum.) [În *ed. de față*, p. 215 și urm. — *n. ed.*]

amîndouă. Aceasta o credem, fiindcă o spune. Dar ce urmează de aci? Lăsînd cu totul la o parte meritul sau nemeritul poeziei și al studiului citat și privind numai la buna-cuviință literară, ne pare evident că ar trebui să fie cineva de o inteligență și competență recunoscută pentru a putea conchide de la neînțelegerea lui la confuziunea altora. Dar un anonim? Aceasta o știm cu toții, că o poezie și un studiu, fie chiar din cele mai lămurite și populare, vor găsi totuș capete peste a căror grad de inteligență au trecut. Prin urmare, în faptul că cineva vine și mărturisește că nu le-a înțeles, singurul lucru interesant este publicarea acestei mărturisiri.

O manieră analoagă o vedem într-un pasagiu al lungei anticritice ce d. Densușianu face în no. 82, 83 et sqq. din *Federațiunea* (1868) asupra cercetării noastre despre poezia română:

„Mai în sus am promis că voi reveni și asupra acelei împrejurări că d. critic are desastrul a se împedica tot de poesiile cele rele, care nu mai au trebuință de critică, fiind criticate ele prin sine înseși.

D. critic, pentru a ilustra sau mai bine susținea teoriile d-sale cu esemple, scoate *în cea mai mare parte* esemple din poesiile (!) studinților de la Oradea-Mare, parte din versificațiunile altor copii tineri sau bătrîni cari joacă și ei d-a poezia.

A critica poezia sau versuri d-acestea nu înseamnă, nici mai mult, nici mai puțin, decît a demonstra că negrul e negru, și nu alb.

Dacă d. critic a voit să dee junei generațiuni române un îndreptariu pe terenul poeziei române, pentru ce nu a descoperit și probat totdeauna în critica d-sale efectele acelor poeți români cari pînă acum *taliter-qualiter* îi ținem de autorități de rangul prim?

De ce n-a demustrat pentru ce nu sunt bune poesiile lui Bolintineanu, Alecsandri ș.a., pe care generațiunea jună le citește cu plăcere și alții le și imitează?"

Aci toată argumentarea se face așa: d. Densușianu, neaflînd din cunoștințele d-sale literare de cine sunt versurile criticate în *Poezia română*, conchide că sunt de autori obscuri, „copilași de la Oradea", și că, prin urmare, critica lor era de prisos.

În fapt, lucrul e altfel.

În toată cercetarea noastră critică asupra poeziei române se află citate 44 exemple de poezii rele. Autorii lor nu sunt numiți în text. Din aceste, 41 sunt luate din operele d-lor Alecsandri, Bolintineanu, Sion, Văcărescu, A. Mureșanu, Țăutu, Bolliac, Baronzi, Pelimon, Asachi, Istrati, Orășanu, Aricescu etc. Rămîn dar din poeziile citate numai trei, care sunt extrase din *Versuințe române*, compilate de studenți oradiani, și anume, cele de la pag. 43, 51 și 52 sau 59. Dar și extragerea lor se explică prin faptul că numita compilare nu coprinde numai poeziile studenților oradiani, cum crede d. Densușianu, ci o antologie „din foile naționale de la a. 1838", precum este scris pe coperta cărții și precum am relevat și noi expres în citarea de la pag. 38. Aci sunt poezii de la Vasici, Istrati, Babeș, C. Negruzzi, Paris Momuleanul, I. Mureșanu, H. Ioanid etc.

Dar să nu ne mirăm atît de știința literară a d-lui A. Densușianu, ci să ne păstrăm mirarea pentru știința mai gravă a unui urmaș al d-sale. D. Justin Popfiu a publicat o disertație a sa despre istoria literaturei române, cetită înaintea societății „Transilvania", și cu toate că obiectul cercetărilor d-sale este tocmai literatura română, și deși rectificarea noastră de mai sus apăruse în *Convorbiri literare*, d-sa face totuș nota următoare:

„Eară T. Maiorescu, în opul său *Poezia română, cercetare critică*, ne-a dat o critică a poeziei române, care însă, ocupîndu-se mai mult cu criticarea produpturilor de puțină reputațiune, ne face a conclude că autorul nu avu curajul a face o serioasă critică a poeziei române."

(*Poezie și proză*, I, 261)

Domnii aceștia nu sunt în stare să recunoască un adevăr? În cercetarea noastră critică, a cărei intenție era de a se ocupa de obiect, și nu de persoane, autorii criticați sunt „celebrități" în înțelesul d-lor Densușianu și Popfiu. Însă numele lor ne-au fost indiferente pentru

text; căci publicul de rînd putea ignora persoanele, iar puținii „scrutatori“ literari, cărora persoanele le sunt interesante, trebuiau să aibă destulă cunoștință de cauză pentru a afla îndată paternitatea ilustră a exemplelor citate. A cui este vina dacă d-nii Densușianu și Popfiu nu vor să intre în categoria dintîi și nu pot să intre în categoria a doua?

Trecînd acum la personalitățile prin care se atacă de-a dreptul caracterul privat al unui autor, ne vom sfii a cita exemplele în care o asemenea necuviință ni s-a prezentat fără încunjur. Este rău că astfel de lucruri s-au putut produce o dată în coloanele unui jurnal: nu este bine să se reproducă încă o dată.

Însă trebuie să admirăm în public lipsa de generozitate a acelor scriitori care au început la noi felul de critică amestecată. Aceasta consistă în a introduce în acelaș articol și personalități și argumente *ad rem*. La cele din urmă am răspunde, dar cele dintîi ne impun tăcere, și astfel se împiedică o discuție, de altminteri poate folositoare.

De această categorie se ține critica lungă de 24 de coloane ce reverendisimul domn I.M. Moldovan, profesor la Blaj, face în contra subscrisului.[1] Între o apărare a lui Șincai și o interpretare a lui Petru Maior, asupra cărora s-ar putea discuta, ne spune că observările noastre în contra lui Șincai provin din *invidie*.

O lungă combatere a broșurei noastre *Despre scrierea limbei române*, în care combatere se susține din nou etimologismul și care ar putea fi din nou criticată, se termină așa:

„Numai una singură observare voi mai face.

D.M se clătena încoace și încolo și întru scrierea numelui nostru gentile și acuș îl scrie: rumân, acuș român și acuș roman.

De la rectorul unei universități române, de la un membru al societății literare române, cu drept cuvînt poate pretinde orce român (și mai vîrtos acelia de intru ale căror dări își capătă plata de rector și banii de drum la ședințele societății literare), că și se știă și se vrea a-i scrie numele cumsecade.“

Se înțelege că după asemenea cuvinte acest domn a pierdut dreptul la o discuție cuviincioasă, și întrebarea interesantă despre *rumăn* și *român* trebuie lăsată pentru altă ocazie.[1]

În fine, *last not least*, mai cităm apostrofarea ce ne face la pag. 460:

„La ce este cineva învățat dacă nu spre a lucra și judeca întru toate mai presus și nu după modul vulgar?

De aceea d. M. se nevoiește a se destinge de judecata vulgariă nu numai pe cîmpul literaturei și filologiei române, ci și pre al celei latine, deși acest din urmă, doar va recunoaște d. M., era cultivat destul de bine și înainte de ivirea d-sale.

Că cine a mai auzit până aci de verbul lat. *meno*, care d-sa îl pune de două ori în «scrierea limbei rom.», p. 150, și derivă din el pre *eminere*?

Lumea ținea până aci că *eminere* este de la rădăcina *mineo*, ce ocure la Lucretiu în două locuri nendoite, cartea VI, v. 563 și 1.193. Vom vedea, afla-se-va măcar un filolog carele să se cucerească prin d.M. și să accepteze pe *meno* în tezaurul limbei latine ca rădăcină a lui *eminere*, sau d. M. va dechiara că în l. c. al scrierii d-sale *bonus dormitat Homerus*?“

Ațîțarea personală se vede din aceea că *emineo* este indiferent pentru etimologismul și fonetismul ortografiei române, cărora le este consacrată disertațiunea noastră despre scriere. În privința obiectului în discuție nu are nici o însemnătate dacă este rea sau nu derivarea noastră și bună aceea a d-lui Moldovanu, și o simplă amintire într-o notă, fără atîta ironie, ar fi fost de ajuns.

Din întîmplare, lucrul este tocmai dimpotrivă, și ironia și-a greșit adresa. Latinescul *emineo* se află derivat de la rădăcina *meno* (*mineo* în nici un caz nu putea fi rădăcină) în o carte fundamentală pentru etimologia

[1] În n-rii XXIII și XXV ai *Archivului filologic* din 1869.

[1] Vezi mai jos, *Direcția nouă, proza*.

limbei latine, adică în *L. Doederlein, lateinische Synonimen und Etymologien*, vol. V, pag. 226, și această derivare este reprodusă și în lexiconul latinesc al lui Georges, edit. 10, nu sub rubrica *meno*, nici la *emineo* sau *mineo*, unde va fi căutat d. Moldovanu, ci la cuvîntul *mensa, ae*.

Georges este un lexicon lățit printre școlarii gimnaziilor austriace, și reverendisimul Moldovanu va fi, dar, în stare să controleze exactitatea notiței precedente.

Dar destul de această materie neplăcută!

A critica este ușor (revenim la începutul observărilor noastre polemice), însă pare a fi o lucrare a minții omenești ce reclamă totuș cîteva cunoștințe, un grad de prudență și cel puțin simțimîntul elementar pentru ceea ce se numește bună-cuviință.

II

Interesante sunt sofismele ce se opun în contra direcției critice în literatura română, și cu arătarea lor vom termina deocamdată observările de față.

Așadar, ce este de zis în contra criticei în genere? Această întrebare se înțelege că nu se adresează la partizanii convinși ai tendințelor criticate. Cei ce cred, în adevăr, că limba și scrierea română se va îndrepta după dd. Cipariu sau Pumnul, că operile d-lui Barnuțiu sunt cărți de știință și că d. Heliade este poet, cu aceia nu avem de discutat. Timpul își ia sarcina asupră-și de a le arăta perspectiva adevărată, și nu va fi a noastră vina dacă, în această schimbare optică, ceea ce astăzi pare figură serioasă devine din zi ce merge mai mult caricatură, până cînd dispare de tot. Dar avem de discutat cu acei adversari, mai numeroși decît s-ar crede, cari în opinia lor intimă recunosc ca și noi greșelele criticate, însă își dau aerul de a le susținea din alte considerări.

Și mai întîi se zice că așa-numita „epocă de tranzițiune“ a fost la toate popoarele o epocă imperfectă și că, prin urmare, nici starea noastră literară nu poate fi

deodată bună, ci trebuie să treacă încă prin multe schimbări până va ajunge la o expresie mai estetică.

Să admitem că este așa. Ce dovedește aceasta în contra criticei? Oare din starea imperfectă a unei epoce, poporul s-a ridicat lăudîndu-și imperfecțiunea, sau s-a ridicat criticînd răul pentru a prepara binele? Din momentul în care se recunoaște că suntem în transițiune, din acel moment se recunoaște legitimitatea criticei și se osîndește lenevirea, care așteaptă binele în viitor fără nici o luptă în care, văzînd răul, îl măgulește cu speranța că se va îndrepta de la sine. De la sine nu se îndreptează nimic în capetele unei generațiuni; căci orce cultură este rezultatul unei lucrări încordate a inteligenței libere, și datoria de a afla adevărul și de a combate eroarea se impune fără șovăire fiecărui om care nu se mulțumește cu existența sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă în sine, ce răsună la fericirea și la nefericirea națiunii din care s-a născut.

Cine a tăgăduit vreodată că ceea ce este are cauza și motivele sale de a fi așa cum e? Desigur, noi, românii, dacă suntem într-o stare deplorabilă, a trebuit să fi fost cotropiți de atîtea elemente nefaste înlăuntru și înafară, încît să nu putem ajunge la o stare mai bună. Dar a înțelege necesitatea unui lucru nu va să zică a-l primi fără împotrivire, ci ar putea să zică numai a provoca o judecată mai blîndă pentru persoanele care au marcat viața publică a poporului. În contra persoanelor însă în valoarea lor privată nu s-a îndreptat niciodată critica noastră. Fiecare din noi simte și este gata să afirme că Petru Maior, Șincai, Cipariu, Pumnul sunt bărbați de valoare personală, care și-au jertfit viața lor la binele public așa precum l-au înțeles, și anume, și-au jertfit-o fără a căuta interese personale, precum face marea mulțime a urmașilor lor. Dar această onoare și demnitate personală nu schimbă întru nimic judecata obiectivă asupra operelor, ea nu poate face din cartea lui Petru Maior o istorie, din compilarea fără critică a lui Șincai o hronică, din etimologismul d-lui Cipariu și din limba lui Pumnul un adevăr limbistic. Din contră, cu cît persoanele sunt mai presus de critică, cu atît erorile literare trebuiesc supuse unei critici mai serioase, și

numai simţirea şi combaterea acelor erori e mijlocul propriu de scăpare. Căci dacă istoria scrisă admite explicări, adevărul de realizat nu admite tranzacţiuni. El neagă eroarea absolut, orcare ar fi fost motivele ei, precum se neagă în dezvoltarea omenirii orce popor care nu a ştiut să-şi însuşească elementele de cultură în timpul priincios.

Prin urmare, din aceea că o stare de lucruri se poate explica istoriceşte nu rezultă că se poate justifica, şi numai prin o raţionare sofistică s-ar aduce de aci un argument în contra criticei.

Dar, în genere, toată ideea aceasta are trebuinţă de o meditare mai strînsă. De cîte ori se arată nulitatea unei lucrări literare, fie tractat ştiinţific, fie culegere de poezii, ni se obiectează: Nu descurajaţi! Toate începuturile sunt mici.

Toate începuturile sunt mici! Atîrnă de la înţelesul ce se dă cuvîntului mic. Dacă e vorba de cantitate, sau mai bine de extensiune, atunci e adevărat că începuturile sunt mici; dar dacă e vorba de calitate, de valoare intensivă, atunci toate începuturile sunt mari. Un început de cultură, în orce ram al ei s-ar întîmpla, trebuie să cuprindă întîi ceva ce nu a fost până atunci în viaţa publică a acelui popor, dar al doilea, totdeodată, ceva ce poate servi de fundament pentru o clădire şi urmare mai departe. Numai cu aceste două elemente este un început. Din cel dintîi se vede pentru ce la prima sa ivire este mic, adecă mic extensiv. În generaţia în mijlocul căreia se prezintă, află cu necesitate un număr mai mare de adversari decît de amici; fiindcă este o nouă combinare şi percepţiune de forme ale viitorului, pe care numai spiritele eminente le pot înţelege şi primi îndată; şi aceste sunt în minoritate. Însă numărul cel mic de adepţi creşte din zi ce merge, şi pe cînd în scurta actualitate domneşte eroarea învechită, ideilor de reformă li se păstrează o viitorime fără margini.

Dar pentru ca această continuare în viitor să se întîmple, începutul cel mic la întindere a trebuit să fie mare prin adevărul ce-l cuprinde, prin valoarea energică,

ce-i dă putere de a rezista şi, biruind greutăţile timpului, a produce şirul neîntrerupt de forme nouă de viaţă.

La erorile contimporane se observă tocmai contrariul. Corul de apologişti în cantitatea lui stă în proporţie inversă cu valoarea dinlăuntru a obiectului lăudat, şi soarta prea blîndă, fiindcă a rezervat nulităţilor despreţul uitării în viitor, le mîngîie cu parfumul ieftin al linguşirilor majorităţii contimporane.

Prin urmare, obiecţiunea cu începuturile cele mici este sofistică în aceea că se foloseşte de cuvintele tezei adevărate: toate începuturile sunt mici (în cantitatea adepţilor, dar mari în valoare), pentru a-i substitui înţelesul absurd că toate începuturile pot fi mici în valoare şi mari în adepţi.

Asemenea încercări nu sunt nici un început, ci sunt timp pierdut, şi toată cifra partizanilor nu le poate da viaţa dinlăuntru, ce le lipseşte de la naştere.

Critica neobosită în contra lor este una din datoriile cele mai urgente în împrejurările noastre. Căci românii nu mai sunt acea *tabula rasa* care erau la începutul secolului prezent, un cîmp roditor şi nestricat pentru a primi seminţele culturei adevărate. De două generaţii încoace, direcţia lor s-a pronunţat, şi s-a pronunţat într-un mod primejdios pentru chiar existenţa poporului. A încerca prin toate mijloacele să punem o stavilă curentului de idei bizantine ce învîrteşte capetele generaţiei prezente ne pare singura misiune oportună a publicităţii bine înţelese.

În această încredere nu ne poate slăbi opoziţia de bună şi de rea-credinţă ce am întîmpinat în marea majoritate a publiciştilor români, ea ne serveşte numai pentru a măsura întinderea răului. Căci, să nu confundăm! Majorităţile sunt un fapt de cea mai mare însemnătate în politică, fiind termometrul sigur pentru a arăta până unde certe idei au intrat şi s-au înrădăcinat într-o societate şi cînd se pot, prin urmare, formula ca legi practice ale ei. Dar cînd e vorba de o lucrare în sfera ideală, fie operă de artă, fie teorie ştiinţifică, fie numai o critică, majorităţile nu însemnează nimic, fiindcă totdeauna asemenea lucrări au fost primite la

început de o minoritate, și dacă și-au cîștigat teren, și l-au cîștigat numai în viitorul poporului lor.

Este o adevărată mîngîiere de a se pătrunde de acest fapt al progresului culturei, mîngîiere trebuincioasă în contra prea multor sarcini ale situației impuse. Căci nu fără lupte grele poți rupe roadele din pomul cunoștinței, și îndărătul fiecărui adevăr la care ai ajuns lași o iluzie pierdută. Cu simțiminte de recunoștință și cu inima plină de speranțe, ai intrat în templul tutulor, și în loc de statuie ai găsit idoluri, și în locul templului visat te-ai deșteptat într-un haos de ruine, fericit dacă afli în mijlocul lor o inteligență amică, care să simtă cu tine dezolarea generală.

În asemenea momente este bine să nu cauți înapoi, nici împrejur, ci, pășind înainte, să-ți păstrezi încrederea că progresul adevărului *trebuie* să se facă și că formula lui este aceasta: mulți din cei ce astăzi sunt în rătăcire vor veni mîine pe calea adevărului, dar nici unul din cei ce au înțeles o dată adevărul nu se va mai întoarce la vechile erori.

ÎN CONTRA DIRECȚIEI DE ASTĂZI ÎN CULTURA ROMÂNĂ

(1868)

Convorbirile literare au publicat un şir de cercetări critice asupra lucrărilor mai însemnate prin care s-a caracterizat cultura română în timpul din urmă, asupra poeziei de salon şi poeziei populare, asupra etimologismului d-lui Cipariu şi *Lepturarului* d-lui Pumnul, asupra dreptului public al românilor după şcoala Barnuţiu şi asupra limbei române în jurnalele din Austria.

Aceste critice nu au rămas fără răspuns; însă toate răspunsurile, după obiceiul introdus la noi, erau pline de personalităţi, aşa încît, din respect pentru publicitate, au trebuit să fie trecute sub tăcere. Căci ce are a face în asemenea discuţii persoana scriitorului!

O excepţie se poate admite numai în privinţa ultimului răspuns al *Transilvaniei*, fiindcă unele observări din el dau ocazie de a caracteriza întreaga cultură română din ziua de astăzi şi, prin urmare, merită să fie relevate. Afară de aceasta, *Transilvania* este organul public al Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului român, redactat de unul din cei mai cunoscuţi bărbaţi ai noştri, de d. Bariţ, şi, întrucît reprezintă astfel floarea dezvoltării intelectuale din Ardeal, are drept să ceară a nu fi ignorată.

Transilvania[1], răspunzînd la articolele noastre despre limba română în jurnalele austriace, retipărite în

[1] *Transilvania* din 1 august 1868.

volumul de față, începe prin a reproduce anticritica *Familiei* din Pesta, care este de opinie că erorile limbistice criticate de noi sunt numai niște „bagatele". *Transilvania* însăș recunoaște că jurnalele austriace scriu rău românește, se miră însă pentru ce și cele din Iași scriu rău și citează ca exemplu niște pasaje pline de erori din *Săptămîna*. În celelalte observări ale sale pare a se uni cu opinia *Familiei* despre „bagatelele" criticate de noi și zice:

„În marele număr de proverbia românești este și unul care zice: satul arde, baba se piaptănă. Acuma, uită-te, acuma la anul 1868 și află d. T. Maiorescu timpul de a cere de la publiciști de dincoace stil neted, gramatică, ortografie."

Cine ne face aceste întîmpinări? Am înțelege cînd ele ne-ar veni de la *Albina*, *Federațiunea*, *Telegraful*, fiindcă acestea sunt foi mai ales politice, care, în sprijinirea importantelor interese constituționale cărora sunt consacrate, se pot cel puțin scuza, dacă nu au avut destulă luare-aminte pentru limba în care scriu. Dar ca tocmai cele două foi literare, *Transilvania* și *Familia*, să aibă drept a ni le face, aceasta nu o putem primi.

Este, din contra, caracteristic pentru starea în care a ajuns cultura noastră intelectuală dacă organul oficial al asociațiunii transilvănene pentru *literatura* română și *cultura* poporului român — are — cum să o numim cu un termin parlamentar? — are *inspirațiunea* de a ne răspunde că este o „pieptenare de babă", dacă în anul 1868 îi cerem gramatică, stil și ortografie!

Nu știm ce vor fi gîndit membrii acelei asociațiuni la cetirea unui astfel de răspuns din partea reprezentantului d-lor. Noi însă ne-am pus următoarea întrebare: Dacă o foaie literară nu este în stare să scrie după gramatică, dacă se declară incapabilă de a avea ortografie și stil bun, atunci de unde a luat curajul de a se mai prezenta pe arena publicității? Și ce folos își închipuiește că va putea produce prin lucrarea ei literară?

Răspunsul neapărat la aceste neapărate întrebări aruncă o lumină așa de tristă asupra organului asociațiunii transilvane, pentru a nu mai vorbi de *Familia*, încît ne simțim provocați a căuta înșine împrejurările ușurătoare care i-ar putea explica purtarea într-un mod mai puțin defavorabil și care i-ar lua o parte din răspunderea ce și-a atras-o.

Asemenea împrejurări ușurătoare există, și datoria noastră este acum de a le pune în vederea cititorilor.

Foaia *Transilvania* și atîtea alte foi literare și politice ale românilor sunt așa de slab redactate, așa de stricăcioase prin forma și cuprinsul lor, fiindcă trăiesc într-o atmosferă stricată și se inspiră de ideile și de simțimintele ce caracterizează marea majoritate a „inteligențelor și anteluptătorilor" români. Vițiul radical în ele, și, prin urmare, în toată direcția de astăzi a culturei noastre, este *neadevărul*, pentru a nu întrebuința un cuvînt mai colorat, neadevăr în aspirări, neadevăr în politică, neadevăr în poezie, neadevăr pînă în gramatică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public.

Cufundată până la începutul secolului XIX în barbaria orientală, societatea română, pe la 1820, începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de-abia atunci de mișcarea contagioasă prin care ideile Revoluțiunii franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, junimea noastră întreprinse acea emigrare extraordinară spre fîntînele științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot crescînd și care a dat mai ales României libere o parte din lustrul societăților străine. Din nenorocire, numai lustrul dinafară! Căci nepregătiți precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturei moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adînci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar fi putut exista. Și astfel, mărginiți într-o superficialitate fatală, cu mintea și cu inima aprinse de un foc prea ușor, tinerii români se întorceau

şi se întorc în patria lor cu hotărîrea de a imita şi a reproduce aparenţele culturei apusene, cu încrederea că în modul cel mai grăbit vor şi realiza îndată literatura, ştiinţa, arta frumoasă şi, mai întîi de toate, libertatea într-un stat modern. Şi aşa de des s-au repeţit aceste iluzii juvenile, încît au produs acum o adevărată atmosferă intelectuală în societatea română, o direcţie puternică, ce apucă cu tărie egală pe cei tineri şi pe cei bătrîni, pe cei cari se duc spre a învăţa şi pe cei cari s-au întors spre a aplica învăţătura lor. În deosebire de poetul antic, care, admirînd greutăţile enorme ce le-a învins statul român pînă la constituirea sa, exclamă faimoasa frază *tantae molis erat romanam condere gentem*, coborîtorii acestor romani îşi cred uşoară sarcina de a aşeza gintea română pe bazele civilizaţiunii, şi mulţi din ei sunt chiar încredinţaţi că astăzi această aşezare este aproape de a fi terminată. Avem de toate cu îmbelşugare — îşi închipuiesc ei — şi cînd îi întrebi de literatură, îţi citează cifra coalelor înnegrite pe fiecare an cu litere române şi numărul tipografiilor din Bucureşti, şi cînd le vorbeşti de ştiinţă, îţi arată societăţile mai mult sau mai puţin academice şi programele discursurilor ţinute asupra problemelor celor mai grele ale inteligenţei omeneşti; dacă te interesezi de arta frumoasă, te duc în muzee, în pinacoteci şi gliptoteci, îţi arată expoziţiunea artiştilor în viaţă şi se laudă cu numărul pînzelor spînzurate pe părete; şi dacă, în fine, te îndoieşti de libertate, îţi prezintă hîrtia pe care e tipărită constituţiunea română şi îţi citesc discursurile şi circulările ultimului ministru care s-a întîmplat să fie la putere.

Faţă cu această direcţie a publicului român, noi nu putem crede că adevăratul mobil care l-a îndemnat spre cultura occidentală să fi fost o preţuire inteligentă a acestei culturi. Mobilul propriu nu a putut fi decît vanitatea descendenţilor lui Traian, vanitatea de a arăta popoarelor străine cu orce preţ, chiar cu dispreţul adevărului, că le suntem egali în nivelul civilizaţiunii.

Numai aşa se explică viţiul de care este molipsită viaţa noastră publică, adecă lipsa de orce fundament solid pentru formele dinafară ce le tot primim.

Şi primejdioasă în astă privinţă nu e atît lipsa de fundament în sine, cît este lipsa de orce simţire a necesităţii acestui fundament în public, este suficienţa cu care oamenii noştri cred şi sunt crezuţi că au făcut o faptă atunci cînd au produs sau tradus numai o formă goală a străinilor. Această *rătăcire totală a judecăţei* este fenomenul cel mai însemnat în situaţiunea noastră intelectuală, un fenomen aşa de grav, încît ne pare că este datoria fiecării inteligenţi oneste de a-l studia, de a-l urmări de la prima sa arătare în cultura română şi de a-l denunţa pretutindenea spiritelor mai june, pentru ca acestea să înţeleagă şi să primească sarcina de a-l combate şi nimici fără nici o cruţare, dacă nu vor să fie înşişi nimiciţi sub greutatea lui.

La 1812, Petru Maior — pentru a nu pomeni compilarea de citate făcută de Şincai fără nici o critică — scrie istoria sa despre începutul românilor în Dacia. În tendenţa ce are de a dovedi că noi suntem descendenţi necorupţi ai romanilor, Maior susţine în paragraful al patrulea că dacii au fost cu totul exterminaţi de romani, aşa încît nu s-a întîmplat nici o amestecare între aceste două popoare. Pentru a proba o hipoteză aşa de nefirească, istoricul nostru se întemeiază pe un pasaj îndoios din Eutrop şi pe un pasaj din Julian, cărora le dă o interpretare imposibilă de admis cu mintea sănătoasă, şi astfel începe demonstrarea istorică a romanităţii noastre cu o falsificare a istoriei.

La 1825 apare *Lexiconul de la Buda*, „românesc-latinesc-unguresc-nemţesc", care se încearcă să stabilească prin derivări de cuvinte că limba noastră este cea mai pură romană şi foarte puţin amestecată cu cuvinte slavone. Cîteva exemple vor arăta valoarea acestor derivări:

„Verbul nostru *găsesc* se derivă de la latinescul *consecuor*, substantivul *boier* de la *voglia*, i. e. *voluntas*, substantivul *ceas* de la *caedo, caesum, caesura, quia dies in 24 partes quasi caesuras est devisa.*"

Cu asemenea procedare începe ştiinţa noastră despre latinitatea cuvintelor române, şi primul pas se face prin o falsificare a etimologiei.

La 1840 se publică *Tentamen criticum in linguam romanicam*. Scrisă în latinește, această carte are scopul de a arăta străinilor ce fel de limbă curată este aceea care se vorbește de poporul român, însă arată o limbă care nu s-a vorbit și nu se va vorbi niciodată în poporul român. Acolo întîlnim forme gramaticale și fraze ca cele următoare:

„Aburiu și abureru auditu, abébiu, abebimu, abeboru făcutu, abiu, voliu fire cantatu; do invetiasses aleque, nu abi fire asi superstitiosu, que a fedu, do se et asconde, do me et laudi cu gula la, quomu ari, asi secili etc., etc."

Și, astfel, gramatica română începe cu o falsificare a filologiei.

O repețim: ceea ce surprinde și întristează în aceste producte nu este eroarea lor în sine, căci aceasta se explică și uneori se justifică prin împrejurările timpului, dar este eroarea judecății noastre de astăzi asupra lor, este lauda și suficiența cu care se privesc de inteligențele române ca adevărate fapte de știință valabilă, este orbirea de a nu vedea că zidirea naționalității române nu se poate așeza pe un fundament în mijlocul căruia zace neadevărul.

Dacă străinii știu astăzi și recunosc că noi suntem de viță latină, meritul este nu al nostru, ci al filologilor Dietz, Raynouard, Fuchs, Miclosich, Max Müller și alții, cari nu prin iluzii pretențioase, ci prin legile solide ale științei au dovedit latinitatea esențială a limbei române. Iar cărți de natura *Tentamenului critic* și a *Lexiconului de la Buda* nu puteau decît să împiedice adevărul, producînd neîncredere în contra unei teze care avea trebuință de argumente așa de greșite pentru a fi susținută.

Direcția falsă o dată croită prin cele trei opere de la începutul culturei noastre moderne, inteligența română a înaintat cu ușurință pe calea deschisă, și, cu acelaș neadevăr înlăuntru și cu aceeaș pretenție în afară, s-au imitat și s-au falsificat toate formele civilizațiunii moderne. Înainte de a avea partid politic, care să simță trebuința unui organ, și public iubitor de știință, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat

jurnale politice și reviste literare și am falsificat și disprețuit jurnalistica. Înainte de a avea învățători sătești, am făcut școli prin sate, și înainte de a avea profesori capabili, am deschis gimnazii și universități și am falsificat instrucțiunea publică. Înainte de a avea o cultură crescută peste marginile școalelor, am făcut atenee române și asociațiuni de cultură și am deprețiat spiritul de societăți literare. Înainte de a avea o umbră măcar de activitate științifică originală, am făcut Societatea academică română, cu secțiunea filologică, cu secțiunea istorico-archeologică și cu secțiunea științelor naturale, și am falsificat ideea academiei. Înainte de a avea artiști trebuincioși, am făcut conservatorul de muzică; înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut școala de bele-arte: înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fundat teatrul național — și am deprețiat și falsificat toate aceste forme de cultură.

În aparență, după statistica formelor dinafară, românii posed astăzi aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituțiune. Dar în realitate toate aceste sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare, și abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adînc. Singura clasă reală la noi este țăranul român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură română, și cu obolul cel din urmă îl silim să ne plătească pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiele literare și științifice de pretutindenea, și din recunoștință cel puțin nu-i producem nici o singură lucrare care să-i înalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele.

Ca să mai trăim în modul acesta este cu neputință. Plîngerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au

ajuns la culme. Pe de altă parte, prin înlesnirea comunicărilor, vine acum însăş cultura occidentală la noi, fiindcă noi nu am ştiut să mergem înaintea ei. Sub a ei lumină biruitoare va deveni manifest tot artificiul şi toată caricatura „civilizaţiunii" noastre, şi formele deşerte cu care ne-am îngîmfat până acum îşi vor răzbuna atrăgînd cu lăcomie fondul solid din inima străină.

Mai este oare timp de scăpare? Mai este oare cu putinţă ca o energică reacţiune să se producă în capetele tinerimii române şi, odată cu despreţul neadevărului de până acum, să deştepte voinţa de a pune fundamentul adevărat acolo unde se află astăzi numai pretenţii iluzorii? Poate soarta ne va acorda timp pentru această regenerare a spiritului public şi, înainte de a lăsa să se strecoare în inimă nepăsarea de moarte, este încă de datoria fiecării inteliginţe ce vede pericolul de a se lupta până în ultimul moment în contra lui.

O primă greşală, de care trebuie astăzi ferită tinerimea noastră, este încurajarea blîndă a mediocrităţilor. Cea mai rea poezie, proza cea mai lipsită de idei, discursul cel mai de pe deasupra — toate sunt primite cu laudă, sau cel puţin cu indulgenţă, sub cuvînt că „tot este ceva" şi că are să devie mai bine. Aşa zicem de 30 de ani şi încurajăm la oameni nechemaţi şi nealeşi! Domnul X e proclamat poet mare, domnul Y — jurnalist eminent, domnul Z — bărbat de stat european, şi rezultatul este că de atunci încoace mergem tot mai rău, că poezia a dispărut din societate, că jurnalistica şi-a pierdut orce influenţă; iar cît pentru politica română, fericite articolele literare, cărora le este permis să nu se ocupe de dînsa!

De aci să învăţăm marele adevăr că mediocrităţile trebuiesc descurajate de la viaţa publică a unui popor, şi cu cît poporul este mai incult, cu atît mai mult, fiindcă tocmai atunci sunt primejdioase. Ceea ce are valoare se arată la prima sa înfăţişare în meritul său şi nu are trebuinţă de indulgenţă, căci nu este bun numai pentru noi şi deocamdată, ci pentru toţi şi pentru totdeauna.

Al doilea adevăr, şi cel mai însemnat, de care trebuie să ne pătrundem, este acesta: forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimiceşte un mijloc puternic de cultură. Şi, prin urmare, vom zice: este mai bine să nu facem o şcoală deloc decît să facem o şcoală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă deloc decît să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem deloc statutele, organizarea, membrii onorarii şi neonoraţi ai unei asociaţiuni decît să le facem fără ca spiritul propriu de asociare să se fi manifestat cu siguranţă în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem deloc academii, cu secţiunile lor, cu şedinţele solemne, cu discursurile de recepţiune, cu analele pentru elaborate decît să le facem toate aceste fără maturitatea ştiinţifică ce singură le dă raţiunea de a fi.

Căci dacă facem altfel, atunci producem un şir de forme ce sunt silite să existe un timp mai mult sau mai puţin lung fără fondul lor propriu. Însă în timpul în care o academie e osîndită să existe fără ştiinţă, o asociaţiune fără spirit de societate, o pinacotecă fără artă şi o şcoală fără instrucţiune bună, în acest timp formele se discreditează cu totul în opinia publică şi întîrzie chiar fondul, ce, neatîrnat de ele, s-ar putea produce în viitor şi care atunci s-ar sfii să se îmbrace în vestmîntul lor despreţuit.

Întorcîndu-ne de la aceste reflecţii generale la punctul concret de unde am plecat, vedem cît de uşor ne putem explica acum purtarea foaiei *Transilvania* şi a altor colege ale ei. *Transilvania* este cuprinsă de ameţeala formelor deşerte, prin care se caracterizează aşa-numita cultură română din ziua de astăzi. Ea crede că înaintează literatura cînd înmulţeşte cifra coalelor periodice în literatura română; că referatele despre asociaţiunea transilvăneană, ce le publică şi din care se vede o lipsă totală de activitate inteligentă, produc un folos, fiindcă sunt protocoale subscrise de un preşedinte şi de un vicepreşedinte şi de un secretar; că elucubraţiunile de gimnaziast ale d-lui T. asupra economiei politice şi trîmbiţările d-lui P. asupra literaturei române cu „prestanţa" ei şi asupra necesităţii unui

panteon în care să figureze și învățații români „cari asudă pe piscurile țepeșe ale filozofiei“ sunt fapte lăudabile de știință, fiindcă s-au rostit ca discursuri solemne într-o adunare anuală a asociațiunii pentru cultura poporului român. Ea se miră cum de noi, în anul 1868, îi cerem fond pentru aceste forme, cerem limbă bună, ortografie, gramatică pentru o foaie literară, și ne declară că nu are timp să se ocupe de asemenea „bagatele“.

Cum am zis: noi înțelegem și ne explicăm această purtare; dar tot așa de bine înțelegem datoria impusă junimii române de a o osîndi și de a părăsi o dată pentru totdeauna direcția acestor „anteluptători“ ai națiunii.

Căci fără cultură poate încă trăi un popor cu nădejdea că la momentul firesc al dezvoltării sale se va ivi și această formă binefăcătoare a vieței omenești; dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor, și dacă stăruiește în ea, atunci dă un exemplu mai mult pentru vechea lege a Istoriei: că în lupta între civilizarea adevărată și între o națiune rezistentă se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul.

DIRECȚIA NOUĂ ÎN POEZIA ȘI PROZA ROMÂNĂ

(1872)

I

POEZIA

ALECSANDRI, EMINESCU, BODNĂRESCU, MATILDA CUGLER, ŞERBĂNESCU, PETRINO

Sunt întrebări care în starea normală a unei societăţi nu există, dar care, o dată născute, se impun atenţiei tutulor şi cer neapărat un răspuns de la cei ce se gîndesc la interesele publice.

Va avea România un viitor? Se mai află în poporul ei destulă putere primitivă pentru a ridica şi a purta sarcina culturei? Căci cultura e o sarcină care cere şi consumă neîntrerupt puterile vitale ale unei naţiuni. Va putea să păşească în lucrare paşnică pe aceeaş cale pe care civilizaţia apuseană a adus atîta bine omenirii?

O parte a răspunsului atîrnă de la direcţia spiritelor din societatea de astăzi, direcţie a cărei manifestare este literatura în înţelesul cel mai larg al cuvîntului.

Pe cînd în lumea noastră politică neliniştea a ajuns la culme şi totul pare întunecat în confuzia unor tendinţe lipsite de principip, se dezvoltă, alăturea cu acele mişcări nesănătoase, o literatură încă jună şi, în parte, încă nerecunoscută, dar care, prin spiritul ei sigur şi solid, ne dă primul element de speranţă legitimă pentru viitor. Această speranţă va deveni o realitate în proporţia în care noua viaţă, pe de o parte, se va întări în cercul ei, iar pe de alta, va fi înţeleasă şi primită de societatea română, mai ales de juna generaţie, în mijlocul căreia trăim.

Starea literaturei noastre și direcția spiritului public până la 1867 le-am analizat într-un șir de critice anterioare și le vom mai atinge în decursul cercetărilor de față. Din criticile științifice văzusem falsitatea și pretențiile necoapte ale istoricilor, filologilor și jurnaliștilor noștri în marea lor majoritate; din „critica poeziei" ne încredințasem despre lipsa de valoare a celor mai mulți contimporani și urmași a lui Alecsandri și Bolintineanu până la acel an.

Din norocire, o reacție salutară a spiritului nostru literar se constată în producerile ultimilor patru ani. Noua direcție, în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează prin simțimînt natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național. Ne pare timpul venit de a atrage atenția publică asupră-i, și în paginile următoare ne încercăm a arunca o scurtă privire asupra cîtorva reprezentanți ai acestui început de scăpare, ai acestei nașteri sau renașteri literare. Valoarea lor nu este deopotrivă; sunt cîteva talente eminente între ei, sunt multe talente inferioare, și unii și alții însă sunt pe calea naturală și aspiră cu bună-credință spre adevăr. Din acest punct de vedere, toți împreună merită o atenție binevoitoare.

În fruntea nouei mișcări e drept să punem pe Vasile Alecsandri. Cap al poeziei noastre literare în generația trecută, poetul *Doinelor* și *Lăcrămioarelor*, culegătorul cîntecelor populare păruse a-și fi terminat chemarea literară. Și nici atenția publicului nu mai era îndreptată spre poezie; o agitare stearpă preocupa toate spiritele. Deodată, după o lungă tăcere, din mijlocul iernei grele ce o petrecuse în izolare la Mircești, și iernei mult mai grele ce o petrecea izolat în literatura țărei sale, poetul nostru reînviat ne surprinse cu publicarea *Pastelurilor*.

În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare un negru punt s-arată;
E cocostîrcul tainic în lume călător,
Al primăverei dulce, iubit prevestitor.

El vine, se înalță, în cercuri line zboară
Și repede ca gîndul la cuibu-i se coboară,
Iar copilașii veseli, cu pieptul dezgolit,
Alerg sărind în cale-i și-i zic: bine-ai sosit!

În aer ciocîrlia, pe case rîndunele,
Pe crengile pădurei un roi de păsărele
Cu lungă ciripire la soare se-ncălzesc,
Și pe deasupra bălții nagîții se-nvîrtesc.

Ah! iată primăvara cu sînu-i de verdeață!
În lume-i veselie, amor, sperare, viață,
Și cerul și pămîntul preschimbă sărutări
Prin raze aurite și vesele cîntări!

Pastelurile[1] sunt un șir de poezii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, cîteva idile, toate însuflețite de o simțire așa de curată și de puternică a naturei, scrise într-o limbă așa de frumoasă, încît au devenit fără comparare cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri, o podoabă a literaturei române îndeobște.

RODICA

Purtînd cofița cu apă rece
Pe ai săi umeri albi, rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lîngă junii semănători.

Ei cu grăbire îi sar în cale
Zicînd: „Rodico, floare de crin,
În plin să-ți meargă vrerile tale,
Precum tu, dragă, ne ieși cu plin!

Până la toamnă s-ajungi mireasă!
Calea să-ți fie plină de flori,
Și casa casă și masa masă
Și sînul leagăn de pruncușori!"

[1] Apărute în *Convorbiri literare* de la 1868–1871.

Ei zic ș-o seamăn cu grîu de vară,
Apoi cofița întreag-o beu;
Copila rîde și-n cale-i zboară,
Scuturînd grîul din părul său.

Am citat două din ele, le-am putea cita pe toate; nicăieri declamații politice, simțiri meșteșugite, extazieri și desperări de ocazie, pretutindeni concepția naturală și un aer răcoritor de putere și sănătate sufletească.

Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format încît ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar, în fine, poet, poet în toată puterea cuvîntului, este d. Mihail Eminescu.[1] De la d-sa cunoaștem mai multe poezii publicate în *Convorbiri literare*, care toate au particularitățile arătate mai sus, însă au și farmecul limbagiului (semnul celor aleși), o concepție înaltă și, pe lîngă aceste (lucru rar între ai noștri), iubirea și înțelegerea artei antice.

Ideal perdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii,
O! te văd, te-aud, te cuget, tînără și dulce veste,
Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei.

Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie,
Braț molatic ca gîndirea unui împărat poet,
Tu ai fost divinizarea frumuseței de femeie,
A femeiei, ce și astăzi tot frumoasă o revăd...

astfel începe strania sa poezie *Venere și Madonă*.

Ironia amară care străbate din puținele poezii ale răposatului N. Nicoleanu este mult mai puternică și mai aprofundată în Eminescu.

Iară noi? noi, epigonii,

întreabă el, după ce a cîntat frumusețele poeților anteriori,

[1] Despre Eminescu, ajuns la culmea dezvoltării lui, vezi o cercetare mai întinsă în volumul din urmă al acestor *Critice*.

simțiri reci, harfe zdrobite,
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte,
Măști rîzînde puse bine pe-un caracter inimic:
Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază,
În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
Voi credeați în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic!*

Și de-aceea spusa voastră era sfîntă și frumoasă,
Căci de minți era gîndită, căci din inimi era scoasă,
Inimi mari, tinere încă, deși voi sunteți bătrîni.
S-a întors mașina lumii: cu voi *viitorul* trece;
Noi suntem iarăși *trecutul* fără inimi, trist și rece,
Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Reproducem, în fine, din *Mortua est* ultimele strofe:

Dar poate... o! capu-mi pustiu cu furtune,
Gîndirile-mi rele sugrum cele bune,
Cînd sorii se sting și cînd stelele pică,
Îmi vine a crede că *toate-s nimică*.

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
Să văd cerul negru că lumile-și cerne
Ca prăzi *trecătoare* a morții *eterne*...

Ș-atunci, de-ai fi astfel... atunci în vecie
Suflarea ta caldă ea n-o să învie,
Atunci graiu-ți dulce în veci este mut...
Atunci acest înger n-a fost decît lut.

Și totuși, țărînă frumoasă și moartă,
De racla ta razim eu harfa mea spartă,
Și moartea ta n-o plîng, ci mai fericesc
O rază fugită din haos lumesc.

Ș-apoi cine știe de este mai bine
A fi sau a nu fi; dar știe orcine
Că ceea ce nu e nu simte dureri,
Și *multe* dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală!
Urechea te minte și ochiul te-nșeală;

Ce-un secol ne zice, ceilalţi o deszic —
Decît un vis sarbed, mai bine nimic.

Văd vise-ntrupate gonind după vise,
Păn' dau în morminte ce-aşteaptă deschise,
Şi nu ştiu gîndirea-mi în ce să o sting:
Să rîd ca nebunii? Să blăstem? Să plîng?

La ce? Oare *totul* nu e nebunie?
Au moartea ta, înger, de ce fu să fie?
Au e *sens* în lume? Tu, chip zîmbitor,
Trăit-ai anume ca astfel să mori?

De e sens într-asta, e-ntors şi ateu,
Pe palida-ţi frunte nu-i scris Dumnezeu.

Ocazia la observări critice nu lipseşte în aceste poezii. *Venere şi Madona* cuprinde o comparare confuză. Femeia a fost divinizată în Venerea antică şi apoi (de Rafael) în Madona. Tot aşa, poetul asupra unei feţe „pală de o bolnavă beţie" aruncă „vălul alb de poezie" şi o divinizează. Însă Madona nu este o idealizare a Venerei, nici Venera antică o realitate brută pe lîngă Madona modernă, şi strofa

O, cum Rafael creat-a,

prin care poetul rezumă încă o dată compararea, nu o lămureşte mai bine, ci slăbeşte poezia prin repetiţie. Originală şi plină de efect, însă prea calculată (*recherchée*, cum ar zice francezii) este tranziţia „Plîngi, copilă?..."

Epigonii cuprind o antiteză foarte exagerată. Pentru a arăta micimea epigonilor, se înalţă peste măsură poeţii mai vechi, şi lauda ditirambică a lui Ţichindeal, d.e., şi a lui Heliade cu greu va putea încălzi cetitorii mai critici de astăzi.

Cea mai bună din cele trei poezii ale d-lui Eminescu ne pare a fi cea din urmă, *Mortua est*, un progres simţit în precizia limbagiului şi în uşurinţa versificării.

Dar şi aici, ca în celelalte, sunt greşeli ce trebuiesc neapărat îndreptate.

Abuz de cuvîntul *pală*, care poate n-ar trebui uzat deloc, uneori gîndiri şi expresii prea obişnuite, multe rime rele.

Nu înţelegem, nu putem primi această negligenţă a formei. Nepăsarea publicului român, care în aceeaş linie cu adevăraţii poeţi pune şi pe Tăutu şi pe Sion şi pe *tutti quanti*, şi, pe de altă parte, precipitarea întregei noastre activităţi intelectuale, ce se vede produsă sub neliniştea unei ameninţări statornice, explică, dar nu excuză greşala arătată.

Tocmai spre deşteptarea publicului român din nepăsarea lui trebuie prezentate numai formele estetice cele mai curate, şi, în mijlocul agitărilor politice şi sociale, arta este anume chemată a ne da un liman de adăpost. Cînd mişcarea, altfel trecătoare, a unei inimi pline de simţiri vrea să se întrupeze în forma poeziei, ea, prin chiar aceasta, intră într-o lume unde timpul nu mai are înţeles. Cea mai scumpă îngrijire pentru curăţenia formei este atunci o datorie a poetului, ca astfel concepţia lui să rămînă o moştenire neatinsă a generaţiilor viitoare. Şi care poet, în momentul adevăratului entuziasm, nu ar trebui să uite marginile actualităţii şi, încălzit de raza unei încrederi adese iluzorie, nu şi-ar înălţa aspirarea spre o nemurire omenească?...

Era într-o seară lină de mai din anul 1871; dar în salonul unde se adunase atîta mulţime de oameni nu se observa frumuseţea naturei renăscute; pasiunile politice erau la ordinea zilei şi cu cea mai mare încordare se agitau întrebările momentului.[1] În fundul acestei săli, atinsă încă de razele luminilor, se înălţa pe un piedestal închis o marmoră albă, frumoasă imitare a unei statui antice; şi pe cînd toţi oamenii erau cuprinşi de discuţiile lor politice, în mijlocul cuvintelor aprinse, a gesticulărilor vii şi a emoţiunii tutulor, în confuzia acestei mişcări ţintite spre un singur punct din viaţa reală — punct trecător, de o importanţă peste măsură

[1] La Iaşi, în casele lui „beizade" Grigore Sturdza (acum seminar), care propunea membrilor partidului conservator adoptarea aşa-numitei „petiţii de la Iaşi", concepută şi redactată de el.

în prezent, de o nulitate fără măsură în viitor — statua albă, cu surîsul ei blînd, sta senină deasupra haosului, forma ei trecea neatinsă peste valurile timpului: păstrată în trecut, sigură de viitor, ea își purta înaintea noastră, cu o liniște supranaturală, viața-i eternă.

Da, în lumea fericită a artei, timpul nu mai are putere și nu mai are înțeles, și cine, înălțat în sfera ei, a știut să plăsmuiască forma frumoasă, acela desigur — dar numai acela — a ajuns pe calea nemuririi.

Cine a fost Tiberius? A fost în realitate așa tiran, a fost acea pildă de spaimă, precum trăiește astăzi în conștiința omenirii? Cine o mai poate hotărî! Însă figura lui a intrat astfel sub forma maestrită a lui Tacitus, și, pe cînd actualitatea lui s-a cufundat în întunericul istoriei, el e osîndit la aspectul sub care ni l-a păstrat clasicul autor.

A fost lordul Granby, a fost duca de Grafton așa de înjosiți precum stau astăzi în memoria poporului? Cine se mai întreabă? Scrisorile lui Junius, cu forma lor strălucită și nepieritoare, i-a stigmatizat pentru totdeauna. Și pastorul Goeze și consiliarul Klotz mai există numai prin critica nimicitoare a lui Lessing — insecte efemere, păstrate într-un chihlibar mai trainic.

Și degeaba veniți astăzi și voi, cei cu gîndirile groase, cu forma incultă, cu stilul greoi, filologi, academici, jurnaliști, sau cum vă mai numiți; degeaba vă încercați să loviți cu atîta patimă în direcția cea nouă: voi n-aveți formă, ziua de mîine nu vă mai cunoaște.

Al treilea poet despre care credem că merită să ocupe atenția publică este d. Bodnărescu. D. Bodnărescu s-a introdus în literatura noastră prin tragedia *Rienzi* (publicată în 1868), apoi au urmat *epigrame*, cîteva poezii lirice, *mici escursiuni* în proză etc. Înaintea publicului celui mare aceste produceri par a fi trecut fără aprețiare dreaptă, poate fără nici o aprețiare. Cu toate aceste, nu încape îndoială că lucrările d-lui Bodnărescu sunt demne de studiat, deși stilul d-sale, mai ales în tragedia *Rienzi*, este prea greoi.

E drept să nu uităm că greutatea limbei se explică în parte și prin greutatea materiei. Alta e tragedia, alta e balada sau poezia lirică. În aceasta din urmă vedem pe poetul nostru mult mai ușor și îndemînatic.

DE LA MARE

I

„Iată-ne în altă lume!
Dragă luntre, stai la mal;
Voi să cerc de-i pentru mine,
Tu te leagănă pe val.“

Și așa am priponit-o
De-un țăruș și m-am tot dus,
Cînd în dreapta, cînd în stînga,
Cînd spre-amiază, cînd spre-apus.

Dar n-am fost, ah! nici aicea
Fericit cu al meu dor.
„Mai departe, mai departe,
Dragă luntre, zbori ușor!“

II

Călător pe-a lumei valuri,
De-i vedea în calea ta
Luntre, vîslă părăsite,
A cui sunt nu întreba.

Un cîrmaș avu și ele,
Unde-i azi, nu se mai știe;
Valul greu cînd le lovește,
Ele sună a pustie.

Înțelegi tu, al meu suflet,
Glasul lor ce vrea să zică?
A pustiu grăiesc cu valul,
A pustiu și a nimică.

Terminăm citările din d. Bodnărescu prin cîteva epigrame:

Mult iscusita spre geamul ferestrei încet înclinat-a
Vesela față zîmbind, drag îmi era s-o privesc.
Înțelepțește apoi a suflat și gingaș pe sticlă
Ceața din sufletul ei mîndru, deprins cu senin,
Și a-nceput să se joace, ștergînd-o cu degetul ager,
Semne de farmec făcînd numai pe ici, pe colea;
Drepte erau pentru dînsa, întoarse pe dos pentru mine;
Poate a scris te iubesc, eu am citit te-amăgesc.

Draga-mi e tristă, albastra-i privire în lacrimi se stinge;
Fug în grădină; viola stropită cu rouă-i frumoasă.

Este fănarul lumina din zare, or lampa iubitei?
Ea mă așteaptă, prin ochii ferestrei privește lumina-i;
Calea-mi de-a lungul și vîntul și ploaia s-o stingă se-ncearcă,
Însă zadarnic: curînd voi ajunge, Amor o va stinge.

Pe lîngă acești poeți însemnați prin înălțimea ideilor și, în parte, prin felurimea formelor poetice ce le-au introdus, ar fi nedrept să uităm încercările altora mai noi, care, în sfera lor mai restrînsă, ne prezintă o mișcare naturală, exprimată în limbă corectă, adese elegantă, totdeauna ferită de înjosiri.

Plăcerea noastră — și, poate, nu e exagerat să zicem: un fel de recunoștință pentru producerile literare ale d-rei Matilda Cugler (astăzi d-na Poni) și ale d-lui Șerbănescu — va fi cu atît mai ușor de explicat cu cît ne vom aminti mai mult mijlocul literar în care le aflăm. Intenții politice, afectări sentimentale, limbă forțată, expresii crude sunt încă la ordinea zilei pentru majoritatea scriitorilor noștri de poezii, și sperăm că generația viitoare își va explica cu greu cum cu o formă așa de puțin plăcută și cu un bagaj așa de ușor de idei au îndrăznit atîția contimporani ai noștri să se introducă în literatură. Să nu mai vorbim despre dd. Aricescu, Tăutu, Hasdeu, Bolliac (Hasdeu și Bolliac ca poeți; ca autori prozaici sunt, fără contestare, dintre cei mai buni) etc. Despre aceștia s-a vorbit destul în singura revistă critică ce a avut-o România, în *Convorbiri literare*. Dar să ne aducem aminte și de alții, să ne reprezentăm încă o dată societatea în care sunt siliți să trăiască poeții noștri cei adevărați.

În vremile noastre, pentru a cita *ex abrupto* cîteva exemple, d. Vulcan, redactorul *Familiei*[1], trece de poet, cînd cîntă:

Sum calic ca vai de mine
Și amar mă mai trudesc,
Totuși fără de suspine
Și voios eu vețuesc.

*

Nici dînsa nu-i vro escepțiune,
Nu-i unică-n genul seu;
Nici despre ea nu mai pot spune
Că-i fara de greșeli, nu zeu!

*

Ce-i mai scump aci sub soare?
Libertatea-ncîntătoare,
Imnul de eliberare,
Cîntul de triumful mare?
Că mai scump ești zeu,
Angerelul meu.

*

Am avut o crengușoară
Ce mult a întinerit
Cu plăcuta-i umbrișoară — etc.

În vremile noastre apar poeți ca d. Pătărlăgeanu, care în „orele de repaos" (București, 1861) ne arată „dorința" d-sale:

Nu-i nimic în astă lume
Să mă facă fericit.

[1] Astăzi membru al Academiei Române. *Dignus erat intrare* (notița e de la 1872).

Nici averi, nici mare nume,
Nu e ținta ce-am dorit;
Ci dorința mea e toată
Să-mi văd țara c-a-nflorit.

Să văd legea electorală
Că odată s-a lărgit,
Și comisia centrală
Din Focșani că s-a urnit,
Curtea de casațiune
etc., etc.

Dar, ce e drept, prefața d-lui Pătărlăgeanu dezarmează critica, rugîndu-ne:

„Să fiți indulgenți, aducîndu-vă aminte că smerita mea muză se află încă în fașe."

În vremile noastre apar poeți ca d. Petre Grădișteanu, care a scris:

Uă noapte pe ruinele Tîrgoviștei, sau umbra lui Mihai Viteazul, tablou într-un act cu versuri (București, 1857), cu următoarea arătare de persoane:

„Umbra lui Mihai Viteazul învălită în linţoliu și purtînd pe dedesupt costumul seu

Viorica }
Marica } fete de țărani gătite de la horă
Florica }

Costache Ghimpeanu, june român de 25 de ani, grav și plin de scepticism, începînd a se întoarce la credință prin sentimentul naționalității și convingîndu-se de puterea divină numai la luptă etc."

În scena I, între cele trei țărance se declamă o poezie lirică cu 63 (cetește șaizeci și trei) de strofe, d.e., ca aceste:

Două împreună
Noi facil putem
De orce furtună
Să ne apărăm.

. . . . Să cercăm Unire,
Aci e speranța,
Căci în desunire
Nu cunoaștem viața.

Și să nu uităm că, dealtminteri, d. Petre Grădișteanu e un om de spirit.

În vremile noastre d. Iustin Popfiu își întocmește limba maternă în rime ca aceste:

XII

DOMNIȘOAREI CONSTANTI'A DUNCA[1]

(Camil'a D'albu)

Catra tine suna debil'a-mi cantare;
Va ajunge ore colo-n depar/are?!
Fiica Romei vechie! svava floriora!
Va petrunde ore bland'a-ți anímiora?!...
Cand nalțai la cceriuri santa rogatiune
Se-i cer indurarea pentru-a mea națiune,
De aceste fiice densei i-am doritu,
Ruga mea ferbinte eca s-a-implinitu!
Nu te cunosc inca, scumpa floriora!
N-am privit eu inca faci'a-ti rumeniora,
Nece ale tale buze mititele,
Nece ochi-ti mîndri, aste blande stele;
Peptulu mieu cel fraged totuși venereza
etc.

Și trebuie să știți că d. Popfiu este preot, conrector al unui seminar clerical, bărbat chemat să fie cel puțin serios înaintea publicului și, dealtminteri, plin de zel pentru literatura națiunii.

[1] „Domnișoara Constantia Dunca petrece în Paris, secerînd prin operile sale scrise în limba franceză despre romani și educatiune apretiarea și aplaudele invățaților Franciei. După cum îmi face îns'a-și magulitorea declaratiune, această poezie contribui și ea încît-va, spre a o indemna să întoarne la frații sei, in patria sa" *(nota d-lui Popfiu)*.

În vremile noastre d.dr. I.C. Drăgescu, acela ce cu o rară necuviinţă a adresat scrisorile publice către generalul Türr şi d. Carp, tipăreşte *Amor şi patria* (Turin, 1870) şi acolo ne zice:

De unsprezece seculi romanul se osteşte,
De atîta timp îl suge un crunt infam vampir:
Iar azi *tigrul* şi *ien'a* de nou se înfraţeşte,
Voind să nimicească pe acest popor martir.

Horia strînge pe români,
Domnii fug ca nişte căni.

DOMNIŞOAREI ELENA P.

Copila graţioasă, eşti tu o moritoare,
Ori eşti un candid înger din Cîmpii Elizei?
Din rai căzută-aici o belă, scumpă flore,
Sunt soarele şi lun'a şi Venus fraţii tei?

Venus, fratele d-rei Elena!

Populi, voi, care-n sclavie
Gemeţi încă umiliţi,
Pe altariul de frăţie
Punînd dreapta vă uniţi,
Tirania veţi strivi
Cînd uniţi ve veţi oşti.

Cît eşti de belă şi-ncîntătoare,
Zînă gentilă, nemuritoare,
Pe pura-ţi frunte porţi cu mîndrie...

Sosit-a, popoli, ora... sculaţi-vă din tină
Şi-n apa libertăţii vestmintele spălaţi,
Sub steagul independinţei cu fruntea-vă senină
Pe biblia iubirei juraţi că veţi fi fraţi.

„Pe pura-ţi frunte porţi cu mîndrie, cînd uniţi vă veţi oşti, juraţi că veţi fi fraţi" — cît de părăsit de toţi dumnezeii trebuie să fie cineva pentru a crede că asemenea ţîstiitură este limbă poetică!

Şi să nu uităm prefaţa:

„Cetitorului salute!

Aş fi publicat toate încercările mele poetice, le-aş fi ilustrat, dacă nu mă impedecau cercunstanţe nedependinţi de voinţa mea.

Poeziile cuprinse în acest mic volum sunt o parte din visele mele, sunt copiii mei de aur.

În ele am depus partea cea mai bună din mine: anima şi consciinţa mea."

Foarte bine! Dar nu s-ar putea ca „inima şi conştiinţa" acestui domn să fie mai mult modeste şi mai puţin cacofonice?

În vremile noastre „junimea clericală din Arad" îndrăzneşte a publica un *Almanah pe 1859* cu poezii ca aceste (de dd. E.B. Stănescu, N. Cristian, M. Bota):

CATRA DEMOSELL'A S.P.

Eram in o seară,
Într-o zi de vară,
Cînd me preumblam
Printr-o luncă mare,
Pe malul unei
Ape curgătoare:
Cînd in *cea mai prima amoare*
Foarte melancholizam.
Cugetu-mi incepu să zboare.
Şi-n tine m-amorizam.
In amoarea *cea mai noua*
Ce e ca o prima roua
Pre cutarea *nouă frunză*
Ce e ca o primă rază
Carea *mai întîiu o zereşte,*
Cel ce pe lume se iveşte,
Ce e ca o primă legănare,
Dar tocma ca un somn ultim mare;

şi cu faimosul *Foc al Lipovii:*

Juh! cum dete tresnet din cer!
Pocnind — durr, durr — se prade,

Fum a pucioasă dă în crier,
Vai! ce-i? Lip'a-n foc arde.

Pif, paf, puf, trosc cu puştile!
Bătaia lui Dumnezeu!
Dur, bumb, şi cu bombeştele,
Lîngă Mureş vaet reu!

În vremile noastre, la Lugoş, în a. 1861, d. „doctorand în medicină din Viena“ B. Petric, care îşi bate joc de almanahul precedent, publică:

POEZII NAŢIONALE
ca
UNA MITUTICA FLAMURA
cu
Deviza simţirilor sale naţionale

Şi-n această flamură cu simţirile naţionale ale d-lui Petric ni se spune:

SALUTARE

(Cucoanelor române din *Lugoşiu)*

Cînd eram de voi departe
Şi de voi numai prin carte
Cîteodată-nţelegeam
Cumcă sunteţi sănătoase,
Tot fidele, tot voioase —
Eu tare mă bucuram.

Primiţi-mă dar bucuroase,
Fete de Lugoş frumoase,
Şi să nu vă fiu străin,
Să-mi fiţi mie tot voioase,
Plăcute, petrecănoase,
Că sum june de român.

*

Tot voios sum eu pe lume,
De cînd maica m-a făcut;

Superat nime n-a spune
Vreodat' că m-a văzut.
Cînd am bani, pornesc pe stradă,
Fluer, cînt ca ş-un boer,
Mă arăt pe promenadă
Parcă sum milioner.

Cînd n-am bani, iar nici că-mi pasă,
Cu amicii ospetez,
Preşedinte sum la masă,
Fiindc-atunce eu contez.
Niren-Braten, Schweins-Cotlet,
Eu numai ce poruncesc,
Un Pfiff Wein şi omelet
Beu, mănînc, dar nu plătesc.

Să citim acum precuvîntarea, care este interesantă ca tip caracteristic al celor mai multe de acest fel:

„În onoarea si, cît se poate zice d'in partea mea fără vătămarea modestiei, în folosul şi distracţiunea publicului cititor, aduc şi eu pe altarul naţiunei nişte floricele, sperînd, ca toţi autorii, dacă nu complimente, cel puţin bună primire, pentru că am cutezat ca un ziar nou, fără multă esperienţă, a pune şi floricelele mele în stratul comun a Naţiunei, care are acum literaţi demni de cel mai destins respect ce şi eu îl port în mine; unde a greşit mintea mea doară încă nu destul poleită după dorinţa cetitorilor, acolo fac apel la simţirile mele dinlountru, la cugetul meu curat, care mă îndeamnă a aduce şi eu mica ardere.“

Ce are a face mîncarea neplătită a d-lui doctorand Petric cu „stratul comun“ al naţiunei?

În vremile noastre *Revista contimporană* (1 ianuarie 1874) publică o poezie a d-lui Ciru Oeconomu, care sfîrşeşte cu următoarea strofă:

Cînta-voi, combăte-voi cu furie nebună,
În mîna mea sdrobi-voi şi monstrul şi-ai lui pui,
Şi dac-a mele cînturi ave-vor o cunună,
Veni-voi l-ale tale picioare s-o depui.

Ș-ai lui pui? Cînta-voi, combăte-voi, zdrobi-voi, ave-voi? Și se mai îndoiește d. Ciru Oeconomu dacă ale sale cînturi armonioase ave-vor o cunună?

Aci, scrutând abisul imens, fără hotare,
Bravînd exilul, moartea, dînd suflet la fricoși,
Scoțînd dintr-a ta harpă mînii vizionare,
Persecutai cu biciul tiranii scrofuloși.

Tiranii scrofuloși! Aceste versuri minunate le dedică d. Ciru Oeconomu lui Victor Hugo și le începe cu modestul motto: *ed io anche son pittore.*

Ed io anche son pittore! Și adecă de ce nu, vă rog? Victor Hugo și domnul Ciru Oeconomu! După „tiranii scrofuloși" toate sunt cu putință.

Dar să nu mai continuăm exemplele de acest fel! Cînd s-ar ivi izolate, cînd ar forma excepția, cine și-ar impune datoria de a le răsfoi din literatura zilei! Însă ele formează astăzi încă majoritatea literaturei noastre poetice, și în modul cum se produc ne par a fi simptomul unui rău destul de însemnat pentru a merita o atenție serioasă.

Citatul d. Petru Grădișteanu era aproape copil cînd și-a publicat *Umbra lui Mihai Viteazul;* asemenea, *Almanacul* din Arad este lucrarea unor juni necopți; și dd. Vulcan și Drăgescu, dacă este să-i judecăm după publicările de pănă acum, nu pot fi departe de această vîrstă fericită; și poate autorii celor mai multe poezii ce primejduiesc cetirea jurnalelor politice pe la noi se află în acelaș caz.

Că în acest timp al vieței lipsa de cugetare matură și o deșertăciune neînfrînată împinge pe atîția juni nechemați și nealeși a maltrata limba, torturînd-o în rime și metruri imposibile, acesta este un fapt general, pentru care nu avem nici un motiv să credem că junii români să fie mai mărginiți sau mai deșerți decît junii altor popoare înzestrate cu o literatură. Dar ce nu se va întîlni la nici un popor cult și ce se petrece numai la noi este necuviința cu care asemenea „păcate ale tinereței" — cum ar fi zis răposatul C. Negruzzi — se publică, se impun în literatură și se primesc de o parte a publicului drept poezie; incorigibila suficiență ce o

păstrează autorii lor și încrederea în care se susțin că au făcut o faptă meritorie pentru literatura țării lor cînd au sustras atîtea coale de hîrtie de la o destinație mai firească.

Altundeva societatea este destul de bine organizată pentru a se garanta în contra unor asemenea abnormități; respectul pentru public, respectul în care au știut să se ție jurnalele și curagioasa veghere a unei critice neobosite formează la suprafața vieței intelectuale o pătură destul de puternică pentru a apăsa și menține în întunerecul ce li se cuvine acele producte stricăcioase. La noi însă ele se răzlățesc în toată voia și amenință a falsifica judecata publicului și a îneca lucrările cele bune. O sumă de tineri se molipsesc de epidemia literară, își părăsesc studiile regulate și se încîntă cu laurele ieftine ale publicității de o zi, și le este așa de însemnat numărul, încît astăzi își fac unii altora un eco destul de tare pentru a se înșela întreolaltă asupra meritului producerilor lor. Lucrul a ajuns până acolo, încît cine din tinerii noștri este numai incapabil rămîne scriitor pe la tribunale și prin poliții, dar cine, pe lîngă incapacitate, adaugă aroganța devine „om de litere", jurnalist, poet și, îndată ce cu o limbă și cu o ortografie deplorabilă știe să rimeze libertate cu dreptate, colegii săi se grăbesc să-i deschidă „cu fericire coloanele" d-lor, să-l patenteze drept literat și „anteluptător al culturei naționale".

De aci înainte timpul și activitatea acestor nefericiți se pierde cu producerea de maculatură literară, și o parte a timpului și activității generației june se pierde cu cetirea acestei maculaturi.

Aci e răul; din acest punct de vedere, partea nesănătoasă în mișcarea literaturei române merită să fie observată, și poate cetitorul nepărtinitor nu va găsi de prisos dacă vom mai releva și procedarea uniformă, tipicul după care acei scriitori exploatează atenția tinerimii și profanează una din cele mai frumoase aspirații ale ei.

Drapelul sub care se întroduc aceste deșertațiuni personale și crudități estetice este totdeauna Națiunea

și Libertatea, și, astfel, două idei din cele mai înalte au ajuns a fi scara pe care, călcînd-o în picioare, se urcă oamenii cei mai lipsiți de orce merit. Și atunci numai vezi pe d. Drăgescu făcînd din cacofoniile sale un omagiu „libertății și nedependinței", pe d. Petric producînd înjosirile sale „ca una mitutică flamura cu deviza simțirilor naționale", pe d. Pătărlăgeanu scoțîndu-și muza din fașe pentru a o depune pe altarul națiunii; și apoi vin în precuvîntările d-lor, care sunt totdeauna lipsite de demnitate, sau prea smerite, sau prea arogante (și nu știi ce este mai arogant: aroganța sau smerenia), și ne explică ce mare iubire pentru patrie i-a făcut să ne înzestreze literatura cu prețiosul nume al d-lor! Și foile noastre publice, *Familia*, *Telegraful*, *Plebeul*, *Poporul*, *Secolul*, *Armonia* și cum le mai cheamă, salută cu entuziasm pe „confratele" cel nou și, continuînd mistificarea mai departe, îndrăznesc a identifica națiunea română cu aceste anomalii ale ei și strigă că se atacă românismul îndată ce se atacă aceste rătăciri bolnăvicioase ale literaturei române.

Cine cunoaște calibrul unor asemenea poeți și jurnaliști nu se miră de purtarea lor, o găsește naturală și — la dreptul vorbind — indiferentă. Nu ar fi însă natural cînd publicul român ar continua să-i încurajeze crezînd că astfel încurajază literatura; și, pe de altă parte, ar înceta de a fi indiferent îndată ce am privi la înrîurirea ce o poate avea asupra tinerimii noastre.

De aceea împotrivirea energică în contra direcției false arătate în aceste rînduri ne va părea totdeauna o datorie literară, și încercarea de a pune o stavilă în contra ei, atît prin criticarea producerilor rele, cît și prin relevarea scrierilor mai bune, și de a produce un fel de presiune îndestulătoare a opiniei publice în contră-i, va trebui să fie repețită, fără obosire și cu puteri unite, pănă cînd va izbuti — presupuind că va izbuti vreodată.

Este dar o parte mai fericită a aceleiaș datorii literare dacă de la privirea rimărilor citate mai sus trecem, printr-un contrast cam violent, la reamintirea lucrărilor acelora care, în încercările lor, fie cît de restrînse

în privința sferei de idei în care se mișcă, arată o natură mai aleasă, simțiri simple, dar neafectate, și produc în cetitor acea impresie senină, care este adevărata binefacere a artelor frumoase. Din numărul lor ne-am propus să vorbim despre d-ra Cugler și dd. Șerbănescu și Petrino.

Poeziile d-rei Matilda Cugler (mai tîrziu d-na Burlă[1]) sunt publicate în *Convorbiri literare* și înavuțesc multe numere ale acestei reviste de la prima ei ivire. Ne cerem voie a reaminti cetitorilor cîteva din cele mai caracteristice.

Ai plîns și tu odată?
Eu, zău, nu pot să cred.
Ah! lacrimi lasă urme
Ce ani întregi se văd.

Un ochi care odată
A plîns de dor și chin,
Mă crede, nu degrabă
Se face iar senin.

Un ce fără de nume
Rămîne-n el ascuns —
Dar ochii tăi sunt limpezi:
Nu pot să cred c-ai plîns.

*

Floarea-n cîmp cînd vestejește
Alta-n locu-i înflorește.
Dar în pieptul omenesc
Florile cînd vestejesc,
Cade roua în zadar —
Alte-n loc nu mai resar.

*

El a venit spre mine
Și mîna mi-a luat.
Și-n ochii lui atuncea
Adînc am căutat.

[1] Astăzi d-na Poni.

Dar ce-am văzut în dînșii,
Ah! nime n-a afla,
Căci toat-a mea durere
Și dorul meu era.

Ceea ce va fi atras pe cetitorii acestor poezii lirice este eleganța limbagiului lor și, poate, sinceritatea simțirii. Un merit deosebit este precizia cu care sunt compuse și care le ferește de lungile repetiții ale aceleiaș idei, ce, dealtminteri, se întîlnesc în atîtea poezii ale literaturei noastre. Pe de altă parte, nu este de tăgăduit că din poeziile d-rei Cugler apare o înrîurire predomnitoare a lui Heine și a lui Lenau; dar, în fine, avem cel puțin a face cu înrîurirea lui Heine și a lui Lenau.

Între cele mai plăcute produceri ale literaturei române sunt și vor rămînea poeziile d-lui Șerbănescu. De la cele dîntîi încercări ale d-lui Bolintineanu, care se deosebeau prin aceeaș însușire, nu cunoaștem poezii a căror limbă să fi produs auzului aceeaș plăcere ca poeziile citatului autor. Într-o literatură unde limba poetică este deja formată, meritul aparent al unei versificații elegante consistă adesea numai în reproducerea credincioasă a formelor de stil obișnuite de autorii recunoscuți, și în Franța și în Germania se găsesc rar poeți începători ale căror versuri să fie mai mult decît o imitare palidă a lui Musset și a lui Heine. La noi, însă, unde în toate ramurile literare stilul caută încă să se formeze și este încă foarte crud, farmecul limbei într-o poezie rămîne un merit adevărat și primitiv.

LACRIMA

Ah! în ochiul tău cel negru ca o noapte fără lună
Eu o lacrim-am zărit,
Și pe geana ta cea brună,
Lunecînd, ea s-a oprit.

Ce-nsemna, copilă jună ca și o simțire nouă,
Acel ud mărgăritar,
Acel grăunte de rouă,
Semnul dorului amar?

Lacrima-i o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor;
Bătrîn — lacrima-i durere,
June — lacrima-i amor.

Tu, ce jună ești ca raza ce în faptul zilei luce,
Nu-mi mai spune al tău dor;
Lacrima din ochiu-ți dulce
E un gingaș trădător.

*

Un nor vine să-mi ascunză
A vieței mele stea...
Vîntul tremură în frunză,
Ș-amoru-n inima mea!

Negrul nor, iată, pășește
Cătr-a vieții mele stea.
Vîntu-n frunză greu mugește,
Ș-amoru-n inima mea!

Norul dușman crește, crește
Ș-acopere draga-mi stea...
Frunza-n vînt se risipește,
Moare-n dor inima mea!

În anul 1870 s-a publicat la Cernăuți *Lumine și umbre*, o culegere din poeziile d-lui Petrino. Pintre multe prea de jos, despre care credem că ar fi fost mai bine să rămînă nepublicate, întîlnim și cîteva poezii adevărate; mai ales din „florile de mormînt“ vorbește o simțire adîncă și bine exprimată. Vreo două exemple:

Că te iubesc, că te iubesc,
Știu toți ce-n cale mă-ntîlnesc,
Știu cei ce m-au văzut plîngînd
Și cei ce m-au văzut rîzînd.
Căci rîsul ca și plînsul meu
Nasc numai din cuvîntul tău,
Și rîsul lumea mi-l impune,
Cînd plînsu-mi despre tine spune,
Încît toți cei ce au iubit
Și de amor au suferit,

Ei știu, de-abia ce mă zăresc:
Că te iubesc, că te iubesc!

*

Pe furiș dă-mi o guriță,
  Jur că nime nu va ști;
Fîlfăind a ta rochiță
  Nime n-o va auzi.
De va fi ușa închisă,
  Pe fereastă vei sări;
Dragostea cînd e decisă,
  Ea intrare-și va găsi.
Într-o taină a pus cerul
  Tot ce-i mai dumnezeiesc;
Fericirea și misterul
  În amor se înfrățesc.

Steaua care nu se vede
  Nu-ncetează a fi stea;
Omul în zeire crede,
  Crede, făr' de-a o vedea.
Căci ce-i tainic pentru lume
  Este mult mai răpitor;
Sărutarea făr' de nume
  Poartă numele — *amor*.
Pe furiș dar orce bine
  De pe buza-ți aș sorbi,
Să-nchizi ochii lîngă mine,
  Și-atunci — taină tot va fi.

Ne-a părut însă că tristețea pentru nefericirea de care ne spune poetul că a fost lovit prin moartea soției sale este o coardă prea întrebuințată, așa încît se apropie de monotonie. Observarea noastră va avea mai multă putere dacă o vom însoți de sfatul ce-l dă Goethe poeților tineri: „Întrebați-vă la orce poezie dacă cuprinde o simțire ce ați avut-o în adevăr în viața voastră, și dacă această simțire *v-a înaintat întru ceva*. Nu sunteți înaintați dacă nu faceți decît a jeli o iubită ce ați pierdut-o prin despărțire, necredință sau moarte. Aceasta nu e niciodată bine, orcît de mult

talent ați jertfi pentru asemenea poezii. Țineți-vă de progresul vieții și examinați-vă cînd se ivește prilejul: atunci se vede îndată dacă aveți viață, și mai tîrziu, dacă ați avut-o."

În privința limbei, am însemnat cîteva cuvinte ce nu ne par îngăduite în poezii serioase *(electrizată, constatată* etc.*)*, mai multe expresii înjosite:

În sfîrșit, azi încă-o dată
Călcă-n tine-al meu picior,
Bucovină adorată etc.,

abuz de cuvîntul *zbîrcit* și, în fine, întrebuințarea multor eliziuni greșite *(zidur'le, valur'le* etc.*)*.

În altă privință, suntem siliți a protesta în contra exagerărilor bolnăvicioase ale fantaziei d-lui Petrino. O poezie ca aceasta:

În mormînt, ah, mult e rece,
  Mult e trist și-ngrozitor!
Dar din viața care trece,
Acolo trebui să plece
  Orșicare muritor!
Pe gurița ce odată
De iubire înfocată
Mii de sărutări primea
  Suge-un vierme hrana sa.
  Deci mi-e groază cînd gîndesc
  Că în sînul pămîntesc
  Inimile putrezesc,

nu este de publicat. Arta e senină, trebuie să rămîie senină chiar cînd exprimă desperarea; și o desperare ce nu se poate dezlipi de cugetări așa de întunecate e semnul unei mari nefericiri private, dar nu ocazia unei concepții poetice. Să nu uităm antichitatea binecuvîntată! Moartea, care, după simțul corupt al simbolizării creștine, se înfățișează de moderni sub forma unui schelet hidos, era în fantazia greacă și romană un geniu frumos, cu facla întoarsă.

II

PROZA

ODOBESCU, STRAT, SLAVICI A. XENOPOL, BURLĂ, VÂRGOLICI, I. NEGRUZZI, PANU, LAMBRIOR, P. P. CARP, T. ROSETTI

A fi regisorul unui teatru trebuie să fie un lucru foarte plăcut. Te încrezi în convenția tăcută încheiată între tine și public — din partea ta de a-l amăgi, din partea lui de a se lăsa să fie amăgit — și conduci cu mîna sigură iluzia spectatorilor. Îți trebuie un rege, arunci pe umerii unui actor o manta cusută cu codițe de iepure alb, îi pui o coroană pe cap și un sceptru în mînă, și iluzia este gata. Vreai un ministru, iai alt actor, îi coși pe frac o stea de decorație în locul inimei și-l pui să facă gesturi cam înțepenite. Se cer doftori, magistrați, academici, profesori (se înțelege: în comedii), ia cîțiva figuranți, le pui o perucă mare pe cap și ochelari pe nas, îi îmbraci în talare negre, în fracuri cusute cu verde sau în fracuri descusute, și ți-ai îndeplinit scopul.

Cu vremea, spun cei ce cunosc meseria, regisorul ajunge să fie foarte pătruns de însemnătatea lui și crede că el este cauza de căpetenie pentru succesul unei piese. Însuș cuprinsul și spiritul piesei îi pare lucru de a doua mînă — pentru dînsul orce dramă nu e decît un balet.

Regisorul este de rîs cu această închipuire a lui. Dar cînd o parte mare a unei societăți ar împărtăși acest ridicol, și încă în întrebările cele mai reale ale vieței publice?

Întreabă pe cineva de progresul culturei literare și artistice la noi: îți va cita cifrele din statistică, atîtea școli de „bele-arte“, atîtea conservatorii de muzică, atîtea ziare, atîtea „expoziții ale artiștilor în viață“ etc. Dar dacă este o țară menită să ducă *ad absurdum* concluziile obișnuite ale statisticei, este a noastră. Mai toate acele cifre nu sunt interesante decît prin curajul de a fi așezate în rubricele unde le vedem, și nouă zecimi din „progresul“ nostru se întemeiază pe delictul prevăzut de art. 208 al codicelui penal, care pedepsește uzurparea de titluri ce nu se cuvin. Singura realitate în toate aceste o au tablele cu inscripțiile cele pompoase, pe care publicul are uneori naivitatea de a le lua în serios.

De aci se explică starea cea hazlie a opiniei publice în România.

Pentru ce d. X este învățat? Pentru că e profesor la Universitate. O stare mai sănătoasă ar cere ca acest domn să fie profesor la Universitate numai fiindcă este învățat. Căci dacă nu este învățat, atunci forma goală a înfățișării sale publice nu-l înalță, ci-l face mai întîi de rîs și apoi primejdios.

Pentru ce d.Y este om politic? Fiindcă e redactorul a cîtorva coli de hîrtie ce se publică în intervaluri regulate. O stare mai solidă ar cere ca numai aceia să publice ziare cari sunt oameni politici.

Și așa mai departe.

Opinia ce o vedem astfel predominînd în judecarea lucrurilor în ființă o întîlnim, firește, și în privința lucrurilor de înființat. Ne lipsește activitatea științifică, cercetări originale în toate ramurile științei sau nu există deloc, sau sunt prea puține și prea puțin îndestulătoare. Dar îndeplinirea acestei lipse nu se poate improviza sau lua în întrepriză de comisii guvernamentale; din contră, toate mijloacele de care dispunem trebuiesc deocamdată concentrate la un învățămînt mai elementar; școale mai multe și mai bune, profesori din ce în ce mai puțin ignoranți, încetul cu încetul gustul științei deșteptat în tinerime, și apoi speranța că peste cîteva generații va începe și o mică activitate științifică originală în mijlocul nostru. Nu așa au

16

gîndit „anteluptătorii“ noştri de progres grabnic, naţionaliştii zeloşi cu privilegiul excluziv al focului patriotic: într-o dimineaţă guvernul a decretat şi promulgat în *Monitorul oficial* cultura României prin Societatea Academică din Bucureşti, a patentat 21 de învăţaţi, împărţiţi în 3 categorii: categoria istoricilor, categoria filologilor şi categoria fizicilor. Dar cei mai mulţi membri ai acestui înalt institut se ţin de o a patra categorie, pe care politeţa ne opreşte să o numim.

Nu avem activitate literară şi — lucru caracteristic — romanuri şi novele nu se scriu deloc, toate se traduc. Chiar poeziile păreau a fi dispărut, Alecsandri era izolat, proza în cea mai deplorabilă stare. Cu încetul, se va schimba şi aceasta; şi mai întîi ceva linişte politică, dacă ne o va îngădui soarta; apoi îndreptare materială, cu aceasta — după cîteva generaţii — şi deşteptarea gustului pentru produceri estetice. Vor veni atunci oameni cari să simtă puternic şi să-şi exprime frumos ceea ce au simţit şi alţii cari să gîndească bine şi să-şi exprime simplu ceea ce au gîndit.

Nu aşa crede majoritatea publicului nostru; un reprezentant al ei, într-un discurs ţinut sub aplauzele Asociaţiunii transilvane pentru cultura poporului român, a cerut de urgenţă o istorie a literaturii române, *Panteonul*, în care să se venereze deja eroii spiritului nostru, şi, pe de altă parte, cu o încîntătoare consonanţă de idei, guvernul român a recunoscut gravitatea trebuinţei şi — pe cînd cele mai multe sate nu au de unde să înveţe a ceti şi a scrie — a deschis la Universitate catedra de istoria literaturei române.

Toţi cunoaştem importanţa teatrului pentru un popor, toţi ştim, asemenea, că ne lipseşte acest element de cultură. Vom traduce dar dramele eminente din alte literaturi, vom încuraja începuturile noastre cele bune, dacă le avem, vom descuraja pe cele rele şi ne vom interesa, la timp oportun, de a forma actori adevăraţi... zeci şi zeci de ani vor trece înainte de a se putea compune o singură trupă de actori care să merite acest nume. Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreaţă, subscrisă de bărbaţi celebri, însufleţită

prin adunări numeroase, condusă de un comitet al naţiunii: este vorba de a strînge banii pentru ca mai întîi de toate să zidim casele teatrului. De aci încolo, lucrurile vor merge repede şi bine: zidurile să le avem, dramele vor veni.[1]

În contrastul arătat până aci se cuprinde cea mai lămurită explicare a direcţiei nouă în osebire de cea veche. Direcţia veche a bărbaţilor noştri publici este

[1] *Familia* din Pesta publică (1872) în contra celor zise mai sus următoarea rectificare:

„Trebuie să protestăm în contra acestor şire din urmă. Nu esiste nici o provocare a comitetului pentru fond de teatru prin care acesta ar fi făcut apel d-a contribui ca mai nainte de toate să zidim casele teatrului. Astfel de provocare nici s-a putut face, căci scopul societăţii este numai de a crea un fond, «din care cu timpul să fie posibil înfiinţarea unui teatru naţional român» (§ 1 din Statute). Va să zică, este vorba numai d-a aduna bani. Cum se va înfiinţa apoi cu timpul acel teatru: forma-se-va întîi un repertor şi o trupă de actori şi apoi zidi-se-va un teatru, şi unde? — sunt cestiuni la care va respunde acea adunare generală care (§ 21) se va convoca anume spre acest scop atunci cînd vor fi bani.“

Familia, în această rectificare, ne citează §§ 1 şi 21 din statutele societăţii constituite cu scop de a înfiinţa „un fond pentru teatrul naţional român“. Dar critica noastră a avut în vedere ideea începătoare şi a citat „provocarea“ Comitetului, adecă „apelul către publicul român“, făcut la Pesta în 7 aprilie 1870 din partea d-lui „Preşedinte“ dr. Iosif Hodoş, a d-lui „secretar“ Iosif Vulcanu şi a d-lor membri ai „comitetului“, V. Babeş, P. Mihalyi şi A. Mocioni. În acest apel se publică „programul preparativ la infinţarea unui fond pentru teatru naţional român“, votat de „inteliginţa română din Buda-Pesta“, şi se zice între altele:

„Nu este aici vorba despre posibilitatea unei realizări grabnice, pentru care şi alte naţiuni au avut trebuinţă de mai mulţi ani, ci scopul şi intenţiunea noastră este numai de a înfiinţa cu încetul un fond, din care mai tîrziu naţiunea să poată înălţa un templu al Thaliei române“.

Nedeprinşi cu metafore poetice în programe pentru strîngere de bani, noi am crezut că „templul Thaliei române“ are să fie în adevăr un edificiu pentru teatru.

Dacă însă, precum ne observă *Familia*, acel templu nu vrea să zică numaidecît un templu, ci poate însemna şi un repertoriu şi o trupă de actori, şi dacă această interpretare este autentică (?), atunci, mulţumindu-i pentru observarea făcută, ne grăbim a rectifica interpretarea noastră şi, păstrînd cu toate aceste critica în înţelesul ei propriu, schimbăm propoziţia citată în următorul mod:

mai mult îndreptată spre formele dinafară; direcția nouă și jună caută mai întîi de toate fundamentul dinlăuntru și, unde nu-l are și până cînd încă nu-l are, desprețuiește forma dinafară ca neadevărată și nedemnă.

După această explicare introductivă ne vom încerca să urmărim mai de aproape aspirările celei din urmă, și fiindcă vorbim aici de literatură prozaică, vom împărți cercetarea noastră, după cele două specii ale ei, în cercetarea științifică și în cea estetică sau cel

---

„Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreață, subscrisă de bărbați celebri, însuflețită prin adunări numeroase, condusă de un comitet al națiunii; este vorba că mai întîi de toate să alcătuim o societate, să-i alegem comitete, să-i facem statute și să strîngem banii pentru înființarea unui fond teatral. De aci încolo lucrurile vor merge repede și bine: societatea, comitetul, statutele, poate și banii îi vom avea, dramele vor veni."

Căci ceea ce ne lipsește mai întîi de toate sunt dramele; aceste însă nu se înființează nici prin comitete, nici prin statute, nici prin bani, și cu teatrul din Ungaria are să se întîmple în mic ceea ce s-a întîmplat cu Societatea Academică din București în mai mare. Acolo era vorba să se înalțe un „templu" al Minervei române: Zappa a dat banii, guvernul a numit membrii, Universitatea a dat localul — lipsește numai Minerva.

Dar ce e de făcut? Așa sunt zeițele antice, cam toate capri-țioase; și, dintre toate, cele mai caprițioase se zice să sunt tocmai Minerva și Thalia.

La această notă, scrisă în 1874, e interesant să adăogăm o înștiințare despre soarta acelui „fond de teatru" după vreo 16 ani. În *Tribuna* de la 7 sept. 1889, găsim următoarea corespondență din Banat:

„Societatea pentru adunarea unui fond, din care ar fi să construim și să întreținem un teatru românesc dincoace de Carpați, își ține în fiecare an regulat adunarea generală. Rezultatul este cînd mai bun, cînd mai slab, după împrejurări. De mai mulți ani încoace, primirea ce se face societății nu se prea poate numai din cele mai însuflețite. Toată reușita adunărilor generale se mărginește la partea așa-numită socială: banchet, bal, cîte o producțiune teatrală, escursiuni etc.

Să o spunem curat în public ceea ce mereu ne-o spunem unul altuia: *Nu ne putem însufleți pentru o idee care deocamdată ni se pare nerealizabilă.*

Astăzi, cînd avem atîtea neajunsuri de înlăturat, atîtea instituțiuni de folos practic urgent de întreținut și de creat,

puțin stilistică. Reproduceri din chiar operele autorilor, precum le-am făcut în studiul asupra poeziei, nu pot avea loc aici: întinderea lucrărilor prozaice se împotrivește la aceasta. Trebuie să ne mărginim a cita numai titlul scrierilor și a scoate la iveală elementele comune care le împreunează în una și aceeaș direcție.

A

Ca reprezentanți ai direcției nouă în privința științifică privim pe dd.A. Odobescu (*Cercetări archeologice*, disertații publicate în *Revista română*, 1861: despre cîntecele poporane, poeții Văcărești, satira romană etc.), Strat (*Economia politică*, 1870), Slavici, Burla, Xenopol, P.P. Carp, Vârgolici, Panu, Lambrior, T. Rosetti (scrierile acestor din urmă publicate în *Convorbiri literare*).

Caracterizarea acestor autori să o începem însă cu o rezervă, fără de care observările noastre ar părea exagerate. Nici una din scrierile citate, privite din punctul de vedere al științei generale, nu este de vreo însemnătate extraordinară: nici o creație nouă, nici o suflare de acea puternică originalitate, care de pe înălțimea culturei secolului împreunează elementele date spre o nouă combinare sau află în intuiție primitivă un adevăr până atunci nepătruns de înțelegerea omenească; nimic din toate aceste nu se află în scrierile

---

mi se pare o greșeală economică, o idee eronată ca să aducem jertfe materiale pentru o instituțiune — în sine foarte măreață — dar de care încă mulți ani putem și trebuie să ne lipsim.

Fiindcă nu se poate ca publicului mereu să-i ceri, fără a-i da orcît de puțin în schimb — mai anii trecuți s-a hotărît a se da din venitul capitalului un premiu pentru vreo piesă teatrală sau a se premia cutare societate de diletanți. Iacă o idee practică, potrivită de a mai încălzi inimile pentru fondul teatral. Dar la idee a rămas. În public n-a mai transpirat nimic despre realizare. Noi așa știm, că statutele sunt astfel de nenorocit compuse că nu permit nici cea mai mică abatere de la marea idee de a zidi un teatru. Astfel, nu ne rămîne decît în fiecare an a da, mereu a da și a trimete parale acolo de unde nu este întoarcerea."

Cum rămîne cu vechea rectificare a *Familiei?*

române de păn-acum, și nici nu se poate afla deocamdată. Căci o dezvoltare așa de înaltă a lucrării științifice presupune alte pături de cultură din trecut, prin care să i se fi format pămîntul roditor pentru hrana și creșterea ei.

Dd. Odobescu, Lambrior, Strat și ceilalți sunt dar reprezentanți ai literaturei noastre științifice numai în marginile restrînse în care o asemenea activitate a fost cu putință pe treapta de cultură pe care ne aflăm. Dar în aceste margini, scrierile lor, în deosebire de celelalte analoage din literatura noastră, se razimă pe fundamente solide și sunt însemnate prin două însușiri bune ale autorilor: cunoștința ce o au despre starea științei de astăzi în privința materiei de care se ocupă și sinceritatea cu care spun rezultatul cercetărilor lor.

Căci la noi, cari suntem vecini cu o cultură superioară, orce întrebare de știință este mai întăi de toate o întrebare de conștiință, și conștiința ne impune aici două datorii: întîi, să studiem materia despre care scriem, într-atît, încît nici unul din principiile fundamentale la care a ajuns Europa cultă să nu ne fi rămas ascuns, așadar, să ne aflăm la nivelul culturei în acea privință sau, cu o expresie franceză, să fim în *curentul* ei. Cetiți disertația d-lui Odobescu despre cîntecele poporane, sau articolele filologice ale d-lui Burla, sau criticele d-lui Carp etc., îndată veți simți siguranța fundamentului pe care autorul își ridică clădirea sa, fie cît de mică, și folosul ce-l puteți trage din cetirea unei lucrări care rezumă în sine rezultatul progresului științei în acea materie. Și acest folos este mare chiar atunci cînd opinia autorului este greșită; căci și în acest caz ea are lîngă sine propriul său corectiv, arătînd izvoarele de unde a provenit.

A doua datorie de conștiință este: să avem destulă iubire de adevăr pentru a spune cu sinceritate ceea ce am aflat, în bine sau în rău. Introducerea d-lui Strat la *Economia politică*, studiul d-lui Slavici asupra maghiarilor, al d-lui T. Rosetti în contra lipsei noastre de progres real, criticele d-lui Panu în contra părților fantastice din istoria, dealtminteri interesantă, a d-lui Hasdeu etc. ne dau asemenea exemple de sinceritate

și nepărtinire și ne fac impresia mulțămitoare a unei fapte oneste și bărbătești.

Cele două însușiri despre care vorbirăm acum se găsesc în mii de cărți germane, englezești și franceze, sunt chiar regula autorilor științifici în țările Europei culte. La noi, însă, sunt excepție, și o excepție așa de rară, încît ele singure au fost în stare a marca o adevărată direcție nouă, în opoziție cu cea obișnuită până acum. Meritul autorilor de care ne ocupăm este dar cu atît mai mare cu cît ei își păstrează acele însușiri în mijlocul unei vieți publice în care cel dintîi titlu pentru pretenții exorbitante pare a fi lipsa de cunoștință de cauză, și cea dintîi misiune, amăgirea opiniei publice.

Această calificare a vieței noastre de până acum nu este exagerată, toți cei cu experiență și cu bună-credință o recunosc, și dacă în rîndurile următoare ne încercăm să mai aducem un șir de dovezi pentru a o întări, o facem din încrederea că prin chiar aceasta se va înțelege cu atît mai lămurit în ce consistă însemnătatea direcției celei nouă, ca una ce s-a produs mai întîi din trebuința instinctivă de a ne scăpa de pe povîrnișul pe care ne-au lăsat anteluptătorii cei vechi.

Tinerimea de astăzi, de la care atîrnă îndreptarea în viitor, trebuie să înțeleagă odată unde este adevărul și unde este eroarea în această luptă de idei; înaintea ei trebuie dar susținut și terminat acel proces de curățire; înaintea ei trebuie dovedită acuzarea ce am adus-o în contra celor mai mulți din publiciștii noștri literari și științifici, acuzarea lipsei de conștiință, atît în privirea cunoștinței de cauză, cît și în privirea voinței de a spune adevărul în chestiile de care se ocupă. Vom reveni dar la dovedirea acuzării printr-un nou șir de exemple, care, în împreunarea lor, sperăm că vor face o impresie destul de adîncă asupra orcării inteligențe nestricate.

Începem cu acele grade de neștiință care, prin mărimea lor față cu datoria poziției și cu pretenția autorului, constituie o adevărată lipsă de conștiință. Nu vom vorbi de acel înalt funcționar al Ministerului Instrucțiunii Publice care propunea reforma metoadelor învă-

țămîntului primar și care, auzind de la noi numele de Pestalozzi, ne întreba cine este (V. Alexandrescu-Urechia, director general la 1865). Nici de acel director de gimnaziu (Petrescu, la Iași) care, la provocarea ministerului de a face o programă pentru învățămîntul clasic, aduna din cataloage nume de autori latini și propunea prin adresă oficială studiarea poemii lui Ovid, *Ars amandi*, pentru clasa a V-a gimnazială. Vom cita numai exemple a căror controlare să fie destul de ușoară pentru a se putea face de orcine va voi.

Cel dintîi exemplu îl găsim iarăș în *Societatea Academică din București*.[1]

Această academie a științelor, pe lîngă alte misiuni, se crede, mai întîi de toate, menită a stabili și promulga regulele pentru limba și scrierea română și a susține unitatea națională în această privință. După opinia noastră, acea încredere este iluzorie. Dar să zicem că este întemeiată. Ce fac atunci membrii Academiei pentru a corespunde misiunii ce înșii și-o atribuiesc? Întrebările limbistice și ortografice se hotărăsc în acel areopag al științei prin votare: se ridică mîna pentru sau contra unei propuneri, și majoritatea părerilor hotărăște. E dar lucru firesc să ne întrebăm dacă majoritatea e competentă pentru această hotărîre. Toți membrii votanți ai Academiei s-au pus oare să studieze limbistica? Sunt „în curentul" ideilor europene în această privință? Bopp, Diez, Renan, Max Müller etc. le sunt familiari? Pentru cei ce cunosc membrii și lucrările Societății Academice răspunsul este neîndoios. O minoritate de specialiști se află acolo, marea majoritate votează fără a-și da osteneala ca

[1] Cetitorul nu ne va lua în nume de rău dacă ne ocupăm așa des de acest institut: căci majoritatea membrilor săi se compune tocmai din anteluptătorii cei mai recunoscuți ai noștri, iar rangul ce-l ocupă în ochii mulțimii a atras atenția publicului asupra lucrurilor lui, și astfel critica noastră, îndreptîndu-se în contra unui obiect mai cunoscut, oarecum în contra unui model de cristalizare neregulată, va cuprinde mai sigur în sine elementele pentru judecarea chestiei. În fine, să nu uităm că *Gazeta Transilvaniei* (6 aug. 1869) așteaptă de la Societatea Academică „cu mare sete urzirea grandeței romane antice".

să-și dobîndească știința trebuincioasă pentru votul ce-l dau și pentru locul ce-l ocupă.

Chemarea naturală a acestei Academii era de a aduna tezaurul limbei române, așa cum a vorbit-o și cum o vorbește poporul în toate provinciile locuite de români — lucrare foarte însemnată, pentru care numirea membrilor din deosebite țări era nemerită și pe care membrii înșii, cu bună plecare și silință, ar fi putut-o îndeplini. În locul acestei simple lucrări de culegere credincioasă, academicii și-au arogat autoritatea de a pronunța cum ar trebui să fie limba și scrierea și au început a tortura ortografia și cuvîntarea, dînd sentințe în privința fonetismului și-a etimologismului, în privința „corupțiunii eufonice" și radicalismului în derivare. Dar dacă majoritatea membrilor Academiei era în stare să facă serviciul modest, însă foarte important, al unor culegători de cuvinte, le lipsește orce competență de a se pronunța în materii controversate ale științei filologice și de a prescrie națiunii lor cum să vorbească și cum să scrie, în contra uzului comun, și dacă totuș în asemenea chestii își ridică mînile pentru *da* sau *nu*, dovedesc lipsă de conștiință. Ce să ne mirăm de cei obscuri, cînd însuș d. Cipariu, dealtminteri un reprezentant eminent al etimologismului între români, răspunzînd în *Archivul* său filologic la niște obiecții limbistice ce-i făcusem în Academie, afirmă că nu cunoaște scrierile limbistice ale lui Max Müller și, după atîta timp, nu căutase încă să le cunoască. Dacă d. Cipariu — iacă tot ce putem răspunde la aceasta — nu cunoaște pe Max Müller, paguba nu este a lui Max Müller.[1]

[1] Autorul acestor *Critice*, numit membru al Societății Academice Române încă din anul înființării ei (1867), luase parte la discuțiile ortografice și limbistice din primele sesiuni. Văzînd însă direcția etimologică ce majoritatea membrilor de atunci căuta să impuie vorbirii și scrierii române, și-a dat formal demisia și a rămas multă vreme străin de lucrările academice, nevoind să ia nici o răspundere pentru înstrăinarea limbei culte de limba poporului, după modelul gramaticei Cipariu și al dicționarului Laurian-Massimu. Peste vreo 10 ani, după reconstituirea Academiei Române prin legea de la 29 martie 1879, noua delegațiune a invitat pe vechiul membru să reintre în Academie, deoarece membrii

Un alt academic, d. Bariț, vorbind în *Transilvania* (15 aprilie 1872) despre dicționarul și glosarul Societății Academice Române, adaogă cîteva observări la adresa *Columnei lui Traian* și a *Convorbirilor literare*. Extragem pe cele din urmă:

„Oamenii serioși n-au aflat demne de atențiunea lor criticele ieșite în Iași, care presupun că filologii români, daca voiesc a studia, vorbi și scrie bine limba românească, au se învețe mai întîi toate limbele Asiei, antice și moderne, să călătorească până pe sub muntele Himalaya, precum fac unii literați maghiari, în interesul limbei lor, și numai după aceea să se apuce de gramatică și de dicționar. Limba elină are expresiunea *Morosophos*, care în limba noastră și în alte limbi mai mult analitice decît sintetice nu se poate traduce cu o singură expresiune. Nu ar fi vreun lucru plăcut cînd unii literați de ai noștri ar da românilor ocaziune de a se folosi de această expresiune în limba lor. Acela care voiește să critice cu bun rezultat pentru limba și literatura noastră, trebuie să lase orice jucărie la o parte, să se și ferească de orice pedanterie."

Această critică pare a fi îndreptată în contra articolelor d-lui Burla, care, arătînd erorile filologice ale d-lui Cipariu, dovedește prin chiar acest exemplu importanța neapărată a studiului sanscrit pentru filologia modernă. Acum ce vrea d. Bariț? D-sa găsește nemerit ca *filologii* care vor să *studieze* limba lor să *nu* învețe limba sanscrită? Și găsește lucru de rîs cînd d. Burla pretinde că, după starea științei limbistice de astăzi, aflarea legilor variației, analogiei și eufoniei unei limbi este cu neputință fără studiul filologiei comparate? Dar d. Bariț pe ce studii se întemeiază pentru a susținea aceasta în contra d-lui Burla? De unde își scoate autoritatea de a nega valoarea neapărată a studiului sanscrit? În Europa cultă de astăzi nu există un singur filolog care să îndrăznească a se numi astfel și a se ocupa de legile vreunei limbi cînd nu posede acel studiu comparativ, și opoziția ce d. academic o face în contra filologiei moderne este o dovadă mai mult... pentru ceea ce voim să dovedim cu aceste exemple.

Dar să cităm un alt caz, dintr-o sferă cu totul deosebită. Este obicei cunoscut al guvernelor noastre de a se ocupa de lucrări de prisos, neîngrijind pe cele trebuincioase. Nu ne vom mira dar văzînd și pe actuala administrație a instrucțiunii publice bîntuită de grijile ortografiei și limbei române, care nu sunt de competența ei. Dar ce este de mirat e modul cum a încercat să se ușureze de aceste griji. Uitînd că Societatea Academică a publicat o dată regulele ortografice ale limbei, sau nevoind a le ține în seamă, consiliul permanent al instr. publice, cu ministrul în frunte, publică un nou regulament pentru îndreptarea limbei și scrierii române. Acest act literar este născut în ședința consiliului de la 28 octomvrie 1871 și se caracterizează, în ortografia și spiritul lui, prin următoarea citație:

„Avênd in vedere diversitatea orthographielor que se observă în limba scrisă și typărită inquât nu numai fie-quare carte, ci și fie-quare individ 'și are ortographia sa particulară;

Considerând greutatea que intimpină din aquéstă confusiune atât școlari, quât și chiar publicul maturu, neavând o regulă de quare să se țină;

Consiliulu permaninte, sub președința d-lui Ministru al cultelor și instrucțiunii publice, in dorința de a face să dispară aquésta anarchie orthographică și ajjunge la o uniformitate în modulu de a scrie și a ceti etc., etc., decide:

Modificarea unoru forme ale dicerilor

Substantivele derivate de a treia declinațiune latine façu nominativulu in limba română qua ablativulu in cea latină, precum: *professore, revisore, pontifice, carnifice* ș.c.l.

Adiectivele participiale, derivate de la a 2-a și a 3-a conjugare latină, facu după regula precedinte, nominativulu qua ablativulu latinu: dar după analogie se scriu și se pronunță *inte* prequum: *presinte, absinte, putinte, existinte, dependinte, descendinte* ș.c.l. Asemenea se scriu și se pro-

---

acestei instituții, fiind numiți și aleși „pe viață", nu pot demisiona și dealtminteri înlăturarea nepotrivitului etimologism devenea acum posibilă, precum s-a și întîmplat. Vezi mai jos, în vol. 2, cele două rapoarte asupra ortografiei. [În ed. de față, p. 379 și urm. — *n.ed.*]

nunță și substantivele formate din acele adiective participiale, prequm: *presință, absință, existință* ș.c.l. Aceste regule orthographice se vor introduce in scoale in mod obligatoriu, atât in cărțile didactice și in ocupațiunile scripturistice ale scolarilor, quăt și în corespondința corpului didacticu cu autoritățile instrucțiunii publice, și vor servi de normă generală."

Pretenția regulamentului este dar de a hotărî întrebările controversate ale limbei și ortografiei române pe cale administrativă și de a impune hotărîrea sa tuturor școlarilor și profesorilor filologi, a căror chemare este în parte de a susținea tocmai acea controversă științifică. Subscriși sunt ministrul Chr. Tell, membrii consiliului A. Orescu, Aaron Florian, G. Zalomit, A. Marin și D. Petrescu. Cine sunt acești domni? D. Christache Tell e general, d. Orescu arhitect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof), d. Marin fizic și d. Petrescu matematic. Nici unul din dumnealor nu este limbist. Dar atunci de unde își aroagă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii și limbei ca regule obligatorii școalelor române? Cum! generalul Tell, arhitectul Orescu, fizicul Marin și ceilalți vor să ordoane filologilor Laurianu, Massimu, Circa, Burla, Lambrior etc., profesori specialiști în această materie, ca să-și părăsească scrierea lor de păn-acum și să primească pe aceea a consiliului permanent? Nemții au un proverb de batjocură: cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat și mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva domnii de la consiliu au luat acest proverb în serios?

Trecem acum la o altă ordine de idei. A nu cunoaște lucrul de care vorbești este un grad mic de greșală în comparare cu deprinderea de a ascunde adevărul, de a răspîndi cu intenție știri false și de a nu le rectifica niciodată. Acesta însă este vițiul caracteristic al publicității, în special al jurnalisticei române, și de aceea presa noastră, cu rare excepții, deși toți „anteluptătorii" contribuiesc la conducerea ei, a ajuns a-și pierde din

valoare și a devenit un obiect de dezgust pentru mulți oameni cuminte.

Un exemplu destul de tare — și cu el începem dovedirea acuzării — este strigătul de „cosmopolitism!", prin care, de cîtiva ani încoace, presa română, nu cea de rînd, s-a obișnuit să combată juna direcție din Iași. Atacul s-a încercat întîi într-un discurs solemn rostit la 1869 în Societatea Academică din București de către d. Bariț, care, cu claritatea și mai ales sinceritatea limbagiului, pentru care este renumit, s-a pronunțat în contra direcției noastre „cosmopolite". D. Misail, *par nobile fratrum*, l-a secundat îndată pe calea jurnalistică, aplicîndu-ne cu acea ocazie toată eleganța stilului d-sale.

De aici încolo *Columna lui Traian, Trompeta Carpaților, Federațiunea, Uniunea liberală, Revista contimporană* s-au grăbit care de care a-și pune cunoscuta gingășie și bună-cuviință a limbagiului d-lor în serviciul sfintei cruciade în contra cosmopolitismului, pe care jurnalul *Prahova* îl numește în ultimul rînd o „immondicitate".

Foarte bine! Păcat numai că tot strigătul acesta e o mistificare a opiniei publice. Adevărul este că poate în România întreagă, dar desigur cel puțin în „Junimea" din Iași, nu există cosmopolitism, dacă sub acesta se înțelege frumoasa utopie de a căuta fericirea omenirii într-o constituire comună a ei cu negarea individualității naționale.[1] Nici un singur articol din *Convorbirile literare* în genere, nici o singură propoziție scrisă sau pronunțată de mine îndeosebi nu susține cosmopolitismul; atît eu, cît și ceilalți membri ai „Junimii" din Iași suntem partizani ai ideii naționalității și ne-am pronunțat totdeauna în acest înțeles.

Iacă o declarare foarte lămurită, pe care o dovedim îndată.

[1] Și în acest înțeles s-a făcut critica în contra noastră, după cum probează următoarele cuvinte delicate din sus-citatul discurs al d-lui Bariț: „În zilele noastre a început a se forma o școală așa-numită a cosmopoliților, care-și bat joc de ideea naționalității, pe care nici că o pricep deloc" (*Analile Societ. Acad. Rom.*, II, pag. 65).

Începînd istoricește, prima atingere a acestei întrebări din partea vreunuia din noi s-a făcut în 1864, în una din prelecțiile publice populare ce le țineam în sala Universității din Iași (vezi *Convorbiri literare* de la 1 martie 1867). Era prelecția a zecea din acel an, ținută de mine asupra temei *individualitatea poporului și cosmopolitismul*. Ținta acestei prelegeri fusese de a ne pronunța pentru individualitate și în contra cosmopolitismului.

În anul 1866, avînd trebuință pentru lucrările societății „Junimea" de a ne lămuri asupra ortografiei române, am scris și publicat studiul *Despre scrierea limbei române*.[1] Cuvintele puse în fruntea acestei cărți sunt următoarele:

„Secolul XIX se va numi în istorie cu drept cuvînt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se consolida în cercuri etnografice, specializîndu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură.

Noi suntem de viță latină — iacă punctul de plecare al civilizațiunii noastre, iacă adevărul ce este menit a deveni cel mai important în ziua în care pentru toate sferele dezvoltării noastre vom ști a-i trage consecințele practice."

În *Convorbiri literare* de la 15 iulie 1867 publică d. Al. Xenopol disertația sa despre cultura națională care începe cu cuvintele:

„Trebuie bine să ne însemnăm noi, românii, că orice progres pe calea civilizațiunii nu are pentru noi o adevărată valoare decît întrucît influențează asupra naționalității noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi."

În fine, tot în *Convorbiri literare* au apărut articolele noastre în contra germanizării limbei române din partea jurnalelor de peste Carpați, care se încheie cu următoarele cuvinte:

„Terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocînd juna generațiune de autori români din Austria să

[1] Retipărit în volumul II al ediției de față. [În ed. noastră, p. 271 și urm. — *n. ed.*]

părăsească direcția urmată până acum de jurnalele lor. În mijlocul luptelor de naționalitate, ce în imperiul austriac se agită mai mult decît orunde, compatrioții noștri de peste Carpați au îndoita datorie de a păstra cu scumpătate spiritul distinctiv al limbei materne și de a nu-l falsifica cu elemente străine. Căci o cauză națională apărată cu o limbă stricată este pe terenul literar o cauză pierdută."

Tocmai această apărare a elementului național în limbă în contra germanizării d-lor Bariț, Babeș, Roman, Vulcan etc. a fost punctul de plecare al polemicei între noi, și dd. Bariț și Vulcan, declarînd de *bagatele* germanizările d-lor, au început printr-o stratagemă de mult cunoscută să strige în contra antinaționalismului nostru.

Ne-am oprit poate prea mult la constatarea acestui fapt. Dar fiindcă s-a făcut atîta vorbă deșeartă despre el în jurnalistica română (numai din lunele iunie, iulie și august 1871 avem înainte-ne 86 numere de jurnale române pline de insulte la adresa noastră ca pretinși cosmopoliți), ne-am crezut o dată datori să restabilim adevărul faptelor în mijlocul falsificării cu care jurnalisticei noastre îi place să-și îngîne publicul.

Este dar dovedit că societatea „Junimea" din Iași nu e cosmopolită, că în *Convorbirile literare* s-a susținut totdeauna naționalismul de către fiecare din noi, dar — ce e drept — nu ca pretext pentru a ascunde sub drapelul și sub strigătul lui „Ștefan cel Mare" și „Mihai Viteazul" toate mizeriile și cruditățile celor nechemați și neaieși, ci ca punct de pornire pentru o dezvoltare mai energică și mai conștiențioasă a activității literare și științifice în mijlocul poporului român.

Dar, dacă este așa, atunci cum rămîne cu acuzările d-lor Bariț, Bolliac, Misail și celorlalți în contra cosmopolitismului nostru? Răspunsul la această întrebare îl lăsăm în sama cetitorilor.

Pentru a termina, să citâm un ultim exemplu, mai nou. Cu prilejul dezbaterii unui budget al instrucțiunii publice, în iunie al anului 1871, autorul acestei cărți, împreună cu alți deputați, am propus în Camera României a se schimba două catedre politice de la Uni-

versitatea din Iași cu două alte catedre, pe care le credeam mai importante, a se înlocui adecă dreptul constituțional și economia politică prin istoria națională și limba română. De era întemeiată sau nu propunerea nu examinăm, dar ceea ce trebuie să examinăm este modul cum a fost discutată în jurnalistica noastră.

Românul a început corul prin a zice că am făcut propunerea în înțelegere cu d. Radovitz, consul general al Prusiei! Acesta era un neadevăr și o necuviință, dealtminteri și un nonsens. Au urmat apoi *Telegraful, Trompeta, Uniunea liberală.*

Federațiunea, relatînd cele petrecute în Cameră, spune în no. ei din 11 iulie 1871:

„Titu Maiorescu calomniază gintea română, numind-o necultă, necapabilă, de pe înălțimea tribunei, în Parlamentul român. Iată programa Camerei prezente:

1. Stîrpirea a tot ce este românesc. 2. Înlocuirea românilor prin străini și evrei. Și ministerul? Ministerul a promis că va lucra întocmai după programa lui Maiorescu."

Toate aceste ziceri ale *Federațiunii* sunt neadevărate din cuvînt în cuvînt. *Monitorul oficial,* unde stau reproduse discursurile din Cameră o atestă. Aceleași neadevăruri, cu plîngeri duioase asupra cinismului și cosmopolitismului nostru, le cuprinde și articolul *Albinei* din 18 iulie 1871. Că și d. Babeș a putut aluneca pe această cale am înțeles la început. D-sa se va fi luat după confrații d-sale în jurnalistică, și fiindcă aceștia spuneau neadevăruri cu voie, d-sa le va fi spus fără voie. Dar după ce au apărut discuțiile budgetare în *Monitor*? Dar după ce s-au reprodus într-un supliment al *Curierului din Iași* anume propunerile și cuvintele subscrisului și i s-au trimis și d-sale? De ce a tăcut *Albina* și nu și-a rectificat neadevărul?

Înțelegem foarte bine ca cineva să tacă asupra cuvintelor noastre, dar dacă le ia în băgare de seamă și vorbește asupra lor, atunci nu face bine cînd spune neadevăruri.

Nu face bine nici pentru demnitatea sa, nici pentru scopul ce în acel moment îi poate părea folositor, adecă de a ne discredita pe noi.

Calomniez, il en reste toujours quelque chose, poate să fie un proverb adevărat în relațiile personale. Aceasta nu o știm și ne este indiferent. Ceea ce știm însă este că, în privința vieței publice, proverbul e foarte greșit. Și dovada ne-o dă tocmai rezultatul atacurilor făcute pe acea bază de cea mai mare parte a jurnalisticei române în contra junimiștilor. Sutele de jurnale care au vorbit în contra noastră au susținut mai întîi neîntreruptă atenția publicului asupră-ne. Marea majoritate a cetitorilor în primul moment a trebuit — ce e drept — să rămînă sub impresia neadevărurilor cuprinse în acele jurnale. Dar fiindcă cel puțin atenția era deșteptată în privința noastră, a fost cu neputință ca această ascultare unilaterală să țină mult timp. *Audiatur et altera pars* e o regulă prea naturală a dreptății încît să poată rămînea totdeauna neaplicată.

Cei dintîi care au simțit trebuința de a ceti înainte de a osîndi au fost desigur cei mai drepți și cei mai cuminte dintre adversarii noștri. Ce impresie însă a putut produce asupra unui om drept și cuminte descoperirea țesăturei de neștiință și neadevăr cu care jurnaliștii au crezut că e bine să ne întîmpine, aceasta și-o poate închipui orcine: neîncrederea în contra celor ce l-au amăgit până acum și interesul de a urmări mai de aproape o direcție în contra căreia nu s-au întrebuințat încă armele adevărului. Pe cît însă este de sigur că un om cu minte face mai mult decît o sută de mărginiți, pe atît este de sigur că, îndată ce din mijlocul unui public este cîștigată opinia celor cu judecată neatîrnată, și ceilalți din public vor urma în curînd, ca unii ce sunt deprinși a se lua după judecata altora.

Și iată cum se explică neapărata răspîndire a teoriilor foarte combătute, dar rău combătute. Căci nu ceea ce spun alții despre scrierile noastre, ci numai ceea ce este cuprins în chiar aceste scrieri poate hotărî despre soarta lor. Soarta lor este astăzi de a fi mult mai răspîndite decît la început, și va fi mai greu acum decît a fost înainte de a lăți atîtea neadevăruri asupră-ne.

Dacă dar în rîndurile de mai sus am deplîns lipsa de iubire de adevăr în majoritatea publiciștilor noștri, nu a fost din teamă că invectivele lor vor fi putut ră-

mînea puternice împotriva noastră: căci asemenea săgeţi se întorc totdeauna în contra celui ce le-a slobozit.

Cauza deplîngerii este alta. Este simţirea însemnătăţii ce o are critica în orce manifestare a vieţei publice şi părerea de rău că juna noastră direcţie a fost lipsită de un asemenea control, fie cît de aspru, numai să fi fost adevărat. O mie de insulte şi de calomnii am primit, dar o mie de insulte nu fac încă o singură critică, şi o singură critică încă nu am primit.

Bărbaţii pe care din copilărie eram obişnuiţi a-i admira în fruntea mişcării noastre naţionale, în loc de a fi venit, în experienţa şi maturitatea ce o aveau, să lumineze şi să modereze cu bunăvoinţă aspirările cele nouă, par a fi privit viaţa publică a poporului român ca o stăpînire exclusivă a lor, şi astfel, uitîndu-şi demnitatea vîrstei, au început a se purta în contră-ne în modul dovedit mai sus prin atîtea exemple neplăcute.

Din vina lor viaţa noastră publică a ajuns astăzi într-atît, încît deziluzionarea a devenit semnul de recunoaştere pentru oamenii de bună-credinţă. Din vina lor junimea este osîndită să-şi caute singură calea viitorului: în combinare nefirească, ea trebuie să împreune energia vîrstei sale cu prudenţa altei vîrste şi, bătrînă înaintea vremii, să ia asupră-şi sarcina îndoită ce un timp mai fericit o împarte între deosebite generaţii.

Ne lipseşte însoţirea celor bătrîni întru căutarea adevărului, ne lipseşte controlul experienţei şi critica oamenilor mai maturi.

Cine însă fără critică poate păşi cu siguranţă? Şi de cînd lipsa de combatere leală nu ar fi fost primejdioasă? Curat îţi este focul ce-l aduci pe altar; va fi însă curată şi flacăra — aceasta numai urma o poate alege, urma pe care o aştepţi, lucrînd deocamdată cu inima împărţită între încredere şi îndoială.

B

Între cei de mai nainte însă a fost o excepţie; a fost un bărbat a cărui inimă rămăsese destul de tînără pentru a continua împreună cu juna generaţie lucrarea comună: Vasile Alecsandri. Şi tocmai exemplul lui dovedeşte cît bine poate aduce împreunarea autorităţii mature cu aspirările tinerimii.

Vasile Alecsandri, prin scrieri şi sfătuiri orale, ne-a întărit în tendenţa de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor şi de a o primi aşa cum iese, ca un izvor limpede, din mintea poporului. El a dat susţinerii noastre teoretice sprijinul renumelui său literar, şi dacă încercările de îndreptare limbistică vor izbuti, o mare parte a meritului îi revine lui.

Cu aceasta trecem la partea din urmă a expunerii noastre: la proza estetică în juna direcţie, adecă la proza privită în forma ei, în limbă şi stil. *Copiile de pe natură* ale d-lui Iacob Negruzzi, *Nuvelele* istorice ale d-lui A. Odobescu, studiile d-lor Vârgolici şi Lambrior, *Nuvelele* d-lui Nicu Gane sunt exemple pentru explicarea rîndurilor următoare.

Forma limbei române în cei mai mulţi scriitori ai ei era şi este apăsată de stilul limbiştilor din Transilvania. Înrîurirea şcoalei transilvane asupra stilului nostru a fost cu atît mai firească cu cît tot începutul nostru de cultură — bun, rău, cum este — îl datorim ei. Şcoalele (Lazăr, Laurianu), ştiinţa (Cipariu), jurnalele (Bariţ şi Mureşanu) au fost începute sau cel puţin susţinute de ei, merit cunoscut şi recunoscut al confraţilor noştri de peste Carpaţi.[1] Dar pe lîngă aceste, transilvănenii ne-au adus şi o deprindere greşită în limbă şi stil, şi datoria noastră este acum, după ce am primit înrîurirea cea bună, să ne desfacem de elementele cele rele ale lor.

Stilul transilvănenilor, cu puţine excepţii, este dictat de şcoala etimologică. Însă stilul etimologilor, chiar al celor mai buni, este pedant şi greoi, şi ceea ce la magistri s-ar putea numi uneori nebăgare de seamă devine la

[1] Începătorii proprii ai ziaristicei române sunt Heliade şi Asachi. *Albina* lui Asachi ţinu 20 ani (1829—1849), iar *Curierul* lui Heliade, 19(1829—1848), însă *Gazeta Transilvaniei* datează de la 1838 şi se publică şi astăzi (chiar la 1908, cînd şi-a sărbătorit aniversarea de 70 de ani).

școlari un sistem întrebuințat înadins, oarecum un principiu de întunecare a limbei.

Pentru un cap cu înțelegere sănătoasă este îndestul stilul ciparianilor pentru a osîndi sistemul din care a putut izvorî. Căci un sistem limbistic care produce confuzia și îngreuiarea limbei nu poate fi decît fals. Asemenea capete însă sunt totdeauna rare, și fiindcă ne e teamă că cei mai mulți cipariani au pierdut chiar putința de a mai judeca ce este limbă lămurită și ce este limbă încurcată, revenim din nou, deși numai în scurt și din alt punct de vedere la critica sistemului etimologic.

Ciparianii, și întru aceasta foile și cărțile școlare din Transilvania și Ungaria sunt mai toate cipariane, urmează în limba lor după două regule: întîi, după regula etimologiei și al doilea, după regula analogiei cuvintelor, această din urmă păzită și de fonetiștii bucovineni.

În ceea ce privește etimologismul[1], este știut că el nu e atît un sistem ortografic, cît mai mult un sistem limbistic. El vrea ca forma cea mai veche a cuvintelor să fie și cea mai bună, fiind mai apropiată de latină, și declară schimbările eufonice ce le-a făcut cu vremea poporul român de *spurie*, adecă false, corupte, pe care trebuie să le alungăm, păstrînd regula gramaticei și etimologiei d-lui Cipariu.

Să ne încercăm a face o aplicare a sistemului.

În muzeele de curiozități vechi, d.e. în Muzeul Sauvageot de la Paris, se află, printre sticlării, săpături în inoroc etc., și frumoasele pahare rotunde, stil rococo, cu desemnuri emblematice și înscripții în medalioane. Unul din aceste arată un brad cu frunzele verzi și are deasupra înscrierea:

Je ne change jamais.

---

[1] Combaterea lui științifică specială se află în partea a patra a disertației noastre *Despre scrierea limbei române*, publicată din nou în volumul 2 al ediției de față [în ed. noastră, p. 352 și urm. — *n. ed.*]. Vezi și articolele d-lui Burla din vol. V al *Convorbirilor literare*.

Să o traducem: „Niciodată nu mă schimb!" Chiar această exprimare este cam nepotrivită pentru o deviză: „niciodată" e prea lung în comparare cu *jamais;* dar, în fine, este cea mai preciză traducere a acestui emblem epigramatic. Dar lăsați să-l traducă un ciparian! El va zice:

Nece una data nu me scaimbu!

E cu putință să fii mai greoi și mai ridicol?

Pentru ce *nece* și nu *nici?* Pentru ce *una* și nu *o?* Pentru ce *scaimbu* și nu *schimb?* Fiindcă sunt forme vechi. Dar de ce forma mai veche să fie mai bună decît cea populară de astăzi? Pentru că e mai apropiată de regulele etimologice. Dar acum la întrebarea proprie: pentru ce regulele etimologiei filologilor să fie mai bune decît legea eufonică a poporului, nu se dă nici un răspuns rațional.

Scopul vorbirii și scrierii este numai unul: împărtășirea cugetării. Cu cît cugetarea se poate exprima mai iute și mai exact, cu atît limba e mai bună. Unul din izvoarele vii din care decurge legea eufonică a popoarelor, pe lîngă elementul fiziologic, etnic etc., este și iuțeala crescîndă a ideilor și trebuința unei împărtășiri mai grăbite. Până cînd cuvîntul latin *una* arăta numai un număr a putut să rămîie sub forma *una*. Cînd a devenit la noi articol nehotărît, cum se zicea în gramatica veche, s-a schimbat într-o formă mai scurtă, mai curentă, și s-a făcut *o*. *Nece* e greoi și nu a sunat bine românului, *nici* a fost mai scurt și mai eufonic pentru el; și așa mai departe întru toate. Aceste variații eufonice ale cuvintelor sunt oarecum sufletul limbei poporului, elementul intelectual și estetic al progresului lui.

În contra acestui progres, în contra puterii organice a limbagiului, etimologia unui gramatist cu paralelismul paradigmelor lui nu poate să aibă nici cea mai mică valoare. Alcătuirea paradigmelor este operația seacă și uscată a unui cap teoretic. Latinește *neque*, așadar la noi *nece*, latinește *una*, așadar la noi *una*, sunt formalisme goale, dar nu viața reală și împlinită a unui popor. Poporul caută spirit tot mai preciz și po-

trivit în limba sa, nu petrificările trecutului, și fraze ca aceste: „discusionea de una camu data este fipsata si nu lassa nece una indoentia asupr'a coprensului ei", din „prefationea" *Dicționarului limbei române* de dd. Laurianu-Massimu (1871), sunt, pentru vremea de astăzi, curiozități literare, dar nu model de limbă românească.

Acest adevăr trebuie să se lățească și se va lăți cu timpul în toată tinerimea noastră. Ceea ce-i stă încă împotrivă este lipsa de cultură estetică în acea tinerime, neputința de a prețui stilul cel bun, la unii poate chiar plăcerea cam barbară de a face paradă cu lucruri baroce și stranie. Poate mulți își par că sunt învățați cînd scriu *doptore* în loc de *doftor*, *indoentia* în loc de *îndoială*. Dar aceștia să-și aducă aminte că o limpezime inteligentă a fost totdeauna prima calitate a unei limbi bune, și galimatia medicilor și filologilor a deșteptat totdeauna, de la Rabelais și Molière până astăzi, numai batjocura oamenilor cu minte. Această batjocură a avut în Europa cultă de rezultat a răspîndi iubirea și deprinderea unui limbagiu lămurit și a alunga pedantismul simplilor erudiți din sfera vieței publice. Ni s-ar cădea oare nouă să-i deschidem un adăpost național și să-l patentăm drept institut de adevărată cultură?[1]

Tot așa de greșită este aplicarea legii analogiei. Ni se cere să zicem „direptore" în loc de director fiindcă la cuvintele latine de declin. a 3-a se pretinde că noi primim forma ablativului și fiindcă *c* înainte de *t* în multe cuvinte românești se schimbă în *p*, și un profesor de la Universitatea din Iași a ajuns să fie vestit prin stăruința ce o pune pe la toți studenții lui ca să zică *pândepte* în loc de *pandecte*.[2]

[1] Se înțelege că filologii în contra cărora se îndreptează critica de mai sus sunt numai cei învechiți, care își închipuiesc a avea misia formării unei limbi. Reprezentanții limbisticei moderne, cum sunt Bopp, Diez, Littré, M. Müller etc., sunt, din contră, oameni de adevărată știință, care fără a-și întinde pretențiile peste marginile cuvenite, au făcut din filologie un sistem de cercetări exacte cu acelaș metod și mai cu aceeaș siguranță ca și științile naturale.

[2] Răposatul P. Suciu.

Toată această cerință a analogiei este nedreaptă. În privința schematismului conjugării, ea există în orce limbă, dar în privința formei cuvintelor izolate nu există în nici una și nu a existat niciodată. Mai întîi, în chiar limba poporului de păn-acum analogia nu e regulat observată; sunt multe cazuri în care cuvintele noastre, deși se refer la substantive latine de a 3-a declinare, nu au forma ablativului în *e*: *leu* (și nu *leune*), *lotru* (și nu *lătrune*), *nucă* (în loc de *nuce*), *nume* (în loc de *numine*), *piept* (și nu *pieptore*), *fulger* (și nu *fulgure*), *șarpe* (și nu *serpente*), *păun* (și nu *păune*), *secetă* (și nu *secetate*) etc.

Dar al doilea: nu se poate ști în nici un moment dat dacă împrejurările care au produs odinioară forma limbistică mai sunt și astăzi în lucrare; și dacă nu sunt, atunci poporul nu mai are nici un motiv ca să-și tortureze cuvintele cele nouă în patul cel vechi al lui Procrustes. Cînd pentru noi trăia încă limba latină, cînd eram în legătură mai strînsă cu grecii, cu bulgarii, cu polonii, am putut urma unei imitări eufonice pe care astăzi nu o am mai avea. Poate a dispărut și viața organică a unei certe părți a formărilor (căci, în această privire, viața limbei seamănă cu viața plantelor) și atunci cuvintele nouă rămîn așa cum le introducem, fără a se înfrînge după formele vechi. D.e., deși din *rogatio, rogationis* am ajuns de mult să zicem *rugăciune*, totuș, nimeni nu poate fi sigur că izvorul viu al limbagiului poporului nostru de astăzi mai cere ca să zicem, tot prin analogie, *năciune, stăciune*; poate (și e chiar probabil) că vom rămînea să zicem *nație, stație*[1] etc.

Și celelalte limbi arată asemenea încetări ale formărilor analoage dintr-un timp, le arată uneori chiar pentru unul și acelaș cuvînt. D.e., francezii, cari au schimbat o dată cuvîntul latin *fragilis* în forma lor analogică *frêle*, au primit mai pe urmă, încă o dată, forma *fragile*, o întrebuințează astăzi alăturea cu *frêle* și nu o mai schimbă după analogia veche. Tot așa, au, alăturea cu *hôpital*, forma *hôtel* din *hospitalis*, *impliquer* și *employer*

[1] Cu introducerea drumurilor-de-fier la noi s-a constatat că nici un țăran nu zice stațiune, deși acesta este termenul oficial; toți zic *stație*.

din *implicare*, *grave* și *grief* din *gravis*, *natif* și *naïv* din *nativus*, *pâtre* și *pasteur* din *pastor*, *rigide* și *raide* din *rigidus* etc. (Vezi Fuchs, *Roman. Sprachen*, pg. 125). Dar orcum ar fi cu aceste observări, un lucru rămîne sigur: limba se dezvoltă în mod instinctiv de poporul întreg, și nici un individ izolat nu este chemat a așeza, prin reflecție apriorică, regula după care să se primească formele cuvintelor nouă. Generațiile viitoare ale poporului nostru se vor pronunța prin „uzul lor general" de atunci, dar astăzi nimeni nu poate legifera în această materie.

Așadar, noi, scriitorii, cari, printr-o sărire făr' de veste în dezvoltarea poporului, ne vedem siliți a introduce o sumă de idei nouă, pentru care limba noastră de păn-acum nu are cuvinte, suntem liberi să alegem acele forme care ne par mai potrivite cu geniul limbei, și anume, fără nici o monotonie și uniformitate. La întrebarea: *-ție* sau *țiune? român* sau *rumân?* noi răspundem: și una și alta, după cum i se pare scriitorului mai bine la auz.

Acesta este înțelesul practic al mult citatei fraze, că ne aflăm într-o „epocă de tranziție".

Dar ni se obiectează: se poate ca un popor să nu aibă o singură formă nici măcar pentru numele său? Să scrie cînd *român*, cînd *rumân*, cînd *romîn?*

Se poate foarte bine și s-a putut la multe popoare. Francezii, până cînd era, șovăiau între *françois* și *français*; academicii se țineau de *françois*. Voltaire își bătea joc de ei și scria *français*; și, se înțelege, scrierea lui Voltaire a rămas cea bună. Nemții scriau cu vro 30 de ani în urmă cînd *teutsch*, cînd *deutsch* etc.

Într-o asemenea nehotărîre suntem și noi astăzi pentru foarte multe cuvinte, și pentru cîteva este orce limbă în orce moment dat. Italienii zic astăzi *deschiude* și *schiude*, *oscuro* și *scuro*, nemții *etwan* și *etwa*, *fragte* și *frug* etc.; urma va alege care din aceste scrieri va rămînea, sau dacă vor rămînea amîndouă.

Limba este o ființă organică, și nu o figură geometrică, ea poate avea grație și fără să aibă simetrie și regulă paradigmată, ea cere forma și dezvoltarea liberă a copacului natural și nu primește subjugarea pedantă,

precum o încerca Ludovic XVI la merișorii de pe terasa din Versailles, ciuntiți în piramide regulate și — urîte.

Că la noi sunt prea multe forme nefixate, aceasta o recunoaștem; că o asemenea stare a limbei e bine să se schimbe și că se va schimba, și aceasta ne pare sigur. Dar drumul schimbării și reformei nu sunt legiferările vreunei academii sau vreunui filolog individual. Diversitatea limbei la noi provine din lipsa unei poezii și proze recunoscute de clasice între toți, și prin urmare unificarea nu se poate naște decît odată cu nașterea acelei poezii și proze care va fi proza autorilor estetici, nu proza filologică.

Germanii secolului nostru, după ce Luther le dase o limbă comună, au primit proza lui Lessing și a lui Goethe, francezii proza lui Voltaire, iar înaintea răspîndirii acestor autori și la ei era o deplină varietate sau — cum ar zice etimologii — confuzie în limbă.

Cine însă poate să știe dacă vreunul din contimporanii noștri și care din aceștia va fi primit de către generațiile viitoare ale poporului nostru ca formatorul limbei sale? În această privință, ca în atîtea altele, viața instinctivă se sustrage de la orice calcul al reflecțiunii și-și păstrează o neatîrnare oarecum caprițioasă. Și istoria cuvintelor unei limbi, pentru a da un exemplu, ne-o dovedește pe fiecare pagină. Lessing (în scrisoarea literară de la 1 fevr. 1759) citează cuvîntul *entsprechen* ca un dialectism șvițeran în stilul lui Wieland; de la Wieland însă l-a primit literatura germană, și astăzi se întrebuințează de toată lumea. În *Critique de l'école des femmes* a lui Molière se ia cuvîntul *obscénité* drept inovație ridiculă, astăzi este pretutindeni întrebuințat în Franța, pe cînd altele au devenit „obsolete". De la Goethe au primit germanii cuvintele *anempfinden* și *mitgeboren*, iar provincialismul lui *gegen ihm über* în loc de *ihm gegenüber* nu s-a primit. Și așa mai departe. Prin urmare noi, cei de astăzi, nu putem avea nici o știință despre ceea ce va primi și va respinge poporul de mîine dintre toate formele și cuvintele de acum. Tot ce știm este numai că această alegere se face instinctiv, și nu după reflecție, și că se îndreptează mai ales după poeți; și datoria noastră este dar de a ne

împotrivi în contra orcării monotonizări a limbei sub jugul vreunei filologii și a aștepta venirea acelei poezii și proze clasice care să fixeze limba. Cel mult mai putem constata că pentru epoca de acum autorii cei mai buni și mai răspîndiți ai românilor sunt Alecsandri, Bolintineanu și Odobescu[1] și că multe forme ale vorbirii adoptate de ei au dintre toate cea mai mare probabilitate de a rămînea, tocmai fiindcă Alecsandri, Bolintineanu și Odobescu sunt scriitori estetici, și nu eruditi reflexivi, și fiindcă în materie de limbă urechea lor singură face mai mult decît capul a o sută de filologi.

În emanciparea limbii dar de sub jugul filologiei transilvane vedem un alt semn caracteristic al direcției celei nouă, și pentru noi, în special, un alt obiect de critică salutară în contra direcției celei vechi.

Cît de necesară era critica în această parte se vede din modul cum s-a primit din partea adversarilor. Ei nici nu vor să intre în discuție, sunt așa de deprinși a se vedea stăpîni în domeniul limbistic, încît o controversă nu le mai pare o deprindere legitimă a vieței literare, ci oarecum un act de rebeliune. D. Hăsdeu, întrebuințînd un drept recunoscut al comediei, a personificat în *Ortonerozia* tendințele limbistice ale ciparianilor și le-a luat în rîs cu acel spirit viu ce-l are în scrierile satirice. Jurnalele de dincolo de Carpați nu au tactul de a lua gluma cum se dă, sau, dacă privesc lucrul ca o critică serioasă, de a o cerceta cu seriozitate, ci vorbesc despre această scriere a d-lui Hăsdeu ca despre o felonie. Vezi *Federațiunea* și *Transilvania*. În *Convorbiri literare* a publicat d. Alecsandri *dicționarul* său *grotesc*, unde își bate joc, uneori cu haz, de diformările limbistice la noi. Răspunzînd la aceasta, *Archivul filologic* din Blaj a contestat d-lui Alecsandri competența, dîndu-i a înțelege ca să nu se amestece unde nu are ce căuta. În privința limbei române să tacă poetul Alecsandri și să vorbească filologii Tîrnavelor? Iacă o perucă din vremurile trecute, cu care nu se mai poate face paradă în ziua de astăzi.

[1] Articolul e scris acum 36 de ani. Astăzi am numi și pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, Coșbuc etc.

Cel din urmă semn caracteristic în stilul direcției nouă despre care ne-am propus să vorbim este depărtarea neologismelor celor de prisos. Neologismele au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară la noi.[1] Punctul de plecare fusese tendința de a depărta din limbă cuvintele slavone, înlocuindu-le cu cele latine, dar sub acest pretext, cei mai mulți scriitori ai noștri întrebuințează fără nici o critică cuvinte nouă latine și franceze chiar acolo unde avem pe ale noastre, de origine romanică, și alungă și acele cuvinte slavone care sunt prea înrădăcinate în limba noastră încît să le mai putem scoate din ea. Atît punctul de plecare însuș, cît și aplicarea lui sunt deopotrivă greșite și provin iarăș din formalismul cel gol al teoriei, de care limba reală a poporului nu s-a ținut niciodată.

Căci „puritatea" limbii e o cerere nedreaptă, care nicăieri nu s-a putut realiza. Genealogia limbilor se judecă după schematismul lor flecționar: acesta arată de exemplu netăgăduit că noi suntem de viță latină. Dar lexiconul limbei este totdeauna pestriț și arată ca o oglindă credincioasă, popoarele care au înrîurit asupră-i, împreună cu ideile ce le-a primit de la dînșii. Asemenea legături limbistice între popoare nu se pot tăia și sunt cu atît mai dese cu cît poporul a rămas mai puțin izolat și a putut mai mult împrumuta din comunicarea cu vecinii. Așa a fost totdeauna și așa va rămînea. Limba latină e plină de cuvinte grecești, cea franceză plină de cuvinte nemțești, cea spaniolă de arabe, cea engleză de franțuzești etc. Așa fiind, depărtarea *tutulor* cuvintelor slavone este o utopie și înlocuirea lor prin cuvinte latine sau franceze o îngreuiare a limbei, cu atît mai primejdioasă cu cît înstrăinează poporul de mișcarea literară de-abia începută a claselor mai culte. Se înțelege de la sine că acolo unde, pe lîngă cuvîntul slavon, există un cuvînt curat roman, acesta trebuie menținut și acela depărtat. Vom zice dar binecuvîntare și nu blagoslovenie. Se înțelege, asemenea, că acolo unde astăzi lipsește în limbă un

[1] Vezi o cercetare mai întinsă asupra neologismelor în volumul 2 al ediției de față. [În ed. noastră, p.403 și urm.—*n. ed.*]

cuvînt (nu numai la terminii tecnici), iar ideea trebuie neapărat să fie introdusă, vom primi cuvîntul întrebuințat în celelalte limbi romanice de astăzi. Vom zice dar primitiv, constituție, disciplină etc.

Dar nu se înțelege cu ce drept am introduce fără nici o noimă cuvinte nouă chiar acolo unde avem pe ale noastre de origine romană. Dacă, d.e., am primit să se zică binecuvîntare în loc de blagoslovenie, nu putem primi să se zică *benedicțiune* în loc de binecuvîntare. D. Laurianu scrie în istoria sa *donuri* în loc de daruri; alții zic *terra* în loc de pămînt, *cercustanța* în loc de împrejurare, *nu am op* în loc de nu am trebuință, *surg* în loc de se nasc etc.

Un exemplu foarte tare până unde poate merge introducerea greșită de cuvinte nouă ni-l dă limba răposatului Heliade.

Ești belă, Serafita! belisimă-ntre zee,
Tu ești al frumuseței și gemmă ș-ornament,
Te văz și văz Olimpul, grădinele-empiree,
Ești fericirea lumii și centru-n firmament.

O, belă ești, dilecto! și capelura-ți blondă,
De voluptate peplu, ca crinii lui Amor
Cu buclele lui Phebu te-ammantă te circondă
Electric radioasă. Te-acoperă că mor!

(*Serafita — Poesii inedite*, București, 1872)

Un alt exemplu îl luăm din scrierile lui Pumnul. Pumnul voia să gonească din limbă toate cuvintele străine, chiar terminii grecești, și păzea totodată cu scumpătate regula sus criticată a analogiei. Cu aceste două „principii filologice" a izbutit să scrie așa:

„Intruducăciune pregătițivă în filosofie sau sciemânt. Prodata intruducăciunii este cunoscăciunea insemnînței sciemântului ca mama nascațivă a celorlalte sciințe!

Astă cercetăciune este cu putință pe trei drumuri: *a)* pe drumul verbământal (etimologic); *b)* pe drumul suflemîntal (psichologic); *c)* pe drumul tâmplătural (istoric) etc."

(Din manuscriptul despre filozofia populară)

Direcția nouă a făcut dar un pas spre progres cînd, dezrobindu-ne de acele sisteme greșite, ne-a îndreptat luarea-aminte spre o limbă mai potrivită cu vorbirea poporului de astăzi, spre limba frumoasă în care scria Constantin Negruzzi și pe care nu am fi trebuit să o părăsim, rătăcindu-ne după confuziile filologilor. Multe întrebări și îndoieli se nasc, firește, și aici. Că e mai bine să zicem roditor decît *fertil*, mai bine a unelti decît a *machină*, mai bine obicei decît *abitudine*, ne pare vederat. (Vezi și critica d-lui Vârgolici în contra *Transacțiunilor literare*, în *Convorbiri literare* de la 1 mai 1872 și interesantul articol al d-lui Lambrior, în no. de la 1 decemvrie 1873.) Trebuie însă totdeauna să zicem priincios în loc de *favorabil?* nădejde în loc de *speranță* etc.? Este bine să împrospătăm vorbirea cea veche în întinderea în care o face d. Lambrior? Aceste sunt întrebări al căror răspuns ni-l va da instinctiv acel scriitor pe care natura îl va fi înzestrat cu darul de a cunoaște firele din care se țese limbagiul poporului român. Nouă, celorlalți, nu ne rămîne decît a urma, depărtați de orice silă teoretică, simțului nostru limbistic, știind bine că judecata din urmă nu o pot pronunța decît urmașii noștri.

Terminînd această expunere, sperăm că prin ea se va fi lămurit mai bine deosebirea între ceea ce s-a numit direcția nouă și între direcția mai veche.

A explica această deosebire ne-a părut o temă foarte însemnată. Căci poziția morală în care se află poporul român este poate unică în istorie, cît pentru greutatea ei și cere cu atît mai multă luare-aminte asupra mișcării lui literare, ca una ce este oglinda acelei poziții.

Îndată ce în apropierea unui popor se află o cultură mai înaltă, ea înrîurește cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălțimei culturei este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a pierde elementul național, de a descoperi totuș și de a formula idei pentru omenirea întreagă. Aflarea și realizarea lor a fost de multe ori rezultatul experiențelor celor mai dureroase; dar jertfa o dată adusă, ele se revarsă acum asupra omenirii și o cheamă a se împăr-

tăși de binefacerea lor îmbelșugată. La această chemare nu te poți împotrivi: a se uni în principiile de cultură este soarta *neapărată* a fiecărui popor european. Întrebarea este numai dacă o poate face ca un soț de asemenea, sau ca un rob supus; dacă o poate face scăpîndu-și și întărindu-și neatîrnarea națională sau plecîndu-se sub puterea străină. Și această întrebare se dezleagă numai prin energia vieței intelectuale și economice a poporului, prin bunavoință și iuțeala de a înțelege și de a-și asimila cultura în activitate potrivită.

Pe noi, românii, ne-a scos soarta fără de veste din întunericul Turciei și ne-a pus în fața Europei. Odată cu gurile Dunării ni s-au deschis și porțile Carpaților, și prin ele au intrat formele civilizației din Franța și din Germania și au învălit viața publică a poporului nostru. Din acest moment am pierdut folosul stării de barbari fără a ne bucura încă de binefacerea stării civilizate.

Cînd am fi singuri într-o insulă, cînd ne-ar fi dat să trecem prin orce schimbare a vieței publice fără a fi amenințați dinafară în chiar existența noastră, am putea aștepta în liniște dezlegarea problemelor, lăsînd timpului viitor sarcina de a ridica, încetul cu încetul, greutățile de astăzi.

Așa însă nu este situația noastră. Timpul dezvoltării ne este luat, și tema cea mare este de a-l înlocui prin îndoită energie. Tot ce este astăzi formă goală în mișcarea noastră publică trebuie prefăcut într-o realitate simțită, și fiindcă am întrodus un grad prea înalt din viața dinafară a statelor europene, trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile pănă la înțelegerea acelui grad și a unei organizări politice potrivită cu el.

Pentru aceasta se cere mai întîi o cultură solidă a claselor de sus, de unde pornește mișcarea intelectuală.

Aci însă este greutatea! A vota, a guverna, a scrie jurnale, a ținea prelecții necontrolate, a fi membru de academii și profesor de universitate, această formă a culturei apusene convine anteluptătorilor noștri mai ales cînd forma se întîlnește și cu un § corespunzător din budgetul statului. Dar a îndeplini cu aceeaș seriozitate sarcina ei intelectuală, aceasta nu le convine; și cînd îi critici în această parte a vieței lor publice, atunci se indignează, spun că suntem încă într-o stare nepregătită, că noi să ne asemănăm cu Franța de acum 300 de ani, că meritele lui Șincai, Asachi, Bariț, Tăutu, Laurianu trebuiesc privite dintr-o perspectivă istorică seculară!

Dar dacă vă asemănați cu Franța de acum 300 de ani, de ce îi luați formele de cultură ale anilor din urmă?

Aci este contrazicerea cea primejdioasă. Nu e cu putință ca un popor să se bucure de formele dinafară ale unei culturi mai înalte și să urmeze totodată înlăuntru apucăturilor barbariei. Și fiindcă a da înapoi e cu neputință, nouă nu ne rămîne pentru existența noastră națională altă alternativă decît de a cere de la clasele noastre culte atîta conștiință cîtă trebuie să o aibă și atîta știință cîtă o pot avea.

Iacă pentru ce lupta neîmpăcată în contra ignoranței pretențioase și a neadevărului ne-a părut cea dintîi datorie și pentru ce nu am putut primi punctul de vedere al acelora care sunt deprinși cu o privire mai blîndă și se mulțumesc cu o lungă așteptare a îndreptării în viitor.

Românii, anticipînd formele unei culturi prea înalte, au pierdut dreptul de a comite greșeli nepedepsite și, depărtați din starea mai normală a dezvoltărilor treptate, pentru noi etatea de aur a patriarhalismului literar și științific a dispărut. Critica, fie și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu orce jertfe și în mijlocul a orcîtor ruine trebuie împlîntat semnul adevărului!

BEȚIA DE CUVINTE ÎN „REVISTA CONTIMPORANĂ“

(STUDIU DE PATOLOGIE LITERARĂ)

(1873)

Darwin ne spune că multe soiuri de maimuțe au aplecare spre băutura ceaiului, a cafelei și a spirtuoaselor; „ele sunt în stare, zice el, să fumeze și tutun cu multă plăcere, precum însumi am văzut. Brehm povestește că locuitorii din Africa de meazănoapte prind pavianii cei sălbatici puindu-le la locurile unde se adună vase pline cu bere, de care se îmbată. El a văzut mai multe maimuțe în această stare și ne dă o descriere foarte hazlie despre purtarea lor și despre grimasele ciudate ce le făceau. A doua zi erau foarte rău dispuse și mahmure, de durere își țineau capul cu amîndouă mîinile și înfățișau o privire din cele mai duioase. Dacă li se oferea bere sau vin, se depărtau cu dezgust, dar le plăcea mult zama de lămîie. O maimuță americană, un ateles, după ce se îmbătase o dată cu rachiu, n-a mai vrut să-l mai bea și a fost, prin urmare, mai cuminte decît mulți oameni" (Ch. Darwin, *Descendența omului și selecțiunea sexuală*, I, 1).

Va să zică plăcerea noastră pentru amețeala artificială, produsă prin plante și preparatele lor, este întemeiată pe o predispoziție strămoșească, comună nouă cu celelalte rudenii de aproape, cu maimuțele de exemplu, din al căror neam ne coborîm.

Nu ne vom mira dar de lățirea cea mare a acelui obicei și de feluritele mijloace pentru mulțumirea lui. Cînepa, macul, vița de vin, tutunul etc., etc. sunt

producte ale naturei cu care omul își nutrește pasiunea lui pentru amețeală.

Există însă un fel de beție deosebită între toate prin mijlocul cel extraordinar al producerii ei, care se arată a fi privilegiul excluziv al omului, în ciuda celorlalte animale: este beția de cuvinte.

Cuvîntul, ca și alte mijloace de beție, e, pănă la un grad oarecare, un stimulant al inteleginței. Consumat însă în cantități prea mari și mai ales preparat astfel încît să se prea eterizeze și să-și peardă cu totul cuprinsul intuitiv al realității, el devine un mijloc puternic pentru amețirea inteligenței. Efectele caracteristice ale orcării beții sunt atunci și efectele lui, *„la debilité des fonctions intellectuelles et le penchant à la violence“*, cum ne arată Cabanis în memoarul 8 din *Rapports du physique et du moral de l'homme.*

Simptomele patologice ale amețelei produse prin întrebuințarea nefirească a cuvintelor ni se înfățișază treptat după intensitatea îmbolnăvirii. Primul simptom este o cantitate nepotrivită a vorbelor în comparare cu spiritul căruia vor să-i servească de îmbrăcăminte. În curînd se arată al doilea simptom în depărtarea orcărui spirit și în întrebuințarea cuvintelor seci; atunci tonul gol al vocalelor și consonantelor a uimit mintea scriitorului sau vorbitorului, cuvintele curg într-o confuzie naivă și creierii sunt turburați numai de necontenita vibrare a nervilor acustici. Vine apoi slăbirea manifestă a inteligenței: pierderea orcărui șir logic, contrazicerea gîndirilor puse lîngăolaltă, violența nemotivată a limbagiului.

Ar da poate un caracter prea pedant acestei neînsemnate cercetări literare dacă am voi să așezăm exemplele practice pentru teoria mai sus expusă după chiar gradele arătate: ne mărginim a le cita în total, lăsînd binevoitorului cetitor sarcina de a le clasa în ordine, de va voi.

Pentru alegerea exemplelor ne-a fost un singur semn patologic hotărîtor: întrebuințarea cuvintelor pentru plăcerea sonului lor și fără nici un respect pentru acea parte a naturei omenești care se numește inteligență.

În București a apărut la 1 martie al anului 1873 o gazetă lunară sub numele de *Revista contimporană. Litere-Arte-Științe.* Se spune că vro 20 sau 30, alții zic chiar 40 de redactori-colaboratori însuflețesc tinerețea acestei plăpînde ființe. Noi deocamdată ne îndeplinim datoria de a-i mulțumi pentru îmbelșugata culegere de exemple ce ne ofere în primele sale numere în folosul și spre ilustrarea tratatului de față asupra beției de cuvinte în toate fazele ei, și nu ne îndoim că, de va merge mai departe pe aceeaș cale, va deveni una din cele mai importante întreprinderi pentru acest scop.

În primele două numere ale *Revistei contimporane* ne atrage mai întîi suvenirea d-lui Sion despre poetul Conachi. Bietul Conachi! Nu știm prin ce nefericită împărțire a materiei s-a întîmplat că în întregul număr de la 1 martie, deși cuprinde vro 15 pagine despre el, nu i se citează decît două exemple: *Oda la Moruzi*, „cea mai sarbădă și cea mai prozaică“, după chiar părerea d-lui Sion, și următoarele versuri:

Na, vouă banilor! Na, ție Conachi!
Bravo ție, Mihalachi!

Pas acum și te mai îndoiește de încîntătoarea frumusețe a muzei lui Conachi!

Oda sus-citată în lauda domnului Alexandru Moruzi începe așa:

După ce cu-ndestulare
Din milă, cu bunătate,
Aduci ape curgătoare
În orașele-nsetate;

și aici d. Sion ne lămurește că în adevăr Moruzi a adus apa la Monastirea Golia din Iași, „de unde, vărsîndu-se prin o gură de leu, se împărțea pe la mai multe cișmele“, și apoi continuă:

„am citat aceasta pentru ca să arăt că inspirațiunea lui Conachi nu era o adulațiune, *ci esploziunea unui entusiasm nobil* pentru îmbunătățirile ce poetul vedea că se fac în țară“.

Cum? Cîteva cuvinte rimate asupra unor țevi de apă aduse de prințul Moruzi se și numesc de d. Sion „esploziunea unui entusiasm nobil" din partea poetului?

Deși aceasta este deocamdată un abuz încă neînsemnător, poate chiar neobservat pentru cetitorii mai puțin deprinși, totuș el constituie primul simptom al suferinței de care este cuprins d. Sion. Cele următoare vor fi mai tari.

La pagina 15 ni se citează cîteva versuri din *Psaltirea* lui Dositei, d.e.:

Limbele să salte
Cu cîntece nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie.

Simpla citare a acestor versuri este foarte nevinovată, deși versurile sunt urîte, dar nevinovăția încetează din momentul în care d. Sion cu ele se amestecă în prozodie: d-sa își permite a numi aceste trohee ale lui Dositei... *hexametre!*

Versurile de la pag. 17:

Ascultă-mi ruga, Dumnezeu sfinte,
Și nu mă trece, ci-mi ia aminte,

d. Sion le numește... *pentametre!*

În împrejurări normale nu ar fi iertat unui literat, fie chiar membru al Societății Academice Române, să scrie asemenea lucruri. Dar în starea în care se află d. Sion cînd scrie, și în care, precum vom vedea mai jos, se află și alți scriitori principali ai *Revistei contimporane*, asemenea fenomene trebuiesc privite mai mult cu un fel de interes psihologic.

D. Sion, în urma acelei stări, pare uneori a pierde conștiința sigură despre ceea ce face, scrie cînd fără înțeles, cînd în contrazicere, cînd cu o violență de expresii nemotivată, de exemplu pag. 22:

„prima simptomă a *perfecționării* sufletului lui Conachi fu predilecțiunea sa pentru poezie",

și îndată mai jos:

„toți știm cum ajunge cineva poet: el mai întîi trebuie să se *nască* cu asemenea predilecțiune".

Apoi, la pag. următoare:

„de la 1806 până la 1834 Conachi a fost *mereu* în funcțiuni",

și îndată mai jos:

„dar *în intervalul interupțiunilor sale din funcțiuni* se ocupa cu profesiunea specială de inginer hotarnic".

Apoi la pag. 90:

„Pe atunci însă, cată să știm, amorezații nu-și făceau curte *în modul prozaic de astăzi*, pe la teatruri, pe la baluri și pe la grădine: damele nu ieșeau fără bărbații lor nicăierea, nici primeau visite cînd erau singure acasă; apoi bilete dulci și parfumate nu erau în datina timpului. Curtea se făcea precum ne spune poetul Alecsandri în *Barbu Lăutaru*: amantul umbla cu lăutarii cîntînd toată noaptea pe sub ferestrele Dulcineei; sau, dacă era poet ca Conachi, făcea versuri, pe care... nu le da la gazete, nici la tipar, ci punea pe lăutari să le cînte.

Nu voiu să zic *că cu moduri atît de prozaice* Conachi făcea curte nobilei sale amante; nu e însă mai puțin adevărat că de la 1812—1828 versurile lui făceau gloria lăutarilor dintr-un capăt până la celalt al Moldovei."

La pagina 24 d. Sion ne vorbește despre

„junele adolescinte".

Poate îi era teamă că vom crede adolescintele bătrîn!

Tot acolo ne spune că

„țara era în *convulsiunile* cele mai *înflăcărate*",

și la pagina următoare vrea să examineze cartea lui Conachi și să vadă

„de ce *calibru* este".

La paginile 102 și 103, d. Sion, vorbind de sine însuș, scrie:

„Apoi cînd m-am *ridicat* din adolescență și m-am *așezat* în capitală... mă duceam la casa lui Conachi adeseori, și ospitalitatea aceasta o plăteam cetindu-i cîteodată vreo compunere..."

Demn de observat e d. Sion cînd se desfată în tăria expresiilor. La pag. 96, vorbind despre ochi, zice:

„Cine nu și-a scăldat sufletul în deliciul acestor stele, care se zice să sunt scaunul sufletului și al inimei?"

A-și scălda sufletul în deliciul unor stele care sunt un scaun — iacă o imagine a cării soață se află numai în următoarea strofă a d-lui A. Pelimon (nu este și d-sa între cei 30—40 de redactori-colaboratori ai *Revistei?*):

Aste inimi prea-nfocate
Cu stilpări de nemurire
De al păcii imn legate
Cînt a patriei iubire.

Departe duce pe om beția de cuvinte!

La pag. 90, d. Sion ne arată cum

„Conachi revărsa florile imaginațiunii sale în adorațiunea idolului ce încîntase sufletul său",

dar la pag. 93 se întrece și zice:

„poetul vărsa tezaurii imaginațiunii sale cu profuziunea unui crater în irupțiune".

Despre întrebuințarea de neologisme, precum sunt *alegre*, în loc de vesele, *tandrețe*, *abandonez* etc., nu este locul să vorbim aici: ne grăbim a termina critica în ceea ce privește partea d-lui Sion din *Revista contimporană* prin citarea ultimelor sale cuvinte:

„Iată materia mea *epuizată*. Fie ca această lucrare să se urce ca fumul de tămîie către sufletul acestui veteran al Parnasului român, care a depus *premiile geniului și cugetării* sale pe altarul culturei naționale! *Respect, venerațiune și glorie memoriei numelui său!*"

Premiile geniului și cugetării (adecă poeziile) și *gloria memoriei numelui* sunt un nonsens și un pleonasm, care încheie într-un mod armonic lucrarea d-lui Sion, cetită la Ateneu, cetită la Cernăuți, cetită la Bacău, și, în sfîrșit, tipărită în *Revista contimporană.*

Un alt autor care umple coloanele acestei reviste este d. Pantazi Ghica. D-sa ne îmbie cu o novelă istorică întitulată *Marele vistier Cîndescu.* Ce palid devine d. Sion, cu toată „înflăcărarea convulsiunilor" și cu toată „profuziunea craterului în irupțiune", îndată ce-l punem alături de violența limbagiului d-lui P. Ghica, care ar fi înmărmurit și pe mai-sus-pomenitul Cabanis!

Pag. 80:

„Mihnea nu săvîrșise încă aceste cuvinte, cînd o mulțime de femei, copii, bătrîni, sîngerînzi, palizi, cu hainile rupte, sfășiete, cu părul smuls, cu mînile rănite, intrară în gloată, în desordine, înspăimîntați, alergînd, în sala sfatului domnesc.

Din acea mulțime speriată, exasperată, două fete, două copile, se repeziră în brațele vistierului Cîndescu, strigînd: «Scăpare, tată! scăpare!»"

Simțiți, vă rog, toată gingășia logică a acestei îmbelșugări de cuvinte: mulțimea intră în gloată și în dezordine, ea este nu numai înspăimîntată, ci și speriată și exasperată, ea are hainele nu numai rupte, ci și sfășiate, și atunci în brațele vistierului Cîndescu se reped două — nu numai fete, ci și copile.

La pag. 82:

„Boieri, femei, copii, bătrîni, oșteni ieșiră toți în liniște dar avînd pe figuri aceeaș durere, aceeaș exasperațiune, aceeaș desperare".

Durere, exasperațiune și desperare!

„Armașul Dincă Sîrbu, șearpe încolăcitor, ființă tîrîtoare, astucioasă, hipocrită, furbă și trădătoare, suflet damnat, spion și confident al lui Mihnea, cînd intră domnitorul în biserică, opri pe comisul Comăneanu la ușa sfîntului locaș."

Grozav e Dincă Sîrbu, și ar fi și mai grozav dacă nu ar deveni ridicol în această descriere.

„Astfel se făcu trista și rușinoasa instalare a lui Mihnea III, cu pronosticuri atît de lugubre și în condițiuni atît de funebre pentru țară."

Condițiuni funebre? Aceasta nu prea are înțeles în românește. Dar pe d. Ghica nu-l supără neînțelegerea. În fantazia d-sale cea învăpăiată, adjectivele înoată cu grămada, și d-sa pescuiește cînd pe unul, cînd pe altul, și-l aruncă fără alegere în brațele vreunui substantiv. Folosul acestei procedări literare este că poți petrece timpul cu variații asupra aceleiaș teme, cu combinări și permutări în marginea numărului de cuvinte date. Înțelesul rămîne acelaș și uneori fraza cîștigă. D.e.:

„Astfel se făcu lugubra și funebra instalare a lui Mihnea cu pronosticuri atît de triste și în condițiuni atît de rușinoase pentru țară".

Și mai sus, pag. 75:

„Nici o voce nu răspunse, toată lumea, tăcută și cuprinsă de o adîncă întristare, păstra un silențiu lugubru".

Lumea tăcută păstra un silențiu! Sau, tot așa de bine, lumea silențioasă păstra o tăcere. Sau, mai amplificat: lumea lugubră păstra un silențiu tăcut. Am cita mai multe simptome ale d-lui Pantazi Ghica, dacă am fi avut răbdarea să cetim novela d-sale și în numărul revistei de la 1 aprilie 1873. Dar această răbdare n-am avut-o și ne mărginim să spunem că d. Ulysse de Marsillac în *Journal de Bucarest* o laudă foarte mult și o numește savantă.

Între expresiile cu care d. Pantazi Ghica înavuțește sărmana limbă română figurează, pe lîngă silențiul lugubru, rapace, avaricios, astucios, furb și adat *(adonné)*.

Mult mai fin e d. Vasile Alexandrescu-Ureche. Oh, d-sa vorbește cu preferință despre lucruri pe care, necunoscîndu-le însuș bine, presupune că nici cititorii

nu le cunosc, și pe acest fundament înșiră la cuvinte de o fenomenală combinațiune.

După un tipic cunoscut încă din *Adunarea națională*, pe care o inspira d-sa odinioară, d. Alexandrescu-Ureche, în studiul asupra lui Miron Costin, cu care începe juna *Revistă*, vrea să ne arăte meritul lui Miron Costin ca om de știință și ne zice:

„După cum Cantù definește istoria *conform ultimelor, modernelor teorii:* «l'histoire est le récit d'événements importants afin de connaître le passé et par lui de conjecturer l'avenir probable»... așa a zis Miron Costin cînd ne spune că istoria ne învață: *«Cu acele trecute vremi să pricepem cele venitoare!»*

Care e meritul lui M. Costin ca om de știință? Dar ce dezvoltare mai admirabilă de inteligență ca aceea a lui M. Costin, care ajunge la concluziunile științei *cu secole mai nainte de atîți nemuritori lucrători* în ogorul științific, în ogorul istoriei, la apusul Europei!"

Ce mistificare mai este și aceasta? Nu este adevărat că ideea de a concepe istoria ca o știință a vremilor trecute pentru a pricepe pe cele viitoare este o „ultimă modernă teorie". Aceasta a trebuit să treacă prin capul tutulor istoricilor, de cînd istorici există, și este anume relevată în Polybius, în Tacitus, în Cicero, dacă, după dorința lui Cornelius Nepos, îl numărăm și pe acesta printre istorici. Prin urmare, Miron Costin în fraza citată nu a făcut alta decît a spus și el o cugetare de istoric, dar nu a anticipat „cu o admirabilă inteligență concluziunile științei" moderne.

La pag. 1 și 2 a revistei ni se susține că:

„istoria, fiica filozofiei, nu vine decît după ce poezia populară începe a tăcea",

și îndată se adaogă:

„istoria germanilor începe cu cîntul lui Siegfried din poemul Analelor (?)".

La pag. 2, d. Alexandrescu vorbeşte despre lăutarii, care singuri

„fac istorie... pe timpul lui Atila (5), la palatul Biciului lui Dumnezeu".

Acel (5) pus lîngă Attila ne trimete în josul paginei, la autorii antici din care îi izvorăşte d-lui Ureche această ştiinţă. Acolo găsim numit, pe lîngă Priscus, şi pe *Am. Marcellinus*. Ammianus Marcellinus citat pentru timpul lui Attila? Mare descoperire! Ammian (născut pe la 330) era de mai mulţi ani mort cînd a început domnirea lui Attila (434—453) şi istoria lui merge numai până la 378 d. Chr.

La pag. 9, eruditul nostru profesor de istorie la Universitatea din Bucureşti ne spune că „istoria de caracter filozofic" se născu

„cu Voltaire, abia în secolul XVII şi XVIII".

Voltaire istoric în secolul 17? Dar Voltaire este de 6 ani cînd se sfîrşeşte secolul al 17-lea, şi în această vîrstă el de-abia ar fi putut scrie un tractat ca acela al d-lui Ureche, necum o istorie de „caracter filozofic".

Dar unde este tare d. Ureche este în citarea de nume proprii. Acolo d-sa se află în elementul său, începe a-şi pierde cumpătul, sonul gol al cuvintelor de botez şi de familie îl transpoartă în acea lume fericită, unde prozaica lege a logicei şi a exactităţii ştienţifice nu mai domneşte. Cu deosebire ne preumblă atunci prin ţara spaniolilor, pe unde controlul este mai greu, şi ne încîntă cu sonuri ca cele următoare:

„Nu, orcît am putea supăra vreunul din acele spirite de care altădată rîdeam, pe care azi le deplîngem — spirite pururea gata a deprecia ce este românesc — nu, repeţim, Miron Costin nu este Villehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines, el nu este Olanyro Morales, Zurita, Garivay, Muntaner, Mariana, Moncada; nu este asemenea autorul cronicelor de Napoli, nici Villani; nu este *a fortiori*, catalogarii de date şi domni ai Germaniei feodale... Miron Costin este în fond *«istoric»!*"

Bietul zeţar nu s-a prea orientat în aşezarea literelor acestor spanioli, şi astfel *errata* de la sfîrşitul numărului ne invită să cetim *Ocampo, Morales* în loc de *Olaniro Morales.* Fie şi Ocampo, Morales!

Să ne atragem în treacăt — deşi cu multă mîhnire din parte-ne—rîsul sau deplîngerea d-lui Ureche, mărturisind cu sinceritate că, după părerea noastră, nu ar fi nici o scădere pentru Miron Costin de a fi comparat lui Comines sau lui Froissart. D. Ureche crede că Miron Costin le este fără comparare superior, după acelaş tipic după care credea altă dată, într-un foileton al *Adunării naţionale*, că o palidă imitare a lui Văcărescu este superioară originalului lui Goethe.

La pag. 6, d. Ureche ne înşiră alte nume, spunîndu-ne că:

„Miron Costin este deja istoricul care întreabă la fapte cauzele lor, şi la cauze recunoaşte o ordine, o sistemă oarecare, ca Vico, Leibnitz, Descartes, Rotek, Cantù, Thiery".

Ce-o fi căutînd printre aceşti istorici Leibniz şi Descartes? Altă dată, d. Ureche, vorbind despre arhitectura noastră, ne spunea că celebrii arhitecţi ai Italiei ar fi invidioşi de ea şi ne cita între aceştia şi pe Cimabue, care însă este celebru în pictură.

Dar în starea intelectuală în care se află d-sa cînd scrie nici nu e vorba de exactitate a citărilor. Totul e ca sonul gol al numelor proprii să producă efect, şi în această privinţă trebuie să recunoaştem că Cimabue e foarte bine ales.

În numărul *Revistei contimporane* de la 1 aprilie ni se înfăţişează doi autori mai noi, cu lucrări mai scurte.

Unul este D. Aug. Laurianu. D-sa face o critică a unei traduceri din Molière şi a dramei d-lui Scurtescu, *Rhea Silvia*. Ştiţi că despre fabuloasa Rhea Silvia ne spune Livius în cîteva rînduri, la începutul istoriei sale, că a fost vestală, dar că a născut totuş pe Romu-

lus și Remus. Completa lipsă de tradițiuni mai lămurite asupra ei nu împiedecă pe d. Laurianu de a scrie:

„Pentru a tracta asemene subiecte, se cere, pe lîngă atîtea alte condițiuni, pe care d. Scurtescu le posedă îndestul, și un studiu aprofundat al timpului, moravurilor, cu un cuvînt, al mezului social în care se petrece acțiunea, și acest mez social să radieze în toate epizodele dramei *Rheei Silviei*".

Mediul social de pe timpul Rheei Silviei! Lucrul nu prea are înțeles, dar cuvintele sună a ceva.

Acelaș domn scrie la pagina 158 și 159:

„Nu este aici locul de a căuta rațiunea preeminenței traducțiunilor asupra compozițiunii și raportul ce esistă între autor și esecutor. Când vom scrie în special despre teatrul nostru, vom elucida aceste chestiuni colaterale rîndurilor de astăzi. Deocamdată, ne mulțumim de a declara într-un mod categoric că n-avem idei preconcepute contra nici unuia din modurile în care se manifestă literatura scenală la noi".

Auzi, frate! Junele Laurianu ne declară „într-un mod categoric" că nu are „idei preconcepute"!

Ce fericire pentru „literatura scenală" a României și pentru „cestiunile colaterale rîndurilor de astăzi"!

Cel din urmă autor însemnat în no. 2 al *Revistei* se numește George Marian. D-sa pare a fi de la Ploiești, căci ne vorbește despre

„un colț al țărei unde m-am ploeștit — era să zic pleoștit".

Acest domn de la Ploiești, eram să zic... are mult spirit. D-sa iubește „la causerie" ca la Paris și o introduce în *Revista contimporană* prin un *Ciaiu la doamna Cutare*. Ce mai eleganță în toată conversația! Domnul de la Ploiești o începe prin a face doamnei Cutare din București un

„compliment pentru toaleta sa de un perfect bun-gust",

și complimentul era, fără îndoială, de un perfect bun-gust, ca și cel următor, despre care ne spune d. Marian:

„cultul frumosului esistă în Țara Românească. Mă inhățai de acest cuvînt ca să spun că n-ar puteà fi indoință despre aceasta decît numai cînd frumosul n-ar fi reprezintat la noi prin imagine vii ca d-na *Cutare*. Complimentul însă nu produse efect."

Dar nu pentru aceste galanterii ploeștite, eram să zic..., intră d. George Marian în această mică cercetare. D-sa merită a figura în ea fiindcă împărtășește ameteala d-nului Ureche în privința numelor proprii. După ce ne-a spus, desigur cu multă competență, că concertele Societății filarmonice sunt

„destinate a face pe public să fugă văzînd numai numele lui Beethoven pe afiș",

continuă:

„Grație d-nei *Cutare*, mă împăcam cu muzica clasică de care mă desgustase concertele puțin divertisante ale Societății filarmonice. Un caet din Mozart se aflà pe piano. Doamna *Cutare* îl deschise și ne jucâ nemuritoarea uvertură a operei *Freischütz* (Robin des Bois)."

Admirabila doamna Cutare! Deschide un caiet din Mozart și joacă din el uvertura lui *Freischütz*. Ai să vezi că în numărul viitor al *Revistei* are să deschidă caietul lui Weber și să ne joace uvertura lui *Don Juan*.

După exemplele fenomenale, citate până acum, am mai adăoga cîteva cuvinte în privința întregei întreprinderi numite *Revista contimporană*, dar ne e teamă că redactorii ei vor declara, cu modestia junelui domn Laurianu,

„într-un mod categoric",

că nu au *idei preconcepute* nici măcar în contra—beției de cuvinte.

T. MAIORESCU.

CRITICE

In contra
Direcţiei de astăzi în cultura română.
Despre scriere.
Limba română în jurnalele din Austria.
Observări polemice.
Direcţia nouă.

BUCURESTI
EDITURA LIBRARIEI SOCECU & COMP.
7, CALEA MOGOŞOAIEI, 7.
1874.

Ediţia *Critice*, 1874. Foaia de titlu

CRITICE

(1867 — 1892)

de

TITU MAIORESCU

VOLUMUL I

[illegible]

EDIȚIE NOUĂ ȘI SPORITĂ

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRARIEI SOCECU & COMP.

1892

Ediția *Critice*, vol. I, 1892. Foaia de titlu

TITU MAIORESCU

CRITICE

1866 — 1907

EDIȚIE COMPLETĂ

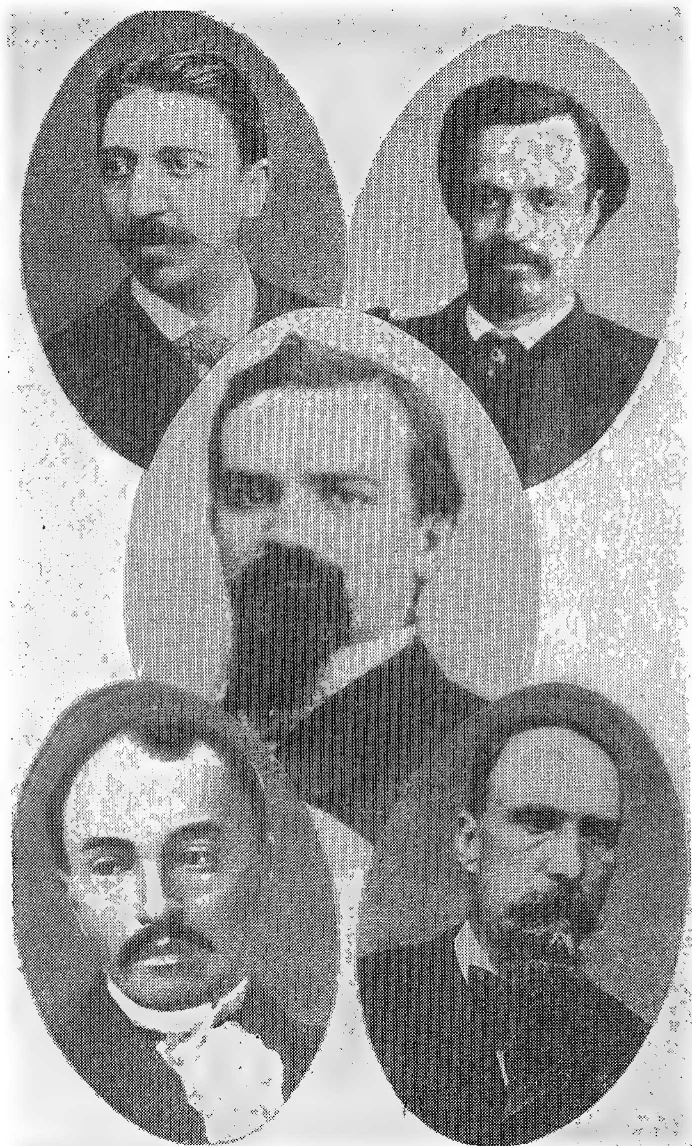

VOLUMUL I

BUCUREȘTI

[illegible]

Ediția *Critice*, vol. I, 1908. Foaia de titlu

Membrii fondatori ai „Junimii“ (I. Negruzzi, V. Pogor, T. Maiorescu, P. P. Carp, Th. Rosetti)

RĂSPUNSURILE „REVISTEI CONTIMPORANE“

(AL DOILEA STUDIU DE PATOLOGIE LITERARĂ)

(1873)

Lupta între *Revista contimporană* și critica din *Convorbiri literare* s-a încins cu multă căldură. *Revista* de la 1 iunie 1873 publică un răspuns lung al d-lui P. Grădișteanu, un răspuns ceva mai scurt, dar foarte puternic, al d-lui V. Alexandrescu-Ureche și cîteva cuvinte gentile ale d-lui D. Aug. Laurianu, iar d. Pantazi Ghica și-a ales un cerc mai întins de cetitori și își răspîndește observările d-sale în contra noastră prin cel mai însemnat jurnal politic din capitală.

Fiind vorba de o luptă literară, să ne fie iertat a înlătura mai întîi tot ce ne pare că trece peste limitele ei.

Așa, d. Petru Grădișteanu vorbește de victemele *arțagului* meu, de *piticii* din *ortaoa* „Junimei", zice că noi tăgăduim *cu sfruntare, cu turbare* meritul părinților literaturei și spune că *pamfletul* meu îi reamintește *că Voltaire compară pe unii critici cu broaștele care se zice că sug veninul pămîntului spre a-l comunica celor care le ating*.

D. Vasile Alexandrescu-Ureche observă că *unui zețar îi e permis să fie ignorant ca un redactor de la* Convorbiri, că, de cetea mult *Convorbirile*, de *tîmpire* nu scăpa, și împărtășește cetitorilor săi că *în casa d-lui Maiorescu nu lipsește o clarinetă și un contrabas, pe lîngă un piano.*

D. Pantazi Ghica numește pe adversarul său *un fel de farceur literar*, spune că unii membri ai societății „Junimea“ sunt *adaţi la umorism între mai multe pahare de bere* în *Borta rece* (o cîrciumă cunoscută din Iași, citată și de d. Laurianu-junior în contra noastră) și observă că stilul meu *cam se aduce mult cu stilul și buna-cuviință ce ar găsi cineva în epistola unui comis-voyageur neguțătoresc.*

La aceste cuvinte și altele mai tari de felul lor nu am nici un răspuns. Ele sunt personalități fără interes într-o discuție literară; ar fi chiar de natură a tăia orce discuție, dacă alte considerări mai însemnate nu ar impune continuarea ei ca o datorie.

Lăsăm dar expresiilor reproduse mai sus tot caracterul lor, fără a le mai atinge.

Căci ele nu ne înaintează în dezlegarea singurei întrebări importante aici: cum rămîne cu obiectul propriu al criticei noastre literare?

Cum rămîne cu trocheele lui Dositei, pe care *Revista contimporană* le numește hexametre? Cum cu *esploziunea entuziasmului nobil* pentru țevile de apă aduse de prințul Moruzi? Cu *convulsiunile înflăcărate?* Cu *profuziunea craterului în erupțiune?* Cu *ridicarea* d-lui Sion *din adolescență* și *așezarea* d-sale *în capitală?*

Cum rămîne cu *lumea tăcută* a d-lui Pantazi Ghica, care *păstra un silențiu?*, sau cu Armașul Dincă Sîrbul, care era

„șearpe incolăcitor, ființă tîrîtoare, astucioasă, hipocrită, furbă și trădătoare, suflet damnat, spion și confident al lui Mihnea?“

Cum rămîne cu Ammianus Marcellinus, pe care îl citează d. Ureche pentru timpul lui Attila? Sau cu Voltaire, care începe istoria de caracter filozofic în vîrsta de 6 ani? Sau cu Cimabue, care devine celebru în arhitectură?

etc., etc., etc.

Cum rămîne cu aceste fenomenale... scăpări din vedere, aceste... mici erori strecurate într-o cîtățime cam mare în primele două numere, numerele de recomandație, ale unei *Reviste* de literatură, artă și știință, publicată în anul 1873 în capitala unui stat care aspiră la cultură și nu este cu totul lipsit de viața literară?

Iacă singura întrebare la care se aștepta un răspuns din partea *Revistei contimporane*, și totodată singurul punct în jurul căruia se poate mișca discuția noastră mai departe.

I

Așadar: ce a răspuns *Revista* la erorile imputate și cum a răspuns?

Critica noastră relevase cinci articole: studiele literare ale d-lor Sion și Ureche, novela d-nului P. Ghica, recenziunea d-lui D. Laurianu și un articol al d-lui Marian. Începem cu o mărturisire împăciuitoare: în privirea apărării ce d. Grădișteanu face în favoarea d-lui G. Marian de la Ploiești, suntem aproape de a ne înțelege cu d-sa. D. Grădișteanu (p. 390) numește scrierea d-lui Marian

„un articol de *blagues* — cuvîntul în limba română n-are ecuivalent decît, poate, *mofturi*“.

Din momentul în care *Revista* califică articolul d-lui Marian de *mofturi*, nu mai avem de discutat asupra acestui punct. S-ar simplifica discuția chiar și asupra celorlalte puncte, dacă *Revista* ar consimți să numească cu aceeaș expresie calificativă și celelalte articole relevate de noi, critica d-lui Laurianu, novela d-lui P. Ghica și mai ales studiul istorico-literar al d-lui Ureche. Căci *mofturi* este îndeaproape înrudire cu numele ce ne-am permis noi a-l aplica de la început acelor articole din *Revistă* și despre care presupunem că nu este încă uitat.

Asemenea, suntem datori să recunoaștem că nu mai încape discuție asupra uverturei lui *Freischütz*, pe care d-nul de la Ploiești o atribuia lui Mozart. În aceeaș zi (1 mai) în care a apărut critica noastră în *Convorbirile literare* din Iași, a apărut în no. 3 al *Revistei*

din București rectificarea. Pasagiul criticat de noi din no. 2 al *Revistei* era:

„Un caiet din Mozart se afla pe piano. D-na Cutare îl deschise și ne jucă nemuritoarea uvertură a operei *Freischütz*."

și aici *Erata* din no. 3 observă:

„În no. 2 al *Revistei*, la pag. 186, rîndul 11, sărindu-se un rînd din manuscris, după cuvîntul *jucà* să se adauge: Sonata în sol major, apoi termină cu."

Așadar, d-na Cutare jucă din caietul lui Mozart sonata a 8-a și apoi termină cu uvertura operei *Freischütz*.

Unii se miră cum de zețarul sărise rîndul din manuscript așa de bine încît fraza tipărită avea un aer foarte natural, mai natural chiar decît cea îndreptată, și par a se îndoi de istoria cu rîndul cel sărit.

Noi însă nu ne credem în drept a pune la îndoială erata *Revistei*, și, prin urmare, primim rectificarea făcută fără rezervă.

Mergem chiar mai departe: ne mirăm de ce *Revista* nu s-a folosit de *Erata* ei într-un mod mai bogat, oarecum mai isteț? Nu vedea că aici este mijlocul cel mai simplu de a scăpa de toate greutățile?

De exemplu: la pag. 15 din no. 1 al *Revistei* zicea d. Sion:

„În adevăr, voiți exametre? ascultați:
Limbele să salte
Cu cîntece nalte."

De ce să nu zică erata din no. viitor al *Revistei*:

„În no. 1 al *Revistei*, pag. 15, rîndul 6 de jos, sărindu-se cîteva cuvinte din manuscris după cuvîntul *voiți* să se adauge: «trochee care nu sunt»... exametre?"

și toată greșeala a dispărut!

Asemenea pentru d. Ureche:

„În no. 1 al *Revistei*, la pag. 2, rîndul 2 de jos, unde se citează autorii pentru timpul lui Attila, sărindu-se două

rînduri din manuscris, după cuvîntul *Am. Marcellinus* să se adauge: «din nenorocire nu scrie nimic despre Attila, dar cu atît mai mult scrie»... Priscus".

Și așa mai departe și pentru celelalte erori *in dulce infinitum*.

Dar revista nu a ales acest mod expeditiv și prudent de a întîmpina critica făcută, ci și-a susținut erorile, încercîndu-se a aduce argumente în favoarea unora din ele.

Să le examinăm și pe aceste.

Constatăm însă mai întîi că acea parte a criticei care privea disertația d-lui Sion asupra poetului Conachi a rămas fără întîmpinare. O menținem dar deocamdată așa cum a fost făcută.

Trecem la d. Ureche, care s-a crezut obligat să-și susție cele 7 erori ale d-sale cu orce preț — vom vedea îndată cu ce preț.

1. *Eroarea d-lui Ureche relativă la Ammianus Marcellinus.*

Pasagiul din no. 1 al *Revistei contimporane* este în întregul lui următorul:

„Mult timp, multe sute de ani, coloniștii lui Trajan n-avură alți istorici decît *tradițiunea* fidelă, și alăturea cu ea pre acei lăutari, cari, încă la Roma, aveau deprinderea a cîntà la ospețe faptele oamenilor celebri.[4] Pe timpul lui Attila[5], la palatul *Biciului lui Dumnezeu*, ca și mulți secoli după aceea la curtea domnilor români, singuri lăutarii fac istorie.

[4] *Soliti* sunt primis temporibus in epulis canere convivae ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Salustiu.

[5] Am. Marcellinus. Priscus."

În contra acestui pasagiu făcusem noi în *Convorbirile literare* de la 1 mai 1873 următoarea critică:

„Acel (5) pus lîngă Attila ne trimete în josul paginei la autorii antici, din care îi izvorește d-lui Ureche această știință. Acolo găsim numit, pe lîngă Priscus, și pe *Am. Marcellinus*. Ammianus Marcellinus citat pentru timpul lui Attila? Mare descoperire! Ammian (născut pe la 330) era de mai mulți

ani mort cînd a început domnirea lui Attila (434—453), și istoria lui merge numai până la 378 d. Chr."

Ce are de zis d. Ureche la această critică? Cum își va susținea *singurul* punct în discuție: citarea lui Ammianus Marcellinus după cuvintele „pe timpul lui Attila"?

Iacă răspunsul d-sale (*Revista* din 1 iunie 1873, pag. 320, 321, 322):

„Un no. 5 stă pus după vorba *Attila* în scrierea mea (pag. 2), și nu știu de ce supără pe nervosul d. Maiorescu.

Oare nu este adevărată aserțiunea că *lăutarii*, primii cîntăreți, *poeți, fac istorie... până pe timpul lui Attila?*

Probeze-mi-se că nu, și va remîne de minciună Voltaire cu opiniunea sa despre ignoranța criticilor."

Nu am să probez că nu, și nu am să probez că da, fiindcă nu s-a vorbit nici un cuvînt despre aceasta. Singurul punct în discuție este: citarea lui Amm. Marcellinus pentru timpul lui Attila.

Să relevăm deocamdată cuvîntul *până* vîrît acum de d. Ureche înaintea cuvintelor *pe timpul lui Attila*. Acest *până* nu stă în pasagiul criticat.

D. Ureche continuă:

„Ce este greșit în aserțiunea mea cînd, citînd pe *Salustiu*, am scris că la romani încă istoria începe cu poezia, cu cîntecele (*soliti* sunt primis temporibus etc.)?"

De această aserțiune a d-sale nu e vorba în critica noastră.

„De acest obicei ne vorbește și *Nonniu* (II, 70), care amintește că Varon numeà pe cîntăreți: *pueri modesti*..."

Poate să vorbească Nonniu: nu sunt în chestie *pueri modesti*. Departe de aceasta!

„Ce păcat făcui susținînd că acest mod de a face *istoria* a trecut și la Dacia și că persistă până chiar sub Attila?"

Nimeni nu a relevat vreun asemenea păcat, nu este în chestie.

„Erà oare permis filozofului, literatorului din Iași a nu ști cine fură barzii la gali (vezi Lucan, I, v. 27), scaldi la scandinavi etc.?...

Cetit-a eruditul d. Maiorescu pe Tacit? Apoi nu spune el cum se cântà la barbari pe timpul lui (Canitur adhuc barbaras apud gentes. Annal., II, 88)?

D-sa, care știe toate, nu știe că la *goți* în **Dacia** încă se cîntau la ospețe faptele strămoșilor, după cum o spune Iornandes (după Cassiodore, ministrul lui Theodosiu)?"

Nu sunt în chestie nici barzii la gali, nici Tacitus, nici goții din Dacia. În chestie este un singur punct: citarea lui Amm. Marcellinus pentru timpul lui Attila.

„Apoi nu cumva eruditul d. T. Maiorescu pretinde că Ammian Marcellin este rău citat pentru descrierea moravurilor hunilor?"

întreabă d. Ureche. Nu pretinde aceasta d. Maiorescu.

„Istoricilor de la *Convorbiri* aceasta poate să le pară lucru nou, dar Ammian Marcellin este autoritate pentru epoca aparițiunii hunilor și isgonirea goților de către ei din Dacia."

Nu este în chestie epoca aparițiunii hunilor, nici izgonirea goților.

„Ce ar zice acest ilustru domn cînd într-o carte cu titlu *Histoire d'Attila et de ses successeurs* ar aflà citat pe Ammian Marcellin de nenumărate ori?...

Histoire d'Attila și Amm. Marcellin!

— E un ignorant, ar esclamà negreșit d. Maiorescu.

Acel ignorant se chiamă însă *Amédée Thierry!*"

De o finețâ admirabilă! D. Ureche își asociază pe Amédée Thierry și ne dă a înțelege că în privința lui Ammianus Marcellinus este de aceeaș erudițiune.

Să nu batjocorim memoria lui Amédée Thierry, deabia răposat! Nu el este în chestie: nu el ar fi putut să aibă vreodată inspirările d-lui Ureche asupra izvoarelor istorice. Cînd în *Histoire d'Attila et de ses*

successeurs a lui Am. Thierry se vede citat Ammianus Marcellinus, nu este pentru chiar timpul domnirii lui Attila, ci pentru prima apariţiune a hunilor în Europa şi pentru moravurile lor de atunci, de care a trebuit să se ocupe Thierry în eminenta sa lucrare.

Dar, cum am zis, nu este aici punctul în discuţie. Să revenim la el.

> „Pentru ce dar acel no. 5 îl pune în furie contra mea?“

Lăsînd *furia* la o parte: pentru că prin acel 5 se citează Ammianus Marcellinus pentru timpul lui Attila.

Dar aici d. Ureche răspunde:

> „Eu n-am citat pentru epoca lui Attila pe Ammian Marcellin şi no. 5 pus după vorba lui Attila nu se raportă la Attila, ci la epoca hunilor.“

Aşa? Apoi atunci de ce atîta sfadă? De ce acel nomol de erudiţiune? Acele săgeţi de întrebări îndreptate în contra criticului din Iaşi?

Chestia este cu mult prea simplă pentru aceasta:

> „No. 5 pus după vorba Attila nu se raoportă la Attila“.

Iacă cea mai simplă şi cea mai elegantă ridicare a greutăţii.

Păcat atunci de întreaga pagină 321 din *Revistă* şi de jumătăţile paginelor 320 şi 322. Lucrul se făcea mai bine, după sfatul ce ne-am permis să-l dăm adineaori, printr-o îndreptare în *Erata* acestei interesante *Reviste*. D.e.:

> „Erata:
> No. 5 pus la pag. 2 a *Revistei* după vorba Attila nu se raportă la Attila, ci...“

nu mai ştiu la ce.

Mai bine se făcea lucrul desigur în acel chip, dar de tot bine tot nu se făcea. De tot bine se va face lucrul numai atunci cînd *Erata* vreunui număr viitor al *Revistei* ne va zice:

> „La pag. 2 a *Revistei, no. 1 să se şteargă numele Ammianus Marcellinus cu totul.*“

Căci ce vrea să dovedească d. Ureche cu Ammianus? Să lăsăm la o parte, după dorinţa d-sale, timpul lui Attila, şi să presupunem că d-sa ar fi citat pe Ammian numai pentru acel timp al hunilor despre care se ocupă în adevăr istoria lui.

Ei bine, pănă pe timpul lui Attila, în epoca *apariţiunii hunilor*, pentru care Ammian este autoritate, ce vrea să ne arete d. Ureche prin citarea lui? Dacă-i recitim pasagiul în discuţie, vedem că este vorba de afirmarea d-sale că:

> „singuri lăutarii fac istoria; lăutarii şi *tradiţiunea fidelă*“.

De unde o scoate aceasta d. Ureche?

> „Pentru Ammian Marcellin eu n-am indicat o anume pagină“,

zice d-sa cu oarecare naivitate. Dar *putea* să indice o anume pagină sau, mai exact, un anume capitol şi o anume carte din Ammian?

Nu putea, fiindcă nu există. Am cetit din nou întreaga carte 31 din istoria lui Ammian, în care vorbeşte de huni, am recitit capitolul 3 şi îndeosebi capitolul 2, cel cu celebra descriere a acelei ginte sălbatice, nicăieri nu există nici cea mai mică aluzie la *cîntăreţi, lăutari sau tradiţiunea fidelă a hunilor;* din contră, după ce Ammian a spus că hunii „rătăcesc fără locaşuri hotărîte, fără vatră şi lege, fără obicei statornic“, rezumă barbaria lor în frumoasele cuvinte: „Nimeni dintre ei nu poate răspunde la întrebarea: de unde eşti? Căci fiecare a fost aiurea zămislit, aiurea născut, aiurea crescut.“

La o asemenea ginte nu poate fi vorba de *tradiţiune fidelă* şi de *lăutari* care *fac istorie*, şi dar citarea lui Ammianus Marcellinus trebuie suprimată.

2. *Eroarea d-lui Ureche relativă la Voltaire.*

Pasagiul d-lui Ureche criticat de noi este următorul (*Revista*, no. 1, pagina 9):

> „Metoda cealaltă *«ad probandum»* relată evenimentele numai spre a lua din ele ocaziunea de a discurge de organizarea politică a popoarelor, despre legile lor, despre progrese,

civilizare... Această din urmă metodă dădù naştere, cu Voltaire, abia în secolii XVII şi XVIII, istoriei de caracter filozofic. După pilda acelui geniu dominant între enciclopediști, scriseră istoriile, disertaţiunile lor Millot, Raynal în Francia; Hume, Robertson, Gibbon în Anglia etc."

La aceasta am observat noi în *Convorbiri literare* de la 1 mai 1873:

„La pag. 9 eruditul nostru profesor de istorie la Universitatea din Bucureşti ne spune că «istoria de caracter filozofic» se născu cu Voltaire, abia în secolii XVII şi XVIII. Voltaire istoric în secolul 17? Dar Voltaire este de 6 ani cînd se sfîrşeşte secolul al 17-lea, şi în această vîrstă el de-abia ar fi putut scrie un tractat ca acela al d-lui Ureche, necum o istorie de «caracter filozofic»."

Care este întîmpinarea d-lui Ureche în contra acestei critice? Va fi mai uşor de astă dată să o analizăm, fiindcă ştim acuma, din experienţa cu Ammianus Marcellinus, metoada d-sale de apărare, zigzagurile prin care încercă a se feri de direcţia dreaptă a discuţiei.

„Ce-i pasă d-lui T. Maiorescu că Zarate *(Manuel de littérature*, edit. 7, 1856, pag. 170) a zis: «în secolii XVII şi XVIII *luă istoria caracterul filozofic propriu al său. Voltaire fu primul care în Francia îi dete această direcţiune*»."

În adevăr, ce-mi pasă? Istoria a putut să ia caracter filozofic în secolii 17 şi 18. Voltaire a putut să fie cel dintîi care *în Franţa* i-a dat această direcţie: chestia nu e aici! Chestia este dacă istoria de caracter filozofic s-a născut cu Voltaire în secolul al 17-lea?

„Această formă *sileptică* de cugetare să nu încapă în mintea filozofului supusă la atîtea *silepse!*"

Forma sileptică poate autoriza împreunarea mai multor obiecte *felurite* într-o singură expresie, dar nu autoriză niciodată şi nicăieri împreunarea sintactică de contraziceri, şi dacă cineva, d.e., în loc de a zice: *multe bătălii celebre s-au cîştigat pe timpul romanilor, asemenea multe, mai ales prin perfecţionarea armelor de foc, s-au cîştigat în zilele noastre*, ar zice: multe bătălii celebre s-au cîştigat de la romani pînă în zilele noastre prin perfecţionarea armelor de foc, ar comite — nu o silepsă, ci o eroare, fiindcă timpul romanilor exclude perfecţionarea armelor de foc, precum vîrsta lui Voltaire exclude scrierea istoriei filozofice din partea sa în secolul 17.

„Zicînd ca *Zarate*, că istoria filozofică este din secolul XVII şi XVIII, făcut-am o erezie?"

Nimeni nu a vorbit de o asemenea erezie.

„Dar nu sunt din secolul XVII Rollin, Bossuet, Fleury?"

Nu sunt în chestie Rollin, Bossuet, Fleury.

„Şi oare nu este adevărat că numai în secolul XVIII, cu *Voltaire*, istoria luă definitiv caracterul ce-l avu sub pana lui Millot, Raynal etc.? Voltaire e acela care" etc.

Aceasta poate să fie adevărat, dar nu e în chestie, precum nu e în chestie nici tirada următoare asupra meritelor lui Voltaire.

Într-atîta se încheie întîmpinarea d-lui Ureche asupra acestui punct. Neprobînd ea nimic, eroarea d-sale cu Voltaire rămîne nejustificată.

Cînd ar rămînea numai atît! Dar prin întîmpinarea d-sale se înmulţesc erorile, erori de acelaş fel: contraziceri şi citări false.

Să recapitulăm observările din răspunsul de la pag. 423:

„Zarate a zis: «în secolii 17 şi 18 luă istoria caracterul filozofic propriu al său. Voltaire fu primul care în Franţa-i dete această direcţiune.»"

D. Ureche crede în autoritatea lui Zarate, fiindcă ni-l opune. Aşadar, cel dintîi care în Franţa dete istoriei caracter filozofic fu Voltaire; însă istoricul Voltaire ştim că a fost în secolul al 18-lea. Cu toate aceste d. Ureche zice îndată mai jos:

„Zicînd ca Zarate, că istoria filozofică este din secolul 17 şi 18, făcut-am o erezie? Dar nu sunt din secolul 17 Rollin, Bossuet, Fleury?"

Așadar, francezii Rollin, Bossuet, Fleury au scris, după d. Ureche, istorii filozofice în secolul 17. Dar atunci cum rămîne cu afirmarea de mai sus a lui Zarate că Voltaire (din secolul 18) fu *primul* care *în Franța* dete istoriei direcțiunea filozofică?

Aceasta cam are aerul de contrazicere. Sau este numai o formă sileptică?

Să relevăm altă greșală, oarecum mai substanțială:

„Dar nu sunt din secolul 17 Rollin, Bossuet, Fleury?"

exclamă d. Ureche pentru a proba că istoria filozofică este și în secolul 17.

Nu i-a fost destul experiența cu Voltaire; trebuie s-o mai pățească și cu Rollin!

Rollin nu este istoric în secolul 17. Rollin este, ce e drept, născut în secolul 17 (și Voltaire era născut în secolul 17), dar nu devine autor decît în secolul al 18-lea. Prima lui publicare este din 1713, iar *Histoire ancienne* este de-abia de la 1730—1738.

Hotărît lucru, numele proprii sunt nefericirea d-lui Ureche.

3. *Eroarea relativă la începutul istoriei germanilor.* În primele pagini ale *Revistei contimporane* d. Ureche zisese:

„«Orice neam începe întîi prin poezie
Ființa de-și pricepe»

este un adevăr ieșit din poetica pană a lui Văcărescu. Și acest adevăr îl confirmă cercetarea desvoltării cugetării la toate popoarele Europei. Acest studiu demonstră, ca regulă nestrămutată, că filozofia, că istoria, fiica filozofiei, nu vin decît după ce poezia populară începe a tace, nu vin decît atunci cînd națiunea s-a așezat și a gustat din viața liniștei publice. Mai mult încă, *Hist. Var.* ale lui *Elien*, în *Ermip* (1), în *Aristot* (2) aflăm că grecii *cîntară* până și legile lor înainte de a cunoaște scrisoarea.

La început istoria nu se scrie, ci se face, zice *Quinet*. Tradițiunile sunt conservate sub forma poetică și transmise din tată în fiu cu toate erorile proprii copilăriei popoarelor, fără conesiune de cauze cu efecte. Așa, istoria germanilor începe cu cîntul lui *Siegfried în poemul Analelor*."

Între simptomele de suferință de care se ocupa gluma noastră literară (glumă și nu prea) era și „contrazicerea gîndirilor puse lîngăolaltă".

Ca exemplu am relevat și acel pasagiu din studiul asupra lui Miron Costin cu următoarele cuvinte:

„La pag. 1 și 2 a revistei ni se susține că istoria, fiica filozofiei, nu vine decît după ce poezia populară începe a tăcea, și îndată se adaogă: istoria germanilor începe cu cîntul lui Siegfried din poemul Analelor (?)"

Cum se justifică acum d. Ureche? *Revista* de la 1 iunie, pag. 319 și 320:

„Ce află d. Titu Maiorescu în aceste șiruri ale mele chiar și alese de domnia-sa, după trebuința cauzei sale?
O erezie?"

Nu: de erezie nu este vorba.

„Să probeze că nu e adevărat că:
«Orce neam începe întăi prin poezie ființa de-și pricepe», cum zice Văcărescu."

Nu am să probez, fiindcă nu e în chestie.

„Am zis că primii poeți, că primii muzicanți fură primii cronicari ai popoarelor...

Istoria *nemților* domnului Maiorescu, ea însăș începe, adause, cu un cînt din Niebelungen... Dar tot eu am arătat ce diferință este între linus, peani, treni, rapsozi, între cîntăreții primi ai faptelor și între *istorici*. **Istoria** însă nu este balada lăutarilor cîntînd la mesele domnilor faptele domnilor trecuți cu laudă. Unde este contrazicere dară cînd, spunînd ca Quinet (pag. 299, tome IX, ed. 1857, Paris) că *„L'histoire allemande commence par le chant de Siegfried"*, adaog că **istoria** (nu balada, nu cronicul, ci **istoria**, fiica filozofiei) nu vine decît după ce poezia populară începe a *tăcea?*"

Unde este contrazicerea? În chiar aceste cuvinte! Dacă se susține că *istoria* (orce fel de istorie) vine *după ce poezia* populară tace, nu se poate susținea îndată că *istoria* germanilor începe cu *cîntul* lui *Siegfried*.

Aici este aceeaş contrazicere ca în cazul citat mai sus cu istoria filozofică în Franţa din secolul 17, şi din aceeaş cauză, adică din cauza citărilor nemistuite. Dar d. Ureche nu se linişteşte cu atît. D-sa continuă:

„Istoria germanilor începe cu cîntul lui Siegfried în poemul *Analelor*.

D. T. Maiorescu pune aci un?

Să adăogăm şi noi la? al d-lui Maiorescu pe unul al nostru mai compact?

Ce însemnează acel? acel erudit?

Priveşte el vorba *analelor*, cum a tipărit-o un zeţar căruia e permis să fie ignorant cît un redactor de la *Convorbiri?*

Poemul *analelor!...* Are de ce rîde d. Maiorescu, căci zeţarul, tot atît de familiar ca d-sa cu numele unor istorici ca Ocampo, Morales, le-a zeţuit greşit, d-sa nu ştiu corige *Analelor* prin *Amalelor!*

Într-adevăr, Voltaire avea dreptate: *nu este mai rea ignoranţă decît a criticilor!*"

Un semn de întrebare pus în parenteză după propoziţia unui autor este ştiut că însemnează îndoiala aceluia care a pus semnul de întrebare despre adevărul propoziţiei.

Semnul de întrebare al nostru exprimă dar îndoiala despre adevărul afirmării d-lui Ureche că istoria germanilor începe cu cîntul lui Siegfried din poemul *Analelor*, greşeala de tipar a *Revistei* d-sale, nu a noastră, pe care o îndreptează d. Ureche prin *Amalelor* (ar fi fost mai bine să zică Amalilor, fiindcă este vorba de amali, eroii goţilor). *Poemul Amalelor* d-lui Ureche este, cum ne spune d-sa însuş în răspunsul citat mai sus, poemul german *Nibelungen*.

Dar este oare sigur că istoria germanilor începe cu cîntul lui Siegfried din *Nibelungen?*

Dacă pe la 1857 a fost poate iertat unui literat francez să zică *l'histoire allemande commence par le chant de Siegfried*, în anul 1873 nu mai este iertat unui literat să zică aşa în treacăt: istoria germanilor începe cu un cînt din *Nibelungen*. Astăzi, după polemica iscată la 1851 de I. Grimm în contra lui Lachmann, literatura germană este lămurită asupra timpului Nibelungilor şi

susţine că acest poem a fost compus în secolul al 12-lea după Christos din tradiţii poetice mai vechi.

Nimeni însă nu va putea afirma că istoria germanilor începe cu un cînt tocmai din secolul al 12-lea d. Chr. Dacă era vorba de a se cita cel mai vechi poem însemnat al germanilor, trebuia să fie citat aşa-numitul *Cînt* al lui *Hildebrand*, din secolul al 8-lea, şi nu *Nibelungen*, din secolul al 12-lea.

Iacă ce voia să zică acel semn de întrebare pus după afirmarea d-lui Ureche; şi acum rămîne numai să ni se explice ce voia să zică semnul mai compact al d-sale?

4. *Grămădirea nepotrivită a numelor proprii.*

„Dar unde este tare d. Ureche" —

scrisesem noi în *Convorbiri literare* —

„este în citarea de nume proprii. Acolo d-sa se află în elementul său, începe a-şi pierde cumpătul, sonul gol al cuvintelor de botez şi de familie îl transportă în acea lume fericită unde prozaica lege a logicei şi a exactităţii ştiinţifice nu mai domneşte. Cu deosebire ne preumblă atunci prin ţara spaniolilor, pe unde controlul este mai greu, şi ne încîntă cu sonuri ca cele următoare:

«Nu, or cît am puteà supărà vre-unul din acele spirite, de care altă dată rideam, pe care azi le deplîngem, spirite pururea gata a deprecia ce este românesc, nu, repeţim, Miron Costin nu este Villehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines, el nu este Olanyro Morales, Zurita Garivay, Muntaner, Mariana, Moncada; nu este asemenea autorul cronicelor de Napoli, nici Villani; nu este *a fortiori*, catalogarii de date şi domni ai Germaniei feodale... Miron Costin este în fond *„istoric" !*»"

La aceasta răspunde d. Ureche în *Revista* de la 1 iunie:

„Ce-mi mai impută d. T. Maiorescu?

«Unde este tare d. Ureche, scrie d. Maiorescu, este în citarea de nume proprii... Cu deosebire ne preumblă prin ţara spaniolilor, pe unde controlul este *mai greu* şi ne încîntă cu sonuri ca cele următoare...»

Aici citează din scrierea mea pasagiul începînd cu aceste vorbe:

«Nu, or cît am puteà supărà pe vre-unul din acele spirite de care altă dată rideam, pe care azi le deplîngem, spirite pururea gata a deprecia ceea ce este românesc, nu, repeţim, Miron Costin nu este Villehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines... Miron Costin este în fond istoric.»

Şi d. Maiorescu, ca să probeze că sunt ignorant, numeşte **spanioli** istoricii cronicari francezi şi italieni. Cînd vorbeşte de Froissart, Comines etc. zice că mă preumblu în ţara *spaniolilor!* D. T. Maiorescu, care ştie cum s-a prăsit tot neamul redactorilor *Convorbirilor* din maimuţele lui *Darwin*, ignoră cine fu un Comines, un Morales!...

Ah! ignoranţa criticului este cea mai rea din ignoranţe!"

Ce mai fineţă de procedare! Nu cumva d-nul Ureche şi-a scris răspunsurile d-sale pentru acel soi de cititori cari într-o discuţie se mulţumesc de a citi numai pe una din părţi, fără a se întreba ce zisese şi ceailaltă? Atunci ne-am explica denaturarea prea făţişe ce o încearcă d-sa în privinţa tutulor punctelor în discuţie. Însă, pe lîngă acel soi de public, există fără îndoială — deşi într-un număr mai mic — cititorii cu simţimîntul elementar de dreptate, care într-o discuţie, dacă o urmăresc, îşi dau osteneala să asculte *amîndouă* părţile. Şi, înaintea acestor oameni mai cu minte, cum va rămînea d. Ureche cu răspunsul d-sale?

În relevarea noastră critică reproduseseṃ *întreg* pasagiul d-lui Ureche, cu acea duzină de nume proprii citate de d-sa, şi fiindcă cea mai mare parte a acestor numiri sunt numiri de spanioli, am zis: „cu deosebire ne preumblă atunci prin ţara spaniolilor". Cine zice „cu deosebire ţara spaniolilor", zice două lucruri: întîi că sunt şi alte ţări în chestie, al doilea, că între ele ţara spaniolilor este deosebită. Şi, în adevăr, d. Ureche în citatul pasagiu ne preumblă prin Franţa, prin Italia, prin Germania, dar ne preumblă „cu deosebire" prin ţara spaniolilor.

D-sa însă acum, răspunzînd criticei noastre, lasă la o parte tocmai numele spaniole în reproducerea pasagiului său, şi susţine apoi că noi am numit spanioli pe cronicarii francezi şi italieni.

Prestidigitatorii obişnuiesc cunoscutul *tour de passe-passe* de a prezenta mai întîi două obiecte şi de a face apoi să dispară unul din ele în mînecă, spre marea surprindere a copiilor spectatori. Tocmai pe spanioli şi-a găsit d. Ureche să şi-i escamoteze astfel din propriul său citat? Ce neagră ingratitudine!

5. *Eroarea d-lui Ureche cu definiţia istoriei.*

Întregul pasagiu în chestie, publicat de d. Ureche în no. 1 al *Revistei contimporane*, este următorul:

„Care sunt meritele lui M. Costin ca istoric, ca om de ştiinţă? Înţeles-a el, ca şi Ureche, predecesorele său, ce diferenţă este între un cronic şi între o istorie? Înţeles-a el diferenţa ce trebuie să fie între el istoric şi între acei lăutari care, pe timpul său şi a fiului său, N. Costin, «*la mesele domnilor cîntau cîntecele domnilor trecuţi*»? Este Miron Costin cronicarul saxon, alcătuitorul de o specie de almanahe istorice seci şi grele de mistuit, almanahe care însemnà la anul cutare *naşterea cutăruia domn*, la data aceasta *ivirea unei comete*, la luna cealaltă *împuşcarea de către rege, la vînătoare, a unei vulpe...*; sau este M. Costin deja *istoricul* care întreabă la fapte cauzele lor, şi la cauze recunoaşte o ordine, o sistemă oarecare, ca Vico, *Leibnitz*, *Descartes*, Rotek, Cantù, Thiery etc.? La toate aceste întrebări M. Costin răspunde cu cîteva cuvinte, cînd din convingere ştiinţifică ne spune, ne defineşte care este după el scopul istoriei. Vornicul Ureche, desvoltînd definiţiunea dată despre *istorie de Valeriu Flacu*, «*verum cognitio praesentium*», a zis că: «*mulţi scriitori s-au nevoit de au scris rîndul şi povestea ţărilor şi au lăsat isvod pe urmă şi bune şi rele se rămînă feciorilor şi nepoţilor, să le fie cele bune de învăţătură, iar cele rele ca să se poată ferire şi să se socotească, şi celor bune să urmeze*». Miron Costin a **zis** şi mai bine decît Ureche. Acest al doilea cronicar al nostru ne-a spus, ca Herder, cum «*istoria ne deschide mintea de ajungem cu credinţă spre Dumnezeu*», cum ea, istoria «*depărtate locuri de ochii noştri ne face de le putem vede cu cugetul*

nostru». Ca și Cicerone, care definea istoria prin «*testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae*», și după cum Cantù o definește, conform ultimelor, modernelor teorii: «*l'histoire est le récit d'événements importants, afin de connaître le passé et par lui de conjecturer l'avenir probable...*» așa a zis Miron Costin, cînd ne spune că istoria ne învață: «*Cu cele trecute vremi să pricepem cele venitoare!*»

Care e meritul lui M. Costin ca om de știință? Dar ce desvoltare mai admirabilă de inteligență ca aceea a lui M. Costin, care ajunge la concluziunile științei cu secoli mai nainte de atîți nemuritori lucrători în ogorul științific, în ogorul istoriei, la apusul Europei!"

În contra concluziunii de mai sus am scris noi în *Convorbiri literare:*

„Ce mistificare mai este și aceasta? Nu este adevărat că ideea de a concepe istoria ca o știință a vremilor trecute pentru a pricepe pe cele viitoare este o «ultimă, modernă teorie». Aceasta a trebuit să treacă prin capul tutulor istoricilor de cînd istorici există, și este anume relevată în Polybius, în Tacitus, în Cicero, dacă, după dorința lui Cornelius Nepos, îl numărăm și pe acesta între istorici. Prin urmare, Miron Costin în fraza citată nu a făcut alta decît a spus și el o cugetare de istoric, dar nu a anticipat «cu o admirabilă inteligență concluziunile științei moderne»."

În adevăr mistificarea este manifestă.

Dacă recitim întregul pasagiu al d-lui Ureche, vedem următorul șir al ideilor d-sale: „Care e meritul lui Costin ca om de știință? Înțeles-a el diferența între cronică și istorie? *La toate aceste întrebări* răspunde Costin prin definiția istoriei conform ultimelor modernelor teorii." Și acum d-nul Ureche revine cu aceleași cuvinte la întrebarea de la începutul pasagiului: „*care e meritul lui M. Costin, ca om de știință? Dar ce desvoltare mai admirabilă de inteligență ca aceea a lui M. Costin, care ajunge la concluziunile științei cu secoli mai nainte de atîți lucrători în ogorul istoriei.*" Așadar, după d. Ureche, definițiunea lui Cantu este ultima modernă teorie, și

meritul lui Costin este de a o fi anticipat. Aici era obiectul criticei. Să vedem acum întîmpinarea d-lui Ureche.

„Probat-a d. T. Maiorescu că definițiunea adusă de mine de la Cantù: «*L'histoire est le récit*» nu este definițiunea la care s-a oprit, după certe *pro* și *contra* știința, istoricii moderni?"

Nu am trebuit să o probăm, fiindcă nu am pus-o în chestie.

„Învățatul Maiorescu... vine să spună, ca o înfruntare, ignorantului Ureche, că M. Costin nu e *om mare*, căci a definit istoria ca Polibiu, Cicero, Tacit, lucru ce zisesem încă din 1860 și o și tipărisem în 1865!"

Dacă d. Ureche la 1865 tipărește o opinie și la 1873 tipărește opinia contrară, atunci ne dă un nou exemplu pentru acel simptom de suferință ce i-l cunoaștem deja și care se numește contrazicere, iar noi, din parte-ne, nu facem alta decît să susținem pe d. Ureche de la 1865 în contra d-lui Ureche de la 1873.

Relevăm în treacăt neadevărul că am fi contestat mărirea lui M. Costin în genere.

„Dar va zice d. Maiorescu cu aerul său triumfal: dar aceste toate nu justifică asserțiunea că Miron Costin «*a anticipat cu o admirabilă inteligență concluziunile științei moderne*». Ce apropiere face d-sa între vorba *concluziunile* (la înmulțit) și între *difinițiunea* istoriei de M. Costin?

Acele *concluziuni* ale științei moderne, întrevăzute de Costin, se referă la multe alte puncte, pe cari le recomand cu generozitate de creștin d-lui Maiorescu, a le citi barem acum în dicționarul filozofic al lui Voltaire la vorba *Histoire* (pag. 195)."

La alte puncte? La punctele din dicționarul lui Voltaire? Apoi atunci discuția iarăș s-a simplificat. Observăm numai că despre aceste nu a fost vorba în pasagiul citat și că *concluziunile* (la înmulțit) sunt în deplină apropiere cu obiectul lor, adică cu *ultimele moderne teorii* (asemenea la înmulțit) conform cărora definește Cantu istoria, după d. Ureche.

Dar, în fine, dacă d-sa retractează înțelesul pasagiului de mai nainte, dacă recunoaște că meritul lui Costin

este altundeva decît în anticiparea definițiunii istoriei, atunci nu mai avem nimic de zis, și rămîne chestia cum rămăsese cu acel 5 „pus după vorba Attila", „care nu se raportă la Attila".

6. *Ceailaltă grămădire nepotrivită de nume proprii.* În critica din *Convorbiri literare* se mai zicea în privința studiului literar al d-lui Ureche:

„La pag. 6, d. Ureche ne înşiră alte nume, spunîndu-ne că: «Miron Costin este dejà istoricul care întreabă la fapte cauzele lor, şi la cauze recunoaşte o ordine, o sistemă oarecare, ca Vico, Leibnitz, Descartes, Roteck, Cantù, Thiery». Ce-o fi căutînd între aceşti istorici Leibnitz şi Descartes?"

La aceasta răspunde d. Ureche:

„Eruditul d. Maiorescu ignoră că *Leibnitz* a scris *istorie!* Pentru numele lui Dumnezeu, erudite critic, *un coup* de Bouillet, iute... Ce zice? «Leibnitz mourut en 1716... Il fut à la fois jurisconsulte, publiciste, théologien, physicien, mathématicien et historien!!»"

Nu este în chestie ce știe sau ce ignoră d. Maiorescu. În chestie este dacă, într-un studiu literar asupra lui Miron Costin, citîndu-se istoricii Vico, Rotteck, Cantu, Thierry, în opoziție cu cronicarii, se poate cita și Leibniz printre ei. Și aci susținem că nu. Fiindcă Leibniz este celebru ca filozof și matematic, iar nu prin faptul secundar că a scris și *scriptores rerum Brunsvicensium* etc., așadar, nu ca istoric.

Tot așa de greșită ar fi, d.e., următoarea grămădire de nume proprii: N.N. este un adevărat pictor ca Ingres, Delacroix, Cornelius, Kaulbach, Goethe, și orcine ar fi în drept să întrebe: ce o fi căutînd Goethe printre acești pictori? Căci, deși Goethe a făcut multe picturi în viața lui și a avut chiar timpuri (în Frankfurt, la 1772, și în Roma, la 1787) unde s-a ocupat cu o pasiune aproape exclusivă de pictură și se credea destinat pentru această artă, totuș, celebritatea lui fiind altundeva decît în pictură, nu se poate cita printre pictorii celebri ca un semen al lor.

„Numele lui *Descartes* supără pe d. T. Maiorescu? De ce numele lui nu ar putea sta alăturea cu ale unor istorici?"

continuă a întreba d. Ureche. De ce nu? Fiindcă nu este istoric, nu este istoric deloc, nici măcar atît cît Leibniz.

„«La recherche de la vérité dans tous les ordres d'idées et la communication de cette vérité par les moyens même que Descartes a employés, **toute** *la littérature du 17-e siècle est là*» (Nisard, *Hist. litt. franc.*, T. II, 3-e ed., 1863)",

întîmpină d. Ureche mai departe. Ei și? Din aceea că Nisard zice *toute la littérature du 17-e siècle est là*, urmează că Descartes este istoric? În *toute la littérature* se cuprinde și poezia; urmează de aici că s-ar putea zice: N.N. este poet celebru, ca Lamartine, Victor Hugo, Heine, Lenau și... Descartes?

„Ce păcat făcui că vorbind de nouele căi ale istoriei mă referiiu la Descartes, acest *génie effrayant*, cum îl califică Nisard?"

Nisard poate să califice pe Descartes *génie effrayant*, Descartes tot nu devine istoric.

Menținem dar și această parte a criticei noastre așa cum a fost făcută și ne grăbim a închide dosarul d-lui Ureche cu ultima observare.

7. *Eroarea cu Cimabue.*

„Altă dată d. Ureche, vorbind despre arhitectura noastră, ne spunea că celebrii arhitecți ai Italiei ar fi invidioşi de ea, şi ne cita între aceştia şi pe Cimabue, care însă este celebru în pictură."

La aceasta întîmpină d. Ureche:

„Să admitem că aş fi zis aceasta cu ocaziunea vreunui discurs improvizat la vreo solemnitate, unde înlocuiam vreun ministru ca directore al cancelariei cultelor; dar mai întâi eu n-am pretenţiunea a şti toate, şi apoi Giotto, şcolarul lui Cimabue, nu era arhitect?"

Nu *să admitem că aş fi zis*, ci d. Ureche a zis-o în adevăr, și asemenea nu e vorba aici de vreo improvizare *orală* (de aceasta nu ne-am fi atins), este vorba de un

articol publicat cu numele d-sale în *Adunarea națională* din 6 iulie 1869. Și dacă nu am citat această foaie în *Convorbiri literare* de la 1 mai 1873, cauza este că o citasem deja în *Convorbiri literare* de la 15 august 1869, fără a numi atunci pe d. Ureche, fiindcă atunci puteam încă crede că este un *lapsus calami* din partea d-sale, și a trebuit să vie *Revista contimporană* să ne arete ce fel de *lapsus* sunt acele ale d-lui Ureche și ale altor scriitori de tăria d-sale.

Așadar, cum rămîne cu Cimabue *publicat* arhitect celebru?

„Eu n-am pretențiunea de a ști toate",

zice d. Ureche. Însă cine afirmă ceva pretinde de regulă că ceea ce afirmă este adevărat, și cel dintîi mijloc pentru d. Ureche, ca pentru orcare altul, de a dovedi că nu are *pretențiunea de a ști toate* este de a nu afirma nimic acolo unde nu știe nimic.

„Și apoi",

mai adaogă d. Ureche,

„și apoi Giotto, școlarul lui Cimabue, nu era arhitect?"

Acest argument îl lăsăm fără răspuns.
Orce am mai zice noi, i-ar slăbi efectul.

Cu aceasta am terminat recapitularea criticei noastre în contra studiului d-lui Ureche și ilustrarea întîmpinării d-sale la acea critică.

Ne rămîne încă o datorie de îndeplinit: ne rămîne de arătat cetitorilor că o asemenea critică minuțioasă își are însemnătatea ei în starea literaturei române de astăzi și că nu este o lipsă de respect pentru publicitate dacă ne-am oprit așa de mult la cercetarea unei procedări puțin obișnuite în viața literară.

Ne vom îndeplini această datorie după ce mai întîi vom fi încercat să ne explicăm și cu d. Petre Grădișteanu.

II

Cu d. Petre Grădișteanu ne putem explica mai ușor. D. Grădișteanu, într-un avînt de generozitate, a intervenit în discuția noastră cu unii (nu cu toți, cum pretinde d-sa) din scriitorii *Revistei contimporane*, s-a pus neprovocat să apere pe dd. P. Ghica, Laurianu și Marian și să critice apoi, la rîndul său, *Convorbirile literare*.

D. Grădișteanu fusese, ce e drept, și d-sa criticat în *Convorbirile literare* de la 15 sept. 1871 pentru o mică fantazie dramatică asupra umbrei lui Mihai Viteazu.[1] Dar dacă acest fapt poate pune la îndoială imparțialitatea judecății d-sale asupra noastră, nu împuținează întru nimic generozitatea avîntului d-sale.

D. Grădișteanu nu este erudit și literat *ex professo*, nu este, ca d. Ureche, profesor de literatură și istorie la o universitate a statului, și dacă d-sa ar comite chiar, pe ici, pe colo, unele erori în afirmările sale, dacă ar arăta chiar oarecare lipsă de cunoștință de cauză în cauzele în care binevoiește a se amesteca, dacă, d.e., ar cere (pag. 294) de la o rimă masculină a d-lui Eminescu să aibă

„aceeaș silabă ultimă",

ca și cînd rima ar reclama aceasta vreodată și nu s-ar cere numai *identitatea sonurilor începînd de la vocala intonată*, fără privire la celelalte sonuri ale silabei (d.e., *l*oi-*f*oi, *ch*aos-*fl*ots, *gl*oire-*b*oire; *Racine)*: dacă, în alt exemplu, ar susține în contra d-lui Bodnărescu (pag. 395) că epigrama trebuie să fie

„de genul satiric",

ceea ce, precum știu toți cîți au studiat această materie, este neexact; dacă, în al treilea exemplu, ar crede (pag. 400) că după Darwin oamenii sunt descendenți direcți ai maimuțelor, pe cînd Darwin, ca și Haeckel — precum este obștește cunoscut în lumea cultă — susține că oamenii se coboară numai din acelaș neam cu maimuțele de astăzi și nu sunt descendenții, ci colateralii lor —

[1] Vezi mai sus, pag. 178; [de fapt, 171; în ed. de față p. 168 — *n. ed.*].

totuş, asemenea erori ale d-sale nu sunt primejdioase, nu se impun minţii şcolarilor cu autoritatea unui curs de literatură şi ştiinţă şi nu viţiază cunoştinţele altora în urma vreunei încrederi deosebite în afirmările d-sale.

Trebuie chiar să relevăm cu recunoştinţă în d. Grădişteanu că înainte de a intra în arena luptelor critice ne arată pregătirile d-sale pentru acest scop, ne învaţă (pag. 385) etimologia grecească a cuvîntului critică

„Κρίτεῖν a judeca, τέχνη artă",

şi ne spune înalta idee ce şi-o face d-sa despre misiunea criticului:

„Criticul trebue să semene cu acei înţelepţi bătrîni ai lui Fénelon cari preşed la luptele pacifice ale atleţilor în arena ce ei au implut odinioară de sgomotul triumfului lor".

Bătrîneţea înţeleaptă şi triumfurile anterioare le cere d-sa cu tot dinadinsul de la un critic, pare a ne imputa nouă lipsa de bătrîneţe (pag. 390) şi se întreabă cu ironie (pag. 391):

„Dar unde este şi arena pe care d. Maiorescu să o fi umplut vreodată cu sgomotul triumfurilor sale?"

Aceste aspre condiţii ce le impune d. Grădişteanu unui critic în chiar momentul cînd şi d-sa îmbrăţişează această misiune produce o mare impresie în favoarea d-sale, şi din parte-ne, fără a-l mai întreba de vîrstă, suntem pe deplin încredinţaţi de *sgomotul triumfurilor* cu care a *umplut* odinioară *arena* literară.

Aşadar, cu un asemenea critic sperăm că ne vom înţelege mai uşor, şi ne grăbim de a o încerca.

Despre d. P. Ghica observase critica din *Convorbiri literare* că d-sa, într-un limbagiu violent, grămădeşte cuvintele cu prea mare îmbelşugare, deşi cu *toată gingăşia logică*.

D. Grădişteanu justifică unele din aceste îngrămădiri, explicîndu-ne deosebirea ce există între terminii lor, şi aşa ne arată ce bine a împreunat d. P. Ghica *în gloată* şi *în desordine*, *speriat* şi *exasperat*, *rupt* şi *sfăşiat*, *două fete* şi *două copile*, *durere*, *exasperaţiune* şi *desperare*.

Noi credem că d. Grădişteanu nu a nemerit punctul în discuţie. Întrebarea nu era dacă în grămada de cuvinte a d-lui P. Ghica se poate găsi vreo deosebire lexicală între fiecare cuvînt şi celelalte puse lîngă dînsul. Căci aceasta era ştiut de mai nainte: limba nu-şi creează cuvintele în zadar; din momentul în care pentru acelaş fel de idei sunt mai multe vorbe într-o limbă, este sigur că fiecare din ele va avea o nuanţă de înţeles prin care se deosebeşte de celelalte: altfel nici nu s-ar fi creat.

Dar singura întrebare era: dacă este iertat unui scriitor să grămădească cuvintele în modul cum a făcut-o d. Pantazi Ghica, deşi fiecare cuvînt are nuanţa sa proprie de înţeles?

Şi aici noi am susţinut şi susţinem că nu. Căci tocmai operaţia logică de a distinge nuanţele prea fine ale unor cuvinte cam de acelaş înţeles este contrară intenţiei unui stil de novelă.

Aşadar, imputarea adusă scrierii d-lui Pantazi Ghica este acea „gingăşie logică", precum anume am observat-o, şi d. Grădişteanu a crezut că apără pe d. P. Ghica expunîndu-ne cu de-amănuntul tocmai lucrarea intelectuală prin care se pot deosebi cuvintele d-lui Ghica cît pentru „gingăşia logică"!...

Dacă, d.e. (variem exemplele cu o citare din ultimul număr al *Revistei*), d. Pantazi Ghica scrie (pag. 350):

„Radu era tînăr, frumos, voinic, mîndru şi viteaz",

atunci face o grămădire de cuvinte greşită, cel puţin *mîndru* şi *viteaz* trebuiau să lipsească, şi cînd d. Grădişteanu şi-ar da osteneală să ne arete aici deosebirea ce există totuşi între *voinic*, *mîndru şi viteaz*, noi i-am răspunde admirîndu-i „gingăşia logică".

Un ultim exemplu din d. Pantazi Ghica (*Revista*, pag. 353), şi am terminat explicarea.

„Dacă cineva a putut descrie bucuria, fericirea ce simt nişte vechi şi buni amici regăsindu-se în supreme momente de primejdie, îşi poate face o idee de bucuria şi fericirea acelor nobili cai şi a lui Radu Buzescu regăsindu-se: caii ninchezau, săriau, se jucau, puneau boturile lor pe obrazul său; el ridea, plîngea, îi mîngîia, îi săruta, îi îmbrăţişa într-o nespusă frenezie de mulţumire.

Doamna, deșteptată și dînsa, privea pe fereastră această scenă poetică, lacrime curgeau pe figura ei, lacrime dulci și consolătoare astă dată: ea trăise pănă atunci lîngă o fiară selbatică, și acum se găsia între oameni cari, ca dînsa, aveau o inimă, simțeau și lăudau pe Dumnezeu.

După ce așeză caii lui Radu la grajd, puse de-i curăță, îi țesălă, îi peria, le așternu floare de fîn și paie moale..."

Nu le dete și ovăz?

Dar destul despre aceste lucruri elementare, așa de elementare încît d. Grădișteanu (pag. 386) ne cam ia în nume de rău *puțina seriozitate* a punctului nostru de vedere, din care am criticat numai cuvintele și nu *caracterele persoanelor, verosimilitatea situațiunilor, teza morală* a novelei d-lui Ghica. Pare că ar fi fost cu putință să se vorbească despre caracterele și teza morală a unui scriitor din a cărui pană au ieșit pasagele miraculoase relevate mai sus.

Și cum eram să discutăm noi fie și cea mai mică finețe de stil cu d. Pantazi Ghica cînd însuș d. Grădișteanu, care, fără îndoială, scrie mai bine decît d. Ghica și are o simțire mai dreaptă despre conveniența stilistică, arată, cum am zice, sinceritatea de a ne imputa din observările noastre asupra d-lui Marian, cel care băuse *ceaiul la doamna Cutare,* următorul galicism:

„Mai cu samă îmi displace, de la un critic atît de autorizat, galicisme ca acesta: «D-sa iubește *la causerie*»; de cînd e țara românească, românii au zis: «D-sale îi place», dar nu: «D-sa iubește *la causerie*». A trebuit să iasă la iveală un limbist de forța d-lui Maiorescu ca să se introducă asemenea locuțiuni."

Grozavă e slăbiciunea limbistului criticat de d. Grădișteanu! Închipuiți-vă numai: el vrea să-și bată joc de un autor care într-un mod cam greoi imitează stilul francez de foiletoane, și în loc de a zice despre acest autor ca toți românii că-i *place să stea la vorbă,* zice ca francezii: „D-sa *iubește* la «causerie» ca la Paris și o introduce în *Revista contimporană*". Ce mai galicism!

Este aceasta o epigramă sau o enigmă? întreabă d. Grădișteanu (pag. 396). Și una și alta; epigramele, ca

și finețele de stil, sunt uneori enigme, a căror dezlegare atîrnă de la înțelegerea cetitorului.

Ar mai rămînea să vorbim despre mica parte a d-lui D.A. Laurianu din critica noastră. Însă în privința modestiei acestui june autor de a declara *într-un mod categoric* că nu are *idei preconcepute,* nu credem că se mai poate discuta, și nu am mai reveni nici la *moravurile și mediul social* de pe timpul Rheei Silviei, dacă d. Grădișteanu, cu această ocazie, nu și-ar fi permis a pronunța cuvîntul de lealitate, imputîndu-ne că am înjumătățit în critica noastră ideea d-lui Laurianu.

Chestia e așa. Noi zisesem în *Convorbiri literare:*

„Știți că despre fabuloasa Rhea Silvia ne spune Livius în cîteva rînduri, la începutul istoriei sale, că a fost vestală, dar că a născut totuș pe Romulus și Remus. Completa lipsă de tradițiuni mai lămurite asupra ei nu împedecă pe d. Laurianu de a scrie: «Pentru a tractà asemenea subiecte, se cere pe lîngă atîte alte condițiuni, pe care d. Scurtescu le posedă îndestul, și un studiu aprofundat al timpului, moravurilor, cu un cuvînt, al mezului social în care se petrece acțiunea, și acest mez social să radieze în toate epizodele dramei *Rheei Silviei*».

Mediul social de pe timpul Rheei Silviei! Lucrul nu prea are înțeles, dar cuvintele sună a ceva."

Să fie oare așa greu de a nemeri și aici punctul în discuție? Singurul lucru criticat este că s-a cerut studiul mediului social unui timp fabulos, lipsit de orice tradițiune mai lămurită. Însă, observă d. Grădișteanu, în pasagiul anterior se explicase d. Laurianu. Să-i cităm dar și pasagiul anterior:

„Nu pretindem că cel ce cîntă o epocă greacă, romană etc. să scrie în limba acelei națiuni; departe de noi această aberațiune. Cerem însă ca Achile să nu facă tirade de amor, ca un gentilom de la curtea lui Ludovic XIV, cum ni-l presinta Racine în *Iphigénie en Aulide;* și ni se pare că Romul e mai mult un democrat revoluționar din secolul al XIX decît un tîlhar crescut în codri cînd se adresează la Amuliu în modul următor..."

Urmează apoi cîteva versuri din actul V, scena VII.

„Pentru a tractà asemenea subiecte, se cere pe lîngă atîte alte condițiuni, pe care d. Scurtescu le posedă îndestul, şi un studiu aprofundat al timpului, moravurilor, cu un cuvînt, al mezului social în care se petrece acțiunea, şi acest mez social să radieze în toate epizodele dramei.

Aceasta lipseşte *Rheei Silviei.*"

În ce raport stă acel pasagiu anterior cu obiectul criticei noastre? Tot ce a putut zice d. Laurianu în pasagiul precedent nu-l autorizează *întru nimic* mai mult a adresa d-lui Scurtescu (şi cu ce ton magistral!) cererea stranie de a face

„un studiu aprofundat al timpului, al moravurilor, cu un cuvînt, al mediului social în care se petrece acțiunea",

mediu social fabulos, necunoscut, lipsit de orce descriere istorică.

Prin urmare, cuvîntul de *lealitate* este aici, ca şi la pag. 387, aruncat cu nechibzuință din partea d-lui Grădişteanu.

Am terminat partea esențială a răspunsului ce eram datori să facem adversarilor din Bucureşti.

Dar acum vedem pe autorii criticați din *Revista contimporană* uitîndu-se cu mîndrie la atacul ce d. Grădişteanu la rîndul său îl încearcă în contra *Convorbirilor literare*, a acestei *foițe* tîmpitoare (expresia d-lui Ureche), din care toate numerele de 6 ani încoace nu au avut nici a zecea parte din succesul unui singur număr din *Revistă* (expresia d-lui Pantazi Ghica) şi pe care se însărcinează *Revista* a o face cunoscută în țară prin binevoitoarea ei citare (expresia d-lui P. Grădişteanu, toți trei redactori colaboratori ai *Revistei contimporane)*.

Însă fată cu critica d-lui Grădişteanu în contra *Convorbirilor literare*, poziția mea este uşoară, fiindcă este poziția unei complete rezerve. Datoria mea (datorie ce o cred de oarecare importanță) era de a susținea critica începută în contra *Revistei contimporane* în primele sale numere. Aici era toată chestia, şi în privința acestei chestii stratagema d-lui Grădişteanu de a schimba obiectul criticei nu mă priveşte, fiindcă nu contribuie în nici un mod la întărirea sau slăbirea criticei făcute.

Să fi fost scrise alte jurnale literare de mai nainte orcît de rău ar fi vrut, aceasta nu micşorează greşelele relevate ale *Revistei* de acum, şi dacă în tot timpul lor de 6 ani provincialele *Convorbiri* din Iaşi nu ar fi fost alta decît o *foiță tîmpitoare*, aceasta nu era un motiv suficient pentru ca în capitala României, în care se concentrează toate ilustrările ei, la 1 martie şi la 1 aprilie 1873 să ni se prezente numerele din *Revista contimporană* aşa cum ni s-au prezentat.

Modul de apărare ce se încearcă prin asemenea contraatacuri ne pare a se întemeia mai mult pe o sofismă oarecum populară decît pe o idee bine cugetată, şi nu înțelegem cum s-ar putea vreodată examina legitimitatea unei critice din ceea ce s-ar fi zis mai înainte sau mai în urmă fără nici o relație directă cu ea însăş. Căci la întrebarea: care critică este autorizată? răspunsul este: aceea care, în limitele obiectului ei, cuprinde adevărul! Alt criteriu pentru judecarea ei nici nu poate exista. Şi, spre a arăta eroarea acelei sofisme populare chiar în poziția ei cea mai favorabilă, să admitem că nu numai *Convorbirile literare* în totalitatea lor, dar îndeosebi noi, care am început critica contra *Revistei contimporane*, am dat prin scrierile noastre anterioare dovadă că suntem cel mai de rînd autor al limbei române, că avem un stil mai rău decît acela al d-lui Pantazi Ghica şi o aparență mai falsă de erudițiune cu un fond mai slab de cunoştințe solide decît d. Ureche; totuş, acest fapt nu ar nimici, nici nu ar slăbi critica noastră în contra erorilor *Revistei*, dacă dealtminteri este dreaptă în marginile ei; s-ar vedea atunci numai că un scriitor foarte mediocru în propriele sale scrieri a fost, cu toate aceste, în stare să apere literatura în contra înjosirii ei din partea altora, şi noi am semăna acelui medic care — incapabil de a-şi face diagnoza sa însuş — este totuş folositor prin facultatea de a descoperi relele ce bîntuie pe alții.

Dacă un autor ar avea această facultate pentru viața literară, folosul lui nu s-ar putea tăgădui. Căci viața literară a dobîndit caracterul unei deosebite gravități.

Ceea ce se scrie și se tipărește nu mai rămîne mărginit la cercul mic al amicilor și cunoscuților: un public mare și necunoscut, uneori un întreg popor, o lume întreagă ia parte la acea lucrare, și nimeni nu poate prevedea cu siguranță cît bine sau cît rău va produce cuvîntul aruncat prin mijlocul tiparului spre perceperea tutulor inteligențelor. Orce carte, orce jurnal devine astfel o întrebare de *ordine publică*, și viața literară a unui popor în întregimea lui, crescută prin libertatea fiecăruia de a-și exprima opiniile, s-ar coborî la cea din urmă degradare, dacă nu s-ar simți și nu s-ar recunoaște dreptul și *datoria* cel puțin a cîtorva scriitori de a veghea asupra celorlalți și de a le spune din cînd în cînd fără nici o cruțare: aici ați greșit, dacă în adevăr au greșit.

Numai așa se poate susținea într-un popor acea neprețuită lucrare comună care este primul semn de viață a inteligenței lui: căutarea sinceră a adevărului.

Și fiindcă s-a pronunțat cuvîntul adevăr și fiindcă trebuie cu toții să dorim ca sincera căutare a lui să fie scopul manifest în orce discuție, să ne fie iertat — revenind la *Revista contimporană* — să protestăm în contra procedării ce și-o permite în numărul din urmă. Noi am fost surprinși în modul cel mai neplăcut văzînd alăturea de d. Ureche și pe d. Petre Grădișteanu, de la care așteptam păzirea condițiilor elementare ale publicisticei, luînd parte la o manoperă literară despre a cărei demnitate se va judeca îndată. Ultimele citări și relevări critice, ce cu părere de rău ne vedem siliți să le mai facem în rîndurile următoare, nu vor fi de prisos, căci în ele este vorba de lucrul cel mai grav ce se poate întîmpla în publicitate, de răspîndirea neadevărului cu bună-știință că este neadevăr.

D.P. Grădișteanu, la sfîrșitul articolului său din *Revista* de la 1 iunie, își explică *atacul* nostru prin *sistemul întreg* al *direcției nouă*, susținute de societatea „Junimea" din Iași, ne spune că această societate e organizată pentru *admirațiunea mutuală* și că are următoarele principii:

„Numai literatura și filozofia germană sunt ce sunt; în școală chiar se înlocuim pe autorii latini cu autori germani; limba să nu se mai poată înavuți cu nici un neologism împrumutat de la limba mumă, se contestă chiar ca limba latină să fie limba noastră mumă.

Sub pretest de adevăr istoric, se pune înainte că românii sunt o amestecătură de romani, de slavi și de germani. Pe tărămul economic și social pedeapsa de moarte și cosmopolitismul. Iacă în resumat direcția *nouă*."

Despre o parte a acestor afirmări ale d-nului P. Grădișteanu, cu toată inexactitatea lor, suntem siguri că d-sa le-a făcut de bună-credință, închipuindu-și că sunt adevărate. Dar o parte a afirmărilor d-sale sunt neadevăruri intenționate și, cu toată greutatea acestor cuvinte, nu le putem retrage.

Iacă dovezile: 1. Poate pentru a prepara critica admirațiunii noastre mutuale, d. Grădișteanu scrie la pagina 392:

„*Genialul* d. Eminescu, pe care *direcția nouă* îl pune imediat alăturea cu d. V. Alecsandri!"

Direcția nouă citată aici de d. Grădișteanu este titlul unui lung articol publicat de noi în *Convorbiri*[1], în care se cercetează producerile mai nouă ale literaturii române și, după ce s-au citat în fruntea lor *Pastelurile* d-lui V. Alecsandri, se face următoarea tranziție spre poeziile d-lui Eminescu:

„Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern în faza lui trecătoare, blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste limitele permise, până acum așa de puțin format încît ne vine greu a-l cita îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvîntului, este d-nul M. Eminescu."

Simpla alăturare a acestor rînduri pe lîngă afirmarea d-lui Grădișteanu că noi am pus pe Eminescu *imediat alăturea* cu d. Alecsandri ne scutește de a mai insista asupra acestei prime dovezi.[2]

---

[1] Vezi mai sus, pag. 161 și urm. [În ed. de față, p. 155 și urm. — *n. ed.*]

[2] Ce ar zice astăzi d. Grădișteanu, chiar dacă am fi pus pe Eminescu imediat alături cu Alecsandri, precum n-am făcut-o și nu o puteam face la 1872, numai după trei poezii începătoare ale lui!

2. D. Grădișteanu atribuie *Direcției nouă* că „limba să nu se mai poată înavuți cu *nici un neologism* împrumutat de la limba mumă".

Pasagiul nostru relativ la neologisme în citatul articol întitulat *Direcția nouă* este următorul:

„Cel din urmă semn caracteristic în stilul direcției nouă, despre care ne-am propus să vorbim, este depărtarea neologismelor celor de prisos. D. Odobescu de la început, d. Vârgolici în timpul din urmă pot servi de model în această privință, care își are și ea însemnătatea ei. Neologismele au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară la noi.

Se înțelege de la sine că acolo unde, pe lîngă cuvîntul slavon, există un cuvînt curat roman, acesta trebuie menținut și acela depărtat. Vom zice dar binecuvîntare și nu blagoslovenie. Se înțelege, asemenea, că acolo unde astăzi lipsește în limbă un cuvînt (nu numai la termenii tehnici), iar ideea trebuie neapărat să fie introdusă, vom primi cuvîntul întrebuințat în celelalte limbi romanice de astăzi. Suntem dar nevoiți să zicem primitiv, constituție, disciplină etc.

Dar nu se înțelege cu ce drept am introduce, fără nici o normă, cuvinte nouă chiar acolo unde avem pe ale noastre, de origine romană. Dacă, d. e., am primit să se zică binecuvîntare în loc de blagoslovenie, nu putem primi să se zică *benedicțiune* în loc de binecuvîntare. D. Laurianu scrie în Istoria sa *donuri* în loc de daruri; alții zic *terra* în loc de pămînt, *cercustanța* în loc de împrejurare, *nu am op* în loc de nu am trebuință, *surg* în loc de se nasc" etc.

3. *În școală chiar să înlocuim pe autorii latini cu autorii germani*, ne atribuie d. Grădișteanu. Nu putem susține că d-sa a scris acest neadevăr cu rea-credință, fiindcă poate s-a încrezut în colegul d-sale de la *Revistă*, care afirmă acelaș lucru la pag. 324. Însă acest coleg de la *Revistă*, d. Alexandrescu-Ureche, înaintează neadevărul cu rea-credință, fiindcă ne citează însuș *„vestita"* noastră *disertațiune despre limba latină în gimnazii* și ne anunță că va publica asupra-i *o serie de articole* (pag. 317). Ei bine, această *vestita disertațiune* de la 1863, prima noastră publicare în limba română, are titlul:

„Pentru ce limba latină este *chiar* în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?"

și zice la pag. 22:

„Gradul suprem între toate studiile gimnaziale se cuvine dar limbei latine. Avînd ca limbă și literatură în genere o sferă din cele mai întinse și predomnitoare în inteligența școlarilor, acest studiu, ca studiu antic, mai are și propagă calitatea cea eminentă a întregei anticități, pe care unii o numesc obiectivitate, alții realitate, și a cărei esență este: a scoate egoismul sau mai bine individualismul din fiecare om și a-l supune pe acesta unei sfere superioare, adecă întrucît este cetățean — statului și disciplinei, întrucît este spirit gînditor — naturei lucrului și adevărului. Astfel, subiectivitatea, cu luptele nefericite ce le produce, lipsește dintr-însa. Și de aici provine impresiunea de repaos și de mărime ce ne-o produce anticitatea, pare că dintr-un rîu turburat intrăm în oceanul limpede; de aici provine diferența că, pe cînd în scrierile modernilor auzim totdeauna vorbind un individ cu mărginirea sa egoistă, în operele clasicității, în Tucidide, în Cesar și în Salust, nu auzim pe istoriograf, ci pare că auzim însăș Istoria, în epopeele lui Omer și în cîntecele rustice ale lui Virgilie nu vedem pe poet, ci chiar întîmplarea și realitatea poetică. Cu un cuvînt, anticitatea și studiul ei nu ne dă o lume modificată prin creierii vreunui individ pronunțat, ci ne dă lumea simplă și adevărată, precum este în ea însăș. Aceasta este calitatea nemuritoare care impune spiritului junimii studioase direcțiunea cea mai sănătoasă, care îi deschide un cîmp întins pentru activitatea rațiunii, însă o supune totdeodată sub legea naturei lucrurilor sau a adevărului și astfel îi taie din rădăcină aberațiunea egoismului. Această calitate este puternicul argument pentru care studiile clasice au fost până acum nutrimentul principal al inteligenței în omenire și vor rămînea totdeauna, până cînd va fi vorba de bine, de adevăr, și de frumos. Însă această calitate o împărtășește limba latină cu limba elină. Ceea ce este *propriu* limbei latine și o înalță peste cea elină din punct de vedere al instrucțiunii gimnaziale este simplicitatea și regularitatea gramaticei. Gramatica latină, cu cele mai puține excepțiuni, cu o brevitate lapidară, cu o rigoare și energie de stil pare că ar fi granit turnat, este unică între gramatice și va rămînea, prin urmare, de-a pururea cel mai bun fundament și cea mai bună disciplină pentru orce parte a gîndirii noastre."

Multe lucruri sunt iertate într-o polemică. Dar a atribui unui om care a scris aceste pagini cu un entuziasm

poate prea juvenil pentru limba latină în gimnaziu, a-i atribui că vrea să gonească autorii latini și să-i înlocuiască cu nu știm care alții, iacă un lucru prea tare chiar pentru *Revista contimporană*.

4. Se înțelege, după toate aceste, că nu putea să nu ne atribuie și d. Grădișteanu *cosmopolitismul*.

Însă asupra acestui punct în chiar articolul *Direcția nouă*, la care se refere d. Grădișteanu, discuția era lămurită. Am susținut acolo și am dovedit că:

„Nici un singur articol din *Convorbirile literare* în genere, nici o singură propoziție scrisă sau pronunțată de subscrisul îndeosebi nu susține cosmopolitismul; atît subscrisul cît și ceilalți membri ai «Junimii» din Iași sunt partizani ai ideei naționalității și s-au pronunțat totdeauna în acest înțeles."[1]

Am citat acolo cuvintele noastre publicate în *Scrierea limbei române*, am mai citat cuvintele d-lui A. Xenopol din *Convorbirele literare* de la 15 iulie 1868, am arătat că tot strigătul acesta de cosmopolitism îndreptat contra noastră este

„o mistificare a opiniei publice".

Mistificarea a fost inventată de aceia cari s-au aflat loviți prin critica noastră tocmai în punctul unde erau periculoși pentru întărirea naționalității române, a fost inventată de unii dintre scriitorii noștri din Austria, ale căror germanisme au fost criticate de noi (în *Convorbiri literare* de la 1 iunie 1868), a fost inventată de partizanii școalei Barnuțiu, căreia i-am dovedit greșelele în contra dreptului roman[2]; a fost dar inventată de aceia cari, spre a depărta atenția publică de la o critică poate incomodă pentru d-lor, s-au tupilat sub steagul „românismului" și au strigat în o mulțime de jurnale că se atacă națiunea cînd se atacau cruditățile d-lor literare și științifice.

A trebuit să vie și d. Grădișteanu și să ia parte la o manoperă devenită prea ieftină prin mulțimea celor ce au întrebuințat-o înaintea d-sale!

---

[1] Vezi mai sus, pag. 200. [În ed. de față , p. 195 — *n. ed.*]

[2] Vezi această cercetare critică în vol. 2 al ediției de față. [În ed. noastră, p. 425 și urm. — *n. ed.*]

Am terminat observările noastre la răspunsurile *Revistei contimporane*. Ele cuprind din parte-ne ultimul cuvînt în această discuție.

Răbdarea cetitorilor a fost prea încercată prin lunga expunere de până acum, și noi nu am avea nici un drept la indulgența lor dacă analizarea procedării literare a d-lor Ureche, P. Ghica și Grădișteanu nu s-ar justifica prin înțelegerea răului ce niște scriitori ca d-lor pot aduce unei literaturi începătoare.

Poporul român, de cîteva decenii, se află inundat sub formele nenumărate ale civilizației apusene. Pentru el este astăzi o condiție de existență de a resorbi din această inundare tot ce poate fi folositor spre înrodirea pămîntului său.

Un singur mijloc ne este dat aici: munca cinstită, și clasele cele culte, cărora în prima linie le este încredințată introducerea nouălor forme în viața reală, sunt cele dintîi chemate la acea muncă cinstită. Cu încordarea tutulor puterilor trebuie fiecare din noi să lucreze în sfera ce și-a ales-o: fie ea orcît de mică, numai lucrul să fie făcut în conștiință.

Într-o asemenea situație trebuie să ne ferim mai ales de un pericol: de fraza goală, de iluzia că formele deșerte pot ținea locul fondului solid, și acest pericol este tot așa de mare în literatură ca și în politică.

Lupta în contra lui ne pare a fi misiunea principală a criticei române. Fără îndoială, ea nu va fi niciodată în stare să stîrpească cu desăvîrșire fraza goală și acea iluzie deșartă din viața publică a poporului nostru: se vor găsi totdeauna oameni cari, exploatînd aparențele ușoare, vor pune nălucirea în locul realității și caricatura în locul ființei adevărate.

Totul este însă ca acestui fel de oameni să nu le fie îngăduit să ocupe locul cel de frunte în mișcarea intelectuală a poporului lor.

Datoria și folosul criticei este aici de a le arăta treapta pe care stau, pentru ca nu cumva încurajarea lor să producă în juna generație ce-i încunjură falsa credință că roadele se pot dobîndi fără muncă și laurii fără merit.

CRITICE
(1866—1907)

II

DESPRE SCRIEREA LIMBEI ROMÂNE
(1866)

PREFAŢA LA EDIŢIA DINTÎI DE LA 1866

În Iaşi s-a format o societate literară „Junimea", pentru a cărei revistă era neapărat de trebuinţă să hotărîm o ortografie a limbei române. După discuţii prelungite fără sistem, toţi membrii ne-am încredinţat că prin opinii fragmentare asupra deosebitelor experimente ortografice ce s-au ivit până acum în scrierile autorilor români, nu se aduce nici un folos, şi că întrebarea trebuieşte odată cercetată în mod sistematic şi complet, aşa încît să se cîştige un criteriu mai exact pentru judecarca materiei întregi.

Supt impresia acestei cerinţe au fost scrise paginile următoare. Publicarea lor provine mai întîi din datoria de a prezenta publicului cetitor justificarea ortografiei adoptate. Şi apoi ne-a condus credinţa că ele vor putea contribui la înlesnirea greutăţilor alfabetice ce ocupă astăzi într-un grad aşa de mare atenţia autorilor români.

Dacă din această cauză tractatul ortografic de faţă va afla cetitori, şi cetitori critici, îi rugăm să observe că dezvoltarea ideilor coprinse în el se face pe cale demonstrativă, atît după cercetări fonetice asupra alfabetului latin, cît şi prin deducţiuni din principiul scrierii analizat în partea a treia. Fiecare opinie îşi află dar înţelesul şi justificarea în legătură cu cele ce o preced şi ce o urmează, şi de aceea o critică care ar despica numai cîteva fraze izolate ar fi nedreaptă. Principiis obsta.

Cu această rezervă însă primim orce discuție asupra materiilor propuse și vom urmări cu luare-aminte toate observările ce ni s-ar face. Îndeosebi suntem datori să susținem lupta cu școala etimologică și cu cea fonetică, dacă vor răspunde obiecțiilor ce le facem; până ce, în sfîrșit, se va înțelege puterea tutulor argumentelor și se va putea pronunța o judecată în cunoștință de cauză.

Iași, iunie 1866

LA EDIȚIA A DOUA

Discuția cu școala etimologică și cu cea fonetică, de care vorbim în ediția I, a fost provocată mai mult de străini decît de ai noștri. Ce e drept, Foaia Societății *din Bucovina a făcut o dare de seamă despre încercarea noastră; d. Sbiera într-o disertație a sa, d. Cihac în prețiosul său dicționar etimologic o amintesc; dar de folosul unei critice adevărate am fost lipsiți. Un autor de la Blaj și-a dat osteneala să ocupe multe coloane din* Archivul filologic *al d-lui Cipariu cu critica noastră îndeobște, însă maniera sa puțin literară nu ne-a iertat alt răspuns decît tăcerea. (Vezi* Critice, *vol. I, pag. 135*[1]*.) Mai importante sunt observările ce străinul Hugo Schuchardt le face în revista* Romania *din ian. 1873 asupra principiului scrierii propus de noi. I-am răspuns în partea a treia, cap. II, a cercetării de față. Vezi și notița d-lui Picot în* Revue linguistique, *vol. II.*

Astfel, în această ediție a doua, dealtminteri revăzută și îndreptată, critica etimologismului și a fonetismului rămîne în tăria ei relativă de mai nainte.

București, ianuarie 1873

[1] În ed. de față, p. 137 *(n. ed.)*.

LA EDIȚIA A 3-A

De la edițiile anterioare încoace ideile cuprinse în aceste cercetări asupra scrierii române și-au făcut drumul. Etimologismul Lauriano-Ciprian și fonetismul Pumnian sunt învinse pe toată linia. Multe din controversele ce acum 20 de ani se discutau cu mare vioiciune sunt astăzi hotărîte prin uzul general al scriitorilor români. Momentul deciziv în această mișcare a fost părăsirea ortografiei etimologice chiar din partea Academiei Române în anul 1880. Raportul ce l-am prezentat atunci în numele unei comisiuni și care a fost adoptat de Academie în unele părți esențiale se află retipărit în acest volum.

Și u *mut sau* ŭ *scurt, scăpat prin o întîmplătoare sau intenționată absență a unui membru votant și mai vegetînd în publicările Academiei ca o curiozitate de tranziție, este astăzi părăsit de marea majoritate a scriitorilor.*

Unificarea grafică fiind astfel aproape desăvîrșită (mai sunt deosebiri în scrierea lui u *scurt,* i *scurt,* sc *în loc de* șt *și a diftongilor* ea *și* oa*), ne rămîne acum datoria să ajungem la unificarea gramaticală.*

Cauterets, iulie 1893

LA EDIȚIA DE FAȚĂ

Unificarea grafică de care vorbește prefața precedentă este acum desăvîrșită în Academia Română. Ea se vede introdusă și în toate actele oficiale, în toate cărțile de școală ale regatului român și este primită de cei mai mulți scriitori dincoace și dincolo de Carpați. Reforma se datorește deciziunii luate de Academie în sesiunea generală de la 1904, pe temeiul unui nou raport, prezentat de subscrisul în numele secțiunii literare și asemenea reprodus în volumul de față.

Pe cît se poate prevedea, această ortografie — chiar astăzi predomnitoare — se va răspîndi tot mai mult și va rămînea în esență neschimbată. Stăruința de a scrie sonul â *pretutindeni cu* î *și de a însemna pe* ĭ *scurt, cu*

care se mai deosebesc unii scriitori, nu credem că va putea rezista uzului general. Considerări filologice, explicări fiziologice, precum se încearcă pentru ĭ *scurt, sau argumentul unității între literă și son, invocat pentru* î, *nu ne par hotărîtoare. Din contră, sunt mai tari unele asocieri de idei, scumpe românilor culți, care sprijinesc scrierea academică. Numele „român" este indisolubil asociat cu numele „Roma, roman", și scrierea „romîn" cu* î *nu este firească în dezvoltarea culturii noastre.*

Însuși semnul î *propus în loc de* â *seamănă prea tare cu* i *și la vedere se confundă ușor cu el. Pentru începutul cuvintelor aceasta nu are inconvenient, dar în mijlocul lor le dă un aer străin.* Când, cântare, mână *fac impresie firească unui român cult, dar* cînd, cîntare, mînă *apar multora ca prea heterogene. Asemenea* ĭ *scurt este o introducere grafică mai puțin potrivită decît regula Academiei;* i *simplu la sfîrșitul cuvintelor se pronunță scurt, iar în puținele cazuri unde este lung sau accentuat, se însemnează cu accentul grav* ì, *cunoscut și recunoscut pentru această misiune din limbile romanice. Vom scrie dar* auzi, doi, *însă* a auzì, a îndoì. *O însemnare deosebită a lui* ĭ *scurt ne cotropește scrierea cu semnele scurtării, înstrăinîndu-ne aspectul grafic, parc-am fi cehi, și apoi produce la învățarea ortografiei din partea școlarilor confuzia de a avea alt înțeles decît la* ă, *unde însemnează* ъ.

Dealtminteri noi am adăogat aceste puține reflecții, pe lîngă cele coprinse în rapoartele academice reproduse mai jos, nu atît pentru a arăta îndreptățirea ortografiei adoptate, cît mai mult pentru a contribui la adoptarea unei singure ortografii.

Mărturisim că în faza în care, din fericire, a ajuns astăzi chestia scrierii române, unificarea ei totală ne pare preferabilă unei dezbinări orcît de întemeiate. Fie că în viitor s-ar adopta ĭ *scurt și s-ar introduce* î *și în corpul cuvintelor, fie că ar rămînea scrierea acestor semne așa cum e stabilită astăzi de Academie: deosebirea, redusă numai la atîta, este prea mică pentru a stînjeni unificarea definitivă a ortografiei române.*

București, iunie 1908

T. MAIORESCU

SCRIEREA LIMBEI ROMÂNE

PARTEA ÎNTÎIA

DESPRE LITERILE LATINE PRIMITE DE NOI FĂRĂ SCHIMBARE

Secolul XIX se va numi în istorie cu drept cuvînt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se întări în cercuri etnografice, deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lîngă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare tărîmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separîndu-se aci de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat națională și mai ales o literatură și o limbă națională.

A fost dar urmarea cea mai dreaptă a ideilor timpului în care trăim dacă și între români s-a deșteptat în secolul acesta conștiința naționalității lor și a cîștigat astăzi valoarea unui adevăr lățit și înrădăcinat în popor. Fiecare român știe că e roman, și în orce va face el de acum înainte va căuta cu necesitate să se puie în legătură, pe cît va putea mai nemijlocită, cu tradiția latină, de la care însuș a primit viața sa intelectuală. Noi suntem viță latină — iacă punctul de plecare al civilizației noastre, iacă adevărul ce este menit să devie cel mai important în ziua în care pe toate sferele dezvoltării noastre vom ști să-i tragem urmările practice.

Pănă acum acest adevăr avu numai în limba și scrierea noastră o urmare mai practică, și aceasta cu tot dreptul. Căci pentru români limba este cea mai scumpă

rămășiță de la strămoșii latini, care astăzi le amintește încă o nobilă antichitate și care totdeauna le-a fost busola unică, dar sigură spre a le păstra direcția dreaptă și a-i feri de rătăcirea și pierderea în mijlocul valurilor de popoare imigrante ce bîntuiră Dacia lui Traian.

După limbă însă se îndreptează și scrierea. În momentul în care românii s-au pătruns de adevărul că limba lor este o limbă romană, în acel moment și forma exterioară sub care avea să se prezente aceasta, adecă scrierea sau, exprimată prin elementele ei, literile trebuiau să fie luate tot de la romani. Și, astfel, alfabetul slavon, care învălea mai mult decît revela limba română, și pe care îl primisem numai dintr-o oarbă întîmplare externă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă și fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare așa de naturală a latinității poporului nostru, încît nu noi trebuie să dovedim pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literile lor după ce știm că avem pe ale noastre?

Primim dar astăzi alfabetul latin pentru scrierea cuvintelor române.

Însă cum?

La această primă întrebare vom răspunde apucînd lucrul de la început, și insistăm asupra acestui început, fiindcă numai așa putem scoate întrebarea din starea confuză în care au adus-o ortografiștii noștri prin disputele lor asupra metoadei fonetice, etimologice, fonetico-etimologice și cum le mai cheamă. O metodă, înainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică, trebuie să fie simplu logică.

Pentru ca să luăm dar lucrul în adevăr de la început, noi presupunem că pănă în minutul acesta am scris numai cu buchile slavone și că acum pentru întîia dată ne încercăm să introducem literele latine. Această metamorfoză va începe, fără îndoială, cu constatarea sonurilor ce voim să le scriem de acum înainte cu semne romane.

Sonurile limbei române sunt în număr de 27, dintre care 20 consonante și 7 vocale. Consonantele sunt:

б	ч	d	ф	г
х	к	л	m	n
п	р	с	т	в
ц	з	ш	џ	ж

Iar vocalele:

a e i o ȣ ъ î

Acum vom căuta pentru fiecare din ele litera latină corespunzătoare. Aci însă întîmpinăm prima greutate însemnată: adecă să știm cum pronunțau latinii literele lor. Cînd nu am avea decît manuscriptele latine dintr-o singură epocă, fără alte notițe și fără legătură cu alte limbi, greutatea ar rămînea neridicată sau cel puțin nu s-ar putea înlătura cu siguranță științifică. Însă, din norocire, cîteva elemente auxiliare contribuiesc a hotărî chestia în parte:

1. Romanii nu au pierit cu totul, ci au lăsat descendenți în popoarele romane de astăzi, în italieni, francezi etc. Fiecare din aceste popoare, pe lîngă deosebirea lor născută din amestecările cu deosebite neamuri, are o parte comună în limba, adecă, pentru cazul nostru, în pronunțarea sa. Această parte comună nu poate să provină decît de la originea comună, de la romani. De aci cîștigăm regula, dacă nu absolut sigură, cel puțin foarte probabilă: *Consonantele și vocalele a căror pronunțare este identică la toate popoarele romane de astăzi s-au pronunțat în acelaș mod și de romani.*

2. Multe cuvinte romane, mai ales nume proprii, se află scrise cu literele unei limbi contimporane, adecă a grecilor, și din comparația acestor semne între ele și cu limba greacă de astăzi ne rezultă un nou mijloc de a fixa pronunțarea latină.

3. Ne-au rămas de la înșiși autorii romani notițe care ne explică destul de lămurit cum se pronunțau cîteva din literele latine. Asemenea notițe se află mai ales în gramatiștii din timpul decadenței. Donatus (sec. IV p. Ch.), Diomedes, Marius Victorinus (sec. IV) și Pris-

cianus (sec. VI); mai nainte încă în Varro, *De lingua latina*, în Quintilian, cîte unele și în Aulus Gellius etc.

4. În fine, avem probe despre scrierea latină în deosebite timpuri. Din compararea schimbărilor ce se ivesc în scrierea unuia și aceluiaș cuvînt se poate asemenea înțelege pronunțarea literelor lui.[1]

Înzestrați cu aceste mijloace și regule, aflăm cu siguranță că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie cu următoarele litere latine, fiindcă și latinii le ceteau aproape tot așa:[2]

Pentru sonul român		litera romană	
Pentru sonul român	б	litera romană	b
„ „ „	д	„ „	d
„ „ „	г	„ „	g
„ „ „	л	„ „	l
„ „ „	м	„ „	m
„ „ „	н	„ „	n
„ „ „	п	„ „	p
„ „ „	р	„ „	r
„ „ „	с	„ „	s
„ „ „	в	„ „	v
„ „ „	з	„ „	z
„ „ „	а	„ „	a
„ „ „	о	„ „	o
„ „ „	ȣ	„ „	u

[1] O epocă nouă în știința epigrafică începe cu investigările lui Ritschl din Bonn și din Lipsca. În cercetările fonetice ce urmează, ne-a ajutat vol. I din *Doctrina elementară a limbei latine* de K. L. Schneider (Berlin, 1819), o autoritate în această materie pe vremea lui. Dealtminteri, știința epigrafică, de la publicarea primei noastre ediții încoace, s-a înavuțit cu lucrări foarte însemnate. Ritschl, *Zur Geschichte des lateinischen Alphabets* (1869), H. Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, 3 vol. (1866–68), W. Corssen, *Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lat. Sprache*, 2 vol., ed. 2 (1868–70) etc.

[2] Cel puțin în timpul ce ne privește, adecă de cînd ocupară Dacia și puseră fundamentul etnografic pentru poporul român de astăzi, prin urmare de la sec. II d. Chr. Mai în vechime se înțelege că nici sonurile, nici literele latine nu erau toate fixate, *B* se confunda cu *V*, *V* cu *U*, *U* cu *O* și *I* etc.

Unii din scriitorii noștri nu ne lasă nici această posesie de patrusprezece litere în siguranță, ci scriu, d.e., chiar sonul român *i*, căruia în mod necontestabil îi corespunde semnul latin *i*, cu alte semne, cînd cu *e*, cînd cu *a*, și așa pentru toate vocalele și pentru multe consonante. În loc de *dimineață*, ei scriu *demanetia*, în loc de *puteam*, scriu *poteamu* etc. Acești scriitori sunt etimologiștii. Cauzele scrierii lor fiind însă limbistice, și nu alfabetice, nu se pot analiza acum, ci se vor critica pe larg în partea a patra a cărții de față. Aci, pentru a nu întrerupe șirul cercetărilor noastre alfabetice, anticipăm în contra lor regula ortografică: *acele sunete române pentru care se știe litera latină corespunzătoare se scriu cu această literă, făcînd abstracție de la considerări etimologice.*

Știm dar să scriem cu litere latine patrusprezece din sonurile noastre; rămîne încă de aflat cum să exprimăm pe celelalte treisprezece. Pentru literele fiecăruia din ele vom face o cercetare deosebită.

E

După cum se cetește astăzi limba latină, sonul *e* are trei litere: *e*, *ae* și *oe*. Să-l scriem și noi cu toate trei, sau numai cu semnul *e*?

Dacă cercetăm pentru ce latinii scriau diftongii *ae* și *oe*, vedem, din cîteva indicii sigure, că aceasta se făcea fiindcă pronunțau amîndouă vocalele, *a* și *e*, *o* și *e*. Cînd genitivul de la *familia* se scria *famili*ae, atunci se și cetea *familia-e*, ba chiar *a* se auzea mai mult decît *e*; cuvîntul scris *foederati* se și cetea *fo-ederati* etc.

Probele pentru aceasta sunt cunoscute filologilor. Noi copiem pe cele mai importante:

ae se confunda cu *ai*, ceea ce nu ar fi fost cu putință dacă s-ar fi cetit *e*, ci numai dacă se cetea *a-e*. Virgilie (*Aen.*, III, 354) scria: *Aulaï in medio libabant pocula Bacchi*, în loc de *aulae*. În alt loc (*Aen.*, IX, 26), *Dives equum, dives pictaï, vestis et auri*, în loc de *pictae*.

În latinitatea veche se punea *aï* de regulă în loc de *ae*, deși se află și *ae*, *Aidilis*, *quaistor*, *Aimilius*, *aire*,

în loc de *Aedilis, quaestor, Aemilius, aere*. În inscripții mai nouă se află acelaș cuvînt scris cînd cu *ae*, cînd cu *ai*, d.e., *Caesaris* și *Caisaris*, *Caisar* în loc de *Caesar* se află încă pe monumente din timpul lui Vespasian.

Vel. Long., vorbind despre ortografia declinației întîi, zice că se poate scrie *ae* și *ai* în singular și în plural (*sed nihil obstat quo minus hoc aut illo modo — ai aut ae — scribamus in utroque numero*).

Cuvintele *quapropter* și *antehac* provin din *quae propter* și *antehaec*. Pierderea lui *e* și mănținerea lui *a* arată nu numai că diftongul *ae* nu se cetea *e*, ci că, din contră, *e* se auzea mai puțin decît *a* și se putea absorbi de către acesta.

Foarte lămurit este un pasagiu din Quintilian: „Silaba *ai*, pe a cărei literă a doua noi am schimbat-o acum în *e*, o pronunțau cei vechi în mod variu prin *a* și *i*, unii totdeauna ca grecii, alții numai în genitivul și dativul singular, de unde a introdus Virgilie în versurile sale *pictaï vestis* și *aulaï*; iar în pluralul acelorași cuvinte întrebuințau pe *e*, *hi Syllae, Galbae*." („*Ai syllabam, cuius secundam nunc E literam ponimus, varie per A et I efferebant, quidam singulariter tantum, quum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde «pictai vestis» et «aulai» Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllae, Galbae*." — Quint., *Inst. orat.*, I, 7.)

Asemenea *oe* se află confundat cu *oi*, ceea ce probează că nu s-a cetit *e* sau *ö*, ci *o-e*. *Oinone* și *Oenone*, *Coilius* și *Coelius*, *coiperit* în loc de *coeperit*, în Senatus consultul de Bacchanalibus *foideratei* în loc de *foederati* etc.

O confirmare mai mult ne dă faptul că unele cuvinte latine, care pe urmă se scriau (și ceteau) cu *u*, la început se scriau (și ceteau) cu *oe*. Căci tranziția de la *oe* spre *u* nu s-a putut face decît dacă în *oe* se auzea mai ales *o*. Cicero (*De leg.*, III, 3) citează o lege veche: „*Ast quando duellum gravius discordiaeve civium escunt, oenus idem iuris quod duo consules teneto*", unde *oenus* stă în loc de *unus*. Și mai departe (III, 4): „*at si quid erit quod extra magistratus coeratore oesus sit*" etc. în loc de *curatore usus*.

Din cele arătate rezultă că, dacă găsim în manuscripte vechi confuzie între *ae* și *e*, și între *oe* și *e* și *ae*, aceasta provine de la confuzia ce exista în însăș pronunțarea cuvintelor respective, iar nu numai în scris. Cînd se scria dar *saeculum* și *seculum*, *coena*, *caena* și *cena* atunci se și cetea *sa-eculum* și *seculum*, *co-ena*, *ca-ena* și *cena*. O probă definitivă ne dă Varro în această privință: „La țară multe cuvinte se pronunță cu *e*, d.e. *hedus*, cărora în oraș li se adaugă un *a*, *haedus*" („*In Latio rure hedus quod in urbe, ut in multeis, a addito haedus*", Varro, *De lingua latina*, Edit. Nisard, V, 97).

De-abia în timpul din urmă, adecă în secolul de mijloc, cînd nu mai trăiau romanii, s-a lățit asupra tutulor cuvintelor negligența pronunțării lui *ae* și *oe*, ca *e* și *ö*, și astfel se explică cetirea de astăzi. Noi însă nu avem să ne ocupăm de pronunțarea călugărilor secolului de mijloc, ci de alfabetul latin din timpul romanilor.

Prin urmare, sonului roman **e** *îi corespunde o singură literă latină care să fi fost pronunțată în acelaș mod, adecă* **e**, *și astfel se va scrie numai cu semnul* **e**.

I

Sonul *i* are în manuscriptele latine trei semne: *i*, *j*, *y*. Să cercetăm pe care să-l primim.

Litera *y*, împrumutată de la greci, nu se află din vechime în alfabetul latin, și, în genere, nu se află în nici un cuvînt latinesc, ci numai în cele luate de la greci. Cicero ne spune că pe timpul lui Ennie, adecă pe la an. 180 înainte de Christos, nu se întrebuința *y*, ci că s-a întrodus de-abia în timpul său, adecă în secolul întîi înainte de Christos. („*«Burrum» semper Ennius, nunquam «Pyrrhum»; «Bruges»*, non *«Phryges» ipsius antiqui declarant libri; nec enim graecam literam adhibebant. Nunc autem etiam duas*". *Orat.*, XLVIII.)

Cuvintele cu *y* luate din vechime de la greci, sau cel puțin comune amîndouă popoarelor, sunt scrise și pronunțate în latinește de regulă cu *u*, cîteva cu *i*, niciodată cu *y*. Înlocuirea lui *y* prin *u* a fost cu atît mai naturală cu cît o ginte a grecilor înșiși, eolii, ceteau pe

y de multe ori ca *u*, de unde se și află în inscripții eolice *ου* în loc de *υ*.[1]

Astfel, avem în latinește: *angulus* (ἄγκυλος), *cluo* (κλύω), *cubus* (κύβος), *cutis* (κύτος), *duo* (δύο), *mullus* (μύλλος), *muraena* (μυραινα) etc. Nume proprii sunt foarte puține; cu atît mai frapant este numele orașului *Cumae*, grecește Κύμη, care era tocmai o colonie eolică. Pentru vechea schimbare a lui *y* în *i* sunt puține exemple: *stipes* din στύπος, *stilus* din στύλος, *lacrima* din δακρυον, *Ulixes* din Ὀδυσσεύς etc.

După ce astfel limba latină se formase în scrierea ei fără a avea pe *y*, romanii intrară în contactul literar cu grecii, prin care se caracterizează cultura lor de la Cezar până la căderea imperiului. Cu această ocazie auziră sonul *y*, pe care grecii de atunci nu-l pronunțau nici *u*, nici *i*, ci cu un son mijlociu, poate *ü*. Dovadă pentru aceasta este un pasagiu din Quintilian, unde zice: „noi, romanii, nu avem două din cele mai plăcute sonuri ale grecilor, dintre care unul este vocala *y*, și astfel ne-am dedat a le împrumuta sonul și litera de cîte ori întrebuințăm vreun nume grecesc, d.e., *Ephyris*". („*Et jucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur... ut in Ephyris*" etc. *Inst. orat*,. XII, 10, Edit. Nisard, pag. 471, 472.)

De ce dar au introdus romanii în cîteva cuvinte străine împrumutate de la greci, și mai ales în numele proprii, litera *y*? Fiindcă această literă avea să însemneze o vocală nouă, care nu era nici *u*, nici *i*, ci un alt son mijlociu pentru a cărui scriere a trebuit să primească litera *y*. Romanii cînd scriau *Pyrrhus* nu ceteau nici *Pirrhus*, nici *Purrhus*, ci poate *Pürrhus* etc. Din contră, acele cuvinte care în grecește se scriu cu *υ*, pe care însă romanii le ceteau cu *u*, sau cu *i*, le și aflăm scrise în latinește cu *u* sau cu *i* și niciodată cu *y*, după cum arătarăm mai sus.

Prin urmare, noi, cari nu mai avem în limba noastră vreun son corespunzînd lui *y*, nu putem introduce această literă pentru scrierea vocalei *i*. Înșiși latinii,

[1] Boekh, *Staatshaushalt der Athener*, II, 397.

astăzi, cînd ar pronunța cuvîntul **тіпографіе** ca noi, adecă *i* în prima silabă, nu ar scrie niciodată *typographie*, ci *tipografie*, precum au scris *stipes*, și nu *stypes* etc. Este dar de combătut în ortografia noastră primirea lui *y*, precum o încearcă cîțiva autori din București. Exemplul scrierii franceze sau germane, la care poate se gîndesc dumnealor, nu este nemerit în cazul nostru. Limba franceză are o literatură scrisă, care ține în șir neîntrerupt de la căderea Imperiului roman sau cel puțin de la a. 1000 până astăzi, *ortografia lor este dar o ortografie tradițională*. Dacă întrebăm pe francezi pentru ce scriu astăzi, d.e., numele Cyprien cu *y*, singurul lor răspuns este că îl află scris cu *y* de sute de ani și îl păstrează tot așa. Pentru noi însă, cari nu avem vreo tradițiune ortografică, ci cari introducem acum pentru prima oară alfabetul latin din secolul II d. Chr., pentru noi primirea lui *y* este imposibilă, fiindcă ar fi tocmai în contra spiritului scrierii latine, pe care voim să o introducem.

Atît pentru lepădarea lui *y*. Ce se atinge de *j*, aceasta este o literă pe care nu o cunoșteau romanii cei vechi. Ea s-a primit mai tîrziu în manuscriptele lor de către gramatiștii decadenței, pentru a deosebi cele două nuanțe ce le aflăm în pronunțarea lui *i*, adecă *i consonans*, d.e., *jacio*, și *i vocalis*, d.e., *fluvius*. Ce mică trebuie să fi fost deosebirea pronunțării se vede din faptul că pe cînd *i* în *jacio* era consonant și se scria de gramatiști cu *j*, acelaș *i* în *iambus* era vocal și se scria cu *i*.[1] Trebuința acestei deosebiri n-a putut dar să existe decît pentru prozodia latină, care observa cu atîta luare-aminte hiatul, precum și lungimea și scurtimea vocalelor prin pozițiune, și așa vedem că *i consonans* nu produce hiatus, deși este preces de o vocală, și produce, din contră, pozițiune cînd este însoțit de o conso-

[1] Romanii nu au cunoscut sonul *ж*, și nici gramatiștii; cînd au introdus pe *j* nu l-au putut ceti ca, d. e., *жач о*. Căci *ж* este o consonantă așa de pronunțată, încît, dacă latinii ar fi cetit *Pompejus Помпежѕс*, atunci vocativul nu ar fi putut fi *Pompej*, ci *Pompeje*. Asemenea *ajo* nu ar putea avea în persoana 2 *ais*, *ait*, ci *ajis*, *ajit*, ceea ce nu este. Dar o repetăm: în manuscriptele latine vechi nu se află *j* deloc.

nantă. Tot astfel, pe cînd silaba dintîi a cuvîntului *fluvius* este scurtă, Virgil o întrebuinţează ca lungă prin poziţiune, făcînd pe *i consonans*, de aceea gramatiştii au şi scris, în asemenea cazuri, *fluvjus*. Însă în scrierea prozaică deosebirea aceasta nu a avut nici o însemnătate, şi aşa, romanii în scrierea lor n-au primit două litere deosebite pentru nuanţele lui *i*. Prin urmare, nici noi nu le vom primi, şi aceasta cu atît mai mult cu cît acel *i consonans*, în multe cuvinte române, a devenit o adevărată consonantă foarte deosebită de *i*, adecă ж, şi dar *j* va rămînea întrebuinţat pentru scrierea lui ж.

În contra acestei simplificări a scrierii lui *i* se opun etimologiştii, în fruntea lor Cipariu. Ei scriu pe *i consonans*, care la noi provine din înmuiarea unei consonante, de regulă a lui *l*, cu consonanta primitivă, d.e., *liertare* în loc de *iertare* (*libertare*), *copili* în loc de *copii* etc. Etimologismul nu ne pare de îngăduit în ortografie, şi de aceea trebuie să combatem şi scrierea lui *i* cum se află la Cipariu. Dar cauzele pentru şi contra le vom discuta în partea a patra a disertaţiunii de faţă.

Mai mult de cauze fonetice decît etimologice ne pare condus un alt gramatist român, d. Circa, cînd scrie pe *i consonans* cu *y*; d.e., *gayină*. Noi suntem în contra acestei scrieri. Mai întîi introducerea lui *y* pentru acest caz ar fi o adevărată eroare paleografică. În paginile precedente am arătat ce însemnare a avut *y* în alfabetul latin şi cum astăzi nu se poate primi la noi nici chiar în cuvintele în care se află primit la romani, fiindcă astăzi a dispărut sonul pentru care se introdusese în vechime. Acum dacă nu întroducem pe *y* în cuvintele speciale în care îl păstrează albabetul latin, cu ce drept l-am lua şi l-am întrebuinţa pentru un son pentru a cărui însemnare nu a funcţionat niciodată la romani?

Să nu uităm punctul de plecare. *Noi nu suntem astăzi chemaţi să inventăm alfabete şi să facem proiecte de creaţiuni grafice: noi avem să introducem alfabetul latin.* Din momentul în care este constatat că în alfabetul latin *y* avea de însemnat sonul *ü* sau un alt son analog, dar nu *i*, nu ne mai este iertat să-l întrebuinţăm pentru *i consonans*. Altfel, pierdem orce regulă şi, în loc de vechiul şi cunoscutul alfabet latin, introducem fantaziile moderne ale vreunui autor mai mult sau mai puţin ingenios, în orce caz însă prea individual pentru a deveni legislator ortografic.

A doua opoziţie ce am face-o d-lui Circa, primind chiar deosebirea între cele două pronunţări ale lui *i*, este că alfabetul nu e chemat şi nici nu e în stare să însemneze toate nuanţele sonurilor unei limbi.[1] Şi romanii au avut, ca şi românii, amîndouă sonurile lui *i*, şi cu toate aceste s-au mulţumit cu o singură literă. Tot ce am putea dar îngădui d-lui Circa drept controversă de discutat ar fi însemnarea lui *i consonans* prin diëresis sau prin doi *i*, aşa încît exemplul citat s-ar scrie *găïna* sau *găiina*. În această privinţă ne poate susţinea un pasagiu din Quintilian, unde în privinţa vocalelor sfătuieşte pe gramatişti să deosebească pe cele ce s-au primit ca consonante, d.e., *i* în *coniicit*, şi apoi le spune că Cicero avea obiceiul să scrie *Aiio* şi *Maiia* cu doi *i* pentru a exprima acea natură consonantică a lui *i*. („*Atque etiam in ipsis vocalibus grammatici est videre, an aliquos pro consonantibus usus acceperit... Atqui litera I sibi insidit; coniicit est ab illo iacit. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiamque geminata I scribere: quod si est, etiam iungetur ut consonans.*" Quint., *Instit. oratoricae*, 4.) Însă tocmai *neprimirea* acestei maniere a lui Cicero din partea celorlalţi scriitori latini ne probează cît de puţin voiau romanii să deosebească în scris pe *i consonans* de *i vocalis*; în orce caz, chestia astfel pusă, fiindcă nu mai priveşte introducerea unei litere nouă ci numai duplicarea unei litere primite, iese din sfera cercetărilor alfabetice ce formează obiectul cărţii de faţă şi devine o controversă gramaticală.

Rezultatul final al discuţiei de mai sus este: *sonului român* **i** *îi corespunde o singură literă latină:* **i**, *şi prin urmare se va scrie numai cu semnul* **i**.

[1] Dovedirea acestei restricţiuni a sistemului fonetic se află în partea a III-a a disertaţiei de faţă.

Ж

ж este un son necunoscut romanilor. Cînd zicem necunoscut, nu înțelegem cuvîntul în mod absolut, ci zicem numai că nu aflăm indicii sigure care să ne facă a presupune existența lui ж la latini. Din contră, avem indicii care o neagă, după cum văzurăm în nota de la pag. 21.[1]

Considerînd însă că în cuvintele adevărat românești ж se naște totdeauna dintr-un *i*, sau de-a dreptul prin întărire consonantică, sau dintr-un *z*, care tot prin influența lui *i* s-a schimbat în ж, precum prin aceeaș influență din *d* se făcuse *z*, conchidem că sonul ж este o dependență consonantică a lui *i*, și astfel îl scriem cu semnul adoptat în acest caz, adecă cu *i* lung sau *j*. (Exemple: jocu = *ioco*, judec = *iudico*, jur = *iuro*, june = *iuvenis*, junghiu = *iugulo*; *repejune* din a repezi, *putrejune* din a putrezi etc.)

Sonul român ж *se va scrie dar cu j.*

Ф

În alfabetul latin, după pronunțarea modernă, sonul *f* are două litere: *f* și *ph*. Vom vedea însă că această pronunțare nu este potrivită cu cea latină, care făcea deosebire între *f* și *ph*.

Literele *ph*, ca și *y*, s-au introdus de romani numai în cîteva cuvinte grecești, pentru a exprima sonul φ, pe care nu-l aveau romanii și căruia nu-i corespundea litera lor *f*, așa încît au fost siliți să circumscrie. Litera *f* se pronunța la început altfel de cum o pronunțăm noi astăzi. Quintilian, în pasagiul citat, ne spune lămurit: „Limba latină este mai aspră decît cea grecească, și ne lipsesc chiar două sonuri din cele mai plăcute ale grecilor, unul vocala *y* și altul consonanta φ, pe care le împrumutăm de cîte ori întrebuințăm cuvintele lor, d.e., *Ephyris* și *Zephyris*. Cînd le citim grecește, pare că ne surîde limba cu o grație neexprimabilă; iar cînd le

[1] În vol. de față, p. 285 *(n. ed.)*.

scriem cu literele noastre, au ceva surd și barbar, și în locul lor se pun niște sonuri triste și dure, pe care nu le cunoaște Grecia. Căci litera a 6-a a alfabetului nostru, adecă *f*, mai că nu se pronunță cu voce omenească, sau mai bine nu se pronunță cu nici o voce, ci trebuie să fie șuierată printre dinți." *(„Latina facundia... est ipsis statim sonis durior; quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Ephyris et Zephyris: quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum earum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret. Nam et illa quae est sexta nostrarum, paene non humana voce vel omnio non voce potius inter discrimina dentium efflanda est."* Quint., *Instit. orat.*, XII, 10.)

Așadar, pentru scrierea sonului φ, fiindcă *f* nu se potrivea cu el, au fost siliți romanii să inventeze pe *ph*. Ce se atinge de pronunțarea lui *f*, filologii se ostenesc mult a o imita după descrierea lui Quintilian, fără să-și poată închipui bine sonul latin. (Spalding ajunge chiar a crede că *f* se cetea ca *v* francez, pe cînd *v* s-ar fi cetit ca *w* englez etc.)

Pentru noi, cari am păstrat multe din particularitățile ce se aflau în pronunțarea străbunilor noștri, descrierea lui Quintilian este foarte limpede, și în dînsa recunoaștem tocmai modul în care o mare parte a poporului român din Transilvania și Banat pronunță încă astăzi pe *f*, ei zic *χiu* în loc de *fiu* (cu un χ șuierător) *șterbinte* etc.

Vom înțelege acum fără greutate cum *f* era la început un fel de aspirațiune neprecizată ca *digamma aeolicum* și cum se confunda cu *h*, așa încît se zicea *hircus* și *fircus*, *hoedus* și *foedus* etc.[1]

În timpul din urmă al limbei latine însă *f* se apropie din ce în ce mai mult de pronunțarea noastră și se face ca și la noi deosebire între pronunțarea țărănească ca

[1] Vezi citațiuni despre aceasta în Cipariu, *Elemente de limba romană*, pag. 43.

χ și între cea cultă din urbe ca *f*. Dar niciodată la romani nu a dispărut de tot deosebirea între *f* și *ph* sau φ, și încă din secolul VI, adecă după căderea Imperiului Apusean, ne spune Priscianus: „Locul lui φ, îl ține la noi *f*, ceea ce se vede din cuvintele luate de la greci, cum sunt *fama, fuga, fur*. Cu toate aceste, trebuie să știm că este oarecare deosebire în pronunțarea lor, precum o arată însăș mișcarea cerului gurei, a limbei și a buzelor." *(„φ locum apud nos* **f** *obtinet, quod ostenditur in his maxime dictionibus quas a Graecis sumsimus, h.e.* **fama, fuga, fur.** — *Hoc tamen scire debemus quod... est aliqua in pronuntiatione differentia, ut ostendit ipsius palati pulsus, linguae, labrorum."* Priscianus, *Instit. gram.*, pag. 543, 548.)

Prin urmare, romanii au introdus literele *ph* în alfabetul lor pentru că litera *f* nu corespundea sonului grecesc φ; iar unde sonul primitiv φ devenise în limba latină *f*, d.e., *fuga, fama* etc., acolo se și scria cu *f*. Cu alte cuvinte, *ph* însemna un alt son decît *f*.

De aceea, noi astăzi, după ce am pierdut deosebirea între *ph* și *f*, după ce toate cuvintele aceste le cetim cu *f*, nu mai avem nici o cauză de a scrie *ph* și am comite o eroare în contra alfabetului latin cînd, cetind *filozofia*, am mai scrie *philosophia*.

Din cele arătate rezultă lepădarea lui **ph** *din alfabetul român și mănținerea singurei litere latine* **f** *pentru sonul nostru* φ.

T

Sonul *t* în scrierea latină, cum se cetește astăzi, se află exprimat în două moduri: prin *t* și prin *th*.

Însă *th* în pronunțarea romanilor nu era niciodată identic cu *t*, ci avea misiunea specială de a însemna ϑ grecesc, care era un son aparte al grecilor și deosebit de orce literă latină. Cînd romanii scriau *theatrum*, nu ceteau *teatrum*, ci *ϑeatrum*.

În limba noastră însă s-a pierdut chiar din cuvintele grecești sonul ϑ; la noi nu se mai zice *ϑeatru* sau *ϑeolog*; prin urmare *th* nu mai are nici o rațiune în ortografia

română, și trebuie să fie lepădat, precum l-au lepădat și latinii din toate cuvintele în care n-au cetit ϑ (*patior*-παϑ, *lateo*-λαϑ, *triumphus*-ϑρίαμβος etc.).

Compararea cu ortografia franceză sau germană nu este admisibilă, precum arătarăm la litera *y*. Noi nu suntem chemați să întroducem în scrierea noastră regulele, și cu atît mai puțin neregularitățile altor popoare moderne: noi întroducem alfabetul latin cu logica sa. Și logica acestui alfabet ne silește să nu primim nici *th*, nici *y*, nici *ph*, fiindcă astăzi sunt semne fără son.

Prin urmare, sonul **t** *se va scrie românește cu singura literă* **t**.

χ

Literei greco-slavone χ și sonului nostru χ nu le corespunde litera latină *h*. *H* cel latin era *spiritus asper* al grecilor, care în timpurile vechi se și însemna prin aceeaș figură *H*, pănă cînd, mai pe urmă, s-a împărțit în două, lăsîndu-se numai partea stîngă pentru *spiritus asper*, iar partea dreaptă pentru *spiritus lenis*.

Prin urmare, *h* nu era, exact vorbind, nici vocală, nici consonantă, ci o simplă aspirațiune a lor. Asupra acestui punct tradițiunile autorilor sunt lămurite. Aulu Gellie scrie: „Litera *H*, care mai bine trebuie să se numească aspirațiune decît literă, o introduceau părinții noștri în foarte multe cuvinte pentru a le întări pe cît se putea mai mult și a le face sonul mai viu și mai accentuat. Acest obicei pare să-l fi împrumutat din studiul și după exemplul limbei atice. Căci este destul de cunoscut că aticii, în contra obiceiului celorlalte ginți grecești, pronunțau cuvintele ἰχϑύς și ἵρος și multe altele de acelaș fel cu aspirația primei litere. Tot așa s-a zis la noi: *lachrymae, sepulchrum, ahenum, vehemens, inchoare, helluari, halucinari, honera, honustum*. Introducînd în toate aceste cuvinte acea literă sau aspirantă, ei nu au avut altă rațiune decît a spori tăria glasului etc." *(„***H** *literam, sive illam spiritum magis quam literam dici oportet, inserbant veteres nostri plerisque vocibus verborum firmandis roborandisque,*

ut sonus earum esset viridior vegetiorque, atque id videntur fecisse, studio et exemplo linguae atticae. Satis enim notum est, Atticos ἰχθὺν și ἴρον *et multa itidem talia, citra morem gentium Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic lachrymas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehemens, sic inchoare, sic helluari, sic halucinari, sic honera, sic honustum dixerunt. In his enim verbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam nervis additis intendentur.*" A. Gellius, *Noctes Atticae*, II, 3).

Important în această privință este și următorul pasagiu din Quintilian:

„Cu timpul, scrierea aspirațiunii *h* s-a schimbat cam des la noi. Cei vechi o întrebuințau cu multă rezervă chiar înaintea vocalelor, căci ziceau *oedos* și *ircos*. Apoi s-a observat mult timp regula de a nu se aspira consonantele, precum în *Graccis* și *triumpis*. Deodată însă se lăți obiceiul lui *h* într-un mod așa de exagerat, încît astăzi încă a rămas în unele inscripțiuni: *choronae, chenturiones, praechones* despre care scriere excesivă tratează cunoscuta epigramă a lui Catul.[1] De aci s-a păstrat până la noi scrierea *vehementer* și *comprehendere* și *mihi*; în cărțile vechi, mai ales ale autorilor tragici, aflăm chiar și *mehe* în loc de *me*." (**„H** *literae ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, quum* **oedos ircos***que dicebant. Diu deinde servatam, ne consonantibus aspiraretur, ut in* **Graccis** *et* **triumpis.** *Erupit brevi tempore nimius usus, ut* **choronae, chenturiones, praechones** *adhuc quibusdam inscriptionibus maneant: qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque* **vehementer** *et* **comprehendere** *et* **mihi;** *et* **mehe** *quoque pro* **me** *apud antiquos tragoediarum praecipue scriptores in veteribus libris invenimus.*" Quintillianus, *Inst. orat.*, I, 5.)

Astfel, romanii, cînd voiră să exprime pe χ grecesc, care este o consonantă preciză, cu asprimea ei, trebuiră să ia alte semne, fiindcă *h* era o aspirațiune prea blîndă; și așa au întrebuințat pe *c* aspirat prin *h*. Din această aspirare a rezultat o mare apropiere a sonului *ch* de sonul *k*, fără ca să se fi identificat încă la romani precum s-a identificat în cîteva cuvinte la noi.

Avem dar următoarele regule:

Litera slavonă-greacă χ se va scrie cu *h* acolo unde este aspirare de vocală, d.e., *haină, han, harnic, hartă, holdă, humă* etc.; însă se va scrie cu *ch* acolo unde nu este numai aspirare, ci se exprimă cu tărie consonantică apropiată de *k*, d.e., *chronologie, Christos, chor, chaos, archangel* etc.; se va scrie, în fine, cu *c* acolo unde s-a format sonul curat *k*, pierzîndu-se orce aspirațiune, d.e., *creștin, coardă* etc.

Tendența pronunțării noastre este înlăturarea sonului *ch* și schimbarea lui sau în aspirarea *h*, sau în consonanta *c*. Astfel, vedem că pe cînd în numele propriu *Christos*

[1] Să ne fie iertată localizarea în traducere:

„DESPRE ARIESCU

Ariescu avea obiceiul să zică și să scrie *honoare* cînd vrea să zică *onoare* și *historie* în loc de *istorie*, și apoi spera că vorbise minunat de frumos dacă zisese din toate puterile *historie*. Cred că tot așa pronunța și mumă-sa, și unchiu-său, și moșu-său și bunica. Cînd fu trimis în țara grecească, începură să se odihnească urechile tuturor, căci auzeau aceleași cuvinte pronunțate cu blîndețea ce li se cuvine și nu se mai temeau să le audă cu acea pronunțare sălbatică; cînd deodată veni știrea grozavă că Marea Ionică, de cînd s-a dus Ariescu la dînsa, nu se mai numește Ionică ci Hionică."

DE ARRIO

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, et hinsidias Arrius insidias;
Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Quum, quantum poterat, dixerat hinsidias,
Credo sic. mater, sic Liber avunculus eius,
Sic maternus avus dixerit atque avia,
Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures.
Audibant eadem haec leniter et leviter.
Nec sibi post illa metuebant talia verba:
Quum subito adfertur nuntius horribilis:
Jonios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
Iam non Jonios esse, sed Hionios.
(Catullus, 84)

se mai aude un *h*, în *creștin* se aude numai *k*. În genere, numele proprii străine rămîn încă toate cu χ, adică cu *ch*, din simpla cauză că se păstrează, pe cît se poate, cum sunt, fiind indicări individuale; așadar, scriem și citim: *Charon, Charibda, Chersones, Chimera, Chios, Christos, Chrisostom* etc. La numele comune însă (afară de cele rare: *chronologie, chor, chaos* etc.) s-a și schimbat *ch* sau în *h* sau în *c*, d.e., *hartă* (în deosebire de *carte, hărți* și *cărți* etc.), *hîrtie, horă* (însă *chor*), *caracter, coardă, creștin*.[1]

În nici un caz însă nu este iertat a mai scrie pe *h* acolo unde s-a pierdut cu totul în pronunțare, d.e. în *istorie, onoare* etc. Cine scrie *historie, honoare* și aduce de exemplu ortografia latină nu argumentează în cunoștință de cauză. Pasagiele citate din Quintilian și Catul ne arată confuzia ce domnea și la romani în pronunțarea și scrierea lui *h*. Ar fi fără chibzuire să o perpetueze și românii, cari nu au nici o cauză pentru aceasta. *H* trebuie scris numai unde se aude.

K

Pentru sonul *k* se află în alfabetul latin trei semne: *c*, *k* și *qu*.

Însă noi nu putem primi nici pe *k*, nici pe *qu*.

În ceea ce privește litera *qu*, tradițiile latine sunt așa de confuze, încît este greu a da lectorului o idee lămurită despre natura ei. Vel. Long. crede că semnul lui *q* este o împreunare a literelor *CV*; Quintil., din contra, îl derivă din Koppa cel grecesc ϙ și îl pune astfel între literele cele mai vechi aduse din Grecia. Fie aceasta cum va fi, pentru cercetările noastre sunt numai următoarele constatări de interes:

1. În timpul scrierii latine mai regulate și desigur în secolul ce ne privește, litera *q* se întrebuința numai cînd urma un *u* cu o altă vocală după dînsul, așa încît toate trei să formeze o singură silabă. Funcția lui *q* era să arate unirea diftongică a lui *u* cu vocala următoare. „Mai avem încă litera *q*, scrie Quintilian, care face silabele dure și este de folos numai pentru a uni vocalele ce urmează, iar încolo este foarte de prisos..." (*„Dura et illa syllabas facit quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut equos hac et equum scribimus."* Quintillianus, *Instit. orat.*, XII, 10.)

Proba convingătoare despre această funcție a lui *q* ne dă și faptul că în scrierea veche chiar dativul *cui* se află scris *qui*, cînd din cauză prozodică trebuie să se restrîngă într-o singură silabă. Viceversa, cînd silaba cu *qu* trebuia să se lungească în două, *qu* se înlocuia cu *c*; așa la autorii comici se află foarte des *relicuus* în loc de *reliquus*, și în Plaut (*Casina*, II, scena 2, vers 33 sau 192) *delicuum* în loc de *deliquum* etc.

2. Sonul lui *qu* nu se potrivea cu nici unul din sonurile limbei noastre, cel puțin nu era nici *cu*, nici *cv*, ci un son mijlociu. Probă despre aceasta ne este controversa între gramatiști asupra naturei sonului următor lui *q*. Charisius îl numește vocală, Vel. Long. opune că atunci orce silabă începătoare cu *q* ar trebui să fie lungă din cauza celor două vocale, ceea ce nu este (*aquĭla, quŏd, equŭs* etc. sunt scurte), și, prin urmare, numește pe *u* consonantă; după dînșii se dezbină în acelaș mod și ceilalți. Quintilian, aducînd exemplul citat de *equum*, adaugă: „aceste două vocale, *uu*, produc un sunet aparte, precum nu se află nici unul în limba greacă și care de aceea nu se poate scrie cu literele lor". (*„Quum etiam ipse hae vocales duae — scil. uu — efficiant sonum, qualis apud graecos nullus est ideoque scrivi illorum literis non potest."* Quintillianus, *Instit. orat.*, XII, 10.)

De aci provine confuzia ce o vedem în scrierea grecească de cîte ori vrea să exprime pe *qu*, d.e. la numele proprii latine. Așa găsim în Plutarch Κουαδραντια pentru *Quadrantia*, în *Evanghelia lui Marcu* din contră (12, 42) Κοδράντες pentru *quadrans*; unii scriau Κουᾶδροι pentru *Quadri*, Σεκουανοὶ pentru *Sequani*, alții Κυρῖνος pentru

[1] Tendența arătată mai sus e și mai pronunțată astăzi, după 42 de ani, cînd cei mai mulți scriu *Hristos, haos, arhanghel* și iarăș *cor, cronologie* etc.

Quirinus, Ταρκύνιος pentru *Tarquinius*, ba chiar Κοίντος pentru *Quintus*.

Chiar la romani însă sonul propriu al lui *qu* dispare cu încetul și se schimbă în *c*. De mult nu se mai zicea și nu se mai scria *coquus*, ci *cocus*, nu *loquutus*, ci *locutus*; în secolul întîi după Christos se schimbă și *quum* în *cum*, *quotidie* în *cotidie* etc.

La noi, această schimbare și-a aflat terminarea ei: în limba română nu mai există sonul *qu* deloc și, prin urmare, nici litera nu mai poate exista. Iar a o scrie, cum fac unii, în loc de sonul *k* sau ч (d.e., *quînd*, *querquetare*) este o greșală în contra alfabetului latin, fiindcă atunci se primește o literă latină pentru a exprima un alt son decît acela pentru însemnarea căruia se întrebuința, și aceasta este o născocire neîngăduită. Romanii înșii, dacă ar fi pronunțat cuvîntul *cînd* ca noi, nu l-ar fi scris *quand*. Quintilian (sec. I d. Chr.) își bate joc de cei ce mai voiau să păstreze pe *qu*, d.e., în scrierea cuvîntului *cotidie*, zice însă că asemenea „copilării netrebnice“ dispăruseră pe vremea lui. Nu știm de ce a mai venit d. Heliade și urmașii lui să le împrospăteze pe vremea noastră. (*„Frigidiora alia ut quotidie — scriberetur, non cotidie, ut sit: quot diebus. Verum haec iam etiam inter ipsas ineptias evanuerunt.“* Quintilian, *Instit. orat.*, I, 7.)

A treia literă cu care se află exprimat în scrierea română sonul ce ne ocupă este *k*. Tradițiile asupra lui *k* sunt foarte lămurite și după dînsele nu mai încape îndoială că această literă trebuiește alungată din alfabetul nostru. *K* s-a introdus din vechime la romani și s-a păstrat cîtva timp din cauză că era singura literă care exprima cu precizie sonul *k*; căci litera *c* la început se întrebuința și pentru sonul *g*. Așa cetim pe Columna rostrată *leciones* în loc de *legiones*, *macestratos* în loc de *magestratos* etc. Se vede că pronunțarea romanilor celor vechi nu făcea încă destulă deosebire între *c* și *g*. De-abia în secolul al treilea înainte de Christos s-a introdus litera *g*, formîndu-se prin o mică schimbare din c. După spusa lui Plutarch, Spurius Carvilius ar fi descoperitorul ei. Litera *g* o dată introdusă, *c* slujește excluziv la exprimarea sonului *k*, iar litera *k* se pierde

din scrierea latină cu totul, rămînind întrebuințată numai ca notă de abreviatură cînd o urmează un *a* (d.e., *K* pentru *Cadeso*, fiindcă abreviatura *C* însemna deja *Gaius*; *K* pentru *Calendae*). Cei mai buni autori o resping din scrierea latină: Quintilian zice de-a dreptul că nu trebuie să întrebuințăm pe *k* în nici un cuvînt (*„***k** *in nulli verbis utendum puto“*. *Instit. orat.*, I, 7); Priscianus o numește cu totul de prisos (*„et* **k** *quidem penitus supervacua est“*. Prisc., pag. 543) etc. Respingînd-o dar înșii romanii, nu avem noi nici o cauză pentru a o introduce.

Rezultatul cercetării de mai sus este: *Sonul* **k** *nu se va scrie nici cu litera* **qu**, *nici cu litera* **k**, *ci numai cu* **c** (și înainte de *e* și *i* cu *ch*, precum vom vedea la partea următoare).

Cu aceasta am terminat cercetările fonetice asupra acelor litere din alfabetul latin al căror son nu era destul de lămurit pentru a fi ele primite fără control în scrierea noastră. O mică observare mai este de făcut în privința lui *x*. Această literă este o consonantă dublă pentru a exprima *cs* sau *gs* (de regulă). Ea este dintre literele nouă ale alfabetului latin, deși mai veche decît *g*, fiindcă se află pe Columna rostrată, unde aceasta lipsește. După Grotefend, *x* este împrumutat din sistemul cifrelor etrusce; după opinia comună însă este o împreunare grafică dintr-un *C* întors și dintr-un *S* = ƆS,)(, X[1]. Ca o asemenea înlesnire grafică se poate întrebuința și la noi, unde întrebuințăm consonanta îndoită cs.

---

[1] La cele zise mai sus se cuvine să adogăm din Corssen că originea alfabetului latin nu este nici astăzi hotărîtă fără controversă. Despre o împrumutare a lui *x* din sistemul cifrelor etrusce, cum credea Grotefend, nu poate fi vorba. Corssen arată că alfabetul latin nu se naște din cel etrusc, ci din vechiul alfabet campan sau greco-apusean (rectificîndu-și astfel la pag. 102, vol. 2, după Kirchhoff, opinia susținută mai înainte, pag. 5, vol. I, despre originea dorică). În vechiul alfabet latin, cu 21 litere, se afla de la început *x*, fiindcă era și în alfabetul campan, din care numai ϑ, φ și χ se lăsase la o parte. Mai pe urmă se pierde, pentru a se reprimi iarăș, împreună cu *y*, pe timpul lui Cicero, cînd alfabetul latin număra 23 litere (Corssen, I, 28).

Recapitulînd acum rezultatele cercetărilor din partea a doua și continuînd lista alfabetică începută la pag. 17,[1] constatăm că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie numai cu următoarele litere corespunzătoare:

Sonul	român	*e*	cu	litera	latină	*e*
„	„	*i*	„	„	„	*i*
„	„	ж	„	„	„	*j*
„	„	ф	„	„	„	*f*
„	„	*t*		„	„	*t*
„	„	χ	„	„	„	*h* și *ch*
„	„	*k*	„	„	„	*c*, resp. *ch*,

iar literele *ae*, *oe*, *y*, *ph*, *th*, *qu* și *k* din alfabetul latin nu pot fi primite în scrierea română.

Această parte a disertației noastre o credem dovedită cu toată tăria, și, prin urmare, încercarea ce o fac cîțiva autori români de a introduce literele *ph*, *y*, *qu* etc. în scrierea noastră nu ne mai pare o controversă, ci o greșală.

[1] În vol. de față, p. 280 (*n.ed.*).

PARTEA A DOUA

DESPRE SCRIEREA LUI Ч, Џ, Ш, Ц, Ъ, Î

În partea întîi a disertației noastre am constatat, după starea științei de astăzi, cum ceteau romanii literele lor și care din ele trebuiesc să fie primite în limba noastră. Pe cînd însă din acest studiu a rezultat că unele din literele latine nu se pot primi în scrierea română, nemaiaflînd în limba noastră vechiul son latin pe care-l însemnau, în paginele următoare vom vedea, din contră, că unele din sonurile române nu-și află litera corespunzătoare latină fiindcă în timpurile romane aceste sonuri sau nu au existat deloc, sau nu au existat în acea întindere ca la noi. Prin urmare, alfabetul latin aplicat la scrierea română are, pe de o parte, litere prea multe, cărora trebuia să le refuzăm primirea, pe de alta, nu are litere destule și suntem siliți să le înlocuim prin altele — o disproporție ce nu ne poate mira dacă ne aducem aminte că noi, după o dezvoltare limbistică de 17 secole, primim un alfabet petrificat din secolul al doilea.

Între literele ce lipsesc romanilor, notăm mai întîi o literă specială pentru sonul nostru.

Ч

Sonul Ч nu se află în limba latină din timpul în care o privim noi, adecă în primii secoli după nașterea lui Christos. Litera *c* înainte de *e* și *i* nu se înmuia

deloc, nici în ч, cum cetim noi și italienii, nici în *s*, cum cetesc francezii, nici în ц, cum cetesc germanii, ci rămînea *k*.

Probele sunt următoarele:

1. Nici unul din vechii gramatiști latini, deși se ocupă cu amănuntul de pronunțarea literelor, nu arată vreo deosebire între pronunțarea lui *c* înainte de *e* și *i* și pronunțarea lui înaintea celorlalte vocale și a consonantelor. Dar și ceilalți autori păzesc o tăcere absolută asupra sonului ч; Quint., în locul citat mai sus, unde vorbește despre deosebirea dintre pronunțarea latină și cea greacă (XII, 10), l-ar fi menționat desigur dacă ar fi existat.

2. *Toate* cuvintele grecești *fără excepție* în care se află *k* înainte de *e* și *i* se transcriu în latinește prin *c*, d.e.: insula *Ceos* (Κέως), *Cebren* (Κέβρήν), *Cecrops* (Κέκροψ), *cedrus* κέδρος), *centrum* (κέντρον), *Cimon* (Κίμον) etc., etc.

La numele comune *cedrus*, *centrum* etc., s-ar putea zice că, deși la început, cînd s-au primit de la greci, s-au cetit *kedrus*, *kentrum*, totuș, mai pe urmă s-a muiat *c* în ч și s-a cetit *чedrus*, *чentrum*. Însă această obiecție cade de la sine cînd vedem alăturea numele proprii cari nu sunt supuse înmuierii ca cele comune. Dacă *c* înainte de *e* și *i* s-ar fi cetit ч, atunci romanii n-ar fi scris pe Κίμον cu *C*, ci sau *Kimon*, sau *Chimon*.

3. Constantă este asemenea scrierea greacă cu *k* a cuvintelor latine cu *c* și aceasta fără excepție. Cicero se află scris pretutindenea în scriptele vechi grecești, d.e.: în Appian Alexandrinul (sec. II, p. Chr.) Κικέρων, Scipio Σκιπίων (în Appian, în Polibie [sec. II. a Chr.] etc.), Decius Δέκιος etc.

Să fi fost *c* altfel pronunțat în aceste nume, *s-ar fi încercat cel puțin unul din greci să le scrie altfel cu* τσ sau cu ζ sau cu τζ etc. Unanimitatea tutulor scriitorilor greci de a exprima pe *c* latin înainte de *e* și *i* prin *k*, în paralelă cu unanimitatea tutulor scriitorilor latini de a exprima pe *k* grecesc și înainte de *e* și *i* tot prin *c*, este o probă convingătoare că *c* se cetea *k* și înainte de *e* și *i*.

4. Gramatistul Terentius Scaurus, învățătorul împăratului L. Verus (sec. II. d. Chr.), vroind în cartea sa *De orthographia* să susțină scrierea literei *k*, zice: „eu însă pretind că mai de prisos este litera *c* decît *k*, fiindcă, după cum se vede la greci, *k* are chiar valoarea sonului *c*". (*„Ego autem contenderim magis supervacuum esse* **c** *quam* **k**, *quoniam* **k**, *ut apud Graccos, satis vim etiam* **c** *literae exprimat*.")

5. Quintilian, într-un pasagiu citat, zice: „În scurt, întrebuințarea lui *h* se lăți în mod excesiv, și de atunci ne-a rămas încă în cîteva inscripții cuvintele *coronae*, *praeconis* și **centuriones** scrise *choronae*, *praechonis* și **chenturiones**." (*„Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant*." Quintil., *Instit. orat.*, I, 5.) Dacă *centuriones* s-ar fi cetit *чenturiones*, nu s-ar fi scris niciodată *chenturiones*.

6. Alte probe secundare despre aceasta, mai mult indicii decît probe, sunt: 1. duplicitatea scrierii latine în cuvintele *decimus* și *decumus*, *decimare* și *decumare* și a altor analoage, care este ușor de explicat dacă se cetea *dekimus* și *dekumus*, însă ar fi fost greu de admis dacă s-ar fi cetit *deчimus* și *dekumus*; 2. aflarea lui *k* sau *g* în cuvintele comune germanilor cu latinii: *Cella* = Keller, *carcer* — Kerker, *cerasum* = Kirsche, *macer* = mager, *cista* = Kiste.

Prin urmare, sonul ч nu se pronunța la romani. Cum să-l scriem dar noi cu alfabetul latin?

Dacă cercetăm toate cuvintele românești (nu slavone etc.) în care se pronunță sonul ч, constatăm nu numai că el s-a născut din latinul *c*, ci că, *pretutindeni unde acest* **c** *se află înainte de* **e** *și* **i**, *s-a înmuiat în* ч. Cînd s-ar vedea numai că ч, acolo unde se află, provine din *c*, atunci ч ar fi o dependență *întîmplătoare* a lui *c*, o înmuiare *neregulată* a lui și ar trebui dar să se noteze poate *c* cu un semn expres, d.e. prin *ç*. Fiindcă însă se constată mai mult, se constată că în toate cuvintele romane unde *c* s-a aflat înainte de *e* și *i* s-a schimbat în ч, de aceea semnul este de prisos, căci acum regula generală a vorbirii și scrierii noastre este că înainte de *c* și *i* nici nu încape *k*, ci numai ч.

O consonantă, chiar prin natura sa de a fi consonantă, adecă de a nu se putea pronunța singură, ci în unire cu vocala următoare, ne silește înainte de a o pronunța, să ne uităm la vocala următoare. Uitîndu-se românul ce vocală urmează după consonanta *c* și văzînd că urmează *e* sau *i*, prin însăș natura limbei sale și fără altă regulă trebuie să cetească ч, fiindcă în cuvintele romane nu sufere *k* înainte de *e* și *i*; și, din contră, cînd vede altă vocală sau o consonantă, trebuie să cetească *k*. Ar fi dar o silă impusă spiritului nostru ca să scriem, cum vrea d. Pumnul, *celtuesc* și să cetim *keltuesc*, pe cînd pentru *чine* să scriem *čine*.

Obiecția ce ni se va face este că aflăm cu toate aceste sonul *k* și înainte de *e* și *i* și sonul ч înaintea celorlalte vocale și a consonantelor. Să cercetăm unde.

K înainte de *e* și *i* se află în limba română:

a) În cuvinte slavone, grecești, unguresti. Acestea fiind cu totul străine naturei limbei noastre și numai niște împrumutări lexicale, iar nu gramaticale, nu ne pot influența în nașterea ei o regulă ortografică. Fiindcă însă se află și trebuiesc scrise, vom arăta excepția și străinătatea lor întărind sonul ч pentru a-l face iarăși *k*, întroducînd dar între *c* și vocala *e* sau *i* singurul semn ce l-au fixat romanii pentru aceasta, adecă *h*. (Vezi mai sus cercetarea noastră asupra acestei litere. Însemnarea lui ч pentru a-l ceti *k* înainte de *e* și *i* nu se poate arăta prin *u* sau prin alte semne, și aceasta din simpla, dar incontestabila, cauză că noi nu avem să inventăm acum un alfabet, ci introducem alfabetul latin. Dacă în alfabetul latin, semnul întăririi, după cum arătarăm mai sus, a fost *h*, și românii trebuie să-și arete prin *h* întărirea sonurilor lor.)

Vom scrie: *cheltuesc*, *chilie* (cînd ar veni din lat. *cella*, s-ar fi făcut *ceale* sau *ceae*, dar nu *chilie*: în această formă este cuvînt străin), *chilav*, *chimir*, *chindisesc*, *chin*, *chip*, *chir*, *chitesc*, *chit* (luat din grecescul τὸ κῆτος și nu din lat.), *chivără*, *chivot*, *strachină*, *smochină*, *răchită* etc.

b) În cuvintele romane, unde mai nainte după *c* venea un *l* sau un *u*, așa încît a rămas *k* numai din această cauză conformă regulei *românești*. Cuvintele sunt puține: cheie *(clavis)*, chem *(clamo)*, chiar *(clarus)*, chilinesc *(clino)*, chimin *(cuminum)*. Afară de aceste cuvinte și derivatele lor se mai află *chi* în terminarea *chiu*, *chie*, provenind din *culus* și *cula*: unchiu *(avunculus)*, rărunchiu *(ranunculus)*, urechie *(auricula)*. Și aceste cuvinte sunt puține.

c) Singura excepție ar fi *chelar* și *chingă*, dacă aceste provin de-a dreptul din latinele *cellarius* și *cingula*, ceea ce nu este probabil, comparînd toate celelalte cuvinte și considerînd, pentru *chingă*, că aveam verbul *cingu* și am fi zis *cingă*, dacă am fi primit cuvîntul de la romani.

Ч de-a dreptul înaintea vocalelor *a*, *o*, *u*, ъ, *î*, se află numai în cuvinte străine, mai ales slavone, și aceste, neputîndu-ne schimba regula noastră română din fundament, se vor scrie cu *ci*. Iacă mai toate aceste cuvinte: *cias*, *cioban*, *ciocan*, *ciocîrlie*, *ciocîrtesc*, *cioci*, *cioc*, *cioaie*, *ciolobo*c, *ciomag*, *cioandră*, *ciont*, *cioplesc*, *cioară*, *ciorbă*, *cioarec*, *ciort*, *ciosvîrtă*, *cioturos*, *ciovică*, *ciubăr*, *ciobotă*, *ciucăr*, *ciudă*, *ciugulesc*, *ciulină*, *ciumă*, *ciungăresc*, *ciupesc*, *ciupercă*, *ciur*, *ciută*, *corcioc*.

În cuvinte românești nu se află ч nicăieri de-a dreptul înaintea vocalelor *a*, *o*, *u*, ъ, *î*, ci numai cînd între aceste s-au aflat *e* sau *i*, care dar trebuie exprimate: ceară (lat. *cera*), ceapă (lat. *cepa*), rugăciune (lat. *rogatio)*, și așa toate în *ciune*, urceor (lat. *urceolus)*, fecior (lat. *fetiolus*). Vezi Diez, *Rom. Grammat.*, II, pag. 261, și Cihac, *Dict. etim.*, la cuvîntul *făt*), și așa toate în *cior*.

Fiind dar constatat că în cuvintele românești c *sună totdeauna* k *înainte de* a, o, u, ъ, î *și totdeauna* ч *înainte de* e *și* i, *și că numai în unele cuvinte străine sună, din contră,* k *înainte de* e *și* i, *trebuie să lăsăm litera* c *singură să exprime pe* ч *înainte de* e *și* i *și numai atunci să o marcăm prin semnele alăturate* h, *resp.* i, *cînd, în contra geniului limbei noastre, înainte*

de e *și* i *are să se pronunțe* k *și înainte de celelalte litere* ч.

Este dar o eroare în contra logicei a apuca lucrul de-a-ntoarsele, cum face d. Pumnul, a însemna pe *c* înainte de *e* și *i* cînd are să se citească ч și a-l lăsa fără semn, cînd are să se citească *k*. Aceasta va să zică a face din excepție regulă și din regulă excepție.

Џ

Ceea ce s-a zis despre *k* și ч, se înțelege din aceleași cauze și pentru г și џ. Amîndouă sonurile se vor însemna prin litera *g*, știindu-se că înainte de *a*, *o*, *u*, ъ, *î* și înaintea consonantelor se pronunță г, iar înaintea lui *e* și *i* se pronunță џ. În cuvintele unde și înainte de *e* și *i* trebuie să se cetească un г, acesta se va exprima prin *gh*, și în cuvintele unde, din contră, înainte de celelalte vocale și de consonante se află џ, acesta se va exprima prin *gi*. Vom scrie dar ghimber, ghimpe, ghips, ghiulea, ghem (lat. *glomus*), ghiață (lat. *glacies*), ghindă (lat. *glandes*), unghiu (lat. *angulus*), ghebos (lat. *gibbosus*) — singurul cuvînt român în care *g*, deși nemijlocit înainte de *i*, nu s-a schimbat în џ; este dar probabil, că în latinitatea vulgară nu se zicea *gibbosus*, ci *gubbosus*[1], și atunci am avea aici un caz analog cu cel de la litera *c* înainte de *u* sau *l* (pag. 43); compară spre întărire scrierea *gybbosus* în latinitatea evului mediu și forma *gob* în limbele romane de astăzi (în ital. etc.). Vom scrie, din contră: *giamantan*, *giam*, *giamie*, *Giurgiu*.

Ц

Sonul ц nu a existat la romani în întinderea în care îl avem noi. Singurul caz în care mai tîrziu îl întrebuințau romanii, era pentru *t* înaintea unui *i* urmat de altă vocală (gramaticul Pompeius, probabil din secolul V după Chr.: „*non debemus dicere ita, quemadmodum scribitur, Titius, sed Titsius*"), și aceasta pare a fi fost o rafinare a limbei, de care în timpul

[1] Vezi și Schuchardt, *l. c.*, I, 29.

clasic se fereau cei culți. De aceea vedem că acest son nici nu are literă aparte, ci rămîne numai ca o nuanță de pronunțare a lui *t*.[1]

La noi însă ц a devenit un son foarte lățit și primit și înaintea vocalelor simple. Din nenorocire, în starea actuală a limbei nu se vede întrebuințat după o regulă demonstrabilă. Pe cînd sonul *k* în *toate* cuvintele românești, unde s-a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i*, s-a schimbat în ч, și astfel și *k* și ч se scriu prin *c* fără alt semn, sonul ц, deși, acolo unde se află, vine din *t*, totuș nu este o modificare regulată a acestui *t*. Căci dacă *t* înainte de *e* și *i* în multe cuvinte românești s-a schimbat în ц, în tot atîtea alte cuvinte a rămas *t*. Să cercetăm acest punct mai de aproape.

1. În flecțiunile de declinare și conjugare vedem pe *t* totdeauna schimbat în *ț* înainte de *i* (afară de cazul cînd este preces de *s*[2]) și rămîind neschimbat cînd se

[1] Asupra trecerei lui *c* în ч sau ц și a lui *t* înainte de *i* cu o vocală în ц, compară următoarele pasage: „Cu drept cuvînt, zice Raumer, tranziția guturalului *ci* în palatalul *ci* se întîmplă în timpul dinaintea migrațiunii popoarelor. Însă schimbarea palatalului *c* în *tsch* și *ts* nu începe decît în veacurile migrațiunii popoarelor" (Schuchardt, *l. c.*, I, 194). Contra: „Pănă în sec. VII d. Chr. asibilarea lui *c* nu s-a putut întîmpla decît pe ici, pe colo, în limba vulgară sau în dialecte provinciale, și romanii cei culți pronunțau încă în timpul longobarzilor Kaesar, Kikero!" (Corssen, *l. c.*, I, 36). „De la secol. II d. Chr. încoace, a început asibilarea generală a lui *ti*, însă pe timpul lui Ulfilas nu era încă pretutindinea primită" (Schuchardt, I, 162). Contra: „Această opinie a lui Schuchardt se razimă pe inscripții nesigure și nu se poate susținea. Asibilarea (lui *ti* în *tsi*) este obicei general în gura celor culți în sec. V d. Chr. Ce e drept, trebuie să fi început înaintea sec. V, dar fiindcă Ulfilas însemnează cuvîntul latin *lectio* în scrierea gotică prin *laiktjo*, asibilarea nu poate să fi fost obișnuită în sec. IV în vorbirea celor culți" (Corssen, I, 65, 66).

[2] În pronunțarea română nu s-a putut suferi lîngăolaltă două sunete șuierătoare, precum sunt *s* și *ț*. De aceea, înmuiarea lui *t* înainte de *i* s-a aruncat înapoi asupra lui *s* făcîndu-l pe acesta *ș*, iar *t* a rămas neschimbat; d. ex.: acest, acești, onest, onești. Astfel se explică această modificare citată de d. Pumnul (*Gram. der rum. Sprache*, 1864, pag. 43, nota). După aceeaș lege eufonică *c* preces de *s* și urmat de *e* sau *i* nu se schimbă în ч, ci înmuiarea lui se

află înainte de *e*. Exemple: *tot, toți, toate; pot, poți, poate* etc. Însă și aci cîteva excepții la infinitivele în *i* și la timpurile lor derivate: zicem *a ascuți, a împărți, a păți, a minți;* dar zicem și a *găti, a chiti, a răsplăti, a aminti.*

2. În alte forme generale de derivație gramaticală ale limbei noastre[1] vedem că *t* înainte de *i* rămîne tot *t: antic, venetic, roșatic, fanatic, lunatic, tomnatic*[2]*; cărticică, lăptișor, părticică, rotiță, artist, flautist, măritiș, multișor* etc. În altele însă de acelaș fel se schimbă iarăși în *ț: cărțișoară, înavuțire, mulțime* etc. Zicem, cu toate aceste, *latină*, însă *căpățină.*

3. Înainte de două vocale aceeaș confuzie. Avem *hîrtie, cutie, argintie, gratie* etc., însă zicem *avuție, frăție, beție* etc. Și o repetăm: toate exemplele aceste sunt cuvinte românești, nu primite de la străini.

---

aruncă înapoi asupra lui *s*, care devine *ș*, iar *c*, neputînd rămînea *k* înainte de *e* și *i*, s-a pronunțat cu celălalt son mai moale înrudit, adică cu *ț*, d. ex.: cresc, crești, crește, lumesc, lumești. Această regulă de eufonie ne pare pretutindeni observată, unde *sce* sau *sci* se află într-o singură silabă. Pronunțarea modernă a cuvintelor *scenă, sceptru* nu dovedește nimic, fiind întrodusă cu pierderea simțirii de analogie și nefiind intrată în popor. Primii întroducători au zis *ștenă* și *șkiptru*. De aceea, și asemănarea între *sc* al nostru cu pronunțarea milaneză, precum se observă de Diez *(Gram.*, I, 346) și, după dînsul, de Schuchardt *(Vocalismus*, I, 165), trebuie luată, *cum grano salis*. Exemplele populare citate de acești învățați, cărora dealtminteri știința limbistică română se cade să le fie pentru totdeauna recunoscătoare, nu se prea potrivesc, fiindcă în ele *sc* nu se află în aceeaș silabă, *căs-cioară, des-cinge*. Dacă, d. ex., pentru cetirea franceză se dă regula că *i* înainte de *n* se cetește ca *e* cu *n* nasal = *fin*, atunci *fine* nu este excepție, fiindcă aici *i* și *n* sunt în două silabe: *fi-ne*. Din contră în dialectul milanez *s'cepp, s'cetta, s'ciav* etc. (Cherubini, *Vocabolario milanese-italiano*, Mil., 1843).

[1] Comp. Diez, *Rom. Gram.*, II, pagina 249 sqq. (edit. I).

[2] Mulți din cei ce nu admit însemnarea lui *t* pentru a-l face *ț*, pretinzînd a vedea o regulă generală pentru înmuiarea lui (înainte de *i*), scriu *lunatec, tomnatec*, pentru a-și scăpa teoria. Dar aceste sunt siluiri de limbă, care nu pot fi îngăduite. Românul zice adesea *tomnatic*, rar *tomnatec*, și nu i se poate schimba limba în grația teoriilor ortografice, ci, dimpotrivă, ortografia trebuie făcută după limbă.

4. Făcînd abstracție de formele gramaticale și luînd numai cuvintele izolate din lexicon, aflăm, asemenea fără nici o regulă, cînd *t*, cînd *ț: clatină, latină, ție, ține, tine, tigru, titulă, țipă, tină, tigae, țigan, tindă, tîmp*[1] etc.

5. Înainte de *e* și *ă* aflăm: *țes, țest, țeară, țăran, țărînă, țărmure*, și iarăși: *termin, teasc, tem, tei* etc.

6. Caracteristice sunt cazurile unde se pronunță cînd *t*, cînd *ț* în acelaș cuvînt, d.e.: *eu ascut* și *eu ascuț, eu trimet* și *eu trimeț* etc.[2]

Din cele arătate mai sus suntem siliți să conchidem: pe cînd sonul *k*, în toate cuvintele românești unde s-a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i*, s-a schimbat în ч și, prin urmare, se poate scrie în amîndouă cazurile cu *c*, avînd o regulă generală a cetirii; sonul *t*, după starea de astăzi a limbei noastre, nu păzește nici o regulă demonstrabilă în tranziția lui spre ц, și, prin urmare, se naște întrebarea dacă se pot scrie amîndouă sonurile *t* și ц numai cu litera *t*, sau dacă trebuiesc deosebite în scris? și, în cazul din urmă, prin ce fel de însemnare grafică să se constate deosebirea?

În răspunsul însă la aceste întrebări este cuprinsă controversa principală a scrierii române. Pentru a ne lămuri pe deplin asupra ei și a ajunge la un rezultat sigur în mijlocul șovăirii opiniilor contrare, suntem siliți să facem o cercetare sistematică și completă asupra acestei materii. O asemenea cercetare, dacă va izbuti, ne va conduce la aflarea regulei fundamentale pentru scrierea tutulor sonurilor nouă în limba română. Înainte de a o începe, trebuie dar să vedem care sunt aceste sonuri și pînă unde are să se întindă dezlegarea controversei. Căci, precum am zis, odată sfera cercetării hotărîtă, unul și acelaș principiu de scriere, dacă vom fi în stare să-l dobîndim, va cuprinde în sine regula pentru fiecare din sonurile cele nouă. Aceste sonuri, afară de cele arătate mai sus, sunt ш, ъ și *î*.

---

[1] Așa zice românul, și nu *tîmp*, cum vor cei arătați în nota precedentă. *Tîmp* vrea să zică *prost* pe românește.

[2] Pumnul, *Rum. Gram.*, pag. 164.

III

Notăm cîteva cuvinte din care se vede neregularitatea tranziției lui *s* în ш.

Gras, grași, însă *grăsime; gros, groși,* însă *grosime; a ursi, ursită,* însă *arșiță; a păși, a ieși, simt, singur, sălbatic, șed, sine, șine, șipot, șir* etc.

Ъ și Î

Sonurile ъ și *î* nu se văd a fi existat la romani în latinitatea clasică. Ce e drept, variabila vocalizare latină tocmai în cuvinte, unde și noi întrebuințăm sau am fi întrebuințat ъ sau *î*, e foarte surprinzătoare *(facio, feci; legendus, legundus; dicendus, dicundus; maximus, maxumus; cani* = κυνί[1] etc.). Cu toate acestea, știențificește vorbind, nu suntem autorizați să zicem mai mult decît că vocalizarea clasică, acolo unde a fost nehotărîtă, a lăsat cu atît mai mult tărîmul liber pentru introducerea altor sonuri în limbele romane moderne. Mai probabil pare a fi că ъ și *î* au existat în limba latină vulgară.

Din nenorocire nici ъ nici *î* nu sunt primite în limba noastră după vreun principiu demonstrabil, ci după o eufonie puțin fixată.

În privința lui ъ singura regulă generală ce au puputut-o da gramatiștii noștri este negativă: ъ nu se află la începutul cuvintelor[2] (cu excepția dialectică: *ъla, ъsta*). Iar toate celelalte așa-numite regule ale gramatiștilor noștri sunt numai niște generalizări a cîtorva pronunțări de un fel, paralel cu care merge generalizarea a cîtorva pronunțări de alt fel. Sau mai bine zicînd: regula și excepția au cumpănă egală și, prin urmare, excepția are tot atîta drept să fie marcată ca și regula.

Să cercetăm aceasta mai de aproape pentru ъ.

1. Ъ vine din *a* cînd acesta și-a pierdut sonul: *laud lъudam; fac, fъceam: carte, cъrticică* etc.

[1] Cipariu, *Elem. de limba rom.*, p. 24 și 25. *Tractatul de ortografie* din *Lexiconul de la Buda*, § 19.

[2] Pumnul, *Rum. Gram.*, § 13; Cipariu, *l. c.*, pagina 8.

Cu toate aceste, *a* rămîne de multe ori *a*, deși nu mai are ton. De ex., *batjocură, balamuc, calic, datori, familie, fasole*[1], *macriș, materie, raritate* și în sumă de cuvinte străine sau mai nouă, în care nu s-a făcut tranziția în ъ, deși sunt intrate în popor: *basma, para, pardoseală, canar, hangiu, falangă, pahar, papuc* (alte cuvinte nouă, în care asemenea a rămas *a*, mai sunt: *cazarmă, cadavru, cafenea* sau *cafană, canapea, canava, canonic, capot, castană, catedră, catolic, catichism, magistrat, pardoseală, paroh, patron, patriot, patriarh, salată* etc.). Rămîne apoi *a*, deși nu mai are ton, la începutul cuvintelor: *așa, aveam, avut, arat, aramă, argint, acum* etc. Dar și aci este o excepție, cînd adică după *a* vine *n*. Atunci nu rămîne *a*, dar nu se schimbă nici în ъ, ci se face *î*, *înger, întîi* etc. Însă și acesta nu pretutindeni. În *an, anțerț, anin, Andrei* (*anaforă, antereu*), rămîne *a*.

2. Ъ se află venind din *a* și acolo unde acesta nu și-a pierdut tonul: *carte, cъrți; mare, mъri; carne, cъrnuri; cale, cъi;* însă: *cal, cai; mъtase, mătъsuri, sъbii, pъsъri* etc. Din contră, *vacă, vaci; fragă, fragi; împart, împarți; adъp, adapi.* Însă iarăși *lъudъm*, spre deosebire de *lъudam, lъudъ*, spre deosebire de *lъuda, împъtur, înfъșur, mъr* (sau aici din *e*? Diez, *Gram.*, I, 336). Însă *mъtura* și *matura*.

3. Ъ vine din *e*, cînd acesta nu are tonul: *tînăr, răcit, răsplată, văratic* etc.

Cu toate acestea *e* rămîne de foarte multe ori *e*, deși nu mai are tonul: *înverzit, venin, temut, șezut, dreptate* etc.

4. Ъ se află venind din *e* și acolo unde are ton: *văd, învăț, rău, văr* etc., etc.

5. Ъ vine și din celelalte trei vocale, dar mai rar.

6. Mussafia[2] arată influența consonantelor și a lui *i* asupra formării lui ъ. Dar și cercetările lui întăresc cele spuse de noi asupra lipsei unei simple regule generale.

[1] Unii autori bucovineni, ca să-și scape regula, ne siluiesc limba și zic făsole, cădavru etc. *Vivat orthographia, pereat lingua!*

[2] A. Mussafia, *Zur rumänischen Vocalisation*, Viena, 1868.

În privința lui *î* avem următoarea lege a aflării lui:

1. În cuvintele românești *î* vine de regulă din influența nazalului *n* (și *m* combinat cu altă consonantă), ceea ce nu vrea să zică că orunde este *n* (și *m* combinat) vocala precedentă se schimba în *î*, ci numai că acolo unde vocala s-a schimbat în *î*, cauza a putut fi *n* (și *m* combinat). Exemple: *în, împărat, român, înger, mînă, cînt, vînd, făcînd, zicînd, lăudînd, sîn, sînt, grîu (=granu), rămîi (=reman), frîu (=fren), cînt (=cant), brîu (=brin)* etc. De aceea, alfabetul nostru cel vechi avea un singur semn pentru silaba *în* și *îm*.

2. Eufonia română sufere greu un *i* ascuțit după *r* și-l umbrește cu predilecție în *î*: *rîs, rîpă, rîu, a omorî, urî* etc.

3. *Î* mai provine dintr-un *a* dinaintea lui *r* combinat, d.e.: *hîrtie, tîrziu, cîrnat.*

4. *Î* se află, în fine, în multe cuvinte slavone și apoi în cuvinte onomato-poetice (care imitează sunetele naturei), d.e.: *fîlfîie, mîrîie* etc.

După cele expuse, constatăm că toată controversa scrierii române se află acum mărginită la exprimarea a patru sonuri: ц, ш, ъ și *î*, pentru care nu am aflat, în simpla cercetare paleografică a alfabetului latin, modul de a le scrie. Ele ne conduc la un studiu mai întins al scrierii îndeobște, căruia îi destinăm partea următoare. Mai înainte însă de a-l începe, este locul să vorbim încă în această parte despre accente și, cu prilejul lor, despre scrierea diftongilor *ea* și *oa.*

Accentele, așa cum se văd obișnuite în scrierea grecească — acut, grav, circumflex, *spiritus asper* și *lenis* — se zice că sunt descoperirea lui Aristophanes Byzantius (sec. III d. Chr.). În manuscriptele vechi grecești nu se află deloc până în sec. VII după Christos. Așadar, descoperirea lui Aristofan nu a putut servi până atunci decît numai gramatiștilor. (*„Verum haec omnia — sc. spiritus asper et lenis, accentus accutus, gravis et circumflexus — ante septimum saeculum a librariis neglecta prorsus videntur: nam codices vetustissimi quinti sextive saeculi iis prorsus carent.*" Montfaucon, *Palaeogr. graec.*, pag. 33.)

În înțelesul lui Aristofan, adică pentru însemnarea silabei intonate, nu s-au întrebuințat accentele *nicicodată* în scrierea latină.[1] Numai pentru însemnarea vocalelor lungi, fără privire la tonul lor, se găsește, începînd de pe timpul lui Cesar, semnul numit *apex*, care în inscripțiile din timpul împăraților are forma ′, rareori ʼ, iar mai tîrziu în scrierea cărților ¯, cum se întrebuințează și astăzi. Acest *apex* se află pus, deși nu regulat, nici pretutindeni, deasupra vocalelor *a, ae, e, ei, o* și *u*, cînd sunt lungi, iar *i* lung se însemnează prin mărirea literei, *I*, de unde apoi *J* în limbele romane moderne.

Neexistînd dar nici o cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămîne numai trebuința logică drept singura cauză pentru primirea lor. Trebuința logică însă în limba română cît pentru accentuare se mărginește la conjugații. Acolo deosebirea tonului aduce deosebirea înțelesului, tonul trebuie dar exprimat prin accent. Vom scrie dar *a lovì, a primì, făcù, avù* etc.

Accentul ′, întrebuințat până acum peste *e* și *o* pentru a exprima diftongii *ea* și *oa*, este o invenție nesănătoasă, atît în contra regulei scrierii românești formulată mai sus (acele sonuri române, pentru care se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu acestă literă, făcînd abstracție de la considerări etimologice), cît și în contra naturei semnelor, nefiind chemat accentul în nici un alfabet din lume să exprime pe *a*.

Dar accentul ′ este chemat să exprime vocala intonată, vor zice apărătorii acestei scrieri, și fiindcă diftongii *ea* și *oa* vin totdeauna din *e* și *o* intonat, trebuiesc scriși *é* și *ó*, pentru a fi cetiți ca diftongi și nu *e-a* și *o-a*. La aceasta răspundem: Or de unde ar veni *ea* și *oa*, din momentul în care vocalele *e* și *o* au primit o schimbare fonetică, pentru a cărei scriere se află o literă în alfabetul latin, nu pot fi lipsite de

[1] Vezi Corssen, *l. c.*, I, 21—26.

această scriere, pentru a li se descoperi una nouă. Dacă dar *e* și *o* din cauza intonării și-au însoțit un son, pentru care există litera latină corespunzătoare, adică *a*, nu pot fi scrise altfel decît prin *ea* și *oa*. Iar obiecția că atunci nu se vede dacă trebuiesc citite ca diftongi *e͡a* și *o͡a* și nu *e-a* și *o-a* nu ne pare întemeiată, căci scrierea nu este silită să arăte absolut toate nuanțele vorbirii, și așa nu este nici chemată să arăte diftongarea.

Dar sunt și altele de zis în contra acestei scrieri. Și, mai întîi, nu este exact că orce *e* și *o* intonat se preface în *ea* și *oa*. Regula exactă ne-o dă Pumnul și după dînsul d. Mussafia[1]: *e* intonat, dacă în silaba următoare se află *a*, ъ și, mai rar, *e*, se preface în *ea*; în celelalte cazuri rămîne *e*, deși este intonat, d.e.: vorb*e*sc, vorb*e*ști, vorb*ea*scă, obșt*e*scul, obșt*ea*sca, ș*ea*pte, ș*ea*rpe, alăturea cu ș*e*pte, ș*e*rpe. *O* intonat, dacă este urmat de *a*, ъ și *e*, se preface în *oa*, dar înainte de *i* și *u* rămîne *o*, d.e.: port, porți, p*oa*rtă, m*oa*rte, m*oa*rtă, mortul, morții.

Așadar, semnul accentului de intonare pus deasupra lui *e* și *o* ar putea să aibă numai atunci înțelesul diftongului *ea* și *oa*, cînd în adevăr orce *e* și *o* intonat s-ar și preface în *ea* și *oa*. Dar fiindcă, precum am văzut, nu este așa, ci din contră *e* și *o*, deși intonate, în jumătatea cazurilor nu se prefac în *ea* și *oa*, însemnarea lor cu accentul intonării pentru a le arăta diftongarea este lipsită de logică.

Însă argumentul cel mai puternic în contra numitului accent ne pare a fi următorul: acel *a*, ce și-l însoțesc uneori vocalele *e* și *o* cînd sunt intonate, nu este o simplă ușurare a limbei, oarecum un obicei fonetic, care ar putea tot așa de bine să dispară din pronunțare și căruia dar îi este de ajuns să fie numai arătat în treacăt prin semnul intonării[2]; acel *a*, din contră, a ajuns în limba noastră tot așa de important ca și sonul radical din care vine, fiindcă uneori îl consumă chiar pe acesta și rămîne singur.

D.e., din *veară*, *peană*, *peară*, *veargă*, *vearză*, *measă*, *afoară* etc., românul a făcut *vară*, *pană*, *pară*, *vargă*, *varză*, *masă*, *afară* etc.; și adese, acolo unde a păstrat diftongul *ea*, l-a prefăcut în *ia*, d.e. *piatră*, *iapă* etc. (Legea fonetică, după d. Mussafia, este că *ea* și *oa* tind a se preface în *a* mai ales după labiale și *r*, uneori și după sibilante.) Această pierdere a lui *e* din diftongul *ea* și prefacerea lui în simplul *a* este așa de înrădăcinată în limbă, încît unele cuvinte cu un *e* primitiv sunt apoi variate în declinare ca și cînd ar fi avut un *a* primitiv. Pe cînd, d.e., în pluralul din *pană*, *pară*, *vargă*, se reînfățișează *e* și se zice *pene*, *pere*, *vergi*, în alte cuvinte analoage nu se mai înfățișează nici atunci, ci *a* se schimbă în ъ ca un *a* primitiv, *țară*, *țări*, *pradă*, *prăzi* etc.

Este dar cu neputință să se ascundă sub accent sonul *a* provenit din intonarea lui *e* și *o*, și acești diftongi nu se pot scrie logic decît prin *ea* și *oa*.

Se înțelege că cercetarea noastră de mai sus s-a raportat numai la cazurile cînd *ea* și *oa* proveneau în adevăr din lungirea lui *e* și *o* prin accent. Căci în celelalte cazuri, unde *a* este din capul locului o vocală de sine stătătoare, cu un înțeles propriu gramatical, chiar cei ce dealtminteri scriu *é* cu accent trebuie să însemneze pe *a* deosebit. D.e.: *face*, *făceà*; *duce*, *duceà*. Aici *a* este vocala flecționară a imperfectului și a scrie *făcé*, *ducé*, este o greșală de ortografie.

---

[1] *Zur rumänischen Vocalisation*. Vezi acolo explicarea excepțiilor în *noră*, *soră*, *vorbă*.

[2] Mai ales unii bucovineni comit această greșală în privința lui *o* intonat, și tot studenții din Bucovina trebuie să fi indus în eroare și pe distinsul profesor Mussafia de l-au făcut să zică în citata sa disertație că *o* intonat sună ca *o͡a*, însă cu accentul pe *ó*. Putem asigura pe d. Mussafia că în diftongul *oa* accentul este pe *a* tocmai ca în diftongul *eá*, și că în românește curat se zice *oámeni*, precum se zice *aceásta*. Orce alte considerări, de ex. din fiziologia vocalizării, trebuie să se plece înaintea faptului necontestabil: că așa se pronunță românește curat. Un filolog bucovinean, care ar pronunța *omeni* în loc de *oámeni*, ar trece în societatea cultă din București de un provincial cam necioplit în privința limbei, și este de mult cunoscut, de ex. din comediile lui Alecsandri, cum românul își bate joc de grecii care nu sunt în stare să zică *roátă*, ci zic *róta*.

PARTEA A TREIA

DESPRE PRINCIPIUL SCRIERII ȘI O CRITICĂ A SISTEMULUI FONETIC

Partea a doua a cercetării noastre despre scrierea limbei române s-a terminat cu următoarele întrebări: sonurile **ц**, **ш**, **ъ** și *î*, provenind de regulă din *t*, *s*, *a* și *e*, trebuiesc ele însemnate cu aceste litere fără nici o deosebire? sau trebuiesc însemnate deosebit? și atunci prin ce fel de semne?

La aceste întrebări, cari cuprind în sine toată greutatea proprie a grafiei și ortografiei române, întîlnim în literatura noastră un răspuns foarte ușor, dat de așa-numitul sistem fonetic al școalei bucovinene.

Sistemul fonetic are de principiu: fiecare cuvînt se scrie cum se pronunță[1] și, prin urmare, pentru fiecare son deosebit trebuie o literă deosebită. Sau cum s-a zis din vechime: *„Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces"* (Quintilian, *Inst. orat.*, I, 7, 30). Răposatul A. Pumnul, cel mai conștiincios între reprezentanții acestui sistem, îl numește „foarte simplu, natural și ușor", însă, cu toate aceste predicate măgulitoare, sistemul fonetic este mult mai greu decît ar părea, cel puțin este pretutindeni de înțeles *cum grano salis* și, mai întîi de toate: *el nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie restrîns în mod esențial.*

---

[1] Pumnul, *Gram. d. rum. Spr.*, § 9.

Pentru a înțelege această restrîngere[1], nu avem decît să facem o aplicare practică a fonetismului. Să scriem dar cu ajutorul său cea dintîi propoziție ce ne trece prin minte, d.e.: *фіерѕл* este **рошѕ**.

Spre a ști cum să scriem aceste cuvinte, ar trebui numai să ne întrebăm cum se pronunță. Însă tocmai aici este greutatea. Cuvîntul *фіерѕл* și mai toate cuvintele se pronunță în zeci de feluri. Unii zic *fier*, alții zic *hier*, alții *her*, alții *șer*, alții într-un mod șuierător, graficește neexprimabil, *șjer* etc. Tot așa la cuvîntul **рошѕ**. Unii pronunță *roșu*, macedonenii însă *rosu*, bănățenii *roshiu;* cu care din deosebitele sale pronunțări are să se scrie un cuvînt? A. Pumnul răspunde „cuvîntul se scrie cum se pronunță *după uzul general al limbei*". Dar aceasta nu înlătură greutatea. Căci îndată se naște iarăși întrebarea: care este uzul general al limbei? Și la aceasta trebuie să răspundem: nici unul. O provincie întreagă zice *hier*, o altă provincie întreagă zice *șer* etc. Aproape nici un cuvînt, afară de monosilabe, nu se pronunță în acelaș fel de toți românii, prin urmare, pentru mai nici un cuvînt nu există un uz general al limbei ca normativ al scrierii tutulor sonurilor. Și ceea ce este drept pentru români este drept pentru toate popoarele europene literate. Nici un popor nu scrie cum pronunță și nu pronunță cum scrie, nici măcar în majoritate, necum în uzul general.

Care ar fi acum prima urmare a sistemului fonetic, dacă l-am aplica în mod absolut, fără restricțiune (precum însă nu-l aplică nici fonetiștii)? Urmarea ar fi

---

[1] Restrîngere pe care fonetiștii, cel puțin școala din Bucovina, sunt cei dintîi a o primi. Este o datorie de dreptate să le constatăm aceasta îndată la începutul cercetării. Ceea ce zicem dar noi aici despre restrîngerea fonetismului nu este o polemică în contra fonetiștilor (polemica vine mai tîrziu), ci numai o explicare și deducție a faptului pentru cei ce nu sunt încă deprinși cu această materie; și mărturisim că nu am înțeles pentru ce etimologiștii din Transilvania au combătut pe fonetiști tocmai în privința întinderii, zicîndu-le că sistemul fonetic, întrebuințat absolut, ar dezbina limba în dialecte etc. Nu se cade să combați pe un adversar în lucruri pe care el nici nu le susține.

că ne-am sparge limba în atîtea bucăți cîte pronunțări provinciale se află în România, și pe această cale am ajunge peste sute de ani la o dezbinare completă a poporului, așa încît moldoveanul n-ar mai înțelege pe muntean, munteanul n-ar mai înțelege pe bănățean etc., nici în vorbă, nici în scris. Aceasta însă este o urmare *ad absurdum*, fiindcă scrierea, din contră, are între altele și menirea de a întări unitatea națională sau etnografică a unui popor, dar nu de a o frînge și a o nimici.

Dar, cum am zis, observarea unității limbei nu atinge chiar esența sistemului fonetic: căci fonetismul este mai întîi de toate o întrebare alfabetică, iar nu o întrebare ortografică. Totul este ca să se fixeze numai semnele grafice pentru sonurile elementare ale limbei, spre a se putea scrie ceea ce se vorbește. Dar dacă se vorbește bine sau rău și cum trebuie să se vorbească într-un mod unitar, aceasta nu privește alfabetul, ci trebuie mai întîi să se hotărască în limba unui popor fie prin gramatiști, fie prin alți literați ai săi, și cînd un țăran de lîngă București ar scrie *hier* în loc de *fier*, atunci ar comite o greșală nu în contra alfabetului, ci în contra vorbirii corecte.

Să atingem dar o altă greutate, care lovește în chiar esența fonetismului: *greutatea generală de a exprima sonurile prin litere*. Nici un alfabet din lume nu exprimă și nu este în stare să exprime toate sonurile unei limbi. Limba franceză, care posede atîtea litere, accente, diftongi etc., nu exprimă nici pe departe toate sonurile sale. *A* în *madame* (pron. ma͡eda͡em) este altul decît acelaș *a* în *matin* (pron. mātin), altul în *mari* și altul în *marais*. *E* este altul în *ballet* și altul în *coquette*. Dar să luăm limba italiană, cea cu faimosul alfabet fonetic. Nici un italian nu-ți citește *pesca* (persică) ca *pesca* (pescărie), *torre* (a lua) ca *torre* (turn), deși le scrie în mod identic. Aceleași litere, dar sonuri așa de deosebite, încît prin deosebirea lor se simte deosebirea înțelesului. Să venim acum la limba latină, de la care luăm alfabetul. Cîte sonuri exprimau romanii prin o singură literă! Din pasagiul

citat al lui Quintilian (XII, 10) s-a putut constata că noi astăzi din litere nu putem avea nici o idee despre deosebitele nuanțe ale pronunțării latine. Un alt pasagiu caracteristic este în cartea I, cap. 4, unde zice Quintilian: „Se mai află un son mijlociu între *u* și *i* (pentru care însă nu este literă); căci altfel pronunțăm noi *optimum* și altfel *opimum*, și în cuvîntul *here* nu se aude nici *e*, nici *i* deplin" etc.

Nu mai este de trebuință să mai aducem exemple și din alte limbi, d.e. din cea engleză, care ne-ar prezenta curioase ilustrații de caricatură la teoria că orce son trebuie să aibă o literă și orce literă un son deosebit. Ne mărginim a constata faptul evident: că litera nu exprimă cu identitate sonul, ci numai *à peu près*.

Cauza acestei nepotriviri este cunoscuta imposibilitate fiziologică de a substitui reprezentărilor unui sens reprezentările altui sens. Niciodată văzul nu poate suplini auzul, sferele acestor două feluri de senzațiuni nu sunt congruente.

Dar nici în limitele în care s-ar putea ușor exprima prin semne văzute sonurile unei limbi nu se primește și nu este bine să se primească această exprimare în gradul complet al posibilității. Căci nuanțele tutulor sonurilor unei limbi sunt așa de numeroase, încît folosul ce s-ar naște din completa lor scriere ar dispărea în comparare cu greutatea de a ceti aceste semne. De aceea la nici o limbă nu s-a adoptat până acum această consecință a fonetismului absolut, ci a existat totdeauna o restrîngere înțeleaptă a numărului literelor unui alfabet, restrîngere provenită din dreaptă cumpănire între scrierea tutulor sonurilor importante și între înlesnirea de a le ceti apoi. Valoarea unui alfabet nu consistă dar, precum s-ar părea după fonetismul absolut, în numărul mai mare al literelor, ci în stricta lor subsumare sub unitatea gîndirii și ușurința percepțiunii, și, d.e., alfabetul vechi albanez cu 52 de litere[1] este barbar pe lîngă cel latin cu 22.

Rezultatul acestor expuneri este că fonetismul nu se poate aplica ca principiu general sau ca regulativ

[1] V. Hahn, *Alban. Studien*, I, pag. 280.

absolut al scrierii unei limbi, ci ne silește îndată să-l restrîngem, atît pentru a nu ne dezbina literatura în dialecte, cît și din cauza fireștei imposibilități de a exprima toate impresiile auzului prin forme vizibile, cît și, în fine, din cauza greutății de înțelegere a unui număr prea mare de asemenea forme. De aceea, nimeni în Europa și în special nimeni la români, nici Pumnul, nici alții, nu sunt fonetici cu toate consecințele sistemului, ci numai fonetici *à peu près*, și chiar cu un *à peu près* destul de depărtat de la punctul de plecare, căci o sumă de sonuri românești nu se exprimă deloc (d.e., *ghin*, care nu este nici *vin*, nici *ghin*, ci *γin; fratghie*, nici *frate*, nici *frache; șhine*, nici *cine*, nici *șine; rea*, care nu se pronunță *re-a*, oricît de iute am împreuna vocalele; asemenea, *roată* nu se pronunță numai prin diftongarea lui *o* și *a*, căci atunci nu ar întîmpina străinii, mai ales grecii, atîta greutate; *dzîc*, dialect moldov., care este departe de *zic* etc.).

Nu este dar iertat unui om de știință să zică fără restricțiune: noi scriem cum vorbim sau: dacă auzim un son, să-l și scriem, fiindcă multe se aud ce nu se scriu, și multe se aud ce nu se pot scrie. Prin urmare, rămîne constatat că fonetismul nu este un normativ absolut al scrierii și cu atît mai puțin principiul cel mai „simplu, natural și ușor"; și dacă ne încredințăm lui exclusiv, în speranța unei direcții sigure pe calea noastră grafică, la prima îndoială busola se dovedește a fi un fier brut fără spirit magnetic, și cu toții suntem siliți să căutăm acum ideea superioară care, hotărînd marginile fonetismului, să ne arate cîte litere trebuie să aibă un alfabet, fiindcă nu le poate avea toate, și ce formă exterioară trebuie ele să aibă, ca să se primească de inteligență cu iuțeala corespunzătoare scopului.

I

Cîte litere trebuie să aibă alfabetul român? Înainte de a dezlega această întrebare, este bine să nu exagerăm greutatea cercetării impuse. Noi, din norocire, nu ne prezentăm pentru prima oară înaintea acestei

probleme, nu suntem întorși înapoi spre munca seculară prin care omenirea în vechime a descoperit fixarea alfabetică a sonului și a ideei. Alfabetul îl avem: este alfabetul latin, necesar pentru noi din cauza arătată în partea întîi a disertației de față. Tema noastră este dar numai să *aplicăm* alfabetul vechi latin la limba nouă română. Prin aceasta, cea mai mare parte a greutății este ridicată, fiindcă am cîștigat regula (pe care o vom apăra în partea următoare în contra etimologiștilor): pentru sonurile române, cărora le corespunde o literă latină, întrebuințăm această literă.

Greutatea scrierii noastre, astfel mărginită, se află numai în privința neajunsului literelor latine. Numai aci se nasc întrebările a căror dezlegare ni se impune: care sonuri trebuiesc însemnate prin litere și prin ce fel de litere?

După ce am văzut că fonetismul, ca regulă mecanică, nu ne dă nici o lămurire, vom trebui să studiem materia într-un mod mai întins, să o urmărim de la izvorul ei și să o constatăm atît prin un șir de raționări teoretice, cît și prin proba istoriei, care a fost și este scopul alfabetului, din ce cauză omenirea europeană a părăsit scrierea pitorească și hieroglifică și a primit pretutindeni literele și, prin urmare, care este misiunea specială a literelor.

Orce scriere este o întrebuințare de semne văzute, cu scop de a deștepta prin ele certe gîndiri. La început ea își îndeplinește acest scop înfățișînd chiar icoanele obiectelor, a căror gîndire vrea să o producă în cetitor. Probă hieroglifele. Cînd egipteanul cel vechi voia să zică *arbore*, desemna sau sculpta de-a dreptul un arbore, cînd voia să zică *piramidă*, înfățișa o piramidă etc. Acest fel de scriere se numește iconică, iar hieroglifele, care imitează de-a dreptul obiectele, se numesc chiriologice. Cel dintîi neajuns ce se simți în scrierea iconică fu neputința de a exprima obiectele nesensibile, ideale, d.e. tăria, curajul etc.

Pentru aceste se făcu un pas mai departe în cultura grafică: se întrebuințară icoane de obiecte materiale în înțeles simbolic pentru a exprima obiecte ideale.

Aşa, leul ca hieroglifă simbolică însemna la egipteni curajul, albina însemna ascultarea supuşilor etc.

Trecerea de la însemnarea simplă iconică („chiriologică") spre cea simbolică este naturală logicei omeneşti şi nu se află numai la egipteni, ci, d.e., şi la vechii locuitori din Mexico, cari poate nu au stat în legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt în *Vues des Cordillières et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique* ne arată că, în scrierea iconică a mexicanilor, *direcţia* mişcării se exprima prin urme de picior, *rangul* regilor şi al preoţilor prin îmbrăcăminte şi colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului etc.

Un exemplu nou foarte interesant şi totdeodată autentic pentru scrierea pitorească-simbolică este petiţia ce au adresat-o cîţiva capi ai seminţiei indienilor sălbatici cipive prezidentului Statelor Unite din America în anul 1849. Petiţia, scrisă pe coajă de mesteacăn, avea de scop să arate voinţa acestor indieni de a se civiliza şi de a se aşeza lîngă lacurile mici pe teritoriul Statelor Unite. Această idee a lor este înfăţişată în următorul mod: pe coaje sunt mai întîi desemnate 7 figuri de animale deosebite; fiecare corespunde numelui unei ginţi de indieni şi îi ţine loc de pajură („totem"). Din ochiul animalului celui mai înaintat sunt trase 6 linii spre ochii celorlalte animale, pentru a simboliza egalitatea intenţiilor. În fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată cîte o inimă roşie, şi toate inimele sunt iarăş împreunate cu cîte o linie pentru a arăta unitatea simţimintelor. Din ochiul celui dintîi animal mai purced două linii, una înainte pentru a arăta direcţia călătoriei, alta îndărăt, peste capetele animalelor, spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul cel din urmă şi colorate în albastru) pentru a arăta regiunea unde voiau indienii să-şi fixeze locuinţa lor. Pe o altă scoarţă de mesteacăn a aceleiaş petiţii sunt desemnaţi mai mulţi vulturi, dintre care cel mai din faţă prin lungimea ciocului său arată pe căpitanul misiunii. Înaintea lui se află reprezentat prezidentul Statelor Unite în locuinţa sa oficială din Washington. Ochiul său este unit printr-o linie cu ochiul căpitanului indian şi

amîndoi îşi dau mîna în semn de amiciţie. Sub vulturi sunt desemnate trei case mici, simbolul aşezării în locuinţe fixe ca opoziţie cu viaţa nestatornică de mai nainte.[1]

Adesea asemenea simbolizări sunt foarte depărtate de legătura naturală, cel puţin după înţelegerea modernă, între obiectul ideal şi cel material prin care se exprimă. La egipteni penele ca hieroglifă simbolică însemnează ura, lăcusta însemnează pietatea iniţiată în misterele divine; dreptatea se exprimă prin pană de păun, slăbiciunea spiritului, care se pleacă altora, prin o scoică în care şade un rac etc.[2] De aci lipsă de precizie în arătările hieroglifice şi divergenţe de opinii în privinţa înţelesului lor, nu numai în timpurile moderne, ci şi în antichitate. Diodor Siculul, d.e., ne spune (I, 48) că în monumentul regelui Osimandias, pe păretele dintîi, se vedea desemnat acest rege la asediul unui zid înconjurat de un rîu, şi anume luptîndu-se, însoţit de un leu, în contra unor adversari, dar că o parte a interpreţilor acestui monument erau de părere să se înţeleagă sub hieroglifa leului un leu adevărat, pe care l-ar fi domesticit regele şi care apoi i-ar fi ajutat în război, pe cînd alţii credeau că sub hieroglifa leului trebuie să se înţeleagă dispoziţia energică şi arogantă a regelui.

De la sine se înţelege că prima confuzie în astfel de scriere se va naşte din îndoiala dacă obiectul desemnat trebuie luat în înţelesul său natural sau în înţelesul simbolic, ca reprezentare a unei gîndiri nemateriale. D.e., dacă leul arată tăria, cum să se arate animalul leu? Egiptenii ajunseseră pînă acolo, încît simbolizau şi obiectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea înţelesul stabilit de a simboliza substantive ideale. Urmarea a fost că adevărata scriere hieroglifică era înţeleasă numai de preoţi prin tradiţie secretă de la părinţi (Diod. Sicul., III. 3).

---

[1] Schoolcraft, *Historical and Statistical Information of the Indian Tribs of the United States.* Citat în Steinthal, *Entwicklung der Schrift*, pag. 64, 65.

[2] W. v. Humboldt, VI, 457.

Este însă o clasă de lucruri pentru a căror exprimare arta grafică trebuia să facă un progres și mai mare în abstracțiune, și aceste sunt numele proprii. Deosebirea lor consistă în aceea că toată natura le e conținută în son. Necesitatea de a exprima numele proprii a silit dar pe egipteni să *simbolizeze sonurile* și, de cînd cu descoperirea pietrei de la Rosetta și în urma ingenioasei demonstrări a lui Champollion (junior), se știe că egiptenii, pe lîngă hieroglifele chiriologice și cele simbolice, aveau și *hieroglife fonetice*, prin care se află, d.e., exprimate numele Ptolomeu, Cleopatra etc., corespunzînd fiecărui ton, cel puțin fiecării consonante, un semn deosebit.[1]

Însă această scriere egipteană era o urmare a aceleiaș direcții, care se manifestase și în hieroglifele figurative și simbolice: adecă de a exprima obiectul fie de-a dreptul, fie prin simbol, și prin urmare rămînea radical deosebită de alfabet. Căci unde e vorba să se scrie un nume propriu *ca nume* și nu ca persoană reală, acolo obiectul scrierii e însuș sonul, și prin urmare tot numai reproducerea lucrului silise pe egipteni să introducă hieroglifele fonetice, orcît de mare a fost întinderea ce le-au dat-o mai tîrziu.

Cu un cuvînt rezumător: *hieroglifele erau o scriere obiectivă.*

De aci însă se vede că o lume întreagă de gîndiri nu se puteau întrupa prin semnele egiptene: ideile noastre subiective asupra obiectelor. Să lămurim aceasta mai întîi prin cîteva exemple populare. Cînd vorbim de obiectul material *masă*, ne putem exprima prin însușiri ale lui și zicem, d.e., o masă aurită, o masă mare, o masă colorată etc. Acestea erau exprimabile prin hieroglife. Ne mai putem însă exprima prin cuvinte subiective ale impresiei noastre: d.e., ce mai masă! sau mescioară, sau, din contră, măsoaie. Cum s-ar fi însemnat prin hieroglife expresiile din urmă? Foarte cu greu; căci hieroglifa, acolo unde zic eu mescioară, mi-ar fi putut numai desemna o masă mică lîngă o persoană mai mare. Însă este vederat că alta este o masă mică, și alta o mescioară sau o măsuță. Înțelesul propriu al cuvintelor măsoaie și mescioară nu este de a arăta atît mărimea relativă a obiectului, cît, din contră, impresia mea subiectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

[1] După Champollion, cunoștința noastră despre limba și scrierea egipteană s-a înavuțit mai ales prin cercetările lui Lepsius și lui Brugsch. Brugsch a publicat în 1872 un registru de hieroglife cu valoare fonetică în număr de 600.

Să luăm alt exemplu mai important, să privim multele cuvinte, care toate însemnează aproape acelaș lucru. Despre o cîmpie pot zice că este plăcută, însă pot zice prin gradațiune că este frumoasă, sau sublimă, sau admirabilă, sau încîntătoare etc., etc., pot, în fine, întrebuința la orce obiect marea sumă de calități care se refer la impresia mea subiectivă despre acel obiect.

Toate aceste erau și rămîneau neexprimabile sau cel puțin foarte greu exprimabile prin hieroglife.

Însă aci s-ar putea întîmpina că, deși asemenea impresii individuale și expresii gradate au importanța lor, totuș ele nu sunt așa de esențiale, încît să devie semnul caracteristic al artei grafice și să o silească pe aceasta la o schimbare radicală numai din cauza lor.

De aceea, punctul principal unde se arată firea mărginită a hieroglifelor și neputința lor de a se întinde și la popoarele de cultură europeană ne pare că rezultă mai bine din următoarea analiză:

Inteligența mai cultă a omenirii, îndeosebi a popoarelor indo-europene, are un mijloc admirabil de a se susținea la o înălțime dobîndită și de a păși de la ea mai departe: este împreunarea repede a mai multor idei într-un singur act al cugetării. Fără deprinderea acestei însușiri, suma crescîndă a cunoștințelor adunate de oameni ar covîrși perceperea lor, și generațiile mai nouă, în viața lor totdeauna prea scurtă, s-ar afla în neputința de a cunoaște, de a întrebuința și de a înmulți comoara intelectuală lăsată de secolii precedenți.

Cum se întîmplă și ce însemnătate are acel proces psihologic al împreunării grabnice pentru formarea gîndirilor abstracte numite *noțiuni*, vom explica ceva mai pe larg în partea a patra a disertațiunii de față.

Pentru cercetarea neajunsului hieroglifelor va fi destul să ne mărginim la privirea unui singur element, la analizarea *formei gramaticale* în exprimarea cugetării, îndeosebi a *flecțiunilor*. Orce limbă arică posedă un șir de forme ale gîndirii, care în modul cel mai intensiv rezumă în sine o clasificare fundamentală a lucrurilor în privința acțiunii, a timpului, a modului, a numărului, a persoanei, a genului lor etc., și anume le rezumă într-un singur act al gîndirii și, conform lui, într-un singur cuvînt.

Cînd românul zice, d.e., *atinșilor*, exprimă prin acest cuvînt următoarele gîndiri felurite: 1. ideea acțiunii de a atinge — verb; 2. ideea că această acțiune este aplicată de altcineva asupra persoanelor despre care vorbește — forma pasivă; 3. ideea că acea atingere s-a întîmplat într-un timp trecut — perfectul; 4. ideea că această acțiune suferită a devenit o însușire a persoanelor — participiul; 5. ideea că atingerea a lovit mai multe persoane — pluralul; 6. ideea că aceste persoane sunt de sexul bărbătesc — genul; 7 — ideea că cineva se adresează la ele acum — vocativul.

Aceste șapte idei sunt exprimate prin faptul că la rădăcina cuvîntului *atingere* s-a adăogat forma flecționară — *șilor*, și astfel în simplul cuvînt *atinșilor* se concentrează o sumă de idei fundamentale asupra modului, timpului, formei, genului, numărului, cazului acelui obiect al gîndirii, idei percepute într-o singură lucrare a inteligenței noastre. În aceasta se rezumă așa-numita analiză gramaticală a unei limbi, forma logică a cuvintelor ajunse la un grad mai înalt al dezvoltării lor.

Ce ar putea să facă hieroglifele pentru a exprima o asemenea operațiune a inteligenței omenești? Ele ar începe să desemneze, cînd în mod chiriologic, sau figurativ, cînd în mod simbolic, fiecare idee în parte coprinsă în acea sinteză intelectuală! Ele ne-ar da (ca și sinogramele chinezilor) un desemn pentru acțiunea atingerii, un desemn alăturea pentru a arăta pasivitatea persoanelor în chestie, un desemn pentru ideea trecutului, un amănunt al desemnului pentru genul bărbătesc, un desemn pentru alocuțiune etc., ne-ar

da, cu alte cuvinte, o descompunere analitică și întîrziată în locul concentrării sintetice produse în minte cu iuțeala fulgerului.

Dar atunci cînd egipteanul exprimă prin șapte desemnuri deosebite, fiecare cu înțelesul său propriu, o împreunare de șapte idei, ce trebuiesc să fie îmbrățișate într-un singur act al înțelegerii, și-a întîrziat de șapte ori gîndirea și ne-a explicat chiar numai din forma scrierii sale, unde-i este marginea primitivă a dezvoltării intelectuale și pentru ce toată cultura sa, orcît de măreață ar fi fost, nu s-a putut întrupa în forma unui progres nesfîrșit, ci — asemenea stagnațiunii chinezești — a rămas amorțită la un grad hotărît peste care nu a fost în stare să treacă.

Revenind acum la obiectul principal, a cărui exprimare trebuia să fie cerută de la o scriere mai perfectă, vom zice: toate flecțiunile, gen, număr, caz, persoană, timp, mod, comparativ, superlativ, radical, derivat, diminutiv, augmentativ... sunt o sumă de modificări unificate în acelaș cuvînt spre a exprima într-o formă din ce în ce mai adecvată minunata lume de impresii interioare deosebite, cu care împodobește și înviază subiectul simpla percepere a lucrurilor externe, în unul și acelaș act al gîndirii sale. Pentru toate aceste, pentru acest microcosm ideal înflorit în mijlocul realității obiectelor — scrierea egipteană era mută, semnele lor erau în princip și în aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică dezvoltare intelectuală nu s-au putut introduce hieroglifele în nici un mod; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca gîndirile în mod vizibil. Pentru fenicieni, pentru greci, pentru romani nu sta importanța în arătarea brută a obiectelor, ci era vorba să se arate feluritele lor idei despre aceste obiecte și împreunarea lor intensivă într-o grabnică cugetare. Însă aceste idei și împreunări sunt întrupate în cuvinte și înfinita lor varietate este arătată prin modificările sonurilor și terminărilor, adică în parte prin flexiuni. Astfel, scrierea lor a trebuit să se adapteze sonurilor și, pentru a corespunde mobilității cuvintelor în flecțiuni, a trebuit să fie compusă din elemente mobile

și strămutabile după libera impulsiune a ideei ce aveau să o realizeze. Iacă aci necesitatea intelectuală a alfabetului, care, în opoziție radicală cu hieroglifele egiptene, se poate numi o scriere subiectivă.

Prin urmare, la întrebarea noastră despre scopul scrierii îndeobște și al literelor îndeosebi, constatăm următorul răspuns dobîndit din cercetarea de pînă acum: Scrierea trebuie să înfățișeze pe cît se poate de bine ideile. Dar ideile nu coprind numai obiecte, ci și relațiuni între ele. Cîteva relațiuni fundamentale le stabilește inteligența popoarelor mai înaintate la toate obiectele însemnate ale cugetării ei și le întrupează într-un singur act al gîndirii. De aceea, hieroglifele și scrierea ideografică au putut corespunde numai popoarelor cu limbi primitive monosilabe (fără gramatică proprie), dar au trebuit să fie părăsite de popoarele indo-europene cu limbi flecționare. La aceste popoare, atît ideile cît și relațiunile lor întrupate într-un singur act al gîndirii sunt perfect exprimate în limbă cu gramatica ei. De aceea scrierea la ei a început să arate obiectele nu de-a dreptul, ci prin *cuvintele* cu care sunt însemnate, și a ajuns să oglindească natura logică a limbei, iar nu natura sensibilă a obiectelor. Însă limba se compune din sonuri organice (articulate). Acestea trebuiau dar însemnate în scris. Sonurile fiind mobile pentru a arăta mobilitatea raporturilor împreunate într-o singură gîndire (flecțiuni de declinare, conjugare, gen, număr, persoană, timp, mod, adică: gramatica limbei), și semnele lor au trebuit să devie mobile, și astfel s-au produs literele sau alfabetul.

Întru cît dar scrierea este „imaginea fidelă" a sonurilor? Întru cît sonurile sunt imaginea fidelă a ideilor și a raporturilor lor. Dar întru cît s-ar afla sonuri care, departe de a exprima curat ideile și relațiunile, sunt numai nuanțe confuze ale pronunțării, va să zică nu un element ideal, ci numai un produs fiziologic al limbagiului sau o deprindere materială a urechei, într-atît scrierea le va alunga de la sine ca pe niște lucruri străine și afară din misiunea ei seculară.

Prin urmare, bunătatea unui alfabet nu se poate judeca din cîtățimea sonurilor pentru care există în el litere deosebite. Căci scopul final al scrierii nu este, ca la notele muzicale, sunetul, ci înțelesul, și acestui înțeles trebuie să i se supună absolut numărul și forma literelor.

Geniala descoperire a alfabetului propriu din partea semiților, în deosebire de hieroglifele fonetice ale egiptenilor, se caracterizează de îndată în natura ei intelectuală prin restrîngerea sonurilor exprimate în scris: cu 22 de litere se pun fenicienii din Asia în fruntea culturei europene. Criteriul alfabetului este dar acesta: litere numai pentru atîtea sonuri cîte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea înțelesului cuvintelor, adică a radicalelor și a formelor flecționare!

Literele sunt astfel semne esențial logice și nu simplu fonetice, și, pe lîngă cele 22 semne primitive ale alfabetului semitic, este, cum am zis, barbar alfabetul albanez cu 52 de litere și sunt afară din orce înțelegere a naturei proprie unui alfabet nenumăratele sinograme de clasa a VI-a în scrierea chineză și cele 600 de hieroglife fonetice pe care ni le explică ultimii egiptologi.

Aplicînd acum la stabilirea alfabetului nostru român lumina dobîndită din cercetările precedente, ne vom aduce aminte că — după ce am primit 21 litere din alfabetul latin corespunzătoare la 23 sonuri române — greutatea se reduce la exprimarea grafică a celorlalte sonuri, cărora nu pare să le corespundă nici o literă latină.

Întrebarea este dar: care din sonurile românești, cărora nu le corespunde o literă latină, trebuiesc exprimate, descoperindu-li-se o nouă însemnare? Cercetarea noastră de mai sus ne dă următorul răspuns: să analizăm care din ele au dobîndit în limba noastră misiunea de a deosebi ideile în cuvintele radicale sau de a exprima raporturile flecționare între ele, cu alte cuvinte: care sunt sonuri logice, iar nu numai producte brute ale gîtlejului nostru? bine știind că nu ar fi o perfecționare, ci o confundare dacă am introduce prea multe litere.

Sonuri nouă românești, pentru care alfabetul latin nu are litere aparte, sunt, între altele: ъ, *î*, ш, ц, *tghe, she, γie* etc. Ne vom întreba la fiecare dacă are importanță logică sau gramaticală? Dacă o are, sonul se va însemna. Dacă nu o are, sonul nu se va însemna.

Sonul ъ are în limba noastră misiunea logică: 1. de a marca timpurile în conjugarea I la persoana a treia în opoziție cu *a*; d.e.: *mutà* — imperfect, *mută* — perfect; 2. de a însemna deosebirea între substantivele feminine articulate și nearticulate, d.e.: *lună, luna*; 3. de a umbri vocala fără son, făcînd astfel limba îndoit de lămurită în flecțiunile ei *(laudă, lăuda; cai, căi)*. Prin urmare, sonul ъ trebuie însemnat în scrierea română.

Sonurile *ș, ț* au importanța gramaticală de a contribui la marcarea numerilor și a persoanelor, și cît este de necesară această misiune a lor pe lîngă vocalele finale cu acelaș scop, vom arăta mai jos în critica etimologismului.

Toate celelalte sonuri din vorbirea românească nu au nici o importanță logică în starea actuală a limbii; nu vom însemna dar prin litere nouă pe *thge, she, γie, î* etc.

Aceasta este concluzia firească din premisele precedente.

Însă pe cînd celelalte puncturi ale concluziei se primesc de fonetiști, în privința lui *î* se vede o mare rezistență. Argumentele acestei rezistențe nu ne par de natură a răsturna o urmare firească a principiului intelectual, a cărui introducere o propunem în scrierea noastră. Am constatat că *î* nu are importanță gramaticală în limba română, el este numai o nuanță de umbrire mai adîncă decît ъ, după legea aflării arătată mai sus. Pentru ce dar să se deosebească în scris? Atunci, am trebui să deosebim și toate celelalte sonuri dialectice ale limbii. Noi ne-am mira de alte popoare cînd ar comite o asemenea exagerare de fonetism. Germanii pronunță adese un ъ cînd au pe *e* final, cu *n* sau *r; Mutter* nu se citește *Mutter*, ci de-a dreptul *Muttъr* etc. Cu toate aceste, nici unui german nu i-a trecut încă prin cap să puie acolo vreun semn aparte,

și aceasta din cauză că acel ъ, deși întrebuințat de toți și admis ca o particularitate a pronunțării germane, totuș nu este decît o umbrire a lui *e* fără importanță logică pentru limbă. Asemenea la *st* și *sp*, care uneori se cetesc *st* și *sp*, iar alteori *șt* și *șp*. Tot așa de puțin însemnează francezii nazalul lor înainte de *n* și *m*; pentru *pronunțare*, nazalul constituie o particularitate esențială a limbii franceze, dar de scris nimeni nu-l scrie.

Ei bine, sonul *î* este aproape în aceeaș situație la români. Fonetiștii moderni îi dau o importanță care nu este naturală limbii noastre. Cu mai mult bun-simț a pășit *Lexiconul de la Buda* pe calea contrară și ne-a arătat restricțiunea lui. „Mai este de observat", zice § 6 din faimosul tractat de ortografie compus de Petru Maior, „că românii din Dacia lui Aurelian nu întrebuințează niciodată sonul *î*, ci numai ъ, ei nu zic *mîni*, ca românii din Dacia veche, ci *mъni;* și ușor s-ar putea dezvăța și românii din Dacia veche de acest son (?). Atît cel puțin este sigur, că mulți, deși îl pronunță, nu-l scriu niciodată, ci întrebuințează totdeauna litera ъ și pentru *î*. În manuscriptele vechi nu se vede nicăieri *î*, ci numai ъ. Îmi aduc chiar aminte că am auzit în copilăria mea vorbind oameni bătrîni, din a căror gură nu se auzea niciodată *î*." *(Animadvertendum venit, Valachos Aurelianæ Daciæ nunquam uti sono* î, *sed solum* ъ, *e.g. illi non dicunt* mîni *manus, uti Valachi veteris Daciæ, sed* mъni. *Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciæ, sonum* î. *Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt* î, *sed etiam pro eo utuntur litera* ъ. *Ac*[1] *in manuscriptis nunquam est videre* î, *sed solum* ъ. *Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes in quorum ore nunquam resonabat* î, *sed pro eo quoque sonum* ъ *edebant. Lexic. Bud.*, 1826, *Orthogr. rom.*[2])

---

[1] După cum se vede, latinitatea autorului nu era prea conștiincioasă. *Ac* nu trebuie să stea înaintea unui cuvînt care începe cu o vocală.

[2] Probe despre confundarea lui *î* cu ъ în manuscriptele vechi, vezi în Cipariu, *Analecte literarie* (Blaj, 1858).

Prin urmare, argumentele cu care susține A. Pumnul[1] litera *î* nu ne par destul de tari. Iată aceste argumente: 1. „*î* este o particularitate esențială a limbei române". Fie, dar aceasta nu probează nimic pentru scris. Și nazalul este particularitate a limbei franceze, și *șp* și *șt* sunt particularități ale limbei germane; toți le pronunță, dar nimeni nu le scrie. Noi nu zicem că nu trebuie să se audă sonul *î*: cine vrea, să-l tot pronunțe. Dar zicem că nu este rațional să se scrie cu un semn deosebit, și aceasta este cu totul altceva. Alți fonetiști, pentru a ne arăta însemnătatea lui *î*, îl găsesc și în limba latină, după cum am văzut mai sus. Dar acesta e un argument în defavoarea scrierii lui. Dacă romanii l-au avut în pronunțare și totuș n-au introdus nici o literă pentru a-l scrie, să facem și noi ca ei. 2. „Lipsind *î*, s-ar naște îndoială asupra înțelesului foarte multor cuvinte ce se disting numai prin diferența sonurilor ъ și *î*." Aceasta ar fi mai grav, dacă ar fi adevărat. Însă ne pare că Pumnul exagerează: nu sunt foarte multe cuvinte, ci foarte puține. Căci, din cele arătate de Pumnul, cîteva sunt așa de rare, încît pentru ele nu se va ivi niciodată ocazia de a fi confundate, d.e. *mînos* (care are mîni mari) și *mъnos* (plin de mană); *rînișoară* (o bancă mică de iarbă) *rъnișoară* (? o rană mică), *rîmușoară* și *rъmușoară* — și alte asemenea diferențieri de diminutive neîntrebuințate. Dacă *î* nu are altă treabă decît să deosebească înțelesul acestor cuvinte, atunci ar putea dispărea fără nici o daună și din limba românească, necum din scriere. Rămîn însă vreo două-trei exemple mai serioase. *Rîu* și *rъu*, *vîr* și *vъr* se deosebesc în adevăr numai prin ъ și *î*. Aici răspundem că numai două-trei cazuri nu probează nimic pentru stabilirea unui alfabet; asemenea confundări sunt neapărate în orce scriere și nu au mult neajuns practic, pe cît timp sunt mărginite la cazuri izolate.

Singurul argument serios în favoarea însemnării deosebite a lui *î* ne pare aflarea lui în formele gerundiale ale conjugării noastre: *aflînd*, *zicînd* etc. Aici

[1] *L. c.*, pag. 26.

tocmai este o chestie de controversă. Dacă *î* și în acest caz este numai o nuanță de umbrire a lui ъ, nu i se poate încă atribui o valoare proprie gramaticală. Dacă însă este un son propriu și caracteristic, trebuie să i se atribuie o valoare gramaticală și o însemnare grafică deosebită.

Dealtminteri punctul principal, asupra căruia insistăm, este numai principiul intelectual al scrierii în genere și urmarea că orce nouă stabilire de alfabet în limbele indo-europene să-l păzească; iar cît pentru *î*, așteptăm să-l vedem mai bine susținut de vreun fonetist științific sau cel puțin primit într-un mod mai general de scriitori.

Totdeodată însă punem aci principiul pentru viitor: în ziua în care *î* sau unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică va cîștiga importanță logică în limba noastră, adecă va arăta deosebirea înțelesului mai multor radicale sau deosebirea flecționară a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerilor sau a cazurilor, în acea zi sonul cel nou a cîștigat rangul unui son logic și trebuie să aibă o literă aparte.

La aceste scrise în edițiile anterioare, adăogam în ediția de la 1893 că menționata controversă se hotărîse din ce în ce mai mult prin uzul general în favoarea însemnării deosebite a lui *î* și că am trebuit să ne supunem și noi acestui uz. Acum — 1908 — *î* se află scris și în noua ortografie a Academiei Române cu semnele lui proprii, toți autorii fără excepție îl deosebesc de ъ și, prin urmare, controversa discutată la 1866 nu mai există.[1]

Rezumînd critica noastră în contra fonetismului și răspunsul la întrebarea ce ne-a ocupat în această parte a cercetărilor, conchidem:

Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratu-

[1] Din literatura română mai nouă, vezi asupra lui ъ și *î*: *Etymologicum Magnum Romaniae* de P.B. Hasdeu, lit. *ă* (tom. II, fasc. 4, 1892). Asupra pronunțării literelor latine: cercetările prof. Pilția în anuarele gimnaziului român din Brașov de pe la 1892 încoace. Asupra fonetismului român: *Încercări în vocalismul limbei române* de Alesiu Viciu, profesor (Blaj, 1893).

lui principiu, care este intelectual. Este dar falsă orce formulare a regulei fonetice exprimată în mod absolut, precum se află la Pumnul (*Gram.*, pag. 28): „scrierea nu este *nimica alta* decît o icoană fidelă și văzută a sonurilor" și sunt false și consecințele grafice trase din această formulare. Din contră, scrierea este, mai întîi de toate, comunicare a ideilor noastre cu relațiile lor, pe cînd pentru fixarea numai a sonurilor se descoperiseră hieroglifele fonetice, părăsite de europeni, și se întrebuințează încă astăzi notele muzicale. Fără îndoială, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sonul în sine, ci numai întrucît și sonul exprimă ideea și este cea dintîi încorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulei fonetice de la principiul logic în scrierea limbei.

De aceea, alfabetul român, pe lîngă cele 21 litere luate de la romani, mai are trebuință numai de 3 semne pentru sonurile ъ, ш, ц, fie și de un al patrulea pentru *î*. Iar celelalte sonuri, *dz*, *she*, *ghie*, *ŭ* scurt, *ĭ* scurt, nu cer litere deosebite, nefiind sonuri cu însemnare intelectuală sau flecționară.

II

Prin ce fel de litere trebuie să exprimăm sonurile ъ, ш, ц? Scrierea română de până acum ne-a dat atîtea răspunsuri felurite la această întrebare, încît greutatea nu este de a introduce de acum înainte vreun semn nou pentru sonurile de care ne ocupăm, ci de a afla criteriul după care să judecăm valoarea celor introduse și să ne putem pronunța pentru unele, combătînd pe altele.

Cele mai multe gazete și cărți române din Austria, după inițiativa luată de eminentul filolog Cipariu, al cărui etimologism ne încercăm să-l combatem în partea din urmă a cercetărilor de față, nu admit pentru sonurile ъ, ш și ц vreo însemnare statornică în toate cazurile, ci le exprimă prin literele *a*, *e*, *s*, *t*, fără alt semn, dînd cîteva regule pentru citirea lor și însemnînd numai excepțiile. Așa *Transilvania*, foaia Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, scrie (no. 11, an. VI):

„Trufi'a Sultanului s'a simtitu vetamata prin impregiurarea cà nu potea se'si implinésca poft'a de a pune man'a pe Bracoviciu... Serbii erau trantiti... Asiá ei inaintandu cu fervóre in urm'a Turciloru dein avangarda..."

Cum se vede din acest exemplu, ъ, ц și ш nu sunt însemnate deosebit. *A* final, cînd este articol, se deosebește prin apostroful pus înainte *(trufi'a)*, nearticulat devine ъ și nu se mai deosebește *(avangarda)*, uneori ъ și *a* se însemnează prin accent *(cà asià)*, dealtminteri trebuie să vie în ajutor regula accentuării: *a* și *e* accentuate se citesc *a* și *e*, iar neaccentuate, ъ *(vetemata)*. În *trantiti* nu se deosebește cari din acești doi *t* este ц și care *t*. Rămîne să știm că *de regulă* (dar am văzut neregularitatea mai sus) *t* și *s* înainte de *i* în forme flecționare se citesc ц și ш. Înaintea lui *i* urmat de o altă vocală, *t* și *s* se citesc asemenea ц și ш. De aceea se intercalează uneori *i* pentru a produce această înmuiare. Se scrie *asia* pentru a se ceti *așà*.

Argumentele aduse în favoarea acestei scrieri nu ne par temeinice și noi suntem siliți să o respingem ca pe una ce nu îndeplinește misiunea principală a alfabetului, fiindcă nu însemnează prin litere deosebite sonurile flecționare.

Și aici nu ni se poate răspunde că ea este cea mai apropiată de alfabetul latin, care asemenea nu avea litere deosebite pentru ъ, ц și ш. Căci dacă alfabetul latin nu avea vreo literă pentru aceste sonuri, cauza este tocmai că limba latină nu le avea ca sonuri distinctive ale flecțiunilor sale sau poate nu le avea deloc. Limba română însă, care le are în această însușire caracteristică, trebuie să ceară de la alfabet însemnarea lor.

Iar dacă este vorba să păstrăm numai scrierea latină, atunci adversarii noștri nu ar trebui să întrebuințeze nici accentele grav, acut și circumflex pentru deosebirile sonurilor ъ și *a*, căci romanii nu aveau nici aceste accente. Și dacă totuș introducem asemenea

semne neobişnuite în scrierea romană (acel *apex* citat din cîteva inscripţii nu are a face cu obiectul nostru), atunci e mai raţional să introducem semne anume destinate pentru exprimarea cea mai lămurită a flecţiunilor.

Dar, ni se va zice, scrierea cipariană nu nimiceşte deosebirea sonurilor *a* şi ъ, *s* şi ш etc.; ea numai nu le însemnează prin semne statornice, dealtminteri ne dă regule după care să ştim în fiecare caz dacă litera *a* trebuie să fie citită *a* sau ъ etc.

La aceasta răspundem: în starea limbei române de astăzi, precum am văzut, tranziţia sonurilor primitive *a, e, t, s* în ъ, ц, ш nu este fixată într-un mod regulat şi universal, precum este aceea a lui *c* şi *g* înainte de *e* şi *i*. Prin urmare, o regulă simplă şi unică nu se poate încă da pentru aceste cazuri. Se va putea numai afla (Pumnul şi Mussafia ne-au arătat-o) un şir de regule pentru pronunţarea nouălor sonuri, paralel cu cari vor merge o sumă de excepţii. Ce e drept, gramatica ne poate învăţa toate aceste regule şi astfel putem ajunge, după oarecare reflecţie, să ne aducem aminte la vederea literei *a* dacă după cutare sau cutare regulă trebuie să o citim *a* sau ъ. Însă tocmai această îngreuiare a cetirii, fie ea orcît de mică, este de-a dreptul contrarie adevăratei meniri a scrierii. Căci lucrarea mijlocitoare a literelor, de a deştepta prin văz amintirea sunetului cuvintelor, spre a ajunge la gîndirea înţelesului lor, cere cu necesitate forma cea mai lămurită pentru ochi şi de la sine completă, spre a fi pricepută cu cea mai mare iuţeală. Litera în sine, întru cît este un lucru văzut, nu are pentru mintea mea nici o valoare, ci are valoare numai întru cît îmi deşteaptă înţelesul. Noi înţelegem mai întîi şi apoi vorbim, noi vorbim mai întîi şi apoi scriem, însă nu vorbim şi nu scriem decît pentru a înţelege, şi anume pentru a înţelege nu vreo regulă ortografică sau gramaticală, cînd nu este ea obiectul gîndirii, ci exclusiv numai obiectul acestei gîndiri.

Prin urmare, timpul ce mi-l ocupă simpla vedere a scrisoarei şi amintirea deosebitelor regule gramaticale pentru cetirea ei este un timp pierdut. Litera nu

are altă treabă decît să mă conducă pe cît se poate de iute afară din sine, spre auz şi înţeles, şi este vederat că în proporţia în care mă va ocupa mai mult litera ca semn văzut, în aceeaş proporţie îmi voi fi întîrziat mai mult scopul scrierii, adecă înţelegerea, şi ideea comunicată prin scris se va afla mai împiedicată şi mai înlănţuită în elementul străin firii sale, în care a strămutat-o trebuinţa de sensibilitate a oamenilor.

Într-atît se încheie întîmpinarea noastră din principiu în contra acestui fel de scriere. Iar în contra deosebitelor deprinderi ortografice, ce se văd la mulţi scriitori cu acest sistem, ar fi alte observări de făcut.

D.e., intercalarea lui *i* după *t* pentru a-l face ц nu este logică; *i* numai atunci s-ar putea întrebuinţa pentru însemnarea lui ц, cînd ar fi o regulă constantă a limbei noastre că *t* înainte de *i* urmat de altă vocală se citeşte ц. Dar tocmai aceasta nu este. Am arătat în paginele precedente exemple contrarii: *hîrtie, argintie, gratie* etc. Prin urmare, dacă *t*, acolo unde se află înainte de *i* cu o vocală, nu se citeşte ц, la ce ne-ar folosi pentru citirea lui ц intercalarea lui *i* acolo unde nu se află? D.e., dacă vreau să scriu cuvîntul *braţe* şi-l scriu *bratie*, tot nu ştiu încă dacă am să-l citesc *braце* sau *brat-i-e*. Viceversa naşte altă greutate: dacă ni se dă regula de a citi pe *t* înainte de *i* cu o vocală ca ц, ce vom face cu cuvintele unde în acest caz trebuie totuş să se citească *t*? Pentru excepţia lor este de inventat un nou semn, altfel, în loc de *grat-i-a, hîrt-i-a, pîrt-i-a* etc., vom fi în pericol să citim *graţa, hîrţa, pîrţa*.

Curioasă este maniera de a însemna pe ц adoptată de alţi scriitori. Ei păzesc regula că *t* înainte de *i* se citeşte ц, şi prin urmare scriu în acest caz sonul ц cu litera *t* fără alt semn. Atunci însă cînd *t* rămîne *t* şi înainte de *i*, întrebuinţează un semn; dar semnul nu-l pun la *t*, ci încarcă vocala următoare cu un circumflex. D.e., pronumele *цi* îl scriu *ti*, dar pronumele *tine* îl scriu *tîne*.

Noi nu am putea primi în nici un mod această ortografie. Căci a întrebuinţa cunoscuta literă *t* fără nici

un semn pentru sonul ц şi a o însemna, din contră, cînd are să arate propriul şi vechiul său son *t*, aceasta este o procedură ce nu se poate califica decît de logică pe dos. Tot atît de pe dos ne pare ceailaltă procedură, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la greutatea ortografică. Cu aceeaş consecinţă am trebui să scriem, d.e., *añtaî* însemnînd pe *n* şi *i* pentru a arăta modificarea vocalei precedente *a* şi alte asemenea curiozităţi. Dar avem o altă obiecţie în contra acelei scrieri. Semnul circumflexului nu este un semn inventat de noi, ci un semn cunoscut din vechime cu înţelesul său propriu. Circumflexul arată de regulă contragerea a două vocale în una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă etc. Cînd însă autorii de cari vorbim scriu *sîne*, *tîne*, circumflexul d-lor nu înseamnează nimic din toate aceste; el te invită numai să citeşti consunele *s* şi *t* cu propriele lor sonuri de *s* şi *t*. Însă un semn trebuie să fie mai întîi de toate preciz şi obşteşte cunoscut în înţelesul său. Prin urmare, nu putem veni astăzi să abuzăm de circumflex într-un înţeles care este împotriva întrebuinţării sale de atîtea secole.

O altă manieră de a însemna pe *t* şi ц este prin intercalarea lui *h*, precum s-a adoptat la *c* şi la *g*. Atunci *t* înainte de *i* se scrie cu *th*, iar *ţ* înainte de *i* se scrie cu *t* singur. În contra acestei ortografii observăm că *h* aplicat la *c* şi *g* arată întărirea unei consune, care altfel s-ar înmuia după geniul limbei române. Cu ce drept am putea însă să întărim pe *t* înainte de *i* prin *h*, cînd el nici nu este în pericol de a se înmuia, fiindcă în o sumă de cuvinte româneşti *t* înainte de *i* rămîne tot *t*? (Pe cînd *c*, în toate cuvintele, unde s-a aflat nemijlocit înainte de *e* şi *i*, s-a schimbat în ч.)

Aşadar, ne trebuiesc semne *statornice*, anume destinate pentru exprimarea grafică a sonurilor ъ, ц şi ш. Până cînd teoria scrierii, precum o dezvoltarăm în paginile precedente, este adevărată, până atunci toate considerările secundare, care s-au împotrivit în contra acestei însemnări, trebuie să dispară. Noi nu zicem că, d.e., pentru totdeauna ц şi ш vor trebui

să fie deosebite de *t* şi *s*; este cu putinţă, este chiar probabil că peste cîteva sute de ani limba română să-şi reguleze tranziţia lui *t* în ц şi a lui *s* în ш pentru toate cazurile, precum şi-a regulat tranziţia lui *k* în ч şi a lui *g* în џ; atunci semnul deosebit pentru ч şi ш va putea să dispară din scrierea noastră. Dar până atunci noi, cari nu suntem chemaţi a anticipa ortografia secolelor viitoare, nici a introduce ortografia secolelor trecute, ci a scrie limba română de astăzi în logica ei, noi trebuie să menţinem separarea grafică a celor două sonuri.

Discuţia nu mai poate fi dar asupra faptului însemnării lui ъ, ц şi ш, ci numai asupra modului cum să se însemneze.

În această privinţă domneşte o mare confuzie la noi. Pentru a ne orienta în critica ei, trebuie să privim întrebarea în toată întinderea.

Cînd ne-am îndrepta numai după sistemul fonetic, el ne-ar răspunde îndată: pentru son nou literă nouă. Atunci consecinţa cea mai naturală a fonetismului este primirea de-a dreptul a semnelor slavone ъ, ц şi ш, fie şi *î*, în alfabetul latin. Aceasta ar avea folosul de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute şi totdeodată foarte uşoare la aplicat. Deşi între noi nu a avut încă nimeni sinceritatea să susţie acest sistem pe calea publicităţii, ştim, cu toate aceste, că are partizani destul de numeroşi, cari sunt plini de încredere că astfel s-ar tăia în modul cel mai simplu nodul gordian al ortografiei române.

Dintre străini, d. Hugo Schuchardt pare a avea această opinie. Vezi articolul său despre ortografia limbei române, publicat în revista franceză *Romania* (no. din ianuarie 1873) şi tradus în *Columna lui Traian* din 1 iunie 1873.

Noi suntem siliţi să ne pronunţăm şi în contra acestui fel de scriere şi îl combatem prin următoarele argumente.

Mai întîi credem că latinitatea alfabetului nostru se opune la primirea unor litere de aspect aşa de heterogen precum este, d.e., ъ. Deşi forma literelor slavone ne conduce la originea lor comună cu a celor latine (o

privire în *Palaeographia graeca* a lui Montfaucon ne-o dovedeşte), totuş dezvoltarea deosebită ce fiecare alfabet o primeşte la deosebitele popoare devine cu timpul aşa de însemnată, încît după trecerea mai multor secole nu se mai pot întroduce litere izolate dintr-un alfabet în altul, fără a-l împestriţa în modul cel mai străin.

Numai atunci am fi autorizaţi să alergăm la asemenea împrumutări, cînd sistemul nostru alfabetic însuş ar fi lipsit de orce mijloc pentru o formare de litere nouă. Însă aceasta nu este. Alfabetul latin, din contră, atît la romani, cît şi la descendenţii lor, la francezi, ne arată în dezvoltarea sa istorică cum a scris literele nouă ce s-a văzut silit să le introducă. Este ştiut că litera G nu exista la romani din început; atît *c* cît şi *g* se însemnau prin *C*. Însă cam pe timpul primului război punic se introduce deosebirea grafică între *tenuis*, care se însemnează prin vechiul *C*, şi între *media g*, care se însemnează prin o literă nouă, formată din C cu ajutorul unui fel de sedilă alăturată = *G*.

De atunci literele *C* şi *G* sunt primite cu această formă în alfabetul tutulor limbelor romane. Cînd francezii mai pe urmă au avut trebuinţa de a exprima în scris noua asibilare a lui *c* înaintea vocalelor *a*, *o*, *u*, au păzit aceeaş metodă ce o întrebuinţaseră şi romanii şi au introdus o sedilă sub *c* în alt înţeles *(ça, aperçu)*.

Unde dar un son nou, pentru care nu există încă literă, este format din sonuri vechi, care au literele lor, acolo în spiritul tradiţiei latine litera cea nouă trebuie să se formeze din litera veche prin o mică adăogire grafică la forma ei primitivă.

Şi cu aceasta trecem totdeodată la al doilea şi cel mai important argument, care se opune în contra primirii lui **ъ**, **ц** şi **ш** în alfabetul românesc. Am dovedit prin cercetările de mai nainte, pe de o parte că menirea caracteristică a literelor este de a exprima ideile prin scrierea cuvintelor lor flecţionare, iar pe de alta, că sonurile **ъ**, **ц** şi **ш** sunt mai ales importante ca derivări de flecţiune din *a*, *e*, *t* şi *s*. De aci rezultă *a priori* că acea însemnare grafică a lor va fi cea mai bună care va exprima mai lămurit dependenţa lor flecţionară din

sonurile primitive. Dacă, d.e., sonul **ц** în pluralul *cărţi* provine ca schimbare flecţionară din sonul *t* în singularul *carte*, atunci litera cea mai nemerită pentru exprimarea lui grafică va fi aceea care, însemnîndu-i sonul deosebit, îi va aminti totuş şi originea primitivă (nu originea etimologică, ci originea flecţionară).

Orce flecţiune este o schimbare. Însă pentru a cunoaşte o schimbare se cer două lucruri: 1) reprezentarea stării neschimbate, 2) reprezentarea stării schimbate.

Astfel dar, scrierea sonurilor **ъ**, **ц** şi **ш** prin semne care să fie numai modificări ale literelor primitive *a*, *e*, *t* şi *s*, pe lîngă păstrarea caracterului de latinitate în alfabet, are şi meritul mult mai mare de a fi singură potrivită cu natura psihologică a semnelor. Pe cît este de unilaterală şi, prin urmare, greşită scrierea acelor sonuri derivate fără nici un semn, fiindcă aminteşte numai sonul primitiv al flecţiunii fără a arăta însăş modularea flecţionară, pe atît este de unilaterală şi greşită în înţelesul contrar scrierea lor prin semne cu totul deosebite de radical, fiindcă ne înfăţişează schimbarea fără amintirea stării din care a provenit.

Aici este chiar una din cauzele pentru care alfabetele prea fonetice sunt mai puţin clare decît cele restrînse şi, d.e., scrierea noastră veche cu litere slavone, deşi putea exprima aproape toate sonurile româneşti, era mai mult o întunecare decît o lămurire a limbei. Ca să simţim aceasta oarecum la prima vedere, va fi de ajuns să punem alăturea o scriere a flecţiunii aceluiaş cuvînt românesc cu litere slavone şi una cu litere latine, aceste însă însemnate după regula susţinută mai sus:

faчере	facere
am fькut	am făcut
faк	fac
laudъ	laudă
lъudat	lăudat
lъuda	lăuda

кaρte	carte
кърцi	cărţi
кътtiчiкъ	cărticică

Întrebare: întru cît putem cunoaşte că literele *fac*, *făcut* arată raporturi de dependenţă în timp, persoană, mod, număr a uneia şi aceleiaş idei? Răspuns: numai întru cît ştim că *fac*, *făcut* sunt forme schimbate ale aceluiaş cuvînt *facere*, sau, vorbind gramaticeşte: numai întru cît ne aducem aminte că verbul în chestie este *facere* şi că *fac*, *făcut* sunt timpuri şi moduri din conjugarea lui.[1] Alfabetul latin, însemnat după regula stabilită mai sus, ne exprimă îndată strînsa legătură între persoana, timpul şi modul de conjugare a acestor cuvinte, arătîndu-ne sonurile de flecţiune prin aceleaşi litere, însemnate numai cu o trăsură pentru a le şti modificările. Iar alfabetul slavon nu ne exprimă aceasta, ci ne strică toată fizionomia cuvîntului, schimbîndu-i literele, pare c-ar fi altul la infinitiv şi altul la indicativ sau la particip. Cînd scriu *făcut*, înţeleg îndată că am a face cu o dependenţă logică a ideei exprimate prin semnele *facere*, dar cînd scriu фъкȣt, nu înţeleg îndată că am a face cu un mod de conjugare a verbului фачеρе, fiindcă amîndouă nu au nici o literă comună afară de *f*.

[1] Aici privim lucrul numai din punct de vedere al înţelegerii psihologice, iar nu al studiului filologic. După principiile acestuia, trecutul *făcut*, prezentul *fac* şi, în genere, flecţiunile de conjugare, precum şi cazurile declinaţiunii, nu se refer la infinitive sau nominative, nici la ablative, precum se obişnuieşte la noi în cîteva derivări din substantivele latine de declin. 3. Ci atît infinitivul şi nominativul, cît şi celelalte forme de conjugare şi declinare, se refer toate împreună la o rădăcină primitivă a cuvîntului. În fiecare substantiv şi în fiecare verb se află o formă radicală, care este mai veche decît flecţiunile lui şi din care s-au format sau mai bine lîngă care s-au lipit toate sonurile caracteristice de declinare şi conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comun al acestor schimbări declinative şi conjugative, ea este vechea tulpină, nu din care s-au ramificat, ci în care s-au altoit deosebitele crengi mai tinere.

De acest principiu *etimologic* nu este vorba în textul de mai sus şi nici nu trebuie să fie vorba la o stabilire de alfabet, precum vom arăta mai pe larg în „critica etimologismului". În cazul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psihologică, adică de tranziţia de la semnele văzute spre înţelesul cuvîntului, orcare ar fi rădăcina lui etimologică.

Aceeaş întrebare pentru toate exemplele. Întru cît ştim că literele *cărţi* arată un plural? Numai întru cît simţim că avem aici o declinare de substantiv, cuvîntul *cărţi* fiind acelaş cuvînt care în singular se scrie *carte*. Alfabetul nostru cel nou ne-o arată îndată; nu avem decît să vedem literele *cărţi* pentru a înţelege că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavon, din contră, ne încurcă reminiscenţa.

Instructivă este o privire asupra scrierii altor limbe. Cînd germanul vede: *Väter*, simte că are pluralul de la *Vater*, întrucît litera *ä*, prin forma ei văzută, îi aminteşte pe *a* din care s-a schimbat şi astfel pluralitatea se simte din literele văzute prin opoziţiune cu singularul reprodus. Tipul unei mari părţi a flecţiunii germane (bazate pe ceea ce numesc ei „Umlaut", nu „Ablaut") s-ar strica dacă sunetele *ä*, *ö*, *ü* s-ar scrie prin alte semne.

Cu luare-aminte se păzeşte acest princip psihologic în „ortografia" conjugării şi declinării franceze. *Loué*, *louée*, *loués*, *louées*, *louez*, aceste cinci cuvinte au toate aproape acelaş sunet. Însă cel întîi arată că *loué* este un bărbat, cel de-al doilea că este o femeie, cel de-al treilea că sunt mai mulţi bărbaţi, cel de-al patrulea că sunt mai multe femei, cel de-al cincilea că este vorba de o acţiune cerută unei a doua persoane etc. Să ne închipuim acum aceste cuvinte scrise numai după sunetul lor („foneticeşte" curat). Pentru toate înţelesurile lor deosebite, pentru această felurime de declinare, de conjugare, de gen, de număr, de mod, aş scrie numai *loué*, *loué*, *loué*, *loué*, *loué*! Orcine simte că în această monotonie s-a stins lumina înţelesului. În aceste semne identice ne-au rămas numai cinci cadavre, din care a dispărut viaţa intelectuală.

Ce e drept, francezii îşi păstrează ortografia lor mai mult din tradiţie. Pentru cele mai multe cazuri a fost

un timp unde ei pronunțau așa cum scriu astăzi, dar de cînd pronunțarea lor de astăzi s-a tocit și a lăsat o sumă de sonuri la o parte, scrierea a rămas mai bine conservată în formele ei vechi, și astfel a devenit acum foarte nepotrivită cu vorbirea. O schimbare a ortografiei lor este neapărată,[1] însă schimbarea credem că nu va putea merge până a nimici semnele flecționare. Scrierea deosebită a cuvintelor *loué, louée, loués* etc. credem că va rămînea, deși sonurile sunt aceleași, și cu cît francezii, în marea lor mobilitate intelectuală, își „corump" din zi ce merge limba, cu atît mai mult îi silește logica lucrurilor să-și păstreze în schimbarea ortografiei *limitele flecționare*.

În toate aceste moduri de a scrie, în semnele noastre *ă, ș, ț*, ca și în germanele *ä, ö, ü* și în literele flecționare *ée, és, ées*, la francezi, avem importanta încercare a artei grafice de a fi *mai lămurită* decît cuvintele izolate ale limbei vorbite. Sonurile celor cinci cuvinte *loué, louée, loués, louées, louez* sunt, după cum am zis, aproape aceleași, dar prin scrierea lor se vede îndată deosebirea înțelesului flecționar.

Unde scrierea modernă, *fără a vătăma principul ei fundamental de a fi un organ pentru comunicarea cea mai grabmică a înțelesului prin însemnarea cea mai potrivită a cuvintelor*, poate să fie în exprimarea grafică a cuvintelor mai lămurită decît pronunțarea lor, acolo are un merit cu atît mai însemnat și își îndeplinește cu atît mai bine chemarea. Căci de la sine ea nu va putea să ajungă niciodată la aceeaș deplină potrivire între înțelegere și exprimarea ei, la care a ajuns limba, și, prin urmare, trebuie să caute a înfățișa prin ea însăș toate auxiliarele înțelegerii acolo unde se poate, cel puțin a avea cea mai strînsă logică în literele ei flecționare. Cu aceasta va putea până la un punct oarecare să compenseze marea scădere ce o are alăturea cu limba vorbită, adică lipsa de gest și accent. Cît de însemnat este mai ales accentul pentru înțelegere, o știu toți cei ce s-au ocupat de această materie. Și aici nu este vorba numai

[1] Prevederea de la 1873 a început să se realizeze de pe la 1893 încoace și mișcarea de reformă crește din an în an.

de accentul ordinar, de intonarea unei anume silabe în fiecare cuvînt: pe acesta l-ar putea exprima arta grafică, și Pumnul — fonetic consecvent precum a fost — a și întrebuințat semnul acutului pentru arătarea accentuării afară de paroxitone, d.e. *secerișuri*. Dar este vorba de accentul mult mai important al înțelesului, de modularea oarecum morală a vocalelor, de accentul intelectual al frazei întregi, de acea declamare naturală a cuvintelor, care este sufletul unui limbagiu și pentru care suntem așa de simțitori la auzirea unei cetiri sau a unei piese de teatru. Și aceasta nu numai în fraze întregi, ci și la cuvintele izolate. În limba cochinchineză, ne spune Léon de Rosny, toate cuvintele sunt monosilabe și înțelesul lor se deosebește adesea numai prin deosebitele accente ale pronunțării. Așa, d.e., silaba *dai* însemnează 23 de lucruri cu totul deosebite, după cum se accentuează în mod deosebit, și astfel cochinchinezii nu vorbesc niciodată fără un fel de cîntare. La aceasta adaogă Max Müller[1]: „Și noi am mai păstrat ceva din această însușire a limbei. Cuvîntul «da» îl pronunțăm altfel dacă arată simpla afirmare (da, așa este), altfel dacă însemnează *poate* (da, poate să fie așa), altfel în înțeles de *firește* (da, o știu) sau în înțeles de *așa?* (da? este adevărat?) sau de *sigur* (da, așa vreau)."

Scrierea nu poate să exprime aceste accentuări ale limbei, și aici se vede o dată mai mult cît este de puțin științifică formula fonetismului: scriem cum vorbim. Pentru a compensa în alt loc adevărata incongruență între sonurile auzite și semnele văzute, scrierea a căutat cu drept cuvînt să fie cel puțin mai lămurită în exprimarea literelor flecționare.

De cînd cu descoperirea tipografiei, cetirea a cîștigat în omenire o importanță vitală pentru dezvoltarea spiritului nostru; astăzi nu mai este exact să zicem că înțelegerea cuvintelor cetite trece totdeauna mai întîi prin reproducerea auzului și apoi a înțelesului lor: astăzi cetim atît de mult și atît de iute încît gîndirea se agită adeseori numai între literă și înțeles și, în măsură dreaptă cu intimitatea acestui raport, scade valoarea sonului

[1] *Prelecțiuni asupra științei limbei*, vol. II, prelect. 1.

brut pentru scris și crește importanța literei ca semn de tranziție aproape nemijlocită spre idee, și noi nu putem formula și din acest punct de vedere opoziția în contra fonetismului mai preciz decît în cuvintele: nu auzirea, ci înțelegerea este scopul scrierii.

În contra acestor expuneri ale noastre, d. Hugo Schuchardt, în articolul său publicat în numărul 5 al revistei *Romania*, din 5 ianuarie 1873, pag. 75, face următoarele observări: *„On nous dit d'abord que l'écriture phonétique obscurcirait la grammaire. C'est M. Maiorescu qui, dans sa brochure* Despre scrierea limbei române *a largement développé cette thèse. M. Maiorescu n'admet comme constitutif ni le principe phonétique, ni le principe étymologique, mais il veut que l'un et l'autre soient subordonnés au principe* intellectuel. *Selon lui, l'écriture a pour but d'amener le plus vite possible l'intelligence de l'idée, et la reproduction exacte des sons n'y suffit pas toujours."*

„L'écriture doit être encore plus claire, s'il est possible, que les sons isolés du discours: car le discours s'explique par les gestes et le ton, mais l'écriture doit contenir en elle même tous les auxiliaires de la compréhension, et par conséquent la logique la plus sévère doit régner dans la forme sous laquelle elle apparaît."

„Et il s'en rapporte au principe psychologique *dans la déclinaison et la conjugaison françaises (p. ex.,* louer, louée, loués, louées, louai). *Mais ce n'est point l'accent ni le geste qui peuvent distinguer* loués *de* loué, *et en écrivant, par exemple,* j'aime, tu aime, il aime, ils aime, *le français ne perdrait pas plus de clarté que l'anglais en écrivant* I love, we love, you love, they love. *Il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée."*

Observările d-lui Schuchardt nu ne par întemeiate.

Exemplul *j'aime, tu aime, ils aime,* în paralelă cu *I love, you love, they love,* nu se potrivește. Latinul zicea *amo, amas, amant,* fără a fi silit să adauge *ego amo; tu amas, illi amant,* fiindcă terminările lui flecționare, *o, as, ant* erau încă păstrate în vorbire și se simțeau în înțelesul lor. Francezii, tocindu-le și pierzîndu-le din vorbă, ar pierde toată lămurirea conjugării cînd nu le-ar înlocui prin *pronumele* puse înainte. Aceste țin tocmai locul flecțiunii, și pe cînd *aime, aime, aime* ar fi o com-

pletă confuzie, *j'aime, tu aime, ils aime,* este tot așa de lămurit ca *amo, amas, amant,* însă numai din cauza pronumelor.

Dar întrebarea noastră era pusă pentru cazurile unde numai flecțiunea fără auxiliare este chemată să exprime numărul, cazul, genul, modul. De unde să știm dacă cuvîntul *loué* exprimă un bărbat sau o femeie, sau mai mulți bărbați sau mai multe femei sau un imperativ sau un infinitiv etc.? Cînd vorbim, deosebim aceste categorii ale înțelesului prin gest și accent. *Louez, je vous l'ordonne* — accentul scurt și oarecum brusc al vorbirii și gestul natural care însoțește aici pronunțarea imperativului *louez* îl deosebește în vorbire de un infinitiv, cum ar fi, d.e., acesta: *louer lui paraissait impossible;* și singularul masculin în *loué, comme vous l'avez été, vous pouvez être content* se deosebește în vorbire de pluralul feminin în *louées, comme vous l'avez été, vous pouvez être contentes* numai prin accentul intelectual al frazei, care, după pronunțarea lui *loué,* lungește și înalță tonul pentru a arăta că nu se sfîrșește gîndirea acolo, ci stă în legătură după propoziția secundară *comme vous l'avez été* cu cuvîntul final *content* sau *contentes* și astfel, prin accentuarea cuvintelor din frază, se stabilesc în vorbire acordurile de gen, număr, caz etc., acolo unde s-au tocit terminările flecționare și nu s-au înlocuit prin alte cuvinte.

Aceasta este așa de învederat, încît, fără a insista mai mult, ne putem mărgini în repetarea principiului intelectual al scrierii: scrierea, lipsită fiind de ajutorul gestului din vorbire, trebuie să arate cu atît mai lămurit formele flecționare, și de aceea se scrie cînd *louez* cu *ez,* cînd *loué,* cu *é,* cînd *louées* cu *ées,* deși se pronunță în acelaș fel, și de aceea este mai bine să scriem *carte, cărți,* decît cu litere slavone *карте кърці.*

Așadar, la afirmarea d-lui Schuchardt *il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée,* răspundem prin contra-afirmarea mai întemeiată: *la moitié de la grammaire est en dehors de la langue parlée.* Și, în adevăr, cum ar putea să fie altfel, cînd în chiar exemplul citat limba vorbită a șters orce deosebire din cuvîntul *loué,* și cu toate aceste el este cînd infinitiv, cînd particip trecut

masculin, cînd feminin, cînd singular, cînd plural, și, prin urmare, întreaga lui analiză gramaticală se face în afară de exprimarea lui fonetică, prin ceea ce adăogăm noi în mod intelectual la sonurile brute ale cuvîntului, așa încît propria gramatică este *dans la langue pensée* și nu *dans la langue parlée*.

Aceasta nu este vreo descoperire a noastră, ci un adevăr de mult știut între limbiști, și nu ne rămîne decît să aducem aminte d-lui Schuchardt de următoarele cuvinte ale lui Humboldt: „Relațiunile gramaticale atîrnă cu totul de la intenția în care sunt stabilite. Ele nu sunt atît alipite de cuvinte, cît sunt mai mult gîndite de cel ce vorbește și aude... Cuvintele și relațiunile gramaticale se pot adăoga în gîndire, fără a fi totdeauna exprimate prin vreun semn în limbă“ (W.v. Humboldt, *Über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung. Op. compl.* III, 272, 277).

Să recapitulăm acum rezultatele dobîndite și să facem ultimii pași spre ajungerea punctului căutat prin cercetările de față.

Sonurile limbei române, pentru care trebuiește fixată o însemnare grafică deosebită, pe lîngă vechile litere latine, sunt numai ъ, ш și ц (acum și *î*). Această însemnare nu se poate face numai prin literele sonurilor radicale, din care sunt ele derivate, fiindcă tranziția lui *a, s* și *t* în ъ, ш și ц nu este așa de hotărîtă în limba noastră, încît să i se poată da o simplă regulă generală, iar mai multe regule pentru cetire sunt contrare scopului scrierii de a da cea mai grabnică înțelegere a ideei. Pe de altă parte, însemnarea acelor sonuri nu se poate face prin literele corespunzătoare lor din alfabetul slavon, fiindcă atunci am părăsi fără nici o cauză îndestulătoare tradiția alfabetului latin, ce l-am primit o dată pentru scrierea noastră, și fiindcă am întuneca prin aceasta o parte a schimbărilor flecționare, ce dealtminteri le-ar putea arăta scrierea chiar cu mai multă lămurire decît vorbirea izolată. Astfel, scrierea sonurilor ъ, ш și ц va trebui să arate literele primitive *a, s* și *t*, modificate însă prin semne stator-

nice, care să le fixeze deosebirea de sonurile lor primitive și funcționarea lor numai pentru sonurile ъ, ш, ц.

Ultima întrebare: Cum trebuie să fie semnele adăogate pe lîngă literele *a, s* și *t* pentru a exprima sonurile ъ, ш și ц?

Răspunsul la această întrebare nu poate fi lăsat în voia fiecărui scriitor, pare c-ar fi o simplă chestie de arbitriu individual; căci scrierea este un mijloc general de înțelegere și, prin urmare, trebuie să recurgem totdeauna la principiile generale întru stabilirea ei. Aici psihologia, de a cărei sferă se ține întrebarea, ne dă următoarea știință: Orce semn, fie el literă, fie îndreptare de drum, fie drapel militar sau semafor, trebuie să împlinească două condiții esențiale: Întîi să aibă un înțeles fix, așa încît să nu se interpreteze în două sau mai multe moduri, al doilea să fie cunoscut de toți în acest înțeles al său. Nu este iertat nici unui individ să întrebuințeze în asemenea materie el singur un semn aparte și să-l impuie, fiindcă atunci încetează de a fi semn și devine o ficțiune neînțeleasă.

Aplicînd aceasta la cercetările noastre, aflăm numai următoarele semne corespunzătoare: pentru însemnarea lui *s* ca să se citească ш va servi sedila = *ș*, pentru însemnarea lui *t* ca să se citească ц va servi asemenea sedila = *ț*, iar pentru însemnarea lui *a* ca să se citească ъ va servi semnul scurtării = *ă*, afară de persoana 3 sing. a perfectului conjugării I, unde ъ se scrie prin *â*.

Argumentele se înțeleg ușor din explicarea teoretică de mai nainte. Sedila este obștește cunoscută din limba franceză; ea nu are alt înțeles decît acela al înmuierii unei consonante; ea este și întrodusă la noi cu acest înțeles al său, mai toate cărțile și jurnalele României libere, prin urmare partea cea mai considerabilă a literaturei noastre, exprimă pe ш și ц prin *ș* și *ț*.

Dar rațiunea scrierii lui ъ prin *ă* (și într-un singur caz prin *â*) este aceasta: sonul ъ al nostru se naște de regulă din *a* scurt, înțelegînd scurtimea atît după tonul modern, cît și după cantitatea antică. În pri-

vința dintîi știm că în cele mai multe cazuri un *a* fără ton, adică scurt, devine **ъ**. În privința cantității a observat Diez[1] că mai ales din *a* (și *e*) scurt s-a format **ъ**, pe cînd *a* lung s-a păstrat curat (cu excepția cîtorva cuvinte, d.e. *cărnuri* [din *căro, carnis*] și aceasta numai la plural, sub influența lui *i*). Prin urmare, semnul cunoscut al scurtării pus deasupra lui *a* va putea exprima pe **ъ**. Această scriere este introdusă astăzi în toate cărțile și jurnalele României libere. (De la 1893 încoace în mai toate publicările române din orce țară.)

O excepțiune importantă, provenită nu din eufonie, ci din cauza gramaticală, trebuie însemnată deosebit. Verbii de conjugarea I au în pers. 3 sing. a perfectului simplu un **ъ** accentuat, prin urmare lung din accent, și totdeodată contras din vechiul *avit* sau din o formă analogă a lui în dialectul vulgar, prin urmare lung din contragere și, în fine, născut din *a* al primei conjugări latine, prin urmare lung și din cantitatea antică. Importanța acestui **ъ** lung și accentuat consistă în deosebirea ce o arată între prezent, imperfect și perfect pers. 3 sing., d.e. *află, aflà, aflâ*. Aici accentul este neapărat trebuincios; a-l pune peste semnul scurtării ar grămădi semnele în contra obiceiului și al grabnicei înțelegeri; pe de altă parte nu este corect să marcăm pe **ъ** al perfectului cu semnul scurtării, cînd tocmai el este din toate punctele de vedere cea mai lungă vocală a flecțiunii române. De aceea, pentru acest singur caz introducem circumflexul peste *a* = *â*, fiindcă circumflexul este aici accentul specific indicat, însemnînd din vechime atît tonul, cît și lungimea, cît și contragerea. (Dacă însă primim însemnarea deosebită a lui *î* prin circumflex, atunci nu rămîne decît a însemna pe acel *ă* al perfectului tot cu ˘ = *à*, deși nu e scurt.)

Așadar, sonul *ă* se scrie de regulă cu *ă*.

În contra sedilei și a semnului scurtării, pe lîngă obiecțiunile de principiu, pe care le-am combătut în

[1] *Rom. Gram.*, I, pag. 134, 136, 138, 139, 140, 336 (ediția 2, 1856).

paginele precedente, se mai aduc cîteva întîmpinări de a doua mînă, pe care le relevăm numai în treacăt, și se încearcă introducerea altor moduri de însemnare, ce le vom trece într-o scurtă revistă pentru a le vedea contrare teoriei semnelor.

Se zice întîi că sedilele sunt urîte. Însă chemarea literei nu este de a fi frumoasă sau urîtă, și nu se poate *întru nimic* judeca din acest punct de vedere exterior. Litera trebuie să fie pe cît se poate mai *indiferentă ca semn văzut*, pentru a servi de cea mai repede tranziție spre gîndire. Numai călugării veacului de mijloc se îngrijau de frumusețea literelor și-și puneau răbdarea a le ilustra cu desemnuri și colori. Pe atunci trăiau semnele și mureau ideile.

Se zice, apoi, că sedila și semnul scurtării îngreuiază scrisul cerînd prea mult timp. La aceasta răspundem că cel dintîi scop al scrierii este cetirea; unul scrie, o mie cetesc; scrierea grabnică este o întrebare stenografică, dar nu ortografică, și de cînd cu descoperirea tiparului nu mai are nici o însemnătate.

Dintre celelalte moduri de a scrie sonurile **ъ**, **ш** și **ц** însemnăm mai întîi pe acela al d-lui Pumnul. A. Pumnul scrie așa:

„Însemnînt̄ele biografic̄e despre unii scriptori se aflœ puse mai pe larg, despre alt̄ii mai pre scurt, ear' despre alt̄ii nec̄i decum. Asta vine de acolo, cœ nu s'a putut afla despre viat̄a tuturor cu deamœruntul, s̄i de ac̄eea s'a pus despre fiœcarele atîta cît s'a putut aflà. Scœderile cred cœ se vor putea suplini cu timpul mai tîrd̄iu."

Argumentele în contra acestei scrieri sunt vederate. Mai întîi pauza pusă deasupra lui *s* și *t* pentru a le face **ш** și **ц** este în contra teoriei semnelor. Înțelesul obștește cunoscut al pauzei este sau duplicarea consonantei sau lungirea vocalei sau întreruperea gîndirii; dar niciodată pauza nu poate fi întrebuințată pentru înmuiarea lui *s* și *t*. Apoi scrierea lui **ъ** prin *æ* este tot așa de puțin rațională, fiindcă *œ* este un semn luat din alfabetul latin într-un înțeles contrariu celui ce-l avea la romani. De aci vine impresia barocă ce ne-o

face ortografia lui Pumnul și care este așa de motivată, încît ajunge pentru a condamna scrierea lui *æ* pentru ъ. Și aci nu se poate obiecta că litera *æ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntem obișnuiți cu ea, sau cel puțin obiecțiunea nu ar fi demnă de bărbați de știință. Căci omul se poate obișnui cu multe lucruri și cu cea mai mare absurditate. Pănă cînd se va învăța în școalele române limba latină, pănă atunci experimentul de a scrie pe ъ cu *æ* va rămînea mai mult o curiozitate literară decît o scriere serioasă.

De aci încolo vedem alte ficțiuni individuale. *Lexiconul de la Buda* însemnează pe ъ: *a'*, *e'* etc. Ce să fie semnul deasupra acestor vocale? Virgula? *Spiritus lenis?* Diez propunea în ediția dintîi a gramaticei limbelor romane *e* cu două puncte — *ë;* în ediția a doua a părăsit această ortografie și scrie *e*. F. W. Eichhoff[1] recomanda aceleași două puncte pentru orce modificare adusă vocalei primitive, v. Hahn[2] pare a avea în vedere acelaș son cînd propune pe *e* cu o pauză dedesubt = *e̱*. Lepsius[3] scrie *e* cu un cerc *e̥*.

Toate aceste pot fi bune și frumoase, dar sunt și rămîn ficțiuni individuale în comparare cu argumentul adus în favoarea semnului scurtării și al sedilei.

Tărîmul semnelor este tărîmul cel mai alunecos în scriere. Îndată ce părăsim înțelegerea lor cunoscută din vechime, introducem o confuzie, de a cărei responsabilitate ar trebui să se ferească orce autor cuminte. Aci este cîmpul cel mai nepotrivit pentru descoperiri nouă. Astăzi își însemnează Pumnul pe *t* cu o pauză, mîine va zice unul că pauza este urîtă și va pune un punct sub *t*, poimîine va veni altul și va pune un cerc, altul va pune un unghi slavonesc, și așa fără margini se va înmulți confuzia scrierii române prin ficțiuni care de care mai individuale.

Terminăm această revistă critică asupra feluritelor moduri de a exprima sonurile ъ, ш și ц, stăruind din toate punctele de vedere în scrierea lor cunoscută cu *ă*, *ș* și *ț;*

[1] În apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde.*
[2] *Albanesische Studien*, II, pag. 3.
[3] *Das allgem. linguistische Alphabet*, 1855, pag. 24.

iar cît pentru celelalte scrieri, să ne fie iertată o observare finală, pe care suntem siguri că ne-o vor primi toți cei ce se vor fi ocupat cu seriozitate științifică de această materie: originalitatea este o însușire eminentă, cînd e vorba de idei, dar, cînd e vorba de ortografie, nu-și are locul.

Acum, după ce am terminat studiul asupra fiecărui son al limbei române față cu litera latină prin care trebuie să fie exprimat, suntem în drept să alcătuim următoarea tablă alfabetică începută și continuată în parte la pagina 17 și 37 ale ediției de față.[1]

Pentru	sonul	român	*a*	se	scrie	litera	*a*
"	"	"	*e*	"	"	"	*e*
"	"	"	*i*	"	"	"	*i*
"	"	"	*o*	"	"	"	*o*
"	"	"	ȣ	"	"	"	*u*
"	"	"	ъ și *ï*			"	*ă* (*â*, *î*?)
"	"	"	б	"	"	"	*b*
"	"	"	ч	"	"	"	*c*
"	"	"	*d*	"	"	"	*d*
"	"	"	ф	"	"	"	*f*
"	"	"	г	"	"	"	*g*
"	"	"	х	"	"	"	*h*, *ch*
"	"	"	ж	"	"	"	*j*
"	"	"	к	"	"	"	*c*
"	"	"	л	"	"	"	*l*
"	"	"	*m*	"	"	"	*m*
"	"	"	*n*	"	"	"	*n*
"	"	"	п	"	"	"	*p*
"	"	"	*p*	"	"	"	*r*
"	"	"	*c*	"	"	"	*s*
"	"	"	*t*	"	"	"	*t*
"	"	"	в	"	"	"	*v*
"	"	"	џ	"	"	"	*g*
"	"	"	ш	"	"	"	*ș*
"	"	"	ц	"	"	"	*ț*
"	"	"	з	"	"	"	*z*

[1] În vol. de față, p. 280 și 298 (*n. ed.*).

PARTEA A PATRA

CERCETĂRI LIMBISTICE ȘI CRITICA SISTEMULUI ETIMOLOGIC

Punctul nostru de plecare în stabilirea alfabetului român, precum am încercat-o în cele trei părți precedente, a fost regula de a scrie sonurile române cu litera latină corespunzătoare, fără considerări etimologice; iar la sonurile nouă de flecțiune, pentru cari nu ne-au ajuns literele latine, am aplicat litera radicală însemnată cu semnul sedilei sau al scurtării pentru a marca modificarea flecționară. Rezultatul acestor cercetări a fost tabela alfabetică de pe pagina precedentă și regula ortografică: fiecare din cele 26 (cu *î* 27) sonuri gramaticale ale limbei române se scrie numai cu litera însemnată în tabelă la rîndul său.

Opus acestei ortografii este în princip și în practică sistemul etimologic. Tema noastră este acum de a cerceta rațiunile acestui sistem și, dacă nu-l vom primi, precum nu l-am primit, de a demonstra cauza respingerii.

O explicare prealabilă este necesară în confuzia de astăzi a scrierii române. Mulți din compatrioții noștri sunt de opinie că deosebirea între sistemul fonetic și cel etimologic pentru ortografia română consistă în aceea că foneticștii primesc semnele de sedilă sau de scurtare sau de pauză etc., pentru *ț*, *ș*, *ă*, *î* etc., pe cînd etimologiștii scriu aceste sonuri derivate fără nici un semn, dînd numai o regulă pentru cetirea lor.

Această opinie este greșită.

Nota caracteristică a sistemului etimologic nu este lepădarea semnelor; din contră, d. Cipariu și școala lui ar putea foarte bine să primească astăzi semnele noastre, și cu toate aceste să urmeze calea etimologică, pe care au apucat. Dovadă *Lexiconul de la Buda.*

Esența etimologismului în ortografie este alta. El cere ca, după ce literele alfabetului s-au stabilit, fie cu semne, fie fără semne, scrierea ortografică însăș să nu se îndrepteze după vorbirea actuală, foarte influențată prin legi eufonice, ci după legile derivației cuvintelor de la originea lor, întrucît aceasta se poate urmări în întreaga tradiție a limbei. De aceea d. Cipariu scrie cuvîntul *bine* nu cu *i*, cum îl pronunțăm noi, ci cu *e*, adecă *bene*, *e* fiind vocala originară.

După cum se vede, etimologismul nu este o întrebare alfabetică, ci ortografică și limbistică, și de aceea am trebuit să-i rezervăm un capitol aparte în cercetarea de față. Prima noastră datorie este acum să expunem cu lămurire fundamentul etimologismului, și aceasta o facem prin propriele cuvinte ale eminentului său reprezentant și cu propria sa ortografie.

„Legile gramatecei și ale etimologiei de multe ori infrangunduse in pronunciare pre in legile eufoniei limbei, urmeza cà in scriere au se se oserbeze legile gramatecei si etimologiei fora atentiune la legile eufoniei.

Toate sunetele derivate strinsu luandu se potu infacisià de *spurie* si coruptiuni in catu se abatu de la cele primitive, de si de in partea eufoniei, care se nevoliesce a aduce mai multa armonie in cuventare, se paru a fi prefectiuni.

Sunetele derivate, in catu au litera respondietoria in alfabetu, au dar a se reduce la sunetul primitivu si a se scrie cu literele respundietorie acestor'a.

Spurie si de lapedatu in ortografia sunt: *a* in locu de *ea*, d. e. *masă, vară, fată*, etc., *e* in locu de ъ, d. e. in *fie, chiemu, inghiețatu*, *i* in locu de *î* și *e*, d. e. in *inimă, cuvinte*, bine."[1]

[1] Cipariu, *Elemente de limba romana după dialecte si monumente vechi*. Blasiu, 1854, pag. 83, 86 și 87.

Etc., etc.

Și astfel d. Cipariu scrie:

mesa	în	loc	de	*masă*
vera	„	„	„	*vară*
feta	„	„	„	*fată*
fia	„	„	„	*fie*
chiamu	„	„	„	*chem*
scaimbu	„	„	„	*schimb*
bene	„	„	„	*bine*
volia	„	„	„	*voie* etc.

Multe au observat foneticștii în contra acestei ortografii: că este prea grea și chiar imposibilă, presupuind la toți cunoștința limbei latine; că nu este științifică, nelimitînd până unde să se urmărească rădăcina etimologică etc.[1] Mărturisim că observările foneticștilor, pe cît le cunoaștem, nu ne par nici îndestulătoare, nici drepte. Căci nu este drept să se critice un principiu din starea încă imperfectă a realizării lui de astăzi. O teorie este numai atunci învinsă cînd i se îngăduie realizarea cea mai perfectă și totuș i se arată tocmai atunci vițiul în însăș concepția ei. Și din acest punct de vedere hotărîtor trebuie să încercăm analizarea sistemului etimologic.

Admitem dar că etimologismul scrierii române s-a determinat cu toată precizia științifică, că a constatat fazele istorice ale limbei, că ne poate spune până unde să mergem cu derivația etimologică și care sunt formele originare ale cuvintelor române. Și, după această concesie, punem întrebarea: *Este rațional și este cu putință să introducem în scrierea și în vorbirea limbei de astăzi formele mai primitive și mai curat etimologice ce le-am aflat în secolii trecuți sau ce le aflăm în vreo provincie incultă de astăzi?*

Dacă este rațional și este cu putință, atunci, fie opera grea, fie ușoară, toate silințele noastre trebuiesc concentrate spre susținerea principiului etimologic. Iar dacă nu este rațional și nu este cu putință, atunci toate

[1] Vezi artic. d-lui Sbiera în no. 7 și 8 din *Foaia Societății bucovinene*, a. 1865.

discuțiile de alăturea sunt de prisos, principiul etimologic al scrierii cade de la sine.

Iacă importanța întrebării, a cărei rezolvire o încercăm în paginile următoare, atît pe calea istorică cît și pe cea teoretică.

Cercetînd istoria limbelor mai multor popoare, ne surprinde un fapt constant în toate: metamorfoza neapărată ce o sufăr cu propășirea timpului. Nici un popor nu mai vorbește peste un timp oarecare cum a vorbit la o epocă dată, și noi astăzi n-am mai înțelege fără studiu special limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne-ar fi rămas vreo tradiție literară din acest timp. Tot așa constată poetul latin Horațiu că el nu mai înțelegea vechele poeme Saliarice[1], și Polibiu ne spune[2] că deosebirea limbei vechi latine de ceea ce se vorbea pe timpul său era așa de mare, încît romanii cei mai culți înțelegeau cu greu vechele tractate cu cartaginienii. Cîteva forme caracteristice și fundamentale, oarecum o canava pentru țesătura viitoare, rămîn neatinse în vicisitudinea timpurilor și formează unitatea unei limbi în varietățile ei istorice: însă acele forme sunt puțin numeroase, sunt numai o parte a scheletului sintactic și flecționar, pe cînd toate celelalte forme, terminările, cuvintele izolate și pronunțarea lor se află într-o perpetuă mișcare.

Nu este mult timp de cînd această metamorfoză a atras atenția filologilor, și studiul istoric al limbei se poate numi o știință esențial modernă. Însă astăzi este un princip al limbisticei de a urmări, d.e., fiecare cuvînt francez prin toate schimbările lui până la forma primitivă, de a-i căuta apoi ascendenții în limba latină și colateralii în limbele romane, de a trece pe urmă de la cuvîntul latin la cuvîntul corespunzător grecesc, de a căuta în fine, dacă nu izvorul, cel puțin paralela amîndora în limba sanscrită până la rădăcina cea mai primitivă, care arată îndărătul ei o limbă și mai veche. Este observarea cea mai interesantă de a vedea până la ce grad de siguranță au ajuns astăzi aceste investigații

[1] Horatius, *Epist.*, II, 1, 85, 86.
[2] Polibius, *Hist.*, III, 22.

comparative[1] și cum din o singură silabă, din un singur son se poate deduce un șir întreg de concluzii solide asupra timpului, locului, alianței etnografice a limbei de care se ține. „Despre Nabucodonosor se știe că avea obiceiul să-și imprime numele în fiecare din cărămidele întrebuințate la clădirea palaturilor colosale din timpul imperiului său. Acele palaturi au căzut în ruine, însă din ruinele lor s-a luat vechiul material și s-a destinat la clădirea orașelor mai nouă. Astfel, Rawlinson, cercetînd pietrele zidurilor noului Bagdag pe malurile Tigrului, descoperi în ele urmele conservate ale acelui timbru împărătesc." Tot așa se conservă marca antică în edificiul limbelor moderne; și *ele* sunt clădite cu materialul luat din ruinele colosale ale limbelor vechi, și fiecare cuvînt al lor, bine studiat, dezvălește timbrul nemuritor ce i l-au întipărit părinții familielor arice și semitice într-un timp din care a dispărut orce altă tradiție omenească.

Atrași de miraculoasa lege conservativă ce domnește în limba omenească prin toate transformările ei, filologii europeni, de cînd cu introducerea studielor sanscrite, cercetară cu predilecție proprietățile comune între deosebitele limbi, și din aceste cercetări rezultă faptul că liniile istorice ale limbelor moderne sunt convergente înapoi, tinzînd toate spre cîteva origini comune. Astfel s-au stabilit trei mari familii limbistice: familia indo-germană, cea semitică și cea turanică, și pentru fiecare din ele s-au alcătuit acei arbori genealogici de descendențe etnografice, cari sunt cu drept cuvînt una din gloriile științei moderne.

Odată intrată în direcția comparativă, filologia a început să desfacă toate cuvintele compuse în elementele lor simple, și între aceste s-au ivit apoi rădăcinile comune tutulor limbelor de aceeaș familie.

---

[1] Pentru a avea o idee lămurită despre starea actuală a limbisticei, ne-am folosit în cercetările următoare de eminentele prelecțiuni asupra științei limbei ținute de Max Müller în Institutul Britanic la 1861 și 1863, completîndu-le cu cercetările lui W. de Humboldt și lui A. Schleicher *(Die deutsche Sprache*, ed. II, 1869, introducere, și *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*, 1863).

Elementele cele mai simple s-a dovedit că sunt niște *rădăcini predicative sau demonstrative*, și anume toate monosilabe. Gramatiștii limbei sanscrite au redus întregul tezaur de vocabule sanscrite la 1706 rădăcini, adecă au admis atîtea cuvinte (silabe) radicale cîte le-au trebuit după sistemul lor pentru a deriva din ele toate numele, adjectivele, pronumele, verbii, adverbii, prepozițiunile și conjuncțiunile ce se află în limba sanscrită. Însă o luare-aminte mai minuțioasă, mergînd mai departe decît derivarea lexicografică, descopere și în aceste 1706 cuvinte compuneri din elemente și mai primitive, și astfel acest număr se reduce la mai puțin de a treia parte a lui. Cam de 500 este dar numărul total al radicalelor din care s-a format între altele cea mai mare parte a limbelor europene: română, franceză, spaniolă, italiană, portugheză, germană, engleză, greacă, slavonă, cu toată prodigioasa cîtățime a cuvintelor lor.

Limba evreiască asemenea s-a redus la vreo 500 de rădăcini, și limba chineză, deși nu formează derivări, se mulțumește cu 450 de radicale.

Astfel se constată că, de cînd există limba în genul omenesc și de cînd se tot schimbă deosebitele ei expresii, nu s-a mai descoperit nici o rădăcină de cuvînt prin generațiile mai nouă, așa încît noi astăzi vorbim cu acelaș material limbistic cu care a vorbit și închipuitul Adam, schimbînd numai partea formală a cuvintelor.

Cu cît însă este mai statornic acest tezaur antediluvian al limbelor omenești, cu atît este mai nemărginită felurimea modulărilor formale întroduse în acele sute de rădăcini primitive. Explicarea acestui punct ne va răspunde totdeodată la întrebarea: cum din 500 de radicale s-au format sutele de mii de cuvinte ce le vorbesc popoarele indo-europene?

Dacă studiem astăzi o limbă modernă în scop de a-i înțelege compunerea ei, deosebim mai întîi, între suma de cuvinte ce conține, cuvinte compuse și cuvinte simple; și prin aceasta vedem primul mijloc ce-l întrebuințează limba pentru a se înavuți: ea alătură un cuvînt radical lîngă altul și formează astfel încorporarea unei nouă idei.

Un alt izvor mai bogat de înmulțire a cuvintelor sunt flecțiunile lor gramaticale, adică terminările cazurilor,

numerilor, timpurilor, persoanelor, modurilor etc., care fac de un singur cuvînt, intrat odată în formalismul gramatical, produce sute de forme nouă și sute de relațiuni deosebite ale aceleiaș idei. Cînd zic cînta-*m*, acest *m* arată că nu mai cînt acum, că acțiunea se înțelege într-un timp trecut; cînd zic cînta-*i*, se înțelege aceeaș acțiune în acelaș timp, însă acum se referă la o altă persoană. Ce forță magică are litera *m*, încît dintr-o acțiune prezentă face o acțiune trecută, și de unde vocala *i* schimbă persoana întîi în persoana a doua? Și aceeaș întrebare pentru toate terminările declinative, conjugative, derivative etc. ale limbelor moderne. Pentru ce silaba *rai* adaugată verbului *aime=aime-rai*, arată timpul futur? Pentru ce silaba *ment*, care izolată este fără înțeles, exprimă, fiind adăugată la finele unui cuvînt calitativ, modul cum se manifestă o acțiune, d.e. *grand*, *grandement?*

Cu cît urmărim asemenea terminări ale limbelor moderne în timpuri treptat mai vechi, cu atît le vedem cîștigînd din ce în ce o formă mai întinsă, pănă cînd, în fine, toate se arată a fi fost odată cuvinte independente, cu uzul și înțelesul lor propriu, așa încît toate sonurile terminative, care astăzi nu mai au valoare proprie de cuvinte, sunt corupții fonetice din expresii primitive neatîrnătoare. Litera neînțeleasă *m* din imperfectul nostru *cîntam* ne conduce în timpuri mai vechi la forma *am* = *cîntaam*, apoi, în limba latină, de unde a venit, la forma *bam* — *cantabam*. Acest *bam*, prefăcut în spaniolește în *ba*, în italienește în *va*, se demonstrează a fi un verb auxiliar independent, acelaș verb care se păstrează în sanscritul *bhavâmi*, în anglo-saxonul *beom* = eu sunt.

Urmărind în acest mod toate flecțiunile tutulor limbelor, și mai ales a limbelor din familia turanică, constatăm legea generală: că orce literă de terminație este rămășița unui cuvînt întreg primitiv alipit lîngă o rădăcină mai puternică. Acest adevăr se poate demonstra cu atît mai ușor cu cît sunt astăzi încă limbi în care ceea ce a devenit la noi simplă terminație este încă cuvînt propriu, dar arătînd totuș legătura cu o altă rădăcină, oarecum linia de închegare terminațională.

De la aflarea acestei legi limbele existente se împart în trei clase deosebite.

Clasa întîi (limbe izolătoare) este aceea în care toate cuvintele sunt radicale neschimbate și de regulă monosilabe. Pe această treaptă se află limba chineză veche și cea egipteană. Flecțiunea este aci necunoscută. Raporturile ce le exprimă flecțiunile și terminările noastre se arată în ea prin cuvinte întregi radicale puse lîngăolaltă. D.e., *g̋in* însemnează chinezește om, *kiai* mulțime; pluralul nostru oameni se exprimă prin *g̋in kiai*, unde *kiai* nu este terminație, ci un cuvînt aparte, cu propriul său înțeles. *ÿ* este chinezește un cuvînt radical și însemnează întrebuințare, *ćang* însemnează băț, expresia noastră *cu un băț*, lat. *baculo* (unde *cu* al nostru este o simplă prepoziție și latinul *o* o simplă terminare fără înțeles radical și fără uz propriu) se traduce chinezește: *ÿ ćang*, unde fiecare din cuvinte are sensul său radical, cum am zice: întrebuințare baston.

A doua clasă (limbe aglutinante) este aceea unde, din două cuvinte radicale, puse astfel lîngăolaltă, unul își pierde înțelesul propriu și devine terminație, iar celălalt își păstrează însemnarea sa și rămîne în toate formele un radical ca la început. De această clasă se țin limbele din familia turanică, și între ele îndeosebi limba turcească și cea ungurească. Aceste sunt limbe etimologice în sensul cel mai riguros. Ele păstrează rădăcina cuvîntului fără corupție fonetică și *cu simțire perpetuă a înțelesului primitiv*, pe cînd terminația cuvîntului, deși ea este asemenea un cuvînt, nu mai produce simțirea înțelesului propriu, și tocmai astfel devine terminație. Forma participială *sever* însemnează turcește *iubire*; conjugarea prezentului iubesc, iubești, iubiți se face astfel: *sever-im*, *sever-sen*, *sever-siz*. Finalele prezentului *im*, *sen*, *siz* nu sunt finale corupte ca ale noastre, esc, ești, iți, ci sunt cuvinte, și anume pronumele: eu, tu, voi (așa încît traducerea literală ar fi: iubind-eu; iubind-tu, iubind-voi), însă fiindcă în această compunere nu se mai simte înțelesul lor propriu, din care cauză se și schimbă în imperfect, de aceea au decăzut în simple terminații. Ungurește: *ir-at-ok* =a scrie las eu. Mai

lămurit va fi un exemplu dintr-o limbă mai cunoscută, pe care o putem controla cu înțelegerea noastră. Futurul conjugării franceze se formează prin finala *ai* pusă lîngă infinitiv: *aimer, j'aimer-ai, tu aimer-as, il aimer-a, nous aimer-ons, vous aimer-ez, ils aimer-ont.* Aceste finale, *ai, as, a* etc., nu sunt alta decît prezentul verbului *avoir* și, prin urmare, *j'aimer-ai* va să zică *j'ai à aimer, tu aimer-as= tu as à aimer* etc., literal tradus: am să iubesc, ai să iubești, sau voi iubi, vei iubi. (În mod analog se explică forma latină: *ama-bo.)* Probă convingătoare pentru justeța acestei explicări este vechiul dialect provençal, unde formele se află descompuse: în loc de *(je) vous dirai* se zice forma mai primitivă *dir vos ai* (am a vă zice). În spaniolește, asemene, în loc de *lo har-e*, voi face aceasta, se zice *hacer* (scurtat: *har) lo-he*, a face aceasta am= *facere id habeo.* Așadar, finalele futurului francez *aimerai, aimeras, aimera* etc. sunt prezentul verbului *avoir* lipit lîngă verbul *aimer;* însă fiindcă nu li se mai simte înțelesul lor propriu de *avoir*, rămîind ele numai o însemnare a ideei futurului, nu mai pot fi cuvinte, ci sunt simple terminații.

Să dăm și un exemplu din limba română. În conjugarea interogativă: fi-voi, fi-vei, fi-va, înțelesul propriu al cuvîntului *voi* s-a pierdut; el nu mai însemnează a voi, *vouloir*, ci are numai funcția de a însemna futurul și este dar pe cale să devie o simplă terminație. Tot așa cînd zic *voi fi*, voi de la început nu mai are alt înțeles decît a arăta futurul lui fi, și de aceea românul, pentru a da lui „voi" sensul său propriu, nu mai poate întrebuința infinitivul curat în verbul următor, ci trebuie să introducă subjunctivul cu „să", nu mai zice: voi merge *(=je veux aller)*, precum zice, d.e., pot merge, ci trebuie să zică spre deosebire: voi să merg *(=je veux que j'aille)*.

În a treia clasă a limbelor (limbele flecționare) se află limbele arice, prin urmare cea latină și a noastră. Ele nu mai respectează nici forma, nici înțelesul primitiv al elementului radical și cu atît mai puțin al cuvîntului terminațional. De-abia filologul este în stare să le dea de urmă.

Să luăm, de exemplu, exprimarea numărului 20 în franțuzește. Numărul 20 este un compozit și arată două

zecimi. Limba chineză l-ar exprima dar punînd amîndouă elementele de compoziție neschimbate lîngăolaltă. Zece se cheamă chinezește *șĭ*, două *eúl*, douăzeci = *eúl-șĭ.* În limba tibetană *cĭu* însemnează zece, *nyi* doi, *nyi-cĭu* douăzeci; în limba burmeză *șĭ* zece, *nhi* doi, *nhit-șĭ* douăzeci. Cu totul altfel limba franceză, italiană, engleză etc. Francezii zic *vingt.* Ce este *vingt?* Nimeni din popor nu are conștiință despre cuprinsul lui; francezii îl învață pe dinafară din tată în fiu. Dacă analizăm însă și urmărim acest cuvînt, dăm mai întîi de forma lui mai veche latină *viginti. Viginti* corespunde sanscritului *visanti.* Amîndouă se compun din două cuvinte: din *vi* și *santi* sau *ginti.* Acest *vi* este o corupție din *dvis* =doi, precum latinul *bis* este o corupție din *dvis*, engl. *twice*, grec. δις, care *dis* apare iarăș în latinește în sensul de împărțire în două, d.e. *discussio* etc. Iar *santi* sau *ginti* sunt abreviaturi din sanscr. *dasati*, care însemnează o decadă, de la *dasan* = zece. *Vingt* spune dar, pentru cine știe să-l asculte, o istorie întreagă și arată prin multe vicisitudini înțelesul împreunat de două și de zece; dar pentru poporul modern limba lui este mută. Sonul și sensul s-au corupt.

Ca toate limbele moderne, a supt astfel și limba română măduva înțelesului primitiv din trunchiurile celor mai multe cuvinte ale sale, și aceste stau astăzi fără legătură sensibilă cu pămîntul din care au crescut, numai ca niște forme indiferente, ca niște scheme ale inteligenței, și tocmai de aceea ca niște instrumente potrivite pentru a primi sfera și conținutul prin care le va defini subiectul gînditor.

Limbele de clasa a treia ne dovedesc dar că așa-numita corupție fonetică este un izvor nou de înmulțire a limbei prin flecțiuni de cuvinte, care toate reproduc raporturile subiective între idei. Prin urmare, ceea ce numim noi logica sau gramatica limbei române și a celorlalte limbe indo-europene și prin aceasta marca lor etnografică națională, provine din modulările fonetice, și aci vedem cauza adevărat limbistică pentru care atît limba cît și scrierea trebuie să arate cu cea mai mare lumină toate literele flecționare.

Ce voiește acum etimologismul în ortografia română? Și cu aceasta ne întoarcem din cîmpul interesant al filologiei la obiectul disertației noastre. Etimologismul voiește să declare spurie și falsă metamorfoza fonetică de sute de ani prin care a trecut limba română; voiește să ne aducă gramatica la forma cea mai etimologic pură, să ne arunce limba cu secole înapoi, încercîndu-se să stavilească fluctuația miilor de ani prin care a fost împinsă limba română spre dezbinarea fonetică de cea latină, limba latină spre dezbinare de cea sanscrită, cea sanscrită spre dezbinare de o limbă mai veche, despre care nu mai avem tradiție contimporană.

Orcare ar fi opinia ce o avem despre așa-numita corupție fonetică, atît rămîne constatat, că această „corupție" este marca distinctivă a limbelor indo-europene și în specie a limbei române și totdeodată legea fatală după care se metamorfozează limbele noastre pănă unde le putem urmări în istoria omenirii. Aci un individ, cu schematismele sale gramaticale, nu poate să folosească și nu poate să strice nimic. Dezvoltarea limbei, și anume și corupția fonetică, este un product instinctiv al naturei omenești, un fapt de istorie naturală, și niciodată nu se va pleca după rațiunea calculătoare a individului. Încercările gramatiștilor și ale puriștilor de a frînge geniul ascuns al unui popor prin micile lor paradigme și teorii au rămas totdeauna și cu drept cuvînt fantasmagorii impotente. Din viața împăratului Tiberius ni se referă că odată, comițînd o eroare în contra limbei, Marcellus i-a relevat-o și i-a îndreptat-o; dar Capito, un alt gramatist ce era din întîmplare față, observă că limba împăratului este limbă bună sau, cel puțin, dacă nu este îndată, va deveni peste curînd. La aceasta însă Marcellus răspunse: *„Capito este un mincinos, Cesare: tu poți acorda împămîntenirea cea mare unui om, dar niciodată unui cuvînt"*.

Școala etimologică este dar ceva străin și nenatural în scrierea limbelor indo-europene; idealul, la care ar voi etimologiștii să ne ducă ortografia română, este maniera turcească, o predilecție ce intră în sfera gusturilor, despre care zice proverbul latin că nu mai este de disputat.[1]

Ortografia unei limbi, în orce epocă dată, afară de aceea în care a fost stabilită, este de la sine destul de osebită de vorbirea aceleiaș epoci. Cauza este că limba se tot modifică pe nesimțite și lasă astfel ortografia învechită îndărătul său. Cînd divergența a devenit prea mare, se nasc revoluții ortografice, care tind să dea scrierii un impuls înainte spre a ajunge propășirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea și scrierea iarăș se mai identifică pînă la un grad oarecare, pentru a reîncepe după cîtva timp acelaș proces de separare. Este dar sigur că ortografia ce o vom stabili noi pentru limba română de astăzi nu va mai corespunde limbei strănepoților noștri, ci le va impune sarcina de a o echilibra din nou după metamorfoza întîmplată de acum și pănă atunci. Cu cît însă s-ar mări greutatea pentru noi și s-ar îndoi pentru ei, dacă nu am fixa astăzi o ortografie corespunzătoare măcar limbei române din secolul XIX, ci am lărgi distanța între vorbă și scris, potrivind scrierea de astăzi după vorbirea timpului de ieri, sau a unui dialect incult, care totuș niciodată nu va mai reînvia în limba cultă.

În paginele precedente am dovedit că purismul etimologic, încercînd în literatură introducerea unei stări fonetice pe care limba a învins-o și din care a ieșit, este un sistem imposibil, și aceasta am dovedit-o pe calea istorică a faptelor, indicînd legea nestrămutată a perpetuei metamorfoze fonetice.

Acum însă vom arăta în teorie psihologică de ce etimologismul, chiar dacă ar fi cu putință în fapt, nu ar fi rațional și ar trebui să fie combătut ca o piedică pentru dezvoltarea intelectuală.

Orce cuvînt este incorporarea sensibilă a unei noțiuni (a unui concept). Noțiunea este o idee (reprezentare) formată din alte idei, iar nu de-a dreptul prin impresia

[1] Vezi și observările din articolul *Direcția nouă*, proza (*Critice*, vol. I, pag. 208 și urm.)[În ed. de față, p. 202 și urm. — *n. ed.*]

sensibilă.[1] Adică: conștiința noastră primește din experiență mai multe reprezentări asupra aceluiaș fel de obiecte. Un copil, d.e., are la început despre obiectul masă o idee sau reprezentare potrivită numai cu acea masă unică ce a văzut-o în odaia sa. Mai tîrziu vede și alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu un picior, de lemn, de piatră, de metal, rotunde, pătrate, poligoane etc. Din această sumă de reprezentări relative la acelaș fel de obiecte conștiința lui extrage într-un moment dat reprezentarea lor comună și, lăsînd la o parte deosebirile de tot individuale ale multelor exemplare din acelaș obiect, formează *noțiunea* acestuia.

Noțiunea coprinde dar esența lucrurilor ce s-au înfățișat minții noastre, alegînd din ideile lor numai părțile importante și respingînd pe celelalte. În acest proces de abstracție, noțiunile pierd oarecum materialismul reprezentărilor primitive și devin eterice, pierd sensibilitatea și devin obiecte pure ale gîndirii. În lumea fizică, d.e., nu există noțiunea *plantă*, ci numai o plantă individuală oarecare cu suma ei de calități unice.

Însă fiind astfel abstracte, noțiunile s-ar pierde una de alta, dacă n-ar fi fixate prin semne subiective, în locul sensibilității reprezentărilor din care s-au scos. Aceste mărci subiective pentru deosebirea noțiunilor sunt cuvintele. De aceea cuvintele însemnează numai generalități și nu sunt niciodată în stare să exprime individualitatea. Să încerc, d.e., a arăta prin cuvinte pana cu care scriu. Voi zice: *această pană*. Însă această pană este orce pană în apropierea căreia mă aflu și numai gestul arătării o individualizează. *Această pană neagră;* însă această pană neagră este orice pană neagră în apropierea căreia mă aflu și așa mai departe; orcît determinez pana prin adjective nouă, îi adaug numai calități generale și nu ajung niciodată prin limbă a o separa ca exemplar unic de toate celelalte. Limba este focul în care reprezentările obiectelor își mistuiesc toată materialitatea și nu lasă decît ideea lor abstractă și generală.

Ce importanță nemăsurată au noțiunile pentru sufletul omenesc, pentru formarea caracterului etc., știu toți

[1] Vezi și Maiorescu, *Logica*, cp.

cei ce s-au ocupat de această materie. Aci va fi destul să atingem numai unul din efectele lor. Mărginirea cea mare și neajunsul inteligenței omenești provin din prea puținele reprezentări ce le poate coprinde conștiința deodată. De-abia vreo patru-cinci idei ocupă în acelaș timp atenția noastră; tot ce trece peste acest număr dispare, de regulă, din sfera percepțiunii intelectuale și se întunecă. De aci provin lacunele, unilateralitatea, în genere defectele caracteristice ale inteligenței celor mai mulți oameni. Singurul mijloc pentru a scăpa întrucîtva de acest neajuns este de a introduce în conștiință noțiunile generale în locul reprezentărilor sensibile și de a avea astfel în acelaș cerc mărginit al conștiinței esența unui cîmp foarte întins de reprezentări primitive. Astfel, pe cînd simplul grădinar își încarcă conștiința și memoria cu reprezentările individuale ale fiecărui exemplar de flori ce le cultivă și prin aceasta nu are inteligența liberă pentru alte gîndiri, naturalistul științific primește numai noțiunile generale despre felurile plantelor, are în extract esența tuturor, și inteligența lui rămîne liberă să conceapă alte tărîmuri ale naturei și să formeze astfel o știință universală. Fiindcă dar noțiunile cuprind mai puțin decît reprezentările originale, însă conțin toată esența lor, de aceea operația cu ele este cea mai potrivită iuțelei de progres în inteligența omenească, pe cînd cei ce operează numai cu reprezentări poartă cu sine masa greoaie și superfluă a sensibilității și-și întîrzie și-și încurcă prospectul. Astfel, întrebuințarea noțiunilor este de comparat operării cu chintesențe în locul specialelor de plante, cu chinina în loc de chinchină, și noțiunea se raportă la reprezentare ca formula algebrică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numărul său. Tocmai prin această libertate a generalizării este omul în stare să-și concentreze mintea și să cîștige acea circumspecție peste un cîmp întins de experiențe ce-l deosebște de toate celelalte ființe ale naturei. El nu este uimit și cotropit prin felurimea nesfîrșită a indivizilor din natură și nu este, ca animalul, fatal legat de impresia momentului, ci liber aruncă căutătura abstracției în univers și reduce masa, multiplă și extensivă, la o cîtățime mărginită dar intensivă, scoa-

te în idei sucul și măduva senzațiilor și, astfel, domnind peste ele, cîștigă locul și timpul spre a le compara între sine și cu trecutul și viitorul, și formează, din ceea ce năvălea în capul său ca un caos orb al întîmplării, sfera luminată și regulată a inteligenței.

Noțiunile sunt dar productul cel mai important, productul specific al rațiunii omenești. Însă ele se modifică, își schimbă conținutul, devin mai abstracte, după cum se modifică și progresul cunoștințelor omenești.

Să comparăm, d.e., noțiunea scrierii, precum s-a putut afla în mintea romanilor, cu aceeaș noțiune în mintea noastră după atîtea descoperiri geografice. Romanii timpului din urmă e probabil că nu cunoșteau decît alfabetul lor campan, cel grecesc și hieroglifele. Despre scrierea pitorescă, despre nodurile peruviane, despre cua-lele chinezești, despre silabarul japonilor etc. nu aveau vreo idee, și astfel le lipseau părți esențiale pentru a-și forma o noțiune generală despre scriere, precum o avem noi. Însă nu numai la obiecte de cultură științifică există deosebirea: mai toate noțiunile popoarelor moderne sunt deosebite de aceleași noțiuni antice. Altă idee are românul și altă idee avea romanul despre pămînt, despre îngrășarea lui, despre mașine agricole, despre vestminte, despre căi de comunicație, despre suflet, despre guvern, despre religie etc., etc., așa încît astăzi cu greu se va găsi o noțiune modernă congruentă cu cea antică corespunzătoare. De regulă, noțiunile poterioare sunt mai generale decît cele primitive, și inteligența popoarelor în sumă totală face un progres pronunțat spre abstracțiune.

Paralel cu această transformare tăcută a cuprinsului noțiunilor în laboratorul intelectual al omenirii merge o schimbare corespunzătoare a formelor lor externe, adecă a cuvintelor. Cînd pentru prima oară se dă unei noțiuni numele, adecă cuvîntul său, partea principală a sunurilor acestui cuvînt se ia de regulă din sonurile reprezentărilor nemijlocite din care s-a format noțiunea. Ele sunt dar o oglindă credincioasă a gradului de abstracțiune pe care se aflau oamenii în timpul cînd au botezat tînăra noțiune. Până cînd inteligența poporului se află pe aceeaș

treaptă de abstracțiune, până atunci sonurile păstrează un înțeles primitiv al lor și din această cauză sunt respectate. Îndată ce însă poporul face un progres de abstracțiune în privința coprinsului aceleiaș noțiuni, se desface legătura ce o unea cu reprezentările mai materiale și mai mărginite de la început, sonurile ei primitive își pierd înțelesul și, nemaiavînd pentru ce să fie respectate, se modifică și se „corump" foneticește.

Să luăm, de exemplu, noțiunea și cuvîntul francez *espiègle*. Între tradițiile populare ale germanilor din veacul de mijloc figurează un Till Eulenspiegel, un fel de Isop modernizat, care făcea o sumă de glume înțelepte și șiretlicuri mai puțin înțelepte (poveștile lui sunt reproduse în românește de Barac sub titlul foarte literal tradus de Tili-Buh'-Oglindă). Acest nume deveni popular și în Franța sub pronunțarea coruptă de *Ulespiegle*, în loc de Eulenspiegel; numele lui a început să se generalizeze și să se aplice la orce om șiret și glumeț. Cu timpul, această aplicare mai generală a predomnit; individul Eulenspiegel, care i-a dat naștere, s-a uitat, a dispărut încetul cu încetul din mintea generațiilor următoare. Din acest moment cuvîntul *ulespiègle* se corumpe, se face *espiègle*, mîine-poimîine se va corumpe și mai mult după legea eufonică a limbei franceze; și aceasta cu tot dreptul, fiindcă *espiègle* însemnează astăzi o însușire omenească în genere, și nimeni, pronunțînd acest cuvînt, nu se mai gîndește la Isopul veacului de mijloc.

Bumper englezește însemnează un pahar plin. Urmărindu-l în timpuri mai vechi, îl aflăm sub forma de *bomper*, pe urmă *bompere;* în fine, *bonpere*, și cu această ultimă formă îi dăm de originea normană. Normanii din Bretagne, catolici credincioși, aveau obiceiul să închine la începutul orcărui ospăț primul pahar papei de la Roma, bunului părinte = *au bon père!* De aci a rămas numele de *bon père* primului pahar plin, în genere, ce se închină la un ospăț, apoi s-a generalizat și mai mult și s-a întrebuințat pentru orce pahar plin. Din acel minut, legătura cu *bon père* nu mai exista și sonurile lui au început să se modifice. Astăzi sub *bumper* nimeni nu mai vede pe papa de la Roma, și de aceea un ortograf

etimologist nu ar avea drept să silească pe englezi ca să scrie *bonpere* în loc de *bumper*, pentru a-și aminti originea. Conștiința acestei origini este stinsă în poporul lor, și ortografia va fi cea din urmă care să o reînvieze.

Noțiunea ne pare în această privință ca un balon aerostatic, care se înalță deasupra pămîntului. La început o mulțime de sonuri primitive îl leagă încă de originea sa telurică; însă, în proporția în care conținutul său se umple de materia eterică ce-i este destinată, repulsia în contra pămîntului devine mai mare, până cînd, în fine, rupe funiile și se înalță într-o sferă unde nimic nu-i mai amintește substratul material din care a pornit.

Care ar fi acum rezultatul etimologismului în scrierea și vorbirea română?

Etimologismul ar sili poporul român să revie la sonurile primitive ce corespundeau unui grad de dezvoltare a noțiunilor lui, peste care astăzi a trecut de mult. Etimologismul ar voi să restrîngă înțelegerea noțiunilor noastre și să le readucă la forma materială primitivă, pe care ele au spart-o de atîta timp, fiindcă devenise prea strîmtă pentru spiritul lor de generalizare.

De ce am mai scrie noi astăzi *mesa* în loc de *masă?* Știm bine că în scriptele române vechi se află *measă*, mai nainte poate *messa*, în fine, la latini, *mensa*. Dar aflarea formelor acestora nu ne poate face să schimbăm *masa* noastră din ceea ce este. Latinii aveau un bun motiv ca să scrie și să vorbească *mensa*. *Mensa* lor sta în legătură cu vechiul *men*, de unde *eminere* = a fi înălțat, și însemna la început orce lucru proeminent sau înălțat: masă, bancă, scena pe care se prezentau sclavii pentru a fi vînduți etc. Dar *masa* noastră nu știe nimic din toate aceste, și fiindcă a pierdut înțelesul primitiv al legăturii cu *men*, nu mai are nici o cauză de a-i păstra literele.

Etimologiștii ne îndatoresc să vorbim sau cel puțin să scriem *anima* în loc de *inimă*, zicînd că *i* este „spuriu".

Dar *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* veche, și *i* stă acolo tocmai pentru a arăta că nu mai are a face. *Anima* era în legătură cu ἄω = a sufla, a respira, și însemna mai întîi principiul respirației materiale și deveni apoi principiul vieții intelectuale, suflet, curagiu etc., însă în perpetuă amintire a acelei origini fiziologice. Dar *inima* noastră a devenit astăzi altceva: ea este locașul sentimental de durere și de bucurie și nu mai este răsuflarea, *anima*, care a dat origine numelui antic.

Sper că cele spuse vor fi de ajuns pentru a constata că regenerarea dialectică și ceea ce numesc etimologiștii corupție fonetică este propria viață a limbei și a inteligenței unui popor, și că nimeni nu are dreptul să li se opuie din plăcerea de a vedea derivările lui etimologice exprimate prin litere.

Noi, cari am fost conduși spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filozofic, constatăm următoarea lege psihologică-limbistică: Ceea ce susține sonurile unui cuvînt în unirea lor integrală este conștiința înțelesului lor primitiv. Îndată ce inteligența poporului a modificat acest înțeles primitiv, generalizîndu-l și desfăcîndu-l de originea materială, viața conservativă a sonurilor s-a stins. De aci încolo ele se prefac, se înmoaie, se corump, se pierd, și din întregul lor primitiv rămîn numai cîteva sonuri reci, drept semne pentru noțiunea arbitrară ce și-a format-o poporul. Tot astfel la moartea unui organism încetează puterile ce i-au susținut până atunci unitatea organică și încep a lucra puterile chimice cari în sensul organismului descompun și nimicesc, iar în sensul lor compun și creează nouă formații cu o nouă viață.

„Corupția fonetică" începe dar într-o limbă atunci cînd mintea poporului a făcut un progres așa de însemnat în abstracțiune, încît a pierdut legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupția, odată începută din această cauză legală, nu se mai poate opri, ea se întinde peste mai toate cuvintele, și peste multe numai din cauze eufonice. Dar totdeauna începerea ei este un

semn de progres al noțiunilor poporului în care se întîmplă.

Etimologiștii, susținînd cu orce preț literele vechi din cari a dispărut înțelesul, fac ca egiptenii, cari îmbalsamau mumiele fără viață, uitînd amîndoi că descompunerea și reformarea corpurilor este un proces de o egală importanță cu forma lor organică de la început.

Aceste sunt cauzele istorice și teoretice pentru care etimologismul în ortografia română ne pare pe cît de imposibil, pe atît de nerațional.

NOTĂ

La partea a treia, pag. 66.[1] Am insistat asupra deosebirii între hieroglife și litere, fiindcă nu ne-a părut pe deplin explicată în nici unii din autorii consultați, nici în Champollion, Steinthal și Lepsius, nici în cîteva scrieri apărute de la publicarea primei noastre ediții, Brugsch, *Grammaire hiéroglyphique* (1872), idem: *Über Bildung und Entwicklung der Schrift* (1868), Ebers, *Über das hieroglyphische Schriftsystem* (1861), Geiger, *Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernuft* (1872, II, pag. 96–107).

Explicarea psihologică a concentrării mai multor idei într-un singur act al gîndirii, exprimat prin flecțiunea limbistică, credem că este cheia întregei întrebări.

Din cele zise în text se va înțelege că egiptenii pe calea scrierii lor puteau să ajungă la descoperirea hieroglifelor fonetice, dar niciodată la un alfabet general pentru exprimarea ideilor lor prin cuvinte și că, viceversa, alfabetul nu este un progres grafic rezultînd din sistemul hieroglifelor. Din contră: alfabetul și hieroglifele, și anume și hieroglifele fonetice, sunt radical deosebite. Hieroglifa din capul locului are de princip: *a imita obiectul prin semne văzute.* Cînd obiectul este material vizibil, îl desemnează de-a dreptul; cînd este nematerial, îl materializează în simbol; cînd este material auzibil, cu sonurile numelui propriu, îl traduce în sfera ochiului și îl desemnează prin semne materiale văzute.

[1] În ediția noastră, p. 322 *(n.ed.)*.

Din contră, scrierea alfabetică din capul locului nu imitează obiectele, ci numai *cuvintele noastre* despre obiecte; ea nu desemnează, d. e., obiectul masă, ci scrie sonurile *m-a-s-ă*, prin care se exprimă subiectul meu asupra acelui obiect. Astfel, deşi obiectul este acelaş, scrierea lui variază după deosebirea limbelor. Nemţii îl scriu *Tisch*, francezii *table* etc., pe cînd ca hieroglifă chiriologică el ar rămînea identic la toate popoarele. În aceasta vor fi văzut şi egiptenii valoarea scrierii lor. Hieroglifele chiriologice sunt o adevărată pasigrafie, o scriere universală inteligibilă pentru toată lumea, şi cînd toată lumea nu ar voi să-şi comunice alta prin scriere decît numai obiecte, hieroglifele egiptene, cu perfecta fineţă a executării lor, ar fi idealul orcării scrieri. Însă această treaptă obiectivă corespunde numai stării puţin culte a oamenilor. Popoarele, cu cît încep a se dezvolta mai mult, cu atît îşi înavuţesc lumea lor subiectivă, cugetările lor fundamentale asupra obiectelor exprimate în flecţiunile limbistice. Limba atunci cu necesitate se dezbină şi se individualizează după individualitatea popoarelor; şi în urma ei se individualizează şi scrierea. De aceea este o idee necoaptă de a se ocupa de descoperirea unei pasigrafii pentru limbele europene. Firea limbei consistă în subiectivitatea ei individuală şi, prin urmare, nu se va putea exprima niciodată prin pasigrafie cosmopolită.

Pentru hieroglifa fonetică la numele proprii sonul era scopul final al însemnării; pentru scrierea alfabetică sonurile însemnate sunt numai un mijloc de tranziţie spre gîndirea obiectului real, pe cînd pentru însemnarea sonului ca obiect s-au introdus notele muzicale. Egiptenii, prin scrierea lor, voiau să-şi reprezinte de-a dreptul obiectul; noi, prin scrierea noastră, deşi voim să ne amintim obiectul, dar nu voim să ni-l reprezentăm de-a dreptul, ci numai trecut prin filtraţia subiectului marcată în cuvînt. Prin urmare, lucrul stă aşa, că după gradul înălţimii intelectuale a limbei în unele popoare scrierea a trebuit să fie de la început alfabetică, pe cînd în alte popoare ea a fost de la început şi pănă la sfîrşit hieroglifică. Aci se vede intima legătură între vorbire şi scriere, şi se înţelege uşor pentru ce limbele monosilabe, de ex. cea chineză, nu au alfabet, ci numai însemnări ideografice, fie ele orcît de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte întrebuinţată şi în scrierea egipteană, şi nu trebuie să credem că hieroglifele fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele în timpul din urmă se întindeau la foarte multe obiecte, însă nu stau singure, ci erau de regulă *însoţite de hieroglifele simbolice ale obiectelor*. Acelaş lucru se exprima dar în acelaş timp în două moduri: prin son şi prin figură. În opoziţie cu autorii citaţi mai sus, noi credem că această împreunare trebuie să se explice astfel: Partea cea slabă a scrierii egiptene, în afară chiar de imposibilitatea de a arăta multe impresii subiective, rămînea totdeauna confuzia simbolizării. Cu cît cercul cunoştinţelor lor se întindea mai mult, cu atît şi confuzia devenea mai mare, fiindcă numărul simbolelor celor uşor de înţeles era cu necesitate foarte mărginit. O primă încercare de a învinge greutatea a fost întrebuinţarea mai multor figuri pentru un lucru ce nu s-ar fi putut simboliza în mod simplu. Aşa, *mierea* se arată prin două figuri, prin o albină şi un vas; *setea*, prin apă şi un viţel în fugă; verbul *a conduce* se scria prin un braţ şi un bici etc. Această compunere de semne a ajuns la o culme clasică în scrierea chinezească, unde mai toate conceptele se exprimă prin împreunarea figurativă a tutulor părţilor lor simple, aşa încît scrierea devine oarecum o definiţie analitică desemnată. *Lacrima* se exprimă chinezeşte prin *ochi* şi *apă*, *frica* prin *inimă* şi *alb*, *caracterul* prin *inimă* şi *născut*, *a iubi* prin *inimă* şi *ascuns*, *pedeapsa* prin *crimă*, *judecată* şi *execuţiune* (cuvînt şi sabie) etc. Astfel, scrierea chinezilor este un tezaur preţios, care cuprinde analizate ideile lor poetice şi morale asupra deosebitelor obiecte ale gîndirii.

Însă unui popor mai mobil decît chinezii şi egiptenii nu-i puteau fi de ajuns nici aceste compuneri; căci ele au mai întîi defectul fundamental de a înfăţişa dezbinate în mai multe figuri şi, prin urmare, în mai multe acte de gîndire ideile, a căror concentrare într-un singur act al gîndirii alcătuieşte o parte însemnată a valorii lor pentru progresul inteligenţei omeneşti. Şi apoi compunerile sunt departe de a fi lămurite. Descompunerea analitică a unui concept în elementele sale constitutive este o lucrare prea grea şi opinia despre aceste părţi este prea deosebită în deosebiţii indivizi, încît să se poată generaliza ca mod de scriere a lor, ca normativ al cetirii şi înţelegerii. Nu toţi îşi închipuiesc iubirea ca o

pasiune ascunsă în inimă, precum vrea scrierea chinezească, nu toți caracterul ca o calitate înnăscută. Prin urmare, și întrebuințarea mai multor figuri pentru un singur lucru nu depărta confuzia, ba încă mai adăuga îndoiala dacă două semne reprezentau două concepte deosebite sau trebuiau să fie unite în gînd spre o singură simbolizare, și astfel greutatea primordială a scrierii hieroglifice rămînea și pe această treaptă a dezvoltării ei.

În ce consista acea greutate analizată mai de aproape? Greutatea sau confuzia hieroglifelor provenea din lipsa de tranziție necesară de la simbolul văzut spre obiectul gîndirii. Să ne explicăm acest punct cu toată precizia posibilă. Cînd văd eu, în exemplul nostru de mai sus, o figură a inimei și o figură a nașterii, aceste două reprezentări nu mă conduc cu siguranță spre conceptul ce au să-l simbolizeze, nu mă silesc cu necesitate să mă gîndesc la caracter. Căci orce tranziție de la o gîndire la alta are o cauză determinată, orce simbolizare trebuie dar să aibă o legătură. Însă în cazul nostru legătura este ascunsă. Cînd cineva, avînd ideea de înnăscut și de inimă, se poate gîndi îndată și la caracter? Numai atunci cînd de mai nainte, prin o mai adîncă cugetare și experiență a lumii, a dobîndit convingerea despre radicala deosebire și neschimbare a caracterelor omenești, care ne silesc să le atribuim unei fatalități de la naștere. Întru cît dar ne-am gîndit de mai nainte la aceste lucruri, întru cît identitatea caracterului și a însușirilor înnăscute în inimă ne-a fost de mai nainte cunoscută, într-atît s-a format prin coexistență o legătură de aducere-aminte între aceste două lucruri și numai într-atît, văzînd unul din ele, ne putem gîndi la celălalt. Însă nu toți au făcut aceeaș experiență, nu toți au aceeaș opinie despre caracter, prin urmare nu în toate capetele există aceeaș conexitate între ideea de înnăscut și ideea de caracter, și astfel, lipsind legătura, nu poate trece gîndirea de la unul la altul. Pentru ca aceasta să se întîmple în toate cazurile sau numai în majoritatea lor, ar trebui să presupunem o educație comună, o combinare identică a tuturor ideilor în întregul popor, lucru imposibil din minutul în care mulțimea și mobilitatea ideilor le împedică perceperea lor din partea fiecărui individ și le face proprietatea numai a cîtorva. În exemplul de mai sus a fost dar *coexistența* cauza tranziției de la un gînd la altul. În alte cazuri sunt altfel de

legături. Una din cele mai obișnuite este comunitatea unei părți la două concepte deosebite. Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparațiile și o mare parte a simbolizărilor. D. e., dacă Achil se compară cu un leu, gîndirea poate să facă o tranziție de la Achil la leu, fiindcă amîndouă aceste concepte au o parte constitutivă în comun, adecă tăria sau curajul. Justiția se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amîndouă pătrund cu agerime în inima obiectelor etc. Să ne întrebăm acum ce s-ar întîmpla cînd o asemenea comparație sau simbolizare ne-ar fi întunecată și am voi să ne-o explicăm? Fără îndoială, pentru a putea trece cu mintea de la simbolul văzut spre obiectul ce-l înfățișează, am căuta mai întîi acea parte care, fiindu-le comună, a servit de punte de tranziție între ele. Odată aceasta aflată, simbolul este explicat. *Tocmai aceasta au făcut egiptenii cînd au pus hieroglifele fonetice peste hieroglifele simbolice pentru a înlesni cetirea.* Ca să înțelegem aceasta, trebuie să știm mai întîi care erau motivele lor de simbolizare, adecă legăturile psihologice prin care să poată trece mintea lor de la desemnul material văzut spre lucrul ideal gîndit? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierii hieroglifice?

Întru cît este iertat să ne pronunțăm în starea actuală a descifrării hieroglifelor, asemănarea interioară, adecă comunitatea unei calități constitutive era la început motivul cel mai întrebuințat pentru simbolizarea materială a obiectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică și metonimică. Astfel, d.e., iepurile este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru impudență, pasărea Ibis cu penele sale albe și negre pentru divinitatea jumătate manifestă și jumătate ascunsă etc.

Până cînd cercul simbolizărilor fu restrîns la asemănări așa de palpabile precum sunt cele de sus, înțelegerea hieroglifelor nu putea avea greutăți prea mari. Însă la multe obiecte ideale nu se putea găsi cu ușurință vreun obiect material care să aibă cu dînsele o parte mai însemnată în comun și astfel să le poată servi de simbol inteligibil. Atunci egiptenii recurseră la un nou izvor de simbolizări: înfățișară obiectul ideal prin figura unui obiect material, a cărui *nume* era identic cu numele celui dintîi, așa încît în asemenea cazuri *sonurile egale* formau legătura de tranziție între o gîndire și alta. D. e., în limba egipteană bufnița se numește

ba, însă și sufletul se numește tot *ba*, și astfel vedem bufnița întrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *suflet*. Și, în adevăr, în ce alt mod ar fi putut egiptenii să simbolizeze sufletul? În limba egipteană cuvîntul *mas* însemnează adjectivul tînăr, dar și substantivul copil și verbul a naște și un boboc înverzind; astfel vedem că desemnul unui boboc înverzind este hieroglifa simbolică pentru *copil*, pentru *tînăr* și pentru *a naște*. Coșul se cheamă egiptenește *neb*, însă *neb* însemnează și domn; astfel figura unui coș este hieroglifa simbolică pentru *domn*. Și alte exemple sumă.

Egiptenii, puși în cea mai grea poziție prin necesitatea de a simboliza în mod ușor gîndiri ideale, trebuiră să profite, în fine, de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea obiectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului lor. Acest expedient era cu atît mai indicat pentru egipteni, cu cît limba lor, în esență monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Cîte vor fi fost nu se știe încă astăzi. În orce caz au fost puține în comparare cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare cuvînt avea, desigur, cel puțin două înțelesuri cu totul deosebite. Dacă unul din acestea se raporta la un obiect material, iar altul la un obiect ideal, simbolizarea era gata. Și acum ne explicăm pentru ce cu toate ostenelile date înainte de descoperirea pietrei de la Rosetta, nu au fost în stare europenii să descifreze hieroglifele; ei voiau să le înțeleagă toate pe calea metaforică și metonimică, pe cînd sistemul scrierii multora dintre ele era bazat pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri deosebite. Pentru a moderniza explicarea noastră, putem zice: scrierea egipteană era în mare parte un șir sistematic de rebus și de „bons mots" ilustrate.

După ce însă aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei și prin mulțimea cuvintelor ce s-ar fi potrivit cu acelaș desemn, deveniseră întunecate, egiptenii se folosiră de descoperirea hieroglifelor fonetice, pe care poate la început le întrebuințau numai pentru numele proprii, pentru a lămuri prin dînsele vechea scriere întunecată. Și astfel, deasupra hieroglifei simbolice a unui obiect vedem scrise hieroglifele fonetice (oarecum literele), care cuprind numele aceluiaș obiect, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de tranziție spre gîndirea ideală simbolizată. Cotul, egiptenește *ma*, este din vechime hieroglifa adevărului. Pentru ce? Pentru că și adevărul se chema tot *ma*. Pierzîndu-se însă în urmă simțirea legăturei între cot și adevăr, neștiind adecă toți egiptenii dacă oare cotul nu simbolizează mai curînd prin metonimie lungimea sau măsurarea sau întinderea etc., cei mai culți dintre ei au scris deasupra cotului cu hieroglife fonetice (adică prin o seceră = *m* și un braț = *a*) cuvîntul *ma*, și a vrut să zică prin aceasta: figura desemnată a cotului, care cot se numește în limba noastră *ma*, arată cel mai însemnat din lucrurile ideale numite tot *ma*, și acesta este adevărul.

Din argumentarea de mai sus rezultă: hieroglifele fonetice, puse deasupra celor simbolice pentru exprimarea aceluiaș lucru, nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai auxiliare psihologice pentru înțelegerea legăturii între desemnul simbolic și conceptul simbolizat.

În această hipoteză și numai în această hipoteză ne putem acum explica pentru ce hieroglifele fonetice nu le vedem întrebuințate în toate cazurile, ci numai în cîteva (adică unde erau ambiguități), și pentru ce și în aceste cazuri ele sunt însoțite de hieroglifele primitive simbolice, pe care aveau numai să le explice.

Prin urmare, menținem opinia exprimată în text despre deosebirea radicală între scrierea egipteană și cea alfabetică, și hieroglifele fonetice, departe de a răsturna această teză, nu fac decît a o întări, arătînd cea din urmă consecință a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru însemnarea grafică a ideilor omenești două sisteme deosebite, fără trecere organică de la unul spre altul: or se înfățișază obiectul, și atunci se întrebuințează *hieroglife* figurative, simbolice și fonetice, or se arată maniera omului de a se exprima asupra obiectului, adică cuvintele, și atunci se întrebuințează *literele*, adică semnele văzute ale sonurilor. La aceste două sisteme nu se poate aplica aceeaș măsură de progres și nu se poate zice: hieroglifele ocupă o treaptă de jos, alfabetul o treaptă de sus pe aceeaș scară. Ci amîndouă sunt terminate în sine, fiecare ajunge la culmea înălțimii sale. Numai că însușirile lor sunt diametral împotrivite: hieroglifa e pitorească naturalistă, litera e logică subiectivă, împotrivire izvorîtă din limbele și geniile deosebite ale popoarelor care au primit una sau ceailaltă din aceste două scrieri.

DOUĂ RAPOARTE CETITE ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ ASUPRA ORTOGRAFIEI

(1880 și 1904)

I

RAPORT CETIT ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ (SESIUNEA GENERALĂ DE LA 1880) ASUPRA UNUI NOU PROIECT DE ORTOGRAFIE

Domnilor membri,

Academia Română în ședința ei de la 4 iunie anul trecut 1879, după o propunere a d-lor Hasdeu, Barițiu, Odobescu, Caragiani și a subscrisului, a hotărît: „a se pune la ordinea zilei ortografia cu care să se publice de acum înainte toate publicațiile Academiei Române" (*Anale*, seria II, tom. I, pag. 25—26).

S-a numit o comisiune pentru dezbaterea unui proiect ortografic, însă lucrarea nu s-a putut termina în acea sesiune extraordinară, mai ales din cauza dezbaterii nouălor statute, care a trebuit să fie prima ocupare a înaltului Institut Național, sancționat din nou prin legea promulgată la 29 martie 1879.

În sesiunea ordinară a anului curent 1880 însă, și anume în ședința din 24 martie, s-a ales o nouă comisiune pentru proiectul ortografic, compusă din d-nii Alecsandri, Barițiu, Hasdeu, Quintescu și Maiorescu, care, constituindu-se sub prezidența d-lui G. Barițiu și secretariatul d-lui N. Quintescu, a dezbătut în mai multe ședințe cestiunea ortografiei și, înțelegîndu-se asupra proiectului de propus pentru scrierea *Analelor* Academice, a însărcinat pe subscrisul cu prezentarea acestui proiect așa precum a rezultat din dezbaterile urmate.

Domnilor membri,

Ortografia cu care au fost scrise până acum publicările Academiei Române se întemeiază pe o decizie luată de Societatea Academică în anul 1869 și formulată în așa-numitul „mod de scriere pentru publicarea *Analelor* și altor lucrări ale Societății Academice Române" din 13 septembrie 1869, al cărui alineat final zice însuș:

„Acest mod de scriere este provizoriu și numai pentru Societate până la definitiva stabilire a ortografiei limbei române".

Modul de scriere, chiar așa provizoriu precum era, a fost rezultatul a multe și înfocate dezbateri încinse în sînul Academiei în anii 1867, 1868 și 1869.

Orcare va fi modul definitiv ce-l vor primi literați români pentru scrierea limbii noastre materne, ei vor trebui să-și aducă aminte cu recunoștință de acele prime încercări făcute în Societatea Academică, încercări care dovedesc din partea autorilor lor adeseori multă erudiție și totdeauna cel mai mare zel pentru îndeplinirea importantei misiuni ce aveau.

Așa întîlnim, între lucrările academice în această privință, mai întîi „operatul" răposatului G. Munteanu „asupra ortografiei", publicat în vol. I al *Analelor*, pag. 37 și urm.; vedem apoi „raportul Comisiei ortografice", scris de I.C. Massimu și însoțit de un întreg proiect studiat în toate amănuntele lui (*Anale*, vol. I, pag. 66 și urm.); vedem contraproiectul d-lui I. Sbiera (vol. I, pag. 79 și urm.); vedem pe I. Heliade-Rădulescu, cel dintîi președinte al Societății noastre, care, după ce avusese o salutară influență asupra scrierii române în timpul tranziției ei de la alfabetul cirilic spre cel latin, găsește de trebuință, în ultimii ani ai vieței sale, să-și susție prin publicarea unor „principie de ortographia română" (*Anal.*, vol. I, pag. 189 și urm.) punctul de vedere cam izolat ce-l ocupa acum în această mișcare literară; vedem, în fine, și dacă citâm această lucrare ca cea din urmă în ordinea înșirării, trebuie să o relevăm ca cea dintîi în valoarea ei, pe însuș Timotei Cipariu înavuțind *Analele* noastre cu

„sistema ortografica" (vol. I, pag. 88 și urm.), un elaborat plin de vastă erudiție și de cercetări conștiincioase, cunoscutele calități ce disting toate lucrările venerabilului nostru coleg.

Dacă ne uităm cu luare-aminte la calea prin care a trecut cestiunea ortografică de la aceste prime proiecte până la formularea citatului „mod de scriere provizoriu" din 1869, și iarăș de la această epocă până astăzi, putem constata îndată o diferență în punctul de vedere din care diferiții membri ai Academiei priveau toată mișcarea: unii se arătau mai mult ca teoretici intransigenți, alții se vedeau mai dispuși să ție seamă de împrejurările de fapt în care se află literatura română și să primească orce mod de scriere rațional, care să împace numai cerințele marei majorități, dacă nu a unanimității scriitorilor români.

Răposatul și regretatul nostru coleg Massimu, unul din cei mai zeloși, dar și din cei mai intransigenți teoretici, în raportul său dintîi asupra acestei cestiuni, se exprimă astfel: „Comisiunea a crediut și nu se indoesce ca acestea suntu și vederile societatei întrege, ca e chiamata a da un proiectu de ortografia, nu provisoriu și de transitiune, ci mai multu sau mai pucinu una adeverata teorie ortografică ale careia principie bine stabilite se se póta desvoltà cu rigóre in carti scolastice de dat în mînele junimei studióse. Provisoriul neci nu aru fi demnu de decisiunile acestei societati, neci nu ne-ar scóte din incurcăturele in cari ne sbatemu. D'in acestu punctu de vedere privindu lucrulu, Comissiunea a crediut cà semnele trebuescu inlaturate d'in unu planu de teoria de ortografia romana" (*Anale*, seria I, tom. I, pag. 69).

Însă deja în ultima ședință a aceleiaș prime sesiuni a Academiei, d-l Massimu se vede silit să constate că „preste asceptarea marei majoritati a societatei, lucrulu n'a potutu merge asià de neted si de ràpede", că s-au găsit „voci protestatórie", cari „au aflatu resunetu in sinulu societatei" și că, prin urmare, a trebuit să lase „campu liberu, desbateriloru... asupra principiului care aru trebuì se diréga ortografia romana" (vol. I, pag. 123 și 124).

Un mod mai împăciuitor de a vedea lucrurile transpiră de acum înainte în toate dezbaterile, şi după ce în al treilea an al Societăţii Academice se stabileşte un mod de scriere, acesta se numeşte însuş provizoriu, şi d. A. Treb. Laurian, în discursul d-sale de închiderea sesiunii din 1869, zice cu prudenţă: „Cestiunea ortografiei s'a desbătut serios într-un mare număr de şedinţe şi ne putem felicità că prin lămurirea ideilor am ajuns la un rezultat mulţumitor, aşa încît fără a prejudecà viitoarea desvoltare a limbei, are să se ţină etimologia cuvintelor şi printr'însa să se conserve legătura de familie cu limba latină şi cu limbele surori, care stau în fruntea civilizaţiei moderne, şi să nu pătimească nici fonetica limbei noastre, unde pronunţia este secură".

De atunci încoace necesitatea unei tranzacţii în sensul fonetismului s-a accentuat tot mai mult. Ortografia provizorie, stabilită de Societatea Academică, nu s-a lăţit în literatura română; nu există astăzi în întreagă Românie liberă nici un singur ziar, nici o singură revistă care să o fi primit. Chiar dincolo de Carpaţi, ea nu cîştigă, ci pare a pierde din terenul ocupat. Probă pentru aceasta, între altele, este însemnata discuţie publicată în *Telegraful român*, no. 133—159 din 1879, în urma „concesiunilor unui ciparian".

Chiar majoritatea membrilor actuali ai Academiei Române urmează în scrierile lor o altă ortografie decît cea obişnuită până acum în *Analele Academiei*.

Această stare de lucruri anormală a trebuit să preocupe cu drept cuvînt întreaga Academie. Căci dacă în cestiuni de pură ştiinţă abstractă singura normă a noastră trebuie să fie cercetarea necondiţionată a adevărului, indiferent dacă acest adevăr este împărtăşit de mulţi sau de puţini oameni, în cestiuni de o dezvoltare organică generală şi oarecum instinctivă, precum este limba şi împreună cu dînsa şi scrierea, elementul *uzului* adoptat de mulţimea celor ce vorbesc şi scriu este totdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe care nu ne este iertat să-l ignorăm.

Sub impresia acestor împrejurări a început comisia noastră ortografică lucrarea sa şi, mulţămită spiritului de conciliare de care au fost conduşi toţi membrii şi de care a dat probă îndeosebi stimatul nostru preşedinte d. Bariţiu (singurul dintre noi care luase parte şi la toate dezbaterile ortografice din anii 1867, 1868 şi 1869), comisia dv. a putut ajunge la un rezultat în privinţa chestiilor parţiale de care a avut timpul să se ocupe. O parte din aceste chestii s-a putut hotărî cu unanimitatea membrilor, o altă parte s-a hotărît numai după majoritatea părerilor, totdeauna însă discuţia s-a urmat cu dorinţa învederată a tutulora de a ajunge la un rezultat practic — o dovadă mai mult pentru adevărul că timpul şi experienţa îmblînzesc adeseori contrastele şi permit să se găsească un teren comun de înţelegere acolo unde mai nainte nu se vedeau decît cîmpuri separate şi inimice.

Trecînd acum, domnilor membri, la însăş arătarea principiului sau mai bine principiilor care au predomnit la stabilirea proiectului ortografic ce avem onoarea să-l supunem aprobării d-voastră, întîmpin oarecare greutate în caracterizarea lui prin o singură frază.

Antagonismul obişnuit la noi în materie ortografică între ceea ce se numeşte etimologism şi între ceea ce se numeşte fonetism, nu-mi pare a corespunde punctului esenţial în discuţie. Precum foarte bine a zis d. Hasdeu în una din şedinţele noastre (*Anale*, seria II, vol. I, pag. 30), „ceea ce este etimologic astăzi era fonetic atunci cînd s-a aplicat un mod de scriere la o limbă oarecare. La început chiar ortografia franceză şi cea engleză, atît de etimologice astăzi în aparenţă, erau fonetice, se scria cum se vorbea. Cu toate acestea, în starea lucrurilor de astăzi nu e posibil în ortografie un fonetism pur — căci fiecare individ ar avea atunci dreptul de a aplica pe hîrtie idiosincrasiele sale personale de pronunţare — nici un etimologism pur, de vreme ce derivaţia cuvintelor în orce limbă este în cea mai mare parte necunoscută sau controversabilă. Posibilă şi practică este numai o

ortografie eclectică, relativă, un termen mediu între fonetism și etimologism."

Că asemenea idei drepte s-au putut lăți și la noi, și încă într-un timp așa de scurt, este unul din foloasele ce ni le-a adus și nouă studiul comparativ al limbelor în genere. În proporția în care s-a afirmat și s-a întins limbistica generală, s-a redus valoarea unui etimologism mărginit la un anume popor și la o anume epocă. S-a înțeles că ceea ce părea o formă consolidată era în esență o formă fluidă, și că dintr-un *etymon* mai primitiv fiecare popor și, înlăuntrul fiecărui popor, fiecare șir de generații își face *cuvîntarea sa proprie* prin modulări fonetice ce i le impune și prin care-l variază. Departe de a putea admite cu d. Cipariu (*Elemente de limba romană*, pag. 83), că „toate sunetele derivate se pot înfățișa ca spurie și corupțiuni încît se abat de la cele primitive" și că „au dar a se reduce la sunetul primitiv", vom înțelege, din contră, că tocmai în această variare fonetică se arată viața proprie a unei limbi și că legea eufonică este unul din semnele fundamentale și caracteristice ale geniului limbistic într-un popor.

Pentru cei ce sunt însă deprinși cu antagonismul dintre etimologism și fonetism și ne-ar cere numaidecît o caracterizare a proiectului nostru ortografic după acea despărțire oarecum scolastică, putem zice în scurte cuvinte: pe cînd ortografia de până acum a Academiei Române era întemeiată pe un etimologism temperat prin concesii fonetice, *ortografia propusă în proiectul de față este întemeiată pe un fonetism temperat prin necesități etimologice.*

Punctul nostru de plecare este dar acesta: fiecare cuvînt se scrie cum se pronunță sau, precum a zis-o din vechime Quintilian (*Instit. orat.*, I, 7, 38): *„Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces."*

Acest principiu va da limbei române o scriere simplă, ușoară, conformă atît cu ideile limbistice moderne cît și cu cerințele pedagogice în școală.

Aplicînd astăzi acel princip fonetic la alfabetul latin, cu care suntem datori să scriem limba noastră, fiindcă este propriul nostru alfabet strămoșesc, constatăm că, pe de o parte, alfabetul latin are unele litere cărora nu le mai corespunde în limba română nici un sunet deosebit și care ne sunt, prin urmare, de prisos, și că, pe de altă parte, limba română are cîteva sunete nouă, care trebuiesc însemnate în scris, dar pentru care alfabetul latin nu are litere deosebite.

Acest fapt din urmă ne impune introducerea unor semne nouă, și, în limitele strîmte ale acestei nouă introduceri, trebuie să ținem seamă de considerări etimologice, mărginite la însăș limba română. Dealtmintrelea rămîne principiul: *Acele sunete române, pentru care avem litera latină corespunzătoare, se scriu totdeauna cu această literă.*

Iată cele două regule generale de care a fost condusă comisia d-voastră în stabilirea ortografiei. Viu acum să vă arăt aplicarea lor la cazurile speciale de care ne-am ocupat și în privința cărora am putut fixa modul de scriere.

I. *Litere și deprinderi ortografice latine care nu se mai potrivesc cu limba română și trebuiesc dar eliminate din scrierea noastră.*

1. Literele latine *y*, *ph*, *th*, *qu* și *k*, nemaiavînd în limba noastră de astăzi sonurile corespunzătoare (vezi *Critice*, de T. Maiorescu, pag. 87 și urm.[1]), nu se vor întrebuința în scrierea română. Excepțiune: pentru unele nume proprii, Quintilian, Ypsilant etc.

2. Duplicarea consonantelor se admite numai acolo unde provine din alipirea a două cuvinte române, din care unul se termină și altul începe cu aceeaș consonantă sau cu o consonantă de acelaș organ, însă numai înlăuntrul limbei române unde se și aude. Vom scrie dar: *innotare*, *innăscut*, *innoire* etc. Vom scrie

[1] În ediția de față, pag. 20 și urm. ale acestui volum. [În ed. noastră, p. 283 — *n. ed.*]

însă aprobare (cu un singur *p*), *afirmare, colaborare, comoditate* etc.

Se lasă însă latitudine a se scrie *inmulţire* sau *immulţire, inmormântare* sau *immormântare.* Vom scrie însă totdeauna: *impreună, impilare, impăcare* etc.

3. Se admite duplicarea lui *s* în puţinele cuvinte în care poate servi pentru evitarea confuziei între două înţelesuri diferite: massă *(la masse)* şi masă *(la table)*, rassă *(la race)* şi rasă *(rasée)*, cassă *(la caisse)* şi casă *(la maison)*.

4. Deosebirea nuanţei de pronunţare a lui *s* ca *z* în mijlocul şi la terminarea cuvintelor nu se însemnează, aflîndu-se numai în cîteva cuvinte nou primite, şi prin urmare nici *s* nu se duplifică în mijlocul cuvintelor, acolo unde rămîne *s* după natura lui. Vom scrie dar: *rosă, francesa, sintesa, nasal, nasul, frumosul* etc.[1]

5. Consonanta dublă *x*, păstrată în alfabetul latin din vechiul alfabet campan, o putem primi şi noi ca o înlesnire grafică pentru împreunarea lui *c* şi *s* în neologisme şi în nume proprii: *xilografie, lexicon, Xenocrat, Alexandru.*

Se lasă însă latitudine să se scrie: *expediţiune* şi *espediţiune, exemplu* şi *esemplu,* după cum vrea să pronunţe scriitorul.

II. *Sunete şi cerinţe ortografice ale limbei române pentru care nu se află litere în alfabetul latin.*

1. Sonul **ж** se va scrie totdeauna cu *j*.

2. Sonurile **ч** şi **џ** se vor scrie cu *c* şi *g* înainte de *e* şi *i* şi cu *ci* şi *gi* înaintea celorlalte vocale. Cînd însă literele *c* şi *g* au să sune **к** şi **г** înaintea vocalelor *e* şi *i*, se vor scrie cu *ch* şi *gh.*

Vom scrie dar: *cine, ginere, ceapă, geană, ciaslov, ciocîrlie, ciută, giam, Giurgiu, cheie, unchi, ghem, ghindă* etc., etc.

[1] După modificarea din urmă (1904) a ortografiei academice s-a primit pretutindeni litera *z* pentru sonul *z* şi se scrie *rozâ, franceză* etc.

3. Sonurile **ш** şi **ц** se vor scrie totdeauna cu *ş* şi *ţ*, adecă *s* şi *t* însemnate cu sedila franceză.

Pentru sonul *z* se admit două scrieri. Acolo unde flecţiunea română îl arată ca provenind dintr-un *d*, se va scrie cu *ḑ;* asemenea acolo unde se arată *d* fie şi din cuvintele primite în limba română ca neologisme; în celelalte cazuri se va scrie cu *z*.

De exemplu: *creḑi* (cred), *verḑi* (verde), *ḑeu* (divin), *ḑioa* (diurnă), însă *zâmbesc, zălog, lucrez, botezat.*

N.B. Subscrisul s-a unit aici cu părerea majorităţii Comisiunii, numai pentru a nu face dezbinare asupra unui punct de o importanţă mai mică, deşi crede că este o abatere de la regula generală primită pentru scriere.[1]

4. **щ** se scrie cu *sc* unde vreo formă flecţionară română arată un *sc*, din care a provenit: *cunosci* (cunosc), *pesce* (pescuit), *românesci* (românesc); asemenea şi în cuvîntul a *sci* cu derivatele lui, *sciinţă, consciinţă* etc. Se scrie însă *Ştefan, ştergar, aştepi.*

Subscrisul se uneşte şi cu această mică inconsecinţă, numai pentru a nu face dezbinare.[2]

5. **ъ** şi **ѫ** se vor însemna cu semnul ˘ pus deasupra vocalei din care înlăuntrul formelor flecţionare ale limbei române şi chiar ale neologismelor introduse se vede că au provenit. Numai în persoana 3-a singular a perfectului simplu de conjugarea I se va însemna *â* (cu circumflex). Acolo unde nu se constată provenienţa lui **ъ** şi **ѫ** înlăuntrul limbei române, se vor însemna cu *ă*, afară de *î* la începutul cuvintelor cu *in*, care se va însemna cu *i*. Vom scrie dar: *păscut, păstor* (pasce), *vĕd, vĕzĕnd* (vedere), *lăudănd, culegĕnd, măna* (manual), *lăudâ, umblâ, pănă, cănd, făntănă, in, indată, inceput* etc.

D-nii Alecsandri şi Quintescu au rămas de părere să se introducă un semn deosebit pentru *î*, şi anume *i* cu circumflex.

Ceea ce a condus pe majoritate a fost, pe lîngă sfiala de a întroduce prea multe semne nouă, mai ales

[1] Ultima modificare de la 1904 a şi înlăturat această abatere.

[2] S-a înlăturat asemenea la 1904.

convingerea că î este numai o nuanță de pronunțare a lui ъ, că în unele dialecte române nici nu se aude și că din manuscriptele vechi (până pe la 1750) se vede o completă amestecare între ъ și ѫ, care (afară de î începător) se deosebeau numai caligraficește, așa încît ъ final se însemna mai întotdeauna cu semnul lui ѫ și ѫ mijlociu mai întotdeauna cu semnul lui ъ.

La obiecția că î este o particularitate esențială a pronunțării române, se poate răspunde că scrierea nu este chemată să exprime toate nuanțele pronunțării, ci numai sonurile radicale și de valoare flecționară. Și nazalul este o particularitate a limbei franceze, și ъ în loc de *e*, în *Mutter*, *Vater* etc., este o particularitate a limbei germane; toți le pronunță, dar nimeni nu le scrie.[1]

Și aici se cuvine să cităm și să traducem următoarele cuvinte din celebrul tractat de *Ortographia romana sive latino-valachica*, compus de Petru Maior și publicat în fruntea *Lexiconului de la Buda* din 1825:

„Mai ales este de observat că Românii din Dacia lui Aurelian nu întrebuințează niciodată sonul ѫ, ci numai ъ, ei nu zic mâni, ca Românii din Dacia vechie, ci măni; și ușor s-ar putea desvăța Românii din Dacia vechie de acest son (?). Atît cel puțin este sigur, că mulți, deși îl pronunță, nu-l scriu niciodată, ci întrebuințează totdeauna litera ъ și pentru ѫ. În manuscriptele vechi nu se vede nicăieri ѫ, ci numai ъ. Îmi aduc chiar aminte că am auzit în copilăria mea vorbind oamenii bătrîni, din a căror gură nu se auzea niciodată î."

6. *ŭ* scurt final se va elimina în toate cazurile unde nu se aude. Vom scrie dar: *Om bun*, *vedeam*, *lucram* etc. Aceasta este părerea majorității Comisiunii.

D-nii Barițiu și Quintescu stăruiesc însă a menține pe *u* scurt pentru rațiuni gramaticale. După d-nialor, fără *u* scurt se pierde regula pentru deosebirea genului masculin de feminin, se pierde regula unor

[1] Noua ortografie de la 1904 a primit pentru sonul î însemnarea prin î la începutul cuvintelor și prin â la mijloc.

forme de declinare, regula articolului și deosebirea între singular și plural la conjugare.

Majoritatea nu s-a putut abate prin aceste obiecții de la regula generală primită pentru scriere, adecă de a se scrie cum se vorbește. Dacă pronunțarea română a șters pe *u* final în cele mai multe cazuri, nu poate scrierea să introducă o vocală gramaticală pe care a lepădat-o odată vorbirea; căci nu poate exista o gramatică a scrierii în contra gramaticei vorbirii.[1]

Adăogăm aici că asupra acestui punct încep și unii cipariani de peste Carpați să fie transigenți și sunt dispuși să facă concesii, precum rezultă din importanta controversă ortografică, publicată în *Telegraful român* din Sibiu (no. 134 din 15 noiemvrie 1879).

7. *ĭ* scurt se va însemna cu *i* simplu, fără semnul scurtării. Regula pentru cetire este: *i* final simplu se pronunță totdeauna scurt, afară numai unde este cu neputință. În cazurile unde este lung (în unele forme de conjugare) se arată lungimea prin accentul grav.

Vom scrie dar: *oameni*, *copii*, *arbitri*, *a auzì*, *el auzì*, *tu auzi*.

Așa, semnul scurtării va rămînea în scrierea română numai pentru însemnarea umbririi vocalelor ъ și ѫ, simplificare foarte importantă pentru învățarea cetirii și scrierii în școale.

8. Articolul nedefinit, pronumele și numeralul *o*, d.e. *o casă*, *odată*, *am dat-o*, se va scrie cu *o* și niciodată cu *uă*.

9. Apostroful nu se pune înaintea articolului feminin *a;* prin urmare se va scrie: *casa*, *masa* etc.

10. Neexistînd nici o cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămîne numai trebuința logică drept singura cauză pentru primirea lor. Trebuința logică însă în limba română pentru accentuare se mărginește la conjugațiuni. Acolo deosebirea tonului aduce deosebirea înțelesului, tonul trebuie dar neapărat exprimat prin accent, și anume prin accentul primit și cunoscut

[1] Deși poate exista pe lîngă aceasta. Vezi în vol. de față pag. 93 și urm. [În ed. noastră, p. 343 și urm. — *n. ed.*]

pentru asemenea cazuri. Vom scrie dar *lauda* însă a *lăudà*, *fac* însă *făcù*, *simți* însă *a simțì*.

11. Accentul, întrebuințat până acum peste *e* și *o* pentru a exprima diftongii *ea* și *oa*, este atît în contra regulei scrierii românești: că acele sonuri române pentru care se știe litera latină corespunzătoare se scriu cu această literă, cît și în contra naturei semnelor, nefiind chemat accentul în nici un alfabet să exprime pe *a*.

Dar accentul este chemat să exprime vocala intonată, zic apărătorii acestei scrieri, și fiindcă *ea* și *oa* provin totdeauna din *e* și *o* intonat, trebuie scriși *é* și *ó*, așa cere principiul etimologiei române. La aceasta se poate răspunde: ordeunde ar proveni *ea* și *oa*, din momentul în care vocalele *e* și *o* au primit o schimbare fonetică, pentru a cărei scriere se află o literă în alfabet, nu pot fi lipsite de această scriere pentru a li se descoperi una nouă. Dacă dar *e* și *o*, din cauza intonării, și-au însoțit un son pentru care există litera latină corespunzătoare, adică *a*, nu pot fi scrise altfel decît prin *ea* și *oa*. Altmintrelea pierdem consecința și intrăm în deplin etimologism. Iar obiecția că nu se vede dacă *ea* și *oa* trebuiesc citite ca diftongi, *ea* și *oa* și nu *e-a* și *o-a* nu ne pare întemeiată. Căci scrierea nu este silită să arate absolut toate nuanțele vorbirii și așa nu este nici chemată să arate diftongarea. Dacă ar fi altfel, de ce atunci s-ar mărgini exprimarea diftongilor la *ea* și *oa* și nu s-ar întinde la toți diftongii, d.e. *voios*, *iepure*, *aluat*, *căutat?*

Dar, afară de aceasta, nu este exact că orce *e* și *o* intonat se preface în *ea* și *oa*. Regula exactă ne-o dă Pumnul: *e* intonat, dacă în silaba următoare se află *a*, ъ și mai rar *e*, se preface în *ea;* în celelalte cazuri rămîne *e*, deși este intonat; d.e.: *vorbesc*, *vorbești*, *vorbească*, *obștescul*, *obșteasca; șeapte*, *șearpe* alăturea cu *șepte*, *șerpe*. *O* intonat, dacă este urmat de *a*, ъ și *e*, se preface în *oa*, dar înainte de *i* și *u* rămîne *o*, d.e.: *port*, *porți*, *poartă*, *moarte*, *moartă*, *mortul*, *morții*.

Așadar, semnul accentului de intonare pus deasupra lui *e* și *o* ar putea să aibă numai atunci înțelesul diftongului *ea* și *oa*, cînd în adevăr orce *e* și *o* intonat s-ar și preface în *ea* și *oa*. Dar fiindcă, precum am văzut, nu este așa, ci, din contră, *e* și *o*, deși intonate, în jumătatea cazurilor nu se prefac în *ea* și *oa*, însemnarea lor cu accentul intonării pentru a le arăta diftongarea este lipsită de logică.

Un alt argument în contra numitului accent ne pare următorul: acel *a* ce și-l însoțesc uneori vocalele *e* și *o*, cînd sunt intonate, nu este o simplă înlesnire a limbei, oarecum un obicei fonetic, care ar putea tot așa de bine să dispară din pronunțare și căruia dar îi este de ajuns să fie numai arătat în treacăt prin semnul intonării; acel *a*, din contră, a ajuns în limba noastră așa de important ca și sonul radical din care provine, fiindcă uneori îl consumă chiar pe acesta și rămîne singur.

D.e.: din *veară*, *peană*, *peară*, *veargă*, *vearză*, *measă*, *afoară* etc., românul a făcut *vară*, *pană*, *pară*, *vargă*, *varză*, *masă*, *afară* etc., și adese, acolo unde a păstrat diftongul *ea*, l-a prefăcut în *ia*, d.e. *piatră*, *iapă* etc. (Legea fonetică este că *ea* și *oa* tind a se preface în *a* mai ales după labiale și *r*, uneori și după sibilante.) Această pierdere a lui *e* din diftongul *ea* și prefacerea lui în simplul *a* este așa de înrădăcinată în limbă, încît unele cuvinte cu un *e* primitiv sunt apoi variate în declinare, ca și cînd ar fi avut un *a* primitiv. Pe cînd, d.e., în pluralul din *pană*, *pară*, *vargă*, se reînfățișează *e* și se zice *pene*, *pere*, *vergi*, în alte cuvinte analoage nu se mai înfățișează nici atunci, ci *a* se schimbă în ъ ca un *a* primitiv: *țară*, *țări; pradă*, *prăzi* etc.

Caracteristic este și exemplul unui *oa* provenit nu din *o*, ci din *a* primitiv: *foame* din lat. *fames*. Este dar cu neputință să se ascundă sub accent sonul *a* provenit din intonarea lui *e* și *o*.[1]

Această argumentare nu este însă împărțită de întreaga comisiune: unii membri susțin scrierea *é* și *ó*,

[1] Precum se vede, raportul academic reproduce aici textual argumentele din *Scrierea limbei române* (vezi mai sus pag. 52) ce le publicase autorul cu 14 ani mai nainte. [Vezi și ed. noastră, p. 310 — *n. ed.*]

între aceștia e d. Barițiu, care a fost totdeauna de părere că, în genere, trebuie luată de principiu ortografic *etimologia mărginită la formele actuale ale limbei române.* Rămîne ca în urma unei discuții generale a d-voastre tutulor să decidă majoritatea voturilor și asupra acestei controverse.

Trebuie să amintesc însă că și aici unii cipariani sunt dispuși să facă concesii, și mă refer iarăș la citatul studiu ortografic al *Telegrafului român* din Sibiu. Cauza pentru care acești cipariani nu se împotrivesc la scrierea *ea* și *oa* este că văd sunetele radicale *e* și *o* păstrate și în această scriere și că, odată sunetul radical păstrat, le este etimologic indiferent dacă glăsuirea *ea, oa* se arată prin accent sau prin însăș litera nou introdusă. Se citează și exemple din alte limbi neolatine, relativ tot la diftongarea lui *o* latin, span. *bueno* (bonus), *luego* (locus), franc. *neuf* (novus), *feu* (focus), dar mai ales ital., d.e. conjugarea lui *morire: muoro, muori, muore, moriamo, morite, muorono* etc.

Se înțelege că cercetarea noastră de mai sus s-a raportat numai la cazurile unde *ea* și *oa* proveneau în adevăr din lungirea lui *e* și *o* prin accent. Căci în celelalte cazuri, unde *a* este din capul locului o vocală de sine stătătoare cu un înțeles propriu gramatical, chiar cei ce dealtmintrelea scriu *é* cu accent trebuie să însemneze pe *a* deosebit. D.e.: *face, făceà, duce, duceà.* Aici *a* este vocală flecționară a imperfectului și a scrie *făcé, ducé* ar fi în orce caz o greșală de ortografie. Asemenea trebuie să se scrie *stea* și nu *sté*.

Domnilor membri,

Acesta este rezultatul dezbaterilor urmate în sînul comisiunii ce ați binevoit să o alegeți pentru lucrarea proiectului de ortografie.

Fără îndoială, lucrarea noastră, așa cum vi se prezentă, nu dezleagă și nici nu atinge toate întrebările ce ni le pune ortografia română. Noi am crezut că deocamdată a fost bine să se însemneze prin cîteva lineamente mari forma generală a scrierii noastre, lăsînd anilor viitori sarcina de a fixa toate amănuntele ortografice, unele în parte atîrnînd de la o lucrare definitivă asupra gramaticei și asupra vocabularului limbei române.

Orcare va fi decizia d-voastră pentru astăzi, cred că toți vom fi inspirați de dorința de a publica *Analele Academiei* sub o formă a scrierii lor care să nu ne dezbine de mișcarea generală a literaturei noastre în această privință, ci să puie Academia Română înlăuntrul și în fruntea acestei mișcări.

București, 8 aprilie 1880

II

REVIZUIREA ORTOGRAFIEI

RAPORT ÎNFĂȚIȘAT ACADEMIEI ROMÂNE ÎN NUMELE SECȚIUNII LITERARE ÎN SESIUNEA GENERALĂ DE LA 1904

Domnilor membri,

Sunt acum 24 de ani de cînd ortografia Academiei Române a fost supusă unei revizuiri prin care s-au înlăturat unele exagerări etimologice ale așa-numitului „mod de scriere provisoriu" introdus în anul 1869 pentru publicarea *Analelor* și a altor lucrări ale societății noastre.

După o propunere din anul 1879, s-a ales la 24 martie 1880 o comisiune, compusă din d-nii Alecsandri, Bariț, Hasdeu, Quintescu și subscrisul, care în scurtă vreme s-a putut înțelege, cel puțin în majoritatea membrilor săi, asupra principalelor reguli ale scrierii celei nouă.

Prin raportul subscrisului de la 8 aprilie 1880, concluziunile comisiunii au fost supuse plenului, care le-a adoptat în aceeaș sesiune generală, însă cu introducerea mai multor modificări.

Pe cînd primul mod de scriere al Academiei era întemeiat pe un etimologism puțin temperat prin concesiuni fonetice, ortografia primită de majoritatea de la 1880 era în esență un fonetism temperat prin „necesități etimologice".

Din tot spiritul raportului reiese că aceste necesități nu erau atît de natură științifică, cît mai ales de natură practică; ele proveneau din dorința unei tranzacțiuni între tendințele antagoniste spre a le apropia pe cît se putea de o ortografie sau, mai exact, de o grafie comună.

În acest înțeles zicea raportul subscrisului de la 1880: „Dacă în cestiuni de pură știință abstractă singura normă a noastră trebuie să fie cercetarea necondiționată a adevărului, indiferent dacă acest adevăr este împărtășit de mulți sau de puțini oameni, în cestiuni de o dezvoltare organică concretă, precum este limba și împreună cu dînsa și scrierea, elementul *uzului* adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și ce scriu e totdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe care nu ne este iertat să-l ignorăm", și se termina cu speranța „că toți vom fi inspirați de dorința de a publica *Analele Academiei* sub o formă a scrierii lor, care *să nu ne dezbine de mișcarea generală a literaturii noastre, ci să puie Academia Română înăuntrul și în fruntea acestei mișcări*".

Aceleași considerațiuni dictează astăzi Academiei o nouă revizuire a modului ei de scriere. Din acest îndemn Secția literară a ales în sesiunea de la 1903 o comisiune *ad-hoc*, în care, pe lîngă cei trei membri rămași în viață din vechea comisiune de la 1880, adică d-nii Hasdeu, Quintescu și subscrisul, au intrat d-nii Iacob Negruzzi și Ioan Bianu. Îndeplinind misiunea ce i-a fost încredințată în limitele indicate de majoritatea ei, comisiunea, în ședința de la 1 martie a.c., a luat cunoștință de raportul subscrisului și a hotărît, în majoritate de trei membri contra părerii d-lui Quintescu (al cincilea membru, d-l Hasdeu, n-a luat parte la lucrări), ca raportul, redus la 6 propuneri de modificare, să se supună Secțiunii literare. Încercarea subscrisului și a cîtorva membri de a discuta și hotărî mai multe alte cestiuni relative la unificarea ortografiei, d.ex. la scrierea numelor lunilor (Septemvrie, Octomvrie etc.), la scrierea cuvintelor: *finanțe, piață, celă-lalt, teatru, neatârnare* sau (după părerea d-lui Quintescu) la punerea accentelor etc., a fost după oarecare discuțiune înlăturată de comisiune, rămînînd ca aceste cestiuni să formeze obiectul dezbaterilor ulterioare în Secțiunea literară. Pentru momentul de față majoritatea a admis că este urgent și oportun a se mărgini hotărîrea la cele 6 regule ce vi se propun mai jos.

Aduse astfel la cunoștința Secțiunii literare, regulele au fost discutate în ședințele de la 6, 8 și 9 martie a.c. și aprobate de Secțiune, și anume prima regulă, cea relativă la scrierea diftongilor *ea* și *oa*, cu unanimitatea membrilor prezenți, celelalte cinci cu majorități variabile. D-l Quintescu a fost la toate cinci de o părere principial contrară, pe care a dezvoltat-o într-un deosebit memoriu.

Domnilor membri, fiind și de astă dată ales raportor al Secțiunii literare în cestia ortografică, sunt dator să vă dau mai întîi un scurt rezumat al motivelor cari vorbesc în favoarea propunerilor ce vi le facem.

Mișcarea semnalată prin ortografia Academiei de la 1880 s-a accentuat de atunci încoace în sensul unui fonetism din ce în ce mai pronunțat, și concesiunile etimologice făcute mai înainte din motive de oportunitate, spre a pregăti adoptarea generală a unei scrieri definitive, nu mai par necesare în timpul de față.

Majoritatea ziarelor și a revistelor române de astăzi sunt scrise curat fonetică, fără nici un etimologism, și — ceea ce este cu desăvîrșire important — cerințele mai tutulor profesorilor de limba română de la școalele secundare din țară reclamă aceeaș simplificare a scrierii. Dovadă adresa conferinței lor oficiale de la 25 mai 1903, înaintată Academiei Române. Dacă mai adăugăm că profesorii celor trei catedre de filologie și literatură română de la Universitățile din București și Iași, d-nii A. Philippide, Ovid Densusianu și I. Bianu, se arată în scrierile lor adepți ai fonetismului curat și-l introduc astfel la viitorii învățători ai limbii române, ne pare de la sine indicată direcțiunea în care se cuvine să facem acum modificările ortografiei noastre.

Asemenea modificări erau în parte propuse și hotărîte încă de Comisiunea de la 1880, însă la discutarea și votarea lor în plenul Academiei au fost înlăturate printr-o întîmplătoare majoritate, care a contribuit astfel să diferențieze și mai mult scrierea academică de uzul din ce în ce mai general al autorilor români.

Va fi dar drept să reluăm în seria propunerilor ce vi le facem astăzi, în sensul fonetismului, mai întîi pe acele ce fuseseră arătate de subscrisul raportor încă din 1880 și în parte primite de comisiunea de atunci. Din norocire nu mai avem trebuință să stăruim pentru suprimarea lui *u* mut (scris ca *u* scurt), care suprimare fusese și ea propusă de comisiunea de la 1880, însă înlăturată cu majoritate de un vot, pentru a fi mai pe urmă — față de presiunea unei legitime opiniuni publice — din nou discutată și, în sfîrșit, adoptată cu 15 ani mai tîrziu, de-abia la 11 martie 1895.

Dar din celelalte regule propuse și neadoptate atunci, propunem din nou următoarele patru, care răspund totodată la unele din cererile profesorilor secundari cuprinse în menționata adresă:

1. Diftongii *ea* și *oa* să se scrie totdeauna *ea* și *oa*, iar nu *é* și *ó*, fiindcă regula nestrămutată a scrierii românești este: că acele sonuri, pentru cari se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu acea literă și, prin urmare, nu se poate suprima și ascunde *a* sub accent.

2. Grupul de consonante *șt* se va scrie totdeauna *șt*, indiferent dacă vine dintr-o formă flecționară cu *sc* sau nu; vom scrie dar: cre*ști*, pe*ști*, *ști*ință etc., conform regulei menționate mai sus.

3. Asemenea și din aceeaș cauză sonul *z* se va scrie totdeauna *z*, chiar cînd vine ca formă flecționară dintr-un *d*; vom scrie dar: verde, ver*z*i, ro*z*a, poe*z*ie etc.

4. *I* scurt se va însemna cu *i* simplu, fără semnul scurtării, asemenea *u* scurt cu *u* simplu. În puținele cazuri însă, unde la sfîrșitul cuvintelor sunt intonate (d. ex. la unele forme de conjugare), intonarea se va arăta prin accentul grav. Vom scrie dar: oameni*i*, copi*i*, *i*ubire, tu auz*i*, el auz*ì*, a întocm*ì*, no*u*, sa*u*, tăc*ù*, făc*ù*.

Ortografia are să indice litera sonului, dar nu și toate nuanțele de pronunțare ale lui. Astfel, semnul scurtării va rămînea în scrierea noastră numai pentru vocala întunecată *ă*, simplificare foarte importantă la învățarea cetirii și scrierii în școală, și totdeodată mai apropiată de ortografiile limbilor romanice, în

fața cărora nesfîrșitele noastre semne de până acum, mai ales multele scurtări peste *i* și *u* și accentele peste *e* și *o*, ne arătau prea înstrăinați.

★

După aceste patru propuneri relativ ușoare, să trecem la cele două mai grele și mai importante.

5. Sonul ъ se va scrie totdeauna cu *ă*. Așa cere, conform principiului fonetic, trebuința pedagogică și uzul majorității scriitorilor români. Litera fiind numai semnul văzut al sonului auzit și amîndouă avînd (cît pentru vorbe, în deosebire de notele muzicale) menirea de a provoca cea mai grabnică deșteptare a înțelesului, cestiunea se ține mai ales de teoria asociațiunii ideilor și, prin urmare, în prima linie de psihologie și pedagogie, iar nu de filologie și etimologie. Acestei psihologii și pedagogii, reprezentate prin uzul mai general și prin cererea profesorilor secundari, se cuvine să ne supunem.

6. Sonul *î* se scrie cu *î*, însă acolo unde este imediat precedat de consonantele *c* sau *g*, se scrie cu *â*. Motivul acestei din urmă modificări este analogia cu uzul general, introdus la noi ca și la italieni, de a citi literele *c* și *g* înainte de *i* drept *ce* și *ge*, iar înainte de *a* drept *k* și *gh*. Astfel, dacă am scrie, d.e., *gînd*, *cînd*, *cîntec* cu *î*, acest *i*, cu tot circumflexul deasupra lui, ne-ar sminti obiceiul cetirii acelor consonante înaintea vocalei *i*, pe cînd scriind cu *â*, rămînem în conformitate cu deprinderea de mult admisă la *c* și *g*.

Pe lîngă aceasta propunem, ca excepție importantă, scrierea lui *î* prin *â* în cuvîntul *român* și derivatele lui, *România*, *românism* etc. Cu acest mod de scriere s-a identificat românimea de la renașterea ei modernă încoace, el este întrodus în oficialitatea regatului nostru independent pe toate monedele, pe toate inscripțiile, pe toate pecetiile. Prin urmare, nu se poate schimba.[1]

[1] În ședința plenară Academia a adoptat primele 5 propuneri ale raportului, iar a 6-a a simplificat-o așa: sonul *î* se scrie cu *â* în corpul cuvintelor *(cânt, vând, Român)* și cu *î* la începutul lor *(înger, îndoit, însă)*.

★

Trebuie să adaug, înainte de a termina, că Secțiunea literară, în ședința sa de la 9 martie a.c., a ales o comisiune, compusă din d-nii: I. Bianu, Ovid Densusianu și subscrisul, căreia i-a dat însărcinarea ca, după ce veți fi hotărît d-voastre în ședință plenară asupra celor 6 propuneri de mai sus și conform cu această hotărîre, să alcătuiască o broșură cuprinzînd aplicări la cît mai multe cazuri îndoioase, pentru a pune ortografia adoptată la îndemîna scriitorilor români.

București, 10 martie 1904

NEOLOGISMELE
(1881)

Au trecut 14 ani de cînd pentru întîia oară s-a arătat în *Convorbiri literare* o direcție critică în contra limbei obișnuite pe atunci în multe scrieri ale literaturei române.

Critica voia, pe de o parte, să combată construcțiile arbitrare ale filologilor care, sub cuvînt de „purificare“, întocmeau un vocabular de termini necunoscuți românului și depărtau vorbirea claselor culte de la izvorul de viață al limbei populare; iar pe de alta voia să lovească în germanismele infiltrate printre scrierile de peste Carpați și Molna, care falsificau geniul propriu al limbei române și micșorau astfel valoarea luptei lor pentru existența națională.

Dacă astăzi și-ar da cineva osteneala să recitească acele articole critice, ar dobîndi, desigur, încredințarea că orce s-ar putea zice în contra lor, numai un singur lucru nu s-ar putea zice: că au fost dictate de un spirit antinațional. Prea aspre le pot părea la unii, prea puțin oportune la alții, prea lipsite de respect pentru vechile autorități la ai treilea, dar orce cap nepărtinitor va trebui să recunoască, în tendința de a readuce limba română la viața ei populară și de a combate germanismele, o tendință mai întîi de toate națională.

Cu toate acestea — și de aici se vede în ce stare ajunsese literatura noastră în privința iubirii de adevăr— tocmai prin prepusuri și bănuieli asupra „patriotismului“ ne-au întîmpinat mai întîi cei atinși de critica

noastră, și astfel s-a putut întîmpla să auzim contestîndu-se „românismul" unei direcții, în jurul căreia se grupaseră scriitori ca Negruzzi, Gane, Eminescu, Creangă, Slavici, Șerbănescu, Lambrior etc., fără îndoială scriitori dintre cei mai cu limbă românească ce i-a avut vreodată literatura noastră.

Și cîte nu s-au încercat în contra *Convorbirilor literare!* Mai toate ziarele de pe atunci au năvălit asupra lor; d. Bariț într-un discurs solemn al Academiei Române ne-a denunțat de cosmopoliți; d.P. Grădișteanu, în *Revista contimporană*, de germanizatori; voluminoasa espresiune a spiritului academic din acea epocă, *Dicționarul limbei române* de A.T. Laurianu și Massimu, era cît p-aci să ne cufunde — nu prin greutatea sa științifică, ci prin cea fizică; în fevruarie 1876 d. Hasdeu cu vreo 25 de alți „redactori" înființară în București chiar o întreagă *Revistă literară și științifică*, a cărei prefață o arăta mai ales menită a fi o direcție „sănătoasă" în contra așa-numitei direcții „nouă" a noastră.

Astăzi însă — pare c-ar fi zecimi de ani la mijloc și generațiuni întregi — lupta a încetat ca prin minune. În chiar mijlocul Transilvaniei, în Sibiu și în Brașov, s-au arătat prieteni călduroși ai direcției noastre literare; nimeni din cei cu minte nu mai pune la îndoială principiile critice rezumate la începutul acestui articol; *Revista literară și științifică* a dispărut după al patrulea număr al ei; iar *Convorbirile literare* își urmează și astăzi viața lor regulată, și la 1881 redactorul lor d. Negruzzi a fost primit ca membru în aceeaș Academie Română care mai nainte se arăta așa de dușmană foaiei literare din Iași.

Va fi avut și aici timpul influența sa binefăcătoare; vor fi ajuns oamenii încetul cu încetul să se înțeleagă mai bine unii pe alții și să se mai îmblînzească, se va fi arătat încă o dată legea cea cunoscută, după care o stăruință neclintită nimicește în orce evoluțiune a spiritului rezistențele mai ușoare.

Dacă dar în aceste rînduri de introducere am amintit o luptă acum împăcată din mica noastră mișcare literară, nu este pentru a redeștepta violența vechilor dezbateri, ci este, din contră, pentru a ne arăta bucuria că, întru dezlegarea multelor întrebări ce mai sunt la ordinea zilei pentru vorbirea și scrierea românească de astăzi, avem un cîmp mai liber al discuțiunii și ne putem aștepta la o ascultare mai liniștită a argumentelor pentru și contra, din a căror dreaptă cumpănire, fără insinuări și prepusuri, va rezulta mai curînd aflarea adevărului.

Între acele întrebări, care astăzi sunt încă deschise pentru întemeierea vorbirii și scrierii românești, este mai ales una, asupra căreia ne credem datori să atragem luarea-aminte a celor ce iubesc limba română și doresc dezvoltarea ei firească în juna noastră literatură: este întrebarea neologismelor.

Într-un număr al *Convorbirilor literare* de pe la 1874 încercasem cea dintîi formulare a unor regule pentru primirea și respingerea lor, dar o încercasem numai în treacăt și cu acel ton agresiv și oarecum fragmentar ce eram pe atunci încă siliți să-l avem în contra numeroșilor noștri adversari.

Revenind prin articolul de față la aceeaș întrebare, ne propunem a studia mai de-amănuntul[1] și a supune la judecarea cititorilor noștri cîteva principii în privința neologismelor, stăruind mai ales în susținerea acelora care nu ne par încă bine înțelese sau cel puțin nu sunt încă primite de mulți scriitori români.

Principiile neologismelor le putem despărți în patru regule, pe care le vom expune în paginele următoare și vom căuta să le întemeiem.

I

Acolo unde pe lîngă cuvîntul slavon există în limba românească populară un cuvînt curat român, cuvîntul slavon trebuie să fie depărtat și cuvîntul român păstrat.

Vom zice dar *binecuvîntare* și nu *blagoslovenie*, vom zice *preacurată* și nu *precistă*, *bunavestire* și nu *blagoveștenie*.

[1] Vezi și însemnatele cinci scrisori ale d-lui Negruzzi în vol. X și XI ale *Convorbirilor literare* (1877—1878).

Această regulă este de la sine înţeleasă, însă nu ne aduce mare folos pentru literatura laică, fiind prea puţine cuvintele la care se potriveşte. Mai însemnată este regula în aplicarea ei la cărţile bisericeşti; căci în bisericele de pe la multe sate şi mănăstiri din România se zice încă *blagoslovenie* şi nu *binecuvîntare, maica precistă* şi nu *maica preacurată*. Ceea ce împedică pătrunderea îmbunătăţirii limbei în biserică este în mare parte exagerarea neologiştilor, cari s-au încercat să introducă şi în *Biblie* atîtea schimbări şi atîtea expresii recomandate numai de o filologie nepricepută şi trecătoare, încît au pus în nelinişte pe capii bisericei şi i-au făcut să se împotrivească la toate schimbările de teama schimbărilor celor rele sau pripite. Iar fără conlucrarea episcopilor nu ne putem aştepta la nici o reformă în biserică. Dar cînd vedem cu ce uşurinţă s-au pus neologiştii la lucru întru ale sfintelor scripturi şi au îndrăznit să ştirbească minunata traducere a *Bibliei* introdusă în biserica română în secolul al 17-lea; cînd citim, d.e., în **Santa** *Scriptură*, „revăzută" şi publicată de Societatea britanică (Iaşi, Goldner, 1874), cuvinte ca acestea:

La început creâ Dumnezeu ceriul şi pământul;
Corupţiunea oamenilor;
Şi Dumnezeu ordinâ omului;
Dumnezeu zise lui Noe: fă-ţi o arcă din lemn de gofer, că eu voi aduce deluviu;
Invaziunea Canaanului;
Circumciziunea,

şi altele şi altele; sau cînd găsim în Oratoriul Melchisedek, care îşi propune „a da expresiunilor şi prin ele ideilor mai multă chiaritate, ezactitate şi precizitate decît în traducţiunile anterioare" (pag. VIII), exemple de „chiaritate şi precizitate" ca următoarele:

„Miraculoasă făptură arătându-se noue făcătoriul, ... să căutăm: Iisuse, cuvântule, necuprinsibile, Iisuse, putere neajunsibilă, ... înţelepciune necugetabilă. ... domnia necalculabilă. Iisuse, împărăţia cea neinvincibilă, Iisuse, stăpînira cea infinită. Iisuse, autoritate eternă" (pag. 145) etc.,

nu ne putem mira de împotrivirea celor mai mulţi capi ai bisericei în contra unor asemenea încercări.

II

Acolo unde avem în limba noastră obişnuită un cuvînt de origine latină, nu trebuie să introducem altul neologist. Vom zice dar: *împrejurare* şi niciodată *cercustanţă* sau *circonstanţă, binecuvîntare* şi nu *benedicţiune* etc.

Şi această regulă este de la sine înţeleasă; cu toate aceste ea trebuie anume formulată şi trebuie să stăruim cu toţii întru păzirea ei în scrisori şi în ziare, pe catedra şcolii şi la tribuna parlamentului. Căci profesorii, deputaţii şi scriitorii noştri mai de frunte şi-au făcut o parte însemnată a studiilor în limbi străine. De aici urmează, fireşte, că o sumă de cuvinte şi de deprinderi sintactice le vin mai întîi în minte sub forma limbei străine pe care o cunosc mai bine.

Însă cea mai uşoară deşteptare va fi de ajuns pentru a trezi pe aceşti scriitori din felul de letargie intelectuală în care se află cît pentru limba lor şi a le aduce aminte că şi limba română are geniul ei propriu şi cuvintele ei proprii şi că acestea trebuiesc cunoscute şi trebuiesc deprinse. Mai toţi ştim pe dinafară fraze din Voltaire şi din Alfred de Musset, din Schiller şi din Heine. Dar dacă este să vorbim şi să scriem bine româneşte, trebuie *neapărat* să ne dăm osteneala de a cunoaşte şi *Biblia* română în frumoasa limbă din secolul al 17-lea, şi cronicarii noştri, şi poveştile, poeziile şi proverbele populare. Fără această cunoştinţă nu poţi fi scriitor român.

Şi aici nu vorbim în contra acelor exagerări pe care le simţim mai toţi că sunt greşeli şi de care, prin urmare, nu avem să ne temem că se vor întinde prea departe. Versuri ca ale lui Heliade din timpul decadenţei sale,

O belă eşti, dilecto, şi capelura-ţi blondă
Ca buclele lui Phedru te-ammantă, te circondă,

nu credem că vor mai fi imitate de alţii. Nici terminii din dicţionarul academic de A.T. Laurianu şi Massimu,

catellare (a făta căţei), *bussul* (cutiuţă, tabatieră), *cacumen* (vîrf), *dapatic* (măreţ), *dedecore* (ruşine), *fodicare* (a împinge), *frecente* (adeseori), *granditate* (mărime), *gulos* (lacom) etc., etc. nu pot avea speranţă să primească vreodată drept de cetăţenie în limba română. Cu atît mai puţin avem să ne temem de franţozismele unui deputat cunoscut din Camera română, d. N. Blaramberg, care nu se sfieşte să zică şi să scrie:

Sunt incapabil de asemenea *anguementuri*.
Nu voesc *de* o înălţare *(Je ne veux pas de...)*
Mă părăsesc *la* personalităţi *(Je m'abandonne aux...)*
Speranţa apoteozei şi temerea potenţei (adică a furcilor de spînzurătoare, franţ. *potence)*.
Efasment momentan.
O îmbrăţişare prea tandră.
A pune la profit historia.
A da schimbul *(donner le change)*
etc., etc.[1]

De asemenea limbă rîd toţi oamenii cu minte şi poate ar rîde şi autorul ei, dacă i-am face pe franţuzeşte ceea ce ne face d-sa pe româneşte; dacă i-am zice cu ton serios: *ne vous battez pas la tête avec ces pensées; il tire avec la queue de l'oeil; pas de livre, pas de part* (n-ai carte, n-ai parte) şi alte asemenea glume. (Vezi şi teoria idiotismelor în vol. I al ediţiei de faţă, pag. 87 şi urm.)[2]

Dar trebuie să vorbim în contra acelor neologisme de prisos, care se strecoară prin scrierile noastre fără a bate prea tare la ochi şi ne înstrăinează limba din ce în ce mai mult de la înţelesul ei popular. Pentru ce să zicem, de e.: *este suficient*, cuvînt pe care nu-l înţelege nici un ţăran român, şi să nu zicem „este de-ajuns", cuvînt de origine asemenea latină, însă înţeles de toată lumea? Tot aşa va trebui să zicem „ a ajunge la ceva" în loc de *a parveni*, sau, cum scrie d. I. Popescu din Sibiu, *a perveni la ceva*; „agerime" în loc de *sagacitate*; „adîncit" în loc de *aprofundat*; „dinadins" în loc de *cu intenţiune*; „deşertăciune" în loc de *vanitate*; „ a aiuri" în loc de *a delira, a divaga*; „a înapoia" în loc de *a restitui*; „aprig" în loc de *avid* şi *impetuos*; „aspru" în loc de *sever*; „a încredinţa" în loc de *a confia*; „a lua asupră-şi" în loc de *a asuma*; „îmbunătăţire" în loc de *ameliorare*, şi sute de alte exemple.

[1] N. Blaramberg: *România şi rezbelul actual sau Guvernanţii şi guvernaţii*, edit. a 2-a, Bucureşti, 1878.
[2] În ediţia noastră, p. 93 şi urm. *(n. ed.)*.

Suntem încredinţaţi că numai cu puţină luare-aminte la această regulă, stilul multor scriitori de-ai noştri s-ar îndrepta şi s-ar face adevărat românesc din prea împestriţat şi străin ce este astăzi. Exemple de stil bun în acest înţeles ne dau unele ziare din Bucureşti, *România liberă* şi articolele d-lui Eminescu din *Timpul*.

III

Acolo unde astăzi lipseşte în limbă un cuvînt, iar ideea trebuie neapărat introdusă, vom primi cuvîntul întrebuinţat în celelalte limbi romanice, mai ales în cea franceză. (Nu vorbim de terminii tecnici.)

Şi în privinţa acestui principiu credem că ne putem uşor înţelege mai toţi scriitorii. El deschide poarta cea mare pentru neologismele ce se introduc şi trebuiesc să fie introduse în vechea limbă română. O transformare aşa de radicală a statului român şi în genere a provinciilor locuite de români, precum s-a întîmplat de la 1848 încoace, nu s-a putut face fără a lăsa urme adînci în limbă. Sute de organizări nouă, mii de idei nouă; mulţime de cuvinte nouă — altfel nici nu se putea.

Numai să nu uităm şi cele două îngrădiri puse principiului de mai sus: întîi, neologismele de introdus trebuiesc luate din limbile romanice, iar nu din limbi care ne sunt cu totul străine, precum ar fi cea germană sau maghiară. (De greaca sau slavona nici nu mai e vorbă.) După această regulă am combătut neologismul „amăsurat" (nemţeşte *gemäss, angemessen*) din foile transilvănene şi am propus „conform" după franţuzeşte; asemenea, trebuie să zicem „profan" şi nu „laic" (nemţeşte *Laie*) în înţelesul de necunoscător al unei specialităţi etc.

Al doilea: neologismele sunt numai atunci de primit cînd ne lipsește cuvîntul în limba de până acum, iar ideea trebuie *neapărat* să fie introdusă. Acest *neapărat* cere oarecare cumpănire. Nu lenea unui traducător din limbi străine de a găsi, fie și prin mai multe cuvinte, expresia congruentă în limba română poate să autorize un neologism. Noi nu putem primi, d.e., „măsura în ochi" din *Psihologia* d-lui I. Popescu (nemțește *Augenmass*) în locul măsurei după simpla vedere, nici „salvagardarea" atîtor oratori din Camerele române (franț. *sauvegarder*) în locul scăpării neatinse sau a păstrării în întregime.

Dar mai ales trebuie să oprim strecurarea acelor neologisme care tind a introduce din limba germană unele noțiuni abstracte, obișnuite și firești inteligenței germane cu idealismul ei mai eteric și uneori cam pierdut în nori, dar care nu se potrivesc deloc cu inteligența mai realistă, mai plastică a geniului limbei române. Fiindcă zic germanii *Zeitraum*, noi nu putem croi „spațiul timpului" (*Psihologia* Popescu), nici „precalculaver" (pentru *vorher berechenbar*), nici „viața conștiută și scoposită" pentru *zweckbewusstes Leben* (*Foaia Societății* din Bucovina). Nivelurile de abstracțiune nu se pot egaliza între două popoare, și a introduce cu sila asemenea forme de gîndiri străine într-o limbă însemnează a-i slăbi elementul ei specific național.

IV

Depărtarea *tutulor* cuvintelor slavone din limba română și înlocuirea lor cu neologisme ar fi o greșală și este cu neputință.

Asupra acestui principiu părerile scriitorilor români sunt încă foarte dezbinate; cu atît mai mult suntem datori, în cercetarea acestei controverse, să cîntărim cu luare-aminte greutatea argumentelor pentru și contra.

Întîia întrebare ce ne-o punem este: cum stă controversa astăzi în privința însemnătății ei pentru naționalitatea noastră, adică pentru păstrarea neatinsă și pentru recunoașterea acesteia?

Răspunsul se rezumă în următoarele două fapte, știute de toți:

Întîi, limba română este astăzi recunoscută de întreaga Europă cultă ca o limbă romană și națiunea română ca o națiune de rasă latină, în acelaș înțeles în care și limba și națiunea franceză, spaniolă etc. sunt de origine latină. Tendința vizionară a vreunui autor rus de a ne crede slavi, sau mania bătrînului Schuller de a ne face anglo-saxoni sunt curiozități izolate, pe care nimeni nu le mai ia în serios. De la francezul Raynouard, prin germanii Diez, Schuchardt, Diefenbach, până la slavul Miklosich, nimeni nu mai pune la îndoială cel puțin latinitatea noastră limbistică. Dacă dar de la începutul secolului până pe la 1840 istoria lui Petru Maior, *Lexiconul de la Buda*, *Tentamen criticum* al lui A.T. Laurianu erau aplecate a exagera nota latinității noastre pentru a răspunde la exagerările celor ce ne-o contestau, astăzi acest motiv de exagerare a dispărut: lupta este cîștigată pentru noi pe tărîmul științific.

Al doilea: ideea naționalității sau mai bine zicînd simțul naționalității este așa de viu deșteptat în tinerimea română de astăzi, încît nici nu poate fi vorba de vreo *sporire* a cuvintelor slave în limba română peste numărul celor ce se află în ea de mai nainte. Nici un scriitor, nici un orator român nu introduce cuvinte nouă din slavonește, miile de neologisme primite de la 1848 încoace sunt mai toate din limba franceză și latină, unele din italienește, puține (și totdeauna greșite) din limba germană.

Prin urmare, înavuțirea limbei noastre în privința lexicală și toată propășirea ei merge de acum înainte numai în înțelesul latinității și nu are nimic de temut de la vreo nouă influențare prin elemente slavone. Așadar, întrebarea despre cuvintele slavone nu privește vreo nouă introducere a lor, ci numai înlocuirea sau neînlocuirea lor, întru cît se află din vechime înrădăcinate în limba română.

Mărginind astfel cîmpul discuțiunii la adevărata lui însemnătate, îl vedem totdeodată deschis pentru o

cercetare mai rece şi mai nepărtinitoare a întregei întrebări.

Aşadar, încă o dată: este cu putinţă şi este bine să depărtăm toate cuvintele slavone din limbă?

Dacă am asculta *Dicţionarul* academic al lui A.T. Laurianu şi Massimu, el ne-ar răspunde îndată: *da* — cu uşurinţa cu care filologii de felul răposaţilor se credeau chemaţi de soartă să schimbe limba ce se întîmpla să o vorbească[1]; ne-ar răspunde prin următoarele cuvinte din „Prefaţione" (pag. VI):

„Vorbele de origine neromanica nu potu si nu se cade se aiba locu într'unu dictionaru romanescu".

Şi aşa am vedea scriindu-se după acel dicţionar

ciconia	în loc	de	*barză,*
amare	„ „	„	*iubire,*
dracone	„ „	„	*zmeu,*
trabe	„ „	„	*bîrnă,*
popinariu	„ „	„	*cîrciumar*

şi aşa mai departe.

Însă dacă n-ar fi decît acel dicţionar academic, părăsit astăzi de însăş Academia din care a ieşit, am crede de prisos să mai stăruim în această cercetare; căci numărul adepţilor lui, de va fi fost vreodată mai mare, astăzi desigur scade pe zi ce merge; şi poate va ajunge cu timpul şi protopopul Ioane Marcu cu „inteligenţa" din Satu-Mare să înţeleagă că nu se croieşte nici o limbă după asemenea tipar.

Dar ceea ce ne-a pus pe gînduri şi ne-a îndemnat să scriem acest articol este deprinderea stilistică ce am observat-o în timpul din urmă în *Psichologia empirică* a d-lui Popescu (vezi darea noastră de seamă în *Convorbirile literare* de la 1 octomvrie 1881), în articolele unor scriitori de la *Telegraful român* din Sibiu şi de la *Gazeta Transilvaniei* din Braşov etc. Limba scrisă în aceste publicări ne pare adeseori bună şi este foarte deosebită de limba întrebuinţată mai nainte în Transilvania. Afară de aceasta, cu mai mulţi din aceşti scriitori ne ştim astăzi în oarecare unire de păreri asupra întrebărilor literare. Cu atît mai vîrtos am dori să ne unim acum şi în privinţa slavismelor; adecă sau să ne convingă d-nealor pe noi sau să-i convingem noi pe d-nealor, se înţelege pe temei de argumente.

[1] Vezi şi *Purismul în limba română* de răposatul G. Munteanu *(Revista română,* vol. II, 1862).

Pentru a ne da seamă de înţelesul practic al greutăţii, am recitit în grabă literele B şi C din elementele slave ale dicţionarului *d'étymologie daco-romane* de Cihac şi însemnăm aici în fuga condeiului cîteva cuvinte, spre a vedea în privinţa lor dacă pot să fie depărtate din limbă şi cum ar putea să fie înlocuite:

balan, balaur, ban, bici, blană, bob, bolovan, brazdă, breaslă, brici, bujor, buruiană; cîrcei, calic, cîrciumă şi birt, cîrjă, cîrmă, cîrn, cîrpă, cîrtiţă, ceată, ceaţă, cep, ciocan, ciolan, cireadă, clătesc, cleşte, clocotesc, clopot, coajă, coabe, copită, cosiţă, coş, covrig, crîncen, castravete, creţ, crivăţ, croiesc.

Ce trebuie să facem cu aceste slavisme înrădăcinate în limba poporului român?

Să nu uităm că am însemnat numai cîteva din ele, luate din literele B şi C, şi că în totalitatea limbei populare se mai găsesc cu sutele.

A le da deodată afară şi a decreta academiceşte alte cuvinte în loc este cu neputinţă: sunt prea multe şi prea de-aproape legate cu viaţa zilnică a ţăranului. Cum să-şi schimbe ţăranul brazda sa de pe pămînt, bujorul din grădină, ciocanul din cui, castravetele de pe masă, cleştele de pe vatră şi Crăciunul din calendar?

Şi cînd întrebăm: cum să-şi schimbe, nu ne gîndim numai la greutatea generală de a pătrunde cu reformele în viaţa unui element aşa de conservator precum este ţăranul, ci ne gîndim la greutatea specială a acestei probleme a slavismelor. Ea este specială din două puncte de vedere: întîi din cauza mulţimii cuvintelor de origine slavonă, pătrunse din vechime în limba populară. „Mulţime" este o expresie relativă. Ca să-i înţelegem însemnătatea pentru problema noastră, trebuie să căutăm a ne face o idee despre cantitatea aproximativă a cuvintelor întrebuinţate de deosebiţii oameni în

vorbirea lor obișnuită. Renan, în *Histoire des langues sémitiques*, ne arată că *Vechiul testament* întreg are numai 5 642 de cuvinte. Max Müller, în *Prelecțiunile asupra științei limbei* (I, 7), ne spune, pe de altă parte, că libretul unei opere italiane trece rareori peste vro 700. La el cetim și notița că un englez cult, cu studii academice, nu întrebuințează în vorbirea sa mai mult de 3 000 cuvinte, desigur nu 4 000, și că, după arătarea conștiințioasă a unui preot de la sat, niște salahori dintr-o parohie engleză nu aveau mai mult de 300 de vorbe în vocabularul lor.

Dacă dar un muncitor incult din Englitera întrebuințează în viața lui zilnică 300, iar un englez cult 3 000 de cuvinte, nu vom fi acuzați că micșorăm tăria limbistică a țăranului român de mijloc, dacă îi presupunem una mie de cuvinte. Din această una mie de cuvinte, să nu zicem, ca d. Cihac, că aproape jumătate sunt slavone, să zicem că numai a treia parte sunt slavone.

S-au gîndit vreodată neologiștii ce însemnează a dezvăța pe cineva de o a treia parte din limba lui zilnică și a-l învăța a treia parte dintr-o altă limbă? Aceasta însemnează aproape a învăța poporul o a doua limbă pe lîngă ceea ce o vorbește. Căci în limbele străine ce le învățăm noi cărturarii prin școli, afară de rarele cazuri unde le învățăm așa de bine încît să le vorbim ca și în limba noastră maternă, cantitatea cuvintelor ce le întrebuințăm nu ajunge nici la a treia parte din cuvintele ce ne stau la îndemînă în limba maternă.

Însă cine știe ce vrea să zică a face pe școlar, cu tot numărul anilor petrecuți în școalele mai înalte, să învețe o limbă străină, își poate închipui ce rezultat practic ar avea încercarea de a schimba o treime din vorbele de astăzi ale țăranului și a le înlocui cu alte vorbe, lui necunoscute.

Dar greutatea este mare și din alt punct de vedere. Să scoatem vorbele slavone cele înrădăcinate și să le înlocuim cu ce? Am citat mai sus brazda de pe pămîntul țăranului, bujorul din grădină, castravetele de pe masă, ciocanul din cui, cleștele de pe vatră.

Cine să ne spuie ce alte cuvinte să punem în loc? Glosarul Laurianu și Massimu ne-ar propune, d.e., pentru brazdă vro cinci-șase cuvinte, care mai de care: *sulc, liră, plancă, rasoriu, cespete*; dar nu credem că se va găsi vreun om cu mintea sănătoasă care să-și închipuiască pe toți țăranii români zicînd *cespete* sau *rasoriu* în loc de *brazdă*. La cuvîntul *bujor*, Glosarul academic se gîndește la „rosa de Alpi" (!); în loc de *castravete* îi place „cucumă"; la *ciocan* ne vorbește de „toacă" sau de „maior" (diminutiv din *mai*); la clește nu ne spune alta decît latinul *forceps, forficula* — nu cumva să-i zicem *forcipe*?

Întrebarea pusă pe acest tărîm, și de acest tărîm nu poți scăpa, se sustrage chiar de la orce discuție serioasă.

Ne grăbim dar să rezumăm rezultatul cercetării de până acum și să zicem:

Slavismele înrădăcinate în limba populară nu se pot scoate astăzi din cursul vorbirii și scrierii românești, întîi fiindcă sunt așa de numeroase încît lipsește oarecum instrumentul cu care să se facă această operațiune prea întinsă, și al doilea, fiindcă nu avem astăzi nici cea mai mică formă de înțelegere asupra cuvintelor cu care să le înlocuim.

Însă, vor întîmpina neologiștii, adecă aceia din neologiști cari știu să raționeze, asemenea schimbări de cuvinte se întîmplă adeseori într-o limbă; s-au întîmplat chiar în limba română, cel puțin în cea vorbită de clasele culte, și încă nu ca fenomen izolat și mărginit la cîte o singură expresie, ci pentru o mulțime de cuvinte în același timp. Așa, pe cînd până la 1830—1840 toți românii ziceau *nădăjduiesc, îmbelșugare, priincios, jertfă, destoinic, îndeobște, polcovnic*, astăzi mai toți românii culți zic *sper, abundanță, favorabil, sacrificiu, capabil, în genere, colonel*. Ceea ce s-a întîmplat o dată se mai poate întîmpla și altă dată, și cum s-a întîmplat pentru clasele culte, se poate întîmpla și pentru poporul întreg.

Fără îndoială, răspundem noi; numai că trebuiesc căutate împrejurările sub care s-a întîmplat și trebuiește aflată legea după care se întîmplă.

Ceea ce a produs metamorfoza parțială a limbei române de la 1848 încoace și a făcut cu putință înrădăcinarea atîtor cuvinte nouă și scoaterea atîtor cuvinte slavone din limba obișnuită a claselor culte a fost curentul general al opiniunii publice în momentul redeșteptării spiritului național în România liberă, în Transilvania și în Bucovina. Așa de puternică a fost raza de lumină ce s-a revărsat atunci asupra țărilor române, încît nu a existat un singur om din clasele de sus care să nu se fi deșteptat la atingerea ei. Cu focul tinereței s-au aruncat cu toții pe calea cea nou deschisă, și mai ales de la sora noastră franceză am primit, împreună cu impulsul mișcării politice, și o întreagă comoară de cuvinte latine, și deodată ne-am deprins cu toții să vorbim de *libertate*, să ne gîndim la *constituțiune*, să *sperăm* în viitor, să ne credem *capabili* de orce *reforme*. Cu inima deschisă tinerimea a primit cuvintele cele nouă din gura conducătorilor naționali, și toată societatea română cea cultă a fost pe atunci ca o singură școală de învățămînt mutual pentru limba neolatină.

În această mișcare vedem noi ca element esențial: emoțiunea puternică lățită într-o parte întinsă a poporului român. Căci legea acestui fenomen limbistic ne pare a fi cea următoare: cuvintele (afară de terminii tehnici, care sunt indiferenți și de aceea sunt și cosmopoliți) nu se nasc și nu se înrădăcinează din destilarea rece a reflecțiunii, ci din căldura simțimîntului. Neologismul se lipește de organismul unei limbi sub fierberea emoțiunii. Exaltarea religioasă, aprinderea revoluționară, mișcarea poetică a unui întreg popor sau a unei părți însemnate din el — iacă izvorul de viață al cuvintelor nouă ce și le însușește o limbă.

Acel izvor de viață însă, întrucît curgea din revoluțiunea socială și politică de la 1848 până după 1857, a secat astăzi de mult, entuziasmul s-a răcit așa de tare, încît o mare parte a societății noastre este cuprinsă de un fel de lîncezime sceptică pentru tot ce se mai numește „reformă" politică și socială.

Cauza acestei lîncezimi este tocmai faptul că mișcarea de la '48—'58 a fost prea unilaterală, prea mărginită numai la clasele de sus ale poporului. Nouăle instituțiuni ce le-am copiat în pripă, nouăle cuvinte ce le-am primit noi cei cu știință de carte au rămas mărginite în cercul nostru cel restrîns și nu au pătruns în poporul de jos. Declamările noastre cele mai sincere pentru *libertate* nu au scos poporul din *robia* cea veche a cugetului său; și *speranța* noastră în viitor nu a putut preface *deznădăjduirea* lui din trecut.

Din contra, fenomenul cel mai caracteristic al stării noastre de astăzi este abisul între pătura de sus și pătura de jos a națiunii române, și dacă este ceva în stare să deștepte o direcție nouă și mai salutară a spiritului public, nu numai în limbă, ci și în politică, ar trebui să fie tocmai simțirea acestui abis și necesitatea de a-l acoperi.

Într-o asemenea stare de lucruri, noi nu credem că astăzi s-ar putea introduce mai multe neologisme în limba poporului, și nu vedem elementul esențial pentru o asemenea reformă, adecă: mișcarea generală a simțimintelor sociale în această direcție.

Putem să deplîngem acest fapt, putem să dorim cu nerăbdare ziua mai fericită cînd tot poporul român va fi mișcat prin durerile și speranțele de facere a unui nou entuziasm religios sau a unei nouă forme politice și sociale: dar până cînd această zi nu a sosit, trebuie să ținem seamă de starea reală a spiritelor de astăzi și să vorbim și să scriem cuvintele populare așa cum le găsim în popor. Aceasta este o aplicare mai mult a adevărului științific că limba nu este rezultatul vreunei convențiuni între oamenii cei învățați, ci este un product instinctiv al poporului întreg.

Iată una din cauzele pentru care credem că întrebuințarea necugetată a atîtor neologisme în ziarele și în cărțile noastre moderne trebuie combătută și pentru ce nu putem primi cuvintele cele nouă și neînțelese de popor, cînd avem cuvinte vechi, înțelese de toată lumea, fie și de origine slavonă.

Nu pricepem dar cum, d.e., d. Ioan Popescu din Sibiu, scriind cu sînge rece la masa d-sale o *Psichologie empirică*, să ne scoată deodată din limbă cuvîntul *slab*

și să ne zică pretutindenea „debil“ sau să se ferească de cuvîntul *obișnuit* și să silească pe școlarii d-sale să zică „habitual“. Nu prin cărți de școală sau prin articole de ziare va uita vreodată poporul român cuvintele *slab, slăbit, slăbiciune*, pentru a zice în locul lor „debil, debilitat, debilitate“, și orce încercare în acest sens este o încercare zadarnică, și, prin urmare, greșită, al cărei rezultat nu poate fi decît îngreuiarea înțelegerii școlarilor și înstrăinarea cîtorva din ei de la limba populară.

Am dovedit până acum că nu este cu putință să depărtăm slavismele înrădăcinate, pentru care nu avem echivalente române în limba populară. Vom căuta acum să arătăm că nici nu este bine să le depărtăm.

Punctul de plecare pentru întreaga mișcare neologistă în limba română este acesta: limba română este limba unei națiuni de gintă latină; așa fiind, și elementele acestei limbi, cuvintele, se cade să fie de origine latină, ca unele ce sunt manifestarea specială a spiritului național, față cu care orce cuvînt de origine heterogenă are în sunetele lui ceva nepotrivit.

Acest punct de plecare este adevărat — deși în exagerarea lui răstoarnă deosebirea limbei române de cea latină — și noi îl putem primi ca dovedit. Din el rezultă că *idealul* limbei române este întrebuințarea de cuvinte a căror origine să fie exclusiv latină.

Dar valoarea orcărui ideal atîrnă de la partea lui cea realizabilă; prin aceasta idealul se deosebește de închipuirile deșerte ce se numesc utopii.

Privind lucrul din acest punct de vedere, constatăm îndată că nici o limbă vorbită astăzi în lume nu a realizat pe deplin un asemenea ideal și putem dar zice *a priori* că trebuie să fie o cauză binecuvîntată pentru această nerealizare, adecă o cauză mai reală, prin urmare mai cuminte decît acel ideal etimologic.

Această cauză foarte rațională ne pare a fi următoarea:

Cuvintele sunt un element național — fără îndoială. Dar întru cît? Numai întru cît au cutare sunete articulate? Sau mai ales întru cît sunt semnele auzite pentru înțelesul unor idei caracteristice?

Orcît de importantă este partea curat fiziologică în formarea primitivă și în articularea cuvintelor și orcît de mult s-ar manifesta și aici o diferențiere a naționalităților, adevărata importanță a cuvintelor, misiunea lor principală este de a fi purtătoare de înțeles.

Spiritul național al unei limbi stă mai ales în partea spirituală a acestei limbi, în înțelesul specific al cuvintelor ei.

Dacă ne întrebăm dar: ar fi bine ca în limba poporului român cantitatea cuvintelor de origine latină să fie din ce în ce mai mare? trebuie să răspundem: ar fi bine — cu o condițiune, ca și cantitatea înțelesului, adecă suma de putere intelectuală manifestată prin cuvinte, să crească în aceeaș proporție.

Căci dacă s-ar întîmpla ca pe de o parte să sporească elementul latin în sunetele cuvintelor, iar pe de alta să scadă intensitatea operațiunii intelectuale a celor ce le întrebuințează, atunci s-ar da o lovitură de moarte vieței naționale în principala ei manifestare.

Revenind la întrebarea noastră asupra cuvintelor slavone înrădăcinate în poporul român, ne putem acum explica mai bine expresiunea „înrădăcinat“.

Cuvînt înrădăcinat este acela al cărui înțeles face parte din întreaga viață sufletească a poporului, și semnul acestei înrădăcinări este întrebuințarea cuvîntului în toate manifestările geniului unui popor: în rugăciunea izvorîtă din credința sa religioasă, în proverbul ieșit din înțelepciunea sa lumească, în povestea născocită de fantazia sa și în poezia înflorită din adînca sa mișcare.

Cine, înțelegînd odată această comoară sufletească a poporului cuprinsă în cuvinte, s-ar mai putea gîndi la sunetul brut al unui cuvînt și nu mai întîi de toate la cuprinsul său intelectual!

Cînd, prin urmare, ni se vorbește de un neologism care să înlocuiască un cuvînt de origine slavonă, întîia noastră întrebare trebuie să fie: unde să-l înlocuiască?

În proverbele, în poeziile, în rugăciunile și în poveștile poporului român? sau numai în capul vreunui ziarist sau a vreunui filolog academic?

În cazul din urmă întrebarea este fără nici o însemnătate și înlocuirea nici nu merită să fie încercată.

În cazul dintîi întrebarea este de cea mai mare însemnătate, însă a intrat totdeodată pe un tărîm real: pe tărîmul vieții populare.

Și aici răspunsul nu poate fi decît acesta: dacă ești în stare să depărtezi cuvîntul slavon din proverbele, din poeziile populare, din rugăciunile și din poveștile în care se află, fă-o; dacă nu ești în stare, atunci nu mai încerca un neologism prin care introduci numai o formă goală de cuvînt, dar nu un cuvînt real, cu viața lui proprie.

Cîteva exemple ne vor lămuri mai bine.

Cuvintele *rai* și *bolnav* sunt slavone. Dicționarul etimologilor zice să le depărtăm și să le facem *paradis* și *morbos*. Se poate una ca aceasta? Vei scoate vreodată din capul românului versurile:

Pe-un picior de plai,
Pe o gură de *rai*,
Iată vin în cale
Se cobor la vale
Trei turme de mei
Cu trei ciobănei?

Și va fi bine să le scoți ?
Sau îl vei face să uite:

De trei zile-ncoace
Gura nu-ți mai tace,
Or iarba nu-ți place,
Or ești *bolnăvioară*,
Mioriță, Mioară,

și să zică Mioriță *morboasă*?

Vei depărta vreodată din conștiința românului rugăciunea lui zilnică „și nu ne duce pe noi în ispită", pentru a-i vorbi de *tentațiune*?

Va schimba oare poezia populară începuturile ei „frunză verde de bujor", pentru a zice frunză verde de *roză de Alpi*?

Vei face pe român să-și uite proverbele: „cine întreabă nu greșește" — „vorba multă, sărăcia omului" —

„cîte bordeie atîtea obiceie", pentru a-i vorbi de *eroare*, de *paupertate*, de *habitudine*?

Va ajunge poporul nostru vreodată să fie așa de slab în puteri, încît să-și uite poezia:

Lasă boii, frățioare,
Și te dă la vînătoare,
Că nu-i timp de plugărie,
Ci e timp de vitejie.

Codri, codri, mă jur eu
Să ucid cu brațul meu
De tot cornul un dușman,
De stejar un căpitan,

așa încît să-i vorbim de *bravură* și de *inimic*?

Se va putea șterge din inima copilului român adînca simțire a bocetului bucovinean:

Scoală-te, mămuță dragă,
Căci e jale-n casa-ntreagă,
Scoală-te de ne privește
Și din gură ne grăiește,

pentru a-l face să zică *doliu*?

Apoi dacă nu, atunci ce pozițiune limbistică mai pot avea asemenea neologisme?

Adevăratele cuvinte cu înțelesul cel bogat, însuflețit prin cîntece și prin rugăciuni, prin proverbe și prin povești, ar fi cele slavone, iar alăturea de ele s-ar mai afla niște neologisme latine, sărace în înțeles și primite numai în mod artificial de prin cărți și de prin ziare: iată o deducțiune *ad absurdum* dintr-un punct de plecare ce avea o aparență așa de națională și de rațională!

De aceea și vedem cum scriitorii cei mai buni și cei mai „români" ai literaturii noastre de astăzi fug de neologisme și aleg acele cuvinte vechi, fie și de origine slavonă, în care se află încă toată măduva înțelesului popular. Făcînd astfel, ei aduc o pierdere în cîteva sunete de etimologie latină, dar aduc un cîștig în gîndirea și în simțirea poporului român.

Tu care ești pierdută în neagra veșnicie,
Stea dulce și iubită a sufletului meu,

cîntă Vasile Alecsandri, și cu acest cîntec a străbătut în înțelegerea poporului său și a știut să-i înduioșeze inima. Ar fi un sacrilegiu în contra spiritului poetic și național, dacă în locul acestor cuvinte am zice:

Tu care ești pierdută în neagr'eternitate,
Stea dulce și amată a sufletului meu.

Căci cuvîntul numai în dicționarele cărturarilor se înfățișează ca o unitate izolată de cîteva litere împreunate laolaltă, cari prin permutări se pot preface îndată în alte unități; în realitatea vieței sufletești cuvîntul este un complex de înțelesuri și de simțiri, care nu există niciodată singuratice, ci sunt totdeauna legate cu înțelesurile și simțirile din alte cuvinte și alcătuiesc astfel între ele țesătura cea trainică a personalității unui individ ca și a unui popor.

Această legătură este mai întinsă sau mai restrînsă, mai îndesată sau mai pe deasupra, după cum este și firea individului: dar totdeauna este împletită din multe ițe ale spiritului omenesc, și din cînd în cînd se ivesc încrucișări de fire cari pot pune în mișcare țesătura întreagă, și cu un simplu cuvînt se deschide adîncimea adîncimilor sufletești.

CONTRA ȘCOALEI BARNUȚIU
(1868)

INTRODUCERE LA EDIȚIA DE LA 1868

Sub titlul Dereptulu publicu al Românilоru de Simeone Barnuțiu[1] *apăru în anul 1867 o carte publicată prin îngrijirea școlarilor răposatului profesor, care cuprinde prelegerile ținute asupra acestei materii de Simeon Barnuțiu la Universitatea din Iași, de la 1855 până la 1863.*

Cu drept cuvînt s-a început publicarea proiectată a tutulor operelor lui Barnuțiu cu volumul de față: în el găsim sistemul său politic în întregimea sa și avem, cum se zice, evanghelia școalei.

Căci lectorilor trebuie să le spunem că Barnuțiu a fundat o adevărată școală de principii în politica română.

Dacă n-am fi știut-o de mai nainte, am afla-o de la propriii săi școlari, cari zic în notița biografică din capul volumului (pag. XXV):

„Barnuțiu în forte scurtu tempu și-a format scola sa din care esiră mai multi teneri luminati, cu cunoscintie solide si intinse, care astadi facu onore etc.“

Cine a văzut, cu oarecare surprindere, răsărind în Constituanta României doctrinari ca d-nii Lateș și Tacu, cine a auzit teoriile emise din cînd în cînd de d-nii Gheorghiu și Suciu, cine a aflat despre direcțiunea politică a Primăriei din Iași, condusă suflețește de acești domni, să știe că izvorul acestor emanații originale în politica română a

[1] Un vol. în 8° de 473 pag. și XXXVI pref. și biogr., Iași, 1867.

fost Barnuțiu și că doctrina acestei școli se află întrupată în cartea despre „dreptul public al românilor".

Este dar, pe de o parte, interesul științific al materiei, iar pe de alta, influența practică ce școala lui Barnuțiu începe să o aibă în politica română, cari ne îndeamnă să analizăm scrierea de față și să prezentăm publicului cetitor cîteva observări critice asupra ei.

POST-SCRIPTUM LA O NOUĂ EDIȚIE DE LA 1893

În momentul reeditării de față, școala lui Barnuțiu, ai cărei adepți se grupaseră sub numele de „fracțiune liberă și independentă", a dispărut din viața noastră publică, și nici nu putea să fie altfel după confuzia de idei istorice și erorile de principii juridice pe care se întemeiase. Cercetarea noastră critică nu mai poate avea dar astăzi alt interes decît de a da un exemplu de grabnica rectificare a unor erori.

I

IDEILE ȘCOALEI BARNUȚIU

Care este ideea fundamentală în scrierea lui Barnuțiu? La această întrebare răspunde el însuș în primele cuvinte ale cărții:

„Dereptulu Româniloru e dereptulu Romanu; de aceea e si neaparatu a'lu desvolta necontenitu în conformitate cu principiele cele naturali si eterne de dereptu, pre care le au stabilitu si le au probatu poporulu Romanu; asemene desvoltare cere insasi esistenti'a natiunii Române, caci dereptulu natiunilor viue, nu se nasce casualmente, nece nu se împrumuta de la straini, ci se nasce dein indigentiele loru interne, ca si limb'a; deci precumu ar fi nenaturale, nerationale si nenationale a'si corumpe limb'a prein limbele straine, asia e si cu dereptulu."[1]

Așadar: dreptul românilor e dreptul roman! Tot ce din secolul al 2-lea după Chr. pănă în secolul al 19-lea s-a introdus afară din acest drept roman, toată dezvoltarea de 17 secole, întrucît este contrară dreptului roman, este pernicioasă, și tendința noastră politică trebuie să fie: a ne reîntoarce întocmai la starea romană de la care am pornit, fiindcă ea este cea mai perfectă și singura potrivită cu națiunea română!

[1] Reproducem citatele cu ortografia proprie (cipariană) a cărții lui Barnuțiu, pentru ca cetitorii de astăzi să-și dea mai bine seamă de ce pericol literar ne-a scăpat lupta în contra etimologismului.

Acesta este principiul ideilor lui Barnuțiu. Înainte de a-i cerceta soliditatea demonstrației și modul pertractării, vom arăta consecințele la care ajunge Barnuțiu și școala lui, pentru a dobîndi astfel o idee despre însemnătatea practică a teoriei ce ne ocupă.

Prima consecință a școalei Barnuțiu: Religiunea creștină este periculoasă și trebuie înlocuită prin cultul păgîn al romanilor, potrivit naturei române.

Simion Barnuțiu era un om prudent. O consecință așa de frapantă să nu ne așteptăm a o vedea exprimată cu francheța limpede cu care o spunem noi aci; însă totuș o aflăm, jumătate învălită și jumătate dezvălită, în atîtea locuri, încît nu mai poate încăpea îndoială că așa se rezumă credința răposatului profesor.

Primul pasagiu ce-l întîlnim în această privință este în § 44 (pag. 55), un paragraf scris cu multă căldură și cu oarecare frumuseță de stil. Acolo se zice:

„Constantinu M. au bătutu pe Goti si au recuperatu Dacia; dar nu pentru folosulu Romaniloru, ci pentru ca se intrecă pre Traianu, dar preste podulu lui n'au trecutu nece legiunile, nece Romanii lui Traianu, ci au trecutu legiunile de speculatori, cărora s'a fostu datu în posesiune sufletele Romaniloru si nationalitatea lor după introducerea nouei religiuni dominatorie."

Cine sunt *speculatorii sufletelor românești* introduși de Constantin cel Mare? Paragrafele 47 și 48 ne răspund:

„Aci e locul ca se espunemu schimbarile ce s'au făcutu în Constitutiunea romana mai alesu incependu dela Constantinu M., fora de a caror'a cunoscenti'a n'amu potè se apretiamu marimea periculiloru cu care au avutu a se lupta natiunalitatea romana" (pag. 57, 58).

Paragraful următor enumără ca cel dintîi din aceste „pericule":

„Constantinu M. au redicatu religiunea crestina la gradu de religiune dominatoria, la 313 au datu crestiniloru libertate de cultu, baserecelor crestine diferite privilegie, dein contra sacrificiele etnice romane le au proibitu; prein aceste mesure nou'a religiune au cestigatu preponderentia, cea vechia au scadiutu, si dupa ce Teodosiu I au închisu toate templele romane si dupa ce le au confiscatu averile, apoi au si cadiutu, numai poporulu au mai conserbatu unele dein institutiunile ei".

La no. 2 al aceluiaș § se zice:

„La 330 d. C. Constantinu au mutatu scaunulu gubernului de la Rom'a la Bisantiu — alta plaga asupra elementului romanu".

Va să zică *plaga*, adecă nevoia, nefericirea și lovitura dintîi a fost religiunea creștină!

Am zis că d. Barnuțiu era un om prudent. Aceasta o dovedește nota la pag. 58. Pentru a nu intra cu toată lămurirea în atacul religiunii creștine, d-sa învălește lucrul și-și dă aerul de a trece pe alăturea:

„Gibbone in diferite locuri atribuesce caderea imperiului religiunii crestine; Mamiani 'lu combate. Noi avendu de scopu si de problema continuitatea dereptului Romanu si după introducerea religiunei crestine, nu intramu în atari discusiuni, ci ne tienemu de scopulu si problem'a nostra, ceea ce amu si facutu."

Se înțelege că nu intră în discuțiune; pentru d-sa cestiunea este decisă.

În § 58, unde este vorba de tenacitatea românilor, se zice:

„Adeveratu ca fiindu Românii in comerciu cu alte genti, au intratu in vieti'a loru diferite institutiuni si apucature straine... pentru esemplu: de la Iudei si Greci au luatu confesiunea religionaria si idee contraria vietiei romane etc. In contra acestor institutiuni si apucature straine Românii s-au luptatu necontenitu... Natiunea le uresce si le considera cente de ani totu ca straine si ca pre nesce sorgenti ale nefericirei ei... Hebraismulu si grecismulu au datu si voru da de resistentia in tenacitatea romana. Numele dileloru si ale luneloru, serbatorieloru anticei Italie, pre care le tienu si astadi Românii cu stremosiasca pietate, limba nostra si celelalte ale vietiei nostre române areta continuitatea acesteia, areta legatura ei cu trecutulu celu romanu alu natiunii nostre de care nu voesce a se desparti nece unu Românu,

areta totu deauna data si basile cele adeverate, pre carile au se'si asiedie in venitoriu fiii României regenerarea natiunale."

Şi modul mai energic în care se exprimă partea a doua ne ridică orce îndoială:

„S'au intemeliatu, s'au consolidatu si s'au latitu jureprudenti'a politic'a si concordi'a natiunale, pentruca stramosii nostri atunci nu dedicau temple unor jidovi si greci necunoscuti, ci dedicau virtutii, concordiei si legilor natiunali (pag. 190). Anse astadi spre nefortuniulu Româniloru au adoptatu ebraismulu si grecismulu eclesiasticu si Sclavinii... Adeveratu ca Românii s'au batutu în contra Grecilor bizantini, ei s'au fostu emancipatu de suptu dominatiunea lor, dar cugetarea si ratiunea romana nu s'au emancipatu nicaliurea, ea au remasu aserbita grecismului si judaismului; acesta serbitute spiretuale s'au facutu elementulu predominatoriu în vieti'a Româniloru dela Constantinu M. pană in diu'a de astadi, era elementulu loru celu originariu italicu de atunci e subjugatu si numai toleratu ca vechile saturnalia, fioralia, rusalia si palilia italice. Pre acestu gradu umilitu l'au sentitu Costinescii, Neculce si pucini Români ca ei, l'au sentitu si mai de multu Mirce si Vladu si Stefan M. candu au facutu legatura cu Turcii si candu au datu consiliu Româniloru ca se nu se unesca cu principii crestini" (pag. 192, 193).

Acum sperăm că ideea şcoalei Barnuţiu s-a prezentat lectorilor destul de lămurit din chiar scrierea lui.

După şcoala lui Barnuţiu, religiunea creştină e un pericol şi o plagă, pe care trebuie să o urască naţiunea; preoţii creştini sunt speculanţi ai sufletelor, sfinţii Petru şi Pavel, Ion-Gură-de-Aur etc. sunt nişte jidovi şi greci necunoscuţi, cărora n-ar fi trebuit să le ridicăm biserici, şi tendinţa noastră trebuie să fie de a ne scăpa de acest jug al servituţii sufleteşti.

Pe noi nu ne înspăimîntă această consecinţă a principiului lui Barnuţiu; consecinţa logică şi francă este un drept al orcării investigaţii ştiinţifice, şi noi am fi cei din urmă cari l-ar nega. *Damusque petimusque*

vicissim. Însă este bine să se ştie şi să se spună asemenea lucruri; omul de ştiinţă trebuie să aibă curajul opiniilor sale, şi neplăcut ne-a fost în cartea d-lui Barnuţiu numai artificiul prea prudent de a-şi învăli opinia şi de a o arunca în treacăt pe ici, pe colo.

Dacă însă de la cartea lui Barnuţiu trecem la modul practic, după care îşi îndreptează şcolarii săi conduita politică, trebuie să constatăm o mare indulgenţă în privinţa acelei consecinţe. În momente politice, la alegeri, la chestiunile de mică administraţie ale primăriei de Iaşi etc., vedem pe şcolarii lui Barnuţiu dîndu-şi mîna cu preoţii creştini şi lucrînd împreună cu aceştia. Cine ar fi crezut că partizanii doctrinari ai păgînismului roman să se unească vreodată cu „speculanţii sufletelor", cari se închin la „jidovi şi greci necunoscuţi"!

Însă preoţii români ar face mai bine să se gîndească mai de aproape la acea consecinţă a cărţii lui Barnuţiu şi să ştie că din acelaş principiu din care Barnuţiu voia să gonească pe jidovi afară din România (lucru plăcut la mulţi preoţi), din acelaş principiu Barnuţiu vrea să gonească şi religiunea creştină afară din România, fiindcă, după părerea d-sale, este religiune grecojidovească, nepotrivită cu România.

A doua consecinţă a şcoalei Barnuţiu: împărţirea proprietăţii fonciare de astăzi nu este dreaptă. Românii au dreptul să ia proprietarilor cea mai mare parte din stăpînirile lor actuale, pentru a le împărţi în mod egal între toţi românii, şi de aici înainte să fie oprit fiecărui individ de a avea o mai mare proprietate fonciară decît ceilalţi din comună.

Şi această idee este prea extraordinară şi prea revoluţionară (fără a cerceta încă dacă în sens bun sau în sens rău), pentru ca prudentul d. Barnuţiu să o fi expus în toată goliciunea ei. D-sa a învălit-o mai întîi într-un văl strămoşesc: primul pasagiu în care o întîlnim este scris latineşte. Iată ce spune d. Barnuţiu (pag. 125):

„Vom recunosce cumca divisiunea teritoriului român de astadi nu respunde nece scopuriloru, nece dereptului natiunii române, vomu recunosce totu de una data si dereptulu ei

de a postula ut locus publicus (civitatum, municipiorum, coloniarum, oppidorum, vicorum, pagorum) occupatus a privatis, per curatores locorum publicorum judicandorum ex decreto Senatus, populi plebisque Trajanensis ex privato in publicum restituatur, ac postea lege et aequo jure assignetur ac dividatur".

Noi, nevăzînd nici o cauză binecuvîntată pentru care să lăsăm această opinie interesantă manifestată numai în limba strămoşilor şi a învăţaţilor, ne cerem voie să o traducem în limba poporului de astăzi. Pe româneşte zice d. Barnuţiu: „că naţiunea noastră are dreptul să ceară ca tot ce a fost odinioară loc public, al comunităţilor, municipiilor, coloniilor, oraşelor, satelor, comunelor (cu alte cuvinte: întreaga ţară), însă acum se află trecut în posesie privată, să fie luat din posesia privată şi restituit comunităţii primitive prin curatori pentru judecarea locurilor publice, împuterniciţi prin un decret al Senatului, poporului şi al plebei Traianense, şi după aceea să se împartă şi să se dea (indivizilor) după lege şi drept echitabil".

D. Barnuţiu ne spune că:

„Româniloru adusi in Dacia de Traianu si de alţi imperatori s'au datu si s'au asemnatu pamentu si case ca proprietate (pag. 120), si ca prin urmare Românii au dereptu a postula nu numai reviziunea codiciloru, ci si a institutiuniloru ce i'au lipsitu de mosia parentesca" (pag. 131).

„Ce e de facutu (se întreabă apoi d. Barnuţiu la § 91), spre a face erasi pe toti Românii proprietari liberi atatu de pamentu, catu si de alta proprietate nemobile si mobile si spre a le asecura proprietatea pre venitoriu? Mai antaniu, proprietatea ce se afla în serbitutea Româniloru nu se pote elibera decatu importindu si asemnandu cele doue dein trei parti, cu rescumperare. Dupa ce (continuă § 92) se voru face proprietari liberi toti Românii si tote comunele Române, esistenti'a si maiestatea natiunale cere, ca statulu Românu se le asecure proprietatea si libertatea."

Pentru acest scop ne arată § 93, între altele, că să se oprească vinderea moşiei private la locuitori din alte comune, iar în aceeaş comună să se oprească grămădirea de moşii în aceeaş mînă, să se oprească apoi imposesuirea şi fiecare să-şi cultiveze singur pămîntul, *„si Românii se se tienia si in acestu puntu de sistema strabunilor Romani, carii n-aveau aplecare pentru imposesiunare, cumu dice Columella"* etc. (pag. 138).

Precum se vede, şcoala Barnuţiu tinde în acest mod a intra din dreptul public în dreptul privat şi a anula validitatea proprietăţilor bazate pe moştenire, pe contracte private sau pe prescripţie, dacă aceste proprietăţi par „naţiunii" prea mari.

Ar fi interesant să ştim în ce mod practic îşi închipuieşte şcoala Barnuţiu că se va putea opera această transformare radicală a posesiunilor teritoriale. Din nenorocire, tocmai la acest punct important cartea de faţă este mută. Barnuţiu aruncă cestiunea iarăş într-o notă de alături la pag. 135, în care ne spune că *„nu e lucru mai greu decatu a regula proprietatea"* şi adaugă: *„noi nu putemu intra in amenuntele acestei intrebari dificili, lasamu statului Românu (?!) se determine catu pamentu se se asemene fiecarei comune Române şi fiecarui Românu".*

A treia consecinţă a şcoalei Barnuţiu: Principele străin este aşa de periculos şi de contrar statului român, încît votul dat contra lui de un singur român, este de ajuns pentru a-l declara anulat de drept.

Un singur vot dat contra principelui străin îi anulează existenţa juridică, chiar de s-ar fi declarat unanimitatea poporului minus unul pentru el! Plini de această doctrină, d-nii Lateşu şi Tacu au votat în Constituantă contra principelui străin, deşi se vedeau într-o minoritate de dispărut, şi — cine ştie? — poate astăzi încă d. Lateşu, sau Tacu, sau Gheorghiu (căci unul numai este de trebuinţă după teoria Barnuţiu) sunt mîndri în convingerea că poartă ascunsă în inima d-lor nulitatea juridică a principelui României, Carol de Hohenzollern.

Pasagele relative la toată această cestiune sunt numeroase în cartea d-lui Barnuţiu, mai ales de la pag. 155—180. Cel mai lămurit este însă la pagina 105:

„In poterea dereptului fiacarui Românu de a respinge fiace dominatiune, afora de dominatiunea legiloru natiunali

si afora de ascultarea de magistratii natiunali, votulu unui Românu e de agiunsu în contra veri carui domnu strainu, adeca de alu declara natiunalmente neposibile si nulu."

Apoi la pag. 255:

„Cumca Românii nu potu se aiba decatu Domni Romani alesi din sinulu loru daca voescu a fi si a vietui ca natiune libera, acesta tese atatu e de naturale si evidente, în catu e absolutu cu nepotentia a sustiene si a apara antitesa contradiptoria fora de a revolta despre una parte sentimentulu fiecarui Românu si fora de a redica despre alta parte legele cugetărei si derepturile naturali."

La paginele 158—159:

„Dereptulu nostru la XII tabule dice: *adversus hostem aeterna auctoritas*, unde *hostis* insemna *strainu*, precumu esplica Cicerone (de off. I. XII); «*hostis* enim apud majores nostros is dicebatur quem nunc *peregrinum* dicimus, indicant XII tabulae: ut status dies cum *hoste;* itemque: adversus *hostem* aeterna auctoritas»; deci sensulu legii e ca Românulu are autoritate sau, precum o traduce d. Ortolan, *garantia* eterna in contra *strainului* ca adeca strainulu nu pote câstigà nece una data posesiunea unui lucru, carele erà alu unui cetatianu Romanu; de unde potemu conchide cumuca atatu mai pucinu pote strainulu se cêstige totu teritoriulu Româniloru cu Români cu totu foră de a se violà atatu majestatea poporului Românu, catu si dereptulu fiacarui Românu, carii in acestu casu ar avé autoritate eterna in contra acelui strainu; *adversus hostem aeterna auctoritas !*"

„Fiendu asiadara dominatiunea *straina* contraria atatu dereptului privatu, catu si celui publicu, internu si esternu: e evidente si *nepotenti'a juridica* de a pune séu de a impune Românilor *Domnu strainu.*"

În fine, la pagina 157:

„Nece unu Românu, nece una adunare si nece universitatea tuturoru Româniloru insasi nu are dereptulu cà se dé tier'a la *domnu strainu.*"

Așa de departe merge combaterea prințului străin, încît d. Barnuțiu, care (la pag. 102) între drepturile naturale ale fiecărui român pune acela *de a cugeta, de a vorbi, de a scrie liber*, îi neagă această libertate în privința principelui străin, zicînd că *n-ar mai fi libertate când ar lucrà pentru domnu străinu.*

Despre valoarea argumentelor d-sale vom vorbi în partea a doua a acestei critice.

A patra consecință a școalei Barnuțiu: guvernul constituțional nu se potrivește pentru români; lor le trebuie republica cu magistrați ieșiți din alegeri.

Sinceritatea excepțională cu care această idee a d-lui Barnuțiu este răspîndită în toată cartea d-sale face onoare libertății ce domnește în statul nostru și care a îngăduit și îngăduie ca pe catedră și în cărți să se lățească idei a căror tendință este surparea formei de stat sub care trăim.

Extragem din cartea d-lui Barnuțiu cîteva citații relative la acest punct:

„Form'a republicana e cea mai buna pentru Romani, pentru ca e cea mai acomodata dupa natur'a loru si a umanitatii" (pag. 144).

„Domnii Româniloru au fostu si s-ar cadé să fie ceea ce au fostu consulii séu pretorii la Romani, judecători in tempu de pace si imperatori séu duci in tempu de belu" (pag. 147).

„Românii au uritu totu de un'a ide'a ereditatii" (pag. 171).

„Tote comunitatele Româniloru de astadi sunt inca libere si republicane, fiindu ca'si alegu ele insesi pe magistratii loru" (pag. 183).

„Elementu republicanu respinge dominatiunea ereditaria; unde se afla, acolo impune politicului datoria a o ridica acést'a e datori'a si a fiacarui Românu" (pag. 83).

A cincea consecință a școalei Barnuțiu: străinii nu pot să dobîndească proprietatea fonciară în România, din contră, românii au dreptul să-i dea afară dacă își cred interesele împedecate prin ei.

Iacă vro cîteva pasage în care d. Barnuțiu exprimă această convingere a d-sale:

„Nece potestatea constitutiva, nece cele constitute, cu atatu mai pucinu privatii potu se dee locu strainiloru pe pamentulu Românu, pana când se afla vre unu Românu

care are opu de acelasi si vointia de a se asedia pre d'însulu" (pag. 102).

„Adunarile si magistratii Româniloru nu potu se faca atari fapte cu străinii care le aru impedecà interesile agricoli, industriali, comerciali s.a." (pag. 171).

„Natiunea româna pote reduce numerulu strainiloru catu se nu fie condemnati Românii a tiene tote Sambetele si serbatoriele jidovesci, si a'si cumpara imbracamentulu, pana si panea din tote dilele de la jidovi, nemti si de la alte adunature" (pag. 106).

„Se se iee comerciulu si industri'a dein manele strainiloru si se se restituesca Româniloru si inainte de tote comerciulu lucrurilor de prima necesitate (viptualile, panurari'a si cele pentru imbracamente) si locuintia, cari nu se unesce cu demnitatea natiunii Române si e o violatiune a dereptului personalitatii ei cà se-i ocupe strainii urbile si tergurile si Românii se fia chirigii jidovesci, nemtiesci, bulgaresci, lipovinesci &" (pag. 140, 141).

Ne mărginim în arătarea acestor cinci consecinţe mai însemnate ale teoriei d-lui Barnuţiu. Ele sunt îndeajuns pentru a da lectorului o idee despre tendinţele acestei apariţiuni nouă pe cîmpul politicei române.

Însă şi aici suntem datori a constata în privinţa conduitei practice a şcoalei Barnuţiu în Iaşi atîtea îmblînziri la teoria expusă, încît infidelitatea comodă şi modernă a şcolarilor ne poate întrucîtva linişti în privinţa eroismului antic în sistemul magistrului. Căci pe unul din aceşti partizani ai persecuţiunii străinilor şi, prin urmare, ai uciderii concurenţei mercantile îl vedem ocupînd — catedra de economie politică la Universitate: pe alt partizan al republicei române şi adversar doctrinar al constituţionalismului *„nemţesc* şi *galofranc"* îl vedem profesînd la aceeaş Universitate — dreptul constituţional şi administrativ; şi pe toţi partizanii împreună, pe aceşti inimici juraţi ai prinţului străin, pe doctrinarii cari susţin nulitatea juridică a domnitorului Carol de Hohenzollern, îi vedem formînd astăzi în Iaşi — partidul guvernamental al aceluiaş domnitor.

Şi apoi se mai plînge d. Barnuţiu (pag. 58) de *stratagema bizantina*, care *la părere* face una, *dar în fapt alta?*

II

VALOAREA DEMONSTRAŢIUNILOR

În partea precedentă am arătat prin citaţiuni din scrierea d-lui Barnuţiu că d-sa combate monarhia constituţională, vrea să introducă republica romană, să depărteze prinţul străin şi pe toţi străinii, vrea să schimbe şi religiunea creştină şi să împartă proprietatea între toţi cetăţenii.

Această revoluţiune radicală a statului român pe ce argumente o razimă d. Barnuţiu? Şi cu această întrebare intrăm în partea a doua a criticei de faţă şi ne propunem a cerceta valoarea demonstraţiunilor din cartea ce ne ocupă.

Argumentarea d-lui Barnuţiu în această privinţă nu se bazează atît pe teorii asupra dreptului şi a statului, cît mai mult pe un fapt pozitiv ce d-sa îl susţine, şi acesta este: că aşa a fost în dreptul roman.

Prin acest mod de argumentare cartea d-lui Barnuţiu se scuteşte de mai întinse demonstraţiuni filozofico-politice asupra valorii relative a ideilor ce le susţine, şi anume, a celor cinci consecinţe practice ce le-am relevat în partea I-a a criticei de faţă: ci în loc de asemenea idei, mai mult sau mai puţin discutabile, d-sa dă şcolarilor săi un tărîm în aparinţă sigur, dreptul roman, şi zice: precum fiecare popor are limba sa proprie, aşa trebuie să aibă şi dreptul său propriu (pag. 1), şi noi, care avem o limbă romană, trebuie să avem şi dreptul roman, ca cel mai potrivit cu natura noastră. Să ne punem dar mai întîi pe acest tărîm şi să vedem dacă, admiţîndu-l ca just, concluziunile d-lui Barnuţiu sunt justificate.

Dereptul românilor e dar *dereptul roman!* Aci se naşte îndată întrebarea principală: care drept roman? dreptul roman din care epocă şi pe ce treaptă a dezvoltării lui?

Să nu uităm că este vorba de dreptul public, şi nu de dreptul privat. În dreptul privat se poate zice că de la cele XII table până la expunerea sistematică şi cazuistică din institute şi pandecte, jurisprudenţa

romană a fost un șir neîntrerupt de dezvoltare a acelorași principii de drept, și că, prin urmare, ea prezintă o unitate sistematică, întinsă numai peste distanțele timpului. Dar în dreptul public împrejurările sunt cu totul altfel; aci nu se poate vorbi simplu de drept roman, fiindcă aceste cuvinte nu au nici o preciziune și nici un înțeles hotărît.

Pentru a explica mai bine și dintr-o perspectivă mai apropiată ce voim să zicem cu această observare, să schimbăm pentru un moment hipoteza și să ne închipuim că în acest an 1868 imperiul francez se dărîmă și că Franța devine supusă unei dominațiuni străine, sub al cărei jug îi dispare dreptul și limba ei proprie și îi rămîne numai o literatură moartă. Să admitem însă că una din coloniile externe, d.e. Algerul, deși atinsă de această catastrofă pentru cîtva timp, își păstrează totuș naționalitatea franceză și, trecînd prin multe vicisitudini, ajunge, în fine, după vreo 1 000 de ani, la conștiința vechei legături naționale și voiește să reînvieze în sine toate formele de existență aflate în antica și glorioasa sa metropolă. Dacă atunci, pe la anul 3 000 d. Chr., ar veni un profesor de la universitatea acelui Alger și ar zice studenților săi: dreptul algeric e dreptul francez, ce înțeles ar putea să aibă aceasta pentru contimporani? Cînd ar fi vorba de dreptul privat, atunci oamenii culți din acea viitorime s-ar putea învoi să înțeleagă numai Codicele Napoleon, fiindcă în el s-a terminat ca într-o culme finală dezvoltarea juridică a francezilor, compusă parte din dreptul consuetudinal, parte din dreptul roman. Dar cînd ar fi vorba prin acele cuvinte de dreptul public sau politic, atunci învățătorul de la Alger ar fi profesat, fără îndoială, o frază lipsită de înțeles preciz. Căci peste Franța au trecut în cei din urmă 80 de ani toate formele de stat: la 1788, monarhie absolută, la 1793, republică moderată, în acelaș an democrație absolută și teroristică, la 1795, constituțiune cu două camere și guvern directorial, la 1799, constituțiune consulară, la 1804, imperiu absolut, la 1814, monarhie absolută cu aparența de constituționalism, la 1830, monarhie constituțională, la 1848, republică, de la 1852—1867, absolutism cu iluzii liberale. Care din aceste forme de stat s-ar putea înțelege peste 1000 de ani, cînd am vorbi atunci de „dreptul public" al francezilor fără a preciza epoca? Toate sau nici una, și în amîndouă cazurile cuvîntul ar fi deopotrivă gol de înțeles, și acel profesor din Alger nu ar putea prin el decît să introducă obscuritatea în capul studenților săi.

Aceeaș obscuritate există în cartea d-lui Barnuțiu. Romanii au trecut prin atîtea forme de stat osebite unele de altele și care nu prezintă nici o unitate coexistentă de sistem, încît cuvintele „dreptul public roman", fără precizarea epocei, sunt cuvinte deșerte. La 509 a. Ch., se răstoarnă monarhia și se introduce o republică aristocratică, cu consuli luați numai dintre patricii. La 494 se introduc tribunii plebei, la 366 participarea definitivă a plebeilor la consulat. Activitatea legislativă, care la început se mărginea numai în *comițiele curiate*, trece și asupra *comițielor centuriate*, și în parte și a *comițielor tribute*. De la rogațiunile lui Publius Philo (338 a. Ch.), și mai ales de la *lex Hortensia* (286 a. Ch.) *ut eo jure, quod plebs statuisset, omnes tenerentur*, începe epoca democratică a republicei romane; nu numai poporul întreg, ca în comiții, ci și plebea în parte cîștigă puterea legislativă, plebiscitele devin legi. Războiul cu Tarent și războaiele punice abat atenția poporului de la dezvoltarea dreptului politic. La 146 se dărîmă în fine Cartago, la 133 Numanția, și chiar în acelaș an reîncepe mișcarea politică internă, deșteptată acum de Gracchi, 133—121. Tendința Gracchilor este de a introduce egalitatea *socială* prin împărțirea proprietăților fonciare la toți; însă încercările lor rămîn zadarnice, amîndoi pier uciși în revoltă publică. În această luptă democrația se ruinează; începe războiul civil dintre Marius și Sulla, Sulla devine dictator (82), legile Cornelii schimbă constituțiunea, reiau puterea din mînile plebeilor și o dau Senatului. De aci încolo tendința monarhică este tot mai pronunțată. Cesar primește întreaga putere pentru sine și pentru descendenții săi masculini, Augustus și Tiberius sunt de-a dreptul împărați, însă cu o umbră de

aparință republicană, succesorii lor rămîn împărați absoluți.

Repetăm acum întrebarea a cărei legitimitate am dovedit-o în expunerea precedentă: care este dreptul public roman pe care școala Barnuțiu ar voi să-l introducă la români, fiindcă istoria romană cuprinde toate formele dreptului public? La această întrebare însă cartea d-lui Barnuțiu nu răspunde; d-sa vorbește de dreptul public al romanilor, pare că s-ar înțelege de la sine care este, și astfel se introduce o confuzie așa de radicală în întreaga lucrare, încît meritul ei dispare în ultimul moment.

Să fie oare confuzia scrierii o consecință involuntară și necesară a confuziei autorului? sau, explicare mult mai defavorabilă, să fi avut autorul conștiință de acea lacună a cărții și totuș să o fi lăsat să subziste? Nu îndrăznim să rezolvim dilema, dar trebuie să arătăm consecințele ei în lucrarea d-lui Barnuțiu, fiindcă acea confuzie anulează orce valoare științifică a ei în proporție dreaptă cu comoditatea cu care d. Barnuțiu o exploatează.

Căci artificiul care de acum înainte îl vedem transpirînd în toată scrierea răposatului profesor consistă tocmai în a se folosi de acea confuzie la fixarea dreptului public roman, spre a găsi argumente în legile romane pentru fiecare din opiniile d-sale. Ambiguitatea fiind astfel pusă în fundament, sarcina d-lui Barnuțiu în edificarea mai departe a sistemului său devenea ușoară. Dacă, după cum am văzut, dreptul roman cuprinde în diferitele sale faze istorice mai toate formele de stat, se înțelege *a priori* că se vor găsi în dînsul argumente care să sprijinească mai toate opiniile în dreptul public. Însă un *sistem unitar* al acestor opinii izolate nu este pentru aceasta încă un sistem care să fi existat vreodată în acelaș timp la romani.

Prin urmare, admițînd chiar, ceea ce nu este, că pentru fiecare din ideile sale luate în parte d. Barnuțiu ne-ar putea proba că au fost realizate în una din multele faze deosebite prin care a trecut dreptul public la romani, totuș d-sa nu ar fi în drept să susție că *împreunarea acestor diferite idei într-o unitate de coexistență* s-a aflat

vreodată la romani și a format dreptul lor public. Din contră, asemenea împreunare de *membra disjecta*, de părți diverse luate din diverse epoce, nu poate produce decît un vestmînt eclectic foarte modern și foarte arbitrar, potrivit cu gustul unor indivizi, dar niciodată cu sistemul dreptului roman așa precum a existat în realitatea acestui popor.

Pentru a dovedi acea confuzie din scrierea d-lui Barnuțiu, vom fixa o epocă în dezvoltarea dreptului public al romanilor ca punct de plecare, și vom analiza față cu dînsa opiniile autorului nostru.

În sine este indiferent care epocă o alegem, fiindcă sistemul d-lui Barnuțiu, nepotrivindu-se cu nici una, se înțelege că, din orcare am purcede, am da de anacronisme. Însă, fiindcă tot trebuie să fixăm, vom alege pe cea mai importantă și netăgăduită pentru români, și aceea nu poate fi alta decît cea din sec. al 2-lea și al 3-lea după Christos, cînd s-a fundat patria noastră română și cînd a fost încă în legătură nemijlocită și neîndoioasă cu statul și cu dreptul roman. La 106 d. Chr., Traian fundă provincia Dacia și o coloniză cu o mulțime nenumărată de oameni din tot Imperiul roman; la 274, Aurelian o părăsi, strămutînd autoritățile oficiale peste Dunăre, în Moezia. Va să zică, timpul în care fără îndoială a domnit în țările noastre dreptul roman este cuprins între anii 106 și 274 după Christos. Să vedem acum dacă în această epocă se află realizate principiele ce le susține d. Barnuțiu.

În privința religiunii, d. Barnuțiu are dreptate pentru acel timp. După libertatea nemărginită ce existase mai nainte pentru orcare cult religios, după ce încercările republicane de a mărgini această libertate s-au arătat fără efect, tocmai sub Traian, ca și mai nainte sub Nero și Domițian și mai pe urmă sub alții, vedem creștinii persecutați. Din epistolele lui Plinius jun., dintre care unele le-a scris în calitatea sa de proconsul din Bithynia către împăratul Traian, și din răspunsurile acestuia[1] nu ne rămîne nici o îndoială asupra acestui fapt. După practica dreptului public roman din timpul lui Traian

[1] Vezi Plin., *Epist.*, X, 97 și 98.

și al succesorilor săi este dar adevărat că am găsi dispoziții ce ne-ar autoriza să silim pe creștini să-și schimbe religia și, dacă nu, să-i masacrăm.

Însă a doua consecință a d-lui Barnuțiu, care vorbește de împărțirea proprietății fonciare, nu are nimic a face cu timpul împăraților și este luată din vremi cu sute de ani înapoi. Cestiunea agrului public în înțelesul radical al d-lui Barnuțiu se agită pentru ultima oară la 122 înainte de Chr. de Sempronius Gracchus, și la 91 a. Chr. prin *lex Titia* și *lex Livia*. Dispoziții parțiale se iau și mai pe urmă, însă ultima lege agrarie *proprio sensu* este și în această întindere puțin cunoscuta *lex Antonia* de la anul 44 a. Chr. Sub împărații de la Traian încoace nu mai e vorbă de asemenea lucruri, ci numai de colonii militare. Pe atunci aproape în toată Italia nu se mai află agru public, și nimeni nu se gîndește a lua din posesiunea privată a romanilor, fie uzurpată, fie legitimă, proprietatea pămîntului.[1]

A treia consecință a d-lui Barnuțiu, despre principele electiv indigen, se justifică întrucîtva prin dispoziții din timpul împăraților; însă predilecția republicană, ce o arată tot d. Barnuțiu în a patra consecință menționată de noi, se înțelege că nu se potrivește cu timpul împăraților și se rapoartă la un timp încă înainte de Cesar, vrea să zică cu 200 de ani înapoi.

A cincea consecință a d-lui Barnuțiu, care cuprinde idei inimice străinilor, este contrară dreptului public roman în timpul ce ne ocupă. Până a nu fi fost Dacia părăsită de Aurelian, cînd eram noi încă sub practica nemijlocită a dreptului roman, prin *constitutio Antoniana de civitate*, realizată la începutul secol. III, s-au dat la toți, la întregul *orbis romanus*, drepturile politice romane. Prin urmare, „jidovii și celelalte adunături", de care vorbește d. Barnuțiu la pag. 106 a cărții d-sale, ar fi putut dobîndi la romanii din Dacia toate drepturile, chiar și cele politice, care li se refuză astăzi la românii din România.

Confuzia ce o arătarăm acum în privința celor cinci idei fundamentale ale lui Barnuțiu față cu epocele

[1] Revenim mai jos asupra acestei cestiuni.

istorice ale dreptului roman, aceeaș confuzie domnește și în toate cestiunile de detai. D.e., la pag. 130, se vede un citat din dreptul roman, ce are de scop să ne prepare la ideea d-lui Barnuțiu că românilor să li se oprească vinderea pămîntului la locuitori din alte comune (pag. 138). În adevăr:

„Impp. *Leone* și *Antemiu* scriu lui *Nicostratu* P. P. an. 468, cà se nu se dee voia nece unui *strainu* cà *se poseda in metrocomie (sate)* ver in ce modu, ci de va voi ore carele dein *sateni* (vicanis), a'si *instrainà locurile propria*, se nu'i fia permisu a trece dominiul si posesiunea pamenturiloru sale de catu numai la locuitoriu ascrisu acelui satu; almentere se va desface contraptulu făcutu cu strainulu, si acestuia se va redà numai ce au datu."

Dar nu vede d. Barnuțiu că împărații Leon M. și Antemie sunt bizantini în toată forma? că au venit după Constantin cel Mare, de la care începe ceea ce numesc juriștii *jus novum*, în diferință de propriul *jus vetus* al romanilor, și ceea ce numește d. Barnuțiu (pag. 58) *periculile și plagele* contra românilor? că acelaș Leon este chiar cel dintăi împărat care, după spusa lui Teofan, a primit coroana din mîna patriarhului și a dat astfel o nouă ocazie la preponderența eclesiastică creștină în politică și la cearta pentru investitură?[1] că dacă admitem legile pozitive ale împăratului Leon într-o privință ca drept public, trebuie să le admitem și în celelalte privințe, în toate dispozițiile lor, în *stratagemele bizantine*, în exploatările financiare și sistematice ale țăranului (vezi Gibbon, *loc. cit.*) etc.?

Un alt exemplu de aceeaș confuzie, care se vîră până în noțiunile elementare despre istoria dreptului roman celui vechi, este în § 23 al scrierii. Iacă acel paragraf:

„§ **23 Legelatiunea**

Era propriamente a poporului. *Lex* in sensu publicu e decretulu facutu de poporu in comitia. «Gai., I, 3, *Lex est quod populus jubet atque constituit. Instit.*, I, 2, 4. *lex est quod populus romanus senatorio magistratu interrogante, velut consule, constituebat.*»

[1] Vezi Gibbon, cap. 36, a 457—474.

Legile cele mai vechi se făceau în *Comitiale curiate* si se refereau cea mai mare parte la negotiale familiei cumu erau arogatiunea, testamentele, altele determinau cumu se se faca alegerile magistratiloru, asia erà *lex curiata de imperio*. De la *Serviu Tuliu* au începutu se legeferesca si *comitiale centuriate*, mai *tardiu* s'au numitu *leges* si decretele *comitialor tribute*, cu toate ca acele se numescu «*plebiscita*».

Diferentia intre *lex* si *plebiscitum* asia se espune *(Atei. Capit.* la Gell., X, 20): «*plebiscitum est lex quam plebes, non populus scivit*». XV, 27: «*plebiscita appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta sunt*».

Legea in sensu mai strimtu cuprinde inse si plebiscitele *(Capitone* la Gell., X, 20): «*lex est generale jussum populi aut plebis, rogante magistratu*», asia erau *lex Aquilia* si *Voconia* plebiscite.

Legile comitialoru centuriate regulau mai alesu dereptulu publicu, relatiunile esterne ale Romei si negotiale a totu poporulu.

Plebiscitele la începutu au avutu influentia mai pucina, in urma prein legea *Valeria Oratia* (Liv. III, 55), *Publia (Lib.* VIII, 12) si *Ortensia* s'au făcutu universalmente obligatorie. Caiu, I, 3: «*dupa aceea s'au adusu legea Ortensia, prein care se asiedia cà plebiscitele se oblige pre totu poporulu. Deci ele s'au făcutu in acelu modu ecari cu legile*».

Plebiscitele aveau mare insemnatate pentru dereptulu privatu ca-ci mai toate legile erau plebiscite."

Inocența cu care d. Barnuțiu confundă în acest § epocele, fără altă explicare și fără nici o aparență de conștiință a adevărului istoric, este foarte remarcabilă. *Legelatiunea erà propriamente a poporului*; cînd? a cărui popor? a totalității sau, cum zice d. Barnuțiu, a *universității* cetățenilor? Dar tot d. Barnuțiu citează diferința între *lex* și *plebiscitum*, zicînd că plebiscitul este o lege pe care a votat-o plebea, și nu poporul, pe cînd *lex* este ceea ce a votat numai poporul (Gai., I, 3); și apoi iarăș d. Barnuțiu spune că *in sensu mai strimtu* (cetește: în sens mai larg) legea cuprinde și plebiscitele și chiar că mai toate legile erau plebiscite. Va să zică: mai toate legile sunt plebiscite, însă plebiscitele sunt

legi votate de plebe, și nu de popor, și cu toate aceste, legelațiunea era a poporului.

Și apoi se cere de la bieții studenți să înțeleagă asemenea confuzii, pe care poate profesorul însuș nu le-a înțeles?

Explicarea chestiilor politice atinse în acest paragraf se poate da numai *distingîndu-se diferitele epoci istorice*. La întrebarea: a cui era *legelațiunea* la romani? trebuie să se răspundă: să distingem epocile. La început ea se făcea în *comițiile curiate*, unde cetățenii se adunau după legăturile lor de ginte și unde în timpul republicei erau admiși și plebeii, care în origine juridică fuseseră oamenii de casă ai patricianilor și care acum votau cu aceștia împreună în curii.[1] Cîtva timp după introducerea constituțiunii numite a lui Servius Tullius, legislațiunea trece și asupra *comițielor centuriate*, adecă a adunării cetățenilor după censul averii și după îndatorirea la serviciul militar. Mai în urmă, de la a. 307 *ab urbe condita*, dar cu oarecare însemnătate mai ales de la 422 încoace, legislația se face și în *comițiile tribute*, adecă în adunările plebeilor și a patriciilor, împărțiți după locul proprietății lor fonciare primitive, care constituia un fel de *origo* ereditară, neatîrnată de domiciliu. Propoziția d-lui Barnuțiu că „decretele comițielor tribute se numesc plebiscita" este falsă și de la sine se înțelege că în *comițiele tribute*, care erau adunări după despărțirile locale ale proprietăților imobiliare, trebuiau să voteze și patricii, fiindcă și aceștia erau proprietari de imobile, și, din contră, nu votau mulți plebei, fiindcă mulți din ei nu aveau proprietăți imobiliare. Cu alte cuvinte: comițiele tribute sunt adunări de „proprietari", fără distingere de patriciat sau plebeiat.

Legislațiunea în aceste trei specii de comiții se exercită dar de *populus*, adecă de împreunarea patriciilor

[1] Prin urmare, în timpul republicei comițiile curiate nu erau adunări exclusive de patricii, cum s-a crezut de mulți până acum, ci erau adunări unde votau atît patricii, cît și plebeii, numai că aci se vota după ginți, pe cînd în comițiile centuriate se vota după cens, iar în cele tribute după despărțiri locale. Acesta este rezultatul definitiv al ultimelor cercetări în această privință. Vezi Mommsen, *Röm. Forschungen*, I, pag. 129—284.

și a plebeilor, și patricii, ca și plebeii, au egal drept la vot, cu restricțiunea că în comițiile tribute votează numai patricii și plebeii *proprietari*. Deciziunile acestor trei comiții poartă toate numele oficial de *leges*, pentru toate se află cele două condiții formale ale legilor, adecă întrebarea prealabilă a auspicielor și confirmarea posterioară de către senatul patrician; iar faptul că legile se votează cînd de una, cînd de alta din acele comiții atîrnă de la natura obiectului lor, mai mult după o practică uzuală decît după un drept strict.

În toate aceste nu este încă vorba de plebiscite, și înainte de 415 *(leges Publiliae)*, sau, mai exact, înainte de 465 *(lex Hortensia)*, plebiscitul nu este lege, adecă dispozițiune obligatorie pentru cetățenii statului roman, nu poartă titlul oficial de *lex* și nu obligă decît pe plebeii cari au votat conform dreptului lor de asociațiune, dar nu și pe patricii. Toate celelalte semne se potrivesc cu această restricțiune: votanții la plebiscite se numesc *plebs*, și nu *populus*, fiindcă patricianii nu iau parte, adunarea se numește *concilium*, și nu *comitia*, deciziunea *scitum*, și nu *lex;* întrebarea auspiciilor și confirmarea senatului lipsesc.

În aceste adunări ale asociațiunii plebeice toți plebeii votează la început *curiatim*, adecă după împărțirea în care se aflau la comițiile curiate, se înțelege, cu excluderea absolută a patriciilor; însă se vede că totuș oamenii de casă, clienții patriciilor, aveau preponderanța, și așa se decide la 283 a.u.c., după propunerea lui Volero Publilius, că votările plebiscitelor să se facă de acum înainte *tributim*, adecă după împărțirea proprietăților imobiliare. În acest mod burghezimea plebeică proprietară de pămînt cîștigă preponderanța și exclude pe plebeii fără proprietate, cari erau mai curînd supuși influenței guvernului. De acum înainte dar adunările exclusive ale plebeilor se convoacă, și plebiscitele se votează *tributim*, însă rămîn încă dispozițiuni particulare ale asociațiunii lor, obligatorie pentru dînșii și între dînșii, dar nu pentru cetățenii romani ca atari, și prin urmare sunt deosebite de *comițiile tribute*, la care

participau și patricii și ale căror deciziuni erau *legi* obligatorii pentru toți cetățenii romani![1]

Tocmai în secolul V de la clădirea urbii se introduce în aceste raporturi și modificarea fundamentală. Prin *lex Hortensia* de la a. 465 a.u.c., o lege primită în comițiele centuriate, se decide că dispozițiile votate de către plebe în adunările ei separate să fie obligatorii pentru toți cetățenii, și aceasta în virtutea dreptului ce-l are poporul roman, adică patricii cu plebei împreună, de a numi un depozitar al puterii sale legislative. Astfel, adunarea proprietarilor plebei devine oarecum mandatara poporului în privința legislativă (precum mai tîrziu devin împărații mandatari personali), și de aci înainte, dar numai de aci înainte, plebiscitele sunt și se numesc oficial *leges*, au aceeaș valoare practică, deși în modul propunerii lor rămîn încă diferințe între ele și legile proprie ale comițielor curiate, centuriate și tribute, care mai subzistă încă și după acest timp.

Prin urmare, fraza d-lui Barnuțiu, „legea în sens mai strimt cuprinde și plebiscitele, așa erau lex Aquilia și Voconia plebiscite" (pag. 30) este confuză și trebuie astfel restabilită: legea, care nu are sens strîmt sau larg, cuprinde până la a. 465 a.u.c. numai deciziunile comițielor curiate, centuriate și tribute, însă de aci încoace, în urma legii Hortensie, ea cuprinde și deciziunile conciliilor plebee, adică plebiscitele, și, astfel, plebiscitele lui Aquilius și lui Voconius, fiindcă sunt votate după a. 465, adică a lui Aquilius la 467 sau 573 (data nu este sigură, dar sigur este că a fost după *lex Hortensia)*, și a lui Voconius la 575, au titlul oficial de legi.

În primul secol înainte de Christos și în secolele posterioare modificarea merge mai departe: se introduc *leges datae* sau *constitutae*, adecă decrete ale unei singure persoane *(imperator)*, care decretează ca un mandatar al poporului *(lex rogata)* dispozițiuni cu putere de legi. Legislațiunea devine dar personală, și astfel forma guvernului este ceea ce numim noi, modernii, absolutism.

[1] Așadar, prin aceea că plebeii votează *tributim*, adunările lor nu sunt comiții tribute, precum nu erau comiții curiate înainte de 283, cînd votau *curiatim*.

Revenind acum de la această expunere prea întinsă[1] a legislațiunii romane la cartea ce ne ocupă, credem a fi dovedit lectorilor nepărtinitori că, admițînd chiar punctul de vedere al d-lui Barnuțiu, adecă dreptul roman, totuș, sistemul d-sale nu este decît o țesătură de confuzii cronologice sau un sistem de anacronisme.

În critica de până acum am presupus că ideile d-lui Barnuțiu se pot justifica în parte ca legi realizate în dreptul public al romanilor, și am arătat numai că, și în acest caz, *împreunarea* lor în sistemul Barnuțiu nu este decît o confuzie anacronistică de dispoziții care se combat unele pe altele.

Însă chiar acea presupunere a fost prea favorabilă; căci, în adevăr, ideile fundamentale ale d-lui Barnuțiu, luate în parte, nu sunt toate din domeniul dreptului roman, și tendința d-sale de a ni le prezenta totuș ca legi realizate în viața practică a acelui popor este o denaturare a adevărului istoric.

Și mai întâi ideea ce și-o face d. Barnuțiu de domnitorul românilor nu este romană. Domnitorul românilor, zice d. Barnuțiu, să fie judecător în timp de pace și duce în timp de „bel" (pag. 247), el să nu fie *legibus solutus*, ci să recunoască drepturi nemutabile mai presus de orcare autoritate (pag. 148), să nu lucreze de capul său,

[1] Expunerea am făcut-o pentru a nu lăsa să se strecoare în capul studenților asemenea erori în privința istoriei dreptului roman. Din același interes cităm și aci textele originale prin care se susțin afirmările de mai sus. Laelius Felix la Gellius, 15, 27: *(„plebis scitis) ante patricii non tenebantur, donec. Q. Hortensius dictator legem tulit, ut eo iure quod plebs statuisset omnes Quirites tenerentur.*" Plin. *h.n.* 16, 10, 37: *„Q. Hortensius dictator cum plebs secessisset in Ianiculum, legem in Aesculeto tulit, ut quod ea iussisset omnes Quirites teneret.*" Gaius, 1, 3: *„olim patricii dicebant se plebis scitis non teneri, quia sine auctoritate eorum facta essent; sed postea lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut plebis scita universum populum tenerent, itaque eo modo legibus exaequata sunt*" (Comp. *Inst.*, 1, 2, 4). Pomponius, *Dig.*, 1, 2, 2, 8: *„quia multae discordiae nascebantur de plebis scitis pro legibus placuit et ea observari lege Hortensia, et ita factum est, ut inter plebis scita et legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset*".

ci cu consiliul celor mai înțelepți (pag. 149) etc. Toate aceste pot fi opinii foarte filantropice, dar nu sunt romane. Împăratul roman, care ne-a adus pe noi în Dacia, și toți împărații romani cîți ne-au stăpînit erau absoluți, despoți în toată forma, autorizați de dreptul public al romanilor de a fi așa. Consiliul celor mai înțelepți, de care vorbește d. Barnuțiu, nu însemnează nimic. De la sine se înțelege că orce împărat va avea sfătuitori mai mult sau mai puțin înțelepți; din contră, anume la guvernele despotice se produc asemenea consilii de stat, compuse din oamenii intimi ai curții, cari joacă rolurile cele mari și de regulă funeste în stat, în mijlocul cărora se află vatra intrigilor, din care se formează camarilele etc. Întrebarea este totdeauna: cine numește consilierii și ce competință au? Dacă tot prințul îi numește și dacă rămîne tot în a lui liberă dispoziție de a le urma sfatul sau nu, atunci avem tocmai ceea ce se cheamă absolutism sau despotie.

Și un asemenea absolutism despotic era la romani. Gaius o spune cu deplină lămurire că împărații decretează legi prin edicte și chiar prin simple scrisori, și că niciodată nu s-a pus la îndoială puterea de legi a acestor ordine[1]; iar Ulpian zice că ceea ce-i place prințului are putere de lege, fiindcă prin *lex regia* i s-a conferit lui întreaga potestate legislativă.[2]

Aceste sunt texte pozitive ale juriștilor romani, și în fața lor nimeni, dacă admite o dată dreptul roman, nu ne mai poate produce iluzia unui prinț „responsabil", supus legilor, ascultător de sfatul poporului, și alte asemenea sentimentalități moderne, care au putut exista

[1] Gai., I, 5: *„Constitutio principis est quod imperator decreto, vel edicto, vel epistola constituit; nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem obtineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat*".

[2] Ulpianus, L. I. pr. *D. de constitutionibus principum* (I, 4): *„Quod principi placuit, legis habet vigorem, ut pote cum lege regia, quae de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. — Quodcunque igitur imperator per epistolam et subscriptionem statuit vel congnoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto praecepit, legem esse constat.*"

în închipuirea d-lui Barnuțiu, dar care nu au existat niciodată în jurisprudența romană.

Însă cea mai gravă din erorile istorice ale d-lui Barnuțiu este cea relativă la cestiunea proprietății fonciare, la *agrul public*. Am arătat la începutul criticei noastre, unde vorbeam de consecințele practice ale școalei Barnuțiu, că ideea răposatului magistru în această privință era de a se lua din mîna proprietarilor moșiile lor și de a se împărți între toți, rămîind a se determina de către stat modul și cîtățimea fiecării posesiuni.

Cităm acum cele mai importante din dovezile istorice pe care scrierea d-lui Barnuțiu vrea să se razime în această privință:

„Nece unul dein scopurile natiunii romane nu e cu potentia, pana candu vor fi Românii condemnati la paupertate afora de altele si prein impartirea cea de astadi a teritorului natiunale.

In contra acestei perniciose degenerari a proprietati române dela scopurile sale s'au declaratu si s'au luptatu dereptulu romanu in tote timpurile, s'au declaratu si s'au luptatu cei mai mari atatu in Itali'a catu si in Daci'a; éc'a orecare documente despre acestu belu sacru agrariu:

Consulele *Sp. Cassiu* (485 a.C.) au proieptatu, cà *se se imparta agrii castigati cu armele* atatu intre plebe catu si intre soci. Ce e dreptu, elu au fostu condamnatu la morte de curiele patriciloru, dar legea agraria n'au muritu de impreună cu elu.

Legea Thoria agraria (111 ani a.C.): «care locu, agru, edificiu s'au datu, asemnatu, se fia aceluia, caruia s'au datu prein lege si plebiscitu si altul se nu lu aiba, se nu lu poseda, se nu lu folosesca, *nece* se se *despolia* de posesiunea lui (neive eo agro, loco, edificio *spolietur)*.

Care agru locu s'au datu *sateniloru* in tier'a Italiei... acel'a se nu se *venda* altmentre de cumu are a se *vende* dupa acesta lege».

Legea Licinia (365 a.C.): «se nu pota avé, tiené, posedé nimene dupa acesta lege suptu nece unu dereptu seu titlu modu mai mare de 500 jugere, 100 de vite mari, 500 mici.

De cate ori va jubé poporulu Romanu a se imparti agrulu prein curatori, se nu se asemne mai pucine jugre de siepte.

După ce va fi adusa (perlata) acesta lege, Parentii, Calarii, Plebea si chiaru totu poporulu Romanu se jure ca o va serbă cu santitate (sancte se servaturum jurato).

Totu agrulu ce va avé, va tiené, va posedé cineva peste modulu prescrisu se i se iee, si se se imparta cu pretiu ecu (aequo pretio) la pauperii ce n'au agru.»

Tiberiu Gracchu (132 a.C.) au propusu renovarea legii *Licinie*, 500 jugere pentru fiecare cive romanu, 250 jugere pentru fiecare copilu suptu potestatea patria. Elu au cadiutu cu 300 dein poporu, dar legea au resuscitat'o frate-seu *Caiu Gracchu* (120 a.C.), elu inca au fostu omoritu, dein preuna cu vreuna trei sute, dar' poporulu recunoscatoriu au redicatu statue amenduroru fratiloru si i au numitu *confesori ai libertatii*, si legea agraria n'a muritu cu ei.

Legea Sempronia: «Totu agrulu ce va lua cineva prein impartire si asemnare, pre acel'a se n'aiba voia elu si eredele lui a lu transcrie, a lu aliena, a lu vende altuia».

Legea Iulia de agrorum divisione: «De va posedé cineva mai multu de catu e permisu prein legea *Licinia*, totusi cei XX de barbati se nu-lu scota dein posesiune in contra vointie sale.

De nu va ajunge agrulu publicu, cei XX de barbati se cumpere catu va fi de ajunsu de la cei ce vor voi a vende.

Pretiul fundilor de cumperatu se nu se permită arbitrului celor XX barbati, ci se se solba posesoriloru dupa censulu dein urma.

Celu ce va lua agru dein acesta lege a nostra, elu si eredele lui se n'aiba potere a lu vende in XX ani de la asemnare.

Celu ce va miscá dein locu, dolo malo, terminii statuiti, se fia condemnatu a dá pentru fiacare terminu, de cate ori va face, cate cinci dieci auri in profitul coloniei in alu careia agru se va face un'a cá aceea.

Senatulu si poporulu Romanu se jure ca va serbá cu sanctitate acesta lege...»

Prin urmare, Românii au dereptu a postulá nu numai revisiunea codiciloru, ci si institutiuniloru, care i'au lipsitu de mosi'a parentesca si de libertatea lor cea originaria.

Cu acést'a statulu Românu e *datoriu natiunii Române, adeca sié'si;* elu nece ca pote se mai amáne implenirea acestei detorie fora de a'si negá originea sa romana si esistentia sa.

Prein improprietarea Româniloru, proprietatea cea mare de astadi, institutiune feudale si ostile natiunei Române, s'ar face proprietate si institutiune Romana cumu au fostu; astadi ea redica atatu libertatea Româniloru catu si valoarea si esenti'a adeveratei proprietati" (pag. 126, 127, 128, 131, 132).

Din acest lung citat rezultă opinia d-lui Barnuţiu că în contra împărţirii de astăzi a proprietăţii fonciare s-ar fi „declarat şi luptat dreptul roman" şi că „prin umare" românii cei fără proprietate au dreptul să-şi ceară înapoi „moşia părintească" de la cei ce o posed, mai ales de la marii proprietari.

Însă textele citate de d-sa din dreptul roman nu probează aceasta, şi nici un text nu o poate proba, fiindcă nu este. Spre dovadă, vom căuta mai întîi să explicăm natura *agrului public* şi apoi să arătăm jurisprudenţa lui din chiar citatele reproduse mai sus.

Agrul public este pămîntul cîştigat statului roman prin subjugarea unei ţări, uneori şi prin donaţiune. Cea mai mare parte a acestui pămînt era la început domeniu al statului şi se îngăduia cetăţenilor spre întrebuinţare cu plată *(possessiones)*, iar dacă pămîntul nu era cultivat, se lăsa în ocupaţiunea lor, însă tot cu o mică dajdie *(loca relicta)*. Acele posesii însă puteau să fie vîndute şi moştenite de către cetăţeni. Astfel fiind, posesiunile primitive tindeau chiar în timpurile cele dintîi să devie proprietate privată şi prin urmare plata posesiei să devie un simplu impozit fonciar. După 111 a. Ch., prin aşa-numita *lex Thoria*, ele devin cu totul proprietate privată, fără nici un impozit.

De aci rezultă necesitatea de a distinge în fiecare epocă dacă este vorba de un agru public moştenit de mai nainte, sau de un agru public nou, care atunci se dobîndeşte de statul roman şi în privinţa căruia se naşte cerinţa de a se împărţi *(assignari)* în mod egal între toţi.

Orunde apare această ceştiune în dreptul roman, are două cuprinderi distinse: 1) o recunoaştere a posesiei celei vechi; 2) dispoziţii asupra împărţirii agrului celui nou. Cu cît ne depărtăm mai mult de timpul lui Licinius Stolo (367 a. Chr.), cu atît acea recunoaştere este

mai formală şi mai întinsă, aşa încît în ultimul secol înainte de Christos şi în tot timpul după Christos, prin urmare şi în tot timpul în care am fost noi, cei din Dacia, sub Imperiul roman, nu se află nici o singură lege în dreptul roman care să fi atacat vechile proprietăţi moştenite de pămînt provenit din agrul public, ci, din contră, toate le recunosc ca proprietate privată. Ultima încercare de a face un asemenea atac este revoluţia lui Caius Sempr. Gracchus (121 a. Chr.), care rămîne fără rezultat.

După această expunere a adevăratei stări de lucruri, trecem la documentele d-lui Barnuţiu „despre acest bel sacru agrariu"[1] în tot dreptul roman.

1) Consulul Sp. Cassiu (485 a. Chr.) a proiectat împărţirea agrului public.

Dar acest proiect trecut-a în dreptul public roman? Nu; Sp. Cassiu a fost condamnat la moarte din cauza lui. Stranie confirmare a teoriei d-lui Barnuţiu!

2) Legea Thoria (111). Agrul public să fie al aceluia căruia i s-a dat şi care să nu fie despoiat de el.

Cum a putut d. Barnuţiu să citeze această lege în susţinerea opiniei sale!

Aşa-numita lege Thoria de la 111 a. Chr. este o lege prin care tocmai aristocraţii proprietari, din reacţiune violentă în contra încercării Gracchilor, şi spre a nimici o dată pentru totdeauna asemenea atacuri în contra posesorilor agrului public, au izbutit a decreta că posedarea agrului public din partea lor, chiar cea abuzivă şi exorbitantă, este bună şi sfîntă, că ar fi o prădare, o spoliare cînd li s-ar lua, că ea trebuie chiar să fie prefăcută în proprietate privată a lor (pe cînd mai nainte s-ar fi putut considera numai ca o luare în posesie de la stat), şi, în fine, că asemenea posesii să fie scutite chiar de contribuţii.

Această „lex Thoria" este anularea juridică a orcării încercări de a mai reveni la *ager publicus*, şi un profesor al unei facultăţi de drept s-a găsit să o citeze ca document pentru a începe astăzi la noi lupta agrului public în contra unor proprietăţi de sute de ani!

---

[1] Remarcaţi expresia: război sfînt pentru moşie.

Față cu asemenea fapt, ne abținem de la orce altă critică a noastră și cităm numai cele două texte cunoscute din autorii antici, prin care se explică înțelesul legii în cestiune: „(După moartea lui Gracchus) proprietarii cei bogați despoiară din nou cu violență pe cei săraci sub diferite pretexte. Astfel, soarta acestora deveni tot mai tristă, și, în fine, Sp. Thorius făcu să se voteze o lege care anula absolut pe cea agrară și consolida proprietățile în mînile a chiar posesorilor lor. Fiind astfel proiectul lui Gracchus, care ar fi fost așa de folositor republicei, dacă s-ar fi putut realiza, nimicit prin asemenea dispoziții viclene, se mai adaugă, în fine, o lege, care suprima și impozitul bănesc de pe acele proprietăți" (Appianus Alex., *De Civil. Rom. Bell.*, I, 27). „Sp. Thorius, prin o lege vițioasă și nefolositoare, a desființat impozitul de pe agrul public" (Cicero, *Brutus*, 36).

3) Al treilea document al d-lui Barnuțiu este: Legea Licinia (365 a. Chr.), care dispune că din agrul public vechi să nu aibă nimeni mai mult decît 500 jugere etc., iar din cel ce se va împărți de acum înainte să se dea fiecărui cel puțin 7. Aceasta probează că, pe cînd la agrul public *viitor* se fixează un minimum de egalitate, pentru posesiunile vechi se sancționează prin lege ocuparea abuzivă de 500 jugere, cifră enormă, și care nu putea produce decît peirea proprietăților celor mici care mai rămăseseră.[1] Dar și așa cum era, legea a fost fără efect durabil, căci,

4) Tiberius Gracchus (la 132 a. Chr.) propune renovarea legii Licinie, prin urmare [ea nu se mai observa. Însă măcar această propunere devenit-a drept public al romanilor? Nu; Tiberius Gracchus este ucis din cauza ei.

[1] Din care cauză Mommsen presupune *(Röm. Gesch.*, I[4] pag. 275, ed. II) că Licinius Stolo a lucrat mai mult în interesul proprietarilor celor mari cu intențiunea de a deturna tendențele plebeilor săraci, și citează pentru aceasta și faptul semnificativ că Licinius Stolo a fost unul din cei dintîi condamnați pentru excesul acelui *maximum* de 500 jugere.

5) Frate-său Caius Sempronius (121 a. Chr.) renoiește propunerea. Însă și el este ucis din cauza ei.

Ce să continuăm mai departe? După C. Sempr. Gracchus vine citata „lex Thoria" de la 111 a. Chr., care desființează orce lege agrarie și face din posesiunile agrului public proprietăți private. Și de aceea vedem legile posterioare mărginindu-se cît pentru vechile posesii în recunoașterea lor, așa, d.e.,

6) *Legea Julia de agrorum divisione* (59 a. Chr.) citată de d. Barnuțiu: de va posede cineva chiar mai mult decît e permis prin legea Licinia, totuș, să nu fie scos din posesie în contra voinței sale etc.

Rezumînd acum observările noastre critice asupra demonstrației d-lui Barnuțiu în această privință, constatăm că *dreptul public* al romanilor, așa precum îl citează d-sa, nu ar putea sprijini niciodată un atac în contra proprietăților actuale din România, fiindcă din „documentele" d-sale unele probează tocmai contrariul de ceea ce voiește d-sa, altele explică teoria d-sale numai în privința agrului nou, însă confirmă posesiile vechi, altele, în fine, nu sunt drept public, ci numai proiecte de legi anulate cu energie din momentul nașterii lor, tendințe și aspirații ale unui partid politic la romani, dar nu legi realizate în dreptul lor public.

Prin urmare, d. Barnuțiu numai atunci s-ar putea provoca la legile agrarie ale romanilor în susținerea opiniei d-sale, cînd am cîștiga noi un agru public nou, d.e. cînd am cuceri o parte din Turcia[1] și cînd s-ar naște întrebarea cum să împărțim teritoriul ei public. Dar cînd este vorba numai de împărțirea actuală a pămîntului României, d. Barnuțiu nu are cuvînt să înceapă „belul sacru" în contra proprietății cu dreptul roman, și cea mai bună dovadă că nu are cuvînt este tocmai uciderea lui Tib. și Sempr. Gracchus, care dă școalei Barnuțiu o lecție despre soarta ce ar aștepta-o și pe ea cînd am fi noi acei romani al căror drept public pretind d-lor să ni-l explice în acest mod.

Ce e drept, d. Barnuțiu se mîngîie de uciderea Gracchilor cu aceea că „poporul le-a ridicat statuie"; însă

[1] Cum am și cucerit Dobrogea la 1878. Notă la edit. actuală. [1908 — *n. ed.*]

și aci ar fi ușor de dovedit că totuș *juriștii* romani (fiindcă e vorba de dreptul public al romanilor) nu au încetat a numi încercarea Gracchilor o încercare criminală și a lăuda pe cei ce i-au ucis; și, pentru a termina șirul citațiilor d-lui Barnuțiu, vom adăoga și noi un citat roman, care are avantagiul de a fi cunoscut de toată lumea: „De mult, Catilina — se adresează un consul republican către acesta — aș fi trebuit să te trimet la moarte: au nu știm noi cum pe Tib. Gracchus, care începuse numai a clătina ordinea republicei, îl ucise P. Scipio, celebrul nostru compatriot!" Aceste cuvinte le pronunță în prima sa orație catilinară Cicero republicanul, autorul de predilecție al d-lui Barnuțiu, despre care zice d-sa ca să ne ținem „de gloria și onoare a-i studia cărțile, fiindcă *a fostu una data celu de antaniu politicu in lume, si magistrulu tuturor seculilor in politica*" (pag. 156).

Cetitorii care au avut răbdarea să urmeze critica noastră până aci își vor fi format din cele zise o idee destul de lămurită despre valoarea argumentelor d-lui Barnuțiu, întru cît se razimă pe dreptul roman; și acum ne rămîne numai să examinăm valoarea demonstrației d-sale într-o parte a cărții, unde nu se putea răzima pe acel drept: în chestia principelui străin.

Din norocire pentru noi, chestia principelui străin este hotărîtă, și hotărîtă într-un mod contrar ideilor școalei răposatului profesor. Această hotărîre ne pune în stare să judecăm argumentele d-lui Barnuțiu din practică, comparînd întîmplările de care ne amenința d-sa, dacă am alege un principe străin, cu starea actuală a noastră după ce l-am ales.

D. Barnuțiu arată mai ales următoarele consecințe ale introducerii unui domn străin:

1. Națiunea română și teritoriul român ar înceta să fie liber.

„Nece una natiune fora de teritoriu liberu nu pote fi libera; dara teritoriulu supusu unui Domnu strainu nu e liberu; asia dara nece natiunea supusă la Domnu strainu înca nu e libera" (pag. 158).

2. „Domnul străin va umplea țara de străini, va da din capul locului o direcție străină la toată administrația și educația publică; spre acest scop el se va «îngrădi» cu oameni din națiunea sa, iar pe români îi va da la o parte" (pag. 162).

3. „El va ridica toate libertățile românilor și, înainte de toate, libertatea presei" (pag. 263).

4. „Contribuțiile și veniturile țărei nu le va întoarce spre folosul românilor, ci cu aceste va transporta coloni străini pe pămîntul românilor" (pag. 163).

5. „Domnul străin va da în mînile străinilor și industria și comerciul care se mai exercită astăzi de români" (pag. 164).

6. „De aci înainte, nici un român nu se va mai naște liber, ci fiecare se va naște sclavul domnului străin" (pag. 165).

7. „Averea țărei va fi averea domnului străin" (pag. 166).

8. „Domnul străin ereditar va preferi românilor pe toți perucherii străini, pe toți renegații și veneticii care ar avea vreo capacitate de a înșela pe români, de a-i stoarce și de a-i face ca să le fie rușine de numele lor" (pag. 169).

Pentru a cruța gustul cetitorului și simțimîntul de bună-cuviință, ne oprim de a mai înmulți asemenea citări. Cele reproduse până aci sunt prea de ajuns spre a dovedi valoarea ideilor școalei Barnuțiu în această privință și — lipsa de tact de a le publica în timpul de față.

Prevederile magistrului ei, după cum toți ne-am încredințat astăzi, nu s-au realizat, ci s-a realizat contrarul lor. În ceea ce privește partea dreptului public din acele prevederi, eroarea lor era de la început manifestă, amenințările d-lui Barnuțiu despre pierderea libertății teritoriului și pierderea averii naționale sub domnul străin erau numai o nouă dovadă de confuzia istorică ce domnește în toată cartea d-sale. Acele pericole s-ar fi putut referi la timpurile feodale, pe care însă de la revoluția franceză încoace le-a învins Europa o dată pentru totdeauna. Nici un principe dintr-o țară a Europei apusene nu se mai gîndește

astăzi să confunde statul cu persoana sa, averea statului cu averea sa privată. Atît regii Prusiei, Engliterii și Italiei, cît și împărații Franței și Austriei primesc sub forma listei civile un salariu de la stat ca cei dintîi funcționari ai lui, și veniturile și cheltuielele statului se fixează prin budgete publice separate, care n-au nimic a face cu averea principilor. A ignora asemenea lucruri de pe catedră ar vrea să zică a specula cu neștiința auditorilor pentru a le introduce în cap o confuzie, potrivită poate cu interesul unui partid, dar nu cu interesul adevărului.

Iar în ceea ce se atinge de urmările practice ale principelui străin în privința naționalității, s-a întîmplat ceea ce putea să prevadă orce om cu minte și cu bună-credință că se va întîmpla: în loc ca principele străin să ne fi înstrăinat pe noi, el s-a indigenat pe sine, și nu noi tindem a ne face germani, ci germanul tinde a se face român.

Și dacă este vorba de temut, ne cerem voie să spunem că singura noastră temere ar fi astăzi nu că noi vom deveni vreodată germani, lucru imposibil, dar că principele german ar putea deveni — prea român.

III

MODUL PERTRACTĂRII

După ce am arătat ideile principale ale școalei Barnuțiu și valoarea demonstrării lor, ne rămîne să vorbim despre modul pertractării și stilul scrierii ce ne ocupă.

Vom căuta și aici, ca și în observările precedente, să punem pe cetitori în stare prin citate numeroase din cartea autorului să-și formeze înșii o opinie nepărtinitoare.

Ceea ce de la început ne-a surprins la cetire a fost lipsa de înțeles preciz al cuvintelor întrebuințate și contrazicerea în care se pun unele pasage cu celelalte și, prin urmare, se anulează reciproc. Impresia produsă prin această manieră este din cele mai neplăcute;

toată fraza are aerul de a permite două înțelesuri contrare și toată demonstrațiunea păcătuiește prin eroarea logică numită *quaternio terminorum.*

Analizați, d.e., un pasagiu ca acesta:

„Domnii Româniloru n'au fost *neresponsabili* cumu au fostu si sunt dominatorii feudali".

„Adevăratu ca Românii n'au esecutatu pre Domnii loru ca Anglii și Francii cei civilisati: totusi si ei i'au judecatu, si pre unii i au numit buni si mari, pre altii rei si cumpliti. Apoteosile si sentintiele lor sunt scrise in analele si in animele Româniloru: *Radu celu mare, Alexandru* si *Stefanu celu bunu si mare, Aronu celu cumplitu* &."

Nu vrea să zică aceasta a-și bate joc de înțelegerea cetitorului? *Responsabil* în înțelesul dreptului public este acela care poate fi dat în judecata unei autorități constituite a statului și condamnat de acesta. Un domnitor, un ministru etc., sunt, prin urmare, responsabili cînd la încetarea funcției pot fi trași la răspundere pentru faptele lor și dați justiției civile sau criminale. În locul acesteia, d. Barnuțiu ne vorbește de judecata „în inima Românilor" și în opinia istoricilor. Dar în acest chip și țarul Petru al Rusiei (Petru „cel mare") și Ludovic XIV al Franței *(le roi soleil)* și *Charles le fainéant* erau responsabili, fiindcă s-au judecat de inimile oamenilor privați prin niște epitete populare, și toată argumentația responsabilității este un joc de cuvinte.

Alt exemplu. În § 97 d. Barnuțiu începe combaterile sale contra domnului străin prin a zice (pag. 150):

„Românii dein Daci'a s'au batutu necontenitu in contra dominatiunii straine".

Asemenea la pag. 157:

„Onorea fiecarei natiuni se tiene de derepturile loru totu de un'a firme, nemutabili si nealienabili cá si libertatea ei, acumu a supune pre Români la *domni straini* va se dica a le atacá *onoarea nationale,* fiendu desonore a fi una natione supusa la *straini;* precum acést'a au demonstratu-o si Germanii in dilele nostre candu s'au redicatu toti cá unulu in contra lui *Napoleone.*"

Aceeaș confuzie în cuvinte, aceeaș eroare în concluzie. Alta este domnul străin și alta este dominația străină. Germanii nu s-au revoltat în contra persoanei lui Napoleon, ci în contra subjugării lor sub Franța. Însă fiindcă principele străin al României se ține de casa Hohenzollern, România nu este supusă principatului Sigmaringen sau regatului Prusian, și pericolele ce le arată d. Barnuțiu în dominația străină n-au a face cu chestia domnului străin.

Al treilea exemplu:

În § 57 d. Barnuțiu numără între probele despre dominația *continuă* a nației române asupra Daciei și limba națională ca cel mai prețios monument, care ne-a conservat o sumă de nume geografice romane, d.e. Ampoiul, Ardesiul, Calata, Câmpulungul, Iassii, Caracalul etc.

Dar aceste nu pot proba *continuitatea*, ci numai existența odinioară a românilor pe pămîntul Daciei, pe care nimeni n-a pus-o la îndoială. Pentru 20 de nume geografice romane în țara noastră ni se pot arăta 100 de nume slavone (Milcovul, Dîmbovița, Ialomița, Glavaciocu, Priscovu, Bucovățul, Dobrovățu, Popoveni, Lacrița, Preajba, Ilfovu, Jilava etc., etc.), care însă iarăș nu probează continuitatea domniei slavone peste noi, ci numai existența slavonilor odinioară în țara noastră.

Al patrulea exemplu:

D. Barnuțiu, în § 73, se întreabă: cine e român? și arată apoi între semnele adevăratului român și *religiunea*, „fiindcă religiunea consacră naționalitatea; așa cît nu e nici un om mai nereligios decît cel ce sacrifică dreptul și constituția națiunii sale la familii străine" (pag. 98).

Aceasta vrea să zică iarăș a se juca cu cuvîntul *religiune*. Religia este o credință relativă la cele supranaturale, care după scopul și spiritul ei nu a avut niciodată a face cu naționalitatea pămîntească, ci, din contra, a avut totdeauna un caracter cosmopolit; de aceea s-a și zis că preotul, ca preot, nu are națiune, și de aceea, dacă noi am cădea, d.e., sub domnirea

Rusiei, nu ar suferi religia noastră întru nimic, deși ar suferi orce altă parte a existenței noastre.

Alt exemplu:

„*Limb'a Româniloru e limba unui poporu republicanu;* si acesta institutiune si garantia republicana e mai tare decatu tote; ea face cá poporulu se aiba comuniunea vietiei si libertatea spiritului, adeca se fia *republica* in sensulu celu naturale alu cuventului si atunci candu i s'au redicatu celealalte institutiuni si garantie republicane.

Fiendu spiritul Românilor republicanu, pe care l'au conserbatu mii de ani in natur'a lui cea originaria, precumu areta limb'a lor republicana, nu pote fi mai acomodata pentru d'insii nece una forma de guberniu decatu form'a republicana" (pag. 143, 144).

Remarcați acum ce joc se face cu vorba republică. La pag. 80 ni se spune că românii, după ce au scăpat de bizantini și de barbari, s-au învoit să fundeze „două republice sau ducate". Republice *sau* ducate! Dar misterul se explică prin nota de la § 71:

„Ceea ce numescu alte natiuni *statu* noua se cuvine se numimu cu Romanii *republica*, nu numai pentruca asia cere firea limbei nostre, apoi ca statulu românu pana astadi e *republica*, dar' si pentruca cuventulu *statu*, cá si cuventulu «*guberniu*», e forte ambiguu, si de aceea se pote suci forte usioru in defavoarea libertatii."

„Atat'a autoritate avea numele *republica* si inaintea imperatoriloru, in catu de au si introdusu *Monarchi'a* o au numitu totu deun'a republica."

Noi în loc de *stat* să zicem *republică*, fiindcă cuvîntul *stat* se poate suci. Dar cînd despoții romani au păstrat pentru despoțiile lor tot numele de *republică*, nu s-a sucit republica? Și dacă *republica* va să zică *stat*, atunci ce înseamnează sus-citata laudă a *limbei noastre republicane*, care ne arată să nu alegem altă formă de stat decît cea republicană?

Alt exemplu. La pag. 9 aflăm următoarea explicare:

„Jureprudenti'a Romana e «*divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia*», adecă jureprudenti'a

Romana e *sistem'a* de adeveruri juridice si politice carile se deducu cu necesitate logica dein principiele supreme recunoscute si consentite de toti Romanii." (Sufragiul universal?)

Cuvintele latine *divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia* înseamnează pe românește: cunoștința lucrurilor divine și umane, știința justului și injustului. Comparați cu această traducere explicarea d-lui Barnuțiu, și recunoașteți că la d-sa cuvintele latine sunt numai un pretext nepotrivit pentru a substitui ideile d-sale cu totul deosebite de textul latin.

În alte pasage, unde nu se vede de-a dreptul un joc de cuvinte, apare totuș o lipsă de orce înțeles folositor.

Încă de mai înainte am citat faimoasa notă asupra împroprietăririi egale a românilor, în care d. Barnuțiu ne mărturisește că nu este chestie mai grea decît aceasta, și în loc să ne-o înlesnească prin luminile d-sale, ne spune numai că lasă *statului român* să o determine mai departe.

Tot așa de folositoare sunt sfaturile asupra condițiilor sub care să se consolideze unirea între România și Moldova, chestie gravă pentru țara noastră și care merita o explicare lămurită din partea răposatului magistru. Iată ce spune d-sa:

„Unirea Moldovei și a tierei Române se fia *federatiunea* amenduroru suptu un Duce. Federatiunea recunosce si respepta autonomi'a comuniloru, tienuturiloru si pre a amenduroru tieriloru, ele sacrifica numai atatu dein autonomi'a loru catu cere interesele publice a tota natiunea Romána, in celelalte remanu libere si autonome.[1]

Comunile si tierile Române prein federatiune nu pierdu nemica dein drepturile si folosele ce au avutu, si natiunea câstiga *poterea*, pre care n'au avut'o nece una data si care'i e atatu de necesaria."

[1] Pe baza acestui pasagiu s-ar putea uni școlarii lui Barnuțiu și cu separatiștii din Iași.

Vine apoi obligația de a reintroduce dreptul roman, apoi o frază contra principelui străin și contra coloniilor străine — lucruri ce n-au a face cu condițiile unirii — și, în fine, la pag. 64 ni se spune:

„Nu e mai putinu periculosa lips'a *concentratiunii* necesairie, acésta e lips'a de potere si duce la anarchia.

Aci asia dar nu e nemica mai de doritu decatu cá Românii se nu se conduca în opera unirii de inspiratiuni straine, ci se se conduca de geniulu loru Românu cela ce i a conserbatu pana acumu."

Așadar, teoria luminoasă prin care d. Barnuțiu prepară pe școlarii săi din Iași la chestia cea grea a decentralizării este că Moldova să sacrifice din autonomia ei atît cît cere interesul națiunii, iar pe de altă parte să nu fie lipsă de centralizare, căci ne-ar duce la anarhie.

Nu știm dacă școlarii d-sale sunt acum mai lămuriți decît erau și mai nainte asupra acestei întrebări.

Dar cele mai curioase pasage sunt acele unde d. Barnuțiu, din lipsă de gîndire preciză sau de atenție la ceea ce scrie, cade în contraziceri. D.e.:

„Fiendu societatile unu dreptu naturale alu omenilor, potestatea n'are dreptu a le proibi, a le pune piedece si dificultati, ele se potu formá de catra cetatiani si fora de concesiune dein partea potestatii" (pag. 103).

Însă în contra *societăților secrete*, d.e. francmasoneria, trebuie să vie întru ajutor

„potestatea legelativa *proibindu-le* pre tote in forma. Potestatea legelativa are se determine ce societati se potu formá cu permisiunea ei, ce baserice, ce comunitati, ce corporatiuni, ne fiendu nece dereptu, nece politicu a se formá atari fiientie *straine* pe teritoriulu natiunale: dupa legea romana *(L. 1. de colleg. D. quod cujuscunque universit.) corporatiunile, colegiale, comunile* se potu constitui numai cu permisiunea statului" (pag. 104).

Așadar: românii, la pag. 103, sunt liberi să formeze societăți fără *concesia* potestății, dar la pag. 104 societățile lor nu se pot constitui fără *permisia* potestății.

Alt exemplu:

La pag. 41 se zice despre dreptul consuetudinal că „își are fundamentul în conștiința cea morală și religioasă a poporului și trăiește în aceasta ca o tradiție și ereditate națională", iar cel scris se naște „comunemente" din arbitriuri și din scopuri egoistice și „contranaționali". Însă la pag. 23 cetim:

> „Dupa ce s'au dat legile regie, cea mai mare parte a dereptului consuetudinariu s'au prefacutu in dereptu scrisu, totusi au remasu multe nescrise, dereptulu erá *necertu (incerto jure*, Pomp. D. I., 2, L., 2 § 3) si judecii poteau se asupresca si se faca abusuri. Deci plebeii au cerutu codice, pre care se nu lu pota suci dupa arbitriulu loru consulii si judecii patriciani ce'si cautau numai interesulu propriu."

Dar cea mai însemnată și mai periculoasă contrazicere a d-lui Barnuțiu este argumentarea d-sale din dreptul natural, cum noi avem suveranitatea peste teritoriul vechei Dacie.

> „Cei ce sustienu, ca nu e nece unu dereptu naturale, si ca totu dereptulu e numai positivu si istoricu, sustienu totudeuna data, ca nu e nece unu dereptu naturale nece pentru genti, si ca totu *derep:ulu* asia numitu *alu gentiloru* (jus gentium) e aseminea numai *positivu* si *istoricu*.
>
> Noi ne declaramu in contra acestei triste doptrine si aci cumu ne amu declaratu in dereptulu publicu internu si provocamu la ratiune, fontan'a derepturiloru omenesci, si la personalitatea gentiloru, carea fiendu comune si naturale acestor' a tuturoru, se intielege, ca aceste deu se aiba si *derepturi naturali* unite cu ratiunea si cu personalitatea lor, derepturi mai vechi de catu ver ce autoritate séu conventiune, neviolabili si nedependenti de la aceste si de la poterea precumpanitoria.
>
> Esistu asia déra, afora de derepturile cele positive ale gentiloru, pre care le au nascut si le schimba arbitriul celoru potenti, si unu dereptu nascutu dein ratiunea gentiloru si nemutabile pre carele de si nu lu recunoscu congresele celoru potenti, elu esiste cu tote aceste, pentru ca lu recunosce umanitatea ferecata in catene de acesti'a si condamnata la paupertate si nescientia; lu recunoscu gentile despoiate de personalitatea loru, sfasciate si condamnate de dereptulu positivu a fi proprietatea unoru familie fortunate care'si au edificatu palatiale loru pre mormentele acelorasi; de la autoritatea lui suprema, ceea ce da voia asupritiloru a *respinge poterea cu potere*, 'si ascepta reinvierea si gentile pre care le au omoritu tirani'a positiva, si autoritatii lui cata se se supuna tote gentile si tote derepturile istorice ale acestor'a si ale dominatoriloru loru, pentru ca acestu dereptu e mai vechiu de catu tote derepturile loru istorice, mai vechiu de catu istori'a" (pag. 181, 182, 183).

Foarte frumos zis! Să vedem, însă, în ce raport stau aceste cu Dacia:

> „Prein *dereptulu teritoriului* intielegemu dereptulu de proprietate ce are universitatea natiunii Române asupr'a pamentului Daciei, carele in Moldov'a si în Tier'a Românesca in respeptu catra straini e *dominium plenum* (cumu dicu politicii) *si de jure si de facto;* in Besarabi'a si Bucovin'a inca e alu universitatii natiunii Romane *si de jure si de facto*, ma e afeptatu cu serbitute rusesca si nemtiesca" (pag. 116).

Întrebare: de unde derivă dreptul nostru, adică dreptul romanilor, asupra pămîntului Daciei? Cum, după pasagele elocuente ale d-lui Barnuțiu citate mai sus, întemeiază d-sa suveranitatea noastră teritorială?

Despre aceasta găsim numai o mică notă laterală la pag. 124 în următorul coprins: *„Romanilor erà solemne a luà agrii celor învinși in belu si a-i de la ai lor ca premiu al viptoriei"*.

Oricine simte contrazicerea acestor rînduri cu acea argumentare din dreptul natural. Va să zică noi posedăm Dacia în contra dreptului natural invocat de d. Barnuțiu! Va să zică romanii au venit cu „putere precumpănitoare", au învins pe daci, i-au despoiat de teritoriu și l-au împărțit la ai lor, nimicind naționalitatea supusă!

După asemenea început al suveranității noastre teritoriale, d. Barnuțiu ar fi făcut mai bine să nu

invoace „personalitatea și dreptul etern al ginților despoiate".

Cu cartea d-sale în mînă, Rusia și-ar putea justifica subjugarea Basarabiei și ar putea justifica o subjugare a României întregi, citînd fraza citată din dreptul public al d-lui Barnuțiu: noi, rușii, suntem ca romanii, nouă ne este „solemne" a lua agrii celor învinși „in bel" și a vă împărți România între ruși ca premiu al „viptoriei".

Însă adevărul nu e nici în una, nici în ceealaltă din aceste două contraziceri ale d-lui Barnuțiu. Adevărul ne pare a fi în propoziția că un popor are dreptul de existență națională și teritorială nu în urma naționalității sale brute, ci numai în măsura contribuirii ei individuale la cultura omenească, și, prin urmare, că un popor care a rămas indiferent cînd s-a spoliat de o parte a teritoriului său, de limba, de tradițiile și de legile sale, a meritat să le piardă, și că, pe de altă parte, numai atunci va avea dreptul să-și recîștige pămîntul pierdut cînd în mijlocul concurenței cu vecinii săi întru însușirea culturei se va arăta demn de vechea poziție geografică la care aspiră și de suveranitatea ce o reclamă.

Cîteva cuvinte ne rămîn de zis în privința stilului cărții de care ne ocupăm. Două pasage scrise cu căldură și bine inspirate ne-am făcut datoria să le reproducem: este întîi cel relativ la Constantin M. din § 44, citat în partea I a criticei noastre, este apoi acela despre dreptul naționalităților subjugate, citat în partea aceasta.

Dar alte probe nu am întîlnit în cartea d-lui Barnuțiu, și nici nu putem aștepta stil bun de la un autor căruia i-am arătat în critica de față un șir atît de mare de erori în contra logicei și de ambiguități limbistice.

Dacă totuș mai relevăm încă vreo cîteva pasage relative la stilul d-lui Barnuțiu, este numai pentru a protesta din partea noastră în contra unor expresii ce nu ne par potrivite cu tonul de demnitate și de

bună-cuviință ce trebuie să caracterizeze scrierile științifice.

Despre „perucherii" ce, după opinia d-lui Barnuțiu, ni-i va aduce principele străin pentru a ne „stoarce" am vorbit mai sus. De acelaș calibru sunt următoarele expresii:

„Congresele si conferintiele principiloru aru fi numai congrese si conferintie de talhari, aseminea si conventiunile si traptatele loru asupr'a gentiloru numai conventiuni si traptate de talhari" (pag. 182).

„În ultra domnii franci si italiani afora de aceea ce aru introduce absolutismu si in tierile Româniloru, spre carele sunt aplecate tote dinastiele, ei aru umplé posturile cu de ai loru, si pre Românii injuriati si nemultumiti i aru traptá cá pe rebeli. Apoi candu aru vedé Românii pre domnulu francu séu italianu incungiuratu de toti arlechinii, fachinii si favoritii culesi de in tota Gali'a si Itali'a, si înaintati la grade inalte politice si militari cu delaturarea Româniloru, si candu aru vedé toate prensoriele României-unite pline de Români pusi în fera dereptu crimeni politici etc." (pag. 160).

„Se aiba Românii grigia speciale de marginile teritoriului loru cá se se intaresca cu locuitori Români pre malulu Dunarii, care acum *e furata*" (pag. 141).

„Se nu fia condemnati Românii a tiené tote sàmbetele si serbatoriele jidovesci, si a'si cumpará imbracamentulu, pana si panea de tote dilele de la jidovi, nemti si alte *adunature* &" (pag. 106).

„*Comuniunea utilitatii* si *salutea tuturoru* (salus omnium), pre care o doresce si o voesce totu Românulu areta si necesitatea comuniunii derèpturiloru si a detorieloru, ca-ci ar' fi contradiptiune cà unii se se bucure numai de folosele unite cu proprietatile intense, cu posturile grase" (pag. 181).

O altă înjosire, însă nu în expresii, ci din nenorocire mai adîncă, se află la pag. 11:

„Jureprudenti'a Romana nu desparte sistem'a juridica si politica de catra morale si religiune, asia cumu fac politicii Franci si Germani mai nuoi; acesti'a credu cá legelatiunea cu atatu va fi mai deplinita cu cat va fi mai departata si mai desbracata de tote ideele si sentimentele natiunii cele religiose, morali si omenesci."

Aceasta nu este adevărat, și noi nu ne putem ascunde impresia ce ne-a rămas cînd am văzut o carte de școală deșteptînd în spiritul studenților prin asemenea propuneri neexacte ura în contra culturei a două națiuni, care ne sunt superioare în toate privințele și de la care avem încă multe de învățat. Noi provocăm pe orcine să ne citeze un singur politic german sau francez care să fi crezut că legislația va fi cu atît mai bună cu cît va fi mai dezbrăcată de toate ideile religioase, morale și omenești. Pînă cînd nu ni se va da această dovadă, noi, din cîtă cunoștință avem despre autorii *germani* și *francezi*, repetăm că acea aserțiune este un neadevăr neiertat într-o carte de știință.

Ne oprim aci și ne grăbim să terminăm această prea lungă critică.

Penibilă trebuie să fi fost impresia ei asupra cetitorilor, penibilă a fost și pentru noi lectura cărții domnului Barnuțiu și sarcina de a o urmări în toate sinuozitățile ei.

Numele acestui bărbat și meritele necontestate ce și le-a dobîndit în anii 1848 și 1849 pentru românii transilvăneni, sub împrejurările cele mai grele, ne-au impus datoria de a ținea samă și de lucrarea sa științifică, și nu este a noastră vina dacă singurul tribut ce l-am putut aduce reputației sale a fost numai silința și atenția încordată cu care i-am cetit cartea.

Mai departe nu era în stare și nu era în drept să meargă respectul nostru pentru Barnuțiu. O reputație cîștigată în luptele din Transilvania de la 1848 și '49 nu putea să prefacă eroarea în adevăr, fanatismul în umanitate, despotismul în școală liberală. Și dacă Simeon Barnuțiu a alunecat pe această cale falsă, tocmai numele lui ne-a provocat să-l combatem și să-i respingem eroarea, pentru ca nu sub bandiera acestui nume cunoscut de români să se introducă contrabanda neadevărului în politica României libere.

O norocire pentru noi este că erorile fundamentale ale acestei școli sunt susținute prin cartea magistrului ei într-un mod așa de imperfect, cu argumente slabe,

cu demonstrații false și cu o lipsă de spirit științific, precum n-am fi crezut cu putință să le aflăm într-o carte de știință. Fraza din prefațiunea școlarilor domnului Barnuțiu:

„Potemu asecura pe orcine ca in scrierile lui Barnuțiu generatiunea nostra și cea venitoria voru afla tablele dereptului natiunale alu Romàniloru, dein care voru invetia a trai ca natiune libera, chiamata de a avé partea sa legitima in vieti'a poporeloru regenerate",

caracterizează — nu scrierile lui Barnuțiu, ci încrederea ce merită școlarii săi.

Nu, nu, aceste nu sunt „tablele dreptului național" al românilor, și vai de națiunea noastră dacă conducerea ei s-ar inspira vreodată de asemenea principii. În contra lor trebuie să apelăm la adevărul nestrămutat și să le spunem că regenerarea noastră nu poate începe decît în spiritul culturei moderne, iar nu prin reacțiune la dreptul roman, și cu atît mai puțin prin rătăcirea la idei barbare ce niciodată nu au fost realizate în acel drept.

Contra atacului religiei creștine, dovedit din pasagele citate în critica noastră, vom aduce aminte școalei Barnuțiu că cel dintîi progres adevărat al omenirii europene este datorit creștinismului, care a proclamat ideea egalității și iubirii frățești între toți oamenii fără excepție și a răsturnat astfel cu drept cuvînt Imperiul roman, a cărui religie putea să „dedice temple virtuții, concordiei și legilor naționale", dar nu putea să împedice una din petele cele mai negre care stigmatizează cultura unui popor, adecă sclavia, sclavie ridicată la romani în sistem legal, admisă și susținută de dînșii în tot timpul, pusă chiar în fruntea jurisprudenței lor, a cării Institute despre dreptul persoanelor încep cu teribila frază: *Summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi* (*Inst.*, I, 3 pr.), adică: cea mai înaltă împărțire a dreptului persoanelor este aceasta, că toți oamenii sunt sau liberi sau sclavi.

Contra întregei tendințe de a reintroduce dreptul roman la noi, de a reînvia prescriptele celor XII table,

de a produce luptele agrului public, de a redeștepta politica agresivă a vechei metropole, opunem faptul decadenței statului roman. Care a fost rezultatul politicei romane? După ce au învins pe rivalii lor, după ce cu o cruzime rară au ruinat (146 a.Ch.) vechea Cartagine, după ce la 133 au dărîmat și Numantia, acum, cînd romanii se aflau afară din orce pericol extern, cînd în aparență erau în culmea puterii lor și cînd aveau să ne dovedească valoarea lor de civilizație pașnică — acum ne desfășoară un tablou de corupție și de decadență precum nu s-a mai văzut și poate nu se va mai vedea în istoria Europei. De la 133 până la 121 sunt revoluțiile Gracchilor, năbușite cu fier și cu sînge, la 110 apare Marius, la 88 este războiul civil cu Sulla, la 73 teribila răscoală a sclavilor, cari nu mai puteau suferi jugul dreptului roman, la 63 rușinoasa revoluție a lui Catilina, și apoi nouă războaie civile între Cesar și Pompeius, între triumviri și partidul republican, apoi, în fine, monarhia — și ce monarhie! Primul succesor al lui August, Tiberiu, este o pildă de spaimă, care indignează conștiința istoricilor de 18 secole; după el vine Caligula cel nebun, înaintea căruia senatorii romani ajung la ultima turpitudine, apoi vine Claudiu cu faimosul regim al Mesalinelor și Agripinelor, apoi Nero, tiranul proverbial al omenirii. Și ceea ce este înspăimîntător în acest tablou al istoriei romane nu este apariția acestor figuri denaturate de oameni, dar este faptul că romanii le-au suferit, și-au plecat capul sub jugul lor, au sfărîmat toată cultura lumii vechi pentru a primi *panem et circenses*.

Dar ce să descriem noi cu o pană modernă, bănuită de parțialitate, acele timpuri romane? Să lăsăm pe romani să vorbească, să-și descrie înșii pe republicanii lor din secolul I înainte de Christos: „Romanii de astăzi — zice Sallustiu (*Catilina*, cap. XII și XIII) — oamenii cei mai lași ce se pot afla, cred că a face nedreptate este o probă de întrebuințarea puterii. Nerușinarea, desfrînarea, toate vițiile au năvălit peste Roma. Bărbații se prostituie ca femeile, femeile își afișează în public nerușinarea lor; tinerimea, după ce și-a risipit averea de la părinți, se aruncă cu ardoare în crime; cu inimile pătate de toate relele, nu există pasiune de care s-ar putea lipsi, și, pentru a o satisface, orce mijloc de a cîștiga bani și de a-i cheltui le este bun. Într-un stat așa de întins și așa de corupt, Catilina a putut cu cea mai mare ușurință să grupeze în jurul său o mulțime de oameni dedați la toate crimele și la toate vițiile!“

Iacă rezultatele dreptului public și moravurilor romane!

Dar chiar abstracție făcînd de această dovadă istorică și admițînd că dreptul public și administrația romanilor erau cele mai perfecte, totuș tendința de a începe îmbunătățirea poporului nostru prin introducerea dreptului roman nu este mai puțin falsă și periculoasă. Dacă romanii cei vechi au fost virtuoși și fericiți în statul lor, cauza desigur nu a fost jurisprudența lor cea bună, ci, din contră, ei au fost cauza jurisprudenței celei bune, și aceasta a fost numai efectul virtuții romane. Faceți întîi pe poporul român mai cult și mai activ, dați-i prin școli bune și prin o bună dezvoltare economică lumina și independența de caracter a adevăratului cetățean, și apoi forma juridică, după care își va întocmi el relațiunile sale publice și private, va veni de la sine și va fi acomodată stării sale de cultură. Dar nu începeți cu regulamentare administrativă și cu constituție, căci de cînd e lumea nu s-a regenerat nici un popor prin legi și prin guverne; ci legile și guvernele au fost numai expresia incidentală, rezultatul extern al culturei interioare a unui popor, și a aștepta cultura de la jurisprudență și de la guvern vrea să zică a răsturna ordinea naturală, a introduce spiritul centralizării și patronagiului guvernamental, a lua cetățeanului încrederea în sine însuș, acel prețios *selfgovernment*, care el singur plătește mai mult decît toate codificațiile publice și private și care este unica bază solidă a adevăratei democrații.

Contra ultimei consecințe a școalei Barnuțiu de a opri comerciul străinilor și de a goni pe toți străinii și mai ales pe evrei afară din țară ca periculoși exis-

tenței române, opunem ideile fundamentale de umanitate și de liberalism pe care, sub nici un cuvînt, pentru nici un timp și cu nici un pretext, nu este permis a le înfrînge.

Mulțimea străinilor și în special a evreilor în țara noastră este un simptom al unui mare rău, nimeni nu o neagă. Dar ce mijloc nechibzuit de a ataca simptomul și de a lăsa răul!

Răul nostru este lipsa de activitate economică și lipsa de cunoștințe în poporul român. O dată aceste defecte date, tot comerciul și toată știința trebuiau să devie străine, și străinii au fost prin urmare în mijlocul răului reprezentanții părței celei bune, de care nu se poate lipsi un stat fără a peri. Evreii au înlesnit la noi activitatea comercială, școalele din Franța și din Germania ne-au dat ideile de cultură. Noi numai atunci ne putem lipsi de aceste auxiliare străine, cînd vom fi înșii în stare să le suplinim din propriul nostru fond național. Dar această suplinire se dovedește prin fapte pozitive, adică prin însăș activitatea noastră economică și prin însăș inteligența noastră, dar nu prin negația existenței străinilor. Pe evrei îi vom înlătura cînd vom fi tot așa de activi ca și dînșii, ideile germane și franceze le vom înlocui cînd ale noastre vor fi tot așa de mature și solide. Până cînd însă aceasta nu este, a începe persecuția contra străinilor vrea să zică a desfrîna barbaria în contra libertății, a susținea obscurantismul în contra inteligenței.

Singura noastră cale de scăpare este lățirea cunoștințelor și deșteptarea activității economice, și orce timp care afară din aceste sfere ni se consumă cu intoleranță și cu exclusivismul așa-numit național este un timp pierdut, spre ruinarea statului nostru.

„Naționalitatea", dacă acest cuvînt vrea să aibă un merit și o valoare, nu poate fi un pretext sub care să se ascundă lenea și barbaria, și ținta noastră în viitor nu este de a ne păstra numai limba și sîngele și teritoriul brut, fără altă aspirație mai nobilă. Pe această treaptă stau și indienii sălbatici din America, dar de aceea indienii din America constituie o hordă, și nu o națiune. Limba și sîngele și teritoriul sunt elemente prețioase ca mijloc spre un scop mai înalt, și acest scop nu poate fi altul decît progresul civilizației omenești prin toleranță și știință, prin bunăstare materială și morală potrivită totdeauna cu gradul culturei unui popor. Dar a susținea mijloacele prin un sistem care nimicește scopul este cea mai absurdă din toate rătăcirile politice ce se pot închipui.

Ceea ce nimeni n-ar fi crezut cu putință în secolul al XIX-lea la noi s-a întîmplat. S-au găsit profesori din învățămîntul public și bărbați din așa-numitul partid liberal care să se facă agenții motori ai persecuției, s-au găsit preoți creștini care să se fălească în adunări publice cu ura ce o poartă în contra de-aproapelui lor de altă credință politică sau religioasă. Și unii, și alții au uitat rațiunea existenței lor, au uitat că știința și libertatea sunt focarul toleranței umanitare, au uitat că religia creștină este iubirea necondiționată a tutulor oamenilor fără excepție.

În orce masă de popor, și cu atît mai mult în masa unui popor încă incult, există pe lîngă însușirile cele bune și un instinct primitiv, teluric, brutal, pe care toți oamenii de bine și toate dispozițiile salutare caută să-l ție în ascuns, să nu-i permită ieșirea la lumina zilei, de care nu este vrednic. În acest instinct se concentrează relele naturei omenești: lenea, injustiția, invidia contra celui mai bun și cruzimea sîngeroasă. Să nu ne atingem, să nu ne dezlegăm acest element animal! Secole nu sunt de ajuns pentru a-l înfrîna și a readuce poporul pe calea adevărului și a binelui, și adese sunt ruine nereparabile singura rămășiță ce atestă existența lui de odinioară.

Apelul la acest instinct inimic naturei omenești — iacă rezultatul fatal la care ne-ar duce școala lui Barnuțiu.

Din norocire, noi nu suntem încă așa de departe, sunt numai încercări, încercări de-abia teoretice, care tind să ne împingă spre acea prăpastie.

Însă de aceea ne-a fost o datorie de a dezvăli sistemul în toată goliciunea lui și de a-l combate, pentru

ca oamenii de bun-simț, adevărații pricteni ai națiunii române, să știe unde vor să ne ducă tendențele școalei Barnuțiu.

Ceea ce ne susține curagiul în mijlocul acestei confuzii a timpului este încrederea neclintită că dacă s-a întîmplat vreodată ca civilizația să învingă barbaria, nu s-a întîmplat niciodată ca barbaria să învingă în mod durabil civilizația, și în lupta acestor două elemente nu încape îndoială al cui va fi viitorul!

DESPRE PROGRESUL ADEVĂRULUI ÎN JUDECAREA LUCRĂRILOR LITERARE

(PUBLICAT ÎNTÎI ÎN „ALMANAHUL SOCIETĂȚEI ACADEMICE «ROMÂNIA JUNĂ»" DIN VIENA)

(1883)

Mulți scriu și multe se scriu în literatura lumii; multe idei trecătoare, foarte multe păreri greșite, unele adevăruri și, din cînd în cînd, o creațiune frumoasă.

Regele egiptean Thamus, după spusa lui Plato (*Phaedrus*, LIX) din adînca vechime își arătase temerea că mare stricăciune va aduce scrierea între oameni, slăbindu-le memoria, dezvățîndu-i de la propria gîndire și deprinzîndu-i mai mult cu părerile altora despre înțelepciune decît cu însăș înțelepciunea.

La noi, ce e drept, se scrie mai puțin, dar tot se scrie cîte ceva; și poate nu se va găsi de prisos ca să ne întrebăm odată într-un mod mai general: pentru ce scriem?

Scriem pentru a ne răspîndi gîndirea mai departe decît o duce vorba. Vorba nu poate trăi mult nici în timp, nici în spațiu. Rostită acum, ea amuțește apoi: auzită aici, ea se pierde acolo. Uneori o prinde cel ce o aude și își aduce aminte de ea, o poartă chiar din loc în loc. Dar tot nu mai este vorba dintîi; aducerea-aminte e necredincioasă; vorba purtată de altul nu e gîndul vorbitorului, ci graiul purtătorului.

De aceea sunetul trecător caută a se transforma în litera statornică, și ideea astfel întrupată, spărgînd marginile spațiului și momentului, tinde a străbate în depărtarea locurilor și în viitorul timpurilor.

Dar ce idee merită această transformare? Ce simțire poate fi menită a ieși din marginea mai firească a simplului grai și a se răspîndi într-un popor întreg, poate în lumea întreagă, din generație în generație? Numai acea idee și acea simțire care prin coprinsul ei și din chiar izvorul ei s-a înălțat peste interesul strîmt al individului și a găsit în capul celui ce o produce acel prisos al concepțiunii care îi dă valoarea universală.

Nu scopul de a ajunge la un folos individual prin scriere; nu deșertăciunea de a te vedea trecut printre autori; nu ambițiunea de a întrece pe alții — nu aceste interese personale îți dau dreptul de intrare în literatură. Numai entuziasmul impersonal pentru ceea ce știi că este adevărat în gîndirea ta și pentru ceea ce simți că este frumos în închipuirea ta, numai acesta îți pune pe frunte semnul celor chemați. Și dacă un tînăr cu minte și cu inimă, dar care se îndoiește încă de sine, ne-ar întreba: „Prin ce să cunosc dacă sunt dintre cei aleși?", i-am răspunde, repetînd un aforism zis odinioasă: „Acela are vocațiune, care în momentul lucrării se uită pe sine".

Căci ceea ce împiedică atîția oameni, dealtminteri inteligenți, de a vedea bine, de a gîndi adevărat și de a scrie frumos și ceea ce îi condamnă să rămîie totdeauna mediocri este tocmai mărginirea personalității lor la interese exclusiv individuale. Prin negura egoismului nu străbate lumina adevărului, nici căldura frumosului.

Așadar, entuziasmul impersonal — iacă semnul hotărîtor al celor chemați!

Măsurată la această scară, cea mai mare parte a literaturei zilnice nici nu merită să existe, nici nu poate exista; și dacă se pare astăzi a fi, se vede mîine că nu este și rămîne ca cum n-ar fi fost.

Să restrîngem, prin urmare, cercul cercetării noastre la literatura în propriul înțeles al cuvîntului și, după ce am văzut că cei ce scriu din chiar vocațiune internă o fac pentru a răspîndi o idee sau o simțire de valoare universală, să ne punem a doua întrebare: Cum lucrează o asemenea scriere asupra celorlalți? Cum străbate ea în mulțime? Cum ajunge a fi, din gîndul și din simțirea unui om, gîndul și simțirea tutulor oamenilor de cultură? Cu alte cuvinte: cum se face progresul în recunoașterea și primirea adevărului?

Cînd vorbim dar aici de progresul adevărului, nu ne gîndim la vreo abstracțiune metafizică; nu ne oprim la celebra îndoială a scepticului Pilat: ce este adevărul? Nici la cercetarea teoretică dacă există sau nu frumosul absolut. Tot așa de puțin ne ocupăm de analizarea cauzelor și efectelor progresului general al spiritului european, așa cum au încercat-o Buckle și Lecky.

Ci, dintr-un punct de vedere mai practic pentru noi, românii, dar și mult mai modest, luăm în privire acele întîmplări ale vieței intelectuale în care mișcarea de la o stare a opiniei publice mai înapoiată spre o stare mai perfectă s-a putut constata într-un mod netăgăduit în privința unor lucrări izolate din știință, artă și îndeosebi din literatură.

În această mișcare a părerilor de la o generație la alta și adeseori înlăuntrul aceleiaș generații aflăm o nouă specie de evoluțiune chiar în cercul mărginit al cercetării noastre: evoluțiunea psihologică în judecățile literare. Încercîndu-ne să analizăm — deși numai într-o repede schițare — această evoluție în fazele ei firești, vom putea întrevedea totdeodată însaș formula progresului în recunoașterea unui adevăr, fie și relativ.

Pentru a înțelege mai bine despre ce ne este vorba, vom cita mai întăi din viața intelectuală a altor popoare cîteva exemple relative la cercetarea de față.

Teoria gravitațiunii lui Newton, concepută de el încă pe la sfîrșitul anului 1665, apare în 1687 sistematic dovedită în *Philosophiae naturalis principia mathematica*. Deși această teorie fundamentală este de un adevăr evident și a fost de natură a introduce o întreagă reformă a astronomiei, totuș, lumea științifică în Franța i s-a împotrivit la început cu desăvîrșire. De-abia după 45 de ani, la 1732, încearcă Maupertuis a o susținea și a o apăra în contra celor ce o combat, și încă la 1738 scrie Voltaire: *„La France est jusqu'à*

présent le seul pays où les théories de Newton en physique et de Boërhave en médecine soient combattues. Nous n'avons pas encore de bons éléments de physique; nous avons pour toute astronomie le livre de Bion, qui n'est qu'un ramas informe de quelques mémoires de l'académie" (Voltaire, Edit. Beuchot., vol. 57, corresp. 340).

Astăzi însă, şi de mai bine de un secol, nici un om de ştiinţă, nici în Franţa, nici aiurea, nu mai pune la îndoială legea gravitaţiunii lui Newton, şi progresul adevărului în această privinţă este făcut.

La 1677 se reprezintă pentru întăia dată *Phedra* lui Racine în Hotel de Bourgogne la Paris. În aceeaş seară şi în acelaş oraş se reprezenta *Phedra* lui Pradon. În primul moment Pradon fu înălţat la cer prin laudele entuziaste ce i se dau, iar Racine se văzu părăsit şi aproape insultat de critica contimporană. Dar astăzi cine mai citeşte pe Pradon? Şi cine nu a citit *Phedra* lui Racine? Întregul nume al lui Pradon s-ar fi perdut de mult în întunericul uitării dacă nu l-ar fi atins din cînd în cînd o rază nemilostivă din gloria lui Racine.

Opera lui Mozart *Don Juan* începe a se juca la Berlin în 1790, peste trei ani după cea dintăi reprezentare a ei în Praga. Succesul este mediocru, critica muzicală îi este nefavorabilă. Părerile momentului se rezumă în următoarele rînduri din *Musik-Zeitung* de atunci: „Nu am auzit încă pe nici un cunoscător al artei muzicale zicînd că Mozart este un artist corect, cu atîta mai puţin îl va declara o critică dreaptă de un componist adevărat şi cu inspiraţiuni frumoase". Astăzi însă nu se va găsi în Europa un cunoscător sau iubitor al muzicei care să nu se mire sau să nu rîdă de o asemenea judecată.

În 15 aprilie 1784 se dă întîia reprezentare a tragediei „burgheze" a lui Schiller *Kabale und Liebe* şi în aceeaş primăvară se publică tragedia şi prin tipar. Un arheolog şi gramatic foarte cunoscut pe atunci, Karl Philipp Moritz, rector la gimnaziul „Graues Kloster" şi mai pe urmă profesor al artelor frumoase la Academia din Berlin, face în *Vossische Zeitung* de la 21 iulie 1784 o recenziune asupra ei, în care zice, între altele: „Iacă un nou product, care este o ruşine pentru timpurile noastre. Ce frunte trebuie să aibă un autor cînd scrie şi tipăreşte asemenea absurdităţi! Şi cum trebuie să fie capul şi inima unui om care se poate uita cu plăcere la astfel de emanaţiuni ale spiritului său!" etc.

Însă după vreo patru-cinci ani Moritz însuş ajunge a fi un admirator al lui Schiller, şi astăzi nu există nimeni în toată lumea literară care ar voi să subscrie acele rînduri ale criticului de la 1784.

Cine vrea să înmulţească asemenea amintiri literare găseşte întîmplări analoage în viaţa lui Goethe, ca şi în a lui Beethoven, în soarta lui Victor Hugo, ca şi în a lui Schopenhauer şi în sute de alte exemple.

În toate aceste cazuri s-a făcut un progres netăgăduit al adevărului în opinia publică, şi sarcina noastră este acum de a cerceta care sunt formele esenţiale de evoluţiune prin care trece acest progres pănă la aşezarea lui definitivă.

Pentru a ne mărgini la împrejurările posibile ale propriei noastre stări de cultură, ne închipuim un june autor care, în acele excepţionale condiţii subiective despre care am vorbit, îşi înalţă concepţiunea pănă la formularea unui adevăr nou pentru noi, fie în ştiinţă, fie în politică, fie în literatură.

Nu ne preocupăm de însuş cuprinsul acestui adevăr. Nu este destul ca el să fie izvorît din entuziasmul curat al autorului şi să se recunoască în noutatea sa relativă acel element de bună-credinţă impersonală care îi dă valoarea permanentă ca unei produceri esenţiale a chiar naturei omeneşti.

O dată adevărul conceput, autorul îi dă întruparea literară şi îl aduce în viaţa publică.

Presupunem că a ales un timp oportun şi că nu este vorba de o concepţiune în afară de atmosfera actualităţii, ci de o idee, deşi nouă, dar născută din chiar mijlocul luptelor intelectuale ale epocei în care trăieşte şi ale poporului din care s-a născut. Atunci prima întîmpinare din partea publicului şi totdeodată primul simptom natural al evoluţiunii spre progres este combaterea violentă din partea celor mai mulţi.

Căci ce este o idee sau o formă nouă în mișcarea intelectuală a unui popor dat? Este o idee ale cării premise au putut să existe în capul mai multora sau tutulor, dar a cării formulare mai clară se naște numai în capul unuia care este și autorul ei. Tocmai prin acest plus de putere intelectuală, prin care concluziunea sau formularea se încheagă numai în inteligența unuia, acest unul se deosebește de ceilalți și stă deasupra și în afară de orizontul lor momentan.

Însă este o proprietate caracteristică a fiecărei inteligențe omenești de a se simți de regulă îndeplinită în cercul ei, orcît de restrîns ar fi, și fiecare cap, mai ales cel mediocru, este convins de sine însuș. Adevărat este pentru capul mediocru ceea ce s-a obișnuit să primească ca adevărat, în acest obicei își află îndestularea lui, și orce noutate îi apare ca un dușman al liniștei lui sufletești. Împotrivit la orce nouă încordare a inteligenței, nedeprins și nevolnic la munca intelectuală de a supune unei perpetue examinări fundamentul părerilor sale, el își are cercul inteligenței închis, se opune noului adevăr și, făcînd aceasta, crede chiar că are în sine o mișcare în folosul inteligenței, pe cînd, în fapt, nu are decît acea rezistență a inerției care stăpînește elementele intelectuale, ca și pe cele fizice. Cel ce este mai viu în acest simțimînt al inerției caută să combată fapta literară a noului adevăr prin o scriere de luptă, și această scriere găsește cu necesitate un răsunet puternic în toți cari sunt de seama lui, adecă în marea majoritate a mediocrităților contimpurane. Așa este și nu poate să fie altfel.

Nu doară că orce combatere ar fi o dovadă pentru valoarea ideei combătute; dar se dovedește că orce idee de valoare este la început combătută.

Însă dacă înțelegem în mod obiectiv că este așa și că a fost și va fi totdeauna așa, nu putem privi decît cu cea mai adîncă simpatie la junele autor în această fază a vieții lui publice. Nu este ușor momentul în care ideea cea nouă, născută din adîncimile unui cap cugetător, încălzită la focul iubirii de adevăr, crescută prin concentrarea tutulor puterilor, părăsește locașul tainic al formării intelectuale și, aruncată făr' de veste

în zgomotul lumii dinafară, întîlnește acea dușmană împotrivire ale cărei cauze necesare le-am arătat mai sus. Scriitorul, care crede a fi scăpat de munca încordării și a fi cîștigat acum dreptul la o recunoaștere a activității lui, se află față în față cu violenta rezistență a încunjurimii și se vede iarăș aruncat în starea de mai nainte, care îi adresează veșnicul apel la sacrificiul de sine însuș. Nu cu pînzele desfășurate îi plutește vasul spre marea senină, ci pe o luntre de scăpare reintră dinaintea furtunii în vechiul port al meditațiunilor singuratice.

Aici însă se regăsește pe sine, și durerea dă acum sufletului său ultima consecrațiune și o adîncime până atunci necunoscută. Din ea trebuie să adune puteri nouă și un nou sprijin întru îndeplinirea menirii sale. Cu îndoită concentrare își reîncepe lucrarea, și resignațiunea, ce de-acum înainte apare fără voie în toate manifestările sale, le dă un farmec surprinzător. În curînd felurite alte idei vin în ajutorul concepțiunii primitive, dar nu mai năvălesc acum ca ploaia zgomotoasă de vară, ci se așează lin, ca fulgii de zăpadă, peste lucrarea sa, o acopăr, o ocrotesc și îi dau o nouă înrodire. A venit iarna vieței sale sufletești, timp de amorțire în aparență, dar în realitate timp de neobosită pregătire pentru renașterea primăverei.

Și această primăvară nu poate lipsi; evoluțiunea recunoașterii adevărului intră cu necesitate în a doua fază a progresului ei.

Căci dacă este adevărat că ideea cea nouă întrece prin chiar aceasta capacitatea mediocrităților contimporane, este tot așa de adevărat că ea trebuie să se afle în relație de înrudire cu minoritatea mai inteligentă a timpului ei. Punctul cel greu de trecut este numai că oamenii inteligenți sunt de regulă ocupați cu un obiect propriu al gîndirii lor și sunt, prin urmare, mai retrași din agitarea zilnicelor întîmplări. Însă tocmai aci rezistența mediocrităților îndeplinește fără voie și fără știre, o funcțiune folositoare în viața publică. Strigătul lor de alarmă, repercutat în marea mulțime a celor ce le seamănă, dă mișcării intelectuale proporțiuni ce fără de aceasta nu le-ar

fi avut și o face să pătrundă cu necesitate în sfera de atențiune a minorității inteligente, orcît de retrasă ar fi și orcît de absorbită prin propriele gîndiri.

De aci înainte soarta progresului este asigurată. Căci adevărata lui piedică nu era ignoranța, ci ignorarea. Nu era trist pentru autorul ideei să se afle în fața luptei celor ce-l combăteau, ci să rămîie în mijlocul indiferenței celor ce l-ar fi putut înțelege; trist era să nu audă răsunetul din inimele înrudite, să nu vadă răsfrîngerea în capetele congeniale, ci să simță că ideea lui, născută pentru a trăi din viața tuturor, era amenințată să piară în propria ei singurătate.

Dar, printr-o ironie a soartei, tocmai această piedică sunt însărcinați să o ridice adversarii cei nepricepuți.

O dată ideea ajunsă la cunoștința oamenilor eminenți, ea este așezată în domeniul ei predestinat, și cu cît a fost mai violent atacată până atunci, cu cît a fost mai rău înțeleasă și mai cu intenție denaturată, cu atît renașterea ei în capetele cele nouă este acum mai puternică, fiindcă se află întărită acolo nu numai prin pătrunderea intelectuală, ci și prin acel simțimînt de generozitate care se ridică în unele inimi omenești în contra orcării nedreptăți.

Și chiar atunci cînd ideea cea nouă nu intră de îndată și fără de luptă în capetele eminente, ci se află și aici în opoziție cu părerile admise de mai nainte și trebuie să-și cîștige pas cu pas locul ce i se cuvine, totuș, această luptă este de alt gen și pe alt tărîm decît lupta de mai nainte.

Nu mai este vorba de rezistența oarbă și instinctivă a inerției, ci este vorba de însăș cumpănirea argumentelor, și din lumina acestei discuțiuni rezultă cel mai mare folos pentru întemeierea adevărului. Pe de altă parte, tocmai acel fapt dă noilor adepți, pe lîngă puterea convingerii, și o deosebită aptitudine pentru a conduce ideea mai departe spre succesul definitiv.

Căci nimic nu este mai greu în lume decît a înțelege pe altul, și iarăși fără a-l înțelege este peste putință să-l convingi. A înțelege pe altul însă înseamnează a avea sau a fi avut în sine o parte identică sau analoagă cu gîndirea lui; cine nu a avut aceasta îi rămîne străin.

De aceea, adevărații luptători pentru progres sunt cei ce-au împărtășit ei înșii mai nainte vechea eroare și au găsit în chiar dezvoltarea lor internă argumentele pentru noul adevăr. Cu aceste argumente sunt acum în stare să adapteze adevărul la gradul și la felul de inteligență al celorlalți.

Din momentul acestei adaptări, progresul adevărului intră în a treia și cea din urmă fază a evoluțiunii lui, în faza recunoașterii generale. Și aici, ca în toate formele de viață, există lupta pentru existență. Capul cel eminent a primit ca moștenire o mai energică stăruință în gîndire, o mai ingenioasă întrebuințare a tutulor argumentelor spre întărire, și, măsurîndu-se zi pe zi cu mediocritățile ce-l încunjură, rezultatul nu poate fi altul decît supunerea lor sub autoritatea lui.

Pe de altă parte, vine un nou ajutor de la oamenii neprevenіți și nepărtinitori, deși, dealtminteri, indiferenți. Acum și ei se simt puși în mișcare de vibrarea dezbaterilor și nu pot face alta decît să lucreze în înțelesul adevărului celui nou. Căci orce adevăr este o formulare mai clară a regulelor nestrămutate, care sunt însuș fundamentul universului, și corespunde direcțiunii veșnice a inteligenței omenești spre întinderea cunoștințelor și sporirea condițiilor binelui general.

Tocmai acel element impersonal în chiar momentul concepțiunii noiei idei își arată acum valoarea sa adevărată. Căci persoana se lovește de altă persoană, gîndul egoist se paralizează de alt gînd egoist. Dar ceea ce este impersonal este din patrimoniul comun al omenirii întregi și, îndată ce prin luptă s-a dovedit a fi de o asemenea natură, străbate prin toate individualitățile viitoare ca o parte integrantă a lor.

Atunci lupta merge spre apus, discordia dispare încetul cu încetul, autoritatea celor mai maturi se lățește asupra celorlalți și, într-o generație viitoare, adevărul cel combătut odinioară ajunge a fi adevărul primit de toți ca un substrat de sine înțeles pentru cugetarea comună.

Apa a trecut, pietrele au rămas, și din piatră în piatră pășește adevărul spre viitorul său nemărginit.

DIN EXPERIENȚĂ

(PUBLICAT ÎN „ALMANAHUL SOCIETĂȚII ACADEMICE «ROMÂNIA JUNĂ»" DIN VIENA)

(1888)

De mult s-a zis, și s-a zis cu drept cuvînt, că lucrurile simple sunt cele mai grele de priceput și de primit; și această veche maximă rămîne din nefericire aplicabilă și în starea actuală a așa-numitei culturi, pe cînd, din contră, adevărata cultură nu va fi mai bine întemeiată decît în proporția restrîngerii acelei maxime, adecă atunci cînd lucrurile simple vor fi din ce în ce mai ușor înțelese și mai îndeobște primite.

Confuzia ce domnește astăzi în atîtea discuții publice și private de cel mai mare interes, confuzia, d.e., în politică, în educația tinerimii, în etică, în relațiile sociale, provine din starea înapoiată în care se află încă toate științele numite „biologice", îndeosebi psihologia.

Nu e vorbă, de învățat se învață întruna psihologie (sau „știința sufletului") în școalele publice; ea este chiar introdusă în licee, necum la universități. Dar ceea ce ni se dă aici drept știință este în cea mai mare parte o frazeologie lipsită de folos practic și în multe priviri nedemnă de cuvîntul știință.

Dovadă este că în școală poți învăța să cunoști animalele dacă ai urmat un curs bun de zoologie și poți învăța să cunoști plantele și pietrele dacă ai avut parte de un profesor bun de botanică și de mineralogie; dar vai de omul care ar vrea să cunoască

oamenii numai după un curs de psihologie cum se predă în școalele și în cărțile fie și cele mai moderne.

Dovadă mai este că în viața practică un grădinar de frunte sau un agronom pot întrebuința cunoștințele dobîndite din cărțile lui Decandolle sau ale lui Liebig, un proprietar de mine se poate întemeia pe cercetările lui Lyell; dar dacă ai întreba pe vreunul din marii cunoscători de oameni, d.e. pe Bismarck, cu ce manual de psihologie s-a folosit întru aceasta, ți-ar răspunde printr-un hohot de rîs.

Cunoașterea omului — un lucru așa de neapărat trebuincios și încă de o trebuință crescîndă cu sporirea tutulor relațiilor omenești — nu se poate dobîndi astăzi, afară de micul ajutor al unor culegeri de maxime și aforisme și poate al unor romanuri și drame, decît prin propria experiență. Ce e drept, propria experiență este cea mai bună școală; numai că taxele acestei școli sunt prea scumpe; le plătești de regulă sub forma unei adînci suferințe, și cînd ți-ai cîștigat testimoniul absolutoriu, ai ajuns adeseori la sfîrșitul vieței și este prea tîrziu ca să te mai folosești de el.

Singură știința, în înțelesul strîns al cuvîntului, ar fi chemată să aducă aici o îndreptare. Căci o notă caracteristică a științei este anume de a prinde și de a rezuma rezultatul a mii de cazuri individuale sub o singură formulă generală și de a scuti astfel pe om de o mare pierdere de timp și de puteri. Din care cauză între adevărata știință și între viața practică nu poate fi niciodată antagonism, ci trebuie să fie, din contră, o continuă înlesnire reciprocă.

Însă de două mii de ani, de cînd se tot vorbește de o știință a sufletului, rezultatul este până acum o desăvîrșită neștiință în cele sufletești. Una din cauzele acestei lipse de progres într-o materie așa de capitală este tocmai acea curioasă alergare după întrebările cele mai complicate înainte de a se fi asigurat răspunsul la întrebările cele mai simple. Dascălii și-au bătut capul cu probleme excentrice despre „nemurirea" sufletului, despre relațiile „între Dumnezeu și om", despre „facultăți" etc. și au lăsat la o parte conștiențioasa constatare a acelor elemente simple care sunt

de cel dintîi folos pentru cunoașterea sufletului omenesc și numai după a căror stabilire solidă s-ar fi putut întinde cercetările și asupra problemelor mai complicate, despre care nu este încă sigur dacă vor fi vreodată primitoare de o dezlegare științifică.

Ce este de făcut în această stare de lucruri?

În această stare de lucruri nu ne rămîne deocamdată decît observarea a două regule de procedare pentru a pune psihologia pe calea proprie a științei și a o împăca prin chiar aceasta cu cerințele vieței practice. Întîi, regula negativă: să ne ferim de orce metafizică în cercetările și explicările asupra sufletului și, asemenea, de orce sistemizare precipitată. Al doilea, regula pozitivă: să adunăm acel material de observări și de experiențe sufletești a cărui constatare să fie primită de toți ca un adevăr sigur. Cu alte cuvinte, mai întîi lucrurile simple (nu simple în înțelesul chimiei analitice, ci simple în înțelesul constatării și a priceperii prealabile) și apoi încercările mai complicate de explicări și sistemizări. Zeci de ani, poate sute de ani vor trece până cînd acest material va putea fi elaborat spre o știință sistematică cu dreptul de a purta acest nume.

Așadar, în privința sufletului omenesc trebuie astăzi să renunțăm la toate pretențiile de sistem, să părăsim peruca medievală și tonul autoritar de pe catedre, să aruncăm coaja cuvintelor lipsite de miezul înțelesului și, restrîngîndu-ne în poziția smerită ce ne-o impune sărăcia și neștiința în care ne aflăm până acum, să ne mărginim la observarea neprevenită, la constatarea și la pătrunderea urmărilor acelor stări sufletești care nu sunt supuse la îndoială îndată ce sunt bine observate. Multă vreme va trebui să treacă numai cu acest inventariu elementar al constatărilor de fapt.

Poate ni se va recunoaște (unii chiar ne-o vor imputa) că prin cele zise mai sus am redus cercetările psihologice, cîte ne par astăzi posibile, la un rol așa de modest, încît nu ni se va lua drept lipsă de modestie dacă ne încercăm în paginele următoare să dăm un exemplu despre modul cum ne închipuim că ar trebui să se facă acea adunare de material din experiența

sufletească a fiecăruia. Se va vedea îndată (și aceasta e totdeauna un semn bun pentru valoarea materialului) că orce asemenea constatare are numaidecît aplicabilitatea ei practică, adică în prima linie ne înlesnește pentru o parte oarecare cunoașterea oamenilor — cunoaștere fără de care psihologia nu are nici un folos, precum chimia nu ar avea nici unul dacă nu ne-ar da măcar cunoașterea și deosebirea elementelor fizice.

Așadar, problema vieței practice în relațiile omenești, și, prin urmare, atît punctul de plecare, cît și ținta orcării psihologii viitoare, este cunoașterea oamenilor, și de la dezlegarea acestei probleme atîrnă în mare parte și scopul final al tutulor silințelor noastre: fericirea putincioasă a individului omenesc.

Problema este foarte grea.

De unde vine greutatea? Nu greutatea artificială, nu greutatea etică — cum ne vom explica mai jos — ci greutatea firească, greutatea din naștere, la a cării ridicare trebuie mai nainte de toate să ne concentrăm luarea-aminte.

Oamenii pot să nu se înțeleagă, să nu se cunoască unii pe alții din cauza lipsei de un organ comun de comunicare, adică lipsei de un înțeles comun al cuvintelor, prin care își exprimă gîndirile, deși vorbesc aceeaș limbă. Să facem abstracție de această greutate oarecum artificială. Oamenii mai pot să nu se cunoască din cauza falșității intenționate, adică din cauza deosebirii între ceea ce gîndesc și ceea ce spun. Să înlăturăm și această greutate etică.

Să presupunem, din contră, pentru a simplifica problema în prima ei stabilire, că avem a face cu doi oameni inteligenți, adică, în genere, capabili de a-și da seamă despre cele sufletești, cari prin o educație intelectuală comună au aceeaș limbă cu aproape acelaș înțeles al cuvintelor întrebuințate. Să mai presupunem că sunt amîndoi de bună-credință, că nu vor să se înșele unul pe altul, ci își spun cu sinceritate cugetările și simțirile lor. În ce va sta totuș de la început greutatea lor de a se cunoaște unul pe altul și pentru ce se va cere cu necesitate un timp îndelungat

pînă să poată ajunge la această cunoștință, și încă în margini destul de restrînse?

Cauza proprie a greutății de a ne cunoaște unii pe alții este următorul fapt primordial al vieței sufletești: miile și sutele de mii de impresii, de cugetări, de simțiri, de emoțiuni ce au trecut și trec prin capul unui om și-l caracterizează în individualitatea sa nu sunt niciodată în totalitatea lor prezente în conștiința lui actuală, ci stau în cea mai mare parte întunecate și ascunse în sufletul sau în memoria lui. În conștiința lui actuală stă pe primul plan al atențiunii o singură idee, pe lîngă ea se asociază, însă în al doilea și al treilea plan, încă vreo cîteva altele, poate pînă la șapte: toate celelalte, sutele de mii, de care dispune acest om în diferitele momente ale vieței sale, rechemîndu-le din memorie, stau în fiece moment dat ascunse, nu încap în prea strîmta conștiință actuală, ci rămîn în afară de lumina ei; și nu numai că stau ascunse pentru observatorul străin, ci stau ascunse pentru însuș individul care le are și care se miră adeseori singur de curioasele idei ce-i „vin în minte" sau de curioasa lipsă de idei și de emoțiuni ce ș-o constată uneori în propria lui conștiință.

În această „îngustime" a conștiinței, sufletul omului (pentru a varia celebra comparare a lui Platon) seamănă unei imense colecții cu mii și mii de felurite obiecte, ascunsă într-o peșteră întunecoasă, în care n-ai putea pătrunde cu altă lumină decît cu un mic felinar blindat, al cărui focar strîmt ar arunca un mănunchi subțire de raze asupra cel mult șapte obiecte deodată. Dacă astfel vreai să-ți dai seamă de cuprinsul și valoarea acelei colecții, trebuie să plimbi succesiv micul cerc luminos de la unele obiecte la altele, să observi cu luare-aminte pe cele principale, și cine știe dacă în aceste condiții vei avea vreodată timpul necesar ca să-ți faci o idee despre totalitatea colecției. Dar încă dacă nu este numai o singură colecție, ci sunt mai multe, și ți se cere să le cunoști și pe aceste!

Dealtminteri, compararea, ca toate comparările, este în parte nepotrivită; căci nu cercul luminos al

conștiinței se plimbă de regulă peste feluritele stări sufletești, ci el pare a fi nemișcat, și, din contră, stările sufletești par a ieși din întunerecul memoriei sau a se forma din întîmplătoarea încunjurime externă și a trece în mișcare succesivă prin strîmta lumină a conștiinței.

Într-o așa întunecime fatală este cufundată viața sufletească a fiecărui om pentru el însuș, necum pentru altul, și numai un așa mic mănunchi de raze are fiecare pentru a-și lumina întunerecul în sine și în alții, cel puțin în starea actuală a evoluțiunii creierilor omenești, care în cei 4 000 de ani, de cînd se poate urmări literaricește, nu arată nici o schimbare notabilă întru aceasta și nici vreun semn sigur că se va schimba și cum se va schimba după alți 4 000 de ani.

Această „îngustime" a conștiinței nu a putut scăpa din vederea psihologilor; o atingere a ei se află chiar și în literatura română, în una din cele mai bune cărți de școală, *Psihologia empirică* a d-lui I. Popescu (ed. II, § 10); cercetări psihofizice asupra numărului exact de idei ce pot încăpea în fiecare moment dat al conștiinței s-au făcut (Wundt): o explicare a fenomenului s-a încercat (Herbert Spencer). Dar aceste „elaborări științifice" *(siț venia verbo!)* sunt insuficiente și premature. În locul lor și înainte de ele starea actuală a cunoștințelor noastre cere încă numeroase constatări de fapte interne relative la acest fenomen, îndeosebi înțelegerea și urmărirea influenței lui asupra tutulor relațiilor sufletești în om și între oameni, orcare ar fi, dealtminteri, explicarea științifică în viitor.

Această influență a strîmteței cercului luminos este așa de hotărîtoare, încît trebuie să fie adevăratul punct de plecare al cunoștinței de oameni, și este numai de mirat cum de nu s-a simțit până acum marea însemnătate ce o are pentru toate explicările psihologice posibile și cum de nu a intrat încă în domeniul cunoștințelor comune ca un adevăr elementar.

Să încercăm aici a ne da seama de unele din urmările principale ale acelui fapt spre a ne pătrunde ce puțin de valoarea practică a lucrului și a întrevedea totdeodată modul cum ar putea fi întrebuințate observările culese din experiență.

*

I. Fiindcă omul cult are atîta mulțime de impresii, de emoțiuni și de cugetări ascunse în memoria lui și fiindcă din această mulțime de stări sufletești, de cîte ori ne întîlnim cu el, nu poate avea prezente în conștiință decît o cantitate neînsemnat de mică, nu trebuie să judecăm întru nimic despre valoarea lui dintr-o întîlnire, nici din două, nici din trei. Sute de convorbiri se cer în felurite ocazii, în care să se poată manifesta atît ideile, cît și simțirile lui, pentru ca din însumarea și rezumarea lor să ne putem forma o părere mai întemeiată asupra lui și să avem dreptul de a zice că-l cunoaștem.

Fără timp îndelungat nu poate fi vorba de aceasta, tocmai fiindcă sufletul omului este în neputință absolută de a se deschide deodată și este dintr-o fatalitate a naturei legat de forma înceată a strecurării succesive prin lumina conștiinței actuale.

Dacă am voi să ne exprimăm în forma aforismelor obișnuite, am putea zice: un izvor adînc este ascuns în fiecare om de cultură, însă precum izvorul s-a format picătură cu picătură de la momentul nașterii, tot așa nu clocotește la lumina zilei decît picătură cu picătură până în momentul morții, și cei mai mulți din noi ajung chiar la ultima clipită a existenței lor fără să-și fi putut spune ultimul cuvînt.

Dar asemenea exprimări ale adevărului primordial sunt prea lipsite de preciziune pentru a fi folositoare. Căci, mai întîi, izvorul are una și aceeaș apă, pe cînd sufletul omenesc are ape felurite. Și apoi, dacă ar fi lucrul numai așa, atunci ar trebui să desperăm de orce experiență omenească, căci ar fi în genere cu neputință de a cunoaște pe cineva. Niciodată nu am avea destul timp, nici destule ocazii de a observa toate ideile și toate simțirile lui, și aceasta cu atît mai puțin cu cît în el însuș, la diferite epoce, ele sporesc sau se împuținează în cantitate și adeseori se modifică în calitate.

Deşi dar, mai ales în starea actuală a uşurinţei cu care cei mai mulţi oameni judecă despre ei înşii şi despre alţii, este bine să ne pătrundem din capul locului de mărginirea orcărei manifestări sufleteşti, nu trebuie totuş să ne exagerăm greutatea până într-atît, încît să credem că este cu neputinţă să cunoaştem sufletul unui om. Această cunoaştere, orcît de grea ar fi, este în certe condiţii cu putinţă. Şi iată cum şi pentru ce:

Ideile şi simţirile ce au trecut şi trec prin capul unui om sunt nenumărat de multe cantitativ şi foarte felurite calitativ. Poate în nici un moment dat al vieţei sale starea sufletească a unui om nu este strict identică cu vreo stare anterioară a aceluiaş om. Dar pentru trebuinţele practice nici nu se cere această strictă identitate. Este destul că unele idei şi simţiri sunt aproape aceleaşi în diferite momente, şi afară de aceasta este destul şi mai important că în fapt multe idei şi multe simţiri stau în oarecare legătură de asemănare şi se pot grupa (asocia) într-un fel de unităţi colective, diferite unele de altele, dar înrudite înlăuntrul fiecăreia din ele.

Astfel, problema practică se reduce în greutatea ei. Nu mai este vorba de a cunoaşte sutele de mii de idei şi de simţiri ale unui individ în izolarea lor distinctivă — ceea ce ar fi cu neputinţă — ci este vorba de a cunoaşte numai sutele sau zecile de grupări ale ideilor şi simţirilor înrudite — ceea ce este, în genere, cu putinţă. Observi modul de impresionabilitate al unui om la cutare scenă a naturei şi la cutare alta, auzi părerea lui asupra cutărui om şi cutărui altuia, vezi simţirea lui în cutare împrejurare şi în cutare alta, afli judecata lui asupra cutărei opere de artă şi asupra cutărei alteia; dintr-o sumă suficientă de asemenea experienţe poţi dobîndi o cunoştinţă rezumată asupra direcţiei gustului, simţirilor, ideilor şi impresiilor lui, şi această direcţie o vei găsi apoi predomnitoare în miile de cazuri individuale de acelaş fel.

Totul este acum de a face inventarul acestor grupări înrudite de idei şi de simţiminte care pot caracteriza diferitele individualităţi omeneşti şi prin care se pot manifesta şi diferitele dispoziţii înnăscute în mintea şi în inima fiecăruia.

Cît este de înapoiată psihologia se vede şi aici. Nici măcar acest inventar nu este făcut, nu sunt încă aflate cuvinte precize în înţelesul lor pentru toată distingerea dealtminteri simţită a felurimii şi a gradului acelor grupări şi acelor însuşiri înnăscute. Cînd vreai să caracterizezi pe cineva după oarecare cunoaştere a lui, te izbeşti îndată de greutatea exprimării precize.

Limba populară însă şi-a ajutat, până la un grad, întrebuinţînd un număr de cuvinte distinctive pentru însemnarea deosebitelor însuşiri sufleteşti, cu toată lipsa de preciziune şi de rubricare completă a acestor deosebiri. Deocamdată nu ne rămîne decît să ne mulţumim cu ele. Şi aşa vedem că se poate vorbi cu oarecare înţeles despre un om bun la inimă, milos, blînd, generos, slab, sau crud, rău, invidios, răzbunător, straşnic; violent, cumpătat, arţăgos, împăciuitor; vesel, posomorît, nepăsător; ambiţios, deşert; fricos, curajos; darnic, zgîrcit; modest, îndrăzneţ; uşor la minte, serios, inteligent, ager, cu duh, mărginit, tîmpit; distras, observator; om de cuvînt, înşelător etc., etc.

Iacă un şir de rubricări cam vage luate în fuga condeiului din vorbirea obişnuită. Însăş putinţa acestor rubricări în mintea omului observator, care şi ea este fatal mărginită în strîmteţea cercului luminos al conştiinţei, a provenit dintr-un alt fapt al vieţei sufleteşti: din faptul contopirii unei mari sume de impresii şi idei, dacă sunt cam de acelaş fel, într-un singur act de gîndire, care cuprinde partea lor esenţială şi comună într-o formă mai abstractă. (Fenomenul abstracţiunii, care este condiţia internă, fără de care nu s-ar produce nici o gîndire ştiinţifică în minţile omeneşti, a fost destul de bine studiat în cercetările psihologice şi logice de până acum, dar trece peste cadrul acestor pagine scrise dintr-un punct de vedere cu totul popular.)

În aceste rubricări, orcît de puţin precize ar fi, trebuie să adunăm şi să rezumăm observările noastre din diferitele momente ale întîlnirei cu un om; şi fără o experienţă suficientă şi reflectată asupra principalelor lui grupări colective şi dispoziţii înnăscute nu putem

vorbi de cunoaşterea cuiva. Tocmai aici se fac cele mai multe greşeli în viaţa practică, şi este de necrezut cu cîtă uşurinţă proced oamenii în această privinţă şi cîte neajunsuri şi cîte nefericiri se nasc din o asemenea uşurinţă.

Un om îţi promite că va face ceva. În momentul promiterii este de bună-credinţă: prin strîmtul cerc luminos al acelui moment se mişcă o mică sumă de idei înrudite, faţă cu care lucrul promis se află în relaţie armonică şi oarecum încălzitoare. Vine însă momentul realizării; dar acum în cercul luminos al aceluiaş om se pot afla, pe lîngă amintirea lucrului promis, o mică sumă de idei cu totul diferite, faţă cu care promisiunea se află în relaţii disparate şi oarecum refrigerante; şi cu aceeaş bună-credinţă cu care a promis atunci nu-şi ţine acum promisiunea. Uşor la minte este omul care, neţiind seamă de această varietate succesivă a stărilor sufleteşti, se încrede în promisiunile altuia înainte de a-i fi constatat prin o îndelungată experienţă egalitatea şi tăria sufletească în urma căreia să aibă deprinderea excepţională de a se ţine de cuvîntul dat. Cîte încercări industriale nu se periclitează, cîte împrumuturi de bani nu sunt riscate şi — fie-ne permis să adăogăm — cîte „reviste literare", începute cu entuziasm, nu se sfîrşesc într-un mod deplorabil — toate din această cauză!

Dar ce este mai grav şi ce atinge mai de-a dreptul fericirea şi nefericirea omenească: cîte relaţii de inimă nu se încheie cu aceeaş uşurinţă! Se văd doi oameni de cîteva ori prin adunări şi prin saloane, adică în împrejurări fără multă varietate; uşor se găsesc aici „de acord" în unele idei generale şi în unele simţiri superficiale, cu atît mai mult că se află şi înlăuntrul unor forme identice de convenienţă socială. Şi pe această temelie şubredă se grăbesc a se împrieteni, făcîndu-şi destăinuiri intime, sau se unesc în căsătorie, sacrificîndu-şi unul altuia o parte a vieţei. După puţin timp vine dezamăgirea, şi atunci îi auzi plîngîndu-se că au fost „înşelaţi", şi mai au naivitatea să zică că celălalt „s-a schimbat". Dar în acea strecurare succesivă a stărilor sufleteşti prin cercul luminos al conştiinţei actuale, tocmai schimbarea este forma obişnuită a manifestărilor sufletului omenesc, şi trebuie, din contră, o experienţă mai îndelungată pentru a constata cu oarecare siguranţă cari sunt — în această lume internă aşa de schimbătoare — totuş ideile şi simţirile ce revin mai constant, cari sunt dispoziţiile înnăscute sau formate ce pot fi predominătoare, care este apa ce curge peste pietrele ce rămîn.

Fără o conştiinţioasă luare-aminte asupra acestei deosebiri aşa de adînc împlîntate în chiar rădăcina sufletului omenesc, vei da un exemplu mai mult pentru nefericita greşeală de a-ţi lega soarta sub o formă esenţial permanentă pe temeiul unor situaţii sufleteşti esenţial trecătoare.

*

II. Omul tînăr nu este, ci devine; numai despre omul bătrîn se poate întrucîtva zice că este, fiindcă a fost şi s-a dovedit. În mişcare, nu în repaos, ni se înfăţişază toate stările sufleteşti. Un diamant îl poţi găsi după zece ani cum l-ai lăsat acum zece ani: diamantul este anorganic; un om nu rămîne după un timp oarecare cum l-ai lăsat mai nainte: omul este viaţă organică.

Prin urmare, mijlocul cel dintîi pentru a-ţi da seamă de fiinţa unui om răspunde la întrebarea: în ce direcţie se mişcă lucrarea lui sufletească? Unde vrea să ajungă, unde mai poate ajunge? Şi mai practic: merge înainte sau dă înapoi? Sau, cum ziceau astrologii medievali: este *in ascendente domo* sau *in cadente domo?*

Vezi un tînăr de aparenţă foarte simpatică, se interesează la toate, a învăţat bine în şcoală, a fost dintre „premianţi", „promite mult". Trebuie să mai aştepţi înainte de a-ţi forma judecata asupra lui. Nu e lucru mare să promită, lucru mare e să ţie ce promite. Îl urmăreşti cîtva timp, îl întîlneşti iarăş după cîţiva ani. Ce a făcut de atunci încoace? A progresat în dezvoltarea lui? S-a înfiripat? A întreprins ceva cu succes? Şi-a întemeiat cu propria sa muncă existenţa materială? A scris ceva şi lucrează mai departe? Îl vezi după alţi ani. A mai crescut? Şi-a menţinut progresul? A rămas credincios idealului din tinereţe?

Dacă da, atunci a devenit om de valoare şi acum este cineva. Dacă nu, este pierdut; şi foarte mulţi şcolari

eminenți ajung bărbați mediocri sau mai rău decît mediocri.

Numai vîrsta hotărăște aici, vîrsta matură, în care individul a avut timp îndestulător pentru a-și manifesta în lungul șir de momente ale vieței sale ceea ce sta ascuns în el ca dispoziții înnăscute, ca idei cîștigate și ca simțiri predomnitoare. Atunci numai se poate constata ceea ce pentru mintea și inima lui a fost de o mai puternică stăruință și, prin urmare, a revenit în mod hotărîtor ca o notă caracteristică în mijlocul marei schimbări a stărilor sale interne și a împrejurărilor externe, și atunci numai știi ce este omul acum matur, fiindcă știi cum a devenit.

Tinerețea e totdeauna o enigmă, vîrsta matură e dezlegarea enigmei.

Și acest fapt nu e decît o urmare a acelei condiții primordiale a sufletului omenesc, după care viața lui este legată de forma succesivă a timpului și nu se poate deschide simultan ca spațiul; omul este istoric și nu poate fi statistic; formula lui este o formulă de mișcare, și nu de echilibru stabil.

*

III. De aici se înțelege și marea valoare a disciplinei intelectuale. Nu cîte idei felurite ai adunat în memoria ta este lucrul cel important, ci importantă este legătura între idei. Tu poți ști multe în multele momente ale vieței: dacă nu-ți aduci aminte de ceea ce-ți trebuie într-un anume moment și dacă această aducere-aminte nu trage după sine în șir regulat tot ce se află în tine pentru susținerea, simplificarea și ilustrarea obiectului în discuție, degeaba îți sunt toate cunoștințele rămase cufundate în partea ascunsă a sufletului. Cunoștințele tale trebuie să aibă o toartă de care să le prinzi și tu trebuie să ai lanțul cu care să le aduci în mișcare regulată din întunericul memoriei la lumina îngustă a conștiinței actuale.

O mie de boabe stau împrăștiate în diferite locuri, tu îți pierzi vremea ca să le cauți una cîte una; dar dacă

au fost prinse de un fir comun, cu o singură apucare a mînei stăpînești totalitatea șiragului.

*

IV. În fiecare om sunt cel puțin doi oameni: omul ideilor și omul simțirilor (minte și inimă).

Vei greși totdeauna dacă vei judeca pe om numai după ideile ce le exprimă, chiar dacă ai constatat că sunt adevăratele lui idei. Trebuie să aștepți ocaziile de a-i constata adevăratele lui simțiri, cel puțin în privințele mai importante.

Greșala vine mai ales de acolo că (fără temei) presupunem un fel de consecință unitară în sufletul unui om, un fel de armonie între ideile și simțirile lui, și o presupunem mai ales în direcția propriului interes al nostru (nu al lui), în sensul dorinței noastre ca să fie așa, nu în sensul vreunei realități observate că este așa.

Ce e drept, o consecință trebuie să existe în ascunsa rădăcină a creațiunii sufletului omenesc cu toată felurimea manifestărilor lui, căci altfel nu ar fi o unitate de organism vital. Și, precum s-a zis despre figura fiecărui om că nu ai putea schimba nimic din formele ei, orcît de disproporționate ar părea față cu un ideal de frumusețe regulată, fără a produce prin această schimbare ceva nefiresc și mai urît, așa de armonizate de la natură sunt diferitele trăsături ale figurei în felul ei individual, tot așa trebuie să fie în ultima instanță o adîncă armonie a tuturor manifestărilor unui suflet, așa încît nu ai putea să-i scoți o parte a dispozițiilor lui înnăscute fără a denatura și surpa pe toate celelalte.

Dar această concepțiune generală este prea vagă pentru a avea în starea actuală a cunoștințelor noastre vreo valoare practică, tocmai fiindcă acea rădăcină unitară a rămas ascunsă în întunerecul formărilor anteconștiente și inconștiente.

Spre a da observărilor noastre mai multă siguranță, trebuie să luăm faptul așa cum se prezintă, și în experiența vieței faptul se prezintă așa că cele mai disparate împărecheri între stările intelectuale și între dispozițiile sentimentale se pot produce în acelaș individ; de unde rezultă că nici o concluzie oarecum teoretică nu se poa-

te trage de la unele la altele, ci fiecare trebuiește anume constatată prin experiență, și până cînd n-ai avut ocaziile suficiente pentru această constatare, trebuie să te ferești de orce anticipare a judecății.

Cauza este aceeaș condiție primordială a sufletului omenesc. Sunt așa de felurite și de schimbătoare întîlnirile simultane ale puținelor idei și simțiri în cercul luminos al fiecărui moment dat, încît nu se poate vorbi de o armonizare a întregei mulțimi de idei și de simțiri făcută sub lumina conștiinței. Sunt poate în fiecare om diferite grupări de idei și de simțiri ce nu ajung niciodată a se întîlni în strîmtul cerc luminos al vreunui moment din viața lui, ci fiecare vine de-a rîndul și izolată sub lumina inteligenței, fără nici o privire posibilă asupra celeilalte, așa încît nu au ocazia de a se potrivi și a se rectifica întreolaltă.

Celebrul fiziolog Rudolf Wagner (†1864), succesorul lui Blumenbach la Universitatea din Goettingen, era un mare naturalist și totdeodată un mare bigot. În fiecare zi îngenunchea la 8 ore dimineața în biserică, fără a-și turbura evlavia cu vreo aplicare a metodelor de analiză exactă la cercetarea minunilor povestite în *Biblie*, și apoi la 10 ore își ținea la Universitate prelegerile asupra fiziologiei și anatomiei comparate, fără a-și turbura cercetările exacte prin admiterea de minuni necontrolate.

Dacă aceasta s-a putut întîmpla într-un suflet înlăuntrul a chiar sferei intelectuale, ce împărecheri stranie pot exista în unul și acelaș om între diferitele idei și diferitele simțiminte!

Printr-o comparare cam exagerată s-ar putea zice că cercul luminos al omului este ca un vas care cu egală indiferență primește astăzi un lichid și mîine altul fără a fi alterat prin această schimbare, și flacăra spiritului care arde acum în acest vas nu se stinge prin apa care l-a ocupat mai nainte. Căci tocmai succesiunea în timp dă putința contrastelor.

Amintindu-ne dar acele rubricări ale limbei obișnuite, din care am citat mai multe într-o pagină anterioară, la orce judecată asupra unui om se cade să avem în vedere că cele mai felurite combinări de însușiri disparate pot exista în fapt în unul și acelaș suflet omenesc. Sunt oameni cari sunt entuziaști în impresiile artistice și zgîrciți în viața zilnică, miloși în unele momente și invidioși în altele, generoși și totodată deșerți și fricoși, foarte inteligenți și totodată foarte cruzi și foarte înșelători ș.c.l., ș.c.l. Numai constatarea efectivă din experiență ne poate arăta care anume amalgam există în omul ce ne interesează, și orce concluzie anticipată de la unele însușiri constatate la altele încă neconstatate este greșită. Aplecarea noastră de a presupune fără reflecție că cine este, de ex., inteligent este și bun, că cine este entuziast are să fie generos, trebuie din capul locului înfrînată pe temeiul înțelegerii acelei condiții primordiale a îngustimii conștiinței.

*

Să fie destule pentru fragmentara scriere de față aceste patru observări „din experiență". Ele ni se arată toate ca urmări ale mărginirii radicale în chiar înființarea conștiinței omenești. Prin nenumărate și nenumărabile evoluțiuni, puterea creatoare a naturei a scos din starea primitivă a haosului amorțit formele mișcătoare ale vieței organice. Și înlăuntrul acestei viețe organice, prin cea mai concentrată încordare a lucrării de mii și poate milioane de ani, de-abia s-au putut urca organismele de la mișcarea automatică în plante spre licărirea inteligenței în animale și spre cercul luminos al înțelegerii de sine în om. Cînd pentru întîiaș dată s-a deschis ochiul conștiinței în lumea până atunci întunecată și neștiutoare, s-a înființat o a doua lume — lumea ideilor — peste vechea lume a materiei nereflectate. Dar așa de rafinată a fost această nouă înființare, așa de greu a fost saltul vital peste abisul ce desparte materia de spirit, încît până astăzi numai o îngustă rază de lumină ne-a putut fi deschisă pentru a ne da seama de viața sufletească.

Cum prin această rază îngustă ni se arată lumea internă, trebuie să cercetăm cu luare-aminte și să însemnăm cu răbdare; poate va veni și epoca fericită cînd vom ști cum este această lume și cum trebuie explicată în adînca ei esență și rădăcină. Experiența stăruitoare,

dar neprevenită, va rămînea pentru mult timp singura noastră călăuză pe calea cea întunecată; ea va trebui să ne ferească mai ales de a nu aluneca pe povîrnişul spre care înclină tocmai acea idealitate a inteligenţei nou zămislite, adică de a ocupa cu fantome şi ficţiuni ale imaginării subiective tot locul gol lăsat acolo unde nu s-a putut încă forma o corespondenţă exactă între lumea reală şi reflectarea ei în idei.

În mijlocul curentului în care trăieşte generaţia noastră şi care, prin dezvoltarea ştiinţelor fizice, este cu tărie îndreptat spre interesele materiale, ni se impune cu atît mai mult datoria de a aduce studiele psihologice pe calea experienţelor exacte şi de a le apropia astfel prin identitatea metodei de spiritul predomnitor al mişcării moderne. Numai aşa vom reda cercetărilor sufleteşti locul ce li se cuvine între toate investigările ştiinţifice, adică locul cel dintăi. Căci dacă creştinismul de la originea lui a înscris în fruntea preceptelor sale pentru regenerarea simţirilor faimoasa cerinţă: iubeşte pe de-aproapele tău, ştiinţa cea mai exactă în toată dezvoltarea ei nu poate culmina pentru regenerarea gîndirilor decît în cerinţa finală: cunoaşte pe de-aproapele tău.

ANEXĂ

CÎTEVA AFORISME

O măsură a oamenilor și a lucrurilor este propria lor umbră.

*

Omul rău se pierde prin partea sa cea bună, omul bun — prin partea sa cea rea.

*

Don Quijote credea că morile de vînt sunt uriași. Oamenii de rînd cred că uriașii sunt mori de vînt.

*

Sălbaticii din America schimbau aurul și mărgăritarele pentru cioburile de oglindă din Europa. Așa fac și copiii, și mulți dintre noi rămîn copii toată viața.

*

Respectul exagerat pentru întregimea cugetării împiedică acțiunea. Căci orce faptă este o verigă ruptă dintr-un lanț infinit, și omul activ este din capul locului condamnat la fragment.

*

Oare pîrîul de la munte ar fi așa de limpede și de voios dacă n-ar fi rece?

*

Ferește-te de a da sfaturi. Problema e prea grea și răspunderea mare. Tu dai sfatul după natura ta. Aceasta însă rareori se potrivește cu natura celui ce te întreabă. Altfel spui tu, altfel înțelege el. Sfătuind prudență, produci slăbiciune, și unde cereai tărie se aplică violență. Un element străin s-a introdus în sufletul celuilalt, și el și-a pierdut măsura.

*

Nemărginit îți este dorul: cum vreai să încapă în realitatea mărginită? Totdeauna rămîne un prisos: desperare sau ironie.

*

Studiul creierilor să înlocuiască știința sufletului? Cine cunoaște mecanismul clavirului poate să ghicească felurimea nemărginită a melodiilor?

*

Cu drept cuvînt s-a zis licență poetică, și nu licența poetului. Numai cea dintîi este iertată.

*

Cine are vocațiune? Cel ce în momentul lucrării se uită pe sine.

*

În fața unui abis te înfiorezi. Tot așa în clipa în care simți deosebirea adîncă ce te desparte de celălalt.

*

Mijlocul e superior scopului și-i regulează valoarea. Prin urmare, fraza iezuiților trebuie întoarsă: mijlocul justifică scopul.

*

Păzește-te a doua zi după un succes.

*

Nu cere de la pîrîu cuprinderea mării, nici de la deal cuprinderea muntelui. În înțelesul celor mari stă și înțelesul celor mici, dar niciodată dimpotrivă.

*

Treapta dintîi pe care ne înălțăm e un altar de jertfă.

*

Între un diamant și o grămadă de pietriș cui i-ar fi alegerea grea? Așa, între aprobarea unui om cuminte și aplauzele zgomotoase ale mulțimii.

*

Ce liberal e Beethoven în orchestrație! Tot instrumentul e întrebat să-și dea părerea și reproduce pe răspunderea sa ideea principală. Ideea principală cîștigă astfel o varietate de fețe originale, e cînd înaltă, cînd burlescă, cînd tristă și cînd voioasă, și în impresia totală rămîne o lume harmonică aparte, adevăratul *humor* al omenirii.

*

Unii înaintează prin protecție, mulți prin supunerea oarbă la opinia altora, cîțiva prin împotrivire energică la tot ce dezaprobă, croindu-și viața după a lor individualitate. Toate aceste căi pot duce la țintă numai să fie urmate cu statornicie. A-ți schimba deodată felul, a deveni energic din pasiv ce erai, a te arăta independent din supus ce ai fost, aceasta nimicește succesul vieței.

*

Este lipsă de dreaptă cugetare cînd cineva, pentru a se justifica de o faptă, arată cauza care a produs-o. Firește că tot ce se întîmplă în lume are o cauză. Dar a o explica nu va să zică a se justifica.

*

Neputîndu-se modifica oamenii după preceptele morale ale religiunii, s-a modificat aplicarea preceptelor după oameni.

*

Care e folosul artelor? Dar care e folosul folosului?

*

Ai simțit imensitatea mării? Atunci e totuna, dacă marea este în liniște sau e mișcată de furtună, dacă strălucește sub răsăritul soarelui sau dacă deasupră-i ultima rază de lumină se luptă cu întunericul nopții. Și în sufletul de-aproapelui tău poate fi o imensitate, și îndată ce ai înțeles-o ești subjugat.

*

Guvernele cad prin aceleași mijloace prin care au ajuns la putere.

*

Nu există prieteni în politică, există numai prieteni politici.

*

Evenimentele cele hotărîtoare se ivesc pe nesimțite. Limba de pe cumpăna soartei stă în echilibru: un grăunte mai mult, și s-a hotărît mișcarea.

*

Păstrează-ți emoțiunile pentru lucrurile ce le merită.

*

Nu e nimic mai primejdios decît a întemeia o formă statornică pe simțiri trecătoare.

*

Arta vieței? Rezervă, discrețiune, cumpătare, în genere negațiune și în rezumat abnegațiune.

*

Cînd curentul electric se repede dintr-un loc în altul, numai o parte a lui merge pe firele văzute; o altă parte străbate prin ascunsul pămîntului. Tot așa, în lumea

inteligenței cuvîntul pronunțat este numai un fragment al raportului dintre om și om; restul se stabilește pe tăcute.

*

Soarta nu vrea extreme. Din chiar mijlocul răului se naște reacțiunea spre bine, și gerul cel mai greu zugrăvește pe fereastră flori de primăvară.

*

Tot ce e folositor poate fi și stricăcios; e numai chestie de măsură. Dealtminteri, dacă n-ar putea fi stricăcios, n-ar putea fi nici folositor.

*

Durerea înalță pe omul de valoare și coboară pe cel de rînd. Nu în orce noapte se arată stelele, numai în noaptea cea senină.

*

Unde e o necesitate, trebuie să fie o posibilitate.

*

Omul trebuie înțeles ca un element de evoluțiune. Să nu ne întrebăm: ce este *cineva?* Să ne întrebăm: *ce devine?* Crește, stă sau dă înapoi?

*

Corabia străbate marea cu putere și lasă în drumul său brazda valurilor mișcate. Valurile ajung luntrea cea mică, o saltă și o răstoarnă.

*

Numai durerea încheagă gîndurile și le dă puterea de a pătrunde. Fulgii de zăpadă cad leneși la pămînt, sloiul de gheață izbește.

*

Toate hotărîrile importante trebuie să le iai singur, din adîncul individualității tale, fără influența altora.

*

Nici o putere nu se poate suprima în natură; de aceea e așa de periculos a o comprima.

*

Imaginea nuielei împlîntate în apă se frînge și se abate în altă direcție. Tot așa, ideea unuia în capul celor mai mulți.

*

Tot cerul senin, un singur punct negru jos la orizont: dar acesta aduce furtuna.

*

Ce bogată e literatura în idei și ce săracă este istoria în fapte! S-ar putea concepe o istorie a celor neîntîmplate.

*

Cînd se află omul în momentele hotărîtoare ale vieței, nu-l mai conduce mintea; ea arată numai alternativele. Direcția finală o dă inima.

NOTE ȘI VARIANTE

P. 3 PREFAȚA AUTORULUI LA EDIȚIA DE LA 1874

Prefața însoțește prima ediție de *Critice*, București, Editura Socec, 1874, care reunește, așa cum spune T. Maiorescu, „un șir de cercetări critice asupra cîtorva forme de cultură română din ultimele decenii", apărute inițial în revista *Convorbiri literare*.

Ediția, într-un singur volum (XV p. + 466 p.) cuprinde: *Prefață; Limba română în jurnalele din Austria; Despre scrierea limbei române; Observări polemice; În contra direcției de astăzi în cultura română; Direcția nouă în poesia și prosa română.*

Prefața figurează în edițiile: *Critice*, Editura Socec, 1874, p. XI–XV; *Critice* (1867–1892). Ediție nouă și sporită, I, București, Editura Librăriei Socec & Comp., p. III–IV; *Critice* (1866–1907). Ediție completă, I, București, Editura Minerva, 1908, p. I–II.

Variante

ed. 1874 = *A*, ed. 1892 = *B*, ed. 1908 = *C*, ed. 1915 = D.

3

2 semnul *B, C, D;* signatura *A* / **5–6** Puținii [...] au și început să se retragă *B, C, D;* Deja puținii [...] începeau a se retrage *A* / **7** năvălește *B, C, D;* năvălea *A* / *Între r. 16* și 17 *în A figurează următorul fragment:*

Se analizează întîi *limba* literaților români de peste Carpați. Se încearcă apoi stabilirea *scrierii*, combătîndu-se etimologismul domnului Cipariu și fonetismul școalei bucovinene. În *Observările polemice* se susține îndreptățirea criticei și ea însăși se aplică *în*

contra direcției predominătoare în cultura română. Arătarea unei *direcții* mai *nouă* și mai bune în literatură și știință este obiectul cercetărilor din urmă. / **17** Scrierile *B, C, D;* Criticele *A* / **20** sprijinul *B, C, D;* sprijinul puternic al *A* / **21–22** să răspundă îndată [...] princip *B, C, D;* a răspunde de îndată [...] principiu. *A* /

4

2 ziare *B, C, D;* jurnale *A* / **19** Dacă dar *B, C, D;* Dacă *A* / **21** prozatori *B, C, D;* prozaici *A* / **26** ateneiști, conservatoriști *B, C, D;* transactori literari *A* / **27–28** și celelalte, și celelalte *B, C, D;* etc., etc. *A* /

P. 5 O CERCETARE CRITICĂ ASUPRA POEZIEI ROMÂNE DE LA 1867

Studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* apare inițial, cu titlul *Despre poesia rumănă*, în *Convorbiri literare*, an. I, nr. 1, 1 martie 1867, p. 2–9; nr. 2, 15 martie 1867, p. 17–21; nr. 3, 1 aprilie 1867, p. 38–41; nr. 4, 15 aprilie, 1867, p. 53–60; nr. 5, 1 mai 1867, p. 61–65; nr. 7, 1 iunie 1867, p. 89–92 și nr. 8, 15 iunie 1867, p. 101–106.

La scurt timp urmează publicarea în volum: *Poesia rumănă. Cercetare critică* de Titu Maiorescu, urmată de o alegere de poesii, Iasi, Edițiunea și Imprimeria Societății „Junimea", 1867.[1]

---

[1] O scrisoare a lui Titu Maiorescu adresată Elenei Cuza, din „Iassy, 30 iunie / 12 iulie 1867", scrisoare pe care o reproducem mai jos, dă unele indicații asupra datei apariției volumului:

„Măriei Sale Principesei Elena Cuza,
la Ruginoasa

Preaînălțată doamnă,

După însărcinarea d-lui Davila am onoare a trimite cinci exemplare din edițiunea de *Poezii populare* întocmită de d. V. Alecsandri.

Pe lîngă aceasta îmi iau îndrăzneala a adăuga din partea-mi o culegere critică de poezii, cu rugămintea ca să binevoiți a primi acest volum, *ieșit tocmai astăzi de sub tipar* (subl. n.).

Rămîn cu cel mai profund respect,

al înălțimei voastre
preaplecat și supus servitor
Titu Maiorescu"

Omis în prima ediție a *Criticelor* din 1874, studiul va fi reluat în toate celelalte ediții antume (1892, 1908 și 1915), înregistrînd de la o formă la alta modificări consemnate în variantele de mai jos.

Apărut în primul număr al *Convorbirilor literare*, studiul *Despre poezia română* îndeplinește și funcția unui articol director pentru o revistă care își propune „scopul de a reproduce și răspîndi tot ce intră în cercul ocupațiunilor literare și științifice; de a supune unei critice serioase operele ce apar din orice ramură a științei; de a da samă despre activitatea și producerile societăților literare, în special a celei din Iași și de a servi ca punct de întîlnire și înfrățire pentru autorii naționali" *(Introducere* la revista *Convorbiri literare*, an. I, nr. 1, din 1 martie 1867 – introducere elaborată de Titu Maiorescu).

În cele aproape patru decenii în care Titu Maiorescu a fost mentorul *Convorbirilor literare*, revista a reușit să impună spiritul critic în judecarea valorilor, să impună pe clasicii literaturii române moderne: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Ioan Slavici, să atragă două dintre personalitățile marcante ale momentului 1848: V. Alecsandri și I. Ghica, precum și pleiada care se ridica: Al. Odobescu, A. Vlahuță, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, O. Goga, Mihail Sadoveanu, N. Iorga, Vasile Pârvan, V. Conta, Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. Rădulescu-Pogoneanu, I. Petrovici ș.a.

„Desigur, existența *Convorbirilor literare* în primele trei decenii, mai ales, nu se poate despărți de personalitatea lui Titu Maiorescu – spune Pompiliu Marcea (în exegeza sa: *Convorbiri literare și spiritul critic*, Editura Minerva, București, 1972). Ecoul revistei și prestigiul ei îi datorează enorm lui Maiorescu. Întrebarea care se pune acum este aceea dacă Maiorescu ar fi devenit el însuși fără *Convorbiri literare?* Răspunsul este hotărît negativ. Este greu, mai întîi, de conceput că Maiorescu și-ar fi așternut pe hîrtie articolele sale fără stimulentul, decisiv, de a le face cunoscute public. În al doilea rînd, renumele și autoritatea lui Maiorescu au crescut paralel cu renumele și autoritatea *Convorbirilor literare*. Căci, după cum nu există (sau n-ar trebui să existe) o revistă de literatură fără un critic prestigios, tot așa nu poate exista critic prestigios în afara unei publicații prestigioase. Maiorescu, se știe, a ținut multe prelegeri populare pe teme de cultură, dar acestea nu i-au creat nici o reputație critică. Autoritatea pedagogică a lui Maiorescu n-ar fi fost așa de mare în lipsa cuvîntului scris. [...] Primul număr al *Convorbirilor literare*, din 1 martie 1867, este aproape integral

opera lui Titu Maiorescu. Se poate afirma că nici o publicație din cultura noastră n-a izbutit să impună de la primul număr programul său, așa cum au izbutit *Convorbirile*. Nici *Dacia literară*, nici *Propășirea*, *România viitoare* sau *Revista română*. În genere, primul număr spunea aproape tot. Cele două contribuții ale lui Maiorescu, adică articolul-program și prima parte a studiului *Despre poezia română*, indică liniile directoare ale revistei pentru decenii întregi de aci înainte[1] (avem în vedere întregul studiu *Despre poezia română...)*. Introducerea este semnată de Iacob Negruzzi, ca redactor responsabil, dar aparține lui Maiorescu" (p. 19–20).

Este de reținut faptul că *studiul teoretic al esteticii maioresciene* și totodată *programul criticii* lui Titu Maiorescu, critică fundamentată pe criterii estetice și aplicată fenomenului românesc al epocii, nu era dintru început menit tiparului, fiind doar una din primele manifestări ale societății literare „Junimea", înființată la Iași, în 1864, de un grup de cinci tineri entuziaști întorși de curînd de la studiile făcute în universitățile germane sau franceze: Titu Maiorescu (1840–1917), Iacob Negruzzi (1842–1932 – redactorul *Convorbirilor literare* între 1867–1895), Vasile Pogor (1833–1906), Theodor Rosetti (1837–1923) și Petre P. Carp (1837–1918).

În *Amintiri din „Junimea"*, Iacob Negruzzi evocă pe larg geneza studiului *Despre poezia română*, atribuind-o hotărîrii respectivei societăți literare de a decide asupra primei cărți menite să inaugureze: „edițiunile societății «Junimea».[2] Aruncînd o privire în literatura națională și întîlnind numai poezii, ca la începutul tutulor literaturilor – continuă Negruzzi – ne veni ideea să facem o alegere atît pentru uzul școlar, cît și pentru public îndeobște" *(op. cit.*, vol. II, ediție îngrijită de Corneliu Simionescu, Editura Minerva, Biblioteca pentru toți, 1970, p. 67).

[1] V. și Dan Mănucă: *Critica literară junimistă, 1864–1885*, Iași, Editura Junimea, 1975.

[2] „Procesele-verbale ale «Junimii», 1865–1866 – Ședința I-a a Societății «Junimea» – 19 octombrie 1865: Între imprimările de importanță literară și științifică ad. 3) Societatea decide asupra propunerii lui Pogor a publica îndată: I) Cronicarii români pe fiecare aparte, cu indice nominal și real și cu notații biografice și critice numai în cercul cronicarilor; II) *O antologie de poesii române deja publicate, a căror valoare să fie însă în unanimitate recunoscută de toți membrii societății prezenți* (subl. n.); III) Testamentul cel nou, fără schimbare de cuvinte, însă cu litere latine pentru a le introduce în biserică" – apud I. E. Torouțiu: *Studii și documente literare*, vol. IV, *Junimea*, București, 1933, p. 430.

Relatarea lui Iacob Negruzzi este întărită de prefața la ediția dintîi a studiului asupra poeziei române de la 1867, în care T. Maiorescu afirmă că: „Sunt aproape doi ani de cînd membrii societății «Junimea» consacră o parte din timpul fiecării ședințe a lor la lectura poeziilor române publicate pînă astăzi, cu scop de a compune pentru juna generațiune română o *antologie* (subl. n.), în care toate poeziile să fie, dacă nu mai presus de orice critică, cel puțin insuflate de un simțămînt poetic și ferite de înjosire în concepțiune și în expresiuni" *(op. cit.*, p. 63–71).

Alegerea se dovedi însă mult mai anevoioasă decît speraseră junimiștii și în curînd, în urma unor discuții contradictorii asupra pieselor care urmau a fi antologate, se văzură în impas, întorcîndu-se la elementara întrebare: „Ce este poezia?"

Situația îi prilejui lui Titu Maiorescu o intervenție teoretică, el apărînd curînd în cadrul cercului cu o parte din studiul *Despre poezia română*, fiecare lectură a sa fiind urmată de o ședință de selectare a poeziilor pentru propusa antologie.

Intervenția lui Titu Maiorescu este considerată salutară de către întregul cerc: „Scrierea lui Maiorescu deschise, la cei mai mulți dintre noi, orizonturi nouă, afirmă Iacob Negruzzi. Pînă atunci noi judecam valoarea unei poezii numai după un instinct natural, fără a cerca să analizăm cauzele pentru care cutare poezie ne place, iar cutare alta ne pare rea. De atunci încoace lucrurile se schimbară, încetul cu încetul critica își făcu loc în Societate" *(op. cit.*, p. 68).

În această lumină selecția devine tot mai severă și mai dificilă. Conform proceselor-verbale reproduse de Torouțiu (și de Cornel Regman în: *Junimea*. Amintiri, studii, scrisori, documente, vol. II, Editura Albatros, 1971), în „Ședința II, dumin., 26 oct. 1865, sunt reținute pentru antologie următoarele poezii: Din Donici: *Lupul și cucul, Momița și două mîțe, Racul, broasca și știuca;* Din Alecsandri: *Groza, Andrei Popa, Ceasul rău, Dedicație, Pescarul Bosforului, D-aș fi iubit-o;* Din Bolintineanu: *Furtuna, Eu vin, Muma lui Ștefan, Marioara, Mircea cel Mare, Radu-vodă și fata din casă;* în Ședința III, dumin., 31 oct. 1865: Din Grigore Alexandrescu: *Umbra lui Mircea, Ucigașul fără voie, Cîinele Azor, Toporul și pădurea, Cînele și cățelul, Cînele și măgarul;* Din Bolintineanu: *Daniil Sihastru, Monastirea Putna;* Din V. Alecsandri: *Făt-Logofăt, Adio Moldovei;* C. A. Rosetti: *Astfel nu e voita ta...;* Nicoleanu: *Viața* nu; Crețeanu: *Gondola;* Văcărescu, Mureșanu (?); în Ședința V, vineri, în 12 noiemv. 1865, «se cetesc poesii de V. Alecsandri,

de Tăutu și de Crețeanu. Dar *Miosotis* a lui Grandea, *Poesii* de Heliade și mai ales *Lyra* de Aricescu se espun rîsului tuturor» și «se decide a se mai primi în *Antologie:* Din Tăutu: *Milcovul;* Din V. Alecsandri: *Stelele, Doină, Barcarolă»;* în Ședința VI, marți, în 16 noiemv. 1865 «s-au mai primit pentru *Antologie:* Din Nicoleanu: *Unei doamne, O victimă*»."

Este ultima mențiune pe care o mai avem despre ședințele „Junimii" care ar fi putut interesa antologia.

De reținut este însă imprevizibilul rezultat: studiul *Despre poezia română* va rezista timpului, independent, din toată strădania junimiștilor pentru o antologie reieșind, așa cum spune Maiorescu, „o critică de poezii rele. Critica se află la începutul volumului, iar cîteva exemple de poezii mai bune la fine."

Această succintă culegere de versuri — răspunzînd unui anumit moment — avea să însoțească studiul lui Maiorescu doar în volumul din 1867.

Pentru o cît mai imediată imagine a gustului estetic al junimiștilor, reproducem în *Addenda* ediției de față (p. 845) antologia, sub titlul paginii de gardă a ediției princeps: *Esemple de poesii rumâne.*

Selecția dovedește că, în ciuda rigorilor critice impuse, T. Maiorescu ceda spiritului de cerc literar, cînd includea în antologie versurile unor: M. D. Cornea, N. Georgescu, T. Șerbănescu ș.a.

Renunțînd în ediția din 1892 la antologie, dînd astfel studiului autonomia, T. Maiorescu sublinia că selecția nu mai corespundea momentului literar, că „de atunci încoace s-au ivit în literatura noastră multe alte lucrări", citînd în continuare: *Ostașii noștri* și *Pastelurile* lui V. Alecsandri, versurile lui A. Naum, Vlahuță, T. Șerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Robeanu, D. C. Ollănescu-Ascanio, A. C. Cuza, S. Bodnărescu, Coșbuc, N. Volenti, ale Matildei Cugler-Poni, Lucreția Suciu, Veronica Micle, cu o mențiune specială pentru Eminescu, care „ar trebui neapărat să figureze astăzi într-o asemenea antologie".

În nota de la 1908, completează lista scriitorilor citabili cu numele lui Octavian Goga, Al. Brătescu-Voinești, St. O. Iosif, Panait Cerna, G. Vîlsan, M. Codreanu, Maria Cunțan, Elena Farago — adăugînd „și ale altora".

Menționăm că la publicarea în volum, precum și de la ediția 1892 la ediția 1908, T. Maiorescu va opera în text modificări care nu ating însă fondul de idei și pe care le consemnăm în variante.

Studiul *Poezia română* va deveni, curînd după apariție, obiectul unei violente polemici între Aron Densușianu și Titu Maiorescu, polemică alimentată, prin numeroase articole, de ambii critici și de partizanii lor, de-a lungul a două decenii.

Într-o serie de articole publicate, sub titlul *Critica unei critice*, în *Federațiunea* din Pesta în 1868: nr. 82, 83, 85 și 87, reluate apoi în volumul *Cercetări literare*, Iași, 1887, p. 59—103, Aron Densușianu îl acuză pe T. Maiorescu de plagiat după lucrarea lui Friedrich Theodor Vischer: *Aestethik oder Wissenschaft des Schonen (Estetica sau știința frumosului)*, apărută la Stuttgart, 1847 — 1857, în 6 volume.

În virulentul său pamflet, Aron Densușianu scoate la iveală, într-adevăr, o serie de idei comune la Vischer și la Maiorescu, precum și o serie de citate din poezii, folosite și de Vischer spre exemplificare.

Aron Densușianu îl acuza în continuare pe T. Maiorescu că aruncă anatema asupra subiectelor istorice, a sentimentelor și tendințelor naționale, „căci sub naționalitate, zice dînsul în alt loc, se ascunde egoismul și barbaria", că „dl. critic are nefericirea a se împedeca tot de poeziile cele rele, cari nu mai au trebuință de critică, fiind criticate prin sine înseși", confundînd „deosebitele specii ale poeziei. Dl. critic pentru a-și ilustra sau, mai bine, susține teoriile sale, scoate exemplele mai vîrtos din poeziile studenților de la Oradea-Mare sau din versificațiunile altor tineri sau copii bătrîni, cari se joacă și ei de-a poezia" (*Cercetări literare*, Iași, 1887, p. 61 și 81).

„Rătăcirile și confesiunile d-lui Maiorescu nu s-au terminat încă, continuă A. Densușianu în articolul său. La finele criticei d-sale face o colecțiune de poezii din diverși poeți români. D-sa ne spune în prefață că aceste poezii le aduce ca *exemple de poezii mai bune*, se înțelege, pe baza teoriilor sale. Noi am văzut din capitolele anterioare că d-l Maiorescu eschide după terenul poeziei tot ce este politic, istoric, element intelectual, științific și moral. Acum logic era ca d-sa să aducă ca exemple numai de acele poezii care răspund teoriilor sale. Aceste exemple ar fi trebuit să fie numai așa-numite «*cîntece*». Ce face însă? Pe lîngă așa-numite «*poezii lirice*», unsprezece la număr, mai pune zece «*fabule și epigrame*» și treisprezece «*balade*».

Fabulele și epigramele, care se ocupă cu morala și cu idei abstracte, *baladele,* care cuprind element politic și istoric, subiecte

ce d-l Maiorescu «*ca cele mai rele aberațiuni, cele mai decăzute produceri*» (pag. 38—39) le-a eschis de pe terenul poeziei: toate acestea trebuia să le eschidă din colecțiunea sa de exemple, susținîndu-le însă, dînsul întîi a recunoscut că a bătut cîmpii în teoriile sale și a probat că nu știe ce face. Apoi cum? un asemenea «*nu-știu-ce-fac*» mai are pretențiuni de a regula și lumina pe alții?

Dar să trecem peste acesta. Să cercetăm gustul și pătrunderea d-lui Maiorescu la alegerea exemplelor. Dacă d-sa în expunerea sau adecă plagiarea teoriilor a fost atît de nefericit, apoi, zău, în alegerea exemplelor este chiar de compătimit.

D. Maiorescu, relativ la antologia de exemple, zice în *prefață* următoarele: că dînsul publică «o antologie în care toate poeziile să fie ... insuflate de un simțămînt poetic și ferite de înjosire în concepțiune și în expresiuni», căci «o critică serioasă, continuă mai încolo, trebuie să arate modelele *bune* cîte au mai rămas și să le distingă de cele *rele*». Va să zică sunt și modele rele!

Observăm că poeziile ce le-a luat din Bolintineanu, Alecsandri și Alexandrescu sunt tot de acele unde criticului nu i-a trebuit nici un gust, nici o judecată, fiindcă ele erau deja cu mult mai înainte alese de gustul și opiniunea generală a publicului. Prin urmare, gustul și pătrunderea d-lui Maiorescu le putem judeca numai după alegerea acelor piese care marelui public sau nu-i erau cunoscute sau cărora el, din necunoaștere ori neștiință, nu le dase încă nici o atențiune, nu le arătase plăcerea sa. Cu deosebire criticul trebuia să-și arate agerimea gustului și a judecății în alegerea pieselor lirice, căci asupra acestora a făcut dînsul teorii peste teorii pe 117 pagini, pe cînd toate celelalte specii de poezii, balade, fabule, epigrame, declarate în teoriile sale de *modele rele*, în antologie vine și le primește ca *modele bune!*

Dar, fatal, tocmai în alegerea acestora s-a arătat nu se poate mai sarbed la gust și mai tîmpit la judecată, și cînd zic *sarbed* și *tîmpit*, este expresiunea cea mai moale pentru omul ce se pretinde a fi nu numai critic estetic, dar chiar regenerator. Să vedem!

Singure două piese: *Dedicația* și *Cinel-Cinel* ale d-lui Alecsandri, deja popularizate cu mult mai înainte, sunt piese care pot servi cu drept cuvînt ca exemple. Celelalte, unele sunt «rele aberațiuni», altele «decăzute produceri».

Un sonet al lui A. Sihleanu sună:

Peste țărmuri depărtate
Vezi tu *rîul călător*
Cum în valuri turburate
Se azvîrle în izvor?

P-a lui valuri singurate
Vezi cum vîntul *mugitor*
Mișcă trestia și-o bate
Șuierînd îngrozitor?

Rîu-i viața-mi zbuciumată
Și-acea trestie *mișcată*
I-al meu suflet *dureros;*

Viitorul ce m-așteaptă
E pustia cea deșartă
De pe malul *nisipos.*

Nu te poți mira de-ajuns cum această absurditate, criticul, între alte poezii mai bunișoare ale lui Sihleanu, a aflat-o singură un model—*bun*. Un rîu *călător peste țărmuri*, și încă depărtate, se azvîrle — *în izvor!* Și, cu toate că el a trecut peste țărmuri, mai are maluri și cu trestie, ba mai este și o *pustie deșartă* (sunt și pustii populate?) pe *un mal nesipos*. Ce lume întoarsă este aceasta nici D-zeu n-o mai cunoaște, necum noi, păcătoșii. Dar apoi *vîntul mugitor*, mai *șuierînd* și *îngrozitor*, și sufletul atît de *dureros*, care cu toate acestea semăna numai cu o trestie mișcată?

În poezia lui T. Șerbănescu, sub titlul *Privesc*, cetim unele ca acestea:

Privesc cerul în uimire,
Apoi mă-ntorc și *privesc*
Cu tot sufletu-n *privire*
Ochi-ți d-un azur ceresc.

Și nu pot *de* a nu-ți zice:
Ochii tăi, scump îngerel!
Sunt ah! *crede p-un ferice!*
Două picături de cer.

Picături în *suprafață*
Dar ca *spațiul* fără fund,
Cîte lumi în a lor ceață
Și-adîncime se ascund!

Să nu mai vorbim de stil și de expresiuni, dar niște *picături* (ochii), cari sunt și *soare* (cum ne spune în o strofă) și *cer*, ba încă și ceață, trebuie, într-adevăr, că sunt cum nu vezi nici buiguind de lîngoare.

Dor, o altă poezie de același, care începe:

Bate vîntul, *bate tare*

și termină cu:

Și atunci pe pămînt, *atunce*

este un *model* de idei și stil fără nici un D-zeu.

Două poezii ale lui Nicoleanu sunt tot ce a scris el mai rău. În epistola adresată *Unei doamne*, lasă că nu-i absolut nici o idee poetică, dar apoi expresiunile, stilul!

Căci te înșeli, dacă vei crede că duioasa mea simțire
Căutînd a ta *prezință* și-ntîlnind a ta privire
A dorit al tău amor.

Tu nu erai decît umbra, ce-mi *servea de apărare*,
Ca să nu-mi topescă ochii razele nemuritoare
Din sufletul ce iubesc;

Tu nu erai decît *pînza* totdeauna *suspendată*
Subt *care ascundea suspinul* a mea inimă-nfocată
Privind chipu-i îngeresc.

Va să zică acea doamnă era *umbra*, ba ceva mai substanțial — *pînza* ce sta *suspendată* și poetul și-ascundea suspinul sub ea. Tablou! Iar în «*chipu-i*» poetul nu știe să deosebească pronumele personale de a 2-a și a 3-a persoană.

Iar în piesa *O victimă*, tot de Nicoleanu, o femeie ca o *umbră străină călătoare* cîntă pe o *notă dezolată* următoarele:

Amor, scînteie smulsă din razele cerești!
Tu care dînd viață și moartea pregătești;
Ființa ta de flăcări ca *geniul proscris*
Și-a *suspendat* locașul pe margini de abis
Cît inima, ce *zboară* spre el (?) și se *ridică*
Se-ntoarce-ngălbinită de jale (?) și de frică,

Și strînsă *violată de brațu-ți nevăzut* (!)
Ca undele perdute p-un rîu necunoscut(?),
Alunecă din *sînul plăcerii d-aurite*
Pe brațele durerii de lacrimi veștejite,
P-al cării pat (?) veghează, suspină și tresare
Căința, gelozia și cruda desperare.
Căci unde-i muritoriul, *vai* care n-a gustat
Din cupa ta (?) veninul? Și cin' s-a lăudat,
Cînd furiile soartei pe capu-i se ridică,
Să-și fi privit ruina în față fără frică
Și fără remușcare? — Suspinul *infortunii*
Nu-i tînguios și dulce ca glasul rugăciunii...

«Amorul ca un *geniu proscris* (?) și-a suspendat locașul pe margini de abis — *inima violată de brațu-i* nevăzut (mi se-pare amorul nu violează și încă cu *brațul* (!), ci străpunge ca săgeata) alunecă din sînul plăcerii pe brațul durerii, p-al cărei pat veghează nu știu ce...»

Înțelegeți ceva din această înnodare de vorbe, ce sună ca talangele de la o brașoveancă?

Iar încît pentru amicul său, d-l I. Negruzzi, criticul i-a făcut o mare nedreptate scoțîndu-i la lumină *păcate* ereditare ca:

Noaptea *profundă*
În *ea cufundă*
Pămîntul *june reînflorit*,

Bolta senină
Blîndă lumină
Varsă din *sînul* său aurit;

Și totul *tace*
Divină *pace*
Peste natură domnește *lin*.

Noapte *profundă* va să zică întunecoasă, și totuși «boltă senină cu sîn aurit varsă *lumină*»; noaptea care cufundă *ea în sine* pămîntul seamănă a un Saturn feminin, care-și mîncă copiii; pămîntul care este june, fără să știm cum se întîmplă acesta, mai vîrtos căci fiind cufundat în noapte nici nu-l mai poți vedea, dacă e june sau bătrîn, veștezit sau *reînflorit; totul tace* și cu toate acestea să mai adaogi și *pacea divină*, despre care trebuie să mai spui că

domnește *lin*, ca și cum ar putea domni și *cu vuit:* toate acestea sunt *rarități* prea dese în trei strofe mititele.

D. Maiorescu și-a făcut chiar păcat că n-a lăsat ascuns unde era pe un oarecare N. Georgescu, care-și pusese în cap, se vede, să alunge muzele din România cu galantele sale propuneri:

Vei tu aur? Vei putere?
Glorie, *coroni*, măriri?
Din a cerului avere (!)
Din ce vei împărtășiri?

Acestea sunt *modelele* de poezie lirică recomandate de d-l Maiorescu.

Ne pare rău că d-lui Maiorescu nu i-a succes critica, nici chiar plagiînd-o, precum nici alegerea pieselor lirice, un lucru însă, încheind, trebuie să i-l recunoaștem: criticul și-a aflat poeții!" (*Cercetări literare, ed. cit.*, p. 86 și urm.).

În articolul *Observări polemice*, din 1869, T. Maiorescu avea să-i răspundă cu sarcasm precizînd că: „d. Densușianu, neaflînd din cunoștințele d-sale literare de cine sînt versurile criticate în *Poezia română*, conchide că sînt de autori obscuri, «copilași de la Oradea» și că, prin urmare, critica lor era de prisos. În realitate, printre exemplele negative erau incluse și poezii ale lui Alecsandri, Bolintineanu, Sion, Văcărescu, A. Mureșanu, Tăutu, Bolliac, Baronzi, Pelimon, Asachi, Istrati, Orășanu, Aricescu ș.a." Deci, continuă Maiorescu, „autorii criticați sunt «celebrități» în înțelesul d-lor Densușianu și Popfiu". „Însă numele lor ne-au fost indiferente" pentru text „căci, în intenția sa", criticul „se ocupa de obiect și nu de persoane".

Și dacă din capul locului trebuie să împărtășești rezervele cărturarului ardelean, asupra pieselor antologate în anexa de poezii care însoțește studiul *Poesia rumănă la 1867* și care exprimă nu doar gustul estetic al junimiștilor, nu doar o notă dominantă în peisajul literar al vremii, dar în primul rînd spiritul de cerc literar, care își lasă o păgubitoare amprentă, menționăm că tot aici A. Densușianu formulează și acuzele sale exclusiviste cînd afirmă că „d-l Maiorescu eschide după terenul poesiei tot ce este politic, istoric, element intelectual, științific și moral". Faptul că Titu Maiorescu n-a mai reluat în edițiile de *Critice* această culegere de poezii întocmită de junimiști poate fi considerat și ca o recunoaștere

tacită a opiniilor lui Densușianu din articolul *Critica unei critice* (1868).

Totuși *parti-pris*-ul și de-a dreptul ranchiuna[1], pînă la negarea adevărului celui mai evident, vor ieși deplin în lumină în *Post-scriptumul* cu care Densușianu își însoțește articolul din 1868 la reluarea în volumul *Cercetări literare* (1887), mergînd pînă la contestarea lui Eminescu.

După 19 ani de la formularea criticii sale, Aron Densușianu nu sesiza, sau nu voia să sesizeze, nici un progres în cultura și literatura română, acuzîndu-l pe T. Maiorescu de cosmopolitism, susținînd că poeții de la *Convorbiri literare* „s-au mărginit a încerca versuri pe canavaua estetică nefericită a d-lui Maiorescu", ceea ce „probează că ei nu știu să creeze poezii, ci numai să însăileze versuri".

Firul complet al polemicii Aron Densușianu-Titu Maiorescu este urmărit, cu o vădită dorință de a ține cumpăna, în limitele adevărului, între cele două personalități literare, de Georgeta Antonescu în monografia *Aron Densușianu*, Cluj, Editura Dacia, 1974.

Considerat drept punct teoretic inițial al criticii maioresciene, care se va defini în continuare cu fiecare articol, studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* este, de fapt, aplicarea pe viu a cunoștințelor însușite în timpul studiilor universitare.[2]

La acuzația de plagiat lansată de Aron Densușianu asupra studiului *O cercetare critică...*, E. Lovinescu făcea precizarea că: „ideile [...] nu erau nici ale lui [Maiorescu], nici ale lui Vischer, ci constituiau un bun comun al timpului [...]. Studiul lui Maiorescu asupra *Poeziei române* are un caracter didactic și elementar, cu idei curente în estetica idealistă a timpului; meritul lui stă în aplicarea lor în cadrele literaturii române, cu discernămînt și con-

[1] Trebuie să ținem seama că Aron Densușianu publică volumul *Cercetări literare* în 1887, deci la un an după critica pe care Titu Maiorescu o făcuse studiului său *Istoria limbei și literaturi române* (Iași, 1885) în articolul *În lături*, *Convorbiri literare*, an. XX, nr. 3, 1886, p. 193–209.

[2] Formația științifică a lui Titu Maiorescu face obiectul studiului introductiv al profesorului Liviu Rusu la ediția T. Maiorescu: *Jurnal și epistolar*, I, București, Editura Minerva, 1975 (ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon).

secvență, și de a fi pus frîu unei producții poetice inadmisibile" (*T. Maiorescu*, vol. I, București, Fundația pentru literatură și artă, 1940, p. 215).

Momentul de geneză a studiului *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, scopul inițial, împrejurările în care a fost elaborat dau nota specifică a criticii maioresciene, al cărei drum „a fost întotdeauna de la critica literară spre estetică", teză pe care o susține argumentat Ovidiu Cotruș:

„Datorită acestui fapt, gîndirea maioresciană este lipsită de orice dogmatism. Normativitatea sa, lipsită de rigiditate, este elastică și aplecată tot timpul spre interogarea realității concrete, gata să se lărgească, în funcție de creșterea acesteia. Cum s-a născut de fapt prima operă critică maioresciană? Citind «producerile» incluse în *Lepturariul* lui Pumnul ca și «versuințele» studenților orădeni, Maiorescu a încercat o reacție de respingere a ceea ce se înfățișa, la acea epocă, drept poezie românească. Dar era oare suficientă exprimarea refuzului față de poezia lui Mureșanu și analiza impresiilor provocate de lectura ei, în timp ce bardul ardelean era idolatrizat de alți cărturari ai epocii, cu un gust mai puțin exigent? Ca atare, Maiorescu a simțit necesitatea unor criterii riguroase, în numele cărora să respingă această falsă literatură, să explice ce este poezia, făcînd să dispară contradicțiile din cuprinsul conceptului despre poezie. Estetica sa nu este de fapt decît o propedeutică la critica sa literară. Era necesar să se știe ce este poezia nu pentru a recunoaște operele adevărate, acestea convingînd prin simpla lor existență, ci pentru a determina ce nu este poezie, pentru a putea opune, de la înălțimea teoretică a adevărului necontestat, un viguros *În lături* falselor opere de artă. Eclectismul inspirației estetice maioresciene nu are importanță, dat fiind faptul că el nu a intenționat o construcție sistematică valabilă în sine, ci a căutat doar instrumente teoretice eficace pentru ordonarea literaturii române în funcție de criterii stabile prin rigoarea lor. Credem că analiza operei sale critice impune o disociere foarte importantă între două atitudini estetice și critice care pot fi urmărite paralel de-a lungul activității sale. Critica negativă, restrictivă, îndreptată spre divulgarea falselor valori, se revendică întotdeauna de la o atitudine estetică normativă, criteriile apărînd ca inflexibile și absolute, în timp ce critica sa afirmativă, de identificare și consacrare a adevăratelor valori, se conjugă cu o estetică teoretică, formulînd adevăruri estetice pe

marginea operelor de artă, lărgind continuu criteriile în funcție de necesitățile explicative apărute în răstimp. A judeca estetica maioresciană în absolut, desprinsă de critica sa concretă, este o erezie fundamentală" (Ovidiu Cotruș: *Titu Maiorescu și cultura română* (IV), *Familia*, seria a V-a, anul 3 (103), nr. 5 (21), iunie 1967, p. 13).

O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867 a stat în ultimele patru decenii în atenția tuturor exegeților maiorescieni. Studiile lui E. Lovinescu, precum și ale esteticienilor Tudor Vianu și Liviu Rusu se impun de la apariția lor.

În monografia *Titu Maiorescu* (București, Editura Științifică, 1974), Simion Ghiță pornește de la ideea integrării în linii mari a concepției despre artă a lui T. Maiorescu în concepția acestuia despre cultură și despre construcția culturală. El privește momentul 1867 în cultura românească în dependență de contextul istoric și de evoluția gîndirii filozofice a lui Maiorescu.

„I. 1860—1863, momentul afirmării poziției teoretice de principiu, caracterizată prin armonia dintre elementele frumosului și dintre artă, știință și morală; II. Momentul 1867, caracterizat printr-un accent puternic pe autonomia esteticului, cu scopul mărturisit de a emancipa literatura de știință și de morală și de a-i crea statut de artă — ca și muzica și artele plastice; III. Etapa de după 1880, caracterizată printr-o sinteză între momentele anterioare, în sensul afirmării poziției teoretice de principiu — armonia dintre elementul rațional și cel emoțional în definirea frumosului și dintre literatură, morală și știință — dar cu aplicarea la cercetarea unor opere românești de mare valoare artistică" (*op. cit.*, p. 160—161).

Un punct de vedere de reținut este acel al lui Paul Georgescu, care, în amplul studiu introductiv al ediției T. Maiorescu, *Critice*, București, Editura pentru literatură, 1967 (ediție îngrijită de Domnica Filimon), consideră că estetica maioresciană se constituie „din mai multe zone, clasicistă, folclorică, romantică și realistă, analizate într-o strînsă interdependență". De aci și concluzia care „decurge cu evidență, că estetica maioresciană nu este, nu poate fi unitară, lipsită de contradicții (contradicții în sensul dialectic, nu al logicii formale)" (p. XLII).

Pentru deschiderea pe care o dă criticii maioresciene în contextul poeticii moderne, o mențiune specială se cuvine studiului

lui Vladimir Streinu: *Titu Maiorescu și E. Poe* (vol. *Clasicii noștri*, București, Casa Școalelor, 1943).

„Chipul abstract al modului său liric, Edgar Poe și-l expune în *Principiul poetic* și *Filozofia compoziției*. Că Titu Maiorescu nu citise aceste conferințe tipărite, în original, este fără vreo îndoială adevărat; mai mult încă: *Principiul poetic*, la 1867, nici nu fusese tradus de ciceronele european al americanului, de Baudelaire, care însă, utilizîndu-i luminile noi, atît în prefețele sale la *Povești extraordinare*, cît și în studiul despre Th. Gautier, dăduse în versiunea franceză numai cea de a doua conferință, pînă la acea dată, sub titlul *Geneza unui poem*. Astfel încît atingerile criticului român cu Edgar Poe s-au produs în Baudelaire, fie prin ceea ce poetul francez întrebuința ca al său din doctrina poescă, fie prin traducerea directă a *Genezei unui poem*. Dealtfel simpla ipoteză ne-o autorizăm de la referința pe care, în legătură cu sugestivitatea lirismului, o dă însuși Maiorescu. Iată acea notă: «Compară Edgar Poe, analiza poeziei sale *Corbul*, publicată în traducere franceză în *Histoires grotesques et extraordinaires*». Cercetarea de față, fără a urmări alt scop, caută să cuprindă chiar această operă comparativă, recomandată de autorul «trimiterii».

Dar mai înainte de a intra în amănuntele antologiei propuse, devine necesară, pentru dezvoltările ulterioare, o precizare limitativă. *Cercetarea critică a poeziei române la 1867* își învederează o arhitectură de abstracțiuni cu trei etaje. Sînt mai întîi, așternîndu-i temeliile, idei de estetică generală, cum ar fi acea afirmație conflictuală despre știință și artă, de exemplu; sînt, suprapunîndu-se acestora, idei care definesc arta literară clasică, așa cum, ca ilustrație, este horațiana acordare a expresiei la conținut; sînt apoi modalități generice ale artei literare romantice, cum, de pildă, se arată a fi condițiile de sensibilitate și «fantasie»; și mai sînt cele de mai deasupra, normele de individuație, strict particulare, ale poeziei lirice. Pe acestea din urmă, în mod exclusiv, le vom cerceta și comenta de îndată, raportîndu-le neîntrerupt la Edgar Poe. Cu alte cuvinte, spre a preveni oarecum surparea, dacă se poate zice așa, unele peste altele, a punctelor de vedere, așezăm acest dig de protecție; nu este vorba de a atribui ca sorginte, lui Poe orientări pe care lui Maiorescu i le pusese, la îndemînă, ca și poetului american, cultura germană ci numai de a-i recunoaște ca provenind de la el anumite circumstanțieri ale stării lirice, cu obligațiile lor tehnice consecutive.

ederea unei cît mai nediscutabile limpezimi, să lăsăm deoparalelismul global de desfășurare al *Cercetării critice*... *rincipiul poetic* și *Filozofia compoziției*. Și anume: dacă atît . Maiorescu cît și Edgar Poe formulează nu numai incompati-.tățile structurale dintre artă și știință, dar și împotrivirile .ntipodice dintre facultățile sufletești, angajate respectiv, modul acesta coincident de a gîndi asupra aceleiași chestiuni poate fi legat de izvoarele comune ale filozofiei germane; dacă amîndoi, fixînd cu mai multă ușurință ceea ce *nu* e poezia decît ceea ce *este* (Maiorescu înlăturînd din sfera de liricitate «învățătura, preceptele morale, politica etc.» și ignorînd suveran poemul epic, iar Poe exilînd din același sacru loc «erezia *Didacticului*», «preceptele Datoriei Morale» și «mania epică»), propun o estetică negativă (ceea ce pare a fi o constrîngere a tuturor care au vrut să definească poezia, Croce însuși, independent și mai tîrziu, adoptînd aceeași metodă), se poate explica în definitiv și această simetrie accidentală ca o consecință, mai amănunțită, a ideii anterioare.

Din grupul analogiilor generale de concepție, mai consistentă se arată fundamentarea esteticei poeziei pe adevărurile psihologiei. Într-adevăr, vagabondul din Baltimore scrie: «Abia am nevoie să notez că un poem merită acest nume numai în măsura în care excită sufletul, ridicîndu-l la sublim. Valoarea poemului stă în raport direct cu această excitație la sublim. Numai că toate excitațiile sînt, dintr-o necesitate psihică, efemere»; dar și Maiorescu, după ce afirmă că sentimentul sau pasiunea furnizează poeziei substanța ei, consemnează: «Pasiunea este o stare anormală a sufletului omenesc. Încordarea senzațiunilor, prin care se caracterizează, nu poate dura mult fără a pune sufletul în pericol...» Cu alți termeni, starea estetică, în originele ei morale ca și în efectele ei, reprezintă scurte momente comburative, care ar distruge viața dacă s-ar putea prelungi. Dar nici această identitate, de a considera jocul sufletesc în creația lirică, nu se susține pînă în cele din urmă concludent, deoarece cîți psihologi, mai înainte, în același timp sau după Maiorescu și Poe, nu vor fi intuit natura fugitivă și vaporoasă a manifestărilor conștiinței!

Edgar Poe însă, din legea de efemeritate a mișcărilor conștiinței noastre, scoate măsura poeziei scrise, care, în conformitate cu fulgurația momentului psihic conținut, își interzice lungimi — nu fără rost, ci lungimi pur și simplu. «Gradul de excitație, exprimă el ca o concluzie la citatul de mai sus, care ar autoriza un poem să se intituleze astfel nu se poate susține pe toată durata unei

compoziții de mare întindere... cedează; se produce o re-atunci poemul încetează, în efectul ca și în realitatea sa, poem. Există fără îndoială mulți oameni care au dat peste gr vrînd să împace acea dogmă a criticilor că trebuie să admiri re. *Paradisul pierdut* de la un cap la altul, cu imposibilitatea absc. în care se simt de a-i păstra, în timpul lecturii lor, cantitatea n. entuziasm pe care ar reclama-o dogma criticilor. Această mar. operă trebuie să fie considerată, în realitate, ca poetică numai dacă... o privim ca o înșirare de poeme minore. Cînd ... o citim într-o singură ședință, rezultatul nu este decît o perpetuă alternanță între excitație și depresiune. Socotesc că nu există un lung poem. Mențin că expresiunea «un lung poem» nu este decît pură asociație de termeni contradictori.»

Pentru Titu Maiorescu aceeași intuiție psihologică asupra instabilității fenomenului intern duce la proxime formulări în ceea ce privește întinderea operelor poetice: «Toți poeții cei buni sînt exemple pentru aceasta (că frumosul ne dă cele mai multe idei în cel mai scurt timp), și dacă este poate cu putință a le face obiecțiunea că sînt uneori prea conciși și chiar obscuri în expresiunile lor pregnante, nu li se va afla niciodată defectul contrariu de a fi prea lungi, fiindcă aceasta s-ar îndrepta în contra propriei naturi a poeziei. Considerată dintr-un punct de vedere exterior, această regulă implică dar, pentru poezie, cerința unei conformități între cuprins și întindere. E caracteristic a arunca o privire în faimoasa colecțiune de poezii a lui Heine, *Buch der Lieder*. Majoritatea poeziilor sînt de una, de două, de trei strofe, și totuși în ele se cuprinde o lume întreagă de idei poetice, de simțiminte și pasiuni. Însă în expresie nici un cuvînt de prisos; cea mai precisă legătură între son și idee! Din contră, cele mai multe poezii române sînt lungi, lungi de nu se mai isprăvesc — în cuvinte, nu în idei, și cu cît poetul este mai rău, cu atît poezia este mai lungă.»

Vom adăuga numaidecît că scurtimea lirică exterioară nu poate fi privită ca decurgînd din ideea de echilibru al formei cu fondul, deoarece la adăpostul acestui postulat clasic s-ar putea foarte comod concepe «poemul lung», bazat pe dăinuirea, în durată internă, a stărilor sufletești; ci ea trebuie raportată, ca limpede obligație subsecventă, la mai recentul adevăr psihologic, după care modificările conștiinței noastre se consumă în momente succesive.

De altă parte, libertatea de a presupune izvorul «scurtei întinderi» în Poe ne-o luăm de la faptul organicității ei mai evidente cu

Principiul poetic. Astfel, autorul *Corbului*, preîntîmpinînd eventuale obiecții clasice, declară: «În ceea ce privește *Iliada*, avem, în lipsa probelor hotărîtoare, motive excelente să credem că ea reprezenta o înșirare de poeme lirice; căci, dacă i se acordă un plan epic inițial, tot ceea ce pot spune este că opera aceasta se întemeiază pe o noțiune de Artă imperfectă. Epopeea modernă imită un model, ce se pretinde a fi furnizat de cei vechi, dar nu este decît o copie oarbă a acestuia. Și oricum, epoca unor asemenea anomalii artistice a trecut. Dacă, într-o epocă oarecare, un foarte lung poem a fost într-adevăr popular (lucru de care mă îndoiesc), este cel puțin limpede că nici un poem foarte lung nu va mai fi vreodată popular.» Dar nu numai atît: poetul american desface cu ironie eroarea critică a «eforturilor susținute» cu care marile reviste trimestriale, organe ale oficialității literare, elogiază operele vaste, arătîndu-se surprins că nu au ajuns încă să impună aprecierea lui Lamartine cu «decimetrul cub» sau «livra», ceea ce nu ar fi decît concluzia logică a «efortului susținut». Așadar, în timp ce regula dimensiunilor reduse se dezvoltă la Poe cu o vie concrescență, la Maiorescu păstrează un aer mai simplu. Dar în exigența de strictă corespundere a întinderii unei opere cu nucleul ei ideativ, cerința recomandată poeților români din 1867, vedem atît principiul de eroziune produs de noul concept al poeziei în asprele clasicisme, precum și strecurarea, timidă încă, a doctrinei poetice moderne în cultura noastră.

Nimic nu este de mirare dacă, pentru două minți logice și sistematizante, aceleași premise estetice angajează orice fel de paralelism pînă la concluzii comune. Sînt afectele efemere? Atunci nici strofele poeziei nu pot avea decît un număr limitat. Prin ce anume însă se determină numărul de strofe? Desigur, prin raportul de necesitate al simțirii cu expresia justă. Nu urmează prea firesc că un același cuvînt, după ce și-a împlinit chemarea artistică, să nu mai revină? Fără îndoială. În acest caz, nu expulzăm din sfera valorilor literare poeziile cu refren? Nu. În teoria refrenului, *Filozofia compoziției* distinge: o «fază primitivă», potrivit căreia același termen repetat simetric — înlăuntrul aceleiași opere — își calculează «efectul în puterea monotoniei sunetului cît și a gîndirii. Plăcerea are drept singură origine senzația de identitate, de repetiție». Autorul *Corbului*, poem cu celebrul refren *nevermore*, se obligă (îl obligă de fapt estetica sa) să «amelioreze» procedeul. «Am luat hotărîrea, ne asigură el în cursul divulgării ce face asupra procesului

creației, de a varia — deci de a spori efectul păstrînd în general monotonia sunetului, dar modificînd cu fiece reîntoarcere pe aceea a gîndirii; m-am decis adică să produc efecte constant reînnoite, făcînd să varieze aplicațiile refrenului, refrenul însuși rămînînd în ansamblu neschimbat.» Ceea ce acest calcul a dat literaturii mondiale — se știe: aproape douăzeci de poziții deosebite ale aceluiași *nevermore*.

Cercetarea critică a poeziei române la 1867, prescriind ca «Poezia să nu se întoarcă în jurul aceleiași idei, să nu se repete, să nu aibă cuvinte multe pentru gîndiri puține», discriminează: «O excepție aparentă sînt poeziile cu refren (cupletele); dar numai aparentă. În realitate refrenul, deși păstrînd aceleași cuvinte, cuprinde în fiecare strofă o idee nouă sau cel puțin o altă privire a ideii celei vechi.» Ca o ilustrație, Maiorescu citează: *Vocea muntelui*, imitația lui M. Corne din Heine, de o izbitoare imperfecție pe lîngă *Corbul*, pentru ca să urmeze: «Din acest exemplu se vede că refrenul, departe de a face excepțiune, confirmă regula de mai sus, ca poezia să nu se repete, să nu revie în jurul aceleiași idei». Deși, precum am văzut, analogia care ne preocupă acum se încadrează sistematic punctului de privire principial, totuși Maiorescu a putut desluși această estetică a refrenului și în afara *Filozofiei compoziției*, din întîmplătoare poezii-tip. De aceea, nemaistăruind, vom trece la un alt fel, mai intim, de contiguitate între aceste două mari spirite precise.

Dacă nici un moment nu pierdem, din lumina atenției noastre, orientările comune de pînă aci ale poetului american și criticului român, dacă ne amintim că Edgar Poe vorbește despre caracterul de «opulență» interioară al operei de artă, iar Titu Maiorescu despre «mișcarea abundantă a gîndirii», nu era cu putință ca unor atît de riguroși esteticieni ai poeziei să le scape anumite nepotriviri cu ceea ce afirmaseră. Cu deosebire însă că unde Poe dă soluția, sărind necesitatea ei explicită, Maiorescu, cu aerul de a-și crea dificultăți logice, își obiectează singur statuări anterioare. Pentru frumusețea de sistem cristalografic al deducțiilor, să ascultăm mai întîi pe criticul nostru: «S-a zis că poezia să fie abundantă de idei: cum se potrivește aceasta cu scurtimea ei? Bine că scurtimea face impresie frumoasă a unui raport precis între cuvînt și gîndire, dar nu pare mai puțin adevărat că, de ex., într-o singură strofă cu puținele ei cuvinte, fie acestea oricît de precise, suma de idei nu s-ar putea numi abundantă și n-ar constitui o vie mișcare a gîndirii. Cum se

aplică atunci justețea poetică a poeziilor celor mici?» *Filozofia compoziției*, fără a-și mai pricinui neliniști logice (fiind vorba de piesa cea mai concludentă, vom renunța la comentariile inutile), rezolvă dificultăți tacite: Poezia, în oricare din cazurile ei, trebuie să se înconjoare cu «o anumită cantitate de spirit sugestiv, ceva ca un curent subteran de gîndire nevăzut, indiferent... *Excesul* în exprimarea *sensului*, care nu trebuie să fie decît insinuant, mania de a face, din curentul subteran al operei, curentul vizibil și superior, transformă în proză, și în proză de cea mai plată speță, pretinsa poezie a pretinșilor transcendentaliști.»

În aceeași ordine de idei, Titu Maiorescu, spre a demonstra că scurtimea poeziei nu îi sărăcește «abundanța», argumentează: «Dacă analizăm efectul ce ni-l produc (poeziile mici), constatăm în noi o mulțime de *idei de ale noastre proprii*, deșteptate *cu ocaziunea lecturii și alăturea de cuvintele poetului*. Nu numai ceea ce spune poezia ne ocupă conștiința, ci ea se află a fi în atîtea raporturi cu alte cercuri de gîndiri ale noastre, încît și aceste sînt produse în conștiință și însoțesc și ilustrează oarecum percepțiunea poetică.» Pînă aci, desigur, «factorul asociativ» al lui Fechner, amintit de T. Vianu *(op. cit.)*, precum și acea «coloare spirituală», sînt probabil contribuții la noul mod artistic maiorescian; dar, cînd încearcă să-și ilustreze printr-o imagine crezul cel nou, adică sugestivitatea poeziei, el recurge dimpreună cu Poe aproape la aceleași cuvinte: «Cînd curentul electric se transmite dintr-un loc în altul, numai o parte a lui merge pe firele văzute de metal; o altă parte, tot așa de esențială, străbate în ascuns prin pătura umedă a pămîntului». Este în aceste rînduri cu mult mai mult amintirea, la *fausse-mémoire* chiar, a «curentului superior» și «curentului subteran» poesc, decît orice altă strecurare din cultura sa germană. Conceptul modern de Poezie lucra dar asupra culturii noastre în persoana celui mai academic reprezentant al ei.

Găsim aici de oarecare interes a imagina una din fazele de lucru ce au compus la un loc *Cercetarea critică*... Este probabil că Maiorescu nu avea chiar pe masa de scris traducerile din Poe din limba franceză și nici prefețele traducătorului, pe care le va fi citit cîndva. Crezînd aceasta, ne întemeiem pe momentul cînd criticul însuși, simțindu-se în vecinătatea pozițiilor teoretice din *Filozofia compoziției*, coboară în josul paginii referința: «Compară Edgar Poe, analiza etc. ...», transcrisă mai sus. Care a fost acest moment? «Trimiterea», luată din aducerea-aminte, este provocată de un pasaj, nu neutru, dar fără multă putere de convingere, care se găsește

între citatul nostru prim despre sugestia poeziei și citatul al doilea (curentul electric); pasaj care nu stă în nici un fel de relație cu vreo pagină din *Geneza unui poem* sau *Principiul poetic.* Dacă izvorul i-ar fi stat imediat la îndemînă, citarea lui Poe nu era cu putință a fi făcută decît în legătură cu acel dublu curent: «superior și subteran». Dar cu atît mai demne de luat în seamă apar atingerile semnalate, cu cît ele, venind din memorie, își dovedesc și durabilitatea, și stima de care Maiorescu le înconjura. Și să continuăm.

Este adevărat că poezia exprimă o vie mișcare a conștiinței, din necesitatea psihică, de scurtă durată? Că «înalță» ca efect «sufletul și îi procură o excitație intensă», cum pretinde Poe? Este, de altă parte, adevărat că pasiunea, obiectul poeziei, își fulgeră progresivitatea către un deznodămînt precis? Că deci «dispoziția poetică se înalță», în impresia cititorilor — se înțelege — «peste sfera de toate zilele», așa cum deslușește Maiorescu? Dar creația lirică trebuie să fie atunci, deși «opulentă» sau «abundantă în idei», scurtă și totuși sugestivă, după cum s-a arătat; iar înlăuntrul acestui cadru strîmt de exprimare, prescris prin înseși limitele «violentei elevații» sau «pasiuni», să urce metodic către o strofă culminantă, să se conformeze în exterioritate după dezvoltările treptate ale interiorității. Edgar Poe, alcătuindu-și poema sa *Corbul,* ne încredințează că, mai întîi, dintr-o voință de originalitate, s-a constrîns a găsi un efect nou. A cunoaște însă efectul unui poem mai dinainte, după cum scriam în *Tradiția conceptului modern de poezie,* înseamnă, se pare, a te afla mental în posesia acelui poem și a-l începe oarecum de la sfîrșit. Socoteala este cea justă, poetul chiar mărturisind-o: «Am compus atunci (consecutiv precizării momentului culminant, n.n.) această stanță (strofă finală, n.n.) în primul rînd pentru a stabili gradul suprem și a putea astfel, mai ușor, să schimb și să gradez, potrivit seriozității și importanței lor, întrebările precedente ale amantului, și, în al doilea rînd, să fixez definitiv ritmul, metrul, lungimea și rînduiala generală a stanței, precum și să gradez strofele care trebuiau să preceadă — în așa chip ca nici una să nu poată întrece în efect pe aceasta din urmă. Dacă aș fi fost destul de neprevăzător încît să construiesc, în timpul lucrului ce trebuia să urmeze, stanțe mai viguroase, *m-aș fi silit, deliberat și fără scrupul, să le șterg relieful* — așa ca să nu contrariez efectul de *crescendo.*» «Aci așadar pot spune că poemul și-a găsit începutul — de la sfîrșit, cum ar trebui să înceapă toate operele de artă.»

Din considerarea pasiunii în natura ei de «mai mare repejune a mișcării ideilor», de către Maiorescu, cît și în «dezvoltarea grabnică și crescîndă spre culminațiunea finală», era cu neputință, adăugîndu-se la timp lectura esteticei lui Poe, să nu rezulte nu numai identități principiale în privința «compoziției», dar chiar formulări vecine. Astfel, *Cercetarea critică a poeziei române* constată: «Poezia ne prezintă aceeași însușire: și ea are cu necesitate un punct de culminare, în care se concentră ideile ei și pe lîngă care toate celelalte expresiuni erau numai elemente pregătitoare, oarecum trepte de înălțare, și desigur strofa în care culminează poezia este și cea dintîi care s-a prezentat în fantasia poetului în momentul concepțiunii și pentru răsărirea căreia poetul a compus pe celelalte; ea este esența, este fapta poeziei și totodată măsura pentru efectul ce-l produce; de la ea atîrnă lungimea sau scurtimea lucrării[1], de la ea și tonul în care este concepută; atîtea strofe și acea coloare trebuie să aibă o poezie, cît și care se cer pentru ca strofa culminantă să ne facă impresia cea mai mare.»

Ar fi de dorit să nu înțeleagă nimeni că peste ceea ce am putut dovedi nu mai există nici un termen de conexiune între cele două poetice: grija *efectului,* preocuparea de *ton,* disprețul de *inspirație,* pe care am renunțat a le mai studia, fiind tot atîtea puncte în plus de contact; precum iarăși, mai de dorit este ca nimeni să nu se grăbească în judecăți globale, crezînd că ar fi cumva vorba de o perfectă stare de vase comunicante de la Poe la Maiorescu. Nu. Există mari deosebiri poate, absiale uneori, cum avem cazul pasiunii, pe care cel dintîi, întreprinzînd purificarea poeziei, o exclude din posibilitățile acesteia, pe cîtă vreme cel de al doilea o implică în toate mișcările ei. Dar numărătoarea acestor diferențe, la locul ei într-un studiu general asupra lui Titu Maiorescu, care numai dintr-un tact de pedagogie națională își interzicea «o estetică mai rafinată», ar depăși atît economia cît și scopul cercetării prezente.

Grupînd rezultatele dobîndite, ajungem la următoarea concluzie: Titu Maiorescu, pentru cultura noastră, propagă și consolidează — cu teoria psihologică a operei poetice, cu caracterul de scurtă întindere, dar și de «abundanță» al poemului, cu justificarea refrenului, cu problema valorilor de sugestie, cu ideea strofei finale, considerată ca începînd creația și silindu-i procesul la răsturnări de reali-

---

[1] Edgar Poe: «Am conceput dinainte ideea lungimii convenabile a poemului proiectat, o lungime de aproape o sută de versuri; de fapt, *Corbul* are o sută opt» (*Philosophie de la composition,* trad. René Labou) *(nota lui Vl. Streinu).*

zare, cu normele de liricitate ale artei poetice, în sfîrșit — un ideal ingineresc al poeziei, formulat pentru întîia dată complet de Edgar Poe" (*Clasicii noștri*, București, Editura Tineretului, Lyceum, 1969, p. 95—104).

O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867 va apare în volum — așa cum s-a mai spus — chiar în același an cu publicarea în *Convorbiri literare*, cu titlul *Poesia rumănă. Cercetare critică de Titu Maiorescu, urmată de o alegere de poesii*, Iași, Edițiunea și Imprimeria Societății „Junimea", 1867 (XVI + 206 p.). Din 1892 va fi reluat în ediția de *Critice*, ca studiu independent (renunțîndu-se la *Anexă: Esemple de poezii rumăne)*, după cum urmează: *Critice*, I, 1892, p. 1—115; *Critice*, I, 1908, p. 1—62; *Critice*, I, București, Editura Minerva, 1915, p. 11—70.

Variante

Conv. lit. = *A*, *Poezia rumănă* (vol.) = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

5

1 *O cercetare critică asupra Poeziei române de la* 1867 *C, D, E; Despre poesia rumănă A; Poesia rumănă. Cercetare critică asupra poesiei rumăne B* /

9

5 să exprime *D, E;* a esprima *A, B, C* / **6** în deosebire *C, D, E;* în distingere *A, B* / **11—12** lucrări artistice *D, E;* opere artistice *C;* opere de arte *A, B* / **14—15** și-o exprimă prin colori, muzica prin sonuri *C, D, E;* și-o esprimă prin tonuri, și aceasta constituie ceea ce s-a numit mehanismul artelor *A, B* / **21—22** impresia proprie a lucrării de artă *C, D, E;* proprie impresiunea a opului de arte lui *A, B* / **24** mijloc de *C, D, E;* vehicul pentru *A, B* / **27** percepțiunii [...] Din contră *C, D, E;* percepțiunei [...] Din contra *A, B* / **28** străină *B, C, D, E;* streină *A* / **29** înfățișarea *C, D, E;* detaliul *A, B* /

10

1—2 lucrării de artă [...] apreția *C, D, E;* opului de arte [...] aprețui *A, B* / **3** sonurile *C, D, E;* tonurile *A, B* / **6—7** fără de care nu poate exista arta? *C, D, E;* fără care nu se poate produce un op de arte? *A, B* / **8** se află *C, D, E;* există *A, B* / **14** și **21** printre *C, D, E;* pintre *A, B* / **22** de pe dealuri *C, D, E;* după dealuri *A, B* / **29** noțiuni *C, D, E* / noțiuni chiare *A, B* / **31—32** o operă frumoasă *D, E;* un op frumos *A, B, C* / **33** învălită *B, C, D, E;* dezvelită *A* /

11

1 o operă de artă *D, E;* un op de arte *A, B;* un op de artă *C* / **4** prin cuvinte, care *C, D, E;* cu cuvinte, cari *A, B* / **11** a demonstra *C, D, E;* a demonstra cu rigoare *A, B* / **13—14** operelor de artă *D, E;* opurilor de arte *A, B;* opurilor de artă *C* / **15** amănunte *C, D, E;* detaiuri *A, B* / **17** frumoase *C, D, E;* celor mai frumoase *A, B* / **21** ce trebuie să le aibă el *C, D, E;* și le închipuiește el *A, B* / **22** greutate *C, D, E;* dificultate *A, B* / **24** cuvintele *C, D, E;* mai toate cuvintele *A, B* / **25** impresii *C, D, E;* impresiuni *A, B* / **28** sfere *C, D, E;* cercuri *A, B* / **34** abstracțiunii *C, D, E;* abstracțiunei *A, B* / **35** proporție *C, D, E;* proporțiune *A, B* / **36—37** inteligență *C, D, E;* capacitate *A, B* / **40** sta *C, D, E;* stă *A, B* /

12

1 un nivel *C, D, E;* o nivelă *A, B* / **9** expresie *C, D, E;* espresiune *A, B* / **20** artă *C, D, E;* arte *A, B* / **21** simplu *C, D, E;* simple *A, B* / **22** gîndirii *C, D, E;* gîndirei *A, B* / **28** fantaziei *D, E;* fantasiei *A, B, C* / **31** care gîndire avea la început *C, D, E;* care la început avea *A, B* / **33** credincioasă a rațiunii *C, D, E;* fidelă a rațiunii *A, B* / **37—38** „Despre scrierea limbii române", în vol. II al acestei ediții *D, E;* „Despre scrierea limbei rumăne", public. a societății Junimea, pag. 142—150 *A, B;* „Despre scrierea limbei române" *C* /

13

1 cu de-amănuntul *C, D, E;* în detai *A, B* / **3** alegerea cuvîntului celui *C, D, E;* a alege cuvîntul cel *A, B* / **4** afirmare *C, D, E;* asertiune *A, B* / **8** mai expresiv *C, D, E;* espresiv *A, B* / **9** mai pitoresc *C, D, E;* pitoresc *A, B* / **35** Traducere română de E.M., pag. 15, 22 *C, D, E;* Traducerea rumănă, publicată de Soc., „Junimea", pag. 15, 22 *A, B* /

14

13 exagerare *C, D, E;* esagerațiune *A, B* / **15** pagină *D, E;* pagine *A, B, C* / **20** regală *C, D, E;* regească *A, B* / **36** Traducere de P. Carp, p. 16, 23, 24, 52, 60 *D, E* / Traducerea de P. Carp, publ. de Societ. „Junimea", pag. 16, 23, 24, 52, 60 *A, B, C* /

15

8 impresie *C, D, E;* impresiune *A, B* / **12—13** în cruzimea ei *D, E;* cu tot ce are ea de crîncen *A, B, C* / **16** asemenea verbe *C, D, E;* asemenea verbi *A, B* / **19** constante *B, C, D, E;* cunoscute *A* / **23** imaginația să-și reproducă *D, E;* imaginațiunea a-și reproduce *A, B;* imaginația a-și reproduce *C* / **26—27** să-ți construiești *D, E;* a-ți construi *A, B, C* / o imagine mai sensibilă *C, D, E;* imaginea sensibilă *A, B* / **32** vrăjitoarele. *În A, B cuvîntul este însoțit de următoarea notă de subsol:* pag. 7 și 43 din edițiunea „Junimei".

16

1 frumoasa *C, D, E;* eminenta *A, B* / **2** impresie *C, D, E;* impresiune *A, B* / **3** gîndirii *C, D, E;* gîndirei *A, B* / *Între r.* 13 *și* 14, *în A, B se intercalează pasajul:*

Tot epitetele produc impresiunea pitorească și marcată în poesia lui *Strunga*, d.e. în strofa a 6-a:

Opt voinici cu spete *late*
Și cu măneci *suflecate*
Stau cu puștele-ncărcate.

17

2 neapărată *C, D, E;* indispensabilă *A, B* / **9** Nici Homer *C, D, E;* Deja Homer *A, B* / **22** *Macbeth. În A,B cuvîntul este însoțit de următoarea notă de subsol: Macbeth,* edit. „Junimea", pag. 60, 34, 50, 26, 27.

18

5—6 aștepta încă la *C, D, E;* aștepta la *A, B* / **8** citat *C, D, E;* deja citat *A, B* / **13** impresia produsă din *C, D, E;* (*C:* prin); impresiunea produsă prin *A, B* / **15** Asemenea *C, D, E;* Asemenea *A, B* / **22** acceptabile ne par *C, D, E;* acceptabile, afară de cea publicată în colecțiunea de față, ne par *A, B* / **23—24** stă mai ales în personificarea *C, D, E;* depinde mai ales de la personificarea *A, B* /

19

10 să ajungă *D, E;* a ajunge *A, B, C* / **14** imaginația *C, D, E;* imaginațiunea *A, B* /

20

16 Un regat *D, E;* un imperiu *A, B, C* / *După r.* **31**, *în A, B se continuă cu următorul fragment omis în D (în C fragmentul figurează de la alineatul „Demnă de însemnat..."):*

„Amor, schinteie smulsă din razele cerești", compară Nic. N. în poesia sa *O victimă*.

Demnă de însemnat este, în fine, următoarea poezie a unui poet francez mai puțin cunoscut, Lachambeaudie:

ROZA CEA UMEDĂ[1]

Alina cu-a sa mamă pe cîmp mergînd odată
Văzu regina florilor, o roză adorată,
Plecîndu-și sînul fraged de rouă inundat.
Spre-a ușura pe floare de umeda povară
Ea scutură de creangă — dar frunza cea ușoară
Ca roua deodată din roză a picat.

Copila varsă lacrimi; iar muma-ngrijitoare
Îi zise: „Vezi efectul, degrab-a dobîndit!
De așteptai o rază s-ajungă de la soare,
Ea umeda povară din floare-ar fi sorbit.

Copilo, sunt în lume dureri așa profunde
Pe care și iubirea-i datoare a respecta,
Sunt rele, vai! de care destinul ne pătrunde
Și singur timpul numai le poate ușura."

21

1 observări dintre *D, E;* observațiuni între *A, B;* observări între *C* / **3** române *D, E;* noastre române *A, B, C* / **6** sensibilizării *C, D, E;* sensibilizărei *A, B* / **7** să fie atins *C, D, E;* să se ajungă *A, B* / **9—10** vorbele izolate se întîmplă și cu comparațiunile *D, E;* cuvinte se întîmplă și cu comparațiuni *A, B, C* / **30** floricică *C, D, E;* florișoară *A, B* / **34** impresiile *C, D, E;* impresiunile *A, B* /

22

9 pregătită *D, E;* preparată *A, B, C* /

23

17 comparărilor *C, D, E;* comparațiunilor *A, B* / **18** Comparările *C, D, E;* Comparațiunile *A, B* / **23—24** unei așa de elementare regule a conceperii *C, D, E*; acestei regule elementare a conceperei

[1] Traducere de V.P. *(nota lui T. Maiorescu).*

A, *B* / confuzie *D*, *E*; confusiune *A*, *B* / confusie *C* / *Între r.* 25 *și* 26, *în A*, *B figurează următorul fragment:*

Să ne mai mirăm de cei nechemați și nealeși, cînd putem cita asemenea erori chiar în poeții noștri cei mai eminenți? Iacă cum compară unul dintre ei:

Pe cînd Steaua se oglindă
În izvorul tăinuit,
Crinul merge de colindă
Cîmpul verde și-nflorit,

Și în cupa lui adună
Lacrimile de pe flori,
Ce cu razele din lună
Se sărut ca dulci surori.

Iar cînd soarele s-aprinde
Pe al ceriului altar,
Crinul vesel îi întinde
Cupa-i de mărgăritar.

Astfel tu, copilă dalbă,
Cînd în lume te ivești,
Culegi roua dulce, albă,
De pe crinii sufletești;

Și cînd cerul în lumină
Te deșteaptă despre zori,
A ta inimă-i închină
Fecioreștele-i comori.

Cuvintele frumoase, dar comparațiunea confuză, imposibilă îndată ce încerci a-ți desemna imaginile întrebuințate.

27 uneori *C*, *D*, *E*; în parte *A*, *B* / **28** almanacuri *C*, *D*, *E*; almanace *A*, *B* / **30** impresia este mai ridicolă *D*, *E*; impresiunea este mai ridiculă *A*, *B*, *C* /

24

Între r. **10** *și* **11**, *în A*, *B*, *C*:

Să salte prin fete ca zefirul sau ca zambila! **25** Citim *D*, *E*; Cetim *A*, *B*, *C* /

25

7 buză *C*, *D*, *E*; buză lină *A*, *B* / **18** din această *D*, *E*; de această *A*, *B*; despre această *C* / **19** la partea *C*, *D*, *E*; în fine la partea *A*, *B* / **22** amănuntelor *C*, *D*, *E*; a detaiurilor *A*, *B* / **23—24** propoziții[...] cercetării de față *D*, *E*; propozițiuni [...] disertației *A*, *B*; propozițiuni[...] cercetării de față *C* / **25** expresii *C*, *D*, *E*; expresiuni *A*, *B* / **30** o lucrare de artă *D*, *E*; un op de arte (*C*: artă) *A*, *B*, *C* / **33** reflecții *D*, *E*; reflecțiuni *A*, *B*, *C* /

26

3 și pe care *C*, *D*, *E*; și care îl reproduce *A*, *B* / **4** subiectul *C*, *D*, *E*; sujetul *A*, *B* / **6** și totdeauna *C*, *D*, *E*; în perpetuu *A*, *B* / **7** în artă: aici *C*, *D*, *E*; în arte: aci *A*, *B* / **13—14** tinerei noastre generații *C*, *D*, *E*; junei noastre generațiuni *A*, *B* / **14—15** în pericol de a nu mai avea unul *C*, *D*, *E*; în pericol de a nu mai avea poezie, adecă de a nu mai avea unul *A*, *B* / **23** al rațiunii *C*, *D*, *E*; esclusiv al rațiunei logice *A*, *B* / **39** văl *C*, *D*, *E*; văl de pudoare *A*, *B* /

27

Între r. **27** *și* **28**, *în A*, *B*, *C poezia continuă astfel:*

Satul Putineiul fu în două zile
Celebra strimtoare de la Termopile,
Iar pandurii noștri eroii spartani;
Suflete-acelor trei sute Fabiani
În români trecură în acea zi toți
Ca să nemurească p-ai lor strănepoți.

28

Între r. **11** *și* **12**, *în A*, *B*, *C poezia continuă astfel:*

Tot ce cer eu de la Tine, este grabnică scăpare
A acelor cari sufăr maltratări necontenit.
Ai puterea-n mînă, Doamne; fă și-ndată va dispare
Suferințele mulțimei și tiranii au perit.

17 citim *D*, *E*; cetim *A*, *B*, *C* /

29

1 opoziția *C*, *D*, *E*; opozițiunea *A*, *B* / exemplele *C*, *D*, *E*; citațiunile *A*, *B* / **2** cetitorul *C*, *D*, *E*; lectorul *A*, *B* / **3** deosebirea *C*, *D*, *E*; diferința *A*, *B* / desparte *C*, *D*, *E*; separă *A*, *B* / **7** opere de artă *C*, *D*, *E*; op de arte *A*, *B* / **16** se deosebește *D*, *E*; se distinge *A*, *B*, *C* / **18** considerări *C*, *D*, *E*; considerațiuni *A*, *B* / **21** mai rafinată

C, D, E; mai întinsă *A, B* / **25** generație *C, D, E;* generațiune *A, B* / **29** cercetării *C, D, E;* disertațiunii *A, B* / **34** deosebirea *C, D, E;* distingerea *A, B* / **37** cu prilejul *C, D, E;* din ocasiunea *A, B* /

30

1 împreună *C, D, E;* la un singur loc *A, B* / **2** deosebi *C, D, E;* distingere *A, B* / vedere *C, D, E;* vedere mai unit *A, B* / **4—5** deosebire întemeiată pe cunoscuta dezbinare *D, E;* distingere provenită din cunoscuta diferință *A, B;* deosebire provenită din cunoscuta separare *C* / **6** deosebire *C, D, E;* diferință *A, B* / **7** propoziție *D, E;* propozițiune *A, B, C* / **13** obiecte *C, D, E;* sujete *A, B* / **16** prilej *C, D, E;* ocasiune *A, B* / **20** deosebesc *C, D, E;* ce osebesc *A, B* / **22** cercetarea *C, D, E;* disertațiunea *A, B* / **23** digresiuni *C, D, E;* diversiuni *A, B* / **26** nici un folos *C, D, E;* un folos *A, B* / **27** din *C, D, E;* numai din *A, B* / **28** egoist *C, D, E;* egoistic *A, B* / **33** obiecte *C, D, E;* sujete *A, B* / **39** cu prilejul lor *D, E;* à propos de ele *A, B, C* /

31

1 să ne reprezinte *D, E;* a ne reprezenta *A, B, C* / **2** aceste *D, E;* numai aceste *A, B, C* / **10** împotrivire *C, D, E;* barieră *A, B* / **12** asemenea *B, C, D, E;* asemine *A* / **15** gîndește la *D, E;* ocupă de *A, B, C* / **16** de unificarea ortografiei și de *D, E;* la unificarea ortografiei și la *A, B, C* / **17** vor trece *C, D, E;* vom trece *A, B* / **18** preocupări *D, E;* cestiuni *A, B* / **19—20** unificate *B, C, D, E;* unificată *A* / **20** îndeletniciri *D, E;* ocupațiuni *A, B, C*/**21** nimeni *D, E;* nimine *A;* nimene *B, C*/**25** contimporani *D, E;* contimpurani *A, B, C* / **26** în generațiunile *C, D, E;* la generațiunile *A, B* / **30** creațiune *C, D, E;* concepțiune *A, B*/ **31** a zilnicelor interese *D, E;* a intereselor omenești *A, B, C* / **34** lase *B, C, D, E;* lese *A* /

32

1 statornică *D, E;* constantă *A, B, C* / **2—3** putere de a lupta *D, E;* o putere de a se lupta *A, B, C* / **10** de adăpost *C, D, E;* adăpostit *A, B* / **12** s-a lățit *D, E;* s-a născut *A, B, C* / **14** genului *D, E;* geniului *A, B, C* / **15** Dar *B, C, D, E;* Dară *A* / **17** veșnic *C, D, E;* in perpetuu *A, B* / **19** spre *C, D, E;* și spre *A, B* / **24** asemenea *C, D, E;* asemine *A;* asemene *B* / **27** anterioare *C, D, E;* mai anterioare *A, B* / **33** înainte *B, C, D, E;* departe *A* / **36** sfîrșit *C, D, E;* finit *A, B* /

33

2 mîngîiere [...] atenția *C, D, E;* consolațiune *C* [...] atențiunea *A, B* / **3** înfățișîndu-i *C, D, E;* prezentîndu-i *A, B* / **6—7** înlănțuirea fără margini a nexului *C, D, E;* înlănțuirea nexului *A, B* / **8** cu sfîrșit și să dea *D, E;* cu finit și să dea *A, B, C* / **14** limitată *D, E;* finită *A, B, C* / **17** rătăcirea *B, C, D, E;* aberațiunea *A* / **18** teorii *C, D, E;* idei *A, B* / **24** atențiunea *B, C, D, E;* afecțiunea *A* / **25—26** deosebite și a distrage [...] de perpetua cauzalitate *C, D, E;* osebite și a libera [...] din perpetua cauzalitate *A, B (fraza se continuă doar în A:* dîndu-i repausul salutar prin reprezentări de simțiminte și pasiuni). /

34

4 ale cugetului *C, D, E;* ale sufletului *A, B* / **6—7** Observarea aceasta *C, D, E;* observațiunea respectivă *A, B* / *Între r.* **9** *și* **10**, *în A figurează următorul pasaj:*

Esemplul cel mai lămurit dintre toate mi-l prezintă spaima cu prodigioasa sumă de idei ce ne trec prin cap în momentele ei. O justă reproducere a acestui fenomen psihologic se află în novela genoveză de Töpffer, *La peur*, a cărei traducere se publică tocmai acum în foiletonul *Gazetei de Iassi*. (Aprilie 1867.) **12** Lucrurile gîndite *B, C, D, E;* objectele gîndirei *A* / *Între r.* **16** *și* **17**, *în A figurează următorul pasaj:*

Un esemplu pentru această stare a sufletului, dacă mai este trebuință de esemplu, se află ca reproducere dramatică în scena 7-a, act. I, din *Moartea lui Wallenstein* de Schiller, în cuvintele contesei *(notă de subsol:* Traducțiune rumână publ. de Societ. „Junimea", mai ales pag. 28, 30 și 33). **17** o culminare *D, E;* culminațiunea *A, B, C* / **18** spre *D, E;* spre *A, B, C* / *Între r.* **19** *și* **20**, *în A figurează următoarele:*

Esemplu scena grădinei din *Faust*. Mai ales pag. 146—148 din trad. rumână de Pogor și Schiletti. **26** dar a stabili *C, D, E;* a stabili *A, B* / **35** jurul *C, D, E;* giurul *A, B* / **36** repeta *C, D, E;* repețească *A, B* / **37** o excepție *C, D, E;* o escepțiune *A, B* / *În A, r.* **37—38** *și p.* 35, *r.* **1—3**: „O escepțiune aparentă [...] a ideei celei vechi" *figurează ca notă de subsol, iar poezia* Vocea muntelui *nu este citată* /.

36

5 excepție *D, E;* escepțiune *A, B, C* / **6** repete *C, D, E;* repețească *A, B* / **7—8** regule *B, C, D, E;* cerințe *A* / olandezul Hemsterhuis a putut defini frumosul: o *C, D, E;* un mare estetician și mare

artist Hemsterhuis a definit frumosul ca o *A, B* / **20** mai strîmt *C, D, E;* strimt *A, B* / **30** expresie *C, D, E;* espresiune *A, B* / **36** valorii *C, D, E;* valoarei *A, B* /

38

2 la soare *C, D, E;* în soare *A, B* / **6** versul *C, D, E;* în versul *A, B* / **16** o spune *D, E;* o mai spune *A, B, C* / *Între r.* **21** *și* **22**, *în A figurează următorul fragment:*

Apoi:

Pîn-aici orice cîntare,
Orice rîu murmuitor,
Ș-orice fluier de păstor
M-adormea cu desfătare.

Orice cîntare, prin urmare și *orice fluier de păstor*, și prin urmare iarăși un vers superflu!

— A, ba nu! fiindcă poetul, cînd a zis *cîntare*, a înțeles numai *cîntare cu gura*, de oameni sau de păseri, pe cînd *fluierul* este o *execuțiune instrumentală*, deși poporul de rînd zice *cîntă cu fluierul!*

— Profundă justificare! Și desigur în ziua în care poezia va avea voie să fie un tractat gramatical de sinonime, această strofă a lui Mureșanu va fi citată cu admirațiune. Dar pănă atunci să ne fie permis a fi de altă opiniune.

Și așa mai departe încă patru strofe. Și cînd se sfîrșește, te miri pentru ce s-a sfîrșit. Putea să mai meargă cel puțin vreo opt strofe, cu aceeași economie de spirit.

Pentru a varia lectura, să revenim la un esemplu bun, să auzim balada lui Goethe, *Erlkönig*, admirabilă prin mișcarea dramatică a ideilor și prin descrierea scurtă și plastică a situațiunei.

CRAIUL CODRULUI[1]

Prin vînt, prin codru-n al nopții sîn
Trece calare tatăl bătrîn,
El ține-n brațe copilul său
Și-l strînge dulce la piept mereu.

Copile dragă, ce teamă ai?
— Tată, nu vezi pe-al codrului crai
Cu-a sa coronă pe capul său?
— E ceața numai, copilul meu.

[1] Traducere de N. Schelitti *(nota lui T. Maiorescu).*

„Copile dulce, mult te-așteptăm,
Jocuri frumoase hai să jucăm,
Flori pentru tine am cîte-ai vra,
Rochiți de aur muma ți-a da.“

— Tată, pe rege n-ai auzit
În taină cîte mi-a făgăduit?
— Copile,-ți pare, te-ai înșelat,
Prin frunzi uscate vînt-a suflat.

„Cu mine dragă de vei veni,
Fetele mele te vor sluji,
Fetele mele te-or dismerda,
Și-n visuri dulce te-or legăna.“

— Nu vezi tu, tată, colo cum joc
A regelui fete pe negrul loc?
— Uită-te bine, sunt trunchiuri mari,
Și crengi căzute din vechi stejari!

„Plăcuta ta față mult o iubesc,
De nu vii singur, eu te răpesc.“
— Tată, ah tată, mîna a-ntins,
Craiul pădurei iată m-a prins!

Tatăl în spaimă aleargă mereu,
Băiatul geme în brațul său,
Și cînd în curte el a intrat,
Mort pe copil în brațe-a aflat./

39

6 Roua limpede pe flori *(la acest vers în A, B notă de subsol:* „Imagine îndoielnică“). /

41

13 ar cîștiga *D, E;* ne-ar pare a cîștiga *A, B, C* /**15** claritatea *C, D, E;* chiaritatea *A, B* / **19** cercetarea *C, D, E;* disertațiunea *A, B* /

42

19 să mai spuie *D, E;* a mai spune *A, B;* să mai spună *C* / **21—22** reflecție asupra artei *C, D, E;* reflecțiune asupra artii *A, B* / dușmanul *C, D, E;* inimicul *A, B* / **25** lucrare poetică este mai ales

C, D, E; op poetic este numai *A, B* / **26** studiului *C, D, E;* disertaţiunii *A, B* / **28** deşteptate prin cuvinte în fantazia cetitorului *D, E;* deşteptate (*B*: prin cuvinte) în fantazia lectorului *A, B, C* / **30** trecerea *C, D, E* transiţiunea *A, B* / **33** comunicarea *C, D, E;* trecerea *A, B* / **34** strict la *C, D, E;* strict în *A, B* / **37** fabricanţi *D, E;* făcători *A, B, C* /

43

1 observare *C, D, E;* observaţiune *A, B* / **2** întîmpinare de combătut *C, D, E;* objecţiune de întîmpinat *A, B* / **3—4** se potriveşte *C, D, E;* se acoardă *A, B* / **5** impresia *C, D, E;* impresiunea *A, B* / **14** prilejul cetirii *D, E;* ocasiunea lecturei *A, B, C* / **16** ci ea *C, D, E;* ci cele spuse *A, B* / **20** ce reţine *D, E;* ce retac *A, B, C* / **22** citată *C, D, E*/ deja citată *A, B* / **30** va fi reţinută *D, E;* va rămînea *A, B, C* / **32** expresie în cuvinte [...] propria *C, D, E;* cuvinte (*B*: espresiuni) [...] propria-ţi *A, B* / **33** imaginaţiunea *C, D, E;* imaginaţiunea-ţi *A, B* / **34** indicări, scoate la lumina conştiinţei *C, D, E;* cuvinte, divinează ceea ce *A, B* /

44

11—12 să o simţă, s-o afle în sine şi multele *C, D, E;* să divineze şi sutele *de* (*B*: şi multele) *A, B* / *Între r.* **14** *şi* **15,** *în A figurează următoarea poezie:*

Lacrima ce am vărsat
S-a schimbat în floare,
Şi suspinul ce-am aflat
În privighetoare.

Şi de mă iubeşti, copilă,
Te-ncunun cu flori
Şi un chor te va-ncînta
De privighetori.
(Heine)

45

3 un îndemn *D, E;* un impuls *A, B;* o impulsie *C* / **4** cetitorului *D, E;* lectorului *A, B, C* / **10** curentul electric se transmite *C, D, E;* schinteie electrică ce transplantă *A, B* / **11** parte a lui *C, D, E;* parte a ei *A, B* / **15** suflet şi suflet *D, E;* minte şi minte *A, B, C* / **16** se acordă pe tăcute şi formează *C, D, E;* se dezvoltă pe tăcute şi acordă *A, B* / **19** produce *B, C, D, E;* produce prin partea numită *simpatică* a sistemului nostru nervos *A* / **23** proporţii *C, D, E;* proporţiuni *A, B* / **25** Mijloacele *D, E;* Modurile *A, B, C* / manifestă *C, D, E;* manifestează *A, B* / **26** felurite *D, E;* diferite *A, B, C* / **38** emoţiunii artistice *C, D, E;* entuziasmului artistic *A, B* /

46

2 adevărat *C, D, E;* profund *A, B* / se manifestă *C, D, E;* se manifestează *A, B* / **16** Se vor gîndi *C, D, E;* Vor mai gîndi *A, B* /

47

15 care-l luăm *C, D, E;* care-l cităm *A, B* / sus-citată *C, D, E;* sus-numită *A;* sus-pomenita *B* / **17** citeşte *D, E;* ceteşte *C, D, E;* **32** artă *C, D, A;* arte *A, B* /

48

18 de aici încă nu rezultă *C, D, E;* din aceea nu rezultă încă *A, B* / **20** Nimeni nu contestă *C, D, E;* Nimene nu contestează *A, B* / **23** ce trec prin *D, E;* ce se cuprind în *A, B, C* / **28** artă *C, D, E;* arte *A, B* / **33** Se vor gîndi *D, E;* Vor mai gîndi *A, B, C* / **34** că se vor *D, E;* că vor *A, B, C* / **36** îl mîngîie *D, E;* consolează *A, B, C* /

49

R. **1—5** *figurează în A în următoarea formă:*

Cuvintele poetului pot dar să fie tot aşa de puţin reale ca nălucirile nebuniei, şi cine a înţeles o dată natura vizionară a întregei existenţi nu se va mira de aceasta. Ce este real cînd nebunul se crede împărat? Nu faptul, dar credinţa lui. Şi asemene în concepţiunile poetului poate fi real numai simţimîntul său cel profund, dar nu înţelesul logic al frazelor prin care se arată. / **2** exact *D, E;* logic *B, C* / **7** lui C.P.A. *D, E;* D-lui C.P.A. *A, B, C* / **8** sale *C, D, E;* D-sale *A, B* / **9** să-şi întrupeze *C, D, E;* a-şi întrupa *A, B* / **15** mijloc *D, E;* mod *A, B, C;* **18** *în A se continuă astfel:* (poet român); în care constatăm cu mulţumire **o** distincţiune artistică ce părea că dispăruse din literatura noastră. **27** M.D. Corne *C, D, E;* M.D. Cornea *A, B* / **29** a lui Goethe *C, D, E;* de Goethe *A, B* /

50

22 Dar *D, E;* Iar *A, B, C* / **29** reflecţii *D, E;* reflecţiuni *A, B, C* /

51

10 scapă de *C, D, E;* scap din *A, B* /

52

3 forme *C, D, E;* tonuri *A, B* / **27** manifestă *C, D, E;* manifestează *A, B* / **36** altminteri *C, D, E;* altmintrelea *A, B* /

53

1 lui *D, E;* D-lui *A, B, C* / **9** aripele *C, D, E;* aripele mici *A, B* / **20** germane *B, C, D, E;* franceze și germane *A* / **21** terminarea lor *C, D, E;* terminațiunea lor totdeauna *A, B* / **22** rimează *C, D, E;* rimează fără excepțiune *A, B;* **27** corupe *D, E;* corumpe *A, B, C* / **30** persane *D, E;* persice *A, B;* persiane *C* / **33** pentru *C, D, E;* până *A, B* / **34** *guriță-garofiță C, D, E; versurele-aripele A, B* / **37** din partea țiganilor *D, E;* de către țigani *A, B, C;* /

54

1 ginte asuprită *D, E;* castă nefericită *A, B;* ginte nefericită *C;* **5** bunii *D, E;* din cei mai buni *A, B, C* / **22** alungat *D, E;* evitat *A, B, C* / **23** primi *D, E;* admite *A, B, C* / **27** aplica *D, E;* întrebuința *A, B, C* / **31** a se feri de exces, a nu *C, D, E;* de a se feri; de a nu *A, B* / **33** a nu *C, D, E;* de a nu *A, B* / **35** silit *D, E;* forțat *A, B* / a produce *C, D, E;* a se produce *A, B* /

56

1—2 nefiresc sau silit din pricina *D, E;* nenatural sau forțat din cauza *A, B, C* / **9** Dispoziția *C, D, E;* Dispozițiunea *A, B* / **11—12** la un nivel *C, D, E;* într-o nivelă *A, B* / atenție *C, D, E;* atențiune *A, B* / **14** să nimicească *D, E;* a ucide *A, B;* să ucidă *C* / impresia *C, D, E;* impresiunea *A, B* / **15** pe drept *D, E;* cu drept *A, B, C* / **16** dovedește *C, D, E;* probează *A, B* / **19** Ad Pisones *C, D, E;* Către Pisoni *A, B* / **30** ea privește *C, D, E; (greșit)* e-n privește *A, B* /

57

11 nivelul la *C, D, E;* nivela pe *A, B* / **13** expresii obișnuite *C, D, E;* espresiuni ordinare *A, B* / **15** alese *C, D, E,* distinse *A, B* / nimicește *D, E;* ucide *A, B, C* / **19** contră, poeziile literare cele rele *C, D, E;* contra, poeziile cele rele de salon *A, B* / **20** pretenția *D, E;* pretențiunea *A, B, C* / **21** le aruncă *C, D, E;* te aruncă *A, B* / **23** comun *D, E;* comună *A, B, C* / **24** să zică *D, E;* a zice *A, B, C* / **36** impresia ce o *C, D, E;* impresiune ce *A, B* /

58

12 literare *C, D, E;* de salon *A, B* / să se intituleze *D, E;* a se intitula *A, B, C* / **13** să zică *D, E;* a zice *A, B, C* / *După r.* **34**, *în B figurează următorul pasaj:*

Sau cum zice Văcărescu:

Aidi, română! Căci e vremea
De cînd țeara ta tot geme,
Suferind rușini și groaze
Sub cumplirea multor loaze
etc.

59

2 ale cărui *C, D, E;* a cărui *A, B* / **3** Trebuie să ne mărginim *B, C, D, E;* Ne mărginim *A* / **11** Cînta *D, E;* Cîntă *A, B, C* /

60

9 în haina *D, E;* cu vestmîntul *A, B, C* / **14** nici ocoli, nici schimba *C, D, E;* nici evita, nici alege *A, B* / **15** impresia *B, C, D, E;* impresiunea *A* / **21—22** aducînd lectorului mai întîi aminte de *B, C, D, E;* aducînd aminte mai întîi lectorului *A* /

61

7 Safta *D, E;* Ioana *A, B, C* / **20—21** asemănare între pasiune și poezie ce ne-am propus a o analiza (*C:* p. 55) este *B, C, D, E;* asemănare ce ne-am propus a analiza între pasiune și poezie (pag. 55), este *A* / **22** culminarea *C, D, E;* culminațiunea *A, B* / **23** deopotrivă *D, E;* în comun *A, B, C* / **27** proporție *C, D, E;* proporțiune *A, B* / **30** pasiunii *C, D, E;* pasiunei *A, B* / **32** arată *D, E;* ne presintă *A, B, C* / **33** punct de culminare *C, D, E;* punt de culminațiune *A, B* / **35** pregătitoare, oarecum trepte *C, D, E;* preparatoriu oarecum grade *A, B* / **37** s-a înfățișat *D, E;* s-a presintat *A, B;* presentat *C* /

62

2 esența, este fapta *C, D, E;* esința, este întîmplarea *A, B* / **4** lucrării *C, D, E;* opului *A, B* / **5** concepută *B, C, D, E;* conceput *A* / **7** impresia *C, D, E;* impresiunea *A, B* / *După r.* **8**, *în A urmează poezia* Gondola, *exemplu înlocuit în B cu balada* Craiul codrului:

Un exemplu frumos de ceea ce este culminațiune, ne prezintă poezia d-lui G. Crețeanu:

GONDOLA

Mergi la Lido, barcarolă!
Zic doi juni ce-și alegeau
O gondolă-ntre gondole
Și rîzînd în ea săreau.

Ca o umbră ușurică
În lagună ea plutea,
Era neagră mititică
Ș-un braț tare o ducea.

Revărsa o lună plină
Peste dealuri dulci luciri,
Făcea brazde de lumină
A lopeții dulci loviri.

Întinși moale pe covoare
Beți d-amor se sărutau
Și în vise răpitoare
Acei juni se legănau.

O divină melodie
Deodată s-auzi,
Și în vorbe d-armonie
Vocea ei așa vorbi:

„Să golim, o, al meu mire!
Să golim cupa d-amor,
Și pe aripi de iubire
Să zburăm din nor în nor!

Ca albina atîrnată
De o roză, de un crin,
Soarta mea fuse legată
De-al tău rău sau bun destin.

Tot așa și a mea buză
E lipită de a ta,
Pentru tine eu sunt muză,
Pentru mine vei cînta.

Într-un cîntec ne vom duce
De la-apus până la zori,
Îți voi face leagăn dulce
Pe-al meu sîn de albe flori.

Îți voi face și o mantă
D-al meu păr de abanos,
Și de scumpa ta amantă
Cerul chiar va fi gelos.

Spune nu-i așa, iubite,
Că vom fi preafericiți?
Și că zile d-aurite
Vom trăi nedespărțiți?"

Ea cîntarea nu sfîrșise
Cînd gondola șovăi —
„Ce faci, scumpe?" fata zise
Și ca ceara-ngălbeni.

— Oh! voiesc ca fericirea
Să o opresc în al ei zbor,
Voi să caut nemurirea
Deșertînd cupa d-amor.

Noi asemene momente
Nu o să mai întîlnim...
Ai să zicem vieței: du-te!
Și în brațe să murim.

Strofele dintîi deping situațiunea, strofele următoare arătă prin cuvintele ei intensitatea iubirei celor doi juni; dar și situațiunea și exprimarea iubirei au scopul de a ne interesa din ce în ce mai mult și de a ne prepara printr-un energic contrast la catastrofa finală:

Noi asemene momente,
Nu o să mai întîlnim...
Ai să zicem vieții: du-te!
Și în brațe să murim. /

9 Un exemplu bun *B*. Un esemplu eminent de culminațiunea *C, D, E; După r.* **29**, *în A, B figurează următorul text:*

În fine mai reproducem o dată, din publicațiuni anterioare, faimoasa baladă a lui Uhland[1]:

[1] Traducere de d. V. Pogor *(nota lui T. Maiorescu).*

BLESTEMUL CÎNTĂREŢULUI

Era în vremea veche un mîndru-nalt castel,
Departe pîn' la mare pe cîmpuri domnea el;
În jur grădini tufoase cu flori se-ncoronau,
Din cle răcoroase cascade se vărsau.

Acolo-un aprig rege departe-nvingător
Pe tronul său stă galben, tăcut, îngrozitor,
Căci ce gîndeşte-i spaimă şi ce vede-i mînie
Şi ce vorbeşte-i moarte şi sînge ce el scrie.

La el sosiră-odată doi nobili cîntăreţi,
Albind unul, iar altul ornat cu galbeni creţi.
Pe cel bătrîn cu harfa-i, un cal măreţ purta,
Cel tînăr ca o floare, urmînd voios sălta.

Zise atunci bătrînul: Curagi, o Făt-frumos,
Găteşte mîndre cînturi şi glasul cel duios,
În plîns şi-n voie bună puternic să cîntăm,
P-al regelui crud suflet avem să-nduioşăm.

În sala cea măreaţă iat-amîndoi că stau
Şi regele, regina pe tronuri ascultau.
Cel rege, ca furtuna, e crud plin de fiori,
Regina, dulce, blîndă, ca luna dintre nori.

Începe p-a lui strune bătrînul a cînta,
Bogate, mai bogate el tonuri înălţa;
Iar vocea celui tînăr, mai pură şi mai vie,
Contrastă cu a harfei profundă armonie.

Ei cînt de libertate, plăcere şi amor,
Bravură şi credinţă, sfinţenie şi dor;
Ei cînt de tot ce-i dulce şi-n inimă pătrunde,
Ei cînt de tot ce-i nobil şi-n suflete răspunde.

S-au stîns pe orice buze ironica zîmbire,
Tot cercul care ascultă se-nchină cu uimire;
Regina transportată, cu sufletu-ncîntat,
O roză cîntăreţului din sîn a aruncat.

— Mi-aţi înşelat poporul. Femeia mi-o răpiţi!
Răcneşte crudul rege, şi toţi stau împietriţi.
Pe tînăr el atunce cu sabia a lovit
Din piept în loc de cînturi roş sînge a zbucnit!

Poporul, ca de vînturi gonit, se depărtează,
În braţele harfistului cel tînăr expirează.
Bătrînul trupul palid pe cal a aşezat
Şi faţa coperindu-i tăcut s-a depărtat.

Trecînd sub poarta-naltă el însă se opreşte
Şi harfa d-o coloană de marmură zdrobeşte,
De glasul său castelul întreg a răsunat,
Şi-n astfel de cuvinte grozav a blestemat:

„Vai vouă, bolte-nalte, subt arcurile voastre
Etern să nu răsune d-acum cîntări d-a noastre!
Ci numai jale, plînsuri şi paşii cei de sclav
Pîn' ce geniul răzbunării din voi va face prav.

Vai vouă, grădini mîndre, ce-n flori vă veseliţi,
L-acest cap mort şi palid uitaţi-vă, priviţi.
Să veştejiţi ca dînsul, să sece-orice izvor,
Şi piatră şi pustiu să fiţi în viitor.

Vai ţie! aprig rege cu ochii împietriţi,
Zadarnic porţi coroane de multe biruinţi.
Să fie al tău nume etern d-acum uitat
Şi adînc în întuneric să fie cufundat."

Aşa zise bătrînul. — Cerul l-a auzit,
Şi boltele-s ruine, păreţii s-au zdrobit,
O singură coloană trecutul atestează
Ş-aceasta se clinteşte spre noapte ca să cază.

Grădinile frumoase acum s-au dărîmat,
Nu vezi copac cu umbră, izvoarele au secat;
De regele cel aprig vrun cînt nu pomeneşte:
Blestemul cîntăreţului astfel se împlineşte.

64

1 două poezii[1] *C, D, E;* trei poezii[2] *A, B* / **5** În a lacului tăcere *D, E;* Pe a lacului surfață *A, B, C* / **16** amintire *D, E;* suvenire *A, B, C* / **27** opiniei *C, D, E;* opiniunei *A, B* / **28** paragrafele precedente *C, D, E;* paragrafii precedenți *A, B* / **32** de gradare treptată *C, D, E;* culminațiune *A, B* /

65

1 impresia unui întreg organic *C, D, E;* impresiunea unui întreg *A, B* / **30** impresia *C, D, E;* impresiunea *A, B* / **34** impresia *C, D, E;* impresiunea *A, B* /

66

1 încă de la început *C, D, E;* deja la început *A, B* / **2—3** culminare, ci spre cădere *C, D, E;* culminațiune, ci spre decadență *A, B* / *Între r.* **20—21,** *în A, B figurează următorul fragment:*

Așa este de neapărată observarea culminațiunei crescînde în poezie, încît nu numai o eroare capitală ca cea precedentă, dar și un singur cuvînt, care întrerupe gradațiunea și o abate, poate nimici tot efectul.

Acela ce te iubește
Suspină ziua, noaptea *mereu,*
Și tot la tine dînsul gîndește,
Căci ești în lume idolul său.

Dragă Eliso, a sa frumusețe
Și-ar da-o roza pe chipul tău;
Și *chiar* și crinul a sale-albețe
Pe ceea ce luce în sînul tău.

Așadar, cela ce te iubește
Îți poate spune, *într-un cuvînt,*
Că pentru tine dînsul trăiește,
Căci ești un *înger p-acest pămînt.*

---

[1] *Craiul codrului (Craiul ielelor)* de Goethe și *Norul* de Th. Gautier *(nota lui T. Maiorescn).*

[2] *Gondola* de G. Crețeanu, *Norul* de Th. Gautier și *Blestemul cîntărețului* de Uhland *(nota lui T. Maiorescu).*

Credem că nu mai este de trebuință a aduce și alte esemple de asemenea cuvinte fără sens introduse numai pentru a completa numărul silabelor din vers; căci în toate colecțiunile de poezii rumâne se pot găsi în mare cîtățime și totdeauna au de efect de a face poezia imposibilă. Ci ne rămîne numai a trage concluziunea rezumătoare din toate esemplele ce le am studiat pînă acum în urma teoriei despre condițiunea ideală a poeziei. / **21—22** constatat că se află identitate între poezie și între *C, D, E;* constatat în poeziile precedente, că se află identitate între ele și între *A, B* / **23** pasiunii *C, D, E;* pasiunei *A, B* / *Între r.* **27** *și r.* **20** *(p. 67), fragmentul lipsă în A* / **28—29** produs al reflecției exclusive *C, D, E;* product al reflecțiunii esclusive *B* / **30** sfera *C, D, E;* tărîmul *B* / **33** cercetarea *C, D, E;* disertațiunea *B* / **34** adică *C, D, E;* adecă *B;* **36** opinii *C, D, E;* opiniunii *B* /

67

1 lui *C, D, E;* d-lui *B* / **3** reflecții *C, D, E;* reflecțiuni *B* / **6** contestare *C, D, E;* contestațiune *B* / **7—8** Goethe [...] nici un vers *C, D, E;* Schiller, Goethe [...] un singur vers *B* / **9** reflecția *C, D, E;* reflecțiunea *B* / **10** reflecție *C, D, E;* reflecțiune *B* / **11** deosebite *C, D, E;* osebite *B* / **12** confundarea *C, D, E;* confusiunea *B* / **16** deosebirii *C, D, E;* osebirii *B* / **18** reflecții *C, D, E;* reflecțiuni *B* / **19** confuzii *C, D, E;* confusiuni *B* / **20** de hotărît [...] primejdioasă *C, D, E;* a decide [...] periculoasă *B* / **22** să le demonstrăm în studiul *C, D, E;* a le demonstra în disertațiunea *A, B* / **24** condiție *D, E;* condițiune *A, B, C* / **25** condiție *D, E;* condițiunea *A, B, C* / **31** condiția [...] reprezentărilor *D, E;* condițiunea [...] reprezentațiunilor *A, B, C* / **33** culminare *C, D, E;* culminațiune *A, B* / **36** în materie *D, E;* o materie *A, B, C* /

68

6 să se perfecționeze [...] atenția *D, E;* a se perfecționa [...] atențiunea *A, B, C* / **7** asupra multor [...] le-ar *C, D, E;* la multe [...] altfel le-ar *A, B* / **9** să dea *D, E;* a da *A, B, C* / **10** mai sigură pentru a deosebi *C, D, E;* sigură pentru a distinge *A, B* / **15** deosebire *C, D, E;* distingere *A, B* / **16** poeților *C, D, E;* poeților români *A, B* / **28** mulțimea *C, D, E;* abundența *A, B* /

P. 69 ASUPRA POEZIEI NOASTRE POPULARE

Articolul a apărut în *Convorbiri literare*, an. I, nr. 22, 15 ianuarie 1868, p. 301–308, sub titlul: *„Poesiile populare române“ adunate de d. Vasile Alecsandri*[1], şi are o dublă importanţă, împletind strîns admiraţia mereu crescîndă a criticului *Convorbirilor* pentru poetul Vasile Alecsandri cu preţuirea lui pentru valoarea poeziei populare româneşti, constantă a gîndirii estetice maioresciene.

Culegerea de poezii populare a lui Vasile Alecsandri nu îi rămăsese necunoscută lui Titu Maiorescu pînă la data ediţiei recenzate. O menţiune despre această culegere găsim încă în *Jurnalul* adolescentului, la data de 15/27 februarie 1859: „Ziua naşterii mele“, cînd, printre cărţile citite în perioada berlineză a studiilor, alături de biografiile lui Goethe de Lewes şi Lessing de Stahr, de operele lui Ortis, Hoffmann, Kant, studentul cita: „Alecsandri: *Rom. Volkspoesie* – ediţie tradusă în limba germană de W. von Kotzebue“.

Dealtfel, în răsunătoarea sa intervenţie *În chestia poeziei populare*, „răspuns la discursul de recepţiune a d-lui Duiliu Zamfirescu rostit la Academia Română la 16 mai 1909“, profund studiu despre poezia populară şi influenţa sa asupra literaturii culte, luînd apărarea lui Alecsandri, Titu Maiorescu se referea în mod expres la culegerea de poezii populare a poetului:

„Cum se ştie, culegerea de *Poezii populare ale românilor, adunate şi întocmite de Vasile Alecsandri*, este dedicată doamnei Elena Cuza, în 1862, deşi publicată de-abia la începutul anului 1866. Publicarea se face în folosul Azilului Elena Doamna fiindcă — după cum scrie Alecsandri — «poeziile culese din gura poporului sunt copii găsiţi ai geniului românesc şi au dreptul a se bucura de îmbrăţişarea înaltei protectoare a Azilului Elena».

Dar Alecsandri începuse de mult să adune şi să comunice prietenilor săi poeziile populare. Cu zece ani mai înainte, neuitatul filoromân Wilhelm de Kotzebue, în prefaţa din octombrie 1856 la traducerile sale *Rumänische Volkspoesie*, vorbeşte de această stăruinţă «patriotică şi entuziastă» a lui Alecsandri, pe care o menţionează cam în acelaşi timp şi englezul Stanley în eleganta publicare *Rouman Anthology* (Hertford, 1856). Şi mai nainte, îndată după mişcarea de la 1848, comunicări de această natură au fost făcute de Alecsandri la Paris; paginile scrise în favoarea românilor de Michelet şi de Edgar Quinet sunt întrucîtva datorite unor asemenea împărtăşiri; iar la 1855 el însuş publică în traducere franceză *Ballades et chants populaires de la Roumanie*.

V-am amintit datele de mai sus fiindcă ele ne înlesnesc priceperea punctului de vedere din care Alecsandri a donat şi (cum zice el însuş) a întocmit poeziile populare.“

„...Dacă e să judecăm după dreptate, întreaga valoare a publicării poeziilor populare, aşa cum a fost făcută de Alecsandri, nu ne putem mărgini la efectul ei asupra străinătăţii, ci trebuie să punem în cumpănă, ca fiind de mai mare greutate, efectul lor asupra propriei noastre societăţi. Alecsandri, care în lunga sa viaţă literară, a căutat totdeauna să trezească interesul estetic al publicului român, nu putea să tindă a interesa lumea străină fără a voi să intereseze în acelaşi timp propria noastră societate cultă. Lucrul nu era uşor, mai ales în Moldova, unde limba franceză era limba exclusiv întrebuinţată în saloanele şi în familiile aşa-numitei societăţi şi unde cele mai multe dame nici nu ştiau să vorbească, necum să scrie corect româneşte.

Atunci Alecsandri, cu adîncul său instinct de poet naţional, găseşte în poezia populară cea mai bogată comoară de frumuseţi literare din care să se adape societatea, fie direct, fie indirect, prin inspiraţia scriitorilor de talent mai accesibili gustului ei.“

În dorinţa de a scoate în evidenţă meritul deosebit al lui Vasile Alecsandri pentru răspîndirea cunoaşterii poeziei populare româneşti şi influenţa ei asupra scriitorilor români ai literaturii moderne, Titu Maiorescu încearcă să explice chiar şi „cizelarea“ versurilor populare de către poet.

Ocupîndu-se de legăturile lui Vasile Alecsandri cu „Junimea“ şi oprindu-se în mod deosebit la consemnarea relaţiilor Alecsandri-Maiorescu de-a lungul a peste trei decenii, E. Lovinescu, în studiul *T. Maiorescu şi contemporanii lui* (I), *V. Alecsandri, M. Eminescu, A.D. Xenopol*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943, p. 7–114, subliniază importanţa articolului *Asupra poeziei noastre populare*,

[1] Apariţia articolului în *Convorbiri literare* este precedată de următoarea consemnare la rubrica „Notiţe literare“: „Această preţioasă colecţiune, mai completă şi mai interesantă decît toate cele care au apărut pînă acum, constituie un adevărat tezaur poetic naţional. Din pagină în pagină, putem urmări inspiraţiunea naivă şi puternică de care poporul român a dat atîtea probe în trecut şi care a susţinut viaţa şi individualitatea sa în mijlocul grelelor evenimente de care a fost impresurat (Red.)“ (apud Pompiliu Marcea, *op. cit.*, p. 35).

scris, spre deosebire de *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, după venirea poetului la *Convorbiri*.

„Într-însul își fixează T. Maiorescu poziția față de poezia populară și față de Vasile Alecsandri, culegătorul ei: poziție afirmată de mai multe ori și rămasă neschimbată pînă la discursul său academic din 1909: «Cartea d-lui Alecsandri, declară el de la început, este și va rămîne pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie și totdeodată de limbă sănătoasă, de notițe caracteristice asupra datinilor sociale, asupra istoriei naționale, și, cu un cuvînt, asupra vieții poporului român». Caracterizare total adevărată, mai ales în ceea ce privește valoarea documentară, de psihologie etnică. Formulîndu-și o estetică în *O cercetare*, T. Maiorescu o și aplică poeziei populare, încadrînd-o în teoriile lui."

Aici, în locul de seamă pe care îl acordă poeziei populare în concepția sa estetică stă, după E. Lovinescu, însemnătatea articolului lui T. Maiorescu, căci, continuă el: „T. Maiorescu nu era nici folclorist, nici cunoscător al poeziei populare, pentru dînsul nu există problema contribuției personale a poetului în refacerea folclorului, problemă astăzi atît de discutată și controversată. Necunoscător al literaturii populare, el laudă, îndeosebi, versurile ce s-au dovedit a fi opera lui V. Alecsandri și nu a cîntărețului anonim:

Dacă vrei dragoste-aprinsă,
Adu-mi gura neatinsă,
Și o inimă fecioară
Ca apa de la izvoară.

Ori:

Du-te-n cale-ți, mergi cu bine,
Făr-a te gîndi la mine,
Că e lumea-ncăpătoare
Pentr-o pasăre ș-o floare.

Ori:

Eu la umbră, la răcoare
Am menire-nfloritoare.

Adeziunea lui T. Maiorescu la poezia populară este, așadar, de natură mai mult principială, făcînd parte din teoriile lui estetice" *(op. cit.*, p. 17–19).

Dar în estetica lui T. Maiorescu, folclorul devine o componentă a teoriei specificului național, idee pusă în lumină de E. Lovinescu în monografia *T. Maiorescu, ed. cit.*, vol. II, ca și de G. Călinescu în *Istoria literaturii române. Compendiu* (1945): „Maiorescu

va deveni primul *formulator* (subl. n.), încă timid, al «specificului național», exaltînd poezia populară și cerînd o limbă cu «adevărat românească»" *(op. cit.*, ed. 1968, p. 145).

Faptul că în 1909 T. Maiorescu recunoaște valoarea operei lui Eminescu, Coșbuc, Goga, Slavici, Creangă și prin nota de originalitate dată de substratul folcloric al creației lor, faptul că încă în articolul *Literatura română și străinătatea* (1882) considera că operele scriitorilor români încep să intre în circuitul literaturii universale, dincolo de „măsura lor estetică", și prin „originalitatea lor națională", că Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, Slavici, Negruzzi, Gane, „părăsind oarba imitare a concepțiilor străine, s-au inspirat din viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gîndește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firii lui etnice" *(Critice*, II, ed. 1967, p. 249), trimit înapoi în timp la concepția sa despre poezia populară formulată în articolul *Asupra poeziei noastre populare*.

Titu Maiorescu va mai avea ocazia, încă o dată, să probeze prețuirea sa pentru creația populară românească și țăranul român în anul 1908, la un an după răscoala din 1907, cînd, în ședința din 25 martie a Academiei Române, va susține publicarea culegerii de *Poezii populare* adunate de învățătorul Al. Vasiliu din comuna Tătăruși, județul Suceava.

Cităm mai jos un fragment din scrisoarea lui Gh. T. Kirileanu, care recomanda culegerea de *Poezii populare* a lui Al. Vasiliu, scrisoare citită de Titu Maiorescu în ședința Academiei din 25 martie 1908:

„În această culegere găsim parcă oglinda cea mai caracteristică și credincioasă a întunecării, a pipernicirii, a decăderii sufletului țărănesc, paralel cu decăderea fizică și economică (spune Gh. T. Kirileanu la puțin timp după înăbușirea în sînge a răscoalei, n.n.). Din cetirea ei cu durere simți ce trebuia să fi fost țăranul pe vremea unui Mircea și a unui Ștefan-vodă. Pe atunci trupul îi era trup, sufletul suflet, pămîntul din belșug, vitele vestite în putere și frumusețe — și cîntecul pe aceeași măsură. Acum trebuie să ne mulțumim cu crîmpeie de ale trecutului, cu ajutorul cărora, prin altoiri chibzuite și răbdătoare îngrijiri, să ne îndrumăm iarăși către o viață mai deplină și o sănătoasă renaștere în toate direcțiile, după firea neamului nostru."[1]

[1] *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXX, 1907–1908, Partea administrativă și Dezbaterile. Ședința de la 25 martie 1908, p. 218–220.

Studiul *Asupra poeziei noastre populare* a fost inclus de Titu Maiorescu pentru prima oară în ediția de *Critice*, I, 1892, p. 117–133; urmează apoi reluarea în *Critice*, I, 1908, p. 63—71 și *Critice*, I, 1915, p. 71–79.

Variante

Conv. lit. = *A*, ed. 1892 = *B*, ed. 1908 = *C*, ed. 1915 = *D*.

71

2 d. Vasile Alecsandri *C, D;* D.V. Alecsandri *A;* d. Vasilie Alecsandri *B* / **7** 1866 *D* (corect); 1867 *A;* 1868 *B, C* / **8–9** datoria lor față cu colecția *B, C, D;* datoria ei către colecțiunea *A* / **10** Alecsandri *B, C, D;* V. Alecsandri *A* / **11** să se ocupe *C, D;* a se ocupa *A, B* / **14** cei dintîi admitem *C, D;* sîntem cei dintîi a admite *A, B* / **15** românilor *A, B, C;* României *D* / **20** cărții *B, C, D;* opului *A* / **21** a o *B, C, D;* a-l *A* / **22** cititor *B, C, D;* cetitor *(cuvînt cu următoarea notă de subsol:* Vezi *Conv. lit.*, nr. 10) *A* / **24–25** ne folosim [...] ocazia ce ni se oferă *B, C, D;* noi profităm [...] ocasiunea, ce ne oferă d. redactor al acestei foi *A* / **25** lucrarea *B, C, D;* cartea *A* / **27** că ocupă *C, D;* a ocupa *A, B* / **29** noastre, cartea *B, C, D;* noastre (un rang, care — ce e drept — nu era prea greu de dobîndit), cartea *A* / rămîne *C, D;* rămînea *A, B;* **30** o comoară *B, C, D;* un tezaur bogat *A*.

72

3–4 poezia aproape a întregului *B, C, D;* poezia întregului *A* / **5** deopotrivă *B, C, D;* egalimente *A* / **6** Mai la *B, C, D;* Aproape la *A* / *Între r.* **10** *și* **11**, *în A figurează următorul fragment:*

D.e. pentru introducerea poeziilor noastre cu „frunză verde" aflăm următoarea notă:

„Cele mai multe dintre cîntecele poporale încep cu *frunză verde*. Aceasta provine din iubirea românului pentru natura înverzită. Primăvara cu cerul ei albastru, cu dulcea sa căldură, cu însuflețirea ce ea aduce lumii amorțite de viforele iernii, naște în inima românului doruri tainice, porniri entuziaste carele îl fac a uita suferințele trecutului și a visa zile de iubire, de vitejie.

Lui îi place, cînd vine primăvara cea verde, a se întinde pe iarbă, a se rătăci prin lunci și codri, a căuta și a pocni din frunze, a se scălda în lumina soarelui și în aerul parfumat al cîmpului. Frunza cea nouă îi insuflă cîntice pline de o melancolie adîncă, ce exprimă jalea unui trecut de mărire și aspirarea cătră un viitor măreț.

Frunza verde ce încunună cîntecile poporale servă totodată de caracteristică cîntecului. Astfel, cînd subiectul este eroic, cînd el cuprinde faptele unui viteaz, poetul alege frunzele de arbori sau de flori ce sunt în potrivire cu puterea și cu tinerețea, precum frunza de stejar, frunza de brad, frunza de bujor, căci voinicii baladelor sunt nalți ca bradul, tari ca stejarul și rumeni ca bujorul. Cîntecele de iubire se încep cu frunzele de lacrimioară, de sulcină, de busuioc, pentru că aceste flori după crederea poporului au o menire fărmecătoare. Cînd e cîntecul de durere sau de moarte, el preferă frunzele de mărăcină, de mohor etc.

În legendele și în baladele unde figurează copile frumoase, aceste sunt întovărășite de cele mai gingașe flori ale cîmpielor, poetul le încunună cu ghirlande mirositoare de frunze de viorele, de trandafiri, de micșunele etc., și astfel se poate cunoaște subiectul unui cîntec chiar de la cel întîi vers.

Românii dovedesc prin această formă poetică a improvizărilor lor o și mai strînsă rudire cu frații lor din Italia, căci în cîntecele poporale ale umbrilor, ale ligurilor, ale picenilor și a piemontezilor frunza e înlocuită prin floare. De pildă:

Fior di viole
Li vostru ochietii furono le strale
Che fece la ferita che mi dole.
Etc.

Fior di cerasa
E d'una siepe di mortella e rosa
Io la vorré la vostra casa.

Fior di mela
Vattene a casa che mamma ti chiama.
Mamma ti chiama e lo mio core pena.
Etc., etc.
(pag. 92–93)."

Alte note se refer la viața familiară, la datinele și superstițiile poporului român. D.e.:

„Românii au multă dragoste pentru copii. Cînd un copil e singur la casa omului, el este numit *unicelul;* cînd sunt doi, ei sunt chemați *ochii capului;* iar dacă moare vreunul, părinții zic plîngînd că *l-a îndrăgit Dumnezeu* (pag. 18–19):

Cînd inelu-a rugini,
Să știi, dragă, c-oi muri.

În poveştile, în legendele şi în baladele româneşti se găsesc o mulţime de idei poetice şi de imagini răpitoare, precum inelul ce rugineşte şi aurul naframei ce se topeşte în ajunul morţii unui om. Pe lîngă minunile din poveşti: palaturi de cristal zidite pe munţi de oţel, copaci crescuţi pînă în nori şi purtînd în vîrful lor cuib de zînă, erghelii de cai sălbatici care ies noaptea din sînul mărilor ca să pască poienele codrilor, paseri măestre ce aduc veşti de pe ceea lume, pajure uriaşe a căror cuiburi sunt în fundul pămîntului, zmei ce răpesc fetele de împăraţi, şerpi mari ce stau culcaţi pe paturi de pietre scumpe, iarba fierului care deschide zăvoarele cetăţilor, iarba şarpelui ce învie morţii vindecîndu-le ranele, păduri de argint cu copaci de aur în care cresc mere de rubin şi cîntă păsări de briliant etc., etc., găsim mere de aur carele, aruncate jos, se prefac în palaturi împărăteşti, furci de argint carele torc singure, piatra de teacă a sfintei Miercure, peria sfintei Joi şi ştergarul sfintei Vineri, date de tustrele tînărului Făt-frumos ca să-i fie de ajutor cînd l-ar ajunge zmeii. Piatra de teacă aruncată în calea zmeilor se schimbă într-o stîncă naltă pînă la cer, peria într-un codru des în care nici vîntul nu răzbate, ştergarul într-o mare lungă şi lată ca faţa pămîntului. Zmeii trebuie să macine stînca, să doboare codrii şi să soarbă apele mărei pentru ca să ajungă pe Făt-frumos (pag. 22).

A trage în 41 de bobi este un obicei foarte răspîndit la români. Bobii prevestesc viitorul fetelor şi a flăcăilor, şi cînd, după deosebitele împărţeli în zece grămezi, şi în opt, şi în cinci, şi în trei, rămîne unul pe dinafară, *bobul sositor*, atunci negreşit persoana dorită vine, dorul se împlineşte (pag. 234).

Românii au multe crezări în privirea şerpilor, unele întemeiate pe ispită, altele născute din închipuire. Aşa găsim în poveştile şi în baladele lor nişte fiinţe fantastice sub numele de balauri, carii au trup de şerpe şi grai omenesc, şi carii, cînd se luptă cu vitejii Feţi-frumoşi, se lovesc cu ei în buzdugane, iar cînd alungă vreo pradă, o alungă *cu o falcă-n cer şi cu una în pămînt*. Însă ei sunt totdeauna învinşi de către Feţi-frumoşi şi tăieţi în multe bucăţi carele *cearcă a se împreuna până ce asfinţeşte soarele*.

Acei balauri se rudesc cu *dragonii* popoarelor Apusului. Ca şi aceşti, ei sunt păzitori de comoare şi de fete mîndre de împăraţi, răpite de dînşii.

Românii cred încă că pietrele scumpe se formează din spuma gurii şerpilor şi că cuiburile lor sunt adevărate comori de brilianturi şi de rubinuri (pag. 12).

Aceste şi multe alte note ale d. Alecsandri[1] sunt un adevărat repertoriu pentru cunoaşterea vieţei sufleteşti a poporului nostru.

Trecînd acum la înseşi poeziile publicate în volumul ce ne ocupă, am dori să ne dăm, în cîteva cuvinte, samă de impresii binefăcătoare de care ne pătrunde lectura lor.

Ceea ce le distinge mai întîi în modul cel mai favorabil de celelalte poezii ale literaturei noastre este *naivitatea* lor, lipsa de orice artificiu, de orice dispoziţiune forţată, simţămîntul natural ce le-a inspirat. Sunt două moduri de a privi lumea care ne încunjură: cu reflecţiunea rece, speculativă, sau speculătoare, şi cu inima plină de simţiminte. Din cel dintîi mod ies pentru literatură cărţile de ştiinţă, din cel de al doilea productele de artă. Ceea ce constituie defectul opurilor de arte celor rele este confundarea acestor sfere, este lipsa de inspirare sentimentală şi producerea sub impresiunea reflecţiunii. Cei mai mulţi poeţi ai noştri cîntă fără cauză naturală, simulează inspirări ce nu-i agită, descriu sentimente ce nu-i insuflă, şi nu este o escepţiune junele de 17 ani care în anul trecut trimisese subscrisului un caiet de poezii plin de «ilusiuni pierdute asupra sexului femeiesc». În aceşti oameni nechemaţi şi nealeşi predomneşte calculul, ei iau pana în mînă fără a şti încă ce să cînte, se decid mai întîi a face «o poezie» şi apoi îşi răsfoiesc inima pentru a găsi o materie convenabilă, şi astfel productul lor face o impresie tot aşa de rece ca şi reflecţiunea din care s-a compus." *Între v.* **11** *şi* **36,** *fragment lipsă în A* / **13** cetirea, *D, C;* lectura *B* / **18** reflecţia *C, D;* reflecţiunea *B* / **20** simţiri *C, D;* simţiminte *B* / **24** reflecţiei*;* *C, D* reflecţiunii *B* / **27** excepţie *C, D;* excepţiune *B* / **29** publicare *C, D;* publicare subscrisului *B* / **32** să facă *C, D;* a face *B* / **35** reflecţia *C, D;* reflecţiunea *B* / **37** ambiţie *C, D;* ambiţiune, *A, B* / **38** ca să-şi întrupeze *B, C, D;* a-şi întrupa *A* / forma *A, C, D;* formă *B* /

[1] Unele am fi preferit a nu le vedea figurînd în această carte. D.e., la pag. 37: „Imaginea Ciumii, fugind din ţară numai că a întîlnit o soacră, face a crede că autorul necunoscut al legendei a avut multe daune din partea mamei nevestei lui", sau la pag. 228: „În toate satele Moldovei crîşmele sunt ţinute de evrei, carii ca nişte lipitori sug avuţiile ţăranilor îndemnîndu-i la beţie". Asemenea note nu se potrivesc cu gustul şi urbanitatea, care au dictat pe celelalte *(nota lui T. Maiorescu)*.

73

2 adîncă *B, C, D;* profundă *A;* **3** a se *B, C, D;* de a se *A* / **5** care sufere [...] care se bucură *B, C, D;* ce sufere [...] ce se bucură *A* / **6** semnul *B, C, D;* timbrul *A* / **11—12** fără vreo *B, C, D;* fără *A* / **16** după prima răsfoire, care toată *C, D;* din prima răsfoire, căci toate *B;* din prima întîmplare, căci toate *A* / **17** adîncă inspirare adevărată *B,C,D;* profundă inspiraţiune *A* /

74

Între r. **14** *şi* **15**, *în A figurează următoarele versuri:*

DORUL

Vine dorul denspre seară;
Despre zori el vine iară.
Şi-mi grăieşte şi mă-ntreabă
De ce sunt cu faţa slabă?
Eu zic dorului cu jale
C-am iubit fără de cale.
Eu zic dorului plîngînd
C-am iubit fără de rînd.
Dorul rîde şi se duce
Bate-mi-l-ar sfînta cruce!
De-ar fi dorul vînzătoru
Şi badea cumpărătoru,
Eu pe dorul vinde-l-aş
Pe badea cumpăra-l-aş
Ca să-mi fie de-ajutor
Să mă apere de dor.

(pag. 300)

Unde-aud cucul cîntînd
Şi mierlele şuierînd
Nu mă ştiu om pe pămînt!
Eu zic cucului să tacă,
El să suie sus pe cracă
Şi tot cîntă de mă sacă.
Iar mai jos pe-o rămurea
Cîntă şi o turturea
Tristă ca inima mea.
Cucu zice de pornire,
Turturica de jălire
Ş-al meu suflet de pieire!

(pag. 274)

35 241 *A, B, C, D:* 341 *(corect)* **40** reflecţiile *C, D;* reflecţiunile *A, B,* /

75

1 impresiei *C, D;* impresiunii *A, B* / **2** preocupărilor *C, D;* preocupaţiuni *A, B* / **8** absolutism „ci fiindcă *B, C, D;* absolutism", „Rusia şi Austria sunt *străine* şi fiindcă *A* /

76

27 ar crede *B, C, D;* ar cugeta *A* / **30** reflecţiei (*B:* reflecţiunii) şi din aceea *B, C, D;* reflecţiunii şi pentru aceea *A* / **31—32** simţirile (*B:* simţimintele) sale nu rezultă că i-ar lipsi meditaţiunea şi delicateţea *B, C, D;* simţimintele sale se eschide o profundă meditaţiune şi o mare delicateţă *A* / **33** să credem *C, D;* a crede *A, B* /

77

Între r. **18** *şi* **19**, *în A figurează următoarele versuri:*

Sub răchita rămurată
Şede-o babă supărată
Şi-mprejur iarba-i uscată!
Ce-a fost verde a vestejit,
Ce-a fost dulce-a amărît
Ce-a fost vesel s-a mîhnit!
Pe sub lunca înverzită
Trece-o fată înflorită,
Şi de fluturi urmărită.
Ce-a fost veşted înverzeşte,
Ce-i amar se îndulceşte,
Ce-i mîhnit se-nveseleşte.

(pag. 336)

78

12 pag. 13 *A, B, C, D* / pag. 31 *(corect)* / **13** frumoase *C, D;* excelente *A, B* / **14** expresiilor *C, D;* espresiunilor *A, B* / justeţea *C, D;* justeţa *A, B*/. **26** *este înlocuit în A cu următorul fragment:*
sau cînd compară cu energie plastică (p. 771):

Iar în chiar mijlocul lor
Nalță-se-un cort de covor,
Un cort mare și rotat
Poleit și nărămzat,
Cu țeruși d-argint legat
Parcă-i cort de împărat.
Dar înuntru cine șede?
Dar în el cine se vede?
Ghirai Hanul cel bătrîn
Cu hanger bogat la sîn.
Mulți tatari stau împrejur
Cu ochi mici ca ochi de ciur.

și în alt loc (pag. 290) /

79

1 Sau *B, C, D;* În fine *A* / **8** permitem încă să semnalăm atenției cărturarilor *C, D;* ne mai permitem încă a semnala atențiunii limbiștilor *A, B* / **10** originale *B, C, D;* originale (în parte foarte plastice și pline de vioiciunea sensibilității) *A;* **13** materii; aci *B, C, D: (notă de subsol:* * vezi no. 1 și 2 al *Convor. liter.) A* / *Între r.* **15** *și* **16**, *în A:*

Închina-voi ulmilor
Uriașii culmilor,
Că sunt gata să-mi răspunză
Cu freamăt voios de frunze.
(pag. 72)

Între r. **18** *și* **19**, *în A:*

Vei găsi un păltinel
Să *durezi* luntre din el.
(pag. 51)

Între r. **20** *și* **21**, *în A:*

Era Manea cel spătos
Cu cojoc mare, *mițos.*
(pag. 73)

Între r. **30** *și* **31**, *în A:*

Iat-o ici în brîu la mine!
Ia vezi cît e de frumoasă,
De subțire, de lucioasă,
Ce glăsuț *zinghenitor*
Scoate cînd o prinde dor.
(pag. 114)
etc.

32 să-i mulțumim *C, D;* a-i mulțumi *A, B*/ **35** lucrarea *C, D;* opera *B;* opul *A* /

P. 81 LIMBA ROMÂNĂ ÎN JURNALELE DIN AUSTRIA

Văzînd că în Societatea Academică, pe care o părăsise, domina etimologismul ardelean, Maiorescu continuă lupta împotriva lui, ca și „împotriva bărnuțismului politic tot ardelean" (E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 201), strămutînd însă locul discuției în presă.

Studiul *Limba română în jurnalele din Austria*, publicat în *Convorbiri literare*, an. II, nr. 7–9, 1 iunie–1 iulie 1868, p. 97–105, 113–118, 138–141; nr. 14, 15 septembrie 1868, p. 225–231, arată cît de greșită și de contradictorie era activitatea ardelenilor în acest domeniu: pe plan teoretic voiau să anuleze evoluția seculară a limbii, întorcînd-o la matca latină, iar în practică foloseau în ziarele lor o limbă alterată de infiltrația germană în vocabular și sintaxă (exemplele numeroase și zdrobitoare erau luate din publicațiile: *Gazeta Transilvaniei, Albina, Telegraful român, Federațiunea, Transilvania, Concordia, Familia*). O asemenea limbă coruptă nu mai putea sluji o cauză națională.

Partea a treia a studiului este o critică a făuritorilor de limbi artificiale, ca A.T.Laurian în *Tentamen criticum*, T. Cipariu, A.T. Laurian și I.C. Massim în *Dicționarul academic.*

Pînă și N. Iorga, apărător al ardelenilor, nu poate nega existența „greșelilor de românește" în presa de peste munți: „Critica lui Maiorescu — arată el în *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. I, București, Editura Adevărul, 1934, p. 76 — care, străină prin voință de orice ar putea să pară sentiment și poezie, consimțise abia să recunoască lui Bărnuțiu meritele de la 1848, acea bună dicțiune și acea modestă fire de apostol, nu se va opri asupra unei opere pentru a o analiza și a o pune mai bine în lumină — ce palide sînt paginile, din citații cusute cap la cap, despre poeziile populare

ale lui Alecsandri! — ci va începe, în ciuda adeziunilor, neaşteptate, care veneau de la Sibiu, de la Beiuş, de la Blaj, ca şi de la Cernăuţi, supt iscălitura lui Gheorghe Hurmuzachi, însemnarea greşelilor de româneşte, aşa de uşor de cules în foile ardelene sau, cum li zice criticul, «jurnalele din Austria» cu «jurnalişti austriaci»."

Limba română în jurnalele din Austria a stîrnit o vie reacţie în Ardeal, iar răspunsurile nu au întîrziat: G. Bariţ publică articolul *Critica în „Convorbirile literare"*, în *Transilvania*, an. I, 1868, p. 366, Iosif Vulcan replică şi el în *Familia*, nr. 2, 2 iunie 1868.

Ironiile şi scuzele lui Bariţ nu puteau însă anula criticile îndreptăţite ale lui Maiorescu. „D. Titu Maiorescu, în *Conv. lit.*, nr. 2 din 1 iunie a.c., la p. 101—2 — îşi începea el «apărarea» — se încearcă a da şi redacţiei acestei foi una din loviturile cele mai grele cu care cineva îşi propune a discredita orice scriere. Din parte-ne asigurăm pe d. Maiorescu că lovitura d-sale resaltă în distanţă de cîteva miluri şi se poate că echo al ei să se auză numai cam pe la Sfînta Maria. Încît acea zvîrlitură şuieră şi pe la urechile redacţiei, poate că dînsa însă va reflecta la ea îndată ce redactorul va ajunge ca să lucre mai puţin de 12 ore pe zi, să-i rămînă adică timp şi pentru conversaţii asupra corecturelor ce se fac în clasă la ocupaţiunile băieţilor, care la locul lor pot fi încă de folos.

În marele număr de proverbie româneşti este şi unul carele zice: «Satul arde, baba se peaptănă». Acuma, uită-te, acuma la anul 1868 îşi află d.T. Maiorescu timpul de a cere de la publicaţii de dincoace stil neted, gramatică, ortografie. Sunt mai bine de 18 ani de cînd ne-am mustrat noi înşine de repeţite ori şi ne-am spus-o curat că scriem rău româneşte, că ne stricăm limba şi stilul, nu numai prin germanisme, ci şi prin latinisme şi maghiarisme, că nu-i cunoaştem geniul ei ş.c.l. Acolo este *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*, în care din ani în ani s-au publicat articole scrise înadins în această materie. Sunt asemeni mai mulţi ani de cînd am zis şi am scris tot noi cei de dincoace: Critica, să vină împărăţia sa. În august al a[nului] tr[ecut] am mărturisit-o din nou în *Românul* că scriem rău, am enumerat însă raţiunile pentru care noi nu scriem bine, apoi însă tot atunci, oricît am meditat, nu am putut afla raţiunile pentru care românii mai anume în Iaşi scriu poate mai tot aşa de stricat ca şi noi, iar uneori şi mai rău.

Noi însă pe aici necum să avem timp de a ne ocupa cu scrierea de critice literare, deşi adesea ne lipseşte şi timpul de a le citi. Fiecare din noi ducem cîte trei şi patru sarcini grele, din care, bine să observăm, abia cîte una este plătită sau uneori nici una. De aceea noi ne bucurăm văzînd că d-lui T. Maiorescu îi rămîne timp prea de ajuns de a citi tot ce se publică în limba românească, prin urmare că e în stare de a se ocupa cu critica, pentru care noi pe aici nu avem «răgaz» şi nici că putem şti cînd îl vom avea. Într-aceea noi între împrejurările de faţă facem d-lui T. Maiorescu o rugare colegială, iar aceasta este ca d-lui să continue cu criticele d-sale; însă — pe cît timp noi aici suntem condamnaţi a ne ocupa şi îngriji întru înţelesul cel mai strîns şi mai genuin al cuvîntului de condiţiunile *sine quibus non* ale conservaţiei noastre naţionale, pe atîta d-lui să nu ne încurce în tragerea cercurilor noastre, în care ne aflăm în aceste timpuri absorbiţi cu totul, ci să-şi exerciteze deocamdată arta criticei sale acolea în Iaşi, unde-i stă deschis un cîmp larg destul şi încă tocmai în ziaristica locală. A cere de la noi astăzi ca să scriem pe placul d-lui T. Maiorescu ar fi tocmai ca şi cînd ai cere de la ofiţeri ca, între şuierăturile gloanţelor şi între vaietele celor răniţi, să scrie raporturi şi buletine elegante şi caligrafice. D.M. ar îndatora prea mult pe publicul literat dacă i-ar arăta frumuseţele de expresiune şi de stil din Iaşi, ieşite din condeile atîtor tineri geniale, care îşi făcură după timp cursurile de ştiinţă în Academia şi în Universitatea de acolo. Aşa, de ex., d. T. Maiorescu ar putea descoperi o mulţime de frumuseţi stilistice, cum şi ortografia şi gramatica corecte ca nicăieri, în următoarele pasagii tipărite la anul Domnului 1868 în Iaşi." Articolul dă în continuare numeroase citate din presa de la Iaşi şi încheie: „Dacă de peste Carpaţi ne vor veni modele de limbă şi stil, precum ni se recomandă de la Iaşi, atunci o vom învăţa şi mai curînd şi mai bine".

Iosif Vulcan îşi adaugă şi el ironiile şi scuzele în articolul menţionat: „D.T.Maiorescu, după ce criticase pe repausatul Barnuţiu care nu-i mai poate răspunde, după ce-şi bătu joc de încercările poetice ale unor tineri, cu un cuvînt, după ce învinsese toată lumea, se urcă pe piedestalul unui critic bun şi, arogîndu-şi un aer de linguist mare, vine şi atacă stilul ziariştilor români de dincoace de Carpaţi şi trage într-o dungă clopotul, strigînd că e pericol, că ziariştii de dincoace de Carpaţi într-atît au stricat şi denaturat limba română, încît «încă zece ani de o asemenea convingere publică, încă o generaţie de tineri cu acelaşi sistem de expresiuni şi limba română poate deveni o ruină». După aceste, oricine va presupune că preaînvăţatul d. M. va motiva exageraţia cu nişte exemple în adevăr monstruoase citate din ziarele româneşti din Austria; d-sa însă în loc de aceasta face pe eroul Don Quixotte, se luptă în contra morilor de vînt şi ne înşiră nişte greşeli bagatele, care în

ziare scrise multe ori în pripă nu se pot înconjura. Erori de aceste putem să cităm şi noi d-lui M. din foile de peste Carpaţi, ma — dacă am dispune de timp — poate că chiar în scrierile d-sale. Să-l lăsăm dară ca să mai cerce nod în papură! Să-i concedem petrecerea aceasta. Nu toţi oamenii au ambiţia de a trece de critici mari."

Atacurile împotriva latinismului ardelenesc şi a limbii jurnalelor din Austria i-au atras însă lui Maiorescu „mai mult inimiciţia bătrînilor" — cum spune T. Vianu. Tinerii din Transilvania aveau să se situeze curînd de partea lui. „Un fost camarad din Braşov, directorul liceului local, I.G. Meşotă, colaborator al *Convorbirilor* — ne informează în continuare Vianu — introduce în şcoala sa ortografia fonetică şi, împreună cu alţi profesori, expune cu simpatie elevilor ideile pentru care militau Maiorescu şi colaboratorii lui din Iaşi.

Din rîndurile acestor elevi se recrutează membrii «României june» vieneze, al cărei comitet are, în 1871, ca preşedinte pe I. Slavici şi ca bibliotecar pe Eminescu. Prin aceştia şi prin contingentul de tineri veniţi de la Braşov, «România jună» devine curînd o societate junimistă. Semnele acceptării noilor îndrumări se recunosc, dealtfel, şi în publicistica ardeleană a vremii, care prin *Tribuna* din Sibiu, pusă încă de la apariţia ei, în 1884, sub direcţia lui I. Slavici, consacră curentul în această parte a românismului. *Convorbirile* se deschid la rîndul lor colaborării ardeleneşti şi bucovinene, şi unii din tinerii intelectuali ai provinciilor subjugate, un Miron Pompiliu, un I. Pop-Florentin, un D. Petrino, găsesc în Iaşi, în preajma «Junimii», sfera activităţii lor şi o aşezare de viaţă. Maiorescu însuşi acordă o atenţie deosebită mişcării intelectuale de peste munţi pînă cînd, salutînd apariţia lui Gh. Coşbuc şi a lui Octavian Goga, putea lua act cu satisfacţie de regenerarea literară produsă, desigur, şi prin înlăturarea erorilor pe care el le combătuse" („*Junimea*", în *Opere*, 2, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 159—160).

Cercetarea întreprinsă asupra limbii române folosite în presa din Austria a fost republicată de Maiorescu în toate ediţiile *Criticelor* sale: *Critice*, 1874, p. 1—68; *Critice*, I, 1892, p. 135—206; *Critice*, I, 1908, p. 73—113; *Critice*, I, 1915, p. 81—121.

Variante

Conv. lit. = *A*, ed. 1874 = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

81

2 jurnalele *A*, *B*, *C*, *D*, *E* (*C*, *pe foaia de titlu:* ziarele) / **3** 1868 *(data) lipseşte în A*, *B* /

83

2 îngăduie *B*, *C*, *D*, *E;* permite *A* / **8** primejdioasă *B*, *C*, *D*, *E;* periculoasă *A* / **13** generaţie *B*, *C*, *D*, *E;* generaţiune *A* / **13—14** expresii *D*, *E;* espresiuni *A*, *B*, *C* / **15** prin construcţii *D*, *E;* cu construcţiuni *A*, *B;* prin construcţiuni *C* / **18** Rîndurile de faţă au scopul *C*, *D*, *E;* Scopul acestor rînduri este *A*, *B* / **18** direcţie *B*, *C*, *D*, *E;* direcţiune *A* / **21** mai fi *C*, *D*, *E;* fi mai *A*, *B* / **21** tendinţă *A*, *B*, *D*, *E;* tendenţă *C* / **23** să dovedim *D*, *E;* a dovedi *A*, *B*, *C* / **26** obştească *B*, *C*, *D*, *E;* generală *A* /

84

1 fac greşeli *B*, *C*, *D*, *E;* comit erori *A* / **4** expresii *D*, *E;* espresiuni *A*, *B*, *C* / **10** treacăt *B*, *C*, *D*, *E;* treacăt pe *A* / **12** serviciile *B*, *D*, *E;* serviciele *A*, *C* / **14** cu *C*, *D*, *E;* sub *A*, *B* / **18** haosul *B*, *C*, *D*, *E;* chaosul *A* / **18** să ne ocupăm *D*, *E;* a ne ocupa *A*, *B*, *C* / **20** îmbelşugată ce ne-au înfăţişat-o *B*, *C*, *D*, *E;* copioasă ce ne-au oferit-o *A* / **23** să ne întindem *D*, *E;* a ne întinde *A*, *B*, *C* / **24** grupări *A*, *D*, *E;* grupe *B*, *C* / **24** deosebite *B*, *C*, *D*, *E;* distinse *A* / **29** excepţie *C*, *D*, *E;* esceptiune *A*, *B* / **31** o *C*, *D*, *E;* o singură *A*, *B* /

85

2 citire *B*, *C*, *D*, *E;* lectură *A* / **3** greşală *B*, *C*, *D*, *E;* eroare *A* / **4** transilvăneni *D*, *E;* transilvani *A*, *B*, *C* / **8** pe *C*, *D*, *E;* în *A*, *B* / **12** se cheamă *C*, *D*, *E;* va să zică *A*, *B* / **13** pe *C*, *D*, *E;* în *A*, *B* / *Între r.* **16** *şi* **17**, *numai în A*, *B:* Dar nici acum n-aţi înţeles (*A:* înţeles încă) acea notiţă din jurnal. *Generalul Neipperg s-ar fi străpus la Brünn* are pentru noi cei din Iaşi şi Bucureşti înţelesul că în fapt nu s-a *străpus*, ci că a avut numai dorinţa, că *s-ar fi strămutat, dacă nu* se opunea etc. Însă intenţiunea jurnalistului este alta. Să traducem! *Einem Telegramm zufolge wäre G.N. nach*

Brünn versetzt. Aceasta vrea să zică românește: un telegram ne aduce știrea că G.N. s-a strămutat la Brünn. Acel *wäre* al nemților arată între altele și potențialul; dar conjugațiunea (*B:* conjugarea) română cu *aș, ai, ar* este numai (*B:* mai ales) condițională și optativă și dar este o eroare de germanism de a o face potențială. / **18** partidei *C, D, E;* partitei *A, B* / **22** partidului guvernamental *C, D, E;* partidei guvernamentale *A, B* / **25** traducerea *B, C, D, E;* traducere *A* / **26–27** hotărîtor, așa *C, D, E;* adecă așa de hotărîtor *A, B* / **27** sau *C, D, E;* sau calcula sau *A, B* / *Între r.* **29** *și* **30**, *numai în A:* În același număr se vorbește de

Peatra de scandelă.

Peatra de scandelă — *Stein des Anstosses,* adecă dificultatea. /

86

5 *Albina* din **5** *D, E;* În *Albina* din 2 *A, B, C* / **9** *Gazeta C, D, E;* În *Gazeta A, B* /

87

Între r. **5** *și* **6**, *numai în B, următorul text:*

„Că Franța se pregătește, nu mai sufere îndoială."

Românește: nu mai încape îndoială; nemțește: *erleidet keinen Zwifel.* / *Între r.* **7** *și* **8**, *numai în A:* În același număr aflăm:

Lăsămîntul moștenit,

ceea ce însemnează succesiunea moștenită, nemțește: *Nachlass.* / **12** de *C, D, E;* d'une *A, B* / **16** D. Radich fu însărcinat cu *C, D, E;* D-lui Radich i se încredință *A, B* / **20** sporire *C, D, E;* sporire sau mărire *A, B* / **23** să le prefacă *C, D, E;* a le preface *A, B* / **27** admis în certe locuțiuni *D, E;* admis *A, B, C* / **31–33** Domestic [...] Servitorii! *C, D, E;* Domestici cuprinde deja în sine că sunt servitori ai casei *(domus);* așadar, domesticii casei sau casnicii domnului nu merge. *A, B* / **35** minister *D, E;* ministeriu *A, B, C* /

88

1 minister *D, E;* ministeriu *A, B, C* / **3** 1868 *A, C, D, E;* 1866 *B* / *Între r.* **3** *și* **4**, *numai în A:*

Ele se nisuiau a-și aduce la valoare drepturile lor.

Ceea ce ar vrea să zică românește: a-și preface în bani; însă înțelesul e *zur Geltung bringen.* / **9** ale căror jurnale sunt uneori *D, E;* a căror jurnale sunt *A, B;* ale căror jurnale sunt cam *C* / *Între r.* **11** *și* **12**, *numai în A:*

Propunerea d-lui R., clasic motivată într-o cuvîntare mai lungă.

„Clasic motivată" = *classisch motiviert* nemțește, dar românește nu se poate zice. Mai întâi noi cuvîntul clasic nu-l avem și nici nu trebuie să-l avem în acest sens; apoi, toată construcțiunea adverbială „clasic motivată" are aer străin pentru noi. / **32, 39** opoziție *D, E;* opozițiune *A, B, C* / **39** intenția *B, C, D, E;* intențiunea *A* /

89

1 să zică *C, D, E;* de a zice *A, B* / **9** iertat *B, C, D, E;* permis *A* / **9** sfîrșitul *C, D, E;* finea *A, B* / **12** și-a *A, C, D, E;* și-a și *B* / **14** și *C, D, E;* și deja *A, B* / **15** s-a și *C, D, E;* s-a *A, B* / **17** să nu slăbim *C, D, E;* a nu slăbi *A, B* / **22** să fie *D, E;* a fi *A, B, C* / **27** pe *B, C, D, E;* în *A* / **28** primit *D, E;* adoptat *A, B, C* / **33** *Transilvania C, D, E; Transilvania* aflăm *B* / **36–37** „Prorupseră" (*C greșit:* „Propuseră") [...] fraza *C, D, E;* Fraza *A, B* / **38** *nicht mehr D, E; nicht A, B, C* /

90

2 deosebire de înțelesul *C, D, E;* diferință de sensul *A;* osebire de înțelesul *B* / *Între r.* **5** *și* **6**, *numai în A, B:*

În *Transilvania,* no. 10 din 1 mai 1868:

„*D.B. se dechiară a primi redigerea foaei,* dacă acea foae se va tipări în Brașovu, *ca in locul domiciliului seu.*"

Nemțește: *in Kronstadt als in seinem Wohnorte.* Dar românescul „ca" nu vrea să zică *als,* ci se confundă cu *wie,* și „o foae imprimată in Brașovu ca in locul domiciliului seu" însemnează că Brașovul și domiciliul d-lui B. sunt două locuri diferite și că se cere ca la Brașov să se tipărească foaia tot așa de bine precum s-ar tipări la locul domiciliului său *(wenn das Blatt in Kronstadt gedruckt würde wie an seinem Wohnorte).* / **10** literală *D, E;* literală și foarte interesantă *A, B, C* / **11** românește *B, C, D, E;* pe românește *A* / **17** Tribunalul *B, C, D, E;* că tribunalul *A* / **19** dezvinovățit *B, C, D, E;* eliberat *A* / **24** pentru dumnealui *C, D, E;* Foarte bine! *A, B* / **25** Pe[...] știre *C, D, E;* În aceeași pagină se află titula unei rubrice *A, B* /

91

1 Autorul vrea să zică peste măsură de *C, D, E;* unde? În lungime? ori moralicește în purtare? Autorul vrea să zică: foarte avută,

nespus de *A*; Autorul vrea să zică foarte *B* / **21** de la 1 *A*, *C*, *D*, *E*; de 1 *B* / **31** 18 aprilie *C*, *D*, *E*; 17 aprilie *A*, *B* /

92

7 prădare *C*, *D*, *E*; încercare de prădăciune *A*, *B* / **16** spune *B*, *C*, *D*, *E*; care în genere pare a nu se împaca cu modul cum se întrebuinţează prepoziţiunile în limba română, spune *A*/**32** pe *B*, *C*, *D*, *E*; în *A* / **33—34** să nu spunem *C*, *D*, *E*; a nu spune *A*, *B* /

93

6 mai *B*, *C*, *D*, *E*; mai la *A* / **6—7** e la noi mai mult *C*, *D*, *E*; la noi e (*A*: este) în genere *A*, *B* / **9** adeseori ceva *D*, *E*; ceva *A*, *B*, *C* / *Între r.* **18** *şi* **19**, *numai în A şi B:*

Albina din 17 aprilie 1868 vorbeşte de o „Constelaţiune politică liniscitoare deplin."

Nemţeşte: ganz *beruhigend.*

În continuare în A: În *Transilvania* (no. 4 din fevr. 1868) cetim de o precuvîntare

„înălţătoare de inimă".

Nemţeşte: *herzerhebend.*

Apoi, în A şi B: etc., etc. / **19—20** Asemenea exemple de germanisme credem că sunt de natură a deştepta în toţi cetitorii o dreaptă *B*, *C*, *D*, *E*; Esemplele de germanisme, citate în numărul precedent, credem că vor fi deşteptat în toţi lectorii o legitimă *A* / **23** cetitorii *B*, *C*, *D*, *E*; lectorii *A* / **24** facem noi *B*, *C*, *D*, *E*; facă subscrisul *A* / **27** excepţie *B*, *C*, *D*, *E*; esceptiune *A* / **31** negligenţa *B*, *C*, *D*, *E*; negliginţa *A* / **33** osîndeşte *B*, *C*, *D*, *E*; condemnă *A* / **34** dovedească *B*, *C*, *D*, *E*; probeze *A* / **35** urmăreşte *B*, *C*, *D*, *E*; observă *A* / **35** atenţiune *A*, *D*, *E*; atenţie *B*, *C* / **37** întrebarea *B*, *C*, *D*, *E*; cestiunea *A* /

94

1 impresia *B*, *C*, *D*, *E*; impresiunea *A* / **2** îndestul pentru a-i îndrepta *B*, *C*, *D*, *E*; suficientă pentru a-i corege *A* / **5** argumentări *C*, *D*, *E*; argumentaţiuni *A*, *B* / **6** anul 1868 *B*, *C*, *D*, *E*; 1868 *A* / **13** expresiile *D*, *E*; espresiunile *A*, *B*, *C* / **16, 18** procedări *B*, *C*, *D*, *E*; procederi *A* / **20** că rezultă *B*, *C*, *D*, *E*; a rezulta *A*; **20** reflecţii *D*, *E*; reflecţiuni *A*, *B*, *C* / **29** individual *D*, *E*; ele de individual *A*, *B*; ele individual *C* / **39** să recunoaştem *D*, *E*; a recunoaşte *A*, *B*, *C* /

95

2 deosebeşte *B*, *C*, *D*, *E*; distinge *A* / **3** ajutorul *B*, *C*, *D*, *E*; auxiliarul *A* / **4** fixarea *B*, *C*, *D*, *E*; deşteptarea *A* / **6** face *B*, *C*, *D*, *E*; distinge *A* / **8** noţiunilor [...] noţiunile *B*, *C*, *D*, *E*; diferitelor noţiuni [...] diferitele noţiuni *A* / **10—11** deosebitele sale întrebuinţări *B*, *C*, *D*, *E*; diferitele sale accepţiuni *A* / **15** des *B*, *C*, *D*, *E*; ades *A* / **21** *mîncînd* *C*, *D*, *E*; cuvîntul *mîncînd* *A*, *B* / **23—24** punerea obiectului pe limbă, la mestecarea lui cu dinţii etc., ci numai la unul *C*, *D*, *E*; apucarea objectului cu gura, la mişcarea fălcilor etc., ci numai la una *A*, *B* / **25** micşorarea *B*, *C*, *D*, *E*; diminuarea *A* / **27** se micşorează *B*, *C*, *D*, *E*; diminuează *A* / **31, 32** obiect *B*, *C*, *D*, *E*; object *A* / **35** deosebitelor *B*, *C*, *D*, *E*; diferitelor *A* /

96

3—4 unui fel de *B*, *C*, *D*, *E*; unei certe *A* / **6** prin *C*, *D*, *E*; din *A*, *B*, / **18** de *D*, *E*; despre *A*, *B*, *C* / **27** în gură *C*, *D*, *E*; prin fălci *A*, *B* / **28** dispărerea obiectului *B*, *C*, *D*, *E*; diminuarea objectului *A* / **30** greşeala [...] greşeala *B*, *C*, *D*, *A*; inconvenientul [...] inconvenientul *A* / **32** să cercetăm *D*, *E*; a cerceta *A*, *B*, *C* /

97

9 altele nu *B*, *C*, *D*, *E*; certe altele nu-şi *A* / **15** inteligenţei *B*, *C*, *D*, *E*; inteliginţei *A* / **16** fără de *C*, *D*, *E*; fără *A*, *B* / **21** tehnică *C*, *D*, *E*; geometrică *A*, *B* / **22** şi a *B*, *C*, *D*, *E*; şi *A* / **34** impresie *D*, *E*; impresiune *A*, *B*, *C* /

98

5 şi *B*, *C*, *D*, *E*; şi în *A* / *Între r.* **5** *şi* **6**, *numai în A:*

Telegraful român din 21 aprilie 1868:

„Ministrul L. arată greutatea ce a încărcat asupră-şi cînd a primit portofoliul."

Nemţeşte: *die Schwierigkeit, die er auf sich geladen.*

Tot în *Telegraful* din 25 aprilie 1868:

„Ministrul promite că în privinţa aceasta se vor face paşi în timpul cel mai de aproape."

Nemţeşte: *Der Minister verspricht Schritte zu tun.*

Asemene nu se poate zice româneşte

„Sus atinsă învăţătură",

cum zice *Telegraful* din 14 martie 1868. „Atinsă" este prea sensibil în gîndirea noastră; nemţeşte: *die oben berührte Lehre.*

Transilvania, în no. din 1 mai 1868, zice:

„Redacțiunea foaei cade in competența Comitetului."

Românește: este de competența; nemțește: *fällt in die Competenz*. / *Între r*. **5** *și* **6**, *în B:*

Telegraful din 25 aprilie 1868:

„Ministrul promite că in privința aceasta se vor face pași in timpul cel mai de aproape".

Nemțește: *Der Minister verspricht Schritte zu tun*. / **27** d.A. *B, C, D, E;* d. *A* / **28** noi *B, C, D, E;* subscrisul *A* / **30** critic *D, E;* critic (T. Maiorescu) *A, B, C* /

99

2—3 se potrivesc cu gradul cel *B, C, D, E;* corespund gradului celui *A* / **6** idei abstracte *B, C, D, E;* idei *A* / 8 predispoziție *B, C, D, E;* predispozițiune *A* / **8** proporția *B, C, D, E;* măsura *A* / **9** este *C, D, E;* după constituțiunea sa fizică este *A, B* / **10** proporție *B, C, D, E;* măsură *A* / **12** înalte *B, C, D, E;* aride *A* / **16—17** spaniole [...] francezilor *C, D, E;* spaniole *A, B* / **17—18** și la francezi nu *C, D, E;* nu *A, B* / **19** au produs *C, D, E;* vor produce *A, B* / **20** osebiri *B, C, D, E;* diferințe *A* / **20—21** predispoziții *D, E;* predispozițiuni fizice *A, B, C* / **22** credincioasă *B, C, D, E;* fidelă *A* / **24** pipăită *B, C, D, E;* palpabilă *A* / **27** cu neputință *B, C, D, E;* imposibilă *A* / **29** margini *B, C, D, E;* limite *A* / **31** osîndită *B, C, D, E;* condemnată *A* / **33** să zicem *D, E;* a zice *A, B, C* / **36** tot așa de *B, C, D, E;* poate mai *A* / **37** limpezimea *C, D, E;* chiaritatea *A, B* /

100

1 sinceritate *B, C, D, E;* franchețã *A* / **2** prea mult *B, C, D, E;* nimic *A* / **6** nivelul mai coborît *C, D, E;* nivela mai coborîtă *A, B* / **7** acest nivel *C, D, E;* această nivelă *A, B* / **15** claritate *C, D, E;* chiaritate *A, B* / *Între r*. **21** *și* **22**, *numai în A, B:*

Asemenea sunt prea abstracte cuvintele:

Nevitalitate, neprecalculaveră

(pag. 6). Nemțește: *Lebensunfähigkeit, unvorherberechenbar*. / **22** propoziția *B, C, D, E;* propusăciunea *A* / **27** să simță sau să știe *C, D, E;* a simți sau a ști *A, B* / **29** *bewusstes Erkennen B, C, D, E; Selbstbewusstsein A* / **30** citate *C, D, E;* citate până acum *A, B* / **31—32** generație *D, E;* generațiune *A, B, C* / **33** direcția *B, C, D, E;* direcțiunea *A* / **36** română destul de bogată *C, D, E;* proprie română *A, B* /

101

1 deosebit *B, C, D, E;* distinctiv *A* / **2** prin *A, D, E;* cu *B, C* / **3** cîmpul *D, E;* tărîmul *A, B, C* / **5—6** canonice" *A, D, E;* canonice" etc., etc. *B, C* / **6** împotrivirea *B, C, D, E;* rezistența *A* / **9** greșeli *B, C, D, E;* erori *A* / **10** deosebește prin disproporția *B, C, D, E;* distinge prin disproporțiunea *A* / **16** bun [...] propoziție *B, C, D, E;* just [...] propusăciune *A* / **19—20** înțelesul *B, C, D, E;* sensul *A* / **22** restrîns *B, C, D, E;* sobru *A* / **23** de trebuință să ne ocupăm *C, D, E;* trebuință a ne ocupa *A, B* / **25** îmbelșugare *B, C, D, E;* abundanță *A* / **27** întrebarea pusă în acest fel *B, C, D, E;* cestiunea pusă în acest mod *A* / **28** îngăduite *B, C, D, E;* permise *A* / **29** grea *B, C, D, E;* dificilă *A* / **31** firească *C, D, E;* naturală *A, B* / **35** intenția *B, C, D, E;* intențiunea *A* / **37** în contra *B, C, D, E;* contra *A* / **38** să arătăm *D, E;* a arăta *A, B, C* /

102

1 dinafară *B, C, D, E;* esterioară *A* / **3—4** logicește de prisos *B, C, D, E;* logic superflue *A* / **4** (*greșit*) uz *D, E;* auz. Nu este dar o critică a inteligînței în genere, ci numai o relevare a unei maniere parțiale de stil ce ne propunem a face în rîndurile următoare. *A, B;* auz *C* / **9** următoare *D, E;* cele următoare *A, B, C* / **10** trebuința *B, C, D, E;* necesitatea *A* / **13** și 75 *A, C, D, E;* și **5** *B* / **21** propoziție *B, C, D, E;* propusăciune *A* / **27** clară *C, D, E;* chiară *A, B* / **27** înlăturînd acele *C, D, E;* scoțînd afară acele (*A:* șese) *A, B* / **30—31** direcția *B, C, D, E;* direcțiunea *A* / **32** confuzie *B, C, D, E;* confuziune *A* /

103

17 ce *C, D, E;* ceea ce *A, B* /

104

8—9 să strămutăm *C, D, E;* a strămuta *A, B* / **26** etc. *C, D, E;* că deși M.Sa În. Imperatu s-a milostivit a orîndui ca după legile din a. (*B:* anul) 1848 să se intregească (*în continuare numai în A:* și pentru bis. noastră gr. or. porțiune canonică, ca și parochii nostri românești să aibă atît venit cît să nu fie siliți și în ziua de astăzi a ținea de coarnele plugului, totuși ei și astăzi sunt siliți a-și lasa poporul în necultură) etc. *A, B* / **27** citări *B, C, D, E;* citațiuni *A* / **27—28** impresiune *D, E;* impresiune *A, B, C* / **31** lucru-

rile, un extrem greşit naşte greşeala *B, C, D, E;* cestiunile, un extrem eronat naşte eroarea *A* / **33** fără de veste *B, C, D, E;* subit şi izolat *A* /

105

1 de la 12 *B, C, D, E;* 12 *A* / **3** cetire *B, C, D, E;* lectură *A* / **9—10** întrebări *B, C, D, E;* cestiuni *A* / **10** celui ce *B, C, D, E;* aceluia care *A* / **11** aşa de mici *D, E;* mici *A, B, C* / **12** mai mari *B, C, D, E;* mari *A* / **15** stricat *B, C, D, E;* infectat *A* / **16—17** române [...] România *B, C, D, E;* austriace *A* / **17** lucrarea *B, C, D, E;* elaboratul *A* / **19** dese *B, C, D, E;* frecvente *A* / **20—21** stîmpărată *B, C, D, E;* temperată *A* / **23** prilejuri *C, D, E;* ocaziuni *A, B* / **24** jurnaliştii *B, C, D, E;* un jurnalist de peste Carpaţi *A* / **26** *Transilvania D, E; Transilvania*, în numărul său din *A, B, C* / **36** una *A, C, D, E;* cea *B* / *După r.* **38**, *numai în A, următorul pasaj:*

În *Albina* din 12 mai 1848 un domn publică subscrierile pentru înfiinţarea unei biblioteci.

„Parochul Toma a dăruit 1 fl. etc."

şi apoi termină:

„Esprimîndu-ne profunda noastră mulţămită publică pentru *graţioasele* donuri..." /

106

29 (*tipărit greşit*) Marinescu *B, C, D, E;* Marienescu *A* / **31** povesteşte *D, E;* relatează *A, B, C* / **35—36** români din Austro-Ungaria noi nu putem să ne exprimăm părerea *C, D, E;* austriaci noi nu putem a ne esprima părerea noastră *A, B* / **37** aflarea unor asemenea abateri *B, C, D, E;* constatarea unor asemenea aberaţiuni *A* /

107

4 de faţă *B, C, D, E;* actuală *A* / **5** îndeobşte *B, C, D, E;* în genere *A* / **6** produce cu oarecare siguranţă *D, E;* fi siguri a produce *A, B, C* / **10** confuzii *A, C, D, E;* confuziuni *B* / **10** arătate *B, C, D, E;* menţionate *A* / **12—13** de altminteri *C, D, E;* altmintrelea *A, B* / **13** deosebesc *B, C, D, E;* disting în modul cel mai favorabil *A* / **15** direcţia *B, C, D, E;* direcţiunea *A* / **17** am numit *C, D, E;* s-a numit în primul articul *A, B* / **19** să calificăm *C, D, E;* a califica *A, B* / **20, 26** de prisos *B, C, D, E;* superfluă *A* / **20—21** alte cuvinte vechi cu *C, D, E;* deja adoptate (*B:* primite) alte

cuvinte de *A, B* / **24** şi orce *D, E;* şi nu orce *A, B, C* / **35** Greşala *B, C, D, E;* Eroarea *A* / **36** ce o *B, C, D, E;* ce *A* /

108

6 reflexivă *B, C, D, E;* reflectivă *A* / **9** înavuţit *B, C, D, E;* amplificat *A* / **10** a se gîndi *D, E;* gîndire *A, B, C* / **14** al *A, C, D, E;* a *B* / **18** reforma din nou *A, D, E;* reforma. *B, C* / **20** îl *C, D, E;* ai politicei etc. îl *A, B* / **22** împotrivire *B, C, D, E;* rezistenţă *A* / **24** oamenilor de ştiinţă fizică *C, D, E;* fizicilor empirici *A, B* / **27** fi trebuit *D, E;* trebui *A, B, C* / **29** lui *B, C, D, E;* mişcării lui *A* / **30** lui *B, C, D, E;* său *A* / **31** decît *C, D, E;* decît să se mişte *A, B* / **33** astăzi să zicem *D, E;* a zice astăzi *A, B;* astăzi a zice *C* / **35** schimbare *D, E;* schimbări *A, B, C* / **36** faptul că aşa i se *B, C, D, E;* aceea că aşa se *A* / **40** scrierile *C, D, E;* opurile *A, B* /

109

1 lui A.T. Laurianu *C, D, E;* d-lui Laurian şi *A;* d-lui Laurian *B* / **2** *Academic* Laurianu-Massimu *D, E; Academic A, B, C* / **3** să fie *D, E;* de a fi *A, B;* a fi *C* / **4** direcţia *B, C, D, E;* direcţiunea *A* / **6** pare *A, C, D, E;* apare *B* / **7** obişnuită *B, C, D, E;* uzitată *A* / **8** iertată nici măcar şovăirea *B, C, D, E;* permisă nici măcar ezitaţiunea *A* / **9** înlăturată *D, E;* condemnată *A, B, C* / **10** primit *B, C, D, E;* adoptat *A* / **11** direcţia *B, C, D, E;* direcţiunea *A* / **13** opoziţia dintre *D, E,;* opoziţiunea între *A;* opoziţia între *B, C* / **14—15** expresiile *B, C, D, E;* espresiunile *A* / **14** primite *B, C, D, E;* adoptate *A* / **15** dintre *D, E;* între *A, B, C* / **15—16** obişnuite *B, C, D, E;* uzitate *A* / **17** deasupra *B, C, D, E;* victorioasă *A* / **22** folositoare *D, E;* solidă *A, B, C* / **25—26** răbdător *B, C, D, E;* pacient *A* / **28** întrebări de-alăturea *B, C, D, E;* cestiuni lăturelnice *A* / **32** necoaptă *B, C, D, E;* nematură *A* / **38** al *A, C, D, E;* a *B* /

110

12 lucrare *B, C, D, E;* conlucrare *A* / **14** sfera ideală *A, C, D, E;* sfere ideale *B*/**16** măcelărie *C, D, E;* nespusă brutalitate *A, B* / **36** romanice *C, D, E;* romane *A, B* /

111

3 *referitor A, D, E; referit B, C* / **5** expresii obişnuite *D, E;* espresiuni uzitate *A;* espresiuni obişnuite *B, C* / **6** să zicem *A, D,*

E; a zice *B, C* / **10** expresia *B, C, D, E;* espresiunea *A* / **13** dar *D, E;* însă *A, B, C* / **15** obiceiului *B, C, D, E;* uzului *A* / **19** *Referata A, C, D, E; Referada B* / **20** obiceiul *B, C, D, E;* uzul comun *A* / **21** *raportul B, C, D, E;* zice *raportul A* / **21** *Referata A, D, E; Referada B, C* / *Între r.* **27** *şi* **28**, *numai în A, B, C:*

În *Albina* din 12 mai se mai scrie:

„Drumurile sunt rele, mulţime de punţi stau *sparte*". / **28** expresii *D, E;* espresiuni *A, B, C* /

112

1–2 păcate [...] de se fereşte *B, C, D, E;* defect [...] de-l evită *A* / **2–3** stăruinţă de el şi-l înlocuieşte cu expresii *B, C, D, E;* consecinţă şi-l înlocuieşte cu espresiuni *A* / **5–6** deosebirilor *B, C, D, E;* distingerii *A* / **8–9** de fiecine *C, D, E;* prin jurnalişti *A, B* / **11** Deosebiri *B, C, D, E;* Distingeri *A* / **12** primit în popor sunt iertate *B, C, D, E;* adoptat în popor sunt permise *A* / **13** întrebarea *B, C, D, E;* cestiunea *A* / **28** de rînd *B, C, D, E;* comună *A* / **29** îndoios *B, C, D, E;* îndoielnic *A* /

113

4 expresia *D, E;* espresiunea *A, B, C* / *Între r.* **24** *şi* **25**, *numai în A, B, C:*

Transilvania din 1 fevruarie (no. 4):

„Administraţiunea *curgea* în limba română." /

114

13–14 de rînd un cuvînt vrednic *B, C, D, E;* comun un cuvînt demn *A* / **14** încîntătoare *B, C, D, E;* delicioasă *A* / **21** *Telegraful D, E;* Asemenea *Federaţiunea* din 21 aprilie.

„O bataie între Poartă şi Persia se vede a fi neîncunjurată."

Vrea să zică: de neîncunjurat (neîncunjurabilă).

Şi în *Telegraful A, B, C* / **26** obişnuit *B, C, D, E;* uzitat *A* /

115

9 extază în extază *B, C, D, E;* estază în estază *A* / **11** răutăciosul *B, C, D, E;* maliţiosul *A* / **15** aprecia *D, E;* apreţia *A, B, C* / **26–27** Bucovina [...] Pumnul? *D, E;* Bucovina ? *A, B, C* / **28–29** de ajuns şi că cetitorii sunt puşi în stare să judece (*B:* de a judeca) *B, C, D, E;* suficiente şi că lectorii sunt puşi deja în stare de a judeca *A* / **30** dreptatea unei împotriviri *D, E;* justeţa unei opoziţiuni *A;* dreptatea unei opoziţii *B, C* / **31** *Notă la acest rînd numai în A:* Cît despre oportunitatea ei, ne rezervăm a vorbi într-un număr viitor, cînd vom reproduce răspunsurile foilor de peste Carpaţi. / **32–33** recunoaşte fără rezervă *D, E;* concede fără dificultate *A;* îngădui fără împotrivire *B, C* / **34** poziţie *B, C, D, E;* poziţiune *A* /

116

3 ai celor *C, D, E;* acelor *A, B* / **4** neîngrijirea *D, E;* negligenţa *A* / negrijirea *B, C* / **7** lucrul *B, C, D, E;* cestiunea *A* / **8** privit *B, C, D, E;* privită *A* / **10, 11** respectă *D, E;* respectează *A, B, C* / **13** progresului naţional *D, E;* regenerării naţionale *A, B, C* /

P. 117 OBSERVĂRI POLEMICE

Studiul a fost publicat în *Convorbiri literare*, an. III, nr. 12, 15 august 1869, p. 193–199; nr. 13, 1 septembrie 1869, p. 209–212 şi nr. 24, 15 februarie 1870, p. 418–420.

Inserat în *Critice* înainte de *În contra direcţiei de astăzi*, de fapt *Observările...* au apărut în *Convorbiri* ulterior şi sînt într-o strînsă dependenţă cu acest articol, în care Maiorescu continua polemica cu cărturarii ardeleni în problemele etimologismului, „ale dreptului public al românilor după şcoala Barnuţiu şi asupra limbei române în jurnalele din Austria", lansînd totodată teoria „formelor fără fond".

Conceput ca o critică a *Lepturariu*-lui rumânesc al lui A. Pumnul, articolul este şi un răspuns la adresa criticilor lui Aron Densuşianu şi Justin Popfiu referitoare la studiul *Poezia română la 1867*.

Aici Titu Maiorescu va justifica în accepţia sa importanţa criticii, „o lucrare necesară" în viaţa publică a unui popor, „înţelegerea răului [fiind] o parte a îndreptării".

Criticul *Convorbirilor literare* constată cu satisfacţie că prin articolele sale a reuşit să incite spiritul polemic încît: „*Trompeta Carpaţilor, Federaţiunea, Familia, Transilvania,* în timpul din urmă *Archivul filologic, Traian* etc. au binevoit a susţine cu vioiciune critica literară şi a confirma ruperea pactului tacit de lăudare reciprocă ce se încheiase mai înainte în această parte a vieţei noastre intelectuale" (ed. de faţă, p. 132–133).

Îşi vedea astfel realizat unul din punctele programului său preconizat încă în anii de studiu, anii formaţiei sale spirituale: „O să

mă apuc în semestrul venitoriu să scriu la *Gazeta Transilvaniei* (nota el la 31.I.1856, în *Jurnal*, I, *ed. cit.*, p. 23)... despre literatura noastră în starea de acum — *lipsa de cîmp critic*“ (subl. n.).

În sfîrșit, acest cîmp critic exista, și, așa cum spune Maiorescu în 1869, faptul se datora *Convorbirilor literare*, revistă cu o tendință critică pronunțată. Meritul îi revenea, de fapt, pe deplin lui, chiar și tonului său tendențios negativist abordat în articolul din 1868: *În contra direcției de astăzi*.

Menționăm că la apariția în volum a *Observărilor polemice*, T. Maiorescu introduce un fragment (elocvent pentru apărarea sa în fața acuzației de cosmopolitism), fragment publicat în prima versiune a articolului *Direcția nouă (Convorbiri literare*, an. V, 15 mai 1871; vezi ediția de față, p. 624).

E. Lovinescu se înșela considerînd că fragmentul suprimat în articolul *Direcția nouă* nu a mai fost publicat niciodată *(T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 319). În realitate, la reluarea în articolul *Observări polemice*, Maiorescu omitea un singur paragraf, cel în care apărea direct acuzația de cosmopolitism, „cu care suntem întîmpinați la fiecare moment“ (ed. de față, p. 131—132).

„Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi—spune Maiorescu — și frumoase și adevărate nu pot fi decît acele scrieri române care ar fi frumoase și adevărate pentru orce popor cult.“

Ideea va fi preluată și dezbătută în chip foarte asemănător de Mihai Eminescu în articolul-manuscris *Naționali și cosmopoliți*.

Dealtfel acuzația de cosmopolitism va fi un cal de bătaie al adversarilor lui Maiorescu, alimentată la început chiar de unele formulări ale criticului, în sensul de deschidere către spiritul universal, formulări care însă făceau posibile interpretările, dar și din neînțelegerea în epocă a raportului dintre național și universal.

Discuția s-a prelungit pînă către anii noștri[1], elucidată fiind însă de criticii anilor '40: Vianu, Lovinescu, Pompiliu Constantinescu.

Vom semnala intervenția în problemă a lui Pompiliu Constantinescu din articolul din 1940: *Titu Maiorescu față de noi* (v. ed. de față, p. 615).

---

[1] Mențiuni speciale pentru studiile lui Mihai Drăgan, *Maiorescu și literatura națională* — *Luceafărul*, nr. 10 (254), 11 martie, 1967, p. 7, nr. 11 (255), 18 martie 1967, p. 3 și nr. 12 (256), 25 martie 1967, p. 7, precum și al lui Dan Mănucă, *Critica literară junimistă*, 1864—1885, Iași, Editura Junimea, 1975, cap. *Geniul poporului* (p. 135—148).

„În *Observări polemice* din 1869 — conchide Tudor Vianu asupra importanței articolului — el susține drepturile criticii, dînd, în același timp, acelora care îl acuzau de lipsa sentimentului național dovada irecuzabilă a unui astfel de sentiment luminat și demn. «De la sine nu se îndreptează nimic în capetele unei generațiuni — scrie Maiorescu — căci orice cultură este rezultatul unei lucrări încordate a inteligenții libere, și datoria de a afla adevărul și de a combate eroarea se impune fără șovăire fiecărui om care nu se mulțumește cu existența sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă în sine ce răsună la fericirea și la nefericirea națiunii din care s-a născut.» Obiecției că cultura noastră se găsea la începuturile ei i se răspunde biruitor că tocmai începuturile chemate să sprijine lucrarea viitoare trebuiesc să fie mai sănătoase și mai solide. Dar nu este explicabil prin împrejurări istorice nivelul inferior al produselor intelectuale în vremea sa? «Din aceea că o stare de lucruri se poate explica istoricește nu rezultă că se poate justifica, și numai prin o raționare sofistică s-ar aduce de aici un argument în contra criticei.» Critica sa va continua, deci, să urmărească megalografia vremii, deprinderea de a-și acorda mari merite inexistente, apoi «beția de cuvinte», un fenomen care îl va readuce în fața problemei raportului dintre gîndire și expresia ei.

Articolele *Beția de cuvinte* și *Răspunsurile «Revistei contimporane»* din 1873 fixează diferitele episoade ale acestei lupte“ („*Junimea*“, în *Istoria literaturii române moderne*, I, de Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, Casa Școalelor, București, 1944; în Tudor Vianu, *Opere*, 2, *Scriitori români*, 1972, p.170).

Studiul *Observări polemice* va figura în toate edițiile *Criticelor* după cum urmează: *Critice*, 1874, p. 273—319; *Critice*, I, 1892, p. 207—235; *Critice*, I, 1908, p. 115—142; *Critice*, I, 1915, p. 123—150.

Variante

Conv. lit. = *A*, ed. 1874 = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

117

1 *Observări polemice B, C, D, E; Observațiuni polemice A* /

119

6 lucrarea *D, E;* operațiune *A;* operație *B, C*/ **9—12** *în A se prezintă* diferit față de *B, C, D, E:*

Din această convingere, în programul *Convorbirilor literare*, de la înființarea lor, critica a ocupat un loc considerabil; ea a fost în opiniunea colaboratorilor chiar principala rațiune de a fi a organului lor, partea distractivă, prin care credeau a împlini o lacună lăsată de ceilalți în mica noastră mișcare literară. / **10** *(Convorbiri literare)* cu *C, D, E;* cu o *A, B* / **13** prezintă deocamdată *C, D, E;* presinta pe atunci *A;* prezintă deocamdată *(notă de subsol:* Articolul e scris în august 1869) *B* / **15** extreme greu de împăcat *B, C, D, E;* estreme surprinzătoare *A* / **16** sunt *B, C, D, E;* erau *A* / **17** susțin o opinie [...] tractează *B, C, D, E;* susțineau o opiniune [...] tractau ca *A*/**18** de adversari *B, C, D, E;* ca adversari *A* / **20—22** sunt [...] cu care un partid atacă pe celălalt și fiindcă acesta răspunde tot așa celui dintîi *C, D, E;* era (*B:* sunt) [...] cu cari o partidă ataca pe ceilaltă [...], aceasta răspundea tot așa celei dintîi *A, B* / **24** polemici *D, E;* polemice *A, B, C* / **26** par a fi *B, C, D, E;* păreau a fi *A* / **27** în înțeles [...] caută *B, C, D, E;* în sens [...] căutau *A* /

120

2 se află *B, C, D, E;* se aflau *A* / **4** se ilustrează *B, C, D, E;* se ilustrau *A* / **6** cu acelaș [...] asemenea *B, C, D, E;* cu un egal [...] această *A* / **11** marginile exclusive ale *Convorbirilor literare C, D, E;* confiniele esclusive ale *Convorbirilor A;* din marginile exclusive ale *Convorbirilor B* / **13** îngrădim *B, C, D, E;* ne mărginim *A* / **14—15** de prisos cînd am voi să mai cităm (*C:* a mai cita) întregul șir al *B, C, D, E;* superfluă cînd am voi a mai cita întreaga serie a *A* / **16** opiniei *B, C, D, E;* opiniunii *A* / **18** asociații *B, C, D, E;* asociațiuni *A* / **27** să caracterizăm *C, D, E;* a caracteriza *A, B* / **32** să imităm *D, E;* a imita *A, B, C* / **34** direcția *B, C, D, E;* direcțiunea *A* / **36** 15 fevruarie 1868, discursul d-lui Justin Popfiu *B, C, D, E;* 15 fevruarie 1868 *A* /

121

4 al lui *D, E;* al d-lui *A, B, C* / **6** Mozart *B, C, D, E;* domn Mozart *A* / **8** deosebitele [...] deosebită *B, C, D, E;* diferitele [... diferită *A* / **11—12** gimnaziile bucovinene *B, C, D, E;* gimnasiul cernăuțean *A* / **14** 6 *C, D, E;* șase *A;* șease *B* / **15** asupra *D, E;* a *A, B, C* / **17** aparență. Dar cînd te uiți *C, D, E;* aparință. Dar cînd cauți (*B:* te uiți) *A, B* / **19** colecție *B, C, D, E;* colecțiune *A* / **20—21** tutulor literelor tipărite și chiar netipărite, și în acest chip *B, C, D, E;* tuturor literelor imprimate și chiar neimprimate, și în acest mod *A* / **22** aceeaș *C, D, E;* aceeași *A, B* / **30** Într-o seară a „Junimii" la Iași *D, E;* Într-o sară a „Junimei" *A, B, C* / **34** direcția *B, C, D, E;* direcțiunea *A* / cîțiva pari *B, C, D, E;* o sumă de pari *A* / **39** să se dezbrace la ușe *C, D, E;* a se dezbrăca de la ușe *A, B* /

122

4 citările *B, C, D, E;* citațiunile *A* / explică *B, C, D, E;* justifică *A* / **5** înfățișează *B, C, D, E;* presintă *A* / **26** noștri *B, C, D, E;* români *A* / **33** vestmînt după vestmînt *C, D, E;* vestmănt de vestmănt *A, B* / la ușe *D, E;* la ușe etc. *A, B, C* /

123

2 A. Densușanu *C, D, E;* d. Densușanu *A, B* / **4** intrigi *B, C, D, E;* persecuțiuni și intrigi *A* / **6** literat *D, E;* literator *A, B, C* / **7** operele sfinției sale *B, C, D, E;* opurile sale *A* / **18—19** este să le judecăm după proba de la pag. 217 și 218 ale *Lepturariului B, C, D, E;* e permis a le judeca după proba ce ni se dă în *Lepturariu* la pag. 217 și 218 *A* / **22** din Iași. Poezia începe așa *D, E;* din Iassi, care începe *A, B, C* / **36** iertat *B, C, D, E;* permis *A* / **37—39** de școală? Să nu uităm că păr. Suhopan trăiește încă, și în timpul publicării *Lepturariului* era profesor de teologie la Universitatea din Iași *B, C, D, E;* de școală? *A* /

124

1—3 Daniil Scavinschi. O mică probă din acest autor hazliu dar cam vulgar, merită poate un loc într-o hrestomatie română. Dar d. Pumnul consacră pentru scripturile lui nu mai puțin de 76 de pagini *D, E;* spițerul Daniil Scavinschi, a cărui scripturi ocupă nu mai puțin decît 76 (*C:* de 76 de pagini), merită, fără îndoială, un loc într-o hrestomatie română *A, B, C* / **8** ce vesel *D, E;* cel vesel *A, B, C* / **10** Dar *D, E;* Iar *A, B, C* / **14** înainte *C, D, E;* nainte *A, B* / **15** tovarășii *C, D, E;* companionii *A, B* / **32** modeluri *C, D, E;* modele *A, B* / **33—34** Alexandrescu, Constantin Negruzzi pot *B, C, D, E;* Alexandrescu pot *A* / **36** la traduceri din cartea d-lui Mozart și din alte antologii străine, până cînd vom avea noi înșine o literatură mai îmbelșugată *B, C, D, E;* la cartea d-lui Mozart *A* /

125

1 cu alte literaturi *C, D, E;* cu literatura străină *A, B* / **3** un nivel egal *C, D, E;* o nivelă egală *A, B* / **4** cel cult *B, C, D, E;* cult *A* / **5**

opinia *B, C, D, E;* opiniunea *A* / **12** acestei scrieri *D, E;* acestui op *A, B, C* / **21** o gramatică a domnului *B, C, D, E;* gramatica d-lui *A* / **25** judecata *B, C, D, E;* apreţiarea *A* / **27** întrebarea *B, C, D, E;* cestiunea *A* / **29** dezlegată *B, C, D, E;* desolvită *A* / **32** la toată întîmplarea de părere *B, C, D, E;* în orice caz convinşi *A* / **33—34** să-şi exprime *B:* (a-şi exprima) aprobarea ei *B, C, D, E;* a-şi esprima aprobarea sa *A* / **35** încoronarea cam pripită *C, D, E;* precipitata încoronare *A;* încoronarea cam grăbită *B* / **38—40** *şi r.* **1—6** *din p.* **126** *nu figurează în B.* /

126

6 Academiei Române *C, D, E;* Societăţii Academice Române *B* / **9** încrederea *B, C, D, E;* convingerea *A* / **10** susţinem pe *B, C, D, E;* afirmăm în *A* / **12** în capetele altor *B, C, D, E;* la alte *A* / **14** menţine *B, C, D, E;* susţine *A* / **16** de la 8 iunie *D, E;* din 8 iunie *A, B, C* / **17** foileton al D-lui Vasile Alexandrescu-Urechie, *B, C, D, E;* foileton intitulat *A* / **18** scoatem *B, C, D, E;* estragem *A* /

127

1 imitarea *B, C, D, E;* imitaţiunea *A* / **25** acelaş d. Alexandrescu-Urechiă vorbeşte *B, C, D, E;* ni se vorbeşte *A* /

128

16 să arătăm *C, D, E;* a arăta *A, B* / **17—18** glorioasă [...] la cîteva exemple *B, C, D, E;* remarcabilă [...] în cîteva apariţiuni *A* / **24** să fie *C, D, E;* a fi *A, B* / *Între r.* **30** *şi* **31**, *în A figurează următorul pasaj:*

Fugirea nobilimii, turburăciunea capitalei, zgomotul poporului, nerînduiala voluntirilor, sosirea armiei turceşti şi crunta luptă de la Sculeni de lîngă Prut, deteră muzei lui materie de a compune nişte bucăţi poetice pline de geniu, de înălţime şi delicateţă. Puternica semilună, cruzimile omenimii, încruntatele unde ale Prutului îşi aflară în Fabian pre cîntătorul său. /

129

12 întîiele trăsături *D, E;* întăiele trăsuri *A, B, C* / *Între r.* **17** *şi* **18**, *în A*: Ce să mai zicem de acea subţire satiră, ce zace ascunsă în cuvîntul „anapoda", contra acelora ce stricau şi greşeau limba română? / **23** *nu figurează în B.* / **24** elegiei lui Ovid *B, C, D, E;* acelei elegii din Ovid *A* / **36—38** *şi r.* **1—17** *p.* **130** *din nu figurează în A.* /

130

5—6 să ne umple inima *D, E;* a ne umple inima *B, C* / **19** „naţională" *B, C, D;* numită „naţională" *A* /

131

6 acestor cuvinte *B, C, D, E;* cuvintelor precedente *A* / **9** iertat *B, C, D, E;* permis *A* / **11** mijloc de apărare *B, C, D, E;* mijloc natural de apărare *A* / **12** greutăţi *B, C, D, E;* dificultăţi *A* / **13** trupeşti; jumătate sufleteşti *B, C, D, E;* fizice, jumătate morale *A* / **14** izbucnirea *C, D, E;* zbucnirea *A, B* / **15** vioiciunea geniului *B, C, D, E;* francheţa voioasă a genului *A* / **18** citate *B, C, D, E;* precedente (*notă de subsol:* Vezi *Conv.* din 15 august) *A* / **19** credinţa *B, C, D, E;* convingerea *A* / **21** la înfiinţarea *Convorbirilor literare C, D, E;* la deschiderea *Convorbirilor A;* la înfiinţarea *Convorbirilor B* / **22—24** fie prin explicări teoretice, fie prin schiţe a răspîndi o judecare mai serioasă a literaturii române *B, C, D, E;* cînd prin articule serioase, cînd prin schiţe răspîndi o apreţiare mai severă a producţiunilor române *A* / **26** merita laudă *B, C, D, E;* era justificată *A* / **27—38** şi r. **1—20** *din p.* **132** nu figurează *în A.* / **30** să ne luptăm *D, E;* a ne lupta *B, C* /

132

8 A. Densuşanu *C, D, E;* Densuşanu *B* / **21** direcţie a criticei din *Convorbirile literare* (*B:* din *Convorbiri*) *B, C, D, E;* tendinţă a *Convorbirilor A* / **22** luarea-aminte a jurnalelor *B, C, D, E;* atenţiunea jurnalelor *A* / **23** mînia *B, C, D, E;* animozitatea *A* / **24** mînie *B, C, D, E;* animozitate *A* / **27—29** folos [...] pune numai în mişcare interesul publicului pentru punctul în discuţie *B, C, D, E;* efect [...] escită numai luarea-aminte a publicului asupra cestiunii *A* / **31** puterea *B, C, D, E;* valoarea *A* / **36** îndeplinit *B, C, D, E;* realizat *A* / **40** ruperea *C, D, E;* rupere *A, B* /

133

1 înainte *C, D, E;* nainte *A, B* / **3** direcţie *B, C, D, E;* direcţiune *A* / **6** obiectul *C, D, E;* objectul *A, B* / **8** că alunecă tocmai pe acest povîrniş *C, D, E;* a se aluneca tocmai spre această coastă *A, B* / **16** 15 aprilie 1869 *A, D, E;* 15 aprilie 1870 *(greşeală perpetuată) B, C* / **32** întrebarea? *B, C, D, E;* cestiunea *A;* **36—39** Astăzi se cuvine să amintim şi lupta noastră cu *Revista contimporană*, foaie literară înfiinţată la Bucureşti în martie 1873 şi acum de

mult dispărută (Vezi cele două „studii“ de la sfîrșitul acestui volum) (*C:* Vezi vol. II al *Criticelor.*) *C, D, E;* Astăzi, cînd se tipărește din nou în colecția de față (oct. 1873) se cuvine a aminti și lupta noastră cu *Revista contimporană*, noua foaie înființată la București de la martie 1873 *B*/

134

3 citat și privind *B, C, D, E;* în cestiunea de care nu ne ocupăm și privind *A* / **12** interesant este publicarea *B, C, D, E;* remarcabil este imprimarea *A* / **14** analoagă *C, D, E;* analogă *A, B* / **16** Federațiunea (1868) *B, C, D, E;* Federațiunea *A* / **38** argumentarea *B, C. D. E;* argumentațiunea *A* /

135

3 de prisos *B, C, D, E;* superfluă *A* / **4** lucru *B, C, D, E;* cestiunea *A* / **8** d-lor Alecsandri, Bolintineanu *D, E;* d-lor Bolintineanu *A, B, C* / **10** Aricescu etc. *D, E;* Aricescu etc. iar observarea de la pag. 3 contra unuia din „poeții noștri cei mai eminenți“ și cea de la pag. 65 (*C:* pag. 55) se referă (*B, C:* țintește) la d. Alecsandri A, *B, C* / **13** pag. 43, 51 și 52 sau 59 *D, E;* de la pag. 68, 78 și 94 sau 108 *A, B, C* / **14** se explică prin faptul (*B, C;* prin aceea că numita compilare *B, C, D, E;* se justifică prin aceea că numita compilațiune *A* / **15** numai poeziile *B, C, D, E;* poeziile *A* / **17** coperta *C, D, E;* titula *A, B* / **18** citarea de la pag. 38 *B, C, D, E;* în citațiunea de la pag. 68 *A* / ***21—40** și r.* **1—7** *din p.* **136** *nu figurează în A* (*Pentru r.* **21 — 22** *în A:* A cui este vina, dacă d. Densușanu nu a înțeles, de cine este vorba? **22** d-lui A. Densușanu *C, D, E;* d-lui Densușanu *B* / **28** *Convorbiri literare D, E; Convorbiri B, C* / **36** să recunoască *C, D, E;* a recunoaște *B* /

136

11 fără înconjur *D, E;* pur și simplu *A, B, C* / **13** să se reproducă *C, D, E;* a se reproduce *A, B* / **18** am răspunde, dar cele dintîi ne impun *B, C, D, E;* se răspunde dar cele dintîi îți comandă *A* / **19** o discuție; de altminteri *B, C, D, E;* o discuțiune altmintrelea *A* / **22** reverendisimul domn I.M. Moldovan, profesor la Blaj *B, C, D, E;* domnul I.M. Moldovanu *A* / **23** Între o *B, C, D, E;* Într-o o *A* /

137

5 discuție *B, C, D, E;* discuțiune *A* / **7** ocazie *B, C, D, E;* ocasiune *A* / **22** v. 563 *D, E;* v. 562 *A, B, C* / **27** Ațițarea *B, C, D, E;* Animozitatea *A* / **30** discuție *B, C, D, E;* discuțiune *A* / **31—32** însemnătate dacă este rea sau nu derivarea noastră și bună *B, C, D, E;* importanță, dacă este falsă derivarea noastră și esactă *A* / **33** amintire *B, C, D, E;* relevarea *A* / **34** de ajuns *B, C, D, E;* suficientă *A* / ***36** p.* **138**, *r.* **2**, *în A:*

Latinescul *emineo* vine în adevăr de la rădăcina *meno* (*mineo* în nici un caz nu poate fi rădăcină). În lexiconul latinesc al lui Georges, edit. 10, nu sub rubrica *meno*, nici la emineo sau *mineo*, unde va fi căutat d. Moldovanu, ci la cuvîntul *mensa, ae* se află derivarea acestui *mensa* din *meno*, de unde se spune că provine și *emineo* și se citează ca autoritate *Doederlein, lat. Synon und Etym.*, V., p. 226. /

138

7 printre *C, D, E;* pintre *A, B* / **8** reverendisimul Moldovanu *B, C, D, E;* Moldovanu *A* / **9** să controleze *C, D, E;* a controla *A, B;* **11** Dar *B, C, D, E;* Însă *A* / **12—16** *în A următoarea variantă față de B, C, D, E:*

A critica este ușor, pentru a reveni la începutul articulelor noastre polemice, însă pare a fi o operațiune a minții omenești ce reclamă totuși un grad oarecare de cunoștințe, de prudență și cel puțin de bună-cuviință. / **18** direcției *B, C, D, E;* direcțiunii *A* / **20** observările de față *B, C, D, E;* observațiunile prezente *A* / *Între r.* **20—21** *în A figurează următorul fragment:*

Cine, cu bun-simț și fără spirit de partidă, a urmărit în coloanele acestei foi ilustrarea curiozităților noastre literare, poeziile și dramele cu tendință politică, ideile școalei Barnuțiu, Academia din București și, în fruntea tuturor, direcțiunea atîtor cărți și jurnale de a ascunde sub drapelul românismului scopurile ce se sfiesc de lumina zilei, mai ales acel spirit de esploatare a averii publice, care din Bizanț și-a aflat punte peste Dunăre: în inima aceluia s-a putut aduna destulă indignațiune, pentru ca înaintea lui să nu mai avem a justifica rezistența încercată în contra lor. Dar oamenii cu bun-simț sunt puțini, ceilalți în mare majoritate repet ceea ce aud mai des, formează ecoul vocilor care strigă mai tare, și de aceea activitatea literară te condamnă la o perpetuă veghere, te silește a reveni neîncetat la esplicarea punturilor de vedere ce

le crezi juste și a pune din nou în discuțiune idei pe care ar fi fost timpul să le vezi primite în tezaurul recunoscut al opiniunii publice. / **21** criticei în genere *B, C, D, E;* criticei *A* / **28** a le arăta perspectiva adevărată *C, D, E;* a-i arăta în adevărata lor perspectivă *A, B* / **33** opinia *B, C, D, E;* opiniunea *A* / **34** greșelile *B, C, D, E;* erorile *A* /

139

2 schimbări [...] expresie *B, C, D, E;* vicisitudini [...] expresiuni *A* / **3** Ce dovedește *B, C, D, E;* Ce probează *A* / **9** osîndește lenevirea *B, C, D, E;* condamnă inerția *A* / **14** inteligenței *B, C, D, E;* inteligențelor *A* / **15** a combate [...] om *D, E;* a dovedi [...] cap *A, B, C* / **21** dacă *C, D, E;* fiindcă *A, B* / **24—25** a-l primi fără împotrivire *B, C, D, E;* a-l adopta *A* / **28** în valoarea lor privată nu s-a îndreptat *B, C, D, E;* nu s-a îndreptat *A* / **31** și-au jertfit *B, C, D, E;* și-au consacrat *A* / **32** jertfit-o *B, C, D, E;* consacrat-o *A* / **36** asupra operelor *C, D, E;* a operelor *A, B* /

140

6 să-și însușească *C, D, E;* a-și însuși *A, B* / **7** priincios *B, C, D, E;* oportun *A* / **9** poate *B, C, D, E;* poate și *A* / **10** s-ar aduce *C, D, E;* s-ar deduce *A, B* / **14** lucrări literare *C, D, E;* op literar *A, B* / **17** Atîrnă *B, C, D, E;* Depinde *A* / **25—26** clădire și urmare *B, C, D, E;* continuare și dezvoltare *A* / **28** ivire *B, C, D, E;* apariţiune *A* / **28—29** În generația *B, C, D, E;* În generațiunea *A* / **34** din zi ce merge *B, C, D, E;* în generațiunile viitoare *A* / **35—37** învechită [...] li se păstrează o viitorime fără margini *B, C, D, E;* tradițiunii învechite [...] le este rezervată o viitorime infinită *A* / **40** cuprinde *B, C, D, E;* ce-l conține *A* /

141

1 biruind *B, C, D, E;* învingînd *A* / **3** contimporane *B, C, D, E;* contimpurane *A* / **4** proporție *B, C, D, E;* proporțiune *A* / **5** dinlăuntru *B, C, D, E;* internă *A* / **6** fiindcă a *B, C, D, E;* care a *A* / **7** le mîngîie *B, C, D, E;* le consoală *A* / **15** ci sunt *B, C, D, E;* ci un *A* / **17** dinlăuntru *B, C, D, E;* internă *A* / **21** roditor *B, C, D, E;* fertil *A* / **22** semințele [...] generații încoace, direcția *B, C, D, E;* germinile [...] generațiuni încoace, direcțiunea *A* / **25** să punem *B, C, D, E;* de a pune *A, B* / **27** generației *B, C, D, E;* generațiunii *A* / **29** încredere [...] opoziția *B, C, D, E;* convingere [...] opozițiunea *A* / **30** ce am întîmpinat *B, C, D, E;* ce întîmpinăm

A / **37** lucrare *B, C, D, E;* apariţiune *A* / **38** operă de artă *C, D, E;* op de arte *A;* operă de arte *B* / **39** nu însemnează *B, C, D, E;* nu decid *A* / **40** lucrări *B, C, D, E;* apariţiuni *A* /

142

1 teren *C, D, E;* tărîm *A, B* / **3** mîngîiere *B, C, D, E;* consolare *A* / **4** mîngîiere trebuincioasă *B, C, D, E;* consolare necesară *A* / **5** prea multor sarcini ale situației *C, D, E;* multor dificultăți (*B:* prea multor sarcini) ale situațiunii *A, B* / **6** roadele *B, C, D, E;* fructele *A* / **8** iluzie *B, C, D, E;* iluziune *A* / de recunoștință *B, C, D, E;* de gratitudine *A* / **13** dezolarea *B, C, D, E;* dezolațiunea *A* /

P. 143 ÎN CONTRA DIRECȚIEI DE ASTĂZI ÎN CULTURA ROMÂNĂ

Studiul este publicat inițial în *Convorbiri literare*, an. II, nr. 19, 1 decembrie 1868, p. 301—307.

Conceput ca un răspuns la atacurile din presa ardeleană, atacuri declanșate de apariția în același an, 1868, a articolului lui Titu Maiorescu: *Limba română în jurnalele din Austria, În contra direcției de astăzi...* devine o severă critică a societății românești a timpului — negativistă chiar — lansînd teoria „formelor fără fond", care avea să fie, de-a lungul deceniilor, subiectul unor dispute aprinse.

Cercetările de istorie literară au scos la iveală faptul că *in nuce* teoria formelor fără fond putea fi întîlnită și la Ioan Maiorescu (cf. *Ioan și Titu Maiorescu* de Ion Roman, în *Universul literar*, nr. 40, 7 octombrie 1939, p. 6, și Domnica Filimon, *Tînărul Maiorescu*, București, Editura Albatros, 1974, p. 128—133), preluată de adolescentul Titu Maiorescu. Astfel, într-o scrisoare către Adela Rainhardt, din decembrie 1856, elevul de la Theresianum se arată „îngrijorat" de direcțiunea spirituală din Țara Românească: „o direpțiune care avem să o mulțumim francezilor, care cel puțin nu e bună, o direpțiune care e cauza primitivă a micului grad de cultură adevărată la români, sau esprimînd cu un singur cuvînt, ce cuprinde toate în sine: supraficialitatea. Ist rău se întinde peste literatura țării, că n-are nici un autor adînc; se întinde peste direpțiunea culturei, că n-are nici un ram al stu-

diului pertractat sever; se întinde peste formarea caracterului, că n-are nici un om tare, ci numai foaie svînturate; se întinde peste tot simţul, că n-are nici o umanitate adevărată, ci numai o sentimentalitate stricată şi utopică, fum, spumă" (Titu Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 107).

Atitudinea lui Maiorescu din articolul *În contra direcţiei de astăzi* a trezit în epocă, din cauza tonului exclusivist şi negativist al criticului, nedumerirea junimiştilor şi atacul dezlănţuit al adversarilor săi.

Astfel, junimistul A.D. Xenopol îşi expune ideile antimaioresciene în problema „formelor fără fond" într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, trimisă din Berlin, unde se afla la studii, la 17 ianuarie 1869:

„Ceea ce apare ca neadevăr va dispare cînd spiritul nostru va fi în stare să pătrundă mai adînc în natura lucrurilor, cînd gustul nostru se va fi curăţit... Aceasta însă este treaba timpului; a pretinde ca un popor, din momentul chiar cînd începe a se dezvolta, să nu producă decît lucruri bune, să aibă instituţiuni bune, libertate adevărată, arte care dovedesc un gust estetic etc., este a transporta la început rezultatul final al dezvoltărei. A cere însă ca acel popor să nu aibă şcoli pentru că nu poate avea decît şcoli rele, să nu aibă pinacoteci pentru că nu poate pune în ele decît monumente de artă străină, a nu avea libertate pentru că aceasta este des călcată în picioare, a nu face poezii pentru că face poezii rele, a nu scrie istorie pentru că ştiinţa şi mijloacele necesare pentru aceasta sunt încă slabe şi că, prin urmare, nu se poate ajunge la adevăr... a pretinde aceasta, zic, este a ucide chiar posibilitatea progresului, a cărui natură cere de a merge de la rău la bine, de la neştiinţă la ştiinţă. A face aceasta este *a împiedica mişcarea intelectuală*, care este esenţa progresului. Cu încetul se vor retrage mediocrităţile de la sine din cîmpul literaturei, a artelor, a politicei, cu cît termometrul culturii se va sui mai sus. Pentru ca aceasta însă să fie posibil, trebuie ca mediocrităţile să fie acuma lăsate în pace, şi aceasta este ceva atît de natural, încît nici nu poate fi altmintelea şi că o luptă sistematică pentru stîrpirea lor n-ar produce altceva, presupunînd că ar fi posibilă, decît peirea progresului însuşi. Întrucît dar orice producţiune, fie ea chiar mediocră, concură pentru a întreţine spiritul de mişcare, întrucît o instituţiune, fie ea cît de slabă, răspîndeşte cît de puţin lumină, de sunt meritorii, şi silinţele inteligenţilor superioare este de a le perfecţiona, iară nu a le ucide pentru a aştepta punctul natural al dezvoltării. Aceasta mă conduce a-ţi spune ceva de progresul de sus în jos" (I.E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, II, Bucureşti, 1932, p. 26–27).

Că poziţia lui Maiorescu era categoric împotriva încurajării mediocrităţii, că prin aspra sa critică, în mod vizibil nu lipsită de exagerări[1], el urmărea progresul şi nu stagnarea, avea să o dovedească în studiul *Direcţia nouă* (1871–1872). Deocamdată însă chiar şi Eminescu, care în 1871 va lua apărarea lui Maiorescu prin articolul rămas în manuscris: *Naţionali şi cosmopoliţi*, îşi formula în 1870 rezerve faţă de teoria formelor fără fond, apărîndu-l pe Aron Pumnul, al cărui *Lepturariu* fusese ţinta atacului lui T. Maiorescu în *Observări polemice* din 1869. (Vezi articolul *O scriere publică*, în *Albina* din Pesta, nr. 3 şi 4, din 7/19 ianuarie şi 9/21 ianuarie 1870, referitor la broşura lui D. Petrino: *Puţine cuvinte despre coruperea limbii române în Bucovina*.)

Manifestare teoretică majoră a gîndirii maioresciene, *În contra direcţiei de astăzi* a stat în atenţia tuturor cercetătorilor operei criticului, beneficiind de la început de analiza complexă şi nuanţată, de un maxim interes ştiinţific, a lui E. Lovinescu (*T. Maio-*

---

[1] Exagerări în numele combaterii formelor fără fond se găsesc, de exemplu, şi printre cele 23 de puncte ale proiectului de *Reforma învăţămîntului şi gînduri despre administraţie*, schiţat de Maiorescu în *Însemnările zilnice* din aprilie 1870 (apud ediţia I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. I, p. 136–139).

Printre punctele vizate citâm: „4) Să nu deschid nici o şcoală primară pînă ce nu am pe învăţătorul care-i trebuie [...]; 10) Să desfiinţez şcoala de arte, tot aşa şi conservatorul. Pe profesorii respectivi de acolo să-i transfer ca profesori de muzică la liceu şi la şcoala normală [...]; 12) Să desfiinţez un liceu din Iaşi; [...] 14) Să desfiinţez unul din cele trei gimnazii din Iaşi; 15) Să desfiinţez Facultăţile de filosofie, cu excepţia profesorilor de istorie, doi, ataşaţi la Facultăţile de drept, care rămîn în fiinţă; 16) Să desfiinţez Facultatea de medicină din Iaşi; 17) Şi pe cea exactă" — Facultatea de ştiinţe exacte.

Aceste măsuri aveau în vedere reorganizarea şi dezvoltarea învăţămîntului primar şi a învăţămîntului normal în cadrul unui buget a cărui micşorare se impunea. În faţa unui asemenea proiect, radical şi fantezist totodată, va protesta însă pînă şi un bun prieten al criticului, ca Theodor Rosetti, care considera că Maiorescu ar fi prea tăios pentru un stat constituţional: „că aş fi foarte la locul meu într-un stat absolutist, o spune însuşi criticul, fiindcă aş fi avînd energia fără scrupule de a realiza reforma învăţămîntului" *(loc. cit.*, p. 132).

rescu, I, *ed. cit.*, cap. XIX, p. 263–302) şi a lui T. Vianu, în capitolul mai sus citat din *Istoria literaturii române moderne* (1944).

Tudor Vianu consideră că vehemenţa tonului critic, „sporită prin talentul celui care o exercita, prin impresionanta vigoare a formulărilor sale". duce, în ultimă instanţă, la un negativism radical, la ignorarea momentul literar 1848.

„Critica lui Maiorescu, cu toată oportunitatea ei în epoca în care o practica, a avut astfel neajunsul de a ignora cîteva din capitolele cele mai frumoase ale istoriei noastre literare, pe care a fost mai tîrziu rolul unui N. Iorga, G. Ibrăileanu, O. Densusianu să le valorifice din nou şi să le anexeze definitiv conştiinţei noastre" (T. Vianu, *„Junimea"*, în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 166).

Tudor Vianu relevă ca o limită a lui T. Maiorescu în înţelegerea societăţii româneşti ignorarea istorismului, care „ar fi dezarmat critica sa. Dar Maiorescu — continuă Vianu — nu se comportă ca istoric, ci ca filozof.[1] Conceptul său despre adevăr şi frumos postulează aceste valori ca absolute, ceea ce îi permite să le folosească cu intransigenţă în aprecierea stărilor din jurul său. Ştiinţa timpului rămînea pentru el neadevărată şi poezia lui urîtă, chiar dacă istoriceşte ele n-ar fi putut să fie altfel. Dar scuza istorică este inexistentă pentru Maiorescu, care lucrează cu un concept al adevărului şi, în ultimă analiză, chiar cu unul al frumosului de origine kantiană, adică cu conceptele unor valori postulate de o conştiinţă în genere, operînd independent de condiţionările lor temporale.

Maiorescu critică, deci, societatea vremii sale ca un gînditor al Restauraţiei, dar o face cu mijloace kantiene, adică cu mijloacele în care culmina spiritul filozofic al veacului al XVIII-lea. Mai tîrziu, odată cu progresul gîndirii istorice, scăderile criticii maioresciene au apărut tocmai în latura neînţelegerii ei pentru determinările temporale ale fenomenelor criticate. Opoziţia lui N. Iorga va releva aceste neajunsuri. Dar tocmai pentru că în judecăţile sale asupra trecutului şi asupra contemporanilor săi Maiorescu n-a dovedit simţul istoric al relativităţii valorilor, critica sa a putut să se exercite cu acea severitate justă şi salubră în care

[1] Această analiză a concepţiei filozofice maioresciene în probleme culturale ale statului român modern, cu importanţa şi limitele ei, este făcută de Simion Ghiţă în volumul *Titu Maio-escu, ed. cit.*, p. 118 şi următoarele capitole: *Cum e posibilă construirea civilizaţiei şi a culturii moderne în România. Teoria construcţiei culturale.*

expira entuziasmul convenţional al vremii şi toleranţa reciprocă în mediocritate" (*op. cit.*, p. 169).

În monografia dedicată „Junimii", Z. Ornea se opreşte asupra tezei „formelor fără fond" („care ocupă un loc cardinal în ideologia junimistă"), cu dorinţa precizării conceptelor filozofice de formă şi fond şi a înţelegerii lor în contextul istoric respectiv (*Junimea şi junimismul*, Editura Eminescu, 1975, în cap. *Ideologia junimistă*, p. 162–191):

„Care este sfera şi obiectul celor două concepte (formă şi fond, sau (mai bine?) cei doi termeni ai acestei relaţii antinomice? Operaţia nu e impusă numai de raţiuni logice (precizarea termenilor e totuşi de rigoare în orice examen analitic!). Pentru că, examinînd chestiunea mai atent, constatăm, nu fără surprindere, că termenii nu au deloc o sferă şi un obiect bine precizate. Şi e de mirare că un logician de valoarea lui Maiorescu să fi lăsat în obscuritate tocmai aceşti doi termeni vehiculaţi atît de mult! Într-adevăr, ne întrebăm din nou, care să fie sfera categorială a celor doi termeni? Obişnuiţi cu rigoarea terminologică de azi şi cu încărcătura semantică pe care au cîştigat-o cele două concepte de-a lungul unui secol de istorie culturală, cercetătorul actual e ispitit să confere preciziune unor concepte lăsate de fondatori neclarificate. Astfel, unii cercetători, utilizînd schema sociologică marxistă, au asimilat dualitatea fond-formă bazei şi suprastructurii, înţelegînd prin fond structura socio-economică şi prin formă palierele suprastructurale (cultură, cadru politic instituţional, legislaţie, arte, ştiinţă, morală, moravuri etc.). Fireşte că anumite corespondenţe verifică această asimilare poate prea temerară (încercată şi de noi în cartea despre junimism din 1966). Dar nu o epuizează defel. Tudor Vianu emite ipoteza că în înţelesul maiorescian fondul semnifica, de fapt, numai «cultura interioară», iar forma «regimul constituţional» liberal în vigoare după 1866. Dar tot Vianu, clarificînd sensul categorial al fondului, propunea o explicitare care ne apropie de ipoteza sociologică întrevăzută de cercetătorii marxişti. «Acest fond, scrie T. Vianu, îl întrevede Maiorescu în spiritul unei burghezii naţionale productive, în stare a fi determinat pe calea orientării tineretului către profesiuni dependente de învăţămîntul ştiinţific». Călinescu atribuia categoriei fond o semnificaţie culturală, subsumată şi aceasta ponderii sufleteşti. «Ce înseamnă, se interoghează criticul, în general, fond sub raportul manifestărilor culturale? Evidenţa unei mari tensiuni a spiritului sub întreită înfăţişare: intelectuală, pasională şi politică. Fond vrea să zică

proces, i se opune placiditatea: incuriozitatea, apatia, inerția. Întrebarea firească este dacă oamenii de la 1848, pe care îi ironizează Maiorescu, sînt lipsiți de acest fond, care i-ar face, în sens filozofic, aculturali. Ei, dimpotrivă, au un exces de fond. Maiorescu confundă fondul sufletesc cu depozitul obiectiv al cunoștințelor, cu instrucția.» Lovinescu a optat și el pentru semnificația culturală a antinomiei dintre cele două concepte (în *Istoria civilizației*, ca și în *T. Maiorescu*), fără a ignora sensul sociologic mai general al implicației criticismului ideologic conținut în teoria formelor fără fond. Ba chiar a și acceptat-o, conferindu-i însă o altă perspectivă și prescriindu-i alte soluții de rezolvare. Evident că, sociolog prin formație, Gherea a conferit celor două concepte un înțeles sociologic, mai precis, de sociologie economică și politologică. Fondul era, în general, considerat a fi baza socio-economico-politică (exprimată prin formula «condițiile obiective și cele subiective pentru întocmirea politico-socială a capitalismului»), iar forma, o suprastructură («instituțiile occidentale ce am introdus», «instituțiile caracteristice capitalismului», «întocmirea politico-socială burgheză»).

Oprim aici incursiunea noastră pentru a conchide că fiecare dintre aceste ipoteze conține, fără îndoială, un element de veracitate. Semnificația celor două concepte trebuie stabilită (sau restabilită) printr-o operație de contopire, într-un ansamblu teoretic funcțional, a opiniilor din ipotezele menționate. Și am adăuga că această retopire nu e deloc convențională. Celebra formulă junimistă a fost un instrument polemic antiliberalist. Cei ce s-au oprit cu precădere la accepția culturală a celor două concepte au avut, în felul lor, incontestabil, dreptate. Actul de naștere al teoriei formelor fără fond s-a consumat în spațiul vestitului eseu maiorescian din 1868, *În contra direcției de astăzi în cultura română*. Și aici se abordau, în mod special, probleme de filozofia culturii și de politică a culturii. Dar înțelesul teoretic al teoriei formelor fără fond era mult mai general. Sfera culturii era utilizată numai ca element cadru, cu funcțiune exemplificatoare. Prin acest intermediar — mai bine sesizabil de orice lector cît de cît informat — se țintea însă departe, spre sfera largă a întregului organism al structurilor românești din deceniul al șaptelea. Și apoi chiar conceptul de cultură avea, atunci, pentru junimism un înțeles diferit de cel utilizat azi în filozofia culturii. Era și mai cuprinzător dar și (nu e nici un paradox) mai limitativ. Uneori se contopea cu civilizația, pentru ca altundeva (adesea pe aceeași pagină) să se opună ei; aici se confunda cu întreaga suprastructură, pentru ca în altă parte să rețină din sfera acesteia numai anumite compartimente. Revenind la cele două concepte antinomice de bază, vom spune că forma are totuși la junimism înțelesul de cadru exterior al civilizației importate, fondul cuprinzînd în sfera sa moravurile, conținutul sufletesc și starea social-economică. Și, se știe, sfera acestei alte denominații pentru conceptul de formă «civilizație importată» sau «noua civilizație» era atît de largă, încît cuprindea, de fapt, totul: legislație și sistem legislativ — inclusiv Constituția — sistemul politic, artele și cultura, instituțiile de învățămînt. Cu o terminologie din filozofia culturii, forma semnifică, de fapt, civilizația, posibilă de împrumutat oricînd și de oriunde, pentru că se oprește la straturile exterioare. Fondul era, potrivit aceleiași terminologii, cultura sufletească, straturile profunde ale psihologiei unui popor, trăsăturile sale caracteristice ancestrale, moravurile și caracterologia configurate lent în secole și milenii de evoluție. Adoptarea unor norme civilizatoare din sfera formelor nu putea rodi decît dacă erau o expresie a fondului milenar stratificat sau dacă era reclamat necesar de acesta" (p. 162—165).

În urma unei profunde analize a acestei teze, după explicarea genezei și importanței ei în epocă, convenind că, odată cu trecerea anilor, T. Maiorescu devine tot mai concesiv în problema formelor fără fond, Z. Ornea conchide că: „Aceste raporturi sînt în viața socială mult mai complicate și aserțiunile dogmatice ale junimismului nu ofereau deloc cheia dezlegării problemelor. Dreptate au avut deci nu spiritualii blasfematori ai «direcției false» și ai «formelor deșerte», ci acei — poate mai puțin înzestrați, poate mai puțin școliți — care au înțeles să transplanteze la gurile Dunării formele de cultură occidentală necesare propășirii moderne a țării. Cu timpul s-a dovedit că aceste forme fără fond nu numai că nu au fost «stricăcioase», nu numai că nu s-au discreditat în opinia publică, nu numai că nu au ucis ideea pe care o reprezentau, dar au contribuit hotărîtor la crearea României moderne. În lupta sa împotriva formelor fără fond, junimismul a lăsat în planul ideologiei testimoniul unei formule strălucitoare, cu ecou și prestigiu în istoria luptei de idei care a nutrit rezistența împotriva radicalismului. Dar nu a fost și o formulă practicată și practicabilă. N-am spune că nu a prezentat o anume utilitate reală, mai ales ca factor cenzurativ împotriva exceselor de orice fel, propunînd o măsură ordonatoare în orice inițiativă. Utilitatea formulei ideologice junimiste — atîta cît a fost — negatoare prin excelență, s-a exerci-

tat deci prin pozitivarea ei constructivă. Nu e aici nici un paradox. În măsura în care această metamorfoză a fost posibilă (şi a fost!), direcţia frenatorie a ideologiei junimiste s-a constituit în ceea ce Ibrăileanu avea să numească spirit critic (evident, la conducătorul *Vieţii româneşti* fenomenul nu era limitat numai la junimism), acţionînd — adesea — nu direct, ci prin opinia pe care o crease iniţial, ca forţă selectivă în calea iniţiativelor de tot felul, aducînd peste tot rigoarea echilibrului şi a măsurii. Utilitatea pozitiv-constructivă aici trebuie căutată şi rolul său e de la un punct încolo de certă necesitate în orice corp social constituit. A existat, desigur, şi un program pozitiv de reforme social-politice propuse de junimism în celebrul discurs al lui Carp din 1881. [...] Cu atît mai mult era necesar într-o epocă de formare şi început, cînd în toate domeniile se clădea în sens modern — şi încă repede! — pe fundamentele adesea destul de şubrede, puse mai înainte. Factorii frenatori deveneau necesari, pentru a tempera entuziasmele prea exagerate, instalînd o cumpănă fără de care dezvoltarea însăşi era primejduită.

Dincolo de sorgintea şi de mobilurile sociale ale ideologiei junimiste, cu rolul şi funcţiunea lor restrictivă relevată mai înainte, criticismul grupării ieşene a îndeplinit această funcţiune pozitivă într-un moment de renaştere şi avînt. Ceea ce T. Vianu numea în gestul «Junimii» «o trezire în lumina clară a conştiinţei» e valabil nu numai pentru literatură, ci pentru toate domeniile culturii şi ale spiritului public. Criticismul junimist a ridicat bariere necesare în calea grandomaniei, a frazeologiei, a imposturii, a inconsistenţei, a înjghebărilor potemkiniste. Că negaţia a fost globală, ignorîndu-se capitole importante din ceea ce era de pe atunci durabil în cultura românească e prea adevărat, şi N. Iorga sau G. Ibrăileanu au demonstrat-o convingător, valorificînd ceea ce junimismul desconsiderase. Dar, repetăm, funcţiunea junimismului a fost cenzurativă şi criticistă. Era poate fatal ca exercitarea acestei funcţiuni să se desfăşoare sub semnul negaţiei absolute, prescrisă, dealtfel, de rigorile principiilor Restauraţiei, antiliberaliste şi antirevoluţionare. Pentru că Maiorescu şi prietenii săi întru junimism nu au fost deloc ostili civilizaţiei. Ei au opus doar celei create de mişcarea revoluţionară o altă imagine normativă despre structurile ei, desprinsă ideal din principiile Restauraţiei şi ale evoluţionismului istorist. În fond voiau şi ei, dar altminteri înfăptuită, racordarea civilizaţiei româneşti la dimensiunile europeismului, pregătind

condiţiile necesare stabilirii unui raport de comuniune între fond şi formă.

Că punctul lor de vedere ideal normativ s-a dovedit a fi insuficient şi deficitar şi că dreptatea, sociologic şi ideologic demonstrată, era de partea liberalismului, este adevărat. Dar nicicînd nu se vor putea legitima acele opinii ale curentelor tradiţionaliste după care izolaţionismul total, ostilitatea mohorîtă faţă de înnoire şi civilizaţia europeană (altfel spus suprastructurile capitalismului), pe care l-au preconizat în deceniile interbelice, ar descinde pe linie directă din junimism. Că destule propoziţii ideologice junimiste pot fi — pe bună dreptate — revendicate (şi au fost!) de curentele tradiţionaliste este un fapt incontestabil. Între junimism şi curentele tradiţionaliste se aşază la antipozi raţionalismul, spiritul european, aspiraţia spre evoluţie şi modernizare, pe care Maiorescu le-a profesat cu distincţie şi vocaţie, iar retrograzii interbelici le-au acoperit cu injurii şi oprobriu. Maiorescu era un spirit cu adevărat european, raţionalist şi liber cugetător, milita pentru evoluţie — chiar dacă înceată şi normativă. Tradiţionaliştii erau potrivnici raţionalismului, elogiau vechile alcătuiri, urau înnoirea si modernizarea, predicînd deschis regresiunea socială. Ca în orice examen comparatist, filiaţiile şi apropierile, chiar dacă sînt reale, nu urmează o linie continuă. Linia este adesea zigzagată, pentru a se frînge într-un punct fără putinţa reînnodării" (p. 189—191).

Contribuţii la înţelegerea studiului maiorescian, considerat drept „cea dintîi sinteză a gîndirii criticului", aduce şi Mihai Gafiţa în volumul *Faţa ascunsă a lunii* (*T. Maiorescu:* IV. *Preliminariile culturale şi literare ale „Direcţiei noi", articolul „În contra direcţiei de astăzi în cultura română". Reînvierea (conservarea) spiritului raţional, opus orientării latinizante*), Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1974, p. 87—92.

„Debutul propriu-zis al ideologiei sale aici e o acuzare gravă adusă *climatului general* cultural («atmosfera stricată») generat de curentul latinizant în ansamblul său. Mai întîi, el identifică orientarea ziarelor din Transilvania cu «direcţia de astăzi a culturii noastre». [...] Aparent pe ocolite, el lovea direct în marii responsabili care atentau de la Bucureşti şi Iaşi — acolo unde răsărea soarele românilor din monarhia habsburgică şi unde se putea isca o mare primejdie dacă lucrurile nu erau clarificate chiar violent, cu atacuri aparent nedrepte. «Viţiul radical în ele (în ziare, n.n.) şi prin urmare în toată direcţia de astăzi a culturii noastre este *neadevărul*... neadevăr în aspirări, neadevăr în politică, neadevăr

în poezie, neadevăr pînă în gramatică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public.»

Ideea formelor fără fond apare dedusă de aici. Ieșirea țărilor române, după 1820, din «barbaria orientală», așadar de sub dominația turco-fanariotă, a fost urmată de fascinația Occidentului european. Denaturările de peste un secol în direcția spiritului asiat căutau să fie compensate de o veritabilă nouă degradare, falsificare — aceasta europeană, însă tot distanțată de specificul românesc. Ideea aceasta se simte sub acuzele lui Maiorescu, dar, trebuie spus astăzi, nu îndestul de precizată. Ba chiar se produce o gravă confuzie, pe care criticul n-a înlăturat-o deplin niciodată. Formulată direct, ideea în chestiune n-o aflăm în acest articol, astfel încît în ochii unui public mai puțin dornic de nuanțele necesare, ea a putut părea că lipsește — anume, ideea că dacă se condamnă și se respinge explicit primejdia asiatizării culturii și spiritului nostru național, în același timp, primejdia contrară a europenizării (în sensul de occidentalizare) e tot în dauna specificului național. Ideea aceasta nu e preîntîmpinată, nu e formulată clar. Ea e substituită de un corolar al ei, rezultînd că nu occidentalizarea care ignoră sau neagă caracterul național românesc, nu ea este primejdioasă, ci *ritmul* grăbit al acestei occidentalizări, prin adopția formelor ei exterioare, fără să se fi creat anterior fondul corespunzător: «Nepregătiți precum erau și sînt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturii moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră pînă la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adînci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar fi putut exista.»" (p. 87—88).

„Lipsa de atenție față de specificul societății românești (specificul național), ignorarea realităților interne", atrage atenția M. Gafița, duceau la formularea de către Maiorescu a unui program discutabil: „Cu toate acestea — continuă el — ideea specificului național era nu numai implicată, dar predominantă în demonstrația criticului. El nu nega, nici nu ignora existența unui *fond* românesc, de vreme ce *în numele lui* își declanșa critica — ci doar îl implica, nu-i formula în mod explicit existența. El preconiza nu adoptarea unui fond nou *în locul* altuia, și cu atît mai puțin adoptarea unui fond în *lipsa* altuia — ci exprima necesitatea ca fondul existent («preexistent») să evolueze normal și să-și creeze el însuși formele de manifestare. Combătînd numai graba noii

clase de a declara că acțiunea «de a așeza gintea română pe bazele civilizațiunii... astăzi... este aproape de a fi terminată», Maiorescu lăsa deschise toate posibilitățile de a fi el însuși combătut că se opune progresului, în timp ce denunța formele noi («fără fond»), părînd a accepta ideea unui fond nou, tot fără forme, eventual în forme vechi" (p. 89).

Ceea ce rămînea însă ignorat la ora aceea era faptul că Maiorescu, în cea mai contradictorie manifestare a gîndirii sale, negînd aparent aproape totul, găsea că „singura clasă reală la noi este țăranul român și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare". De la acest țăran vedea Maiorescu, în alte pagini ale operei sale, venind și regenerarea culturii, a literaturii române. Este aici, arată M. Gafița, o poziție conservatoare, e drept, dar care corespunde unei realități a societății românești a timpului: „Spiritualitatea națiunii se dezvoltă critic într-o direcție contrarie celei în care se dezvoltau civilizația ei materială și formele organizării de stat. O certă orientare conservatoristă se opunea violent emblemelor civilizatorii, totuși, progresiste — ale vieții publice dominate de liberali. Acest conservatorism pornea de la aceeași realitate de bază românească, definită prin clasa țărănească. În tot procesul complex și confuz al precedentelor două sute de ani, țărănimea fusese clasa cea mai puțin alterată de valurile trecute peste ea. Abdicările și falsificările se petrecuseră în straturile de deasupra, în mediul citadin, în clasele de sus. De aceea regenerarea fondului sănătos trebuia pornită de la țăran, de la cultura lui, de la tipul spiritualității lui.

Epoca pașoptistă făcuse acest început, prin «curentul duhului național»; Kogălniceanu, Bălcescu, Negri, Alecsandri, Bolintineanu erau protagoniștii acestei orientări. La 1870 însă, ei nu mai reprezentau dominanta vieții publice din epoca lui Cuza, de mare și rodnic pionierat, care se datora lor. Conservatorismul de care vorbeam este, în realitate, efortul de a re-lega, după 1870, evoluția țării la impulsurile create în perioada lui Cuza, nu doar în cultură, ci în toată viața publică.

Întregul proces de reînnoire a unui spirit populist, ruralist în literatură, provine de aici — din opoziția nu față de progres, sau față de citadinism, ci față de occidentalizarea forțată, în forme care contraziceau specificul național. Era reacția acestuia împotriva acțiunii de a-l rarefia, ignora, abandona.

Maiorescu își dădea seama că procesul înaintase mult. «Mai este oare timp de scăpare?» se întreba el. Și propunea — nu ca

soluție, ci ca măsuri de corectare — *spiritul critic* împotriva exagerărilor în materie de suficiență și automulțumire, împotriva mediocrității («să învățăm marele adevăr că mediocritățile trebuie descurajate de la viața publică a unui popor»), împotriva împrumuturilor spirituale nedeclarate (plagiatelor). Faptul că între primele repere ale acestei noi atitudini criticul așază poezia populară (culegerea lui Alecsandri) e un indice al plasării sale în teritoriul specificului național. Acuzația de cosmopolitism adresată «Junimii» și lui Maiorescu nu avea așadar temei decît dacă se ignorau cu bună știință implicațiile logice ale gîndirii criticului. Atitudinea din articolul *În contra direcției de astăzi în cultura română* este un act fundamental *în interiorul specificului național*, o manifestare culturală, dar mai ales politică. Este întîia mare luare de poziție din perspectiva conservării specificului național împotriva spiritului burghez, a confuziei de valori, a subsumării actului de cultură nu față de realitățile și permanențele românești, ci față de necesitățile politice conjucturale, determinate de evoluția sistemului capitalist burghez pe plan mai larg european.

Literatura română care a urmat s-a plasat numaidecît pe această «direcție nouă», preconizată de Maiorescu, direcție situată în albia care se croise în epoca 1848 și care fusese mereu asaltată după aceea și în sfîrșit întreruptă în spațiul următor detronării lui Cuza. Revoluția de la 1848, deloc omogenă, cunoștea astfel, și în proiecțiile ei literare și culturale îndepărtate cu două decenii, bifurcarea înregistrată în viața politică, prin distanțarea ramurii rosetto-brătieniste de cea a lui Kogălniceanu, Alecsandri, Negri, unde se plasează debutul junimist prin Titu Maiorescu.

Acestea sînt preliminariile *culturale și literare* ale actului politic junimist, constituit de articolul *Direcția nouă: preliminariile politice* le constituie articolul *Contra școalei Barnuțiu*" (p. 91—92).

Studiul *În contra direcției de astăzi în cultura română* va figura în toate edițiile *Criticelor* sale: *Critice*, 1874, p. 321—341; *Critice*, I, 1892, p. 257—279; *Critice* I, 1908, p. 143—156; *Critice*, I, 1915, p. 151—164.

Variante

Conv. lit = *A*, ed. 1874 = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

143

1 *În contra direcției de astăzi în cultura română B, C, D, E; În contra direcțiunii de astăzi a culturii române A* /

145

1 un șir *B, C, D, E;* o serie *A* / **2** lucrărilor *B, C, D, E;* producțiunilor *A* / **5** Cipariu și Lepturariul d-lui (*B, C*: *scris* Pumnu) Pumnul *B, C, D, E;* Cipariu *A* / **13** discuții *B, C, D, E;* discuțiuni *A* / **14** excepție *B, C, D, E;* excepțiune *A* / **15** fiindcă unele observări din el dau ocazie *B, C, D, E;* în el se află cîteva observări ce dau ocasiune *A* / **16** de a caracteriza *C, D, E;* a caracteriza *A, B* / **18** să fie *B, C, D, E;* a fi *A;* **19** literatura și *C, D, E;* literatura română *A, B* / **20** redactat de unul din cei mai cunoscuți bărbați ai noștri, de d. *B, C, D, E;* redactat de secretarul ei d. *A;* **23** să ceară a nu fi *C, D, E;* a cere să nu fie *A; B,* /

146

1 în volumul de față *C, D, E;* la începutul cărții de față *A, B* / **2** opinie *B, C, D, E;* opiniune *A* / **4** recunoaște *C, D, E;* concede *A, B* / **6** pasaje *C, D, E;* pasage *A, B;* **7** observări *B, C, D, E;* observațiuni *A;* **8** opinia *B, C, D, E;* opiniunea *A* / *Între r.* **9** *și* **10**, *în A figurează următorul pasaj:*

și mai la vale: A cere de la noi astăzi ca să scriem pe placul d-lui Titu Maiorescu, ar fi tocma ca și cînd ai cere de la oficiri ca între șuierăturile gloanțelor și între vaietele celor răniți să scrie raporturi și buletine elegante și caligrafice. / **15** întîmpinări *B, C, D, E;* objecțiuni *A* / **18** interese *C, D, E;* cestiuni *A, B* / **19** dacă nu au avut destulă luare-aminte pentru limba *C, D, E;* dacă nu justifica, că au negles limba *A;* dacă au negles limba *B*/**22** nu o putem primi *B, C, D, E;* nu putem admite *A* / *Între r.* **23** *și* **24**, *în A figurează următorul pasaj:*

Între șuierăturile gloanțelor și între vaietele celor răniți oficerul se dispensă de buletine caligrafice; dar se poate el oare dispensa de orice activitate folositoare? îi este lui permis a-și arunca însăși arma cu care se luptă?

Însăși arma cu care se luptă o foaie literară, una din rațiunile pentru care esistă, este, împreună cu adevărul ideilor, frumusețea stilului, curățenia limbei materne, justețea gramaticei și a ortografiei, și dacă o foaie literară nu este capabilă de a avea aceste „bagatele", atunci nu merită de a se prezenta înaintea pu-

blicului cetitor. / **24** din contra, caracteristic *B, C, D, E;* caracteristic *A* / **26** transilvănene *C, D, E;* Transilvane *A, B* / cetirea *B, C, D, E;* lectura *A* / **33** pus *C, D, E;* făcut *A, B;* **34** să scrie *C, D, E;* a scris *A, B* / **38** lucrarea *B, C, D, E;* activitatea *A* /

147

1 neapărat la aceste neapărate (*C:* în aceste) *B, C, D, E;* inevitabil la aceste inevitabile *A* / **4** împrejurările *B, C, D, E;* circumstanțe *A* / **5** purtarea *B, C, D, E;* atitudinea *A* / **8** împrejurări *B, C, D, E;* circumstanțe *A* / **9** cititorilor *C, D, E;* lectorilor, cari au cetit critica de mai nainte *A;* cetitorilor cari au cunoștință despre criticele de mai nainte *B* / **11** redactate *C, D, E;* redigiate *A, B* / **16** direcția *B, C, D, E;* direcțiunea *A* / **18** în aspirări, neadevăr în politică *B, C, D, E;* în instituțiuni, neadevăr în aspirări *A* / **22** XIX în barbaria *C, D, E;* al XIX-lea în barbarie *A, B* / **25** mișcarea *B, C, D, E;* prima agitațiune *A* / **30** dat *B, C, D, E;* procurat *A* / **32** dinafară. Căci nepregătiți *B, C, D, E;* esterior. Căci nepreparați *A* / **34** mărețe *B, C, D, E;* grandioase *A* / **37** adînci *B, C, D, E;* profunde *A* / **39** ar fi putut *C, D, E;* ar putea *A, B.*

148

3 grăbit *B, C, D, E;* precipitat *A* / **6** iluzii *B, C, D, E;* ilusiuni *A* / produse *B, C, D, E;* constituit *A* / **8** direcție *B, C, D, E;* direcțiune *A* / ce apucă cu (*B, C:* o) tărie *B, C, D, E;* care apucă cu forța *A* / **10** s-au întors *B, C, D, E;* se întorc *A* / **11** În deosebire *B, C, D, E;* În opozițiune *A* / **14** coborîtorii *B, C, D, E;* descendenții *A;* **16** încredințați *B, C, D, E;* convinși *A* / **17** așezare *B, C, D, E;* imprimată *A* / **30** circulările *B, C, D, E;* circularele *A* / **32** direcție *B, C, D, E;* direcțiune *A* / **34** o prețuire *B, C, D, E;* convingerea *A* / **35** a acestei *B, C, D, E;* despre valoarea acestei *A* / **37** străine *B, C, D, E;* vecine *A* / **38** le suntem egali în nivelul *C, D, E;* îi egalăm în nivele *A, B* / **39** molipsită *B, C, D, E;* infectată *A* / **41** dinafară ce le tot primim *B, C, D, E;* esterne ce le adoptăm *A* /

149

1 primejdioasă *B, C, D, E;* ceea ce este mai periculos *A* / **6** *rătăcire totală B, C, D, E; aberațiune radicală A* / **9** că este *C, D, E;* a fi *A, B* / **10** arătare *B, C, D, E;* apariţiune *A* / **14** înșiși *D, E;* înșii *A, B, C* / **15** compilarea *B, C, D, E;* compilațiunea *A* / **23** nefirească *B, C, D, E;* nenaturală *A* / **24** pasaj îndoios din Eutrop *C, D, E;* pasagiu dubiu din Eutropiu *A, B* / și pe un pasaj (*B:* pasagiu) din Julian *B, C, D, E;* și Julian *A* / **25** interpretare *B, C, D, E;* interpretațiune *A* / **27** cu o falsificare *C, D, E;* printr-o falsificare *A, B* / a istoriei *B, C, D, E;* a Istoriografiei *A;* **29** să stabilească *D, E;* a demonstra *A, B, C* / **30** derivări *B, C, D, E;* derivațiuni *A* / **30** este *C, D, E;* este limba *A, B* / **33** derivări *B, C, D, E;* derivațiuni *A* / **37** *devisa B, C, D, E; devisa,* și așa mai departe *A* / **38** știința *B, C, D, E;* convingerea *A* / **39** pas se face *B, C, D, E;* pas în știința limbistică se face *A* /

150

2 scopul de a arăta *C, D, E;* de scop a arăta *A, B* / **5** cum nu s-a *B, C, D, E;* precum nu s-a *A* / **11** la *C, D, E;* la etc. *A, B;* **12** cu o *C, D, E;* pun o *A, B* / **15** sine, căci aceasta se explică și uneori se justifică prin împrejurările timpului, dar este eroarea *B, C, D, E;* sine, dar este eroarea *A* / **18** se privesc *B, C, D, E;* s-au considerat și se consideră *A* / **19** știință valabilă *B, C, D, E;* știință *A* / **20** zidirea *B, C, D, E;* edificiul *A* / **21** așeza *B, C, D, E;* stabili *A* / **24** filologilor *C, D, E;* filologilor străini *A, B* / **26** iluzii *B, C, D, E;* ilusiuni *A* / **31** greșite *B, C, D, E;* vițioase *A* / **34** de la începutul culturei noastre moderne *B, C, D, E;* considerate ca începutul culturei noastre *A* / **35** a înaintat *B, C, D, E;* s-a precipitat *A* / **36** pretenție *B, C, D, E;* pretențiune *A* / **38** partid politic *C, D, E;* partida (*B:* partidă) politică *A, B* /

151

6 crescută peste marginile *B, C, D, E;* abundantă peste confinile *A* / **13** trebuincioși *C, D, E;* necesari *A, B* / **19** dinafară *B, C, D, E;* esterne *A;* **20** civilizare *B, C, D, E;* cultură *A* / **25** pretenții [...] iluzii *B, C, D, E;* pretențiuni [...] ilusiuni *A* / **26** mai înalte *B, C, D, E;* superioare *A* / **27** desparte *B, C, D, E;* separă *A* / **34** să ne plătească *C, D, E;* a ne plăti *A, B* /

152

1 comunicărilor *B, C, D, E;* comunicațiunii *A* / **4** biruitoare *B, C, D, E;* victorioasă *A* / **6** deșerte *B, C, D, E;* vane *A* / **7** lăcomie *B, C, D, E;* aviditate *A* / **12** pune *C, D, E;* produce *A, B* / **13** pretenții iluzorii *C, D, E;* pretențiune ilusorie *A, B* / **16** nepăsarea *B, C, D, E;* indiferența *A* / **19** O primă greșală *B, C, D, E;* Prima eroare *A* / **20** încurajarea *B, C, D, E;* încuragiarea *A* / **22**

de pe deasupra *B, C, D, E;* superficial *A* / **24** să devie *D, E;* să devină *A, B, C* / **25** încurajăm *C, D, E;* încuragiăm *A, B* / **30** influenţă *C, D, E;* influinţă *A, B* / **31** articolele *C, D, E;* coloanele unei (*B:* acestei) reviste *A, B* / **32** să nu se ocupe *C, D, E;* a nu se (*A:* mai) ocupa *A, B* / **34** descurajate *C, D, E;* descuragiate *A, B;* **36** primejdioase *B, C, D, E;* periculoase *A* / **37** arată la prima înfăţişare *B, C, D, E;* manifestă de la prima sa apariţiune *A* /

153

1 adevăr, şi cel mai însemnat *B, C, D, E;* adevăr *A* / **4** stricăcioasă, fiindcă nimiceşte *B, C, D, E;* pernicioasă, fiindcă depreţiază *A* / **5** este *C, D, E;* că este *A, B* / **11** asociare *B, C, D, E;* asociaţiune *A* / **14** analele *C, D, E;* buletinele *A, B;* **15** maturitate ştiinţifică *B, C, D, E;* aptitudinea ştiinţifică *A* / **18** să existe *C, D, E;* de a exista *A, B* / **20** osîndită *B, C, D, E;* condemnată *A* / să existe *C, D, E;* a exista *A, B* / **22** instrucţiune bună *D, E;* instrucţiune *A, B, C* / **23** opinia *B, C, D, E;* opiniunea *A* / **24** neatîrnat *B, C, D, E;* independent *A* / **25** s-ar sfii să se îmbrace (*B:* a se îmbrăca) în vestmîntul lor despreţuit *B, C, D, E;* ar hesita, a se învesti de esteriorul lor depreţiat *A* / **27** reflecţii *B, C, D, E;* reflecţiuni *A* / **29** purtarea *B, C, D, E;* conduită *A* / **30** ale ei *C, D, E;* a d-sale *A, B* / ameţeala *B, C, D, E;* vestigiul *A* / **31** deşarte *B, C, D, E;* vane *A* / **33** înmulţeşte *B, C, D, E;* augmentează *A* /

154

3 lăudabile *C, D, E;* meritorii *A, B* / **6** îi *C, D, E;* îi mai *A* / **8** să se ocupe *C, D, E;* a se ocupa *A, B* / **11** purtare *B, C, D, E;* conduită *A* / **12** junimii române de a o osîndi *D, E;* junimei române (*B, C:* române) de a o condemna *A, B, C;* **13** direcţia *B, C, D, E;* direcţiunea *A* / **15** nădejdea *D, E;* speranţa *A, B, C* / **16** firesc *B, C, D, E;* natural *A* / se va ivi *D, E;* va apărea *A, B, C;* **17** binefăcătoare *B, C, D, E;* salutară *A* /**18** stăruieşte *B, C, D, E;* persistă *A* / **19** pentru vechea *C, D, E;* la vechea *A, B* / **20** civilizarea *B, C, D, E;* civilisaţiunea *A* /

P. 155 DIRECŢIA NOUĂ ÎN POEZIA ŞI PROZA ROMÂNĂ

Studiul s-a publicat mai întîi în *Convorbiri literare*, an. V, nr. 6, 15 mai 1871, p. 85—90; nr. 13, 1 septembrie 1871, p. 201—205; nr. 14, 15 septembrie 1871, p. 217—227; an. VI, nr. 6, 1 septembrie 1872, p. 214—226; nr. 7, 1 octombrie 1872, p. 253—261.

„Un studiu ca *În contra direcţiei de astăzi în cultura română* (1868), adică un studiu pur negativ — spune E. Lovinescu — nu-şi putea găsi îndreptăţirea şi valoarea dacă nu era urmat de alt studiu pozitiv asupra unei direcţii noi; nu ajunge să distrugi, ci să şi clădeşti. Acestei nevoi de simetrie, care de data asta răspundea şi unei realităţi profunde, se datoreşte studiul scris patru ani după aceea, în 1872, *Direcţia nouă în poezia şi proza română*" (*T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 303).

Direcţia nouă avea să răspundă totodată atacurilor violente din presa vremii îndreptate împotriva lui Maiorescu; el însuşi arată în studiul de care ne ocupăm că avea în faţă 81 de articole apărute numai în scurta perioadă iunie-august 1871 în *Columna lui Traian, Trompeta Carpaţilor, Federaţiunea, Telegraful, Uniunea liberală* (v. şi E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 317).

Se pare că, iniţial, Maiorescu nu avea intenţia să răspundă acestor atacuri, căci iată ce notează în jurnalul său, la „28 august, stil vechi, 71":

„Am citit foarte mult şi cu multă căldură sufletească din Goethe. [...] Pe lîngă acestea, făcut articole pentru *Convorbiri (Direcţia nouă*, urmare şi încheierea părţii I), iar atacurile fără măsură în contra mea, în aproape toate jurnalele, lăsate fără răspuns. Numai în *Convorbiri* de la 15 august o mică rectificare în contra *Rămăşagului* lui Hajdeu" (*Însemnări zilnice*, I, *ed. cit.*, p. 172—173).

Partea a II-a a studiului era încă un proiect la începutul anului următor:

„Programa anului 1872" — nota Maiorescu la 18 ianuarie, stil vechi, al acestui an:

I. Să termin articolul meu *Direcţia nouă* (Proza). Pentru *Convorbiri.*" Ulterior, notează marginal: „Făcut (iunie 1872)" (*op. cit.*, p. 179), după ce, la 26/28 mai 1872, consemnase iarăşi:

„Lucrez la ultima parte a articolului *Direcţia nouă. Proza*" (*op. cit.*, p. 192).

Dealtfel, preocuparea pentru studiile literare şi îndeosebi pentru stadiul şi evoluţia literaturii noastre se vădise la Maiorescu foarte de timpuriu. Mărturii scrise avem încă din anul 1856, cînd, la 31 ianuarie, nota în jurnalul său că va scrie despre „literatura noastră în starea de acum". Trebuie subliniat că încă de pe atunci sesizase „lipsa cîmpului critic" (v. *Jurnal şi epistolar*, I,

ed. cit., p. 23). În însemnările și corespondența sa din timpul studiilor la Viena aflăm exprimate judecăți de valoare cu privire la producțiile literare ale colegilor, dar și cu privire la lecturile sale: Goethe, Lessing, Dickens, Schiller, Jean Paul Richter etc. La 1 februarie 1857 își mărturisea dorința de a discuta despre creația literară: „Cînd mi-ar arăta cineva scrierile lui, ce bucuros mi-aș cuminecare eu și părerile mele, aș vorbire cu el despre stil, despre desemnul simțului" (*Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 55—56).

Acum însă nu mai era vorba de un colocviu, ci de a răspunde unor învinuiri grave: Maiorescu era acuzat de *cosmopolitism* și *germanism*. Cel dintîi glas care rostise învinuirea de *cosmopolitism* era al lui G. Barit (în discursul ținut la 14 septembrie 1869, cu prilejul primirii lui A. Papiu-Ilarian în rîndurile membrilor Academiei): „în zilele noastre a început a se forma o școală așa-numită a cosmopoliștilor, care-și bat joc de ideea naționalității, pe care nici că o pricep deloc".

Maiorescu răspunde la această acuzație într-un pasaj din *Direcția nouă*, publicat în cadrul acestei lucrări numai în *Convorbiri literare* din 15 mai 1871. Pasajul, modificat, va fi transferat în studiul *Observări polemice*, la prima reeditare a acestuia în vol. *Critice*, 1874, p. 298—299, fiind menținut tot aici și în edițiile ulterioare.

Învinuirile s-au ținut apoi lanț: *Românul* îl acuza pe Maiorescu, omul de stat, de înțelegere cu Radovitz, consulul general al Prusiei; la fel îl atacau *Telegraful*, *Trompeta Carpaților*, *Uniunea liberală*. *Federațiunea* din 11 iulie 1871 nu se sfia să afirme: „Titu Maiorescu calomniază gintea română, numind-o necultă, necapabilă, de pe înălțimea tribunii în Parlamentul român" (cf. E. Lovinescu, *op. cit.*, I, p. 322—323).

În apărarea lui Maiorescu își va ridica glasul, chiar în cursul aceluiași an, 1871, în cadrul dezbaterilor ce au avut loc în sînul societății „România jună", cu prilejul serbărilor de la Putna, Eminescu:

„Motivele ce s-au adus în contra noastră — arăta el, situîndu-se alături de Maiorescu și de «Junimea» — se pot rezuma într-aceea că:

a) nu suntem buni români, ci răi, asemenea chiar cum trădătorii de patrie și de națiune pot fi români de origine;

b) că trebuie să fim sau *proști*, sau plătiți de străini pentru a susținea principiile ce le susținem;

c) că direcția literară a «Junimei» (școala Maiorescu) nu merită decît ca să scuipe cineva în ea.[...]

A acuza însă de cosmopolitism oameni care se interesează de toate chestiunile vitale ale națiunii noastre, oameni care lucrează, pe cînd alții numai vorbesc, este sau un semn de rea-credință, sau unul de primitivitate."

Eminescu continua apoi apărarea lui Maiorescu:

„Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este, după cîte știm noi, *naționalitatea în marginile adevărului*. Mai concret: ceea ce-i *neadevărat* nu devine *adevărat* prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i injust nu devine *adevărat* prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i urît nu devine frumos prin aceea că-i național; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național" (ms. Eminescu — B.A.R., f. 224—232, 233—236, publicat de I.A. Rădulescu-Pogoneanu, în *Studii*, 1910, apoi de I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, VI, p. 85).

Unul dintre cei mai înverșunați adversari ai lui Maiorescu și ai „noii direcții" a fost, după cum se știe, Hasdeu. Pe lîngă faimoasele farse jucate de el „Junimii" prin publicarea chiar în paginile *Convorbirilor* a poeziei *Eu și Ea* (15 iulie 1871, p. 168) și, după cinci ani, a celei intitulate *La noi...* (semnată P.A. Călescu), Hasdeu va ataca cu violență, în paginile *Columnei lui Traian*, „școala cosmopolită din Iași sub perfida conducere a d-lui Maiorescu", care „izbuti să-și strecoare în comitetul studenților din Viena pe vreo cîțiva din nenorociții săi adepți, care compromiseră cea mai frumoasă concepțiune a tinerimii române" (vezi art. *Ștefan cel Mare și d. Tit Liviu Maiorescu*, în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 32, 30 august 1971). Hasdeu atacă „direcția nouă" și în punctele ei slabe, bătîndu-și joc de scriitorii minori, dar și de cei talentați, pe care Maiorescu îi includea, pe bună dreptate, în „noua direcție": „Pentru dînsul — scria Hasdeu în *Buletinul interior* din *Columna lui Traian*, an. II, nr. 28, 5 iulie 1871 — Panteonul se compune din dd. Eminescu, Bodnărescu, Pogor, Iacob Negruzzi, Burlă, Kugler și dl. Titu Liviu Maiorescu!"

Acuzația de cosmopolitism va fi reluată mai tîrziu în *Revista contimporană*, ca răspuns la articolul lui Maiorescu *Beția de cuvinte*, de Petre Grădișteanu, în numărul din 1 iunie 1873, iar în cel din 1 august 1873, de V.A. Urechiă. Absurditatea acestei învinuiri va fi însă demonstrată de Maiorescu în *Răspunsurile „Revistei contimporane"*.

La un sfert de veac după aceea, Delavrancea, după cum se știe, adversar o vreme al conducătorului „Junimii", dovedea și el cît de nedreaptă era acuzația, așternînd pe hîrtie, într-o scrisoare,

cuvinte în care își exprima prețuirea deplină a „părintelui bunului-simț al literaturii românești":

„Ce crez eu de Maiorescu, de oratorul Maiorescu? Se vede — numai fiindcă mă întrebi — că nu l-ai ascultat decît o singură dată. [...] Că ai fost cam leneș, asta n-ar fi nimic. Se poate să-ți fi folosit. Dar că n-ai fost decît la o singură prelegere, iacă ceea ce nu-ți iert. [...] Scurt: n-ai auzit pe Maiorescu. Te plîng, om fără patrie!

Patria ta se încheie în casa părintească unde te-ai născut, în lanurile bogate pe care le cultivi, în țăranii harnici din satul tău. Și mai departe? Îmi spui că ai văzut neperitoarele opere din Florența și Roma și Neapole, dar n-ai auzit nici pînă astăzi minunea cuvîntului pe care neamul românesc a fost în stare s-o zămislească în Titu Liviu Maiorescu! E cel mai desăvîrșit din cîți au vorbit [...]. Cînd vei trece prin Paris, să intri în Louvre și să te uiți, cu tot dinadinsul, la Nikea de la Samotrake. Vei înțelege ceea ce îți spui. După cum n-ai cuteza să-i răzui o singură cută din haina bogată în simplicitatea ei, asemenea n-ai putea scoate sau înlocui un singur cuvînt din discursurile pe care le-am auzit pronunțîndu-le părintele bunului-simț al literaturii românești.

[...] vino o dată — după ce-ți torni grîul în hambare — și ascultă și tu pe Maiorescu. Te vei simți mai mîndru că ești român, căci el sporește puterea de a fi a tuturora prin sporul pe care-l adaogă necontenit la forțele și iluziunile naționale.

Eu nu-l cunosc de aproape. După cîte ți-am spus, de mai mulți ani am întrerupt raporturile mele cu el, raporturi abia începute. Zi-mi: țăran țîfnos și pace. O! cît mi-ar fi folosit mie disciplina maiosresciană! Mi-e dor de el ca de-o patrie..." *(Oratorul Titu Maiorescu*, în *Convorbiri literare*, an. XLIV, ianuarie 1910, nr. 1, p. XCIV—XCVIII — scris. „către un amic", datată: „Constanța, 20 august 1898").

Asupra acestui important studiu maiorescian a revenit în cîteva rînduri Pompiliu Constantinescu, analizîndu-l din mai multe unghiuri de vedere. Astfel, în 1927, el se ocupă de modul în care Maiorescu realizează prima sistematizare critică a fenomenului literar românesc:

„În istoria criticii române, Titu Maiorescu, cel dintîi, s-a ridicat la o privire sistematică a fenomenului literar; întemeindu-se pe «conceptul pur» al adevărului (spre a utiliza o expresivă formulă kantiană) și pe evoluționismul spencerian, Maiorescu a legitimat teoretic *Direcția nouă* și a căutat să insereze în totalitatea faptelor

culturale autohtone și literatura; îngrădit însă în lapidara caracterizare a «formei fără fond» (emblemă ce a beneficiat de o popularitate care a extins-o și la cei vizați), Maiorescu a fost mai ales un critic cultural, un clarvăzător și un deschizător de căi, animînd ideologic o epocă din istoria noastră spirituală; critica lui propriu-zis literară se limitează la scurte și grave verdicte generale (de-aci și autoritatea lor papală în vremea în care au fost emise), rareori s-a coborît și la analiza metodică, sprijinită pe exemplificare. [...]

În scurte notițe adiacente, de la o ediție la alta a *Criticelor*, Maiorescu a afirmat și el, dar timid, principiul relativității și al mutației valorilor estetice, subliniind trecerea în umbră a unora dintre autorii citați în *Direcția nouă;* însă, cu toată siguranța gustului, cu toată comprehensiunea fenomenului estetic pur, pentru disocierea căruia luptase cu neostenit și intransigent prestigiu, Maiorescu și-a stratificat ideologia prea de timpuriu și prea consecvent în disciplina hegeliană a Frumosului și în prudența evoluționismului spencerian; [...] indiferent sau adoptînd față de modernism anatema vremii, decadentismul (reacțiunea intra în dogma esteticii hegeliene), Maiorescu rămîne criticul cel mai autorizat, cu nezdruncinată autoritate, al *Direcției noi*, promovată de el însuși, apoi, pe atunci al proaspetelor valori sămănătoriste" *(E. Lovinescu: „Istoria literaturii române contemporane". Vol. III*, în *Scrieri*, 3, *ed. cit.*, p. 322—323).

În 1940, în studiul *Titu Maiorescu față de noi*, Pompiliu Constantinescu replica acuzației nedrepte de cosmopolitism aduse lui Maiorescu:

„S-a spus că Maiorescu a fost un spirit abstract și cosmopolit; adversarii lui n-au ostenit, nici în viață, nici după moartea lui, să-l acuze, fără încetare, de un pretins cosmopolitism al cugetării și simțirii, căutînd astfel să-l despartă de însăși evoluția organică a literaturii și culturii naționale și zvîrlind un discredit general nu numai asupra operei lui, dar și asupra întregei «Junimi».

Știu că, la această acuzație, s-ar putea răspunde foarte simplu, enumerînd doar numele cele mai ilustre ale junimismului literar, nume care au rămas și azi în fruntea creației noastre artistice. Să fie oare un curent cosmopolit curentul care a produs pe Eminescu, pe Creangă, pe Caragiale, pe Slavici și pe Duiliu Zamfirescu, scriitori unii de geniu, alții de netăgăduit talent, creatori de expresie și de simțire originală, specifici și prin nota particulară, etnică, ce răsună în structura operei lor și socotiți și astăzi (cel puțin primii trei) culmi ale literaturii noastre și valori de circulație universală în același timp?

Este la mijloc o vădită rea-credinţă să mai învăluim umbra lui Maiorescu în ceaţa unui cosmopolitism care n-a existat, şi să mai credem în poveşti mincinoase, născocite de adversari pripiţi, geloşi de prestigiul criticului şi de faima curentului literar pe care l-a patronat cu atîta generoasă înţelegere şi cu o ageră intuiţie a valorilor. [...] Formula eminesciană rezumase excelent felul şi sensul criticii generale maioresciene, cuprinse în ideea de «naţionalism în marginile adevărului»; nimeni nu mai poate crede astăzi în acuzaţia de înstrăinare adusă lui Maiorescu, fiindcă înseşi textele lui nu mai pot fi răstălmăcite sau ignorate. Ca să nu vorbim pe deasupra, să deschidem cele trei volume de *Critice* (oare le mai deschid mulţi astăzi?) şi să cităm din ele pasaje neîndoielnice, care să restabilească nu numai fericita formulă eminesciană, dar însăşi cugetarea lui Maiorescu în înţelesul ei intrinsec.

Raportul dintre universalitate şi naţionalism este păstrat cu măsură, cu luciditate şi cu respectul cuvenit ideii de originalitate, ori de cîte ori criticul încearcă să fixeze valorile literaturii române."

„Imaginea «cosmopolitului» este o nălucă, văzută de imaginaţiile înfierbîntate; neputînd surpa o autoritate teoretică prin altă autoritate teoretică, s-au năpustit cu precipitări de profeţi nervoşi asupra unei platoşe călite în focul ideilor, socotind că vor topi un metal rezistent prin incendii retorice" *(Scrieri, 3, ed. cit.*, p. 504–505, 508).

În legătură cu acest aspect, Pompiliu Constantinescu scria şi în 1943:

„Pentru a nu cădea în cosmopolitism, cum în mod eronat şi cu rea-credinţă a fost acuzat, Maiorescu stabileşte, în fenomenul creaţiei literare, un raport precis între particularismul etnic, material al operei de artă, şi universalismul realizării, adică expresia estetică" *(E. Lovinescu: „T. Maiorescu şi contemporanii lui"*, în *Scrieri*, 3, *ed. cit.*, p. 419).

Critica a comentat în mod diferit valoarea scriitorilor propuşi de Maiorescu pentru „direcţia nouă". Tudor Vianu, care a zăbovit mult asupra operei lui Maiorescu, descifrează şi de această dată sensuri şi nuanţe care pun în lumină rolul criticului în recunoaşterea şi impunerea valorilor incontestabile:

„Lupta în contra direcţiei contemporane lăsa loc liber propriei lui direcţii, direcţiei *Convorbirilor*, proclamată în articolul din 1872: *Direcţia nouă în poezia şi proza română*. Cîteva nume de poeţi: Alecsandri, Eminescu, Bodnărescu, Matilda Cugler, Şerbănescu, Petrino sînt alăturate de prozatori literari şi ştiinţifici: Odobescu,

Strat, Slavici, Xenopol, Burlă, Vîrgolici, I. Negruzzi, Panu, Lambrior, P.P. Carp, Th. Rosetti. Cu toţi aceştia triumfa cel puţin forma măsurată şi sinceritatea în exprimare, la care se adaugă, în ce priveşte pe autorii de scrieri teoretice, stăpînirea intelectuală a subiectelor după starea ştiinţei de atunci.

«Direcţia nouă» este, deci, mai mult formal caracterizată. Desigur, cu puţine excepţii, autorii prezentaţi de Maiorescu în contrast cu vechea îndrumare combătută reprezentau configuraţia cenaclului junimist. Dar nu exista oare nimic bun alături, după cum criticului i se păruse a nu fi aflat nimic de seamă mai înainte? Maiorescu înţelege să ducă lupta alături de armatele sale, împreună cu ele în contra unui inamic comun. Un moment tactic şi politic se amestecă, deci, pînă şi în acţiunea literară cea mai dezinteresată! Adevărul este însă că, deşi nu dispreţuieşte spiritul partizan, Maiorescu nu-l exagerează niciodată cu grosolănie în nesocotirea evidenţelor minţii şi a delicateţii gustului. Pe scriitorii de a doua mînă el îi numeşte cu rezerve, în limpedea conştiinţă a valorii lor. În schimb, recunoaşte toată însemnătatea lui Alecsandri şi îşi dă seama, atunci, în 1872, cînd nu publicase decît poeziile începuturilor sale, că în Mihai Eminescu apăruse o personalitate literară de mare format, al cărui portret îl va fixa pentru mai multe generaţii în articolul din 1889, după ce devenise editorul său, la sfîrşitul anului 1883, într-o manifestare desprinsă din şirul întreg al unor acte de mişcător devotament personal" (*„Junimea"*, cap. *Titu Maiorescu*, în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 170–171).

„Astfel, dacă oficiul cel mai de seamă al criticii literare este acela de a recunoaşte şi impune valori noi, nimeni nu l-a împlinit mai bine decît Titu Maiorescu. Căci în serviciul acestui scop el avea toate însuşirile care desemnează pe criticul literar; gustul înnăscut şi rafinat în frecventarea marilor modele, alături de independenţa şi curajul judecăţilor. Gustul lui Maiorescu nu l-a înşelat mai niciodată. Sub semnătura lui nu aflăm mai nici o părere pe care el însuşi ar fi trebuit s-o retragă apoi. Căci dacă, de pildă, în articolul despre *Direcţia nouă*, 1872, el numeşte alături de Vasile Alecsandri şi alături de tînărul de 22 ani: Mihai Eminescu, a cărui însemnătate el o resimte din acest prim moment, pe unii scriitori secundari, cum sînt Matilda Cugler sau Theodor Şerbănescu, el o face cu deplină conştiinţă că meritele acestora sînt relative cu mediul literar al epocii: «Plăcerea noastră — scrie Maiorescu — şi poate nu e exagerat să zicem: un fel de recunoştinţă pentru producerile literare ale d-rei Matilda Cugler şi ale d-lui Şerbănescu va fi cu atît mai

ușor de explicat cu cît ne vom aminti mai mult mijlocul literar în care le aflăm» (*op. cit.*, I, p. 169).

Nuanța nu trebuie să scape nimănui. Criticul acordă acestora o simplă mențiune. Recunoașterile totale nu le-a oferit decît scriitorilor cărora nu ar fi trebuit să le retragă niciodată. Și aceste recunoașteri le-a proclamat nu numai cu intuiția gustului său sigur, dar și cu independența și curajul caracterului său" (*Titu Maiorescu — estetician și critic literar*, în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 347).

N. Manolescu, mai recent, compară momentele literare 1867 și 1871, ajungînd la concluzia că studiul *Direcția nouă* a „inventat" scriitorii de care avea nevoie literatura română:

„Pe scurt, ce constată Maiorescu în 1867 cu privire la poezia românească? Exemplele de poezii «mai bune» sînt așa de rare în comparație cu acelea de poezii fără valoare, încît criticul trebuie să renunțe a reedita odată cu studiul și antologia propriu-zisă. Ce ar fi cuprins această antologie în 1867, dacă exceptăm cîteva producții ale junimiștilor înșiși rătăcite în ea? Poezii, în număr foarte restrîns, de Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, A. Donici etc. ... La atîta se reducea, din punctul de vedere al lui Maiorescu, poezia românească de pînă în 1867. Situație, în adevăr, intolerabilă, pe care criticul își pune în gînd s-o îndrepte neîntîrziat! Cinci ani mai tîrziu, el publică *Direcția nouă*, «inventînd» scriitorii de care literatura română avea nevoie:

«Din norocire, o reacție salutară a spiritului nostru literar se constată în producerile ultimilor patru ani. Noua direcție, în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează...»

Temeritate? Naivitate? Cine sînt scriitorii de care se leagă speranțele criticului în 1871? Vasile Alecsandri, M. Eminescu, Samson Bodnărescu și alții de a doua importanță. În 1892, în 1908, el adaugă pe Naum, Vlahuță, Șerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Robeanu, Ascanio, A.C. Cuza, Coșbuc, Veronica Micle ș.a.m.d. A da nume în astfel de cazuri este o greșeală, pe care adversarii au știut s-o speculeze. Să fi crezut oare Maiorescu că Naum, Vlahuță, Robeanu sau ceilalți *ejusdem farinae* au mai mare însemnătate pentru poezia românească decît Aricescu, Sion, Tăutu sau Andrei Mureșanu, din care recunoaște a-și fi scos exemplele negative?

Problema nu se pune așa, și Maiorescu ar fi putut răspunde că valoarea «direcției noi» nu se judecă în funcție de unul ori de altul dintre autori. Astăzi știm că răspunsul ar fi fost cel bun. Căci dacă nu toți poeții citați de Maiorescu sînt reprezentativi, «direcția nouă» nu rămîne mai puțin, din primul moment, o realitate istorică, născută din critica maioresciană a vechii literaturi. Și mai este un argument: intuiția extraordinară a lui Maiorescu a văzut în Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale pe aceia care vor deveni, peste mai puțin de un veac, «marii noștri clasici». Ei sînt deopotrivă, în 1871, «direcția nouă»; sînt și ei, cu alte cuvinte, «invenția» lui Maiorescu. Trebuie să recunoaștem că temeritatea criticului a avut parte și de oarecare șansă" (*Contradicția lui Maiorescu*, București, Editura Cartea Românească, 1970, p. 49—50; v. și mai departe, p. 222—226).

Z. Ornea subliniază ca hotărîtoare pentru anunțarea noii direcții apariția lui Eminescu în *Convorbiri*:

„«Junimea» a considerat terminată etapa acumulărilor și prin ceea ce publicase în cei patru ani de cînd apăreau *Convorbirile*. Putea deci anunța noua direcție. Și poate că, cel puțin parțial, nu e hazardată opinia unor cercetători potrivit cărora fără apariția lui Eminescu în paginile *Convorbirilor* Maiorescu nu s-ar fi încumetat să anunțe direcția sa. Iar Eminescu apare în *Convorbiri* — se știe — în 1870. Chiar dacă această opinie se hrănește în bună măsură din perspectiva istoricului literar de astăzi, care știe ce a reprezentat Eminescu după 1885 în lirica noastră, e incontestabil că de-ar fi lipsit autorul *Epigonilor* Maiorescu nu ar fi avut la îndemînă o dimensiune esențială pentru a construi noul edificiu. Apoi, la proză, apăruse Xenopol cu substanțialele sale studii de filozofie a culturii, Panu cu studiile de istoriografie care dezvăluiau mari virtuți de polemist, studiile filologice ale lui Burlă și Lambrior, ciclul «studiilor asupra maghiarilor» de Slavici. [...] Pare paradoxal (și nu este), dar tocmai existența acestui capitol masiv — mult comentat pentru ecoul stîrnit în epocă — de proză științifică a îngăduit lui Maiorescu să poată închipui capitolul despre proză din *Direcția nouă*. Aceste proze științifice nu au fost adăugate cu îngăduință, nu au îndeplinit o funcțiune complementară prozei estetice. Dimpotrivă, au îndeplinit rolul de pivot. Cu nuvelele lui Gane, cu *Copiile de pe natură* ale lui Negruzzi (Odobescu era — orice s-ar zice — oricum asociat aici, cum să spunem?, cam cu anasîna), nu se putea releva «juna direcție» în proză. [...]

Era greu, dacă nu imposibil, de documentat calitatea estetică autonomă a liricii unor T. Șerbănescu, Matilda Cugler, D. Petrino, S. Bodnărescu. Cum evaluarea se stabilește însă prin comparație, Maiorescu a refăcut din nou peisajul poeziei de pînă la 1867 citînd masiv și comentînd, cum se cuvenea, producția unor versificatori ca Pătîrlăgeanu, P. Grădișteanu, Justin Popfiu, Iosif Vulcan, I.C. Drăgescu, Ciru Oeconomu, Costache Ghimpeanu. Pe acest

fond al «mijlocului literar în care le aflăm», lirica poeţilor modeşti din *Convorbiri* îşi dezvăluia cu adevărat valoarea. [...] deasupra înverşunării adversarilor — omeneşte explicabilă — a rămas triumful justificat al direcţiei junimiste. O direcţie cu adevărat înnoitoare, care a deschis un drum aurit evoluţiei culturii româneşti" (*Junimea şi junimismul, ed. cit.*, p. 74—75; v. şi mai departe, p. 442—444, 473—478).

În ce-l priveşte pe Odobescu, T. Vianu consideră, dimpotrivă, justificată citarea lui „printre autorii ştiinţifici" în *Direcţia nouă* (în opoziţie, dealtfel, şi cu O. Densusianu):

„Printre autorii ştiinţifici citaţi de Maiorescu în *Direcţia nouă* se găsea şi Al. Odobescu. Într-un articol care are meritul de a fi identificat unele din tendinţele prejunimiste, Ovid Densusianu (*O legendă literară*, în *Vieaţa nouă*, I, 1905) formula întrebarea: «Cît de surprins va fi fost Odobescu cînd s-a văzut trecut de d. Maiorescu în *Direcţia nouă*, el, care se manifestase în literatură... înainte de a se fi început să se vorbească de „Junimea".» Justificarea amintirii lui Odobescu în acel loc, peste motivele invocate acolo, stă mai întîi în comunitatea luptei pentru limbă. Într-un moment în care întreaga Academie era latinistă şi Maiorescu încetase să ia parte la lucrările ei, Odobescu este singurul care susţine lupta. În sesiunile din 1870—1874 şi 1877 Odobescu stabileşte principiul potrivit căruia «noi scriem pentru cei de azi, nu pentru cei din trecut», şi cere, împotriva normelor adoptate de Laurian şi Massim în *Dicţionarul* lor, să nu se alunge slavonismele, să se admită neologisme numai atunci cînd ele corespund unor idei sau lucruri noi, şi să se păstreze forma cuvintelor aşa cum ea se găseşte în limba vie (cp. *Opere compl.*, II). Principiul este afirmat din nou în scrisorile către Gh. Bariţiu, căruia îi scrie la 31 dec. 1877: «Să fim, dar, mai presus de toate, buni români, şi nu români spălăciţi; să vorbim curat româneşte, şi nu pocit latineşte. De aceea să nu dăm sistemei preconizată de *Dicţionar* altă însemnătate şi altă răzleţire decît acele ce se cuvin unei erezii, primejdioasă pentru cultura viitoare a limbei şi a naţionalităţii noastre.» Un om ajuns la vîrstnicie nu mai este întrebat cine a fost tatăl său; cine este el însuşi interesează acum; ni se cere deci să fim români «şi nu feţii smeriţi şi rîzgîiaţi ai tatei Traian». O observaţie asemănătoare am subliniat şi într-unul din textele lui A.D. Xenopol.

Simpatia lui Odobescu pentru «Junimea» şi *Convorbirile literare* este evidentă încă din *Pseudo-Kyneghetikos*, 1874, unde se frînge o lance împotriva *Revistei contimporane*, relevîndu-se inexactităţi într-un articol al lui Pantazi Ghica şi persiflîndu-se latinismul grupării, chiar cu riscul «să se supere pe mine autorul comediei *Revizorul general*, adaptată după Gogol». Autorul acestei adaptări era P. Grădişteanu, care răspunsese *Beţiei de cuvinte*. Cînd apare *Pseudo-Kyneghetikos*, *Convorbirile* îi consacră o recenzie elogioasă semnată de E[minescu], însoţită de reproducerea unui fragment al acestei scrieri. Multe afinităţi de structură şi orientare uneau pe Odobescu de grupul junimiştilor: măsura întregii manifestări, gustul clasic şi academic, simpatia pentru creaţia populară. Odobescu se iveşte însă tîrziu în cercul *Convorbirilor*, unde colaborarea sa apare abia din 1887 cu articole arheologice şi literare" („*Junimea*", în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 315—316).

Preocupat în continuare de limpezirea „problemei" Maiorescu, Pompiliu Constantinescu căuta să-şi explice criteriile de selecţie a autorilor incluşi în „direcţia nouă" şi semnala — ca generator de erori — „spiritul lui de echipă".

„Anul de graţie din care încep toate consacrările, toate valorificările maioresciane este 1866 — scria el în 1943; înainte este «direcţia veche», reprezentată de Şcoala ardeleană, de Heliade şi de majoritatea romanticilor paşoptişti. Afirmat teoretic, criteriul estetic raliază în jurul lui, cu deosebire, valorile convorbiriste. Grigore Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu, relevaţi în *O cercetare critică*, apărută în «micul volum de la 1867», îşi pierd însemnătatea relativă la 1892. Cînd Maiorescu întrevede o nouă faţă a lui Alecsandri, prin *Pasteluri*, cînd consacră pe tînărul Eminescu, în *Direcţia nouă* (1872), e firesc să nu mai selecteze alte poezii ale bardului de la Mirceşti şi să presimtă geniul eminescian, care va umbri şi pe Alexandrescu, şi pe Bolintineanu; dar, prin menţionarea lui Bodnărescu, a Matildei Cugler, a lui Şerbănescu şi Petrino — faţă de trecerea în uitare a lui Alexandrescu — constatăm primele indicii ale criticii de echipă; în acelaşi studiu, în partea a doua, în care se ocupă de proza ştiinţifică şi estetică «în juna direcţie», citează *Copiile de pe natură* ale lui I. Negruzzi, *Nuvelele istorice* ale lui Odobescu, *Nuvelele* lui Gane şi, curios, şi «studiile d-lor Vîrgolici şi Lambrior» (pag. 217). Ce caută ultimii doi printre primii trei e greu de explicat, afară numai dacă vedem şi aci spiritul de echipă.

Nu şi-ar fi putut însuşi «direcţia nouă», pe baza criteriului estetic, cu mai mult temei, *Scrisorile* lui C. Negruzzi, tatăl mult mai talentat al lui Iacob, şi nuvela *Alexandru Lăpuşneanu*, fiindcă şi el, ca şi paşoptiştii Ion Ghica şi V. Alecsandri, se raliase *Convorbirilor?* [...]

Omisiunile criticii maioresciane ne apar astăzi mult prea importante, spiritul lui de echipă e cert, deşi n-are un criteriu omogen, cum se vede din atitudinea faţă de proza lui Odobescu, Alecsandri şi Ghica. De relevat că *Scenele istorice* ale lui Odobescu nu apar în *Convorbiri*; s-ar părea că spiritul de echipă echivalează cu spiritul de generaţie, deşi Alecsandri e din generaţia lui Ghica, şi nu a lui Odobescu. Atunci, lucrurile se încurcă şi mai rău şi putem, pe bună dreptate, să vorbim mai clar de lacunele criticii estetice a lui Maiorescu. Ele explică omisiunea lui Ghica, a lui Alecsandri şi C. Negruzzi, ca prozatori, a *Istoriei lui Mihai-vodă Viteazul* a lui Bălcescu, a lui Alecu Russo, precursor tenace în lupta contra ardelenilor şi literat mai presus de Vîrgolici şi Lambrior, citaţi la «proza estetică».

Şi cînd Maiorescu, după 1880, părăseşte critica culturală, fiindcă îi văzuse roadele salutare, se ocupă de poeziile lui Naum, de nuvelele lui Leon Negruzzi (aci e cert spirit de echipă!), dar nu consacră o recenzie romanelor lui Duiliu Zamfirescu (absenţă a aceluiaşi spirit!) şi nici o notă poeziilor lui Coşbuc sau Iosif!" *(Omisiuni în critica lui Maiorescu*, în *Scrieri*, 3, *ed. cit.*, p. 544–546).

Unele comentarii cu privire la aceste „omisiuni" ale lui Maiorescu face şi N. Manolescu *(Contradicţia lui Maiorescu, ed. cit.*, p. 316, nota 5): „Despre prozatorii «omişi» a vorbit Pompiliu Constantinescu *(Scrieri*, 3, p. 543 şi urm.). Aceştia ar fi Ion Ghica (prima «scrisoare» către V. A. apăruse în *Convorbirile* din 1880), Alecu Russo, N. Bălcescu *(Istoria)*, C. Negruzzi, Alecsandri însuşi (remarcat exclusiv ca poet), Duiliu Zamfirescu (romancier). Singura justificare plauzibilă, în cazul Russo, Bălcescu etc., este că Maiorescu n-a făcut o «antologie» de proză, aşa cum a făcut una de poezie, şi nici n-a scris o *Cercetare critică* asupra prozei; majoritatea autorilor citaţi nu ţin nici de «direcţia nouă». Aşa înţelegem de ce nu s-a referit la proza lui Alecsandri. Despre C. Negruzzi a scris un necrolog în 1868 (necunoscut lui Pompiliu Constantinescu, ca, dealtfel, şi lui E. Lovinescu). Ion Ghica i se va fi părut un diletant. Mai greu de explicat este «ignorarea» (publică, nu şi în corespondenţă) a romanelor lui Duiliu Zamfirescu."

„Revenind la activitatea de ideolog literar — precizează şi G. Ivaşcu — Maiorescu întreprinde, la patru ani după contestarea «direcţiei vechi», adică în 1872, o iniţiativă, de această dată demonstrativ constructivă, cea de indicare a «direcţiei noi», în mare parte direcţia generaţiei sale, a idealurilor sale, în sens larg cuprinzător, nu circumscris cronologic, căci din lista autorilor cercetaţi vor intra şi scriitori mai vechi, aparţinînd, ca Alecsandri, epocii paşoptiste, nu demult — pe ansamblu — criticată."

„O anume inconsistenţă, reală, a ceea ce încerca a defini prin «direcţia nouă», îl face pe Maiorescu să ocolească analiza concretă a datelor literare şi să abordeze problema continuu teoretic, subterfugiu vizibil în structurarea de ansamblu a studiului, interesant nu prin ceea ce anunţa programatic prin titlu, ci prin abordarea, din nou, a raportului dintre generaţii şi prin consecventa promovare a spiritului critic" *(Titu Maiorescu*, în *Istoria literaturii române*, III, Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p. 123, 125).

Ideile şi influenţa studiului *Direcţia nouă* au fost analizate şi de Paul Georgescu, care conchide în prefaţa ediţiei T. Maiorescu, *Critice*, I, 1967, p. CIII: „Meritul lui Titu Maiorescu nu trebuie căutat însă atît într-o estetică împrumutată, formată din elemente disparate, uneori antagonice, şi nici într-o analiză la obiect, care rămîne primară, nu poate depăşi generalităţile. Principalul său merit constă în faptul că a lovit într-o producţie submediocră, impunînd criteriile calităţii artistice în «sinteza generală în atac»; într-o atmosferă plină de fum de tămîie a introdus fulgerele, pregătind drumul unor mari scriitori, pe care a ştiut să-i preţuiască şi să-i sprijine teoretic şi practic. În acţiunea sa necesară şi salubră, într-o vreme ce se afla între două valuri revoluţionare, accentul a căzut, unilateral, pe calitate, pe formă. Epoca sa avea nevoie să facă saltul de la cantitate la calitate, şi Maiorescu a fost acela care a înţeles şi întruchipat comandamentul epocii."

Studiul *Direcţia nouă în poezia şi proza română* a fost inclus în toate ediţiile succesive ale *Criticelor* maioresciene: *Critice*, 1874, p. 343–466; *Critice*, I, 1892, p. 281–394; *Critice*, I, 1908, p. 157–223, *Critice*, I, 1915, p. 165–232.

V a r i a n t e

Conv. lit. = *A*, ed. 1874 = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

155

2 în poezia (*B, C:* poesia) şi proza română *B, C, D, E; în A lipseşte* / **3** 1872 *C, D, E; în B, la sumar, se află indicaţia:* 1874 /

157

2 Poezia *D*, *E;* Poesia *B*, *C; în A lipsește* / **4** *În A, între paranteze:* (Matilda Cugler, Șerbănescu, Petrino) / **10** a purta *B*, *C*, *D*, *E;* suporta *A* / **11** care cere *B*, *C*, *D*, *E;* ce reclamă *A* / **12—13** națiuni (*B:* nații). Va putea să pășească în lucrare *B*, *C*, *D*, *E;* nații. Va putea, părăsind exclusivismul în contra străinilor, să pășească în emulație *A* / **14** apuseană *B*, *C*, *D*, *E;* Occidentului *A* / **26** viață *B*, *C*, *D*, *E;* direcțiune *A* / **27** cercul *B*, *C*, *D*, *E;* lăuntrul *A*/

158

2—3 anterioare *C*, *D*, *E;* apărute *A*, *B* / **3—4** și le vom mai atinge în decursul cercetărilor de față *C*, *D*, *E;* în această revistă *A;* în *Convorbirile literare B* / **4** criticile (*C:* criticele) științifice *B*, *C*, *D*, *E;* criticele științifice *A* / **6** în marea lor majoritate *B*, *C*, *D*, *E; în A aceste cuvinte lipsesc* / **6** poeziei *D*, *E;* poesiei *A*, *B*, *C* / **7—8** celor mai mulți contimporani și urmași a (*C:* ai) *C*, *D*, *E;* contimpuranilor și urmașilor *A;* celor mai mulți contimpurani și urmași ai *B* / **9** până la acel an *C*, *D*, *E; în A*, *B aceste cuvinte lipsesc* / *Între r.* **9** *și* **10**, *numai în A:*

Această direcție critică a *Convorbirilor* a aflat la majoritatea jurnaliștilor români primirea cea mai amară. O rezistență violentă, cînd părea de bună-credință, și de rea-credință, cînd părea blîndă, s-a opus în contra atacului nostru.

Cît pentru critica spiritului științific, în parte unit cu cel politic, rezistența în contra ei o vedem de cîtva timp încoace, mai ales de la un discurs solemn al Academiei din București, rezumată în cuvîntul *cosmopolitism*, cu care suntem întîmpinați la fiecare moment.

Dacă ne aducem aminte că aci este vorba de știință și numai de știință, va fi permis a întreba pe acești domni: nu cumva cred că știința este esclusiv *națională?* că esistă un românism al adevărului? că, d.e., Academia din București, care pentru orice stat cult ar fi o concentrare de neștiință pretențioasă, să poată fi un focar al științei adevărate cel puțin până unde curge valul Dîmboviței? că teoriile limbistice ale d-lui Cipariu, care pentru orice filolog apusean nu sunt decît un șir de erori, să fie bune și juste macar în circumscripția Tîrnavelor? ca *Dreptul public* al d-lui Barnuțiu, care pentru un jurist cu noțiuni elementare de știință este o țesătură de false interpretări și de confuzii neiertate, să rămînă „tablele dreptului român" cel puțin pe malul Bahluiului? că scrierile lui Pralea, Tăutu, Țichindeal, Săulescu, Densușanu

etc., care în alte state ar deveni un izvor nesecat de împrumutare pentru foi umoristice, să fie destul de bune pentru *Lepturariul* serios al d-lui Pumnu, din care să se nutrească mintea tinerimei române?

Dacă acesta este „Românismul" d-voastre, și altul nu este, atunci a devenit o datorie de onoare națională de a-l combate. Oricît v-ați opune: adevărul este și rămîne cosmopolit; știința — și în această privință și arta — se dezvoaltă în vederea și spre bucuria lumei întregi și nu cresc ocrotite sub lingușirile ignoranței locale. Demnitatea noastră de oameni nu ne permite ca din producerì ce la popoare culte ar fi obiecte de rîs sau de compătimire să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi, și frumoase și juste nu pot fi decît acele scrieri române care ar fi frumoase și juste pentru orice popor cult.

Cît pentru cercetarea critică în contra poesiei române și pentru dovedirea stărei căzute în care se afla ea, prin rătăcirile celor mai mulți poeți în abstracții politice și altele, în contra acestei critice s-a încercat un feli de întîmpinare, care asemene nu poate rămînea neatins. Căci și în această privință este important ca adevărul să se constate. Înțelegerea răului este pretutindene o parte esențială a binelui, și cine îndrăznește a zice că „lira română de sub degetele lui Mureșanu, Sion, Tăutu, Baronzi" se asamănă cîntărilor lui Orațiu și Dante[1], și cine compară pe Goethe cu Vacarescu[2], acela prin chiar prețuirea unor asemene mediocrități dovedește despreț pentru frumuseța adevărată și cu acest spirit nu poate fi îngăduit în publicitate.

Relevăm dar că, pentru a discredita critica noastră în contra poesiei române, s-a inventat obiecția (mai întăi într-un articul al d-lui A. Densușanu din *Federațiunea*) că poesiile criticate sunt în cea mai mare parte versificații de copii necopți, despre care toată lumea știe că sunt rele; esploatîndu-se întru aceasta rezerva noastră de a trece sub tăcere la poesiile cele rele numele autorilor. Am răspuns deja o dată (*Convorbiri* din 1 sept. 1869) că, afară de trei, toate poesiile criticate sunt luate tocmai de unde vrea d. Densușanu, din operele d-lor Văcărescu, Sion, Bolintineanu, Tăutu,

---

[1] Iustin Popfiu în *Poesie și prosă*, I, pag. 146 *(nota lui T. Maiorescu)*.

[2] D. Alesandrescu-Urechiă în *Adunarea națională* din 8 iunie 1869 *(nota lui T. Maiorescu)*.

A. Mureşanu, Baronzi, Aricescu, Pelimon etc. Cu toate aceste, un alt literat, d. Justin Popfiu, în notele la disertaţia sa despre istoria literaturei române, cetită înaintea societăţii *Transilvania* şi publicată în osebită ediţie, repetă observaţia d-lui Densuşanu, zicînd:

„Iară T. Maiorescu, în opul seu *Poesia română cercetare critică*, ne-a datu o critică a poesiei române, care ănse ocupăndu-se mai mult cu criticarea produpturilor unor poetastri de puţină reputaţiune, ne face a conclude, că autorul nu avu curagiul a face o serioasă critică a poesiei române."

(*Poesie şi prosă*, 1870, I, pag. 261)

Domnii aceştia nu sunt în stare a recunoaşte un adevăr? În cercetarea noastră critică, a cărei intenţie era de a se ocupa de obiect, şi nu de persoane, autorii criticaţi sunt „celebrităţi" în sensul d-lor Densuşanu şi Popfiu. Însă numele lor ne-au fost indiferente pentru text; căci publicul de rînd putea ignora persoanele, iar puţinii „scrutatori" literari, cărora persoanele le sunt interesante, trebuiau să aibă destulă cunoştinţă de cauză pentru a afla îndată paternitatea ilustră a exemplelor citate. A cui este vina dacă d-nii Densuşanu şi Popfiu nu vor să intre în categoria întăia şi nu pot să intre în categoria a doua? / **12** deosebire *B, C, D, E;* distingere *A* / **14** înţelegerea *C, D, E;* înţelegerea şi primirea *A, B* / **15—16** şi totodată prin păstrarea şi chiar accentuarea elementului naţional *C, D, E; în A, B aceste cuvinte lipsesc* / **17** de a *C, D, E;* a *A, B* / **17—18** în paginile următoare ne încercăm a arunca o scurtă privire asupra cîtorva *B, C, D, E;* ne vom încerca a trece într-o revistă scurtă diferiţii *A* / **22** inferioare *D, E;* eminente între ei, sunt multe talente inferioare *A, B, C* / **24** punct *A, C, D, E;* punt *B* / **26** drept să punem pe Vasile *D, E;* just a pune pe Vasilie *A;* drept a pune pe Vasilie *B, C* / **27** poeziei *D, E;* poesiei *A, B, C* / **28** trecută *C, D, E;* aproape trecută *A, B* / **28—29** culegătorul *B, C, D, E;* culegătorul judicios al *A* / **31** poezie (*C:* poesie) o agitare stearpă *C, D, E;* poesie o agitare politică sterilă *A;* poesie o agitare politică stearpă *B* / **38** punt *C, D, E;* punct *A, B* /

159

1 cercuri *D, E;* ceruri *A, B, C* / **13** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **15** o simţire aşa de curată şi de puternică a *B, C, D, E;* un simţămînt aşa de curat şi de puternic al *A* / **17—18** mare podoabă a poeziei (*B, C:* poesiei) lui Alecsandri, o podoabă a literaturei române îndeobşte (*B:* literaturei îndeobşte) *B, C, D, E;* bună producere poetică în literatura română, o producere bună pentru literatura în genere *A* / *Înaintea poeziei* Rodica, *în A şi B este intercalată poezia* Malul Siretului *a lui Alecsandri:*

MALUL SIRETULUI

Aburii uşori ai nopţii ca fantasme se ridică
Şi plutind deasupra luncei pintre (*B:* printre) crînguri se despică,
Rîul luciu se-ncovoaie sub copaci ca un balaur
Ce în raza dimineţii mişcă solzii lui de aur.

Eu mă duc în faptul zilei, mă aşez pe malu-i verde
Şi privesc cum apa curge şi la cotituri se perde,
Cum se schimbă-n vălurele pe frunzişul (*B:* prundişul) lunecos,
Cum adoarme la bulboace, săpînd malul năsipos.

Cînd o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,
Cînd o mreană saltă-n aer dup-o vespe sprinteioară,
Cînd sălbaticele reţe se abat din zborul lor
Bătînd apa-ntunecată de un nour trecător.

Şi gîndirea-mi absorbită se tot duce-ncet la vale
Cu cel rîu care-n veci curge făr-a se opri din cale,
Lunca-n juru-mi clocoteşte; o şopîrlă de smarald
Cată ţintă lung la mine de pe năsipişul (*B:* năsipuşul) cald. /

31 (*nota la r.* **13**) *lipseşte în A. În B, sună astfel:* Apărute în *Convorbirile literare* de la **1** aprilie, 15 mai 1868, 1 ianuarie, 1 martie, 1 mai 1869 şi 15 decembre 1871. *În C, nota este următoarea:* Apărute în *Convorbirile literare* de la 1 aprilie, 15 mai 1868, 1 ianuarie, 1 martie 1869 şi decemvrie 1871. /

160

5 două *C, D, E;* trei *A, B* / **6** simţiri meşteşugite *B, C, D, E;* simţiminte artificiale *A* / **10** modern *C, D, E;* modern în faza lui trecătoare *A, B* / **11** deocamdată blazat *C, D, E;* blazat *A, B* / **12** marginile iertate *B, C, D, E;* limitele permise *A* / **13** ne vine greu să-l citām *D, E;* vine (*C:* ne vine greu) a-l cita *A, B, C* / **14—15** toată puterea cuvîntului, este d. M. *D, E;* puterea cuvîntului, este d. Mihail (*C:* M.) *A, B, C* / **16** mai multe poezii (*B, C:* poesii) *B, C, D, E;* trei poesii *A* / **16—17** *Convorbiri literare D, E; Con-*

vorbiri A, B, C / **22** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **29** poezie *Venere și Madonă D, E;* poesie *Venere și Madona A, B, C* / **30** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **31** Nicoleanu *B, C, D, E;* Neculeanu *A* / **34** cîntat frumusețele *C, D, E;* cîntat mai înainte frumusețile *A, B* / **36—37** (*nota la r.* **15**), *numai în C, D, E* /

161

Între r. **12—13**, *în A și B este reprodusă poezia* Epigonii *pînă la sfîrșit:*

Voi, perduți în gînduri sînte, convorbeați cu idealuri;
Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri,
Căci al nostru-i sur și rece — marea noastră-i de îngheț.
Voi urmați cu răpejune (*B:* repejune) cugetările regine,
Cînd, plutind pe aripi sînte pintre (*B:* sfinte printre) stelele senine,
Pe-a lor urme luminoase voi asemene (*B:* asemenea) mergeți.

Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune
Cu zîmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune,
Lumina a vieții voastre drum de roze semănat.
Sufletul vostru un înger, inima voastră o liră,
Ce la vîntul cald ce-o mișcă cîntări molcome respiră;
Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat.

Noi? Privirea scrutătoare, ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simțirea simulează
Privim reci la lumea asta — vă numim vizionari.
O convenție e totul, ce-i azi drept mîne-i minciună.
Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună,
Ați visat zile de aur pe-astă lume de amar.

„Moartea succede vieței, viața succede la moarte" —
Alt sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte;
Oamenii din toate cele fac icoană și simbol;
Numesc sînt (*B:* sfînt), frumos și bine ce nimic nu însemnează,
Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase (*B:* numeroasă)
Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol.

Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită
Unor lucruri nesistente (*B:* nexistente); carte tristă și-ncîlcită
Ce mai mult o încifrează cel ce vra (*B:* vrea) a descifra.

Ce e poesia? înger palid cu priviri curate,
Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țarina cea grea.

Rămîneți dară cu bine, sînte (*B:* sfinte) firi vizionare,
Ce făceați valul să cînte, ce puneați steaua să zboare,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi:
Noi reducem tot la pravul (*B:* praful) azi în noi, mîni în (*B:* mîne-n) ruină;
Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dînsa suntem noi. /
28 mai *D, E; mai A, B, C* / **29** haos *A, D, E;* caos *B, C* /

162

6 Să blăstem? Să plîng? *D, E;* să-i blăstem? să-i plîng? *A, B, C* / **13** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **17** poezie *D, E;* poesie *A, B, C* / **19** Venera *B, D, E;* Venerea *A, C* / **22** poetul *B, C, D, E;* poetul, simțind poate partea slabă a concepției *A* / **23** poezia *D, E;* poesia *A, B, C* / **27** exagerată *B, C, D, E;* esagerată *A* / **30** Heliade *D, E;* Eliad *A, B, C* / **30—31** cu greu va putea încălzi cetitorii mai critici de astăzi *B, C, D, E;* nu poate decît împuțina valoarea lucrării. *A* / **32** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **35** greșeli *B, C, D, E;* defecte *A* /

163

4 primi *B, C, D, E;* admite *A* / **6—7** și pe Sion și pe *B, C, D, E;* Hăjdeu *e A* / **9—10** explică dar nu excuză *A, C, D, E;* esplică dar nu escuză *B* / **10** greșala arătată *B, C, D, E;* defectul arătat *A* / **16** poeziei *D, E;* poesiei *A, B, C* / **21** entuziasm *D, E;* entusiasm *A, B, C* / *Între r.* **24—25**, *în A sînt intercalate r.* **6—9** *de la p.* **164**, *puțin modificate:*

Da, în lumea formelor frumoase timpul nu mai are putere și nu mai are înțeles, și cine a ajuns în această sferă a ajuns pe calea nemuririi. / **25** 1871 *B, C, D, E;* acesta *A* / **29** întrebările *B, C, D, E;* chestiunile *A* / **31** frumoasă imitare *B, C, D, E;* imitație frumoasă *A* / **32** statui *D, E;* statue *A, B, C* / **35, 36** punct *A, C, D, E;* punt *B* / **37—40** (*nota la r.* **29**), *numai în D, E* /

164

După r. **5**, *în A urmează propoziția:*

Numai forma frumoasă hotărește nemurirea. / **12** hotărî *B, C, D, E;* decide *A* / **13** maestrită *D, E;* maestroasă *A, B, C* / **20** strălucită *B, C, D, E;* splendidă *A* / **24** trainic *B, C, D, E;* dura-

bil *A* / **28** să loviți *C, D, E;* a lovi *A, B* / **30** să ocupe *C, D, E;* a ocupa *A, B* / **34** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **34—35** etc. Înaintea publicului celui mare *B, C, D, E;* Apărarea lui *Rienzi* a cauzat în societatea literară „Junimea" discuții foarte animate pentru și contra, asemenea și epigramele. Dar în publicul român *A* / **36** dreaptă *B, C, D, E;* justă *A* / *În B, C, la v.* **36**, *la cuvîntul* apretiare, *se află nota:*

În timpul din (*C:* Mai în) urmă *Revista contimporană* din București, prin cîteva critice foarte amare în contra d-lui Bodnărescu, a atras din nou luarea-aminte asupra acestui poet. / **38—39** deși stilul d-sale, mai ales în tragedia *Rienzi*, este prea greoi *C, D, E; în A, B, în locul acestor rînduri se află pasajul următor:*

În ceea ce privește tragedia *Rienzi*, trebuie să admitem (*B:* îngăduim) că planul ei este greșit în privința catastrofei. Rienzi cade ucis de Montreal, fără o motivare a acestei ucideri prin chiar faptele lui Rienzi. Tot actul al 5 (*B:* 5-lea) e slab. Și în celelalte acțiunea e difuză și înaintează totuși puțin. Unele caractere palide, nehotărît desemnate; mult lirism neadmisibil; limba adese întunecată, adese dură (*B:* aspră). Dar, pe lîngă toate aceste, *Rienzi* este opera unui adevărat poet: pretutindine (*B:* pretutindenea) o fantasie înfocată, cîteva caractere (Montreal, d.e., Albornoz etc.) conduse cu siguranță, scenele populare pline de realitate, limba energică, precisă, originală și, din mijlocul întunecimii și a durității (*B:* mijlocul asprimei întunecate), uneori de o nespusă dulceață, peste tot o inspirare de idealism, nu artificial, ci adăpat la izvorul curat (*B:* idealism din izvor curat).

Poate nu va fi de prisos a cita cîteva pasage din *Rienzi* ca dovadă pentru cele zise mai sus. Citām, d.e., scena unde Erina, sora lui Rienzi, vine a-i mărturisi pasiunea ei pentru inimic (*B:* inimicul) din casa lui Colonna.

„ERINA (intră)

Deștept încă, Nicola?

RIENZI

De somn lipsit, dar beat
De-o ilusiune mîndră e gîndu-mi creator.

ERINA

Ca sub o noapte neagră s-ascunde sub sprincene
Privirea-ți, e resfrîntă și-n juru-i văd fantome,

Ce-ades mă înspăimîntă. Poporul pentru care
Dezbini tu ideale din cer, aplaudă astăzi,
Teribil ce răstoarnă cu zorii cei de mîne.

RIENZI

Pe vîrful cel de munte ce urcă muncitorul
Și sarcini numeroase de țărnă neobosit
Așterne pe podișuri. Grăunțe-arunc-apoi,
Și-o sigură speranță îl face să aștepte
Că s-or mii în spice. De-i Roma azi căzută,
E cauza, că-i lipsește acel biet muncitor,
Ce-ar ști să cultiveze pe vechile-i ruine
Ideea părăsită, că-n fii trăiește tatăl.

ERINA

Frumos visezi, Nicola, anini speranța-ți însă
De-o pînză de painjen.

RIENZI

Cel desperat mai poate
Să nimicească soarta și acordîndu-și viață
Cu ea să se măsore? Deprinde-l să spereze
În propria-și putere, și-atunci... dulci zile-acele
Ar fi și de triumf.

ERINA

Neputincioasă-i sora să-ți stavilească cursul
Mâniei, ce te duce pe căi atît de mîndre,
Și, ah! de-un timp încoace am devenit o umbră,
O umbră rătăcindă dintr-un deșert în altul
Cătînd o mângăiere, ce poate nici există.
Pe sînul tău de frate dă-mi voie a mă plînge:
Nedemnă sunt, Nicola, să mă privești macar!
Ist ochi ce pentru tine era menit, ist piept
Ce nu știa nimică, decît cu nerăbdare
De dorul tău să bată, ist braț ce fericire
Departe n-avea alta decît să strîngă pieptu-ți —
Au devenit acuma unei gîndire razim,
Unei simțire sprijin... Amar de sora ta!
Dar cum de-acum nainte putea-voi neobosită
Să sorb din a ta clipă momentele mai sacre
Ce-mi dărui destinul? În jos pe țărna udă
De-a lacrimelor ploaie îmi voi întoarce fața —

Asupră-mi vină zace și, ah! numa-n durere
Sperez o fericire.

RIENZI

Nu-i vină unde-n lacrimi
Se află mângăiere.

ERINA

Nu-i vină, dar greșală,
Și, contra conștiinței, deprinse a se-nfige
În inimă-mi săgeata, și orice gînd, ce naște,
Nu e decît puterea într-însa ce izbește,
Și orice lovitură despică al meu pept —
Dă sorei fericire, și-apoi și Romei tale!"

Plină de energie este scena din act. (*B:* actul) IV, unde, după fuga lui Rienzi din Roma, Raselli, însoțit de Arimbaldi, vine la fiica sa Nina, soția lui Rienzi, cu speranța că la dînsa vor putea prinde pe marele agitator popular.

(numai în A:) NINA

Să fie al meu tată?
Vreo știre de Nicola prin el poate-oi afla
— Dar doru-mi să-l aducă? De mult uită de fiică
Și n-avu îngrijire. Îmi pare că urzește
Mai infernale planuri. Sub masca sa de neam
Să prindă pe Nicola, l-or fi ales mișeii.)
(Raselli, Arimbaldi intră).
De mult dorite tată!

RASELLI

Iubita mea copilă!

ARIMBALDI

Signoră, bună ziua!

NINA

De nu sunt înșelată,
Onoarea ceasta-mi (*B:* asta-mi) face vestitul Arimbaldi?

ARIMBALDI

Așa e, a mea doamnă.

NINA

Signore Arimbaldi,
Viteaz ca-n întreprinderi, nu-ți pasă a călca
Și peste pragul casei celui persecutat

De sîngeroasa-ți armă. Ce rău făcu Nicola
Sămînței voastre, tigri, cu-asemene măsură
De-i dați voi mulțămire? Și încă îndrăznești
Și vii unde-i iubit?

RASELLI

Copilă, fii mai blîndă. Amorul nu-ți dă timp
Să înțelegi ce bine ne face Montreal.
Prin dumnealor e Roma scăpată de-un tiran, *(rîndul acesta lipsește în B)*
Și, Nina, vin la tine să-ți dau tot ce perduseși,
Tribunului de soață amor cînd te jertfi.

NINA

Îmi adă pe Nicola, și tot ce-aș fi perdut,
Îmi dai cu dînsul iară.

RASELLI

În zilele din urmă
N-a fost el pe la tine? — De-amoru-ți a uitat.

NINA

De-amorul meu, Nicola? — Cel soare va uita
S-apuie, să răsară, și mai degrabă marea
Se va topi în aburi și-o adîncime-uscată
Va rămînea în locu-i — domeniu așteptat
De firea-vă setoasă (*B:* firea nesețoasă), cărei sunteți supuși,
Și-amorul lui Rienzi va rămînea nestins.

RASELLI

Nu știi de el nimică?

NINA

Deșartă întrebare!
Neoameni vînd pre oameni. — Veniți la o femeie
Și ce-i mai scump îi cereți. — Cum stați naintea mea!
O astfel de cruzie în veacuri e mai rară!

RASELLI

Copilo, nu te-ntrece în slaba ta mănie!

NINA

Și pot mai mult cunoaște acolo părinție,
Disprețul unde-și puse locaș pentru etern?
Tu singur ca un tată m-ai condemna nedeamnă
De numele Raselli, cînd aș voi cîștig

Vînzîndu-te pre tine. Dar ție ți se pare
O fericire-naltă a-l prinde pe (*B:* pre) Rienzi.
La fiica ta vii, tată, și-i ceri barbatul ei —
Nu-s deamnă de-al tău nume! Întoarce iar acolo,
De unde-aștepți răsplată — acolo vei găsi
Copii mai buni, desigur. (*De aici, pînă la replica lui Raselli, numai în A:* La voi îns-Arimbaldi,
Îmi ceru pe-al meu Rienzi!

ARIMBALDI

De-aș ști unde se află,
Să-l vezi ți l-aș aduce.

NINA

O, mizerabil om!
Gîndește că Rienzi e încă în viață.
Acum pe pragul ușei și peri din fața mea!)

RASELLI

Astfel n-ai fost crescută, și pată pe-al meu nume
Nu sufer ca părinte din partea fiicei mele.
Vei fi așa de bună și-mi vei urma la Roma.
Ce n-ai deprins ca fată, ca văduvă-i deprinde.

NINA

Cu tine împreună să-nvăț trădarea? — tată!
De ai simțire numai cît frunza ce se-ntoarce
Cu fața ei spre soare, ca doară o sărută
O rază călduroasă, mă las-atunci departe
De sînu-ți părintesc
Și nu-mi răpi și gîndul ce-mi dă viață încă.
Nimic pe astă lume de Nina de Rienzi,
De fiica lui Raselli să nu se mai audă.
Și de-oi avea durere, la oameni nu voi spune-o.
În codri mă voi duce, cu păseri și cu fiere
De-acum voi împărți-o, și lacrima-mi va curge
Pe flori nevinovate. A lor zîmbire tristă
Surîsul lui Nicola oricînd îmi va părea,
Și astfel amăgită voi da uitării gîndul
Că am avut un tată, bărbatul ce-mi vîndu.
(*numai în A:*
Uitîndu-te și-acuma la fiica ta nedeamnă,
Nu ți se naște-n cuget vînzarea, după care
Te porți cu monstrul cesta? — Te rog mă lasă-n pace
Și-mi ușurează gîndul, macar cît nu ești față!)

ARIMBALDI

Femeia necăjită mai slabă e de fire
Ca firul cel de ață, ce-l toarce un painjen.
Signore, timpul nostru mai scump aici îl perdem;
Lăsam-o să jelească. Prin Apenini Rienzi
Așteaptă lanțul nostru, și de-om întîrzia,
Va trece-n alte țări.

RASELLI

Urechea-mi părintească de azi e asurzită
Și ochiu-mi prins de-albeață de-acuma pentru tine.
(*Ies.*)"

(*De aici numai în A:*

Interesant este monologul perversului Montreal (act. II), care prin lupta între Rienzi și baroni caută a ajunge la domnie.

„MONTREAL

O, soarte blăstămată! oriunde s-o arunc,
Nu vre să muște nime în unghița-mi profană.
Curagiul îi lipsește acestui soi de oameni,
Și astă știrbătură se pare n-a umplut-o
La ei natura, numai să-i facă mai puternici —
Dar, Montreal, tot încă n-ai învățat că lumea-i
Din amăgiri născută și omul o fantomă,
Ce-ngreuie pămîntul cu planuri uriețe,
Cu iscodiri gigante; o cîrmă ia în mînă,
Cu-a vieței valuri luptă și visuri vre s-ajungă
Ce i le naște dorul în peptul pătimaș.
Și astfeli joc își bate de creatura sa
Natura făr' de milă. Dar cum? nici o tărie
În mine să nu aflu a mă opune dînsei?
N-a mai rămas vreo armă de mine nencercată?
Dorință de mărire, frumoasă, dulce ești,
Dar slabe-orice mijloace mi-au fost să te ajung.
De la baroni nimica nu e de așteptat;
Biserica niciodată n-a vre să împărtească
Un drept ce-l are-n Roma; silite trebuiesc
Prin fapte amîndouă. Aice este cheia
Ce mi-a deschide ușa doritului meu rai,
Și-n astă noapte trebuie să pun pe dînsa mîna.
Plebeii să s-adune pe-aici pe undeva
Un plan să pregătească. Pe-acesta a-l cunoaște,

Îmi este de nevoie. — Tîrziu e însă timpul
Şi orice pas zadarnic îl fac spre a-i afla.
O, mizerabili crieri! de ce nu ştiţi voi toate,
De ce numai ca spuma plutiţi pe Ocean,
Şi nu vă este dat să v-azvîrliţi în fundu-i,
Să scoateţi la lumină ce-ascunde el în sîn?
Din milă întîmplarea ne-aruncă ca la paseri
O fărmătură numai — aceasta este hrana
Ştiinţei omeneşti.") /

165

1 drept [...] explică (*B*: esplică) *B*, *C*, *D*, *E*; just [...] esplică *A* / 3 alta *C*, *D*, *E*; şi alta *A*, *B* / 3 poezia *D*, *E*; poesia *A*, *B*, *C* / 4 îndemînatic *B*, *C*, *D*, *E*; îndemnatic *A* / 5—31 *lipsesc în A* / *După v.* 31, *în B este intercalată poezia:*

ÎN GRĂDINĂ

În grădină mă găseşte
Sara singur şi străin,
Ici-dincoace pintre straturi
Gînditor pasu-mi înclin.

Vine-un flutur, pe-o garoafă
Se aşează,-l urmăresc,
Pe aripe-i semne mîndre
Şi-o scrisoare întîlnesc.

Între toate este unul
Drept în mijloc, rotunjor,
E cu alb tivit albastru,
Se ceteşte: ochi de-amor.

Împrejurul acestuia
Începînd a cerceta
Şi scrisoare-am dezlegat-o
Şi în ea astfel zicea:

„În grădină lîngă mine
Acest flutur s-a oprit,
Am privit la aripioare-i
Şi la tine am gîndit.

Şi i-am zis să zboare-n lume
Şi să-ţi ducă semn de-amor."
— Ah! cu alb tivit albastru,
Dragă,-i al tău ochişor!

Nu sunt singur în grădină
Sara, nici nu sunt străin,
De la tine fluturaşii
Cu scrisoare cînd îmi vin. /

166

3—17 *lipsesc în A, fiind înlocuite de următoarele poezii, între care figurează şi* În grădină, *singura menţinută în B:*

Către spic se pleacă spic,
Tainic, dulce tot şoptesc;
Cine poate să-nţeleagă
Ce poveşti îşi povestesc?

Ciocîrlii în aer cîntă
Versurile lor cereşti;
Fluturi zboară... tainici spice!
Spuneţi voi de ei poveşti?

Pintre voi stă rătăcită
O sărmană albăstrea —
Ea ascult-a voastre şoapte,
Eu ascult ce-mi spune ea.

Aici urmează cele şapte strofe ale poeziei În grădină.

EPIGRAME

Unde mă mînă dorinţa făr' de odihnă, repaus?
Ţinta n-o văd, n-o cunosc. De mă întorc spre apus,
M-aş cufunda în marea uitării cum soarele-n noapte;
Spre răsărit de privesc — ah! tu speranţă de-apui
Nu mai răsari ca cel soare senină, uiţi obiceiul
De-a străluci şi-ncînta. — Calea spre mîndru-mi destin
Vecinic perdută sigur am mers-o numai o dată,
Amor cel mult iscusit conductoriu-mi era.

———

Draga-mi e tristă, albastra-i privire în lacrimi se stinge —
Fug în grădină; viola stropită cu rouă-i frumoasă.

———

Este fănarul lumina din zare, ori lampa iubitei?
Ea mă aşteaptă; prin ochii ferestei priveşte lumina-i,

Calea-mi de-a lungul și vîntul și ploaia s-o stingă se-ncearcă
Însă zadarnic. Curînd voi ajunge, amor o va atinge.

———

Sprintină trece voioasă copilă pe lîngă un tînăr,
După cel colț stă tainic amorul la pîndă și rîde,
Pune săgeata pe coarda întinsă — asupră-le zboară,
Iat-o lovește; fecioarei naframa din mînă îi cade
Tot ce-o copilă putea ca să peardă, cel june-n ea află. /

19 felurimea *B, C, D, E;* varietatea *A* / **20** să uităm încercările altora mai *B, C, D, E;* a uita încercările modeste a cîtorva poeți *A* / **21** în sfera lor *B, C, D, E;* într-o sferă *A* / **21** ne prezintă *D, E;* de gîndiri și de simțiminte ne prezentă *A;* ne prezentă *B, C* / **22** exprimată *B, C, D, E;* esprimată *A* / **24** să zicem *D, E;* a zice *A, B, C* / **25** fel de *B, C, D, E;* feli de simțimînt de *A* / **26—27** Matilda Cugler (astăzi d-na Poni) și ale d-lui Șerbănescu *D, E;* Cugler (*B:* Matilda Cugler), ale d-lui Șerbănescu și (în parte) ale d-lui Petrino *A, B;* Cugler și ale d-lui Șerbănescu *C* / **27** explicat *C, D, E;* esplicat *A, B* / **30** expresii *C, D, E;* espresii *A, B* / **31** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **31** că *C, D, E;* că deja *A, B* / **32** explica *C, D, E;* esplica *A, B* / **33** bagaj așa de *D, E;* bagagiu așa (*C:* așa de) *A, B, C* / **34—35** contimporani ai noștri să se introducă *C, D, E;* contimpurani ai noștri a se introduce *A, B*/**35** literatură *C, D, E;* cîmpul literar *A, B* /

167

2—3 în singura revistă critică ce a avut-o România, în *Convorbiri* (*B, C: Convorbirile*) *B, C, D, E;* în *Convorbirile A* / **5** să trăiască *C, D, E;* a trăi *A, B* / **7** exemple *B, C, D, E;* esemple *A* / **7** redactorul *Familiei* trece *C, D, E;* trece *A;* redactorul *Familiei* din Pesta, trece *B* / *Între r.* **8—9,** *în A și B sînt introduse următoarele versuri:*

Lumina vieții mele,
Tu soare intre stele,
Regină intre fete,
Cu nimbu in locu de plete,
Cherubu din ceriuri susu, —
De multe ori ți-am spusu
Curatul meu amoru,
Că pentru tine moru,
Dar sinul meu recere
Din nou să ți-lu mai spunu,

Atunci simțescu plăcere,
Ascultă ăngeru bunu...
Al meu amoru
E aeru nutritoru,
Oriunde
Te-ai duce si-ascunde,
De aeru nu te poți lipsi,
Amorul meu te-ar urmări; /

14 unică-n *D, E;* unica în *A, B, C* / **31—32** *(nota la r.* **7**) *lipsesc în A și B; în C, lipsește paranteza:* (notița e de la 1872) /

168

Între r. **4** *și* **5,** *în A și B se află intercalat:* etc. / **15** Petre Grădișteanu *B, C, D, E;* P.G. *A* / **29** poezie *B, D, E;* poesie *A, C* /

169

5—6 dealtminteri, d. Petre Grădișteanu e un om (*B:* om plin) *B, C, D, E;* dealmintrele d. P.G. e un om plin *A* / *Între r.* **8** *și* **9,** *numai în A, B:*

La tine aripează dorința-mi flacarante,
Și cugetele-mi vie, fantasma-mi volitante etc.

și publică (în *Poesiă și Prosă,* 1870) următoarele versuri: / **26** trebuie să știți [...] conrector (*B:* corector) *B, C, D, E;* remarcați [...] corector *A* / **27** să fie *C, D, E;* a fi *A, B* / **28** dealtminteri *C, D, E;* dealmintrelea *A, B* / **33—34** declarațiune această poezie [*C:* poesie] *B, C, D;* dechiarațiune această poesiora *A* / **34** întoarne *C, D, E;* reintorne *A;* intorne *B* /

170

1 d. dr. *D, E;* d. *A, B, C* / **16** Elena *B, C, D, E;* Elena *P.A.* / *Între r.* **16** *și* **17,** *în A se află versurile următoare:*

Susu, combateți barbaria,
Pe vampiri i atacati,
Jugulu greu sî misielia
Domniloru o fulgerati.
Infamia blastemata
Imperatu adi esti chiamata. / **33** asemenea

țîștiitură este limbă *B, C, D, E;* asemene țistiitură este limba *A* /

171

4 cercunstanțe *B, C, D, E;* circunstanțe *A* / **6** poeziile *D, E;* poesiile *A, B, C* / **11—12** modeste *C, D, E;* modestă *A, B* / **12** cacofonice

C, D, E; cacofonică A, B / **14** poezii D, E; poesii A, B, C / **29** Pre cutarea nouă B, C, D, E; Pe cutarea noua A / **30** primă B, C, D, E; prima A / *Între r.* **34—35**, *în A se află intercalate versurile:*

Necicandu nu *te-am vědutu!*
Necicandu n'asi fi credutu
Cà numai fam'a ta bună
Sà'mi pòta anim'a cruda
Impune, ca o sagéta,
Sà nu mai potu avea pace;
Sà me prefaca'n vagabundu, ...
Nemicu sà nu sciu ce face. /

În A și B urmează versurile:

Eram int'ru'sara lănga amant'a-mi zina
S'aruncam privire la lun'a senina;
D'amore fiindu rapitu, par'la cériu sboram
Cand amantei mele man'a-i incredințam,
Eram atunce ferice ca nime in lume, ...
Pon'ce la ureche amant'a nu-mi spune:
„Nu vedi amante, ceva'n còce pășesce,
Vai! sálu bată crucea, moartea me'nghițesce!" /

172

10 Poezii D, E; Poesii A, B, C / **12** mitutica B, C, D, E; mititică A / *Între r.* **24** *și* **25**, *în A se află intercalate versurile:*

Si nu era o di'n care,
Dup'a mea îndatinare,
Despre voi se nu gàndescu;
Nu puteamu, se asceptu timpul —
Ca se-mi vina iar'minutul,
Ca cu voi să me intălnescu. /

Între r. **30** *și* **31**, *în A și B se află intercalate versurile:*

Vis a vi de mine este
O ferestuță cu flori;
Acolo șede o nevastă,
Eu o vědu de multe ori.
Dimineața cand se scoală,
Ea de locu vine la flori —
Le mută d'in oală'n oală,
Când o vědu mě iau fiori. /

173

6 Parcă sum D, E; Par'că-su unu A, B, C / **15** acum D, E; acum și A, B, C / **20** complimente B, C, D, E; compliminte A / **21** esperiență B, C, D, E; esperință A / **23** destins B, C, D, E; distins A / **27** mica C, D, E; mica mea A, B / **28** mîncarea neplătită a C, D, E; nutrimentul neplătit al A, B / **30** — *p.* **174**, *r.* **13** *lipsesc în A* (**31** poezie D, E; poesie B, C /

174

2 avea-voi C, D, E; avea-voi, veni-voi B) / **15** s-ar ivi B, C, D, E; ar apărea A / **15** excepția C, D, E; escepția A, B / **18—19** simptomul C, D, E; simtomul A, B / **21** Citatul d. Petru Grădișteanu D, E; Sus-citatul d. P.G. A, B, C / **23** Almanacul D, E; Almanahul A, B, C / **24** este să-i judecăm B, C, D, E; e permis a-i judeca A / **26** poezii B, D, E; poesii A, C / **27** cetirea B, C, D, E; lectura A / **33** să credem D, E; a crede A, B, C / **35** ce nu C, D, E; ceea ce nu A, B / **40** poezie D, E; poesie A, B, C /

175

1 lor D, E; lor toată viața A, B, C / **4** firească B, C, D, E; naturală A / **8** să se ție C, D, E; a se ținea A, B / **11** menține B, C, D, E; mănținea A / **16—17** le este așa de însemnat numărul D, E; așa este de mare numărul lor A; așa le este de însemnat numărul B, C / **17** fac D, E; formează A, B, C / **18—19** întreolaltă B, C, D, E; mutual A / **23** „om de litere" C, D, E; scriitor al literaturei A, B / **24** și cu o D, E; și o A, B, C / **24** să rimeze C, D, E; a rima A, B / **25** să-i deschidă D, E; a-i deschide A, B, C / **26** să-l patenteze D, E; a-l patenta A, B, C / **29, 30—31** pierde cu C, D, E; perde în A, B / **32** punct C, D, E; punt A, B / **33** să fie D, E; a fi A, B, C / **35** procedarea D, E; procederea A, B, C / **36** exploatează C, D, E; esploatează A, B /

176

12 explică C, D, E; esplică A, B / **14** *Familia* B, C, D, E; *Columna lui Traian, Familia* A / **16** entuziasm D, E; entusiasm A, B, C / **23** lor C, D, E; d-lor A, B / **24** la dreptul C, D, E; proprie A, B / **25** să-i încurajeze C, D, E; de a-i încuragia A, B / **26** încurajează B, C, D, E; încuragiază A / **28** poate C, D, E; pot A, B / **29** De aceea împotrivirea C, D, E; Din acest punt de vedere rezistența (B: împotrivirea) A, B / **34** îndestulătoare B, C, D, E; suficientă A / **36, 37** izbuti B, C, D, E; reieși A /

177

5 să vorbim [...] şi dd. *D, E;* a vorbi [...] şi (*A, B:* despre) dd. *A, B, C* / **7** Poeziile d-rei Matilda Cugler (mai tîrziu (*B:* astăzi) d-na Burlă) *B, C, D, E;* Poesiele d-rei Matilda Cugler *A* / *Nota la r.* **7** *lipseşte în A, B* / **8** *Convorbiri D, E; Convorbirile A, B, C* / **9** ivire *B, C, D, E;* apariţie *A* / **10** cetitorilor *B, C, D, E;* lectorilor *A* / *După r.* **23,** *în A urmează versurile:*

A căzut o rază lină
Pe pămîntul înverzit,
Şi dintr-însul, ce minune!
Mii de flori au răsărit.

A căzut o rază lină
Pe un codru-ntunecat,
Ş-atunci mii de filomele
Glasul lor au ridicat.

A căzut o rază lină
Pe mine din ochiul tău,
Ş-un amor fără sfîrşire
S-a aprins în peptul meu.

Acum treacă flori şi cînturi,
Al meu dor nu s-a sfîrşi,
Sufletu-mi plin de iubire
Însuşi moartea l-a găsi. /

În A şi B urmează versurile:

Cînd după multe chinuri
Un biet nenorocit
În braţul rece-al morţii
Scăpare a găsit,

Atuncea de pe ceruri
Cade o mîndră stea,
Căci fiecare-n lume
Îşi are steaua sa.

Şi de nu ţi-a fi milă
Şi de nu me-i iubi,
O stea are să cadă —
Ştii tu a cui va fi? /

178

5 pe cetitorii acestor poezii *D, E;* pe toţi cetitorii acestor poesii *A, B, C* / **7** simţirii *B, C, D, E;* simţimentului *A* / **9** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **11** poeziile *D, E;* poesiile *A, B, C* / **11** înrîurire *B, C, D, E;* influenţă *A* / **12** a lui Heine şi a lui Lenau (*B:* şi Lenau) *B, C, D, E;* a lecturei lui Heine şi Lenau *A* / **13** înrîurirea lui Heine şi a (*B, C:* şi) *B, C, D, E;* influinţa lui Heine şi *A* / **16** sunt şi vor rămînea poeziile (*C:* poesiile) *B, C, D, E:* mult timp poeziile *A* / **17** cele dîntîi *B, C, D, E;* primele *A* / **18** deosebeau *B, C, D, E;* distingeau *A* / **18** însuşire nu cunoaştem poezii (*B, C:* poesii) *B, C, D, E;* calitate nu cunoaştem poesii *A* / **19** să *B, C, D, E;* (ce e drept, cam efeminată) să *A* / **20** poeziile *D, E;* poesiile *A, B, C* / **23** credincioasă [...] obişnuite *B, C, D, E;* fidelă [...] adoptate *A* / **25** ale *D, E;* a *A, B, C* / **28** să se formeze *D, E;* a se forma *A, B, C* / **29** poezie *D, E;* poesie *A, B, C* / *Între r.* **29—30,** *în A şi B este intercalată următoarea frază:*

La acest merit se adaugă în versurile d-lui Şerbănescu o abundanţă (*B:* îmbelşugare) de metafore frumoase şi de contraste (*A:* surprinzătoare şi) pline de spirit, deşi uneori prea căutate. /

179

1 poezie *D, E;* poesie *A, B, C* / *Între r.* **8—9,** *în A şi B se află versurile:*

Oare ce spune cea pasărică
În al său cînt?
Şi ce-aminteşte frunza ce pică
Jos la pămînt?
Pasărea spune, ne sfătuieşte:
„Iubiţi, iubiţi!"
Frunza ce pică, murind, şopteşte:
„O să muriţi!" /

După r. **20,** *în A şi B este intercalată poezia:*

NOR ŞI CHIN

Ca şi vulturul în zbor
Trece-n spaciu negrul nor
Şi se duce după vînt
Tîrînd umbra-i pe pămînt.

Fulgeri, devastări şi foc
A dus el din loc în loc,
Dar ce-a ars a renverzit,
Pe cînd el s-a nimicit.

Ca și norul de foc plin
Trecu-n sufletu-mi un chin;
Chinul e adînc și greu
Ș-aduce (*B*: Naște) spaimă-n peptul meu.

Ș-adînc peptul (*B*: mintea) mi-a săpat
Viața-mi s-a cutremurat...
De-acel chin oare-am să mor?
Nu! căci chinu-i negrul nor... /

21 1870 *B, C, D, E;* trecut *A* / **21** *Lumine C, D, E;* sub titula *Lumine A, B* / **22** poeziile *D, E;* poesiile *A, B, C* / **23** prea de jos *D, E;* mediocre *A;* prea de mijloc *B, C* / **24** cîteva poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **26** Vreo două exemple *D, E;* Cîteva exemple *A, B, C* /

180

Între r. **26—27**, *în A și B se află următorul pasaj:*

Nouă și, după opinia noastră, izbutită este întrebuințarea unui fel de formă populară în *Suspinuri*.

Multe lacrimi și suspine,
Multe plîngeri de amor
Către bolțile divine
A trimis în nopți senine
Desperatul muritor;
Dar de-acolo mângăiere
Pentru-a inimei durere
Nimăruia n-a sosit,
Încă nime n-a primit.
Aici nasc vise de-amor,
Aici pere urma lor,
Pe cer — trece cîte-un nor.

Doarme-n dulce neștiință
Pruncul pe al maicei sîn;
Și în brațe de credință
Ades doarme o ființă
Al iubirei somn divin.
Totu-i somn; căci viața-i noapte;
Soare în trai nu mai străbate;
Căci tot omul e ursit
Ca să doarmă netrezit,
Cînd în viață un somn blînd,
Cînd sub recele pămînt
Somnul vecinic de mormînt. /

27—29 tristețea pentru nefericirea de care ne spune poetul că a fost lovit prin moartea soției sale este o coardă prea *C, D, E;* acea coardă, altfel bine atinsă, a tristeței pentru nefericirea de care a fost lovit poetul este prea mult *A, B* / **32** poeților tineri *C, D, E;* poeților *A, B* / **32** poezie *D, E;* poesie *A, B, C* /

181

1 poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **2** ivește prilejul *D, E;* prezintă ocazia *A, B, C* / **4** avut-o". *B, C, D, E;* avut-o" *(Noch ein Wort für junge Dichter)*. *A* / **6** îngăduite în poezii serioase *D, E;* admisibile (*B, C:* îngăduite) în o poesie serioasă *A, B, C* / **7** multe expresii înjosite *C, D, E;* cîteva expresii cam înjosite, d.e. *A, B* / *Între r.* **7—8**, *în A și B se află versurile:*

(numai în A titlul: BOALA MEA)
Mult necaz am tras în lume
Suferind de-o boală grea,
Ce neavînd nici leac nici nume
Îmi vestește moartea mea.
Prea curînd sosi-va ceasul
Ce va-nchide ochii mei;
Căci eu văd, ah, la tot pasul:
Boala mea sunt ochii ei. /

11—12 multor eliziuni *C, D, E;* de eliziuni *A, B* / **12** greșite (*zidur'le, valur'le* etc.) *C, D, E;* greșite. *A, B* / *Între r.* **12—13**, *în A și B este intercalat următorul pasaj:*

Spuneți-i că soarta i-a dat mângăiere,
Și că orce tată ferici poate fi.

Căci tu poți dispune de viață și moarte
Iubită de mine, cînd dulci mă iubești —
De-o mînă albă dulci desmerdată (*B:* desmerdată etc.)

Un alt feli de eliziuni, tot așa de greșite, sunt aceste:

Și cînd timpul cearcă ziduri a zdrobi,
Zidur'le stau ferme, rabd a lui mânie

(*numai în A:*

Eu altaru-mi de credință,
L-am avut pe sînul tău,
La picioarele-ți iubite,
Patria sufletului meu.)

Încît barcele iubirei
Marea n-o pot măsurà,
Valur'le nenorocirei
Ele nu pot înfruntà. /

13 altă privință *D, E;* alte privințe *A, B, C* / **14** exagerărilor *C, D, E;* esagerărilor *A, B* / **14** fantaziei *D, E;* fantasiei *A, B, C* / **15** poezie *D, E;* poesie *A, B, C* / **29** exprimă *B, C, D, E;* esprimă *A* / **30** întunecate *B, C, D, E;* funebre *A* / **32** antichitatea *B, C, D, E;* anticitatea *A* / **34** înfățișează *B, C, D, E;* reprezintă *A* / **34—35** sub forma unui [...] fantazia (*C:* fantasia) *C, D, E:* prin un [...] fantasia *A, B* /

182

1 *numai în B, C, D, E:* II / **3** Odobescu, Strat, Slavici, A. Xenopol *C, D, E;* Martianu, Odobescu, Strat, Slavici, A. Xenopol (*B:* P. Carp, Xenopol) *A, B* / **5** T. Rosetti *C, D, E;* Panu *A;* Tasu, T. Rosetti *B* / **10** mîna *D, E;* mînă *A, B, C* / **10** rege *C, D, E;* prinț *A, B* / **11** manta (*C:* mantie) *C, D, E;* mantie *A, B* / **12** iepure alb *C, D, E;* ermelin *A, B* / **16—17** comedii), ia (*C:* iai) *C, D, E;* piese comice), iai *A, B* / **22** să fie *D, E;* a fi *A, B, C* / **22** însemnătatea *B, C, D, E;* importanța *A* / **23** de căpetenie *B, C, D, E;* principală *A* / **27** de rîs *B, C, D, E;* ridicul *A* / **29** ridicol *D, E;* ridicul *A, B, C* /

183

4 ziare *D, E;* jurnale *A, B, C* / **5—6** să ducă *ad absurdum* concluziile obișnuite ale statisticei *D, E;* a duce concluziile obicinuite ale statisticei *ad absurdum A, B, C* / **8** curajul *B, D, E;* curagiul *A, C* / **15** aci se explică *B, C, D, E;* aici se esplică *A* / **21** înfățișării *B, C, D, E;* prezentării *A* / **22** întîi de rîs *B, C, D, E;* întăi ridicul *A* / **26** ziare *D, E;* jurnale *A, B, C* / **28** predominînd *C, D, E;* predomnind *A, B* / **29** în ființă *B, C, D, E;* existente *A* / **30** lucrurilor de înființat *B, C, D, E;* creațiunilor nouă *A* / **30, 41** științifică *B, C, D, E;* științifică *A* / **34** întrepriză *C, D, E;* antrepriză *A, B* / **37** școale *C, D, E;* școale începătoare *A, B* /

184

1 progres *C, D, E;* păn acum, oamenii de progres *A, B* / **2** excluziv *D, E;* exclusiv *A, B, C* / **9** să o numim *D, E;* a o numi *A, B, C* / **12** poeziile *B, D, E;* poesiile *A, C* / **18, 20** exprime *D, E;* esprime *A, B, C* / **34** încuraja *D, E;* încuragia *A, B, C* / **35** descuraja *D, E;* descuragia *A, B, C* / **36** de a *D, E;* a *A, B, C* /

185

4 să le *C, D, E;* le *A, B* / **9—48, *p.* 186, *r.* 11—47, *p.* 187, *r.* 26—40** *(nota la r.* **5***), numai în B, C, D, E*
(**25—26** a avut în vedere *C, D, E;* nu s-a raportat la Statute. Aceste, o mărturisim cu părere de rău, nu prea trebuiesc luate în băgare de seamă. Experiența de păn-acum ne-a dovedit că în multe întreprinderi „de cultură" de ale noastre o mare parte a activității se consumă în „elaborarea" statutelor și în alegerea comitetelor cu prezidenți, vice-prezidenți, secretari, membri fundatori, onorifici, ordinari și extraordinari, ne-a dovedit asemenea că, odată statutele „elaborate" și Comitetul ales, lucrarea mai departe a început a lîncezi.

Dar, cum am zis, critica noastră nici nu s-a raportat la statute. Ea a avut în vedere *B)*

186

După r. **5**, *în A este intercalat următorul pasaj:*

Dar înainte de a analiza cele două direcții mai de aproape, să răspundem la o obiecție de principiu, care tinde a nega dreptatea și folosul criticei noastre. Întrebarea este aceasta:

Direcția cea nouă nu poate ea exista fără a nimici pe cea veche? Pentru ce atîta critică neîmpăcată în contra celor mai multe forme și autorități de astăzi? Admițînd chiar că Academia nu e încă științifică, catedra de literatură nu e încă susținută, zidirea teatrului nu e încă trebuincioasă, de ce să fie totuș așa combătute? Tot sunt creațiuni de cultură, forme fie și goale pentru primirea cuprinsului viitor, tot sunt ceva, sunt un semn de viață și sunt mai bine decît nimic.

La o întrebare serioasă un răspuns serios.

Puterile unui popor, fie morale fie materiale, au în orce moment dat o cantitate mărginită. Averea națională a românilor are astăzi o cifră fixă, energia lor intelectuală se află asemene într-o cîtime fixată. Nu te poți juca nepedepsit cu această sumă a puterilor, cu capitalul întreprinderii de cultură într-un popor. Timpul, averea,

tăria morală și agerimea intelectuală ce le întrebuințezi pentru o lucrare de prisos, necum pentru o lucrare greșită, sunt ireparabil perdute pentru lucrarea cea trebuincioasă și cea adevărată. Amîndouă nu pot merge lîngăolaltă, tocmai fiindcă izvorul puterilor unei națiuni nu este nesecat, ci este din fire mărginit. Dacă îți lipsesc o mie de școlari silitori și modești, de industriali și meseriași naționali, de poeți și prozaici mai buni, cauza este că mărginitele puteri de care dispune poporul tău pentru aceasta sunt consumate de profesori ignoranți, de funcționari bizantini, de academici, secretari, membri onorifici, asociați în cultură, jurnaliști, „tranzactori" literari, poetastri, clăditori de ziduri de teatru etc., etc.

Ai un singur bloc de marmură: dacă l-ai întrebuințat pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă? / **6** explicare *C, D, E;* esplicare *A, B* / **7** să urmărim *D, E;* a urmări *A, B, C* / **7** celei din urmă *B, C, D, E;* direcției nouă în osebire de c ea veche *A* / **10** ştienţifică *B, C, D, E;* ştiinţifică *A* / **30–47** *numai în C, D, E* (**30** adăogăm *D, E;* adăogăm astăzi *C*) /

187

1 din chiar *B, C, D, E;* chiar din *A* / **2** poeziei *D, E;* poesiei *A, B, C* / **5** titlul scrierilor *C, D, E;* numele osebitelor scrieri *A, B* / **7** *A B, C, D, E;* I *A* / **8–9** ştienţifică *B, C, D, E;* ştiinţifică *A* / **9–10** Cercetări archeologice, disertaţii *B, C, D, E;* disertaţii *A* / **13** P.P. Carp, Vîrgolici, Panu, Lambrior, T. Rosetti *C, D, E;* Vîrgolici *A;* P. Carp, Vîrgolici, Panu, Lambrior, Tasu, T. Rosetti *B* / **15** *literare) C, D, E;* şi înaintea lor pe neuitatul Dion. Marţianu *(Analele statistice). A, B* / **18** citate *D, E;* sus-citate *A, B, C* / **19** punctul *C, D, E;* puntul *A, B* / **26–40** *numai în C, D, E* /

188

1–2 deocamdată *C, D, E;* şi nu se va afla încă pentru mult timp *A, B* / **2–3** ştienţifice *B, C, D, E;* ştiinţifice *A* / **6** Lambrior *C, D, E;* Marţianu *A, B* / **7** ştienţifice *B, C, D, E;* ştiinţifice *A* / **20** principiile *C, D, E;* principiele *A, B* / **22** nivelul *C, D, E;* nivela *A, B* / **23** expresie *B, C, D, E;* espresie *A* / **25** articolele *B, C, D, E;* articulele *A* / **26** sau criticele d-lui Carp etc. *B, C, D, E;* etc. *A* / **30** ştiinţei *B, C, D, E;* ştiinţei europene *A* / **38** al d-lui T. Rosetti *B, C, D, E;* etc. *A* /

189

6 excepţie şi o excepţie *B, C, D, E;* esceptie şi o esceptie *A* / **9** autorilor *C, D, E;* junilor autori *A, B* / **10** însuşiri *D, E;* însuşiri neapărate *A, B, C* / **12** exorbitante *D, E;* nemăsurate *A, B, C* / **15** experienţă *B, C, D, E;* esperienţă *A* / **17** să mai aducem *D, E;* a mai aduce *A, B, C* / **26–27** curăţire *B, C, D, E;* purificare *A* / **29** ştienţifici *B, C, D, E;* ştiinţifici *A* / **34** inteligenţe *B, C, D, E;* inteliginţi *A* /

190

2–3 este (V. Alexandrescu-Urechia, director general la 1865). Nici *D, E;* este? nici *A, B, C* / **4** gimnaziu (Petrescu, la Iaşi) *D, E;* gimnaziu *A, B, C* / **7** studiarea poemii *D, E;* lectura poemei *A, B, C* / **8** gimnazială *C, D, E;* din gimnaziu *A, B* / **13** misiuni *D, E;* misii *A, B, C* / **17** iluzorie *D, E;* esenţial iluzorie *A, B, C* / **17** zicem *B, C, D, E;* admitem *A* / **19** misiunii *D, E;* misiei *A, B, C* / **23** hotărăşte. E dar lucru firesc *B, C, D, E;* decide. E dar natural *A* / **24** hotărîre *B, C, D, E;* decidere *A* / **26** limbistica *C, D, E;* filologia *A, B* / **30** neîndoios *C, D, E;* neîndoit *A, B* / **31** a-şi *C, D, E;* a şti ce face şi fără a-şi *A, B* / **36** lucrurilor *B, D, E;* lucrărilor *A, C* /

191

4 cum *C, D, E;* acum *A, B* / **7** deosebite *B, C, D, E;* diferite *A* / **16** era în stare să facă *D, E;* erau în stare a face *A, B, C* / **17** al unor *C, D, E;* a unor *A, B* / **20** scrie, în contra uzului comun *D, E;* scrie *A, B, C* / **23** d. Cipariu *B, C, D, E;* Cipariu *A* / **26** afirmă *C, D, E;* afirma *A, B* / **28** să le cunoască *D, E;* a le cunoaşte *A, B, C* / **32–43** (*nota la r.* **31**) *lipsesc în A, B, C* /

192

1–3 *Transilvania* (15 aprilie [...] Societăţii *B, C, D, E;* unul din ultimele numere ale *Transilvaniei* (15 apr. [...] Societăţei *A* / **4** *literare.* Extragem *D, E;* Extragem *A, B, C* / **25–26** găseşte ne merit *C, D, E;* află de bine *A, B* / **26** *filologii B, C, D, E; filologii români A* / **30** cu neputinţă *B, C, D, E;* imposibilă *A* /

193

3 moderne *D, E;* sanscrite *A, B, C* / **5** caz *B, C, D, E;* exemplu *A* / **5–6** deosebită *C, D, E;* osebită *A, B* / **7** neîngrijind *C, D, E;* negrijind *A, B* / **11** este *C, D, E;* este lucru *A, B* / **13** o dată *B, C, D, E;* deja *A* / **18** de la *D, E;* din *A, B, C* / **19** prin *C, D, E;* din *A, B* / *Între r.* **19–20,** *în A se află intercalate următoarele rînduri:*

Şedinţa din 28 octombrie 1871 / **24** scolari *C, D, E;* şcolarii quând învaţă a citi şi a scrie *A, B* / **28** şi *B, C, D, E;* şi a *A* / **29** etc. decide *C, D, E;* etc. *A, B* /

194

9–10 române pe cale administrativă *B, C, D, E;* române *A* / **11** ilologi *C, D, E;* chiar profesori filologi *A, B* / **12–13** ştienţifică *B, C, D, E;* ştiinţifică *A* / **17–18** filozofie [...] filozof *D, E;* filosofie [...] filosof *A, B, C* / **24** Burla, Lambrior *C, D, E;* Columb, Paicu *A, B* / **37** rare *D, E;* cele mai rare *A, B, C* / **38** pierde din *C, D, E;* perde orce *A, B* /

195

1 valoare *C, D, E;* valoare şi orce înrîurire *A, B* / **1–2** mulţi oameni *C, D, E;* oamenii *A, B* / **3** şi cu el *C, D, E;* cu care *A, B* / **5** prin *C, D, E;* cu *A, B* / **5–6** presa [...] să combată (*C:* a combate) *C, D, E;* s-a obicinuit presa română, nu cea de rînd, a combate *A, B* / **11** direcţiei *C, D, E;* direcţiunei *A, B* / **13–14** aplicîndu-ne cu acea ocazie toată eleganţa stilului d-sale *C, D, E;* numindu-ne cu acea ocazie în limbagiul d-sale, tot aşa de elegant, lipoveni. *A, B* / **16–17** *Revista contimporană D, E;* etc. *A; Revista contimporană* etc. *B, C* / **18** limbagiului *C, D, E;* stilului *A, B* / **22** Foarte bine! Păcat numai că *B, C, D, E;* Ei bine! *A* / **24–25** în Junimea din Iaşi nu există *C, D, E;* în Iaşi nu esistă *A, B* / **30** mine *C, D, E;* subscrisul *A, B* / **31** eu *C, D, E;* subscrisul *A, B* / **32** suntem [...] ne-am *C, D, E;* sunt [...] s-au *A, B* / **37** din *D, E;* în *A, B, C* /

196

2 *(greşit)* 1874 *C, D, E;* 1864 *A, B* / **3** prelecţiile [...] ţineam *D, E;* prelecţiunile [...] ţinem *A, B, C* / **4** *Convorbiri literare D, E; Convorbirile A, B, C* / **6** mine *C, D, E;* subscrisul *A, B* / **7** ne *C, D, E;* se *A, B* / **12** studiul *C, D, E;* disertaţia *A, B* / **15** Secolul [...] secolul *B, C, D, E;* Seculul [...] seculul *A* / *În locul r.* **20–23**, *în A, B se află următorul pasaj:*

Pe lîngă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare terenul său aparte, în care îşi dezvoltă în mod special individualitatea şi, separîndu-se aci de toate celelalte, îşi constituie naţionalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să-şi aibă o formă de stat naţională, o împărţire a societăţii *(numai în A:* naţională, o dezvoltare ştiinţifică a sa) şi mai ales o literatură şi o limbă naţională.

A fost dar urmarea cea mai justă a ideilor timpului în care trăim, dacă şi între români s-a deşteptat în secolul acesta conştiinţa naţionalităţei lor şi a cîştigat astăzi valoarea unui adevăr lăţit şi înrădăcinat în popor. Fiecare român ştie că e roman, şi în orice va face el de acum înainte va căuta cu necesitate a se pune în legătură pe cît va putea mai nemijlocită cu tradiţiunea latină de la care însuş a primit viaţa sa intelectuală. *Noi suntem viţă latină* — iaca puntul de plecare al civilizaţiunei noastre, iaca adevărul ce este menit a deveni cel mai important în ziua în care pe toate sferile dezvoltărei noastre vom şti a-i trage consecinţele practice.

În *Convorbirile (numai în A:* din **15** ian. 1868 se află publicat un articul al subscrisului asupra poesiilor populare române adunate de d. Alecsandri, în care se arată valoarea acestei publicaţii, înaintea tuturor celorlalte, ca o adevărată comoară naţională.

Mai înainte încă, în no. din **1** iulie 1867, s-a publicat *(numai în B:* asupra poesiilor populare adunate de d. Alecsandri) o scurtă dare de samă *(numai în A:* asupra aceloraşi poesii) din pana d-lui V. Pogor [...] / **24** În *Convorbiri literare* de la **15** iulie 1867 *D, E;* În acelaşi an *(Convorbiri* din 15 iulie 1868 *A, B;* În *Convorbirile* din **15** iulie 1868 *C* / **24** d. Al. *D, E;* d. *A, B, C* / **29** influenţează *D, E;* reflectează *A, B, C* / **31** *literare* au apărut articolele *D, E;* au apărut articulele (*C:* articolele) *A, B, C* / **33** încheie *C, D, E;* termină *A, B* / **35** Terminăm *C, D, E;* Ne mărginim la exemplele citate până acum şi terminăm *A, B* / **37** *(nota la r.* **13**), *numai în D, E* /

197

1 direcţia *D, E;* direcţiunea *A, B, C* / **3** orunde *C, D, E;* oriunde, şi în lipsa de o literatură proprie română *A, B* / **7** terenul *D, E;* tărîmul *A, B, C* / **7** pierdută. *C, D, E;* perdută şi, desigur, cu „organe corporale", cu „muzică de pisici", cu „legători de atenţiune", cu „cuţite canonice" etc., etc. nu vom putea întări rezistenţa patriotică în contra germanizării şi a maghiarizării din Austria. *A, E* / **10** punctul *B, C, D, E;* puntul *A* / **19–20** să restabilim adevărul faptelor *D, E;* a restabili adevărul factic (*C:* faptelor) *A, B, C* / **20** falsificării *C, D, E;* falsificărilor *A, B* / **21** să-şi îngîne *C, D, E;* a-şi îngîna *A, B* / **28** punct *B, C, D, E;* punt *A* / **30** ştienţifice *D, E;* ştiinţifice *A, B, C* / **33** şi *C, D, E;* Holban şi *A, B* / **35** cetitorilor. *D, E;* cetitorilor nepărtinitori.

Mai trebuieşte un exemplu? — Răposatul Barnuţ, în ura ce o avea în contra ştiinţei franceze şi germane şi pe care voia să o împărtăşească şi şcolarilor, scrie la începutul cărţii sale de şcoală *Dreptul public al românilor* (pag. 11) următoarele:

„Jurisprudenti'a Romana nu desparte sistem'a juridica si politica de catra morale si religiune asia cumu facu politicii Franci si Germani mai nuoi; acesti'a credu, cà legelațiunea cu atatu va fi mai deplinita cu catu va fi mai departata și mai desbracata de toate ideele și sentimentele natiunii cele religioase, morali și omenesci."

Acesta este un neadevăr și sunt acum 5 (*B:* 6) ani de cînd în o critică mai întinsă a lucrării răposatului magistru, unde s-au arătat și alte erori științifice, am provocat în zadar pe partizanii d-sale să ne citeze un singur politic francez sau german, care să fi văzut perfecția unei legislații în depărtarea ei de la toate simțimintele cele religioase, morale și omenești ale națiunii.

Am revenit înadins la această critică în contra lui Barnuț, fiindcă adversarii noștri se refer totdeauna la ea ca la o „blasfemie" în contra „semizeului". Însă critica noastră nu se atinge de persoana lui Barnuț și nu pune în îndoială patriotismul lui, din contră, meritele lui de la 1848 sunt anume relevate acolo; dar ceea ce eram datori a face era împotrivirea în contra erorilor manifeste de știință, în contra inexactităților și confuziilor, de care este plină cartea citată și care erau cu atît mai primejdioase, cu cît provineau *(B:* veneau) tocmai de la Barnuț. Ce impresie au produs aceste lucruri asupra bărbaților noștri serioși se poate vedea din următoarele cuvinte ce le găsim în *Transilvania* din 1 aprilie 1868:

„După ce d. T. Maiorescu își încheiă critica sa nemicitoare asupra desmemorabilului op, noi inca ne simțimu indatorati a pune in interesulu culturei și al vietiei noastre nationali acestea intrebări:

1) Déca Sim. Barnutiu a cutezatu a propaga și a propagatu in adeveru la tinerimea academica idei atatu de bolnave, confuse, fanatice, destructive, comunistice, cum se póte esplica nepasarea, lenea, orbi'a, imbecilitatea aceloru senate academice, acelor efori, ministeriuri și domnii, care au suferitu pe Barnutiu, ca elu in calitate de profesoriu in cursu de atati ani se adape cu veninul seu pe atat'a tinerime? (numai în *A:* Cine censuréza la Dv. prelegerile profesoriloru academici? Nimeni? Nici macar pres'a? Nici publiculu in ecsamene? Cum se intempla, ca nici in timpulu turburariloru din ministeriul lui Cantacuzino nu respirase nimicu despre doctrinele acelea periculóse ale lui Barnutiu?)

2) Déca manuscriptulu lui Barnutiu coprindea acelea doctrine sí confuse, si fórte periculóse, orbi au fost aceia carii nu l'au aruncatu mai virtosu in focu, decatu se se faca *complici* pe fatia la propagarea atatoru rataciri și blastamatii? Cum se póte ca unu asemenea opu se se arunce pe aripele publicitatiei totu cu acea usioratate, cu care s'au tiparitu pana acum in limb'a nóstra atatea sterpituri de a le scólei romantice din Francia?"

Și aceste cuvinte le scrie — nu vreun amic al nostru, vreun partizan al direcției din Iași, vreun „cosmopolit", ci însuși d. Bariț, care în chestiile (B: la întrebările) unde persoana d-sale nu este în joc, are destulă pătrundere și experiență pentru a înțelege că dreptul public și îndeobște renașterea unui popor nu se poate întemeia pe neadevăr și neștiință. *A, B;* cetitorilor nepărtinitori. *C* / **37** prilejul *C, D, E;* ocazia *A, B* / **38—39** **1871**, autorul acestei cărți împreună *C, D, E;* trecut, subscrisul, împreună cu d. I. Negruzzi și *A;* 1871, subscrisul, împreună *B* /

198

1 din Iași *C, D, E;* Iași *A, B* / **5** dar *D, E;* aici. Dar *A, B, C* / **8** d. Radovitz consul *C, D, E;* d. de Radovitz consulul *A, B* / **9—10** necuviință, dealtminteri și un nonsens. *C, D, E;* necuviință *A, B* / **24** articolul *B, C, D, E;* articolul respectiv al *A* / **25** a *D, E:* s-a *A, B, C* / **31** *Curierului* din Iași *D, E; Curierului A, B, C* / **32** subscrisului și i s-au trimis și d-sale? *C, D, E;* subscrisului? *A, B* / **38** nici *C, D, E;* în nici un înțeles, nici *A, B* /

199

7 junimiștilor *C, D, E;* direcției junimei din Iași *A, B* / **8** noastră *C, D, E;* ei *A, B* / **9** asupră-ne *C, D, E;* asupră-i *A, B* / **12** jurnale *C, D, E;* jurnale încrezîndu-se numai în ele *A, B* / **18** osîndi *B, C, D, E;* condamna *A* / **22** că e bine să ne întîmpine *C, D, E;* de bine a ne întîmpina *A, B* / **23** l-au *C, D, E;* i-au *A, B* / **29** neatîrnată *B, C, D, E;* independentă *A* / **30** vor *C, D, E;* le vor *A, B* / **31** altora. *B, C, D, E;* altora. Festivitatea de la Putna a fost un început pentru aceasta. *A* / **37** la început [...] mai *C, D, E;* erau acum 6 (*B:* 10) ani, cînd au început a se arăta în public [...] mult mai *A, B* / *Între r.* **38—39,** *în A se află intercalat pasajul:*

Aceasta o și simt adversarii noștri, și încep a-și schimba tonul. *Federațiunea* în timpul din urmă laudă *Convorbirile literare*, și *Columna lui Traian* le „întinde pe viitor o mînă de frăție" pentru „noul lor avînt francamente românesc". Nu, onorabile redacții, cu această întorsătură de condei ar fi prea ieftin ca să ieșiți din poziția falsă în care v-ați pus atîția ani față de noi. Ținem a constata îndată că nu este vorba de vreun „nou avînt" al *Convor-*

birilor, mai românesc decît până acum, direcţia acestei reviste a fost de la început ceea ce este astăzi; singura osebire este că astăzi vine mai greu de a spune publicului în privinţa noastră tot ce spuneaţi până acum. /

200

16 stăpînire exclusivă *B, C, D, E;* posesie esclusivă *A* / **17** demnitatea *C, D, E;* dignitatea *A, B* / **18** prin atîtea *C, D, E;* din atîte *A, B* / **19** a *B, C, D, E;* au *A* / **20** deziluzionarea a *B, C, D, E;* scepticismul şi deziluzionarea au *A* / **22** osîndită *B, C, D, E;* condemnată *A* / **22** să-şi caute *D, E;* a-şi căuta *A, B, C* / **23** împreune *B, C, D, E;* împreuneze *A* / **26** deosebite *C, D, E;* osebite *A, B* / **36** B *B, C, D, E;* II *A* /

201

Notă la r. **4**, *numai în A:*

Între scrierile ştiinţifice din direcţia nouă, amintită în articolul precedent, trebuie însemnat şi studiul istoric al d-lui Panu din ultimele numere ale *Convorbirilor*. Consultare conştiinţioasă a izvoarelor şi expunere sinceră a adevărului îl caracterizează. În contra lui am auzit iarăş obiectîndu-se că nu trebuie să se spună asemenea lucruri, chiar dacă sunt adevărate. Va mai ţinea oare mult timp închipuirea unor oameni că naşterea lucrării ştiinţifice într-un popor se poate întemeia pe ascunderea adevărului? Ceea ce ne mângăie la privirea acestor „patrioţi" este încredinţarea că, după gradul inteligințeí şi întinderii studielor ce le au, nu vor cădea niciodată în ispita de a spune un adevăr ştiinţific descoperit de dumnealor. / **6** tendenţa *C, D, E;* tendinţa *A, B* / **7** iese *C, D, E;* este *A, B* / **8** susţinerii *B, C, D, E;* convingerii *A* / **15** *Nuvelele C, D, E; Novelele A, B* / **16—17** d-lor Vîrgolici şi Lambrior, *Nuvelele (B: Novelele)* d-lui Nicu Gane *B, C, D, E;* d-lui Vîrgolici, până la oarecare punt şi proza d-lor Hăsdeu şi Boleac *A* / **22** firească *B, C, D, E;* naturală *A* / **25** Bariţ şi Mureşanu *B, C, D, E;* Bariţ *A* / **25—26** sau cel puţin susţinute de *B, C, D, E;* de *A* / **30** să ne desfacem *C, D, E;* a ne desface *A, B* / **32** excepţii *C, D, E;* escepţii (aflate mai ales la Braşov, apoi la d. Popescu din Sibiu etc.) *A, B* / **33** al *C, D, E;* a *A, B* / **34** pedant *D, E;* pedantic *A, B, C* / **37** 20 *C, D, E;* 21 *B* / **36—40** *(nota la r.* **27***), numai în B, C, D, E* (**38** 19 *C, D, E;* 20 *B* / **39** 1838 *D, E;* 1834 *B, C* / **39—40** astăzi [...] ani). *D, E;* astăzi. *B, C)* /

202

4 osîndi *B, C, D, E;* condemna *A* / **10** încurcată *B, C, D, E;* confusă *A* / **11** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **13** şcolare *C, D, E;* scolastice *A, B* / **17** fonetiştii *D, E;* mulţi *A;* mulţi fonetişti *B, C* / **29** află *B, C, D, E;* află adese *A* / **35—36** partea a patra a disertaţiei *B, C, D, E;* articolele d-lui Burla din vol. V al *Convorbirilor* şi în partea a patra a cărţii *A* / **36—39** *române* [...] *Convorbirilor literare (D, E: Convorbirilor) C, D, E; române* (reprodusă în *Convorbirile* din aug. 1867). *A; române,* publicată în volumul de faţă. Vezi şi articolele d-lui Burla din vol. V al *Convorbirilor. B* /

203

1 o traducem *B, C, D, E;* traducem inscripţia *A* / **1** Chiar *C, D, E;* Deja *A, B* / **4** preciză *D, E;* precisă *A, B, C* / **8** să fii [...] ridicol *(C:* ridicul) *C, D, E;* a fi [...] ridicul *(B:* de rîs) *A, B* / **11** vechi *D, E;* mai vechi *A, B, C* / **18** cugetării. Cu cît cugetarea *D, E;* gîndirii. Cu cît gîndirea *A, B, C* / **21** etnic *C, D, E;* climatic *A, B* / **22** iuţeala *C, D, E;* iuţala *A, B* / **25** articol *D, E;* articul *A, B, C* / **37** teoretic *D, E;* geometric *A, B, C* / **40** preciz *D, E;* precis *A, B, C* /

204

5 Massimu *D, E;* şi Maxim *A, B, C* / **9** în *C, D, E;* pintre *A, B* / **12** cu *C, D, E;* de *A, B* / **13** sunt *D, E;* sunt mai *A, B, C* / **17** şi *D, E;* şi că *A, B, C* / **20** a răspîndi *B, C, D, E;* de a răspîndi *A* / **21** a *B, C, D, E;* de a *A* / **27** se pretinde că noi *C, D, E;* noi *A, B* / **30** să fie vestit *D, E;* a fi celebru *A;* a fi vestit *B, C* / **31** să *C, D, E;* să-i *A, B* / **36** Bopp, Diez *D, E;* Schleicher *A;* Bopp *B, C* / **36** Littré *D, E;* Littré, Renan *A, B, C* / **39—40** acelaş metod *D, E;* aceeaş metodă *A, B, C* / **41** *(nota la r.* **32**), *numai în C, D, E* /

205

2 conjugării *C, D, E;* conjugării şi declinării *A, B* / **23** cu viaţa plantelor *D, E;* vieţei plăntelor *(C:* plantelor) *A, B, C* / **26** să zicem *D, E;* a zice *A, B, C* / **30** rămînea să zicem *D, E;* rămîne a zice *A, B, C* / **32** analoage *D, E;* analogice *A, B, C* / **40** termenul *D, E;* terminul *A, B, C* /

206

3 *Sprachen B, C, D, E;* V. *Sprachen A* / **15** are *C, D, E;* are încă *A, B* / **15** să alegem *C, D, E;* a alege *A, B* / **23** objectează *A, B, C, D, E* / **25** *romîn D, E;* altfel *A, B, C* / **27** cînd era, şovăiau

C, D, E; mai cînd era șovăiau *A, B* / **28** academicii *C, D, E;* academiștii *A, B* / **30** cu *C, D, E;* încă cu *A, B* / **39** să aibă *C, D, E;* a avea *A, B* / **41** pedantă *D, E;* pedantică *A, B, C* /

207

1 XVI *D, E;* XIV *A, B, C* / **3** sunt *B, C, D, E;* sunt astăzi *A* / **4** recunoaștem *D, E;* îngăduim *A, B, C* / **8, 11** poezii *D, E;* poesii *A, B, C* / **22** sustrage *C, D, E;* substrage *A, B* / **26** de la *D, E;* din *A, B, C* / **29** de toată lumea *D, E;* pe toată ziua *A, B, C* / **32** altele *C, D, E;* atîte altele *A, B* / **41** de a ne *C, D, E;* a ne *A, B* /

208

1 împotrivi *B, C, D, E;* opune *A* / **4–6** autorii [...] Odobescu *C, D, E;* poetul cel mai bun și mai răspîndit al românilor era Alecsandri *A;* poeții cei mai buni și mai răspîndiți ai românilor sunt Alecsandri și Bolintineanu *B* / **7** ei *B, C, D, E;* dînsul *A* / **8–10** Bolintineanu [...] reflexivi *C, D, E;* este poet, și nu erudit reflexiv *A;* și Bolintineanu sunt poeți estetici, și nu eruditi reflexivi *B* / **10** lor *B, C, D, E;* lui *A* / **11** a o sută de filologi *B, C, D, E;* unui filolog *A* / **16** în această parte *C, D, E;* pe acest tărîm *A, B* / **20** legitimă *B, C, D, E;* naturală *A* / **24** luat în rîs *B, C, D, E;* ridiculizat *A* / **24–25** în scrierile satirice *D, E;* totdeauna în scrierile sale comice (*C:* satirice) *A, B, C* / **30** *literare* a *D, E;* a *A, B, C* / **33** din Blaj a *B, C, D, E;* a *A* / **39–41** *(nota la r.* **6**) *numai în C, D, E* (**39** 36 *D, E;* 20 *C* / **40–41** Duiliu [...] etc. *D, E;* Naum, Duiliu Zamfirescu etc. *C*) /

209

2 să vorbim *D, E;* a vorbi *A, B, C* / **3** Neologismele *C, D, E;* D. Odobescu de la început, d. Vîrgolici (*B:* și Bodnărescu) în timpul din urmă pot servi de model în această privință, care își are și ea însemnătatea ei. Neologismii *A, B* / **13** greșite *C, D, E;* de greșite *A, B* / **20** Dar *B, C, D, E;* Iar *A* / **25** împrumuta *D, E;* cîștiga *A, B, C* / **29** arabe *D, E;* arabice *A, B, C* / **33** de *C, D, E;* de la *A, B* / **39–40** *(nota la r.* **4**), *numai în C, D, E* (**40** ediției de față *D, E; Criticelor C*) /

210

1 tecnici *C, D, E;* tehnici *A;* technici *B* / **3** romanice *D, E;* romane *A, B, C* / **3–4** vom zice dar *B, C, D, E;* Suntem dar nevoiți a zice *A* / **6** noimă *D, E;* gîndire *A, B, C* / **28** grecești *D, E;* tecnici grecești *A, B, C* / **30** să *D, E;* a *A, B, C* / **35** suflemîntal *C, D, E;* sufletămîntal *A, B* / **37** filozofia *D, E;* filosofia *A, B, C* /

211

4–6 astăzi, spre [...] filologilor. *B, C, D, E;* astăzi. *A* / **8** să zicem *C, D, E;* a zice *A, B* / **11** *Transacțiunilor literare* în *Convorbiri literare* de la *D, E; Transact. lit.* în *Convorb.* din *A; Transacțiunilor literare* în *Convorbirile* din *B, C* / **12–13** și interesantul [...] Trebuie *B, C, D, E;* Trebuie *A* / **15–17** etc.? [...] Aceste *B, C, D, E;* și a. și a. aceste *A* / **21** a *C, D, E;* de a *A, B* /

212

8–9 intelectuale și economice *C, D, E;* intelectuale *A, B* / **16** și din *C, D, E;* și *A, B* / **20–21** să trecem *C, D, E;* a trece *A, B* / **23–24** lăsînd timpului viitor *D, E;* în viitor, lăsînd timpului *A, B, C* / **26** situația *D, E;* poziția *A, B, C* / **30** un grad prea *C, D, E;* gradul cel mai *A, B* / **37** necontrolate *B, C, D, E;* la Universitate *A* / **38** și profesor de universitate, această *D, E;* această *A, B, C* / **41** din *C, D, E;* în *A, B* /

213

9 formele de cultură ale (*C:* ai) *C, D, E;* viața de stat ai *A, B* / **19** pretențioase și a *B, C, D, E;* și *A* / **20** punctul *C, D, E;* puntul *A, B* / **30** propășirii noastre *B, C, D, E;* progresului nostru *A* /

P. 215 BEȚIA DE CUVINTE ÎN „REVISTA CONTIMPORANĂ"

STUDIU DE PATOLOGIE LITERARĂ

Publicat în *Convorbiri literare*, an. VII, nr. 2, 1 mai 1873, p. 78–85, primul *studiu de patologie literară* al lui Maiorescu, de fapt o recenzie critică distrugătoare a primelor numere ale noii publicații bucureștene *Revista contimporană*, acoperea de ridicol pe colaboratorii acesteia, care ofereau din belșug exemple „spre ilustrarea tratatului asupra beției de cuvinte": V. A. Urechiă, *Miron Costin*. Comentarii literari (Din cursul de literatură al d-lui V. A. Urechiă), în *Rev. cont.*, an. I, 1 martie 1873, p. 1–10; 1 aprilie, p. 83–88; nr. 3, 1 mai, p. 224–230; nr. 4, 1 iunie, p. 305–325; nr. 5, 1 iulie, p. 401–415; G. Sion, *Suvenire despre poetul Conaki* (conferință ținută în sala Ateneului), în *Rev. cont.*, an. I,

1 martie 1873, p. 14–29; 1 aprilie, p. 89–105; Pantazi Ghica, *Marele vistier Cîndescu*. Nuvelă istorică, în *Rev. cont.*, an. I, 1 martie 1873, p. 71–82; 1 aprilie, p. 167–179; nr. 3, 1 mai, p. 268–285; nr. 4, 1 iunie, p. 347–367; G. Marianu, *Un ciai la d-na Cutare*, în *Rev. cont.*, an. I, 1 aprilie 1873, p. 180–187; D. August Laurian, *Notițe bibliografice*, în *Rev. cont.*, an. I, 1 aprilie 1873, p. 158–166. Poziția lui Maiorescu față de cuvintele umflate și goale era schițată, dealtfel, încă din 1857, cînd, la 31 decembrie, nota în jurnalul său:

„De cea mai mare însemnătate pentru orientarea mea științifică a fost inițierea în filozofie, în ansamblu, și în logică, această știință extrem de interesantă. Ea m-a adus să năzuiesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre adevărata exprimare, fără greșeli, concisă, spre evitarea acelor exaltate vorbe goale, pe care în tinerețe le întrebuințezi atît de des" (*Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 74).

Maiorescu va rămîne consecvent pe aceeași poziție și o va declara răspicat și mai tîrziu, de exemplu, în disertația *Pentru ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în gimnaziu?*, publicată în *Anuarul Gimnaziului și Internatului din Iași*, pe anul scolastic 1862–63, Iași, 1863: „Antichitatea și studiul ei este calitatea nemuritoare care impune spiritului junimii studioase direcțiunea cea mai sănătoasă, care îi deschide un cîmp întins pentru activitatea rațiunii, însă i-o supune totdeodată subt legea naturii lucrurilor sau a adevărului și astfel îi taie în rădăcină aberațiunea egoismului. Această calitate este puternicul argument pentru care studiile clasice au fost pînă acum nutrimentul principal al inteligenței în omenime și vor rămîne totdeauna pînă cînd va fi vorba de bine, de adevăr și frumos. Însă această calitate o împărtășește limba latină cu limba elenă. Ceea ce este propriu limbii latine și o înalță peste cea elenă, din punct de vedere al instrucțiunii gimnaziale, este simplicitatea și regularitatea gramaticei. Gramatica latină parcă ar fi granit turnat, este unică între gramatici și va rămîne, prin urmare, în pururea cel mai bun fundament și cea mai bună disciplină pentru orice parte a gîndirii noastre."

Această disertație va deveni, dealtminteri, obiectul atacurilor lui V. A. Urechiă, angajat în duelul cu Maiorescu în problema „noii direcții" (vezi articolul *Noua direcțiune din Iași*, în *Revista contimporană*, nr. 6, 1 august 1873, p. 542):

„Avem sub ochi *Anuarul* ce a publicat [Maiorescu] în 1863, acum zece ani. În acest imprimat constatăm opinii diametral opuse cu acele ce *Convorbirile* și diversele scrieri ale d-lui T. L. Maiorescu de atunci încoace manifesta în respectul scrierei române. [...]

Cînd știe d. T. L. Maiorescu ce face? Astăzi, în 1873, sau în 1863? Cînd era d. T. L. Maiorescu acel om cristalizat în ideile sale, deși «**tentațiunea**-*i* era *numai un caz individual în perpetuu schimbători?*» [...]

De atunci l-am urmărit în tăcere; astăzi, la pretențiunea d-a erige în *școală* aberațiuni, *tentațiuni* individuale, ne facem o datorie de-a striga: «*pînă aici!*»".

Beția de cuvinte aducea acuzații grave, care nu puteau rămîne fără răspuns. Au răspuns Petre Grădișteanu, V. A. Urechiă, D. Laurian și Pantazi Ghica (a se vedea, în ed. noastră, nota la *Răspunsurile „Revistei contimporane"*, p. 677–682).

N. Iorga, în 1934, vedea în *Revista contimporană* „un puternic organ de concurență și înfruntare literară", considerînd drept o garanție colaborarea lui Alecsandri la această foaie:

„Crețianu, Alecsandri însuși colaborează, în 1874–5, la dînsa. Cronicile lui D. A. Laurian sînt vioaie și spirituale. Atacurilor pătimașe, asupra cărora se va reveni în legătură cu alte considerații, din *Convorbiri* contra lui Hasdeu ale unui Gheorghe Panu, tînăr scriitor (născut la 1848, în Galați), încă rud, care va avea să-și facă o ucenicie de civilizație a formei la Paris, răspunde, cu simțul mai ales al proprietății cuvintelor și cu stăpînirea unui larg orizont de cultură generală armonioasă, Anghel Demetriescu. «Tonul superb» al începătorului e luat în derîdere cu dreptate..." (*op. cit.*, I, p. 111).

În critica îndreptățită a lui Maiorescu, Iorga nu vedea la început decît „observații de detaliu":

„Articolele lui Maiorescu contra *Tranzacțiilor* tînărului D. A. Laurian și a *Revistei contimporane* nu cuprind decît observații de detaliu asupra greșelilor de logică, improprietății de termeni și grămădirii de nume proprii, care în cazul lui Sion arată mai mult o instrucție incompletă. Dar răspunsul lui Laurian[1] observă că odinioară rigidul critic de la *Convorbiri* numea pe V. A. Urechiă «excelentul său amic» și pe Grădișteanu «bunul său amic și elegantul scriitor»" (*op. cit.*, I, p. 190).

Curînd după aceea Iorga va trebui să recunoască superioritatea revistei ieșene:

[1] *Viitorul*, 1873, pp. 47–8 și urm. (*nota lui N. Iorga*).

„Bucureşti nu pot opune nimic de aceeaşi valoare *Convorbirilor*. *Revista contimporană*, nesupravegheată, ca una care întrunea colaboratori sporadici şi nimeni nu i se devota, putuse, îndată după apariţie, să fie dovedită cu un plagiat[1]" *(op. cit.*, I, p. 198).

Z. Ornea fixează, în rîndurile ce urmează, momentul naşterii acestei polemici răsunătoare:

„După direcţia nouă, gruparea ieşeană cunoaşte o perioadă de relativă expectativă, înregistrînd atacurile sistematice ale cercurilor intelectuale bucureştene şi ardelene. În duelul acesta necruţător, anul 1873 va consemna una dintre cele mai puternice lovituri date de «Junimea». E vorba de *Beţia de cuvinte*. [...] Folosindu-se de numai primele două numere din *Revista contimporană*, Maiorescu dezvăluia gravitatea acelei maladii a frazeologiei optimiste din cauza căreia Văcărescu fusese declarat superior lui Goethe — prin analiză comparată! Revoluţia Franceză socotită nu numai ca influenţată, dar o continuare a răscoalei lui Horia, iar unirea Germaniei şi Italiei consecinţă a unirii ţărilor româneşti în 1859" *(op. cit.*, p. 592).

Tabloul general al duelului angajat între Maiorescu şi *Revista contimporană* îl aflăm zugrăvit, din perspective diferite, la Vianu, N. Manolescu şi, cel mai recent, la Alexandru George. Prezentăm în continuare cele trei imagini.

T. Vianu: „Articolele *Beţia de cuvinte* şi *Răspunsurile «Revistei contimporane»* din 1873 fixează diferitele episoade ale acestei lupte. Frazeologia optimistă era o modalitate oarecum naturală a mentalităţii paşoptiste. Era o părere a vremii că începuturile noastre aveau nevoie de încurajare şi că într-o atmosferă de încredere creaţiile culturii se pot dezvolta mai bine. Comparaţia cu Apusul, rezolvată pururi în avantajul nostru, şi uşurinţa de a acorda contemporanilor elogiile cele mai înalte erau procedări foarte răspîndite în scrisul vremii. Faţă de starea de spirit pe care ele o trădau, Maiorescu aduce ceva ca o trezire în lumina clară a conştiinţei şi determină în suflete acel efect al modestiei din care dacă nu mai avea să folosească înflăcărarea, putea să profite temeinicia" („*Junimea*", în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 170).

---

[1] *Conv. lit.*, VIII, p. 83 şi urm. Din nenorocire e vorba de un Schina, care a făcut pe urmă o mare carieră în magistratură. Autorul denunţului, care iscăleşte «M.», poate fi Maiorescu. Cf. şi *ibid.*, p. 176 *(nota lui N. Iorga)*.

„În 1873 *Tranzacţiunile* fuzionează cu *Revista contimporană*, 1873—1876, unde *spiritus rector* este moldoveanul Vasile Alexandrescu-Urechiă (1834—1901), profesor al Universităţii din Bucureşti, mai tîrziu ministru al instrucţiunii publice, preşedinte al Ligii culturale etc.

Poligraf cu multe cunoştinţe, pana lui V. A. Urechiă aleargă prea repede pe hîrtie. Maiorescu surprinde cîteva din inadvertenţele sale, împreună cu ale altor colaboratori ai *Revistei contimporane*, în *Beţia de cuvinte*. Răspunde inteligentul P. Grădişteanu, abătut de atunci către activitatea juridică şi politică. Replica lui V. A. Urechiă vine mai tîrziu, într-o stîngace şi prolixă pledoarie *pro domo*, din care reţinem resentimentul împotriva zeflemelei junimiste. Autorul se întreabă dacă în adevăr n-a existat nimic bun în ţara noastră. «Şi ne repeţirăm această întrebare — continuă el — ajungînd la auzul nostru pe aripa ecoului intrigant *Keful* mare din sînul societăţii „Junimea" la cetirea incalificabilei diatribe: *Beţia* din *Convorbiri* a d-lui T. Maiorescu. Să fie oare hohotul acesta al omului sincer convins de eroarea groaznică a celor cari cred a-şi servi ţara şi naţiunea continuînd a umbla în calea în care nu-şi poate da seama de nimic, ci rîde pentru că vede rîzînd?»

Urechiă avea aerul că suferă pentru sentimentele sale naţionale. Cu timpul, vechea şi răsunătoarea polemică este uitată şi V. A. Urechiă devine între 1885 şi 1892 colaboratorul *Convorbirilor literare*, cu studii istorice şi plăcut povestite *Legende române*, 1891. *Revista contimporană* continuă publicaţiile vechilor colaboratori ai *Tranzacţiunilor*, sporiţi pentru partea ştiinţifică cu dr. C. Istrati, care dovedeşte necesitatea cremaţiunii morţilor, şi pentru partea istorică cu contribuţii de ale doctorului C. Esarcu (1836—1898), conducător pe vremuri, împreună cu N. D. Ananescu, al revistei de popularizare ştiinţifică *Natura*, creatorul *Atheneului român*, copiind în timpul misiunilor sale diplomatice, din arhivele Veneţiei, documentele interesînd istoria românilor.

Acestora li se adaugă cu articole literare şi filozofice: C. Leonardescu, mai tîrziu profesor universitar şi colaborator al *Convorbirilor*, şi Anghel (uneori Angel) Demetriescu (1847—1903), eruditul profesor bucureştean, filolog clasic, bun cunoscător al literaturii germane şi engleze, din care traduce pe Macaulay, stilist fastuos, cu articole despre Buckle şi Taine, dar şi cu un răspuns la criticile pe care Gh. Panu le adresase în *Convorbiri* lui Hasdeu. Anghel Demetriescu resimte o ciudată antipatie faţă de Eminescu, manifestată la intervale, ca aceea, lipsită cu totul de glorie, care, sub pseudo-

nimul G. Gellianu, persiflează unele din versurile frumoase ale poetului.

Literatura este reprezentată prin nuvelele lui Pantazi Ghica, fratele lui Ion, vechi revoluționar de la 1848, boem impenitent, autor franțuzit și lugubru, una din victimele *Beției de cuvinte.*

Poeții sînt bătrînul G. Crețeanu (1829—1887), alt supraviețuitor al generației revoluționare, autorul *Melodiilor intime*, 1854, și *Patrie și libertate*, 1879; N. Scurtescu (1844—1870), dînd, după valoroasele tragedii clasice *Rhea-Sylvia* și *Despot*, slabe versuri răpite ftiziei menite în curînd să-l ucidă; Ciru Economu (1848—1910), care, pe lîngă palide versuri originale, traduce din Hugo și Baudelaire.

Figura cea mai de seamă a grupului vrea să fie bucureșteanul Mihail Zamphirescu (1838—1878), căreia i se adună în 1881 poeziile sub titlul *Cîntece și plîngeri.* Lui Zamphirescu îi deleagă gruparea sarcina de a ridiculiza «Junimea» într-o improvizație dramatică: *Muza de la Borta-rece*, 1874, revistă teatrală cum epoca cunoscuse mai multe, scrisă în gustul lui Meilhac și Halévy din *La belle Hélène*, bufonerie literară cum o numește autorul însuși, în care Maiorescu este Minorescu, Eminescu este Minunescu, Xenopol este Jidopol, Naum este Năut etc., și al cărei umor pare astăzi atît de răsuflat încît ne minunăm că epoca s-a putut înveseli de el. Zamphirescu este un poet macabru, evocînd castele ale morții, mirese de strigoi, proclamînd dezolările sale nemîngîiate cînd nu oftează cu banalitate pentru iubita lui, totul într-un idiom italienizant, după modelul lui Eliade, cu *alegrețe, turment, stelă, immortale, displăceri, profume, lamente, adornări, tremări, dolente* etc.

Alecsandri, care patronase începuturile «Junimii», încurajează și grupul literaților bucureșteni, dînd *Revistei contimporane* romanul *Dridri*, mai multe poezii și lucrări dramatice: *Arvinte și Pepelea, Nobila cerșetoare, Concina.* Un alt junimist, I. Slavici, publică studiul *Crișenii noștri.* Prin intervenția lui Alecsandri, duelul *Revistei contimporane* cu *Convorbirile* încetează, P. Grădișteanu renunțînd la noul răspuns pe care îl pregătea" (*ibidem*, p. 306—308).

N. Manolescu e de părere că pe Maiorescu „trebuie să învățăm să-l citim. Trebuie să învățăm să-l citim, dar nu ca «specialiști»; specialiștii nu pricep decît importanța istorică a *Observărilor polemice* sau a *Răspunsurilor «Revistei contimporane»*.

Tot G. Călinescu a remarcat că talentul literar al lui Maiorescu apare cel mai bine în polemică și a definit chiar tipul de polemică pe care îl reprezintă autorul *Beției de cuvinte*:

«Nu din surprinderea inepției iese humorul maiorescian, ci din atitudine, din prefăcuta rece cercetare a cauzelor răului, dintr-o desfășurare savantă de forțe, din tonul părintesc și suficient medical. Raportul între polemist și adversar e acela dintre o minte inaccesibilă și un lamentabil intelect, care trebuie corijat ori admonestat, după cum e cazul. Gherea a simțit bine cum stau lucrurile: Maiorescu își ia adversarii „de sus" (asta e poziția trebuitoare mijloacelor lui), însă în chip savant, iritant meticulos, cu un calm netulburat. De aceea adversarii i-au păstrat o ură nestinsă și polemicile lui au rămas mereu vii, chiar în inactualitatea obiectului, ca și *Scrisorile* lui Eminescu... Așa fiind, se înțelege că valoarea polemicei lui Maiorescu nu vine din inferioritatea contemporanilor (care se pare a nu fi fost chiar așa de ignoranți cum îi vede criticul), ci din superioritatea mereu absolută și cu umor arctic dovedită a polemistului. Totul e o chestiune de raportare. Cînd Maiorescu vrea să dea a înțelege că adversarul e cu totul inferior, se coboară și el mai multe trepte și-l lămurește într-un limbaj de-o ușurință pălmuitoare. Dacă însă adversarul are cultură, atunci criticul se pierde în cețurile inaccesibilității lui și, într-un stil potrivit mijloacelor celui studiat, sugerează incapacitatea de pătrundere reală a problemelor din partea aceluia.»

Diagnostic nu se poate mai exact! Sentimentul maiorescian al întîietății se află întreg în modul de a polemiza. Ce sînt atitudinea, răceala medicală, suficiența, dacă nu expresia acestui sentiment? În fond, Maiorescu nu polemizează cu nimeni, căci el nu recunoaște nimănui dreptul de replică; metoda lui este de a da altora lecții de polemică, observîndu-le cu o plăcere neascunsă erorile de procedare, de, vorba lui, strategie. Cutare articol se subintitulează chiar «mic studiu de strategie literară». Iată și o mostră din acest stil de lecție practică, asemănătoare, desigur, *mutatis mutandis*, cu acelea de la *Institutul preparandal*, care-i plăceau viitorului dascăl Creangă:

«De aici putem scoate o altă observație de strategie literară: nu întrebuința niciodată tertipuri sofistice; iar dacă firea ta te împinge la ele, alege cel puțin pe cele mai fine și ferește-te de cele triviale pentru a căror demascare ajunge simpla mențiune a unor scrieri elementare de logică».

În răspunsurile adversarilor, lui Maiorescu i se pare a întrevedea stilul propriu şi, chiar dacă uneori imitarea e voită, dovadă de subtilitate, el spune pe un ton persiflant:

«A plăti cu aceeaşi monedă este o greşală de strategie literară. Moneda poartă semnul suveranităţii celui care a introdus-o în circulaţie; cine o întrebuinţează recunoaşte această suveranitate şi prin chiar aceasta devine inferior».

După ce a pus temelia, Maiorescu s-a dat, dealtfel, deoparte, lăsînd pe seama discipolilor să discute în contradictoriu cu adversarii. Atacat, el s-a prefăcut că răspunde din aceleaşi curate nevoi «didactice». Dincolo de acest caracter ilustrativ, Maiorescu nu trece (în polemică, în critică), socotind a nu fi de rangul lui un angajament corp la corp cu adversarii. Îşi va încuraja studenţii să poarte discuţia în amănunte, va conduce, un timp, din umbră, ostilităţile, la urmă se va retrage cu totul, ştiind că a învins.

Polemica maioresciană nu e doar una generală, de principii, ci şi una impersonală. N-are dreptate E. Lovinescu să spună că Maiorescu a rămas totdeauna la evidenţă, deoarece urmărea numai să convingă pe cititorul mijlociu. Mai curînd, Maiorescu evită amănuntele, punctele neesenţiale, căutînd să dea impresia că nu-l preocupă decît principiul. Pretutindeni, Maiorescu se pune la adăpostul principiului: el nu sugerează decît o singură cale de a pătrunde la adevăr. Această cale se revelă aproape de la sine omului inteligent. Polemica maioresciană pierde astfel treptat calităţile de acţiune subiectivă, surprinzătoare pentru adversar, devenind o metodă infailibilă de a ajunge la adevăr. Polemistul iese, ca persoană, din cauză, pentru că el nu este decît instrumentul prin care adevărul se limpezeşte în conştiinţe. Adevărul adevărat nici nu are nevoie de unanimitate sau măcar de majoritate; e de ajuns ca o singură minte omenească (cea dintîi este a Polemistului) să strălucească de flăcările lui inalterabile, pentru ca orice controversă să devină zadarnică. Maiorescu este cel mai aristocrat dintre toţi polemiştii: el nu caută să convingă pe cineva. Polemica lui se purifică pînă la gradul la care adevărul se dezvăluie (şi se impune) de la sine: [...]

Arma principală a unei astfel de polemici nu poate să fie decît logica. Maiorescu nu e lipsit de invenţie verbală şi, dacă preferă să se menţină în abstracţie, este pentru că polemica lui nu este una de cuvinte, ci una de idei. Expresia e rareori metaforică, în schimb criticul are o ureche foarte fină pentru muzica ideilor, o minte dialectică, în stare să desfăşoare argumente logice cu spontaneitatea cu care păianjenul îşi ţese pînza. Tăria lui stă mai puţin în izbînda izolată a unui cuvînt, a unei imagini, şi mai ales în ritmul metronomic al frazelor, în stringenţa logică. Nu sîntem uluiţi, nu explodăm la fiecare pas; dar o dată prinşi de acest ritm desăvîrşit, sîntem pierduţi, ca atunci cînd ne cufundăm în muzică sau în poezie. Logica supremă vrea să fie o formă de muzică sau de poezie, cînd conştiinţa noastră se linişteşte şi se înalţă în lumea ficţiunilor impersonale. Aş putea transcrie de oriunde, din *Discursuri*, din cutare intervenţie *Despre reforma învăţămîntului public*, din *Critice*.

Cu puterea logicii, Maiorescu poate face orice. O înlănţuire de silogisme, căreia nu i se poate descoperi nici un cusur, sfîrşeşte adesea într-o concluzie paradoxală:

«Este vacantă o catedră de Universitate, de ex. de istorie sau de literatură română. Cine este în statul nostru cea mai înaltă expresiune a ştiinţei istorice sau literare, atîta cîtă este şi se poate găsi la noi? Profesorii de la Facultatea de litere... Şi cînd este vorba ca să se ştie cine ar fi vrednic să ocupe o catedră vacantă de istorie ori de literatură la facultate, oare să nu fie capabili profesorii acestei celei mai înalte şcoli să propuie măcar ministrului [...] cine s-a distins în aceste specialităţi încît să merite a o propune la Universitate? Ce? Nici pentru atîta lucru nu sînt capabili profesorii de la Universitate: a propune ministrului pe un coleg al lor?... Şi, pentru Dumnezeu, ce cale mai sigură în lume ai să găseşti ca să-ţi arate cine este capabil? În legea de pînă acum este exclusiv [...] concursul. În proiectul de reformă se prevede şi propunerea facultăţii şi concursul. Dar din cine se compune juriul acestui concurs? Se trag la sorţi 4 profesori, cu decanul 5, ei formează majoritatea. Dar aceştia sînt mai capabili? Dacă toţi împreună sînt incapabili, 4 traşi orbeşte la sorţi sînt mai capabili? Curios lucru!»

Aici nu mai este urmărirea pur şi simplu a unui scop, dar desfătare curată a spiritului, care se simte mai liber în această strînsă înaintare silogistică decît în fantezia cea mai neîngrădită. Temperamentul îl ducea inevitabil pe Maiorescu la acest fel aproape gratuit de polemică. Spiritul polemic nu este la Maiorescu numai rezultatul împrejurărilor; Maiorescu nu scrie polemică numai din nevoia de a combate «direcţia de azi». Ar fi să nu vedem că el este un Polemist înnăscut, înainte de orice program. Talentul polemic este acela care, premergînd opera critică, ni se dezvăluie azi drept una din condiţiile ei prime. Pe o latură, opera lui Maiorescu nu este, în definitiv, decît realizarea acestui impuls originar.

Dar la Maiorescu polemică nu înseamnă dialog, ci afirmație sau negație: simțindu-se fără interlocutor, el nu e un polemist în înțelesul de azi; este Polemistul, pentru care polemica nu reprezintă încă un bun al tuturor, asupra căruia toți să aibă aceleași drepturi. Polemica nu e decît starea lui de spirit inițială, pe care, exteriorizînd-o, o aduce, de fapt, la cunoștința lumii: polemizînd, Maiorescu arată celorlalți chipul necunoscut al Polemicii. El, care a avut, singur, acces la adevăr, se coboară să învețe pe alții: și nu Adevărul, numai lui accesibil, dar mijloacele dinafară de a-l revela. Coborîrea aceasta așa de evidentă n-a întîrziat să revolte pe aceia care, lipsiți cu desăvîrșire de modestie, se înălțau singuri la rangul de adversari ai Polemistului, și nu puteau să-i ierte acestuia felul cam prea metodic de a le deschide capul. Maiorescu pleacă, așadar, totdeauna, cum va zice G. Călinescu, de la «examenul logic și gramatical» al gîndirii adversarului, spre a se ridica la «clasificație», la «încadrarea lui într-un lanț de necesități», adică «la forma impersonală a studiului, așa încît să se înțeleagă că exemplele date nu urmăresc atît discreditarea adversarului, cît verificarea unui adevăr de ordin general»" *(Contradicția lui Maiorescu, ed. cit.,* p. 72–77).

„În *Beția de cuvinte* este numai aparența studiului, și umorul rezultă din simulare. Criticul începe prin a cita din Darwin în legătură cu aplecarea remarcată de acesta la unele maimuțe «spre băutura ceaiului, a cafelei și a spirtoaselor»:

«Va să zică plăcerea noastră pentru amețeala artificială, produsă prin preparate și plantele lor, este întemeiată pe o predispozițiune strămoșească...»

Să remarcăm sarcasmul comparației și acel «va să zică», imperceptibil tic de exprimare doctă. Aceeași ironie și mai încolo:

«Există însă un fel de beție, deosebită între toate prin mijlocul cel extraordinar al producerii ei, care se arată a fi privilegiul exclusiv al omului, în ciuda celorlalte animale: este beția de cuvinte».

După o așa de flatantă, pentru om, constatare, iată cu ce gravitate universitară își urmează Maiorescu studiul:

«Cuvîntul, ca și alte mijloace de beție, e pînă la un grad oarecare un stimulent al inteligenței. Consumat însă în cantități prea mari și mai ales preparat astfel încît să se prea eterizeze și să-și piardă cu totul cuprinsul intuitiv al realității, el devine un mijloc puternic pentru amețirea inteligenței. Efectele caracteristice ale oricărei beții sînt atunci și efectele lui, *la débilité des fonctions intellectuelles*

et le penchant à la violence, cum ne arată Cabanis în numărul 8 din *Rapports du physique et du moral de l'homme.*»

Abia o complice clipire din ochi:

«Ar da poate un caracter prea pedant acestei neînsemnate cercetări literare, dacă am voi să așezăm exemplele practice pentru teoria mai sus expusă după chiar gradele arătate: ne mărginim a le cita în total, lăsînd binevoitorului cetitor sarcina de a le clasa în ordine...»

«Exemplele practice» de care e vorba sînt cîteodată simple citate însoțite de cîte un comentariu laconic, cînd Maiorescu simte că o exclamație de prefăcută mirare este cea mai potrivită armă. Sînt și articole întregi *(Limba jurnalelor din Austria)* scrise cu această tehnică a «colajului». Un ochi atent ar putea desprinde, chiar și în acestea, un fir conducător, căci Maiorescu merge rareori la întîmplare. O structură există mereu, ca un montaj discret, în cel mai sumar comentat dintre articole. Maiorescu e un *metteur en scène* extraordinar, și multe articole care nu ne mai interesează sub raportul conținutului își păstrează întreg farmecul datorită artei de a compune a criticului. Polemistul desfășoară, cînd e cazul, o adevărată regie, cu o fantezie inegalabilă, articolul neavînd mai puțin bătaia regulată a unui ceasornic. Criticul începe atunci prin a reaminti datele polemicii, dînd lungi extrase pentru a crea impresia de obiectivitate, tolerînd adversarului mici argumente proprii (perfidie!) și mai ales înlăturînd cu răceală tot ce «nu e în chestie»" (*ibidem*, p. 79–81).

Alexandru George se oprește mai îndelung asupra polemicii Maiorescu – *Revista contimporană* în *Prefața* la ediția de scrieri ale lui V. A. Urechiă, una din „victimele" criticii maioresciene: „Urechiă aparține unui tip spiritual care va apare curînd foarte anacronic în raport cu noile tendințe, dar totuși nu mai puțin caracteristic. Încît, fără a nega îndreptățirea încadrării lui în seria adversarilor «Junimii», ne grăbim să spunem că el este în cultura epocii mult mai mult decît a vrut să vadă Maiorescu.

V.A. Urechiă e în numeroase privințe incarnarea cea mai desăvîrșită a formulei «formă fără fond» și victima cea mai importantă a procesului pe care Maiorescu avea să i-l facă. Spre deosebire de junimiști și de urmașii lor spirituali, el se caracteriza prin entuziasm și inițiative, găsind prilej de acțiune în tot felul de domenii, cu o temeritate de pionier, dar fără o judecată prea profundă asupra temeiului și necesității unor atari acțiuni. Spre deosebire, încă o dată, de Maiorescu, el se grăbea să dea și formă instituțională ini-

ţiativelor sale, fondînd sau ajutînd la întemeierea unei multitudini de forme culturale, în ale căror comitete şi comiţii a fost conducător, membru activ, preşedinte uneori de onoare. Şi, totuşi, dacă ne gîndim că unele dintre acestea au supravieţuit unui entuziasm ce a putut să pară de moment şi au ajuns să fie realităţi fundamentale ale culturii româneşti, îi vom ierta poate ceva din păcatul grabei şi al superficialităţii, pe care i l-a denunţat atît de crud Maiorescu" (*Prefaţă* la ediţia V.A. Urechiă, *Scrieri literare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. VI).

„În 1868 apar *Observările polemice*, iar în 1873 *Beţia de cuvinte* de Titu Maiorescu, în care Urechiă se află ironizat în mod crunt şi pus alături de nişte nulităţi, pe care, în majoritatea lor, posteritatea le-ar fi uitat cu totul dacă mentorul «Junimii» nu le-ar fi nemurit prin pamfletul său. Atacul acesta, declanşat brusc, e considerat de Urechiă deopotrivă neaşteptat şi plin de ingratitudine. Cei doi profesori, colegi la Universitate şi la Academie, se aflaseră în cele mai bune relaţii. Urechiă, ca director de minister, îl ajutase pe Maiorescu hotărîtor în afacerea cabalei de la «Şcoala centrală de fete», după cum notează chiar Iacob Negruzzi în cartea sa *Amintiri din «Junimea»* (Bucureşti, Ed. Minerva, 1970, p. 23), dar uită să amintească biografia «oficială» a mentorului junimist redactată de S. Mehedinţi, apărută în numărul din februarie 1910 al *Convorbirilor literare*, sub pseudonimul Soveja, şi întemeiată exclusiv pe informaţiile oferite de Maiorescu însuşi. Criticul fusese naşul fiicei lui Urechiă, Corina. Cei doi prieteni se tutuiau, caz rar în purtările în genere distante ale criticului de la *Convorbiri*... O anume preţuire reciprocă se poate vedea în prima parte a carierei lor — ajunseseră să semneze actele administrative unul în locul altuia — şi Urechiă va publica un fragment dintr-o scrisoare din acea epocă, adresată lui de către Maiorescu, în care acesta din urmă aproba politica şcolară a directorului de minister de atunci (1866) şi-i transmitea, la însănătoşirea după o boală grea, următoarele rînduri de caldă prietenie: «Îmi pare bine că te-ai însănătoşit, atît pentru tine cît şi pentru Ministerul Cultelor, care şi-a pierdut capul în amîndouă sensurile de cînd te-ai dus tu...» (*Din tainele vieţii* şi *Amintiri contimporane*, în *Apărarea naţională*, II, numărul din 23 februarie 1901; ciorna scrisorii lui Maiorescu din 1/13 ianuarie 1866 am identificat-o în *Epistolarium*, IV).

Într-un *Discurs asupra mişcării literare în ţările române în anul 1867*, V.A. Urechiă salutase ca pe un eveniment al anului respectiv

«naşterea [...] *Convorbirilor literare*, a lucrărilor relative la limbă şi poezie de d. Maiorescu...», precum şi activitatea generală a societăţii ieşene (în *Ateneul român*, an. I, nr. 12—14, 1867). Tot el este, probabil, singurul publicist din acea vreme care a comentat din nou favorabil studiul lui Maiorescu despre *Poezia română*, atît de scandalos pentru majoritatea criticilor, într-o *Alocuţiune la inaugurarea conferinţelor Ateneului* pe anul 1868/1869.

Desigur că Urechiă socoteşte atacul lipsit de îndreptăţire, afirmînd că numeroşi junimişti i-au transmis în secret dezacordul lor cu procedarea lui Maiorescu. Cu acea generozitate specifică lui şi cu aceeaşi lipsă de resentimente care-l făcuse să afirme despre B.P. Hasdeu, alt «executor» al lui, plin de toate furiile: «Pe *Soare* nu mă pot mînia cînd mă arde prea tare!» — Urechiă va recunoaşte mai tîrziu fostului prieten, devenit cu timpul principalul şi cel mai caracteristic adversar al său, seriozitate în toate acţiunile şi merite de organizator în problemele învăţămîntului. Şi se abţine de a mai comenta catastrofalul proiect al acestuia de reformă şcolară, formulat în 1870 şi propus în timpul scurtului ministeriat din 1874, deşi ideile maioresciene în acest sens, conţinute în germene în studiul *În contra direcţiei de astăzi în cultura română* (1868), le combătuse cu toată virulenţa la timpul respectiv, într-un articol publicat în ziarul *Adunarea naţională* (an. I, nr. 16, din 3 iulie 1869), ca un răspuns la ceea ce pe bună dreptate putea considera o negaţie *de plano* a politicii sale culturale.

Proiectul maiorescian de reformă a învăţămîntului dezvolta ca o consecinţă logică ideile din articolul din *Convorbiri*... reprezentînd dealtminteri unul din punctele esenţiale ale politicii culturale junimiste. Aici este adevăratul teren al polemicii dintre cei doi: scriitorul nostru, notînd punctele comune — de pildă, lupta lor împotriva exagerărilor latiniste — nu omite, fireşte, să enumere şi divergenţele lor în alte privinţe, ce se declaraseră chiar din vremea în care erau buni prieteni, şi anume din epoca ieşeană, de dinainte de apariţia *Convorbirilor literare*, cînd junimiştii se manifestaseră numai sub forma «prelecţiunilor populare»: criticismul exagerat al lui Maiorescu la adresa culturii române din acel moment (şi care-l îngloba şi pe Alecsandri) şi afirmarea superiorităţii în toate domeniile a culturii germane — ceea ce nu putea decît lovi în orientarea cu totul opusă a colegului său de Universitate ceva mai vîrstnic.

Urechiă a comis atunci grava eroare de a-i răspunde (*Revista contimporană*, nr.4, din 1 iun. 1873) lui Maiorescu, care-i descoperise

cîteva inadvertențe de ordin istoric, ce puteau fi foarte ușor puse pe seama felului grăbit de a scrie al acestui prea prolific publicist. Urechiă nu vrea să-și recunoască erorile și se apără cu atîta inabilitate, încît îi dă prilejul lui Maiorescu să revină în *Al doilea studiu de patologie literară*, în care analizează *Răspunsurile «Revistei contimporane»* și unde adversarul său e încă o dată strivit de argumentarea implacabilă a criticului, pînă într-acolo încît, pentru întreaga posteritate, polemica dintre cei doi s-a iscat și s-a consumat pe acest unic teren, cu triumful categoric al lui Maiorescu.

Or, lucrurile nu stau așa. Între cei doi oameni de cultură era o deosebire de ordin fundamental, ei reprezentînd două linii divergente ale orientării culturii noastre din acea epocă. Nu alunecările de condei ale lui Urechiă contează aici, ci stilul lui de acțiune și vederile fundamentale. Pentru Maiorescu, care, în aproape cinci decenii de strălucită carieră în învățămîntul universitar, a considerat cuvenit să publice un singur manual al specialității sale, de una sută zece pagini, un om care scotea tomuri peste tomuri, își tipărea cele mai anodine conferințe, organiza tot felul de forme de cultură, făcea și desfăcea gazete, prezida societăți mai mult sau mai puțin savante, nu putea fi decît un hazliu produs al extravaganței celei mai blamabile. Gh. Panu, în amintirile sale de la «Junimea», arată că membrii cercului vedeau în Urechiă un fel de etalon al neseriozității și lipsei de măsură. Dar tot el, care, în calitate de istoric, a urmărit cu altfel de ochi activitatea neobositului poligraf, nu uită să completeze:

«Bietul d. Urechiă era o natură foarte complexă; desigur că nu era lipsit de talent și desigur că a lăsat în urma sa lucruri foarte interesante și foarte instructive, dar nu acele cărora el le dădea valoare, ci altora la care poate ca valoare nu le atribuia nici una.

Așa, desigur, cea mai însemnată lucrare a sa e publicația, cu ocazia cursului ce făcea la Universitate, a documentelor foarte numeroase din veacul al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea. Din acele numeroase volume poți vedea ca într-o oglindă istoria economică, financiară, socială, culturală etc. a românilor. Pînă la Urechiă, lipsea toată această parte, căci documentele publicate împrăștiate, precum și cele din *Uricarul* lui Codrescu, nu erau suficiente» *(Amintiri de la «Junimea» din Iași*, II, Buc., Ed. Minerva, 1971, p. 43–44).

Realitatea e că nu grafomania și exhibiționismul publicistic ne explică felul manifestărilor sale publice. Urechiă era, în sensul cel mai propriu al expresiei, «un om de faptă», cum i-ar fi spus Iorga, care însă, din motive de inimiciție personală, avea, dimpotrivă, să se facă, pentru circumstanță, partizanul rigorii excesive și să condamne, în termeni mult mai duri decît junimiștii înșiși, orientarea opusă a bătrînului său rival de studii istorice. Din marile încercări și începuturi ale lui Urechiă au rămas doar unele lucruri, dar nu atît de puțin cît au vrut să vadă adversarii săi.

Al doilea punct al divergenței dintre el și junimiști, și care în bună măsură se leagă de primul, privește concepțiile lor opuse în problema politicii culturii. Combătînd așa-zisele forme fără fond, Maiorescu cerea desființarea unor cadre de cultură, absolut necesare vieții contemporane, sub cuvînt că sînt simple «producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr» *(În contra direcției de astăzi în cultura română*, 1868).

Acțiunea critică a lui Maiorescu urmărește cu o violență și o înverșunare care au produs uimire în epocă, inclusiv între mai toți junimiștii, procesul formativ al culturii românești din ultima jumătate de veac, în stilul unui rechizitoriu fără menajamente, dar și cu o orbire de necrezut față de unele rezultate destul de bune pe care politica culturală de pînă atunci le adusese. Maiorescu consideră false temelia și principiile pe care s-a ridicat edificiul culturii române, fără a observa părțile bune, sau lăsînd a înțelege că ele constituie niște nesemnificative excepții, deși mai logic ar fi fost să plece de la realizările existente și a încerca să corecteze mijloacele de a le produce — cum dealtfel, practic vorbind, a și făcut în activitatea lui ulterioară. Cu un radicalism excesiv, dar și perfect contradictoriu, dacă-l raportăm la doctrina conservatoare a junimiștilor, Maiorescu crede că poate vorbi de cultura română ca de o aberație introdusă cu prea multă violență și în mod artificial, fără a se gîndi că tocmai criticismul junimist poate fi considerat o intruziune, nu zicem aberantă, dar neprevăzută în cursul devenit foarte natural al civilizației românești din veacul trecut.

Noțiunea de «natural», pe care criticul junimist o introduce în discuție, se întoarce împotriva lui, și acesta constituie paradoxul acțiunii sale, nelămurit pînă acum de vreo explicație: e, de fapt, situația tuturor doctrinarilor conservatori, care nu pot invoca ideea de «proces firesc» într-o societate care are deja un trecut revoluționar. Urechiă și toți partizanii revoluției mergeau pe o linie tra-

dițională și verificată; rămînea ca ea să fie desăvîrșită, nu suprimată în virtutea unor ipoteze inverificabile: era tradiția revoluționară a introducerii formelor de cultură modernă, căci în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după ce atîtea încercări probaseră că salvarea nu putea veni decît de la soluțiile externe, în țările românești *revoluția constituia tradiția*.

Cît despre realitatea «formelor fără fond», este o mare naivitate să ne închipuim că oamenii acelei vremi nu o sesizau, că adică nu observau neajunsurile unei Universități imperfecte, ale unui Teatru Național care nu reprezenta chiar cea mai înaltă formă de artă, sau ale unei Academii care abia începea să înjghebeze o activitate științifică. Dar ceea ce trebuia făcut în primul rînd era *începutul*. Nu criticismul stă la temelia unei culturi, ci îndrăzneala creatoare, plină de toate riscurile, inclusiv de acela de a cădea în ridicol. Și aceasta nu era o fantezie a unor «nepregătiți», cum îi numește Maiorescu pe cei care au statutat aceste forme și care nu voiau numai să dea «României libere o parte din lustrul societăților străine» *(În contra direcției de astăzi în cultura română)*, ci o necesitate organică, gravă, existențială. Răspunzînd parcă lui Maiorescu, un om al acestui stil de acțiune și care nu era deloc lipsit de spirit critic, Ion Ghica a rostit o frază memorabilă, care validează un întreg proces cultural, o întreagă politică, o dezvoltare indiscutabil progresistă a societății românești din vremea sa: «Nevoia ne-a silit să îndrăznim» *(Introducțiune* la *Scrisori către V. Alecsandri)*.

Desigur că multele critici pe care Maiorescu le formulează împotriva statului liberal în forma suprastructurii sale culturale nu sînt lipsite de îndreptățire, dar dacă noi ar fi să ni le însușim, nu am face-o pentru a nega necesitatea sau a afirma caracterul prematur al acestor forme, ci pentru a le arăta insuficiența. Nu prin desființarea Ateneelor, școlilor de bele-arte, Academiei, Conservatorului de muzică (în mod semnificativ toate aceste instituții enumerate de mentorul «Junimii» se leagă pentru începuturile lor de numele lui Urechiă) se putea realiza «regenerarea spiritului public», cum socotea în continuare Maiorescu, ci prin încercarea de a le da adevărata viață, dacă — ceea ce, de fapt, nu e exact — ele nu o aveau în acel moment istoric, ci se prezentau pentru ochii criticului ca niște «pretenții iluzorii», ca o «caricatură a civilizațiunii», ca niște «falsificări».

Problema politicii culturii e adevărata temă a polemicii implicite dintre Maiorescu și Urechiă, nu cele cîteva erori pe care criticul

le-a speculat în acele două articole de care posteritatea e așa de dispusă să se înveselească. Urechiă se întreabă în răspunsul său *(Noua direcțiune din Iași*, în *Revista contimporană*, nr. 6, din 1 aug. 1873, p. 542–553 și nr. 7, din 1 sept. 1873, p. 602–610): cum ar putea exista școli primare fără licee și licee fără universități! «Cum poate ignora d. T. Maiorescu că puterea învățămîntului popular în Prusia și Germania este productul forței învățămîntului superior? Istoria culturii germane răstoarnă teoriile discipolului Universității din Berlin, actualul deputat în Camera română; acea istorie spune cui vrea s-o consulte: că *Universitatea făcu școala primară*. Instrucțiunea primară nu este solidă într-o țară decît cînd nu-i lipsește un bun și numeros personal didactic. Iară un bun și numeros personal didactic nu poate avea instrucțiunea primară în o țară decît cu condițiunea de nu a priorității, cel puțin a sincronisticii existente a unui învățămînt secundar foarte ales, care și acesta nu poate exista decît cu condițiunea *sine qua non* a priorității sau a sincronisticii existente a unui învățămînt superior și a instituțiunilor sale. [...] Dacă erau pe la 1820 bărbați ca d. T. M., eram amenințați să nu fim azi nici ceea ce suntem; eram amenințați să fim ajunși a ne lăuda doară cu mii de școli de paraclisieri și fără nici o umbră din acea cultură care singură e mai bună școală pentru popor decît pa, vo, ga, di, zo, ni, ke...».

Istoria i-a dat dreptate, indiscutabil, lui Urechiă, ceea ce se știe, dar nimeni nu se mai obosește să amintească. Să nu uităm că Maiorescu și-a pus mai apoi în surdină vehemența lui inițială împotriva așa-ziselor «forme fără fond»; niciunde el nu va mai repeta acuzații de felul celor de mai sus și nici nu va mai folosi un astfel de ton. Dealtfel, că realitatea a infirmat pesimismul lui prea negru se vede din aceea că el însuși și-a integrat activitatea în aceste «stafii fără trup»: a strălucit în Academia care i se păruse o farsă și a fost un mare profesor la Universitatea pe care ar fi voit, în principiu, s-o desființeze. Victoria a aparținut deci unor oameni care în politica culturii au văzut altfel decît Maiorescu și au îndrăznit să năzuiască.

În răspunsul său în *Revista contimporană*, Urechiă încearcă, așadar, să-și atragă adversarul pe acest teren, care e acela al adevăratei lor dispute. Criticul junimist nu face însă imprudența de a părăsi perimetrul erorilor preopinentului său, adică existența lui Voltaire ca filozof al istoriei în secolul al XVII-lea, citarea lui Leibniz printre istorici, sau a lui Cimabue printre arhitecți, sau invocarea lui Ammianus Marcelinus ca posibil izvor istoric pentru

studierea vieții hunilor din timpul lui Atila. Maiorescu îl aduce mereu pe Urechiă la «chestie», dar dacă el a cîștigat disputa pe acest teren foarte restrîns, a pierdut-o, indiscutabil, pe planul mai mare al politicii culturii. E. Lovinescu, în marea sa monografie *T. Maiorescu* (1940), are onestitatea să arate, măcar în treacăt, acest lucru — și nu putea să facă altfel, ca unul care a scris o întreagă istorie ca să dovedească valabilitatea principiului contrariu, susținut de adversarii «Junimii» și în primul rînd de Urechiă, după care forma poate precede și stimula formarea fondului.

Disputa dintre Maiorescu și Urechiă are însă la timpul ei și niște prelungiri de alt ordin, părăsind registrul, ca să-i zicem așa, «nobil» al principiilor și ideilor de politică a culturii și coborîndu-se la nivelul răzbunării personale — și în acest caz inițiativa fiind de partea criticului junimist. În 1875, într-un discurs ținut la Camera Deputaților, Maiorescu, ministru fiind, atacă pe cei doi profesori de istorie națională de la universitățile din Iași și din București pentru lipsă de activitate științifică, cerînd indirect desființarea catedrelor lor. Urechiă publică în *Românul* (an. XIX, din 12 martie 1875) o scrisoare deschisă, arătînd că stadiul cunoștințelor istorice din momentul acela nu îngăduia elaborarea unei sinteze «definitive» ci cel mult publicarea de documente, pentru care Maiorescu însuși trimisese cu burse «în străinătate vreo 6 ori 7 juni, care vor deveni exploratori ai arhivelor în interesul ilustrării istoriei naționale». Istoricul mai adaugă că Maiorescu lăudase «meritele d-lor G.D. Teodorescu și Gr. Tocilescu, cari singuri de cîțiva ani i-au atras atenția prin lucrările lor...» și care erau de fapt elevii lui V.A. Urechiă, validînd în felul acesta înseși meritele profesorului, nu fără a omite observația ironică și perfect îndreptățită că «d-lui însuși, după vreo patrusprezece ani de predare a filozofiei, și avînd la îndemînă ca conducătoare operele atîtor filozofi celebri, totuși n-a publicat încă cursul său».

Ulterior însă, între Urechiă și Maiorescu se va produce o oarecare împăcare și, spre oroarea unor junimiști ca Iacob Negruzzi, care vedeau în istoricul bucureștean un ireductibil adversar al grupării, el apare adeseori la ședințele «Junimii», mutată în capitală, ajungînd să colaboreze destul de susținut la *Convorbiri literare*, cu felurite pagini de literatură sau cu studii istorice, în mai multe numere din anii 1885, 1886, 1888, 1889, 1891, 1892. Într-unul dintre aceste studii (*Un episod din istoria culturii române*, în *Convorbiri literare*, an. XXV, nr. 7, p. 449—477), Ure-

chiă se ocupă pe larg de activitatea lui Ioan Maiorescu, în cadrul învățămîntului din Țara Românească, făcînd o cît se poate de transparentă paralelă între el și mentorul «Junimii», cu recunoașteri dintre cele mai favorabile la adresa acestuia din urmă.

De asemenea, în calitate de membru al Academiei, Urechiă s-a aflat de mai multe ori alături de Maiorescu. În 1881, în cadrul dezbaterilor (care țineau de mai bine de un deceniu) în importanta problemă a ortografiei, el sprijină pe criticul junimist și proiectul acestuia de reformă, bazat pe «un fonetism temperat de necesități etimologice», cerînd simplificarea ortografiei în curs, pentru a nu se ajunge la absurda și complicata ortografie franceză, care cere elevilor 6—7 ani de studii pentru a fi însușită. Tot împreună cu Maiorescu combătuse din răsputeri dicționarul academic al lui Laurian și Massim.

Cu toate aceste apropieri, ce nu trebuiesc trecute cu vederea, pozițiile celor doi oameni de cultură, cînd adversari, cînd prieteni, rămîn ireductibile în chestiunea generală a învățămîntului și culturii, sau înregistrează doar treptate și obligate cedări din partea lui Maiorescu. Deși evoluția societății românești îi dăduse din plin dreptate, Urechiă nu mai reia discuția. Abia ici și colo, rememorînd, în paginile sale autobiografice de la sfîrșitul vieții, existența numeroaselor forme de cultură pe care le întemeiase și care începuseră a-și serba decenii de activitate, de o utilitate recunoscută de toată lumea, și cu participarea mereu mai importantă a junimiștilor, el se oprește numai remarcînd în treacăt: Ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi triumfat «Noua direcțiune», cu ideile ei de a desființa toate aceste instituții?" (*ibidem*, p. XVIII—XXV).

După publicarea în *Convorbiri*, primul *Studiu de patologie literară* a apărut în același an și în broșură separată: *Beția de cuvinte în „Revista contimporană"*, Iași, Tip. Națională, 1873, apoi a fost inclus în toate edițiile de *Critice*: *Critice*, II, 1892, p. 1—28; *Critice*, I, 1908, p. 225—241; *Critice*, I, 1915, p. 233—249.

Variante

Conv. lit. = *A*, broșură 1873 = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

215

3 *(subtitlul) numai în B, C, D, E* / **4** *(data) lipsește în A; în B, data se află pe copertă, iar după foaia de titlu urmează o altă foaie cu mențiunea:* Retipărit din *Convorbiri literare.* /

217

1 maimuțe *C, D, E;* momițe *A, B* / **3** sunt *D, E;* sunt chiar *A, B, C* / **3** să fumeze și *D, E;* a fuma *A, B;* să fumeze *C* / **4** însumi am văzut. Brehm povestește *D, E;* am văzut însumi. Brehm arată *A, B;* am văzut însumi. Brehm povestește *C* / **7** care se *D, E;* care apoi se *A, B, C* / **8** maimuțe *C, D, E;* din momițe *A, B* / **9** ciudate *D, E;* minunate *A, B, C* / **16** bea *D, E;* bea niciodată *A, B, C* / **20** plante *C, D, E;* plănte *A, B* / **23** al *C, D, E;* a *A, B* /

218

5 excluziv *D, E;* esclusiv *A, B, C* / **8, 12** inteleginței *D, E;* inteliginței *A, B, C* / **15** 8 *C, D, E;* al 8-le *A, B* / **18** nefirească *C, D, E;* nenaturală *A, B* / **25** uimit *C, D, E;* uimit deja *A, B* / **25** scriitorului sau vorbitorului *C, D, E;* scriitorului *A, B* / **28** inteligenței *C, D, E;* inteliginței *A, B* / **31** pedant *D, E;* pedantic *A, B, C* / **32** dacă *C, D, E;* cînd *A, B* / **36** de *C, D, E;* dacă *A, B* / **40** inteligință *D, E;* intelegință *A, B, C* /

219

1 a apărut la 1 martie al (*C:* a) *C, D, E;* apare la 1 martie a *A, B* / **6** de a-i mulțumi *C, D, E;* a-i mulțămi *A, B* / **11** acest *C, D, E;* numitul *A, B* / **18** Oda *D, E;* o odă *A, B, C* / **23** de *C, D, E;* despre *A, B* / **31** adus *C, D, E;* condus *A, B* / **36** exploziunea *D, E;* esplosiunea *A, B, C* /

220

2 se și numesc *C, D, E;* se numesc deja *A, B* / **3** esploziunea *C, D, E;* esplosiunea *A, B* / **17** în care *D, E;* cînd *A, B, C* / **18** prozodie *D, E;* prosodie *A, B, C* / **30** psihologic *A, D, E;* psichologic *B, C* / **34** exemplu *B, C, D, E;* esemplu *A* / **36** poezie *A, D, E;* poesie *B, C* /

221

2 trebuie *C, D, E;* trebuia *A, B* / **7** din *B, C, D, E;* in *A* / **22** 1812—1828 *D, E;* 1812 pănă la 1828 *A, B, C* / **24** pagina *C, D, E;* pag. *A, B* /

222

11—12 un scaun *D, E;* niște scaune *A, B, C* / **28** să vorbim *C, D, E;* de a vorbi *A, B* /

223

3 poeziile *D, E;* poesiile *A, B, C* / **7** sfîrșit *C, D, E;* fine *A, B* / **13** alături de *D, E;* alăturea cu *A, B, C* / **14** mai-sus-pomenitul *D, E;* sus-citatul *A, B, C* /

224

1 dacă *C, D, E;* cînd *A, B* / **2** ridicol *D, E;* ridicul *A, B, C* / **8** fantazia *D, E;* fantasia *A, B, C* / **11** procedări *D, E;* procederi *A, B, C* / **13** marginea *D, E;* marginile *A, B, C* / **27** de la 1 aprilie 1873 *C, D, E;* din 1 aprilie *A, B* / **28—29** să spunem *D, E;* a spune *A, B, C* / **33** astucios, furb și adat *B, C, D, E;* și adat *A* /

225

3 încă *C, D, E;* deja *A, B* / **11** spune *D, E;* spuse *A, B, C* / **15, 28—29** inteligență *C, D, E;* intelegință *A, B* / **26** printre *D, E;* între *A, B;* pintre *C* / **31** filozofiei [...] poezia *D, E;* filosofiei [...] poesia *A, B, C* /

226

11 și istoria *D, E;* și în genere istoria *A, B, C* / **15, 20** filozofic *D, E;* filosofic *A, B, C* / **16** secolul *C, D, E;* secolii *A, B* / **18** 17-lea *D, E;* 17. *A, B, C* / **25** științifice *D, E;* știențifice *A, B, C* /

227

19 printre *D, E;* între *A, B;* pintre *C* / **29** de la *D, E;* din *A, B, C* / **32** D. Aug. *D, E;* d-nul Aug. *A, B, C* /

228

7 epizodele *D, E;* episodele *A, B, C* / **8** Mediul *C, D, E;* Moravurile și mediul *A, B* / **10** pagina *C, D, E;* pag. *A, B* / **14** chestiuni *D, E;* cestiuni *A, B, C* /

229

19 lui *Freischütz.* Ai *D, E;* la *Freischütz.* O *A, B, C* / **21** lui *C, D, E;* la *A, B* /

P. 231 RĂSPUNSURILE „REVISTEI CONTIMPORANE"

AL DOILEA STUDIU DE PATOLOGIE LITERARĂ

Studiul *Răspunsurile „Revistei contimporane"*, publicat în *Convorbiri literare*, an. VII, nr. 4, 1 iulie 1873, p. 142—160, se ocupa îndeosebi de Petre Grădișteanu, V. Alexandrescu-Urechiă și Pantazi Ghica. Vizați și în primul „studiu de patologie literară", aceștia se hazardaseră să-i răspundă lui Maiorescu (P. Grădișteanu, *„Convorbiri literare" și „Revista contimporană"*, în *Revista contimporană*, nr. 4, din 1 iunie 1873, p. 384—400, și Pantazi Ghica, *Cîteva cuvinte asupra criticii d-lui Titus Livius Maiorescu în beția*

d-sale de cuvinte din „Convorbiri literare", în *Românul* din 3 iunie 1873). V. A. Urechiă își întrerupe „comentariul literar". *Miron Costin* (în nr. 4, din 1 iunie 1873, p. 314—325, al *Revistei contimporane)* pentru a răspunde iritat primului „studiu de patologie literară" maiorescian, apoi — după apariția *Răspunsurilor...* — îl reia, cu cîteva cuvinte în care își cerea scuze cititorilor pentru întrerupere (în nr. următor, 5, din 1 iulie 1873, p. 401). În același număr 5 al *Revistei contimporane*, pornea la atac împotriva *Convorbirilor* și a principalilor ei colaboratori (Maiorescu, I. Negruzzi, Bodnărescu, Panu, Vîrgolici, Eminescu) încă una din victimele primului „studiu de patologie literară": D. August Laurian *(Tablete bibliografice*, în *Revista contimporană*, an. I, nr. 5, 1 iulie 1873, p. 491—493). Laurian își continuă atacurile împotriva articolelor și producțiilor literare publicate în *Convorbiri* și în nr. 7 și 8 (1 septembrie, p. 645—659 și 1 octombrie, p. 732—740) ale *Revistei contimporane*. În numerele din august și septembrie ale acesteia (nr. 6, p. 542—553 și nr. 7, p. 602—610), publică și V.A. Urechiă articolul, rămas, dealtfel, neterminat, *Noua direcțiune din Iași*, din care reproducem partea introductivă:

„[...] mare trebuie să fie prezumțiunea ori ușurătatea de conștiință a celor cari, amestecînd o *certă filosofie* în afacerile timpului, au de normă de a arunca *anatema* la toți carii pînă azi au cercat a răsturna o brazdă în ogorul înțelenit al României și ne-am întrebat cu anxietate: oare în adevăr acești 50 de ani de laboare din secolul ce parcurgem, acești ani pe cari noi ne-am deprins să-i binecuvîntăm ca pe anii în cari urmă deșteptarea națională, să fie oare adevărat că în acești 50 de ani nu s-a semănat decît negară și pălămidă în țărîna națională, unde, nelucrată, creștea cel puțin flori cîmpene?

Ne-am întrebat așa nu numai o dată de la 1863, de cînd — mai întîi cu multă timiditate, apoi cu din ce în ce sporindă cutezanță — *norul-filosofie* se arătă pe orizontul Iașilor. Această întrebare ne-o puserăm mai cu seamă în 1871, în o foaie politică, de unde reculegem în parte schițele acestei lucrări. Și ne repețirăm această întrebare și azi, ajungînd la auzul nostru pe aripa ecoului intrigant *Keful* mare din sînul societății «Junimea» la cetirea incalificabilei diatribe: *Beția* din *Convorbiri* a d-lui T. L. Maiorescu. Să fie oare hohotul acesta al omului sincer convins de eroarea groaznică a acelor carii cred a-și servi țara și națiunea, continuînd a umbla în calea în care românimea a intrat de la 1821, sau este rîsul nefericitului care nu-și poate da seamă de

nimic, ci rîde pentru că vede rîzînd. Cu bună seamă cetirea de cîțiva ani a elucubrațiunilor *școalei din Iași* nu o dată ne-a provocat și pe noi la rîsete cari ar fi putut deveni omerice; totuși mărturisim că afecțiuni cari ne legau din copilărie cu unii din membrii intrați, cu *nepricepere*, în țarcul filosofului ieșean ne-au răcit nu numai o dată rîsul pe buze, regretînd rătăcirea amicilor și așteptînd deșteptarea lor.

Un alt sentiment însă ne-a făcut să stăm în tăcere: tendința pretențiunea de școală nu se manifestase pînă aci; lucrarea se prezinta ca individuală și ne credeam obligați a ține socoteală de bunăvoință, a încoragea pe aceia cari voiau să lucreze și pentru aceasta închideam ochii asupra erorilor ce înaintau.

Astăzi însă, cînd vedem că d. T.L. Maiorescu, în numele unei *școale noi*, unei *noi direcțiuni*, își permite a striga: «Nu pe acolo!» oricărui om serios care cată a se amesteca în afacerile timpului său, suntem datori să ne întrebăm: care este calea pe care d. Maiorescu o proclamă ca bună, unică bună și *Nouă Direcțiune?* Ce este în realitate ceea ce cu atîta zgomot se numi *Noua Direcțiune* de însăși persoana din creierii căreia zbucni această nouă Minervă modernă?

Sunt în istoria literaturilor multe exemple de *școli literare* a căror căpetenie a fost un om de talent, făcînd iluziune prin vreun defect atrăgător, dar ai căruia discipoli n-au fost decît plagiarii acelui defect. Așa fiind, de ce să spunem dd-lor Negruzzi, Bodnărescu, Budakievici, Arkadie Kiselef etc. ce sunt și ce știu face? E mai drept să discutăm de toate cu căpitanul cetei. Cînd dar voim să aflăm ce vrea să zică *Direcțiunea nouă*, pretinsă *nouă*, suntem conduși a cerceta: ce voiește d. T. L. Maiorescu?

Iată din ce privință, iară nicicît pentru a ne satisface înșine de *politicoasele* sale atacuri ce ne-a adresat — iată din ce privință numele domniei-sale va cădea în acest studiu din condeiul meu, cu preferință decît al altor stîlpi cari mai subțiri, cari mai de tei ai edificiului de *miragiu* ce înșeală de cîtva timp ochii neesperimentați cu miragele *pustietăților*.

[...] regretăm că pînă acum ziarele cari aspiră a conduce opiniunea publică s-au mărginit, a proposit de *norul-filosofie* Maiorescu-Negruzzi, a opune ironia la ironie, epigrama la epigramă, satira la satiră... Era mai bine să se spună românului ce a să cadă asupra-i din acel *nor:* grindină, furtună ori ploaie fecundantă?

Dar ceea ce nu s-a făcut pînă azi încă e timp de a se face. *Revista contimporană*, care, cu ocaziunea răspunsului la atacurile

maiorescene, a făcut declarațiunea sa de radicală și nedubie deosebire de vederi, mijloace și scopuri cu vederile, mijloacele și scopurile *Convorbirilor*, își va împlini datoria, urmărind pas dupe pas *îmbletele* pretinsei *noiei Direcțiuni* și o va arăta lumei române ceea ce este în adevăr. Ceea ce cutezăm noi a face astăzi este să contribuim la realizarea acestei obligațiuni a *Revistei contimporane*, atingînd, în o serie de articuli, unele, *cîteva* din *concluziunile* la cari a ajuns pînă azi filosofia politico-literară-filologico-critico-socialo-picturală-muzicală etc., etc., a d-lui T.L. Maiorescu. Am zis: *unele* concluziuni, *cîteva* concluziuni. Aceasta este foarte conform cu procedarea urmată de *școală* în manifestarea principiilor, a *credințelor* ei, dacă principii, dacă credințe pot fi numite. Această manifestare de principii și credințe nu s-a făcut, pe cît știm, în mod sistematic, adecă *aceste* întîi, *altele* mai în urmă, în ordine determinată. Tot așa va fi și cu studiile ce din cînd în cînd vom face aci, nu cu speranța d-a convinge pe adversar că e în rătăcire, ci spre a atrage atențiunea celor gata a se ademeni de o limbă insinuantă și de o aparință de știință, care ambele sunt pe lîngă *avantagele* confrăției masonice, ațele *păiangenului* numit *Direcțiunea nouă*."

Întregul grup de colaboratori ai *Revistei contimporane* părea decis să nu lase nepedepsit pe autorul articolului *Răspunsurile „Revistei contimporane“*, cum se vede și din nota tipărită pe coperta a III-a a nr. 6, din 1 august 1873, a revistei bucureștene:

„*Către cititori*

Numărul din urmă al *Convorbirilor literare* cuprinde un articol de două coale, semnat de d.T.L. Maiorescu, contra răspunsurilor *Revistei contimporane*.

S-ar fi răspuns pînă astăzi onor. critic din Iași, dacă unul din scriitorii criticați nu lipsea din București.

Se va răspunde însă d-lui Maiorescu în curînd, fiindcă cei de la *Revista contimporană* nu fug de discuțiune și prin urmare de lumină, dar se va răspunde afară din corpul *Revistei*, căci am abuza de pacienţa abonaților noștri cînd am umplea aceste pagine numai de dezbateri literare cu un d. Maiorescu.

Abonații *Revistei contimporane* vor primi ca un supliment fasciculul coprinzător de răspunsul colectiv al celor criticați de *Convorbirile literare*.

Administrațiunea“

Dar, în afară de articolul *Noua direcțiune din Iași* al lui V.A. Urechiă și *Tabletele bibliografice* ale lui D.A. Laurian din nr. 6, 7 și 8 din anul 1873 ale *Revistei contimporane*, „răspunsul colectiv al celor criticați de *Convorbiri*“ n-a mai fost publicat nici atunci și nici mai tîrziu. Săgeți izolate s-au mai aruncat, ce e drept, și în anul următor dintr-o parte și alta, mai ales din partea *Convorbirilor*, ceea ce l-a determinat pe Petre Grădișteanu să amintească iarăși de „răspunsul colectiv“, încheindu-și replica cu un amenințător „la revedere!“:

„...era prea mult timp de cînd *Revista contimporană* nu primise grațiozități de la confrații săi de peste Milcov. D.M.... a trebuit să împlinească această lacună.

Voi aduce aminte vechiului meu amic care se află în capul *Convorbirilor* că abia apăruse două numere din *Revista contimporană* și d-sa a crezut de cuviință a ne pune în față cu *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu. Am răspuns la atac printr-o discuțiune rece, dar d. Maiorescu se măgulea că *«les rieurs»* erau pentru domnia lor. *Muza de la Borta Rece* le va fi tăiat, pare-mi-se, pofta de rîs. Cu toate acestea, d. Maiorescu a replicat, și în replica sa și-a permis a întrebuința cuvinte de o delicatețǎ... suspectă — cestiune de epiderm. Ripostele noastre erau gata, se și imprimase în broșură, ca să nu obosim pe lectorii *Revistei*, cînd avurăm onoarea de a primi o epistolă de la d. V. Alecsandri, care ne cerea să încetăm lupta și să ne dăm mai bine mîna, deoarece urmăream cu toții același scop: răspîndirea luminelor în țară. Plini de deferență către marele nostru poet, ne-am supus consiliului său, am rupt broșura care era gata și de atunci am păstrat o tăcere absolută în privința *Convorbirilor*.

Nu tot astfel s-a urmat însă și din partea foaiei iașane.

Mai întîi, vechiul meu amic și redactor al *Convorbirilor* ne adresă o satiră care, este adevărat, nu avea din satiră decît titlul. D. Xenopol ne trată apoi de ignoranți, demonstrîndu-ne că enigmaticele elucubrațiuni ale d-lui Bodnărescu se pot numi epigrame pentru că Epigrama la grecii antici nu era ceea ce este astăzi, ca cum cînd se zice de un om că este îmbrăcat, fără să se adaoge după moda cărui secol, ar trebui să ni-l închipuim cu biniș și cu șalvari sau cu cuirasă de oțel, iar nu așa cum se îmbracă de ordinar toată lumea astăzi.

Acum, pentru a treia oară, *Convorbirile* se complac în atacuri contra *Revistei*. Cu sarcina de a răsfoi cărțile nemțești ca să putem da seamă exactă de criticele și articolele de pedagogie, de filosofie

și altele publicate în *Convorbiri*, voi zice vechiului meu amic: la revedere!..." (*Cîteva cuvinte la adresa „Convorbirilor literare"*, în *Revista contimporană*, 1874, p. 515–516).

După cum s-a arătat, pentru încetarea duelului intervenise, cu autoritate și bine intenționat, Alecsandri, legat de grupul strîns în jurul revistei bucureștene prin sentimentele sale de prietenie pentru Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica și vechi revoluționar de la 1848, și pentru Petre Grădișteanu, unionist înfocat, care rămăsese devotat fostului domnitor Alexandru Cuza. Alecsandri a publicat în paginile acestei reviste romanul *Dridri*, mai multe poezii, precum și cîteva din scrierile sale dramatice: *Arvinte și Pepelea*, *Nobila cerșitoare*, *Concina*.

Cu trecerea timpului – cum arată Iorga – însăși existența *Revistei contimporane* nu mai avea nici o justificare. Cînd Petre Grădișteanu o părăsește, condamnarea ei era pronunțată: „*Revista contemporană* se desface de întemeietorul ei, inteligentul, dar cu totul dezordonatul și necriticul avocat Petre Grădișteanu, trece în sama unui pretențios comitet, se unește cu o altă publicație, zgomotos anunțată, *Revista literară și științifică*, și piere împreună cu aceasta" (N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 225).

Vechea și răsunătoarea polemică va fi dată curînd uitării, iar V.A. Urechiă va deveni chiar colaborator al *Convorbirilor* (între 1885 și 1892), publicînd în paginile acestei reviste studii istorice și *Legendele române* (1891).

Considerăm util să adăugăm celor arătate mai sus cu privire la această polemică (a se vedea și nota noastră la *Beția de cuvinte*, ed. de față, p. 657–675) elementele aduse în discuție de N. Manolescu și Z. Ornea.

„Pentru mulți – după opinia lui N. Manolescu – poate părea un capriciu al lui Maiorescu revenirea asupra *Răspunsurilor «Revistei contimporane»*, căci nu era vorba decît de obiecții nesemnificative și îndeajuns de grosolane. Dar ce are a face? Articolul e magistral și subtilitățile lui nu sînt evidente pentru cine are prejudecata că valoarea unei polemici o dau neapărat chestiunile de fond. Conținutul în sine poate fi (și este adesea) indiferent în polemică. Se întîmplă ca disputarea unor mari idei să producă specimene de polemică anostă și, dimpotrivă, «cearta de cuvinte» să fie scînteietoare. E normal chiar să fie așa, cîtă vreme observațiile prea adevărate, care se impun de la început tuturor, sînt și cele mai plate, mai lipsite de surpriză. Într-o polemică nu căutăm neapărat de partea cui este dreptatea (iar mobilul unei polemici păstrează rareori un înțeles pentru necontemporani), dar ciocnirea a două spirite încărcate de electricitate, lovirea munților în capete deasupra izvorului cu apă vie. Numai polemiștii mărunți, fără talent, își pierd umorul, se înverșunează să convingă de «dreptatea» lor, spumegă de mînie ca valurile care se izbesc zadarnic de stînci și, în cele din urmă, ajung la invectivă. Marii polemiști, fierbînd și ei pe dinafară, sînt calmi în sinea lor, detașîndu-se cu gravitate de obiectul discuției, ridicîndu-se la pura plăcere a minții omenești de a face dovada puterii sau subtilității ei. Impresia e de luptă cu piedici puse de adversar, cînd, în fond, ei își creează singuri dificultățile spre a se bucura de învingerea lor. O polemică adevărată e un motiv de apropiere și de stimă între adversari, care, despărțiți în cutare privință, se simt înrudiți pe planul superioarei intelectualități.

Răspunsurile «Revistei contimporane», deși nu pune în discuție nici o singură idee esențială, nu numai că nu lasă impresia de facilitate, dar se urmărește cu sufletul la gură. Pentru talentul de *metteur en scène* al lui Maiorescu acest articol reprezintă exemplul cel mai bun. Vasile Alexandrescu-Urechiă spusese că «istoria de caracter filozofic» se naște în Franța odată cu Voltaire, «în secolii XVII și XVIII», la care Maiorescu observase, în *Beția de cuvinte*, că «Voltaire este de 6 ani cînd se sfîrșește secolul al XVII-lea, și în această vîrstă el de-abia ar fi putut scrie un tratat ca acela al lui Urechiă, necum o istorie de *caracter filozofic*». Sigur că, dacă ar fi avut umor, Urechiă n-ar mai fi răspuns nimic pentru că impropriet atea de exprimare era evidentă. În loc să tacă, însă, el caută să se justifice *(qui s'excuse s'accuse)* cu încăpățînarea tipică în polemică a inșilor doctorali, și, bineînțeles, nu-i rămîne decît să ocolească principalul. Cu expresia devenită celebră, «nu e în chestie», Maiorescu îl readuce de fiecare dată la obiect. Este întîia fază a polemicii, și ea se poate dialoga:

«*Urechiă:* Zicînd ca Zarate, că istoria filozofică este din secolul XVII și XVIII, făcut-am erezie?

Maiorescu: Nimeni nu a vorbit de o asemenea erezie.

Urechiă: Dar nu sînt din secolul XVII Rollin, Bossuet, Fleury?

Maiorescu: Nu sînt în chestie Rollin, Bossuet, Fleury.

Urechiă: Și oare nu este adevărat că numai în secolul XVIII, cu Voltaire, istoria luă definitiv caracterul ce-l avu sub pana lui Millot, Raynal etc.? Voltaire e acela care...

Maiorescu: Aceasta poate să fie adevărat, dar nu e în chestie, precum nu e în chestie nici tirada următoare asupra meritelor lui Voltaire.»

Hărțuit astfel, ca un școlar greu de cap de către un profesor neiertător, Urechiă e trecut în bancă și i se ține această clară alocuțiune (este a doua fază a polemicii):

«Forma sileptică poate autoriza împreunarea mai multor obiecte *felurite* [ușoară apăsare pe cuvînt] într-o singură expresie, dar [ridicare din sprîncene] nu autoriză niciodată și nicăieri [nici-o-dat-tă-și-ni-că-ieri!] împreunarea sintactică de contraziceri, și dacă cineva, de ex. [profesorul se întoarce spre tablă și scrie], în loc a zice: *multe bătălii celebre s-au cîștigat pe timpul romanilor, asemenea multe, mai ales prin perfecționarea armelor de foc, s-au cîștigat în zilele noastre*, ar zice: *multe bătălii celebre s-au cîștigat de la romani pînă în zilele noastre prin perfecționarea armelor de foc*, ar comite — nu o silepsă, ci o eroare [scurtă oprire de efect], fiindcă timpul romanilor exclude perfecționarea armelor de foc....» [profesorul azvîrle creta].

Pus așa de teribil la punct, Urechiă nu mai are replică și, de acum, nu-i rămîne lui Maiorescu decît să aleagă felul execuției capitale. Ca un păianjen a prins victima în plasă, lăsînd-o să se zbată spre a se încurca definitiv. Dintr-o dată liniștit, el nu se grăbește, întîrzie sfîrșitul, pregătind parcă ceva:

«Într-atîta se încheie întîmpinarea d-lui Urechiă asupra acestui punct. Neprobînd nimic, eroarea d-sale cu Voltaire rămîne nejustificată. Cînd ar rămînea numai atît!»

Supliciul n-a fost prelungit degeaba: criticul a păstrat *pour la bonne bouche* un argument nebănuit, peste care mai înainte se făcuse a trece:

«Dar nu sînt din secolul XVII Rollin, Bossuet, Fleury?! — exclamă d. Urechiă pentru a proba că istoria filozofică este și în secolul XVII. Nu i-a fost destul experiența cu Voltaire: trebuia s-o mai pățească și cu Rollin! Rollin nu este istoric în secolul XVII. Rollin este, ce e drept, născut în secolul XVII (și Voltaire era născut în secolul XVII), dar nu devine autor decît în secolul al XVIII-lea. Prima lui publicare este din 1713, iar *Histoire ancienne* este de-abia de la 1730—1738. Hotărît lucru: numele proprii sînt nefericirea d-lui Urechiă!»" *(op. cit.*, p. 81-83).

„Replica acestuia din urmă [Maiorescu] este aceea din *Răspunsurile «Revistei contimporane»*. În același număr din iunie 1873, Petre Grădișteanu încearcă pe șaisprezece pagini să apere pe Pantazi Ghica, Laurian și G. Marian de imputările lui Maiorescu. Ar fi putut justifica, de exemplu, stilul romantic, patetic, al prozei celui dintîi împotriva criteriilor clasicizante ale lui Maiorescu.

Dar Petre Grădișteanu e mult prea neinteligent, după cum se vede din ironiile cu care întîmpină fraza «cuvîntul *consumat...*»: «Ce este acest *cuvînt* care se *consumă*, care este supus la oarecare *preparațiuni* și care apoi se *eterizează?*» Evident, P.G. n-are cunoștință de sensurile figurate ale cuvintelor. Urmează execuția *Egipetului* eminescian pentru rațiuni prozodice: «*Giganți* care rimează cu *lanț?* Și asta să fie licență? *Noua direcție* o să ajungă să rimeze *amor* cu *ciur* și *iubit* cu *văzut* pentru ca să se potrivească consoanele de la fine.» Prostia e desăvîrșită: «Totul s-a metamorfozat în natură sub bagheta magică a d-lui Eminescu: undele nu mai *produc* spume, ele *visează* spume...»

Atacurile continuă de aci înainte, regulat. În nr. 5, D.A. Laurian compară, la *Tablete bibliografice*, pe Bodnărescu cu Eminescu pentru... rime proaste; în nr. 6, P. Grădișteanu are ceva de zis despre o critică a unui articol de știință din *R.C.*; în nr. 3 pe 1875, G. Gellianu iscălește celebra execuție a lui Eminescu, desfășurată în acest incredibil stil: «Ce însemnează *un vis ce-și înmoaie aripa-n amar?* Își poate închipui cineva un vis înaripat care-și moaie aripa-n amar? În concepțiunea poetului, de ce coloare era penele acestei aripe și ce întindere de lac sau de mare acel *amar....?*» etc. ...

Nu numai acest stil dezolant face caracteristica polemicilor anticonvorbiriste în epocă. O altă caracteristică o mărturisește V.A. Urechiă în lungul studiu *Noua direcțiune din Iași* (nr. 6, p.542—553, 602—610) și este neacceptarea ideii de «direcțiune», de «școală». Totul i se îngăduie lui Maiorescu pînă se observă această «absurdă pretențiune». [...]

Ce bine cunoaștem genul acesta de iritare! Cîtă vreme Maiorescu a părut că vorbește numai în numele său a fost îngăduit sau ironizat; de îndată ce a intrat în joc «pretențiunea de școală» (reală sau nu), adversarii au părăsit polemica măruntă și au căutat să pună lucrurile la punct. V.A. Urechiă promite cititorilor că *Revista contimporană* va urmări «pas cu pas *îmbletele* pretinsei *Noi direcțiuni* și o va arăta lumei române ceea ce este în adevăr». Promisiune nețînută decît în parte, fiindcă după alte două articole *(Capul de școală* și *Învățămîntul elementar și cel superior)* un «va urma» e lăsat fără urmare. Toate declarațiile, articolele, necrologurile, notele, chiar și manifestările nepublice ale «capului de școală» au fost scrutate de ochiul atent al omului care reprezenta «direcția de astăzi», contrazicerile făcute să iasă la iveală. Noua direcție e expusă deriziunii generale. Desigur, sîntem mirați a nu vedea discutate principiile și de a vedea în schimb contestate persoanele;

dar şi V.A.U. şi ceilalţi erau stînjeniţi mai puţin de principii decît de ecoul public al criticii, şi ceea ce loveau ei nu erau fundamentele şcolii, ci pur şi simplu «pretenţiunea de şcoală». Intolerabilă, în toate timpurile, această pretenţiune! Datorită ei, Maiorescu s-a pomenit peste noapte inamicul public numărul unu, atacat cu toate ocaziile în viaţa intimă, ca şi în aceea socială, prin presă sau universitate, ba chiar învinuit în Parlament de A.D. Holban că susţine «materialismul abjectului Schopenhauer». Ciudată acuză într-o societate democratică! Maiorescu e apărat, într-o suită de răsunătoare articole din *Timpul*, de Eminescu şi chiar de C.A.Rosetti, preşedintele Camerei, speriat că «ideologia» unui deputat poate deveni motiv de invalidare: «Nu este permis, mai cu seamă unui partid democratic, să atace o alegere pentru opiniile filozofice ale candidatului». Eminescu dovedeşte fără greutate că Holban nici nu citise pe Schopenhauer, confundîndu-l cu Max Stirner, dar ce importanţă are un astfel de amănunt cînd pretextul putea servi foarte bine scopurilor parlamentare ale vorbitorului!" *(op. cit.*, p. 292–294, nota 8).

„Iată, dealtfel, cuvintele lui E. Lovinescu despre polemica maioresciană, pline de adevăr în mai toate privinţele:

«T.M. este primul polemist român a cărui armă principală e logica, o înşiruire strînsă de argumente; nu vrea să aibă dreptate decît cînd o are, dar atunci şi-o pune în valoare cu o stricteţe căreia nimic nu-i scapă. O astfel de polemică presupune o limitare a cîmpului de operaţie; nu se luptă oricînd şi pentru oricine; nu alege decît ceea ce-i convine. Pentru aceasta Maiorescu are un ochi sigur: ocoleşte părţile în care adversarul ar putea avea dreptate, sau, pentru că chestiunea e controversată, nu s-ar putea produce evidenţa. Căutînd înainte de toate convingerea cititorului mijlociu, el circumscrie un număr restrîns de puncte slabe, asupra cărora nu poate fi discuţie, scoţîndu-şi astfel adversarul din luptă prin mişcări repezi şi precise» *(Titu Maiorescu*, I, p. 244)" *(op. cit.*, p. 297, nota 4).

Z. Ornea *(op. cit.*, p. 594–596) ne informează într-o notă de existenţa a încă unei scrieri — după convingerea sa — maioresciene, legată de cele două studii polemice: „Alături de aceste două pamflete [*Beţia de cuvinte* şi *Răspunsurile «Revistei contimporane»*], bijuterii de preţ în literatura genului, mai există unul, deloc ştiut, datorat lui Maiorescu (deşi a apărut în *Timpul* nesemnat, în perioada cînd criticul era redactorul foii conservatoare). Prin modalitatea execuţiei, aminteşte *Beţia de cuvinte*. Eroii acestui pamflet — uitat —

sînt liderii fracţiunii libere independente din Iaşi — adversarii dintotdeauna ai lui Maiorescu, care au ajuns la putere în 1876 prin venirea la guvern a lui I.C. Brătianu. (Nicolae Ionescu a fost chiar cîteva luni ministru de externe.) Îl reproducem — după *Timpul* — integral. Comenta un discurs la Senat al lui Kogălniceanu împotriva «fracţiunii libere şi independente» din Iaşi şi a universitarilor ieşeni fruntaşi ai acestei grupări. «D. Ionescu are mai bine de 20 de ani de profesorat. În acest lung timp nu a ieşit din pana d-sale nici o carte de şcoală, nici o carte de ştiinţă istorică. Cursul d-sale universitar este o perpetuă improvizaţie. De-abia acum 4 ani a trebuit să vină aici în Bucureşti să ţină un discurs popular la Ateneu, care apoi a trebuit să-l tipărească şi acesta numai o diatribă a politicei zilei sub numele istoric al lui Mihai Viteazu. Afară de aceasta, nu există de la d-sa decît 18 pagine tipărite acum vro 20 de ani asupra unei frumoase monastiri de călugăriţe. De la d. Suciu, vechi profesor de dreptul roman, nu avem nici un rînd tipărit din ştiinţa d-sale, de la d-nu V. Ureche nici un rînd, de la domnu Gheorghiu nici un rînd, de la domnu Emilian (St.) nici un rînd, de la domnu St. Şendrea nici un rînd, de la d. Vizanti, profesor de istorie şi literatura română la Universitate, primul şi cel mai grav obiect al Universităţii române, avem din materia sa singura lecţiune introductivă tipărită acum vro 5 ani în o broşură de cîteva pagine, care începe cu 3 rînduri latineşti, în care spune că dedică *hunc munus* unui amic al său şi trebuie să ştiţi că *munus* este de gen neutru şi că *hic, heac, hoc* face la acuzativul singular neutru *hoc* şi nu *hunc* şi atunci ştiţi totodată ce însemnează prof. de istorie şi literatură română la Universitatea din Iaşi. Cine află asemenea lucruri despre d. profesor Vizanti şi nu l-a ascultat în Camera actuală ca deputat, cine a ascultat pe d. Gheorghiu, alt deputat profesor de economie politică, cine a auzit despre «finele omului este binele omului» al d-lui Ştefan Şendrea, profesor agent diplomatic, cine a văzut pe d. Emilian aranjînd balurile reuniunii femeilor române din Iaşi, cine a asistat o singură dată la lecţiile d-lui Suciu şi V. Urechiă, profesori—membri la Curtea de apel, acela îşi va fi esplicat totala lipsă de scrieri din partea d-lor: aceşti domni au fost atît de sterpi în literatură nu numai din cauza neglijenţei lor, ci mai ales din cauza complectei lor incapacităţi ştienţifice.

Dar, cum am zis, aceasta se cam simţea în Iaşi, masca era mai demult topită.... Dară fracţioniştilor le rămăsese o altă mască: masca abnegaţiunii patriotice. Ei nu fuseseră pînă acum la guvern şi critica naţională, democratică, liberă şi independinte le era încă

ușoară și producea încă efect... Acum însă, cu intrarea d-lui Nicolae Ionescu la guvern, le-a venit și această zi. Fracțiunea la guvern. Minune de patriotism! Nu la mai puțin se așteptau cei naivi. Deodată perdeaua se ridică și, în locul așteptatului areopag al adevăratei științi patriotice, scena ne reprezintă un cuib de pînditori la vînătoare, care își aruncă coiful Minervei de pe cap după cea dintîi funcție, poziție sau diurnă ce o pot ajunge și arunca în traista lor. D.N. Ionescu ministru rămîne și profesor, d. Suciu profesor, plus membru la Curtea de apel, d. Șendrea profesor la Iași, plus agent diplomatic la Paris, d. Tzone, profesor la Iași, plus inspector general peste 900 kilometre drum-de-fer, d. Gheorghiu, profesor care n-a avut timpul să scrie un rînd de știință de cînd e la Universitate, vine la Camera din București, d. Vizanti, profesor care a avut timpul să scrie *hunc munus* de cînd e la Universitate, merge la percheziția deputatului Donici din Vaslui și apoi fuge la diurna din București. La urma urmelor, numai bietul profesor Emilian se va alege cu abnegația patriotică, care și astăzi în timpul ce-i rămîne liber de la nepublicarea științei d-sale universitare aranjează gratuit balul reuniunei femeilor române din Iași.

Această stare rușinoasă a fracțiunii reprezintate prin unii profesori ai Universității din Iași trebuia odată să fie destăinuită; trebuia să fie sfîșiat înaintea țării vălul ce o acoperea pînă acum, trebuia să se gîndească odată reprezentanții națiunei dacă e bine ca acești profesori fracționiști, pitulați sub scutul onorabilității, să mai ție încă vro 8 generațiuni ale junimei universitare înlănțuite de neștiința lor sau de nepăsarea lor în materie de știință» *(București, 4/6 februarie, Universitatea din Iași, în Senat, Timpul,* II, 28 [5 febr.] 1877)."

Al doilea studiu de patologie literară a apărut în același an și în broșură separată: *Răspunsurile „Revistei contimporane"*, Iași, Tip. Națională, 1873, apoi a fost inclus în toate edițiile *Criticelor* lui Maiorescu: *Critice*, II, 1892, p. 29–104; *Critice*, I, 1908, p. 243–285; *Critice*, I, 1915, p. 251–293.

Variante

Conv. lit. = *A*, broșură 1873 = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = ***E***.

231

3 *(subtitlul) lipsește în A* / **4** *(data) lipsește în A, B / În B, pe dosul copertei interioare se află mențiunea:* Retipărit din *Convorbiri literare.* /

233

1 Lupta *D, E;* Lupta literară *A, B, C* / **2** *Convorbiri literare D, E; Convorbiri A, B, C* / **3** iunie 1873 *C, D, E;* iunie *A, B* / **13** victemele *D, E;* victimele *A, B, C* / **20** Vasile *C, D, E;* Vasilie *A, C* / **22–23** scăpa, și *C, D, E;* scăpa, vorbește de *greșalele monstruoase* ce le-am comis în viața mea, și *A, B* /

234

14 expresiilor *C, D, E;* espresiilor *A, B* / **29** al *D, E;* a *A, B, C* / **33** filozofic *D, E:* filosofic *A, B, C* / **39–40** recomandație *C, D, E;* recomendație *A, B* /

235

6 punct [...] discuția *C, D, E;* punt [...] discutarea *A, B* / **11** studiile *D, E;* studiele *A, B, C* / **13** recenziunea *D, E;* recensiunea *A, B, C* / **23** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **24** puncte *C, D, E;* punturi *A, B* / **25** expresie *C, D, E;* espresie *A, B* / **32** să recunoaștem *D, E;* a recunoaște *A, B, C* / **35–36** *Convorbirile literare D, E; Convorbirile A, B, C* /

237

12 privea *C, D, E;* privea la *A, B* / **13** menținem *D, E;* mănținem *A, B, C* / **15–16** să-și susție *D, E;* a-și susținea *A, B, C* / **31–32** *Convorbirile literare* de la 1 mai 1873 *D, E; Convorbirile* din 1 mai *A, B, C* /

238

2 și istoria *D, E;* și în genere istoria *A, B, C* / **4** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **7** iunie 1873 *C, D, E;* iunie *A, B* / **17** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **19** cuvîntul *C, D, E;* cuvințelul *A, B* / **24** poezia *D, E;* poesia *A, B, C* / **31** *numai în C, D, E:* Departe de aceasta! /

239

3 filozofului *D, E;* filosofului *A, B, C* / **13** punct *C, D, E;* punt *A, B* /

240

6 punctul *C, D, E;* puntul *A, B* / **22** pagină *D, E;* pag. *A, B, C* / **24** să-l dăm *C, D, E;* a-l da *A, B* / **35** șteargă *B, C, D, E;* suprime *A* /

241

16 capitol *D, E;* capitul *A, B, C* / **25** hotărîte *C, D, E;* fixe *A, B* / **31** lăutari *D, E;* lăutarii *A, B, C* / **35** pagina *C, D, E;* pag. *A, B* /

242

2—3, 9—10, 14 filozofic *D, E;* filosofic *A, B, C* / **6** *Convorbirile literare D, E; Convorbirile A, B, C* / **7** *numai în C, D:* 1873 / **12** 17-lea *D, E;* 17 *A, B, C* / **16** să o analizăm *C, D, E;* a o analiza *A, B* / **17** ştim acuma, din experienţa *C, D, E;* acum cunoaştem din chestia *A;* ştim acum din esperienţa *B, C* / **19** încercă *D, E;* încearcă *A, B, C* / **20** T. *C, D, E;* T.L. *A, B* / **22, 25, 27** filozofic *D, E;* filosofic *A, B, C* / **30** filozofului *D, E;* filosofului *A, B;* filosului *(greşeală de tipar) C* / **32** expresie *D, E;* espresie *A, B, C* / **33** autoriză *D, E;* autorizează *A, B, C* /

243

5—6 exclude *C, D, E;* esclude *A, B* / **6—7** filozofice *D, E;* filosofice *A, B, C* / **8, 35** filozofică *D, E;* filosofică *A, B, C* / **9** erezie *D, E;* herezie *A, B, C* / **20** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **23** se înmulţesc *B, C, D, E;* îşi înmulţeşte *A* / **26** 423 *A, C, D, E;* 323 *B* / **28, 32** filozofic *D, E;* filosofic *A, B, C* / **33** 18-lea *D, E;* 18 *A, B, C* /

244

2 filozofice *D, E;* filosofice *A, B, C* / **5** filozofică *D, E;* filosofică *A, B, C* / **10** exclamă [...] filozofică *D, E;* esclamă [...] filosofică *A, B;* exclamă [...] filosofică *C* / **12** experienţa *C, D, E;* esperienţa *A, B* / **17** 18-lea *D, E;* 18 *A, B, C* / **17** 1713 *C, D, E;* 1715 *A, B* / **22** pagini *D, E;* pagine *A, B, C* / **24** poezie *D, E;* poesie *A, B, C* / **29** filozofia [...] filozofiei *D, E;* filosofia [...] filosofiei *A, B, C* / **30** poezia [...] tace *D, E;* poesia [...] tăcea *A, B, C* / **39** ***Analelor*** *A, B, D, E; Amalelor C* /

245

7 filozofiei [...] poezia *D, E;* filosofiei [...] poesia *A, B, C* / **12** Titu *C, D, E;* Titu Liviu *A, B* / **14** erezie *A, B, D, E;* herezie *C* / **17** poezie *D, E;* poesie *A, B, C* / **23** adause *D, E;* adausei *A, B, C* / **28** pag. 299 *D, E;* page 298 *A, B;* pag. 298 *C* / **30** filozofiei *D, E;* filosofiei *A, B, C* / **31, 34** poezia *D, E;* poesia *A, B, C* /

246

2 filozofică *D, E;* filosofică *A, B, C* / **7** D.T. *C, D, E;* D.T.L. *A, B* / **8** adăogăm *D, E;* adăugim *A, B, C* / **25** ***Analelor*** *A, B, D, E;* ***Amalelor*** *C* / **26** d-sale, nu a noastră, pe *C, D, E;* pe *A, B* /

247

1, 3 12-lea *D, E;* 12 *A, B, C* / **11** explice *C, D, E;* esplice *A, B* / **14** *Convorbiri literare D, E; Convorbiri A, B, C* / **29** catalogarii *A, B, D, E;* catalogari *C* / **31** de la *D, E;* din *A, B, C* / **33** T. *C, D, E;* T.L. *A, B* /

248

12 T. *C, D, E;* T.L. *A, B* / **16** procedare. Nu cumva d. *D, E;* procedere. Se vede că d-nul *A, B;* procedere. Nu cumva d-nul *C* / **19—20** Atunci ne-am explica *C, D, E;* Numai aşa ne putem esplica *A;* Atunci ne-am putea esplica *B* / **20** prea *A, C, D, E;* cam prea *B* / **21** punctelor [...] Însă *C, D, E;* punturilor [...] Dar *A;* punturilor [...] Însă *B* / **22** deşi *C, D, E;* deşi poate *A, B* / **25** să asculte *D, E;* a asculta pe *A, B;* să asculte pe *C* / **28** critică *D, E;* critică din *Convorbiri A, B, C* /

249

31 *praesentium A, B, D, E; praesentium* (1) *C* /

250

7 venitoare *A, B, D, E;* venitoare! (2) *C* / **9** inteligenţă *C, D, E;* inteligință *A, B* / **13—14** În contra concluziunii de mai sus am scris noi în *Convorbiri literare (C: Convorbiri) C, D, E;* La aceasta i-am observat noi în *Convorbirile* de la **1** mai *A, B* / **24** inteligenţă *D, E;* inteligință *A, B, C* / **34** inteligenţă ca aceea *C, D, E;* inteligință ca acea *A, B* / **37** definiţiunea *C, D, E;* difiniţiunea *A, B* /

251

3 T. *C, D, E;* T.L. *A, B* / **3, 4** definiţiunea *C, D, E;* difiniţiunea *A, B* / **16** să susţinem *D, E;* de a susţinea *A, B;* a susţinea *C* / **28** filozofic *D, E;* filosofic *A, B, C* /

252

6 *Convorbiri literare D, E; Convorbiri A, B, C* / **9** întreabă *D, E;* întreba *A, B, C* / **24** filozof *D, E;* filosof *A, B, C* / **34** exclusivă *C, D, E;* esclusivă *A, B* / **38** T. *C, D, E;* T.L. *A, B* /

253

11 poezia *D, E;* poesia *A, B, C* / **20** dosarul *C, D, E;* acta *A, B* / **30** directore al *D, E;* directore *A, B, C* /

254

2–3 *Convorbiri literare* de la *D, E; Convorbirile* din *A, B, C* / **3–4** o citasem în *Convorbiri literare* de la *D, E;* am citat-o în *Convorbirile* din *A, B, C* / **7** să ne *D, E;* ca să ne *A, B, C* / **8** ale altor *C, D, E;* a altor *A, B* / **30–31** procedări *D, E;* procederi *A, B, C* / **33** să ne explicăm *C, D, E;* a ne esplica *A, B* /

255

2 explica *C, D, E;* esplica *A, B* / **8** şi d-sa criticat *C, D, E;* criticat şi d-sa *A, B* / **9–10** *Convorbirile literare* de la *D, E; Convorbirile* din *A, B, C* / **10** fantazie *D, E;* fantasie *A, B, C* / *Nota la r.* **10** *lipseşte în A, B. În C sună astfel:* Vezi *Critice*, vol. I, pag. 303, 312. / **12** noastră *D, E; Convorbirilor A, B, C* / **20** 294 [...] Eminescu *C, D, E;* 394 [...] Eminescu, *intrat-vad A, B* / **31** în al *D, E;* în un al *A, B, C* / **32** descendenţii *C, D, E;* descendenţi *A, B* /

256

2 impun minţii şcolarilor *C, D, E;* impun *A, B* / **3** ştiinţă *C, D, E;* ştiinţă minţii şcolarilor *A, B* / **12** ai *C, D, E;* a *A, B* / **28** de a *D, E;* a *A, B, C* / **29–30** *Convorbiri literare D, E; Convorbiri A, B, C* / **33** îngrămădiri *D, E;* grămădiri *A, B, C* / **34** explicîndu-ne *C, D, E;* esplicîndu-ne *A, B* /

257

1 punctul *C, D, E;* puntul *A, B* / **11** să grămădească [...] făcut-o *C, D, E;* de a grămădi [...] făcut *A, B* / **20** observat-o [...] că apără *C, D, E;* observat-o în *Convorbiri* [...] a apăra *A, B* / **21** expunîndu-ne cu de-amănuntul *C, D, E;* espunîndu-ne în detai *A, B* / **29** osteneală să ne arete *C, D, E;* osteneala a ne arăta *A, B* / **33** explicarea *C, D, E;* esplicarea *A, B* /

258

9 despre *D, E;* de *A, B;* cu *C* / **11** punctului *C, D, E;* puntului *A, B* / **13** *verosimilitatea A, B, D, E; verisimilitatea C* / **14–15** fost cu putinţă să se vorbească *D, E;* fost serios, pare că ar fi fost cu putinţă de a vorbi (*C:* să se vorbească) *A, B, C* / **21** despre *C, D, E;* pentru *A, B* / **29** să se *D, E;* se *A, B, C* / **34** foiletoane *C, D, E;* feuilletoane *A, B* / **35** să stea la vorbă *B, C, D, E; la causerie A* /

259

3 să vorbim *C, D, E;* de vorbit *A, B* / **12** *Convorbiri literare D, E; Convorbiri A, B, C* / **21** epizodele *D, E;* episodele *A, B, C* / **23** Mediul *C, D, E;* Moravurile şi mediul *A, B* / **25** punctul *C, D, E;* puntul *A, B* / **27** mediului *C, D, E;* moravurilor şi a mediului *A, B* / **29** explicase *C, D, E;* esplicase *A, B* / **36** al XIX *C, D, E;* a XIX *A, B* /

260

6 epizodele *D, E;* episodele *A, B, C* / **16** istorică *C, D, E;* detailată în istorie *A, B* / **25, 28, 30** expresia *C, D, E;* espresia *A, B* / **33** *literare* poziţia mea *D, E;* poziţia subscrisului (*C:* mea) *A, B, C* / **37** toată chestia *C, D, E;* chestia pentru noi *A, B* /

261

15 cugetată *D, E;* gîndită *A, B;* pătrunsă *C* / **23–24** nu numai *Convorbirile literare D, E;* nu (*C:* nu numai) *Convorbirile A, B, C* / **31** nici *D, E;* şi nici *A, B, C* / **32** altminteri este *C, D, E;* dealtmintrelea era *A, B* / **35** să apere *C, D, E;* a apăra *A, B* / **41** literară a *D, E;* literară, de cînd cu descoperirea imprimeriei (*C:* tiparului) a *A, B, C* /

262

1 tipăreşte *C, D, E;* imprimă *A, B* / **3** uneori *C, D, E;* adeseori *A, B* / **6** tiparului *C, D, E;* presei *A, B* / **7** inteligenţelor *C, D, E;* inteligînţelor *A, B* / **10** exprima opiniile *C, D, E;* esprima opiniile sale *A, B* / **16–17** a (*C:* al) inteligenţei *C, D, E;* al inteligînţei *A, B* / **21–22** să protestăm în contra procedării *C, D, E;* a protesta în contra procederii *A, B* / **22** din *C, D, E;* său din *A, B* / **24** de [...] Petre *D, E;* cu [...] Petru (*C:* Petre) *A, B, C* / **28** să le mai facem *C, D, E;* a le mai face *A, B* / **33** sfîrşitul *C, D, E;* finea *A, B* / **34** explică *atacul* nostru *C, D, E;* esplică *atacul* nostru în contra ei *A, B* / **38** filozofia *D, E;* filosofia *A, B, C* /

263

8 lor *C, D, E;* lor factică *A, B* / **11** intenţionate *D, E;* intenţionale *A, B, C* / **14** pagina *C, D, E;* pag. *A, B* / **22** poeziile *C, D, E;* poesiele *A, B* / **27** ne vine *D, E;* vine *A, B, C* / **28** în toată *C, D, E;* în *A, B* / **31** Eminescu *D, E;* d. Eminescu *A, B, C* / **34–35** *(nota la r.* **19**) *lipseşte în A, B; în C:* Vezi vol. I din *Critice*, pag. 288. / **36–39** *(nota la r.* **33**) *numai în C, D* /

264

7 să vorbim *D, E;* a vorbi *A, B, C* / **10** Neologismele *C, D, E;* Neologismii *A, B* / **16** termenii *D, E;* terminii *A, B, C* / **18** limbi romanice *D, E;* limbe romane *A, B, C* / **19** să zicem *D, E;* a zice *A, B, C* / **21** normă *D, E;* gîndire *A, B, C* /

265

4 inteligența *D, E;* inteligința *A, B, C* / **15** diferența *D, E;* diferința *A, B, C* / **17** egoistă în operele clasicității *D, E;* egoistică în opurile clasicităței *A, B;* egoistă în opurile clasicității *C* / **18** Salust *C, D, E;* Salustie *A, B* / **22** modificată *C, D, E;* strecurată și modificată *A, B* / **23** pronunțat *C, D, E;* pronunciat *A, B* / **24** în *D, E;* ea în *A, B, C* / **27** însă o *D, E;* însă i-o *A, B, C* / **28** din *D, E;* în *A, B, C* / **31** inteligenței în omenire *C, D, E;* inteligința în omenime *A, B* / **34** punct *D, E;* punt *A, B, C* / **37** excepțiuni *C, D, E;* esceptiuni *A, B* / **39** gramatice *D, E;* gramatici *A, B, C* / **39** de-a *C, D, E;* în *A, B* / **43** entuziasm *D, E;* entusiasm *A, B, C* /

266

4 pentru *C, D, E;* în *A, B* / **5** 4. Se *B, C, D, E;* Se *A* / **5—6** să nu ne atribuie *C, D, E;* a nu ne atribui *A, B* / **6** *cosmopolitismul C, D, E;* 4. *Cosmopolitismul A, B*/**8** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **9** dovedit că *D, E;* dovedit *(Convorbiri* din 1 septemvrie 1872 (*în C, nota:* Vezi *Critice*, vol. I, pag. 353 și urm.) că *A, B, C* / **10** articol *D, E;* articul *A, B, C* / **16—17** am mai citat cuvintele d-lui A. Xenopol din *Convorbiri literare* de la 15 iulie 1868, am arătat *C, D, E* (18 A. Xenopol *D, E;* Xenopol *C*); Secului al XIX se va numi în Istorie cu drept cuvînt secului naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se consolida în cercuri etnografice, specializîndu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lîngă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare terenul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separîndu-se aci de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să-și aibă o formă de stat națională, o împărțire a societăței națională, o dezvoltare științifică a sa și mai ales o literatură și o limbă națională.

A fost dar urmarea cea mai justă a ideilor timpului în care trăim, dacă și între români s-a deșteptat în secului acesta conștiința naționalității lor și a cîștigat astăzi valoarea unui adevăr lățit și înrădăcinat în popor. Fiecare român știe că e roman, și în orice va face el de acum înainte va căuta cu necesitate a se pune în legătură pe cît va putea mai nemijlocită cu tradițiunea latină de la care însuși a primit viața sa intelectuală. *Noi suntem vița latină* — iaca puntul de plecare al civilizațiunei noastre, iaca adevărul ce este menit a deveni cel mai important în ziua în care pe toate sferele dezvoltărei noastre vom ști a-i trage consecințele practice.

Am citat cuvintele d-lui Xenopol din *Convorbirile* de la 15 iulie 1868:

„Trebuie bine să ne însemnăm noi românii că orce progres pe calea civilizațiunii nu are pentru noi o adevărată valoare decît întru cît reflectează asupra naționalității noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi."

Am arătat, în fine, *A, B* / **18—19** contra *D, E;* în contra *A, B, C* / **22—23** noastră tocmai în punctul unde erau periculoși *D, E;* din *Convorbiri* tocmai în puntul (*C:* punctul) unde erau primejdioși (*B, C;* periculoși) *A, B, C* / **24** ale *C, D, E;* a *A, B* / **25—26** *Convorbiri literare D, E; Convorbirile A, B, C* / **28** 1 *C, D, E;* întăi *A, B* / **27** dovedit *D, E;* dovedit în a. I al *Convorbirilor A, B, C* / **29** depărta *B, C, D, E;* deturna *A* / **33** științifice *C, D, E;* știențifice *A, B* / **37** *(nota la r.* **14**), *numai în D, E* / **38—39** *(nota la r.* **28**), *numai în D, E* /

267

2—3 ultimul cuvînt *subliniate în A, B* / **4** prea *C, D, E*; deja prea *A, B* / **5** expunere *C, D, E;* espunere *A, B* / **6** procedării *D, E;* procederii *A, B, C* / **8** prin *D, E;* din *A, B;* în *C* / **15, 18** cinstită *C, D, E;* onestă *A, B* / **28** să stîrpească *C, D, E;* a stîrpi *A, B* / **30—31** exploatînd aparențele *C, D, E;* esploatînd aparințele *A, B* / **34** să ocupe *D, E;* a ocupa *A, B, C* / **39** laurii *D, E;* laurele *A, B, C* / ***Locul și data, numai în B:*** Iași, 1 iulie 1873 /

P. 271 DESPRE SCRIEREA LIMBEI ROMÂNE

Primele însemnări în românește ale tînărului Titu Maiorescu vădesc influența de netăgăduit asupra scrisului său a lui Ioan Maiorescu, adept al etimologismului ardelenesc (vezi și S.M.[ehedinți], *Titu Maiorescu* (Notițe biografice), în *Convorbiri literare*, an. XLIV, nr. 2, februarie 1910, p. I—LXVI: „scrisul românesc al tînărului nu putea fi decît etimologic: *u* final fără semnul scurtării, *ă* și *î* reprezentate prin vocalele primitive fără semne, infinitive pline: aru venir*e*, me voiu încercar*e*... apoi *direptate, respept*... și toată siluirea limbei după paradigmele arbitrar închipuite de filologii latiniști din Ardeal").

Această „infirmitate etimologică" (cum o caracterizează S. Mehedinți, *loc.cit.*) îl stînjenea cumplit pe tînărul terezianist, preocupat de toate obiectele de studiu, dar îndeosebi de limbile latină și greacă. Încă de pe atunci intuia că limpezirea scrierii și a gramaticii limbii române nu poate fi realizată fără un studiu temeinic al limbii latine.

48

Ori de cîte ori scria românește, în această perioadă, simțea nevoia să-și justifice scrisul. Astfel, în scrisoarea din decembrie 1856, semnată *Aureliu*, adresată lui Iacob Mureșanu, „redaptore al *Gazetei Transilvaniei* la Brașov (cu ocaziunea trămiterei unei traduceri — *Noaptea de Anul nou* din Jean Paul)", Maiorescu dădea următoarele explicații: „În privința gramaticei, spre a mă potea justificare și a fi consecinte în ea. Cuvintele *îi, iaρ, îлꙋ* le scriu *ei, ieru, ilu* — ca mai apropiate așa la derivațiunea lor din *ei, iterum, illum*. Alții văd că scriu *potutu, fromosu* etc., dar zău prea mare revoluțiune ar debui fire escată în limbă dacă s-ar corege după metoda asta; nu se mai poate scoate transformarea lui *o* în *u* din *ea*. Reținui «sum» în loc de «sunt» și «ista» în loc de «ъcta» fiindcă, formînd o limbă curată după principiul drept al comunismului [= colectivității], cei mai mulți rumani, cari pronunță cuvintele aceste în modul arătat, au tot dreptul a cere aprobarea lor generale, fiind și mai apropiate rădăcinei latine. Infinitivul după: *a, vei, ar* etc. îl scrisei cînd deplin, cînd prescurtat, p.e. «vei striga», «n-ar venire»; prin întrebuințarea amîndouă formelor cîștigăm în privința eufonismului foarte mult. Spre distingere, pusei la imperfect accentul grav, la perfect cercuflexul.

Nu știu de ar fi cu putință a-mi publicare și rîndurile iste naintea traducerei mele" — încheia el, conștient că se îndepărta de scrierea curentă. „V-aș mulțămi foarte mult, pentru că ar servire drept apelare la indulgința lectorilor" (v. *Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 109—110).

Tînărul studios nu se da în lături nici de la învățarea „slovelor vechi și aruncate deasupra liniei", cu care scria, de pildă, scrisoarea din „17 novembre leat 1857", adresată tatălui său, „pentru ca să se întrebuințeze procopseala mea în dumineca trecută" (*ibidem*, p. 207).

Scrierea limbii române cu litere latine îl preocupă din ce în ce mai mult, deși limba pe care o folosește frecvent în epoca studiilor la Viena și Berlin este cea germană. Edificatoare în această privință sînt și unele scrisori datînd din această vreme, adresate fie prietenilor săi români, fie surorii sale sau tatălui său, Ioan Maiorescu.

Iată, bunăoară, ce îi scria lui Iosif Körnbach la „17 optomvre 1858" (scrisoare „isprăvită și modificată Berlin, 8 noiemvre 1858"), redactată în germană: „Sincer vorbind — nu-mi face plăcere să răspund la scrisoarea ta. Îmi reproșezi că aș fi modificat ortografia, că aș vrea să latinizez limba română și alte asemenea locuri comune, aprecieri negîndite. Dacă ai fi reflectat asupra ortografiei mele,

n-ai mai fi spus superficialitățile alea. Ia seama: e adevărat că *пъmînt* vine de la lat. «pavimentum»? Da; atunci trebuie ca, în românește, *pamentu* să se scrie cu litere lat., *fondъmînt* trebuie să arate *fundamentu*, la fel *zioa — dioa, zeꙋ — deu, щante — șepte, zeaρъ — tera* etc.

Cum să știe însă un străin, care abia învață românește, dacă trebuie să pronunțe *teρъ* sau *teρa* sau *zeρъ* sau *zeρa* sau *zeaρъ* sau *zeaρa* (toate aceste 6 moduri de pronunțare sînt posibile la acest fel de scriere a unui cuvînt)? Cum să știe acesta dacă *касъ* trebuie să se citească *casa* (nearticulat: *casă*) sau *каsa* (articulat: *casa*)? Nu se poate compara cu franceza sau engleza, a căror ortografie, deși e grea, se poate totuși învăța. La noi nu s-ar putea învăța deloc după ortografia latinească obișnuită și chiar pentru români n-ar putea fi totdeauna citit corect. Cînd scriu, de exemplu: *vin din tera romanesca*, asta înseamnă ori: *vin din țara românească* (nearticulat: din *zeaρъ ρom.*), prin care se poate înțelege deopotrivă *Transilvania, Moldova* etc.; ori: *vin din Valahia* (articulat: *din zeaρa ρom.*). Cum poate ști oare un român de două ori mai instruit, care citește acea frază, la care dintre cele două moduri posibile (dar cu sens foarte diferit) de citire s-a gîndit cel care a scris? Această ortografie trebuie, așadar, schimbată; asupra acestui lucru s-a convenit încă din anul 1848, deși cei mai mulți români scriu și acum tot așa. Cîțiva au fost atunci de părere să se indice modul de pronunțare prin semne puse deasupra lui *a, e, i, u* și sub *t,d,s*. Astfel, acum se scrie *țérâ romanéscâ, ḑidu ên* sau *în pâmêntŭ* etc., prin care se înlătură în orice caz orice echivoc. Dar au ieșit la iveală alte inconveniente importante: tipografului și celui ce scrie le este de două ori mai greu să se conformeze cu aceasta, și atunci scrisul reclamă cel puțin un timp dublu, ceea ce, luat în ansamblu, duce la o pierdere de timp enormă. Ce este, așadar, de făcut ca să evităm semnele și pierderea de timp cu ele și totuși să scriem în așa fel încît să se recunoască și originea fiecărui cuvînt și să se indice și pronunțarea? Foarte simplu: *a* să însemne *a*, **a** să însemne ъ, *e* să însemne *e*, ε să însemne *î*, *∂* să însemne *∂*, *d* să însemne *z*, *t* să însemne *t*, ψ să însemne *z* ș.a.m.d. În felul acesta nu sînt primite noi litere și totodată rămîne nestînjenită recunoașterea originii cuvintelor, de exemplu:

Pe o stεnca négra într'un vechiu castelu,
Unde curge'n póle un rîu mititelu,
Plange si suspina etc.

Atunci nu se mai poate isca nici o îndoială la lectură și nu mai avem nevoie de paleative italienești, cum l-ai vîrît tu pe *sc* al tău pentru sunetul *sch* din limba noastră.

Să se scrie oricît despre lucrul acesta; eu însă nu mai sînt dispus s-o fac. Combate acum părerea mea, apăr-o pe a ta, fă-le însă pe amîndouă cu argumente temeinice. Dacă repeți papagalicește lozincile și strigătele cotidiene ale tombaterelor conservatoare din principatele dunărene: «vor să latinizeze limba», nu veți avea vreun folos nici tu și nici problema asta" (*Jurnal și epistolar*, I, *ed. cit.*, p. 323—325).

Maiorescu era nu numai preocupat de scrierea limbii române, dar nici nu putea înțelege măcar cum era cu putință ca unii români aflați la studii în străinătate să nu-și cunoască limba maternă: „mi-a stat mintea-n loc cînd am citit o scrisoare de la acest Racoviță, atît de stupidă, atît de plină de greșeli, dar știi, așa, cu o absolută necunoaștere a limbii române, încît m-am răcit complet față de el" (*ibidem*, p. 325).

Părerile sale cu privire la scrierea unora dintre sonurile limbii române exprimate în studiul *Despre scrierea limbii române* le aflăm cu mult mai înainte în corespondența sa, bunăoară în scrisoarea adresată tatălui său la 19 mai 1860: „Cît despre admonițiunea ce-mi faci de a nu-mi «bate joc de limbă, nici de vestmîntul ei», îmi permit a spera că n-ai înțeles în serios ceea ce mi-ai scris, atribuindu-mi și d-ta singur destulă minte sănătoasă spre a nu-mi bate joc de nici o limbă, și cu atît mai puțin de cea maternă. Dacă scriu ъ și *î*, asta o fac din toată convingerea și cu toată seriozitatea. Nu știu care din gazetarii noștri a zis o dată: pentru idee nouă, oameni noi. Cît este de adevărată fraza aceasta chiar în astă formă, ea devine și mai aplicabilă pe cîmpul filologic: pentru sunete nouă, litere nouă. Ca esemplu de analogie avem litera *j* în limba franceză, unde să pronunție ж, sau mai bine în limba spanioală, unde să pronunție χ. Nu mai încape îndoială că latinii nu făceau distingere între *i* și *j*, că adecă nici n-aveau *j*, că, prin urmare, acest *j* și sunetul lui cel mai nou în span. și franc. este o înnoire de mai apoi.

De ce să nu adoptăm și noi pentru sunetele nouă ъ și *î* literele nouă ъ și *î*?

Pentru a face să se vadă originea cea latină a vorbelor? Dar oare originea filologică a vorbelor să vede după vocale? Nu e principiu al întregului studiu filol. comparativ că vocalele sufer comutările cele mai mari și că numai după mînținerea sau mica și regulata schimbare a consunantelor să judecă rădăcina? Din goticul *Ordal* se făcu succesive *Ordel*, *Ortel*, *Urtel*, *Urteil*, ba chiar *Urtheil;* iacă toate vocalele schimbate; dar consunantele radicale fiind de recunoscut, cine va nega că originea lui *Urteil* este *Ordal*? că originea lui *pъmînt* este *pavimentum* etc., scrie-se și schimbe-se vocale cum vor voi?

Să nu suferim literele ъ și *î* fiindcă nu se aflau la străbunii noștri? Dar oare sunetul *î* s-a aflat la ei? Dar oare sunetul ъ s-a aflat în acea întrebuințare generală ce o are la noi? Dacă a esistat poate în limba vulgară a romanilor, va fi esistat ca la germîni în *Mutter* fără ca să poată pretinde cineva că în limba latină sau germînă se află ъ în sens propriu? Dacă nu vrem să suferim lit. ъ și *î*, să gonim mai întîi sunetele ъ și *î* și apoi, după analogie, și toate vorbele nelatine și așa mai departe, pînă vom ajunge ca ungurii cei de azi, cari mai nu se mai pricep unii pă alții. Dar de ce acest jacobinism teroristic, astă republică roșie în filologie? Precum gonirăm din literele latine pe *x* și pe *y*, tot așa și cu mai mare necesitate avem a întroduce pe ъ și pe *î*. Pînă cînd sunetele ъ și *î* vor esista în limba noastră, pînă atunci întroducerea liter. ъ și *î* va fi justificată.

Printr-o adoptare rezolută *une fois pour toutes* a acestor 2 litere aducem o înlesnire imensă în ortografia noastră, fără de a sminti chiaritatea filologică în nici un mod, și uscăm totdeodată un izvor etern de lupte și frecări filologice, cari la noi produc pe de o parte nefericitele personalități, pe de altă chiar imposibilitatea de a ceti și scrie limba română cu conștiință de acuratețĕ.

Iar cît despre opunerea d-tale, că ъ seamănă cu un purece sau cu o cămilă, mă rog a cugeta că atunci *p* seamănă [cu] un dromedariu și că *x* are niște trăsuri foarte espresive de ereditate familiară cu păduchii de lemn, sau cel puțin cu niscai paiangini; — și cîte și mai cîte asemănări de aceste între filologia comparativă și zoologia descriptivă, dacă vrem să purcedem pe astă cale.

Eu dar voi continua a scrie ca pъn-acum, pъnъ cînd îmi va spune cineva ceva mai bun. Căci n-am pretențiunea de a-mi fi însușit o opiniune irevocabilă, deși am pretențiunea de a mi-o fi adoptat fără «glumă» și fără «capriciu», cum mi-ai imputat d-ta" (a se vedea T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. II, 1978, p. 225—227).

Cînd Titu Maiorescu se întoarce în țară de la studii, aici problema scrierii limbii române era o preocupare generală. Circulara ministrului Ion Ghica, din 1860, înlocuia alfabetul chirilic cu cel latin, dar nu indica și normele potrivit cărora să se facă această operație extrem de dificilă; de aceea se lăsa cîmp deschis tuturor inițiativelor.

(Notăm că şi un fost coleg de la Theresianum al lui Maiorescu, apoi profesor de latină la liceele „Sfîntul Sava" şi „Matei Basarab", Ieremia Circa, publică studii cu privire la limba română şi scrierea ei: *Observaţiuni generale asupra limbei române şi disertarea asupra ei*, în *Naţionalul*, Bucureşti, an. IV, nr. 21, 12 martie 1861, p. 83; *Despre limba română*, în *La voix de la Roumanie*, Bucureşti, an. I, nr. 43, 16/28 noiembrie, 1861, p. 172; nr. 44, 23 noiembrie/5 decembrie 1861, p. 176; nr. 46, 1/19 decembrie 1861, p. 183—184, ba chiar şi *Un proiect de ortografie*, în *Buciumul*, an. I, nr. 22, 16 martie 1863, p. 92; nr. 23, 20 martie 1863, p. 95—96. În articolele sale, I. Circa se străduia să demonstreze că limba română este o limbă latină, apropiindu-se mai mult de spaniolă.)

Se ştie că tînărul Maiorescu, numit în 1862 director al Gimnaziului şi Internatului din Iaşi, publică primul anuar din ţară, *Anuarul Gimnaziului şi Internatului din Iaşi* pe anul 1862/63, avînd drept introducere studiul său, intitulat *Pentru ce limba latină este chiar în privinţa educaţiunii morale studiul fundamental în gimnaziu*.

Trecînd apoi, în anul următor, la conducerea Institutului preparandial „Vasile Lupu", Maiorescu are prilejul să constate că elevii Institutului, viitorii dascăli, nu cunoşteau gramatica limbii române şi nu scriau corect. El este încredinţat acum de necesitatea unei reforme de jos în sus a învăţămîntului, de la şcoala primară, şi, prin urmare, de la pregătirea învăţătorilor. *Anuarul Institutului „Vasile Lupu" (Şcoala normală de la Trei Ierarhi) din Iaşi* pe anul 1863/1864, al doilea publicat de Maiorescu, cuprindea, printre altele, şi *Regulele limbei române pentru începători* (tipărite apoi şi separat, în broşură, la Iaşi, în 1864), lucrare care se înscria în aceeaşi sferă de preocupări şi anticipa viitorul studiu *Despre scrierea limbei române*.

Iată cîteva din „observaţiunile" care însoţesc această mică gramatică destinată să înlesnească studiul limbii române, observaţii deosebit de semnificative pentru că schiţează liniile directoare ale activităţii viitoare a criticului:

„Limba română este maltratată în şcoalele noastre. Acea limbă naţională ce o avem ca cea mai scumpă moştenire de la strămoşii noştri, acest simbol de recunoştinţă care leagă popoarele de aceeaşi sămînţă peste sute de secole şi despre care s-a făcut atîta vorbă la începutul regenerării noastre intelectuale, această limbă ameninţă cu decadenţa în mijlocul nostru şi nimeni nu-şi mai bate capul de regulele ei.

Cine te mai înţelege astăzi dacă strigi: Limbă şi naţionalitate sunt în specie pentru români cuvinte aproape identice! Cultivă limba poporului, lăţeşte-i-o prin toate satele, învaţă-l să şi-o cunoască cu toate dependinţele ei, cu poezii şi cu cîntece, cu tradiţiuni istorice şi cu poveşti populare şi atunci ai regenerat un popor pe tărîmul intelectual cu acelaşi rezultat cu care îl regenerezi pe tărîmul economic prin o lege rurală!

....

Dar cine te mai înţelege astăzi cînd îi spui astfel de cuvinte? Generaţiunea în mijlocul căreia trăim s-a depărtat de la asemenea reflecţiuni; seriozitatea studiului limbistic şi istoric a speriat căpăţînele gingaşe ale coconaşilor moderni şi, în loc de a scrie cărţi, d-lor s-au pus să scrie jurnale, şi acelea ca vai de ele.

Dar d-voastră nu vedeţi că politica adevărată nu este cu putinţă fără studiu istoric? Că politica este arta de a conduce un popor spre destinaţiunea sa? Că această destinaţiune nu se poate ghici din saloane, ci trebuie să fie urmărită cu pacienţă şi amoare în revelaţiunea ei istorică prin 17 secole pînă acum? Că aci tocmai limba este busola conducătoare, legătura naţiunei, timbrul ei caracteristic, stampa nemuritoare cu care a însemnat-o Natura pentru a-şi cunoaşte şi recunoaşte conaţionalii de acelaşi sînge şi de aceeaşi chemare istorică şi pentru a alunga de la sine orice tendinţă străină? Că, prin urmare, primul pas de politică solidă este deşteptarea limbei şi a conştiinţei istorice într-un popor?

Nu ocuparea politică serioasă este rea, căci aceasta se bazează pe studiul cel mai sever şi mai sistematic. Dar este rea, e perniciosă şi funestă maimuţăria politică ce molipseşte junimea de astăzi, este rea depărtarea de la studii serioase şi năvălirea în broşuri, este rea fanfaronada liberală şi declamaţiunea de prin cafenele, pronunţată de domnişori parfumaţi cari încă n-au şters de pe ei pulberea şcoalei şi, cu idei necoapte şi cu noţiuni nemistuite, au aroganţa de a se crede oameni politici; este rea, cu un cuvînt, toată direcţiunea care ne depărtează de la învăţătura solidă şi sistematică şi ne aruncă înainte de timp în activitatea abruptă şi aforistică a jurnalelor. Cine astăzi la noi se pune pe politică jurnalistă în loc de a se pune pe studiu sistematic, acela este un copil nebun care vrea să înalţe coada zmeului şi ţine zmeul însuşi la pămînt.

Este de datoria oricărui profesor conştiincios a chema la toate ocaziunile atenţiunea studenţilor asupra acestui pericol şi a le arăta calea cea dreaptă, şi eu din parte-mi o repet şi aci: calea cea dreaptă pentru junimea noastră în ştiinţă conduce întîi la studiul

cel mai sever și îndelungat al istoriei și al limbei române și apoi spre ramurile practice ale sferei intelectuale, în funcțiuni de stat și în politică.

De aci rezultă teza practică: de la învățarea limbii române în școalele primare trebuie să înceapă regenerarea noastră intelectuală. De aceea subscrisul, văzînd lipsa totală de atențiune pentru această ramură a învățămîntului, s-a oferit în octomvrie 1863 de a o îmbrățișa și a primit direcțiunea școalei normale de la Trei Ierarhi nu din încredere că va fi singurul în stare a pune piatra fundamentală la acest edificiu național, și mai puțin încă din așteptarea vreunei recunoștințe pe acest tărîm deocamdată ingrat, ci din datoria de a arăta calea ce o crede adevărată și de a-și sacrifica activitatea în orice caz acolo unde îi spune conștiința că este de sacrificat. Aci, mi-o spune conștiința și eu o spui altora după dînsa, aci este un cîmp de activitate modestă, pacientă, în aparență inferioară, în realitate de importanță suverană pentru poporul nostru. Aci este ținta spre care o parte din junimea noastră trebuie să-și concentreze silințele sale. Aci este locul unde se împlîntă stindardul cel mare, care va chema pe toți românii din toate țările la vatra comună!"

Concomitent cu elaborarea *Regulelor limbei române pentru începători*, pe la începutul lui 1864, la Iași se înfiripase societatea care se întrunea duminica în casele lui Pogor. Numită la început „Ulpia Traiana", apoi „Junimea", noua societate își propunea să acționeze în contra ideilor exagerate ale ardelenilor, care dominau viața culturală a capitalei moldovene (v. și E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 160–161). În primele întruniri ale „Junimii" este adusă în discuție, cum era de așteptat, și spinoasa problemă a înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin. Iacob Negruzzi este însărcinat cu întocmirea unui proiect de ortografie. În vara aceluiași an, Negruzzi, retras la țară, nu face altceva, timp de o lună, decît să aștearnă pe hîrtie proiectul ce i se încredințase. Acesta era redactat „fără vreo sistemă hotărîtă, ci mai mult după fantazie și capriciu, amestecînd fonetismul cu etimologismul în mod cu totul arbitrar" — cum va declara el în *Amintiri din „Junimea"* (București, [1939], p. 18; v. și E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 184).

Discuțiile cu privire la problemele limbii au fost reluate în toamna anului următor, 1865, după procesul înscenat lui Maiorescu în legătură cu Școala de fete (v. I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, p. 433 și urm.), proiectul lui Negruzzi constituind punctul

de plecare. La început, Maiorescu participă la discuții ca simplu spectator, dar într-o bună zi îi luă pe toți prin surprindere începînd lectura studiului său *Despre scrierea limbei române*. Împrejurările sînt consemnate în procesele-verbale ale „Junimii":

„Ședința IV. Vineri 5 noiemvrie 1865 (la Maiorescu). «Se încep discuțiile asupra ortografiei române. I. Negruzzi citește un tratat al său despre această materie. Prima divergență de opinie se ivește asupra punerei literei *qu* în loc de *k* și *c* în cuvintele derivate din cele latinești cu *qu*. Pogor susține pe *qu*, Negruzzi nu-l admite. A doua dispută se naște asupra admiterii sau neadmiterii semnelor, deocamdată a sedilei sub *d*, *s* și *t*. Negruzzi o combate, ceilalți vor să o admită. După vii discuțiuni (prelungite pînă la $1^1/_2$ după miezul nopții) ne separăm, convingîndu-ne că nici unul nu ne-am lămurit chestiunea în toată întinderea ei. Se amînă dezbaterile pînă la vreo ședință viitoare cu speranță că atunci se vor afla mai multe punturi de conciliațiune.»"

În procesul-verbal al ședinței din 16 noiembrie 1865 se consemnează: „Convorbiri despre ortografie fără rezultat" și: „S-a însărcinat Maiorescu cu elaborarea gramaticii române pentru școalele primare pînă la finele anului 1865".

Peste numai trei zile, la 19 noiembrie 1865, are loc „lectura tratatului de scrierea română de Maiorescu (partea I, principiul general)"; la 23 noiembrie 1865, procesul-verbal al ședinței „Junimii" consemna iarăși: „Continuarea tratatului de ortografie română de Maiorescu (partea paleografică)", care recomanda: „Depărtarea din scrierea noastră a literelor *qu*, *th*, *y*, *k* și adoptarea semnului de sedilă sub *t* și *d* pentru *tz* și *z*", iar la 3 decembrie 1865: „Terminarea tratatului despre scrierea română (critica fonetismului și a etimologismului)", hotărîndu-se „primirea semnelor scurtării peste *a*, *e*, *i*, atît pentru exprimarea lui ъ, cît și a lui ж, ѫ" (I.E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 436; v. și E. Lovinescu, T. Maiorescu, I, *ed. cit.*, p. 185–186).

Preocuparea pentru scrierea limbii române rămîne în continuare, pentru Maiorescu, pe primul plan. El se informează perseverent, studiază harnic lucrări ale somităților din domeniul lingvisticii, îndeosebi din domeniul lingvisticii comparate, pentru a afla formula cea mai potrivită specificului limbii noastre. La 5–17 ianuarie 1866 notează în jurnalul său:

„La 1 ianuarie [1866] am găsit ca adevăr nou concepția clară a naturei hieroglifelor și a despărțirei stricte dintre hieroglifa fonetică și literă. O să compar încă cu Steinthal, pe care l-am coman-

dat la Berlin. Dacă are şi el, înaintea mea, aceeaşi părere sau o alta, dar slabă, atunci trebuie să o public pe a mea în limba germană, căci este nouă" (*Însemnări zilnice*, I, *ed. cit.*, p. 121). Această concepţie originală este consemnată în *Scrierea limbei române* (v. ed. de faţă, p. 319—326). Jurnalul lui Maiorescu ne aduce în continuare mărturii cu privire la această preocupare, care pare să-l absoarbă cu totul:

„Astăzi mi-a venit în minte că adevărata carte de logică ar fi: logică şi gramatică. Trebuie început de la egipteni şi arătat cum la ei scriere şi limbă se ţin împreună şi apoi din limbă (gramatică), ca una ce e logică încarnată, scoasă logica. Precum din aritmetică şi geometrie a fost luată metafizica apriorică (estetica transcendentală), tot aşa trebuie scoasă logica din limbă. Numai astfel dăm fiecăreia dreptul ei, în special celei din urmă în dezvoltarea ei actuală.[1]

De citit pentru asta: Max Müller, Steinthal, Heyse, Grimm" (*ibidem*, p. 121—122).

În ziua următoare, la 6/18 ianuarie 1866, la miezul nopţii, însemnările continuă în jurul aceluiaşi subiect:

„Ieri, ca şi astă-seară, am înghiţit pe nerăsuflate *Prelegerile despre ştiinţa limbei* ale lui Max Müller. Excelentă carte. Cea dintîi prelegere, cam searbădă, nu te-ar face să bănuieşti deloc această eflorescenţă de cunoştinţe ştiinţifice şi această căldură. A doua prelegere — excelentă. Am ajuns acum la a şaptea. După aceea o voi studia complet cum trebuie şi voi face excerpte" (*ibidem*, p. 122).

În vara anului următor, studiul asupra scrierii limbii române era gata. Maiorescu notează în jurnal, în octombrie 1866 (*ed. cit.*, p. 124):

„În iunie am terminat cartea mea *Despre scrierea limbei române*, a cărei idee fundamentală (partea I) o concepusem şi o scrisesem în noaptea de 15/16 noiembrie 1865. Important pentru mine ca cea dintîi a mea lucrare originală şi concepută cu iuţeala fulgerului. Ultima parte, critica etimologismului, am scris-o în nopţi în care mica mea Livia zăcea bolnavă de un început de holeră, cînd am văzut cu cea mai adîncă strîngere de inimă resignarea micei creaturi."

---

[1] Aici T. Maiorescu notează, trei ani mai tîrziu: „Aşa a început John St. Mill a sa *Logică* inductivă şi deductivă, precum văd în iunie 1869, la lectura ei". Mult mai tîrziu, altă însemnare, cu creionul: „Dar gramatica şcolară greacă a apărut abia *după Logica* aristotelică" *(nota ed. I. Rădulescu-Pogoneanu)*.

Z. Ornea consideră că Maiorescu ar fi terminat „redactarea studiului său despre ortografie" în noiembrie 1865:

„Ne grăbim să precizăm că pe Max Müller se pare că l-a citit totuşi la o lună după ce a terminat redactarea studiului său despre ortografie. O dovedeşte însemnarea din *Jurnal* de la 5 ianuarie 1866, cînd, preocupat de elaborarea manualului de logică la care de mult năzuia, ajunge la concluzia că «adevărata carte de logică ar fi „Logică şi gramatică"», altfel spus, că logica trebuie «scoasă din limbă». Se decide, în consecinţă, pentru lecturi sistematice pe această direcţie de el stabilită: Max Müller, Steinthal, Heyse, Iacob Grimm" (*op. cit.*, p. 65—67, nota 3).

În realitate, cum se vede din cele arătate de noi mai sus, în noiembrie şi decembrie 1865 are loc prezentarea formei iniţiale a studiului.

Volumul apărea în 1866, la Iaşi, în „Ediţiunea şi imprimeria Societăţei Junimea".

Lucrarea abordează, cu competenţă şi la curent cu cercetările cele mai noi pe atunci din domeniul lingvisticii, problema atît de importantă a scrierii limbii noastre. Evoluţia ulterioară a ortografiei române a confirmat buna orientare a lui Maiorescu (v. şi Tudor Vianu, *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 156—158; N. Manolescu, *Contradicţia lui Maiorescu*, *ed. cit.*, p. 43—45).

Studiul este complet şi temeinic închegat chiar de la început, analizînd, în cele patru părţi ale sale, toate aspectele scrierii limbii române. Evident, reeditările ulterioare aduc informaţia la zi, unele completări, noi elemente în sprijinul argumentaţiei iniţiale. „Reorganizarea" materialului înseamnă, de fapt, o regrupare a problemelor discutate, în funcţie de relaţiile dintre ele. Astfel, chiar din ediţia a doua a lucrării (în *Critice*, 1874, p. 71—271), discuţia despre *Principiul scrierii* din *Partea I* (1866) se strămută în *Partea a III-a — Despre principiul scrierii şi o critică a sistemului fonetic*; *Partea a II-a — Cercetări fonetice asupra alfabetului latin* devine *Partea I*; cap. *Despre scrierea lui* ч,џ,ш,ц,ѕ,ъ, *î* din *Partea a III-a* devine *Partea a II-a*; după resistematizare, *Partea a III-a* este constituită din cap. *Despre principiul scrierii* şi *Critica sistemului fonetic* (cu informaţia la zi şi răspunsul la observaţiile lui Schuchardt), iar *Partea a IV-a — Cercetări limbistice şi critica sistemului etimologic* — rămîne în esenţă neschimbată, doar informaţia va fi îmbogăţită. Cu trecerea timpului, Maiorescu va renunţa, în ediţiile succesive ale acestui studiu, ca şi în alte scrieri ale sale, la mulţi termeni neologici de origine latină, pe care-i înlocuieşte cu cei statorniciţi de multă vreme în limbă.

În legătură cu forma inițială a lucrării și modificările ei ulterioare, observăm inexactitatea notei lui E. Lovinescu *(T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 187, nota 2), în care citim: „*Despre scrierea limbei române* a apărut în ediția I la 1866, cuprinzînd numai partea I și II a studiului [?!]. *Critica etimologismului* (adică partea a patra) a apărut întîi în *Conv. lit.*, 1 și 5 august 1867 (vol. I); partea a III, *Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic,* a apărut întîi în *Conv. lit.*, VII, nr. 1 nov. și dec. 1873 [?!]. Ediția II a întrege lucrări a apărut la Socec, Buc., 1873; ediția III, la 1893 și a IV la 1908." Și în nota de la p. 190 *(op. cit.)*, Lovinescu persistă în eroare: „Ediția I din 1866 a cărții nu cuprinde decît partea I și a II a studiului său. Ea a atras un studiu al lui Hugo Schuchardt în *Romània* din 1873, *L'orthographe du roumain.* Articolul a fost tradus în *Columna lui Traian* din 1 iunie 1873 și reprodus cu observări de P. Grădișteanu în ziarul bucureștean *La Roumanie*, 19 iulie 1873. Partea a treia a acestui studiu (apărută mai întîi în *Conv. lit.* din 1 noiembrie și 1 dec. 1873 și integrată în ediția a doua a cărții apărute la Socec, 1873) e un răspuns lui Schuchardt, ce se pusese din punctul strict fonetic, adică cel adevărat." Aceste afirmații au fost preluate ca atare de cercetătorii ulteriori ai operei lui Maiorescu, care, dealtfel, n-au fost preocupați de compararea variantelor studiilor sale. În recent apăruta lucrare *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, Editura Academiei, 1976, Flora Șuteu numără *trei* (!) „capitole" în broșura de la 1866: „În prima formă sub care s-a publicat ca broșură în 1866, lucrarea cuprinde următoarele capitole: I. *Principiul scrierii*; II. *Cercetări fonetice asupra alfabetului latin*; III. *Despre scrierea lui* c, g, ș, ț, ḑ, ă, e, i, *și o critică a sistemului etimologic.* Ultimul capitol este retipărit, în 1867, în primul număr al revistei *Convorbiri literare*, iar al treilea capitol (substanțial amplificat prin inserarea unor răspunsuri date celor care au analizat critic lucrarea, precum și prin includerea discuției asupra principiului scrierii) apare în anul 1873, în vol. al VII-lea al aceleiași reviste" (p. 52). În realitate, părțile a II-a (în ed. 1866 — *Partea a III-a*) și a IV-a ale lucrării au existat, așa cum am arătat mai sus, chiar din prima ediție, de la 1866 (v. *Cuprinsul* acesteia, așezat îndată după *Prefață*:

„Partea I. Principiul scrierei. Note la Partea I.
Partea II. Cercetări fonetice asupra alfabetului latin.

Partea III. Despre scrierea lui *c, g, ș, ț, ḑ, ă, ĕ, i* și o critică a sistemului fonetic.
Partea IV. Cercetări limbistice și critica sistemului etimologic").

În *Convorbiri* (1867 și 1873), cele două părți au fost doar *republicate* în formă revizuită.

Articolul *Critica ortografiei d-lui Cipariu*, publicat în *Convorbiri literare*, an. I, nr. 11—12, 1—15 august 1867, p. 137—142, 158—163, prezenta cititorilor, însoțită de cîteva cuvinte introductive ale „redacției", *Partea a IV-a* a lucrării, intitulată *Cercetări limbistice și critica sistemului etimologic.* Articolul apărea în nr. 11 și 12 ale revistei, nesemnat. El figurează numai în sumarul *Convorbirilor* pe anul I cu numele autorului: T. Maiorescu. Iată „introducerea" redacției:

„În anul trecut, ortografia d-lui Cipariu a aflat o critică, care, după opiniunea noastră, o nimicește cu totul și reduce sistemul numit «etimologic» al scrierii române la rangul unei curiozități literare, dar nu al unui sistem de imitat.

Acest atac decisiv în contra ortografiei d-lui Cipariu a fost făcut de d. T. Maiorescu în pag. 122—152 a cărții sale *Despre scrierea limbei române* și, fiindcă atacul a rămas pînă acum fără refutare, pentru noi ortografia Cipariu va rămînea delăturată, până cînd va respinge obiecțiunile aduse.

Cu atît mai mult am fost surprinși a vedea că într-o ședință a Ateneului din București s-a propus ortografia Cipariu ca ortografie a Societății [Academice], și noi nu putem decît a felicita pe Ateneu pentru că nu a primit până acum acea propunere.

În cestiuni de știință este un progres spre adevăr, care se face pe calea demonstrațiunilor. În momentul în care un sistem află o critică, care pe calea demonstrațiunei logice și complete îi răstoarnă fundamentul, acel sistem este dator sau a învinge noua opozițiune prin arguminte mai tari, sau a se dechiara pe sine de învins. Altfel, progresul științelor este cu neputință. Continuarea tenace și tăcută a erorii de mai înainte devine o lipsă de conștiință și un păcat în contra adevărului.

Înainte însă de a admite că există un asemine obscurantism în juna noastră literatură, ne place mai bine a crede că acea critică a ortografiei d-lui Cipariu nu a fost încă destul de cunoscută în public și de aceea ne grăbim a-i reproduce puncturile principale din numita scriere a d-lui Maiorescu."

În 1873, după apariţia articolului lui H. Schuchardt, *Convorbirile literare* (an. VII, nr. 8—9, 1 noiembrie—1 decembrie 1873, p.321—324, 342—362) republică şi *Partea a III-a* a studiului despre scriere, sub titlul: *Despre principiul scrierii şi o critică a sistemului fonetic*, însoţit de următoarea notă a redacţiei (*loc. cit.*, p. 320):

„ORTOGRAFIA ROMÂNĂ

În Paris apare de la începutul anului 1872 o revistă intitulată *Romania, recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes*, sub redacţiunea d-lor Paul Meyer şi Gaston Paris. În nr. 5 al acestei reviste, din ianuarie 1873, d. Hugo Schuchardt, profesor în Halle, cunoscut prin studiele sale asupra vocalismului latinităţii vulgare, publică un articul, *L'orthographe du roumain*. Articulul a fost reprodus împreună cu cîteva observări ale d-lui Petre Grădişteanu în jurnalul bucureştean *La Roumanie*, din 18 iulie 1873, şi mai înainte tradus în *Columna lui Traian*, din 1 iunie 1873. D. Schuchardt, fonetist curat, face cîteva observări atît în contra ortografiei adoptate de Societatea Academică Română, cît şi în contra celei susţinute de d. Titu Maiorescu şi primite în esenţă de *Convorbirile* noastre. La aceste observări şi la altele de mai nainte d. Maiorescu răspunde în ediţiunea a doua a tractatului său «despre scrierea limbei române», care se publică de d. Socec la Bucureşti şi va apărea încă în decursul anului curent. Profităm de ocaziunea ce ne se prezintă de a împărtăşi cetitorilor noştri acea parte a cărţii d-nului Maiorescu care se raportă la punturile atinse de d. Schuchardt în numita revistă franceză. Cît pentru critica d-nului Maiorescu în contra etimologismului d-lui Cipariu, aceasta a fost reprodusă în *Convorbirile* din 1 şi 15 august 1867 (*Conv. lit.*, vol. I).

Red."

În ce priveşte „ediţiile" II, III şi IV, nu e vorba — cum s-ar înţelege din nota citată a lui Lovinescu — de ediţii separate ale studiului, ci de includerea lui în ediţiile de *Critice* din 1874, 1893 şi 1908. În 1873 se poate ca Maiorescu să mai fi avut încă intenţia să publice separat *Despre scrierea limbei române* la Socec. La 18 ianuarie (stil vechi) 1872, criticul nota în *Programa anului 1872*, ca proiecte eventuale:

„VI. Să scot la Socec a doua ediţie a lucrărei mele *Despre scrierea* [*limbei române*].

VII. Editare a tuturor articolelor mele de critică.[1]

VIII. Gramatica română pentru şcoalele elementare, ediţie nouă şi să o completez"[2] (*Însemnări zilnice*, I, p. 180). Mai tîrziu, printre „proiectele pentru 1873" figura însemnarea:

„1. Să termin publicarea articolelor mele de critică" (*op. cit.*, p. 204).

Proiectul iniţial se vede că se transformase între timp, căci în anul următor apare la Socec primul volum de *Critice*, cuprinzînd, alături de studiul despre scriere, şi alte lucrări ale lui Maiorescu publicate anterior în *Convorbiri*: *În contra direcţiei de astăzi în cultura română, Limba română în jurnalele din Austria, Observări polemice, Direcţia nouă*.

Organizarea definitivă a lucrării despre scriere este stabilită de Maiorescu încă în această ediţie din 1874 a *Criticelor*. Aici, ca şi în ediţiile ulterioare (1893, 1908 şi 1915), cele patru părţi ale ei sînt următoarele:

I. Despre literele latine primite de noi fără schimbare.

II. Despre scrierea lui ч,џ,ц,ш,ъ, î, *ea* şi *oa*.

III. Despre principiul scrierii şi o critică a sistemului fonetic.

IV. Cercetări limbistice şi critica sistemului etimologic.

Studiul despre scrierea limbii române întreprins de Maiorescu a stat la baza revizuirii din 1880 a „modului de scriere provizoriu" introdus în anul 1869 pentru publicarea *Analelor* şi altor lucrări ale Societăţii Academice. Dacă „modul de scriere provizoriu" era „întemeiat pe un etimologism puţin temperat prin concesiuni fonetice", ortografia adoptată la 1880 era „în esenţă un fonetism temperat prin necesităţi etimologice". În fine, în 1904, era adoptată „scrierea definitivă", din care erau alungate şi ultimele concesii etimologice.

Apariţia broşurii lui Maiorescu în 1866 a stîrnit interes atît în rîndurile intelectualilor români din principate, cît şi în rîndurile celor aflaţi sub ocupaţie străină. *Convorbirile literare* (an. I, nr. 14, 15 septembrie 1867, p. 195—196) reproduceau recenzia făcută lucrării de *Foaia Societăţii pentru literatură şi cultură română în Bucovina* (an. III, nr. 7—8, iul.-aug. 1867, p. 177—179):

[1] La acest punct notează mai tîrziu marginal: „Făcut", în locul altei însemnări şterse: „început la Socec" (*nota ed. I. Rădulescu-Pogoneanu*).

[2] La acest punct, notat marginal: „Făcut prin Creangă", în locul altei însemnări şterse: „Dat în grija soru-mei" (*nota ed. I. Rădulescu-Pogoneanu*).

Estragem din *Foaia Societății pentru literatură și cultură română în Bucovina*:

«*Despre scrierea limbei române* de Titu Maiorescu, Iassi, ediținea și imprimeria Societății „Junimea", 1866.

Autoriul, rector al Universității din Iași, tratează așișderea cestiunea urgentă a ortografiei române, pe care Societatea literară este chemată a o dezlega, spre a pune fără întîrziere odată capăt anarhiei ce domnește astăzi în limbă în privința aceasta. Zicem fără întîrziere, căci, prelungindu-se starea de păn-acum — din îngrijirea cea sinceră pentru o scriere cît se poate de bună și perfectă a limbei române, care au înzestrat pe aceasta cu vro 5 feliuri de ortografii nouă, afară de cea cirilică — nu s-ar fi putut naște cu timpul decît numai cel mai mare rău pentru limbă, adecă tocmai acela de care au fost ferit-o dezvoltarea înțelesuală a poporului român: osebite dialecte — și anume atîtea cîte sisteme osebite de ortografie s-ar fi înrădăcinat în ea. Cartea aceasta se ocupă cu un sistem de ortografie foarte diferit de cel arătat mai sus.[1] Pe cînd acela scrie cuvintele românești nu după cum se pronunță ele, ci urmînd cu severitate logică principiul etimologic și introducîndu-se la antica și ilustra lor origine romană, le scrie potrivit cu aceasta, așa precum s-au scris sau cum ar fi trebuit să se scrie pe atunce cu litere străbune latine.[2] D. Maiorescu ne recomandă cu oareșicare schimbări și simplificări ortografia care este introdusă în România și care s-au fost propus, reformat și dezvoltat mai nainte succesiv prin renumiții bărbați de știință și scriitori străluciți I. Eliad, A. Treb. Laurian și Ioan Maiorescu (tatăl); pe cît am putut noi ști la timpul său pe aicea, căci pe atunce nu era încă oprit, sau așa de îngreuiat, că tot la una vine, a primi cărți sau gazete românești dinafară — care ortografie unește în genere până la un loc etimologismul cu fonetismul, esprimînd diferența între amîndouă sistemele, sunetele originarie ce s-au schimbat în limba noastră, după pronunțarea lor românească de astăzi prin semne (accente și sedile)[3].

[1] *Principiale de limba și scriptura* de T. Cipariu (*nota din* Foaie...).

[2] De esemplu: Principiale; in a-ante antaniul; deintru; celi; liusiorate; almentre; bene; mene; sene; mana; lana; cane; galina; palia-si va aprende in capu; a scaimba etc. (*nota din* Foaie...).

[3] De esemplu: Principiele; inainte; ănteiul; dintru; cei; ușorătate; almintre; bine; mine; sine, mănă; lănă; căne; găina; paie'și va aprinde in capu; a schimba etc. (*nota din* Foaie...).

Precum predomnește ortografia cea dăntăi în Transilvania și mare parte în Ungaria, așa este, repețim, cea din urmă de mai mulți ani obștește adoptată în România (Principatele Unite), iară cea simplificată de d. T. Maiorescu se aplică în timpul mai nou la productele literarie publicate de către Societatea „Junimea" din Iași în propria ei imprimerie. Vom aminti aici în treacăt că sistemul de ortografie bucovinean, aicea cam de 18 ani în vigoare, întemeiată de neuitatul Pumnul și dezvoltată în forma sa de astăzi, după cum se poate vedea din foaia aceasta, în anii din urmă de către societatea noastră literară, se deosebește de cele pomenite între aceasta că ea nu se razemă ca celelalte esclusiv sau principalminte pe etimologie, ci, din contra, urmează mai mult și mai întăi principiul fonetic, fără a eschide în mai puține cazuri și etimologismul, întrucît se învoiește cu sistemul fonetic. Ortografia bucovineană, deci dară, scrie cuvintele românești fără privire la etimologia lor latinească, conform dezvoltărei limbei, întocmai așa după cum sună ele astăzi, din care cauză se și privește în Bucovina ortografia aceasta din urmă, mai ales din punctul de vedere pedagogic, ca cea mai ușoară.

Cuprinsul și calitățile opului sus-numit îi dau o importanță deosebită. Opiniunea demonstrată despre individualitatea neînstrăinaveră a limbei române în dezvoltarea ei de astăzi și necesitatea de a ținea samă de această din urmă în scriere, întinsele cunoștințe desfășurate întru apărarea tezei sale, cercetările și observările unui spirit superior de rară cultură, espunerea metodică a unui sistem de ortografie susținut după oareșicari simplificări propuse, cu consecință logică și totodată — până la un loc — cu o moderațiune laudaveră, ferindu-se de estreme și înlesnind într-acest chip cu mai multă securanță unificarea ortografiilor și pe lîngă acestea totul scris într-un limbagiu adevărat clasic! — împreunarea acestor calități, la noi mai cu samă atît de rare, ne arată ponderositatea votului autorului în cestiunea vitală a limbei noastre și pot da cetitorilor noștri o idee despre valoarea științifică a acestui product literar.

Nu ne învoim pentru noi cu toate simplificările propuse de autorul acestei scrieri și mai ales, d. e., cu eliminarea sunetului românesc *î* spre a se înlocui prin *ă*, *ě* și *i*. Ne abținem de a ne rosti mai de aproape în privința aceasta, față cu apropiata adunare a areopagului literar. Aceasta însă nu ne împedecă a recunoaște că cartea numită este o adevărată și foarte prețioasă înavuțire a literaturei române și a o recomenda cu urgință cetitorilor noștri ce urmează dezbaterile limbistice care sunt la ordinea zilei, încredințați fiind că nici un bărbat cult și iubitor de limba sa maternă nu o va ignora

fără propria sa daună. O carte de un merit științific ca aceasta este în ochii noştri o faptă patriotică mult mai mare, mai folositoare şi mai laudaveră decît sute de cuvîntări politice, pamflete şi articule de fund, în cari vedem astăzi absorbit mai tot spiritul şi toate puterile claselor inteliginte ale poporului român de peste hotare, pentru că noi credem că nu luptele sterile ale politicei, nu frecările înverşunate ale partidelor, nici vuietul patimelor politice vor lumina, vor îndestula şi vor ferici poporul, ci numai lucrările pacinice ale inteliginței, numai rădicarea nivelului său spiritual şi moral, numai cultura îl va mîntui.

G.H. [urmuzachi]»"

Dintre cei vizați în lucrarea lui Maiorescu (îndeosebi T. Cipariu, teoreticianul etimologismului) nu răspunde nimeni o bună bucată de vreme. Abia în 8 august 1867, Cipariu va publica în *Romînul*, o notiță cu privire la studiul lui Maiorescu, şi atunci provocat de reproducerea în *Convorbiri* (nr. 11, 1867, p. 137–142) a primei părți din articolul *Critica ortografiei d-lui Cipariu*: „Într-o foaie literară din Iaşi, no. de la 1 august a. c., mi se impută că n-am răspuns la oarecare critică asupra ortografiei mele, şi din acea trece la conclusiuni curioase.

Nu am respunsu directe, intru adevăru, pentru că până astăzi nu văzusem acea critică, nici aveam sciință de ea, de aceea nici că puteam să respundu.

Indirecte însă am respunsu, ca tuturor criticilor mei, în *Archivu pentru filologie*, alesu la pagina 84.

Prin urmare am dreptu să negu şi conclusiunile.

T. Cipariu"

(*Convorbiri literare*, nr. 14, 15 septembrie 1867, p. 196; de asemenea, E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 195–196).

Cipariu va mai aminti de lucrare în articolul *La una imputațiune*, în *Archiv*, 1869, p. 438, unde citim, printre altele: „Alte răspunsuri nu am mai dat d-lui T. Maiorescu şi, după cum vedem cu cîtă vehemență îşi face criticele sale sau atacurile sale, nici nu-i vom da mai mult – decît poate în caz de mare nevoie". O critică propriu-zisă va face însă studiului despre scrierea limbii române I. M. Moldovan, adept al lui Cipariu, în articolul *Critica d-lui Maiorescu* (în *Archiv*, 1869, p. 456, 495, 620).

Epistolariul, aflat în ms. la Biblioteca Academiei, ne dezvăluie încă un amănunt interesant în ciorna unei scrisori redactate în germană, pe care Maiorescu o va fi trimis sau avea numai intenția de a o trimite savantului Max Müller (ciorna nu are final). Scrisoarea este adresată: „Herrn Max Müller – Taylorian Professor in the University of Oxford" şi este datată *Iaşi, 5/17 martie 1867.*

„Preastimate domn – sună misiva – îmi iau îngăduința de a vă trimite alăturat un exemplar din disertația mea despre scrierea românească (valahă). Acest lucru este pentru mine un fel de datorie, deoarece ultima parte a micii lucrări, care se ocupă de critica principiilor etimologice în ortografie, este influențată în mod esențial de prelegerile dv. despre ştiința limbii, şi anume de magistralele expuneri cu privire la concepția fonetică şi reproducerea dialectică.

Poate că veți ajunge vreodată să studiați şi limba şi scrierea românească. În acest caz disertația mea v-ar putea fi de folos, şi de aceea vă schițez conținutul ei" (scrisoarea continuă cu această schiță, neterminată).

Mai probabil este că scrisoarea n-a fost niciodată trimisă, pentru că Maiorescu nu pomeneşte această împrejurare nici în însemnările sale zilnice, nici în altă parte.

Dacă opiniile lui Maiorescu cu privire la scrierea limbii române nu s-au putut bucura de aprobarea unor somități străine, ele s-au bucurat, în schimb, de aprobarea şi sprijinul scriitorilor noştri de frunte de îndată ce au fost făcute publice. Mai cu seamă Alecsandri a împărtăşit şi susținut punctul de vedere maiorescian, atît în şedințele Academiei cît şi cu alte ocazii, şi nu este deloc întîmplător faptul că amîndoi au părăsit în acelaşi timp Academia şi tot în acelaşi timp au revenit în sînul ei.

„Dl. Maiorescu va face un mare serviciu limbei şi literaturei noastre combătînd tendința transilvană de a le poci sub cuvînt de-a le latiniza orbeşte" – îi scria Alecsandri lui I. Negruzzi la 20 martie 1868 (V. Alecsandri, *Scrisori*, 1904, p. 33).

Aceeaşi totală adeziune o exprimă poetul şi în anul următor, după ce părăsise, odată cu Maiorescu, Societatea Academică Română, care dăduse cîştig de cauză etimologismului:

„M-am bucurat deci foarte mult cînd am aflat din scrisoarea d-tale – îi scria el aceluiaşi I. Negruzzi la 1 noiembrie 1869 – că v-ați decis a intra în lupta ştiințifică cu pedantismul. Nu mă îndoiesc de victorie, fiindcă nişte simpli gramatici care nu au produs nimic în literatură nu pot să stea față cu adevărații literatori. Publicul se va da negreşit cu acei care-l încîntă prin producerile lor şi va rîde de acei ce caută să-l năucească cu nişte stropşituri

ridicule. [...] aveţi o frumoasă campanie de făcut, aveţi de apărat tezaurul cel mai scump ce aţi moştenit de la strămoşi, limba, adică simbolul sacru al naţionalităţii noastre" *(op. cit.*, p. 50).

Şi în 1872, cînd *Convorbirile* pun în discuţie revizuirea parţială a regulilor ortografice stabilite în 1865, Alecsandri îşi va exprima în acelaşi sens părerea, subliniind şi cu acest prilej pericolul pe care îl prezentau pentru limba română ideile latiniste, care jucaseră într-adevăr un rol de seamă în 1840—1848, dar care în acest moment erau depăşite. „Întorcîndu-mă de la Iaşi la Mirceşti — îi scria el la *8 ghenar 1872* lui I. Negruzzi — am găsit scrisoarea d-tale din 26 decembrie anul trecut, prin care îmi faci cunoscută deciderea ce aţi luat a vă întruni cîţiva membri ai «Junimei», pentru regularea unor dificultăţi ortografice. Neputînd să mă mai reped la Iaşi pînă după întoarcerea mea de la Bucureşti, unde am să plec în curînd, voiesc a vă espune opinia mea asupra puntelor nelămurite încă.

Înainte de toate, sînt de părere a se adopta o ortografie simplă, pe care să o poată învăţa şi deprinde lesne atît românii cît şi străinii. Aş dori ceva care să se fixeze în minte *a prima vista*, pentru a evita astfel elevilor o perdere de timp preţios, perdere regretabilă şi recunoscută de toţi filologii greci şi francezi. Cine a fost osîndit a studia limba elenă, ştie cîtă bătaie de cap a suferit pentru ca să [se] familiarizeze cu regulele ortografiei acelei limbi. Asemine şi acel ce a învăţat limba franceză a blăstămat de o mie de ori încurcătura ortografiei care l-a făcut a perde ani întregi în labirintul ei.

Ortografia trebuie să fie un mecanism inteligent pentru scrierea unei limbi, iar nu o ştiinţă adîncă, încîlcită, nesuferită, ce absoarbe o mare parte din capitalul inteligenţii şi întîrzie studiile serioase şi folositoare. Asemine ştiinţă, la care s-au dedat mai cu deosebire fraţii noştri din Transilvania, e de natură a face chiar din Apolion un pedant grotesc şi *anost*, cum zic la Bucureşti.

Să ne ferim dar de mania celor ce voiesc a împodobi limba română cu un văl de pedantism şi [să] ne gîndim că trăim într-un secol unde avem multe de învăţat, într-un secol de activitate producătoare pentru binele comun al omenirii, iar nu în acel timp de trîndăvie în care filosofii din Bizanţ se cufundau în certe asupra ortografiei, pe cînd otomanii erau sub zidurile oraşului.

La 1848 şi cu cîţiva ani mai înainte era nevoie de-a combate notele din Petersburg, care ne atribuiau o origine slavă; atunci

orice armă a fost bună: istorie, geografie, etnografie, poezie poporală, datine strămoşeşti, limba mai ales, limba purificată de slavonizare, de slove, şi chiar ortografia cît de latinizată, cît de încurcată... toate au fost întrebuinţate cu succes pentru a proba că sîntem de neam latin, că ne coborîm din Traian. Şi lumea, în fine, ne-a crezut.

Acum, însă, că am dobîndit diplomul nostru de naţionalitate, acum dar cînd toată Europa ne numeşte români şi ţara noastră România, e timp să ne mai discărcăm de atîtea arme apăsătoare, să ne mai uşurăm umerele pentru ca să păşim cu pas mai grabnic pe calea deschisă.

Am cîştigat procesul nostru în lume, am redobîndit numele nostru adevărat de români, să probăm acum că sîntem români înţelepţi, practici, spirituoşi, iar nu grei de minte, pedanţi, uricioşi.

Plecînd de la acest punct de vedere, eu sînt de părere să respectăm armonia limbei, să ne conducem de notele ei melodioase şi să ne ferim de tot ce ar produce cacofonii în concertul ei. Aşa, trebuie să lepădăm pe *ciune* şi *ţiune*, ca nişte sunete disgraţioase, care, înmulţindu-se, prefac armonia limbei noastre într-o ţiuitură chinezească.

Sînt de părere să înlăturăm pe *qu* şi să lăsăm pe *c* în cuvîntul *cerere*... (să-l păstrăm însă în nume proprii sau tecnici: *Sixt quint*). Cît pentru ofticosul *ph*, să-l trimetem la *Eaux bonnes*.

a) Cuvîntul *care* nu trebuie modificat la declinare; el este nevariabil ca şi cuvîntul *qui* în limba franceză. *Carĭ*, pl. de la *care*, dacă s-ar adopta, ar da loc la *culamburi* [sic], de care negreşit că ar profita dl. Paicu; *carĭ* este şi pl. de la *car*, verme; *carĭ* este şi un timp al verbului *a căra*.

b) *x* — să se scrie *cs... Alecsandri*, căci litera *x* e formată de un *s* şi un *c* lipite de spinare şi cu dreptul ar trebui să se pronunţe *sc, scaun*.

c) *ḑ* şi *z* după cuvînt: *ḑioa, Zoe, ḑic, zadar, ḑece, aşeḑămînt, magazie*.

d) Duplicarea consoanelor trebuie respinsă, ca una ce aduce confuzie în mintea elevului şi produce ades monstruozităţi ridicole pe hîrtie. Am văzut scris astfel cuvîntul *addăppătturră*.

e) La imperfectul conjug. 4 să se scrie *gîndiam* pentru că verbul este în *i*, a gîndi — însă la subjonctiv să se scrie *socotească*, pentru că derivă din *socotesc*.

f) Apostroful nefiind întrebuinţat decît spre a ţinea locul unei vocale eliminate, găsesc că e mai raţional a se scrie: *gîndit-ai*, decît *gîndit'ai*, *datu-mi-s'a* decît *datu'mi-s'a* etc.

g) Cît pentru *ŭ*, știi că i-am fost totdeauna dușman neîmpăcat[1], căci l-am considerat ca pe un parazit ce a înlocuit pe slavonescul ъ, adăogat de părinții noștri la finitul cuvintelor. Îl admit numai ca semn de plural la verburi... eu *merg*, ei *mergŭ* și eu *făceam*, noi *făceamŭ*; iar cît pentru substantive, îl declar o aninătură grotescă, ca și cînd un român și-ar anina cozi de frac la mintean; asemine pentru adverbe, adăogirea lui este o insultă pentru inteligența românului. Oricare strănepot al lui Traian este înzestrat cu destulă isteție de spirit pentru ca să priceapă că *un om perfect* se bucură de un *adjectiv* măgulitor și că, *lucrînd perfect*, el produce un adverb demn de un perfect. Nu are nevoie românul ca să-i băgăm pe *ŭ* în ochi pentru ca să înțeleagă sensul unui adjectiv și al unui adverb, și, prin urmare, e de prisos a-l lănțui în regule ortografice, pe cît complicate, pe atît sterile. După părerea mea, năvălirea lui *ŭ* în scriere este fatală în mai multe priviri: el oprește repegiunea scrisului și a tiparului; dă paginilor scrise sau tipărite un aspect uricios, în care domnește un *ŭ, ŭ, ŭ, ŭ, ŭ* nesfîrșit, ca un urlet de rău augur; face pe român a nu ști cum să citească, căci el în vorbă zice ades *omu cela*, în loc de *omul acela*, și cînd citește *unu omu*, îi vine să pronunțe toate literele; în fine, *ŭ* produce și o dificultate regretabilă pentru cetirea versurilor. De pildă:

M'amu dusu să vădu pe cîmpu unu calu. Iată un vers pe care declar că eu însumi, cu toată deprinderea ce am de a ceti versuri, mi-e greu *a prima vista* să-i ghicesc armonia, cînd, de ar fi scris astfel:

M'am dus să văd pe cîmp un cal, nu aș simți nici o sfială ca să-l rostesc.

Prin urmare, sînt de părere a se scrie: *un om perfect, lucrează perfect — Recunoscînd — făcut* și *făcutu-l'ai, văzutu-l'ai—dîndu-i-se.*

Pentru ce acest *ŭ* în *făcutu-l'ai*?

Pentru că românul are ureche armonioasă și îi sună mai bine *calul* decît *cal'l*. După socotința mea, adevăratul articol bărbătesc nu este *lu*, ci *ul*, — corumpere de *il* italienesc și *el* spaniol... Așa, cînd românul zice *calul*, el pronunță *cal* (fără *ŭ*) și adaogă articolul *ul*.

Ergo... Vade retro ŭ.

h) De vreme ce scriu *nasc*, e logic să scriu *nascĭ*, însă românul, ce posedă armonia în ureche și pe vîrful limbei, va pronunța *naști*, fiind mai puțin aspru la auz.

[1] Vezi *România literară*, 1855, p. 56 (*notă în ed. 1904*).

i) Pentru ѫ și ѧ trebuiesc păstrate semnele *î, ă*, pentru că sînt unele cuvinte imitative precum *vîjîe, fîlfîe*, care sînt de o mare importanță pentru poezia descriptivă.

Aceste sînt ideile mele nestrămutate asupra puncturilor de ortografie ce mi-ai expus în scrisoarea d-tale. Acum faceți, hotărîți cum vă va lumina simțul bun și armonia" (*Scrisori*, 1904, p. 54—57).

Momentul victoriei definitive, de care vorbea Alecsandri în 1869, a venit abia peste 35 de ani, în 1904, cînd ortografia preconizată de Maiorescu a fost adoptată în toate punctele ei (cu cîteva excepții neînsemnate) de Academia Română. Meritele lui în acest domeniu, privite din perspectiva vremurilor noastre, sînt unanim recunoscute, specialiștii relevînd noi și semnificative laturi ale importantei și multilateralei lui contribuții la dezvoltarea științei și culturii românești.

Reproducem aici opiniile exprimate recent de trei dintre ultimii cercetători ai operei lingvistice maioresciene: Gr. Brâncuș, D. Macrea și Flora Șuteu.

„Între cărturarii ale căror contribuții teoretice în materie de limbă literară și ortografie au marcat un vădit progres — scrie Gr. Brâncuș (*Titu Maiorescu și problemele limbii*, în *Limba română*, an. XIII, 1964, nr. 5, p. 483—493) — Titu Maiorescu ocupă un loc de frunte, prin concepțiile sale științifice organizate și prin perspicacitatea de a reține, cu argumentație logică, ideile sănătoase care circulau în epocă și care aveau să devină, spre sfîrșitul secolului, adevăruri unanim recunoscute. Fără să posede decît o sumară cultură lingvistică propriu-zisă, Maiorescu a fost atras spre unele probleme ale limbii prin preocupările sale de estetică și critică literară, iar spre chestiunile de ortografie prin aceea că, între altele, era conducătorul spiritual al uneia dintre cele mai influente reviste de literatură din acea vreme, *Convorbiri literare*.

Ortografia reprezintă obiectul esențial al preocupărilor lui Maiorescu în legătură cu limba. Contribuțiile lui la elaborarea și impunerea unei ortografii judicios întocmite, raționale, științifice, sînt dintre cele mai valoroase. Într-o epocă dominată oficial de etimologismul latinist, cînd se propuneau zeci de proiecte de reformă a ortografiei, unele mai confuze și mai greoaie decît altele, Maiorescu intuiește ortografia viitorului, militînd pentru un sistem de scriere simplu și rațional. [...] Trebuie subliniat că Maiorescu a adoptat această concepție, acceptată, în linii mari, de către scri-

itorii vremii, de la învățații din Școala ardeleană, Samuil Micu și, în special, Petru Maior. [...] Din teoria lingvistică generală a vremii, Maiorescu și-a însușit unele idei interesante prin care depășește diletantismul obișnuit în materie de lingvistică al scriitorilor epocii. El concepe limba ca un fenomen obiectiv, pe care «individul nu o poate niciodată modifica după rațiunea sa izolată» (*Cr.*, I, 111) și, totodată, un fenomen în continuă mișcare, dinamic. [...] Maiorescu pune pe primul plan norma lingvistică, acceptată de întreaga pătură cultă a populației. Preocupat de problemele dezvoltării limbii literare, teoreticianul «Junimii» a criticat cu asprime concepțiile latiniștilor în această materie, fără să subaprecieze însă aportul considerabil al acestora la cercetarea științifică a istoriei limbii noastre. Credem că nici un învățat din secolul trecut nu a lovit cu atîta forță ca Maiorescu în ideile exagerate ale școlii latiniste. Etimologismului lui Cipariu, care «vrea ca forma cea mai veche a cuvintelor să fie și cea mai bună, fiind mai apropiată de latină, și declară schimbările eufonice ce le-a făcut cu vremea poporul român, de spurie, adică false, corupte, pe care trebuie să le alungăm» (*Cr.*, I, 217) și fonetismului lui Aron Pumnul, potrivit căruia neologismele trebuiau supuse acțiunii unor legi fonetice de mult încheiate, Maiorescu le opune legile dezvoltării normale, obiective, ale limbii, ideea unei limbi literare întocmite pe baza și în spiritul limbii populare. Această concepție ne întîmpină, de fapt, la toți marii scriitori din secolul trecut, dar argumentația lui Maiorescu este inegalabilă [...].

În concluzie, Titu Maiorescu a adus o contribuție pozitivă la elucidarea multora dintre chestiunile limbii care interesau în mod direct o sferă mai largă de oameni de cultură. Maiorescu nu a fost lingvist, deci nu trebuie căutată o profunzime de specialist în observațiile lui privitoare la limba literară. Caracterul științific al concepțiilor lui în această materie se datorește în primul rînd faptului că autorul lor a pornit de la un principiu elementar, de bun-simț, și anume că limba literară se creează și se dezvoltă pe baza celei comune populare. De aci soluțiile bune în problemele neologismelor, slavonismelor și ale utilizării limbii literare în poezie, presă, discursuri.

În ce privește ortografia, trebuie spus încă o dată că ideile lui, expuse în remarcabilul studiu *Despre scrierea limbei române* (1866), sînt surprinzător de interesante. Din diferitele concepții susținute de învățații secolului al XIX-lea, el a știut să rețină tot ce a fost

mai valoros, intuind confirmarea lor ulterioară de practica scrisului în românește și de dezvoltarea limbii noastre literare."

D. Macrea arată, în studiul său *Titu Maiorescu și problemele limbii române* (în vol. *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 61—64), că s-a străduit „să scoată în evidență rolul important, adesea decisiv, relevat numai fragmentar pînă acum, al lui Titu Maiorescu în netezirea drumului de dezvoltare a limbii române literare și a lingvisticii noastre.

În afară de studiul asupra ortografiei fonetice a limbii române — scrie D. Macrea în continuare — nedepășit pînă acum, și de cel despre neologisme, Titu Maiorescu n-a făcut lucrări de cercetare lingvistică propriu-zisă. El a îndeplinit însă, în dezvoltarea limbii noastre literare și a lingvisticii noastre, un rol de critic și îndrumător, în sensul promovării și susținerii direcției științifice, naționale și populare. Timp de peste patru decenii, toate studiile și articolele lui Titu Maiorescu au cuprins considerații normative privind cultivarea limbii române. Într-o epocă în care, în dezvoltarea limbii noastre, s-au manifestat numeroase tendințe nesănătoase: latinism, italienism, purism, infiltrație de germanisme și de franțuzisme, beție de cuvinte, cațavencism în oratorie, se impunea cu necesitate acțiunea unui spirit critic lucid și necruțător și o îndrumare științifică împotriva acestor manifestări.

Desigur, Titu Maiorescu n-a fost primul în timp, și nici singurul în epoca lui, care a îndeplinit o asemenea operă de îndrumare. El a continuat, pe un plan istoric nou, lupta generației precedente, a lui M. Kogălniceanu, Alecu Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Odobescu, pentru cultivarea limbii, ca ea să se dezvolte în sensul caracterului ei național, popular și estetic. [...] Spre deosebire de înaintași, Titu Maiorescu n-a dus numai o luptă de principii teoretice, ci a analizat, în mod permanent, fapte, oameni și opere, în legătură cu munca de cultivare și de studiu al limbii române, formulînd asupra lor judecăți de valoare cu un simț al adevărului care le-a asigurat trăinicia pînă astăzi. Rolul lui Titu Maiorescu pentru generația lui, în opera de cultivare a limbii române, a fost caracterizată astfel de Mihai Eminescu: «În lupta pentru limbă și adevăr și contra jargoanelor franțuzite și nemțite și a beției de cuvinte, d-sa a rămas învingător; autorii loviți de pana sa energică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte nouă în loc de idei adevărate; limba, și împreună cu ea mintea, se curăță și se lămurește, căci numai o limbă în care cuvintele sînt împreunate cu un înțeles

hotărît de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă este limpede și cu temei» (vezi *Timpul*, 8 februarie 1878).

Titu Maiorescu este primul la noi care a arătat în mod științific strînsa legătură dintre limbă și cultură și care a urmărit îndeaproape felul cum trebuie folosită limba în creația culturală. Dacă în scrisul și vorbirea noastră literară s-a impus ridiculizarea neglijențelor de exprimare și mai ales exigența pentru stilul îngrijit, o cauză îndepărtată, dar eficientă, a acestei atitudini trebuie căutată, desigur, și în acțiunea critică a lui Titu Maiorescu.

Dar Titu Maiorescu n-a fost numai un observator și un îndrumător critic al scrisului și al vorbirii noastre literare. El a avut și pe plan teoretic contribuții importante în promovarea la noi a principiilor fecunde ale lingvisticii moderne. Adept al școlii istorice și comparatiste, într-o epocă în care studiile de teorie a limbii erau aproape inexistente la noi, el a introdus în circulația intelectuală a vremii idei ale lingvisticii celei mai avansate. Dintre acestea, remarcabile sînt cele privitoare la principiile ortografiei noastre fonetice, la caracterul obiectiv și popular al limbii, la strînsa legătură dintre limbă și naționalitate, dintre limbă și cultură, dintre cuvînt și noțiune, la stabilirea structurii gramaticale și mobilitatea vocabularului, la teoria complexă a neologismelor. Aceste idei au avut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un rol de seamă în susținerea direcției sănătoase în care se dezvolta limba noastră literară prin scriitorii reprezentativi ai epocii. [...] Activitatea lui Titu Maiorescu legată de problemele limbii române este realistă, ea constituind o importantă parte pozitivă a moștenirii noastre culturale."

Flora Șuteu, în *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, *ed. cit.*, p. 51—60, spune:

„Faptul că Maiorescu este amintit ca cel care a inaugurat studiul științific al problemei ortografice reprezintă o apreciere îndreptățită a activității criticului literar. Meritele sale în acest domeniu sînt legate mai ales de modul în care a reușit, sintetizînd teoria lingvistică a predecesorilor, să stabilească distincția dintre sunet și fonem, ceea ce îl situează printre cei mai interesanți teoreticieni români în domeniul filozofiei limbajului [...].

Pentru a putea aprecia la justa ei valoare poziția teoretică a filozofului român, este necesar să se raporteze observațiile sale la anumite principii teoretice și metodologice ale lingvisticii moderne.

Sintetizînd și sistematizînd ideile cuprinse în lucrarea lui Maiorescu [*Despre scrierea limbei române*], constatăm existența unor

afirmații prin care sînt anticipate anumite concepte ale lingvisticii moderne. Prin formularea lor și mai ales prin utilizarea lor în folosul scopului practic propus, gînditorul român și-a depășit conaționalii contemporani, făcînd în domeniul ortografiei ceea ce ulterior avea să se realizeze și în critica literară: primul act de autoritate științifică propriu-zisă [...].

În aparență, teoria sa facilitează un compromis între fonetism și etimologism. În profunzime judecînd lucrurile, ea poate fi considerată ca o *originală soluționare teoretică a problemei sistemului alfabetic românesc cu litere latine*.

În realitate, la 1866, descriind sistemul alfabetic românesc, Maiorescu depășește spiritul epocii [...].

Prin studiul său din 1866, Maiorescu se înscrie în lingvistica românească și în cea mondială printr-o contribuție teoretică semnificativă și originală.

Se poate spune că Maiorescu s-a încadrat, în domeniul cultivării limbii române, deci în domeniul ideologiei lingvistice, în curentul tradiționalist-popular. Această încadrare este legitimată în primul rînd de atitudinea sa obiectivă față de evoluția limbii. El consideră fenomenul transformărilor lingvistice ca o manifestare a progresului uman (Maiorescu, 1893, 397) și deci ca o condiție a modului de existență a limbii. Aceasta ne amintește de definiția dată, cam în același timp, de Max Müller, pe care dealtfel Maiorescu îl citează alături de Humboldt pentru exprimarea stadiului actual al problemei evoluției lingvistice (Maiorescu, 1874, 229—231). [...]

Maiorescu se încadrează în curentul tradiționalist-popular și prin atitudinea manifestată împotriva reformei lingvistice erudite. El susține rolul uzului lingvistic și al personalităților literare legate de tradiția culturală națională în reforma limbii. Prin contribuția sa în problema ortografică, Maiorescu adaugă concepției romantice a acestui curent, spiritul raționalist, reprezentat în lingvistică prin teoria lui Humboldt (Chomsky, CL, 19). Astfel, prin sinteza pe care o realizează din îmbinarea concepției evoluționiste cu spiritul raționalist, Maiorescu se dovedește puternic influențat de modul de gîndire caracteristic deceniilor de mijloc ale secolului al XIX-lea. La convingerile estetice și la critica socială al cărei animator a fost Maiorescu se cuvine deci să adăugăm, pentru a demonstra influența lui Hegel în cultura română, și contribuția ideologului «Junimii» la stabilirea sistemului alfabetic cu litere latine, contribuție bazată pe sinteza amintită mai sus."

Studiul *Despre scrierea limbei române* a văzut lumina tiparului în mai multe rînduri, și anume în: broșura *Despre scrierea limbei române*, Iași, Ed. Junimea, 1866; *Convorbiri literare*, an. I, nr. 11—12, 1—15 august 1867, p. 137—142, 158—163 *(Partea a IV-a* a studiului, sub titlul: *Critica ortografiei d-lui Cipariu); an.* VII, nr. 8—9, 1 noiembrie—1 decembrie 1873, p. 321—324, 342—362 *(Partea a III-a* a studiului, sub titlul: *Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic); Critice*, 1874, p. 69—271; *Critice*, III, 1893, p. 179—411 (cu mențiunea: „Ediția a treia"); *Critice*, II, 1908, p. 5—132; *Critice*, II, 1915, p. 5—132.

Variante

ed. 1866 = *A*, *Conv. lit.* = *B*, ed. 1874 = *C*, ed. 1893 = *D*, ed. 1908 = *E*, ed. 1915 = *F*.

271

2 1866 *E, F; În A, după titlul* Despre scrierea limbei rumâne, *urmează indicația cu privire la cuprins:*

CUPRINS

Partea I. Principiul scrierei
Note la partea I
Partea II. Cercetări fonetice asupra alfabetului latin
Partea III. Despre scrierea lui *c, g, ș, ț, ḑ, ă, ĕ, i* și o critică a sistemului fonetic
Partea IV. Cercetări limbistice și critica sistemului etimologic;
în C data lipsește; Ediția a treia *D* /

273

1 Prefață la ediția dintîi de la 1866 *D, E, F;* Prefață *A;* Prefață la ediția dintîi *C* / **3** revistă *D, E, F;* scopuri *A, C* / **3—4** să hotărîm *D, E, F;* a se stabili *A;* a se hotărî *C* / **4** discuții *C, D, E, F;* discuțiuni *A* / **5** încredințat *C, D, E, F;* convins *A* / **6** deosebitelor *C, D, E, F;* diferitelor *A* / **8** și *C, D, E, F;* ci *A* / **10** un criteriu exact *E, F;* criteriul adevărat *A, C, D* / **12** Supt impresia acestei cerințe au fost scrise paginile *C, E, F;* Sub impresiunea acestei cerințe fură schițate paginele *A;* Sub impresia acestei cerințe fură scrise paginile *D* / **14** prezenta *D, E, F;* prezinta *A, C* / **16—17** înlesnirea greutăților alfabetice ce ocupă astăzi *C, D, E, F;* aplanarea dificultăților alfabetice ce ocupă *A* / **17** atenția *C, D, E, F;* atențiunea *A* / **19** cetitori și cetitori *C, D, E, F;* lectori și lectori *A* / **20** coprinse *D, E, F;* cuprinse *A, C* / **20—22** se face pe cale demonstrativă atît după cercetări fonetice asupra alfabetului latin, cît și prin *C, D, E, F;* procede pe cale demonstrativă prin *A* / **22—23** scrierii analizat în partea a treia *D, E, F;* scrierei analizat la început *A, C* / **24** în *E, F;* numai în *A, C, D* / **25** numai cîteva *E, F;* cîteva *A, C, D* / **26** nedreaptă *C, D, E, F;* injustă *A* /

274

1 discuție *C, D, E, F;* discuțiune *A* / **3—4** să susținem *E, F;* a susținea *A, C, D* / **5** obiecțiilor *C, D, E, F;* obiecțiunilor *A* / **5—6** ce, în sfîrșit, se va înțelege puterea tutulor *E, F;* cînd, în fine, se va lămuri valoarea (*C, D:* înțelege puterea) tuturor *A, C, D* / **8** iunie *D, E, F;* în iunie *A, C* / **9** *numai în D, E, F* / **10—29** *numai în C, D, E, F* (**10—12** de care [...] noștri. *D, E, F;* la care ne așteptam după publicarea ediției I nu a urmat. *C* / **13** dare de seamă *E, F;* relației binevoitoare *C, D* / **17** să ocupe *D, E, F;* de a ocupa *C* / **20—25** *Critice* [...] vol. II. *E, F;* mai jos *Observări polemice.) C; Critice*, vol. I, pag. 242—245). [...] vol. II. *D* / **26** în *E, F;* și în *C, D* / **29** ianuarie *D, E, F;* în ianuarie *C*) /

275

1—21 *numai în D, E, F* (**1** a 3-a *E, F;* de față *D* / **3** drumul *E, F;* drumul lor *D* / **8** deciziv *E, F;* decisiv *D* / **12** unele părți [...] în acest *E, F;* părțile lui [...] la sfîrșitul acestui *D* / **13—14** sau *ŭ* [...] și mai *E, F;* scăpat în acea sesiune academică prin o întîmplătoare paritate de voturi și mai *D* / **18—19** *u* scurt [...] și a *E, F;* *u* scurt și a *D*) / **22—35** *numai în E, F* /

276

1—40 *numai în E, F* /

277

1 *numai în D, E, F* / **3—4** Despre literile latine primite de noi fără schimbare *C, D, E, F;* Principiul scrierei *A* / **5** XIX *C, D, E, F;* al XIX *A* / **7** întări *C, D, E, F;* consolida *A* / **8** deosebindu-și *C, D, E, F;* specializîndu-și *A* / **13** să *D, E, F;* să-și *A, C* / **14** și mai *C, D, E, F;* o împărțire a societăței națională, o dezvoltare științifică a sa și mai *A* / **16** dreaptă *C, D, E, F;* justă *A* / **21** să se puie *D, E, F;* a se pune *A, C* / **22** tradiția *D, E, F;* tradițiunea *A, C* / **24—25** civilizației *C, D, E, F;* civilizațiunei *A* / **25** să devie *E, F;* a deveni *A, C, D* / **27** să-i tragem urmările *D, E, F;* a-i trage

consecinţele (*C:* urmările) *A, C* / **28—29** scrierea *D, E, F;* în scrie rea *A, C* / **29** urmare *C, D, E, F;* consecinţă *A* / **30** Căci *C, D, E, F;* Fiindcă *A* /

278

1 astăzi *D, E, F;* astăzi într-un timp de decadenţă *A, C* / **3—4** direcţia dreaptă şi a-i feri *E, F;* justa direcţiune (*C:* direcţie) şi a-i prezerva *A, C;* justa direcţie şi a-i feri *D* / **16** urmare *C, D, E, F;* consecinţă *A* / **17** dovedim *C, D, E, F;* demonstrăm *A* / **18** dovedească *D, E, F;* ne probeze *A, C* / *Între r.* **20—21**, *numai în A:*

Deşi dar primirea alfabetului latin în scrierea rumână nu are trebuinţă de nici o altă justificare decît de faptul că noi suntem de origine latină, totuşi vom aduce în favoarea-i un argument nou de o logică aşa de riguroasă încît nouă ne pare mai presus de controversă. Argumentul este: că *numai cu literile latine însemnate după trebuinţele flecţiunei noastre se pot înţelege schimbările gramaticale în limba rumănă şi prin urmare numai cu acele litere se poate scrie această limbă.* Iacă teza ce o vom demonstra în paginele următoare, stabilind mai întăi principiul scrierei şi cîştigînd astfel măsura raţională pentru a judeca toate controversele respective.

Ce condiţiune are să împlinească orce alfabet? Precum vorbirea chiarifică gîndirea scoţînd-o din starea nebuloasă în care se află şi esprimînd-o într-o formă sensibilă pentru auz, aşa scrierea la rîndul său chiarifică pe amîndouă, întrupîndu-le în litere şi făcîndu-le sensibile pentru văz. Dacă deja vorba trebuie să fie o imagine justă a inteliginţei, deşi ea face prima tranziţiune din lumea ideală spre cea materială, cu cît mai mult se va cere de la scriere să fie imaginea cea mai logică a gîndirei, cînd ea se află pe acelaşi tărîm de sensibilitate cu vorbirea şi strămută în sfera văzului ceea ce se află tradus în sfera auzului.

Tocmai această operaţiune mijlocitoare a scrierei de a deştepta prin văz amintirea sunetului cuvintelor spre a ajunge la gîndirea înţelesului lor, cere cu necesitate forma cea mai chiară pentru ochi spre a fi percepută cu cea mai mare iuţeală.

Căci litera în sine, întru cît este un lucru văzut, nu are pentru mintea mea nici o valoare, ci are valoare numai întru cît îmi reproduce înţelesul. Noi înţelegem mai întăi şi apoi vorbim, noi vorbim mai întăi şi apoi scriem, însă nu vorbim şi nu scriem decît numai pentru a înţelege.

Prin urmare timpul ce mi-l ocupă simpla *vedere* a scrisoarei este un timp perdut. Litera nu are altă treabă decît a mă goni pe

cît se poate mai iute afară din sine spre auz şi înţeles, şi este evident că, cu cît mă va ocupa mai mult litera ca semn văzut, cu atît mi-am întîrziat mai mult scopul scrierei, adecă înţelegerea, şi cu atît ideea comunicată prin scris se află mai împedicată şi mai înlănţuită în elementul străin firei sale, în care a vîrît-o trebuinţa de sensibilitate a oamenilor.[1] De aci rezultă că acea scriere va fi cea mai bună care va reprezenta mai chiar, mai iute şi mai complet natura logică a limbei.

Însă natura logică a limbei o arată vorbirea gramaticală. Omul a esprimat prin cuvinte gîndirile sale, cari toate nu conţin alta decît relaţiunile între lucruri precum îi par lui, şi aşa mai întăi în vorbire a trebuit să arete dependinţa unui cuvînt de altul conform dependinţei lucrurilor din ideea lui. Cînd a zis rumănul cuvintele *omul casa* şi a vrut să arete prin ele un raport între aceste două gîndiri, a fost silit să modifice unul din aceste cuvinte ca să-l arete dependent, adecă legat de celălalt în ideea sa; şi astfel a zis: omul cas*ei* sau casa omu*lui*, adecă a *declinat* substantivul. Cînd a vrut acelaşi rumăn să arete că face ceva şi a văzut că alta este dacă face el şi alta dacă face altul, şi iarăşi alta dacă face el un lucru acum şi alta dacă l-a făcut mai nainte, a zis: eu fa*cu*, însă tu fa*ci;* eu fa*cu* acum, însă eu fa*ceam* atunci. Şi aşa a *conjugat* verbul. Etc.

Astfel s-au introdus schimbările cuvintelor sau flecţiunile lor, şi de aci s-au distins aşa-numitele părţi ale cuvîntului. Pe aceste însă ni le esplică gramatica. Prin urmare, cum ziserăm mai sus, gramatica arată natura logică a limbei. Aşadar, cea dintăi cerinţă pentru scriere o vom formula astfel: *Scrierea trebuie să fie gramaticală, adecă să ne arete cu cea mai mare chiaritate posibilă cuvintele în schimbările lor, fiindcă în ele e conţinută toată logica unei limbi, adecă toată arătarea raporturilor între idei.*

Prin esprimarea lor în scris facem tranziţiunea cea mai nemijlocită spre însaşi gîndire, ceea ce este scopul intelectual al scrierei

---

[1] Acest adevăr ne demonstrează totdeodată cît de falsă este în privinţa alfabetului orce argumentaţiune scoasă din frumuseţea sau din urîciunea lui, precum, d. e., la noi se aud de multe ori criticîndu-se sedilele sub *ţ, d* şi *s* „fiindcă sunt urîte". Chemarea literei nu este de a fi frumoasă sau urîtă, şi nu se poate *întru nimic* judeca din acest punt de vedere esterior. Litera trebuie să fie pe cît se poate mai *indiferentă ca semn văzut,* pentru a servi de cea mai repede tranziţiune spre gîndire. Numai călugării evului de mijloc se îngrijau de frumuseţa literelor şi-şi puneau paţienţa de a le ilustra cu desenuri şi colori. Pe atunci trăiau semnele şi mureau ideile *(nota lui T. Maiorescu).*

și așa de mare a fost trebuința esprimărei flecțiunilor pentru văz încît numai din ea ni se esplică istoria scrierei în omenire.

Cu cît cultura intelectuală a oamenilor este mai înapoită, cu atît scrierea esprimă numai objecte fără raporturi subjective. Probă hieroglifele. La început, scrierea lor era numai iconică, adecă imita objectele.[1] Cînd vrea să zică *om*, desena sau sculpta o figură de om; cînd vrea să zică *piramidă*, reprezenta de-a dreptul o piramidă etc. Primul defect ce se simți în acest fel de scriere fu imposibilitatea de a esprima objectele nesensibile, adecă ideale, d.e. tăria, curagiul. Pentru aceste se făcu un pas mai departe în cultura grafică: se întrebuințară icoane de objecte materiale *în înțeles simbolic* pentru a esprima objecte ideale. Astfel leul, ca hieroglifă simbolică, însemna la egipteni curagiul[2], albina însemna ascultarea supușilor etc.

Este însă o clasă de lucruri pentru a căror esprimare arta grafică trebuia să facă un progres și mai mare în abstracțiune, și aceste sunt numele proprii. Diferința lor specifică consistă în aceea că toată natura lor e conținută în son. Necesitatea de a esprima numele proprii a silit dar pe egipteni a *simboliza sonurile*, și de cînd cu descoperirea petrei de la Rosetta și în urma ingenioasei demonstrațiuni a lui Champollion (junior) se știe că egiptenii aveau *hieroglife fonetice* prin cari se află, d.e., esprimate numele Ptolemeu, Cleopatra etc., corespunzînd fiecărui son, cel puțin fiecărei consune, un semn osebit.

Însă această scriere egipteană era o consecință a aceleiași direcțiuni care se manifestase și în hieroglifele chiriologice și simbolice: adecă de a esprima objetul, fie de-a dreptul, fie prin simbol, și prin urmare rămînea radical diferită de alfabet. Căci cînd este vorba a scrie un nume propriu *ca nume* și nu ca persoană reală, objetul scrierei este însuși sonul, și, prin urmare, tot numai reproducerea lucrului silise pe egipteni să introducă hieroglifele fonetice, orcît de mare a fost întinderea ce le-au dat-o apoi în timpul din urmă.

Cu un cuvînt rezumător: *hieroglifele erau o scriere objectivă.*

De aci însă se vede că o lume întreagă de gîndiri erau imposibile de incorporat prin semnele egiptene: ideile noastre subjective asupra objectelor. Să chiarificăm mai întîi prin cîteva esemple populare acest punt cam dificil. Cînd vorbim de objectul material

---

[1] Hieroglifele „chiriologice", după terminologia stabilită *(nota lui T. Maiorescu)*.

[2] Vezi nota I la finele acestei părți *(nota lui T. Maiorescu)*.

masă, ne putem esprima prin însușiri ale lui, și zicem, d.e., o masă aurită, o masă mare, o masă colorată etc. Aceste erau esprimabile prin hieroglife. Ne mai putem însă esprima numai prin cuvinte subjective ale impresiunei noastre: d.e., ce mai masă! sau mescioară, sau din contra măsoaie. Cum s-ar fi însemnat prin hieroglife espresiunile din urmă? Imposibil; căci hieroglifa acolo unde zic eu mescioară mi-ar fi putut numai desemna o masă mică lîngă o persoană mai mare. Însă este evident că alta este o masă mică și alta o mescioară sau o măsuță. Înțelesul propriu al cuvintelor măsoaie și mescioară nu este de a arăta atît mărimea relativă a objectului, cît, din contra, impresiunea mea subjectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

Să luăm acum alt esemplu mai important, să privim multele cuvinte cari toate însemnează aproape același lucru. Despre natură pot zice că este plăcută, însă pot zice prin gradațiune că este frumoasă, sau sublimă, sau admirabilă, sau delicioasă etc., etc., pot, în fine, întrebuința la orice object marea sumă de calități care se refer la impresiunea mea subjectivă despre acel object. Toate aceste erau și rămîneau neesprimabile prin hieroglife.

Să trecem acum la esemplul final și cel mai important. Orce lucru, orce lucrare, orce însușire sunt în opiniunea noastră diferite după diferința persoanei, timpului, numărului etc. prin care se manifestează. Aci este, după cum atinserăm și mai sus, izvorul flecțiunilor, a declinărei, conjugărei, derivărei. *Eu scriu*, iacă o lucrare materială ușor de reprezentat. Însă ea nu rămîne identică în opiniunea noastră dacă o face altul decît eu, d.e. tu, sau el, sau dacă o fac mai mulți, d.e. noi, voi; sau dacă se face acum sau s-a făcut mai nainte sau se va face mai tîrziu, d.e. ieri, mîne. De aceea limba noastră zice: eu scriu, însă nu zice: tu scriu, noi scriu etc., deși lucrarea, objective vorbind, este aceeași; nu zice eu scriu ieri' eu scriu mîne. Ci, simțind profunda diferință ce esistă în opiniunea subjectivă asupra aceluiași object cînd persoanele sau timpurile sau numerele sunt diferite, modifică însuși cuvîntul și-l face astfel un organ fidel pentru manifestarea sensibilă a osebirei ideale și zice: eu scri**u**, tu scri**i**, el scri**e**, noi scri**em**..., eu scri**am** ieri, eu **voi** scrie mîne... Hieroglifa, reproducîndu-mi pentru toate cazurile aceste numai imaginea objectivă a scrisului, îmi lasă neesprimate aceste diferințe multe și fine ce le-a observat subjectul meu. Limba rumână zice: un om, dar nu zice: doi om, ci doi oameni, și prin aceasta arată că, după opiniunea ei, cînd se află indivizii în societate cu mai mulți, nu se schimbă numai cifra, ci se modifică și natura lor

proprie. Noi zicem: un barbat bun, dar nu zicem: un femeie bun, ci o femeie bună, fiindcă alta este după fineța limbei noastre bunătatea în barbat și alta bunătatea în femeie etc., etc.

Toate flecțiunile: gen, număr, caz, persoană, timp, mod, comparativ, superlativ, radical, derivat, diminutiv, augmentativ... sunt o sumă de modificări introduse în unul și același cuvînt pentru unul și același object spre a esprima într-o formă din ce în ce mai adecuată prodigioasa lume de impresiuni interioare diferite cu care împodobeşte și înviază subjectul simpla percepțiune a lucrurilor esterne. Pentru toate aceste, pentru acest microcosm ideal înflorit în mijlocul realității objectelor — scrierea egipteană era mută, semnele lor erau în princip și în aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică dezvoltare intelectuală nu s-au putut introduce hieroglifele în nici un mod; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca gîndirile în mod vizibil. Pentru fenicieni, pentru greci, pentru romani nu sta importanța în arătarea brută a objectului, ci era vorba să se arăte *ideile lor despre* aceste objecte. *Însă aceste idei sunt întrupate în cuvinte și infinita lor varietate este manifestată prin modificările sonurilor și terminărilor în cuvinte, adecă prin flecțiuni. Astfel, scrierea lor a trebuit să se adapteze sonurilor și, pentru a corespunde mobilității cuvintelor în flecțiuni, a trebuit să fie compusă din elemente mobile și strămutabile după libera impulsiune a ideei ce aveau să o realizeze.* Iacă aci originea logică a alfabetului, care, în opozițiune radicală[1] cu hieroglifele egiptene, se poate numi *o scriere subjectivă.*

Revenind acum la șirul demonstrațiunei noastre de mai nainte, vom constata că necesitatea de a esprima în scris ideile subjective cu toată mobilitatea lor a silit pe oameni, și mai întâi pe fenicieni (semiți), a introduce semne corespunzătoare cuvintelor cu flecțiunile lor și că, prin urmare, *misiunea caracteristică a literilor noastre nu este de a ne arăta numai simplu sonurile brute ale cuvîntului, căci aceasta o făceau deja hieroglifele fonetice, ci de a ne arăta sunetele cuvîntului ca formele flecțiunei lui.* Și acum avem drept a zice: *acel alfabet este mai bun pentru o limbă care îi arată mai bine schimbările cuvintelor și numai în acest punt de vedere se poate afla măsura rațională pentru o preferință între două alfabete diferite.* Revenind dar la cercetarea noastră de mai sus în privința aptitudinei alfabetului latin și alfabetului slavon, ne vom întreba: care din aceste două alfabete va esprima mai bine prin semnele sale vizibile relațiunea cuvintelor, adecă flecțiunile lor? Pentru a rezolvi această întrebare

[1] Vezi și nota II la finele acestei părți *(nota lui T. Maiorescu).*

într-un mod necontestabil nu avem decît a compara esprimarea grafică din partea amîndouă alfabetelor în privința acelorași cuvinte caracteristice:

vĕdu	въd
veḑi	вezi
vedere	вedeрe
vĕḑĕndu	въzînd
vĕḑutu;	въzȣt;
facu	фак
făceam	фъчeam
făcĕndu	фъкъnd
facere;	фачeрe;
carte	каpte
cărți	кърці
cărticică etc.	кърtiчікъ ш.ч.л.

Întrebare: întru cît putem simți că literile *vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑut,* arată raporturi de dependință a uneia și aceleiași idei? Răspuns: numai întru cît știm că *vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu,* sunt forme schimbate a aceluiași cuvînt *vedere,* sau vorbind gramaticalicește: numai întru cît ne aducem aminte că verbul în chestiune este *vedere* și că *vĕd, vĕḑĕndu, vĕḑutu,* sunt timpuri și moduri din conjugarea lui.[1]

[1] Aci privim lucrul numai din punt de vedere al grabnicei înțelegeri, iar nu al studiului filologic. După principiele acestuia întrebarea noastră ia altă față. Participiele *vĕḑĕndu, vĕḑutu,* prezentul *vĕdu* și în genere flecțiunile de conjugare precum și cazurile declinațiunei nu se referă la infinitive sau la nominative. Ci atît infinitivul și nominativul, cît și celelalte forme de conjugare și declinare se referă toate împreună la o rădăcină primitivă comună a cuvîntului. În fiecare substantiv și în fiecare verb se află o formă radicală care este mai veche decît flecțiunile lui și din care s-au format sau mai bine lîngă care s-au lipit toate sonurile caracteristice de declinare și conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comun a acestor schimbări declinative și conjugative, ea este vechea tulpină, nu din care s-au ramificat, ci în care s-au altuit diferitele crengi mai tinere.

De acest principiu *etimologic* nu este vorba în textul de mai sus și nici nu trebuie să fie vorba la o stabilire de alfabet, precum vom arăta mai pe larg la „critica etimologismului". În cazul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psichologică, adecă de tranzițiunea de la semnele văzute spre înțelesul cuvîntului, orcare ar fi rădăcina lui etimologică. Dacă grabnica înțelegere a cazurilor și numărului unui substantiv atîrnă de la compararea nominativului, nominativul trebuiește pe cît se poate să fie amintit prin semnele scrise, deși alt caz ar fi mai aproape de rădăcina etimologică *(nota lui T. Maiorescu).*

Alfabetul latin ne esprimă îndată strînsa legătură între persoana, timpul și modul de conjugațiune a cuvintelor *vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu* și provenirea lor din infinitivul *vedere*, arătîndu-ne sonurile de flecțiune prin aceleași litere, însemnate numai cu o trăsură pentru a le ști modificările. Iar alfabetul slavon nu ne esprimă aceasta, ci ne strică toată fizionomia cuvîntului, schimbîndu-i literile, pare c-ar fi altul la infinitiv și altul la indicativ sau la participiu. Cînd scriu *vĕḑĕndu*, înțeleg îndată că am a face cu o dependință logică a ideei esprimate prin semnele *vedere*, dar cînd scriu *вѣzînд* nu înțeleg îndată că am a face cu un mod de conjugare a verbului *ведеῤе* fiindcă amîndouă nu au nici o literă comună, și d.e., *веniῤе* după literile sale îmi pare mai în legătură cu *веλеῤе* decît propriul său particip *вѣzînд*.

Aceeași întrebare pentru toate esemplele. Întru cît știm că literile *cărți* arată un plural? Numai întru cît simțim că avem aci o declinare de substantiv, adecă că cuvîntul *cărți* este același cuvînt care în singular se scrie *carte*. Alfabetul latin ne-o arată îndată; nu avem decît să vedem literile *cărți* pentru a înțelege pe loc că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavon, din contră, ne încurcă reminiscența. El ne scrie pe кърці cu niște semne care ne pot aduce aminte multe alte cuvinte ce n-au a face cu *каῤte*, d.e. cînd cetesc кȣрці semnele m-ar îndemna tot așa de bine a mă gîndi la *каῤte* precum mă îndeamnă кърці. Orce declinațiune este o schimbare de caz și număr. Însă pentru a simți o schimbare, se cer două lucruri: 1) reprezentarea stărei neschimbate, 2) reprezentarea stărei schimbate. Întru cît îmi lipsește una din aceste, eu nu-mi pot gîndi cu chiaritate schimbarea și, prin urmare, nu-mi pot gîndi cu chiaritate nici declinațiunea, nici conjugațiunea.

Instructivă este o privire asupra scrierei altor limbe. Cînd germanul vede: *Väter*, simte că are pluralul de la *Vater*, întrucît litera *ä*, prin forma ei văzută, îi amintește pe **a** din care s-a schimbat, și astfel pluralitatea se simte din literile văzute prin opoziţiune cu singularul reprodus. Tipul unei mare părți a flecțiunei germane (bazate pe ceea ce numesc ei „Umlaut", nu „Ablaut") s-ar strica, cînd sunetele **ä**, **ö**, **ü** s-ar scrie prin alte semne.

Cu cea mai mare rigoare se observă acest principiu psihologic în „ortografia" conjugărei și declinărei franceze. *Loué, louée, loués, louées, je louai*, aceste cinci cuvinte au toate aproape același sunet. Însă cel dintăi arată că *loué* este un bărbat, cel de-al doilea că este o femeie, cel de-al treilea că sunt mai mulți bărbați, cel de-al patrulea că sunt mai multe femei, cel de-al cincilea că este vorba de o

acțiune personală în perfect etc. Să ne închipuim acum cum ar trebui să scriem aceste cuvinte numai după sunetul lor („foneticește" curat). Pentru toate înțelesurile lor osebite, pentru această abundantă variațiune de declinare, de conjugare, de gen, de număr aș scrie numai *loué, loué, loué, loué, loué!* Orcine simte că în această monotonie ni s-a stins lumina înțelesului. În aceste semne identice ne-a rămas numai cinci cadavre din cari a dispărut viața intelectuală. Cu cît francezii au stricat prin pronunțarea lor modulațiunea schimbărilor gramaticale, cu atît mai mult trebuie să o păstreze în scrierea lor. Este dar o profundă logică care silește pe francezi să-și susțină în esință scrierea cum o au, deși nu se mai potrivește cu vorbirea, și mai curînd se va aduce societatea cultă a Franței să vorbească mîne cum scrie astăzi, decît să scrie mîne cum vorbește astăzi.

Cît de indiferentă ar părea sus-pomenita adaptare a scrierei cu flecțiunile vorbirei într-un caz, în două, în trei: atît de importantă și chiar de o importanță vitală devine cînd cuprinde *forma generală sub care se prezintă toată logica unei limbi*. Atunci știm că de aci atîrnă scrierea raporturilor între cuvinte, de aci chiaritatea înțelegerei gramaticale, de aci repejunea de tranzițiune de la semnul văzut spre justa gîndire, de aci cu un cuvînt: rațiunea de a fi a alfabetului.

Ne rezumăm: Toată esprimarea unităței aceluiași cuvînt în diferitele sale raporturi, a înmuierei și întărirei sonurilor, a geniului armonic din limba rumână, întreaga chiaritate a declinațiunei și conjugațiunei în scrierea rumână stă și cade cu alfabetul latin și se întunecă și se ucide prin alfabetul slavon.

Conchidem această parte a cercetărilor noastre cu propusăciunea finală: ***Alfabetul latin este așa de necesar pentru scrierea limbei rumăne, încît, dacă prin o catastrofă istorică ni s-ar fi perdut orce urmă a lui, noi astăzi, cu deșteptarea cunoștințelor limbistice, am fi siliți prin însași rațiunea limbei noastre să inventăm un alfabet analog celui latin.***

Și aceasta ne este o probă mai mult și chiar o probă decisivă pentru esențiala latinitate a limbei rumăne.

Note la partea întăia

Nota I (la pag. 7)

Tranzițiunea de la însemnarea simplă iconică („chiriologică") spre cea simbolică este naturală logicei omenești și nu se află numai la egipteni, ci, d.e., și la vechii locuitori din Mexico, cari poate nu au

stat în legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt, în *Vues des Cordillères et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique*, ne arată că în scrierea iconică a mexicanilor *direcțiunea* mișcării se esprima prin urme de picior, *rangul* regilor și al preoților prin îmbrăcăminte și colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului etc.

Un esemplu nou foarte interesant și totdeodată autentic pentru scrierea pitorescă-simbolică este petițiunea ce au adresat-o cîțiva capi ai seminției indianilor sălbatici cipive președintelui Statelor Unite din America în anul 1849. Petițiunea, scrisă pe coaje de mesteacăn, avea de scop a arăta voința acestor indieni de a se civiliza și de a se așeza lîngă Lacurile Mici pe teritoriul Statelor Unite. Această idee a lor este reprezentată în următorul mod: pe coaje sunt mai întăi desemnate șepte figuri de animale diferite; fiecare corespunde numelui unei ginți de indieni și îi ține loc de pajură („totem"). Din ochiul animalului celui mai înaintat sunt trase șese linii spre ochii celorlalte animale, pentru a simboliza egalitatea intențiunilor. În fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată cîte o inimă roșie și toate inimele sunt iarăși împreunate cu cîte o linie, pentru a arăta unitatea simțimintelor. Din ochiul celui dintăi animal purced încă două linii, una înainte pentru a arăta direcțiunea călătoriei, alta îndărăt peste capetele animalelor spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul cel din urmă și colorate în albastru) pentru a arăta regiunea unde voiau indienii să-și fixeze locuința lor. Pe o altă scoarță de mesteacăn a aceleiași petițiuni sunt desemnați mai mulți vulturi, dintre care cel mai dinainte prin lungimea ciocului său se arată a fi căpitanul misiunei. Înaintea lui se află reprezentat președintele Statelor Unite în locuința sa oficială din Washington. Ochiul său este unit printr-o linie cu ochiul căpitanului indian și amîndoi își dau mînele în semn de amiciție. Subt vulturi sunt desemnate trei case mici, simbolul așezărei în locuințe fixe, în opozițiune cu viața nestatornică de mai nainte.[1]

Adese asemene simbolizări sunt foarte depărtate de la legătura naturală, cel puțin după înțelegerea modernă, între objectul ideal și cel material prin care se esprimă. La egipteni penele ca hieroglifă simbolică însemnează ura, locusta însemnează pietatea inițiată în misterele divine; dreptatea se esprimă prin pană de păun, slăbiciunea spiritului care se pleacă altora, prin o scoică în care șade un

[1] Schoolcraft, *Historical and statistical information of the Indian tribs of the United States*. Citat în Steinthal, *Entwicklung der Schrift*, pag. 64, 65 *(nota lui T. Maiorescu)*.

rac etc.[1] De aci lipsa de preciziune în arătările hieroglifice și divergențe de opiniuni în privința înțelesului lor, nu numai în timpii moderni, ci și în antichitate. Diodor Siculul[2], d.e., ne spune că în monumentul regelui Osimandias, pe păretele dintăi, se vedea desemnat acest rege obsezînd un zid încungiurat de un rîu, și anume luptîndu-se în frunte și însoțit de un leu în contra unor adversari, dar că o parte a interpreților acestui monument erau de opiniune a se înțelege subt hieroglifa leului un leu adevărat pe care l-ar fi domesticit regele și care apoi i-ar fi ajutat în război, pe cînd alții credeau că sub hieroglifa leului trebuie să se înțeleagă dispozițiunea energică și arogantă a regelui.

Deja de la sine se înțelege că prima confuziune în astfel de scriere se va naște din îndoiala dacă objectul desemnat trebuie luat în înțelesul său natural sau în înțelesul simbolic, ca reprezentare a unei gîndiri imateriale. D.e., dacă leul arată tărie, cum să se arete animalul leu? Egiptenii ajunseseră pănă acolo încît simbolizau și objectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea deja înțelesul stabilit de a simboliza substantive ideale. Consecuența a fost că adevărata scriere hieroglifică era înțeleasă numai de preoți prin tradițiune secretă de la părinți (τὰ ἱερὰ [γράμματα] μόνους γιγνώσκειν τοὺς ἱερεῖς παρὰ τῶν πατέρων έν ἀποῤῥήτοις μανθάνοντας. Diod. Sicul. III, 3, pag. 128, în edit. citată).

Nota II (la pag. 11)

Am insistat cu preferință asupra diferinței între hieroglife și litere, fiindcă nu am aflat-o enunțată cu chiaritate în nici unul din autorii consultați.

Din cele zise în text se va înțelege că egiptenii pe calea hieroglifelor nu puteau să ajungă niciodată la alfabet și că, viceversa, alfabetul nu este un progres grafic rezultînd din hieroglife. Din contră: alfabetul și hieroglifele, și anume și hieroglifele fonetice, sunt radical osebite. Hieroglifa din capul locului are de principiu: *de a limita objectul prin semne văzute*. Cînd objectul este material vizibil, îl desemnează de-a dreptul; cînd este imaterial, îl materializează în simbol; cînd este material auzibil, ca sonurile numelui propriu, îl traduce în sfera ochiului și îl deseamnă prin semne materiale văzute.

[1] W.v. Humboldt, *Opere complete*, vol. VI, pag. 457 *(nota lui T. Maiorescu)*.
[2] Βιβλιοθ. ἱστ. I, 48. Edit. Firmin Didot, 1842, vol. I, pag. 40 *(nota lui T. Maiorescu)*.

Din contră, scrierea alfabetică din capul locului nu imitează objectele, ci numai *cuvintele noastre* despre objecte; ea nu deseamnă, d.e., objectul masă, ci scrie sonurile *m-a-s-ă*, prin cari se esprimă subjectul meu asupra acelui object. Astfel, deşi objectul este acelaşi, scrierea lui variază după diferinţa limbelor, nemţii îl scriu *Tisch*, francezii *table* etc., pe cînd ca hieroglifă chiriologică el ar rămînea identic la toate popoarele.[1] Pentru hieroglifa fonetică la numele proprii sonul era scopul final al însemnărei; pentru scrierea alfabetică sonurile însemnate sunt numai un mijloc de tranziţiune spre gîndirea objectului real, pe cînd pentru însemnarea sonului ca object s-au introdus notele muzicale. Egiptenii, prin scrierea lor, voiau să-şi reprezinte de-a dreptul objectul; noi, prin scrierea noastră, deşi voim a ne aminti objectul, dar nu voim a ni-l reprezenta de-a dreptul, ci numai trecut prin filtraţiunea subjectului marcată în cuvînt. Prin urmare, lucrul stă aşa că, după gradul înălţimei intelectuale a limbei, în unele popoare scrierea a trebuit să fie de la început alfabetică, pe cînd în alte popoare ea a fost de la început şi până la sfîrşit hieroglifică. Aci se vede intima legătură între vorbire şi scriere, şi se înţelege uşor pentru ce limbele monosilabe, d.e. cea chineză, nu au alfabet, ci numai însemnări ideografice, fie ele orcît de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte însemnată şi în scrierea egipteană şi nu trebuie să credem că hieroglifele fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele în timpul din urmă se întindeau la foarte multe objecte, însă niciodată nu stau singure, ci totdeauna *însoţite de hieroglifele simbolice ale objectelor*. Acelaşi lucru se esprima dar, în acelaşi timp, în două moduri: prin son şi prin figură. În opoziţiune cu alţi autori, şi mai ales cu Steinthal,

[1] În aceasta vor fi văzut şi egiptenii valoarea scrierei lor. Hieroglifele chiriologice sunt o adevărată pasigrafie, o scriere universală inteligibilă pentru toată lumea şi cînd toată lumea nu ar voi să-şi comunice alta prin scriere decît numai objecte, hieroglifele egiptene, cu perfecta fineţă a executărei lor, ar fi idealul orcărei scrieri. Însă această treaptă objectivă de-abia corespunde stărei *sălbatice* a oamenilor. Popoarele cu ce încep a se dezvolta mai mult, cu atît îşi înavuţesc lumea lor subjectivă, cugetările lor asupra objectelor esprimate în limbă. Limba atunci cu necesitate se dezbină şi se individualizează după individualitatea popoarelor, şi în urma ei se individualizează şi scrierea. De aceea este o idee necoaptă de a se ocupa de inventarea unei pasigrafii pentru limbele europene. Esinţa limbei consistă în subjectivitatea ei individuală şi prin urmare nu se va putea esprima niciodată prin pasigrafie cosmopolită *(nota lui T. Maiorescu)*.

noi credem că această împreunare trebuie să se esplice astfel: partea cea slabă a scrierei egiptene, abstrăgînd chiar de la imposibilitatea de a arăta impresiunile subjective, rămînea totdeauna confuziunea simbolizărei. Cu cît cercul cunoştinţelor lor se întindea mai mult, cu atît şi confuziunea devenea mai mare, fiindcă numărul simboalelor celor uşor de înţeles era cu necesitate foarte mărginit. O primă încercare de a învinge dificultatea a fost întrebuinţarea mai multor figure pentru un lucru ce nu s-ar fi putut simboliza în mod simplu. Aşa *mierea* se arăta prin 2 figure, prin o albină şi un vas; *setea*, prin apă şi un viţel în fugă; verbul *a conduce* se scria prin un braţ şi un bici etc. Această compunere de semne a ajuns la o culme clasică în scrierea chinezească, unde mai toate conceptele se esprima prin împreunarea figurativă a tuturor părţilor lor simple, aşa încît scrierea devinea oarecum o definiţiune analitică desemnată.

Lacrima se esprimă chinezeşte prin *ochi* şi *apă*, *frica* prin *inimă* şi *alb*, *caracterul* prin *inimă* şi *născut*, *a iubi* prin *inimă* şi *ascuns*, *pedeapsa* prin *crimă*, *judecată* şi *esecuţiune* (cuvînt şi sabie) etc. Astfel, scrierea chinezilor este un tezaur preţios, care conţine analizate ideile lor poetice şi morale asupra diferitelor objecte ale gîndirei.

Însă unui popor mai mobil şi mai inteligent decît chinezii nu-i puteau fi de ajuns nici aceste compuneri; căci ele sunt departe de a fi chiare. Descompunerea analitică a unui concept în elementele sale constitutive este o operaţiune prea grea şi opiniunea despre aceste părţi este prea diferită în diferiţii indivizi încît să se poată generaliza ca mod de scriere a lor, ca normativ al cetirei şi înţelegerei. Nu toţi îşi închipuiesc iubirea ca o pasiune ascunsă în inimă, precum vrea scrierea chinezească, nu toţi caracterul ca o calitate înnăscută. Prin urmare, şi întrebuinţarea mai multor figure pentru un singur lucru nu depărta confuziunea, ba încă mai adăuga îndoiala dacă două semne reprezentau două concepte diferite sau trebuiau să fie unite în gînd spre o singură simbolizare şi astfel dificultatea primordială a scrierei hieroglifice rămînea şi pe această treaptă a dezvoltărei ei.

În ce consista acea dificultate analizată mai de-aproape? Dificultatea sau confuziunea hieroglifelor provenea din lipsa de tranziţiune necesară de la simbolul văzut spre objectul gîndirei. Să ne esplicăm acest punt cu toată preciziunea posibilă. Cînd văd eu, în esemplul nostru de mai sus, o figură a inimei şi o figură a naşterei, aceste două reprezentaţiuni nu mă conduc cu siguranţă spre conceptul ce au a-l simboliza, nu mă silesc cu necesitate a mă gîndi la caracter. Căci orce tranziţiune de la o gîndire la alta

are o cauză determinantă, orce simbolizare trebuie dar să aibă o legătură. Însă în cazul nostru legătura este ascunsă. Cînd cineva, avînd ideea de înnăscut în inimă, se poate gîndi îndată și la caracter? Numai atunci cînd de mai nainte, prin o mai adîncă cugetare și esperiință a lumei, a dobîndit convingerea despre radicala diferință și neschimbare a caracterelor omenești, care ne silesc a le atribui unei fatalități de la naștere. Întru cît dar ne-am gîndit de mai nainte la aceste lucruri, întru cît identitatea caracterului și a însușirilor înnăscute în inimă ne-a fost de mai nainte cunoscută, într-atît s-a format prin coexistență o legătură de aducere-aminte între aceste două lucruri și numai într-atît, văzînd unul din ele, ne putem gîndi la celalalt. Însă nu toți au făcut aceeași esperiență, nu toți au aceeași opiniune despre caracter, prin urmare nu în toate capetele există aceeași conexitate între ideea de înnăscut și ideea de caracter, și astfel, lipsind legătura, nu poate trece gîndirea de la unul la altul. Pentru ca aceasta să se întîmple în toate cazurile sau numai în majoritatea lor, am trebui să presupunem o educațiune comună, o combinațiune identică a tuturor ideilor în întregul popor, lucru imposibil din minutul în care mulțimea și mobilitatea ideilor le împedică perceperea lor din partea fiecărui individ și le face proprietatea numai a cîtorva. În esemplul de mai sus a fost dar *coexistența* cauză tranzițiunei de la un gînd la altul. În alte cazuri sunt altfel de legături. Una din cele mai obicinuite este comunitatea unei părți la două concepte diferite. Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparațiunile și o mare parte a simbolizărilor. D.e., dacă Achil se compară cu un leu, gîndirea poate să facă o tranzițiune de la Achil la leu fiindcă amîndouă aceste concepte au o parte constitutivă în comun: adecă tăria sau curagiul. Justiția se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amîndouă pătrund cu agerime în inima objectelor etc. Să ne întrebăm acum ce s-ar întîmpla cînd o asemene comparațiune sau simbolizare ne-ar fi obscură și am voi a ne-o esplica? Fără îndoială, pentru a putea trece cu mintea de la simbolul văzut spre objectul ce-l reprezintă, am căuta mai întîi acea parte care, fiindu-le comună, a servit de punte de tranzițiune între ele. Odată aceasta aflată, simbolul este esplicat. *Togmai aceasta au făcut egiptenii cînd au pus hieroglifele fonetice peste hieroglifele simbolice pentru a înlesni cetirea.* Ca să înțelegem aceasta, trebuie să știm mai întîi care erau motivele lor de simbolizare, adecă legăturele psihologice prin care să poată trece mintea lor de la desemnul material văzut

spre lucrul ideal gîndit? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierei hieroglifice?

Întru cît este permis a ne pronunța în starea actuală a descifrărei hieroglifelor, similitudinea interioară, adecă comunitatea unei calități constitutive, era la început motivul cel mai întrebuințat pentru simbolizarea materială a objectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică și metonimică. Astfel, d.e., iepurele este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru impudență, pasărea Ibis cu penele sale albe și negre pentru divinitatea jumătate manifestă și jumătate ascunsă etc.

Până cînd cercul simbolizărilor fu restrîns la asemănări așa de palpabile precum sunt cele de sus, înțelegerea hieroglifelor nu putea prezinta dificultăți prea mari. Însă la multe objecte ideale nu se putea găsi cu ușurință vreun object material care să aibă cu dînsele o parte mai însemnată în comun și astfel să le poată servi de simbol inteligibil. Atunci egiptenii recurseră la un nou izvor de simbolizări: reprezintară objectul ideal prin figura unui object material, a cărui *nume* era identic cu numele celui dintăi, așa încît în asemene cazuri *sonurile egale* formau legătura de tranzițiune între o gîndire și alta. D.e., în limba egipteană bufnița se numește *ba*, însă și sufletul se numește tot *ba*, și astfel vedem bufnița întrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *suflet*. Și, în adevăr, în ce alt mod ar fi putut egiptenii să simbolizeze sufletul? În limba egipteană cuvîntul *mas* însemnează adjectivul *tînăr*, însă însemnează și substantivul *copil*, și verbul *a naște*, și un boboc înverzind; astfel vedem că desemnul unui boboc înverzind este hieroglifa simbolică pentru *copil*, pentru *tînăr* și pentru *a naște*. Coșul se cheamă egiptenește *neb*, însă *neb* însemnează și *domn;* astfel, figura unui coș este hieroglifa simbolică pentru *domn*. Și alte esemple sumă.

Egiptenii, puși în cea mai grea pozițiune prin necesitatea de a simboliza în mod ușor gîndiri ideale, trebuiră să profiteze în fine de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea objectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului lor. Acest espeditiv era cu atît mai indicat pentru egipteni, cu cît limba lor, în esință monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Cîte vor fi fost, nu se știe încă astăzi. În orce caz au fost puține[1], în comparare cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare cuvînt avea desigur cel puțin

[1] Vezi partea IV, critica etimologismului *(nota lui T. Maiorescu)*.

două înțelesuri cu totul diferite. Dacă unul din acestea se raporta la un object material, iar altul la un object ideal, simbolizarea era gata. Şi acum ne esplicăm pentru ce, cu toate ostenelele date înainte de descoperirea petrei de la Rosetta, nu au fost în stare europenii a descifra hieroglifele; ei vroiau să le înțeleagă toate pe calea metaforică şi metonimică, pe cînd sistemul scrierei multor dintre ele era bazat pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri diferite. Pentru a moderniza esplicarea noastră, putem zice: scrierea egipteană era în mare parte un şir sistematic de rebus şi de *„bons mots"* ilustrate.

După ce însă aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei şi prin mulțimea cuvintelor ce s-ar fi potrivit cu acelaşi desemn, deveniseră obscure, egiptenii utilizară descoperirea hieroglifelor fonetice, pe cari poate la început le întrebuințau numai pentru numele proprii, pentru a chiarifica prin dînsele vechea scriere obscură. Şi astfel deasupra hieroglifei simbolice a unui object vedem scrise hieroglifele fonetice (oarecum literele) cari reprezintă numele aceluiaşi object, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de tranziţiune spre gîndirea ideală simbolizată. Cotul, egipteneşte *ma*, este din vechime hieroglifa adevărului. Pentru ce? Pentru că şi adevărul se chema *ma*. Perzîndu-se însă în timpii din urmă simţimîntul legăturei între cot şi adevăr, neştiind adecă toţi egiptenii dacă oare cotul nu simbolizează mai curînd prin metonimie lungimea sau măsurarea sau întinderea etc., cei mai culți dintre ei au scris deasupra cotului cu hieroglife fonetice (adecă prin o seceră = *m* şi un braţ = *a*) cuvîntul *ma* şi a vrut să zică prin aceasta: figura desemnată a cotului, care cot se numeşte în limba noastră *ma*, arată cel mai însemnat din celelalte lucruri numite tot *ma*, şi acesta este adevărul.

Din argumentaţiunea de mai sus rezultă: hieroglifele fonetice puse deasupra celor simbolice pentru esprimarea aceluiaşi lucru nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai auxiliare psichologice secundare pentru înţelegerea legăturei între desemnul simbolic şi conceptul simbolizat.

În această ipoteză şi numai în această ipoteză ne putem acum esplica pentru ce hieroglifele fonetice nu le vedem întrebuințate în toate cazurile, ci numai în cîteva (adecă unde erau ambiguităţi), şi pentru ce şi în aceste cazuri ele sunt *totdeauna* însoţite de hieroglifele primitive simbolice, pe care aveau numai a le esplica.

Prin urmare, menţinem opiniunea enunţată în text despre diferința radicală între scrierea egipteană şi cea alfabetică, şi hieroglifele

fonetice, departe de a răsturna această teză, nu fac decît a o confirma, arătînd ultima consecinţă riguroasă a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru însemnarea ideilor omeneşti două sisteme cu totul osebite şi fără tranziţiune posibilă de la unul spre altul: or se reprezintă objectul, şi atunci se întrebuinţează *hieroglife* chiriologice, simbolice şi fonetice, or se reprezintă maniera omului de a se esprima asupra objectului, adecă cuvintele, şi atunci se întrebuinţează *literele* ca semnele văzute ale sonurilor. La aceste două sisteme nu se poate aplica aceeaşi măsură de progres şi nu se poate zice: hieroglifele ocupă o treaptă inferioară, alfabetul o treaptă superioară în aceeaşi scară. Amîndouă sunt terminate în sine, fiecare se află la culmea înălţimei sale. Numai că proprietăţile lor sunt diametral opuse: hieroglifa e pitorescă naturalistă, litera e logică subjectivă, opoziţiune corespunzătoare diferinţei între limbele şi geniele popoarelor cari au admis una sau ceilaltă din aceste două scrieri.

Partea a doua

Cercetări fonetice asupra alfabetului latin / **26** întrebarea *C, D, E, F;* chestiunea *A* / **34—35** întîia dată *C, D, E, F;* prima oară *A* / **35** să introducem *E, F;* a introduce *A, C, D* / **37** să le scriem *D, E, F;* a le scrie *A, C* / **38** romane *C, D, E, F;* rumâne *A* /

279

2 consonante [...] Consonantele *C, D, E, F;* consune [...] Consunele *A* / **10** greutate *C, D, E, F;* dificultate *A* / **11** să ştim *D, E, F;* de a şti *A, C* / **14** greutatea *C, D, E, F;* dificultatea *A* / **14** neridicată *C, D, E, F;* neînvinsă *A* / **15** înlătura *C, D, E, F;* învinge *A* / **17** chestia *C, D, E, F;* chestiunea *A* / **20** deosebirea lor născută *C, D, E, F;* diferinţa lor provenită *A* / **21** deosebite neamuri *C, D, E, F;* diferite ginţi *A* / **25** absolut sigură *D, E, F;* absolută *A, C* / **26** Consonantele *C, D, E, F;* Consunele *A* / **27** la toate *C, D, E, F;* în toate *A* / **31** comparaţia *C, D, E, F;* comparaţiunea *A* / **34** înşişi *C, E, F;* înşii *A, D* /

280

3—4 deosebite *C, D, E, F;* diferite *A* / **6** înţelege pronunţarea *C, D, E, F;* conclude asupra pronunţărei *A* / **26** şi din Lipsca *C, D, E, F;* (acum în Leipzig). Profităm de ocaziune pentru a le recomenda ca indispensabile la studiul limbei rumâne. *A* / **29—35** materie [...] etc. *D, E, F;* materie *A, C* /

281

1—2 posesie *C, D, E, F;* posesiune *A* / **6** consonante *C, D, E, F;* consune *A* / **14** făcînd abstracție *C, D, E, F;* abstrăgînd *A* / **16** patrusprezece *C, D, E, F;* 13 *A* / **18** treisprezece *C, D, E, F;* 14 *A* / **19** o cercetare deosebită *C, D, E, F;* un studiu special *A* / **30** aceasta *C, D, E, F;* această aserțiune *A* / **31** copiem pe cele *D, E, F;* compilăm cele *A;* compilăm *C* /

282

1 inscripții *D, E, F;* inscripțiuni *A, C* / **4** pe *E, F;* în *A, C, D* / **5** Long. [...] declinației *D, E, F;* Long. (pag. 2222) [...] declinațiunei *A, C* / **16** și *i C, D, E, F;* și *e A* / **22** efferebant, quidam *D, E, F;* efferebant, quidam semper ut Graeci, quidam *A, C* / **33** tranziția *D, E, F;* tranzițiunea *A, C* / **38** *numai în A, notă după* unus: De aci se vede ce eroare comit aceia cari scriu rumănește articulul feminin *o* cu *uă*, dacă motivează aceasta zicînd că *o* vine din *una*, cu perderea lui *n* între două vocale = *uă*. *O* cel rumănesc este prețioasa rămășiță a vechiului *oena* latin, și nici argumentele lui A. Pumnu (la pag. 40 și 41 din *Gram. der rum. Spr.*, Wien, 1864) nu trebuie să ne înduplece a părăsi pe *o* și a scrie *uă*. /

283

2 confuzie *D, E, F;* confuziune *A, C* / **3** confuzia *D, E, F;* confuziunea *A, C* / **11** edit. *D, E, F;* IV, 19; după edit. *A, C* / **15** cetirea *D, E, F;* falsa cetire *A, C* / **16** să ne ocupăm *D, E, F;* a ne ocupa *A, C* / **18** roman *D, E, F;* rumăn *e A;* român *e* îi *C* / **28** an. 180 înainte de Christos *C, D, E, F;* 180 a. Chr. *A* / **38** înșiși *E, F;* înșii *A, D, C* /

284

1 inscripții *C, D, E, F;* inscripțiuni *A* / **6** numele *D, E, F;* esemplul *A, C* / **10** *y* în *D, E, F; v* în *A, C* / **11** în *D, E, F;* deja în *A, C* / **12** cu *C, D, E, F;* perpetuu cu *A* / **14** ocazie *C, D, E, F;* ocaziune *A* / **15** *y D, E, F; v A, C* / **19** vocala *y D, E, F;* vocală *v A, C* / **30** să *C, D, E, F;* să se *A* / **32** ci poate *D, E, F;* ci *A, C* / **34** le și *D, E, F;* le *A, C* / **39** Înșiși *E, F;* Înșii *A, C, D* /

285

4—5 în ortografia noastră primirea lui *y C, D, E, F;* admiterea lui *y* în ortografia noastră *A* / **7** dumnealor nu este nemerit *C, D, E, F;* d-lor nu este valabil *A* / **11** tradițională. *D, E, F; tradițională*, și în fața unui obicei așa de vechi se poate pleca rațiunea. *A, C* / **17** primirea *C, D, E, F;* admiterea *A* / **19** să o introducem *D, E, F;* a o introduce *A, C* / **23** deosebi *C, D, E, F;* distinge *A* / **26** deosebirea *C, D, E, F;* diferința *A* / **29** Trebuința acestei deosebiri *C, D, E, F;* Valoarea acestei distingeri *A* / **30** prozodia *E, F;* prosodia *A, C, D;* **31** luare-aminte *C, D, E, F;* rigoare *A* / **34** din *D, E, F;* în *A, C* / **36** ca *E, F;* ca *x A, C, D* / **38** fi putut *E, F;* putea *A, C, D* / **41** repetăm *E, F;* repețim *A, C, D* /

286

2 Virgil *E, F;* Virgilie *A, C, D* / **5** deosebirea *C, D, E, F;* distingerea *A* / **6** primit *C, D, E, F;* admis *A* / **7** deosebite *E, F;* osebite *A, C, D* / **8** primi *D, E, F;* admite *A, C* / **10** deosebită *C, D, E, F;* distinsă *A* / **15—16** consonante [...] consonanta *C, D, E, F;* consune [...] consuna *A* / **18** de îngăduit *C, D, E, F;* admisibil *A* / **19** cum *D, E, F;* precum *A, C* / **20** Dar *E, F;* Iar *A, C, D* / **21** în partea a patra *C, D, E, F;* pe larg în partea IV *A* / **23** condus (*C:* a fi condus) un alt gramatist român *C, D, E, F;* a fi condus un alt filolog rumăn *A* / **28** primi *C, D, E, F;* admite *A* / **29** primit *C, D, E, F;* admis *A* / **36** punctul de plecare *C, D, E, F;* punctul de plecare al chestiunei *A* / **37** să inventăm alfabete și să facem *D, E, F;* a inventa alfabete și a face *A, C* / **38** să introducem *D, E, F;* a introduce *A, C* / **39** momentul *C, D, E, F;* minutul *A* / **41** dar *D, E, F;* iar *A, C* / **41** iertat să-l întrebuințăm (*C:* a-l întrebuința) *C, D, E, F;* permis a-l întrebuința *A* /

287

6—7 opoziție [...] primind (*E, F:* chiar) deosebirea *C, D, E, F;* opozițiune [...] concedînd diferința *A* / **8** literă. *E, F;* literă. Pentru ce noi să fim mai dificili? *A, C, D* / **12** îngădui *C, D, E, F;* admite *A* / **12** drept *D, E, F;* ca *A, C* / **14** *găiina E, F;* găiina etc. *A, C, D* / **17** deosebească *C, D, E, F;* distingă *A* / **19** să scrie *D, E, F;* de a scrie *A, C* / **21** *aliquos D, E, F; aliquas A, C* / **25** *oratoricae C, D, E, F;* orat. *A* / **27** latini *E, F;* romani *A, C, D* / **28** deosebească *C, D, E, F;* distingă *A* / **29** în orce caz, chestia *C, D, E, F;* și în orce caz, chestiunea *A* / **30** mai privește *C, D, E, F;* se mai referă la *A* / **30** litere nouă *E, F;* nouă litere *A, C, D* / **30** numai *C, D, E, F;* numai la *A* / **31** primite *D, E, F;* deja primite *A, C* / **34** discuției *C, D, E, F;* discuțiunei *A* / **37** Dovedirea *C, D, E, F;* Demonstrarea *A* / **38** a III-a disertației de față. *E, F;* III. *A, C, D* /

288

4 facă *C, D, E, F;* permită *A* / **7** 21 *E, F;* 46 *A*; 91 *C;* 206 *D* / **8** românești *E, F;* române *A, C, D* / **14** adoptat *D, E, F;* deja adoptat *A, C* / **22–23** deosebire *D, E, F;* osebire *A, C* / **27** să *D, E, F;* a *A, C* / **28** de cum *C, D, E, F;* decît *A* / **29** citat *E, F;* sus-citat *A, C, D* / **32** *y D, E, F; v A, C* / **32** consonanta *C, D, E, F;* consuna *A* /

289

1 ceva *C, D, E, F;* un aer *A* / **20** să inventeze *D, E, F;* a inventa *A, C* / **22–23** să-și poată închipui bine *E, F;* a-și putea închipui cu justeță *A;* a-și putea bine închipui *C, D* / **23** ajunge chiar *E, F;* comite chiar eroarea de *A;* ajunge chiar până *C, D* / **28** limpede *C, D, E, F;* chiară *A* / **29** în care *D, E, F;* cu care *A, C* / **31** *șierbinte* etc. *D, E, F; χerbinte,* în loc de *ferbinte* etc. *A; χerbinte* etc. *C* / **38** deosebire *C, D, E, F;* distingere *A* /

290

2 deosebirea *C, D, E, F;* diferința *A* / **7** deosebire *C, D, E, F;* diferință *A* / **18** *fuga A, D, E, F;* în *fuga C* / **20** deosebirea *C, D, E, F;* diferința *A* / **23** *filozofia C, E, F;* precum cetim: *filosofia A; filosofia D* / **25** arătate *C, D, E, F;* demonstrate *A* / **33** *ϑ D, E, F;* pe *ϑ A, C* / **33–34** deosebit *D, E, F;* osebit *A, C* / **37** la noi nu se mai zice *C, D, E, F;* nimeni nu zice la noi *A* /

291

6 să introducem *E, F;* a introduce *A, C, D* / **9–10** silește să nu primim *D,E,F;* ordoană a nu primi *A;* silește a nu primi *C* / **15–16** corespunde *D, E, F;* corespundea *A, C* / **19–20** stîngă *E, F;* stîngă ⊢ *A, C, D* / **20** dreaptă *E, F;* dreaptă ⊣ *A, C, D* / **21** exact *D, E, F;* proprie *A, C* / **22** consonantă *C, D, E, F;* consună *A* / **23** lămurite *C, D, E, F;* chiare *A* / **28–29** pare să-l fi împrumutat din *(numai în E, F:* studiul și după) *D, E, F;* par a-l fi împrumutat din *A, C* / **30** obiceiului *C, D, E, F;* uzului *A* / **32** aspirația *D, E, F;* aspirațiunea *A, C* / **36–37** spori tăria glasului *D, E, F;* mări vigoarea vocei *A;* mări tăria vocei *C* / **38** *(greșit) inserbant D, E, F; inserebant A, C* /

292

10 *(greșit) intendentur D, E, F; intenderetur A, C* / **19** obiceiul *C, D, E, F;* uzul *A* / **20–21** *(greșit) chenturios E, F; chenturiones A, C, D* / **24** iertată localizarea *D, E, F;* permis a localiza *A;* iertat

a localiza *C* / **26** să zică și să scrie *D, E, F;* de a zice și de a scrie *A, C* / **27** spera *E, F;* gîndea *A, C, D* / **29** unchiu-său *C, D, E, F;* unchiu-său Liber *A* / **30** să se odihnească *D, E, F;* a se odihni *A, C* / **32** să le audă *D, E, F;* de a le auzi *A, C* / **33–34** grozavă *C, D, E, F;* teribilă *A* / **34–35** nu se mai numește *C, D, E, F;* deja nu se mai cheamă *A* /

293

5 *(greșit) servatam E, F; servatum A, C, D* / **14** consonantă preciză (*D:* precisă) *C, D, E;* consună precisă *A* / **29–30** Tendența [...] înlăturarea sonului *ch* și schimbarea lui *D, E, F;* Tendința [...] de a delătura (*C:* înlătura) sonul *ch,* schimbîndu-l *A, C* / **30** consonanta *C, D, E, F;* consuna *A* / **31** în *D, E, F;* deja în *A, C* /

294

5 *Charon D, E, F; Chaldea, Charon A, C* / **8** deosebire *C, D, E, F;* distingere *A* / **11** iertat *C, D, E, F;* permis *A* / **15** citate *E, F;* sus-citate *A, C, D* / **17** chibzuire *C, D, E, F;* minte *A* / **24** tradițiile *C, D, E, F;* tradițiunile *A* / **25–26** lămurită *C, D, E, F;* chiară *A* / **35–38** *(nota la r.* **10**), *numai în E, F* /

295

1 Funcția *D, E, F;* Funcțiunea *A, C* / **2** să arate *D, E, F;* de a arăta *A, C* / **5** ce *E, F;* ce o *A, C, D* / **12** prozodică *E, F;* prosodică *A, C, D* / **16–17** scena 2, vers 33 *D, E, F;* sc. (*C:* scena) 2, vers 33 *(aici notă:* La Schneider *(op. cit.,* I, pag. 332), din eroare se citează 23) *A, C* / **26** numește pe *u* consonantă *C, D, E, F;* dechiară pe *u* de consună *A* / **28** citat *E, F;* sus-citat *A, C, D* / **35** confuzia *D, E, F;* confuziunea *A, C* / **39** Κὸδρὰντες *E, F;* Κοδραντης *A, C, D* / **39–40** scriau Κουᾶδροι pentru Quadri, Σεκουάνοὶ *E, F;* scriu (*C:* scriau) Κουᾶδοι pentru Quadi, Σηκουάνοὶ *A, C;* scriau Κουᾶδα pentru Quadri, Σηκουανοὶ *D* /

296

3 Chiar *D, E, F;* Deja *A, C* / **12** greșală *C, D, E, F;* eroare *A* / **14–15** se întrebuința *C, D, E, F;* servea *A* / **15** născocire neîngăduită *C, D, E, F;* arbitrarietate inadmisibilă *A* / **16** dacă *D, E, F;* cînd *A, C* / **27** Tradițiile *D, E, F;* Tradițiunile *A, C* / **32** precizie *C, D, E, F;* preciziune *A* / **36** deosebire *C, D, E, F;* distingere *A* / **40** descoperitorul *C, D, E, F;* inventorul *A* / **41** excluziv *E, F;* exclusiv *A, C, D* /

297

3 Cadeso *E, F;* Caeso *A, C:* Caedso *D* / **4–5** o resping *E, F;* sunt uniţi a o respinge *A, C, D* / **8** de prisos *C, D, E, F;* superfluă *A* / **14** şi înainte de *e* şi *i* cu *ch D, E, F;* respective cu *ch* înainte de *e* şi *i A, C* / **25** opinia *D, E, F;* opiniunea *A, C* / **28–29** unde întrebuinţăm consonanta (*C, D:* consuna) îndoită *cs. C, D, E, F;* dacă întrebuinţăm dubla consună *cs*, fără însă a fi marcată cu literă osebită în şirul celor simple. *A* / **30–42** *(nota la r.* **27)** *numai în D, E, F* /

298

2 pag. 17 *E, F;* pagina 37 *A;* pag. 81 *C;* pag. 194 *D* / **4** litere *E, F;* litere latine *A, C;* sonuri *D* / **14** disertaţiei *C, D, E, F;* disertaţiunei *A* / **14–15** dovedită cu toată tăria (*C:* tăria ştienţifică) *C, D, E, F;* demonstrată cu toată rigoarea ştienţifică *A* / **18** greşală *C, D, E, F;* eroare *A* /

299

1 doua *C, D, E, F;* treia *A* / **2** *ţ*, ъ, *î*. *C, D, E, F;* ц, *z*, ъ, *î* şi o critică a sistemului fonetic. *A* / **3** întîi a disertaţiei *C, D, E, F;* a doua a disertaţiei *A* / **5** primite *C, D, E, F;* adoptate *A* / **15** trebuia *D, E, F;* trebuie *A, C* / **17** să le înlocuim prin altele — o disproporţie *D, E, F;* a le înlocui prin altele — o disproporţiune (*C;* disproporţie) *A, C* / **18–19** o dezvoltare [...] primim *E, F;* dezvoltarea [...] introducem (*C, D:* primim) *A, C, D* / **20** secolul al doilea. *E, F;* sec. (*D:* seculul) II după Christos. *A, C, D* /

300

6 cu amănuntul *C, D, E, F;* în detai *A* / **7** deosebire *C, D, E, F;* diferinţă *A* / **7–8** *i* şi *D, E, F; i* cu *A, C* / **8–9** consonantelor *C, D, E, F;* consunelor *A* / **10** ч (*D: c*) Quint. în locul citat mai sus *D, E, F;* Quintilian în sus-citatul loc *A, C* / **11** deosebirea dintre (*C:* între) *C, D, E, F;* diferinţa între *A* / **14** excepţie *D, E, F;* esceptiune *A;* escepţie *C* / **20** zice *C, D, E, F;* objecta *A* / **22** muiat *D, E, F;* înmuiat *A, C* / **23** objecţie *C, D, E, F;* objecţiune *A* / **29** excepţie *D, E, F;* esceptiune *A;* escepţie *C* / **35** unul *D, E, F;* vreunul *A, C* / **36** etc. *D, E, F;* sau cu ϑ etc. *A, C* /

301

4 de prisos *C, D, E, F;* superfluă *A* / **8** exprimat *D, E, F;* exprimat, pg. 2253 *A, C* / **9** citat *D, E, F;* sus-citat *A, C* / **11** inscripţii *C, D, E, F;* inscripţiuni *A* / **35–36** noteze *D, E, F;* anoteze *A, C* / **36** *c C, D, E, F;* prin *c A* / **37** că *C, D, E, F;* adecă: că *A* / **39** de prisos *C, D, E, F;* superfluu *A* /

302

1 chiar *D, E, F;* deja *A, C* / **4** să ne uităm *D, E, F;* a ne uita *A, C* / **5** consonanta *C, D, E, F;* consuna *A* / **6** sau *i C, D, E, F;* şi *i A* / **8** romane *E, F;* sale rumăne *A;* sale rumâne *C;* sale române *D* / **9** consonantă *C, D, E, F;* consună *A* / **11** să scriem, cum vrea *D, E, F;* de a scrie, ca *A, C* / **12** să cetim [...] să scriem *D, E, F;* a ceti [...] să se scrie *A, C* / **14** Objecţia ce ni se *D, E, F;* Objecţiunea ce se *A* / Objecţia ce se *C* / **16** consonantelor *C, D, E, F;* consunelor *A* / **22–23** excepţia *D, E, F;* esceptiunea *A;* escepţia *C* / **29** acesta *D, E, F;* confirmare *A, C* / **33** şi românii trebuie să-şi arete *D, E, F;* rumănii sunt siliţi a-şi arăta (*A:* arăta numai) *A, C* / **35** scrie *E, F;* scrie dar *A, C, D* /

303

5 chimin *(cuminum) C, D, E, F;* chimă *(culmen)*, chimin *(cuminum)*, chivernisesc *(guberno?) A* / **6** cuvinte şi derivatele (*C:* compunerile) *C, D, E, F;* şepte cuvinte şi compunerile *A* / **7** terminarea *C, D, E, F;* terminăciunea *A* / **9** puţine *D, E, F;* foarte puţine *A, C* / **10** excepţie *D, E, F;* esceptiune *A;* escepţie *C* / **14** aveam *D, E, F;* avem deja *A, C* / **16** ъ, *î C, D, E, F; ă, î, A* / **23** *ciucăr D, E, F; ciucur A, C* / **26** ъ, *î C, D, E, F; ă, î A* / **29** (lat. *rogatio) D, E, F;* (lat. abl. *rogatone) A;* (lat. abl. *rogatione) C* / **31** 261, şi Cihac, *Dict. étym.* la cuvîntul *făt), C, D, E, F;* 261), *A* / **35** în unele *D, E, F;* în *A, C* / **36** trebuie *C, D, E, F;* şi ч înainte de *a, o, u,* ъ, *î:* trebuie *A* / **39** în contra *C, D, E, F;* contra *A* /

304

3 în contra *E, F;* contra *A, C, D* / **4** cum face d. Pumnul, a însemna *D, E, F;* a însemna *A, C* / **6** fără *C, D, E, F;* liber şi fără *A* / **7** excepţie [...] excepţie *D, E, F;* esceptiune [...] esceptiune *A;* escepţie [...] escepţie *C* / *După r.* **7**, *în A urmează paragraful:*

O observaţiune finală este de făcut pentru *c* preces de *s* şi urmat de *e* sau *i*, d.e. *(cresc) cresci, cresce.* În pronunţarea rumănă nu s-au putut suferi lîngăolaltă două sunete şuierătoare precum sunt *s* şi *r*. De aceea înmuiarea lui s-a aruncat îndărăt pe *s*, făcîndu-se *ş*[1],

[1] După aceeaşi lege eufonică vedem că *t* preces de *s* în loc de a se schimba în plural înainte de *i* în *ţ*, schimbă din contră pe *s* în *ş* şi el rămîne întreg, d.e. *acest, aceşti; onest, oneşti* etc. Astfel se esplică această modificare enunţată de d. Pumnul *(Gram. der rum. Sprache,* 1864, pag. 44. Nota) *(nota lui T. Maiorescu).*

iar ч, neputînd rămînea k înainte de *e* şi *i*, s-a pronunţat cu celălalt son mai moale înrudit, adecă cu *t*. Astfel ɯt se scrie cu *sc* înainte de *e* şi *i*, de cîte ori se vede provenit din сч. / **9** se înţelege *C, D, E, F;* are valoare *A* / **12** consonantelor *C, D, E, F;* consunelor *A* / **16** consonante *C, D, E, F;* consune *A* / **19** lat. *glandes D, E, F;* lat. abl. *glande A, C* / **21** *g C, D, E, F;* din esceptiune *g A* / **22—28** este dar [...] contră *C, D, E, F;* şi din contră *A* (**23** ci *D, E, F;* ci poate *C* / **25** 43 *E, F;* 123 *C;* 242 *D* / **27** vom scrie, din *E, F;* şi, din *C, D*) / **31** mai tîrziu îl *D, E, F;* este probabil că-l *A, C* / **33—35** *numai în D, E, F:* (gramaticul [...] *Titsius"*) / **36** o rafinare. *D, E, F;* mai mult o negligenţă *A, C* /

305

2 rămîne numai ca *D, E, F;* este numai *A, C* / **4—5** primit *C, D, E;* admis *A* / **11** vine *D, E, F;* provine *A, C* / **17** înainte *D, E, F;* cînd se află înainte *A, C* / **18** s^1 *C, D, E, F;* *s*, precum am esplicat la pag. 74) *A* / **19—38** *(nota la r.* **3**) *numai în D, E, F* / **39—46** *(nota la r.* **18**) *numai în C, D, E, F* (**45** 43 *D, E, F;* **44** *C*) /

306

2 şi aci cîteva excepţii *D, E, F;* deja aci cîteva esceptiuni (*C:* esceptii) *A, C* / **4** chiti *C, D, E, F;* chiti, a părtini *A* / **6** derivaţie *D, E, F;* derivaţiune *A, C* / **13** confuzie *D, E, F;* confuziune *A, C* / **15** repetăm *D, E, F;* repeţim *A, C* / **17—37** *(continuarea notei la r.* **18**, *p.* **305**) *numai în C, D, E, F* (**18** şi *i E, F;* sau *i C, D* / **27** Vocalismus *D, E, F;* Vocalismus des Vulgärlateins *C*) / **39** ce *D, E, F;* cari *A, C* / **42—43** siluiri [...] îngăduite. Romånul zice (*D, E, F:* zice adesea) *C, D, E, F;* violenţe [...] admise. Romånul zice *A* / **43** rar *D, E, F;* iar nu *A, C* / **45** dimpotrivă *C, D, E, F;* viceversa *A* /

307

1 Făcînd abstracţie de *D, E, F;* Abstrăgînd de la *A, C* / **2** cuvintele *E, F;* cuvinte *A, C, D* / **6** *ţest C, D, E, F;* *ţest, ţestone A* / **8** Caracteristice *C, D, E, F;* Frapante *A* / **11** să conchidem *D, E, F;* a conchide *A, C* / **16** de astăzi *C, D, E, F;* actuală *A* / **17—21** tranziţia [...] se naşte întrebarea dacă se pot scrie amîndouă sonurile *t* şi ц numai cu litera *t*, sau dacă trebuiesc deosebite în scris? şi, în cazul din urmă, prin ce fel de însemnare grafică să se constate deosebirea? *C, D, E, F;* tranziţiunea [...] nu se pot scrie amîndouă sonurile *t* şi ц numai cu litera *t*. *A* / **22—37**, *în A:* Considerînd acum scopul scrierei, precum l-am demonstrat în partea întîi (mai ales la pag. 4

şi 5), care este: de a produce prin semnele văzute pe cît se poate mai curînd înţelegerea ideilor de comunicat, considerînd apoi că, deşi ц în cuvintele rumăneşti provine din *t*, totuşi osebirea între *t* şi ц nu constituie numai — ca la romani — o nuanţă de pronunţare, ci o diferinţă importantă atît pentru înţelegere cît şi pentru flecţiunea gramaticală: nu mai încape îndoială despre justeţa concluziunei că: sonul ц trebuie însemnat şi osebit de *t*.

Aceasta fiind, persistenţa cu care se opun cîţiva autori rumăni în contra însemnărei lui ц şi menţin litera *t* pentru amîndouă sonurile ne pare una din erorile cele mari în scrierea actuală a limbei rumăne.

Pănă cînd teoria scrierei, precum o dezvoltarăm în partea I a disertaţiunei de faţă, este justă: până atunci toate considerările secundare, cari s-au împotrivit în contra însemnărei lui ц, trebuie să cedeze. Noi nu zicem că pentru totdeauna ц va trebui să fie osebit de *t;* este cu putinţă, este chiar probabil ca peste cîteva sute de ani limba rumână să-şi regularizeze tranziţiunea lui *t* în ц pentru toate cazurile, precum şi-a regularizat tranziţiunea lui k în ц; atunci semnul osebit pentru ц va putea dispare din scrierea noastră. Dar pănă atunci noi, cari nu suntem chemaţi a anticipa ortografia seculilor viitoare, nici a introduce ortografia seculilor trecute, ci a scrie limba rumână de astăzi în logica ei, noi trebuie să menţinem separarea grafică a celor două sonuri.

Discuţiunea nu mai poate dar avea loc asupra faptului însemnărei lui ц, ci numai asupra modului cum să se însemneze.

În această privinţă domneşte o mare confuziune la noi. Pentru a ne orienta în critica ei, trebuie să privim chestiunea dintr-un punt de vedere general.

Mai întăi este constatat prin demonstraţiunile din partea primă (pag. 6, 12 şi urm.) că sonul ц, fiind de regulă o dependinţă de flecţiune a lui *t*, va trebui să aibă un semn în care să figureze şi *t* ca parte principală. Întrebarea se reduce la aceasta: cum vom însemna pe *t* pentru a-i da cetirea de ц?

Orce semn, fie el literă, fie îndreptariu de drum, fie tablă de locandă, trebuie să împlinească două condiţiuni esenţiale: întăi, să aibă un înţeles fix, aşa încît să nu se poată interpreta în două sau mai multe moduri, şi al doilea, să fie cunoscut de toţi în acest înţeles al său. Nu este permis nici unui individ a descoperi în asemene materii el singur un semn aparte şi a-l impune, fiindcă atunci nu mai este semn, ci o ficţiune neînţeleasă. Aplicînd aceasta la cercetarea noastră şi considerînd că unul şi acelaşi semn va trebui să ne

servească și pentru *s* = ш și pentru *d* = *z*: aflăm numai sedila, corespunzătoare scopului, 1) fiindcă sedila nu are alt înțeles decît acela al înmuierei unui son, 2) fiindcă din limba franceză este cunoscută de toată lumea în acest înțeles al său.

O revistă critică asupra celorlalte moduri de însemnare va putea contribui la adoptarea sedilei.

Cîțiva autori rumâni întrebuințează un *i* după *t* pentru a-l face ц. Unul din motivele rezistenței lor în contra sedilei este: că sedila ar fi urîtă. La aceasta am răspuns în partea I, pag. 5. Un alt motiv, mai serios, este: că sedila îngreuiază scrierea, cerînd prea mult timp. La aceasta răspundem că primul scop al scrierei este cetirea; unul scrie, o mie cetesc; prin urmare, o ortografie care îngreuiază scrierea, însă înlesnește cetirea, este fără îndoială de preferit unei ortografii care înlesnește scrierea, dar îngreuiază cetirea. Și apoi scrierea grabnică este o întrebare stenografică, dar nicidecum ortografică. Dar în contra admiterei lui sunt alte dificultăți, ce se opun. Cea principală este aceasta: *i* numai atunci s-ar putea întrebuința pentru însemnarea lui ц, cînd ar fi o regulă constantă a limbei noastre că *t* înainte de *i* urmat de o altă vocală se cetește ц. Dar togmai aceasta nu este. Am arătat în paginele precedente esemple contrarii: *hărtie, argintie, gratie* etc. Prin urmare, dacă *t* acolo unde se află deja înainte de *i* cu o vocală nu se cetește ц, la ce ne-ar folosi pentru cetirea lui ц intercalarea lui *i* acolo unde nu se află? D.e., dacă vreau să scriu cuvîntul *brațe* și-l scriu *bratie*, tot nu știu încă dacă am să-l cetesc *braце* sau *brat-i-e*. Viceversa, naște altă dificultate: dacă ni se dă regula de a ceti pe *t* înainte de *i* cu o vocală ca ц, ce vom face cu cuvintele unde în acest caz trebuie totuși să se cetească *t*? Pentru escepțiunea lor este de inventat un nou semn, altfel în loc de *grat-i-a, hărt-i-a, part-i-a* etc. vom fi în pericul de a ceti *grața, hărța, părța*. O altă dificultate este de a arăta pe *t* cînd se află înainte de *i*, d.e. cuvintele *a împărți, părțile, avuții, țiri* (peștii) le-am scrie *a impartii, partiile, avutiii, tiiri*, ceea ce este cel puțin straniu, dacă nu imposibil.

Curioasă este maniera de a însemna pe ц adoptată de jurnalul din Pesta *Concordia*. *Concordia* admite ca regulă că *t* înainte de *i* se cetește ц și, prin urmare, scrie în acest caz sonul ц cu litera *t* fără alt semn. Atunci însă cînd *t* rămîne *t* și înainte de *i*, întrebuințează un semn; dar semnul nu-l pune la *t*, ci încarcă vocala următoare cu un circumflex. D.e., pronumele *'ци* îl scrie *ti*, dar pronumele *tine* îl scrie *tîne*.

Noi nu am putea admite în nici un mod această ortografie. Căci a întrebuința cunoscuta literă *t* fără nici un semn pentru sonul ц și a o însemna, din contra, cînd are să arete propriul și vechiul său son *t*: aceasta este o procedere ce nu se poate califica decît de logică pe dos. Tot atît de pe dos ne pare cealaltă procedere, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la dificultatea ortografică. Cu aceeași consecință am trebui să scriem, d.e., *añtaî*, însemnînd pe *n* și *i* pentru a arăta modificarea vocalei precedente *a* și alte asemene curiozități. Dar avem o a treia objecțiune în contra acelei scrieri. Semnul circumflexului nu este un semn inventat de redactorul *Concordiei*, ci un semn cunoscut din vechime cu înțelesul său propriu. Circumflexul arată de regulă contragerea a două vocale în una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă etc. Cînd însă *Concordia* scrie *sîne, tîne*, circumflexul ei nu însemnează nimic din toate aceste; el te invită numai să cetești consunele *s* și *t* cu propriele lor sonuri de *s* și *t*. Însă am arătat mai sus că semnul trebuie să fie mai întăi de toate precis și generalminte cunoscut în înțelesul său. Prin urmare, nu putem veni astăzi a abuza de circumflex într-un înțeles care este opus întrebuințărei sale de atîtea secule.

Aceeași objecțiune am adresat-o însemnărei lui ц adoptate în cărțile răposatului A. Pumnul. Pumnul însemnează pe ц, *z*, ш etc. cu o pauză deasupra = *t̄*, *d̄*, *s̄* etc. Înțelesul cunoscut al pauzei este sau duplicarea consunei, sau lungirea vocalei, sau întreruperea gîndirei; niciodată pauza nu poate fi întrebuințată pentru muiarea lui *t*.[1] Tărîmul semnelor este tărîmul cel mai alunecos în scriere. Îndată ce părăsim înțelegerea lor cunoscută din vechime, introducem o confuziune de a cărei responsabilitate ar trebui să se ferească orce autor conștiențios. Aci este cîmpul cel mai nepotrivit pentru invențiuni. Astăzi își însemnează Pumnul pe *t* cu o pauză, mîne va zice unul că pauza este urîtă și va pune un punt sub *t*, poimîne va veni altul și va pune un cerc, altul va pune un unghi slavonesc, și așa fără mărgini se va înmulți confuziunea deja mare a scrierei rumâne prin ficțiuni care de care mai individuale.

O altă manieră de a însemna pe *t* și ц este prin intercalarea lui *h*, precum s-a adoptat la *c* și la *g*. Atunci *t* înainte de *i* se scrie cu *th*, iar *ț* înainte de *i* se scrie cu *t* singur. În contra acestei ortografii observăm că *h* aplicat la *c* și *g* arată întărirea unei consune, care

[1] După cum aflăm, Pumnul a fost silit a adopta pauza din cauze esterne, neatîrnătoare de ortografia sa *(nota lui T. Maiorescu)*.

altfel s-ar înmuia după geniul limbei rumâne. Cu ce drept am putea însă să întărim pe *t* înainte de *i* prin *h*, cînd el nici nu este în pericul de a se înmuia, fiindcă în o sumă de cuvinte rumânești *t* înainte de *i* rămîne tot *t*? (Pe cînd *c* în toate cuvintele unde s-a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i* s-a schimbat în ч.)

Terminăm această revistă critică cu observațiunea finală, pe care suntem siguri că ne-o vor confirma toți cei ce s-au ocupat cu seriozitate științifică de această materie: originalitatea este o însușire eminentă cînd e vorba de idei, dar cînd e vorba de ortografie nu-și are locul.

Rezultatul cercetărilor precedente este: *sonul rumăn* ц *se va scrie totdeauna cu ț*. (**26** să facem *D, E, F;* a face *C* / **34—35** să-l dobîndim *D, E, F;* a-l dobîndi *C* / **37** mai sus, sunt *E, F;* mai sunt *C, D*) / **38** arătați *C, D, E, F;* comemorați *A* /

308

2 Notăm *C, D, E, F;* Notăm mai întîi *A* / **3** tranziției lui *s* în ш *C, D, E, F;* tranzițiunei lui *s* în ш și prin urmare necesitatea însemnărei lui *s*. *A* / *Între r.* **6—7**, *numai în A:* Prin urmare, din aceleași cauze ce le dezvălirăm în paginele precedente pentru ц, vom scrie sonul ш prin *ș*.

Z

Sonul *z* provine la noi din două izvoare: 1) ca înmuiere din *d*, 2) ca son gata luat din limbi străine.

În cazul dintăi îl vom scrie prin *ḑ* din motivele arătate la ц. Notăm aci numai cîteva cuvinte din cari să se vadă neregularitatea tranzițiunei lui *d* în *z:*

Ardu, arḑi, ardere, arḑĕtură, a auḑi, a dobăndi, dobănḑi, a respăndi, ḑicu, medicu, ḑioa, dietă, ḑece, de ce?, dimicare, dimineața, dinte, diregu, din etc. Frapante sunt esemplele unde se află *d* și *ḑ* în același cuvînt, d.e. eu *vĕḑu*, și eu *vĕdu*, eu *audu* și eu *auḑu*, eu *prinḑu* și eu *prindu* etc.

În cazul al doilea, adecă unde *z* este luat din limbi străine, îl aflăm esprimat la romani prin *z*. Tot așa îl vom însemna și noi. Vom scrie dar: zel (*zelus*, ζῆλος), zefir (*zephyrus*, ζέφυρος), zonă (*zona*, ζώνη), zimbru, zăbavă, zăpadă etc. Asemene în forma verbală *ez* (din lat. *izo*, gr. ίζω), *botez* (*baptizo*, βαπτίζω) lucrez[1] etc.

[1] Vezi Diez, *Rom. Gram.*, II, pag. 329 și 215 *(nota lui T. Maiorescu)*.

Conchidem: sonul *z* se însemnează prin *z* în cuvintele străine, fiindcă în asemene caz și romanii au avut *z;* însă se însemnează prin *ḑ* în cuvintele unde provine din *d*, adecă mai ales în declinări și conjugări, fiindcă aci logica scrierei cere arătarea consunei radicale odată cu schimbarea ei, conform principiului demonstrat în partea I a disertațiunei de față. / **7** ъ și *î C, D, E, F;* ъ *A* / **8—9** existat la romani în latinitatea clasică. Ce e drept, *C, D, E, F;* fost la romani. Orcît de surprinzătoare ar fi *A* / **11—12** *î*, e foarte surprinzătoare *C, D, E, F; î A* / **12—13** *dicundus C, D, E, F; dicundus; faciendus, faciundus A* / **13—15** Cu toate acestea, științificește vorbind, nu suntem autorizați să zicem (*C:* a zice) *C, D, E, F;* totuși, științificește vorbind, aceasta nu ne autorizează a zice *A* / **15** clasică *C, D, E, F;* latină *A* / **18—25**, *în A:* În orce caz, sonul ъ are în limba rumână o însemnătate nu numai fonetică, ci și gramaticală-logică, la care nu a ajuns niciodată în limba latină. Din nenorocire însă ъ nu este primit după vreun principiu demonstrabil, ci după o eufonie încă nefixată.

Singura regulă ce s-a putut da este negativă, adecă că ъ nu se află la începutul cuvintelor (cu escepțiunea (*în C, la r.* **19**, *următoarea notă:*

Studiul vocalismului latinității vulgare a făcut un mare progres în timpul din urmă prin cercetările lui H. Schuchardt *(Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Lipsca, Teubner, 3 vol., 1866—1868). Compară mai ales forma lui Ulfilas *Rumon* — în loc de *Roman* (Gabelenz et Loebe, *Ulfilas*. I, 205, II, A. 151) la Schuchardt I, 30, 170 etc. Compară asemenea: V. Corssen, *Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache* (edit. 2-a, Lipsca, Teubner, 1868—1870). / **30** excepția *D, E, F;* esceptiunea *A;* escepția *C* / **31** excepția [...] să fie *D, E, F;* esceptiunea [...] de a fi *A;* escepția [...] de a fi *C* / **34** vine *D, E, F;* provine *A, C* / **36** *Elem. C, D, E, F; Elemente A* / **36—37** *Tractatul de ortografie* din *Lexiconul* (*C:* publicat în fruntea *Lexiconului) de la Buda* § 19. *C, D, E, F;* Compară mai ales § 10 din *Tractatul de ortografie* publicat în fruntea *Lexiconului de la Buda*, 1825. *A* /

309

5 tranziția *D, E, F;* tranzițiunea *A, C* / **6** hangiu *C, D, E, F;* hagiu *A* / **8** cafană, canapea, canava *E, F;* cafană, camin, canapea, canava, canal *A, C, D* / **10** perdoseală *D, E, F;* Marghioala, Maria, pardoseală *A, C* / **13** excepție *D, E, F;* esceptiune *A;* escepție *C* / **15—16** acesta (*C, D:* aceasta nu pretutindeni.) *C, D, E, F;* aceasta

nu este pretutindenea just. *A* / **18** venind *D, E, F;* provenind *A, C* / **23** deosebire [...] deosebire *D, E, F;* distingere [...] distingere *A, C* / **24—25** *numai în C, D, E, F:* (sau aici... *matura.* / **26** vine *E, F;* provine *A, C, D* / **26** răcit *D, E, F;* îndărăt, *răcit A, C* / **31** venind *D, E, F;* provenind *A, C* / **32** etc., etc. *C, D, E, F;* etc. *A* / **33** — p. **313**, r. **41**, în *A:* Rezumăm: ъ acolo unde se află provine de regulă din *a* sau *e*, însă nu există nici un indiciu demonstrabil cînd *a* și *e* se schimbă în ъ. *De aci rezultă necesitatea de a însemna pe* ъ *aparte,* conform demonstrațiunilor precedente.

Discuțiunea nu mai încape dar asupra faptului însemnărei, ci numai asupra modului cum să se însemneze.

Noi susținem pentru acest caz semnul generalminte cunoscut al scurtărei aplicat deasupra lui *a* și lui *e*, după cum se obicinuiește în Principatele Unite, cu escepțiunea pers. 3 sing. a perfectului, unde scriem *â*.

Iacă rațiunea semnului scurtărei: sonul ъ al nostru se naște de regulă din vocale scurte, înțelegînd scurtimea atît după tonul modern cît și după cantitatea antică. În privința dintăi știm că în cele mai multe cazuri un *a* și *e* fără ton, adecă scurt, devine ъ. În privința cantității a observat *Diez*[1] că mai ales din *a* și *e* scurt s-a format ъ, pe cînd *a* și *e* lung s-a păstrat curat (cu escepțiune a vro trei, patru cuvinte; d.e.: *cărnuri* [din *caro, carnis*] și aceasta numai la plural).

O escepțiune importantă se află la această regulă, dar esceptiunea nu provine din eufonie, ci din cauză gramaticală. Verbii de conjugațiunea I au în pers. 3 sing. a perfectului simplu un ъ accentuat, prin urmare lung din accent, și totodată contras din vechiul *avit,* prin urmare lung din contragere și, în fine, născut din *a* al primei conjugațiuni latine, prin urmare lung și din cantitatea antică. Importanța acestui ъ lung și accentuat consistă în distingerea ce o produce între prezent, imperfect și perfect pers. 3 sing., d.e., *aflъ*, *aflà*, *aflъ̄*.

Aici accentul este neapărat trebuincios; a-l pune peste semnul scurtărei ar cumula semnele în contra uzului și al grabnicei înțelegeri; pe de altă parte, nu este cu putință a marca pe ъ al perfectului cu semnul scurtărei, cînd togmai este din toate punturile de vedere cea mai lungă vocală a flecțiunei rumâne. De aceea, pentru acest

---

[1] *Rom. Gram.*, vol. I, pag. 123, 126, 127, 128 din edițiunea întăi de la 1836. În edit. a doua (1856), I, pag. 134, 136, 138, 139, 140, 336 *(nota lui T. Maiorescu).*

singur caz introducem circumflexul peste *a* = *â*, fiindcă circumflexul este aici accentul specific indicat, însemnînd din vechime atît tonul, cît și lungimea, cît și contragerea.

O privire sumară asupra celorlalte moduri propuse pentru însemnarea lui ъ ne va întări în convingerea că scurtarea ˘ pusă asupra lui *a* și *e* este ortografia cea mai acceptabilă, ba chiar singura care este bazată pe o rațiune gramaticală.

Unii scriitori rumâni pun în toate cazurile circumflexul ^ în locul scurtărei. Aceasta este în contra naturei circumflexului. Din minutul în care s-a constatat că sonul ъ este o proveniență din *a* și *e* scurt, circumflexul, semnul lungimei în toate privirile, nu-i mai este aplicabil, afară de cazul citat.

De aci încolo încep fictiunile individuale. *Lexiconul de la Buda* însemnează pe ъ cu *a', e'* etc. Ce să fie semnul deasupra acestor vocale? Virgula? *Spiritus lenis?* — Diez propunea în edițiunea dintăi a gramaticei limbelor romane *e* cu două punte = *ë;* în edițiunea a doua a părăsit această ortografie și scrie *ę*. F.W. Eichhoff[1] recomănda aceleași două punte pentru orce modificare adusă vocalei primitive. V. Hahn[2] pare a avea în vedere același son cînd propune pe *e* cu o pauză dedesupt = e̱. Lepsius[3] scrie *e* cu un cerc e̥.[4]

Rezultatul cercetărilor precedente este: sonul ъ *se scrie cu* **ă** sau **ĕ**, *după cum sonul primitiv* **rumân** *din care provine este* **a** *sau* **e**; *iar în împrumutările esclusiv lexicale din limbi străine* ъ *se scrie totdeauna cu* **ă**. *Scriem dar: l*ă*udat de la l*a*udă, v*ĕ*ḍut de la v*e*ḍere,* însă scriem **măgură, pănă, după, pălărie** *etc., neaflînd în formele rumănești de flecțiune a acelorași cuvinte sonul primitiv de* **a** *sau* **e**.[5]

Î

Sonul *î* este o modificare a vocalelor *a, e, i, u* și anume cea mai adîncă umbrire a lor. Deja ъ se naște din umbrirea lui *a* și *e;* dar *î* afundă vocea și mai mult și este astfel un grad mai departe în sensul aceleiași modulațiuni pe care o esprimă și ъ.

Pe cînd însă ъ, deși son născut din modulațiunea unui alt son primitiv, a cîștigat în limba rumână valoarea unei vocale de sine stă-

---

[1] În apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde (nota lui T. Maiorescu).*

[2] *Albanesische Studien*, Heft II, pag. 3 *(nota lui T. Maiorescu).*

[3] *Das allgem. linguistische Alphabet*, 1855, pag. 24 *(nota lui T. Maiorescu).*

[4] Despre maniera lui A. Pumnul vorbim mai jos, în critica fonetismului *(nota lui T. Maiorescu).*

[5] Despre pretinsa dificultate a acestei ortografii, vezi mai jos critica sistemului fonetic *(nota lui T. Maiorescu).*

tătoare, marcînd diferințe importante în conjugațiune și declinațiune, *î* nu ne pare atît o vocală proprie, cel puțin nu ocupă nici un rang în flecțiunea rumănă, cît mai mult o nuanță de umbrire mai adîncă a pronunțărei unei vocale, principalminte cînd se află înaintea consunelor nazale *n* (și *m*); cu alte cuvinte: *î* este o simplă nuanță eufonică a lui ъ, care este prima și propria umbrire a vocalelor limbei rumăne.

Legea aflărei regulate a lui *î* este aceasta: 1) în cuvintele rumănești *î* provine de regulă din influența nazalului *n* (și *m*), ceea ce nu vrea să zică că oriunde este *n* (și *m*) vocala precedentă se schimba în *î*, ci numai că acolo unde vocala s-a schimbat în *î* cauza au fost *n* (și *m*). Esemple: *în, împĕrat, rumîn, înger, mînă, cînt, vînd, făcînd, ḑicînd, lăudînd, sîn, sînt, grîu (= granu), rĕmîi (= remanu), frîu (= frenu), cît (= cant), brîu (= brinu)* etc. De aceea alfabetul nostru cel vechi avea un singur semn pentru silaba *în* și *îm*. 2) Eufonia rumănă sufere greu un *i* ascuțit după *r* și-l umbrește cu predilecțiune în *î*: *rîs, rîpa, rîu, a omorî, urî* etc. (O analogie este în englezește, unde după *r* nu se sufere *iu* și de aceea *ew* se cetește *u* în contra regulei.)

Considerînd aceste două cazuri de aflare regulată a lui *î*, nu vedem în această vocală decît o umbrire fonetică provenită din influința lui *n* și *r*, iar nicidecum o vocală de importanță logică în gramatica rumănă, și de aceea nu putem admite un semn osebit pentru *î*.

Știm bine că, afară de cele două cazuri, *î* se mai află în alte cuvinte din limba noastră. Întrucît aceste sunt rumănești, sunt foarte puține *(gît, hîrtie)*; celelalte sunt luate de la slavoni și, prin urmare, nu trebuie să ne influințeze un principiu ortografic rumănesc. Mai este însă o clasă aparte de cuvinte în cari se află *î*: sunt cele ce imitează sunetele naturei (onomatopoetice); d.e., *fîlfîe, sfîrîe, mîrîe* etc., etc. Pe aceste le scrie fiecare cum vrea, cu circumflex, cu cîte două litere, cu omiterea vocalei etc. Nici o limbă nu este fixată asupra lor și nici nu trebuie să fie fixată. Sunetul interjecțional *hîm, hîm* în nemțește și franțuzește se scrie cînd *hm, hm*, cînd *hem, hem*, cînd *hum, hum* și atîrnă de la fiecare să-l pronunțe cum știe mai bine.

De aci conchidem: sonul *î* nu se esprimă prin un semn aparte, ci semnul lui ъ va servi de regulă și pentru marcarea lui, dîndu-se preceptul cetirei: *a* sau *e* cu scurtare deasupra, cînd se află înainte de *n*, se umbrește mai mult decît ъ și se cetește *î*; încolo rămîn ъ. Vom scrie dar *ḑicĕnd, aflănd, mergĕnd, stănd, mormĕntu* etc. Regula nu va fi de tot corectă, d.e., în cuvîntul scris *hărtie, ă*, deși nu are un *n* după sine, se cetește totuși de cei mai mulți *î*; însă o repețim: diferința nu are nici o importanță și este foarte indiferent dacă în urma acelei regule cîțiva vor ceti *hъrtie* în loc de *hîrtie*.

Iar în privința lui *i* se va observa că, în cele mai multe cazuri, cînd se află la începutul cuvintelor înainte de *n* sau *m* și la mijloc după *r*, se cetește *î*, fără a i se pune vreun semn aparte. Vom scrie dar: *impĕrat, in, riu* etc.

Cercetarea critică asupra unui alt mod de însemnare pentru *î* intră de-a dreptul în critica întregului sistem fonetic și o dăm astfel în paginele următoare. Cine nu a fost încă convins prin argumentațiunile precedente în privința scrierei lui ъ și *î* prin *ă*, *ĕ* și *i* va afla poate nouă elemente de convingere în cele ce vom zice acum despre sistemul fonetic. (**33** vine *D, E, F;* provine *C* / **34** Mussafia *D, E, F;* Domnul A. Mussafia *C* / **38** Unii *C, D, E, F;* Mulți *A* / *p.* **310**, *r.* **3** vine *D, E, F;* provine *C* / **7** putut fi *E, F;* fost *C, D* / **16** etc. *D, E, F;* etc. (O analogie este în englezește, unde după *r* nu se sufere *iu* și de aceea *ew* se cetește *u* în contra regulei.) *C* / **28—29** să vorbim *D, E, F;* de a vorbi *C* / **29—30** prilejul *D, E, F;* ocazia *C* / *p.* **311**, *r.* **21—23** dar exprimat [...] *avù* etc. *D, E, F;* neapărat exprimat prin accent, și anume prin accentul primit și cunoscut pentru asemenea cazuri. Vom scrie dar *vede*, însă *a vedè, laudă*, însă *lăudà, fac* însă *făcù* etc. *C* / **27** mai sus *E, F;* la pagina 82 *C;* la pag. 195 *D* / **29** făcînd abstracție *D, E, F;* abstrăgînd *C* / **31, 32** să exprime *E, F;* a exprima *C, D* / **34** vin *D, E, F;* provin *C* / **37** veni *D, E, F;* proveni *C* / **40** — *nota în C:* 1 Vezi Corssen, *Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, I, 21—26 / *p.* **312**, *r.* **7** *și* **8** să arăte *D, E, F;* a arăta *C* / **8—9** diftongarea. *D, E, F;* diftongarea. Dacă ar fi altfel, de ce atunci s-ar mărgini exprimarea diftongilor la *ea* și *oa* și nu s-ar întinde la toți diftongii? De ex., *iu*besc, *voi*os, *ie*pure, al*ua*t, c*ău*tat? Fiindcă însă aceasta nu se face, fiindcă cei mai mulți autori români, care însemnează diftongii *ea* și *oa* prin *é* și *ó*, nu însemnează și ceilalți diftongi *iu, oi, ie, ua, ău* etc. prin vreo deosebire, argumentul pentru primirea accentului deasupra lui *e* și *o* cade. *C* / **32** ușurare *D, E, F;* negligență *C* / **41** citata sa disertație *E, F;* sus-citata sa disertațiune (*D:* disertație) *C, D* / *p.* **313**, *r.* **1** în *D, E, F;* a fi în *C* / **2** vine *D, E, F;* provine *C* / **19** să se ascundă *D, E, F;* de a ascunde *C*) /

314

1 *numai în A, C, D, E, F:* Partea a treia / **2—3** Despre [...] fonetic *B, C, D, E, F;* Despre scrierea lui ч, џ, ш, ц, *z*, ъ, *î* și o critică a sis-

temului fonetic *A* / **4—13** Partea a doua [...] bucovinene. *B, C, D, E, F* (**9** însemnate *D, E, F;* scrise *B, C);* Eliminînd din scrierea limbei noastre vocala *î*, disertaţiunea de faţă a intrat în conflict cu sistemul fonetic al ortografiei rumâne şi, înainte de a păşi mai departe, trebuie să se oprească la analiza şi critica lui. *A* / **16** deosebit trebuie o literă deosebită *D, E, F;* osebit trebuie o literă osebită *A, B, C* / **21** îl *A, C, D, E, F;* proprie vorbind: creatorul lui pentru scrierea română, îl *B* /

315

2 să facem *D, E, F;* a face *A, B, C* / **3** propoziţie *B, C, D, E, F;* propusăciune *A* / **7** aici este greutatea *B, C, D, E, F;* aci este dificultatea *A* / **12** *roshiu A, C, D, E, F; roshiu* etc. *B* / **12** deosebitele *B, C, D, E, F;* diferitele *A* / **13** A. Pumnul *A, C, D, E, F;* Pumnul *B* / **15** greutatea *B, C, D, E, F;* dificultatea *A* / **18—19** zice *hier*, o altă provincie întreagă, zice *A, C, D, E, F;* zice *B* / **19—20** afară de monosilabe *A, C, D, E, F;* de monosilabe *B* / **25** şi nu *A, C, D, E, F;* şi *B* / **28** urmare *B, C, D, E, F;* consecinţă *A* / **30** Urmarea *B, C, D, E, F:* Consecinţa *A* / **32** primi *C, D, E, F;* admite *A, B* / **33—34** dreptate să le constatăm (*C:* a le constata) *C, D, E, F;* justiţie a le constata *A, B* / **36** explicare şi deducţie *C, D, E, F;* esplicare şi deducţiune *A, B* / **37** deprinşi cu *B, C, D, E, F;* iniţiaţi în *A* / **41—42** Nu se cade să combaţi (*B, C:* a combate) pe un adversar în lucruri (*B:* puncturi) *B, C, D, E, F;* Este prea gratuit a combate pe un adversariu în punturi *A* /

316

3 sute *B, C, D, E, F;* 100 *A* / **7** urmare *B, C, D, E, F;* consecinţă *A* / **8** menirea de a întări *D, E, F;* scopul intelectual de a fixa şi de a susţinea *A, B, C* / **9** nu de *D, E, F;* nu *A, B, C* / **11—25** Dar, cum am zis [...] *greutatea B, C, D, E, F;* Dar să atingem o altă dificultate: dificultatea *A* (**13** nu o *D, E, F;* nu — ca aceea — o *B, C* / **19—20** unui popor *E, F;* poporului *B, C, D*) / **26—27** exprimă *D, E, F;* esprimă *A, B, C* / **27** să exprime *D, E, F;* a esprima *A, B, C* / **29** exprimă *C, D, E, F;* esprimă *A, B* / **37—38** deosebite, încît prin deosebirea lor se simte deosebirea *B, C, D, E, F;* diferite, încît prin diferinţa lor se simte diferinţa *A* / **40** exprimau *D, E, F;* esprimau *A, B, C* /

317

1 citat [...] putut *D, E, F;* sus-citat [...] putut deja *A, B, C* / **3** deosebitele *B, C, D, E, F;* diferitele *A* / **9—10** exemple şi *D, E, F;* şi exemple *A, B, C* / **11** ilustraţii *B, C, D, E, F;* ilustraţiuni *A* / **12—13** deosebit *D, E, F;* osebit *A, B, C* / **14** exprimă *D, E, F;* esprimă *A, B, C* / **16** fiziologică *D, E, F;* antropologică *A, B, C* / **16** reprezentărilor *C, D, E, F;* reprezentaţiunilor *A, B* / **17** reprezentările *C, D, E, F;* reprezentaţiunile *A, B* / **20** exprima *D, E, F;* esprima *A, B, C* / **21—22** se primeşte şi nu este bine să se primească (*B, C:* a se primi) *B, C, D, E, F;* este bine a se adopta *A* / **22** exprimare *D, E, F;* esprimare *A, B, C* / **26** greutatea *B, C, D, E, F;* dificultatea *A* / **29** restrîngere *D, E, F;* restricţiune *A, B, C* / **30** restrîngere *D, E, F;* restricţiune *A, B, C* / **30—31** dreapta cumpănire *B, C, D, E, F;* justa ecuilibrare *A* / **33** precum s-ar părea după *B, C, D, E, F;* după cum s-ar părea în *A* / **35** uşurinţa *B, C, D, E, F;* facilitatea *A* / **36** 52 *A, D, E, F; (greşit)* 25 *B, C* /

318

1—2 să-l restrîngem *D, E, F;* a-l restrînge *A, B, C* / **4** exprima *D, E, F;* esprima *A, B, C;* **4** impresiile *B, C, D, E, F;* impresiunile *A* / **5** greutăţii *B, C, D, E, F;* dificultăţei *A* / **7** special *D, E, F;* specie *A, B, C* / **9** chiar *B, C, D, E, F;* încă *A* / **11** căci *D, E, F;* pentru că *A, B, C* / **11** exprimă *D, E, F;* esprimă *A, B, C* / **14** *şine; D, E, F; sine, muiere*, care nu se pronunţa *mui-ere A, B, C* / *între r.* **18—19,** *numai în A:* Pumnul vrea să scape din această dificultate prin „uzul general al vorbirei"; dar în paginele precedente văzurăm că această regulă este iluzorie, nefiind nici un uz general în popor. / **19** iertat [...] să zică (*B, C:* a zice) *B, C, D, E, F;* permis [...] a zice *A* / **26** exclusiv *D, E, F;* esclusiv *A, B, C* / **26** direcţii *B, C, D, E, F;* direcţiuni *A* / **27** grafică *B, C, D, E, F;* ortografică *A* / **29** să căutăm *D, E, F;* a căuta *A, B, C* / **29** hotărînd *B, C, D, E, F;* determinînd *A* / **32** exterioară *D, E, F;* esterioară *A, B, C* / **33** inteligenţă *C, D, E, F;* inteligință *A, B* / **33** iuţeala *B, C, D, E, F;* promptitudinea *A* / **34** *numai în C, D, E, F:* I / **35** alfabetul român *B, C, D, E, F;* un alfabet *A* / **36** dezlega *B, C, D, E, F;* rezolvi *A* / **37** greutatea *B, C, D, E, F;* dificultatea *A* /

319

1 probleme, nu suntem întorşi înapoi spre *D, E, F;* probleme imense, nu ne mai este impus a suferi *A;* probleme, nu ne mai este impus a suferi *B, C* / **4—5** cauza arătată [...] disertaţiei *B, C, D, E, F;*

cauzele arătate [...] disertațiunei *A* / **6** să *aplicăm* *D, E, F;* a *aplica* *A, B, C* / **8** greutății este ridicată *B, C, D, E, F;* dificultăței este învinsă *A* / **13** Greutatea *B, C, D, E, F;* Dificultatea *A* / **15** a căror dezlegare ni se impune *D, E, F;* ce ne-am propus a rezolvi (*B, C:* a le dezlega) *A, B, C* / **18** mecanică *E, F;* mechanică *A, B, C, D* / **19** lămurire *D, E, F;* lămurire asupra acestor punturi *A, B, C* / **19** materia *B, C, D, E, F;* chestiunea *A* / **20—21** izvorul ei și să o (*B, C:* să) *B, C, D, E, F;* sorgintele ei și să *A* / **21** raționări *B, C, D, E, F;* raționamente *A* / **22** istoriei *B, C, D, E, F;* istorică *A* / **25—26** și a primi pretutindeni *B, C, D, E, F;* pentru a adopta pretutindinea *A* / **28** — ***p.* 326, *r.* 27, *în A:*** Însă togmai acest studiu s-a făcut într-un mod sumar în prima parte a disertațiunei noastre și acum este numai interesant a vedea cum la cercetările la cari ajunsesem în partea I, pornind acolo *a priori*, ajungem în această parte critică, pornind aci de la experimentele fonetice încercate în scrierea rumână.

După cum știm, cuprinsul cercetărilor din partea I este următorul: Scrierea trebuie să reprezinte pe cît se poate mai simplu, mai iute și mai complet ideile. Dar ideile nu conțin numai objecte, ci și relațiuni între ele. De aceea nu sunt suficiente hieroglifele și picturele. Însă atît ideile cît și relațiunile lor sunt deja incorporate în limbă. De aceea scrierea a început a indica natura logică a limbei. Limba se compune din sonuri organice. Aceste trebuiau dar însemnate în scris. Sonurile fiind mobile, pentru a arăta mobilitatea raporturilor (***p.* 319, *r.* 37, 41** exprima *D, E, F;* esprima *B, C* / ***p.* 320, *r.* 2** curajul *E, F;* curagiul *B, C, D* / **10** exprima *D, E, F;* esprima *B, C* / **18** să arate *D, E, F;* a arăta *B, C* / **30** mai purced *D, E, F;* purced încă *B, C* / **37** mai din față *E, F;* dinainte *B, C, D* / **38** arată pe *D, E, F;* se arată a fi *B, C* / ***p.* 321, *r.* 1** mîna *E, F;* mînele *B, C, D* / **3** ca opoziție *E, F;* în opozițiune *B;* ca opozițiune *C;* în opoziție *D* / **6** legătura *D, E, F;* la legătura *B, C* / **7, 10** exprimă *D, E, F;* esprimă *B, C* / **14** timpurile moderne *D, E, F;* timpii moderni *B, C* / **17** la asediul unui *D, E, F;* obșezînd un *B, C* / **18** luptîndu-se *D, E, F;* luptîndu-se în frunte și *B, C* / **20—21** să se înțeleagă *D, E, F;* a se înțelege *B, C* / **26** De *D, E, F;* Deja de *B, C* / **33** avea *D, E, F;* avea deja *B, C* / **36** tradiție *D, E, F;* tradițiune *B, C* / ***p.* 322, *r.* 1** exprimare *D, E, F;* esprimare *B, C* / **5** exprima *D, E, F;* esprima *B, C* / **6** să *simbolizeze* *D, E, F;* *a simboliza* *B, C* / **11** exprimate *D, E, F;* esprimate *B, C* / **13** deosebit *D, E, F;* osebit *B, C* / **16** exprima *D, E, F;* esprima *B, C* / **18** să se scrie *D, E, F;* de a scrie *B, C* / **20** e *D, E, F;* este *B, C* / **23** mai tîrziu *D, E, F;* apoi în timpul din urmă *B, C* / **32** exprimabile *D, E, F;* esprimabile *B, C* / **33** prin *D, E, F;* numai prin *B, C* / **40** în 1872 *D, E, F;* acum (1872) *B, C* / ***p.* 323, *r.* 10** o cîmpie *D, E, F;* natură *B, C* / **22** la o schimbare radicală *D, E, F;* a se schimba în mod radical *B, C* / **25** că rezultă *D, E, F;* a rezulta *B, C* / **27** Inteligența mai *D, E, F;* Inteligința *B, C* / **29** păși *D, E, F;* propăși *B, C* / **32** însușiri *D, E, F;* facultăți *B, C* / ***p.* 324, *r.* 2** destul *C, D, E, F:* de ajuns *B* / **3** exprimarea *D, E, F;* esprimare *B, C* / **11** exprimă *D, E, F;* esprimă *B, C* / **17** o *E, F;* ca o *B, C, D* / **22** faptul *C, D, E, F;* factul *B* / **28, 33** inteligenței *D, E, F;* inteliginței *B, C* / **32** să facă [...] exprima *D, E, F;* face [...] esprima *B, C* / **34** să desemneze *D, E, F;* a desemna *B, C* / **40** amănunt *E, F;* detail *B, C, D* / ***p.* 325, *r.* 8** explicat *D, E, F;* esplicat *B, C* / **15—16** exprimare *D, E, F;* esprimare *B, C* / **18** comparații *(greșit)* *E, F;* comparativ *B, C, D* / **20** unificate în acelaș cuvînt *D, E, F;* introduse în unul și acelaș cuvînt pentru unul și acelaș obiect *B, C* / **35** grabnică *D, E, F;* singură *B, C* / **38** adică în parte *D, E, F;* adecă *B, C* / ***p.* 326, *r.* 2** necesitatea intelectuală *D, E, F;* originea logică *B, C* / **3** ***în B, C, D, notă la cuvîntul*** radicală: Vezi și nota din urmă a acestei disertațiuni (*D:* cercetări). / **5** Prin urmare *D, E, F;* Astfel *B, C* / **11** inteligența *D, E, F;* inteligința *B, C* / **21** să arate *D, E, F;* a arăta *B, C* / **22—23** să oglindească *D, E, F;* a oglindi *B, C* / **23—24** limbei [...] obiectelor. *D, E, F;* limbei. *B, C* / **24—25** organice (articulate). *E, F;* organice. *B, C, D*)/ **35** exprima (*B, C:* esprima) curat *B, C, D, E, F;* chiarifica *A*/**37—38** un produs fiziologic al limbagiului *D, E, F;* o piedecă fiziologică a limbei *A, B, C* / **40** din misiunea ei seculară. *C, D, E, F;* din misiunea ei. *A;* de misiunea ei. *B* /

327

1—31 Prin urmare [...] Întrebarea este dar: *C, D, E, F;* Pentru a rezolvi dar prima noastră întrebare *A* (**14—15** cuvintelor, adică a radicalelor *D, E, F;* radicalelor *B, C* / **28** exprimarea *D, E, F;* esprimarea *B, C* / **29** să le corespundă *D, E, F;* a le corespunde *B, C*) / **32—33** exprimate *D, E, F;* esprimate *A, B, C* / **33—38** Cercetarea [...] răspuns [...] logice *D, E, F;* vom cerceta care din ele au cîștigat în limba noastră importanța logică de a distinge ideile sau de a esprima raporturile între idei, cu alte cuvinte, care sunt sonuri gramaticale *A;* Pentru a răspunde, cercetarea [...] mijloc [...] logice *B, C* (**37** exprima *D, E, F;* esprima *B, C*) / **40** perfecționare, ci o confundare *B, C, D, E, F;* perfecțiune, ci o confuziune *A* /

328

2 ш, *B, C D, E, F;* ч, џ, ш *A* / **8** conjugarea *B, C, D, E, F;* conjugațiunea *A* / **7—11** a treia [...] 3. de *B, C, D, E, F;* 3, în opozițiune cu *a;* 2) de *A* / **12** lămurită în flecțiunile *B, C, D, E, F;* chiară în accentuarea *A* / **13—14** însemnat în scrierea română *B, C, D, E, F;* scris cu un semn deosebit *A* / **15** *ț B, C, D, E, F; ț, ce* etc. *A* / **22** *tghe B, C, D, E, F; ie, tghe A* / **24** Aceasta este concluzia firească *D, E, F;* Iacă (*B, C:* Aceasta este) concluziunea neapărată *A, B, C* / **26** concluziei *D, E, F;* acestei concluziuni *A;* concluziunii *B, C* / **29—35** de natură [...] deosebim *B, C, D, E, F;* solide. Noi am constatat mai sus, la pag. 93, că *î* nu are nici o importanță gramaticală în limba rumănă, ci că este numai o nuanță de umbrire mai adîncă decît ъ pentru multe vocale cari se află înainte de *n* sau după *r*. Pentru ce dar să se distingă aparte în scris? Atunci am trebui să distingem *A* (**29** firească *D, E, F;* neapărată *B, C* / **31** are *D, E, F;* are nici o *B, C* / **34** mai sus. *E, F;* la pag. 136 *B, C;* la pag. 258 *D*) / **38** Germanii [...] final *D, E, F;* Germanii, d.e., pronunță adese un ъ distins, cînd au pe *e* înainte *A;* Germanii, d.e. [...] final *B, C* / **41** să puie *E, F;* a pune *A, B, C;* să pună *D* /

329

10 aproape în aceeaș situație *D, E, F;* departe de a avea măcar aceeași întindere *A, B, C* / **13** pe calea *B, C, D, E, F;* calea *A* / **35—36** 1826, *Orthogr. rom. D, E, F;* 1827, *Orthogr. rom.*, pagina 3 *A, B, C* / **38—39** conștiincioasă (*D:* conștiencioasă). *Ac* nu trebuie (*D:* trebuia) să stea înaintea unui cuvînt care începe cu o vocală. *D, E, F;* conștiențioasă. *A;* conștiențioasă. *Ac* nu stă înaintea unui cuvînt care începe cu o vocală. *B, C* / **40—41** *(nota) numai în D, E, F* /

330

2 destul de tari *B, C, D, E, F;* valabile *A* / **9** să se *D, E, F;* a-l *A, B, C* / **10** deosebit *D, E, F;* osebit *A, B, C* / **11—16** *numai în C, D, E, F:* Alți [...] Dacă romanii (*C:* Romanii) [...] și totuș (*C:* dar totuși) [...] noi ca ei. / **19** dacă ar fi adevărat. Însă ne pare că *D, E, F;* cînd ar fi adevărat. Însă *A, B, C* /**20** foarte puține. *D, E, F;* tocmai foarte puține, de-abie două-trei. *A, B, C* / **22** ocazia *B, C, D, E, F;* ocaziunea *A* / **26** diferențieri *D, E, F;* comparațiuni forțate *A, B, C* / **27—28** să deosebească *D, E, F;* a distinge *A;* a deosebi *B, C* / **28** ar putea *B, C, D, E, F;* poate *A* / **29** necum *B, C, D, E, F;* precum trebuie să dispară *A* / **30** două-trei *B, C, D, E, F;* două *A* / **31** deosebesc *B, C, D, E, F;* disting *A* / **32** — *p.* **331,** *r.* **13,** *în A:* La aceste esemple răspundem că și în scrierea noastră se vede diferință. *Rъu* și *vъr* se scriu cu *ĕ, rîu* și *vîr* cu *i*. Singura dificultate o prezintă esemplul *cîni* și *cъni*, unde după sistemul nostru se scrie identic *căni* și *căni*. Dar un singur esemplu nu probează nimic; asemene confundări sunt inevitabile în orce alfabet și nu au nici un inconvenient practic, cît timp sunt mărginite la cazuri izolate. Afară de aceasta eufonia rumănă a suferit cu greu un *î* așa de lung și accentuat, precum este în *cîne, pîne* etc. și a zis cu drept cuvînt *cîine, pîine*. Astfel dispare și această mică confuziune în scrierea lui ъ și *î*.

Prin urmare, nu vedem nici o cauză rațională care să justifice însemnarea separată a lui *î* în alfabetul rumăn. Cine ar introduce o nouă literă pentru acest son, ar trebui să inventeze și litere pentru alte producte ale limbagiului dialectic, ceea ce nu se poate, din motivele arătate în paginele precedente. Astfel rămîne rezultatul că nu primim litera *î* în scrierea rumănă. (*p.* **330,** *r.* **35** mult *D, E, F;* nici un *B, C* / **38** pare *B, D, E, F:* pare a fi *C* / *p.* **331,** *r.* **1—6** Dacă [...] deosebită. *D, E, F;* Nouă *î* și în acest caz ne pare numai o nuanță de umbrire a lui ъ și nu-i putem încă atribui o valoare proprie gramaticală. *B, C* / **12—13** științific [...] scriitori. *D, E, F;* destul de științific pentru a combate cu argumente de principiu cercetarea noastră.

Deocamdată și pînă la proba contrară nu putem primi însemnarea lui *î* în alfabetul român și ne pare că cine ar introduce o nouă literă pentru acest son ar trebui să inventeze și litere pentru celelalte producte ale limbagiului dialectic, ceea ce nu se poate, din motivele arătate în paginele precedente. Astfel rămîne rezultatul că nu este logic a primi litera (*B:* pe) *î* în scrierea română, ci sonul lui se va exprima (*B:* esprima) cu același semn cu care vom conveni a exprima pe ъ. *B, C*) / **15** *î* sau unul *B, C, D, E, F;* unul *A* / **16** logică *B, C, D, E, F;* gramaticală *A* / **17—19** deosebirea [...] genului, a *C, D, E, F;* diferința timpurilor sau a persoanelor, sau a genului, sau *A;* deosebirea înțelesului mai multor radicale sau deosebirea flecționară a genului, a *B* / **22—30** *(și nota respectivă, r.* **36—42**), *numai în D, E, F:* La aceste scrise [...] există. (**22—23** adăogam în ediția de la 1893 *E, F;* adăogăm acum (1893) *D* / **23—24** se hotărîse *E, F;* s-a hotărît *D* / **25—30** și că am [...] există. *E, F;* Nu ne-a rămas dar decît să ne supunem și noi acestui uz. *D* / **39** cercetările [...] anuarele *E, F;* două cercetări ale [...] anuarul *D* / **40** pe la 1892 încoace. *E, F;* la 1892 și 1893; o a treia se promite pentru anua-

rul din 1894. *D*) / **31** — *p.* **332,** *r.* **22,** *numai în B, C, D, E, F:* Rezumînd [...] flecţionară. (*p.* **331,** *r.* **31** Rezumînd [...] şi *E, F;* Rezumăm acum rezultatul criticei fonetismului, precum şi *B, C, D* / **33** cercetărilor *E, F;* cercetărilor noastre *B, C, D* / *p.* **332,** *r.* **5** grafice *D, E, F;* ortografice *B, C* / **19—20** ц, fie şi de un al patrulea pentru *î*. Iar *E, F;* şi ц. Iar *B, C;* şi ц, cel mult de un al patrulea pentru *î*. Iar *D* / **20—21** ŭ scurt, ĭ scurt *E, F;* etc. precum şi *î B, C;* etc. *D* / **22** intelectuală *D, E, F;* logică *B, C*) / *p.* **332,** *r.* **23,** *numai în C, D, E, F:* II / **24** — *p.* **351,** *r.* **6,** *în A: Prin ce fel de litere să însemnăm sonurile cele nouă?* Iacă a doua din întrebările ce suntem datori a rezolvi.

Cînd ne-am direge numai după sistemul fonetic, el ne-ar răspunde: pentru son nou, literă nouă, şi astfel am trebui să inventăm pentru toate sonurile ce le-am studiat în partea a treia, şi mai ales pentru ъ şi *î*, litere nouă. Atunci consecinţa cea mai naturală a fonetismului este de a primi de-a dreptul semnele slavone ъ şi *î* în alfabetul latin. Aceasta ar avea avantagiul de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute şi totdeodată foarte uşoare la aplicat. Deşi nu a avut încă nimeni francheţa de a prezinta acest sistem pe calea publicităţei, ştim cu toate aceste că are partizani numeroşi cari sunt plini de convingere că astfel s-ar tăia în modul cel mai simplu nodul gordic al ortografiei rumâne.

Aron Pumnul nu merge togmai aşa de departe, dară este în aceeaşi direcţiune. Pe *î* îl primeşte de-a dreptul de la slavoni; ъ îi pare prea străin şi prea urît şi de aceea îl înlocuieşte pretutindenea prin *œ*.

În contra tendinţei acesteia întregi, în contra exageratei importanţe ce se dă esprimărei sonului brut prin semne grafice, am studiat şi am stabilit în partea întăia a disertaţiunei de faţă scopul scrierei şi misiunea specială a literelor. Rezultatul a fost: că scrierea are de scop a comunica ideile pe cît se poate mai chiar şi mai iute, şi că literele îndeosebi au misiunea caracteristică nu de a ne simboliza numai sonurile, ci de a ne pune în evidenţă logica unei limbi în flecţiunele ei. Din minutul în care s-a constatat că sonurile ъ, ш, ц etc. sunt în esinţă modulaţiuni de conjugare şi declinare ale sonurilor radicale *a, e, s, t* etc.; din acel minut şi esprimarea lor în scris, adecă literele lor trebuie să ne amintească literele primitive din cari au provenit. Pe cît este de unilaterală şi, prin urmare, greşită scrierea lui ъ, ш, ц, prin *a, s, t*, fără nici un semn, fiindcă aminteşte numai sonul primitiv al flecţiunei fără a arăta însaşi modularea flecţionară; pe atît este de unilaterală şi greşită în sensul contrar scrierea lui ъ, *î*, ш, ц prin semne cu totul osebite de radical, fiindcă ne prezintă schimbarea fără amintirea stărei din care a provenit (comp. pag. 15). Cu alte cuvinte: cauza ce ne sileşte a respinge în genere alfabetul slavon pentru scrierea limbei rumâne ne sileşte a respinge în special pe ъ şi *î*.

Înaintea acestui principiu logic al scrierei trebuie să cedeze orce argumentaţiune fonetică. Căci în scriptură înţelegerea este lucrul principal; de aceea unde sonul brut esprimă ideea, litera va reproduce numai sonul brut; dar unde este vorba să se esprime dependinţa logică a unei flecţiuni de la radicalul ei, acolo litera trebuie să arete cu cea mai mare chiaritate posibilă, şi anume cu mai multă chiaritate decît prin fixarea sonului izolat, acel raport de dependinţă gramaticală în care consistă propria raţiune a vorbirei omeneşti.

Ce este mai mult: scrierea trebuie să fie, dacă se poate, mai chiară încă decît sonurile singuratice ale vorbirei; fiindcă vorbirea se chiarifică prin gest şi accent, iar scrierea trebuie să reprezinte toate auxiliarele înţelegerei prin ea însăşi şi de aceea trebuie să domnească cea mai strictă logică în forma sub care se prezintă.

Cît este de escuzabilă şi în sine consecuentă eroarea foneticilor de a izola literele fiecărui son nu rămîne mai puţin o eroare, şi noi nu putem formula opoziţiunea în contra ei mai precis decît prin cuvintele: nu auzirea, ci înţelegerea este scopul scrierei. De cînd cu invenţiunea imprimeriei, cetirea a cîştigat în omenire o importanţă vitală pentru dezvoltarea spiritului nostru; astăzi nu mai este just a zice că înţelegerea cuvintelor cetite trece mai întîi prin reproducerea auzului şi apoi a sensului lor: astăzi cetim atît de mult şi atît de iute, încît gîndirea se agită numai între literă şi înţeles, şi în măsură dreaptă cu intimitatea acestui raport scade valoarea fonetismului pentru scris şi creşte importanţa literei ca semn de tranziţiune aproape nemijlocită spre idee.

Pentru a reveni la ortografia lui A. Pumnul şi a şcoalei bucovinene îndeosebi, restrîngem critica noastră în următoarele propusăciuni: 1) *î* nu să se scrie deloc aparte, conform demonstraţiunei de la pag. 93; iar dacă totuşi se scrie, pretinzîndu-se că este un son gramatical al limbei noastre, atunci nu se poate scrie cu litera *î*, ci cu un semn pus deasupra lui *a, e, i*. 2) ъ, fiind modulaţiune flecţionară sau a lui *a* sau a lui *e*, se scrie respective prin *a* sau prin *e* cu semnul scurtărei deasupra.

Semnul *œ* nu ne pare admisibil, întîi fiindcă sminteşte chiaritatea flecţiunei, al doilea, fiindcă *œ* este un semn luat din alfabetul latin într-un înţeles contrariu celui ce-l avea la romani. De aci vine

impresiunea barocă ce ne-o face ortografia lui Pumnul și care este așa de motivată încît ajunge pentru a condamna scrierea lui *æ* pentru ѣ. Și aci nu se poate objecta că litera *æ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntem obicinuiți la ea, sau cel puțin objecțiunea nu ar fi demnă de bărbați de știință. Căci omul se poate obicinui la toate, și la cea mai mare absurditate, și cine în chestiuni de știință apelează la obicei, apelează la partea cea mai puțin rațională a vieței omenești. Până cînd se va învăța în școalele rumâne limba latină, până atunci experimentul de a scrie pe ѣ cu *æ* va rămînea mai mult o curiozitate literară decît o încercare serioasă și durabilă.

Persistăm dar din toate punturile de vedere în scrierea lui ѣ prin *ĕ* și *ĕ*, fiind mai rațională decît celelalte ortografii întrebuințate în scrierea rumână. Objecțiunea ce i se mai face: de a fi prea grea, nu este fundată, după regula stabilită la pag. 92. Noi nu zicem că scrierea lui *ă* sau lui *ĕ* să se facă după originea etimologică a cuvintelor urmărită până în limbi străine, ci numai după forma radicală întru cît se află în limba rumână. Prin aceasta fiecare scriitor are un mijloc sigur de a ști bine ortografia lui ѣ. Togmai mica gîndire ce i se reclamă la scrierea modulațiunilor flecționare ѣ, ш, ц etc., departe de a fi un rău, are avantagiul foarte însemnat de a întipări în mintea scriitorului o imagine fie cît de obscură a unităței tuturor formelor aceluiași trunchi de cuvinte. În fine, observăm, ceea ce am mai zis o dată, că unul scrie, o mie cetesc. Dacă cetirea este chiarificată prin o ortografie, atunci *caeteris paribus* acesteia nu i se mai poate objecta greutatea scrierei.

Să rezumăm acum la fine rezultatul criticei fonetismului. Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierei, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectual. Este dar falsă orce formulare a regulei fonetice esprimată în mod absolut, precum se află la Pumnul *(Gram.*, pag. 28): „scrierea nu este *nimica alta* decît o icoană fidelă și văzută a sonurilor", și sunt false și consecințele ortografice trase din această formulare. Din contră, scrierea este mai întâi de toate comunicarea ideilor noastre cu relațiunile lor, pe cînd pentru fixarea numai a sonurilor se descoperiseră hieroglifele fonetice, părăsite de omenire, și se întrebuințează încă astăzi notele muzicale. Fără îndoială, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a esprima sonul în sine, ci numai întrucît și sonul esprimă ideea și este cea dintâi incorporare a ei. Aceasta este dependința rațională a regulei fonetice de la principiul logic în scrierea unei limbi.

Terminînd critica ortografiei fonetice, ne împlinim o datorie către reprezentantul ei A. Pumnul, esprimînd recunoștința noastră pentru lumina nouă ce a adus-o în chestiunea scrierei rumâne. Puntul lui de plecare nu ne-a părut destul de afund și am fost siliți a susținea în contra lui partea intelectuală a alfabetului unei limbi: însă aceasta nu ne-a împedecat niciodată a recunoaște seriozitatea și consecința cu care a urmărit direcțiunea o dată începută. Asemene bărbați sunt totdeauna o adevărată binefacere pentru inteligința națiunei lor și devin folositori chiar prin partea eronată a opiniunilor, provocînd o mai profundă cercetare a punturilor contestate (*p.* **332**, *r.* **24** exprimăm *C, D, E, F;* esprimăm *B* / **31** altele *E, F;* celelalte *B, C, D* / **34** să-l combatem *D, E, F;* a-l combate *B, C* / **39** Asociației *D, E, F;* Asociațiunii *B, C* / *p.* **333**, *r.* **9** prin apostroful *D, E, F;* printr-un apostrof *B, C* / **16** sus *B, D, E, F;* sus, la pag. 128—132 *C* / **22** aduse *D, E, F;* care se aduc *B, C* / **23** să o respingem *D, E, F;* a o respinge *B, C* / **27** răspunde *D, E, F;* întîmpina *B, C* / **36** să păstrăm *D, E, F;* a păstra *B, C* / **38** grav, acut *B, D, E, F;* grave, acute *C* / *p.* **334**, *r.* **1** citat *B, D, E, F;* citat la p. 138 *C* / **3** să introducem *D, E, F;* a introduce *B, C* / **4** exprimarea *C, D, E, F;* esprimarea *B* / **12** tranziția *D, E, F;* în paginele precedente, tranzițiunea *B;* la p. 127, 132—136, tranzițiunea *C* / **20** regule *D, E, F;* regule și escepții *B, C* / **21** reflecție, să ne aducem *D, E, F;* reflecțiune, a ne aduce *B, C* / **25** contrarie *E, F;* contrară *B, C, D* / **29** completă *D, E, F;* complectă *B, C* / **32—33** deșteaptă *E, F;* produce *B, C, D* / **34** noi vorbim mai întîi și apoi scriem, însă nu vorbim și nu *C, D, E, F;* și nu *B* / **37** gîndirii, ci exclusiv *D, E, F;* gîndirii mele, ci esclusiv *B, C* / *p.* **335**, *r.* **1** să mă conducă *D, E, F;* de a mă conduce *B, C* / **9—10** întîmpinarea noastră din principiu (*D:* princip) *D, E, F;* întîmpinările noastre din princip *B, C* / **12** cu acest sistem *D, E, F;* care îl întrebuințează *B, C* / **16—17** de *B, E, F;* de o *C, D* / **20** află *D, E, F;* află deja *B, C* / **28** excepția *D, E, F;* esceptiunea *B, C* / **30** pericol să citim *D, E, F;* pericul de a ceti *B, C* / *p.* **336**, *r.* **3, 4—5** procedură *E, F;* procedere *B, C, D* / **10** objecție *D, E, F;* objecțiune *B, C* / **21** să abuzăm *D, E, F;* a abuza *B, C* / **35** exprimarea *D, E, F;* esprimarea *B, C* / *p.* **337**, *r.* **3, 4** tranziția *D, E, F;* tranzițiunea *B, C* / **6** să dispară *D, E, F;* dispărea *B, C* / **12** Discuția nu mai poate fi dar *D, E, F;* Discuțiunea nu mai poate dar avea loc *B, C* / **21** primirea de-a dreptul a semnelor *D, E, F;* de a primi de-a dreptul semnele *B, C* / **22** fie și *î*, în *E, F;* în *B, C, D* / **25** să susție *D, E, F;* de a susținea *B, C* / **28** gordian *C, D, E, F;* gordic *B* / **32** no. *E, F;* no. 5 *B, C,*

D / **35** să ne pronunțăm *D, E, F;* a ne pronunța *B, C* / *p.* **338**, *r.* **8** să alergăm *D, E, F;* a alerga *B, C* / **14** să le introducă *D, E, F;* a le introduce *B, C* / **16** război *C, D, E, F;* resbel *B* / **17** *tenuis D, E, F; tenuis c B, C* / **29** tradiției *D, E, F;* tradițiunii *B, C* / **30** veche *E, F;* veche corespunzătoare *B, C, D* / **36, 41** exprima *D, E, F;* esprima *B, C* / *p.* **339**, *r.* **4** exprimarea *D, E, F;* esprimarea *B, C* / **15** psihologică *E, F;* psichologică *B, C, D* / **29—30** să punem *D, E, F;* a pune *B, C* / **31** și una cu *C, D, E, F;* și cu *B* / **34** am fъкut am făcut *E, F;* fъкînd făcĕnd *B, C, D* / **36** laudъ laudă *E, F;* vedeρe vedere *B, C, D* / **37** lъudat lăudat *E, F;* vъzînd vĕzĕnd *B, C, D* / **38** lъuda lăuda *E, F;* vъd vĕd *B, C, D* / *p.* **340**, *r.* **5, 7, 10** făcut *E, F;* făcĕnd *B, C, D* / **19** particip. Cînd scriu *făcut E, F;* participiu. Cînd scriu *făcĕnd B, C, D* / **22** trecutul *făcut E, F;* participiul *făcĕnd B, C, D* / **24—25** obișnuiește la noi în cîteva derivări din substantivele *E, F;* obicinuiesc la noi cîteva derivări din substantive *B, C;* obișnuiește la noi la cîteva derivări din substantivele *D* / **28** primitivă *E, F;* primitivă comună *B, C, D* / **37** fie vorba *D, E, F;* fie *B, C* / **38** în *D, E, F;* la *B, C* / **40** tranziția *D, E, F;* tranzițiunea *B, C* / *p.* **341,** *r.* **2** fъкȣt *E, F;* fъкînd *B;* făcĕnd *C, D* / **4** au nici o literă comună afară de *f. D, E, F;* au mai nici o literă comună. *B, C* / **13** limbe. *C, D, E, F;* litere. *B* / **20** dacă *E, F;* cînd *B, C, D* / **21** princip psihologic (*D:* psichologic) *D, E, F;* principiu psichologic *B, C* / **24** întîi *E, F;* dentăi *B, C, D* / **34** s-a *D, E, F;* ni s-a *B, C* / **38** tradiție *D, E, F;* tradițiune *B, C* / *p.* **342,** *r.* **2** de cînd *B, D, E, F;* pe cînd *C* / **6** credem că nu *D, E, F;* nu *B, C* / **7** merge *E, F;* merge niciodată *B, C, D* / **9** rămînea *D, E, F;* rămînea cum este acum *B, C* / **10** mobilate *E, F;* mișcare *B, C, D* / **12—13** să-și păstreze în schimbarea ortografiei *limitele flecționare D, E, F;* de a-și păstra ortografia neschimbată *în limitele în care este gramaticală B, C* / **15** *ă, E, F; ĕ, ă B, C, D* / **17** izolate *D, E, F;* singuratice *B, C* / **19** zis *B, D, E, F;* mai zis *C* / **22** principul *C, D, E, F;* principiul *B* / **26** cuvintelor *D, E, F;* cuvintelor singuratice *B, C* / **39—40** *(nota la r.* **6**) *numai în D, E, F* (a început [...] an. *E, F;* începe să se realizeze acum, la 1893. *D*) / *p.* **343,** *r.* **2** exprima *D, E, F;* esprima *B, C* / **4—5** accentuării *D, E, F;* accentării *B, C* / **12** izolate *D, E, F;* singuratice *B, C* / **13** Léon *D, E, F;* misionarul Léon *B, C* / **25** exprima aceste accentuări *D, E, F;* esprime aceste accentări *B, C* / **30** să fie *C, D, E, F;* a fi *B* / **34** exact să zicem *D, E, F;* drept a zice *B, C* / **36** înțelesului *D, E, F;* sensului *B, C* / *p.* **344**, *r.* **2** tranziție *D, E, F;* tranzițiune *B, C* / **4** preciz decît în *E, F;* precis decît prin *B, C, D* / **7** articolul său *D, E, F;* sus-citatul

său articol *B, C* / **8** din **5** *E, F;* din *B, C, D* / **11** *române D, E, F; romăne* (Iași, 1866) *B, C* / **15** *intellectuel D, E, F; intellectuel* (p. 116) *B, C* / **17** *reproduction C, D, E, F; production B* / **24** *apparaît D, E, F; apparaît* (p. 113) *B, C* / **25** *psychologique D, E, F; psychologique* (p. 16) *B, C* / **37** terminările *D, E, F;* terminațiunile *B, C* / *p.* **345,** *r.* **1** completă *D, E, F;* complectă *B, C* / **5** să exprime *E, F;* a exprima *B, C, D* / **14—15** și singularul *C, D, E, F;* singularul *B* / **28** repetarea *D, E, F;* repețirea *B, C* / **33** să scriem *D, E, F;* a se scrie *B, C* / **41** particip *D, E, F;* participiu *B, C* / *p.* **346,** *r.* **1** masculin, cînd feminin *D, E, F;* masculin *B, C* / **9** să aducem *D, E, F;* a aduce *B, C* / **14** relațiunile *D, E, F;* relațiunile lor gramaticale sunt lucruri cu totul deosebite în idee... Relațiunile *B, C* / **24** (acum și *î*). Această *E, F;* Această *B, C, D* / **25** numai prin *D, E, F;* prin *B, C* / **27** *a, s E, F; a, e, s B, C, D* / **33** din *D, E, F;* în *B, C* / **34** tradiția *D, E, F;* tradițiunea *B, C* / **40** *a, s E, F; a, e, s B, C, D* / *p.* **347**, *r.* **2—3** numai pentru sonurile ъ, ш, ц *D, E, F;* pentru sonurile derivate ъ, ш, ц *(B:* și ц) *B, C* / **5—6** *a, s* și *t* pentru a exprima sonurile ъ, ш și ц? *E, F; a* și *e* pentru a esprima sonul ъ și pe lîngă literele *s* și *t* pentru a esprima sonurile ш și ц ? *B, C, D* / **9** arbitriu *E, F;* arbitru *B, C, D* / **12** psihologia *E, F;* psichologia *B, C, D* / **14** semafor *D, E, F;* tabla unui han *B, C* / **19** să întrebuințeze *D, E, F;* a întrebuința *B, C* / **20** să-l impuie *D, E, F;* a-l impune *B, C* / **26—27** *a* ca să se citească ъ *E, F; a* și *e* ca să se cetească ъ (respective *î*) *B, C, D* / **27** *ă E, F; ă, ĕ B, C, D* / **33** este și *D, E, F;* este deja *B, C* / **36** exprimă *D, E, F;* esprimă *B, C* / **38** Dar [...] *ă E, F;* Iar [...] *ă, e B, C, D* / **40** *a E, F; a* și *e B, C, D* / *p.* **348,** *r.* **1** *a E, F; a* și *e B, C, D* / **4** *a E, F; a* și *e B, C, D* / **7** *a E, F; a* și *e B, C, D* / **8—9** introdusă astăzi în toate cărțile și jurnalele *D, E, F;* deja introdusă în cele mai multe cărți și jurnale ale *B, C* / **9—11** *numai în D, E, F* (De la 1893 *E, F;* La 1893 *D*) / **25—26** corect să marcăm *D, E, F;* cu putință a marca *B, C* / **27** punctele *D, E, F;* punturile *B, C* / **29—30** peste a = *â D, E, F; a* = *â B, C* / **32—35** *numai în D, E, F:* (Dacă însă [...] scurt.) / **36** *ă* se scrie de regulă cu *ă. E, F;* ъ, unde este o modificare flecționară, se scrie de regulă cu *ă* sau *ĕ*, după cum sonul primitiv al flecțiunii românești este *a* sau *e* (fără nici o privire la originea etimologică); iar acolo unde nu este modificare flecționară, ci un simplu semn fonetic sau o împrumutare esclusiv (*D:* exclusiv) lexicală din limbi străine, se scrie totdeuna *ă*. Scriem dar*: lăudat, lăudăndu* de la *laudă, lăudare; vĕzut. vĕzĕnd* de la *vedere;* însă scriem *măgură, pănă, după (B, C: cărd)* etc., neaflînd în formele românești de flecțiune a acestor cuvinte

sonul primitiv (*B:* de) *a* sau *e*. *B, C, D* / **38** objecțiunile de principiu *E, F;* objecțiunile de princip *B, C, D* / *p*. **349,** *r*. **3** introducerea altor *D, E, F;* a se introduce alte *B, C* / **10** tranziție *D, E, F;* tranzițiune *B, C* / *Între r.* **20—21,** *numai în B, C, D:* Se zice, în fine, că prin scrierea lui ъ cînd cu *a*, cînd cu *e* se îngreuiază ortografia limbei române. Nici această întîmpinare nu ne pare fundată. Regula ortografică stabilită mai sus este cea mai simplă. Noi nu zicem că scrierea lui *ă* sau a lui *ĕ* să se facă după originea etimologică a cuvintelor urmărită până în limba latină sau în limbele străine din care provin; aceasta ar îngreuia în adevăr scrierea și (argument hotărîtor) ar introduce în ea un element străin scopului ei, care scop țintește numai la cea mai grabnică și lămurită însemnare a ideilor prin cuvinte. Noi cerem scrierea cînd cu *ă* cînd cu *ĕ*, după cum ъ este o modificare flecționară din *a* sau *e* în acelaș cuvînt românesc *(vĕd, vedere)*, și prin aceasta fiecare scriitor are un mijloc simplu și sigur de a ști totdeauna ortografia lui ъ, iar mica gîndire ce i se reclamă pentru a-și aduce aminte de originea flecționară a cuvîntului ce-l scrie este folositoare și stă în legătură cu parte din ideile ce vrea să le împărtășească cetitorului și care sunt tocmai esprimate (*D:* exprimate) prin flecțiune (sonul ъ din *lăudâ* arată tocmai perfectul ce vrea să-l arăte scriitorul în verbul *lăudare)*. Și apoi repețim (*D:* repetăm): unul scrie, o mie cetesc; prin urmare, o ortografie care îngreuiază (în gradul cel mai mic) scrierea, dar înlesnește cetirea prin o grabnică tranziție spre gîndirea comunicată, este fără îndoială de preferit unei ortografii care înlesnește scrierea, dar îngreuiază cetirea. / **22** d-lui *D, E, F;* lui *B, C* / **36** prin *E, F;* în toate cazurile prin *B, C, D* / **37** fiindcă *E, F;* întâi fiindcă sminteşte esprimarea (*D:* exprimarea) lămurită a flecțiunii, al doilea, fiindcă *B, C, D* / **38** contrariu *D, E, F;* contrar *B, C* / *p*. **350,** *r*. **4—5** cu ea *D, E, F;* la ea *B, C* / **6—7** obișnui [...] absurditate. *D, E, F;* obicinui la multe lucruri și la cea mai mare absurditate, și cine în întrebări de știință apelează numai la obicei, apelează la partea cea mai puțin rațională a vieței omenești. *B, C* / *Între r.* **10—11** *numai în B, C:* Alți autori scriu iarăși în alt mod. Unii pun în toate cazurile circumflexul ^ în locul semnului scurtării. Aceasta este în contra naturei circumflexului. Din minutul în care s-a constatat că sonul flecționar ъ vine de regulă din *a* și *e* scurt, circumflexul, care este semnul lungimei în toate privirile, nu-i mai este aplicabil, afară de cazul citat. / **11, 22** ficțiuni *C, D, E, F;* flecțiuni *B* / **12** ъ: *a' D, E, F;* ъ cu *a' B, C* / **14, 15** ediția *D, E, F;* edițiunea *B, C* / **17** recomanda *D, E, F;* recomenda *B;* recomănda *C* / **20** dedesupt = *e. C, D, E, F;* dedesupt.

B / **27** cuminte *E, F;* conștiențios *B, C, D* / **33** scrierii *D, E, F;* deja mare a scrierii *B, C* / **36** exprima *D, E, F;* esprima *B, C* / **36—37** stăruind din toate punctele *D, E, F;* persistînd din toate puncturile *B, C* / **37** *ă E, F; ă, ĕ B, C, D* / **40** II *D, E, F;* Heft II *B, C* / *p*. **351,** *r*. **1** iertată *D, E, F;* iertat a face *B, C* / **2—3** ne o vor primi toți cei ce vor fi *D, E, F;* ne vor primi-o toți cei ce s-au *B;* ne o vor primi toți cei ce s-au *C)* / **7—38** *numai în A, C, D, E, F* (**9—10** să alcătuim (*C:* a alcătui) următoarea tablă alfabetică începută *C, D, E, F;* a alcătui următorul conspect alfabetic început *A* / **10** continuată *C, D, E, F:* continuat *A* / **11** pagina **17** și 37 ale ediției de față. *E, F;* paginele 37 și 65 a acestei cărți. *A;* pagina 81 și 115 ale cărții de față *C;* pagina 194 și 233 ale cărții de față *D* / **12** se *C, D, E, F;* se va *A* / **17** ъ și *ĭ E, F;* și *ĭ A, C;* ъ și *i D* / **18** *ă (â, î?) E, F; ă, ĕ, i A,C; ĕ,i (â, ê, î?) D)* / *După r.* **38** *(după alfabet), în A se află următorul pasaj.:*

Ne mai rămîne de vorbit despre accente.

Accentele, cum se știe, fură descoperite de Aristophanes Byzantius (sec. III, p. Chr.). În manuscriptele latine nu se află deloc; dar nici în cele vechi grecești până în secolul VII după Christos. Așadar, invențiunea lui Aristofan nu a putut servi până atunci decît numai gramatiștilor. *(Verum haec omnia — sc. spiritua asper et lenis, accentus accutus, gravis et circumflexus — ante septimum saeculum a librariis neglecta prorsus videntur: nam Codices vetustissimi quinti sextive saeculi iis prorsus carent.* Montfaucon, *Palaeogr. graec.*, pag. 33.)

Neesistînd dar nici o cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămîne numai trebuința logică ca singura cauză pentru admiterea lor. Trebuința logică însă în limba rumână cît pentru accentuare se mărginește la conjugațiuni. Acolo diferința tonului aduce diferința înțelesului, tonul trebuie dar neapărat esprimat prin accent și anume prin accentul ` , admis și cunoscut pentru asemene cazuri. Vom scrie dar *vede*, însă *a vedè*, *laudă*, însă *lăudà*, *facu*, însă *făcù* etc. Pentru persoana 3 sing. la perfectul conjug. I ъ accentuat se esprimă prin *â*, escepțiune motivată mai sus.

Accentul ′ întrebuințat până acum peste *e* și *o* pentru a esprima diftongii *ea* și *oa* este o invențiune nesănătoasă, atît în contra regulei scrierei rumânești formulată la pagina 38 (acele sonuri rumâne, pentru care se scrie litera latină corespunzătoare, se scriu cu această literă, abstrăgînd de la considerări etimologice), cît și în contra naturei semnelor, nefiind chemat accentul în nici un alfabet din lume a esprima pe *a*.

Acest *a* poate cu atît mai puţin să fie suprimat din scris şi înlocuit prin accent, cu cît în diftongul *ea*, departe de a fi numai o vocală secundară născută din prelungirea lui *e*, devine în limba rumână vocala principală, care absoarbe cu timpul pe *e* (esemple sumă: *masă*, din *measă*, *vară* din *veară* etc.).

În fine, semnul scurtărei întrebuinţat de mulţi autori pentru *i* şi *u* final nu-l putem admite, fiind superfluu. Regula este: *i* şi *u* sunt scurte la finele cuvintelor, afară numai cînd sunt accentuate sau cînd este cu neputinţă de a le scurta (d.e., *audì*, *pentru* etc.). /

352

1—3 Partea a patra. Cercetări limbistice şi critica sistemului etimologic *A, C, D, E, F;* Critica ortografiei d-lui Cipariu *B* / **4—24** (Punctul [...] română) *în B:* Mulţi sunt de opiniune că diferinţa între sistemul fonetic (al d-lui Pumnu) şi cel etimologic (al d-lui Cipariu) (**10** sau al *E, F;* sau a *A, C, D* / **11** îl flecţionară. Rezultatul *C, D, E, F;* Rezultatul *A* / **12** de pe pagina precedentă *E, F;* cuprinsă în pag. 117 şi 118 *A;* cuprinsă în pag. 221 şi 222 *C;* cuprinsă în pag. 354 şi 355 D / **16** princip *D, E, F;* principiu *A, C* / **18** raţiunile *C, D, E, F;* cu conştiinţă raţiunile *A* / **23** opinie că deosebirea *C, D, E, F;* opiniune că diferinţa *A*) / **26** *ţ, ş, ă, î, E, F; ţ, ḑ, ş, ă, ĕ A, B, C; ţ, ş, ă, ĕ D* / **29** opinie *C, D, E, F;* opiniune *A, B* /

353

4—5 pe care am apucat *D, E, F;* ce au croit-o *A, B* / **6** Esenţa *C, D, E, F;* Esinţa *A, B* / **10** derivaţiei *D, E, F;* derivaţiunei *A, B, C* /**12** tradiţie *D, E, F;* tradiţiune *A, B, C*/**14** originară *D, E, F;* originarie *A, B, C* / **15—18** etimologismul [...] expunem *D, E, F;* cestiunea etimologismului nu este o cestiune alfabetică, ci ortografică şi limbistică (*numai în A:* şi de aceea am trebuit să-i rezervăm un capitul aparte în disertaţiunea noastră). Prima datorie ce avem acum este de a espune *A, B;* etimologismul nu este o întrebare alfabetică, ci ortografică şi limbistică, şi de aceea am trebuit să-i rezervăm un capitul aparte în disertaţiunea noastră. Prima datorie ce avem acum este de a expune *C* / **34** d.e. în *B, D, E, F;* d.e. *A, C* / **37** 86 *D, E, F;* 85, 86 *A, B, C* /

354

16—17 nu ne par nici îndestulătoare, nici drepte *C, D, E, F;* noi, ne par insuficiente şi în parte injuste *A, B* / **17** să se critice un principiu (*D:* princip) *D, E, F;* a critica un princip *A, B, C* / **19** îngăduie *C, D, E, F;* concede *A, B* / **21** concepţia *D, E, F;* concepţiunea *A, B, C* / **21—22** punct de vedere hotărîtor trebuie să încercăm analizarea sistemului *D, E, F;* punt de vedere decisiv ne-am propus a analiza sistemul *A, B;* punct de vedere hotărîtor trebuie să ne încercăm a analiza sistemul *C* / **25** precizia *D, E, F;* preciziunea *A, B, C* / **27** derivaţia *D, E, F;* derivaţiunea *A, B, C* / **28—29** originare ale cuvintelor române. Şi după această concesie *D, E, F;* originarie ale cuvintelor rumâne din însaşi limba veche rumână. Şi după această concesiune *A, B, C* / **30** să introducem [...] în vorbirea *E, F;* a introduce [...] vorbirea *A, B, C;* să introducem [...] vorbirea *D* / **32—33** trecuţi sau ce le aflăm în vreo provincie incultă de astăzi? *C, D, E, F;* trecuţi? *A, B* / **37** şi nu este cu *E, F;* şi cu *A, B, C, D* / **38—39** *(nota la r.* **15**) *numai în A, C, D, E, F* (**39** a. *D, E, F;* pe *A, C*) /

355

1 discuţiile de alăturea sunt de prisos *C, D, E, F;* discuţiunile lăturalnice sunt superflue *A, B* / **12** tradiţie *D, E, F;* tradiţiune *A, B, C* / **13** latin Horaţiu *D, E, F;* roman Horaţie *A, B, C* / **14** Polibiu *D, E, F;* Polibie *A, B, C* / **15** deosebirea *C, D, E, F;* diferinţa *A, B* / **23** terminările *C, D, E, F;* terminăciunile *A;* terminaţiunile *B* / **25** mişcare. *B, C, D, E, F;* mişcare. În această privinţă s-a observat faptul că un popor, cu cît este mai necivilizat, cu atît îşi schimbă limba mai iute, precum rîurile mici şi spulberatice din munte tocesc mai mult pietrele ce le duc cu dînşii decît fluviele mari şi liniştite. Lucrul merge aşa de departe încît unele seminţii din sudul Africei, după testimoniul misionarului Rob. Moffat, îşi schimbă limba cu totul din generaţiune în generaţiune. *A* / **27** atenţia *C, D, E, F;* atenţiunea *A, B* / **28** o ştiinţă esenţial modernă *D, E, F;* ştiinţa modernă *kat'exochen. A, B, C* / **29** princip (*C:* principiu) al limbisticei *C, D, E, F;* principiu al filologiei comparative *A, B* / **34** dacă nu izvorul, cel puţin paralela *C, D, E, F;* izvorul *A;* colateralii *B* / **36** o limbă şi mai veche. *D, E, F;* la o limbă şi mai veche decît sanscrita. *A, B, C* / **37** observarea cea mai interesantă *C, D, E, F;* spectaculul (*B:* spectacolul) cel mai interesant *A, B* / **38** investigaţii *E, F;* investigaţiuni *A, B, C, D* /

356

2 concluzii *D, E, F;* concluziuni *A, B, C* / **5** să-şi imprime *D, E, F;* de a-şi imprima *A, B;* de a-şi tipări *C* / **9** Rawlinson *C, D, E, F;* Sir Henry Rawlinson *A, B* / **10** pe *A, C, D, E, F;* de pe *B* / **11** în

ele *C, D, E, F;* în toate *A, B* / **12** marca *A, C, D, E, F;* și marca *B* / **16** întipărit *C, D, E, F;* imprimat *A, B* / **17—18** tradiție *D, E, F;* tradițiune *A, B, C* / **20** transformările *C, D, E, F;* transformațiunile *A, B* / **22** predilecție *D, E, F;* predilecțiune *A, B, C* / **23** deosebitele *C, D, E, F;* diferitele *A, B* / **24—25** convergente înapoi *D, E, F;* convergente *A, B, C* / **27** indo-germană *C, D, E, F;* arică *A, B* / **30** una din gloriile științei moderne *E, F;* gloria secolului nostru *A, B, C;* una din gloriele secolului nostru *D* / **31** direcția comparativă, filologia *E, F;* direcțiunea (*C, D:* direcția) comparativă, știința limbei *A, B, C, D* / **32** să desfacă *D, E, F;* a desface *A, B, C* / **35—41** *(nota la r.* **1**) *lipsesc în B* (**35** lămurită *C, D, E, F;* chiară *A* / **36** limbisticei *C, D, E, F;* filologiei comparative *A* / **36** cercetările *D, E, F;* cercetările istorice *A, C* / **38—41** 1861 și (*C:* și) la [...] 1863). *C, D, E, F;* 1861. *A*) /

357

1 că sunt niște *D, E, F;* a fi *A, B, C* / **7** adiectivele *A, B, C, D, E, F* / **9** luare-aminte *C, D, E, F;* atențiune *A, B* / **12** se *E, F;* se va *A, B, C, D* / **18** evreiască *E, F;* evree *A, B, C, D* / **19** derivări *C, D, E, F;* derivațiuni *A, B* / **22—23** deosebitele ei expresii, nu s-a mai descoperit *D, E, F;* diferitele ei espresiuni, nu s-a adaos nimic la substanța primitivă a limbei, nu s-a mai inventat *A, B;* deosebitele ei expresii, nu s-a adaos nimic la substanța primitivă a limbei, nu s-a mai descoperit *C* / **24** generațiile *D, E, F;* generațiunile *A, B, C* / **24** vorbim *E, F;* manipulăm *A, C, D* / **25—26** închipuitul Adam *C, D, E, F;* Adam *A, B* / **27** statornic *C, D, E, F;* constant *A, B* / **29** felurimea modulărilor *C, D, E, F;* varietatea modulațiunilor *A, B* / **30** Explicarea acestui punct *D, E, F;* Esplicarea acestui punt *A, B;* Explicarea acestui punt *C* / **34** în scop *C, D, E, F;* cu intențiunea *A, B* / **35** deosebim *C, D, E, F;* distingem *A, B* / **38** Cuvînt radical *C, D, E, F;* cuvînt *A, B* / **40** Un alt izvor mai bogat de înmulțire *C, D, E, F;* O rădăcină de cuvinte este, d.e., *spec.* Din ea formăm: *re-spect, re-spect-are, re-spect-abil, re-spect-os, re-spect-iv; de-spect,* franț. *dé-pit* (franț. vech. *despit); su-spect, su-spic-iu, su-spic-ios, circum-spect; in-spec-tor, in-spect-iune, in-spic-ient, a-spect; pro-spect; con-spect; au-spic-iu* (din lat. *avi-spicium* privirea divinatorie a păsărilor, precum *haru-spex* = privitorul intestinelor); *spec-ulare, spec-ula-tiv, spec-ula-țiune;* germ. *spähen, Spion, spionieren;* lat. *spec-ulum* = oglindă, ital. *specchio,* germ. *Spieg-el,* de acolo franț. *espiègle*[1], lat. *spec-ies* (precum idee de la εἶδος), franț. *espèce,* germ. *spec-iell* etc., la noi: *spec-ial, spec-ial-izare, spec-ial-itate, spec-ial-ist, spec-ificat, spec-ificat-iune, spec-ific; spic-erie,* franț. *épic-ier, pain d'épice* etc., etc.

Iacă o sumă în adevăr prodigioasă de idei și cuvinte nouă formate din radicalul *spec* (sanscr. *spac*) cu alăturarea altor rădăcini demonstrative și predicative.

Însă aceasta nu ne esplică un alt izvor de multiplicațiune și mai mare *A, B* / **41** sunt flecțiunile [...] terminările *C, D, E, F;* flecțiunile [...] terminațiunile *A, B* /

358

4 deosebite *C, D, E, F;* diferite *A, B* / **4** Cînd *B, C, D, E, F;* Noi am atins acest punt în partea I, la pag. **5** și **6**, însă acum trebuie să-l studiem mai de aproape. Cînd *A* / **5** acum, că *D, E, F;* acum, ci că *A, B, C* / **7** însă *D, E, F;* decît *A, B, C* / **11** terminările *C, D, E, F;* terminațiunile *A, B* / **13** verbului *E, F;* rădăcinei verbului *A, B, C, D* / **18** terminări *C, D, E, F;* terminațiuni *A, B* / **20** în fine *D, E, F;* la fine *A, B, C* / **24** corupții *D, E, F;* coruptiuni *A, B, C* / **24** expresii *C, D, E, F;* espresiuni *A, B* / **34, 38** terminație *D, E, F;* terminațiune *A, B, C* /

359

2 deosebite *C, D, E, F;* diferite *A, B* / **3** întîi (limbe izolătoare) *C, D, E, F;* întâi *A, B* / **5—6** veche și cea egipteană. *C, D, E, F;* veche. *A, B* / **7** terminările *C, D, E, F;* terminăciunile *A, B* / **11** terminație *D, E, F;* terminăciune *A;* terminațiune *B, C* / **14** expresia *D, E, F;* espresiunea *A, B, C* / **14—16** *cu* al nostru este o simplă prepoziție *(tipărit greșit:* propoziție) și latinul *o* o simplă terminare *E, F; cu* este o simplă prepozițiune (*D:* prepoziție) și *o* o simplă terminațiune (*C, D:* terminare *A, B, C, D*) / **19** clasă (limbe aglutinante) *C, D, E, F;* clasă *A, B* / **21, 30—31** terminație *D, E, F;* terminăciune *A;* terminațiune *B, C* / **24** îndeosebi *D, E, F;* în specie

[1] Originea acestui cuvînt francez e curioasă. Între tradițiunile populare ale germanilor din evul mediu figurează un Till Eulenspiegel, un fel de Isop modernizat, care făcea o sumă de glume înțelepte și șiretlicuri mai puțin înțelepte. (Poveștile lui sunt narate în rumânește de Barac sub titula foarte literal tradusă de Tili-Buhă-oglindă.) Acest nume deveni popular și în Franța sub pronunțarea coruptă de *Ulespiègle,* în loc de Eulenspiegel, și, rămîind numele pentru felul faptelor lui, cuvîntul *espiègle* se întrebuințează în înțelesul de viclean, zburdalnic *(nota lui T. Maiorescu).*

A, B, C / **27** corupție *D, E, F;* corupțiune *A, B, C* / **28** terminația *C, D, E, F;* terminăciunea *A;* terminațiunea *B* / **29** ea este asemenea *E, F;* și ea este *A, B, C, D* / **40** terminații *D, E, F;* terminăciuni *A;* terminațiuni *B, C* / **40** Ungurește *ir-at-ok* = a scrie las eu. Mai *C, D, E, F;* Mai *A, B* /

360

1 lămurit [...] mai cunoscută *C,D,E,F;* chiar [...] cunoscută *A,B*/ **2** înțelegerea *D, E, F;* simțirea *A, B, C* / **15** *lo har-e,* voi face *A, B, E, F; lo har-e,* voi zice *(greșit) C, D* / **22** terminații *D, E, F;* terminăciuni *A;* terminațiuni *B, C* / **22** exemplu *D, E, F;* esemplu *A, B, C* / **25** funcția *D, E, F;* funcțiunea *A, B, C* / **26** cale să devie o simplă terminație *D, E, F;* calea de a deveni o simplă terminăciune (*B, C:* terminațiune) *A, B, C* / **33** deosebire *C, D, E, F;* distingere *A, B* / **35** limbelor (limbele flecționare) *C, D, E, F;* limbelor *A, B* / **37** norma *(greșit) E, F;* forma *A, B, C, D* / **38** să le dea *D, E, F;* a le da *A, B, C* / **40** exemplu *C, D, E, F;* esemplu genitivul *omului.* Aci distingem mai întăi cuvîntul *omu* și terminarea genitivului *-lui. Omu* ne duce la latinul *homo; homo* ne duce la *humus,* adecă la *huma* noastră; *-lui* ne duce la latinescul *illius* (*B: illus* sau la), genitivul unui pronume (*B:* alt pronume) demonstrativ. *Omului* însemnează dar etimologicește tradus: a acelui product din lut sau din pămînt. Cine se gîndește astăzi la aceste însemnări originarie? Atît *omu* cît și *lui* au modificat sonurile și au perdut înțelesul vechi și sunt astăzi pentru mai toți rămășițe neînțelese sau altfel înțelese din marele proces de combustiune prin care se caracterizează progresul limbelor.

Să luăm un esemplu *A, B* /

361

2 compoziție *D, E, F;* compozițiune *A, B, C* / **5** *nhi D, E, F; nhit A, B, C* / **13, 14, 32** corupție *D, E, F;* corupțiune *A, B, C* / **26** sensibilă [...] au crescut *E, F;* sensuală [...] provin *A, B, C, D* / **27—28** inteligenței *E, F;* inteligînței *A, B, C, D;* **28—29** potrivite pentru a primi sfera și conținutul *E, F;* apte de a primi sfera și cuprinsul *A, B, C, D* / **35** sau gramatica *E, F;* adecă întreaga gramatică *A, B, C;* sau întreaga gramatică *D* / **36** indo-europene *C, D, E, F;* arice *A, B* / **37** modulările *C, D, E, F;* modulațiunile *A, B* / **39** arate *C, D, E, F;* indice *A, B* / **40** lumină *C, D, E, F;* chiaritate *A, B* /

362

3 disertației *D, E, F;* disertațiunei *A, C;* întrebării *B* / **4** să declare spurie și *D, E, F;* a dechiara de spurie și de *A, B;* să declare de spurie și de *C* / **6** să ne aducă gramatica la *D, E, F;* a ne aduce gramatica la (*C:* în) *A, B, C* / **7** să ne arunce limba cu secole *D, E, F;* a ne arunca limba cu secule *A, B, C* / **8** să stavilească fluctuația *D, E, F;* a stavili fluctuațiunea *A, B, C* / **12** tradiție contimporană *D, E, F;* tradițiune contimpurană *A, B, C* / **13** opinia ce o *C, D, E, F;* opiniunea ce *A, B* / **13—14, 14—15** corupție *D, E, F;* corupțiune *A, B, C* / **15, 37** indo-europene *C, D, E, F;* arice *A, B* / **21** corupția *D, E, F;* corupțiunea *A, B, C* / **22** un fapt de istorie naturală, și *C, D, E, F;* și *A, B* / **24** ale puriștilor *D, E, F;* a puriștilor *A, B, C* / **25** al unui *D, E, F;* al limbei unui *A, B, C* / **29** îndreptat-o *C, D, E, F;* cores-o *A, B* / **30** față *D, E, F;* prezent *A, B;* de față *C* / **30—31** împăratului *A, B, D, E, F;* imperatorului *C* / **38** ducă *D, E, F;* aducă *A, B, C* / **39** predilecție ce intră în *D, E, F;* predilecțiune ce intră deja în *A, B, C* /

363

4 este *D, E, F;* este deja *A, B, C* / **7** învechită [...] divergența *C, D, E, F;* anticată [...] divergința *A, B* / **8** revoluții [...] să dea *D, E, F;* revoluțiuni [...] a da *A, B, C* / **15** impune *C, D, E, F;* pune *A, B* / **19** secolul *D, E, F;* seculul *A, B, C* / **20** lărgi *D, E, F;* augmenta *A, B, C* / **21—23** timpului de ieri, sau a unui dialect incult, care totuși niciodată nu va mai reînvia în limba cultă. *D, E, F;* timpurilor de ieri (*C:* ieri sau a unui dialect incult) care totuși niciodată nu vor (*C:* va) mai reînvia în limbă. Noi, dacă am putea-o prevedea, am face bine să introducem ortografia seculului viitor; dar a introduce o ortografie corespunzătoare seculilor trecute, aceasta este o procedere în care, din parte-mi, nu pot vedea nici o înțelepciune. *A, B, C* / **24** dovedit *C, D, E, F;* demonstrat *A, B* / **25—26** încercînd în literatură introducerea unei stări fonetice *D, E, F;* încercîndu-se a susținea în literatură o stare fonetică *A, B, C* / **27** dovedit-o *C, D, E, F;* demonstrat-o *A, B* / **30** psihologică *E, F;* psichologică *A, B, C, D* / **30** de ce *D, E, F;* că *A, B, C* / **35** reprezentare *D, E, F;* reprezentațiune *A, B, C* / **36** impresia *D, E, F;* impresiunea *A, B, C* / **37—38** *(nota la r. 2) numai în C, D, E, F:* Vezi și observările din articolul *Direcția nouă,* proza *(Critice,* vol. I, pag. 208 și urm.) (*C: nouă,* II, proza) /

364

2, 8 reprezentări *D, E, F;* reprezentațiuni *A, B, C* / **4** reprezentare *D, E, F;* reprezentațiune *A, B, C* / **8** poligoane *A, B, D, E, F;* poligonale *C* / **10** moment dat reprezentarea *D, E, F;* minut dat și printr-un proces ce-l esplică psichologia; reprezentațiunea *A, B, C* / **11** deosebirile *C, D, E, F;* diferințele *A, B* / **12** coprinde dar esența *D, E, F;* cuprinde dar esința *A, B, C* / **13** Noțiunea *B, C, D, E, F;* Noțiunea *(Begriff) A* / **13–14** înfățișat minții *E, F;* prezintat conștiinței *A, B;* înfățișat conștiinței *C, D* / **16** abstracție *D, E, F;* abstracțiune *A, B, C* / **17, 23** reprezentărilor *D, E, F;* reprezentațiunilor *A, B, C* /**21** abstracte *D, E, F;* abstrase *A, B, C* / **24** mărci *E, F;* marce *A, B, C, D* / **24** deosebirea *C, D, E, F;* distingerea *A, B* / **26** să exprime *D, E, F;* a esprima *A, B, C* / **27** arăta *C, D, E, F;* designa *A, B* / **30** arătării *D, E, F;* de a o arăta *A, B, C* / **33** adjective nouă *D, E, F;* nouă adjective *A, B, C* / **36** reprezentările *D, E, F;* reprezentațiunile *A, B, C* / **37** abstractă *D, E, F;* abstrasă *A, B, C* / **41** *(nota la r.* **1***) numai în D, E, F:* Vezi și Maiorescu, *Logica,* cp. (*D: Logica,* ediț. III, pag. 14 și următoarele.) /

365

2 să atingem *D, E, F;* a atinge *A, B, C* / **3, 9** inteligenței *C, D, E, F;* inteligințeí *A, B* / **4** reprezentări *D, E, F;* reprezentațiuni *A, B, C* / **5** vreo patru-cinci idei *E, F;* trei-patru reprezentațiuni (*C:* reprezentări) *A, B, C;* vreo patru-cinci reprezentări *D* / **6** atenția *C, D, E, F;* atențiunea *A, B* / **10–11** pentru a scăpa întrucîtva de acest neajuns *D, E, F;* de a remedia în parte acestui inconvenient *A, B, C* / **14, 20, 24** esența *D, E, F;* esința *A, B, C* / **14** reprezentări primitive *E, F;* reprezentațiuni experimentate *A, B, C, D* / **16** reprezentările *D, E, F;* reprezentațiunile *A, B, C* / **17–18, 20, 25** inteligența *C, D, E, F;* inteligința *A, B* / **18** științific *D, E, F;* știențific *A, B, C* / **21** să conceapă *D, E, F;* a concepe *A, B, C* / **22** să formeze *E, F;* a forma *A, B, C, D* / **23** reprezentările originale (*D:* originare) *D, E, F;* reprezentațiunile originarie *A, B, C* / **24** operația *D, E, F;* operațiunea *A, B, C* / **25** iuțelei *D, E, F;* repejunei *A, B, C* / **26–27** reprezentări *D, E, F;* reprezentațiuni *A, B, C* / **31** chinchină *B, E, F;* chină *A, C, D* / **31** reprezentare *D, E, F;* reprezentațiune *A, B, C* / **32** algebrică *D, E, F;* algebraică *A, B, C* / **34** să-și concentreze *D, E, F;* a-și concentra *A, B, C* / **34–35** să cîștige acea circumspecție *D, E, F;* a cîștiga acea circumspecțiune *A, B, C* / **35** întins *C, D, E, F;* vast *A, B* / **36** deosebește *C, D, E, F;* distinge *A, B* / **37–38** felurimea nesfîrșită *C, D, E, F;* varietatea infinită *A, B* / **39** fatal *C, D, E, F;* fatalminte *A, B* / **39** impresia *D, E, F;* impresiunea *A, B, C* / **40** abstracției *D, E, F;* abstracțiunei *A, B, C* /

366

1 senzațiilor *D, E, F;* objectelor *A, B, C* / **2** spre *D, E, F;* de *A, B, C* / **5** inteligenței *D, E, F;* inteligințiì *A, B, C* / **12, 13** mintea *E, F;* conștiința *A, B, C, D* / **15** campan *C, D, E, F;* cadmeic *A, B* / **21** științifică există deosebirea *C, D, E, F;* știențifică esistă diferința *A, B* / **25** comunicație *D, E, F;* comunicațiune *A, B, C* / **26** religie *D, E, F;* religiune *A, B, C* / **29–30** inteligența *D, E, F;* inteligința *A, B, C* / **31** abstracție *E, F;* abstracțiune *A, B, C, D* / **32** transformare *C, D, E, F;* straformare *A, B* / **37–38** reprezentărilor *D, E, F;* reprezentațiunilor *A, B, C* / **39** oglindă credincioasă *C, D, E, F;* imagine fidelă *A, B* / **39** abstracțiune *A, B, E, F;* abstracție *C, D* /

367

1, 3–4 abstracțiune *A, B, E, F;* abstracție *C, D* / **5** reprezentările *D, E, F;* reprezentațiunile *A, B, C* / *În locul r.* **9–28**, *în A și B:* Să luăm de esemplu noțiunea și cuvîntul *omu*. Pentru romanii cei vechi omul era cea mai importantă făptură din pămînt, adecă din *humă;* de aceea sonurile numelui lui aminteau această origine și vor fi fost în vremea veche *humo;* mai pe urmă însă s-a perdut din cuprinsul noțiunei reminiscența nemijlocită a acelei origine terestre, și de îndată încep a se perde și sonurile primitive; din *humo* se uită *u* și face *homo*, în fine rumânii uită (*A:* și pe) pe *h* și fac *omu;* și aceasta cu tot dreptul, fiindcă omul nostru este mai întâi de toate o ființă intelectuală și nimeni, pronunțînd numele lui, nu se mai gîndește și nu trebuie să se mai gîndească la *humă*.

Cuvîntul francez *espiègle*, analizat la pag. 131 (*B:* mai nainte), se spunea și se scria într-un timp *ulespiègle;* era togmai timpul, unde cu numele individului *Eulenspiegel* se botezase noțiunea vicleniilor lui. Generațiunile următoare însă se gîndiră numai la aceste fapte în genere și uitară personalitatea de care erau legate; de îndată cuvîntul *ulespiègle* se corumpe, se face *espiègle* și nimeni nu va putea opri ca mîne-poimîne să nu se corumpă și mai mult după legea eufonică a limbei franceze. *A, B* (**10** tradițiile *D, E, F;* tradițiunile *C* / **14** titlul *D, E, F;* titula *C* / **15** tradus *D, E, F;* tradusă *C* / **18** să se generalizeze și să se aplice *D, E, F;* a se generaliza și a se aplica *C* / **21** mintea *E, F;* conștiința *C, D*) / **30** aflăm *C, D, E, F;* putem afla *A, B* / **33–34** să închine *D, E, F;* de a închina

A, *B*, *C* / **40** să se modifice *D*, *E*, *F*; a se modifica *A*, *B*, *C* / **41** mai vede *D*, *E*, *F*; vede *A*, *B*, *C* /

368

1 să silească *D*, *E*, *F*; a sili *A*, *B*, *C* / **1–2** ca să *D*, *E*, *F*; să *A*, *B*, *C* / **4** care să o reînvieze *D*, *E*, *F*; a o reînvia *A*, *B*, *C* / **6** se înalţă deasupra pămîntului *E*, *F*; începe a se înălţa deasupra pămîntului reprezentaţiunilor din (*C*: deasupra pămîntului din) care s-a născut *A*, *B*, *C*; începe să se înalţe deasupra pămîntului *D* / **7** mulţime *E*, *F*; sumă *A*, *B*, *C*, *D* / **8** proporţia în *C*, *D*, *E*, *F*; proporţiunea cu *A*, *B* / **10** repulsia *D*, *E*, *F*; repulsiunea *A*, *B*, *C* / **11** funiile *C*, *D*, *E*, *F*; funiile înjositoare *A*, *B* / **16** poporul român să revie *D*, *E*, *F*; poporul rumân să revină *A*, *C*; pe poporul rumân să revină *B* / **19** înţelegerea *D*, *E*, *F*; inteliginţa *A*, *B*, *C* / **20** readucă la *D*, *E*, *F*; forţeze în *A*, *B*, *C* / **22** generalizare *E*, *F*; generalitate *A*, *B*, *C*, *D* / **26** nu ne poate face să *D*, *E*; nu poate contribui întru nimic a ne face să ne *A*, *B*, *C* / **27–28** motiv ca să *E*, *F*; cuvînt să *A*, *B*, *C*; cuvînt ca să *D* / **29, 34** *men* *C*, *D*, *E*, *F*; *meno* *A*, *B* / **36** să vorbim *D*, *E*, *F*; a vorbi *A*, *B*, *C* / **36–37** să scriem *D*, *E*, *F*; a scrie *A*, *B*, *C* /

369

4 respiraţiei *D*, *E*, *F*; respiraţiunei *A*, *B*, *C* / **6** fiziologice *D*, *E*, *F*; fiziologice, din care cauză se şi scria într-un timp, pentru mai multă imitare, *hanima* *A*, *B*, *C* / **9** *anima* *D*, *E*, *F*; brută *hanima* *A*, *B*, *C* / **9** antic. *C*, *D*, *E*, *F*; antic. Etc., etc. *A*, *B* / **10** spuse *E*, *F*; espuse *A*, *B*, *C*; expuse *D* / **12** corupţie *D*, *E*, *F*; corupţiune *A*, *B*, *C* / **12–13** inteligenţei *D*, *E*, *F*; inteliginţei *A*, *B*, *C* / **13–14** să li se opuie *D*, *E*, *F*; de a li se opune *A*, *B*, *C* / **14** derivările *C*, *D*, *E*, *F*; derivaţiunile *A*, *B* / **17** constatăm *C*, *D*, *E*, *F*; am propune atenţiunei şi verificărei filologilor nepărtinitori *A*, *B* / **18** psihologică *E*, *F*; psichologico- *A*, *B*, *C*, *D* / **20** inteligenţa *D*, *E*, *F*; inteliginţa *A*, *B*, *C* / **30** nimicesc *C*, *D*, *E*, *F*; disting *A*, *B* / **31** formaţii *D*, *E*, *F*; formaţiuni *A*, *B*, *C* / **32, 35** Corupţia *D*, *E*, *F*; Corupţiunea *A*, *B*, *C* / **34** abstracţiune *A*, *B*, *C*, *E*, *F*; abstracţie *D* / **37** peste mai *D*, *E*, *F*; egalminte peste *A*, *B*; peste *C* / **38** cauze eufonice *D*, *E*, *F*; cauză eufonică *A*, *B*, *C* /

370

6 reformarea *C*, *D*, *E*, *F*; reformaţiunea *A*, *B* / **9** cît de *C*, *D*, *E*, *F*; cît *A*, *B* / **10** atît de *C*, *D*, *E*, *F*; atît *A*, *B* /

371

1 – *p.* **377**, *r.* **42** *(note) numai în* *C*, *D*, *E*, *F* (**1** Notă *D*, *E*, *F*; *în C*: Note la cercetările despre scrierea limbei române

Nota I

La prefaţă, pag. 73. Între autorii care s-au ocupat de cercetările aceste mai trebuiesc însemnaţi: d. Picot în articolele sale din *Revue de linguistique*, vol. 2, şi d. Hugo Schuchardt, autorul *Vocalismului latinităţii vulgare*, într-un articol din revista franceză *Romania*, no. 5, ianuarie 1873, reprodus şi combătut în ceea ce ne priveşte la pag. 204 şi următoarele a disertaţiei de faţă. Despre aceste articole a numiţilor limbişti aflasem după ce era tipărită prefaţa.

Nota II

La partea întâi, pag. 80 şi 114. În nota din text la pag. 80 am apelat ca şi în ediţia dintâi, numai la autoritatea lui Schneider, fiindcă pentru cunoştinţele elementare despre alfabetul latin, cîte le cere disertaţia noastră, el este de ajuns. Dealtmintrelea ştiinţa epigrafică latină, de la apărerea primei noastre ediţii până acum, s-a înavuţit cu lucrări foarte însemnate: Ritschl, *Zur Geschichte des lateinischen Alphabets* (1869), H. Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, 3 vol. (1866–1868), W. Corssen, *Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, 2 vol., edit. 2-a (1868–1870). La cele zise de noi (pag. 114) asupra lui *x* se cuvine a adăoga din Corssen că această întrebare şi în genere originea alfabetului latin nu este nici astăzi hotărîtă fără controversă. Despre o împrumutare a lui *x* din sistemul cifrelor etrusce, cum credea Grotefend, nu poate fi vorba. Corssen arată că alfabetul latin nu se naşte din cel etrusc, ci din vechiul alfabet campan sau greco-apusean (rectificîndu-şi astfel la pag. 1002, vol. 2, după Kirchhoff, opinia susţinută mai nainte pag. 5, vol. I, despre originea dorică). În vechiul alfabet latin, cu 21 litere, se afla de la început *x*, fiindcă era şi în alfabetul campan, din care se lăsase numai ϑ, φ, χ la o parte. Mai pe urmă se perde, pentru a se reprimi iarăşi, împreună cu *y*, pe timpul lui Cicero, cînd alfabetul latin numără 23 litere (Corssen, I, 28).

Nota III

La partea a doua, pag. 117 şi pag. 127. Asupra trecerii lui *c* în ц sau ч şi a lui *t* înainte de *i* cu o vocală în ц compară următoarele pasage: „Cu drept cuvînt, zice Raumer, tranziţia guturalului *ci* în palatalul ***ci*** se întîmplă în timpul dinaintea migraţiunii popoarelor. Însă schimbarea palatalului *c* în *tsch* şi *ts* nu începe decît în veacurile migraţiunii popoarelor“ (Schuchardt, I, 164). Contra: „Până în

secolul 7 d. Ch. asibilarea lui *c* nu s-a putut întîmpla decît pe ici pe colo în limba vulgară sau în dialecte provinciale, şi romanii cei culţi pronunţau încă în timpul longobarzilor Kaesar, Kikero!" (Corssen, I, 46). „De la secol. 2 după Chr. încoace a început asibilarea generală a lui *ti*, însă pe timpul lui Ulfilas nu era încă pretutindenea primită" (Schuchardt, I, 162). Contra: „Această opinie a lui Schuchardt se razimă pe inscripţii nesigure şi nu se poate susţinea. Asibilarea (lui *ti* în *tsi*) este obicei general în gura celor culţi în secolul 5 d. Chr., aşa încît gramaticul Pompeius (care e probabil că a trăit în sec. 5 d. Chr.) zice: *Non debemus dicere ita, quemadmodum scribitur, Titius sed Titsius.* Această asibilare trebuie, ce e drept, să fi început înaintea sec. 5. Fiindcă însă Ulfilas exprimă cuvîntul latin *lectio*, în scrierea gotică, prin *laiktjo*, asibilarea nu poate să fi fost obicinuită în secol. 4 în vorbirea celor culţi" (Corssen, I, 66, 65).

Nota IV

La partea a doua, pag. 126. Vezi despre *gubbus* = *gibbus* Schuchardt (I, 29). / **2** 66 *E, F;* 168 *C;* 295 *D* / **6** ediţii *D, E, F;* ediţii până acum *C* / **11** psihologică *E, F;* psichologică *C, D* / **13** credem că este *D, E, F;* ne pare a fi *C* / **15** la descoperirea hieroglifelor *D, E, F;* a descoperi hieroglife *C* / **16** la un *D, E, F;* un *C* / **20** deosebite *D, E, F;* osebite *C* / **21** princip *D, E, F;* principiu *C* / **23** nematerial *D, E, F;* imaterial *C* / *p.* **372,** *r.* **9—24,** *în C, sînt trecute în notă de subsol* (**14** puţin *D, E, F;* mai puţin *C* / **15** cu cît *E, F;* cu ce *C, D*) / **27** tranziţie *D, E, F;* tranziţiune *C* / **31** să ne amintim *E, F;* a ne aminti *C, D* / **31—32** să ni-l reprezentăm *D, E, F;* a ni-l reprezenta *C* / **32** filtraţia *D, E, F;* filtraţiunea *C* / *p.* **373,** *r.* **2** întrebuinţată *E, F;* însemnată *C, D* / **10** în afară chiar de *D, E, F;* abstrăgînd chiar de la *C* / **23** definiţie *D, E, F;* definiţiune *C* / **30** mobil *D, E, F;* mobil şi mai inteligent *C* / *p.* **374,** *r.* **11** tranziţie *D, E, F;* tranziţiune *C* / **12** precizia *D, E, F;* preciziunea *C* / **14** reprezentări *E, F;* reprezentaţii *C, D* / **15** să-l simbolizeze *D, E, F;* a-l simboliza *C* / **16** să mă gîndesc [...] tranziţie *D, E, F;* a mă gîndi [...] tranziţiune *C* / **20** şi de inimă *D, E, F;* în inimă *C* / **24** să le atribuim *D, E, F;* a le atribui *C* / **41** tranziţiei *D, E, F;* tranziţiunii *C* / *p.* **375**, *r.* **3** comparaţiile *D, E, F;* comparaţiunile *C* / **5, 13, 39** tranziţie *D, E, F;* tranziţiune *C* / **9** comparaţie *D, E, F;* comparaţiune *C* / **10** să ne-o explicăm *D, E, F;* a ne-o explica *C* / **18** psihologice *E, F;* psichologice *C, D* / **21** să ne pronunţăm *D, E, F;* a ne pronunţa *C* / *p.* **376**, *r.* **5** dar şi *E, F;* însă însemnează şi *C, D* / **15** expedient *E, F;* expeditiv *C, D* / **21** deosebite *D, E, F;* osebite

C / **25** să descifreze *D, E, F;* a descifra *C* / **28** deosebite *D, E, F;* osebite *C* / **41** tranziţie *D, E, F;* tranziţiune *C* / *p.* **377,** *r.* **2** tot *ma E, F; ma C, D* / **3** urmă *D, E, F;* timpii din urmă *C* / **15** psihologice *E, F;* psichologice secundare *C;* psichologice *D* / **17** hipoteză [...] hipoteză *E, F;* ipoteză [...] ipoteză *C, D* / **22** să le explice *D, E, F;* a le explica *C* / **23** opinia *D, E, F;* opiniunea *C* / **29** deosebite, *D, E, F;* cu totul osebite şi *C* / **37** ajunge *D, E, F;* se află *C* / *La sfîrşit, după nota la partea a treia, în C se mai află o notă:*

Nota VI

La pag. 175. Probe despre scrierea lui *î* prin ъ şi în genere despre confundarea acestor două vocale în manuscriptele vechi vezi în preţioasele *Analecte literarie* publicate de d. Cipariu (Blasiu, 1858).) /

P. 379 DOUĂ RAPOARTE CETITE ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ ASUPRA ORTOGRAFIEI

I. Raport cetit în Academia Română (sesiunea generală de la 1880) asupra unui nou proiect de ortografie

După cum se ştie, în 1869 Maiorescu se retrage din Societatea Academică, din cauza divergenţei de opinii dintre el şi filologii ardeleni cu privire la limbă şi ortografie. Acelaşi lucru îl face şi Alecsandri. Cînd Societatea Academică devine Academia Română, Maiorescu este invitat să-şi reia locul, întrucît, aşa cum prevedea legea din 29 martie 1879, demisia sa nu putea fi luată în considerare, membrii Academiei fiind aleşi pe viaţă.

„La 24 mai am primit invitare să vin iarăşi la Academie şi am făcut-o în acelaşi timp cu Alecsandri. Dimineaţa la ora 8 Academie" — notează Maiorescu în *Însemnările* sale *zilnice (ed. cit.*, vol. I, p. 324).

În şedinţa din 4 iunie 1879, Maiorescu, Hasdeu, Odobescu, Bariţ şi Caragiani propun reluarea discuţiei cu privire la ortografia pe care aveau s-o folosească de atunci înainte toate publicaţiile Academiei Române.

În şedinţa din 29 martie 1880 era numită o comisie pentru redactarea proiectului ortografic, compusă din Maiorescu, Hasdeu, Alecsandri şi Quintescu, sub preşedinţia lui Bariţ. Raportul alcătuit de această comisie, datat 8 aprilie 1880, datorat în cea mai mare parte lui Maiorescu, este prezentat de el în sesiunea generală din 1880 a Academiei Române.

Noul proiect ortografic, întemeiat pe „un fonetism temperat prin necesități etimologice“, se deosebea radical de cel din 1869, bazat pe „un etimologism temperat prin concesii fonetice“. El oglindea totodată evoluția Academiei, care, în acest moment, își dădea, în sfîrșit, seama că nu mai putea rămîne departe de evoluția firească a limbii și de mișcarea generală a literaturii române (v. și E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, *ed. cit.*, p. 116).

Textul raportului s-a publicat mai întîi în *Analele Academiei Române*, Secțiunea I, seria II, tom. II (1879—1880), p. 411—424 apoi în *Convorbiri literare*, an. XIV, nr. 2, 1 mai 1880, p. 65—74.

Redacția *Convorbirilor* însoțea *Raportul asupra noului proiect de ortografie română*, prezentat de T. Maiorescu la 8 apr. 1880, în sesiunea generală a Academiei Române, de următoarea notă:

„CESTIUNEA ORTOGRAFICĂ ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ

Odată cu reintrarea d-lor Alecsandri și Maiorescu în sînul Academiei, urmată după invitarea însăși a Academiei, era natural ca cestiunea scrierii române să fie din nou dezbătută în acest Institut de cultură națională și să fie părăsită ortografia cipariană, care înstrăinase Academia de mișcarea literară din România liberă.

În adevăr, în sesiunea generală din acest an (după nouăle statute, sesiunile academice încep în fiecare an cu 30 de zile înaintea duminecei Paștilor și țin 25 de zile) s-a ales Comisiunea pentru reformarea ortografiei și — semn caracteristic pentru împrejurările schimbate — a fost ales d. Maiorescu ca raportor pentru lucrarea terminată.

Publicînd aici raportul d-lui Maiorescu, constatăm că în Comisiune s-au admis de majoritate regulele ortografice după care este scrisă și revista noastră, afară de scrierea lui *șt* și a lui *z*.

Academia, luînd în cercetare proiectul abie la sfîrșitul sesiunii acesteia, n-au avut timp a-și da deciziunea ei definitivă asupra noului proiect, prin urmare nu știm dacă va primi toate propunerile raportului. Auzim că eliminarea lui *u* scurt și scrierea *ea* și *oa* întîmpină multă împotrivire din partea unor membri.

Oricum va fi, un început de îndreptare este făcut și noi suntem foarte mulțămiți de a vedea Academia Română părăsind pozițiunea izolată ce o avea până acum și apropiindu-se de mișcarea vie a micei noastre literaturi.

La sfîrșit urmează observările d-nului A. Lambrior relative la cîteva puncte din raport.

Red.“

Socotim că nu este lipsit de interes să reproducem aici și aceste observații:

„OBSERVĂRILE D-LUI A. LAMBRIOR

I) Neajunsul sistemului fonetic, așa cum l-a arătat d. Hasdău, este netăgăduit; dar asupra chipului cum să-l înlăturăm, noi avem altă părere. Noi ne propunem a tempera fonetismul și a înlătura din limba literară deosebitele rostiri personale și locale prin *tradiția literară* și prin *formele dialectale vii, cele mai apropiate de dînsa*, adică așa cum s-a făcut și cum se face chiar într-un chip instinctiv; căci de multă vreme pronunțarea populară moldovenească rostește: *kicior, keatră, kept* etc., dar totdeauna s-a scris *picior, piatră, piept* etc. De asemenea s-a zis și se zice popular în Moldova *o făcut, o mers* etc., dar s-a scris *au făcut, au mers* etc. (asupra acestei forme observăm că o deprindere literară luată de cîtăva vreme întrebuințază pe *au* numai pentru plural, iar forma muntenească *a* pentru singular, și aceste fără gînduri etimologice, ci numai din un bun-simț de estetică a limbei). Astăzi chiar poporul de jos din Moldova pronunță în loc de *e* final o vocală foarte apropiată de *i* și care în gura multora a ajuns chiar un *i*, căci zice: *minti, căni, păni, duci, mergi* etc., cu toate aceste moldovenii cu cît de puțină cultură scriu *minte, căne, păne, duce, merge* etc. Pentru ce? Pentru că urmează tradiția literară ce se perpetuează prin școală. Din cele două dialecte mari din România liberă, cel muntenesc și cel moldovenesc, cel întâi e mai arhaic și, prin urmare, are de multe ori pronunțarea întocmai cu tradiția literară, așa, de pildă, muntenii zic: *minte, căne, păne, duce, merge* etc., iar nu ca moldovenii: *videm, tăem, șidem* etc., pentru imperfect, de unde rezultă o confuzie cu prezentul indicativului la persoana I-a plural. De asemenea, muntenii zic:

casă	plural	*case*
coasă	„	*coase*
rază	„	*raze*
buză	„	*buze*
căruță	„	*căruțe*
căsuță	„	*căsuțe*
etc.		etc.

adică vocala *e* final nu s-a întunecat în *ă*, din pricina consoanei precedente, ca în pronunțarea moldovenească, care rostește *casăle, buzăle, căsuțăle* etc.

Cînd ne gîndim la rolul ce a avut în Franța dialectul vorbit la Paris și în *Île de France*, nu putem decît să ne bucurăm că vorbirea muntenească, bucureșteană, are calități din punctul nostru de vedere.

Noi am vrut aice să arătăm numai în scurt cum înțelegem a modera fonetismul; dar *Convorbirile* vor publica în curînd un îndreptar bazat pe tradiție literară și pe formele dialectului muntenesc, cele mai apropiete de dînsa, menit a arăta deocamdată cum trebuie crutată partea flecționară de năvălirea rostirilor provinciale locale și personale. Căci recunoaștem că de se va urma tradiția numai instinctiv ca până acum, va putea fi calcată, cînd vor fi mulți cei ce citesc și scriu, de aceea ea trebuie învățată în școală și teoretic și practic. Acolo vom arăta că limba literară (căci interesul e ca aceasta să fie unică pentru toți românii și să nu se ridice, cu proclamarea fonetismului în scriere, atîtea limbi scrise, literare, cîte începuturi de dialecte avem) și, prin urmare, scrierea, care o copiază, este totdeauna mai arhaică, cel puțin cu cîteva generații decît pronunțarea populară a momentului, adevăr filologic cunoscut de toți cei ce se ocupă de asemenea lucruri, că nu un etimologism pedantic și foarte nesigur de sine trebuie să fie frîul fonetismului, ci, pe lîngă tradiție și formele dialectale apropiete de dînsa, estetica limbei, nu atîta ca eufonie (care cum știm este foarte relativă), cît ca străduință de a nu lăsa să dispară formele cele amenințate de peire, căci ele lipsesc limba de putința variațiunii.

II) Orice limbă cu sintaxa dezvoltată nu fuge de omonime ca *masă* (table) și *masă* (masse) etc. căci prin modul de a le întrebuința se înlătureaza orice încurcătură; dar apoi chiar admițînd principiul că trebuie să le distingem și ortografic, ne-ar fi foarte greu, căci uneori avem cîte trei sau patru vorbe cu înțelesuri deosebite, care sună în același fel; așa, de pildă, chiar între vorbele date de raport pentru *rasă* avem trei înțelesuri: două pe care le-ai distinge prin *rassă* (la race) și *rasă* (rasée), dar *rasă*, cînd înseamnă haină călugărească, cum oare se va mai scrie? Dar apoi *vie* (vive), *vie* (vigne) și *vie* (qu'il vienne) cum se vor deosebi? Socotim deci că dacă s-a îngrijit limba pentru asemenea deosebire (sintaxa) și noi nu avem pretutindenea mijloace ca să facem și o deosebire formală, trebuie să scriem *rasă, masă, vie, casă* etc., oricare le-ar fi înțelesul. Cei ce se ocupă în mod științific de limbă trebuie să cunoască bine unde are ea nevoie de ajutorul lor și unde nu, căci altmintrelea pot face mai mult rău decît bine.

III) Nu este numai o nuanță de pronunțare între *s* și *z*, ci sunt două consoane deosebite și deosebirea este întocmai așa de mare ca între *c* și *g*; prin urmare, cum le deosebești pe aceste două din urmă prin cîte un semn particular, tot asemenea ar trebui să le deosebești pretutindenea și pe celelalte. Ideea că vorbele aceste se scriu cu *s* în limbele de unde le-am împrumutat nu poate fi socotită cu deadinsul, căci ortografia românească nu trebuie să fie pentru vorbe comune supusă fără nici o nevoie logică la toate procedimentele ortografice ale altor limbi. Prin urmare, suntem de părere că pentru viitor va fi mai bine a se scrie și aice pe *z*, pentru temeiul simplu că se aude *z* și nu avem de făcut aice nici o moderațiune trebuitoare principiului fonetic.

IV) Suntem și noi de părerea d-nului raportor, adică de a se scrie și aice *z*.

V) Confuziunea între *sci* (ski) și *sti* sau *ste* (cu *e* scurt) și preferarea lui *ste* sunt foarte vechi, căci, după cum se știe, ele avură loc, cînd încă *ci* se pronunța *ki*, prin urmare înainte de veacul al VI-lea după Christos; fiindcă fiziologicește numai atunci s-a putut întîmpla confuziunea între *ci* (ki) și *ti* (iod ce urmează după *t* îl palatalizează așa de tare încît îl apropie și apoi îl confundă chiar cu *ki*, conf. franțuzescul *amitié* (pronunțat popular *amikié*). *Ki* din alte condiții (*vicinus*—vecin etc.) s-a prefăcut pe urmă în *ci* (pronunțat *à l'italienne*); din cel din *skio* (scio), *cognoskis* (cognoscis), *piskem* (piscem) etc., fiindcă apucase a se schimba în *st*, nu putea să se prefacă în *ci*, însă a suferit altă schimbare: dentala cea mai sensibilă *(s)* din grupul *ste* s-a atacat de *iod* și a devenit șuierătoare și așa a ieșit *ști*. Moșii și strămoșii părinților noștri așa au apucat această rostire, ea nu produce nici o confuzie gramaticală, nu este locală sau provincială și face parte din firea limbei noastre. Noi vom înfățișa dar aceste sunete prin *ști, ște*, fiindcă nu înțelegem temeiurile academice și nu voim să stropșim în scris firea limbei noastre, nici să desfacem cele făcute cel puțin cu 1200 de ani peste noi trecuți.

VI) Ne plecăm spre părerea d-nilor Alecsandri și Quintescu de a înfățișa prin cîte un semn particular fiecare din cele două vocale întunecate ale limbei românești și nu ne-am opune păn' în sfîrșit de a primi semnele propuse de d-nialor, după care s-ar scrie *î* oriunde se va auzi acest sunet și *ă* de asemenea, ferindu-ne de provincialisme și pronunțări locale, după regulele ce vom da în îndreptarul făgăduit. Și aceasta pentru următoarele temeiuri:

a) Noi nu ne temem ca majoritatea comisiunii de a introduce prea multe semne nouă; fiindcă pentru noi un alfabet e cu atît mai bun cu cît înfățișează mai complect sunetele esențiale ale unei limbi. Dar ni se spune că *î* nu este un sunet esențial al limbei românești, ci că e numai o nuanță a lui *ă*, și dovada, zice majoritatea comisiunii, este că în unele dialecte românești nu se aude și că manuscriptele vechi confundă cele două sunete chirilice (ъ și ж). Asupra dialectelor românești nu s-a făcut nici un studiu serios, științific: persoanele ce ne vin din părțile pe unde se vorbesc asemenea dialecte așa de deosebite de ale noastre ne spun multe și felurite: unii pronunță pe *î*, alții numai pe *ă*; așa că nu cunoaștem nici localitățile unde se pronunță *î* și unde se aude numai *ă*, nici ce caracter au acele dialecte. Dar apoi pe ce temei să zicem că, dacă într-o localitate se aude numai *ă*, pe cînd în altele se aud și *ă* și *î*, numaidecît trebuie să fie *î* derivat din *ă*? De cînd vorbirile locale *(les patois)* conțin numai arhaisme? Dar să admitem că *î* este un sunet derivat din *ă* și, prin urmare, e mai nou decît acest din urmă, aceasta nu ne îndreptățește deloc a-l lăsa la o parte, ascunzîndu-ne sub principiul «că scrierea nu este chemată a exprima toate nuanțele pronunțării»; căci acest principiu se aplică numai la sunete în stare de tranziție, cum este, de pildă, acel *i* final din pronunțarea moldovenească a cuvintelor *minti*, *mergi* etc., unde nu putem încă zice că avem un *i* curat, dar nici un *e*. Cînd cineva ar voi să născocească un semn pentru un asemenea sunet, atunci ar avea dreptate majoritatea comisiunii să se ridice în numele principiului enunțat mai sus. Nu e așa însă cazul pentru *ă* și *î*, căci aice avem două sunete foarte bine distinse, cum erau distinse și condițiile elementului latin din care au ieșit.

Rămîne acum celalalt argument al majorității comisiunii, că cei vechi mestecau semnul ce înfățișază pe *î* cu cel ce înfățișază pe *ă*, fiindcă nu se deosebeau în pronunțare aceste două sunete. Aceasta ar fi foarte important pentru istoria limbei, deși nu ne-ar împedeca deloc să le deosebim astăzi pe cuvînt că nu se deosebea altădată, așa că noi tot am rămînea statornici în părerea că trebuie un semn deosebit pentru *î*, deși nu l-am adoptat până acum. Dar apoi și acest punct de istoria limbei se susține foarte slab. Noi nu știm care a fost rolul semnelor chirilice ъ și ж cînd s-a aplicat alfabetul chirilic la scrierea limbei românești întăia dată; cei ce susțin că sunetul *î* este în limba românească de ieri-de-alaltăieri își vor fi făcînd, fără îndoială, ipotezele lor asupra acestei chestiuni, noi care credem că sunetul *î* ființează de mai multe sute de ani în limba românească, avem și noi pe ale noastre, pe care, se înțelege, nu le putem dezvolta aice. Atîta însă spunem că, și de-o parte și de alta, avem numai ipoteze, care nu împedecă deloc regularea ortografiei de astăzi, și dintre care nu acela care se întemeiază pe ignoranța unor scribi (faimoasele manuscripte până la 1750) sau pe cele ce ne spune Petru Maior, care se uita cu groază la sunetul *î* și nădăjduia să dezvețe pe români de dînsul, nu aceea, zicem, va fi cea mai probabilă. În adevăr, n-are decît să deschidă cineva minunata *Biblie* tălmăcită și tipărită în București la 1688 și să vadă că semnul ж corespunde exact sunetului pe care noi îl însemnăm cu *î* și semnul ъ celui pe care noi îl însemnăm cu *ă* și aceasta fără nici o șovăire. Dacă aceasta ar fi făcut-o tălmăcitorii *Bibliei* numai pentru frumuseța grafică, cum s-ar fi întîmplat să se poată potrivi cu deosebirea sunetelor de astăzi? Se înțelege de la sine că acum două sute de ani era aceeași rostire a lui *î* și *ă* care este și astăzi, prin urmare n-a putut să audă Petru Maior niște bătrîni vorbind fără *î*. Odată cu această minunată tălmăcire a *Bibliei*, făcută, cum spune cuvîntarea patriarhului de Ierusalim Dositei (vezi a II prefață a acestei *Biblii)*, pentru întreg norodul românesc («ca să lumineze celor din casă ai bisericei noroade, românilor, moldovenilor și ungro-vlahilor») și la care a luat parte și un moldovan, Mitrofan, episcopul de Huși, s-a fixat din nou ortografia chirilică, căci de atunci încoace (până la introducerea alfabetului latin) orice carte tipărită are ortografia *Bibliei* din București. Înțelegem mai cu samă prin fixarea ortografiei deosebirea grafică a celor două sunete obscure ale limbei românești, deosebire care se părăsise prin negligența scribilor și prin deprinderile locale. Din o mulțime de ortografii personale și locale, ce mergeau după capriciile scribilor sau după datine locale (care nu erau decît capriciul unui vechi scrib), s-a făcut, pentru limba bisericei, o ortografie unică, care însamnă cu îngrijire sunetele esențiale ale limbei și care cu încetul a pătruns și prin cancelarii, așa că de pe la 1750 încoace mai toți deosebesc aceste două sunete, așa cum le deosebea *Biblia* din 1688. Anarhia ortografică a început din nou cu introducerea alfabetului latin. Ar fi o greșală a se arunca toată pricina acestei confuziuni pe spatele sistemelor încercate; negligența de a deosebi cele două sunete obscure există și fără sistem, ba încă totdeauna, și tocmai cele ce se petrec astăzi ne îndreptățesc a crede același lucru despre ortografiile dinainte de *Biblia* din 1688. Adevărul este că chestiunile ortografice trebuie regulate cu autoritate

și apoi învățate în școli, așa cum s-a făcut pretutindenea, altmintrelea nu vom ieși niciodată din caosul de astăzi.

b) Nu ni se pare deloc întemeiată vorba comisiunii că *î*, chiar dacă ar fi sunet esențial al limbei românești, încă nu trebuie să-l deosebim prin un semn aparte, «căci și nasalul este o particularitate a limbei franceze și *ᴀ* în loc de *e* în *Mutter*, *Vater* etc. este o particularitate a limbei germane; toți le pronunță, dar nime nu le scrie». Așa este, dar comisiunea uită că aceste sunt ortografii vechi, că francezul nu-și reguleazã astăzi ortografia ca noi, că el, cînd și-a regulat ortografia, a pus în serviciul acestei regulări toată știința timpului și că, de i-ar fi permis a o mai regula o dată astăzi pe de întregul, desigur că ar deosebi prin un semn unic sunetul nazal (a se vedea *Principes de l'écriture phonétique* par P. Jozon, unde *a* nazal se reprezintă prin *á*, nazala *o* prin *ó* și a lui *e* prin *é*). Pentru limbile care au literatură foarte bogată, schimbarea ortografiei sau punerea ei în acord cu știința timpului nu se poate face deodată, ci pe încetul, cum se și face. Noi însă nu putem fi împedecați de asemenea considerații, căci suntem la începutul literaturei și pe drumul de a ne regula ortografia. Deci, cînd chestiunea aceasta va fi bine limpezită, vom scrie pe *î* cu semn deosebit, crezînd că aceasta este o vocală esențială a limbei noastre, deosebită de toate celelalte, și fiindcă nu este iertat unei ortografii ce începe a se regula de a neglija un sunet așa de vechi și comun tuturor dialectelor românești în care s-a scris ceva, pe temei că ortografiile altor limbi din vechi regulate neglijază unele sunete.

În toate celelalte cazuri, afară de locurile pe care le-am adnotat, suntem și noi de acord cu părerea Comisiunii în privirea scrierii."

Este interesant de remarcat că, în încheierea raportului prezentat în sesiunea generală a Academiei Române la 8 aprilie 1880, Maiorescu dădea „un exemplu practic pentru înfățișarea ce ar avea scrierea română" după ortografia stabilită atunci, și anume *Cîntecul gintei latine* al lui Vasile Alecsandri (reprodus atît în *Analele Academiei* cît și în *Convorbiri*, *loc. cit.*). Această variantă a poeziei prezintă unele deosebiri față de cele publicate în *Timpul*, nr. 108, 18 mai 1878, p. 1; *Convorbiri literare*, nr. 3, 1 iunie 1878, p. 110–111; V. Alecsandri, *Opere complete*, III, 1880, p. 1–2.

Maiorescu aducea astfel un omagiu bardului de la Mircești, revenit odată cu el în sînul Academiei și care a jucat un rol de seamă în stabilirea ortografiei limbii române, intervenind întotdeauna cu bun-simț în discuțiile purtate în acest domeniu.

Referirea la acest „exemplu practic" va fi eliminată apoi în edițiile următoare ale *Criticelor*, unde va fi reprodus textul raportului: *Critice*, III, 1893, p. 413–445; *Critice*, II, 1908, p. 135–151; *Critice*, II, 1915, p. 135–151.

II. Revizuirea ortografiei. Raport înfățișat Academiei Române în numele Secțiunii literare în sesiunea generală de la 1904

Întrucît la 1880 plenul Academiei n-a admis toate punctele proiectului ortografic, Academia a fost nevoită să reia în cîteva rînduri discuțiile asupra ortografiei. Astfel, suprimarea lui *u* mut (scris cu *u* scurt), propusă încă în 1880, a fost din nou discutată în 1884: „Cestiunea ortografiei a fost din nou adusă în discuție. Îndeosebi se propuse ca Academia să șteargă din scrierea sa pe *u* mut.

Această ilustră literă, care a despărțit în două națiunea întreagă și — se zice — chiar casa domnitoare, a provocat și acum discuțiuni nu numai ferbinți, dar chiar pasionate. Nu se putea prevedea sfîrșitul la care discuțiunea a fost împedicată de a ajunge prin incendiul Palatului Universitățeі. Deocamdată, până la viitoarea sesiune generală, *u* mai are dreptul de a mări volumele publicate de Academie" — ne informează *Convorbirile literare*, an. XVIII, nr. 2, 1 mai 1884, p. 79. În anul următor, *Convorbirile*, an. XIX, nr.1, 1 aprilie 1885, p. 94, arătau că *u* scurt constituia iarăși obiect de discuție în Sesiunea generală a Academiei: „În al doilea loc Academia s-a ocupat cu cestiunea eternului *u* scurt. De la 1880 s-au făcut multe discuțiuni asupra acestui punct din ortografia Academiei. Unii cred că prin suprimarea acestei biete litere din scriere, limba română va intra într-o confuziune caotică din care nimeni nu o va mai putea scoate. Cu deosebire s-a observat în discuțiuni că unii membri din secțiunea științifică țin cu multă energie la această floare a scrierii românești. Academia nici în acest an nu a îndrăznit a da un vot asupra lui *u*. Cele două tabere vrăjmașe s-au mulțumit cu un armistițiu de un an" (vezi și *Analele Academiei Române*, seria II, tom. VII, 1884–1885, p. 87: *Asupra lui* u *scurt*).

Ani în șir după aceea, *u* scurt a figurat pe ordinea de zi a sesiunilor generale ale Academiei. În numărul 2, din 1 mai 1888 (p. 190), al *Convorbirilor* citim: „Hotărîrea asupra scoaterii sau păstrării lui *u* scurt în ortografia română, tot amînată din an în an, s-a mai amînat și de astă dată și poate că s-a făcut bine. Puterea împrejurărilor este mai tare decît voința oamenilor. Dispariția acestei vocale finale din ortografie se face de la sine și cînd nimeni nu va

mai întrebuința-o decît numai Academia Română, acest învățat corp, văzîndu-se izolat, nu va putea altfel decît să-și pună și el pecetea sa oficială pe un fapt de mult îndeplinit în viața vie și reală a poporului român.

Dir."

Cum era de așteptat, alungarea lui *u* mut a fost adoptată, în sfîrșit, de Academie la 11 martie 1895 (v. *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XVII (1894—1895), Dezbateri, p. 138—183: *În chestia lui* ŭ *final)*.

După aproape un sfert de veac de la adoptarea proiectului din 1880 se simțea tot mai puternic nevoia revizuirii ortografiei, îndeosebi cu privire la scrierea diftongilor *ea* și *oa*, a grupului de consonante *șt*, a sonurilor *z*, *i* scurt, *u* scurt, *ă* și *î* sau *â*. În sesiunea din 1903 a Academiei, o nouă comisie era însărcinată să redacteze un proiect de reformă a ortografiei. Noua comisie era alcătuită din Maiorescu, Hasdeu, Quintescu, Iacob Negruzzi și Ion Bianu. Cele 6 propuneri de modificare a ortografiei au fost discutate și aprobate în ședințele Secțiunii literare din **6**, **8** și **9** martie **1903**. În ședința din 9 martie 1904, Secțiunea literară alegea o nouă comisie, compusă din I. Bianu, Ovid Densusianu și T. Maiorescu, care avea sarcina să redacteze o broșură „pentru a pune ortografia adoptată la îndemîna scriitorilor români". Raportul Secțiunii literare, prezentat spre aprobare sesiunii generale a Academiei Române, datat 10 martie 1904, este scris în întregime de Maiorescu și exprimă, ca și cel din 1880, opiniile lui în privința scrierii limbii române.

Textul raportului a fost publicat în: *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXVI, 1903—1904, p. 109—112 (Extras. Sesiunea generală a Academiei Române din anul 1904, București, Academia Română — semnat: Titu Maiorescu); *Convorbiri literare*, an. XXXVIII, 1904, nr. 4, p. 321—326 (sub titlul: *Raport asupra ortografiei revizuite)*; *Critice*, II, 1908, p. 152—158; *Critice*, II, 1915, p. 152—158.

Variante

I

Analele Acad. = *A*, *Conv. lit.* = *B*, ed. 1893 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

379

1—4 *numai în D, E* /

381

1—4 I. Raport cetit în Academia Română (sesiunea generală de la 1880) asupra unui nou proiect de ortografie *D, E;* Raport asupra noului proiect de ortografie română *A, B;* Raport cetit în Academia Română asupra noului proiect de ortografie (1880) *C* / **6** de la *D, E;* din *A, B, C* / **10—11** publicațiile *C, D, E;* publicațiunile *A, B* / **23** prezidența *B, C, D, E;* președința *A* /

382

3 decizie *B, C, D, E;* deciziune *A* / **20** erudiție *C, D, E;* erudițiune *A, B* / **23** G. *C, D, E;* d.G. *A, B* / **25** raportul Comisiei *D, E;* reportul Comisiunei *A, B;* raportul Comisiunei *C* / **26** I. *C, D, E;* dl. I.*A;* domnul I. *B* / **29** I. *C, D, E;* dl. I. *A;* domnul I. *B* / **31** o *B, C, D, E;* o mare și *A* / **31** influență *C, D, E;* influință *A, B* / **32** tranziției *C, D, E;* tranzițiunii *A, B* / **34** să-și susție *B, C, D, E;* a-și susține *A* / **36** punctul *A, C, D, E;* puntul *B* /

383

2 erudiție *C, D, E;* erudițiune *A, B* / **2—3** conștiincioase *D, E;* conștiințioase *A, B, C* / **12—13** să ție *C, D, E;* a ținea *A, B* / **13** de fapt *C, D, E;* factice *A, B* / **14** să primească *C, D, E;* a primi *A, B* / **18** din cei *C, D, E;* cei *A, B* / **34** să constate *C, D, E;* a constata *A, B* / **38** urmare *C, D, E;* urmare Societatea *A, B* /

384

13 civilizației *C, D, E;* civilizațiunii *A, B* / **16** tranzacții *C, D, E;* tranzacțiuni *A, B* / **24** discuție *C, D, E;* discuțiune *A, B* / **30** întreaga *B, C, D, E;* pe întreaga *A* / **38** scriu *D, E;* ce scriu *A, B, C* / **39—40** să-l ignorăm *C, D, E;* a-l ignora *A, B* /

385

1 impresia *C, D, E;* impresiunea *A, B* / **1—2** comisia noastră *C, D, E;* comisiunea d-voastră *A, B* / **7** comisia dv. *C, D, E;* comisiunea d-voastră *A, B* / **8** chestiilor *D, E;* cestiunilor *A, B;* cestiilor *C* / **9** să se ocupe *C, D, E;* de a se ocupa *A, B* / **9** chestii *D, E;* cestiuni *A, B, C* / **12** discuția *C, D, E;* discuțiunea *A, B* / **15** să se găsească *C, D, E;* a găsi *A, B* / **20** la *B, C, D, E;* în *A* / **21** onoarea să-l supunem *C, D, E;* onoare a-l supune *A, B* / **25** și între *C, D, E;* și *A, B* / **26—27** punctului esențial în discuție *D, E;* cu esența punctului în discuțiune (*C:* discuție) *A, B, C* / **37** nici un *D, E;* nici *A, B, C* / **38** derivația *C, D, E;* derivațiunea *A, B* /

386

2 *În B, aici se trimite la par. I din* Observările *d-lui A. Lambrior, reproduse în continuare în* Convorbiri, *p.* 74-78 (v. ed. noastră, p. 783 – 788). / **6** proporția *C, D, E;* proporțiunea *A, B* / **12** generații *C, D, E;* generațiuni *A, B* / **13** modulări *C, D, E;* modulările *A, B* / **29** concesii *C, D, E;* concesiuni *A, B* / **37** principiu *A, B, D, E;* princip *C* /

387

1 astăzi *B, C, D, E;* însă astăzi *A* / **1** princip *C, D, E;* principiu *A, B* / **2** să scriem *C, D, E;* a scrie *A, B* / **18** comisia *C, D, E;* comisiunea *A, B* / **19** să vă arăt *C, D, E;* a vă arăta *A, B* / **20** ocupat *A, C, D, E;* apucat *B* / **26** sonurile *C, D, E;* sonurile lor *A, B* / **28** Excepțiune *C, D, E;* Esceptiune *A, B* / **36–37** *(notă la r.* **27***), numai în C, D, E (*pag. 20 și urm. ale acestui volum *D, E;* vol. III, pag. 201 și urm. *C)* /

388

1 colaborare *C, D, E; colaborare, duplicare A, B* / **3** lasă însă *B, C, D, E;* lasă *A* / **7** confuziei *C, D, E;* confuziunii *A, B* / **10** *În B, aici se trimite la par. II din* Observările *lui Lambrior.* / **17** *În B, trimitere la par. III din* Observările *lui Lambrior. Nota din textul de bază numai în D, E.* / **23** să se scrie *C, D, E;* a se scrie *A, B* /

389

14 *În B, trimitere la par. IV din* Observările *lui Lambrior.* / **21** *În B, trimitere la par. V din* Observările *lui Lambrior.* / **25** 3-a *D, E;* a 3-a *A, B, C* / **35** să se introducă [...] pentru *î B, C, D, E;* a se introduce [...] pentru *ѫ A* / **36** circumflex *B, C, D, E;* circumflex *î A* / **39–41** *(notele la r.* **14** *și* **21***) numai în D. E.* /

390

8 objecția *D, E;* obiecțiunea *A, B;* obiecția *C* / **10** să exprime *C, D, E;* a esprima *A, B* / **16** să cităm și să traducem *C, D, E;* a cita și a traduce *A, B* / **20** ales este *B, C, D, E;* este *A* / **30** *În B, trimitere la par. VI din* Observările *lui Lambrior.* / **37** *(greșit)* geniului *D, E;* genului *A, B, C* / **38–39** *(nota la r.* **15***), numai în D, E; în C:* Vezi mai sus, pag. 307 și ante. /

391

3 objecții *D, E;* obiecțiuni *A, B;* obiecții *C* / **11** să fie *C, D, E;* a fi *A, B* / **12** să facă concesii (*C:* concesie) *C, D, E;* a face concesiune *A, B* / **34** pentru *D, E;* cît pentru *A, B, C* / **36** exprimat *A, C, D, E;* esprimat *B* / **38–39** *(nota la r.* **9***) numai în C, D, E* (93 *D, E;* 335 C) /

392

1–2 *lauda* însă a *lăudà*, fac însă *făcù*, *simți* însă *a simțì D, E; vede*, însă *a vedè, laudă* însă *lăudà, fac* însă *făcù A, B ; vede*, însă *a vedè, fac*, însă *făcù, simți*, însă *a simțì C* / **4** exprima *A, C, D, E;* esprima *B* / **8, 10** să exprime *C, D, E;* a exprima *A;* a esprima *B* / **11** *ea B, C, D, E;* diftongii *ea A* / **25, 26** să arate *C, D, E;* a arăta *A, B* / **29** *voios C, D, E; iubesc, voios A, B* /

393

8 următorul *C, D, E;* a fi următorul *A, B* / **9** înlesnire *C, D, E;* negligență *A, B* / **12** să fie *C, D, E;* de a fi *A, B* / **13–14** în limba noastră așa *C, D, E;* a fi în limba noastră tot așa *A, B* / **34** să se ascundă *C, D, E;* de a ascunde *A, B* / **36** împărțită *C, D, E;* împărtășită *A, B* / **37** susțin *B, C, D, E;* susțin a se păstra *A* / **38–41** *(nota la r.* **35***) numai în D, E.* /

394

2 principiu *A, B, D, E;* princip *C* / **4** discuții *C, D, E;* discuțiuni *A, B* / **8** să facă concesii (*C:* concesie) *C, D, E;* a face concesiune *A, B* / **22** unde *C, D, E;* cînd *A, B* / **33** să o alegeți *C, D, E;* a o alege *A, B* / **35** Fără *C, D, E;* Spre a vă da un exemplu practic pentru înfățișarea ce ar avea scrierea română după această ortografie, am onoare a vă alătura o transcriere conformă cu regulele aici stabilite. Este *Cîntecul gintei latine*, ce l-am transcris, cîntat de acel poet și coleg al nostru, căruia natura pare a-i fi dat menirea de a înfățișa generațiunilor contimpurane toată frumusețea eufonică a limbei noastre materne.

Fără *A, B* /

395

1 să se însemneze *C, D, E;* a se însemna *A, B* / **7** decizia *C, D, E;* deciziunea *A, B* / *În A și B, la sfîrșitul raportului, este reprodusă poezia lui V. Alecsandri, cu ortografia propusă aprobării Academiei:*

CĂNTECUL GINTEI LATINE

Latina gintă e regină
Într'ale lumei ginte mari.
Ea poartă'n frunte-o stea divină
Lucind prin timpii seculari.

Menirea ei tot inainte
Măreț indreaptă pașii sei:
Ea merge'n capul altor ginte,
Vĕrsănd lumina'n urma ei.

Latina gintă-i o virgină
Cu farmec dulce răpitor;
Străinu-n cale i se'nchină
Și pe genunchi cade cu dor.
Frumoasă, vie, zimbitoare
Sub cer senin, in aer cald,
Ea se oglindă'n splendid soare,
Se scaldă'n mare de smarald.

Latina gintă are parte
De-ale pămĕntului comori
Și mult voios ea le imparte
Cu cele lalte-a ei surori.
Dar e teribilă'n mănie,
Când bratul seu liberător
Lovesce'n cruda tiranie
Și luptă pentru-al seu onor.

In ḑioa cea de judecată,
Când față'n cer cu Domnul sfănt
Latina gint'a fi'ntrebată:
Ce ai făcut pe-acest pămĕnt?
Ea va respunde sus și tare:
O Doamne, 'n lume căt am stat,
In ochii sei plini de-admirare
Pe *Tine* te-am representat. /

II

Analele Acad. = *A*, *Conv. lit.* = *B*, ed. 1908 = *C*, ed. 1915 = *D*

396

1—5 *lipsesc în A (în extras:* Academia Română. Sesiunea generală din anul 1904. Raportul Secțiunii literare asupra reviziunii ortografiei); Raport asupra ortografiei revizuite. Făcut Academiei Române în numele Secțiunii literare *B*/

397

34 sau *C, D;* același, de-asupra sau *A, B* /

398

24 adresa *C, D;* alăturata adresă a *A, B* /**25** *în B următoarea notă:* În această adresă, 55 profesori secundari de limba română își exprimă următoarele „deziderate": să fie în scriere un singur *ă* pentru sonul *ă*, un singur *î* pentru *î*, un singur *z*, un singur *șt*, un singur mod de a scrie diftongii *ea* și *oa*, și anume *ea* și *oa*, nu *é* și *ó*./

399

13 nou *C, D;* nou pe *A, B* / **20** nu se poate suprima și ascunde *a C, D; a* nu se poate suprima și ascunde *A, B* / **31** unde *C, D;* unde *i* și *u A, B* /

400

9 *(greșit)* semnului *C, D;* sonului *A, B* / **13—14** psihologie *C, D;* psichologie *A, B* /**15** psihologii *C, D;* psichologii *A, B* / **18—39** *numai în A, C, D* (**18** Sonul *î C, D;* Sonul *x A* /**23** de *i C, D;* de *e* și *i A*); *în B;* Sonul *î* se scrie cu litera *â;* cînd însă *î* este la începutul unui cuvînt, se scrie cu *î*[1] *B*/

401

10 București, 10 *C, D;* 10 *A, B* /

P. 403 NEOLOGISMELE

Maiorescu se ocupase și mai înainte de neologisme (v. *Direcția nouă în poezia și proza română*, în *Convorbiri literare*, an. VI, 1 septembrie—1 octombrie 1872, nr. 6—7; în vol. de față, p. 155—213), dar numai în treacăt.

De data aceasta el încerca să stabilească norme în introducerea termenilor neologici, problemă dificilă și de mare răspundere. De aceea și considera acest studiu de o deosebită importanță, cum rezultă din scrisoarea datată 23 septembrie 1881, adresată lui I. Negruzzi: „Și de art. *Neologismelor* îmi pare foarte rău că nu vi-l pot citi însumi și nu mă pot folosi de observările voastre. Eu

[1] Această formulare a regulei 6 s-a adoptat de Academie după propunerea d-lui Poni, precum fusese dealtminteri mai înainte împărtășită Secțiunei literare de d. Bogdan. Ea înlocuiește regula redactată astfel în raportul d-lui Maiorescu: [*aici* Convorbirile *reproduc r.* **18—35**, *p.* **400** *din ed. de față*].
Dar îndată după cetirea acestei redacțiuni în plenul Academiei, d. Maiorescu a declarat, în numele comisiunii ortografice, că este gata să primească orice altă simplificare a scrierii lui *î* cu care s-ar împăca majoritatea scriitorilor români (*nota* Convorbirilor).

cred acest articol cel mai cu temei și mai sfîrșit în felul său din cîte le-am scris pînă acum. Dacă îl citești din întîmplare acum sîmbătă la «Junimea» (și este, d.e., Lambrior sau Burlă de față), te rog spune-mi unde ați crede că este ceva de schimbat. Cum știi, eu sunt ușor de convins în privința unor asemenea schimbări (stilistice mai ales) și aș mai avea timp să le fac înainte de a începe tiparul, care pentru numărul de la 1 noiemvrie se face cam pe la 3,4 octomvrie" (vezi I.E. Torouțiu, *op. cit.*, I, p. 15; de asemenea, E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, *ed. cit.*, p. 120).

La 26 septembrie 1881, Maiorescu nota și în jurnalul său: „De la [mănăstirea] Suzana, iarăși scris românește mult, 3 articole în *Convorbiri*, *Psihologia Popescu*, *Neologismele*, *Literatura română în critica străină*" (*Însemnări zilnice*, II, *ed. cit.*, p. 22–23).

Aflînd de revenirea lui Maiorescu la activitatea literară după „opt ani de sincopă (1873–1881)" (E. Lovinescu, *T. Maiorescu și contemporanii lui*, *ed. cit.*, p. 47), V. Alecsandri își exprima satisfacția într-o scrisoare adresată, la 27 septembrie 1881, lui I. Negruzzi:

„Îmi spui că Maiorescu a reînviat pe lumea literară după opt ani de catalepsie. Cu atît mai bine și pentru literatură și pentru el! Un om ca dînsul, învățat, elocvent, deștept, cugetător și de gust, este menit a aduce mari foloase tinerimii, atît prin scrierile sale, cît și prin graiul lui. Să ne felicităm dar de reînvierea ilustrului orator, care știe a combate atît de aspru beția de cuvinte" (*Scrisori*, București, 1904, p. 83).

Studiul despre *Neologisme* era o urmare a celui *Despre scrierea limbei române*: „Problema scrierii limbii române — spune T. Vianu — conducea prin critica etimologismului latinist în miezul altei preocupări, mai apropiată de practica literaturii însăși. Căci latinismul nu propunea numai un sistem de notare a sunetelor, dar și unul de vorbire. Pentru *inimă*, de pildă, latiniștii doreau să vadă nu numai scriindu-se, dar și pronunțîndu-se *anima*. «Este rațional și este cu putință — se întreba Maiorescu — să introducem în scrierea și în vorbirea limbei de astăzi formele mai primitive și mai curat etimologice ce le-am aflat în secolii trecuți?»

Evident, lucrul nu era posibil deoarece paralel cu metamorfoza fonetică s-a produs una a înțelesului, ceea ce impune nevoia unui cuvînt nou pentru noțiunea deosebită desemnată prin el. Întreprinderea lui Laurian și Massim în *Dicționarul limbii române* era, deci, falsă în principiul ei. După cum, călăuzindu-se de un criteriu intelectual, Maiorescu socotea în 1866 că un sunet se cuvine a fi

desemnat printr-o literă aparte atunci cînd are o funcțiune logică și gramaticală proprie, tot astfel este acum de părere că un cuprins intelectual într-o notațiune deosebită impune existența unui cuvînt nou. Dar același principiu intelectual nu numai că justifică, dar și limitează adoptarea noilor cuvinte. Din această pricină, în articolul *Neologismele* din 1881, Maiorescu se va ridica împotriva tuturor formațiunilor verbale de recentă proveniență străină, cînd pentru ele există în limbă cuvinte vechi, desemnînd același cuprins intelectual. Neologismele pot fi admise numai cînd e vorba de introducerea unor idei noi, și în aceste cazuri, pentru a rămînea de acord cu geniul limbii noastre, ele trebuiesc căutate în celelalte limbi romanice, în special în cea franceză" („*Junimea*", în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 158).

De soluția literară pe care o dădea Maiorescu în privința neologismelor s-a ocupat și Pompiliu Constantinescu: „Deși nu ține de teoriile lui estetice — scria el în 1940 — dar fiindcă se referă la limbaj, deci la expresia literară, vom aminti aici și soluția literară pe care o dă în privința neologismelor; educația lui clasică, cu respectul pentru forma desăvîrșită, îl pune de timpuriu în contact cu problemele de limbă, fie sub raportul strict filologic, așa cum mărturisesc întinsele lui studii *Despre scrierea limbei române*, fie sub raportul literar, așa cum o dovedește aspra și îndreptățita critică despre *Limba română în jurnalele din Austria*, al căror respect pentru geniul limbii naționale era șovăielnic.[...]

Împreună cu Eminescu, Titu Maiorescu rămîne și astăzi în fruntea generației lui, ca scriitor de idei, și un model de preciziune și fermitate, de limpezime și logică și de o anume căldură interioară în desfășurarea cugetării. Că n-a fost original este de puțină însemnătate (cîți gînditori originali avem oare azi?); originalitatea lui stă în expresia în care a știut să înveșmînte, să românizeze idei de circulație europeană, în estetică, politică și alte domenii.

De aceea studiul lui *Neologismele* (1881), pe lîngă unele adevăruri devenite obștești, pe lîngă unele amănunte remaniabile sau discutabile, cuprinde, în totalitatea lui, un sîmbure viu, din care poate ieși un lăstar de gîndire[...]" (*Titu Maiorescu față de noi*, în *Scrieri*, 3, *ed.cit.*, p. 515–516).

„Articolul *Neologismele* (1881) — apreciază Gr. Brâncuș — consacrat exclusiv problemei împrumuturilor recente în limba română, este o expunere sistematică a concepțiilor privitoare la modul de îmbogățire a limbii literare cu elemente neologice. Ideile expuse aici circulau în epocă, dar meritul lui Maiorescu este de a fi

înțeles valoarea lor și de a le fi înfățișat, cu o documentație suplimentară, într-o sinteză întocmită unitar, cu o autoritate de care se simțea nevoie într-o vreme în care ecourile latiniste erau încă puternice" (*Titu Maiorescu și problemele limbii*, în *Limba română*, an. XIII, 1964, nr. 5, p. 489).

Problemele dezbătute de Maiorescu aici i-au preocupat și pe înaintași. De pildă, suprimarea slavonismelor din limba română îi preocupase cu mult mai înainte pe I. Heliade Rădulescu, în *Gramatica* sa din 1828, apoi pe Costache Negruzzi (vezi *Scrisoarea XVIII*, publicată în *Foaie pentru minte...* din 10 noiembrie 1841: „Cum să le lepădăm acum [zicerile slavone] și, de am și voi, oare putea-vom?"). Combaterea exagerărilor școlii latiniste dobîndise un ton vehement încă la Alecu Russo (vezi *Cugetările* publicate în *România literară*, 1855: „...dacă învățații și autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe și scrieri neînțelese?"; art. *Contra ardelenilor*, în *Steaua Dunării*, 1856, nr. 5: „...limba română e de viță romană, iar nu latină, și este mai mult decît o greșeală a predica latinirea: este un anahronism; prelungit, anahronismul este un pedantism ridicul și predicatorii anahronismului se cheamă pedanți..."). Împotriva pocirii limbii române de etimologismul ciparian și împotriva dicționarului academic alcătuit de Laurian și Massim se ridicaseră și alți scriitori de seamă, ca Alecsandri și Odobescu. Scriitorii moldoveni, și Alecsandri îndeosebi, par să fi exercitat, dealtminteri, o puternică influență asupra orientării lui Maiorescu în problema neologismelor. Într-un articol apărut mai recent (Ion Ștefan, *Poziția lui Titu Maiorescu față de neologisme în edițiile succesive ale studiilor sale critice*, în *Limba română*, an. XXV, 1976, nr. 2, p. 163–171) se spune: „S-a afirmat că atitudinea lui Maiorescu față de neologisme ar fi urmarea unei influențe germane [aici articolul trimite la D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, București, Editura Fundațiilor, 1942, p. 336 ș.u.]. Nu credem însă că este necesar să se invoce o influență germană pentru a explica această atitudine. Este mai probabil că ea se datorește influenței scriitorilor moldoveni și în primul rînd lui Alecsandri, care au fost mai refractari față de neologisme. Maiorescu mărturisește că Alecsandri, «prin scrieri și sfaturi orale», i-a întărit pe junimiști în tendința de a folosi limba așa cum a izvorît din mintea poporului."

Studiul *Neologismele* s-a publicat pentru prima dată în *Convorbiri literare*, an. XV, nr. 8, 1 noiembrie 1881, p. 281–293 (sub titlul

În contra neologismelor), apoi în volume: *Critice*, II, 1892, p. 243–288 (sub titlul *În contra neologismelor*); *Critice*, II, 1908, p. 159–184; *Critice*, II, 1915, p. 159–184.

Variante

Conv. lit. = *A*, ed. 1892 = *B*, ed. 1908 = *C*, ed. 1915 = *D*.

403

1 Neologismele *C, D;* În contra neologismelor *A, B* / **2** (1881) *numai în B, C, D* /

405

2 *Convorbiri literare* o direcție *C, D; Convorbiri* o direcțiune *A, B* / **4** Construcțiile *C, D;* construcțiunile *A, B* / **14** articole *C, D;* articule *A, B* /

406

2 direcții *C, D;* direcțiuni *A, B* / **23** direcției *C, D;* direcțiunii *A, B* / **24** la îndoială *C, D;* în îndoială *A, B* / **25** articol *C, D;* articul *A, B* / **27** ei *B, C, D;* său *A* / **27** *Convorbirile literare C, D; Convorbirile A, B* / **33** să se înțeleagă *C, D;* a se înțelege *A, B* / **34** să se mai îmblînzească *C, D;* a se mai îmblînzi *A, B* /

407

10 să atragem *C, D;* a atrage *A, B* / **14** *Convorbirile literare* de pe la *C, D; Convorbirilor* din *A, B* / **18** să-l avem *C, D;* a-l păstra *A, B* / **20** articolul *C, D;* articulul *A, B* / **28** să le întemeiem *C, D;* a le întemeia *A, B* / **37** ale *Convorbirilor literare C, D;* din *Convorbiri A, B* /

408

9 exagerarea *B, C, D;* esagerarea *A* / **10–11** expresii recomandate *C, D;* espresiuni recomendate *A;* espresiuni recomandate *B* / **13** la toate schimbările *C, D;* în contra tuturor schimbărilor *A, B* / **14** Iar *C, D;* Dar *A, B* / **16** Dar *C, D;* Însă *A, B* / **30** expresiunilor *C, D;* espresiunilor *A, B* / **32** exemple *B, C, D;* esemple *A* /

409

14 studiilor *C, D;* studielor *A, B* / **27** secolul *C, D;* seculul *A, B* / **28** poeziile *C, D;* poesiile *A, B* / **30** exagerări *B, C, D;* esagerări *A* /

410

7–8 d. N. Blaramberg, care *B, C, D;* care *A* / **8** să zică și să *B, C, D;* a zice și a *A* / **15** tandră. *B, C, D;* tandră. A fi agreabil. *A* / **25**

vol. I al ediției de față, pag. 87 și urm.) *C, D; Critice*, pag. 25 și urm.) *A; Critice*, edit. 2, vol. I, pag. 160 și urm.) *B*/

411

5 exemple *B, C, D;* esemple *A* / **9** Exemple *B, C, D;* Esemple *A* / **11** articolele *C, D;* articulele *A, B* / **14** introdusă *C, D;* să fie introdusă *A, B* /

412

6 expresia *B, C, D;* espresiunea *A* / **6—7** autorize *B, C, D;* autorizeze *A* / **15** inteligenței *B, C, D;* inteliginței *A* / **17—18** inteligența *B, C, D;* inteligința *A* /

413

16 secolului *B, C, D;* seculului *A* / **38** din *B, C, D;* deja din *A* /

414

8 de soartă să schimbe *C, D;* de la soarte a schimba *A;* de soartă a schimba *B* / **29** articol *C, D;* articul *A, B* / **31—32** *Convorbirile literare C, D; Convorbirile A, B* / **32** articolele *C, D;* articulele *A, B* /

415

35 puncte *C, D;* punturi *A, B* / **37** expresie *B, C, D;* espresiune *A, B* /

416

24 școli *C, D;* școale *A, B* / **36** punct *B, C, D;* punt *A* /

417

10 din mai *A, C, D;* de mai *B* / **14** discuție *B, C, D;* discuțiune *A* / **16** să rezumăm *C, D;* a rezuma *A, B* / **17** să zicem *C, D;* a zice *A, B* / **22** astăzi *C, D;* pînă acum *A, B* / **30** expresie *B, C, D;* espresiune *A* /

418

14—15 să vorbim *C, D;* a vorbi *A, B* / **15** să ne gîndim *C, D;* a ne gîndi *A, B* / **15—16** să *sperăm C, D;* a *spera A, B* / **16** să ne credem *C, D;* a ne crede *A, B* / **22** puternică *B, C, D;* cea puternică *A* /

419

12 să deștepte o direcție *B, C, D;* de a deștepta o direcțiune *A* / **20** sociale *C, D;* populare *A, B* / **20** direcție *B, C, D;* direcțiune *A* /

420

2—3 să zică *C, D;* a zice *A, B* / **3** articole *C, D;* articule *A, B* / **15** Punctul *B, C, D;* Puntul *A* / **22, 30** punct *B, C, D;* punt *A* / **26** exclusiv *B, C, D;* esclusiv *A* /

421

14 proporție *B, C, D;* proporțiune *A* / **22** explica mai bine expresiunea *B, C, D;* esplica mai bine espresiunea *A* / **27** credința sa *B, C, D;* credința *A* / **29** fantazia sa și în poezia *C, D;* fantasia sa și în poesia *A, B* / **38** poeziile *C, D;* poesiile *A, B* /

422

7 să depărtezi *B, C, D;* de a depărta *A* / **8** poeziile *C, D;* poesiile *A, B* / **13** exemple *B, C, D;* esemple *A* / **15** etimologiștilor *C, D;* academia *A, B* / **35** poezia *C, D;* poesia *A, B* /

423

2 habitudine *B, C, D;* habitual *A* / **4** poezia *C, D;* poesia *A, B* / **25** de ele *C, D;* cu ele *A, B* / **28** punct *B, C, D;* punt *A* / **29** națională și de rațională! *C, D;* națională! *A, B* /

P. 425 CONTRA ȘCOALEI BARNUȚIU

Studiul a fost scris după moartea lui Bărnuțiu, cu prilejul apariției, în 1867, a operei fundamentale a acestuia, *Dreptul public al românilor*. Este, după cum îl caracterizează E. Lovinescu (*T. Maiorescu*, I, *ed. cit.*, p. 242—243), „primul model al polemicei maioresciene și, într-un sens, al polemicei în sine în literatura unui popor vioi și polemist prin însăși structura lui, care cunoscuse chiar de la început incizivitatea spiritului lui I. Eliade Rădulescu și trăia aurora vervei lui Hasdeu".

Combătînd ideile greșite ale lui Bărnuțiu, Maiorescu proclama „ideile fundamentale de umanitate și liberalism", „progresul civilizației omenești prin toleranță și știință, prin buna stare materială și morală potrivită totdeauna cu gradul culturii unui popor". Sînt și exagerări în studiul său, expresie a poziției conservatoare pe care se situa criticul.

„Anul 1867 — scrie Z. Ornea — avea să întregească junimismul cu una din dimensiunile sale fundamentale. Și tot datorită lui Maiorescu. Este vorba, firește, de nu mai puțin vestitul studiu cunoscut apoi sub denumirea *Contra școalei Barnuțiu*, la care am adăuga eseul din 1868, *În contra direcției de astăzi în cultura*

română. Cu aceste contribuții maioresciene din 1867 și 1868, junimismul își precizează și programul său ideologic. [...] Aici vom spune numai că mai toate ale sale motive ideologice esențiale le aflăm în aceste două studii din 1867 și 1868: critica pașoptismului din perspectivă conservatoare, evoluționismul utilizat pentru demonstrarea necesității înghețării stărilor socio-politice, atitudinea față de instituțiile liberale statuate prin constituția de la 1864, conservatorismul luminat pe plan politic și — mai ales — critica formelor fără fond, formulă criticistă care exprima sintetic și expresiv întreaga ideologie junimistă" (*op. cit.*, p. 70—71).

Fundalul pe care se fixează critica școalei lui Bărnuțiu ne este înfățișat astfel de T. Vianu în 1940:

„Al treilea aspect al luptei dusă de Maiorescu în această primă perioadă a activității sale are finalități încă mai generale. Este vorba de data aceasta nu numai de felul scrierii și vorbirii limbei românești, nu numai de condițiile sensibile și ideale ale poeziei, dar de temeliile înseși ale culturii noastre. Dar ca și în celelalte cazuri el afirmă principiile în legătură cu împrejurări concrete și particulare, demonstrîndu-le valoarea în punctul în care nevoia lor i se părea că se face simțită.

Una din aceste împrejurări era influența de care se bucura în Iași gruparea politică a «fracțiunii libere și independente», pusă sub conducerea lui Nicolae Ionescu și inspirată de ideile lui Simion Bărnuțiu. Venerabilul naționalist ardelean, al cărui nume se impusese în revoluția din 1848 prin discursul pronunțat la Blaj pe Cîmpia Libertății, își terminase viața ca profesor de drept și filozofie la Universitatea din Iași. Moartea îl surprinsese în 1863 mai înainte de a fi publicat vreuna din operele lui juridice și filozofice. Un comitet ieșan, compus din personalități formate în spiritul învățăturii sale, ia inițiativa tipăririi acestor lucrări, începînd cu *Dreptul public al românilor*, apărut în 1867.

Relațiile lui Maiorescu cu «fracționiștii» au fost tulburi din primul moment, alunecînd și mai înainte și după aceea în regretabile incidente judiciare și politice amintite și mai sus. O explicație pe tărîmul ideilor întreprinde Maiorescu în 1868 în articolul *Contra școalei Bărnuțiu*, în care «fracționismul» este atacat în însuși izvorul lui de inspirație. Reprezentant al latinismului ardelean, căruia îi dădea o neașteptată aplicare în domeniul politic și juridic, Bărnuțiu era de părere că dreptul natural al românilor fiind dreptul roman se cuvine a ne înapoia la instituțiile lui. Adoptarea rădăcinilor latine în formele vorbirii și ale scrierii, preconizată de etimologiști, își afla astfel o concluzie paralelă. Dar după cum Maiorescu atacase etimologismul în numele unei concepții organice a limbii, el va combate latinismul politic și juridic prin înțelegerea istorică a dreptului. Căci despre care drept roman era vorba? Dreptul roman a străbătut o lungă evoluție. În care din momentele dezvoltării lui dorea Bărnuțiu să-l reintroducă în viața poporului român de astăzi? Consecințele principiului bărnuțist erau apoi numeroase și, după părerea lui Maiorescu, în toate privințele nefericite[...].

Întîmpinările trezite de criticile sale îi dau lui Maiorescu prilejul să revie încă o dată la atac, caracterizînd în bloc fenomenele particulare considerate pînă acum și legîndu-le de ceea ce i se părea cauza lor generală și comună" (*Titu Maiorescu*, în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 164—165).

Ovidiu Cotruș, în acord cu T. Vianu în unele opinii, se ocupă, într-o suită de articole, de rolul lui Maiorescu în cultura română. El scrie cu privire la semnificațiile articolului despre școala lui Bărnuțiu:

„Conflictul dintre Maiorescu și ardeleni se rezumă în esență la opoziția inevitabilă dintre naturile mesianice care, voind să modeleze realitatea pe măsura idealurilor lor, trec cu nesăbuită ușurință peste contradicții și incompatibilități și naturile realist-empirice, valorificînd idealurile în funcție de compatibilitatea lor cu realitatea. [...]

Dacă în critica etimologismului ciparian sau a fonetismului lui Pumnul victoria lui Maiorescu a fost definitivă, eliminînd posibilitatea reactualizării ulterioare a acestor teze, critica gîndirii social-politice a lui Bărnuțiu și a exceselor ei naționaliste, nefiind dezvoltată din interiorul fenomenului, a permis reactualizarea ei parțială în doctrina iorghistă. Fără discuție, tezele lui Bărnuțiu erau axate pe ideea utopică a restaurării republicii romane, a dreptului roman [...]. Aceeași năzuință «puristă» explică naționalismul excesiv al lui Bărnuțiu, soluțiile sale politice xenofobe, inacceptabile pentru o conștiință care respectă *principiul naționalității în marginile adevărului*. Insistăm asupra acestei probleme, deoarece critica maioresciană a aruncat o falsă lumină asupra revoluționarului Simion Bărnuțiu, înfățișat deseori generațiilor viitoare ca un prototip de reacționar. Desprins de condițiile particulare în care a apărut, bărnuțianismul conține, alături de multe elemente progresiste, și multe elemente reacționare. Combaterea acestora rămîne un merit de prim ordin al criticii social-politice a lui Maiorescu."

„Angajarea în luptă a marelui critic n-a fost determinată de vreo adversitate față de personalitatea lui Bărnuțiu, ci de demagogia iresponsabilă a fracțiunii «libere și independente» condusă de Nicolae Ionescu (așa-zisa «școală Bărnuțiu») care exploata doctrinar elementele reacționare din gîndirea revoluționarului ardelean în scopul promovării politice. Lipsite de acoperire teoretică, tezele lui Bărnuțiu aveau cel puțin o îndreptățire istorică pentru condițiile particulare ale Transilvaniei. Chiar dacă unele dintre ele au fost elaborate în perioada ieșeană a învățatului ardelean, ele porneau tot din experiența politică acumulată în Transilvania" (*Titu Maiorescu și cultura română*, III, în *Familia*, seria a V-a, an. 3 (103), nr. 4 (20), aprilie 1967, p. 12,15).

Studiul maiorescian s-a publicat pentru prima dată în întregime în *Convorbiri literare*, an. I, nr. 20—21, 15 decembrie 1867 — 1 ianuarie 1868, p. 273—280, 286—294; nr. 23—24, 1—15 februarie 1868, p. 317—323, 333—343 (sub titlul: *Dreptul public al românilor și școala lui Barnuțiu*). *Gazeta de Iași*, an. I, nr. 79, 80, 81, 10 decembrie 1867, reproduce, sub titlul *Școala lui Barnuțiu în Iași*, începutul articolului (primele trei „consecințe ale școalei Barnuțiu"), însoțit de următoarele cuvinte introductive: „Sub titlul *Dreptul public al românilor și școala lui Barnuțiu*, domnul Titu Maiorescu începe în no. 20 din *Convorbirile literare* un șir de articole critice asupra unei publicațiuni nouă din manuscriptele răposatului Simeon Barnuțiu [...].

Din primul articol al domnului Maiorescu estragem următoarele observațiuni, a căror interes se întinde peste sfera restrînsă a unei critice exclusiv literare..."

Fragmentul reprodus în *Gazeta de Iași* are la sfîrșit mențiunea *va urma*, dar publicația și-a încetat chiar atunci apariția, astfel încît nu mai putea fi vorba de continuare. E curios că fragmentul, deși se spune că este extras din *Convorbiri*, apare în *Gazeta de Iași* la 10 decembrie 1867, iar nr. 20 al *Convorbirilor* la 15 decembrie 1867. Fie că numărul din *Convorbiri* a apărut înainte de data înscrisă pe copertă, fie că redacția *Gazetei de Iași* a obținut manuscrisul sau un șpalt al lucrării înainte de apariția revistei junimiste, reproducerea fragmentului s-a făcut cu învoirea redacției *Convorbirilor*. Dacă n-ar fi fost așa, redacția *Convorbirilor* ar fi reacționat, fără îndoială, ca în cazul ziarului bucureștean *Perseveranța*, care reproducea articolul după revista ieșeană, fără a indica acest lucru. Împrejurarea a determinat redacția *Convorbirilor* să publice următoarea notă în nr. 23 al revistei,

din 1 februarie 1868, p. 331: „Deși în mai multe rînduri și mai cu samă în no. 20 a foaiei noastre am rugat toate ziarele care ne fac onoare a reproduce articulele noastre a nu uita să arate că articulele respective sunt estrase din *Convorbiri*, vedem acum din nou că un ziar din București, *Perseveranța*, reproduce critica școalei lui Barnuțiu de d. T. Maiorescu, subsemnînd pe autor și nearătînd că acel articul este reprodus după foaia noastră. Cu părere de rău ne videm siliți a nota aceasta, ca nu publicul să creadă că d. Maiorescu este colaborator a ziarului *Perseveranța*. Credem că și astă dată este numai eroare din partea administrației *Perseveranții*, care va fi îndreptată la cea întâi ocaziune.

Red."

Studiul a fost tipărit și în broșură separată: *Contra școalei Barnuțiu*, Iași. Editura Junimea, 1868, apoi în edițiile succesive ale *Criticelor*: *Critice*, III, 1893, p. 71—177; *Critice*, II, 1908, p. 185—242; *Critice*, II, 1915, p. 185—242.

Variante

Conv. lit., = *A*, *Gazeta de Iași* = A_1, broșura 1868 = *B*, ed. 1893 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

425

1 *(titlul) în A :* DREPTUL PUBLIC AL ROMÂNILOR ȘI ȘCOALA LUI BARNUȚIU. Dereptulu publicu alu romaniloru de Simeone Barnutiu. 1 vol. in 8-º de 472 pag. și XXVI prefaț. și notița biogr. Iassi. 1867. Tipariul Tribunei Române / 2 1868 *C, D, E; în A*, A_1, *B lipsește* /

427

(Cuvînt înainte) numai în B:

A revolta spiritele contra principelui străin, a provoca la persecutarea evreilor, a nimici siguranța proprietății fonciare prin aluziuni nepotrivite la „războiul sfînt" al agrului public roman — aceasta este tendința practică a unui nou sistem de drept public al românilor, publicat din manuscriptele răposatului Simeon Barnuțiu și susținut de școlarii săi ca un fundament de regenerare al României.

La aparițiunea unei asemene cărți și la încercarea de punere în practică a ideilor ei, o datorie de cetățean mai întâi și apoi datoria către adevărul științific ne-a obligat a cerceta cuprinsul și valoarea ei și a critica erorile principale ce am crezut a le afla.

Această critică a apărut în *Convorbirile literare* din Iași (nr. 20, 21, 23 și 24; anul I). Însă tărîmul de influință la care aspiră sistemul lui Barnuțiu trece peste sfera curat literară și științifică; pentru a-l putea urmări în această depărtare, și critica noastră a trebuit să iese din coloanele unei pacinice reviste și să se reproducă sub forma de broșură polemică.

Citațiuni numeroase din cartea criticată, alăturate în paginele următoare pe lîngă observările noastre, pun pe lectori în stare a-și forma o opiniune imparțială și a distinge adevărul și eroarea în această luptă de idei.

Iași, 11 fevruarie 1868

Titu Maiorescu / **1—26** *(Introducere la ediția de la 1868)* *numai în B, C, D, E* (**1** Introducere la ediția de la 1868 *C, D, E*; Introducere *B* / **2** titlul [...] *Românilor C, D, E;* titula [...] *Romanilor B* / **4—5** prelegerile *C, D, E;* prelecțiunile *B* / **5** acestei materii *C, D, E;* acelui obiect *B* / **6** din Iași *D, E;* Iași *B, C* / **10** evanghelia *D, E;* evangelia *B, C* / **16** și-a format *D, E;* și forma *B, C* / **23** din *C, D, E;* de *B* / **24** emanații *C, D, E;* emanațiuni *B* / **25** pref. *D, E;* prefaț. *B, C)* /

428

1—7 *numai în B, C, D, E* (**2** cartea *C, D, E;* opul *B* / **3** științific *C, D, E;* știențific *B* / **4** influența *C, D, E;* influința *B* / **5** să o (C: să) aibă *C, D, E;* a avea *B* / **5—6** cari (*C:* ce) ne îndeamnă să analizăm; ce ne îndeamnă a analiza *B* / **6** să prezentăm *C, D, E;* a prezenta *B*) / **8—16** *numai în C, D, E* (**8** Post-scriptum la o nouă ediție de la 1893 *D, E;* Post-scriptum din 1893 *C*) /

429

1 *numai în A, B, C, D, E* / **2** Ideile școalei Barnuțiu *B, C, D, E; în A:*

O publicațiune mult așteptată și de mare interes! Simeon Barnuțiu, de la 1855 până la 1863 (cu un an înaintea morții sale) a ținut prelecțiuni la Universitatea de Iași ca profesor de diferite obiecte. Mai renumite din aceste prelecțiuni erau cele relative la *dreptul publicu alu Românilor*, fiindcă în o mare parte a lor, Barnuțiu a fost original, a trebuit să desfășure propriele sale idei, nefiind ajutat prin nici o lucrare anterioară asupra aceleiași materii. Cu drept cuvînt dar școlarii lui au început publicarea opurilor sale cu volumul de față: în el găsim pe Barnuțiu întreg și avem, cum se zice, evangelia școalei sale, căci lectorilor dinafară trebuie să le spunem că Barnuțiu a fundat o adevărată școală de principii în politica română.

Dacă n-am fi știut-o de mai nainte, am afla-o de la propriii săi școlari, care zic în notița biografică din capul volumului (pag. XXV):

„Barnutiu in forte scurtu tempu si forma scol'a sa dein care esira mai multi teneri luminati, cu cunoscintie solide si intinse, care astadi facu onore etc."

Între aceștia însemnăm ca pe cei mai zeloși pe dd. Latesiu, Gheorghiu, Tacu, foști deputați, pe profesorii Georgie A. Urechie, Brănză etc. Și d. Suciu este, dacă nu școlar, cel puțin urmaș al ideilor lui Barnuțiu.

Și nu ne mirăm de acest număr de școlari zeloși. Simeon Barnuțiu avea în gradul cel mai înalt *autoritatea pedagogică*, calitate eminentă pentru un profesor, și dacă adăogăm la aceasta un mare talent de a-și espune ideile, un stil limpede și maniere blînde și modeste, avem tipul unui bărbat menit de a fi fundatorul unei școli.

Cine a văzut, cu oarecare surprindere, răsărind în Constituanta României doctrinari ca d. Lateșu și Tacu, cine a auzit teoriele emise din cînd în cînd de dd. Gheorghiu și Suciu, cine a aflat despre direcțiunea politică a Primăriei de Iași, condusă sufletește de acești domni: să știe că izvorul acestor emanațiuni originale în politica română a fost Barnuțiu și că doctrina acestei școli se află întrupată în opul acestui barbat despre „dreptul publicu alu Românilor".

Este dar pe de o parte interesul știențific al materiei, iar pe de alta influința practică ce școala Barnuțiu începe a avea în politica română ce ne îndeamnă a analiza scrierea de față și a prezenta publicului cetitor cîteva observări critice asupra ei.

Publicațiunea prezentă se compune din trei părți osebite: Partea întâi, cea mai importantă, cuprinde espunerea sistematică a *dreptului publicu alu Românilor* (pag. 1—200). La aceasta se adaugă anexe, și anume ca o a doua parte însemnăm *Istoria dreptului Românilor* (pag. 201—327) din cursul a. 1860, omisă însă de Barnuțiu în redact. de la 1863 și concentrată în § 39—58 a părții I; a treia parte este special relativă la *Românii din Austria* și cuprinde celebrul discurs al lui Barnuțiu din 14 mai 1848, protocolul adunării generale din Transilv. la 1848 și corespondințe politice.

Critica de față privește numai *dreptul publicu alu Românilor.*

Acest op se împarte în *două* părți, care sunt precese de o introducere. Introducerea cuprinde noțiunile generale juridice, fîntînele, legislațiunea și istoria dreptului romanilor. Partea I cuprinde *dreptul publicu internu* și tractează de conceptul națiunii române, de elementele republicei române, de majestatea pop. rom. cu drepturile

și marginile sale, de constit. republ. rom., unde atinge pe larg cestiunea Domnului străin ereditar și argumentele contra lui (pag. 155—180). Partea II avea să cuprindă *dreptul belului și alu păcii*, însă a rămas neterminată și se mărginește la 11 paragrafuri. *în* A_1 *lipsește* / **5** cărții *C, D, E;* opului său *A*, A_1, *B* / **9** probatu A_1, *B, C, D, E;* aprobatu *A* / **14** limbele A_1, *C, D, E;* limbe *A, B* / **17** secolul [...] secolul A_1, *C, D, E;* sec. [...] sec. *A, B* / **19** secole A_1, *C, D, E;* secule *A, B* / **25—28** *(nota la r.* **15**), *numai în D, E* /

430

2 demonstrației *A*, A_1, *C, D, E;* demonstrațiunii *B* / **9** Simion *D, E;* D. *A*, A_1, *B, C* / **10** a o vedea exprimată *C, D, E;* dar a o vedea esprimată *A*, A_1, *B* / **11** spunem *A*, A_1, *C, D, E;* espunem *B* / **12** jumătate învălită și jumătate dezvălită *B, C, D, E;* arătată *A*, A_1 / **20** dar *C, D, E;* elu inca au făcutu podu preste Dunare ca Traianu, dar *A*, A_1, *B* / **26** Paragrafele *C, D, E;* Paragrafurile *A*, A_1, *B* /

431

20 discuțiune *D, E;* discusiune *A*, A_1, *B, C* / **21** decisă. *C, D, E;* decisă fără mai multă discusiune: creștinismul este pentru români un „periculu mare" și o „plaga"! *A*, A_1, *B* / **35** celelalte *A, B, C, D, E;* celelalte elemente A_1 /

432

4 Și *C, D, E;* În fine *A*, A_1, *B* / **4** în care se exprimă *D, E;* cu care se esprimă *A*, A_1, *B, C* / **13** fostu *A, C, D, E;* fostu și A_1, *B* / **26** prezentat *B, C, D, E;* prezintat *A*, A_1 / **27** scrierea *C, D, E;* opul *A*, A_1, *B* / **29** pericol *C, D, E;* pericul *A*, A_1, *B* / **32** ridicăm *C, D, E;* facem *A*, A_1, *B* / **37** investigații științifice *C, D, E;* investigațiuni știențifice *A*, A_1, *B* / **38** cari l-ar nega (*C:* a-l nega) *C, D, E;* a-i nega acest drept *A*, A_1, *B* / **38** *Damusque A*, A_1, *C, D, E; Damus B* /

433

3 curajul opiniilor *D, E;* curagiul opiniunilor (*C:* opiniilor) *A*, A_1, *B, C* / **5** opinia *C, D, E;* opiniunea *A*, A_1, *B* / **10** chestiunile de mică administrație *D, E;* cestiunile de mică administrațiune (*C:* administrație) *A*, A_1, *B, C* / **16** mai bine *C, D, E;* bine *A*, A_1, *B* / **22** părerea *C, D, E;* opiniunea *A*, A_1, *B* / **24** România *D, E;* Românii *A*, A_1, *B, C* / **26** să ia *C, D, E;* de a lua *A*, A_1, *B* / **29** avea *C, D, E;* posede *A*, A_1, *B* / **30** proprietate *C, D, E;* avere *A*, A_1, *B* / **32**

extraordinară *C, D, E;* estraordinară *A*, A_1, *B* / **34—35** expus în toată goliciunea *C, D, E;* espus în toată nuditatea *A*, A_1, *B* /

434

8 opinie *C, D, E;* opiniune *A*, A_1, *B* / **9—10** să o traducem *C, D, E;* a o traduce *A*, A_1, *B* / **11** zice *D, E;* zice dar *A*, A_1, *B, C* / **11—12** să ceară *C, D, E;* a cere *A*, A_1, *B* / **13** municipiilor, coloniilor *D, E;* municipielor, colonielor *A*, A_1, *B, C* / **15** posesie [...] posesia *C, D, E;* posesiune [...] posesiunea *A*, A_1, *B* / **32** importindu *B, D, E;* impartindu *A*, A_1, *C* / **33** După *A, C, D, E;* Unde n-ar ajunge locu dein cele 2 parti, acolo statulu se cumpere locu pentru cei lipsiti de proprietate etc. După A_1, *B* / **38** vinderea *C, D, E;* chiar vinderea *A*, A_1, *B* /

435

6 Precum *C, D, E;* După cum *A*, A_1, *B* / **8—9** moștenire, pe contracte private sau pe prescripție *C, D, E;* contracte private sau pe posesiuni de fapt poate seculare *A*, A_1, *B* / **11** să știm *C, D, E;* a ști *A*, A_1, *B* / **14—15** la (*C:* în) acest punct important cartea de față este mută *C, D, E;* în acest punt important opul de față este mut *A*, A_1, *B* / **16** de alături *C, D, E;* lăturalnică *A*, A_1, *B* / **18** adaugă *C, D, E;* adauge *A*, A_1, *B* / **20** *asemene* fiecarei *comune D, E; asemne* fiecarei *comuni* (*C:* comune) *A*, A_1, *B, C* / **25** anulat de drept *C, D, E;* nul și naționalmente imposibil *A*, A_1, *B* / **27** existența *C, D, E;* esistența *A*, A_1, *B* / **29** d-nii *C, D, E;* d. *A*, A_1; dd. *B* / *La r.* **35** *(Carol de Hohenzollern), în* A_1 *se află următoarea notă:*

Este curios a vedea în brațele căror oameni a știut ministeriul Brătianu a arunca partida guvernamentală a prințului Carol I în Iași. Red. / **37** cartea *C, D, E;* opul *A*, A_1, *B* / **38** pagina *D, E;* pag. *A*, A_1, *B, C* /

436

1 votulu *B, C, D, E;* vetulu *A*, A_1 / **4** 255 *A, B, C, D, E;* 155 A_1 / **12—35** *sînt înlocuite în A*, A_1 *cu următorul pasaj, care este intercalat și în B, între r.* **11—12**:

Adeca dereptulu Româniloru de a fi gubernati de Domnu Romȃnu, e unu dereptu naturale alu loru ca si dereptulu de a fi si de a vietiui ca natiune, cu atatu mai multu, ca (*A, B:* dereptulu loru de a fu gubernati de Domnu Romȃnu nece nu e unu dereptu destinsu de) dereptulu vietiei natiunalí, ci e numai una manifestatiune a acestuiasi, prein carea natiunea areta ca traesce ca natiune libera,

nesupusa si suverana, precumu ar fi dein contra si domnulu strainu aseminea numai una manifestatiune si unu argumentu, ca Românii sunt supusi dominatiunii straine, si cumca ei nu mai traescu ca natiune libera și suverana.

Deci fiindu acestu dereptu, ca naturale, unu dereptu cerutu de sene ca veri care asioma juridica, de aceea elu nece nu are opu de demunstratiune, si noi inca nu voimu aci a demunstra cumca Romanii au dereptul de a'si alege Domnu Romanu, ci voimu se aretamu numai atatu, ca e cu nepotentia juridica ca ei se'si puna sau se le impuna Domnu strainu. / *Pasajul următor se află aici numai în A și* A_1*:*

Și la pag. 100:

„Inteligintia româna din tierele Române ar inceta de a fi româna candu ar introduce domnu strainu." / **32** În fine *D, E;* Apoi *B, C* / *Între r.* **35–36**, *în B, C se află rîndurile:*

În fine, la pag. 100:

„Inteligintia româna din tierele Române aru inceta de a fi româna candu aru introduce domnu strainu." / **38** naturale *C, D, E;* naturali *A, B* /

437

9 Sinceritatea excepțională *C, D, E;* Naivitatea esceptională *A;* Sinceritatea esceptională *B* / **15** Extragem [...] citații *C, D, E;* Estragem [...] citațiuni *A, B* / **16** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **32** dreptul *A, B, D, E;* drept *C* / **34** exprimă *C, D, E;* esprimă *A, B* /

438

4 interesile *C, D, E;* interesii *A, B* / **9** din *C, D, E;* de *A, B* / **9–10** adunature *B, C, D, E;* adunature etc. *A* / **11–18** *lipsesc în A.* / **14** cari *D, E;* ca-ci *B, C* / **20** teoriei [...] îndeajuns (*C:* de ajuns) *C, D, E;* opului [...] de ajuns *A, B* / **23** aici *A, C, D, E;* aci *B* / **25** expusă *C, D, E;* espusă *A, B* / **29** ai uciderii concurenței *C, D, E;* a uciderii concurinței *A;* a uciderii concurenței *B* / **38** partidul guvernamental al *C, D, E;* partida guvernamentală a *A, B* /

439

2 *(titlul) lipsește în A* / **4** scrierea *C, D, E;* opul *A, B* / **4** monarhia *A, B, D, E;* monarchia *C* / **5–6** romană, să depărteze *D, E;* romană să gonească *A;* toți să depărteze *B* / **7** împartă *C, D, E* / împărțească *A, B* / **8** cetățenii *C, D, E;* cetățănii *A, B* / **12, 18** cartea *C, D, E;* opul *A, B* / **14** Argumentarea *C, D, E;* Argumentațiunea *A, B* / **19** filozofico- *D, E;* filosofico- *A, B, C* / **20** relative *C, D, E;* absolute *A, B* / **23** discutabile *C, D, E;* hipotetice *A, B* / **24** sigur *C, D, E;* factic *A, B* / **28** cu natura noastră *C, D, E;* naturei noastre *A, B* / **38** expunerea *C, D, E;* espunerea *A, B* / **39** din *B, C, D, E;* în *A* /

440

7 înțeles *C, D, E;* sens *A, B* / **8** explica *C, D, E;* esplica *A, B* / **9** observare *C, D, E;* observațiune *A, B* / **12** Franța *C, D, E;* Francia *A, B* / **13** al *C, D, E;* a *A, B* / **15** coloniile *D, E;* coloniele *A, B, C* / **15** externe *C, D, E;* esterne *A, B* / **19–20** să reînvieze *C, D, E;* a reînviè *A;* a renviè *B* / **24** să aibă *C, D, E;* avea *A, B* / **25** contimporani *C, D, E;* contimpurani *A, B* / **27** învoi să înțeleagă *C, D, E;* acorda de a înțelege *A, B* / **31** dreptul *D, E;* drept *A, B, C* / **33** preciz *D, E;* precis *A, B, C* / **34** 80 de *C, D, E;* 80 *A, B* / **35, 39, 40** monarhie *A, B, D, E;* monarchie *C* / **39** absolut *C, D, E;* absolutistic *A, B* /

441

1 iluzii *C, D, E;* iluziuni *A, B* / **6** deopotrivă *C, D, E;* egalmente *A, B* / **7** să introducă *C, D, E;* a introduce *A, B* / **9** există *C, D, E;* esistă *A, B* / **11** coexistență *C, D, E;* coesistență *A, B* / **14** monarhia *A, B, D, E;* monarchia *C* / **15** patricii *C, D, E;* patrici *A, B* / **26** abat atenția *C, D, E;* detrag atențiunea *A, B* / **28** chiar în acelaș an reîncepe *C, D, E;* deja în acelaș an rencepe *A* / deja în acelaș an reîncepe *B* / **32–33** zadarnice amîndoi pier uciși în revoltă *C, D, E;* vane amîndoi per uciși pe strada *A;* vane amîndoi per uciși în revoltă *B* / **34** dintre *C, D, E;* între *A, B* / **37** monarhică *A, B, D, E;* monarchică *C* /

442

3 Repetăm *C, D, E;* Repețim *A, B* / **4** expunerea *C, D, E;* espunerea *A, B* / **6** toate *A, D, E;* aproape toate *B, C* / **8** cartea *C, D, E;* opul *A, B* / **10** confuzie *C, D, E;* confuziune *A, B* / **11** întreaga lucrare, încît meritul ei *C, D, E;* întregul op, încît meritul lui *A, B* / **13** confuzia scrierii *C, D, E;* confuziunea opului *A, B* / **14** confuziei autorului? sau, explicare *C, D, E;* confuziunii autorului? sau, esplicare *A, B* / **16–17** să rezolvim *C, D, E;* a rezolvi *A, B, C* / **18** lucrarea *C, D, E;* opul *A, B* / **19** confuzie [...] științifică (*C:* știentifică) a ei *C, D, E;* confuziune [...] științifică a lui *A;* confuziune [...] știențifică a lui *B* / **19–20** proporție *C, D, E;* proporțiune *A, B* / **21** exploatează *C, D, E;* esploatează *A, B* / **23** scrierea *C, D, E;* lucrarea *A, B* / **24** confuzie *C, D, E;* confuziune *A, B* / **26**,

32 opiniile *C, D, E;* opiniunile *A, B* / **33** opinii *C, D, E;* opiniuni *A, B* / **34** să fi *C, D, E;* ar fi *A, B* / **39** deosebite *C, D, E;* osebite *A, B* / **40** să susţie *C, D, E;* a zice *A, B* / **41** coexistenţă *C, D, E;* coesistenţă *A, B* /

443

6 existat *A, C, D, E;* esistat *B* / **8** confuzie din scrierea *C, D, E;* confuziune din opul *A, B* / **10** punct *C, D, E;* punt *A, B* / **11** opiniile *C, D, E;* opiniunile *A, B* / **14—15** anacronisme *A, B, D, E;* anachronisme *C* / **20** neîndoioasă *C, D, E;* neîndoielnică *A, B* / **20—21** 106 d. Chr. *C, D, E;* 106 *A, B* / **24** Moezia *D, E;* Moesia *A, B, C* / **26** dreptul *A, C, D, E;* drept *B* / **29** dreptate *C, D, E;* drept *A, B* / **30** existase *A, C, D, E;* esistase *B* / **31** pentru orcare *C, D, E;* în privinţa oricărui *A* / **31** religios *C, D, E;* religionar *A, B* /

444

1—2 dispoziţii *C, D, E;* dispoziţiuni *A, B* / **2—3** să-şi schimbe religia *C, D, E;* a-şi schimba religiunea *A, B* / **10** Dispoziţii *C, D, E;* Dispoziţiuni *A, B* / **16** nimeni nu se *C, D, E;* nimeni nu *A, B* / **20** dispoziţii *C, D, E;* dispoziţiuni *A, B* / **21** predilecţia *C, D, E;* predilecţiunea *A, B* / **24** rapoartă *C, D, E;* repoartă *A, B* / **31** secol. III *C, D, E;* sec. 3 *A, B* / **33** şi *B, C, D, E;* nemţii şi *A* / **34** cărţii *C, D, E;* opului *A, B* / **38** Confuzia *C, D, E;* Confuziunea *A, B* / **39** lui *D, E;* d-lui *A, B, C* / **40** Revenim mai jos *D, E;* vom reveni mai de-aproape *A, B, C* /

445

1 confuzie *C, D, E;* confuziune *A, B* / **3** un citat *C, D, E;* o citaţiune *A, B* / **3—4** să ne prepare *C, D, E;* a ne prepara *A, B* / **18** diferinţă *B, C, D, E;* deferinţă *A* / **20** *periculile* *C, D, E;* *periculele* *A, B* / **22** patriarhului *A, B, D, E;* patriarchului *C* / **23** ocazie la preponderenţa *D, E;* ocaziune la preponderanţa *A, B, C* / **27** dispoziţiile *C, D, E;* dispoziţiunile *A, B* / **28—29** exploatările financiare şi sistematice *D, E;* esploatările (*C:* exploatările) financiare sistematice *A, B, C* / **30** exemplu de aceeaş confuzie *C, D, E;* esemplu de aceeaş confuziune *A, B* / **32** scrierii. Iacă acel *C, D, E;* opului. Iacă acest *A, B* /

446

8 Diferentia *C, D, E;* Diferintia *A, B* / **17** relatiunile *D, E;* relatiunele *A, B, C* / **20** *Publia* *B, C, D, E;* *Publilia* *A* / **28** explicare *C, D, E;* esplicare *A, B* /

447

4 confuzii *C, D, E;* confuziuni *A, B* / **6** Explicarea chestiilor politice *C, D, E;* Esplicarea împrejurărilor *A, B* / **7** epoci *D, E;* epoce *A, B, C* / **9** epocile *D, E;* epocele *A, B, C* / **10** comiţiile *C, D, E;* comiţiele *A, B* / **13** patricianilor *D, E;* patriciilor *A, B, C* / **20** legislaţia se face şi în *comiţiile* *C, D, E;* legislaţiunea se produce şi în *comiţiele* *A, B* / **23—24** Propoziţia *C, D, E;* Propuseciunea *A, B* / **29** contră *D, E;* contra *A, B, C* / **33—34** specii de comiţii se exercită *C, D, E;* feluri de comiţii se esercită *A;* feluri de comiţii se esercită *B* / **35** republicei comiţiile *C, D, E;* repub. comiţiele *A, B* / **36** exclusive *C, D, E;* esclusive *A, B* / **38** comiţiile *C, D, E;* comiţiele *A, B* /

448

1 egal *C, D, E;* egalminte *A, B* / **2** comiţiile *C, D, E;* comiţiele *A, B* / **4** oficial *A, C, D, E;* oficiale *B* / **5** toate se *C, D, E;* că în toate egalminte se *A;* toate egalminte se *B* / **5** condiţii *C, D, E;* condiţiuni *A, B* / **7** patrician *C, D, E;* patricic *A, B* / **9** obiectului *D, E;* objectului *A, B, C* / **12** exact *C, D, E;* esact *A, B* / **15** titlul oficial *C, D, E;* titula oficială *A, B* / **19—20** patricianii (*C:* patricii) nu iau parte *C, D, E;* patricii sunt eschişi *A, B* / **21** auspiciilor *C, D, E;* auspicielor *A, B* / **25—26** comiţiile [...] excluderea *C, D, E;* comiţiele [...] eschiderea *A, B* / **29** Volero *B, C, D, E;* Valerius *A* / **32** proprietară [...] exclude *D, E;* cu proprietate [...] esclude (*C:* exclude) *A, B, C* / **34** influenţei *C, D, E;* influinţei *A, B* / **35** exclusive *C, D, E;* esclusive *A, B* / **39** deosebite de comiţiile *C, D, E;* osebite de comiţiele *A B* /

449

1 ale *D, E;* a *A, B, C* / **3** secolul *C, D, E;* sec. *A, B* / **6** se *B, C, D, E;* prin cari se *A* / **6** dispoziţiile *C, D, E;* dispoziţiunile *A, B* / **7** obligatorii *C, D, E;* obligatorie *A, B* / **26** plebee *D, E;* plebeice *A, B, C* / **28** a *D, E;* al *A, B, C* / **29** a *A, D, E;* al *B, C* / **30** 575 au titlul oficial *C, D, E;* 585 au titula oficială *A;* 575 ani titula oficială *B* / **31** secol [...] secolele *C, D, E;* secul [...] seculele *A, B* /

450

1 expunere *C, D, E;* espunere *A, B* / **2** cartea *D, E;* critica cărţii *A, B, C* / **3—4** punctul *C, D, E;* puntul *A, B* / **5—6** confuzii cronologice (*C:* chronologice) *C, D, E;* confuziuni chronologice *A, B* / **6** anacronisme *D, E;* anachronisme *A, B, C* / **8** justifica *D,*

E; justifica fiecare *A, B, C* / **11** confuzie *C, D, E;* confuziune *A, B* / **11** anacronistică *D, E;* anachronistică *A, B, C* / **11—12** dispoziții care se combat *C, D, E;* dispozițiuni care se combat *A;* dispozițiuni care se (*greșit*) compune *B* / **13** favorabilă *D, E;* favorabilă cărții ce ne ocupă *A, B, C* / **15** domeniul *C, D, E;* dominiul *A, B* / **18** denaturare *C, D, E;* desnaturare *A, B* / **22** 247 *D, E;* 147 *A, B, C* / **23** nemutabile *C, D, E;* nemutabili *A, B* / **25** Expunerea *C, D, E;* Espunerea *A, B* / **26** asemenea erori *B, C, D, E;* erorile și confuziunile d-lui Barnuțiu *A* / **27** și aci textele *D, E;* aci și texturile *A;* aci și testurile *B;* aci și textele *C* / **28** afirmările *C, D, E;* opiniunile *A, B* /

451

2 opinii *C, D, E;* opiniuni *A, B* / **9** contră *C, D, E;* contra *A, B* / **10** guvernele *C, D, E;* guvernuri *A, B* / **12** de regulă *C, D, E;* totdeauna *A, B* / **13** intrigilor *B, D, E;* intrigelor *A, C* / **15** consilierii *D, E;* consiliarii *A, B, C* / **16** dispoziție *C, D, E;* dispozițiune *A, B* / **18** cheamă *C, D, E;* numește astăzi *A;* cheamă astăzi *B* / **22** la *C, D, E;* în *A, B* / **28** iluzia *C, D, E;* iluziunea *A, B* /

452

2 jurisprudența *B, C, D, E;* jurisprudința *A* / **12** scrierea *C, D, E;* opul *A, B* / **21** mari *C, D, E;* mari romani *A, B* / **24** între plebe *B, C, D, E;* la plebe *A* /

453

6 ce *B, C, D, E;* cei ce *A* / *Între r.* **17—18**, *în A și B se află fraza:* Centuriele se voru imparti, asemna in poterea acestei legi se fia jugre doue sute. / **32** profitul *C, D, E;* publiculu *A, B* /

454

7 acest lung citat rezultă opinia *C, D, E;* lunga citațiune precedentă rezultă opiniunea *A, B* / **10** dreptul să-și ceară *C, D, E;* drept a-și cere *A, B* / **11—12** posed, mai ales de la marii proprietari *C, D, E;* posed. *A, B* / **13** textele citate de d-sa *C, D, E;* citațiunile d-sale *A, B* / **14** un text *C, D, E;* o citațiune *A, B* / **15** să explicăm *C, D, E;* a esplica *A, B* / **16** să arătăm *C, D, E;* a dezvăli *A, B* / **20** domeniu *C, D, E;* dominiu *A, B* / **24** posesii *C, D, E;* posesiuni *A, B* / **24** fie *D, E;* fie și *A, B, C* / **26** să devie *C, D, E;* a deveni *A, B* / **27** posesiei să devie *C, D, E;* posesiunii a deveni *A, B* / **37** posesiei *C, D, E;* posesiunii *A, B* / **38** dispoziții *C, D, E;* dispozițiuni *A, B* /

455

7 contră *D, E;* contra *A, B, C* / **8** revoluția *C, D, E;* revoluțiunea *A, B* / **11** expunere a adevăratei stări de lucruri *C, D, E;* espunere a adevăratei stări a lucrului *A, B* / **14** Consulul *C, D, E;* Consulele *A, B* / **16** roman *C, D, E;* al romanilor *A, B* / **17** condamnat *A, C, D, E;* condemnat *B* / **19—20** aceluia căruia i s-a *D, E;* acelui (*C:* aceluia) căruia s-a *A, B, C* / **22** opiniei *C, D, E;* opiniunii *A, B* / **25** în contra *C, D, E;* contra *A, B* / **27** izbutit *C, D, E;* reieșit *A, B* / **28** posedarea *C, D, E;* posesiunile *A, B* / **28—29** cea abuzivă [...] sfîntă *C, D, E;* cele abusive și exorbitante sunt bune și sfinte *A, B* / **30—31** ea trebuie chiar să fie prefăcută *C, D, E;* ele trebuiesc chiar să fie prefăcute *A, B* / **32—33** o luare în posesie *C, D, E;* luate în posesiune *A, B* / **33—34** asemenea posesii să fie scutite chiar de contribuții *C, D, E;* ele sunt scutite chiar de contribuțiuni *A, B* / **36** la *C, D, E;* la vechiul *A, B* / **40** expresia *C, D, E;* espresiunea *A, B* /

456

1 de la *D, E;* de *A, B, C* / **2** texte *C, D, E;* texturi *A, B* / **3** explică *C, D, E;* esplică *A, B* / **6** diferite *C, D, E;* diverse *A, B* / **7—8** să se voteze *C, D, E;* de se votă *A, B* / **8** anula *D, E;* anulă *A, B, C* / **9** consolida *D, E;* consolidă *A, B, C* / **12** dispoziții *C, D, E;* dispozițiuni *A, B* / **12** adaugă *D, E;* adăugă *A, B, C* / **13** suprima *D, E;* suprimă *A, B, C* / **16** desființat *C, D, E;* ridicat *A, B* / **23** minimum *C, D, E;* minim *A, B* / **30—31** observa. Însă măcar această *C, D, E;* punea în practică. Însă această *A, B* / **32** este ucis *D, E;* fu omorît *A, B, C* / **33** ed. II *A, C, D, E;* edit. 2 *B* / **36** proprietarilor *C, D, E;* proprietăților *A, B* / **37** tendențele *C, D, E;* tendințele *A, B* / **39** condamnați pentru excesul *A, C, D, E;* condemnați pentru escesul *B* /

457

2 este *D, E;* fu *A, B, C* / **4** citata *D, E;* sus-citata *A, B, C* / **8** posesii *C, D, E;* posesiuni *A, B* / **12** posesie [...] etc. *C, D, E;* posesiune [...] etc., etc. *A, B* / **14** demonstrației *C, D, E;* demonstrațiunii *A, B* / **19** explică *C, D, E;* esplică *A, B* / **20** posesiile *C, D, E;* posesiunile *A, B* / **22** energie *C, D, E;* violență *A;* violință *B* / **23** aspirații ale unui partid politic *C, D, E;* aspirațiuni ale unei partide politice *A, B* / **27** opiniei *C, D, E;* opiniunii *A, B* / **28** o parte din Turcia *C, D, E;* Turcia *A, B* / **29—30** ei public *D, E;* ei. *A, B, C* / **32** să înceapă *D, E;* a începe *A, B, C* / **32**

belul *C, D, E;* belul său *A, B* / **35** lecție *C, D, E;* lecțiune *A, B* / **36** al *D, E;* a *A, B, C* / **37** să ni-l explice *D, E;* a ni-l esplica *A, B, C* / **38** mîngîie *D, E;* consolează *A, B, C* / **39** cu *D, E;* prin *A, B, C* / **40–41** (*nota la r.* **28**), *numai în D, E* /

458

5 citațiilor *C, D, E;* citațiunilor *A, B* / **6** un citat roman [...] cunoscut *C, D, E;* o citațiune romană [...] cunoscută *A, B* / **12** orație *C, D, E;* orațiune *A, B* / **13** Cicero *C, D, E;* Ciceron *A, B* / **13** autorul de predilecție *C, D, E;* autorul de predilecțiune *A;* autoriul de predilecțiune *B* / **17** 156 *C, D, E;* 146 *A, B* / **18** Cetitorii [...] să urmeze *C, D, E;* Lectorii [...] a urma *A, B* / **21** se razimă *C, D, E;* sunt razimate *A, B* / **22** să examinăm *C, D, E;* a examina *A;* a esamina *B* / **22–23** demonstrației *C, D, E;* demonstrațiunii *A, B* / **24** chestia *C, D, E;* cestiunea *A, B* / **26** contrar *A, C, D, E;* contrariu *B* / **28** să judecăm *C, D, E;* a aprețui *A, B* / **32** arată mai ales următoarele consecințe *C, D, E;* arată următoarele consecințe principale *A, B* / **33** domn străin *C, D, E;* străin *A, B* / **35** să fie liber *C, D, E;* de a fi libere *A, B* /

459

2–3 direcție străină la toată administrația și educația *C, D, E;* direcțiune străină la toată administrațiunea și educațiunea *A, B* / **8** Contribuțiile *C, D, E;* Contribuțiunile *A, B* / **12** exercită *A, C, D, E;* esercită *B* / **18** 166 *A, D, E;* 165 *B, C* / **19** ereditar *C, D, E;* ereditariu *A, B* / **22** ca să *A, C, D, E;* să *B* / **24** cetitorului *C, D, E;* lectorului *A, B* / **25–26** mai înmulți asemenea citări *C, D, E;* continua asemene citațiuni *A, B* / **26–27** de ajuns *D, E;* suficiente *A, B, C* / **28–29** privință și [...] față *B, C, D, E;* privință. *A* / **30** Prevederile *C, D, E;* Previziunile *A, B* / **31** încredințat *C, D, E;* convins *A, B* / **33** prevederi *C, D, E;* previziuni *A, B* / **36–37** confuzia *C, D, E;* confuziunea *A, B* / **37** toată cartea *C, D, E;* tot opul *A, B* / **38** pericole *C, D, E;* pericule *A, B* / **39** revoluția *C, D, E;* revoluțiunea *A, B* /

460

1 să confunde *D, E;* a confunda *A, B, C* / **3** Franței *D, E;* Franciei *A, B, C* / **10** confuzie [...] unui partid *C, D, E;* confuziune [...] unei partide *A, B* / **19–20** să spunem *C, D, E;* a spune *A, B* / **22** român *A, C, D, E* / român, adecă ar putea, cedînd presiunii celor ce-l încungiură, să adoapte spiritul de intoleranță ce în timpul din urmă se manifestează între românii din clasa de mijloc cu aerul fals de spirit de naționalitate *B* / **24** (*titlul*) *lipsește în A* / **26–27** demonstrării [...] să vorbim *D, E;* demonstrațiunii [...] a vorbi *A, B;* demonstrației [...] să vorbim *C* / **27** scrierii *C, D, E;* opului *A, B* / **29** aici *C, D, E;* aci *A, B* / **30** să punem pe cetitori în stare prin citate *C, D, E;* a pune pe lectori în stare prin citațiuni *A, B* / **31–32** opinie nepărtinitoare *D, E;* opiniune (*C:* opinie) imparțială *A, B, C* / **33** de la [...] cetire *C, D, E;* din [...] lectură *A, B* / **34** înțeles preciz *D, E;* sens precis *A, B, C* / **36** Impresia *C, D, E;* Impresiunea *A, B* /

461

14 cetitorului *C, D, E;* lectorului *A, B* / **15** dat în judecata *C, D, E;* acuzat înaintea *A, B* / **16** acesta *D, E;* aceasta *A, B, C* / **18** funcției *C, D, E;* funcțiunii *A, B* / **19–20** criminale *D, E;* criminale a statului *A, B, C* / **21** opinia *C, D, E;* opiniunea *A, B* / **22** în acest *C, D, E;* cu acest *A, B* / **22** țarul Petru al Rusiei (Petru „cel mare") *C, D, E;* împăratul Nicolae al Rusiei *A, B* / **23–24** Franței *(le roi soleil)* și *Charles le fainéant C, D, E;* Franciei *A, B* / **25–26** privați prin niște epitete populare *C, D, E;* privați *A, B* / **26** argumentația *C, D, E;* argumentațiunea *A, B* / **28** exemplu *C, D, E;* esemplu *A, B* / **31** straine *C, D, E;* straine atatu in Daci'a vechia catu si in Daci'a lui Aurelianu". *A, B* /

462

1–2 confuzie [...] concluzie *C, D, E;* confuziune [...] concluziune *A, B* / **2, 8, 11–12** dominația *C, D, E;* dominațiunea *A, B* / **6** Hohenzollern *A, B, D, E;* Hohenzollern-Sigmaringen *C* / **7** principatului Sigmaringen sau regatului prusian și pericolele *D, E;* Prusiei și periculele *A, B;* principatului Sigmaringen și pericolele *C* / **9** chestia *C, D, E;* cestiunea *A, B* / **10, 27** exemplu *C, D, E;* esemplu *A, B* / **12** nației *C, D, E;* națiunii *A, B* / **18, 25** existența *C, D, E;* esistența *A, B* / **19** la *A, C, D, E;* în *B* / **32** constituția *C, D, E;* constituțiunea *A, B* / **35–36** Religia este o credință relativă la cele supranaturale *C, D, E;* Religiunea este o credință supranaturală *A, B* / **37** pămîntească *C, D, E;* pămînteană *A, B* / **38** cosmopolit *C, D, E;* cosmopolitic *A, B* / **39** preotul ca preot *C, D, E;* preotul *A, B* /

463

1 religia *C, D, E;* religiunea *A, B* / **2** existenței *C, D, E;* esistenței *A, B* / **3** exemplu *C, D, E;* esemplu *A, B* / **15** vorba *D, E;* cuvîn-

tul *A, B, C* / **19** explică [...] **71** *D, E;* esplică (*C:* explică) [...] **61** *A, B, C* / **22** ca *C, D, E;* pentru ca *A, B* / **31** despoțiile *C, D, E;* despotiile *A, B* / **36** exemplu [...] explicare *C, D, E;* esemplu [...] esplicațiune *A, B* /

464

3–4 romanii. „(Sufragiul universal?) *C, D, E;* romanii." *A, B* / **9** explicarea *C, D, E;* esplicarea *A, B* / **9** recunoașteți *C, D, E;* concedeți *A, B* / **10** pretext *C, D, E;* pretest *A, B* / **11–12** deosebite de textul *C, D, E;* osebite de testul *A, B* / **15** Încă de mai înainte am citat *C, D, E;* Mai nainte am citat deja *A, B* / **16** egale *C, D, E;* generale *A, B* / **17** chestie *C, D, E;* cestiune *A, B* / **21–22** condițiilor *C, D, E;* condițiunilor *A, B* / **23** chestie *C, D, E;* cestiune *A, B* / **24** explicare *C, D, E;* esplicare *A, B* /

465

1 obligația *C, D, E;* obligațiunea *A, B* / **2–3** coloniilor *D, E;* colonielor *A, B, C* / **3** condițiile *C, D, E;* condițiunile *A, B* / **4** 64 *D, E;* 94 *A, B, C* / luminoasă *C, D, E;* utilă *A, B* / **12** chestia *C, D, E;* cestiunea *A, B* / **18** întrebări *C, D, E;* cestiuni *A, B* / **20** preciză sau de atenție *D, E;* precisă sau de atențiune (*C:* atenție) *A, B, C* / **21** contraziceri *C, D, E;* contradicțiuni *A, B* / **27** ajutor *C, D, E;* ajutor și A, B /

466

1 să formeze *C, D, E;* a forma *A, B* / **2** concesia *C, D, E;* concesiunea *A, B* / **3** permisia *C, D, E;* permisiunea *A, B* / **4** exemplu *C, D, E;* esemplu *A, B* / **7** tradiție *C, D, E;* tradițiune *A, B* / **19** argumentarea *C, D, E;* argumentațiunea *A, B* / **20** suveranitatea *C, D, E;* suveranitate *A, B* /

467

27 laterală *C, D, E;* lăturalnică *A, B* / **28** coprins *C, D, E;* cuprins *A, B* / **32** argumentare *C, D, E;* argumentațiune *A, B* / **39** bine să nu *C, D, E;* prudent de a nu *A, B* /

468

1 invoace *C, D, E;* invoca *A, B* / **5** citînd fraza citată *D, E;* repețind fraza sus-citată (*C:* citată) *A, B, C* / **11** contraziceri *C, D, E;* contradicțiuni *A, B* / **12** propoziția *C, D, E;* propusăciunea *A, B* / **13** existență *C, D, E;* esistență *A, B* / **15** omenească *C, D, E;* umanității întregi *A, B* / **17** limba, de tradițiile *C, D, E;* limbă, de tradițiune *A, B* / **21** pentru însușirea culturei *C, D, E;* în artele civilizațiunii *A, B* / **22** poziție *C, D, E;* pozițiune *A, B* / **26** să le reproducem *C, D, E;* a le reproduce *A, B* / **33** arătat *C, D, E;* demonstrat *A, B* / **38** expresii *C, D, E;* espresiuni *A, B* / **39** și de *C, D, E;* și *A, B* /

469

1–2 scrierile științifice *C, D, E;* producțiunile știențifice *A, B* / **3** opinia *C, D, E;* opiniunea *A, B* / **6, 33** expresii *C, D, E;* espresiuni *A, B* / **34** mai adîncă *C, D, E;* de mai adînc *A, B* /

470

2 impresia ce ne-a rămas cînd am văzut *C, D, E;* impresiunea ce ne-a făcut de a vedea *A, B* / **4** neexacte *C, D, E;* neesacte *A, B* / **8** legislația *C, D, E;* legislațiunea *A, B* / **12** repetăm *C, D, E;* repețim *A, B* / **15** să terminăm *D, E;* a termina, în fine *A, B;* a termina *C* / **17–18** impresia ei asupra cetitorilor *C, D, E;* impresiunea ei asupra lectorilor, însă *A, B* / **18–19** domnului *C, D, E;* d-lui *A, B* / **23** transilvăneni *C, D, E;* transilvani *A, B* / **24** de a ținea *C, D, E;* a ținea *A, B* / **24–25** științifică *C, D, E;* știențifică *A, B* / **26** l-am putut aduce reputației *C, D, E;* am putut aduce reputațiunii *A, B* / **27** atenția *C, D, E;* atențiunea *A, B* / **28–29** să meargă *C, D, E;* a merge *A, B* / **29** reputație *C, D, E;* reputațiune *A, B* / **33** a *D, E;* s-a *A, B, C* / **34** să-l combatem *D, E;* a-l combate *A, B, C* / **35** să-i respingem *D, E;* a-i respinge *A, B, C* /

471

1 demonstrații [...] științific *C, D, E;* demonstrațiuni [...] știențific *A, B* / **2** să le aflăm *C, D, E;* a le afla *A;* a o afla *B* / **3–4** domnului *C, D, E;* d-lui *A, B* / **15–16** nestrămutat *C, D, E;* nestrămutabil *A, B* / **17** culturei *C, D, E;* civilizațiunii *A, B* / **21** religiei *C, D, E;* religiunii *A, B* / **22** critica noastră *C, D, E;* partea întâi a criticei noastre *A, B* / **26** excepție *C, D, E;* esceptiune *A, B* / **27** religie *C, D, E;* religiune *A, B* / **28** naționale *C, D, E;* naționali *A, B* /

472

7–8 pericol extern, cînd în *C, D, E;* pericul estern, cînd la *A, B* / **9–10** civilizație *C, D, E;* civilizațiune *A, B* / **10** corupție *C, D, E;* corupțiune *A, B* / **11** și poate *C, D, E;* și *A, B* / **13** revoluțiile Gracchilor năbușite cu fier *C, D, E;* revoluțiunile Gracchilor nadușite cu fer *A, B* / **17** revoluție *C, D, E;* revoluțiune

A, *B* / **18–19** partidul republican *C*, *D*, *E;* partida republicană *A*, *B* / **19** monarhia *A*, *B*, *D*, *E;* monarchia *C* / **20** monarhie *A*, *B*, *D*, *E;* monarchie *C* / **22** secole *D*, *E;* secule *A*, *B*, *C* / **27** apariția acestor figuri denaturate *C*, *D*, *E;* aparițiunea acestor figure desnaturate *A*, *B* / **28** oameni *D*, *E;* om *A*, *B*, *C* / **30** primi *D*, *E;* primi de la ele *A*, *B*, *C* / **35** Sallustiu *D*, *E;* Sallustu *A*, *B*, *C* / **37** nedreptate *D*, *E;* injustiții *A*, *B*, *C* / **38** Nerușinarea [...] vițiile *D*, *E;* Impudicitatea [...] vițiurile (*C:* vițiele) *A*, *B*, *C* / **41** de la părinți *C*, *D*, *E;* familiară *A*, *B* /

473

2 există *C*, *D*, *E;* esistă *A*, *B* / **2** o *B*, *C*, *D*, *E;* le *A* / **3** mijloc *C*, *D*, *E;* mijloace *A*, *B* / **7** vițiile *D*, *E;* vițiele *A*, *B*, *C* / **8–9** dreptului [...] romane! *C*, *D*, *E;* politicei romane! Iacă răspunsul ce-l dă Istoria la fraza d-lui Barnuțiu că *armele și politica au să regenereze pe români* (pag. 188). Armele și politica au ruinat pe romani — o stranie întoarcere a naturei ar fi cînd ar regenera astăzi pe români! *A*, *B* / **10** chiar abstracție făcînd de *C*, *D*, *E;* abstragînd chiar de la *A*, *B* / **11** administrația *C*, *D*, *E;* administrațiunea *A*, *B* / **17** contră *D*, *E;* contra *A*, *B*, *C* / **19–20** mai cult și mai *C*, *D*, *E;* inteligent și *A*, *B* / **20–21** bune și prin o bună dezvoltare economică *C*, *D*, *E;* bune *A*, *B* / **21** independența *C*, *D*, *E;* independința *A*, *B* / **26** constituție *C*, *D*, *E;* constituțiune *A*, *B* / **28–29** expresia incidentală *C*, *D*, *E;* espresiunea lăturalnică *A*, *B* / **29** extern *C*, *D*, *E;* estern *A*, *B* / **35** codificațiile *C*, *D*, *E;* codificațiunile *A*, *B* / **39–40** goni pe toți străinii și *C*, *D*, *E;* goni *A*, *B* / **40** existenței *C*, *D*, *E;* esistenței *A*, *B* /

474

3 pretext *C*, *D*, *E;* pretest *A*, *B* / **6** al unui *C*, *D*, *E;* a unui *A*, *B* / **8** răul! *C*, *D*, *E;* răul, sau cel puțin de a ataca mai întăi simptomul cu speranța de a îndrepta mai pe urmă răul! *A*, *B* / **9** activitate economică *C*, *D*, *E;* activitate *A*, *B* / **10** cunoștințe *C*, *D*, *E;* știință *A*, *B* / **11** trebuiau *C*, *D*, *E;* trebuia *A*, *B* / **14** înlesnit *C*, *D*, *E;* susținut *A*, *B* / **15** și din *C*, *D*, *E;* și *A*, *B* / **18** să le suplinim *D*, *E;* a le supliní *A*, *B*, *C* / **20** fapte pozitive *C*, *D*, *E;* fapt pozitiv *A*, *B* / **21** inteligența *C*, *D*, *E;* inteligința *A*, *B* / **22** negația existenței *C*, *D*, *E;* negațiunea esistenței *A*, *B* / **25** fi *C*, *D*, *E;* fi cel puțin *A*, *B* / **26** persecuția *C*, *D*, *E;* persecuțiunea *A*, *B* / **28** inteligenței *C*, *D*, *E;* inteligínței *A*, *B* / **29** scăpare este *C*, *D*, *E;* salute este în *A*, *B* / **30** și deșteptarea activității economice și *C*, *D*, *E;* și *A*, *B* / **31** aceste sfere *C*, *D*, *E;* această sferă *A*, *B* / **32** exclusivismul *C*, *D*, *E;* esclusivism *A*, *B* / **36** lenea *C*, *D*, *E;* egoismul *A*, *B* / **38** aspirație *C*, *D*, *E;* aspirațiune *A*, *B* / **39–40** indienii *C*, *D*, *E;* indianii *A*, *B* /

475

3 civilizației *C*, *D*, *E;* civilizațiunii *A*, *B* / **5** gradul *C*, *D*, *E;* meritul *A*, *B* / **11–12** așa-numitul partid liberal *C*, *D*, *E;* așa-numita partidă liberală *A*, *B* / **12–13** persecuției *C*, *D*, *E;* persecuțiunii *A*, *B* / **14–15** de-aproapelui *D*, *E;* de-aproapilor *A*, *B*, *C* / **15** credință politică sau religioasă *C*, *D*, *E;* credință *A*, *B* / **16** existenței *C*, *D*, *E;* esistenței *A*, *B* / **18** religia *C*, *D*, *E;* religiunea *A*, *B* / **19** tutulor oamenilor fără excepție *C*, *D*, *E;* tuturor oamenilor fără escepție (*B:* esccepțiune) *A*, *B* / **21** incult, există *C*, *D*, *E;* necult, esistă *A*, *B* / **22** primitiv *C*, *D*, *E;* ascuns *A*, *B* / **23** dispozițiile *C*, *D*, *E;* dispozițiunile *A*, *B* / **24** să-l ție în ascuns, să nu-i permită *D*, *E;* a-l ține în jos, a nu-i permite *A*, *B;* a-l ținea în ascuns, a nu-i permite *C* / **26** concentrează *C*, *D*, *E;* concentră *A*, *B* / **28** ne dezlegăm *D*, *E;* dezlegăm *A*, *B*, *C* / **29** animal! Secole [...] înfrîna *C*, *D*, *E;* diabolic! Secule [...] înfrîna înapoi *A*, *B* / **32** atestă existența *C*, *D*, *E;* atestează esistența *A*, *B* / **38** să ne împingă spre acea prăpastie *D*, *E;* a ne aluneca spre acea prăpastie a peirei *A*, *B;* a ne împinge spre acea prăpastie *C* /

476

1 prieteni *D*, *E;* iubitori *A*, *B*, *C* / **2** tendențele *C*, *D*, *E;* tendințele *A*, *B* / **4–5** confuzii *C*, *D*, *E;* confuziuni *A*, *B* / **6, 8** civilizația *C*, *D*, *E;* civilizațiunea *A*, *B* /

P. 477 DESPRE PROGRESUL ADEVĂRULUI ÎN JUDECAREA LUCRĂRILOR LITERARE

Eseul — adevărat model al genului — a fost publicat mai întîi în *Almanahul Societății academice „România jună“* din Viena, 1883 — și nu din întîmplare. Relațiile lui Maiorescu cu Societatea erau mai vechi și strînse.

Ideile junimiste pătrunseseră în Ardeal prin Societatea „România jună“ din Viena, constituită la 8 aprilie 1871 sub președinția lui I. Slavici, cu un comitet din care făcea parte și Eminescu, ca bibliotecar. Cînd președintele din 1874, bucovineanul Pamfil Dan,

determină alegerea lui T. Maiorescu ca membru de onoare al Societății, criticul adresează frumoase cuvinte de mulțumire comitetului Societății: „Primesc cu bucurie a lua parte la Societatea dv. [...] și vă mulțumesc pentru onoarea ce mi-ați făcut-o.

Lucrările mele literare, la care binevoiți a vă referi și despre care, din parte-mi, aș dori să fie mai însemnate, nu sunt născute dintr-un spirit de blîndeță. Ele sunt o critică, adeseori amară, în contra unor direcții în literatura și știința română pe care le-am crezut primejdioase pentru națiunea noastră. Căci misiunea cea mai mare a acestei națiuni este astăzi de a-și ocupa un loc în mijlocul popoarelor de cultură ale Europei. O asemenea sarcină însă cere de la oamenii publici o minte aspru disciplinată și o inimă pururea onestă. Unde aceste însușiri lipsesc și se înlocuiesc prin simulări, acolo este datoria criticei de a lovi răul pentru a pregăti binele. Astfel, acele lucrări au intrat în luptă cu timpul prezent și, prin urmare, nu puteau avea speranță decît în viitor.

Viitorul începe cu d-voastră, domnilor. De aceea sunt fericit cînd văd că tinerimea studioasă — deși împotrivindu-se poate la cutare sau cutare idee izolată — recunoaște în totalitatea acelor lucruri o luptă sinceră pentru ceea ce trebuie să fie obiectul celei mai înalte îngrijiri în viața publică a unui popor, pentru adevăr" (scrisoare din București, 2 ianuarie 1875, publicată de I. Grămadă în vol. *Societatea academică „România jună" din Viena (1871—1911)*, Arad, 1912, p. 93).

Pe la 1880, un grup de tineri din cadrul Societății se adunau pentru lectură și discuții în jurul lui I. Paul, impunînd în sînul întregii societăți „direcția nouă". Sărbătorirea împlinirii a 15 ani de la apariția primului număr al *Convorbirilor* s-a desfășurat sub semnul ideilor noi, iar cuvîntările ținute cu acest prilej aduceau un omagiu lui Maiorescu și publicației „Junimii" (cf. E. Lovinescu, *op. cit.*, II, p. 139—143).

Era firesc deci ca în 1883, cînd apare *Almanahul Societății Academice social-literare „România jună"*, Maiorescu să figureze la loc de frunte în paginile acestuia, alături de Alecsandri, Eminescu, Creangă, N. Gane, I. Negruzzi, A.D. Xenopol și alți membri ai „Junimii".

Articolul trimis ia naștere, după cum ne spune T. Vianu, la începutul celei de a doua etape a activității literare a lui Maiorescu, „înainte de a interveni în polemica trezită de comediile lui Caragiale și înainte de a constata succesul ideilor pentru care militase pînă atunci". În această primă disertație filozofică a sa, criticul „are prilejul să pună în principiu problema victoriei unei idei noi". Profesorul Vianu identifică și aici apariția cîtorva dintre „motivele tipice ale gîndirii maioresciene": „Care din ideile răsărite într-o minte individuală ajung să se impună? Maiorescu folosește în răspunsul său o formulă pe care o va relua în curînd. Ajung să se impună — ne spune Maiorescu — ideile care au o «valoare universală» și care pornesc dintr-un «entuziasm impersonal». Pînă cînd «entuziasmul impersonal» să devină, în articolul despre Caragiale, o stare de spirit a poeților, el ne este arătat ca o atitudine morală a tuturor creatorilor de cultură. Funcțiunea creatoare de cultură este reprezentată, deci, prin analogie cu funcțiunea particular estetică. Executînd apoi acel gest de limitare, atît de caracteristic criticului, el declară a-și propune o sarcină mai *practică* și mai *modestă* (cuvinte semnificative și vrednice a fi subliniate), înfățișînd etapele progreselor adevărului universal de la singurătatea în care rodește la început, la neînțelegerea de care se izbește apoi, la suferința pe care i-o rezervă creatorului, pînă la îmbrățișarea lui de către o elită și pînă la victoria lui finală. Acest drum al adevărului este evocat în cuvinte patetice, care dau în scris o măsură a oratoriei criticului."

Și Vianu încheie astfel caracterizarea acestei prime disertații filozofice maioresciene: „Studiul reflectează atitudinea morală cea mai adîncă a lui Maiorescu, făcută dintr-un optimism practic fundamental, care nu este însă ușuratic și jovial, deoarece el știe că forța de străbatere a ideii se afirmă în luptă cu singurătatea, cu neînțelegerea mediului, cu multele suferințe ale unui destin de creator. Ca la toate marile făptuitoare, optimismul principial se asociază și la Maiorescu cu gesturi negative ale spiritului, cu mizantropie, uneori cu deznădejde. Urma acestor atitudini revine și în *Aforismele* criticului, în formele splendidei sale arte lapidare" (*Opere*, 2, 1972, p. 178—179).

După apariția în *Almanah* (p. 81—94), eseul va mai vedea lumina tiparului încă o dată, în același an, în paginile *Convorbirilor literare*, an. XVII, nr. 3, 1 iunie 1883, p. 81—86, apoi va fi inclus în sumarele edițiilor de *Critice*: *Critice*, II, 1892, p. 105—127; *Critice*, II, 1908, p. 243—256; *Critice*, II, 1915, p. 243—256.

Variante

Almanah = *A*, *Conv. lit* = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

477

3 întîi în *D*, *E*; în *C* / **3—5** *lipsesc în A. În B, în locul acestor rînduri este următoarea notă în subsol:* Almanahul Societății „România Jună", *Conv. lit.*, an. XVII, no. 3, c. 11 /

480

14 entuziasmul *D*, *E*; entusiasmul *A*, *B*, *C* / **25** ce îi condamnă să rămîie *D*, *E*; ce-i condamnă a rămînea *A*, *B*, *C* / **27** la interese exclusiv *A*, *D*, *E*; în interese esclusiv *B*; în interese exclusiv *C* / **35** n-ar *C*, *D*, *E*; nu ar *A*, *B* /

481

13 punct *B*, *C*, *D*, *E*; punt *A* / **23** psihologică *D*, *E*; psichologică *A*, *B*, *C* / **24** să analizăm *C*, *D*, *E*; a analiza *A*, *B* / **25** evoluție *D*, *E*; evoluțiune *A*, *B*, *C* / **37** științifică *B*, *D*, *E*; știențifică *A*, *C* /

482

7 secol *A*, *C*, *D*, *E*; secul *B* / **11** reprezentă *D*, *E*; reprezenta *A*, *B*, *C* / **12** la *A*, *B*, *D*, *E*; în *C* / **13** seară *D*, *E*; zi *A*, *B*; sară *C* / **15** entuziaste *D*, *E*; entusiaste *A*, *B*, *C* / **16** contimporană *D*, *E*; contimpurană *A*, *B*, *C* / **31** cunoscător *D*, *E*; singur cunoscător *A*, *B*, *C* / **37** arheolog *D*, *E*; archeolog *A*, *B*, *C* /

483

10 de la *D*, *E*; din *A*, *B*, *C* / **20** la *D*, *E*; în *A*, *B*, *C* / **22** excepționale *A*, *C*, *D*, *E*; esceptionale *B* / **27** entuziasmul *D*, *E*; entusiasmul *A*, *B*, *C* / **34** un timp *C*, *D*, *E*; timpul *A*, *B* /

484

2 ale cării *D*, *E*; a cărei *A*, *B*, *C* / **4** formulare *D*, *E*; conclusiune, sau cel puțin a cărei formulare *A*, *B*, *C* / **5** Tocmai *D*, *E*; Însă tocmai *A*, *B*, *C* / **7—8** inteligența *B*, *D*, *E*; inteligința *A*, *C* / **10—11** inteligențe *D*, *E*; inteligințe *A*, *B*, *C* / **18, 20, 22** inteligenței *C*, *D*, *E*; inteliginței *A*, *C* / **22** că are *C*, *D*, *E*; a avea *A*, *B* / **26** să combată *D*, *E*; a combate *A*, *B*, *C* / **34** Însă *D*, *E*; Dar *A*, *B*, *C* /

485

2 ale *C*, *D*, *E*; a *A*, *B* / **7** care îi *C*, *D*, *E*; care-i *A*, *B* / **9** senină *C*, *D*, *E*; cea senină *A*, *B* / **13** consecrațiune *A*, *C*, *D*, *E*; consacrațiune *B* / **19** concepțiunii *B*, *C*, *D*, *E*; concepțiunei *A* / **22** și îi dau o *D*, *E*; și-i dau *A*, *B*, *C* / **30—31** contimporane *D*, *E*; contimpurane *A*, *B*, *C* / **33** Punctul *B*, *C*, *D*, *E*; Puntul *A* / **37** aci *D*, *E*; aici *A*, *B*, *C* /

486

3 propriele *A*, *C*, *D*, *E*; propriile *B* / **4** aci *D*, *E*; aici *A*, *B*, *C* / **6** să se afle *C*, *D*, *E*; de a se afla *A*, *B* / **7** luptei celor *A*, *C*, *D*, *E*; celor *B* / **7—8** să rămîie *C*, *D*, *E*; de a rămînea *A*, *B* / **8** indiferenței *C*, *D*, *E*; indiferinței *A*, *B* / **9** să nu audă *C*, *D*, *E*; de a nu auzi *A*, *B* / **9—10** să nu vadă *C*, *D*, *E*; de a nu vedea *A*, *B* / **10** să simță *C*, *D*, *E*; de a simți *A*, *B* / **12** să piară *C*, *D*, *E*; de a pieri *A*, *B* / **14** să o ridice *C*, *D*, *E*; a o ridica *A*, *B* / **39** să-l convingi *C*, *D*, *E*; de a-l convinge *A*, *B* /

487

6 inteligență *C*, *D*, *E*; inteligință *A*, *B* / **19** să lucreze *C*, *D*, *E*; a lucra *A*, *B* / **23** direcțiunii veșnice a inteligenței *C*, *D*, *E*; direcțiunei vecinice a inteliginței *A*, *B* / **38** substrat *A*, *C*, *D*, *E*; substras *B* / *La sfîrșit, în A și B, studiul este datat:* 9 decemvrie 1882 *și semnat:* T. Maiorescu.

P. 489 DIN EXPERIENȚĂ

Almanahul Societății academice social-literare „România jună" trebuia să apară an de an, începînd cu 1883. A apărut însă numai de două ori: o dată în 1883 și a doua oară în 1888, cînd s-a bucurat de colaboratori de seamă: Alecsandri, Eminescu, Duiliu Zamfirescu, A.D. Xenopol, A. Naum, I.C. Negruzzi, alături de T. Maiorescu, care publică acum tot un eseu, „de aceeași factură de filozofie populară și de esență literară", *Din experiență* (E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, *ed. cit.*, p. 220).

I. Rădulescu-Pogoneanu, primul editor al însemnărilor zilnice ale lui Maiorescu, identifică „germenul clasicului său studiu de psihologie *Din experiență*" în „scurta notiță" din *Suplementul* caietului ms. nr. 5:

„*Regulă:* Un om este o sumă de stări sufletești înșirate una după alta pe firul timpului. Firește, cu trecerea vremei e hotă-

rîtor elementul înnăscut cel mai tare. Numai că elementele sufletești sînt în fiecare foarte felurite și multe dintre ele ajung în mod succesiv la lumină în manifestarea de fiecare dată. La fiecare atare manifestare trebuie să distingi ceea ce e slab și trecător de ceea ce e tare și revine mereu ca ceva esențial. Deci: [omul e] produs al evoluției și din cauza aceasta necesitatea de a privi un spațiu de timp al vieței mai întins, sintetizîndu-l, spre a avea o imagine exactă despre cineva. Poate abia între 20 și 40 de ani poți ști ce devine și ce este cineva" (*Însemnări zilnice*, I, *ed. cit.*, p. 341—342; cf. și E. Lovinescu, *op. cit.*, II, p. 220).

„A doua disertație filozofică", *Din experiență*, este, după opinia lui Tudor Vianu (*Opere*, 2, 1972, p. 180—181), „singura mărturie scrisă a preocupărilor psihologice ale autorului, foarte vii încă din perioada sa ieșană, cînd în prelegerile populare și universitare problemele științei sufletului sînt adeseori tratate. Cercetările sale în această direcție sînt atît de departe împinse încît, în 1870, el crede a se găsi în măsură a redacta prima parte a unei *Psihologii*. Proiectul nu se realizează, dar ideile sale continuă a se mișca în aceeași sferă vreme îndelungată de aci înainte. Mutat în București, Maiorescu consacră psihologiei conferințele sale la Ateneul Român în 1880 și 1883, acestea din urmă adunate într-un volum după notele lui Mihai C. Brăneanu, editorul lor.

Și acum și mai înainte, Maiorescu se simte atras de problemele visului, ale halucinațiilor și ale hipnotismului, despre care unele mențiuni se găsesc și în *Însemnările* lui. Mai mulți dintre ascultătorii cursurilor sale, în Iași și în București, au amintit concluziile filozofice pe care Maiorescu le scotea din fenomenul halucinațiilor, pentru care el cita cazul lui Goethe, văzîndu-se pe sine însuși în timpul campaniei din Franța, înaintînd călare în costumul demnitarilor de la curtea din Weimar, acela pe care poetul urma să-l poarte mult mai tîrziu. O astfel de halucinație prevestitoare devenea un argument în favoarea tezei kantiene a idealității timpului care, nefiind decît forma în care luăm cunoștință de evenimente, putea fi încălcată din cînd în cînd. [...] fenomene ca acele amintite mai sus, situate la limita psihologiei normale, aveau darul să facă mai sensibile legăturile dintre suflet și sistemul nervos, pentru care cercetătorul nu încetase să adune informațiile în scrisorile unui Bichat, Flourens, Fechner și Wundt. În 1885, după ce citise cartea profesorului Heidenhain asupra așa-zisului *Magnetism animal*, i se adresează în scris și pornește spre Breslau, dornic să se inițieze în teoria și practica

hipnotismului. Heidenhain părăsise atunci experiențele de hipnotism, încît profesorul român este îndrumat către Hering, care le continua la Praga.

Nu știu dacă Maiorescu a devenit vreodată un bun hipnotizator și dacă din experiențele lui și ale altora s-a luminat pentru el misterul legăturii dintre suflet și corp. Dar din toată această frămîntare de gînduri, folosind metoda eliminărilor, totdeauna întrebuințată, se distilează substanța limpede a articolului *Din experiență*. Ca și în alte împrejurări, el dorește să stabilească *lucruri simple*, să înlăture *confuzii* și să cucerească cele cîteva principii necesare sarcinii *practice* a cunoașterii de oameni. Manifestînd îndoieli față de rezultatele tratatelor științifice, el acordă mai multă încredere pătrunderii psihologice a poeților în romanele și dramele lor, apoi autorilor de maxime și aforisme, cum însuși scrisese și cum îi plăcea să spicuiască în operele unor moraliști ca Lordul Chesterfield și Cardinalul de Retz, din care în epoca bătrîneții va traduce în *Convorbiri literare* (1910)."

După apariția eseului în *Almanahul Societății academice social-literare „România jună"*, Viena, 1888, p. 47—67, Maiorescu îl publică, în același an, și în *Convorbiri literare*, an. XXII, nr. 2, 1 mai 1888, p. 120—135 (cu erată în nr. 3, 1888, p. 287), apoi în edițiile sale de *Critice*: *Critice*, II, 1892, p. 129—167; *Critice*, II, 1908, p. 257—278; *Critice*, II, 1915, p. 257—278.

Variante

Almanah = *A*, *Conv. lit.* = *B*, ed. 1892 = *C*, ed. 1908 = *D*, ed. 1915 = *E*.

489

2—4 *lipsesc în A, B* /

491

14 psihologia *D, E;* psichologia *A, B, C* / **15** psihologie *D, E;* psichologie *A, B, C* / **17** licee *C, D, E;* gimnazii *A, B* / **24** și de *A, C, D, E;* și *B* /

492

1, 9 psihologie *D, E;* psichologie *A, B, C* / **5** sau ale *A, C, D, E;* sau din ale *B* / **16** prin *A, C, D, E;* din *B* / **30** continuă *C, D, E;* perpetuă *A, B* / **36** înainte de *A, C, D, E;* de (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* înainte de) *B* /

493

8 procedare *D, E;* procedere *A, B, C* / **9** psihologia *D, E;* psichologia *A, B, C* / **29** neştiinţa *C, D, E;* ignoranţa *A, B* / **37** psihologice *D, E;* psichologice *A, B, C* / **38** nu ni *A, C, D, E;* ni (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* nu ni) *B* / **39** să dăm *C, D, E;* a da *A, B* / **40—41** că ar trebui să se facă *C, D, E;* noi că ar fi de făcut *A, B* /

494

2 e *A, C, D, E;* este *B* / **6** psihologia *D, E;* psichologia *A, B, C* / **11** psihologii *D, E;* psichologii *A, B, C* / **17** etică — cum ne vom explica mai jos — *D, E;* etică, *A, B, C* / **34** au *A, C, D, E;* cu (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* au) *B* / **38** cugetările *D, E;* gîndirile *A, B, C* /

495

5 cugetări *D, E;* gîndiri *A, B, C* / **8** prezente *A, C, D, E;* prezinte *B* / **19** ascunse pentru observatorul străin, ci stau ascunse *C, D, E;* ascunse *A, B* / **22** ş-o *D, E;* şi-o *A, B, C* / **29** blindat *A, C, D, E;* fals (blindat) *B* / **31** de *D, E;* despre *A, B, C* /

496

11 evoluţiunii *A, C, D, E;* evoluţiei *B* / **12, 15** 4000 *D, E;* 3000 *A, B, C* / **17** psihologilor *D, E;* psichologilor *A, B, C* / **19** Psihologia *D, E;* Psichologia *A, B, C* / **20** psihofizice *D, E;* psichofizice *A, B, C* / **31** influenţă *B, D, E;* influinţă *A, C* / **35—36** psihologice *D, E;* psichologice *A, B, C* / **36** domeniul *C, D, E;* dominiul *A;* domenul *B* /

497

4 cugetări *D, E;* gîndiri *A, B, C* / **7** cantitate neînsemnat de mică *C, D, E;* neînsemnat de mică cantitate *A, B* / **18** înceată *A, C, D, E;* înecată (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* înceată) *B* / **27** să-şi *D, E;* a-şi *A, B, C* / **37** sporesc *A, D, E;* se sporesc *B, C* /

498

6 să cunoaştem *D, E;* de a cunoaşte *A, B;* a cunoaşte *C* / **37** predomnitoare *A, B, D, E;* predominătoare *C* / **39** inventarul *D, E;* inventariul *A, B, C* /

499

3 psihologia *D, E;* psichologia *A, B, C* / **5, 9** precize *D, E;* precise *A, B, C* / **13** rubricare *A, C, D, E;* rubrica (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* rubricare) *B* / **14—15** să ne mulţumim *D, E;* a ne mulţumi *A, B, C* / **19** curajos *D, E;* curagios *A, B, C* / **33** ştiinţifică *B, D, E;* ştienţifică *A, C* / **34** psihologice *D, E;* psichologice *A, B, C* / **37** precize *D, E;* precise *A, C;* prescrise (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* precise) *B* /

500

20 căreia *D, E;* cărora *A, B, C* / **23** să adăogăm *D, E;* a adăoga *A, B, C* / **24** entuziasm *D, E;* entusiasm *A, B, C* / **38** să zică *C, D, E;* de a zice *A, B* /

501

5—6 predominătoare *D, E;* predomnitoare *A, B, C* / **7** conştiinţioasă *D, E;* conştienţioasă *A, B, C* / **18** l-ai *A, C, D, E;* îl ai (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* l-ai) *B* / **21** de *D, E;* despre *A, B, C* / **27** în *A, C, D, E;* la *B* / **34** cu propria sa muncă existenţa *C, D, E;* existenţa *A, B* / **35** alţi *A, B, C, D;* mulţi *E* /

502

20 statistic *D, E;* statisic (*erata din nr. următor al* Convorbirilor, *p.* 287, *îndreaptă:* statistic) *A, B, C* /

503

6 exprimă *B, C, D, E;* esprimă *A* / **32** anteconştiente *A, C, D, E;* anticonştiente (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* anteconştiente) *B* /

504

2 n-ai *A, C, D, E;* nu ai *B* / **36** l-a *A, C, D, E;* îl a (*erata din nr. următor, p.* 287, *îndreaptă:* l-a) *B* /

505

2 entuziaşti *D, E;* entusiaşti *A, B, C* / **12** entuziast are să fie *D, E;* entuziast are să fie şi *A, B;* entusiast are să fie *C* / **33—34** da seama de *D, E;* da samă despre *A, C;* putea da samă despre *B* /

506

4 inteligenţei *B, C, D, E;* inteligînţei *A* / **12** psihologice *D, E;* psichologice *A, B, C* / **17** ştiinţifice *D, E;* ştienţifice *A, B, C* /

P. 507 ANEXĂ: CÎTEVA AFORISME

Aforismele sînt publicate în 1868 în revista *Convorbiri literare* (an. II, nr. 17, 1 noiembrie 1868, p. 274—276; nr. 18, 15 noiembrie 1868, p. 289—292; nr. 20, 15 decembrie 1868, p. 322—324),

într-un grupaj de 36. În ediţie vor fi tipărite pentru prima oară, într-un număr de 66, în *Critice*, 1892, pentru ca în ediţiile definitive de *Critice* (1908 şi 1915) ele să figureze (la finele volumului II) în număr de 43.

Jurnalul maiorescian consemnează importanţa pe care Titu Maiorescu o dă cugetării cu valoare morală, începînd încă din adolescenţă, cînd desprinde fraze cu valoare aforistică din operele lui Goethe, Jean Paul, Schopenhauer ş.a. Însemnările din anii 1870—1872 vorbesc despre traducerea *Aforismelor asupra înţelepciunii în viaţă* ale lui Arthur Schopenhauer şi despre lectura lor la „Junimea" (în volum ele vor apărea la Bucureşti, în Editura Socec, în cinci ediţii antume succesive: 1890 — ediţia I şi a II-a, 1891, 1902 şi 1912), iar cele din anul 1880, despre constanţa cu care era cultivat aforismul şi în „Junimea" bucureşteană: „În mai toate serile literare, aforisme făcute de noi. Întîi ale mele, apoi de cele mai multe ori Caragiale, proaspăt improvizate, apoi cîteva franceze din Zizin, apoi deseori trimiteri anonime" (Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, *ed. cit.*, p. 330).

De fapt, aforismele citite în „Junimea" bucureşteană au apărut în *Convorbiri literare*, an. XVI, nr. 1, 1 aprilie 1880, p. 21—22; nr. 2, 1 mai 1880, p. 60—62; nr. 4, 1 iulie 1880, p. 134—136 şi nr. 5, 1 august 1880, p. 178—180. Deşi fără o strălucire deosebită, pentru prezenţa lui Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale şi Ioan Slavici la aceste şedinţe, le reproducem în ediţia noastră la capitolul *Addenda*. O parte din cele 35 de aforisme maioresciene au apărut iniţial în *Convorbirile literare* din 1868, celelalte fiind (în 1880) inedite, reluate apoi în ediţia de *Critice*, 1892. (Vezi tabelul din ed. de faţă, p. 835—836.) Dealtfel cercetarea apariţiilor succesive ale aforismelor lui Maiorescu dovedeşte pendularea autorului între aforisme şi cugetări, de cele mai multe ori desprinse din experienţa sa de viaţă. Chiar atunci cînd se inspiră din opera altor filozofi[1], Maiorescu caută răspuns la una dintre propriile sale întrebări existenţiale.

Totodată, T. Maiorescu va renunţa, de la o apariţie tipografică la alta, la simplele însemnări şi reflecţii, cristalizîndu-şi gîndirea în formule tot mai concise, tinzînd la exprimarea în esenţe, ceea ce îl face pe Tudor Vianu a se ocupa de aforismul maiorescian la capitolul privind arta scriitorului: „A fost însă un scriitor de o rară vigoare, prin proprietate, prin concizie lapidară, prin ironie caustică — afirma Vianu în 1963. A fost unul din cei mai buni scriitori români ai secolului al XIX-lea. Însuşirile scriitorului se împerecheau cu cele ale oratorului de catedră şi mijloacele primului au folosit din darurile acestuia din urmă [...]. Din practica oratoriei de catedră au trecut în scrisul lui Maiorescu bogatele amplificări ale ideilor, ritmul discursului său. Stilul lui este caracterizat mai ales prin formularea lapidară, astfel încît expunerea lui se concentrează la tot pasul în maxime şi aforisme, care, chiar desprinse din contexte, reprezintă un preţios material de observaţii asupra vieţii morale, intelectuale şi sociale. Uneori s-a consacrat anume genului aforistic şi cred că a făcut-o pentru întîia oară în literatura română. Prin însuşirile sale de scriitor, Maiorescu a devenit creatorul stilului de idei în literatura noastră" (*Înţelegerea lui Maiorescu*, în *Opere*, 2, *ed. cit.*, p. 363).

Cu înclinaţii vădite pentru stilul aforistic, Maiorescu consideră genul o manifestare a gîndirii teoretice, ceea ce îl face să creeze „aforismelor" un capitol special (*Anexă — Cîteva aforisme*) în opera sa, aplicîndu-şi totodată o severă autocenzură în alegerea lor pentru ediţia definitivă (cu 23 mai puţine în ed. 1908 faţă de 1892, cu atente reveniri stilistice).

Postum, au mai apărut în *Convorbiri literare*, an. II, nr. 1, ianuarie 1919, p. 54, următoarele aforisme maioresciene:

„Bucuria e o fericire; a produce bucuria altuia este o virtute.

★

Încăpăţînarea este un surogat al caracterului.

---

[1] N. Manolescu, în *Contradicţia lui Maiorescu (ed. cit.*, p. 315), semnala, după distingerea diferenţelor dintre aforismele lui Schopenhauer şi cele ale lui Titu Maiorescu, şi următoarele posibile asemănări: „1) Uneori, aforismul maiorescian transcrie direct pe Schopenhauer: «Între un diamant şi o grămadă de pietrişuri i-ar fi alegerea grea? Aşa între aprobarea unui om cuminte şi aplauzele zgomotoase ale mulţimii». Schopenhauer se ocupase pe larg de valoarea succesului, a gloriei, a vanităţii, şi ajunsese la o concluzie identică (cap. IV, p. 96—218). 2) «Tinereţea este totdeauna o enigmă, vîrsta matură este dezlegarea enigmei», scrie Maiorescu. Schopenhauer examinase şi el în cap. VI «deosebirea vîrstelor». 3) În fine: «Toate hotărîrile importante trebuie să le ai singur, din adîncul individualităţii tale, fără influenţa altora», zice Maiorescu. Este o idee esenţială şi la Schopenhauer. Şi aşa mai departe."

*

Vulturul, tocmai pentru că zboară, nu poate să umble.

*

Experienţa te învaţă să preţuieşti mai mult caracterul decît inteligenţa."

Bazîndu-se pe valoarea aforistică a operei lui Maiorescu, George Juvara va extrage din scrierile maioresciene încă 22 de aforisme, aşa-zisele „aforisme apocrife", publicate în *Cronica din Iaşi*, an. II, nr. 24 (71), din 17 iunie 1967, p. 8 şi nr. 25 (72), din 24 iunie 1967, p. 7. Menţionăm că aici înscrie şi aforisme consemnate de T. Maiorescu: „Tinereţea este întotdeauna o enigmă, vîrsta matură este dezlegarea enigmei" (ed. 1908) şi un aforism consemnat de Maiorescu ca atare doar în 1868 şi 1880: „Ai un singur bloc de marmură: dacă îl întrebuinţezi pentru o figură caricată, de unde să mai poţi sculpta o Minervă?"

Considerînd aforismele maioresciene ca parte integrantă a operei filozofice şi morale, N. Manolescu îi creionează lui Titu Maiorescu un interesant profil de moralist în studiul mai suscitat (capitolul *Par lui-même*, p. 174–182).

Titu Maiorescu publică *Aforismele* în ed. *Critice*, III, 1892, p. 381–403; *Critice*, II, 1908, p. 279–293 şi *Critice*, II, 1915, p. 279–283.

Variante

Conv. lit. (1868) = *A*, *Conv. lit.* (1880) = *a*, ed. 1892 = *B*, ed. 1908 = *C*, ed. 1915 = *D*.

509

1 Cîteva aforisme *C, D;* Aforisme *A, B* / **2** măsură a oamenilor *B, C, D;* măsură sigură a oamenilor *A, a, B* / **5** cea rea *a, C, D;* cea rea. Cauza trebuie să fie contrazicerea în care se află cu natura lor principală *A* / **7** mori de vînt *C, D;* mori de vînt. Nebunia este aceeaşi, numai în cazul din urmă e mai periculoasă *A, a;* mori de vînt. Eroarea este aceeaşi, numai în cazul din urmă e mai periculoasă *B* / **8** Sălbaticii din America *B, C, D;* Sălbatecii americani *A, a* / **9** cioburile *B, C, D;* frînturele *A, a* / **9–10** copiii [...] copii *C, D;* copiii cei mici [...] copii mici *A, a, B* / **11** cugetării *C, D;* gîndirii *A, B* / **13–14** din capul locului condamnat *B, C, D;* şi prin urmare omul activ e *apriori* condamnat *A* /

510

1–2 problema e prea grea şi răspunderea mare *C, D;* Problemul e prea greu şi responsabilitatea mare *A;* Problema e prea grea şi responsabilitatea mare *a, B* / **2** Tu dai sfatul după natura ta *C, D;* Cauza greutăţii este că tu dai sfatul după propria ta natură *A, a;* Tu dai sfatul după propria ta natură *B* / **3** Aceasta însă rareori se potriveşte *B, C, D;* Aceasta însă nu se potriveşte *A, a* / **4** înţelege *B, C, D;* te-nţelege *A, a* / **5–6** cereai [...] violenţă *B, C, D;* voiai [...] violenţa *A, a* / **7** şi el şi-a pierdut măsura *B, C, D;* şi măsura ei este pierdută *A, a* / **8** vreai să încapă *C, D;* vreai să se cuprindă *a, B* / **9** realitatea *B, C, D;* actualitatea *a* / **12** mecanismul *C, D;* mechanismul *A, a* / **15** este iertată *B, C, D;* este permisă *A* / **18–19** abis te înfiorezi *B, C, D;* abis cuprins de fiori *A, a* / aşa în clipa în care simţi deosebirea adîncă ce te desparte de celălalt *C, D;* aşa în momentul cînd simţi distanţa profundă ce te separă de aproapele tău *A:* aşa în momentul cînd simţi deosebirea adîncă ce te desparte de aproapele tău *a, B* / **20** e superior *B, C, D;* este totdeauna superior *A, a* / **21** fraza iezuiţilor trebuie întoarsă *B, C, D;* fraza jesuiţilor e diametral opusă adevărului şi trebuieşte formulată *A, a* /

511

1–2 cuprinderea mării, nici de la deal cuprinderea muntelui *C, D;* esplicarea mării *a, B;* nici de la movilă esplicarea muntelui *a;* nici de la colină explicarea muntelui *B;* **4** Treapta dintîi pe care ne înălţăm e un altar de jertfă *C, D;* Prima treaptă pe care urcăm spre mărimea omenească (*B:* pe care ne înălţăm în lume) e un altar de sacrificiu *A, a, B* / **5** şi o grămadă de pietriş *B, C, D;* şi o sută de cărămizi *A* / **6, 7** Aşa între aprobarea unui om cuminte şi aplauzele zgomotoase ale mulţimii *B, C, D;* Aşa se rapoartă micul cerc al amiciei la popularitatea demagogică *A* / **8** Ce liberal e Beethoven în orchestraţie *B, C, D;* ce domn liberal e Beethoven în orchestraţie! *A;* Ce liber e Beethoven *a* / **8–9** Tot instrumentul e întrebat să-şi dea părerea (*B:* să-şi dea opinia) şi reproduce pe răspunderea sa *B, C, D;* Instrumentele supuse şi le tractează toate cu o egală iubire şi consideraţiune; pe fiecare îl ad-

mite să vorbească liber după natura sa *A;* Instrumentele şi le tratează pe toate cu aceeaşi iubire; pe fiecare îl îngăduie să vorbească liber după firea sa *a* / De aci provine farmecul instrumentaţiunii. Orice instrument e întrebat *A, a* / să-şi dea opiniunea *A;* să-şi dea opinia *a* / şi reproduce pe a sa răspundere *A, a* / **11** o varietate de feţe *B, C, D;* o sumă de feţe *A, a* / cînd înalţă *C, D;* cînd sublimă *A, a, B* / **12** în impresie totală rămîne *B, C, D;* în totalitate se presimte *A, a* / **14** omenirii *A, a, B, C, D* (Să fim dar liberali! Despotismul care supune toate vocile unei singure (*A:* aşa încît orchestrul întreg se aude numai ca o trăsură de arc), nici în muzică nu este bun *A, a.)* / **15—17** Unii înaintează prin protecţie, mulţi prin supunere oarbă la opinia altora, cîţiva prin împotrivire energică la tot ce dezaprobă *B, C, D;* Fiecare să-şi urmeze calea în mod consecvent! Mulţi înaintează prin protecţiune, mulţi prin supunere oarbă la opiniunile societăţii în care trăiesc, alţii prin rezistenţă energică la tot ce dezaprobă *A* / **18** pot duce la ţintă *C, D;* conduc la ţinta finală *A;* pot conduce la ţintă *B* / **19** să fie urmate cu statornicie *B, C, D;* să fie susţinute cu perseverenţă *A* / felul *B, C, D;* modul *A* / **20—21** din pasiv ce erai *B, C, D:* din supus ce erai *A* / a te arăta independent din supus *B, C, D;* a voi să fii independent din protegiat *A;* **23** faptă *B, C, D;* faptă ce i se impută *A, a.* / **24** Fireşte că tot *B, C, D;* Aceasta o ştie oricine că tot *A* / **25** Dar a o explica nu va să zică a se justifica. *B, C, D;* Dar dintr-o cauză (*a:* justă) nu poate izvorî o faptă imputabilă. Prin urmare, a motiva nu vrea să zică a justifica. *A, a* / **27** s-a modificat aplicarea *C, D;* s-a modificat înţelesul *B* /

512

2—4 Ai simţit imensitatea mării? Atunci e totuna, dacă marea este în linişte sau e mişcată de furtună, dacă străluceşte sub răsăritul soarelui *B, C, D;* Iubeşti imensitatea mării? Atunci o iubeşti sub toate formele ei şi îţi este egal (*a:* totuna) de e furtună, dacă străluceşte sub aurora soarelui răsărind *A, a* / **6** Şi în sufletul de aproapelui tău poate fi o *C, D;* Şi în sufletul omenesc e o *A, a,* (*B:* este o *)* / **7** şi îndată ce ai înţeles-o, eşti subjugat *B, C, D;* şi îndată ce ai simţit-o îţi pierzi măsura şi eşti pentru totdeauna al ei *A, a* / **10** prieteni *C, D;* amici *B* / **12** cele hotărîtoare *C, D;* cele importante *B* / **13** în echilibru *C, D;* în moment de echilibru *B* / **18** cumpătare *B, C, D;* răceală *a* /

513

4 Soarta *B, C, D;* Nu despera! Soarta *a* / **6** zugrăveşte *B, C, D;* îţi desemnă *a* / **11—12** Nu în orce noapte se arată stelele, numai în noaptea *C, D;* Nu orce noapte arată stelele, numai noaptea *B* / **15** Să nu ne întrebăm: ce este cineva? Să ne întrebăm: ce devine? *C, D;* Întrebarea nu e: ce este cineva? Întrebarea e: ce devine? *B* / **24** individualităţii tale fără influenţa altora *C, D;* individualităţii tale. Numai cînd se rupe din influenţa împrejurimii este coaptă fapta vieţii *B* /

514

4—5 în altă direcţie. Tot aşa ideea unuia în capul celor mai mulţi *B, C, D;* în direcţiunea străină. Aşa se frînge ideea în creierii indivizilor ce o primesc. Instrucţiunea comună caută a repara răul şi de multe ori nu reiese. Dar unde şi ea lipseşte, acolo oamenii nu se mai înţeleg şi toate discuţiunile adunărilor inculte exhală un parfum de Charenton *A* / **9** S-ar putea concepe o istorie a celor neîntîmplate *C, D;* Adevărata istorie ar fi istoria celor neîmplinite *B* / **12** ea arată *C, D;* care arată *B* /

Întrucît pînă la *Anexa: Cîteva aforisme* din ediţia definitivă de *Critice*, Titu Maiorescu şi-a publicat aforismele în versiuni succesive, grupîndu-le de fiecare dată într-un alt mod, variindu-le şi ca număr (renunţînd la unele, adăugînd altele), ne-am propus, pentru cercetătorul interesat de acest capitol al gîndirii maioresciene, întocmirea unui tabel care să surprindă această mişcare, consemnînd apariţiile anterioare ale fiecărui aforism din ediţia de bază.

Astfel am pornit de la ediţia de bază, sigla C.

Siglele de care ne-am folosit sînt: *A* = *Convorbiri literare*, 1868; *a* = *Convorbiri literare*, 1880 (v. în vol. de faţă: *Addenda*, p. 897—912); *B* = *Critice* (ed. 1892); *C* = *Critice* (ed. 1908 şi 1915). Numerotarea corespunde succesiunii aforismelor în cadrul fiecărei apariţii. Astfel am folosit pentru *A:* 1—36; *a:* 1—35; *B:* 1—66 şi respectiv pentru *C:* I—XLIII.

Tabloul va fi urmat de un grupaj de aforisme care nu figurează în ediţia de bază şi nici în *Convorbiri literare*, 1880.

C-I: A-1; a-4; B-2 // **C**-II: A-14; a-7; B-3 // **C**-III: A-15; a-8; B-4 // **C**-IV: A-17; a-9; B-5 // **C**-V: A-27; B-10 // **C**-VI: a-30; B-11 // **C**-VII: A-4; a-32; *B*-12 // **C**-VIII: a-22; B-13 // **C**-IX: B-15 // **C**-X: A-6; a-5; B-16 // **C**-XI: A-31; a-17; B-17 // **C**-XII:

A-26; a-12; B-18 // C-XIII: A-28; a-14; B-19 // C-XIV: a-2; B-20 // C-XV: a-21; B-23 // C-XVI: A-12; a-6; B-1 // C-XVII: A-2; B-25 // C-XVIII: A-8; a-33; B-26 // C-XIX: A-5; B-27 // C-XX: A-29; a-15; B-28 // C-XXI: B-29 // C-XXII: B-32 // C-XXIII: A-36; a-20; b-35 // C-XXIV: B-38 // C-XXV: B-39 // C-XXVI: B-41 // C-XXVII: B-42 // C-XXVIII: B-43 // C-XXIX: a-23; B-45 // C-XXX: B-46 // C-XXXI: a-24; B-48 // C-XXXII // C-XXXIII: B-50 // C-XXXIV: B-51 // C-XXXV: B-52 // C-XXXVI: B-54 // C-XXXVII: B-55 // C-XXXVIII: B-56 // C-XXXIX: B-58 // C-XL: A-22; B-60 // C-XLI: B-65 / C-XLII: A-1, B-66 // C-XLIII: A-3; B-63.

„Aforisme" care nu au fost reluatede T. Maiorescu în ediția devinitivă și au rămas doar în revista Convorbiri literare:

9. În foile organului se comprimă aerul și, năvălind prin diferitele țevi, deșteaptă fiecăruia sonul ei particular. Din acest son se poate oare cunoaște natura proprie a aerului ascuns?

Asemenea țevi sunt sensurile noastre pentru perceperea lumii. Universul se precipită în minte prin sensuri, îl vedem, îl pipăim, îl auzim, îl gustăm, îi percepem odoarea. Dar el în sine însuși ce este? și fără noi ar putea fi? *(Conv. lit.*, II, 1868, nr. 17, p. 275.)

10. Un învățat primește o carte chinezească. După ostenele îndelungate ne dă noțiunile cele mai pozitive asupra numărului paginelor, rîndurilor și a literelor, ne descrie fiecare formă de litere, studiază și compozițiunea chimică a cernelei imprimate, și ajunge chiar pînă a face un comentar conștiențios despre legătura cărții. După aceasta vine și declară: iacă tot ce am descoperit și nici unul din lucrurile importante nu lipsește.

Dar unde rămîne cuprinsul intelectual?

Pe acela nu a putut să-l descifreze. Altfel și-a dat toată osteneala și lucrarea lui e foarte utilă... pentru tipografi și fabricanți de cerneală.

Așa fac astăzi reprezentanții științelor exacte. Au studiat toate în organism, numai nu puterea vitală.

Și prin acest fel de știință să se învingă vreodată idealismul? (*Conv. lit.*, nr. 17, p. 275).

11. Oare totdeauna vom arunca noi petre cu speranța că au să ajungă în lună?

Nu ajung în lună! Și ori de cîte ori se va face încercarea, poate să se strice brațul aruncător, dar peatra nu va ajunge la acea țintă iluzorie.

Pentru ce sunt legi în fizică! Și pentru ce legi în istoria universală? (*Conv. lit.*, nr. 17, p. 276).

13. Ce se mai vorbește de cunoștință de oameni prin psichologie! Cine cunoaște tastele clavirului, poate divina mulțimea infinită a melodielor? (*Conv. lit.*, nr. 18, p. 289).

18. O împărțire marcantă a oamenilor de talent este acea în critici și contemplativi; cei dintîi produc știința, ceilalți artea frumoasă (*Conv. lit.*, nr. 18, p. 290).

20. Toate principiile generale sunt indiferente pentru bine și rău. Cauza este că principiul se ține de sfera abstractă, iar binele și răul de sfera concretă. *Aplicarea* se încearcă a pune în legătură aceste două sfere. Însă aplicarea este o operațiune concretă *sui generis*, care nu rezultă cu necesitate din principiu.

Este dar fals în teorie și timp perdut în practică, de a discuta despre binele și răul ideilor generale, și totul atîrnă de la aplicarea concretă. O partidă politică este liberală *numai* în aplicarea practică, iar principiele ei teoretice se pot numi liberale sau *X Y*, căci în orice caz sunt indiferente (*Conv. lit.*, nr. 18, p. 290).

Primul paragraf este preluat ca aforism de sine stătător în Conv. lit., *nr.* 4, 1880, *p.* 136 *și reluat, într-o altă variantă, în ed.* Critice, II, *1892, p.* 393*:*

Principiile generale singure sunt în sine indiferente pentru bine și rău. Principiile sunt abstracte, binele și răul sunt concrete. Aplicarea se încearcă să le puie în legătură; însă aplicarea este o lucrare deosebită, care nu rezultă din principii.

21. Nu sabia, ci pana susține popoarele (*Conv. lit.*, nr. 18, p. 290).

23. Cine mai are trebuință de un esemplu pentru această frîngere și înstrăinare a ideei în capul diferiților indivizi, să cetească maximele lui La Rochefoucauld împreunate cu ale lui Montesquieu și Vauvenargues în edițiunea Firmin Didot. În această edițiune perfidă maximele lui La Rochefoucauld sunt însoțite de observările lui Aimé-Martin asupra lor; dar observările lui Aimé-Martin sunt așa de părăsite de toți dumnezeii, încît anulează

valoarea întregei publicațiuni. D.e., în maxima sa a V-a, Rochefoucauld zice cu drept cuvînt: „Durata pasiunilor noastre depinde tot așa de puțin de la noi ca și durata vieței". La aceasta Aimé-Martin face întrebarea: *„Si cela était juste, de quoi nous servirait la volonté?"* Însă este evident că maxima lui La Rochefoucauld zice, cu alte cuvinte, că voința noastră este în serviciul pasiunilor pentru a le realiza scopul, dar nu viceversa, pasiunile dependente de regularea voinței. Prin urmare, falsitatea acelei maxime nu se poate dovedi niciodată prin întrebarea *la ce ne servește voința?* Aceasta fiind — nu o obiecțiune, ci o neînțelegere a maximei.

Maxima a XXXIX-a: „Răul ce-l facem nu ne atrage atîta persecuțiune și ură, cîtă însușirile noastre cele bune?" Aci Aimé-Martin exclamă: *„c'est calomnier le genre humain. Socrate et Fénelon furent persécutés, ils ne furent point haïs* (?)"

Maxima a X-a: „În inima omenească se produce o generațiune perpetuă de pasiuni, așa încît ruinele uneia sunt mai totdeauna bazele alteia". Nota lui Aimé-Martin: *„Dans leur passage rapide, toutes les passions nous laissent mécontents, et le mécontentement nous conduit peu à peu à la seule passion qui puisse avoir de la durée: la vertu."* Virtutea o pasiune! Etc., etc.

Ce soarte stranie a adus asupra maximelor lui La Rochefoucauld un comentator ca Aimé-Martin! (*Conv. lit.*, nr. 18, p. 291).

În ed. 1892 (= B), vol. II, p. 400–401, însemnarea este reluată în următoarea variantă:

Cine mai are trebuință de un exemplu, să citească observările lui Aimé-Martin asupra maximelor lui La Rochefoucauld în ediția lui Firmin Didot. Cînd zice La Rochefoucauld: „durata pasiunilor noastre depinde tot așa de puțin de noi ca și durata vieței", Aimé-Martin se întreabă: *„si cela était juste, de quoi nous servirait la volonté?"* Însă este evident că maxima lui La Rochefoucauld spune, cu alte cuvinte, că voința noastră conștientă este în serviciul pasiunilor, dar nu viceversa, pasiunile dependente de ordinele voinței. Prin urmare, întrebarea: la ce ne servește voința? nu e o întîmpinare, ci o neînțelegere. Maxima 29: „Răul ce-l facem nu ne aduce atîta persecuție și ură, cît însușirile noastre cele bune". Aici Aimé-Martin exclamă: *„c'est calomnier le genre humain. Socrate et Fénelon furent persécutés, ils ne furent point haïs* (??)". Maxima 10: „În inima omenească se produce o generație perpetuă de pasiuni, așa încît rămășițele uneia sunt mai totdeauna temeliile alteia". Nota lui Aimé-Martin: *dans leur passage rapide, toutes les passions nous laissent mécontents, et le mécontentement nous conduit peu à peu à le seule passion qui puisse avoir de la durée: la vertu.* Virtutea o pasiune etc., etc.

Ce ironie a soartei a adus asupra maximelor lui La Rochefoucauld un comentator ca Aimé-Martin!

24. Geologia, întrucît se ocupă de epocile formării pămîntului înainte de apariţiunea omului, este încercarea fantastică de a urmări fenomenele naturei pe şirul cauzalităţii înapoi şi de a reprezinta lumea precum ne-ar fi părut, dacă am fi fost spectatorii ei de la început. Precum însă este sigur că noi nu am fost spectatorii pămîntului în epocele sale primitive, tot aşa e de sigur că fenomenele în aceste epoce nu au putut fi aşa precum ni le arată geologia. Căci toate calităţile descrise în fenomenele naturei, afară de puterea, care este cauza lor presupusă şi care se manifestă cu mişcare sau vibraţiune, sunt impresiuni ale nervilor animalici şi fără aceştia nici nu au esistenţă distinsă (*Conv. lit.*, nr. 18, p. 291).

Cugetarea este reluată în ed. 1892, vol. 2, p. 399–400, cu cîteva modificări (pe care le subliniem cu litere cursive), minus ultimul paragraf:

Geologia, întrucît se ocupă de epocele formării pămîntului înainte de apariţiunea omului *şi ne înfăţişează chiar tablouri din acel timp*, este încercarea fantastică de a urmări fenomenele naturei pe şirul causalităţii înapoi şi de a *arăta* lumea precum ne-ar fi părut, dacă am fi fost spectatorii ei de la început. Precum însă este sigur că *omul nu a fost spectatorul* pămîntului în epocele primitive, tot aşa e de sigur că fenomenele *acestor* epoce nu au putut fi aşa *cum* ni le arată geologia.

33. Religiunea pozitivă are o importanţă practică îndoită: ea dă întîi un răspuns la întrebările eterne ale omenirii: de unde venim? şi unde ne ducem? Răspunsul îl dă cu certitudine dogmatică şi cu scop de a procura o linîştire individuală. Prin urmare, cuprinsul lui special în diferitele religiuni este indiferent din momentul în care este crezut şi pînă cînd este crezut.

Ea conţine, al doilea, precepte morale cu sancţiunea supranaturală şi voieşte a fi Etica practică a omenirii.

Din aceste două scopuri religiunea împlineşte pe cel dintîi în mod suficient, fiindcă se ţine de sfera intelectuală; dar pe cel de al doilea nu-l împlineşte bine, fiindcă se ţine de natura morală,

care în fiecare om este înnăscut și neschimbătoare. Neputîndu-se astfel modifica oamenii prin precepte morale, se întîmplă cu necesitate o modificare a preceptelor religiunii morale. Etica religioasă se falsifică din ceea ce era în spiritul fundatorului și se adaptează gradului de cultură pe care se află poporul.

De aci urmează că statul modern trebuie să fie indiferent pentru orice religiune, cu alte cuvinte că nu poate exista o religiune a statului și, prin urmare, nici preoți ca funcționari ai lui. Căci scopul dintîi, cel metafizic, pe care religiunea îl realizează în poporul incult, trece prin sfera statului și, prin urmare, nu are a face cu el. Iar scopul al doile, cel moral, care are a face cu statul, nu se împlinește de religiune, ci, din contra, se falsifică, și în această falsificare se produce pericolul de a vedea adese idei imorale propagate cu aparatul autorității dogmatice de care dispune biserica.

Prin urmare, singurele mijloace de educațiune ale statului sunt școala și codicele penal, iar biserica îi este o sferă străină și de multe ori inimică (*Conv. lit.*, nr. 20, p. 323–324).

35. Dacă atingi cu arcul o coardă întinsă în aer liber, ea dă un ton, însă vibrațiunile i se pierd fără rezistență și nu se pot aduce la valoarea muzicală. Pune-i o rezonanță dedesubt, și cu tonul prins și reflectat se naște instrumentul artistic.

Tot așa este inteligența omenească, a cărei rezervoriu de memorie dă un echo și o legătură ideilor singuratice ce i se deșteaptă prin lumea dinafară, pe cînd animalul trăiește totdeauna sub impresiuni izolate, de regulă mulțămit și plin de momentul actual. Acel echo al inteligenței omului este izvorul fericirii și nefericirii sale, și de aci se vede valoarea impresiunilor și reflecțiunilor omenești. Toate sunt numai stafiile creierilor, rezonanța fugitivă a violinei, șoptirea misterioasă în scoica de mare (*Conv. lit.*, nr. 20, p. 324).

În ed. 1892, vol. II, p. 392, cugetarea este reluată în următoarea variantă:

Dacă atingi cu arcușul o coardă în aerul nemărginit, ea dă un sunet, însă vibrațiunile i se pierd și nu se pot aduce la valoare muzicală. Pune-i o rezonanță dedesubt, și cu tonul prins și reflectat se naște instrumentul artistic.

În posițiunea cea mai nedemnă se aruncă oamenii care au destul curagiu pentru a face o faptă după impulsul conștiinței lor, dar nu au destul pentru a-i suporta consecințele inevitabile.

Căci ce este nedemn? Tot ce e pe jumătate (*Conv. lit.*, nr. 20, p. 324).

În ed. 1892 vol. II, p. 385 cugetarea este reluată în următoarea variantă:

9. În situația cea mai nedemnă ajung oamenii care au destul curaj pentru a face o faptă după îndemnul conștiinței lor, dar nu au destul pentru a-i suporta urmările.

Căci ce este nedemn? — Tot ce e pe jumătate.

Aforisme care figurează numai în ed. Critice, *1892*:

30. Plăcerea și durerea pot să fie fizice, fericirea și nefericirea sunt intelectuale, stafii ale creierilor, șoptirile misterioase din scoica marină (*ed. cit.*, vol. II, p. 391).

33. Ce e vestmîntul în sculptură e tropul în poezie (*ed. cit.*, vol. II, p. 392).

34. Nici o concepțiune de valoare nu se poate întemeia pe o neînțelegere, nici măcar un roman (*ed. cit.*, vol. II, p. 392).

40. Însemnătatea publicității, fie presă liberă, fie dezbatere parlamentară, nu stă atît în binele ce-l poate produce, cît în răul ce-l împedecă (*ed. cit.*, vol. II, p. 394).

44. A fost Goethe un om cu bune moravuri? Ce întrebare! Ce-mi pasă de ortografia poeziilor lui Anacreon! (*ed. cit.*, vol. II, p. 395).

47. Cine cunoaște pe deaproapele său! În globuri de creieri închise trec sufletele pe lîngăolaltă, și ceea ce se manifestă în afară nu poate fi esența internă (*ed. cit.*, vol. II, p. 396).

49. Cum să știi ce e bucuria, dacă nu știi ce e durerea? (*ed. cit.*, vol. II, p. 397).

57. Adeseori soarta prea blîndă, fiindcă a rezervat nulităților desprețul uitării în viitor, le mîngîie cu lingușirile ieftine ale contimpuranilor (*ed. cit.*, vol. II, p. 399).

ADDENDA

ESEMPLE DE POESII RUMÂNE[1]

[1] Anexa volumului *Poesia rumănă. Cercetare critică* de Titu Maiorescu — urmată de o alegere de poesii, Iași, Edițiunea și Imprimeria Societății „Junimea", p. 119—206 *(n. ed.)*.

I

POESII LIRICE

DEDICAȚIE[1]

Tu care ești pierdută în neagra veșnicie,
Stea dulce și iubită a sufletului meu!
Și care odinioară luceai atît de vie
Pe cînd eram în lume tu singură și eu!

O! blîndă, mult duioasă și tainică lumină!
În veci printre steluțe te cată al meu dor,
Ș-adeseori la tine, cînd noaptea e senină,
Pe plaiul nemuririi se-nalță c-un lung zbor.

Trecut-au ani de lacrimi, și mulți vor trece încă
Din ora de urgie în care te-am pierdut!
Și doru-mi nu s-alină, și jalea mea adîncă
Ca trista veșnicie e fără de trecut!

Plăceri dulci a iubirei, plăceri încîntătoare,
Simțiri, mărețe visuri de falnic viitor,
V-ați stins într-o clipală ca stele trecătoare
Ce las un întuneric adînc în urma lor.

[1] În ediția 1875, *Opere complete, Poesii*, I, *Doine* și *Lăcrimioare*, poezia va primi titlul *Steluța*. În edițiile din 1853 și 1863 apăruse sub titlul inițial: *Dedicație (n. ed.)*.

V-ați stins și de atunce în cruda-mi rătăcire
N-am altă mîngîiere mai vie pe pămînt
Decît să-nalț la tine duioasa mea gîndire,
Steluță zîmbitoare dincolo de mormînt!

Căci mult, ah! mult în viață eu te-am iubit pe tine,
O! dulce desmerdare a sufletului meu!
Și multă fericire ai revărsat în mine
Pe cînd eram în lume tu singură și eu!

Frumoasă îngerelă cu albe aripioare!
Precum un vis de aur în viață-mi ai lucit,
Și-n ceruri cu grăbire, ca un miros de floare,
Te-ai dus, lăsîndu-mi numai un suvenir iubit.

Un suvenir, comoară de visuri fericite,
De scumpe și fierbinte și dulce sărutări,
Din zile luminoase și îndumnezeite,
De nopți venețiene și pline de-ncîntări.

Un suvenir poetic, coroana vieții mele,
Ce mîngîie și-nvie duios — inima mea
Și care se unește cu harpele din stele
Cînd mă închin la tine, o! dragă lină stea!

Tu dar ce prin iubire, la al iubirii soare,
Ai deșteptat în mine poetice simțiri,
Primește-n altă lume aceste lăcrimioare
Ca un răsunet dulce de-a noastre dulci iubiri!

SONET

Peste țărmuri depărtate
Vezi tu rîul călător
Cum în valuri turburate
Se azvîrle în izvor?

P-a lui maluri singurate
Vezi cum vîntul mugitor
Mișcă trestia ș-o bate
Șuierînd îngrozitor?

Rîu-i viața-mi zbuciumată,
Ș-acea trestie mișcată
E-al meu suflet dureros;

Viitorul ce m-așteaptă
E pustia cea deșartă
De pe malul nisipos.

PRIVESC

Privesc cerul în uimire,
Apoi mă-ntorc și privesc
Cu tot sufletu-n privire
Ochi-ți d-un azur ceresc.

Și nu pot de a nu-ți zice:
Ochii tăi, scump îngerel!
Sunt, ah! crede p-un ferice,
Două picături de cer.

Picături!... dar fiecare
Este un adînc mister,
Fiecare e un soare,
Fiecare e un cer!

Duce-m-aș viața toată,
Ca să scap d-al vieții chin,
Pîn'n lumea cealălaltă,
D-unde cei duși nu mai vin!

Ș-atunci pe pămînt, atunce
Acei care m-au iubit
Să însemne cu o cruce
Locul unde m-am oprit!

UNEI DOAMNE

De se va-ntîmpla s-ajungă aste rînduri pîn'la tine
Și citindu-le să cugeți făr' de voia ta la mine,
Nu gîndi că sunt în doliu cufundat și plin de dor,
Căci te-nșeli, dacă vei crede că duioasa mea simțire
Căutînd a ta prezință și-ntîlnind a ta privire
A dorit al tău amor.

Tu nu erai decît umbra ce-mi servea de apărare,
Ca să nu-mi topească ochii razele nemuritoare
Din sufletul ce iubesc;
Tu nu erai decît pînza totdauna suspendată,
Subt care ascundea suspinul a mea inimă-nfocată
Privind chipu-i îngeresc.

Negreșit, ai ochii negri și sprîncenele arcate,
Fața albă și pe umeri două plete aruncate
D-un negru posomorît!
Dar ce vrei! Sunt un sălbatic d-o natură necioplită!
Mie-mi trebuie un suflet, iar nu piele lustruită,
Ca să nu mor de urît!

NU VEZI TU

Nu vezi tu a ta durere
Cum te-mpinge spre mormînt,
Cat-aiurea mîngîiere,
Fete-s multe pe pămînt!

Mai găsi-vei tu sub soare
Un păr negru — un chip iubit,
O zînă fermecătoare
Ce te-ar face fericit!

Și cu alt-aici sub soare
Aș putea fi norocit,
Dar cu alta fi-voi oare
Așa de nefericit?

Picături în suprafață,
Dar ca spațiul fără fund,
Cîte lumi în a lor ceață
Ș-adîncime se ascund!

Fericirea mea e mare,
Ah! măsoar-o-n ochii mei:
Universul *un* cer are,
Eu am *două*-n ochii tăi!

CINEL-CINEL

Păstorul zice: *Cinel-cinel,*
Copilei june de lîngă el:
„Două steluțe cu raze line
Lăsat-au cerul plin de lumine,
Și pe-a ta frunte ele au căzut.
Ghici, drăguliță, că le sărut."

Nu ghici-ndată
Gingașa fată
Și pe ochi dulce fu sărutată.

Păstoriul zise încă: *Cinel,*
Copilei blînde de lîngă el:
„O vezi închisă, rumena floare,
Cum se deschide, vezi lăcrimioare,
Şi pe-a ta faţă ea s-a născut.
Ghici, drăguliţă, că o sărut."

Nu ghici-ndată
Vesela fată
Şi pe guriţă fu sărutată.

Păstoriul zise iară: *Cinel,*
Copilei mîndre de lîngă el:
„Albe, rotunde, două-aripioare
Nencetat saltă la cer să zboare,
Şi tu-n robie le-ai tot ţinut.
Ghici, drăguliţă, că le sărut."

Nu ghici-ndată
Rumena fată
Şi pe sîn fraged fu sărutată.

DOR

Bate vîntul, bate tare,
Bate de la răsărit
Şi-mi aduce dor de mare,
Dor de lung călătorit!

Duce-m-aş atunci în lume
Fără să mă mai opresc,
Prin pustiuri fără nume,
Mari ca golu-mi sufletesc!

SENIN ŞI FURTUNĂ

Noaptea profundă
În ea cufundă
Pămîntul june reînflorit,

Bolta senină
Blîndă lumină
Varsă din sînul său aurit;

Şi totul tace,
Divină pace
Peste natură domneşte lin,

Dar o furtună
Geme şi tună
În al meu suflet zdrobit de chin.

Ah! Nici o rază
Nu luminează
Noaptea profundă ce m-a cuprins.

Inima-i ruptă
De lunga luptă
Ce amor şi ură crud au încins.

VECINA NOASTRĂ

Cînd te arăţi tu la fereastră
Cu un aer gînditor,
—Doamne! zic: Vecina noastră
S-o sărut ş-apoi să mor!

Am visat un vis ferice
Noaptea de alaltăieri
Dumnezeu păru, și-mi zice:
„Voi să-ți dau orice tu ceri.

Vei tu aur? Vei putere?
Glorie, coroni, măriri?
Din a cerului avere
Din ce vei împărtășiri?

Muritor prin soarta voastră,
Eu te fac nemuritor!"
— Doamne! zic: Vecina noastră
S-o sărut ș-apoi să mor.

O VICTIMĂ

„Ți se va ierta mult
Căci ai iubit mult."

Albă, cu ochii negri și dulce ca o fee,
Un cap blondin de înger pe umeri de femeie,
Atît era de pală ș-atît de gînditoare,
Cît s-ar fi zis o umbră, străină călătoare,
Sau geniu ce se lasă din ceruri pe pămînt
Și merge să jelească virtutea p-un mormînt,
La gît purta o cruce, simbol de sărăcie,
Și-n inimă durerea, eternă bogăție,
Acelor ce pe lume se zic dezmoșteniți.
Vai! negreșit aleșii sunt cei nefericiți!

Sfios-i-era suspinul și glasul trist, dar dulce!
Să fie cîntul serii, ce plînge și se duce
Să-și verse voluptatea p-un loc mai fericit?

Să fie cea din urmă oftare de iubit,
Suspinul unui suflet ce-n ultimul avînt
Își mai întoarce ochii cu milă spre pămînt?

Dar iat-o se rădică și pală, inspirată,
Suspină cu putere p-o notă dezolată
Un cîntec, ce se pierde prin umbre tresărind
Ca dorul și speranța proscrisului murind.

„Amor, scînteie smulsă din razele cerești!
Tu care dînd viață și moartea pregătești;
Ființa ta de flăcări ca geniul proscris
Și-a suspendat locașul pe margini de abis
Cît inima, ce zboară spre el și se ridică,
Se-ntoarce-ngălbenită de jale și de frică,
Și strînsă violată de brațu-ți nevăzut,
Ca undele pierdute p-un rîu necunoscut,
Alunecă din sînul plăcerii d-aurite
Pe brațele durerii de lacrimi veștejite,
P-al cării pat veghează, suspină și tresare
Căință, gelozia și cruda desperare,
Căci unde-i muritorul, vai! care n-a gustat
Din cupa ta veninul? Și cin' s-a lăudat,
Cînd furiile soartei pe capu-i se ridică,
Să-și fi privit ruina în față fără frică
Și fără remușcare? Suspinul infortunii
Nu-i tînguios și dulce ca glasul rugăciunii,
Ci trist, amar ca dorul, ce geme p-o ruină,
Și negru ca o noapte, lipsită de lumină!"...

A candelii lucire dodată tremură,
Iar dulcea creatură tăcu și espiră!

NEPĂSARE

Marea geme și vuiește
Și s-azvîrle-n sus și-n jos,

Cerul tună și trăsnește,
Vîntul urlă fioros.

Vasul fraged se despică,
Valuri negre-l învălesc,
Cînd spre nouri îl ridică,
Cînd în funduri îl izbesc.

Și pe vas în desperare
Toți aleargă nesfîrșit,
Nicăieri nu văd scăpare,
Groaza morții i-a lovit.

Și ochiri și brațe mute
Ridic spre Mîntuitor,
Să se-ndure să-i ajute
Cu cerescu-i ajutor.

Singur, fără de mișcare
De catarg stau rezimat
Și privesc cu nepăsare
Oceanu-nfuriat,

Căci puțin îmi face mie
Dacă marea m-a-ngropa,
Sau de inima-mi pustie
Pe pămînt voi mai purta.

II

FABULE ȘI EPIGRAME

Toporul și pădurea de Gr. Alexandrescu
Momița și două mițe de A. Donici
Epigram de I. Văcărescu
Țiganul și purcelul de Gr. Alexandrescu
Racul, broasca și știuca de A. Donici
Epigram de I. Negruzzi
Cînele și cățelul de Gr. Alexandrescu
Lupul și cucul de A. Donici
Epigram de N. Nicoleanu
Măgarul răsfățat de Gr. Alexandrescu

TOPORUL ȘI PĂDUREA

Minuni în vremea noastră nu văd a se mai face,
Dar că vorbea odată lemne și dobitoace,
Nu rămîne îndoială; pentru că de n-ar fi,
Nici nu s-ar povesti
Și caii lui Ahil care prooroceau,
Negreșit că au fost, de vreme ce-l trăgeau.
Întîmplarea ce știu și voi s-o povestesc
Mi-a spus-o un bătrîn pe care îl cinstesc,
Și care îmi zicea
Că și el o știa
De la strămoșii lui,
Care strămoși ai lui zicea și ei c-o știu
De la un alt strămoș ce nu mai este viu,
Și p-ai cărui strămoși, zău nu pot să vi-i spui.

Într-o pădure veche, în ce loc nu ne pasă,
Un țăran se dusese să-și ia lemne de casă.

Trebuie să știți însă, și pot să dau dovadă,
Că pe vremea aceea toporul n-avea coadă,
Astfel se încep toate: vremea desăvîrșaște,
Orice inventă omul, orice spiritul naște.
Așa țăranul nostru, numai cu fieru-n mînă,
Începu să sluțească pădurea cea bătrînă.
Tufani, paltini, ghindari se îngroziră foarte:
„Tristă veste, prieteni, să ne gătim de moarte,
Începură să zică: toporul e aproape!

În fundul unei sobe țăranu-o să ne-ngroape!"
„E vreunul d-ai noștri cu el ca să-i ajute?"
Zise un stejar mare, ce avea ani trei sute
Și care era singur ceva mai la o parte.
„Nu." — „Așa fiți în pace: astă dată avem parte.
Toporul și țăranul alt n-o să izbutească,
Decît să ostenească."

Stejarul avu dreptate:
După multă silință, cercări îndelungate,
Dînd în dreapta și-n stînga, cu puțină sporire,
Țăranul se întoarse fără de izbutire.

Dar cînd avu toporul o coadă de lemn tare,
Puteți judeca singuri ce tristă întîmplare!

Istoria aceasta d-o fi adevărată,
Îmi pare că arată
Că în fiece țară
Cele mai multe rele nu vin de pe afară,
Nu le aduc străinii ci ni le face toate
Un pămîntean d-ai noștri, o rudă sau un frate.

MOMIȚA ȘI DOUĂ MÎȚE

În a momițelor țară,
Ce mai nu are hotară,
Odată judecătoare
Era o momiță, care
Chibzuia cu scumpătate
Cumpăna cea de dreptate.
Și iată că la momiță
Se arată două mîțe,
Zgîriete, încruntate,
În prigonire de moarte,
Părăsind al său lăcaș
Pentr-un bulgăre de caș.

Una strigă: „Socotește!
Cașu eu l-am fost ochit.“
Alta țipă: „Hotărăște!
Cașu eu l-am dobîndit.“
„Stați!“ le zise lor momița,
„În cumpăna de dreptate
Se va lămuri ființa
Pricinii de caș urmate.“
Apoi, cașu drept în două,
Rumpîndu-l ea pre-frumos,
Au pus întru amîndouă
Cumpene cîte un boț.
Dar cînd cumpăna rădică,
Vede c-o parte-i mai mică;
Mușcă, cearcă, chibzuiește
Și bine nu nimerește.
Acum partea cea mușcată,
Nu trăgea ca ceealaltă.
Mușcînd iar din acea grea,
Tocmai drept nu nimerea.
Și așa pîn'n sfîrșit
Tot în cumpene au tras;
Iar mîțele s-au trezit
Că din caș n-a mai rămas.

EPIGRAM

Căutătura-ți va război,
Zîmbirea-ți cere pace:
Și să mă-mpac cu tine voi,
Dar să mă bat — îmi place!

ȚIGANUL ȘI PURCELUL

Cînd s-au liberat țiganii, în anul de la Cristos
O mie și... nu știu cîte; unul din ei, omenos

Vru și el să libereze pe un porc ce îl avea
Și în jug de multă vreme lîngă șatră îl ținea.
Îl chemă dar și îi zise: „Porcule, purcelul meu,
Cunosc însumi din cercare jugul cît este de greu.
De aceea te fac liber: d-acum poți a viețui
Orcum ți-o plăcea, și hrana singur a ți-o dobîndi.“

„Să trăiești, însă, stăpîne, în grădini poci eu intra,
Pepeni, dovlecei și verze fără grijă a mînca?“ —
„Ba nu, astea sunt oprite.“ — „Așadar îți mulțumesc,
Cu un sfert de libertate, drept să spui, nu mă învoiesc.
Ba cred chiar că e rușine, cînd toți porcii au trăit
La coșare în robie, să ies eu mai osebit,
Să-mi rădic mai presus botul și de treapta lor să fug
Ș-apoi ce ar zice boii văzîndu-mă fără jug?“

Unii-nțeleg libertatea ca porcul cel țigănesc;
Alții, deprinși cu robia, de ea greu se despărțesc.

RACUL, BROASCA ȘI ȘTIUCA

Racul, broasca și o știucă
Într-o zi s-au apucat
De pe mal în iaz s-aducă
Un sac cu grîu încărcat,
Și la el toți se înhamă:
Trag, întind, dar iau de samă
Că sacul stă neclintit,
Căci să trăgea neunit.
Racul înapoi se da,
Broasca tot în sus sălta,
Știuca foarte se izbea,
Și nimic nu isprăvea.
Nu știu cine-i vinovat;
Însă pe cît am aflat,
Sacul în iaz nu s-a tras,
Ci tot pe loc a rămas.

Așa-i și la omenire;
Cînd în obștii nu-i unire:
Nici o treabă nu se face
Cu izbîndă și cu pace.

EPIGRAM

Adio frumoase bucle, adio amor fierbinte,
Eu mă despart de tine
Cu sufletul zdrobit
Cu mai puțin amor, dar cu mai multă minte,
Un altul decît mine
Va fi mai fericit.

CÎNELE ȘI CĂȚELUL

„Cît îmi sunt de urîte unele dobitoace,
Cum lupii, urșii, leii, și alte cîteva,
Care cred despre sine că prețuiesc ceva!
De se trag din neam mare,
Asta e o-ntîmplare:
Și eu poate sunt nobil, dar s-o arăt nu-mi place.
Oamenii spun adese că-n țări civilizate,
Este egalitate.
Toate iau o schimbare, și lumea se ciopleşte
Numai pe noi mîndria nu ne mai părăsește.
Cît pentru mine unul, fieștecine știe
C-o am de bucurie,
Cînd toată lighioana, măcar și cea mai proastă,
Cîine sadea îmi zice, iar nu *domnia-voastră.*"
Așa vorbea deunăzi cu un bou oarecare,
Samson, dulău de curte, ce lătra foarte tare.
Cățelul Samurachi, ce ședea la o parte

Ca simplu privitor,
Auzind vorba lor,
Și că nu au mînie nici caprițiі deșarte,
S-apropie îndată
Să-și arate iubirea ce are pentru ei:
„Gîndirea voastră, zise, îmi pare minunată,
Și simțămîntul vostru îl stimez, frații mei".
„Noi frații tăi, răspunse Samson plin de mînie,
Noi frații tăi, potaie?
O să-ți dăm o bătaie
Care s-o pomenești.
Cunoști tu cine suntem, și ți se cade ție,
Lichea nerușinată, astfel să ne vorbești?"
„Dar ziceați..." „Și ce-ți pasă? Te-ntreb eu ce ziceam?
Adevărat vorbeam,
Că nu iubesc mîndria și că urăsc pe lei,
Că voi egalitate, — dar nu pentru căței."

Aceasta între noi adese o vedem,
Și numai cu cei mari egalitate vrem.

LUPUL ȘI CUCUL

„Rămîi sănătos, vecine!"
A zis lupul către cuc,
„Aceste țări de rău pline
Le părăsesc și mă duc.
Nu mai pot trăi aice,
De om, cîne prigonit:
În Arcadia ferice
Fste codru de trăit,
Unde aurita vreme
Împărăţeşte deplin,
Unde lupul nu se teme
De năpăstile ce-i vin.
Acolo nu sunt războaie,
Toți în pace viețuiesc:
Omul este blînd ca oaia,
Iar cînii nici hămăiesc."

„Cale bună, măi vecine!
Dar te rog să-mi spui curat:
Năravul nu-ți iei cu tine?
Și colții ai lepădat?“
„Să-i lepăd? da cum se poate!“
„Apoi ține minte, frate,
Că la viitoarea iarnă,
Ai să rămîi fără blană.“

Și așa s-a întîmplat
Precum cucu i-a cîntat.

Între oameni iar sunt unii
Cu colți de lup înzestrați:
Oriîncare parte a lumii
Ei vor fi tot ne-mpăcați.

EPIGRAM

Dacă viața este un vis,
Dacă de ceea ce-ți este scris
Nu-i cu putință să fii păzit:
De ce atîta grijă și chin?
Ia-ți cupa, frate, umple-o cu vin
Și bea, visează pînă-n sfîrșit.

MĂGARUL RĂSFĂȚAT

Un măgar văzu odată
P-al său stăpîn că dormea,
Și s-apropie îndată
Binișor a-l mîngîia.
Dar să știți că dinainte

Era trist și supărat;
Căci vedea cu ce cuvinte
Mîngîia învederat
Un cățeluș mic din casă,
Glume jocuri ce-i făcea
Și cu dînsul tot la masă
Ziuă, noaptea petrecea.

„O, ce rea nenorocire!“
Își zicea bietul măgar,
„De ce astă osebire?
Are potaia vrun dar?
Eu că alerg pînă seara,
Că muncesc necontenit,
Ar cu boii toată vara:
Și de fîn chiar sunt lipsit,
Ba adesea și ciomege
Pe spinare că-mi cîștig.
Asta este a mea lege,
Să mă ierte, surda strig.
Blestămatului de cîine,
Căci îi joacă împrejur,
Ei dau cea mai bună pîne
Și pe mine toți mă-njur.
Dacă lingușirea este
Mijlocul d-a-nainta,
Să mă duc dar fără veste
Ca și dînsul a-i sălta.“

Cugetînd astfel în sine,
Vine, calcă-ncetișor
Și cînd s-apropie bine,
Îl lovește c-un picior
Atît de greu în spinare, —
(Ba încă alăturînd
Drăgăstosul glas ce are,
Ca mai mult să-i placă vrînd) —
Încît omul de mirare,
De durere stăpînit,

Strigă, se vaită tare:
„Săriți că m-a prăpădit!"
Slugele alerg îndată,
Pe jupîn îl ciomăgesc
Că e *Măgar* îi arată,
Cu tufele-i mulțumesc.

Nu siliți natura;
Veți fi neplăcuți
Cu talentul care
Nu sunteți născuți.

III

BALADE

Mihai scăpînd stindardul de D. Bolintineanu
Făt-Logofăt de V. Alecsandri
Umbra lui Mircea de Gr. Alexandrescu
Mircea la bătaie de D. Bolintineanu
Barcarola de A. Sihleanu
Capul Avarilor de D. Bolintineanu
Ceasul rău de V. Alecsandri
Ucigașul fără voie de Gr. Alexandrescu
Mărioara de D. Bolintineanu
Banul Mărăcină de V. Alecsandri
Daniil Sihastru de D. Bolintineanu
Gondola de G. Crețeanu
Groza de V. Alecsandri

MIHAI SCĂPÎND STINDARDUL

Noaptea se întinde și din geana sa
Argintoase lacrimi peste flori vărsa.

Dar setos de lupte, în văi depărtate,
Un erou în noapte încă se mai bate.

Singur el se luptă în acele văi,
Unde mîna morții a culcat pe-ai săi.

Dar sub mii de brațe trebuie să cadă:
Trece printre unguri fără ca să-l vadă;

Și stindardul țărei el înfășurînd
Către sîn îl strînge, înapoi cătînd.

Și în umbra nopții armăsaru-i zboară
Ca o-nchipuire albă și ușoară.

Spre o apă lată calul s-a-ndreptat;
De maghiari războinici fuge-nconjurat.

Luna după dealuri mergînd să se culce,
Îi arată calea și-i surîde dulce.

Cei ce îl preurmă se opresc pe maluri;
Dar Mihai cu calul se aruncă-n valuri

Și de ceea parte singur ajungînd,
El îmbrățișează calu-i spumegînd:

Apoi scoate frîul încă alb de spume,
Și îi zice: „Liber mergi de-acum în lume!“

FĂT-LOGOFĂT

— O! Făt-Logofete
Cu netede plete,
Cu părul de aur!
Stai, te odihnește
Că-n deal te pîndește
Un negru balaur.

— Frumoasă fetiță
Cu lungă cosiță,
Cu mîndru colan!
De dînsul n-am teamă,
Căci am pe-a lui seamă
Voinic buzdugan.

— O! tînăr semețe,
Cu blînde mîndrețe,
Cu ochii de foc (!)
Balauru-i mare.
Și milă nu are....
Stăi, ah! stăi pe loc.

— Luceafăr din stele
Cu-ochi de porumbele,
Cu față de crin!
Toți zmeii din lume
Se-nchin l-al meu nume
Tremur și se-nchin.

— Viteze vestite,
Cu arme-aurite,
Cu dulce cuvînt!
El peste munți calcă,
Și-n cer are o falcă
Ș-una pe pămînt.

— Pasăre de munte,
Cu salbă pe frunte,
Cu salbă de flori!
Murgul meu cînd sare,
Trece peste mare
Și zboară prin nori.

— O! Făt-Logofete,
Cu netede plete,
Cu glasul ceresc!
Nu te du de-aice,
Nu te du voinice,
Că eu te iubesc!

— Frumoasă fetiță,
Cu lungă cosiță,
Cu sîn feciorесc!
Pentru-a ta iubire
Fală sau peire
Vreu să dobîndesc!

UMBRA LUI MIRCEA LA COZIA

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate,
Către țărmul din protivă se întind, se prelungesc,
Ș-ale valurilor mîndre generații spumegate
Zidul vechi al monastirei în cadență îl izbesc.

Dintr-o peșteră, din rîpă, noaptea iese, mă-mpresoară;
De pe muche, de pe stîncă, chipuri negre se cobor;
Mușchiul zidului se mișcă... printre iarbă se strecoară
O suflare, care trece ca prin vine un fior.

Este ora nălucirei: un mormînt se dezvelește,
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... vine către țărmuri... stă... în preajma ei privește...
Rîul înapoi se trage... munții vîrful își clătesc.

Ascultați...! marea fantomă face semn... dă o poruncă...
Oștiri, taberi, fără număr împrejuru-i înviez...
Glasul ei se-ntinde, crește, repetat din stîncă-n stîncă,
Transilvania-l aude, ungurii se înarmez.

Oltule, care ai fost martur vitejiilor trecute
Și puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuți mari, fapte cumplite, îți sînt ție cunoscute,
Cine oar' poate să fie omul care te-a-ngrozit?

Este el cum îl arată sabia lui și armura,[1]
Cavaler de ai credinței, sau al Tibrului stăpîn,
Traian, gloria Romei ce se luptă cu natura?[2]
Uriaș e al Daciei, sau e Mircea cel bătrîn?

[1] În biserica de la Cozia, Mircea este zugrăvit în costum de cruciat *(nota lui Gr. Alexandrescu).*
[2] Pe malul drept al Oltului se vede drumul făcut de Traian *(nota lui Gr. Alexandrescu).*

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează;
Acest sunet, acest nume valurile îl primesc,
Unul altuia îl spune, Dunărea se-nştiinţează,
Ş-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.

Sărutare, umbră veche! primeşte închinăciune
De la fii ai României care tu o ai cinstit.
Noi venim mirarea noastră la mormîntu-ţi a depune:
Veacurile ce-nghit neamuri al tău nume l-au hrăpit.

Rîvna-ţi fu neobosită îndelung-a ta silinţă;
Pînă l-adînci bătrîneţe pe români îmbărbătaşi;
Însă, vai! n-a iertat soarta să-ncununi a ta dorinţă,
Şi-al tău nume moştenire libertăţii să îl laşi.

Dar cu slabele-ţi mijloace faptele-ţi sunt de mirare;
Pricina, nu rezultatul, laude ţi-a cîştigat;
Întreprinderea-ţi fu dreaptă, a fost nobilă şi mare;
De aceea al tău nume va fi scump şi nepătat.

În acel locaş de piatră, drum ce duce la vecie,
Unde tu te gîndeşti poate la norodul ce-ai iubit,
Cîtă ai simţit plăcere cînd a lui Mihai soţie[1]
A venit să-ţi povestească fapte ce l-au strălucit!

Noi citim luptele voastre cum privim vechea armură
Ce un uriaş odată în războaie a purtat;
Greutatea ei ne apucă, trece slaba-ne măsură,
Ne-ndoim dac-aşa oameni într-adevăru au stat.
. . . .

Au trecut timpii acei, timpi de fapte strălucite,
Însă triste şi amare; legi, năravuri se-ndulcesc:

[1] Doamna Florica, soţia lui Mihai, este îngropată în acel aşi mormînt cu Mircea, după cum arată inscripţia de pe piatră *(nota lui Gr. Alexandrescu)*. [În realitate, Florica era fiica lui Mihai Viteazul — *n.ed.*].

Prin ştiinţe şi prin arte naţiile înfrăţite
În gîndire şi în pace drumul gloriei găsesc.

Căci războiul e bici groaznic, care moartea îl iubeşte
Şi ai lui sîngeraţi dafini naţiile îi plătesc;
E a cerului urgie, este foc care topeşte
Crîngurile înflorite, păduri care îl hrănesc.
. . . .
. . . .

MIRCEA LA BĂTAIE

Armia maghiară ţara a-nvălit,
Soarele văzînd-o a îngălbinit.

Dar bătrînul Mircea nu se înspăimîntă;
Cu o mică ceată de voinici s-avîntă.

Nu că el voieşte ţara a scăpa:
Ci va să-mplinească datoria sa.

Unde este timpul cel de bărbăţie,
Cînd murea românul pentr-o datorie!

Pe un cal ce muşcă spuma în zăbale
Printre zi şi noapte el îşi face cale.

„Fraţii mei! vorbeşte falnicul bătrîn,
Dumnezeu voit-a ca să mor român.
Cel ce a sa viaţă ţărei sale-închină,
Piere ca lumina într-a sa lumină.
Ce e-n viaţa ţărei viaţa unui om?

Ce e-n primăvară floarea unui pom?
Ceea ce prin stele este-o stelioară
Şi-n nemărginire un minut ce zboară.
Şoimul cînd se vede prins de vînători
Spun că îşi sfărîmă cuib şi puişori.
Astfel decît lanţul braţul să le-ncingă,
Ce-i român, ce-i nobil astăzi să se stingă."

Unde este timpul cel de bărbăţie,
Cînd murea românul pentru-o datorie?!

BARCAROLA

A misterului mireasă,
Cu vii stele împrejur,
Mîndră stă ca o crăiasă
În palatul său d-azur.

Valul doarme, vîntul tace;
Singur numai eu veghez,
Şi în barca mea îmi place
L-a mea dulce să visez.

Vino, aură iubită,
De mă mîngîie uşor,
Pîn'la vremea mult dorită
Cînd în braţe-i am să zbor.

Treceţi ceasuri cu grăbire;
De dorinţi sunt sfîşiat;
Şi tu, scumpă nălucire,
Dă-mi semnalul aşteptat.

Ah! ce văd, nu mă-nşel oare?
Un ce fîlfîie pe mal?

Dar, — e umbra-i răpitoare
Ce se scaldă într-un val.

Mişcă, barca mea uşoară,
Tăiaţi unda, voi, lopeţi
Şi tu, vesel — inimioară
De iubire să te-mbeţi.

*

La a nopţii neguroase
Poartă neagră d-abanos
Bate zorile sfioase
Cu-al lor deget a ıros.

Vîntul suflă, valul muge —
S-a stins scumpul meu delir!
Dar în barca mea ce fuge
Mă mîngîi c-un suvenir...

CAPUL AVARILOR

Prin văile Carpaţilor
Misterici, neguroase,
Trecea capul cazacilor
Cu garde numeroase.

Zăreşte lîngă-o peşteră
Dărămături romane,
Un templu de-albă marmură
Al junei daciane:

Iar luna, suflet umbrelor,
Pe-o neagră stîncă-apare
Şi varsă foc pe feţele
Columnelor bizare.

În vestibulul templului
Se văz mai multe stane,
Cu chipul guvernorilor (!)
Ai Daciei traiane.

Dar turma călătorilor
Văzîndu-le hulește,
Și capul lor, cu furie,
Descalecă, vorbește:

„Cît mi-or lovi vederile
Aceste chipuri mute,
Nu pot să-mpac eu inima-mi
Cu visele-mi plăcute!"

El zice, trage paloșul,
Spre chipuri apoi trece,
Lovește-o stană repede
Pe sînul ei cel rece.

Atunci în aer stelele
Cu nori apoși se-ngînă,
Iar stana-naltă repede,
Pe dînsul recea-i mînă,

Se mișcă toate stanele,
Pășesc spăimîntătoare,
Și-n noapte calcă, sfarmă
Barbarii sub picioare.

CEASUL RĂU

Pe cel deal pe coaste
Trece-o mîndră oaste,
Oaste de români!

Tot voinici de frunte,
Care merg să-nfrunte
Oarde de păgîni.

Iar pe-o culme verde
Ce-ntre munți se perde,
Stau de mi-i privesc
Două surioare,
Albe lăcrimioare
Care mi-i jălesc:

— Vezi, tu, surioară
Oastea se coboară
Colo pe costiș.
Vezi-o cum pătrunde
Pe rînd și s-ascunde
Colo-n stejeriș.

Vai! nu se mai vede!
Cine, cine-a crede
Grija ce duc eu,
Oastea că-i purtată
De bătrînul tată
Și de dragul meu?

Ei se duc în vale
Unde țara-n jale
Geme cu amar,
Căci au intrat iară
Sabie în țară,
Paloș de tătar.

De pe munți în poale
Cu armele goale
Ei mi se cobor!

Şi p-în cea urgie,
Dragă, a să fie
Mare mult omor!

Că tata bătrînul
Nu cruţă păgînul
Cînd s-aruncă-n foc,
El e român tare
Ca Ştefan cel Mare,
Şi om cu noroc.

Pentru el n-am teamă;
Dar îmi fac de teamă
Gînd stau de gîndesc
La dragul Lisandru,
Că-i un copilandru,
Şi mult îl iubesc!

El n-au vînat încă
Decît şoimi de stîncă,
Cerbi cu coarne mari;
Ş-acu-ntîia oară
Face, surioară,
Goană de tătari,

Ş-aşa mult mi-e frică
Ş-inima-mi se strică
Cînd gîndesc la el,
Că mult, mult îi place
Vitejii a face,
Scumpul tinerel!

— Taci, biată copilă!
Nu-i plînge de milă
Iubitului tău,
Că ferească sfîntul
Să-ţi fie cuvîntul
Zis într-un ceas rău!

Hai la mînăstire
Ca să dăm de ştire
Pustnicului sfînt,
Să ardă tămîie
Ca să nu rămîie
Tătar pe pămînt.

Oastea-nvingătoare
Au stins de la soare
Aprigul duşman
Ea se-ntoarce-n munte,
Avînd chiar în frunte
Vechiu-i căpitan.

Iar sărmana fată
În zadar! vai! cată
Pe iubitul său!
El în foc căzuse
După ce făcuse,
Vitejii de zmeu!...

Din bătrîni se spune
Că sunt ceasuri bune
Şi că ele sunt.
Vai de-acei ş-acele
Care-n ceasuri rele
Zic vreun cuvînt!

UCIGAŞUL FĂRĂ VOIE

O temniţă adîncă îmi e locuinţă.[1]
Prin dese, prin negre zăbrele de fer

[1] Sujetul acestei poezii este o întîmplare adevărată. Osînditul socotesc că trăieşte încă, şi nu e mai mult de patru ani de cînd s-a judecat pricina la tribunaluri, unde el, mărturisind fapta, căuta a se dezvinovăţi prin povestirea nenorocosului vis. Dar judecătorii, temîndu-se ca nu cumva îndurarea către acesta să insufle şi altora dorinţa de a visa, au aplicat pravila care nu cuprinde nimic despre vise. Căci pravila criminală, după cum ştim, e încă nedesăvîrşită *(nota lui Gr. Alexandrescu).*

O rază perdută îmi spune fiinţa
Cerescului soare, seninului cer.

Şi frigul mă-nghează; e umed pămîntul;
De ziduri, de lanţuri eu sunt ocolit;
Aici suferinţa aşteaptă mormîntul,
Căci legile lumei aşa au voit.

Adus ca o crudă, sălbatecă fiară,
L-a temniţii poartă nădejde-am lăsat,
Şi simţ chinuire atît mai amară
Cu cît a mea soartă eu n-am meritat.

O, noapte fatală! O, noapte cumplită!
Pe patu-mi de trudă dormeam obosit,
Era despre ziuă; soţia-mi iubită
Şedea lîngă mine... un vis, vis cumplit!

Văzui: în bătrîne păduri depărtate
Părea că mă aflu; eram călător;
Dar calea perdusem; pe ramuri uscate
Cînta cucuveaoa cu glas cobitor.

Copacii în preajmă-mi părea că-nviează,
Din toată tulpina un gemet ieşea,
Flămîndă, cumplită, vedeam că-mi urmează
O ceată turbată de lupi, ce urla.

Şi eu fugeam iute, fugeam cu grăbire,
Dar locul sub mine de sînge-nchegat
Silinţe-mi zadarnici punea-mpotrivire;
D-o rece sudoare eram inundat.

Suflă un vînt iute, şi luna-ngrozită
În spaţiuri veşnici trecea alergînd,

Cu stinsele-i raze, cu faţa-i pălită
Întinse pustiuri abia luminînd,

Apoi deodată în nori se ascunde,
Şi lipsa ei dede cumplitul semnal;
În spaima nespusă ce atunci mă pătrunse,
Văzui trecînd moartea pe palidu-i cal.

Schelet d-altă lume, cu forme cumplite,
Rînjind către mine privea neclintit:
În mîna-i uscată, în unghi ascuţite
Ţinea o femeie... Din capu-i zdrobit

Muşca cîteodată, muşca cu turbare,
Şi creieri şi oase din gură-i cădea:
Uimit rămăsesem: la orice mişcare
Părea că ea rupe din inima mea.

Dar ceată de fiare o văz... mă soseşte...
Ferbintea-i suflare acum o simţii...
Mă plec, cat şi mîna-mi grea peatră-ntîlneşte
Curagi deznădejdea îmi dă, şi... izbii...

Un ţipet s-aude:... eu sai în picioare,
Din somnu-mi de groază atunci deşteptat.
Soţia-mi lipsită d-a vieţii suflare
Zăcea... capu-i tînăr era sfărîmat!

D-atunci zile multe şi nopţi osîndite
Pe fruntea-mi trecură! eu nici am simţit
A lor osebire; vedenii cumplite
Şi ţipetu-acela în veci m-a-nsoţit.

Răsună el seara, l-auz dimineaţa,
Precum în minutul prin crimă-nsemnat;

Și eu trăiesc încă! trăiesc, căci viața,
Amară pedeapsă, în dar mi s-a dat.

Aci aștept vremea și ziua dorită;
Să văd dacă dreptul ceresc împărat
Privește la fapta-mi ce este cumplită,
Sau numai la cuget ce este curat.

MĂRIOARA

„Dragul dulce-al vieței mele
La oaste s-a dus,
Și de-atuncea, soare, stele,
Toate au apus!

Mîna mea l-a lui plecare
Calu-i a-nfrînat,
Și-ntr-o dulce sărutare
Inima mi-a dat."

Astfel cîntă Marioara
Dup-al ei iubit,
Și pe față-i lăcrimioara
Dulce a-nflorit.

Însă iată că sosește
Mîndrul ei amor,
Și în noaptea ce domnește
Spune al său dor.

„În cîmpia sîngeroasă
Frații mi-am lăsat,
Și la tine, a mea frumoasă,
Iată c-am zburat.

Căci, vezi tu, o, dulce nume,
Înger ce iubesc!
Fără tine-n astă lume
Nu pot să trăiesc."

„Ce zici tu, o neferice,
Mîndrul meu iubit!
Așadar eu nu-ți voi zice:
Bine ai venit!

Dar de nu poți fără mine
În lume-a trăi,
La bătaie eu cu tine,
Haide, voi veni!"

Amîndoi pe cai s-aruncă
Și prin noapte zbor,
Și trecînd prin verdea luncă
Cîntă cu amor:

„Dacă nu poți fără mine
În lume-a trăi,
Pentru țară, eu cu tine
Dulce voi muri."

BANUL MĂRĂCINĂ

I

Sus la munte ninge, plouă,
La Craiova pică rouă,
Din a nopții ochi cerești
Și din ochii omenești.

Dar ce plîng românii oare?
Sufletul de ce îi doare?
Plîng un mîndru frățior
Dezlipit de sînul lor.

Banul tînăr Mărăcină,
Cărui Oltul se închină,
De pe malu-i a plecat
Pe-un fugar nencălecat;

A plecat în lungă cale
Cu ceata slugilor sale
Și cu cincizeci de voinici
Adunați toți de pe-aici.

Ei pășesc peste hotare,
Trec prin satele maghiare,
Prin orașele nemțești,
Prin țări lungi împărătești,
Și, în dragostea moșiei,
Duc Vulturul României
Care-n aur lucitor
E cusut pe steagul lor.

Tot pe-a Dunărei verzi maluri,
Unde umbra-i joacă-n valuri,
Merge mîndrul craiovan
Cîte zile-s într-un an,
Și feciorii mi-l urmează,
Și fugarii lor nechează,
Și străinii ce-ntîlnesc
Stau în cale de-i privesc.

Pasă ceata călătoare
Cînd, pe noapte, cînd pe soare.
Lung e drumul, lung și greu!

Unde merg așa mereu?
Ei se duc la vitejie,
Căci au tainica solie
De-a sădi în viitor
Renvierea țărei lor!

II

Colo-n țărmuri depărtate,
În a Franciei cetate
Vechiul Luvru e deschis
Poporimei din Paris,
Care-aleargă să privească
Armia cavalerească
Ce din zori s-a adunat
Lîng-al regelui palat.

Sala tronului e plină,
De o magică lumină,
Ce se varsă din senin
Pe frumoase flori de crin,
Și pe dame strălucite
Tot în aur învălite,
Și pe nobili mult vestiți
Tot cu fer acoperiți.

Filip-regele s-arată
Cu-a sa frunte-ncoronată
Și le zise: „Nobili frați!
Scoateți spada și jurați!
Din a noastră dulce țară
Dușmanul străin să piară!“
Mii de glasuri strig: „Jurăm
Francia s-o liberăm!“

Iată că în sala mare
Un străin deodată apare,
Tînăr, mîndru, nalt, frumos,

La ochire luminos,
El spre tron măreț pășește,
Lîngă rege se oprește.
Și din gură zice-așa:
„Să trăiești, măria-ta!“

Toți s-apropie degrabă.
„Ce voiești“; regele-ntreabă.
„Sunt român de la Carpați,
Ș-aduc cincizeci de barbați,
'Ce sunt gata ca și mine
De-a muri toți pentru tine,
Apărînd cu brațul lor
Francia ș-al ei onor!

Țara mea cu blînde șoapte
Mi-a zis tainic într-o noapte:
Mergi, copile, înarmat
La apusul depărtat.
Mergi de varsă al tău sînge
Pentru Francia ce plînge.
Căci și ea pe viitor
Mi-a veni în ajutor.“

Uimit regele-atunci zice:
„Bun sosit la noi, voinice!
Spune nouă cine ești?
În Carpați cum te numești?“ —
„Eu sunt Banul Mărăcină
Cărui Oltul se închină.“
„Ține spada mea în dar,
Brav marcheze de Ronsar!“

DANIIL SIHASTRU

Sub o rîpă stearpă pe un rîu în spume,
Unde un sihastru a fugit de lume,

Cu vărsarea serii un străin sosi.
— Ștefan al Moldovei vine a-ți vorbi!

— Ștefan al Moldovei, Daniil îi spune,
Să aștepte afară! Sunt în rugăciune.

— Bunule părinte! sunt rănit și-nvins;
Însăși a mea mumă astăzi m-a respins!
Viu să-ți cer povață, dacă nu-i mai bine
Turcilor, Moldova, d-astăzi să se-nchine?

Daniil Sihastru domnului a zis:
— Mă înșeală-auzul ori eu am un vis?
Capul ce se pleacă paloșul nu-l taie,
Dar cu umilință lanțu-l încovoaie!
Ce e oare traiul, dacă e robit?
Sărbătoare-n care nimeni n-a zîmbit?
Viața și robia nu pot sta-mpreună,
Nu e totdodată pace și furtună.
Doamne! tu ai dreptul a schimba-n morminturi
Pentr' neatîrnare oameni și pămînturi;
Dar nu ai p-acela ca să-i umilești!
Poți ca să îi sfarămi; dar nu să-i robești!
Dacă mîna-ți slabă sceptrul ți-o apasă,
Altuia mai harnic locul tău îl lasă!
Căci mai bine este supus lăudat,
Decît cu rușine domn și atîrnat!

Dupre-aceste vorbe, Ștefan strînge-oștire
Și,-nvingînd păgînii, -nalță-o monastire.

GONDOLA

„Mergi la Lido, barcarolă!“
Zic doi juni ce-și alegeau

O gondolă-ntre gondole
Și rîzînd în ea săreau.

Ca o umbră ușurică
În lagună ea plutea,
Era neagră mititică
Ș-un braț tare o ducea.

Revărsa o lună plină
Peste dealuri dulci luciri,
Făcea brazde de lumină
A lopeții dulci loviri.

Întinși moale pe covoare
Beți d-amor se sărutau
Și în vise răpitoare
Acei juni se legănau.

O divină melodie
Deodată s-auzi,
Și în vorbe d-armonie
Vocea ei așa vorbi:

„Să golim, o, al meu mire!
Să golim cupa d-amor,
Și pe aripi de iubire
Să zburăm din nor în nor!

Ca albina atîrnată
De o roză, de un crin,
Soarta mea fuse legată
De-al tău rău sau bun destin.

Tot așa și a mea buză
E lipită de a ta,
Pentru tine eu sunt muză,
Pentru mine vei cînta.

Într-un cîntec ne vom duce
De la-apus pînă la zori,
Îți voi face leagăn dulce
P-al meu sîn de alte flori.

Îți voi face și o mantă
De-al meu păr de abanos,
Și de scumpa ta amantă
Cerul chiar va fi gelos.

Spune, nu-e așa, iubite,
Că vom fi preafericiți?
Și că zile d-aurite
Vom trăi nedespărțiți?"

Ea cîntarea nu sfîrșise,
Cînd gondola șovăi,
„Ce faci, scumpe?" fata zise
Și ca ceara-ngălbeni.

„Oh! voiesc ca fericirea
Să-opresc în al ei zbor,
Voi să caut nemurirea
Deșertînd cupa d-amor.

Noi asemenea momente
Nu o să mai întîlnim...
Ai să zicem vieței: du-te!
Și în brațe să murim."

GROZA

Galben ca făclia de galbenă ceară
Ce aproape-i ardea,
Pe-o scîndură veche aruncat afară,

De somnul cel veșnic Groz-acum dormea,
Iar după el nime, nime nu plîngea!

Poporu-mprejuru-i trist, cu-nfiorare,
La el se uita;
Unii făceau cruce: alții, de mirare,
Cu mîna la gură capul clătina
Ș-încet lîngă dînsul se șoptea așa:

„El să fie Groza cel vestit în țară
Și-n sînge-ncruntat!
El să fie Groza, cel ce ca o fiară,
Fără nici o grijă de negrul păcat,
Au stins zile multe și lege-au călcat!"

Un moșneag atuncea, cu o barbă lungă,
La Groza mergînd,
Scoase doi bani netezi din vechea sa pungă,
Lîngă mort îi puse, mîna-i sărutînd,
Mama făcu o cruce și zise plîngînd:

Oameni buni! an iarnă bordeiu-mi arsese,
Și pe-un ger cumplit
Nevasta-mi cu pruncii pe cîmp rămăsese.
N-aveam nici de hrană, nici țol de-nvălit,
Și nici o putere!... eram prăpădit!

Nu așteptam altă din mila cerească
Decît a muri,
Cînd creștinul ista, Domnu-l odihnească!
Pe-un cal alb ca iarna în deal se ivi
Ș-aproape de mine calul își opri:

«Nu plînge, îmi zise, n-ai grijă, române,
Fă pept bărbătesc;
Na, să-ți cumperi haine și casă și pîne...»

Și de-atunci copii-mi ce-l tot pomenesc,
Oameni buni! de-atunce în tihnă trăiesc."

Și, sărutînd mortul, bătrînul moșneag
Oftă și se duse cu-al său vechi toiag;
Iar poporu-n zgomot strigă, plin de jale:
„Dumnezeu să ierte păcatele sale!"

CUPRINS[1]

POEZIILE PUBLICATE

[1] În *Cuprins* Titu Maiorescu menţionează atît poeziile din antologia propriu-zisă, cît şi poeziile citate în cuprinsul studiului. Am păstrat indicaţia de pagină a ediţiei princeps, dînd în paranteză numărul de pagină al ediţiei de faţă *(n. ed.)*.

AFORISME[1]

(compuse într-un cerc literar din București)

[1] Apar în *Convorbiri literare* (v. mai departe indicațiile bibliografice), cu următoarea notă de subsol a redacției: „Intercalăm și unele aforisme publicate de d. Titu Maiorescu mai nainte". De fapt, aforismele maioresciene — numerotate de noi de la 1 la 35 — au fost publicate, majoritatea, în *Convorbiri literare*, 1868. Aforismele nr. 1, 2, 3, 13, 14, 15, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30 apar pentru prima oară în ed. de *Critice*, 1892, vol. II, — iar nr. 25 nu figurează decît în acest grupaj. Deosebirile de la o apariție la alta sînt consemnate în capitolul de variante *(n. ed.)*.

[I][1]

E bine să fii singur; trist este să te simţi singur.

(Anonim)

*

Nici ce doresc, nici de ce mă feresc nu mi se întîmplă.

(Anon.)

*

[1] Ce bogată este omenirea în idei şi ce săracă este istoria în fapte! Adevărata istorie ar fi istoria lucrurilor neîntîmplate.

(T. Maiorescu)

*

Viaţa este o sarcină; o porţi mai lesne, dacă o uşurezi pentru alţii.

(I. Slavici)

*

Stejarul e un copac ciudat; idealiştii iau frunzele, ceilalţi fructele.

(R. Roman)

*

---

[1] *Convorbiri literare*, XIV, nr. 1, 1 aprilie 1880, p. 21–22 *(n. ed.)*.

În război necurmat trăim: cu inimicii în luptă, cu amicii în armistițiu.

(I.L. Caragiale)

*

[2] Păzește-te a doua zi după un succes.

(T.M.)

*

Cel mai mare bine pe care cei răi îl pot face e de a rămîne răi; numai statornicia lor asigură victoria celor buni. Vai de veacul în care nici cei răi nu mai au caracter.

(M. Eminescu)

*

[3] Niciodată mintea nu conduce; ea arată numai alternativele. Direcțiunea finală o hotărăște inima.

(T.M.)

*

Omul care are prieteni entuziaști, are și dușmani înverșunați; aceleași însușiri pentru care unii te iubesc produc ura celorlalți.

(Anon.)

*

[4] O măsură sigură a oamenilor și a lucrurilor este propria lor umbră.

(T.M.)

*

Toate mulțămirile trebuiesc plătite: înainte de a se căpăta, ni se par destul de ieftine, în urmă prea scumpe.

(I.L.C.)

*

[5] Cu drept cuvînt s-a zis licența poetică, și nu licența poetului. Numai cea dintăi este iertată.

(T.M.)

*

Am doi prieteni, mă plîng de-a rîndul de unul la celălalt.

(Anon.)

*

[6] Prima treaptă pe care ne urcăm spre mărimea omenească e un altar de sacrificiu.

(T.M.)

*

A ierta răutatea altora e o virtute; a o uita — o nerozie.

(Anon.)

*

[7] Omul rău se perde prin partea sa cea bună; omul bun prin partea sa cea rea.

(T.M.)

*

Virtutea este o calitate de care se lipsesc mai toate femeile pentru a o cere la celelalte femei.

(Anon.)

*

[8] Don Quijote credea că morile de vînt sunt uriași. Oamenii de rînd cred că uriașii sunt mori de vînt. Nebunia este aceeași, numai în cazul din urmă e mai periculoasă.

(T.M.)

*

Cei mai mulți oameni se plîng că au rămas neînțeleși, pentru a da a înțelege că au pierdut ceva prin aceasta.

(Anon.)

*

[9] Sălbaticii americani schimbau aurul și mărgăritarele lor pentru frînturile de oglindă din Europa. Așa fac și copii cei mici, și mulți din noi rămîn copii mici toată viața lor.

(T.M.)

*

Adevăratul aur? După aur aleargă toți, de adevăr fug toți.

(M.E.)

*

[10] Atacă o țară lipsită de comunicări: oraș de oraș o poți birui, căci fiecare rămîne izolat și nu-și poate primi de la celelalte un grabnic ajutor.

Tot așa sunt de slabe cunoștințele fără sistem.

(T.M.)

*

Îndoiala produce în noi atîta amărăciune, încît chiar după ce ne încredințăm că ne-am înșelat nu mai putem redobîndi liniștea trecută; în suflet a rămas simțirea că îndoiala este posibilă.

(Anon.)

*

[11] Cînd înaintea naturii reflexive se prezintă pentru prima oară sufletul omenesc, ultima-i creațiune, cu dorințele lui de totdeauna și cu mulțămirea de niciodată, cu egoismul radical și cu inteligența și inima accesorii, atunci Natura se sperie de propria sa față și, suflînd în bășica de săpun, o osîndi la moarte.

Aceasta a fost judecata cea dintîi, care a dispensat omenirea de judecata cea din urmă.

(T.M.)

*

Dispreț desăvîrșit pentru părerea mulțimii și milă adîncă pentru soarta ei — iată semnul înțelepciunii.

(I.L.C.)

*

12] În fața unui abis ești cuprins de fiori.

Tot așa în momentul cînd simți deosebirea adîncă ce te desparte de aproapele tău.

(T.M.)

*

O mare durere e să iubești; o mare nenorocire să scapi de această durere.

(I.L.C.)

*

[13] În momente de adîncă simțire se deschide în inimă abisul infinitului; aripa morții atinge pe muritor și-i prevestește soarta.

(T.M.)

*

Dacă și între oamenii cuminți s-ar putea stabili înțelegerea așa de lesne ca între nerozi, mulțimea acestora ar avea o soartă mai bună.

(I.L.C.)

[II][1]

[14] Mijlocul este totdeauna superior scopului și-i regulează valoarea. Prin urmare, fraza jesuiților e diametral opusă adevărului și trebuiește formulată: mijlocul justifică scopul.

(T.M.)

*

Nu supărăm pe amicii noștri decît prin însușirile noastre cele bune.

(T.R.)

*

[15] Este lipsă de dreaptă cugetare cînd cineva, pentru a se justifica de o faptă ce i se impută, arată cauza care a produs-o. Aceasta o știe oricine, că tot ce se întîmplă în lume are o cauză. Dar dintr-o cauză justă nu poate izvorî o faptă imputabilă. Prin urmare, a motiva nu vra să zică a justifica.

(T.M.)

*

Voiești să cunoști lucrurile? privește-le de aproape. Vrei să-ți placă? privește-le de departe.

(I.L.C.)

*

[16] Balonul aerostatic îl poți lega cu funii și ține jos la pămînt, pînă cînd gazul mai expansiv nu l-a ocupat. Dar odată plin de acest element eteric, balonul rupe funiile înjositoare și se-naltă irezistibil în regiunile ce i se cuvin.

Tot așa vocațiunea în individ, libertatea în popor.

(T.M.)

*

---

[1] *Convorbiri literare*, XIV, nr.2, 1 mai 1880, p. 60–62 *(n. ed.)*.

[17] Cine are vocațiunea? Cel ce în momentul lucrării se uită pe sine.

(T.M.)

*

[18] Care popor este liber? Cel ce recunoaște cercul de suveranitate a individului față cu oricine, fie un rege, fie o majoritate.

(T.M.)

*

În cea mai înaltă formă a existenței tale, pierzi conștiința că exiști.

(M.K.)

*

[19] În pozițiunea cea mai nedemnă se aruncă oamenii care au destul curaj pentru a face o faptă după impulsul conștiinței lor, dar nu au destul pentru a-i suporta consecințele inevitabile.

Căci ce este nedemn? Tot ce e pe jumătate.

(T.M.)

*

Pasivul și activul fiecărui pas al omenirii sunt totdeauna în echilibru.

Pasivul descoperirii tiparului: s-au recunoscut nerozii, s-au numărat și s-au găsit a fi dînșii cei mai mulți.

(I.L.C.)

*

[20] Iubești imensitatea mării? Atunci o iubești sub toate formele ei și îți este totuna dacă marea e în liniște sau e mișcată de furtună, dacă strălucește sub aurora soarelui răsărind sau dacă deasupră-i ultima rază de lumină se luptă cu întunericul nopții.

Și în sufletul omenesc e o imensitate, și îndată ce ai simțit-o îți pierzi măsura și ești pentru totdeauna al ei.

(T.M.)

*

Anii fac pe om mai bătrîn, numai suferința îl îmbătrînește.

(Anon.)

*

[21] Nu cereți de la pârâu esplicarea mării, nici de la movilă esplicarea muntelui. În înțelesul celor mari se cuprinde înțelesul celor mici, dar niciodată dimpotrivă.

(T.M.)

*

Pentru ca să devii tolerant cu oamenii, trebuie să fi simțit nedreptatea lor.

(Anon.)

*

[22] Nemărginit îți este dorul; cum vrei să se cuprindă în actualitatea mărginită? Totdeauna rămîne un prisos: desperare sau ironie.

(T.M.)

*

Omul este ca o vioară: numai după ce i s-a rupt cea din urmă coardă, devine o bucată de lemn.

(Carmen)

*

[23] Arta vieții? Rezervă, discrețiune, răceală — în genere negațiune și în rezumat abnegațiune.

(T.M.)

*

Mîndria exclude gelozia.

(Carmen)

*

[24] Nu despera! Soarta nu vrea extreme. Din chiar mijlocul răului se naște reacțiunea spre bine și gerul cel mai greu îți desemnă pe fereastră flori de primăvară.

(T.M.)

*

Prostia se pune în rangul întîi pentru a fi văzută, inteligența se ascunde pentru a vedea.

(Carmen)

*

[25] Numai în totalitate se dovedește adevărul.

(T.M.)

*

De multe ce-ai trăit pe pămînt, ajungi a te teme de cer ca de cea din urmă și cea mai crudă decepțiune.

(Carmen)

*

[26] Ai un singur bloc de marmură: dacă îl întrebuințezi pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă?

(T.M.)

*

Dacă ai fost prea mult lipsit de bucurie, nu o mai aștepți și cînd îți bate la ușă, nu-ți vine să deschizi de teamă să nu fie o durere mascată.

(Carmen)

*

[27] Cu nemurirea sufletului d-voastră!

Cît trăiți, aveți idei muritoare, trup fără suflet. La moarte să vă vie nemurirea?

(T.M.)

*

Cînd și-au putut închipui cei vechi că soarele se întoarce împrejurul pămîntului? Geniul are sateliți, iar nu mediocritatea.

(Anon.)

*

[28] Este o delicatețǎ mai înaltă, care consistă în a face contrarul de ceea ce prescrie delicateța ordinară.

(T.M.)

*

Dacă lumina n-ar avea căldură, ar produce ea ceva? Astfel și spiritul fără inimă.

(Anon.)

*

[29] Precum curg rîurile spre mare, așa curge viața spre moarte, și tot ce este individual este întunericul naturei creatoare.

(T.M.)

[III][1]

[30] Oare pârăul de la munte ar fi așa de limpede și de voios dacă n-ar fi rece?

(T.M.)

*

Te plîngi mereu de noroc; aceasta tocmai e cauza nenorocirii tale.

(A. Chibici-Râvneanu)

*

Cînd voim să pedepsim o ființă iubită, ne pedepsim pe noi înșine.

(Anon.)

*

[31] Fotografii din orașele cele mari au o locuință împărțită. Jos în etajul dintîi e casa lor privată: element teluric, gospodărie și strigăt de copii. Sus, în etajul al cincilea, lîngă acoperiș, se află salonul de sticlă pentru reproducerea fotografică, transparent, la aer liber, plin de soare luminos.

Clădească-și fiecare, deasupra existenței de toate zilele, etajul al cincilea.

(T.M.)

*

Ce e menit de soartă să se dezvolte în umbră, în umbră să rămîie, căci, expus luminii, prin lumină pere.

(A. Ch. R.)

*

Fiecare din noi aude adeseori un glas puternic, care-i spune că este superior celorlalți oameni, și un glas slab, care-i spune că le este inferior.

(Anon).

*

Nu după cîte nu-nțeleg, ci după cum le înțeleg toate, se cunosc nerozii.

(A.Ch. R.)

*

[1] *Convorbiri literare*, XIV, nr. 4, iunie 1880, p. 134—136 *(n.ed.)*.

A căde în urma unei legi naturale nu este o dezonoare, dar nu rămîne mai puțin o cădere.

(Anon.)

*

Anul nou este un mormînt și un leagăn în acelaș timp, adeseori amîndouă goale.

(Carmen)

*

O măsură sigură a caracterelor este sentimentul ce-ți rămîne pentru un om după ce l-ai iubit: amiciție sau dispreț.

(Anon.)

*

Un amor care se sfîrșește cu amiciție nu a fost amor.

(M. Emin.)

*

Nu lăsa să treacă momentul fericit. Împrejurări identice pot reveni, aceleași simțiri niciodată.

(Anon.)

*

[32] Ferește-te de a da sfaturi. Problema e prea grea și responsabilitatea mare. Cauza greutății este că tu dai sfatul după propria ta natură. Aceasta însă nu se potrivește cu natura celui ce te întreabă. Altfel spui tu, altfel te-nțelege el. Sfătuind prudență, produci slăbiciune, și unde voiai tărie, se aplică violența. Un element străin s-a introdus în sufletul celuilalt, și măsura ei este pierdută.

(T.M.)

*

Pasiunile înjosesc, pasiunea înalță.

(Anon.)

*

Pregătindu-se adevărul de plecare, neadevărul a și pornit.

(A.Ch.R.)

*

*

Dacă iubim luna, simbolul celei mai mari clarități — feminine, n-ar trebui să iubim și noaptea în care se produce?

(Anon.)

*

[33] Ce liber e Beethoven! Instrumentele supuse și le tratează pe toate cu aceeași iubire; pe fiecare îl îngăduie să vorbească liber după firea sa. De aici provine farmecul instrumentațiunii. Orice instrument e întrebat să-și dea opinia și reproduce pe a sa răspundere ideea principală. Ideea principală cîștigă astfel o sumă de fețe originale, e cînd sublimă, cînd burlescă, cînd tristă și cînd voioasă, și în totalitate se prezintă o lume harmonică aparte, adevăratul humor al omenirii.

Să fim dar liberali! Despotismul, care supune toate vocile unei singure, nici în muzică nu e bun.

(T.M.)

*

Numai cine e nevrednic de moarte se teme de ea.

(A.Ch.R.)

*

Lumea e cum o vezi; însă oamenii sunt cum sunt.

(I. Sl.)

*

[34] Sunt oameni cu consecințe. A-i cunoaște este bine sau este rău, dar niciodată indiferent.

(T.M.)

*

Lumea e frumoasă pentru cel ce știe să o privească; lumea e darnică pentru cel ce n-așteaptă nimic de la dînsa.

(I.Sl.)

*

Disprețul pentru alții produce disprețul de sine însuși.

(Carmen)

*

[35] Toate principiile generale sunt indiferente pentru bine și rău. Cauza este că principiul se ține de sfera abstractă, iar binele

şi răul de sfera concretă. Aplicarea se încearcă a pune în legătură aceste două sfere. Însă aplicarea este o operaţiune deosebită, care nu rezultă cu necesitate din principiu.

(T.M.)

*

Cînd avem un sentiment fără speranţă, o mare speranţă ne mai rămîne: că niciodată nu-l vom pierde.

(I.L.C.)

[IV][1]

Cînd sunt mai mulţi adunaţi la un loc, de eşti înalt poţi vedea peste capetele altora; însă ca să fii văzut aşază-ţi un piedestal!

(P. Missir)

*

Norocul este un oaspete atît de gingaş şi de discret, încît, cele mai multe ori, nu-ţi dai samă de trecerea lui prin casa ta decît abia în momentul cînd a părăsit-o.

(A. Şuţu)

*

Cîtă vreme mai eşti susceptibil de o bucurie, te poţi aştepta încă la cea mai mare durere.

(V. Micle)

*

Femeia este aprigă în ură şi crudă în răzbunare, pentru că ştie bine a iubi.

(V.P.)

*

Studiul istoriei slujeşte mai mult la critica prezentului decît la cunoaşterea viitorului.

(N. Volenti)

*

[1] *Convorbiri literare*, XIV, nr. 5, 1 august 1880, p. 178 — 180 *(n. ed.)*.

Norocul de ieri îţi pare un vechi prieten, nenorocirea veche îţi pare un duşman nou.

(A.S.)

*

Se pare că partea cea mai adevărată din adevărurile morale este tocmai greutatea cunoaşterii lor.

(M.P.)

*

Iluzii pierdute din cauza realităţii vieţii?
Dar de ce cu un plan de situaţie în mînă cutrieri uliţele oricărui oraş mare ce vezi pentru întîia oară ca şi cum ai fi localnic?

(P.M.)

*

Norocirea: toţi ne înţelegem asupra cuvîntului, mai nimeni asupra lucrului.

(A.S.)

*

Ideile teoretice sunt ca nişte mărgăritare ascunse; practica este firul de aţă pe care trebuie să le înşirăm spre a le putea arăta.

(N.V.)

*

Perzînd cerul fericirii tale, cu anevoie mai poţi găsi pămîntul de unde ai plecat.

(V.M.)

*

Înţelepciunea vieţii constă întru a fi iubit în relaţiile private şi stimat în viaţa publică.

(P.M.)

*

Portul în care intră corabia bătută de vînturi nu este totdeauna portul mîntuirii.

(N.V.)

*

Fericirea și nefericirea au afinități contrare cu doi magneți; aici semnele se atrag și contrarele se resping.

(A.S.)

*

Oarecare învățați spun că starea de cultură a unui popor se măsoară după numărul de oameni ce întrebuințează săpun și poartă ceasornice. Dacă s-ar putea prețui cantitatea de urît ce sufăr oamenii în oarele lor libere, aceasta ar fi criteriul cel mai sigur.

(P.M.)

*

A nu înțelege de unde vine durerea este mai amar decît a o simți.

(N.V.)

*

Se pare că mai multă civilizațiune ar trebui să ducă la mai multă fericire; contrarul este mai adevărat.

(A.S.)

*

Un cadru mic poate cuprinde un tablou nemărginit de mare.

(N.V.)

*

Artele frumoase sunt de întîia necesitate pentru existența modernă. Acei care nu le admit fiindcă nu le pricep ar pute tot astfel să împiedece pe om a-și ridica ochii spre cer fiindcă nu-l pot pipăi.

(A.S.)

*

Lumina ce vezi în zarea nopții, ori este un foc la care te vei încălzi, sau un putregai care scînteiază.

(N.V.)

*

Cînd îți scrii cea mai frumoasă pagină în cartea vieții tale, soarta cu vecinica ei ironie varsă cerneală peste foile care urmează.

(V.M.)

INDICE DE NUME

A

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

Ș

T

Ț

U

V

TABLA ILUSTRAȚIILOR

CUPRINS

Lector : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 7.VII.1978. Tiraj 5 490 ex. legate 1/1. Coli ed. 51,38. Coli tipar 62. Planşe tipo 5.

Comanda nr. 70 323
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“
Bucureşti — Piaţa Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România